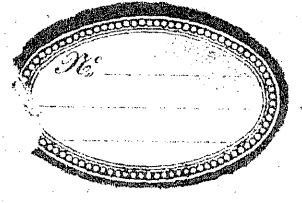

7.33.6

r Sime
interp
r de exc
r Bedi

in ulnas suscipit vnus ex septuaginta
aduentus 250. annis & ipse cesavit
triginta matorum populis israh
ritualis vide quz dicunt
veatura rationalis sex modis

3

32-25

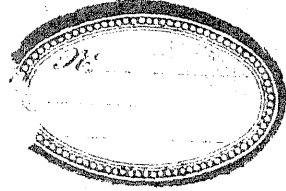
Biblioteca Universitaria
GRANADA
Sala B
Estante 35
Tabla
Numero 1

BIBLIOTECA REAL
Sala: A
Estante: 45
Numero: 46

2 400 40
Safra
MADE IN SPAIN

i 11972518

V Simeon iustus qui X. in ulnas suscepit unus ex septuaginta } fol. 5. 6. 8.
 interpretibus. ante X. aduentus 250. annis. & ipse uisit } fol. 79.
 benedicere in nomine tetragrammaton populus israhel } fol. 20. 21.
 de excellentia sensus spiritus uisus uide quod dicuntur } fol. 513.

3

39-25

BIBLIOTHECA	REAL
Sala:	A
Estante:	45
Numero:	46

11972518

R. 5164

Deceste de la Comp. de Jenu de Granada

B. J.
oro aj-

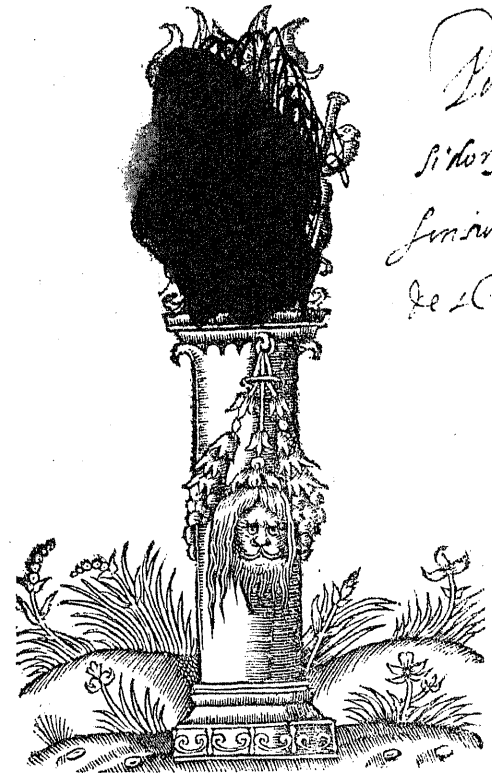
Petri Galatini Opus de Arcanis Catholicae Veritatis.

Hoc est,

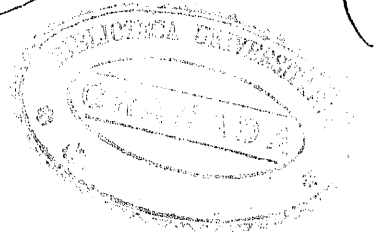
In omnia difficilia loca Veteris Testa-
menti, ex Talmud, alijsq; Hebraicis libris, quum ante natum CHRI-
STVM, tum post scriptis, contra obstinatum Iudaorum
perfidiam, absolutissimus Commentarius.

Insuper,

ADDIDIMVS duplicem Indicem: prior habet res ipsas, alter
loca abstrusa Scripturae declarata complectitur.

Por comission q' tengo de las Reinas
S' doys Corregi el libro conforme a la
Junta de las Inquisicon An
de 1618.
Augustin de Quind.

BASILEAE, Anno M. D. L.

Ad Lectorem.

NOSTRO SÆCVLO CVM INI-
quo, tum sceleribus non dicendis polluto,
non mirum omnes hæreses, iam olim sopi-
tas, & ab Ecclesiâ Catholica, in qua solum-
modo Noui & Veteris Testamenti scripta
in precio habentur, damnatas, iure repully-
lare: quum omnibus fermè permissum sit,
quicquid somniarunt noctu, uel interdium
cogitarunt, ex Satanicis suggestionibus,
alijs proponere. Et hoc stupendum, hæreses semper inueniunt secta-
tores, approbatoresq̃, tam audaces, tam friuolos, tamq̃ effrontes,
ut quicquid in buccam uenerit, pro oraculo Diuino simplicibus, ad
seductionem aptis, obtrudere audeant. Incauti decipiuntur, & pul-
chrè uerborum lenocinio persuadentur; ut putent, omnia quæ isti ef-
futiunt, ueluti ex tripode Apollinis prolata, aut à CHRISTO ipso
filio Dei, dicta; Idcirco non frustra admonemur à CHRISTO ipso,
ut non credamus omnibus, qui dicunt, Ecce, hîc est CHRISTVS,
ecce illic. Sunt seducti, & alios seducunt, ne soli uideantur errare. Hæc
est autem Ecclesiæ consolatio, quòd Deus semper aliquos ex electis
suscitat, qui sese impijs istis seductoribus opponunt, falsa dogmata
sparsa refellant, Veritatem ex panopliâ diuinarum Scripturarum pro-
ferant, quo nullum aufugium sit falsis prophetis uel respondendi, uel
sua defendendi. Impiorum hominum cohortem Theologiæ professo-
res è latebris extrahere per sanam doctrinam sedulo debent. Nonne
Arij Satânica progenies multum negocij pijs fecit, & tandem dele-
ta per CHRISTI uerbum? Nonne Samosatenus proprio cultro
seipsum perdidit? An non & Anabaptistæ, Storkius, Seruetus, & in-
numeri alij ludibrio expositi sunt toti mundo, ob furores excogita-
tos sine uerbi Dei autoritate? Idem euenit omnibus hæreticis. Quum
autem PETRVS GALATINVS Iudæorum factum, superbiam
& insolentiam erga religionem Christianam animaduerneret, sui offi-
cij esse duxit, quum Hebraicis in literis non mediocriter profecisset,
tandem aliquid in medium adferre: ac feliciter quidem admolitus est
manum: hosq̃ Duodecim Libros, eruditione & doctrina omnigena
refertos, in Ecclesiæ CHRISTI uarijs opinionibus fluctuantis uti-
litatem conscripsit, contra perfidam turbam, quæ CHRISTI & diui-
nitatem & humanitatem non solum pernegat, & si Scripturis conuin-
catur, sed etiam omnes Scripturas, præcipuè Mosis & Prophetarum

EPISTOLA

inuertat, falsas interpretationes effingat, tam contra genuinum Scripturæ sensum, quàm contra Rabbinos, quos summo in precio habet: quiq; CHRISTI tempora ita dilucidè descriplere, ut apud sanæ mentis homines, irrefragabilia sint testimonia, quæ Talmudistæ de Regno CHRISTI, de Passione & Resurrectione proferunt. GALATINVS certè uir prudens, in Hebraicis, Chaldaicis, Græcis & Latinis literis absolutè doctus, ad unicum scopum sua scripta collimat (relinquens Iudæorum uitam, auariciæ deditam, decepticem, & sceleribus uarijs contaminatam, Deo iudici.) Neque clarius quis posset, promissiones Patribus factas de CHRISTO, nempe Adæ, Noe, Abrahamæ, Isaac & Iacob, Mosi, Prophetis, Dauidi, & alijs innumeris fidelibus Dei ministris, tradere. Ad hæc, tempora describit, in quibus sceptrum à Iudæis ablatum, Iudices uel profligati, uel occisi, (quos Sanhedrin uocarunt) Sacrificiorum usum amiserunt: sunt sine Sacerdotio, sine Leuitarum multitudine, & sine Rege, postquàm templum destructum, & in desolationem omnia sunt redacta. Miracula quæ olim fiebant tam in Templo, quàm extra, euauerunt: ac miseri, eiectione sunt in omnem terræ angulum. Quæ certa indicia sunt, CHRISTVM quem expectarunt sancti Patres, uenisse, mundumq; à peccatis purgasse. Præterea Rabbinum illorum, quos negare non audent, tempora illa ultima pulchris uerbis descriperunt: ut facilè, si non insani essent contra CHRISTI religionem, apprehendere Veritatem possent. Attamen obcæcata gens obstinato animo pergit, sua repugnante conscientia defendere, falsas interpretationes excogitare, Regnum externum CHRISTI, & pompam splendidissimam, qua ingressurus sit ipsorum Messias, effingere. Ea dico tibi, Lector candidè, omnia ita dextrè tractat Autor noster, dialogetico more, ut hac in re nihil desiderare queas. Et qui hunc Librum legerit attento animo, sentiet sibi magnam accreuisse utilitatem, quum Biblia euoluere uoluerit: præcipuè autem in obscuris locis, & paucis cognitis Autor omnem operam intendit, ut sine scrupulo percurrere Vetus Testamentum possit. Distincta sunt omnia in Capita. Scripturæ loca passim adscripta: ne diu Lectoris animus in locis adductis quærendis, fluctuet. Insuper, quicquid de CHRISTO dictum est usquam, producit, cum interpretatione non ex triuio collecta, sed ex Rabbiniis Iudæicis, qui ante CHRISTVM natum scripserunt de Messias regno, ac etiam ex Doctoribus Christianis. Habes hinc (ut paucis multa comprehendam) Commentarium in omnia difficilia loca totius Veteris Testamenti. Nonne magnus hinc sese offert thesaurus, quo Theologiæ studiosus carere non potest, sine maximo suo damno? Quam autem diligentiam, D. Franciscus Stancarum Hebraicæ literaturæ callentissimus,

AD LECTOREM.

in emendandis istis libris adhibuerit, Candidus Lector facilè, si ueterem æditionem cum noua ista contulerit, deprehendet. Nemo credit quàm facilè exemplaria etiam probè descripta, deprauentur. Adiecta etiam sunt Capnionis Cabalistica, conueniens materia huic Operi, in qua multa de antiquis Patribus fit mentio, qui CHRISTVM redemptorem summo desiderio expectarunt, optimeq; norunt, in ligno salutem amissam recuperandam. Verùm uino uendibili non opus est suspensa hedera. Omnia autem eò spectant, ut Ecclesia ab Apostolis fundata, reædificetur, sepositis sectis & opinionibus, quæ nunquam non mare malorum inuexerunt, & omnes Respublicas benè institutas, aut mutarunt, aut funditus euerterunt. Iudæi sunt nobis exemplum quotidianum, ne incidamus in iram Dei per impœnitentiam, post agnitam Veritatem. Vale.

Epigramma Hebraicum, in laudem Libri & Autoris.

זוהן שפר לכל פור :	זוהן הספר סתרי תלמוד
בו ושיח אחד שתור :	סוד משיח אב בן רות
הגשטרטוס אמת גור :	יהרוס שטות גלטיגוס
אל החכמות כל יקרבו :	הוא פחומות אל הודת אל

Mosis Aharon Hebraei, in laudem Autoris & Libri, Epigramma.

אמריו	וקרא מ-	גשו אלי	לרורים	שמו זכור	לטיגוס
וסתרו	כמשיח	רצוני שם	ספרים	ערת לראות	ל בנו ה-
לויצרו	כלי הקס	שמאם ב-	ומורים	אגוסטרטוס	ט מונות ה-
ספריו	כתבם ב-	מונאם גם	וספרים	ברו תלמוד	נ נאר ה-
דבריו	אמונתם	מעידים על	לנצרים	תנת הנם	א הנם מ-
עבריו	אמת על כל	שנאם ב-	מאירים	דבריו הם	נ פסוקים
תכריו	שעו אל כל	הלא הוא מ-	גמורים	מחבמים	ס מוכר בו

Ishac Hispani Hebraei medici physici, in laudem Autoris & Operis, carmina.

מדובר נכבות	בנופר או עופר	מלא אמרי שפר	א בן אני ספר
ילדים גם ולדות	גדולים וקטנים	נערים וזקנים	ז בונים וחכמים
לומר ול הודות	לתלל אל נקדש	ולב בר נתקדש	י שירו מזמור חוש
להציל התורות	תמכתני ירו	עזרני חסרו	ג אלני הודו
ולעקר התעודות	שבקש לחרוס	יסוד גושטרטוס	ל האכיר כמאוס
במשכית החמורות	צאו באוקנוהו	ושוטו לקטוהו	ט עמי כמן הוא
שורה בשררות	גלטיגוס לרדות	חמוקים כל נפילות	י רומם לגבורות
ברוב הלשונות	ודעות הגיוניות	יונית גם נוצרות	ז כלל בני חכמות
בקדש הלשונות	ובי תלמוד בנה	לערת אל נתונה	ו גם דת נאמנת
להיטיר השתקות	חיילים ומחבר	מחוק ומגבר	ס לעים משכר
ועלת כל אודות	לסכת חסבות	לרונכ בערבות	ש בחות נשאבות
ופנות ויתרות	ובגן לאמונה	בומנו צנת	ב מנו בינה
תקשש צאן אוברות	במו רועה צאנו	ויחקרש עמד	י תגרל שמד

Ad inuictissimum Maximilianum

Cæsarem, Romanorum Imperatorem semper Augustum,
Petri Galatini ordinis Minorum Epistola.

NON PARVA ANIMI SOLLECITUDINE iam pridem angebar MAXIMILIANE Cæsar Auguste, quum multiplicem eximiamq; Capnionis doctrinam pestiferis, ac uenenatis inuidentium morsibus indignè adeò lacerari uiderem: ut quàm plurima eius dicta Orthodoxæ fidei maxime congruentia, nonnulli hæreseos nota falso calumniari auderent. Et quanquam id

malo, uel potius pessimo, in doctos omneis exemplo fieri animaduertebam, si tot exhaustis laboribus atque uigilijs, tam iniqua rependeretur gratia. Haud tamen quicquam scribere, ac ne hiscere quidem audebam: quo hominem tam doctum, atq; omni uirtutum genere præstantem, aduersus temerariam improborum inscitiam defendere tentarem. Ne temeritatis, & arrogantiae uitio mihi daretur: si ego uix mediocri ingenio præditus, nec satis multa eruditione instructus, adeò perito, ac triplici linguarum doctrina excellenti uiro, proptereaq; ad se unà cum ueritate ipsa defendendum, supra quàm dici possit idoneo, ultrò ac non uocatus patrocinari uellem. Verum enim uerò quum reuerendissimus dominus meus, dominus L. Puccius Sanctorum quatuor Cardinalis, Christianæ fidei indagator acerrimus, ac Maiestatis tuæ (prout debet) obseruantissimus, ad defensionem huiusmodi alacri animo suscipiendam, eo acrius me hortatus fuisset, quia Maiestatis etiam tuæ honorem in eo agi putaret, si consiliarium suum uel sola criminis obiecti suspicio attingeret, ut graue, ac humeris meis impar, prouinciæ onus necessariò subirem, coegit. Accessit præterea & Sanctissimi Leonis decimi Pontificis maximi uoluntas, quæ me ad hoc uel maximè impulit. Quando quidem non ignorabam, Pontificem ipsum tanquam unicum ueritatis ac sapientiæ cultorem, summopere cupere, & Capnionem ab huiusmodi calumnijs liberari, & Maiestati tuæ eo magis in hoc morem gerendum esse, quo uehementius uotis eius satisfactum iri optabat. Cui quidem rei quum unice intentus essem, ac in eruendis arcanis in Talmud inuentis, tam ad Catholicæ fidei confirmationem, quàm ad Capnionis causam tutandam, mirum in modum facientibus, pro uiribus insudarem, Maiestatis subinde tuæ literæ, quæ me ad opus id quàm celerrimè perficiendum, humanissimè hortabantur, superuenerunt: unà cum pluribus alijs ad Pontificem Max. Re.

AD C. MAXIMILIANVM.

gemq; Catholicum, & aliquot aristocratia Christiana Patres Cardinales, in mei commendationem benignissime scriptis. Qua ego eximia ac penè incredibile benignitate permotus, inchoatas uigilias non modò instantius, ardentiusq;, ut ad finem properarent, urgere coepi: sed etiam qualescunq; futuras tuo numini consecrare statui: ut auspicius in lucem prodeant, ac excussis errorum tenebris, Veritatis lumen multò confidentius adaperiant. Neque enim decebat, Opus DE ARCANIS CATHOLICÆ VERITATIS ad Christiana Reipublica utilitatem conficiendum, alij dicari, quàm & ipsius Catholica Veritatis, & totius Reipublica Christiana optimo conservatori, defensori, aduocatori. Quæ quidem mea dedicatio, si Maiestatis tuae Celsitudini haudquaquam respondebit: quia tamen ab optimo animo profectam intelligere poterit, ipsam boni consulere, ac placido (ut semper consuevit) uultu accipere dignabitur. Accipe igitur nunc eam Sacratissime Imperator: meq; assidue in uinea Domini laborantem, inter postremos Maiestatis tuae seruos (licet indignum) pro tua clementia suscipe, tuere, foue.

Petri Galatini Opus de Arcanis Catholicae Veritatis.

Colloquutores totius operis,

GALATINVS, CAPNIO, HOGOSTRATVS.

GALATINVS,

QUANTVM EX HIS QVÆ HACTENUS à uobis coram me ultrò citròque dicta sunt, percipere ualeo: de Talmud, ex quo controuersia omnis uestra ortum habet, non parua inter uos agitur disceptatio. Nam alter quidem uestrum, Talmud tanquam omnino malum, Christiana q; religioni penitus repugnantem, damnare conatur: idq; articulis plurimis, contra alterius libellum, OC-

LARE SPECVLVM nuncupatum, formatis, probare contendit. Alter uerò, Talmud ipsum, ueluti in multis bonum, atque Catholicae ueritati ad conterendam durissimam Iudaeorum ceruicem maximè proficuum, commodum, ac necessarium, summo studio tutari nititur. Quum igitur & uterque uestrum aliud demum quàm ueritatem, nihil quærere uideatur: neque enim aliam ob rem (ut ipse opinor) me ambo conuenistis, nisi Veritatis ipsius gratia perquirenda: & ego quoque, non nisi ea quæ ueritatem Christianam sapiant, pro articulorum discutiendorum definitione, dicturus sim, Eapropter me opera precium Christiana Reipublica facturum arbitror, si antequàm ad articulos ipsos deueniamus, tum pro uestrae disputationis fundamento, tum pro Veritatis indagandae intellectu, ipsius Catholicae fidei arcana, in ipso Talmud latitantia, quibus quàm maximè Iudaeorum nostrae temporis conuincitur perfidia, referare non praetermittam. Per Talmudicas nanque Iudaeorum ueterum scripturas, non solum recentiorum, qui omni conatu Prophetarum uaticinia peruertere student, cauillationes prorsus omnes refelluntur, uerum Orthodoxi quoq; dogmatis Veritas clarissime elucescit.

CAPNIO

PRÆFATIO

CAPNIO, Optimè quidem facies, mi Galatine. Sic enim & potissimum Iudæorum nostri seculi improbabitur errores, & Christianæ ueritati, quam illi impugnare nunquam desinunt, ualidissima aduersus eos, ex eorummet scripturis testimonia afferentur. Sed quo minus tantæ ueritati obistere queant, ipsa siue sanctorum uatum oracula, siue priscorum Talmudistarum dicta, quæ in Iudæos ipsos inducturus es, perinde ac scripta sunt, Chaldaicè scilicet, atque Hebraicè referas, opus est.

GALATINVS, Faciam equidem quàm libentissimè, mi Capnio, quod hortaris: quum ob ea quæ dixisti, tum præsertim, ut dum se Iudæi ipsi armis suis uictos uiderint: ueritatem quam negare nunquam desistunt, agnoscere cogantur: eamq; agnitam & fateri & custodire non negligant, si sibi consulere uoluerint: ne tandem Cœlesti de regno ad exteriores electi tenebras, mala patiantur æterna. Sed quum id in omnibus seruari, & perdifficile & iniucundum sit, ea dumtaxat aut Hebraicè aut Chaldaicè, ut ipsi habent, recensere curabo, quæ præ cæteris contra eos, ueritatem & exprimunt & attestantur. Omnia uerò quæ me ex eorum Scripturis adducere oportebit, ita fideliter (quantum Latina patitur lingua) in nostrum transferre conabor sermonem, quòd neque ueritatem inficiari poterunt, neque non sic apud se esse, dicere audebunt. Quare ipsius sacræ paginæ traducendo dicta, ubicunq; in nostris codicibus ab Hebraicis deuiatum esse inueniam, neque Septuaginta, neque alium quemuis sequar Interpretem: sed ea sic omnino, ut Hebraica ueritas habet, in nostrum uertam eloquium. Hinc enim & Iudæis falsiloquis, omnis subterfugiendæ præcludetur uia: & plurima, ac propè infinita Sacræ Scripturæ loca, quæ partim temporum longitudine, partim Scriptorum uitio, tam apud Latinos quàm apud Græcos, uitiata & corrupta comperiuntur, uerè atque perbellè pro nostra fide castigabuntur. In quibus longè planius, longèq; perfectius apud Hebræos, quàm in nostra siue Latina, siue Græca æditione, fulget Christiana ueritas. Quocirca me à multis carptum iri, haudquaquam dubito: & ab his præsertim, qui quicquid ipsi non fecerint, arguere solent: & omnia uituperant, quæ ignorant. Multos quippe habet Veritas inimicos, eamq; constanter profitentibus nunquam defuerunt æmuli. Eos enim & Athanasius, & Chrysostomus apud Græcos perpeffi sunt: & Augustinus, atque Hieronymus apud Latinos: & omnes denique, qui ipsam unicè sunt amplexati. Contra quos, ego nihil aliud, quàm Veritatem ipsam inuoco, quam spero (Diuina fauente ope) undique mihi clypeum fore. Quando quidem sanctissimi LEONIS Decimi, Pontificis Maximi, ipsius Veritatis optimi cultoris, atque sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, quæ cunctarum Ecclesiarum & domina est & magistra, determinationi, me omnesq; asser

AUTORIS.

asseriones meas, tam in his, quàm in cæteris omnibus subdò atque submitto.

HOGOSTRATVS, Quia mira atque inaudita ad retegendam Veritatem edicturum uideo, ideo ut Veritatem ipsam quam tanto pere querimus, citius ac facilius nancisci (te referante) possimus, uellem ipse præber, ut nisi molestum fuerit, si quid dubij mentem meam subierit, inquisitioni meæ satisfacias.

GALATINVS, Id profectò peritendum mihi erit, nedum minime ingratum. Eam ob rem, tam abs te qui non mediocri Diuinæ humanæq; Philosophiæ peritia polles, quàm à Capnionem ipso, qui non modo omni literarum genere apprimè præditus est, sed trium etiam linguarum, quibus Diuina panduntur arcana, disertissimus Interpretes, hoc in primis exoratum uelim, Vt quæcunq; occurrerint dubia, nequaquam indiscussa prætereant, quin potius à nobis uicissim perscrutanda, in medium prodeant. Nam & ego quoque quicquid eisdem in dubijs pro mei ingenio captum uideretur opinio, haudquaquam subticendum ducam. Sed quia ualde difficile est, & quasi impossibile, imbecillum hominem qualem me esse non ignoro, per iter illud confidenter incedere, in quo uel fortissimos quosdam cespitare oportuit, Fateor enim, me quamplurima uiribus meis impari, ac longè maiora, ad Veritatem huiusmodi indagandam, necessario aggressurum. Idcirco Diuinam mihi opem primùm implorandam duxi, Vt dum ipsa ad Deum oratio pro baculo mihi fuerit, uerbumq; eius lucerna pedibus meis, ac lumen semitis meis extiterit, ipse securus ac tutus inter hostium cuneos gradiens, ipsosq; armis eorum deuincens, ueritatem quam apud se habentes nesciunt, negligunt, & impugnant, ab eis tanquam ab iniustis possessoribus auferre ualeam. Vt tandem ipsa ueritate in Talmudicis Libris inuenta, luce clarius constet, quid de ipso Talmud, de quo inter uos bellum est, rectè sentiendum sit. Quod ut rectius ac melius fieri queat, sermonem totum nostrum, circa duodecim præcipuè uersari, necesse erit. De quibus, Duodecim particulares confici debeant Libri. In quorum unoquoque mysteria nostræ fidei plurima releari ualeant,

Index

Index Librorum.

IN PRIMO LIBRO
TRACTATUR

- De Talmud, deq; ad ipsum pertinentibus
IN II.
- De diuinarum personarum Trinitate, deq; diuina essentia, ac
de diuinis nominibus, per quæ & ipsa diuina Trinitas cum indi-
dua naturæ unitate, & ipsius perfectiones optimè insinuantur.
IN III.
- De filij Dei incarnatione, de Messia diuinitate, & eius nominibus di-
uinam ipsius naturam designantibus, deq; Dei & hominis confor-
tio, participatione & coæquatione.
IN IIII.
- De primo Messia aduentu.
IN V.
- De argumentorum Iudæorum nostri temporis, Messiam nondum ue-
nisse, probare connitentium, confutatione.
IN VI.
- De humani generis redemptione & salute, propter quam Messias
uenturus erat.
IN VII.
- De sanctissima matre Messia.
IN VIII.
- De Messia mysterijs, quæ omnia prorsus in domino nostro Iesu Chri-
sto consummata sunt.
IN IX.
- De æterna Iudæorum reprobatione, & de Gentilium uocatione, ac
saluatione.
IN X.
- De nouæ legis diuinæ institutione, quæ per Messiam condenda erat.
IN XI.
- De ueteris legis diuinæ cessatione in aduentu Nouæ.
IN XII.
- De secundo Messia aduentu, deq; in eo futuris.

HÆC autem omnia statim Index Caputum particulatim ostendet.
Tametsi unumquodque Caput, multa Catholicæ ueritatis con-
tenturum sit arcana: prout passim proposito nostro ex Hebraicis co-
dicibus carpenda, se obtulerint: unà cum textibus Sacræ Scripturæ
Veteris instrumenti, qui nobis ad Orthodoxæ fidei confirmationem,
iuxta Hebraicam ueritatem, corrigendi exponendiq; occurrent.

Index Ca-

Index Caputum.

PRIMI LIBRI CAPITA.

- De antiquis & authenticis Iudæorum scripturis. *Cap. I*
- De prisca Iudæorum sapientibus, uiris magnæ synago-
gæ nuncupatis. *II*
- De authenticis Iudæorum scriptoribus, qui Christi an-
tecesserunt aduentum: ex quorum potissimum scri-
ptis compactus est Talmud. *III*
- De Iudæorum scriptoribus, quos paulò post Christum passum esse
contigit, & quid de ipso senserint. *IIII*
- Quis fuerit ipsius Talmud autor, quando æditus sit, in quot partes di-
uidatur, & quibus de rebus præcipuè tractet. *V*
- Quòd Talmudistæ ad arcana legis perquirenda, allegoricum sensum
maximè secuti fuerint, Cabalistæ uero anagogicum, & quid sit Ca-
bala, & quare ueteres nostri de Cabala non meminerint. *VI*
- An Talmud à Christianis recipi debeat. *VII*
- Quòd per Talmudicas traditiones sacræ scripturæ deprauationes opti-
mè corriguntur, quæ tam in nostra siue Græca siue Latina editione,
quàm in textu Hebraico passim inueniuntur. *VIII*
- Quomodo sit contra Iudæos per eorum scripturas procedendum. *IX*

SECUNDI LIBRI CAPITA.

- Quòd deus sit trinus & unus. *I*
- Quòd personarum trinitas unitati diuinæ essentiæ non derogat,
per rationem super Iudæorum scripturas fundatam. *II*
- De diuinarum personarum distinctione, & de deo mittente, & de deo
misso. *III*
- De diuinarum personarum distinctione & numero, per earum pro-
prietates. *IIII*
- De patre & filio in diuinis. *V*
- De spiritu sancto. *VI*
- Quòd tres personæ sint una essentia, sitq; unaqueque earum in alia per
circumcessionem. *VII*
- Quòd diuinæ trinitatis mysterium per dei imaginem ad quam factus
est homo, optimè atque distinctè innuitur. *VIII*
- De nomine dei *יהוה* elohim, & quomodo per illud diuina trinitas
insinuat. *IX*
- De nomine dei quatuor literarum, quod Græce *τῆς τετραγράμμου* dicitur. *BB*

estq̄ יהיה quod Hebræi שם המפורש Sem hammephoras, hoc est, nomen expositum uocant.	X
Quomodo diuinæ trinitatis mysterium per Dei tetragrammaton distinctè exprimat.	XI
De nomine dei duodecim literarum, & quomodo per illud antiqui Iudæorum patrem & filium & spiritum sanctum explicabant.	XII
De nomine dei duarum & quadraginta literarum, per quod prisci Iudæorum diuinæ trinitatis & unitatis arcanum apertissimè exponerant.	XIII
De nomine dei יהיה ehye, per quod diuinæ trinitas æterna stabilitas optimè insinuat.	XIII
De nomine dei אגלא agla, per quod diuinæ trinitatis infinita potentia exprimitur.	XV
De nomine Dei ישי Sadai, per quod Diuinæ Trinitatis omnimoda sufficientia, qua solus Deus sibi sufficiens est, optimè designatur.	XVI
De duobus & septuaginta dei nominibus, per quæ diuinæ Trinitatis atque unitatis perfectiones aptissimè insinuantur.	XVII

TERTII LIBRI CAPITA.

Q uod filius Dei incarnandus erat, ex foemina corpus sumendo.	
Caput	I
Quid per nomen Messias importetur, & de duabus naturis & una persona Messia.	II
Quid sit uerbum Dei secundum Hebræos, & quod uerbum Dei sit Deo <i>ὁμοούσιον</i> id est, consubstantiale.	III
Quod deus sit uerbum, & uerbum dei sit ipse deus.	III
Quod Messias sit uerbum dei, quod deus missurus erat, ut sanaret uniuersum humanum genus.	V
Quod dominus noster Iesus Christus sit uerbum dei, à patre æterno pro hominum salute missum.	VI
Quod Messias sit filius dei.	VII
Quod Messias sit nomen dei, & quod nomen dei sit ipse deus.	VIII
Quod Messias nomine dei tetragrammato uocandus erat.	IX
Quod Messias sit nomen dei tetragrammaton.	X
Quod nomen dei tetragrammaton secundum totum Messia esse, illi conueniat.	XI
Quod Messias est facies dei.	XII
Quod Messias sit lumen, siue lux, quæ deus est.	XIII
Quod nomen dei ישי Sadai, Messie propriè competat.	XIII
Quod nomen Messia ינין Yinnon, secundum Diuinitatem illi congruat.	

gruat.	XV
Quod Messias in sacra Scriptura plerunque uocatus est Germen, ad designandum, quod potius incarnari decebat filium, quam patrem siue spiritum sanctum.	XVI
Quod Messias dictus est Ros, ad significandum filij Dei in uterum Virginis descensum.	XVII
Quod Messias Emmanuel uocandus esset, & quod nomen hoc soli Messia congruat.	XVIII
De quibusdam Messia nominibus, ab effectu illi impositus, ex quibus eius diuinitas apertè ostenditur.	XIX
Quod proprium Messia nomen debebat esse Iesus, & de huius nominis excellentia.	XX
Quod Messias dictus est Petra, siue Lapis, multiplici ratione.	XXI
Quod Messias dictus est Tener, ad insinuandam immensam eius pietatem.	XXII
Quod Messias antonomasticè atque per excellentiam Iustus appellatur.	XXIII
Quod Messias Vir pugnae nuncupatus est, sicuti & Deus eo nomine uocatus est, ob uictoriam quam contra diabolum obtenturus erat.	XXIII
Quod Messias non ab re plerunque in sacra pagina uocatus est Dauid.	XXV
Quod Messias multoties in sacris literis Selomo dictus est, ad insinuandam filij Dei incarnationem, quæ de semine Dauid futura erat.	XXVI
De diuinitatis humanitatisq̄ consortio, & de Dei æqualitate & participatione cum homine.	XXVII
Quod Deus dictus fuit frater Israel, & Messias est ille, ad designandum, quod Deus per nostræ naturæ assumptionem frater noster fieri debebat.	XXVIII
Quod Deus ipse ore proprio docturus esset homines, & Messias sit ille.	XXIX
Quod Deus coæquandus esset Ecclesiae, & quod Messias caput Ecclesiae futurus esset.	XXX

QUARTI LIBRI CAPITA.

Q uod duplex sit Messia aduentus, unus cum humilitate, alter cum maiestate.	Caput I
De duobus Messijs, quos Iudæi recentiores falsò uenturos expectant.	II
Quod primus Messia aduentus iam præterierit, & quibus potissimè	

INDEX

- rationibus super prophetarum Talmudistarumque testimonia fundatis, id probetur. III
- Prima ratio, qua tempus primi aduentus Messiae iam praeterisse probatur, sumitur ex Iudaici sceptri defectione: pro qua primo demonstratur, quod circa primum Messiae aduentum, sceptrum regni Iudaici penitus deficere debebat. IIII
- Quod iudiciaria quoque potestas in aduentu Messiae penitus ab Iudaeis auferenda erat, & de Iudaeorum iudicibus. V
- Quando, quomodo & quare Iudaeorum regnum & eorum iudiciaria potestas defecerint. VI
- Conclusio rationis, quod Messias iam uenerit. VII
- Quod deficiente Iudaeorum sceptro, & miracula quoque templi patenter defecerint. VIII
- Secunda ratio, sumpta ex templi secundi desitione: quod primi aduentus Messiae tempus iam praeterierit, & quod Messias ipse ante templi secundi euerfionem, uenturus erat. IX
- Obiectionis Iudaeorum confutatio, & prophetiae ipsius Hagaei catholica explanatio, iuxta ipsorummet glossas, ac rationis supradictae confirmatio per Ieremiam. X
- Quod prope finem secundi templi natus est Messias. XI
- Oppositionis Iudaeorum improbatio, insaniamque ipsorum redargutio, qui Messiam diu iam natum fuisse, fatentur: sed nondum uenisse, aiunt. XII
- Tertia ratio, qua probatur primi aduentus Messiae tempus iam praeterisse, sumpta ex loci assignati uastatione. XIII
- Quarta ratio, efficaciter demonstrans primi aduentus Messiae tempus iam praeterisse, sumpta ex determinati temporis praeteritione, per Danielis uaticinium, secundum Talmudistarum expositiones: & primo quomodo accipiendae sint septuaginta Danielis hebdomades, tempus Messiae praefixum continentes. XIII
- Quod praefixum septuaginta harum hebdomadarum tempus, secundum Hebraeorum computationem, in Domino nostro Iesu Christo praecise impletum sit. XV
- Quod secundum nostras quoque historias tam Graecas quam Latinas, praefixum Messiae tempus in septuaginta his hebdomadibus contentum, praecise in Christi morte consummatum sit. XVI
- Contra obstinatam Rabbi Selomonis, & Rabbi Leui, aliorumque Iudaeorum temeritatem & insaniam, impudentissime Danielis uerba peruertere conantium. XVII
- Vera atque catholica ipsius prophetiae Danielis explanatio, per Iudaeorum scripturas. XVIII
- Quod tempus determinatum aduentus Messiae ab Esaia insinuatum, iam

CAPITVM:

- iam praeterierit, & in Domino nostro Iesu Christo completum sit. Caput XIX
- Quod tempus quoque aduentus Messiae praefixum, a priscis Talmudistis traditum, iam transierit, ac in Domino nostro Iesu Christo consummatum sit. XX
- De duobus falsis Messijs, quos Iudaei ob temporis praefixi aduentus Messiae praeteritionem, post Christum passum receperunt: & quam ob rem primum a Vespasiano & Tito, deinde ab Hadriano tam acriter puniti fuerint. XXI
- Quinta ratio, qua ostenditur primi aduentus Messiae tempus iam praeterisse, accepta ex Israelitici populi punitione: & quod Iudaei in aduentu Messiae ob mortem quam ei illaturi erant, multiplici poena mulctandi essent. XXII
- De peccatis Iudaeorum tempore primi & ultimi templi commissis, & de morte Zachariae & Esaiae prophetae: & quae fuerit huius nouissimae captiuitatis eorum causa: deque odio gratis, quo Christum prosequuti sunt. XXIII
- Confirmatio praemissorum, ex Messiae uenditione, & mercatione. Caput XXIII
- Sexta ratio, ostendens primi aduentus Messiae tempus iam praeterisse, fundata super Romani Imperij subiectionem: & primum, quod Messias Romanorum Imperium sibi subacturus erat. XXV
- Quod Messias uniuerso orbi dominaturus erat, & de uniuersali domini nostri Iesu Christi regno. XXVI
- Quod Christus uere sibi Romanorum subegit imperium, & de Romani Pontificis atque Imperatoris uniuersali dominio. XXVII
- Iudaicae oppositionis improbatio. XXVIII
- Septima ratio, qua primi aduentus Messiae tempus praeterisse demonstratur, sumitur ex idololatriae cultus cessatione, & quod in aduentu Messiae idololatria penitus cessatura erat. XXIX

QVINTI LIBRI CAPITA.

- I**Vniorum Iudaeorum obiecta, quod Iesus Nazarenus Messias non fuerit, quum Messias ipse nondum uenerit. Caput I
- Ad primum Iudaeorum obiectum, quod Messias in fine dierum uenturus erat. II
- Ad secundum Iudaeorum obiectum, quod nondum uenerit Messias, quia nondum mons domus Domini super montes & colles eleuatus est. III
- Ad tertium Iudaeorum obiectum, quod Iesus Nazarenus non fuerit Messias, quia ad eum omnes gentes non fluxerunt. IIII

INDEX

- Ad quartum Iudæorum obiectum, quòd Messias nondum uenerit, quia Gentes nondum dixerunt, Venite, ascendamus ad domum dei Iacob. V
- Ad quintum Iudæorum obiectum, quòd Messias nondum uenerit, quia nondum arma bellica in agriculturæ instrumenta sunt conuerfa. VI
- Ad sextum Iudæorum obiectum, quòd Messias nõdum uenerit, quia nondum pax sine fine uenit. VII
- Ad septimum Iudæorum obiectum, quòd Messias adhuc non uenerit, quia nondum feræ esum carniũm deferentes, ac omni feritate deposita, cum animantibus mansuetis accubuerunt. VIII
- Ad octauum Iudæorum obiectum, quòd Messias adhuc non uenerit, quia nondum ipsi in terram suam congregati sunt. IX
- Ad nonum Iudæorũ obiectum, quòd Messias nondum uenerit, quia tertium templum non est adhuc ædificatum. X
- Ad decimum Iudæorum obiectum, quòd Messias nondum uenerit, quia adhuc ipsi non sunt saluati. XI
- Ad undecimum Iudæorum obiectum, quòd Messias adhuc non uenerit, quia nondum Gog interemptus est, neq; Magog expugnatus. XII
- Ad duodecimum Iudæorum obiectum, quòd Iesus Nazarenus non fuerit uerus Messias, quia non reliquit post se semen, nec habuit filios. XIII

SEXTI LIBRI CAPITA.

- Q Vòd nullus futurus erat saluator & redemptor nisi Deus, qui se ipsum humanæ redemptionis precium daturus erat. I
- Quòd iste saluator & redemptor debebat esse Messias. II
- Quòd redemptor ad hoc quòd esset perfectus redemptor, Deus & homo esse debebat. III
- Quòd saluatio atque redemptio per Messiam facienda, spiritualis futura erat. IIII
- De peccato originali, quo propter peccatum primorum parentum, totum humanum genus corruptum fuit, & quid est peccatum originale secundum Hebræos, & quo nomine ipsum appellant. V
- Quòd omnes patres ueteris instrumenti quantumcunque sancti, propter originale peccatum usque ad Messiaẽ aduentum, rei atque deo culpabiles fuerint. VI
- Quòd propter peccatum originale ante Messiaẽ aduentum omnes homines ad infernum descenderint, & quibus nominibus apud Hebræos infernus nuncupetur. VII
- Quòd

CAPITVM.

- Quòd patriarchæ quoque ac propheta, cæteriq; sancti patres ueteris instrumenti, usque ad Messiaẽ mortem, omnes ad infernum descenderint. VIII
- Quòd sancti patres in inferno à diabolo, deo permittente, propter Adg peccatum detinebantur, & de limbo ad quem descendebant. IX
- Quòd animæ electorum non poterant, nec debebãt nisi à Messia deo & homine ex inferno liberari. X
- Quòd per Messiam & uniuersum reparandum erat, & mors ipsa destruenda. XI
- Quòd angelorum quoque ruina per Messiam instaurari debebat. XII
- Quòd summo desiderio sancti Patres Messiaẽ desiderarint aduentum. XIII
- Quòd non Iudæi tantum, sed Gentiles quoque per Messiam redimendi atque saluandi erant: nec tamen omnes siue Iudæi, siue Gentiles, sed ij dumtaxat ex utrisque, qui ipsum & recepturi & confessuri essent. XIII
- Quòd ad designandam tum Iudæorum, tum Gentiliũ saluationem per Messiam futuram, ex utrisque Messias ipse prodire uoluit. XV
- Quòd mundus per peccatorum remissionem saluandus erat, & de generali peccatorum remissione, quæ per Messiam fieri debebat. XVI
- Quòd per lignum crucis, mundi siue humani generis saluatio fieri debebat. XVII

SEPTIMI LIBRI CAPITA.

- Q Vòd mater Messiaẽ ab æterno fuerit à deo præuisa filium eius conceptura, atque Messiam uerum Deum & hominem paritura. Caput I
- Quòd amore matris Regis Messiaẽ & filij eius, Deus mundum creauerit, quia præuiderat ipsos à peccato Adæ immunes futuros. II
- Quòd mater Messiaẽ non fuit in peccato originali concepta, & quòd ipsa fuit ante peccatum Adæ secundum materiam creata, & caro ipsius semper ab omni macula peccati præseruata. III
- Ad primam Hogostrati obiectionem, & quòd mater Messiaẽ fuit prima in genere humano creatura, estq; omnium hominum mater, atque cunctis angelis superior, secundum priscorum Talmudistarum sententiam. IIII
- Ad secundam Hogostrati obiectionem, & quòd opinio de immaculata gloriosæ Virginis conceptione uetustissima est. V
- Ad tertiam Hogostrati obiectionem, ubi quòd mater Messiaẽ absque originali peccato concipienda esset, naturalibus rationibus probatur. VI

INDEX

Ad quartam Hogostrati obiectionem, ubi conclusio de immaculata uirginis conceptione, septem theologicis simul ac naturalibus confirmatur rationibus.	VII
Ad quintam Hogostrati obiectionem, & quòd intemerata mater Messia absque libidine & concupiscentia genita sit.	VIII
Ad sextam Hogostrati obiectionem, & quòd merito passionis Christi exhibendæ, fuerit uirgo gloriosa à peccato originali modo nobilissimo redempta.	IX
Ad septimam Hogostrati obiectionem, & quòd uirgo gloriosa nunquam ægrotauerit, nec unquam menstrua passa fuerit: & quam ob rem obierit, & quòd mortua, statim resurrexerit.	X
Quòd propter matrem Messia uocatus fuerit Israel populus Dei peculiaris.	XI
Quòd mater Messia ex stirpe regia Dauid, & tribu Iuda proditura erat: ubi Matthæus & Lucas Christi genealogiam describentes, optime concordantur.	XII
Quòd mater Messia Maria uocari debebat.	XIII
Quòd mater Messia uirgo futura erat, & de omnimoda eius uirginitate, uidelicet ante partum, in partu, & post partum.	XIII
Oppositionis recentiorum Iudeorum matris Messia uirginitatem impugnantium, confutatio.	XV
Quòd mater Messia spiritu sancto cooperante, dei filium conceptura erat.	XVI
Quòd mater Messia prophetissa esse debebat, prophetas omnes excellens.	XVII
Quòd mater Messia sedes Dei futura erat, super quam diuina maiestas sedere debebat.	XVIII

OCTAVI LIBRI CAPITA.

Q uòd Messias secundum carnem ex Iacob & cæteris patribus per lineam rectam descensus erat.	I
Quòd Messias nouo modo nasciturus erat, hoc est absque uiri semine, siue de matre absque patre.	II
Quòd reges gentium ad Messiam adorandum uenturi erant, ei munera deferentes.	III
Quòd Messias ex Ægypto reuocandus erat, quo post natiuitatem suam Herodem fugiens, profecturus fuerat.	IIII
Quòd Messias miracula propria uirtute factururus erat, & de miraculis domini nostri Iesu Christi & discipulorum eius, ex Talmud.	V
Quòd miracula domini nostri Iesu Christi discipulorumque eius nullatenus negari possunt.	VI
Quod	

CAPITVM:

Quòd Messias propheta esse debebat.	VII
Quòd Messias pœnitentiam docturus erat.	VIII
Quòd Messias pauper & humilis esse debebat.	IX
Quòd Messias passiones multas subiturus erat, ac Deus quoque multa passurus.	X
Quòd Messias tormenta acerbissima uoluntariè propter humanum genus suscipere debebat.	XI
Quòd Deus percussiones, opprobria, contumelias, ac etiam mortem passurus erat.	XII
Quòd Messias in sua passione uendendus, exprobrandus, flagellis colaphisque cædendus, probris contumeliisque innumeris afficiendus, ac purpura induendus, spinisque coronandus erat.	XIII
Quòd passionis Messia mysterium expresse atque distincte ab Esaia prænunciatum fuerit.	XIIII
Obiectionis recentiorum Iudeorum, Esaia uerba falso exponentium confutatio, per ueterum Talmudistarum expositiones.	XV
Confutationis prædictæ confirmatio, per Chaldaicam Rabbi Ionathæ paraphrasin in eadem Esaia uerba.	XVI
Quòd Deus in cruce suspendendus erat, crucisque affigendus, & ille est Messias, qui morte crucis moriturus fuerat.	XVII
Ad Iudeorum obiectionem responsio, qui ideo Christum Deum non fuisse asserunt, propterea quòd in cruce se à Deo derelictum clamauerit.	XVIII
Quòd Messias in sua morte felle & aceto potandus erat, eoque moriente tenebræ super omnem terram fieri debebant.	XIX
De merito effusionis sanguinis & mortis Messia.	XX
Quòd Messias ad infernum descensusus esset, omnesque electos inde educturus.	XXI
Quòd Messias tertio die à mortuis resurgere debebat.	XXII
Quòd Messias in cœlum ascensusus erat, ducens secum eos, quos de inferno liberare debebat.	XXIII
Quòd Messias ad dexteram Dei patris sessurus esset.	XXIIII
Quòd Messias spiritum sanctum super apostolos, ac alios in se credentes, missurus erat.	XXV

NONI LIBRI CAPITA.

Q uòd omnes Dei promissiones cum conditione Iudæis factæ fuerint: uidelicet, si Messiam reciperent, eique obtemperarent.	Caput I
Quòd ualde pauci ex Iudæis saluandi erant, reliqui uero occidendi, destruendi, atque dissipandi.	II
Quod	

INDEX

- Quòd Iudæi qui Messiam non erant recepturi, scripturarum intelligentiam perdere debebant, tanquam fatui & asini absq; sensu permansuri. III
- De perpetua Iudæorum reprobatione, & quòd tanquam Dei inimici, de domo Dei expellendi erant. IIII
- Quòd Iudæi nunquam amplius in terram suam regressuri sunt, neque eam possessuri. V
- Quòd Iudæi absque principe, absque sacrificio, & absque Deo, eorum exigente perfidia, usque ad mundi finem esse debebant. VI
- Quòd sicuti Hebræi in Israel & Iuda diuisi fuerunt, ita tempore Messia, fieri debebat eorum in Iudæos perfidos & ueros Christianos diuisio. VII
- Quòd Iudæi ideo destruendi erant, quia Deum uerum essent prodituri, ac negaturi. VIII
- Quòd ideo Iudæi perdi, in æternumq; damnari debebant, quia legem Messia non essent recepturi. IX
- Quòd idcirco quoque reprobandi, atque in perpetuo Dei odio permansuri erant, quia Iesum uerum Messiam, & Mariam matrem eius iugiter negaturi, ac blasphematuri essent. X
- Quòd si Iudæi de peccato suo pœnitentiam agere uellent, perfidiamq; deponere, ilicò redempti essent, atque à captiuitate liberati, ac Messiam saluatorem haberent. XI
- Quòd gentiles Messia adhærere debebant. XII
- Quòd gentiles Messiam recipientes, à Deo diligendi essent, ac populus Dei electus esse debebant. XIII
- Quòd omnes dignitates olim Iudæis concessæ, ab eis auferendæ essent, & gentilibus Messiam recepturis, tanquam uero & electo Dei populo concedendæ. XIII

DECIMI LIBRI CAPITA.

- Q**uòd Messias legem diuinam nouam perfectiorem quam ueterem, instituturus erat, quam Gentiles suscipere debebant. I
- Quòd Messias sacramentum baptismi instituere debebat, per quod circumcisio euacuanda erat. II
- De pœnitentiæ sacramento, quòd Messias per uocalem confessionem in remissionem peccatorum institutus erat. III
- Quòd Messias nouum sacrificium instituturus erat, in quo ipse panis & cibus esse debebat. IIII
- Quòd sacrificium hoc non in pane solo, sed in uino quoque institutum erat, per quod omnia sacrificia ueteris Legis cessare debebant. V
- Quòd

CAPITVM:

- Quòd Messias in hoc sacrificio panem in corpus suum, & uinum in sanguinem suum transsubstantiare debebat. VI
- Quanta futura esset huius sacrificij efficacia, & quanta sacerdotum illud pertractantium dignitas, qualisq; uita. VII

VNDECIMI LIBRI CAPITA.

- Q**uòd lege Messie adueniente, lex Mosaica in cunctis ceremoniis libus cessatura erat. Caput I
- Quomodo & quare Christus legem ueterem impleuerit. II
- Rationum Iudæorum confutatio, & quòd lex Mosaica mutabilis erat. III
- Quòd lex Iudæorum sæpenumero mutata sit. IIII
- Refelluntur Iudæorum obiecta, legem ueterem etiam quo ad ceremonialia permansuram fuisse, per ipsius legis testimonia probare conantium. V
- Quòd ceremonialia omnia ueteris legis præcepta erant non bona, non tamen mala. VI
- Quòd circumcisio tempore Messia non carnalis, sed spiritalis seruanda erat. VII
- Quòd sabbatum quoque in diebus Messia spiritaliter tantum seruari debebat. VIII
- Obiectionum Iudæorum solutio, quibus ostendere conantur, sabbatum à Christianis quoq; atque à cæteris omnibus, nedum ab ipsis Iudæis literaliter seruari debere. IX
- Quòd sabbatum apud Iudæos multoties dissolutum fuerit. X
- Quòd Iudæorum etiam sacrificia tempore Messia spiritaliter tantum seruanda erant. XI
- Quòd omnia quæ secundum ueterem legem immunda erant, tempore Messia munda esse debebant, & carnes porcinae licite comedi possent. XII
- Quòd ueteris legis literalis obseruatio fuit Iudæis per Romanos prohibita, & postea per diabolum eis restituta. XIII

DVODECIMI LIBRI CAPITA.

- Q**uòd secundus Messie aduentus, circa mundi finem erit. I
- Quòd futura sit generalis mortuorum resurrectio. II
- Quòd generalis mortuorum resurrectio in fine mundi futura, per Messiam fiet. III
- Quòd post generalem resurrectionem, omnes homines uno linguæ loquentur idiomate, & quòd erit illud. IIII
- Quòd

INDEX CAPITVM.

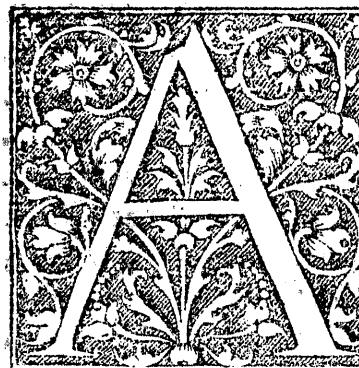
Quòd generale iudicium per Messiam fiet, qui in forma humana gloriofa iudicaturus est. v
 De æterno præmio, quod iusti post uniuersale iudicium sunt habituri. vi
 Quòd ipsemet Messias post uniuersale iudicium erit æterna merces & præmium iustorum. vii

*Indicis Capitum
 Finis.*

✠ Liber primus de Talmud.

De antiquis & authenticis Iudæorum scripturis. Caput primum.

GALATINVS,

AD IVDÆORVM PERFIDIAM PER Talmudicas eorum scripturas cōuincendam, ante omnia scire opus est, duplex apud eos esse dogmatum genus, quibus & nūc & olim ipsorum Synagoga inniti nunquam destitit. Quorum alterum quidem תורה שבכתב tora scebichetab, hoc est, legem quæ in scripto est, uel quæ scripto tradita est, uocant. Alterum autem תורה שבעל פה tora scelealpe, id est, legem quæ in ore est, siue quæ ore tradita est, appellant. Quam quidem nihil aliud esse aiunt, quàm ipsius legis explanationem, quam Mosi unà cum lege traditam fuisse asserunt. Nam ut prisca Talmudistæ testantur, in primo eius libri capite, qui ברכות berachoth, id est, benedictionum dicitur, eodem spiritu Moses & legem, & ipsius legis expositionem in monte Sinai accepit. Ipsa autem legis explanatio ad geminum tendit sensum: literalem scilicet, & spiritalem siue mysticum: quorum neutrum Mosem scripsisse affirmant, sed utrunq; uerbo tradidisse. Et hanc legem eam esse dicunt, de qua בפרקי אבות bepirke auoth, id est, in capitulis patrum, ita legitur, משח קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לוקנים Quod est, Moses accepit legem de Sinai, & eam tradidit Iehosua: Iehosuas autem senioribus: Seniores autem prophetis: Prophetæ uerò uiris Synagogæ magistæ. Huiusmodi autem traditio (ut ex uarijs Talmudistarum colligitur uoluminibus, utq; à Rabbi Mose Ægyptio in sui Deuteronomij initio fertur) hoc ordine fieri contigit. Iehosuas enim cùm hanc legis expositionem à Mose accepisset, eam Pinhæ Eleazari filio tradidit, qui & Aharon ex filio nepos erat: & à nobis corrupto nomine, Phinees dicitur. Phinhas autem Heli sacerdoti. Heli autem Semueli prophetæ ac sacerdoti. Semuel autem Dauid Regi. Dauid autem Achia prophetæ. Achias autem Elia prophetæ. Elias autem Elisæo prophetæ. Elisæus autem Ioiadæ Pontifici. Ioiadas autem Zachariae prophetæ. Zacharias autem Hoseæ prophetæ. Hoseas autem Hemos prophetæ. Hemos autem Esaiæ prophetæ. Esaias autem Micheæ prophetæ. Micheas autem

Ioeli prophetæ. Ioel autem Nahum prophete. Nahum autem Habacuc prophetæ. Habacuc autem Sephoniæ prophetæ. Sephonias autem Ieremiæ prophetæ. Ieremias autem Baruch scribæ. Baruch autem Ezrae sacerdoti, ac scribæ. Hucusq; præter Bibliam, quam מִסְכָּיִם Macdesciya, hoc est, rem sanctam Dei uocant, scripturam aliam Iudæos habuisse non legimus: cum ad ea usq; tempora, nemo quicquam de legis expositione literis commendasse, compertus sit. CAP. Ut autem neminem ex nostris lateat, quos libros Iudæi tanquam sacros ac diuinos recipiunt, dic obsecro, quonã pacto מִסְכָּיִם Macdesciya, id est, biblia ipsa, apud eos distinguatur? GAL. Bibliã Iudæi (ut ipse nosti) & אַרְבַּעַת וְעֶשְׂרִים Arbaa ueefrim, id est, quatuor & uiginti, eo quod tot contineat libros, appellant. Eam nanq; in quatuor diuidunt partes. Quarũ prima, quam ipsi תּוֹרָה Tora, id est legem, siue חֻמַּשׁ חֻמַּשׁ Humas, id est, quinarium uocant, Græci uerò Pentateuchon nuncupant, quinq; cõtinet libros. Quos ab ipsorũ principijs denominant. Nam librum quidẽ Geneseos בְּרֵאשִׁית berescith, quod idẽ est quod In principio, appellat. Exodum וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵי וְעֵלֶּה שְׁמוֹתֵי Veelle scemoth, id est, Et hæc sunt nomina. Leuiticum וַיְקַרְאֵם Vaicra, id est, Et uocauit. Numerum בְּמִדְבַּר סִינַי Bemidbar Sinai, id est, In deserto Sinai. Deuteronomium uerò אֵלֶּה הַדְּבָרִים Elle hadeuarim. i. Hæc sunt uerba. Secunda uerò pars libros comprehendit quatuor, quos זְבִיאִים זְבִיאִים Neujm risonim, id est, prophetas primos, nuncupant. Qui quidem sunt יְהוֹשֻׁעַ Iehosuas, qui apud nos Iosue dicitur, שׁוֹפְטִים Sophtim, id est, Iudicum, שְׁמוּעַל Semuel, qui apud nos primum & secundum librum Regum continet, מְלָכִים Melachim, id est, Regum, qui apud nos tertium & quartum Regum libros complectitur. Tertia autem pars, quatuor quoq; continet libros. Quos & זְבִיאִים אַהֲרֹנִים Neujm Aharonim, id est, Prophetas postremos dicunt. Hi autem sunt, Esaus, Ieremias, Iehezkel, qui à nobis Ezechiel dicitur: & liber xj. Prophetarum, quos nos minores dicimus. Quarta deniq; pars, quam ipsi כְּתוּבֵי חֵטְוִים Chetuuim, id est, Agiographorum uocant: undecim continet libros. Quorum primus דִּבְרֵי הַיָּמִים Dibre haiamim, id est, uerba dierum prenotatur: quem nos Græco uerbo Paralipomenon appellamus. Secundus est תְּהִלּוֹת Tehilloth, siue תְּהִלִּים tehillim, uel per syncopam תְּלִים Tillim, id est, hymnorum: tametsi tillim aceros quoq; significet, cuius singulare est תֵּל tel, quod idem est quod acerus. Quod neque etiam à proposito uacat, quum Psalmi sint quasi quidam sententiarum aceri. Quem quidem librum, nos Græca uoce Psalteriũ dicimus. Tertius est מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה Misle Scelomo, id est Prouerbiorũ, seu potius Parabolarum Selomonis. Quartus אִיּוֹב Iob, quem nos corrupto uocabulo Iob nuncupamus. Quintus רֹוּת Ruth. Sextus כּוֹהֵלֶת Coheleth, id est, concio, seu concionatio: quem nos Ecclesiastem uocamus. Septimus אֵחָא Echa, id est, Quomodo: qui à nobis Lamentationũ, uel Trenorum

liber

Biblie diuisio secundum Hebraeos.

Humas.

Berescith.

Secunda pars.

Tertia pars.

Quarta pars.

liber inscribitur. Octauus שִׁיר הַשִּׁירִים Scir hascirim, id est Canticum canticorum. Nonus אֶסְתֵּר Ester. Decimus דָּנִיֵּאל Daniel. Undecimus postremo עֶזְרָא Ezras, quem cum Nehumia unum computant librum. Hos igitur duntaxat quatuor & uiginti, quos enumerauimus libros, Iudæi tanquam sacros & diuinos habent. Librum enim Iehosuae Syrach, & Iudith, & Tobiam, primumq; Machabæorum licet habeant, non tamen inter uiginti quatuor connumerant. Tertium & quartũ Ezrae Hebraicos adhuc ipse non uidi: quidam tamen ex ipsis aiunt, eos nuper inuentos Constantinopoli reperiri. Secundum uerò Machabæorum, & Philonis Hebræi librum, qui sapientia Selomonis dicitur, nusquã apud Hebræos reperi, sed tantum Græcos uidi. Hymnum præterea trium puerorum, & Susannæ, ac Belis, draconisq; historias, quæ nos apud Daniellem habemus, ipsi nusquã habent. Hec ideo dixi, ut scire ualeamus, quos libros Iudæi tanquam authenticos approbent. Præter prædictos igitur quatuor & uiginti libros, nihil scripturæ apud Iudæos usq; ad Ezrae tempora extitisse, certum est. Ipsa enim legis cõmentaria tam literalia, q̃ spiritalia, siue mystica ab ipso Mose legislatore, ad Babylonicã usq; trãsmigrationem, solo succidaneo quodam ordine (ut dictũ est) inter prophetas & sapientes pandebantur. Post Babylonicã uerò captiuitatem, ipso Ezra legem quẽ in urbis Ierosolymę, templiq; euerfione cõbusta fuerat, rescribente: ceteri sapientes, ipsius legis expositionẽ scribere cõeperunt. Ne si forte aliud eiusdem urbis excidiũ fore contingeret, in quo sapientes omnes perituri essent, unã cum eis & ipsa legis explanatio periret. Quo profectò factum est, ut omnes illi sapientes, quos à Babylonicã transmigratione usq; ad primã Talmudici codicis scripctionem esse cõtigit (qui & in ipsis פִּרְקֵי אֲבוֹתֵי פִּרְקֵי אֲבוֹתֵי pirke auoth, id est, capitulis patrũ uiri magnæ Synagogæ appellantur) legemq; docuisse constat, uerbo pariter & scripto eiusdem legis expositionem auditoribus suis tradiderint. Quorũ tanta est apud Iudæos autoritas, ut eorũ scripta ex quibus postmodum confectus est Talmud, primum post prophetas locum obtineãt. Neq; tamen immeritò, cum eorũ doctrina à prophetis ipsis, quorũ ipsi et discipuli & successores fuerunt, eis immediatẽ tradita fuerit. Quare neq; mirum est, si ex ipsis ij qui Christi præcesserunt aduentũ, legem prophetasq; exponẽtes, infinita penẽ ac admodũ mira de Christo, deq; Christianę fidei ueritatibus scripto tradiderint, quę omnia Talmudicis libris sparsim inserunt.

De Priscis Iudæorum sapientibus uiris magnæ Synagogæ nuncupatis. Caput 11.

CAPNIO,

Elim & horum quoq; ordinem quo alter alteri in docenda lege succedebant, patefaceres. GAL. Quemadmodũ & in multis ipsius Talmud locis liquidò patet, & Rabbi Moses Aegy.

L I B E R

4

Alexander Magnus Iudeorum Pontificem adorauit.

ptius in sui Deuteronomij principio refert, Ezras ipse legis doctor, ip-
 sius legis expositionem Simoni Pontifici, qui & Iaddus dictus est, tradi-
 dit. Hic ille Iaddus est, qui cum audisset Alexandrum Macedonem capta
 Gaza, Ierosolyma uersus iter arripuisse, non paruo pauore ac timore cor-
 ripi coepit. Propter priorem enim contumacia, ipsius regis indignatio-
 nem pertimescebat. Quo circa per uisionem nocturna diuino monitus
 est oraculo, ut alij quidem ueste alba, ipse uero, ac reliqui sacerdotes legi-
 timis induti stolis, indignanti Imperatori cum non longe ab urbe ipsa
 esset, occurrerent. Quod cum fecissent, Alexander ut uidit ipsum prin-
 cipem sacerdotum hyacinthina atque aurea ornatu stola, ac super caput &
 cydarim, & auream laminam, in qua nomen Dei *κτταρροδμυαρυ* scriptum
 erat, gestante: eum ilico solus adijt, ac nomen Dei adorauit, ipsumque Po-
 tificem primum ueneratus est. Quod cum uidissent reges Syriae, caeterique
 omnes qui cum eo erant, uehementer obstupere. Nemo tamen nisi Par-
 menio ausus est eum interrogare, cur caeteris omnibus eum adoranti-
 bus, solum Principem sacerdotum ipse adorasset. Cui respondens: Non
 (inquit) hunc, sed Deum cuius principatu sacerdotum fungitur, adorauit.
 Hunc enim per somnium, quum adhuc in Macedonia essem, mecumque
 quemadmodum Asiam uincere possem, cogitarem, huiusmodi cum ha-
 bitu conspexi. Qui & me ut nequaquam negligere, sed confidenter
 transirem, monuit: seque eo exercitum perducturum, Persarumque poten-
 tiam mihi traditurum, pollicitus est. Ideo ipsum pronus adorauit. Exinde
 enim me diuino iuuamine directum, Dariumque uicisse, Persarum quoque
 uirtutem soluisse, arbitror. Propterea & omnia etiam quae meo in corde
 uersantur, quaeque a me sperantur, prouentura confido. Is autem Iaddus
 siue Simon (ut eo unde digressus sum, redeam) ipsam legis explanatio-
 nem Antigono patria Sichaeo tradidit. Antigonus autem Iosepho Ioan-
 nis filio, & Iosepho Iohazeris filio. Hi autem Nitaeo Arbolensi, & Ieho-
 suae filio Perahiae, Cuius auditorem Iesum nostrum redemptorem fuisse,
 Iudei iuniores falso affirmant. Sed eos aperte mentiri (ut alibi latius dice-
 mus) ex eo palam ostenditur. Quod ab Hircano primo, cuius temporibus
 Iehosuas iste claruit, usque ad Pilatum sub quo Christus passus est,
 ceteros fluxere anni. Hi rursus Nitaeus & Iehosuas legis expositionem Iude
 filio Tibaei, & Simoni Satae filio tradiderunt. Hi autem Semaiae & A-
 batalioni. Hi uero Hilleli & Samaeo, de quibus multa praecleara in libro
 Antiquitatum refert Iosephus. Floruit autem Hillel, ut in libri *שבת* Sab-
 bath initio dicitur: anno ante templi secundi euerisionem centesimo. &
 ut in *בבא בתרא* Bava bathra legitur, lxxx habuit discipulos, omnes ex-
 cellenti ingenio, ac doctrina praeditos. Qui omnes ratione disciplinae filij
 eius sunt nuncupati. A deoque praestantes fuerunt, quod (sicuti ibidem le-
 gitur) eorum xxx quidem, ut diuinitas super eos descenderet, digni erant:
 quemadmodum Moses ipse fuerat, xxx uero, ut pro eis sol immobilis
 staret

Hillel.

staret, uti Iehosuas fuit. Caeteri autem uiginti mediocres sunt appellati.
 Quorum maximus quidem Ionathas Vzielis filius extitit. Minimus ue-
 ro omnium Ioannes Zachaei filius, quem Iudaei Raban Iohanen ben
 Zaccai uocant. Qui tamen (ut prisca Talmudistae dixerunt) neque scriptu-
 ram, neque Talmud, neque caetera omnia usque ad uulpium exempla, ac dae-
 monum narrationes, scire praetermisit. Si igitur iste, qui omnium disci-
 pulorum Hillelis minimus fuisse memoratur, tam magnus euasit sapiens,
 quid de caeteris censendum est: Hillel autem & Samaeus legis expositio-
 nem eidem Ioanni Zachaei filio, & Simeoni iusto ipsius Hillelis filio, tra-
 diderunt. Ordo iste haecenus deductus ex patrum capitulis *פרקי אבות*
 Pirke auoth nuncupatis, elicitus est. Vbi postremus omnium Simeon
 iustus, qui Christum suscepit in ulnis, ponitur. Ex quo palam profecto
 ostenditur, in eo Iudaicae Academiae sceptrum penitus defecisse. Rabbi
 tamen Moses Aegyptius hunc docendi ordinem ulterius prosequutus,
 ait eundem Simeonem iustum Gamliel cognomino senem, ad cuius
 pedes Paulus Apostolus legem didicit, auditorum habuisse. Is itaque Gam-
 liel fuit ille legis doctor, uniuersae Iudaicae plebi obseruandissimus, qui
 Petrum cum reliquis Apostolis, cum eos Princeps sacerdotum, & uniuersa
 concio interficere uellent, & excusare, & a nece liberare omni conatu
 studuit, dum pro eis orationem in concilio habens, haec inter caetera dixit:
 אנשי ישראל שמרו מות העשו על אלו האנשים. כי סודם אלו הימים היה טאורש
 שתיח אימר דבר מות ואליו נגרו מספר אנשים קרוב לארבע מאות ונחרג הוא
 וכל המאמינים בו נאכרו ותינו לבלום. אחר זה היה יחורת הגלילי כימי התוראת
 והסית את העם אחריו וזוא נאבו וכל הגגרים אחריו נתפרשו. ועתה לבו אני
 אומר לכם חכדלו באלו האנשים ועכו אותם. כי אם מאנשים הענה הזאת או
 המעשה יבטל אבל אם מוחל הוא לא תוכלו פן תראו מקבילים לאל.
 Hoc est, Viri Israelitae, attedite uobis, quid acturi sitis super hominibus
 istis. Ante enim hos dies extitit Theodas, dicens se aliquid esse. Cui con-
 sensit numerus hominum circiter quadringentorum. Et interfectus est,
 & omnes qui ei credebant perditum sunt, atque ad nihilum redacti. Post hunc
 fuit Iudas Galileus in diebus professionis, & auertit populum post se, &
 ipse perijt, & omnes quotquot consentiebant ei, dispersi sunt. Et nunc
 propterea ego dico uobis: Discedite ab hominibus his, & finite eos.
 Quoniam si ex hominibus est consilium hoc, aut opus, dissoluetur. Si ue-
 ro ex Deo est, non poteritis dissoluere illud, Ne forte & Deo repugna-
 re uideamini. Haec Gamliel ille, Cuius deinde Rabba Simeon eius filius,
 qui postea ab Hadriano Caesare occisus est, auditor fuit. Qui postremo
 & filium suum nomine Iudam auditorem habuit. Quem Iudaei pro eius
 doctrinae probitatisque excellentia, Rabbenum Haccados, id est, magi-
 strum nostrum sanctum cognominant. Fuit tamen & alius Rabbenus
 Haccados, qui tempore Romanorum, consulum, & doctrina & spiritum
 prophetiae claruit, ac multa & quidem miranda de Christo scripsit. Qua-
 obrem Iudaei recentiores nominis similitudine decepti, illum hunc fuisse
 existimant. Quo fit, ut hac uisi cautela, quaecumque ille futura de Christo

Simeon iustus

Gamliel cognomino senex.

Gamlielis oratio pro liberatis apostolis.

Rabbi Iudam qui est Rabbenus Haccados.

prædixit, negare contendant. Hi igitur fere omnes, quos post Ezrâ Iudææ Academia præfuisse commemorauimus: ac alij ex eorum auditoribus penè innumeri, multa de legis explanatione scriptis reliquerunt. Ex quibus postmodum Talmud confectus est. CAP. Rabbi Moses Ægyptius in sui Deuteronomij exordio refert. Vsq; ad R. Iudâ Simeonis filium, qui fuit anno post templi secundi incendiū. cxx. neminē quicquid de legis enucleatione scriptis tradidisse: sed inter sapientes sibi inuicē succedentes, ipsam ore tenus duntaxat reuelatâ fuisse. GAL. Verū quidē est, Rabbi Mosem Ægyptiū id asserere. Quod duas potissimū ob causas ipsum fecisse, putandū est. Tum quidē, ut Messiā arcana quæ in legis, prophetarumq; expositionibus ante Christi natiuitatē detecta fuerant, Christianos laterent. Tum etiā, ut scripta posteriorū magis ex hoc Authentica redderent. Sed falsum eū dixisse, ex eo manifeste uideri potest. Quod multa de expositione tam legis, q̄ prophetarū ante Christi ortū scripta cōperiunt: uti in multis ipsius Talmud locis luculēter apparet. Quod Iehosuas quoq; Syrach qui temporibus Ptolomæi Euergetis primi floruit, clare testatur. Dum in eius libri proœmio, qui apud nos Ecclesiasticus, apud Hebræos uerò Misle. i. Proverbia prænotat, sic inter cætera ait: Multorū nobis & magnorum per legē, & prophetas, aliosq; qui eos secuti sunt, sapientia demonstrata est: in quibus laudare oportet Israëlem doctrinæ & sapientiæ causa. Quoniā nō solum ipsos loquentes necesse est esse peritos, uerum etiā extraneos posse & discētes, et scribentes doctissimos fieri. Et post pauca: Sed ipsa inquit lex & prophetæ cæteraq; aliorū librorum, nō paruā habent differentiā, quando inter se dicuntur. Nam in octauo & xxx. anno temporibus Ptolomæi Euergetis Regis, postq; in Ægyptum perueni, & cum multum temporis ibi fuisset, inueni ibi libros relictos nō paruē neq; cōtemnēdæ doctrinæ. Quibus ex uerbis aperte colligit, præter legē & prophetas, alios etiā libros apud Hebræos lōge ante Christi aduentū scriptos fuisse. Cū Ptolomeus ipse Euergetes primus, cuius temporibus eiusmodi libros se Iehosuas iste apud Ægyptum comperisse refert, per ducentos & nouem ferme annos ante Christi natalem, diem clausit extremum.

De authenticis Iudæorum scriptoribus, qui Christi antecesserunt aduentum, ex quorum potissimum scriptis compactus est Talmud. Cap. III.

CAP. III.

Xñs igitur, qui Christi præcesserunt aduentū, quinā præ cæteris legē prophetasq; enucleantes, ipsius Messiā arcana scriptis referarunt: GAL. Et si q̄ plurimi huius generis sapientes extiterint, ne tamen tedio sim, paucos quosdā in medium afferā. Et primum quidem (ut eos qui antecesserāt, omittā) duos & septuaginta interpretes illos adducā, qui nō solū Hebraica, Chaldea, Græcāq; lingua, ac omni disciplinarum genere, uerū spiritu sancto quoq; inter cæteros claruerunt. Nā cū anno ante Christi natiuitatē circiter ccl. rogatu Pto-

Septuaginta interpretes.

lomei

Iomæi Philadelphi Alexandriā ab Eleazaro. Pontifice totā Bibliam in Græcum eloquium traducturi, missi fuissent. Volens Ptolomeus ipse de editionis eorum puritate periculū facere, eos (ut nō Talmudistę modo, ac Philo Hebræorū disertissimus, sed Augustinus quoq; ac alij quidam ex nostris testantur) per duas & lxx. segregauit cellulas. Ipsi tamē adeo in scribendo concordēs fuerunt, ut nec in uerbo quidē discreparint, sed una scribendi serię, uno uerborū literarumq; cōtextu, eodemq; temporis momento, uniuersum diuinū uolumen illud in Græcum sermonem cōmutarint. Quod utiq; nō humanæ, sed diuinæ ascribendum est uirtuti. Quare neq; dubiū est, eos alia quoq; spiritu sancto inspirante, ad legis prophetarūq; explanationē, literis mandasse, in quibus multa eos de Christo dicere cōtigerit. Quod etiā plerosq; alios tunc facere potuisse, ex eo clarū est. Quod si seni duntaxat de unaquaq; tribu illi delecti fuerunt, rationi profectō cōgruum est, & alios plurimos eiusdē generis uiros apud Hebræos tunc fuisse, qui legis prophetarūq; expositiones scriptis tradere potuissent. Quorū libros Iehosuas Syrach (ut dictū est) se apud Ægyptiū inuenisse refert. De quibus Iehosuas eius auus uoluit. Qui eo tempore florens, imo (ut nōnulli existimant) è septuaginta duobus interpretibus unus existens, multa memoratu dignissima scripsit, quemadmodū Iehosuas ipse Syrach eius nepos attestatur, dicens: Auus meus Iehosuas postq; se amplius dedit ad diligentē lectionis legis & prophetarū, aliorūq; librorū, qui nobis à parentibus nostris traditi sunt: uoluit & ipse aliquid horū quę ad doctrinā & sapientiam pertinet, scribere, ut ea discere, eorumq; periti fieri cupiētes, magis magisq; animo attendāt, & ad legitimā uitā cōfirmentur. Quē & ipse Iehosuas Syrach postea imitatus, inter alia præclarū librū illum edidit, quē nos Ecclesiasticum appellamus: Hebræi uerò מִשְׁלֵי Misle. i. Parabolas denominant. Qui licet nō sit de xxiii. sacræ scripturæ libris, magna tamen apud eos ipsius est autoritas. In quo quāuis de subditorū obedientia, de bonorū morum institutione, deq; sanctorū Patrum laudibus præcipuē agat, plerumq; tamē de Messiā diuinitate, ac diuini uerbi incarnatione in eo sit mētio. Anno postmodū ante Christi ortū clx. Aristobolus ille peripateticę sectę Philosophus insignis, cū natione Iudæus esset, Ptolomæi Philometoris hortatu, in Mosem commentarios scripsit, ubi multa de Messia pulchrē differuit. Rabbi autē Iodan, & Rabbi Ibbā, nō multo post multa scriptis de Messia tradiderunt. Post quos Rabbi Simeon filius Iohai permulta quoq; de Messia, deq; eius diuinitate egregie scripsit. Cuius dicta Talmudica uolumina uoluentibus, frequentius occurrunt. Librum quoque confecit, quem מֶכְרֵת מֵחַרְמֵי מֵכַרְהַרְמֵי Mechkar hassodoth, id est, de inuestigatione secretorum inscripsit, in quo multa de Messia (ut in sequentibus patebit) retexit arcana. Is insuper Commentariorum libri Geneleos, qui Hierosolymorum secretiore lin-

Iehosuas Iehosue Syrach auus.

Iehosuas Syrach. Liber Ecclesiasticus.

Aristobolus Philosophus Hebræus.

Rabbi Simeon Ben Iohai.

qua conscripti leguntur, autor fuisse creditur: ubi quam plurima Christianae fidei mysteria lucide panduntur. In his praeterea quae in Cabalisticis facultate, cuius praeter ceteris principatum meruit, scripto edidit: inter cetera diuinitatis arcana, diuinæ trinitatis mysterium distinctè atq; clarissimè insinuat, sapenumero patrem & filium & spiritum sanctum expressisse nominans. Post quem Rabbenus Haccados, qui Latine Doctor noster sanctus interpretatur, librum scripsit, quem גלגלית Galè razeya id est, reuelatorem secretorum nuncupauit, qui certè non ab re doctor sanctus dictus est, cum spiritu sancto afflatus, ita planè eo in libro cuncta domini nostri Iesu Christi mysteria aperuerit, ut non futura praedixisse, sed res gestas tanquam Euangelista narrasse, uideatur. Quem paulo post rabbi Nehumias Haccanae filius, secutus, non ea tantum quae à prophetis de Messia occultè tradita fuerant, lymphidissimè patefecit, uerum etiam se ab eius aduentu per quinquaginta tantum annos procul esse asseruit. Vnde Haccanae filio suo, quem Messiam ipsum uisurum & sperabat & gaudebat, ut eum de Messiae mysterijs certiore faceret, Epistolam scripsit, quam אגרת הסודות Iggheret hassodoth. i. Epistolam secretorum appellari uoluit. Per idem ferme tempus (anno. s. ante Christi natalem circiter secundo & quadragesimo) Ionathas Vzielis filius, Hillelisq; auditor, atq; Simeonis iusti, qui Christum infantulum suscepit in brachijs, condiscipulus, totum uetus Instrumentum, in Chaldaea uertit linguam, atq; exposuit, ita sensum è sensu traducens, & ita obscurissima quaeq; exponens uocabula: ut quaecunq; de Messia dubia & latenter scripta erant, certa atq; clarissima reddiderit: adeò ut eius editio non tam interpretatio, quam glossa atq; expositio uideatur, quam Hebraei תרגום Targum, id est, translationè nuncupant. Tantaq; apud eos est auctoritatis, ut non solum ei contradicere nemo audeat, sed non minus quoq; fidei, quam ipsi textui passim omnes eidè adhibeant: tum ob uiri sanctitatem ac peritiam, tum maximè ob ipsius interpretationis expositionisq; ueritatem. Ideo quotiescunq; aliquid ambiguum, aut difficile intellectu, in textu sacrorum librorum inueniunt, semper ad eandem translationem, atq; enucleationem recurrunt. Vnde de eodem Ionatha, (ut in בבה בתרא baba bathra legitur) dixerunt Magistri, quòd in hora qua eidem additioni & expositioni uacabat, si musca aut quodcunq; uolatile super eum, uel super chartam uolasset, ilicò absq; ulla eius aut chartae lesione, coelitus exurebatur. CAP. Negant pleriq; Ionathan Pentateuchum in Chaldaeam traduxisse: ipsum enim ab Ankelos profelito traductum aiunt, quem Hebraei sororis Titi Imp. filium fuisse asserunt: ut habetur in מסכתא מלכות masebeth ghittin. i. in tractatu libellorum repudiij, in פרק פ' perec. i. in capitulo, quod incipit פתח חנניזאקין. i. dānificati. Alij Ionathā ipsum nequaquam Psalterium traduxisse dicunt, sed potius illud à R. Akilas, & à R. Iosephi caeco, in Chaldaeam uersum affirmant: unde chald.

Rabbenus Haccados.

Rabbi Nehumia ben Haccana.

Ionathan ben Vziel.

Targum quid sit.

Ankelos.

Masebeth.

Psalterij

Psalterij editionem, quam nunc Iudei frequentius praemanibus habent, quamq; Nebiensis Praesul in Psalterijs posuit, ipsi Rabbi Ioseph caeco plurimi eorum ascribunt. Ex quo inferunt, Ionathan totam Bibliam Chaldaeam non fecisse. GAL. Totam proculdubio Bibliam Ionathas in Chaldaeam (ut praedixi, & te non latere arbitror) transtulit. Sed translatio eius in Pentateuchum rarissima est, idcirco ab his qui eam non uiderunt, negatur. Ego uero ipsam semel uidi. Quae sic incipit, *בן אקלא ברא יי יה שמיא ריה ארעא* Ea autem quae Ankelos est, sic, *בקרמין ברא יי יה שמיא ריה ארעא* Hic etiam Ankelos totam Bibliam in Chaldaeam uertit atq; exposuit. Cuius editio atq; expositio, quamuis nunc (praeterquam in Pentateuchum) uix alicubi reperiatur, non minoris tamen apud Iudeos est precij, quam illa de qua nunc meminimus Ionathae. Quam etiam Targum appellant, quod Chaldaica quoq; sit, sicut & illa: & si utraq; Hebraicis scripta sit elementis. Editio quoq; ipsius Ionathae in Psalterium penes paucissimos est. Quam qui habent, pro uiribus occultant, propter mysteria Christianae fidei quae continet. Simeon postremo Hillelis filius, quem ob eius praecipua sanctitatem, Talmudistae סמיון סזאדיק. i. iustū cognominant, in quo (ut in פירי אבות pirke auoth. i. capitulis patrum dicitur) academię magne Synagogae sceptrum defecit, multa de Messia dixit. Et tandem cum in ultima senectute à spiritu sancto respōsum accepisset, non uisurum se mortem, nisi oculis Messiam Dei filium uideret, Christum ipsum in ulnis suscipiens, quae de eo à spiritu sancto edoctus, docuerat, ipso praesente confirmauit. Cuius egregia dicta talmudicis in libris sparsim reperiuntur. Ex horum igitur omnium dictis, atq; aliorumq; plurimorum, qui eisdem temporibus super legem & prophetas scribentes palam ostenderunt, Dominum nostrum Iesum Christum, & unicum omnipotentis Dei filium, & uerum fore Messiam, totus fere Talmud compactus est.

Simeon iustus.

De Iudaeorum scriptoribus, quos paulo post Christum passum esse contigit, & quid de ipso senserint. Cap. IIII.

HOGOSTRATVS,

Um hi omnes quos enumerasti, Christi antecesserint aduentum, ac pleriq; eorum spiritu sancto afflati fuerint, nemo prorsus negandum duceret, quòd legem prophetasq; exponendo, rectè de Messia scripserint. Sed de his quos post Christum passum scribere contigit, quiq; obstinatis animis in Iudaismo permanserunt, neminem unquam siue legem, siue prophetas de Messia loquentes, rectè exposuisse, sed potius ad falsum sensum pro sua perfidia extorsisse, clarum profecto est. GAL. Quanquam id de Iudeis nostri temporis, qui sunt omnium gentis suae immundissima fex, rectè dicatur: de priscis tamen uniuersaliter loqui non habet. Ex quibus nonnulli quidem iuxta uerum sensum prophetias de Christo

Christo

Christo loquentes, recte enucleare uidentur: nonnulli uerò de ipso domino Iesu, deq; Christianis bene senserunt, ut in utrorumq; scripturis liquido patet. Et ut ceteros nunc taceam, duos duntaxat, quorum apud Iudeos plurimum ualet auctoritas, Philonem, s. sacerdotali ex genere progenitum, & Iosephum Matathiae filium, exempli gratia adducam. Qui suis in codicibus Dominum nostrum Iesum Christum non modo confitentur, uerum miris quoq; ac diuinis exornant laudibus, eiusq; sectatores maxima prosequuntur laude. Nam Philo quidem eo in libro, quem de uita nostrorum, hoc est de uiris Apostolicis scripsit, primam sub Marco Euangelista apud Alexandria Ecclesiam describens, Christi sequaces mirum in modum honestauit, eos non ibi tantum, sed in multis quoq; prouincijs esse memoras, eorumq; habitacula monasteria dicens. Edidit insuper egregium, ac certe diuinum uolumen illud, quod sapientiae Salomonis librum uocauit. HOG. Quam ob rem librum hunc huiusmodi titulo inscribi uoluit: GAL. Non ab re profecto. Quod enim Selomo in Prouerbiorum libro aenigmaticè, ac parabolicè, & quasi in uniuersali, de Dei filio qui patris sapientia est, quandoq; futurum praedixit: Philo hoc in libro per eandem obscuritatis & caelationis artes, id idem de eodem iam impletum docet. Et si plerumq; non in uniuersalitate (ut Selomo facit) maneat, sed ad ipsam quam intendit particularitatem accedat, se (ut opinor) temperare non ualens, quo minus ueritatem quam prosequitur, pandat. Hoc autem exempli causa ex eo inter caetera manifestissime ostenditur, quod Selomo cauendum praecipit, cum ait, Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Deinde sequitur: Si dixerint, Veni nobiscum, insidiamur sanguini. Cum reliquis quae sequuntur. Quod totum quid aliud est, quam id quod Philo tempore suo factum refert, dicens, Dixerunt impij apud se non recte cogitantes: Cum caeteris quae sequuntur. Et magis adhuc ad particularitatem descendens: Mittamus, inquit, lignum in panem eius. Vbi per lignum, crucem designauit: per panem uerò, ipsum Iesum Dominum nostrum: panis parabolam fumens ex parabola tunc (ut arbitror) ex ore ipsius Domini uulgata, dicentis, Panis quem ego dederò, caro mea est pro mundi uita. Ex quo per uerba eiusdem Domini docet, in eo fuisse completum, quod Selomo de eodem Domino dixerat quandoq; futurum. Cum ergo tam res utriusq; subiecta, q; ars obscuritatis & caelationis sit eadem, & alia q; futuri & praeteriti temporis differetia nulla accidat. Eas ob res liber iste Philonis, sapientia Salomonis recte appellatur. Cum & in eo ipsius Christi, qui & patris sapientia est, & Rex pacificus dicitur, diuinitatem, innocentiam, ac passionem optimè insinuet. Vnde ad increpandam Iudaeorum ingratitude, atq; impietate, haec in persona eorum, quos uel impios nuncupat, Graece ait, ενδουλωσάμην τον δίκαιον, οτι δίκαιος ημιν εστι, και αναντιουται τοις εργοις ημων, και ενδειξει ημιν αμαρτηματα νομου, και επισημειετα ημιν αμαρτηματα παιδειας ημων, ετα γηθησεται γνωσιν εχεν θεου, η παιδια κυριου και τον ανωμαλιον.

Hoc

Philo Iudaeorum disertissimus.

Liber qui sapientia Salomonis inscribitur.

Hoc est, Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & aduersatur operibus nostris, & impropere nobis peccata legis, ac diffamat nobis delicta disciplinae nostrae. Pollicetur se scientiam habere Dei, & filium Domini seipsum nominat. Et post pauca infert, *Ει γαρ εστι ο δίκαιος υιος θεου αντιληψεται αυτον, η ενδειξει αυτον εκ χειρος ανθεκόντων.* Id est, Si enim est iustus filius Dei, suscipiet ipsum, & liberabit eum de manu contrariantium. Et demum concludens ait, *θανωτω αρχιμωνι κατασκευασωμεν αυτον.* Hoc est, morte turpi condemnemus eum. Ista quidem & alia quae Iudei in Christum gesserant, in secundo huiusce libri capite refert. In sequentibus uerò eiusdem libri capitibus, multa de martyrū uictoria, de animorū immortalitate, de caelesti gloria, de Ecclesiae Christi statu, deq; uniuersali iudicio praedicit. Quapropter sancta Nicena Synodus librum hunc tanquam sancti spiritus dictamine scriptum, merito recepit, ac inter sacros diuinorumq; codices retulit. Iosephus autem (ut ea quae de Iohanne Baptista, & de Iacobo Apostolo cognomento Iusto, magna cum eorum laude narrat, omittam) in xvij. Antiquitatum libro, Tiberij Caesaris, sub quo Christus passus est tempora describens, haec de Christo ipso graece refert, *Τουτον τον χρονον ιησους σοφος ανηρ, ειτε ανδρα αυτον λεγουσιν, ημ γαρ προαδελφωμ εργαμ ποιητης, διδασκαλος ανθρωπων των ησων τα αληθη δεχουμενων, η πολλος μωδ ιουδαισις, πολλος δε θεου ελληνικου επιγωγερος, χριστος ουτος ημ, και αυτον ενδειξει των προτων ανδρων προ ημων, και ο επισημησεν προς πωλατου, οτι επιουσαμ τε ογιε προτων αγαθησαντες, εφην γαρ αυτοις τριτην εχον ημεραν παλιμ ζων, τον θειων προφητων ταυτη και αλλα μεγα θαυμασια ποει αυτου ερηκωτων.* Id est, Hoc tempore Iesus sapiens uir (si uirum eum dicere fas est: erat enim mirabilium operum patrorum, & doctor eorum hominum, qui cum uoluptate quae uera sunt, recipiunt) multos quidem Iudeos, multos uerò ex gentili cultu aggregauit. Christus hic erat. Hunc accusatione primorum ex nostris uirorum, cum Pilatus cruci affigendum decreuisset, non cessauerunt, qui primo eum dilexerant. Apparuit enim eis tertium diem habens, iterum uiuens, diuinis prophetis haec & alia innumera miracula de eo praedicientibus. Haec Iosephus ille, quem Iudei uel maximum putant. Hi igitur uiri tam excellentes, Philo, & Iosephus, qui & si Graece scripserint: Iudei tamen ambo fuerunt, paternarumq; traditionum acerrimi emulatores, nisi ea quae per prophetas de Messia praenunciata fuerant, recte intellexissent, neq; de Christo tam bene opinati fuissent, neq; quae de ipso dixerunt, tam ueridice retulissent. Quare neq; dubium est, quod si haec de eo graece scripserint, alia quoq; longè plura, legem & prophetas exponentes, Hebraice scripserint. Cum ambo & utraq; lingua optimè calluerint, & sacris literis ab ipsis cunabulis initiati fuerint. Vnde et credi quoq; par est, alios praeter eos, eiusdem temporibus permultos extitisse, qui & de Domino Iesu Christo recte senserint, & prophetarum uaticinia explanantes, uera de eo scripserint. HOG. Si ergo isti ueritatem agnouerunt, quare ipsam amplecti neglexerunt? Cōstat enim (ut alios praetermittam) & Philonem, & Iosephum, quos

Iosephus

exempli

exempli gratiā attulisti, haudquaquā Christo adhæsisse, sed usq; ad obitum in Iudaismo permanisse. GAL. Id quidem uerum est, & de Iosepho præfertim: ne de Philone dicam, qui cum gentis suæ legatus ad Caium Caligulā Romam uenisset, admodum familiarem cum Petro Apostolorum principē consuetudinem duxit. Te tamen non ignorare uelim, post Domini resurrectionem in triplex Iudæos diuisos fuisse genus. Quidā enim uidentes prophetarū dicta in eo consummata, & fide & opere illi adhæserunt, ut Gamliel ille senex fecit, cuius dicta apud Talmudistas maximē sunt autoritatis. Quod & alij penē infiniti fecerunt, non de plebeis, aut ignaris tantum, sed de nobilioribus atq; sapientioribus. Nam ut in actibus Apostolicis scribitur, Maxima pars sacerdotum obtemperabat fidei. Et horum nonnulli multa de Christo miranda scripserunt. Quorum opuscula aliqua adhuc extant apud Iudæos: quamuis ea ne ad manus nostras perueniant, pro uiribus oculere nō tantur. Et inter cætera sunt ea, quæ literis mandauit Rabbi ille Haccanas Nehumixæ filius, qui cum omnia redemptoris nostri gesta, ac miracula, prout oculis uiderat, scripsisset, sic deniq; dixit, *אני הסנה אחר מן הקרושים* Hoc est, Ego Haccanas sum unus ex *הקרושים* illis, qui credunt in eum, & abluī me aquis sanctis, in eiusq; uis rectis incedo. Quidā uerò eorum credebāt quidem ipsum Dominum Iesum fuisse Messīā illum, de quo Prophetæ locuti fuerant, Mosaicas tamen obseruantias deserere uolebant. Hi fide tantum & non opere Christo adhæserunt. Quia Christum quidem confitebantur, in Iudaismo tamen perseuerabant. Qualis (ut arbitror) Iosephus fuit, a alij ferē innumerī. De quibus actuum Apostolorum liber meminit xv. & xxi. cap. Vbi sic dicitur, Vides frater quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis? In hoc tamen maximē errabant. Omnes namq; ueteris legis cæremonias, cum Christi gestorumq; eius figuræ extiterint, in ipso omnino finem habuisse, clarum est. Horum etiam quā plurimi & uera nōnulla de Christo scripserūt, & prophetias in multis rectē exposuerunt. Alj deniq; Iudæorum, nec fide, nec opere Christo adhærere uolentes, in perfidia sibi pertinaciter permanendum, tanquam cæci elegerunt. Qui neq; tamen ueritatem (uide quanta ueritatis sit uis) omnino negare ualuerunt. Nam legem prophetasq; explanantes, sola ueritate compulsi, ipsam in multis penitus tacere nequiuerunt. Quod absq; diuina dispositione factum fuisse, putandum non est. Vt contra ueritatis inimicos, eamq; negātes, ab eisdem ipsius ueritatis testimonia haberemus. Nectamen id ueritati præiudicat, quia ipsi non crediderunt: sed plus testimonio addit, quia nec increduli, & inuiti ipsam negauerint. Ex horum quoq; dictis atq; scripturis, cæterorumq; omniū, qui post Babylonicā captiuitatem scriptis aliquid tradiderūt, Talmudicus codex congestus est, atq; compactus.

Triples Iudæorum genus.

Gamliel senex.

Rabbi Haccanas.

Tertium Iudæorum genus.

Quis

Quis fuerit ipsius Talmud autor, quando editus sit, in quot partes diuidatur, & quibus de rebus præcipuē tractet.

Caput V.

CAPNIO,

Quoniam uarias de ipsius Talmud autore, deq; tempore quo editus fuerit, inueni opiniones. Quidam enim scribunt, anno post Christi ortum circiter ccc. ipsum fuisse confectum. Iohannes autem Picus in Apologia, illum non nisi anno uirginei partus cl. compactum esse ait. Ego uerò in Hebraicis reperi literis, Talmud ipsum à pluribus Doctoribus fuisse collectum, & per Rabbi Ase in unū, instar Decreti, reductum. Idcirco tuam quoq; in hoc sententiam audire uelim. GAL. Anno à templi secundi incendio cxx. Rabbi Iudas Simonis filius, quem ob doctrinæ probitatisq; excellentiam sanctum uocāt, totius Iudaicæ sapientum Synodi decreto, legis prophetarumq; explanationes, ac scripta omnia quæ cæteri Doctores tam antè, quàm post Christi aduentū, eatenus scripserant, in unum complexus est uolumen, quod *משנה* Misna, id est, iteratam lectionem nuncupauit. Anno uerò ab eiusdem templi uastatione circiter ccc. Rabbi Iohanan assumptis sibi collegis Rab & Semuele, ipsum Misna & quæcunq; alia scripta habere potuit, in unum colligens, Talmud Hierosolymitanum confecit. Anno deniq; cccxxxvi. R. Ase una cum Rabina omnes superiorū scripturas in unum redigens, ipsum quo nunc tota Iudæorum regitur Synagoga, Babyloniū contexit Talmud. Quem tamen morte præuentus, perficere nequiuit. Mor autem eius filius unā cum Maremar operi complementum dedit. Est autem Talmud id quod doctrina, siue disciplinatio, commentaria priora omnia, ac statuta, & quædam temporum historias complectens; opus profectò tam diuina ac naturali, quàm politica ac legali sapientia undiq; plenum. CAPNIO, Ad clariorem igitur ipsius Talmud intelligentiam, quibus præcipuē de rebus in eo agatur, scire quoq; exopto. Nam quidam in quatuor ipsum diuisum partes aiunt. In quarum prima de rebus sanctis, de festis, ac cæremonijs. In secunda uerò de plantis & seminibus. In tertia autem de matrimonio & uxoribus. In quarta demum de iudicijs, ac iuribus abunde tractatur. Petrus uerò niger in sex illum diuidit partes. GAL. Talmud proculdubio (ut ipse nosti) in sex primarias distinguitur partes, quas *סדרים* sederim, id est, ordines, uel ordinationes, seu directiones uocant, quod in totidem atq; easdem Misna prius diuisa fuisset: cum Talmud aliud ferē non sit, quàm commentum quoddam ipsius Misna. Quarum quidem partium prima *סדר זרעים* seder zeraim, id est ordo seminum dicitur. Secunda *סדר מועד* seder moed, id est ordo festorum. Tertia *סדר נשים* seder naschim, id est ordo mulierum. Quarta *סדר גזיקין* seder nezikin, id est ordo

Misna.

Talmud Hierosolymitanū.

Talmud Babylonicus. Talmud quid sit.

Diuisio totius Talmud.

b

Prima pars
Talmud ordo
seminum ap-
pellata.

damnorum, siue nocementorum. Quinta סדר קרשים seder cadašim, id est, ordo sanctificationum. Sexta סדר טהרות seder Tcharoth, id est, ordo purificationum. Harum autem unaquæque partium in plures diuiditur מסכתו massachtoth, hoc est tractatus seu libros, & quælibet מסכה massechoth, id est, quilibet liber in plures פרקים perakim, hoc est distinctiones siue capita. Nam prima pars in undecim distinguitur libros. Quorum primus qui מסכת ברכות massechoth berachoth, id est, tractatus benedictionum appellatur, nouem habet capita, in quibus præcipue agitur de benedictionibus, de gratijs Deo agendis, de orationibus, & diuinis laudibus. Secundus qui מסכת פאה massecheth pea, id est tractatus anguli, uel partis angularis nuncupatur, decem continet capita, in quibus tractatur de parte angulari segetum siue frugum, quæ pauperibus relinqui debebat. Tertius qui מסכת דמאי massecheth demai, id est tractatus dubitationis denominatur, in decem distinguitur capita, in quibus agitur de dandis decimis rerum dubiarum. Quartus qui מסכת תרומות massecheth terumoth, id est tractatus duorum ex centum dicitur, in undecim diuiditur capita, in quibus tractatur de duorum separatione ex unoquoque fructuum centenariis, quæ sacerdotibus dari debebant. Quintus qui מסכת שביעית massecheth sceuith, id est tractatus septimi appellatur, in decem partitur capita, in quibus agitur de septimo anno, in quo nihil prorsus seminandum erat, neque terra colenda. Quo tempore & fructus arborum, & quæcunque sponte terra ferebat, omnibus communia erant. Sextus qui מסכת בלאים massecheth chelaim, id est tractatus commixtionum nuncupatur, nouem habet capita, in quibus tractatur de cunctis rerum generibus, quæ commisceri prohibebantur. Septimus qui מסכת מעשר ראשון massecheth maaser rison, id est tractatus decimationis primæ uocatur, nouem continet capita, in quibus agitur de primis decimis, quæ debebantur Leuitis, ex quibus & Leuitæ ipsi tenebantur decimas Sacerdotibus impertiri. Octauus qui מסכת מעשר שני massecheth maaser sceni, id est tractatus decimationis secundæ denominatur, in quinque distinguitur capita, in quibus tractatur de decimis secundis, quæ post decimas leuitis exhibendas, extrahi debebant, atque in Hierusalem comedi & consumi. Nonus qui מסכת חלה massecheth halla, id est tractatus placentæ dicitur, in quatuor distinguitur capita, in quibus agitur de placenta panis, uel torta uel collyrida, quæ semper ex massa accipi debebat, & Sacerdotibus dari. Decimus qui מסכת ערלה massecheth orla, id est tractatus clausuræ appellatur, in tria diuiditur capita, in quibus tractatur de arborum clausura, quæ fiebat dum plantarentur, in signum, quod per triennium nemini ex earum fructibus comedere licebat. Undecimus qui מסכת בכורים massecheth bicurim, id est tractatus primitiarum appellatur, quatuor habet capita, in quibus agitur de primitijs in templo offerendis, quas de septem dun-

taxat

taxat rebus offerre tenebatur, uidelicet de frumento, de ordeo, de uuis, de ficis, de malis punicis, de oliuis, & dactylis. Secunda pars duodecim complectitur libros. Quorum primus qui מסכת שבת massecheth Sabbath, id est tractatus Sabbati nuncupatur, quatuor & uiginti continet capita, in quibus tractatur de Sabbato, & de ijs quæ licebant, & prohibebantur in die sabbati. Secundus qui מסכת ערובין massecheth eruwin, id est tractatus conuersationum uocatur, in decem distinctus est capita, in quibus agitur de conuersationibus, quæ inuicem iudæis in sabbato licebant. Tertius qui מסכת פסחים massecheth pesahim, id est tractatus pascharum uocatur, in duas diuisus est partes, in quarum prima de azymis, de quibus quæ pro paschæ solennitate præparanda erant, specialiter agitur, in secunda uero de agno paschali. Totus autem liber in decem distinguitur capita. Quartus qui מסכת שקלים massecheth secalim, id est tractatus siclorum denominatur, in octo partitus est capita, in quibus tractatur de siclorum exactione, quæ pro emptione duorum agnorum fieri debebat, qui quotidie in sacrificio offerebantur, unus mane, alter uesperis. Siclus autem quamuis proprie sit quædam ponderis mensura, iuxta illud Leuitici xxvii. שקל sekel, id est siclus uiginti obolos habet, cum à uerbo Hebraico שקל sacal, quod ponderare significat, deducatur. Hoc loco tamen est genus monete, pendens obolos uiginti. Tenebatur enim unusquisque postquam uigesimalium ætatis egisset annum, singulis annis dimidium sicli iuxta ponderis mensuram templi soluere, pro emendis duobus agnis predictis, in iugi sacrificio in redemptionem animarum offerendis. Quintus qui מסכת יומא massecheth Ioma, id est tractatus dierum dicitur, octo continet capita, in quibus de die propiciationum agitur, ac de ijs quæ in huiusmodi die fieri debebant. Sextus qui מסכת סוכה massecheth succa, id est tractatus casulæ siue tabernaculi appellatur, quinque habet capita, in quibus agitur de festo casularum siue tabernaculorum. Septimus qui מסכת יום טוב massecheth iom-tob, id est tractatus diei boni nuncupatur, in quinque distinguitur capita, in quibus tractatur de omnibus quæ licebant, quæque prohibebantur in quolibet die festo, præterquam in Sabbato, & in die propiciationis. Octauus qui מסכת ראש השנה massecheth ros hassana, id est tractatus capitis anni uocatur, in quinque diuiditur capita, in quibus agitur de omnibus ad solennitatem capitis anni spectantibus. Nonus qui מסכת תענית massecheth taanith, id est tractatus ieiunij denominatur, in quatuor partitur capita, in quibus de ieiunio quod quater in anno fieri debebat, de quibus alijs tractatur ieiunij. Decimus qui מסכת מגילה massecheth meghilla, id est tractatus historię dicitur, quatuor continet capita, in quibus agitur de historia Ester, quæ in illa solennitate legenda erat, de quibus pertinentibus ad eam solennitatē. Undecimus, qui מסכת מועד קטן massecheth moed catan, id est tractatus festi parui appellatur, tria ha-

Secunda pars
Talmud, ordo
festorum nuncupata.

Siclus quid sit.

b 2

bet capita, in quibus tractatur de diebus festis minoribus, qui inter primum & ultimum diem paschæ & tabernaculorū mediabāt. Earū enim solennitatū primus & postremus dies erāt cæteris intermedijs solēiores. Duodecimus qui מַסְכֵּת הַחִיגָה mellecheth haghiga, id est tractatus solennitatis nuncupatur, in tria distinguitur capita, in quibus agitur de præcepto, quo omnes masculi in Hierusalem ter in anno ire tenebātur, in festo scilicet paschæ, pentecostes, & tabernaculorum. Tertia pars septem continet libros. Quorum primus qui מַסְכֵּת יְבוּמֹת mellecheth ieuamoth, id est tractatus fratriarum dicitur, in sexdecim distinguitur capita, in quibus agitur de præcepto de accipienda fratris sine liberis defuncti uxore, ad suscitandum eius semen. Secundus qui מַסְכֵּת בְּתוּבוֹת mellecheth chethuboth, id est tractatus contractuum appellatur, in tredecim diuiditur capita, in quibus agitur de contractibus dotium & obligationum quas & uir erga uxorem, & uxor in uirum seruare debebāt. Tertius qui מַסְכֵּת נְדָרִים mellecheth nedarim, id est tractatus uotorum nuncupat, in undecim partitur capita, in quibus tractatur de uotis mulierum. Quartus qui מַסְכֵּת נָזִיר mellecheth nazir, id est tractatus nazareorum, hoc est à uanitatibus mundi separatorum. Quibus durante uoto, non licebat inter alia uinum bibere, neq; aliquid quod ex uite producit, gustare, neq; capillum tondere, neq; cadauer aliquod tangere. Quintus qui מַסְכֵּת סוֹטָה mellecheth sota, id est tractatus diuersionis denominatur, nouem habet capita, in quibus agitur de diuersione quam facit uxor à uiro, adhærendo alteri. Sextus qui מַסְכֵּת גִּטּוֹן mellecheth ghittin, id est tractatus libellorum repudij dicitur, in nouem distinguitur capita, in quibus tractatur de libellis repudij, ac matrimonij diuortio. Septimus qui מַסְכֵּת קְדוּשֵׁין mellecheth kiduscin, id est tractatus sponsalicioꝝ appellatur, in quatuor diuiditur capita, in quibus agitur de sponsalicioꝝ & sponsalibus, deq; ad ea pertinentibus. Quarta pars in septem quoq; diuisa est libros. Quorum primus qui מַסְכֵּת נֶזִיקִין mellecheth nezikin, id est tractatus damnorum uel nocumentorum (sicut & ipsa pars) nuncupatur, in tres distinctus est positiones. Quarum prima quæ בְּבַא קָמָא bava kama, id est positio prima dicitur, in decem distinguitur capita, in quibus tractatur de cunctis damnis, ac nocumentis, quæ tam ab hominibus, quàm à brutis fieri solent. Secunda quæ בְּבַא מַזְיָא bava mazya, id est positio media appellatur, in decem quoq; diuiditur capita, in quibus agitur de litibus, de iuribus, de usuris, & de locationibus. Tertia autem quæ בְּבַא בְּתָרָא bava bathra, id est positio postrema nuncupatur, in decem similiter capita, diuisa est, in quibus tractatur de uenditionibus & emptionibus, de societatibus, & de hæredibus atque hæreditatibus. Secundus liber qui מַסְכֵּת סְנֵהֲדִין mellecheth sanhedrin, id est, tractatus iudicum ordina-

Tertia pars Talmud, ordo mulierum dicitur.

Quarta pars Talmud, ordo damnorum uocata.

riorum dicitur, quatuordecim habet capita, in quibus de iudicibus ordinarijs, de iudicijs, deq; omnibus ad iudicium pertinentibus, abunde agitur. Item & de ijs qui partem in futuro sæculo habent, ac de Messia, & præsertim in פֶּרֶעַ הֶלֶק perec helec, id est in capite, quod incipit Helec, id est pars. Tertius qui מַסְכֵּת שְׁבוּעוֹת mellecheth sceuuoth, id est tractatus iuramentorum appellatur, octo continet capita, in quibus de iuramentis, deque rerum custodibus præcipue tractatur. Quartus qui מַסְכֵּת עֲדוּיוֹת mellecheth eduioth, id est tractatus testificationum nuncupatur, in octo distinguitur capita: in quibus agitur de determinationibus, quæ fiebant ex prædecessorum testificationibus, qui extiterant magnæ autoritatis uiri. Quintus qui מַסְכֵּת עֲבוֹתָא אוֹתָא mellecheth auoda zara, id est tractatus seruitutis alienæ nuncupatur, in quinque diuiditur capita, in quibus tractatur de idololatria, deque ijs in quibus Iudæi tam quo ad conuersionem, quàm quo ad cibum & potum cum cæteris gentibus communicare non debebant. Sextus qui מַסְכֵּת אֲבוֹתָא mellecheth auoth, id est tractatus patrum uocatur, in quinque partitur capita, quæ פִּרְקֵי אֲבוֹתָא pirke auoth, id est capitula patrum ab omnibus ferè dicuntur, in quibus agitur de patribus priscis, qui à Mose usq; ad Simeonem iustum tum doctrina, tum sanctitate præ cæteris claruerunt. Septimus qui מַסְכֵּת הוֹרָאוֹת mellecheth horaioth, id est tractatus sententiarum denominatur, tria habet capita, in quibus de sententijs per sanhedrin, id est per iudices ordinarios determinatis, & de pœnis contrafacientium specialiter tractatur. Alium præter hos huic parti librum aliqui addūt, quem מַסְכֵּת מַכּוֹת mellecheth maccoth, id est tractatum percussioꝝ uocant, ac tertio loco collocant. In quo agitur de percussioꝝ, quibus rei pro Iudicum sententia animaduertendi erant. Qui autem septem duntaxat huic parti tribuunt libros, hunc à secundo non distinguunt, sed ex ambobus libris, unum efficiunt. Quinta pars undecim continet libros. Quorum primus qui מַסְכֵּת זְבָחִים mellecheth zeuahim, id est tractatus immolationum dicitur, quatuordecim habet capita, in quibus de immolationibus sacrificioꝝ, & de modo ac loco sacrificandi copiose agitur. Secundus qui מַסְכֵּת הוֹלִין mellecheth holin, id est tractatus occisionum appellatur, in duodecim diuiditur capita, in quibus tractatur de animalium mundorum immolationibus & occisionibus, non pro sacrificijs, sed pro communi hominum usu. Tertius qui מַסְכֵּת מִנְחוֹת mellecheth menahoth, id est tractatus farinarum nuncupatur, in tredecim distinguitur capita, in quibus agitur de farinis frumenti, quæ Sacerdotibus in templo offerri debebant. Quartus qui מַסְכֵּת בְּכוֹרוֹת mellecheth bechoroth, id est tractatus primogenitorum uocatur, in nouem partitur capita, in quibus tractatur de animalium primogenitis, tam de ijs quæ offerri debebāt, quàm de ijs quæ redimi. Quintus qui מַסְכֵּת עֲרֵכִין mellecheth erachin, id est tractatus preciorum de-

Quinta pars Talmud, ordo sanctificationum uocata.

nominatur, nouem habet capita, in quibus agitur de precijs earū rerū, quæ se quis Deo daturum promississet. Sextus qui מסכת המורה masecheth temura, id est tractatus permutationis dicitur, in septem distinguitur capita, in quibus tractatur de permutatione in sacrificijs nullatenus facienda. Septimus qui מסכת מעילה masecheth meila, id est, tractatus transgressionis appellatur, in sex diuiditur capita, in quibus de eorum transgressionibus agitur, qui rebus sacrificatis sibi minime licitis, usi fuissent. Octauus qui מסכת ברהות masecheth carethoth, id est tractatus perditionum nuncupatur, in sex partitur capita, in quibus tractatur de animarum perditione in futuro sæculo, siue post hanc uitam propter earum peccata, & de peccatis ob quæ animæ perduntur. Nonus qui מסכת תמיד masecheth tamid, id est tractatus continui, supple sacrificij uocatur, sex habet capita, in quibus agitur de cōtinuo duorum agnorum sacrificio, quod quotidie in templo fiebat. Decimus qui מסכת מידות masecheth middoth, id est tractatus dimensionum dicitur, quinque continet capita, in quibus tractatur de dimensionibus & mensuris templi. Undecimus qui מסכת סנין masecheth kinnin, id est tractatus nidorum appellatur, in quinque distinguitur capita, in quibus agitur de oblationibus pullorum columbarum & turturum, quæ pauperes in templo offerre tenebantur. Sexta pars duodecim complectitur libros, quorum primus qui מסכת חלים masecheth chelim, id est tractatus uasorum nuncupatur, in triginta diuiditur capita, in quibus tractatur de purificatione uasorum cuiuscunq; generis, ac materiæ, pannorumq; atq; indumentorum, quæ contaminatione aliqua pollui potuissent. Secundus qui מסכת אהלות masecheth ahaloth, id est tractatus habitationum denominatur, in duodeuiginti partitur capita, in quibus agitur de domorum, aliarumq; rerum purificatione, ab immundicia ratione corporis hominis mortui contracta. Tertius qui מסכת נגעים masecheth negaim, id est tractatus plagarum siue percussionum dicitur, quatuordecim habet capita, in quibus tractatur de purificatione tantum humanorum corporum ab immundicia ratione lepræ, aliarumq; plagarum contracta, quàm cæterarum rerum humano usui deputatarum, ex percussione adueniente. Quartus qui מסכת פרה masecheth para, tractatus uitulæ, siue uaccæ appellatur, duodecim continet capita, in quibus agitur de cineribus uaccæ seu uitulæ rubræ, ut eorum asperzione purificari potuissent tam homines, quàm alia, quæ ratione cadaueris humani polluta fuissent. Quintus qui מסכת טהרות masecheth taha-roth, id est tractatus purificationum nuncupatur, in decem distinguitur capita, in quibus tractatur de purificatione ab immundicia, quæ aliunde quàm ab humano corpore mortuo contrahebatur. Sextus qui מסכת מיקואות masecheth mikueoth, id est tractatus congregationum, uel collectionum aquarum denominatur, in decem diuiditur capita, in qui.

Sexta pars
Talmud, ordo
purificationū
denominata.

in quibus agitur de fonte atque aquis, in quibus baptizabantur homines utriusq; sexus, ut ab immundicijs spiritualibus purificarentur. Septimus qui מסכת נדה masecheth nidda, id est tractatus menstruatae uocatur, in decem partitur capita: in quibus tractatur de mulierum purificatione, ab immundicia tam ratione mēstruorum, quàm ratione partus cōtracta. Octauus qui מסכת זבין masecheth zauin, id est tractatus spermatum dicitur, decem habet capita, in quibus agitur de uirorum purificatione, ab immundicia ex putrefactione spermatis per membrum uirile defluentis, proueniente. Nonus qui מסכת משקין masecheth malkin, id est tractatus irrigatorum appellatur, in sex distinguitur capita, in quibus tractatur de irrigatorum purificatione, ab immundicia per contaminationem contracta. Decimus qui מסכת טביל יום masecheth tebul iom, id est tractatus baptizati diei nuncupatur, in quatuor diuiditur capita: in quibus agitur de baptizato eiusdem diei, qui licet per lotionem illius aquæ esset ab immundicia spiritali purificatus, non tamen perfecte, donec die sequenti oblationem in templo faceret, pro immundicia, à qua peraquam purificatus fuerat. Undecimus qui מסכת ידים masecheth iadaim, id est tractatus manuum denominatur, in quatuor partitur capita: in quibus tractatur de lauandis manibus uolentium sacra contingere, aut de consecratis comedere, & de uase & aquis quibus lauandæ erant eorum manus. Duodecimus qui מסכת ערסין masecheth okazin, id est tractatus pedunculorum fructuum dicitur, tria habet capita: in quibus declaratur, quando pedunculi quibus poma & reliqui fructus adhærent, contaminari dicebantur ex fructuum immundorum contactu. Totius igitur Talmud (ut ex premissis constat) partes quidem primordiales sunt sex, libri uerò sexaginta, capita autem quingenta triginta duo. In quibus multæ, ac penè infinitæ sparsim inueniuntur מסכת גמרות ghemaroth, id est traditiones conclusæ, seu conclusiones determinatæ, innumerabilia ferè de Messia, ac nostræ fidei admodum consentanea, arcana continentes, per multa annorum curricula, longè antequàm Talmud confectus esset, à priscis Iudæorum traditæ atq; conscriptæ. Nam uix ferè in ipso Talmud contingit, aliquam reperiri מסכת גמרא ghemara, id est traditionem seu conclusionem, ab antiquis illis patribus traditam, conclusam, ac determinatam, quæ aliquid catholicæ ueritatis arcanum, aut explicitè & apertè, aut implicitè & per figuras non exprimat.

Vt in sequentibus latissime patebit.

in qui.

Quod Talmudistæ ad arcana Legis perquirenda, allegoricum sensum maxime secuti fuerint. Cabalisticæ uero anagogicum, & quid sit Cabala, & quare ueteres nostri de Cabala non meminerint.

Caput VI.

HOGOSTRATVS,

SI Iudæi literaliter tantum omnia intelligunt, non enim (ut dici solet) nisi corticem scripturæ considerant. Quomodo uerum est, Talmudistas spiritalem ac mysticum sensum secutos fuisse? GAL. Id quidem de Iudæis nostri temporis rectè dici potest, qui ut ueritatem effugiant, non nisi circa literalem legis corticem uersantur, omnes profus allegorias figurasque respicientes. Nam uniuersus recentiorum magistrorum & iuniorum Talmudistarum cœtus, tanquam animo obcæcati, mentisque lumen penitus negligentes, diuinorum eloquiorum non nisi historicum, literalemque amplectuntur sensum. Veteres autem legis arcana, non nisi per spiritalem ac mysticum sensum, exquirere soliti fuerunt. Quantum uero spiritalis sensus ad legis arcana indaganda, literalem excedat: Talmudistæ sapientissime ostendunt. Qui literalem quidem sensum דבר קטן Dauar catan, id est rem paruum, spiritalem uero, siue mysticum דבר גדול Dauar gadol, id est rem magnam esse, aiunt. Appellantque literalem sensum משל Massal, id est exemplum ut refert Rabbi Moses in primo tractatu libri More. Ipsum præterea literalem sensum candelæ comparant, quæ minimo quadrante emitur. Allegoricum uero siue figuratiuum quem בוריה שלחורה Buria scelto-ra, id est certitudinem legis uocant, margaritæ obscuris in ædibus latentis, assimilant, quæ tandem per huiusmodi candelam, hoc est per literalem sensum, siue exemplum, à quærentibus inuenitur. Quod idem Rabbi Moses circa initium eiusdem libri optime atque pulcherrime quoque declarat, dicens: Scito, quod clauis intelligentiæ uniuersorum quæ Prophetæ dixerunt, est intelligere parabolas, & metaphoras, ac similitudines, atque ænigmata. Scis & enim apud Hoseam, xij. cap. dictum esse, וברור הנביאים ארמה Hoc est, in manu prophetarum assimilabo. Et iterum apud Ezechielem, xvij. cap. בן אדם הווי Id est, Fili Adam ænigmatiza ænigma & paraboliza parabolam, ad domum Israel. Aquila magna alis. Et post pauca, ויהי דברי רוח אלי לאמר: אמר נא לבית המורי הלא ירעהם מה אלה אמור הנה בא מלה בכל ירושלם ויסקה את מלכה:

Hoc est, Et factum est uerbum Domini ad me, dicens: Dic quæso ad domum rebellem,

rebellem, Nonne nostis quid ista? Dic, ecce uenit Rex Babylonis Hierosolymam, & capiet Regem eius. Et reliqua. Scis rursus quod dixit sapiens Prouerbiorum xxv. cap. תפוחי זהב במשכיות כסף ובר בר על אפניו Id est, Poma aurea in cancellaturis argenteis, uerbum dictum secundum ambas facies suas. Audi quæso huiusce sententiæ expositionem. Cancellaturæ argenteæ sunt retiacula argentea, in quibus oculi sunt minutissimi, penetrabiles tamen uisu. Est ergo sensus: Quod uerbum dictum secundum ambas facies suas, id est secundum interiorem & exteriorem sensum, est sicut pomum in retiaculo argenteo. Ac si dicat necessarium esse, ut sit sensus exterior preciosus & bonus, uelut argentum. Interior uero multo melior, sicut aurum, donec se habeat exterior ad interiorem, sicuti se habet argentum comparatum ad aurum. Necessesse quoque est, ut sit aliquid in exteriori sensu, quod ducat ac trahat considerantem ad interiorem. Quemadmodum pomum aureum uestitum retiaculo argenteo, cum procul respicitur, uel absque multo intuitu, totum uidetur argenteum. Cum uero ob ualorem argenti, atque decorem, habens uisum acutum, prouocatus accesserit, uidebit profecto aureum pomum intus latere. Sic igitur sunt uerba prophetarum. Frequenter enim ea quæ exterius sunt, sapientia sunt utilis ad multa: ut ad compositionem morum, ac status congregationis hominum. Sicut patet in superficie Prouerbiorum Selomonis. Quæ autem interius sunt, sapientia est perutilis in credendis secundum ueritatem. Hæc Rabbi Moses ille Ægyptius. Ex his igitur patet, non nisi per spiritalem, ac mysticum sensum legis arcana Talmudistas considerasse. Sed longè magis in sequentibus hoc patebit. Omitto autem cabalistas, & in ipsa cabala uersatos, qui non nisi per anagogicum intellectum arcana legis considerant. HOG. Nomen hoc cabala, neque apud sanctos patres, neque apud Ecclesiæ Doctores, neque apud magistros nostros, usquam inuenitur. Ex quo huiusmodi nomen plurimum suspectum redditur. GAL. Facultatem hanc quæ Cabalam appellant, præcis quidem temporibus nefas erat cuiquam nisi eruditissimo, senioque confecto tradi. Quæobrem neque ullam eius particulam scripturæ mandari licebat. Vnde præter ea quæ à Rabbi Simone filio Iohai tradita asseruntur, alia à ueteribus scripta uel pauca uel nulla comperiuntur. Quoniã ut in libro חגיגה Haghiga, id est solennitatis in cap. אין דורשין En dorsin, id est Non prædicantur, dicitur, nemini quicquid de Cabala scribere licebat, sed eam ore tantum tradebãt. Inde non inepte ipsam קבלה Cabalã, quod receptio Latinè interpretatur, uocitarunt. Recentiorum autem Iudeorum Doctores, ne paternum illud dogma euanesceret, de huiusmodi facultate aliquid scripto in lucem ediderunt sparsim tamè, ac nonnullis uelaminibus obumbratum. Quo profecto fit, ut paucissimi rectam eius intelligentiam capere ualeant. Si qui tamè aliquid inde se consecutos opinantur, mox illud in corde, tanquam arcanum nemini reuelandum

Sensus spiritalis & literalis.

Cabala quid sit, & quare ueteres nostri de ipsa non meminerint.

uelandum, reponunt, ne propter sanctam diuinarum personarum trinitatem, aliaque catholicae ueritatis mysteria ibi refulgentia, aliquos Iudaeorum scandalo inde affici contingat. Quocirca neque mirum est, si nomen hoc Cabala, siue facultas eo nomine designata, raro hucusque in ore sanctorum, ceterorumque sapientum habita sit, & si de ipsa ueteres nostri non meminissent. Ex iunioribus tamen quidam Hebraicam linguam callentes, solerti ingenio, ac diuina Philosophia praeter ceteris praestantes, huiusce scientiae utilitatem, excellentiam, ac sublimitatem attendentes, de ipsa non solum meminerunt, uerum etiam multa scripserunt. Nam Iohannes quidem Picus primus de ea quasi longe in quo aliqua suspicari coepit. Deinde Paulus Israelita initia quaedam tradidit. Postmodum Augustinus Iustinianus Nebiensis Episcopus in Psalterij scholijs nonnulla latius rexit. Capnio quoque noster in tribus libris quos de arte Cabalistica ad Leonem hodiernum Pontificem Maximum elegantissime inscripsit, plurima admodum praecleara produxit in lucem. Aegidius etiam ille Viterbiensis, uir utique eloquentissimus, ac disertissimus, omnique literarum genere apprime eruditus, quem Leo hodiernus Pontifex Maximus, ob eius multiplices uirtutes, ac merita, ad Cardinalatus dignitatem nuper sublimauit, ab initio rem orsus, in libello de literis sanctis, elegantissimo quodam stylo, mirifica huiusce diuinae sapientiae fundamenta iecit, ut palam ostenderet, a se longe plura, longeque altiora, quam ceteri omnes hactenus hac de re scripserint, cito esse proditura, quae rei tam obscurae clarissimam afferant lucem. Postremus omnium ego, quasi post uindemias racemos colligens, ea duntaxat de hac sapientia cabalistica his quae dicturus sum, sparsum ubi opus fuerit, interserenda duxi, quae ad referenda Catholicae ueritatis arcana, necessaria uidebuntur.

An Talmud à Christianis recipi debeat.

Caput VII.

CAPNIO,

Num est inter caetera, quod maxime abs te scire cupio. An Talmud sit à Christianis recipiendus? GAL. Est utique. HOG. Miror te religiosum uirum, Theologicis disciplinis apprime imbutum, hocasserere. GAL. Quamobrem. HOG. Primum quidem quia in Talmud innumeræ penè falsitates, innumeræque absurditates, quae uel Deo imperfectionem maximam imponunt, palam continentur. Multa quoque mendacia quae Domino nostro Iesu Christo, & contumeliam & blasphemiam inferunt, in eodem leguntur. Puta quod de adultera, ac polluta natus fuerit, & magus, ac idololatra, legisque subuersor extiterit, & tandem sua ob scelera, sit merito suspensus. Et tamen quae in ipso Talmud scripta sunt, Mosi in monte Sinai primum à deo reuelata fuisse, & deinde

Qui ex nostris iunioribus de Cabala scripserunt.

Hogestrati obiecta contra Talmud.

deinde ab ipso Mose maioribus eorum succidaneo ordine tradita, Iudaei referunt. Quapropter turpe est Christianis, Talmud ipsum uel nominare. GAL. Tria Hogestrati paucis tetigisti. Sed nimium profecto (quod Galatini responsio. pace tua dixerim) falleris. Cum ergo fidei nostrae admodum utile sit, ueritatem hoc loco prout sentio, reterege. Idcirco ipsius ueritatis manifestandae gratia, ad ea quae dixisti respondebo. Et ad primum quidem, fa-teor absurda multa ibi poni, non tamen omnia quae absurda uidentur, uere absurda sunt. Veteres enim illi Talmudistae infinita prope arcana figuris & aenigmatibus tradiderunt, quae ipsi qui ea non intelligunt, fa-tuitates atque absurditates uidentur. Cum tamen reuera innumerabilia arcana ad Messiam, & ad ueritatem Catholicam spectantia, in ipsis latent. Hinc iuniorum Iudaeorum inoleuit error. Qui dum antiquorum Theologizandi, ac Philosophandi morem ignorant, multa Talmudistici negotij arcana, in ludibria & blasphemias conuertunt. Hinc & plerique ex nostris, dum huiusmodi mysteria intelligere nequeunt, ea uituperare, ac damnare praesumunt. Vnde ut caeteros taceam, uir quidam non parua diuinarum humanarumque literarum peritia praeditus, contra Iudaeos scribens, multa eiusdem generis commemorat, quae ipse minus bene intelligens, stulticias atque inconuenientias uocat. Et inter caetera, quae contra diuinam perfectionem in Talmud scripta reperiri dicit, id praecipue refert: Quod cum Deus firmamentum constitueret, ipsum perficere non ualens, foramen quoddam in eo ex septentrionali parte reliquit. Quod eam ob rem (ut ipse Doctor ait) eum effecisse, Iudaei asserunt, ut si quis aliquando exurgeret, se Deo aequalẽ facere uolens, Deus foraminis illius constitutionem opponens, illi diceret: Si Deus es, sicuti ego sum, locum illum quem apertum reliqui, si potes, claude. Hoc autem quae patens sit mendacium, neminem profecto latet. Septentrionalis namque poli axem altissimum semper super nos, nec unquam occultari conspiciamus, ipsumque totum integrum perfectumque uidemus. Ex quo huius erroris fatuitas manifeste patet. Haec omnia in sententia Doctor ille. Qui & si haec atque alia omnia bono animo, & Christianae fidei zelo dixerit, non parum tamen (ut uerum fatear) deceptus est. Nec deus qui summa ueritas est, pro suae fidei exaltatione, mendacio nostro indiget. Et praesertim cum pleraque eorum, quae ipse tanquam omnino erronea reprobat, si recte (ut decet) intelligantur, magis nobis ad ueritatem catholicae fidei contra Iudaeos prosint, quam si (ut ipse ait) tanquam a ueritate, ac ratione penitus aliena, dicta aestimentur. Nam ut caetera missa faciam, exemplum hoc de firmamenti foramine in septentrionis parte relicto, quod ipse pro maximo inconuenienti inducit, si recte intelligatur, non solum inconueniens nullum esse uidebitur, sed nostrae quoque fidei maxime consentaneum. Quare ut ipsius Catholicae fidei ueritas ad confundendam Iudaeorum perfidiam, magis appareat, primum eiusdem exempli uerba ita prorsus, ut in Talmud scripta sunt, Hebraice referam. Deinde mysterium quod

Ad primum.

Veteres Talmudistae legis arcana sub figuris & aenigmatibus tradiderunt.

quod contra Iudæos nostri sæculi pro nostræ fidei ueritate in eodem exemplo latet, referabo. Rabbi itaq; Eleazar ueterum Talmudistarum non infimus, suis in capitulis ita exemplum ipsum ponit in libro Zoar, *רוח פנת צפון ברא הקדוש ברוך הוא ולא גמרה לפי שאמר הקדוש ברוך הוא כל ברי שאמר שהוא אלוה יבא ויזמור את הפנת הגאת שהנחת וירעו חבל שהוא אלוה: Id est, Latus partis aquilonis creauit Deus, & eam non compleuit, quoniam dixit Deus, quisquis dicet se esse Deū, ueniat & perficiat hanc partem, quam reliqui, & scient omnes ipsum esse Deum. Magna certè in his uerbis abscondita sunt mysteria. Primò enim ostenditur, possibile esse, aliquem hominem Deum esse. Deinde diuinitatis eius signum esse, ipsum septentrionalem partem posse perficere. Ad quorum rectam intelligentiam, sciendum est, quòd hominum maliciam dæmonumq; prauitatem sinistram, siue septentrionem antiqui allegoricè soliti sunt uocare, iuxta illud Ieremiæ primo capite, Ab aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ, & Ecclesiasticis. x. Cor stulti in sinistra illius. Nulla autem hominum malicia, nullæue dæmonum tentatio maior ea est, quæ ad idolorum cultum ducit. Ideo idolorum cultura aquiloni potissimum tribuitur, ut in Ezech. viij. ca. facile patet. Quid igitur aliud per foramen hoc, quàm dæmonum tentatio, siue potestas, quæ potissimum idololatriæ cultum respicit, designatur? Cur quoque foramen illud à Deo derelictum dicitur, nisi quia ipso permittente, ipse idololatriæ cultus à libero arbitrio, quod Deus ipse homini dederat, mala electione processit: Iuxta igitur Talmudistarum ueterum in hoc exemplo doctrinam, signum diuinitatis est, posse dæmonum potestatem omnino superare, idololatriamq; explodere. Quod per illud quoque quod in libro *זוהר* Zohar scribitur, planè comprobatur. Vbi Rabbi Racad super Genesios. iij. cap. sic ait. *שבינה הנסראת אתה המשרול במלאה המות*. Hoc est, Præsentia Dei uocata *אתה* Atta, dominabitur angelo mortis, id est diabolo. Et ibidem *אתה רומו הנבמה אלהים*. Id est, *דיתו* Ditho innuit sapientiam Dei. Ex quo manifeste habetur, quod per Dei sapientiam quæ in diuinis filio attribuitur, humanæ naturæ unitam, diabolica potestas deuincenda erat. In hoc ergo exemplo prisca Talmudistæ Messia diuinitatem mysticè tradiderunt, quæ in hoc potissimum signo cognoscenda erat. Quod Messias ipsam aquilonis partem completurus esset. Hoc est, diabolum uicturus, humanum genus ab eius potestate liberando, ipsiusq; cultum, id est, idololatriam à mundo explodendo. Quod Christum fecisse, nemo rectè ire posset inficias, ob id maximè quod per Apostolos eius penitus idololatria explosa fuerit. Vnde clarum est, quod per hoc Talmudisticum exemplum, quod Doctor ille noster pro maximo inconuenienti contra Dei perfectionem inducit, non solum Iudæorum prauitas confunditur, qui Messiam non Deum, sed purum hominè fore credunt. Verum ipsum quoq;*

Domi-

Dominum nostrum Iesum uerum fuisse Messiam, optimè probatur.

Ad secundum uerò dico, concedendū utiq; esse, multa mala atq; turpia in Talmud de Iesu Nazareno dici. Non tamen ea de Iesu nostro Salvatore, sed de alio quodam referri. Nam ut Talmudisticæ narrant historiae in cap. הלל Helec. Stante tēplo secundo, regnante Hircano Machabæo, Simonis Machabæi filio, quidam Rabbi Iehosuas filius Perahia, eo itinere quo ex Alexandria Hierusalem repetebat, hospitium unà cum discipulis ingressus, domumq; intuens, Quam pulchra est, inquit. Quidam autem ex eius discipulis Iesus nomine, qui & Nazarenus erat, credens uerbum illud de hospitis uxore præceptorem suum protulisse, respondens ait: Verè pulchrà est, ni oculos profundos haberet. Rabbi ergo rapida in eum ira accensus, Impiè, inquit, de huiusmodi ne tam nefario facinore cogitas? Quo dicto, ilicò eum à suo suorumq; consortio anathemate deiecit. Quare Iesus ipse se huiuscemodi contemptu, atque opprobrio affectum conspiciens, lapidem erexit, ipsumq; pronus adorauit, ac plurimos Iudæorum ad ipsius idoli cultum adduxit. Qui & magus erat, & tandem sua ob scelera suspensus fuit. Vnde sic de eo in cap. Sata legitur, *ולא כרכי יחושע בן פרחיה שחיה רוהה ישו הנצרי בשתי ימים*. Hoc est, Non sicut Rabbi Iehosuas, qui repulit Iesum Nazarenum duabus manibus. Quia igitur in uarijs ipsius Talmud locis, Iesus iste Nazarenus de adultera, ac polluta natus, idololatra, magus, legisq; subuersor, & tandem suspensus magno cum uilipendio memoratur: quàm plurimi, ac penè innumerabiles propter historiae ignorantiam, & fortè Rabbinorum recentiorum prauitate decepti, turpia omnia illa de Iesu gloriosissimo Salvatore nostro dici putant. Sed huius erroris falsitas ex eo maximè conuinci potest, Quod ut in Talmudicis quoq; patet historijs, Hircanus ille Machabæus sub quo fuit Iesus iste Nazarenus, de quo turpia omnia illa referuntur, ante Pontium Pilatum sub quo Iesus Christus passus est, anno circiter. cx. regnauit. Ad illud postremò, quòd Iudæi Talmudicas traditiones à Deo Mosi simul cū lege in monte Synai traditas fuisse, deinde à Mose prisca patribus succidaneo ordine reuelatas, & demum per antiquos eorum Doctores conscriptas in Talmud, asserunt. Dico, quod id de omnibus quæ sunt in Talmud credere, nihil aliud est, quàm præcipitatae mentis insaniam. De ijs uerò quæ ueritatem Catholicam sapiunt, ac redolent, & prophetarum sanctorumq; patrum dicta prætendunt, atq; Christianam fidem (ut in sequentibus Deo duce latissimè dicemus) miro quodam atq; incredibili modo exprimunt, recentiorumque Iudæorum perfidiam & confundunt & destruunt, hoc idem prorsus negandum non arbitror. Cum huiusmodi traditiones ijs quæ Iudæi nostri temporis de Messia, deq; alijs quàm plurimis errantes sentiunt, omnino contrariæ sint. Quo profectò fit, ut talia minimè respuenda sint, & si apud tam perfidos comperiatur, Quem-

Ad secundum.

De quodā Iesu nugone loquitur, nō de Christo, ut in Seder Holam legitur.

Ad tertium.

admodum nemo nisi mente omnino captus, legē ac prophetas, eo quod apud eos inuenerit, contemneret. Nemo etiā nisi ratione carēs, lapillū preciosum, eo quod in draconis, aut bufonis capite inuentus fuerit, despiceret. Nemo quoq; nisi stultus & amens, mel, eo quod apum sputum sit, aut quid aliud minus fortasse dignum, eo quod apud ea animalia sit, quæ uenenosum habent aculeum, respundum duceret, qui illud in suos suorū uel utiles usus conuertere sciret, aculeiq; nocumentum deuītare non ignoraret. Nequaquā igitur huiusmodi traditiones respūdae sunt. Tum quia à Mose & prophetis cæterisq; patribus ad eos usq;, qui ea scripserunt, succidano ordine peruenire potuerunt. Imò ipsas haudquaquā aliunde, quā à prophetis & sanctis illis patribus deuenisse, cogitare possumus. Tum maximè quia nihil ad confutandā Iudeorum impudentiā tam ualidū, nihil ad conuincendā eorū nequitiam tam effi-
 cax, inueniri potest. Quid deniq; Christiano iucundius, q̄ de manibus hostiū gladiū arripere, & caput infideliū aut exemplo Dauid, proprio mucrone abscindere, aut instar Iudith, ipsorū pugione amputare? Qua propter nō nisi diuina prouidentia factum est, ut Clemēs quintus Pontifex Maximus sacrosancto approbante cōcilio, institueret: Talmudicos Iudeorū libros per fideles Hebraicā linguam callentes, in Latinum sermonē traducendos, atq; Christianis publicæ legendos esse. Vt habetur in Clemen. De magistris. Vbi sic inter cætera dicitur: Hoc sacro approbāte cōcilio, scholas subscriptarū linguarū generibus ubicunq; Romanam curiam residere cōtinget, necnō in Parisiensi, & Oxomeni, Bononiensi, & Salamantino, studijs prouidimus erigendas: statuentes, ut in quolibet locorū ipsorum teneantur uiri Catholici, sufficientē habentes Hebraicā, Græcā, Arabicā, & Chaldeā, linguarū noticiā, duo uide-
 licet uniuscuiusq; linguæ periti, qui scholas regant inibi, & libros de linguis ipsis in Latinū fideliter transferentes, alios linguas ipsas sollicitè doceant, earumq; peritiā studiosa, in illos, in instructione transfundant, ut instructi & edocti sufficienter in linguis huiusmodi, fructū speratū possint Deo autore, producere, fidem propagaturi salubriter in ipsos populos infideles. Hæc ibi. Vbi quod de traducendis ac publicè legendis Iudeorum libris dicitur, nō de Biblia intelligendum est, cum ipsa toties traducta fuerit: nec Iudeorū sit, sed potius nostra, uel saltem cōmunis, sed de alijs Iudeorū libris intelligi debere oportet, & præcipue de Talmudicis, in quibus tot Catholicæ ueritates cōtinentur, ut in sequētibus latissimè patebit. Ex his igitur omnibus quæ dicta sunt, luce meridiana clarissus cōstat. Talmud ipsum à Christianis recipiendū esse, nō tamen in omnibus, nisi in ijs tantūmodo quæ bona sunt. Quod ipsimet ueteres Talmudiste fatent, ut in libro חגיגה Haghiga aperte patet. Vbi sic inter cætera legitur: Quid est quod scriptum est Malach. ij. Quia labia sacerdotis seruant scientiā, & legem requirunt ex ore eius, quoniā angelus Domini

Constitutio
Clementis V.

mini exercituum est: Si magister fuit similis angelo Domini exercituum, requirant legē ex ore eius. Dixit Rabbi Meir: Scriptum est Prouerb. xxij. Inclina aures tuas, & audi uerba sapientium, & cor tuum pone ad cognitionem meam. Nō est dictum ad cognitionem ipsorum, sed ad cognitionem meam. Dixit Rabbi Hannina: Hinc est quod scriptum est Psal. xlv. Audi filia (Glo. Rabbi Selomonis: Audi Ecclesia Israel) & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populū tuum, & domū patris tui. Dixerunt in occidente, Comede dactylos, & proijce duriciem eorū foras. Dixit Rabbi Meir: Malo granatum inueni, quod intus est comedi, corticē uerò eius proieci. Ac si aperte dicat: Factu similiter de dictis magistrorum. Hæc omnia Talmudistica traditio ubi supra. Quæ quidem optima est contra eos Iudæos, qui sæpe asserunt, quod si aliquid de Talmud recipimus, totum debemus recipere. Cum nihil nos de Talmud recipiamus, quia ibi est, sed quia uerum est, & præsertim ubi sacrae scripturæ deprauationes uerè castigantur.

Quod per Talmudicas traditiones sacrae scripturæ deprauationes optime corriguntur, quæ tam in nostra siue Græca siue Latina editione, quam in textu Hebraico passim inueniuntur.

Caput VIII.

C A P N I O ,

I Arum igitur deprauationum quas per Talmudicas traditiones corrigi asseris, quis fuit autor? & quando eas fieri contigit? antè scilicet Christi passionem, an post? G A L. Tanta est quorundam Iudæorum iuniorum impudentia, ut eas sancto Ezræ imponere non erubescant. Sed eos impiè mentiri, ex eo facile cōuincimus. Quia si Ezras (ut ipsi falso aiunt) id egisset, certè huiusmodi deprauationes & corruptiones non תיקון סופרים Ticcun Sophrim, id est Aptationes siue correctiones scribarum uel sapientum, sed תיקון עזרא Ticcun Ezra, id est Aptationes uel correctiones Ezræ, apud eos dictæ fuissent. Ex quò manifeste patet, autorem earum non Ezrā, sed ipsos scribas, qui post Ezram fuerunt, extitisse. Ipsas tamen longè ante Christū natum fieri contigisse, inde colligi potest. Quod Rabbi Ionathas Vzielis filius, ipsius diuinæ scripturæ interpres Chaldaicus, atque Rabbi Hillelis, qui Christū per centū serè annos antecessit, auditor, has Ticcun Sophrim, hoc est aptationes siue correctiones scribarum, in multis in sua translatione secutus fuerit. C A P N I O. Si igitur ij, qui huiusmodi deprauationes in sacris literis fecerunt, Christi præcesserunt aduentum, dicendum proculdubio uidetur, eos nullo odio motos id egisse. Quamobrem ergo tantum nefas ausi sunt, ut quæ Deus dictauerat, ipsi mutarent? G A L. Innumera profecto in sacra pagina erant mysteria admodū inclyta, atq;

Christianæ fidei plurimum consentanea, quæ ueteres Iudæorum genti-
libus omni studio occultare nitebantur. Hinc septuaginta interpretes
(ut de eis primum dicam) multa teste Talmud, Ptholomæo Regi trās-
ferre omiserunt, & plurima mutauerunt. Ne diuina arcana gentilibus
tunc indignis, nota fieri contingeret. Hinc etiam & ipsi סופרים sophrim
id est, scribæ siue sapientes, multa tanquam absurda, & tanquam ea quæ
apud gentium nationes, nefas erat uel somniare, de diuinis scripturis
abraferunt, tanquam ij, qui adhuc diuini consilij celsitudinem super hu-
mani generis salutem, plenè non perpendebant. Aut quia timebant di-
uinas scripturas propter talia à suis & ab alijs infidelibus irrisum iri: aut
quia suspicati sunt, Iudæis ignaris atq; simplicibus ex huiusmodi, impiæ
credulitatis scandalum generari. Ea propter non ueritatis occultandæ
gratia, aut alio quouis malo animo, eas mutationes quibus scripturam
sacram depruari contigit, eos fecisse constat. Cum & in his, & alijs in lo-
cis penè infinitis, sibi inuicem ueritatē referare, nō pratermiserint, ut in
Talmudicis libris liquidò patet. Sed pessimè eos id egisse, ex eo palam
liquet, quòd contra præceptum Dei facere ausi sunt. Qui ita per Mo-
sem dixit Deuter. 4. לא תוסיפו על דברי אשר אנבי מצות אלהם ולא תגרעו
Hoc est, Non addetis super uerbo, quod ego præcipio uobis, nec mi-
nuetis ex eo. Et rursus per Selomonem Prouerbiorū xxx. cap. dicitur,
איכה תאמרו הכמים אנחנו והורה יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר
Id est, Non addas super uerbis illius, ne arguat te, & dementiaris. Eam ob rem Ieremias more prophetico,
de futuro tanquam de præterito loquens, horum scribarum qui talia
perpetraturi erant, tam audax facinus his uerbis increpat. viij. capite,
איכה תאמרו הכמים אנחנו והורה יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר
Hoc est, Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, & lex Dei no-
biscum est. Sed ecce ad mēdacium egit stylus falsus Sophrim, id est scri-
barum. Quale autem mendaciū, qualē uel falsitatem acturus esset men-
dax scribarū stylus, siue calamus: idem propheta. 23. ca. exprimit: dicens,
Hoc est, Et peruertistis uerba Deorum uiuentium, Domini exercitium Dei nostri. Et iterum
ix. cap. dicit, Et ueritatem non loquentur, docuerunt linguam suam loqui mendacium,
inique agendo, laflati sunt. CAPNIO, Vt Christianis igitur ueritas pate-
fiat, ipsorumq; scribarum impudentissima opera in publicam deueniāt
notionem, rem non inutilem facies, si nefandissima eorum sacrilegia de
diuinis literis tam temerè facta, in lucem prodideris. GAL. Quæ olim
in sacris literis sancti patres, & prophetæ spiritu sancto dictante, scrip-
serant, ipsi סופרים sophrim, id est scribæ multifariam, ac perperā depra-
uare non sunt ueriti. Et primum quidem literas mutantes. Cuius quidē
generis unum illud est, quod apud Malachiam prophetam in primo ca-
pite ita scribitur, ומהתם אתו אמר יהוה צבאות
Hoc est; Et dixistis, Ecce
qualis

Primus depra-
uanda scriptu-
re modus.

qualis uilitas, & expirare fecistis, uel afflixistis eum, ait Deus exercituū.
Ibi enim ומהתם אתו uehippachtem othi, id est, Et afflixistis me, scriptū
erat. Ipsi uerò ומהתם אתו uehippachtem otho, id est, Et afflixistis eum,
scripserunt. Nam ומהתם othi quod ibi erat, me significat, ומהתם otho autem
quod ipsi posuerunt, iod in uau mutantes, eum designat. Quod aperte
R. Selomo in glossa affirmat, ita dicens, Et fecistis expirare eum, uel af-
flixistis eum. Hæc est una de quindecim dictionibus, שלחון סופרים
scelticum sophrim, id est correctionis scribarum. Quia ומהתם אתו ue-
hippachtem othi, id est, Et expirare fecistis me, uel afflixistis me, uel ue-
xastis me, scriptum erat. Scriptura uerò scribarum pro ומהתם othi, id est,
me, posuit ומהתם otho, id est eum, ומהתם uehippachtem autem afflictio-
nem animæ significat. Sicut illud Iob 11. cap. והקוים מפה גפש, id est, Et
spes eorum afflictio animæ. Hæc R. Selomo. Quod autem hæc dictio
והקוים uehippachtem expirationem, uel afflictionem, seu uexationem
significet, R. Kimhi optimè ostendit, cum ita dicit. Illud quod in Iob. 31.
cap. legitur, Et animam Dominorum eius ומהתם hippachti, id est afflixi.
Illud quoq; apud Malach. 1. cap. ומהתם uehippachtem, significat labo-
rem, & uexationem, siue afflictionem, & uexationem animæ. Qui enim
habet afflictionem uel uexationem animæ, perinde est, ac si anima eius
expiretur, & ab ipso egrediatur. Hæc ille. Ex quibus clarum est, quod
illud apud Malach. 1. cap. quod nostra editio habet, Ecce de labore, Et
exsufflatis illud, ait Dominus exercituum, omnino corruptum est. Qua-
re iuxta Hebraicam ueritatem ita corrigi debet. Ecce qualis uilitas, &
afflixistis me, uel expirare fecistis me, ait Deus exercituum. Multa alia
id genus Rabbi Rahmon ponit, cum ait: Illud quod scriptum est. 3. cap.
planctus Ieremiæ, Memoria memor eris, & tabescet super me anima
mea: Super te anima tua scriptum fuit. Illud enim quod modo scriptum
est, Super me anima mea, est de multis Ticcun sophrim, id est correctio-
nibus scribarum, quas in Berescith rabba inuenies. Hæc ille. Ex quibus
patet, illud quod nostra editio in. 3. Trenorum sic habet: Memoria me-
mor ero, & tabescet in me anima mea, tam apud Hebræos, quam apud
nos uitiatum esse. Sic enim iuxta talmu dicam hanc traditionem castiga-
ri debet, Memoria memor eris, & tabescet super te anima tua. Rabbi ue-
rò Moses hadarfan super illud Gen. 15. cap. Et Abraham adhuc stabat
coram Deo. Et multis alijs in locis sic dicit: Et hæc est תסון סופרים ticcun
sophrim, id est correctio scribarum. Ibi enim erat scriptum: Et Deus sta-
bat adhuc coram Abraham. Et hoc est quod magistri dixerūt in מדרש
מדרש הלים midras tillim, id est in expositione Psalterij super illud Psal. 18. Et
dabis mihi scutum saluationē tuam: ibi enim sic dicitur, ומהתם אתו אמר יהוה צבאות
לבנה שיהיו וישיבון ואני עומד שנאמר אלהים נצב בעדת אל:

Id est, Sermo alius: Et dabis mihi clypeum salutem tuam. De Abraham patre nostro loquitur, de quo scriptum est, Et erat Abraham sedens, & diuinitas astabat ei. R. Berachias in nomine R. Leui dixit: Quasiuit Abraham pater noster, ut staret. Dixit autem ei Deus sanctus & benedictus, Sede, optimum quippe signum est hoc filiis tuis, qui sedentes erunt, ego uero stans coram eis. Sicut dictum est, Deus stetit in congregatione uel cœtu Dei. Hæc ibi. Hoc tunc impletum fuisse constat, cum Apostoli qui filij Abraham erant secundum carnem, & cœtus atq; congregatio Dei sedebant, & Christus uerus Deus coram eis stabat, pedes eorum lauans, & abstergens in theso, quo præcinctus erat. Deinde (ut ad Talmudisticam traditionem redeam) ita prædicta midras tehilim ibidem prosequitur, dicens, *ר שמואל בר חייה רר יודן בשם ר הניח אמר ר סימון הקור סופרים תוא זה שהשבית עימיה וממתנת לו היינו וענותה הרבני*: Hoc est, Rabbi Semuel filius Hiya & Rabbi Iodan in nomine R. Hanina dixerunt, quod dixit R. Simon, Aptatio uel correctio scribarum est hoc (quod scilicet legitur: Abraham stabat coram Deo) Nam diuinitas stabat, & confortabat eum. Iuxta illud Psal. 18. Et humilitas tua, uel mansuetudo tua confortabit me. Deinde idem R. Moses hadarfan prosequitur ibidem, sic dicens: Huic simile est illud, quod Num. 11. scribitur, Si inueni gratiam coram oculis tuis, non uideam malum meum. Ticcun sophrim, id est correctio scribarum est. Nam malum tuum, ibi scriptum erat. Et sic illud Iob. 7. cap. Quid faciam tibi o custos hominis? quare posuisti me obuium tibi, & ero super me ad onus? Hoc enim quod ibi scriptum est, super me: est una de Ticcun sophrim, id est de correctionibus sapientum. Prius enim, super te scriptum erat. Sic etiam & illud aliud Iob. 32. Et condemnabunt Deum, uel impiè agent cum Deo, loco dei posuerunt Iob. Et illud quoque Ezech. 8. Num leue est domui Iuda, fecisse abominationes, quas fecerunt hic. Impleuerunt enim terram iniquitate, & iterabunt ad prouocandum me, & ipsi mittentes erunt foetorem ad nasum suum. Ticcun sophrim, id est correctio scribarum est. Quod enim ibi est אל אפם el apam, id est ad nasum suum, אל אפי el api, hoc est, ad nasum meum scriptum erat. Illud præterea Hoseæ. 4. Sicut est multitudo eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo. Ticcun sophrim, id est correctio scribarum quoque est. Vbi enim בבורי cheuodam, id est gloriam eorum scriptum est, בבורי cheuodi, id est gloriam meam scriptum erat. Illud denique Ierem. 2. Et populus meus mutauit gloriam suam, pro eo quod non proderit. Ticcun sophrim, id est correctio scribarum etiam est. Ibi enim בבורי cheuodi, id est gloriam meam, & non בבורי cheuodo, id est gloriam suam, prius scriptum fuit. Hæc & alia permulta huius generis in Berefcit Rabba, id est in expositione magna Gen. cõperiuntur. Quod non solum ipsi Sophrim, id est scribæ faciebant, sed suos quoque discipulos facere. docebant. Vt enim ha-

betur

betur in libro *תנאים* ieuamoth, id est fratriarum in calcè capituli *האן* haerel, sic dixit R. Iohanan ex nomine R. Simeonis: Bonum est, ut auferas litteram unam de lege, & sanctifices nomē cœli in publico. In his itaque, quæ in prædicta traditione poponunt, optimè subscripti textus corrigunt, qui tam apud nos, quàm apud Hebræos uitiati atq; corrupti leguntur. Et primum quidem illud Gene. 18. quod apud nos sic habetur: Abraham uero adhuc stabat coram Domino. Ita corrigi debet, Deus autem adhuc stabat coram Abraham. Illud deinde quod in Psal. 17. nostra editio sic habet, Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, & dextera tua suscepit me, & disciplina tua correxit me in finem, & disciplina tua ipsa me docebit. Ita quoque corrigi debet, Et dabis mihi clypeum saluationem tuam, & dextera tua confortabit me, & humilitas tua, uel paupertas tua, uel mansuetudo tua multiplicabit me, uel nutriet me. Illud etiam quod Numer. 11. sic apud nos legitur, Et inueniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis. Ita castigari debet, Si inueni gratiam coram oculis tuis, & non uideam malum tuum. Illud quoque quod Iob 7. sic nos habemus, Quid faciam tibi o custos hominum? quare me posuisti contrarium tibi, & factus sum mihi met ipsi grauis: Ita corrigi debet, Quid faciam tibi o custos hominis? quare posuisti me obuium tibi, & ero super te ad onus? Item illud quod Iob. 32. Apud nos sic legitur: Sed tantummodo condemnassent Iob. Ita correctè legendum est, Et condemnabunt Deum, uel impiè agent cum Deo. Illud adhuc quod Ezech. 8. sic apud nos habetur, Nunquid leue est hoc domui Iuda, ut facerent abominationes istas, quas fecerunt hic? quia replentes terram iniquitate, conuersi sunt ad irritandum me. Et ecce applicant ramum ad nares meas. Ita castigandum est, Num leue est domui Iuda, fecisse abominationes, quas fecerunt hic? Impleuerunt enim terram iniquitate, & iterabunt ad prouocandum me, & ipsi mittentes erunt foetorem ad nasum meum. Illud præterea quod Hoseæ 4. sic apud nos est, Secundum multitudinem eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo. Ita corrigendum est, Sicut est multitudo eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam meam in ignominiam commutabo. Illud demum quod Ieremiæ secundo ita nostra editio habet, Populus uero meus mutauit gloriam suam in idolum. Sic prorsus castigari debet, Populus uero meus mutauit gloriam meam, pro eo quod non proderit. Alter deinde Ticcun Sophrim, id est correctionis scribarum modus (ut in quibusdam sacrae scripturae locis reperitur) est, ubi id quod Prophetæ scripserant, dimittentes, non litteras quidem mutauerunt, sed aliter quam scriptura naturaliter exigebat, punctare præsumpserunt. Hebræi enim uocales non habent, sed quibusdam punctis loco uocalium utuntur. Quare ex illa punctorum uariatione, longè aliter quam scriptum erat, legitur, sensusque alius longè diuersus redditur. CAP. X. Quis Bibliam punctauit?

Secundus de-
prauationis sa-
cræ scripturae
modus.

GAL. Moses (ut ipse optimè nosti) legem non punctauit. Vnde eam quam Iudæi in Synagogis cum ueneratione tenent, sine punctis scriptam habent. Nec aliquis etiam ex prophetis librum suum punctauit. Sed posteriores & legem, & Prophetas, & Agiographa punctauerunt. Quidam igitur aiunt, Ezram codices sacros primum punctasse. Alij uerò non Ezram, sed alios quosdam duos, qui post Ezram fuerunt, & alter ben Nephthali, alter ben Asser appellatus est, primos literis sacris puncta apposuisse affirmant. Quorum quidem opinio communior est. CAP. Nunc aliqua eorum quæ Sophrim, id est scribæ mutatione huiusmodi punctorum in sacris literis deprauarunt, exempli gratia, referas. GAL. Ex his unum illud est, quod in secundo libro Reg. 16. cap. legitur. Ibi enim apud eos sic scriptum erat: Forsitan respiciet Dominus in humilitatē, uel afflictionem, uel paupertatem, uel mansuetudinem suam, & reddet mihi Dominus bonum pro maledictione sua. Sophrim autem, id est, scribæ id corrigere uolentes, dictionem בעני beeno, quæ sic naturaliter punctari debebat, & sic punctata humilitatem suam, uel afflictionem suam, uel paupertatem suam, uel mansuetudinem suam significat, בעני beeni quod in oculum meum significat, punctauerunt. Vnde glossa Rabbi Selomonis dictionem hanc בעני beeni, id est, in oculum meum, in lachrymas oculi mei exponit. Huic etiā illud Michee primo persimile est: Omnia idola eius ponam in desolationem, uel destructionem. Et post pauca, Super hoc ululabo & plangam. Vadam expoliatus & nudus. Et paulo post, Quia dolorosa & desperabilis plaga eius. Venit enim usque ad Iudam, applicuit usque ad portas populi mei, usque in Hierusalem in Geth, non annuncietis, ploratu non ploretis. In domo ad puluerem pulueris היתפלשתי hithpallasti, id est inuolutus, uel circumdatus sum, siue inuolui uel circumdedi me. Sic est & fuit scriptum: Scribæ autem uolentes corrigere illud, sic punctauerunt, היתפלשתי hithpallasti, id est inuolue te feminei generis ad loquendum. Ex his Micheæ uerbis aperte habetur. Quod Deus humo uel puluere inuoluendus erat. Non obstante quod Propheta היתפלשתי hithpallasti, id est inuolui me in præterito posuerit, more utique prophetarum, qui ad maiorem futuri euentus certitudinem insinuandam, præterito pro futuro quam sæpius uti solent. Vnde super illud Esaiæ 42. Ista uerba feci eis: Rabbi Selomo in glossa ita dicit: Feci eis, id est faciam eis. Omnis enim lingua Propheticaloquitur de futuro, ac si iam factum sit. Hæc Rabbi Selomo. Non est autem hic ignorandum, quod hoc uerbo עפר haphar, quod est humus, uel puluis humectatus, usus est etiam Abraham, quando cum Domino loquens, humanique corporis conditionem, uilitatemque exprimere uolens, dixit Gen. 18. Ecce, obsecro, affectaui loqui ad Dominum, ego עפר aphar, id est humus, uel puluis humectatus, ועפר uepher, id est & cinis. Dixit, humus & cinis, ut in humo, uel in

uel in puluere humectato exprimeret hominis materiale principium, & in cinere finalem ipsius resolutionem. Quid igitur sibi uult hoc Dominus apud Micheam dictum, dum ait: In domo ad humum, uel de humo pulueris humectati inuolui me? Nisi quod in corpore terreno uel carneo unius uirginis inuolui, pro inuoluam me, hoc est, uestiam me. Ex his quæ in hoc secundo modo Ticcun Sophrim, id est correctionis scribarum dicta sunt, duo textus præcipuè corriguntur, qui tam apud nos, quam apud Hebræos corrupti habentur. Et primus quidem est, qui 2. Reg. 16. cap. sic in nostra editione habetur. Si forte respiciat Dominus afflictionem meam, & reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna. Hic autem textus ita omnino corrigendus est: Forsitan respiciet Dominus in afflictionem suam, uel in humilitatē suam, uel in paupertatem suam, uel in mansuetudinem suam, & reddet mihi Dominus bonum pro maledictione sua. Secundus uerò textus est, quum Micheæ primo sic apud nos legitur: In domo pulueris, puluere uos conspergite. Hic etiam textus ita prorsus castigari debet, In domo ad humum, uel de humo pulueris inuolui me, uel circumdedi me. Tertius postremo Ticcun Sophrim, id est, correctionis scribarum modus, quo scripturam sacram uitari contigit, est, cum quod Moses & Propheta scripserunt, ipsi in textu dimittentes, aliud in margine foris posuerunt, quod קרא care, id est legendum uocant. Et quod intus in textu est כתב catheb, id est scribendum appellant. Hoc autem ex uerbis Rabbi Selomonis aperte colligitur, super illud Deuter. 28. Vxorem desponsabis, & uir alius constuprabit eam. Ibi enim glossa Rabbi Selomonis sic ait, ישגלנה isgalenna, uerbum est coitus concubinæ. Et Targum causalitatis loco eius posuit ישכבה Iscauenna, id est iacebit cum ea. Et hæc est ticcun sophrim, id est correctio scribarum. Hæc Rabbi Selomo. Item ipse idem Rabbi super illud Esa. 36. Et dixit Raspace: Num ad domum tuam, & ad te misit me Dominus meus ad loquendum uerba hæc: Nonne magis ad homines sedentes super murum, ad comedendum stercus suum, & ad bibendum urinam suam. Glossa autem Rabbi Selomonis sic tibi dicit, חוריהם Horehem, id est stercus suum, qui est finis egrediens de foramine, quod inferius habetur: lingua uerò pulchra & curiali correxerunt hoc sophrim, id est scribæ, uolueruntque ut צואתם czoatham, id est egestionem suam legeretur. Ita enim decreuerunt magistri, quod scripturæ ad uituperium incurialiter scriptæ, curialiter & urbanè legerentur. Quemadmodum illud Deuteronomij cap. xxvij. Quod scriptum est בעפולים baepolim, id est cum tenasmis, posuerunt extra in margine legendum, בטהורים battehorim, id est cum hæmorroidis, uel disenterijs. Item ibidem ubi Moses scripsit ישגלנה isgalenna, id est uel constuprabit eam, exterius posuerunt ישכבה Iscauenna, id est iacebit, uel dormiet cum ea. In Esaiæ in super xxxvi. cap. ubi scriptum est, חוריהם Horehem

Tertius deprauationis scripturæ modus.

Horehem, id est stercora sua, posuerunt extra צואתם czōatham, id est egestionem suam. Ibidē quoq; ubi Propheta posuit שתנהם sethnehēm, id est urinā suam, scribæ posuerunt מימי רגליהם meme raglehē, id est aquas pedum suorū. Et reliqua multa his similia. Hæc omnia Rabbi Selomo. Apud Hoseam quoq; prophetam. ix. cap. sic est, & erat scriptum לחם בשרי בזה hoc est, quia etiam ueh eis incarnatio mea ex eis. Scribē autem dictionē בשרי besari, id est incarnatio mea, uel caro mea, cōtra naturā ipsius dictionis punctauerūt בשרי besuri, quod in recessu meo significat. Cōtra naturam ipsius dictionis ideo dixi, quia בשרי besuri quod intus in textu est, cū litera ש scin, quemadmodū Hoseas propheta scripserat, scriptū est. Idcirco בשרי besari, id est incarnatio mea, uel caro mea, punctari debuit cum א, dicens בשרי basar, id est caro ueniat, בשרי besuri autē quod exterius posuerunt, & in recessu meo significat, cū litera ס samech scriptū est. Vnde locū hunc Rabbi Selomo exponens, ita ait: Quia etiam ueh eis. s. patribus בשרי besuri quasi בשרי besuri, id est in recessu meo ab eis. Et est unū ex illis in quibus scribitur ש scin, & legitur ס samech. Rabbi etiam Chini in libro Serafim dicit Quod etiam ueh eis בשרי besuri, scribitur cū litera ש scin, & legitur cum ס Samech. Hæc omnia Rabbi Selomo. Ex his quoq; quæ hic de tertio modo ticcun Sophrim, id est correctionis scribarū diximus, tres inter cæteros castigantur textus. Quorum primus est, qui Deuteronomij xxviij. cap. ita apud nos habetur: Vxorē accipias, & alius dormiat cū ea. Hic autem textus ita iuxta Hebraicam ueritatē corrigendus est: Vxorē desponsabis, & uir alius constuprabit eam. Secundus uerò textus est, qui apud Esaiam. xxxvi. cap. sic apud nos legitur. Et dixit Rapsaces: Nunquid ad dominū tuū, & ad te misit me dominus meus, ut loquerer omnia uerba ista: & nō potius ad uiros qui sedent in muro, ut comedāt stercora sua, & bibant urinam pedū suorū uobiscū. Hic etiā textus sic castigari debet: Et dixit Rapsaces, Num ad dominū tuum, & ad te misit me Dominus meus ad loquendū uerba hæc: Nōne magis ad homines sedentes super murum, ad comedendum stercus suum, & ad bibendam urinā suam. Tertius demū textus est Hoseæ. ix. quem nostræ editionis autor ticcun Sophrim, id est correctionis scribarū errorē secutus ita transtulit: Sed & ueh eis cū recessero ab eis. Hic autē textus ita profus castigandus est: Quia etiā ueh eis incarnatio mea, uel caro mea ex eis.

CAPITULO, Dic obsecro & reliqua, si qua sunt, horum generum alia apud eos. GAL. Tam multa profecto sunt, ut omnia dici, sit ferè impossibile. Dicam igitur & ex multis alia quædā. Velim tamen, ut si aliqua ex his quæ dicta sunt, replicari contigerit, ad nugationem id mihi non ascribatur. Fieri quippe minime potest, eorum quos eadem dixisse cōtingit, seorsum, ac præcise uerba referre (prout nos cōtra Iudæos agentes, facere oportet, ne quod dicimus, ipsi negent) & idem pluries non repetere

petere. In libro itaq; Siphre qui ualde apud eos authenticus est, sic inter cetera habetur, super illud Numeri. x. cap. Surge Domine, & dissipent inimici tui, & fugiant odientes te. Nunquid habet odientes se, qui dixit & factus est mundus? Annunciat autē & docet scriptura, quod omnis qui odit Israel, perinde est, ac si oderit eum, qui uerbo cōdidit mundū. Et sic ipse dicit apud Zachariam. ij. cap. Qui enim tangit uos, tangit pupillam oculi sui. Vbi Rabbi Iudas ait: Pupillam oculi sui nō fuit dictum, sed pupillā oculi mei. Ex quo autem in lege dictum ita est, dici potest: Cōtra sursum, id est cōtra Deū loquens erat scriptura, sed scriptura recens pronominauit, hoc est pro eo quod scriptū erat, aliud dixit. Quasi hoc idem est illud Iob. viij. cap. Quare posuisti me obuiū tibi: & ero super te ad onus? Ex quo in lege scriptū est, dici potest, Contra sursum, id est cōtra Deū loquebatur scriptura, sed pronominauit scriptura recens, id est pro eo quod scriptū erat, aliud nominauit: Simile est etiā huic illud apud Ezech. viij. cap. Et ipsi mittentes erunt foetorem ad nasum meum. Ex quo in lege scriptū est, dici potest, Simile quoq; huic habetur in Habac. i. ca. Nunquid tu ab antiquo Domine deus meus, sancte meus, non morieris? Ex quo in lege scriptū est, dici potest: Contra Deum loquitur scriptura, sed pro eo dixit scriptura recēs, moriemur. Simile huic est illud Psal. cvi. Et mutauerunt gloriā meam. Pro eo autē dixit scriptura recens, gloriā suam. Simile adhuc est illud Num. xi. cap. Et si sic tu facis mihi, interfice me quæso interfectione. Si inueni gratiā in oculis tuis, & nō uidebo malum tuū. Ex quo in lege scriptū est, dici potest: Contra sursum scriptura locuta est, sed pro eo aliud scriptura recens dixit. Simile insuper huic est illud Numeri. xij. ca. Qui est in exitu suo de matrice matris nostræ, & comeditur mediū carnis nostræ. Ex quo in lege scriptum est, dici potest, Cōtra sursum loquebat scriptura, sed pronominauit scriptura recens, quā correxerūt scribæ, matris suæ & carnis suæ, ponendo. Hæc omnia ex libro Siphre. In plerisque quoq; alijs libris multa id genus comperiuntur, & præsertim in cōmentarijs Rab. Mosis hadarsan in Genesin, super illud Genes. xvij. cap. Et Abraham adhuc stabat coram Deo. Et in Midras tillim, id est in expositione Psalmorum super illud Psalmi. xvij. Et dedisti mihi scutum saluationem tuam. Atque in calce libri Ben asser, qui Diceduc nuncupatur. Et in alijs quā plurimis locis. In quibus & ea quæ retulimus, & alia non pauca huius generis ponuntur, diuersimode tamen, prout ipsis Iudæorum Doctoribus exponenda occurrunt. Sed alijs omissis, pauca quædam ex his quæ in prædictis cōmentarijs eiusdem Rabbi Mosis hadarsan loco præmemorato ponuntur, adducam, præter ea quæ inde adducta sunt. Ibi enim inter cetera ponitur illud Psalmi. xxi. Circumdederunt me canes, synagoga uel concilium malignantiū obsederūt me, ברי caru, id est foderunt manus meas & pedes meos. Remouerunt inde ברי caru, quod foderunt significat, &

ficat, & לַאֲלֹהֵי כַּאֲרִי scripserunt, quod idem est quod sicut leo. Item in eo quod scribitur in libro. iij. Regum. xij. cap. Non est nobis pars in Dauid, nec hæreditas in filio Isai, Reuerture לַאֲלֹהֵי לֵעֶלֹהֶעְחָא, id est ad deos tuos Israel. Remouerunt inde לַאֲלֹהֵי לֵעֶלֹהֶעְחָא, id est ad Deos tuos, & posuerunt לַאֲלֹהֵי לֵעֶלֹהֶעְחָא, quod ad tabernacula tua significat. Et quibusdam alijs huiusmodi interiectis, ita idem Rabbi prosequitur. Ex hoc autem cur uocati sunt uiri Synagogæ magnæ, Sophrim, id est numerantes, quia ipsi numerauerat literas omnes, quæ in lege sunt, & eas inquisierunt, atq; exposuerunt. Hæc omnia in expositione in Genesin Rabbi Mosis hadarfan. Vbi & quàm plurima quoq; alia huius generis ponuntur, quæ ne prolixior æquo fierem, omittenda duxi. Per ea autem quæ in duabus supradictis traditionibus nunc adduximus, tres adhuc præter cæteros, corriguntur textus, qui tã apud nos, quàm apud Hebræos uitiati atq; corrupti leguntur. Et primus quidem textus est, qui Numeri. xij. cap. sic apud nos habetur: Quod proficitur de uulua matris suæ, ecce iam medium carnis eius deuoratum est. Hic autem textus ita castigandus est. Quod est in exitu suo de matrice matris nostræ, & comeditur medium carnis nostræ. Secundus uerò textus est qui. ij. libro Regum. xij. cap. sic apud nos legitur: Non est nobis pars in Dauid, neq; hæreditas in filio Isai, reuerture in tabernacula tua Israel. Hic etiam textus sic corrigi debet: Non est nobis pars in Dauid, nec hæreditas in filio Isai, reuerture ad Deos tuos Israel. Tertius demum textus est, quem Habacuc primo cap. sic editio nostra habet: Nunquid non tu à principio Domine Deus meus, sancte meus? & non moriemur? Hunc & sic quoq; castigari oportet: Nunquid tu ab antiquo Domine Deus meus, sancte meus, non morieris? Ex his igitur omnibus (ut palam uisum est,) non tantum sacrilega scribarum audacia deprehenditur, uerum ipsius quoque sacræ scripturæ textus optimè castigantur. Non apud eos modo, sed etiam apud nos, qui in nostris editionibus tam Græcis quàm Latinis ipsorum scribarum deprauationes hæctenus secuti sumus. CAPNIO, Miror diuum Hieronymum (ut cæteros diuinæ paginæ taceã interpretes) qui præ cæteris nostris tam Græcis quàm Latinis, Hebraicarum literarum studiosus extitit, has deprauationes non deprehendisse. GAL. Id tibi nequaquam mirum uideri debet, cum hæc quidem deprauationes non nisi per Talmudistarum traditiones, in Talmud, antedictisq; codicibus contentas, deprehendi queant, quæ ad Hieronymi noticiam nunquam deueniunt, ut facile ex uerbis eius elici potest. Ipse enim ad Oceanum scribens: Labore, inquit, precij Baraniam Iudæum nocturnum habui præceptorem. Timebat enim Iudæos, & exhibebat se mihi alterum Nicodemum. Quemadmodum igitur Iudaicorum magistrorum penuriam habuit, ita fortè & librorum, & presertim ipsius Talmud, quem Iudæi propter Messiaë arcana, fidei nostræ

confen-

consentanea, in eo contenta, pro uiribus occultare nitebantur. Quare mirandum minimè est, si ista non inuenerit. Nam si inuenisset, silentio præteriri tam grandia fidei nostræ mysteria, nefas profectò censuisset, ac ueritatem quam Moses cæteriç Prophetæ in antedictis locis posuerant, rectè transtulisset.

Quomodo sit contra Iudæos per eorum scripturas procedendum. Caput IX.

CAPNIO,

Rostquam te adire meruimus, qui diuino numine inspiratus, arcana hæc tam mirifica ac diuina, in Talmudicis Iudæorum libris latitantia, retegere potis es, abs te omni contentione petimus, ne quid eorum nobis occultandum ducas. Quin potius ad ipsius omnipotentis Dei honorem, ad sacrosanctæ Christianæ Ecclesiæ decus, ad Orthodoxæ fidei confirmationem, ad animarumq; salutem, atque ad Catholicæ ueritatis manifestationem, unumquodq; eorum prout interrogauerimus, nobis referare non prætermittas. GAL. Ego quidè quoad potero, fatis uestris uotis facere conabor, uos autem si quid boni dixerò, id non mihi, sed Deo attribuite, à quo (ut Polocrates ait) πάντα τὰ ἀγαθὰ προέρχονται. Et rectè quidem. Nam Platone attestante, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀγαθοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ. Mala uerò quæcunque, inscitiaë meæ ascribite. In primis itaq; scire oportet, quòd sacra uetus scriptura omnes fidei Catholicæ articulos, figuris uarijs & ænigmatibus obuolutos, & quasi uelaminibus circumtectos, ac sigillis quibusdam obsignatos, continebat. Vt Christo adueniente, per ipsum uelaminibus & sigillis amotis, clarè reuelarentur, atq; palam fierent. Quatenus ueritate presente, figuræ cessarent, & luce apparente, tenebræ depellerentur, & sole iam orto, quæcunque obscura erant, clara ac lucida redderentur. Cum ipse Christus sit ueritas, lux, & sol iusticiæ, qui (Iohanne Euangelista autore) illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Quamobrem & ipsemet dixit Ioan. 8. ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀπολουθῶν ἐμὸν οὐ μὴ πῶσαιτῆσιν ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἐξ εἰς τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Iuniores autem Iudæorū cum sint perfidiaë impietate prorsus obcæcati, rectum diuinæ scripturæ sensum contra nos extorquent, nobisq; bellum ingerunt. Sed nos per prisorum Talmudistarum traditiones, qui legis prophetarumq; dicta explanantes, clarius de ipsis articulis loquuntur, eos facile conuincimus. Quare ut magis eorum falsitas deprehendatur, magisq; ipsa Catholica ueritas elucescat, in unoquoq; ipsorum arcanorum duo faciam. Primum enim ipsa legis, ac Prophetarum dicta, quæ ipsi falsis expositionibus peruertere, atq; contra nos retorquere nituntur, adducam, ac rectè ad propositum nostrum per ipsorummet scripturas exponam. Ipsas

d

eorum falsas expositiones, per Talmudisticas auctoritates refellendo. Deinde uerò aduersus eos ipsum Catholicæ ueritatis arcanum, Talmudistarum testimonijs comprobabo. Sic enim Talmudistæ per Talmudistas facile conuincuntur. HOG. Si Talmudistæ per Talmudistas circa perfidiæ errorem conuinci possent, profecto circa huiusmodi errorem inter se diuisi essent, sibiq; inuicem aduersarentur. Sed cum omnes semper in eodem perfidiæ errore obstinati, & fuerint & persistant. Sequitur sanè, eos circa huiusce generis errorem, neq; inter se diuisos esse, neq; sibi inuicem aduersari. Talmudistas igitur per Talmudistas minimè conuinci posse, clarum est. GAL. Et si Babylonicus Talmud (ut de eo qui postremò editus est, dicam) anno post Christum natum 477. compactus sit: Talmudistarum tamen tria sunt genera. Quidam enim Christi præcesserunt aduentum, quidam uerò subsequuti sunt usq; ad tempus illud, quo idem Talmud confectus est. Quorum utriq; ideo Talmudistæ uocantur, quia ex eorum scripturis (ut alibi diximus) Talmud ipse congestus est. Vnde & ueteres Talmudistæ non ab re utriq; dicuntur. Recetiores autem seu iuniores Talmudistæ ij appellati sunt, qui longè post succedentes, ut legis ac Prophetarum de Messia testimonia aduersus Christianum dogma retorquerent, ipsa contra priscorum Talmudistarum sententias peruertere conati sunt. Quod isti ergo Talmudistæ per antiquos illos qui Christi natalem antecesserunt, conuinci ualeant, nemini dubium est, ut latissimè in sequentibus patebit. Quod autem per eos conuinci quoq; possint, quos post Christum usq; ad ipsius Talmud editionem fuisse contigit: nemo etiam dubitandum duceret, qui utrorumq; scripta rectè perpenderet. Cum illorum præterea maxima pars Christi fidem susceperit, & si legalium æmulatores extiterint, ut supra ostendimus. Isti autem cum nunquam Christi receperint fidem, quin imò eam omni conatu impugnare non desistant. Constat planè, illos & istos circa eundem fidei errorem non uersari. Illi enim & si in eo errarint quod legalia seruarent, Christo tamen adhærebant, ipsumq; confitebantur. Hi uerò & legalia seruant, & Christum pertinaciter negant, atq; persequuntur. Isti insuper cum illorum Philosophandi ac Theologizandi morem, artemq; penitus ignorent, multa mysteria atq; arcana quæ illi ænigmaticè ac parabolicè tradiderunt, in ludibria & blasphemias conuertunt. Quas ob res cum per illorum dicta, istorum improbabimus errores, istos per illos optimè superabimus. Et sic (ut dixi) Talmudistæ per Talmudistas conuincuntur. Quare nunc ad ipsa Catholicæ ueritatis arcana accedamus.

Talmudistarum
triplex genus.

Liber secundus.

De diuina trinitate & de diuinis nominibus per quæ & ipsa Dei trinitas cum indiuidua essentia unitate & ipsius perfectiones optime insinuantur.

Quod Deus sit trinus & unus. Caput 1.

CAPNIO,

D inter cætera recentiores Iudæorū maximè nobis obijciunt, Quod cum patrem, filium, & spiritum sanctū nos confiteri, audiunt tres Deos colere, pluralitatemq; Deorum nos ponere, aiunt. Quod profecto longè magis quàm ipsi, abhorremus. Eam ob rem Deum esse trinum & unum, ex Prophetarum dictis, priscorumq; Talmudistarum testimonijs, primū te probare oportet. GAL. Vnum quidem esse Deum substantiæ, ac naturæ simplicitate, Christiana credit religio. Tres uerò personas, quæ sunt pater, & filius, & spiritus sanctus, quarū proprietates sunt paternitas, generatio, atq; processio: non essentia, neque natura tres, sed merè unum esse, confitetur. Deus igitur in personis quidem trinus est, in essentia uerò unus. Deum autem unum esse, non opus est multis probare uerbis, neq; ad id probandum diutius immorari. Cum ipsa Dei unitas sit ita firmissima, ac tam fixa mentis conceptio, ut naturaliter esse non possit, nisi unus Deus. Et Iudæi quoque, & quicumq; legem credunt, hoc omnes fatentur, & clamitant. CAPNIO, Satis est igitur hic: si circa diuinæ trinitatis sacramentum, per uetustorum Iudæorum sententias, iuniorum refellatur error. GAL. In re tam ardua & perdifficili, prius quidem eorum profus delendum est fundamentum, deinde uerò expositionum, quibus sacras peruertunt literas, falsitas improbanda. Nos autem prolixitatem uitare uolentes, tam hac in re, quàm in alijs multis, simul utrunq; faciemus. Ratio igitur super quæ huiusce erroris iaciunt fundamentum, ea potissima est, quod male intelligant, ac falso exponant illud Deuter. 6. cap. scriptum, שמע ישראל יהוה יהוה. Hoc est, Audi Israel, Deus, Deus noster, Deus, unus est. Quæ licet uerba ex se clara sint, ob dictionem tamē unus, quæ

ibi ponitur, Iudæi nostri seculi mentis cæcitate percussi, inde potissimū erroris causam sumunt, ut diuinæ trinitatis mysterium negent, unde maximè ipsius notionem nancisci deberent. Ex hoc enim ita Deū unum esse putant, ut ab eo personarum pluralitatem omnino excludant. H. O. G. O. S. T. R. A. T. V. S. Hæc quidem uerba secus quàm tu trāstuleris, textus noster habet. Sic enim dicit: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. G. A. L. Fateor equidem ita esse. Sic enim & Græcus, quem noster in omnibus penè sequitur, textus habet. Ait enim sic, *ἄκουε ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεός σου κύριος ἓς ἐστίν*. Sed clarum profecto est, Hebraicum textum longè melius, quàm noster, siue Græcus siue Latinus exprimat, contra Hebræos ipsos ueritatem exprimere. Ratio autem quare ubi nostra tam Græca quàm Latina editio, hoc in loco Dominus habet: Deus, ego traduxi: ea quidē est, quod ibidem Hebraicus textus habet *יהוה*, quod est nomen Dei illud tetragrammaton, quod Deum non per effectum, sed per essentiam designat. Sed quoniam diuina essentia secundum proprium eius esse, mente nullatenus excogitari potest, idcirco apud Iudæos nefas esse censetur, nomen ipsum ore pronuciari, uti literæ ipsæ sonant, ex quibus componitur. Quare ubicunq; hoc nomen comperiunt, illud haudquaquam proferre audent, sed loco eius hoc nomen *יהוה* Adonai proferunt, quod idem est, quod Dominus: literæ uerò ipsius nominis non Dominum, sed deum per essentiam significant. Autor igitur tam Græcæ quàm Latinæ editionis, nomen ipsum iuxta prolationis significatum transtulit, scripturæ uerò significatum quod potius est omisit. Ego autem cui uel maximè cordi est, ueritatem quam Iudæi negant, per eorum scripturas patefacere, illud secundum proprium eius significatum, traduxi, ut deum trinum & unum in supradictis uerbis designari, clarius ostenderem. Neq; enim aliam ob causam, Moses ille magnus ter dei nomen ibi posuit, nisi ut diuinarum personarum trinitatem distincte insinuaret. In dictione autem unus, quam immediate subiecit, innuit tres personas diuinas, non tres Deos, sed unū esse deum. Hoc est (ut Damascenus ait) *μία οὐσία, μία φύσις, μία θεότης*. Id est una essentia, una natura, una deitas. Quare personarum trinitas diuinæ naturæ unitati nequaquam derogat. Quod autem in eisdem uerbis per triplicatū dei nomen, tres diuinæ designentur personæ, pater uidelicet, filius, & spiritus sanctus, hoc Iudæi minimè negare possunt, cum R. Simeon Iohai filius, in libro qui *zohar* dicitur, super textum hunc ita dicat: Audi Israel, Ait R. Ibbai. Hic est ὁ Israel antiquus *יהוה*, id est deus, qui est principium omnium rerum, antiquus antiquorum, hortus radicum, & omnium rerum perfectio, & dicitur pater, *יהוה אלהינו* Elohenu, id est Deus noster, profunditas fluminum, & fons scientiarum, quæ procedunt ab illo patre, & filius uocatur, *יהוה*, id est, deus, hic est spiritus sanctus, qui à duobus procedit, & uocatur mensura uocis. Unus est, ut unum cum

R. Simeon ben Iohai. Expositio R. Ibbai.

alio

alio concludat, & colliget. Neq; enim alius ab alio diuidi potest. Et propterea ait, *יהוה* Scema, id est congrega Israel hunc patrem & filium & spiritum sanctū, eumq; fac unam essentia, unamq; substantiam, quia quicquid est in uno, est in alio. Totus fuit, & totus est, totusq; erit. Hæc ille. Ait etiam ibi idem R. Symeon. Hoc arcanum filij non reuelabitur unicuiq; quousq; uenerit Messias. Quia tunc (ut dicit Esaias) repleta erit terra scientia Dei, sicut aquæ mare operientes. Hæc ille. Multi etiam alij per nomen Dei ter in eodem textu positum, ipsam diuinarum personarum trinitatem significari uoluerunt, sed quia tantū mysterium à solo Messia reuelandum erat, illud explicare sibi non licere dixerunt. Vt per R. Menahem Rakenad in libro *Zohar* super eodem Deuteronomij textu, liquido patet. Quamobrem Talmudistæ non ita expresse de mysterio trinitatis locuti sunt: sicut Cabalistsæ. Qui non solum super eundem textum, sed etiam multis alijs in locis, patrem, filium, & spiritum sanctum explicite proferunt. C. A. P. Cur Deus in uetere instrumento non ita explicite trinitatis mysterium tradi uoluit: sicut illud in futurum per Messiam reuelandum reseruauit: G. A. L. Iudæorum populus (ut te scire non dubito) maximè ad idololatriam pronus erat, ad quam euitandam, uniuersa lex uetus illa condita fuit. Ne igitur in eorum qui plures Deos colebant, errorem inciderent, caute à diuina prouidentia factum est, ut ipsum diuinæ trinitatis arcanum non explicite, sed implicite eis tradere tur. Sed quoniam idololatria per Messiam penitus explodenda erat: uniuersusq; orbis ad unius Dei cultum reducendus: idcirco sacramentū illud trinitatis explicite atq; aperte reuelandum, ad dies Messia reseruatū fuit. Quod omnis quoq; Cabalistarum schola planè testatur, asserens, ipsius diuinæ trinitatis arcana tantummodo usq; ad Messia tempus recondita latere debuisse. Tunc autem cum omnis idololatrici erroris suspicio auferenda esset, & arcana etiam ipsa trinitatis diuinæ palam retegenda fuisset. H. O. G. Cum in præmemoratis uerbis: Audi Israel, Deus Deus noster, Deus unus est: ter nomen Dei ponatur, quid est, quod secundo tantum nomini additur Noster, & nō primo, aut tertio? G. A. L. Id non ab re profecto factum est. Ex hoc enim manifeste innuitur, quod neq; quidem pater, qui prima est in trinitate persona, neq; spiritus sanctus, qui tertia in eadem trinitate persona est, sed solus filius, qui secunda est eiusdem trinitatis persona: per nostræ humanitatis participationem, noster futurus erat. Cui illud quoq; quod in Psal. 67. scribitur, simile est: Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terræ. Vbi in eo quod ter ponitur Deus, trium personarum diuinarum designatur distinctio. In eo autem quod secundo tantum loco adiungitur Noster, solum filium per nostræ naturæ assumptionē, nostrum fore insinuabatur. In eo uero quod postremo Metuant eum, & non eos dicitur, ipsarum personarum unitas quo ad natu

Quare mysterium trinitatis non fuit sub ueteri lege explicite traditum. Trinitatis mysterium explicite per Messiam reuelandū erat.

Cur secundo nomini Deus, additur noster & non primo, aut tertio.

ram, atque identitas ostenditur. Vt palam demonstratur, tres personas diuinas, non tres Deos esse, sed unum solum Deum. Quod Esaias quoque aperte monstrauit, cum 6. cap. dixit, קרוש קרוש קרוש יהוה צבאות בלא כל הארץ בבורר. Hoc est, Sanctus, sanctus, sanctus, Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius. In eo enim quod ter dicit Sanctus, tres personas diuinas expresse designat. Quod per R. Simeonem Iohai filium, & per R. Ionathan Vzielis filium, super textum hunc aperte probatur. Nam R. quidem Simeon, sic Hebraice ait, קרוש זה אב קרוש זה בן קרוש זה רוח הקודש. Id est, Sanctus, hic est pater: Sanctus, hic est filius: Sanctus, hic est spiritus sanctus. R. uero Ionathas ita Chaldaice inquit, כרישא בא קרוש ברא קרוש רוחא קרושא. Id est, Sanctus pater, Sanctus filius, sanctus spiritus sanctus. CAP. Iudæorum iuniores hic dicerent, hoc minime in Ionatha haberi. GAL. Verum quidem est, in his Ionathæ libris quos nunc ipsi frequentius præ manibus habent, hoc (ut ipse nosti) non haberi, cum illud inde maiores eorum deleuerint, eoque in loco ita scripserint, uti libri quos postmodum scribi contigit, continent. In uetustissimis tamen libris, qui rarissimi sunt, ita prorsus habetur, ut ego retuli. Quorum ipse unum uidi, cum essem Licij, qua tempestate Iudæi ex toto Regno Neapolitano, iussu Regis Catholici expellerentur. Et ille quidem hoc loco sic omnino habebat, uti ipse retuli. In eo autem (ut ad uerba Esaiæ redeam) quod post tria illa nomina sanctus, sanctus, sanctus, immediate semel duntaxat ponitur nomen Dei τετραγράμματος, quod est, יהוה, id est Deus: per quod diuina essentia importatur, clare innuitur, tres illas personas non tres Deos, sed unum Deum esse. Eas ob res ueteres illi Talmudistæ, qui huius arcani non omnino ignari erant, statuerunt, quod tam ista Esaiæ uerba, quam illa Deuteronomij: Audi Israel, Deus, deus noster, deus unus est, ab uno quoque Iudæorum bis saltem in die, mane scilicet & uespere, dicerentur. Quod apud eos hucusque seruator. Vt dum Iudæi ipsi hæc eadem uerba ore pronunciant, & diuinarum personarum trinitatem, & diuinæ essentia unitatem, sicut uerba illa designant, ita se corde quoque credere protestentur.

Quod personarum trinitas unitati diuinæ essentia non derogat, per rationem super Iudæorum scripturas fundatam.

Caput II.

CAPNIO,

ET si cum Iudæis nostri temporis ratione pugnandum non sit, quia cum mentis oculos errore perfidia perturbatos habeant, rationis lumine quo ueritatem perspicere queant, penitus carent. Verumtamen quia rationem quæ super eorum fundatur, scripturas haudquaquam negare possunt. Idcirco ad maiorem erroris eorum confuta-

futationem, & ad clariorem Catholicæ ueritatis expressionem, bene quidem mi Galatine ageres, si ratione quoque Hebraicis testimonijs corroborata, personarum trinitatem cum diuinæ essentia unitate, absque ulla eiusdem unitatis derogatione, esse posse probares. GAL. Faciam equidem, & profecto quam breuissimè. Nonne igitur ipsi concedendum ducerent: Deum in diuersis esse locis? CAP. Ita prorsus. Hoc enim & Talmudistæ passim affirmant, & scriptura sacra asserit. Quæ præsertim Psalmo apud eos 139. ita ait, אם אסק שבמים שם אתה ואציעה שאול הנר. Hoc est, Si scandero caelos, illicitus es, & si iacuerero in inferno, ades. Si portauero alas auroræ, si habitauero in extremo maris, etiam illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Quibus ex uerbis aperte liquet: Deum ubique esse. GAL. Id autem secundum diuersas partes uerificari nequit. Quia cum Deus spiritus sit, ac summe simplex, ut ipsi etiam aiunt: omni prorsus partium diuersitate, atque compositione caret. In libro enim Formationis, quæ ipsi ספר יצירה Sepher iczira uocant, eo in loco ubi ponuntur decem sephiroth, id est decem incorporei, abstractique numeri, seu potius decem incorporeæ secretaque unitates, quarum prima tanquam omnium abstractissima, ponitur Deus ipse, sic habetur, רוח אלחים. Id est, Spiritus Dei, siue spiritus Deus, benedicens & benedictum nomen eius, qui est uita sæculorum, uox, spiritus, & uerbum: hic est spiritus sanctus, cuius (ut habent alij libri) principium perscrutari nequit, & cuius finis nullus est terminus. Hæc ibi. Neque etiam eum successiue diuersis in locis esse dicerent. Quia tunc secundum locum mutabilis esset, quod ipsi omnino negant, cum Deo nequaquam conuenire possit. Quonia cum æternus sit, & immensus, atque summe simplex, neque secundum tempus, neque secundum locum, neque secundum formam mutari potest. Quare ipsi quoque quemadmodum & nos, eum omnino immutabilem asseuerant. Cum Deus ipsemet apud Malachiam 3. cap. dicat, אני יהוה לא שויתי. Hoc est, Ego Deus non mutor. Ea propter fateri eos oportet: Deum (& si unus sit) totum cum suæ unitatis ueritate, simul & semel in diuersis locis esse. Quo circa ita quoque eos concedere, necesse est, ipsam diuinitatem (& si una tantum numero existat) totam simul in pluribus esse posse personis. Quod si illud primum concedunt, cur hoc secundum negant, cum non magis unum quam alterum concedendum sit? Sed hoc minime certè negare possunt, cum passim illud non modò præsci Talmudistæ, atque Cabalistæ (ut iam ostensum est) fateantur, uerum etiam diuina quoque attestentur eloquia. Nam ubicunque in sacris ueteris instrumenti literis, unius Dei essentia innuitur, semper ferè ibidem & trium personarum pluralitas innuitur. Et e contra, quocunque in loco personarum trinitas exprimitur,

semper penè eodem quoq; in loco, & diuinæ substantiæ unitas explicatur. Ne aut propter singularis Dei unitatem, personarum trinitas à diuina natura excludatur, aut propter personarum trinitatem, plures Dñj esse credantur. Sed sic in altero tres ipsæ diuinæ hypostases absq; confusione ab inuicem distinctæ credantur, ut in altero ipsius Dei unitas omnino saluetur. Quod in cantico quoque Moſis liquido patet. In quo eo in loco ubi nos habemus: Videte, quod ego ſim ſolus, & non ſit Deus præter me, Hebraicus textus ſic habet, *וְרָא עַמּוּרֵי בִּי אֲנִי אֱלֹהִים וְרָא אֱלֹהִים וְרָא אֱלֹהִים* Id est, Videte nunc, quia ego, ego, ipse: & nō sunt Dñj mecum, Vbi apud Hebræos hæc tria ponuntur nomina, quæ apud eos diuina sunt, *אֱלֹהִים אֱלֹהִים אֱלֹהִים* Ani, Ani, Hu. Quæ ego, ego, ipse, apud nos interpretantur. Quid igitur ibi per tria hæc diuina nomina, nisi trium diuinarū personarū pluralitas, ac distinctio designatur? Et quid per illud, quod ibidem immediate subiicitur, Et non sunt Dñj mecum, insinuat: Nisi quod tres illæ diuinæ hypostases, per tria illa diuina nomina designatæ, non sunt tres Dñj, sed unus Deus: Nam & si tota diuina essentia sit in patre, tota in filio, tota in spiritu sancto: quum pater sit uerus & perfectus Deus, à quo omnia, & filius uerus & perfectus Deus, per quem omnia, & spiritus sanctus uerus & perfectus Deus, in quo omnia, quia tamen ipsa diuina natura una omnino est in tribus, ideo pater, & filius, & spiritus sanctus non sunt tres Dñj, sed unus Deus, qui fecit omnia, & à quo, per quem, & in quo omnia proueniunt, subsistunt, & uiuificantur, & ad quem tandem omnia reducuntur. Nam ut Gregorius ille Nazianzenus Græcorum Theologorum facile princeps ait, *ἐὶς ἐστὶν ὁ θεὸς, ὁ πατήρ ἐξ ὧν τὰ πάντα καὶ ὁ υἱὸς διὸ ὧν τὰ πάντα, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῶν πάντων. αὐτὰς γὰρ αἱ προθέσεις, τὸ ὄν, καὶ διὸ ὄν, καὶ ἐκ ὧν, ὄν μὲν τὴν φύσιν τὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰς τῆς μίαν καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητας χρεῶν τερηθῶσιν.* Hoc est, Unus Deus est pater à quo omnia, & filius per quem omnia, & spiritus sanctus in quo omnia. Hæ enim præpositiones à quo, per quem, & in quo, non naturā quidem diuidunt, sed unius atq; inconfusæ naturæ proprietates characterizant. Quæ quomodo fiant, Ioannes Damascenus ostendit, qui hoc mysterium non minus eleganter, quàm subtiliter eo in libro, quem de Diuina traditione inscripsit, explanare conatus est, ita cap. 49. inter cætera dicens, *ἐπὶ τῆς θεοτητος μίαν φύσιν ἐμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις κατὰ ἀλήθειαν φημι, καὶ πάντα μὲν τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιαστικὰ, ἀπλὰ φημι, τὴν δὲ διαφοράν τῶν ὑποστάσεων ἐν μόναις τρεῖσι ἰδιότησι τῆ ἀνατιώ, ὡ πατρικῆ, καὶ τῆ αἰτιατικῆ καὶ ἱερῆ, καὶ αἰτία τῆ ἐκπορευτικῆ ἀνεκφοιτικῆς δὲ αὐτὰς καὶ ἀδιασάτους ἀλλήλων, ἠνωμένους καὶ ἀλλήλοις ἀσυγχύτους, τρεῖς γὰρ ἐστὶν, ἡ καὶ ἠνωμένη, διαρουμένη δὲ ἀδιασάτως. ἡ γὰρ καὶ ἐκείνη κατὰ ἑαυτὴν ὑφίστηκεν, ἡ γὰρ τελεία ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ τὴν οὐκίαν ἰδιότητα ἦτοι τῆς ὑποστάσεως τρόπον διάφορον κέκτηται, ἀλλ' ἠνουνται τῆ τε οὐσία, καὶ τῆς φυσικῆς ἰδιότητι, καὶ μηδ' ἰσαδαί, μηδὲ ἐκφοιτῶν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ εἰς θεὸς ἴσι τε καὶ λέγονται.* Id est, In diuinitate unā confitemur naturā, tres aut hypostases, secundū ueritatē esse dicimus, Et omnia quidē naturalia atq; essentialia, simplicia

animus

animus. Hypostasum uerò differentiam in tribus solis proprietatibus, in improducta scilicet ac paterna, & producta ac filiali, & producta atq; procedente, nouimus. Inseparabiles autem ipsas, indistabilesq; ab inuicem, & unitas atq; in inuicem inconfuse circumcedentes, scimus. Et unitas quidem inconfuse, tres enim sunt, & si uniantur: Distinctas autē indistanter. Licet enim unaqueq; per seipsam subsistat, hoc est, perfecta sit hypostasis, suamq; proprietatem, id est differentem subsistentiæ modum possideat. Attamen uniuntur essentia, naturalibusq; proprietatibus, & eo quod est minimè distare à paterna hypostasi. Ac unus Deus & sunt, & dicuntur.

De diuinarum personarum distinctione. Et de Deo mittente, & Deo misso. Caput III.

C A P I O,

Quoniam cum Iudæis nostri sæculi, qui scripturas nostras non recipiunt, nobis bellum est. Idcirco uellem, per eorum duntaxat scripturas, mysteria fidei nostræ ostenderes. Quare ommissis nostrorum tam Græcorum, quàm Latinorum doctorū dictis, scripturis Hebraicis personarum diuinarum proba distinctionem. G A L L i b e n t i a n i m o id faciam, & quidem in cæteris omnibus, ne dum hac in re. Cum ualidius sit testimonium, quod ab aduersarijs sumitur. Primum itaq; Zachariam prophetam audi, de diuinarum personarum distinctione, deque deo mittente, & deo misso, ita secundo cap. dicentem, *וְשִׁמְחֵי בַת צִיּוֹן בִּי הֲנֹנִי בָא וְשִׁכְנֹתִי בְּחֹבֵב נָאִם יְהוָה וְנִלְווּ גּוֹיִם רַבִּים אֵל יְהוָה בְּיוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעַם וְשִׁכְנֹתִי בְּחֹבֵב וְיִרְעֶה בִּי יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ: Hoc est, Gaude & lætare filia. Quia ecce ego ueniam, & habitabo in medio tui, ait deus (tetragrammaton) Et applicabuntur gentes multæ ad deum (tetragrammaton) in die illa. Et erunt mihi in populum. Et habitabo in medio tui. Et scies, quod deus (tetragrammaton) miserit me ad te. Vbi Rabbi Ionathas in Targum sic Chaldaicè ait, *שְׂבַחֵי וְהָרָא בְּנִישְׁתָּא רְצִיּוֹן אַרְיָהָ אָנָּה מְהַגְלִי וּמְשַׁרְי שְׁבִינְתִי בְּגִיּוֹד אִמְרֵי יְהוָה וְיְהוֹסֵפֶת עַמּוּרִים סְגִיאוֹן קֹרַם עַמּוּרִי דְּרִי בְּעִרְנָא הָהִיא וְהָיוּ סַרְבִּוּי לְעַם וְאִשְׁרֵי שְׁבִינְתִי בְּגִיּוֹר וְתַרְעֵי אַרְיָי צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי לְאַחְבָּאָה לְיָד: Id est, Gaude & lætare Eccllesia Sion. Quia ego reuelabor, & ponam diuinitatem meam in medio tui, Ait deus (tetragrammaton) Et applicabunt se populi multi ad populum Dei (tetragrammaton) in tempore illo. Et erunt coram me in populum. Et ponam diuinitatem meam in medio, tui. Et scies, quia Deus (tetragrammaton) exercituum miserit me ad Prophetandum tibi. Hucusque Targum, Illud autem quod postremò**

dicit.

dicit: Et scies quia Deus (tetragrammaton) exercituum miserit me ad prophetandum tibi, non est referendum, nisi ad Deum missum, id est ad Messiam, qui à Deo patre mittendus erat. Satis ergo clare patet, & per Prophetiam hanc, & per ipsius prophetiæ Chaldaicam translationem, esse & Deum mittentem, & Deum missum. Hunc enim quem mittendum ad prophetandū dicit, ex eo Deū esse, euidenter ostendit, quod immediate in persona eius, inquit, Et ponam diuinitatem meam in medio tui. Et scies, quia Deus (tetragrammaton) miserit me ad prophetandum tibi. Id ipsum etiam ex eo aperte manifestatur, quod in Prophetia prædicta, Deus ille missus quem oportet esse Messiam, sanctissimo illo nomine Dei (tetragrammato) יהוה quod Deo soli conuenit, uocatur. Ad probandum quoque Messiam Deum esse missum, מורש שיר השירים מידראס scir Hascirim, id est expositionem Cantici canticorum ueterum magistrorum adducimus. Vbi ita ad uerbum legitur: Exultabimus, & lætabimur in te. Rabbi Aben exposuit id quod dictum est in Psalmo, Hic est dies quem fecit Deus, exultemus & lætemur in eo. Dixit Rabbi Aben, Non erant scientes in quo esset lætandum, utrum de die an de Deo, donec uenit Selomo, & exposuit dicens, Exultabimus & lætabimur in te. In te, id est in Deo sancto & benedicto. In te, id est in saluatione tua. Simile autem est hoc cuidam matronæ, cuius Rex maritus eius, & filij eius, & generi eius, profecti sunt ad ciuitatem maris. Venerunt ergo nunci, & dixerunt ei, Venerunt filij tui. Quæ ait, Quid ad me? uel quæ inde utilitas mihi? lætentur nurus meæ. Rursus dixerunt ei, Venerunt generi tui. Quæ ait, Quid ad me? lætentur filia meæ. Quando autem dixerunt ei, Venit uir tuus Rex. Ait, Ecce certè hæc est mihi sufficiens, & perfecta læticia. Sic futurum fuit, ut essent Prophetæ uenientes, & dicentes ad Hierusalem, Filij tui de longè uenient. Esa. 60. cap. Et ipsa dixit eis, Quid ad me? Exultent filia Iudæ. Psal. 97. Et filia tuæ super latus nutrietur, uel fouebuntur. Esa. 60. At ipsa dixit, Quid ad me? lætetur mons Sion. Psal. 97. Cum autem dixerunt ei: Ecce Rex tuus uenit tibi iustus & saluatus ipse. Zach. 9. Sicut scriptum est Zach. 2. Canta & lætare filia Sion, quia ecce ego ueniam, & habitabo in medio tui: ait Deus (tetragrammaton) Et congregabuntur gentes multæ ad Deum (tetragrammaton) in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Deus (tetragrammaton) exercituum miserit me ad te. In illa hora ipsa dixit: Gaudens gaudebo in Deo (tetragrammaton) & exultabit anima mea in Deo meo. Esa. 61. Et hoc est, Exultabimus & lætabimur in te: Cantici canticorum primo. Hactenus traditio, in qua elegantissimè atque euidentissimè Iudæis perfidis nostri temporis Messiam deū esse, fidelis eorū tradidit antiquitas. Cū enim post parabolā in applicatione ad propositū, dei aduentum probant per illud Zach. 9. Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus ipse, cum cæteris quæ subijciun-

subijciuntur, prudentibus, ac scripturam sacram scientibus, Messiam Deum esse, euidenter præsci Talmudistæ tradiderunt. Hæc enim Zachariæ uerba (ut glossa R. Selomonis ibidem ait) Non possunt nisi de Rege Messia exponi. Quod mirabili quoque modo confirmarunt, cum post prædicta uerba, aliud eiusdem Prophetæ testimonium protinus subdididerunt. In quo & Deus mittens, & Deus missus optimè exprimentur. Qui quidem duo non sunt duo Dñj, sed unus tantum Deus. Quoniam & si in מידות middoth, id est in proprietatibus siue personis, duo sint, deus mittens & Deus missus: in הוייה haiuya tamen, id est in essentia, unū tantum modo sunt. Quare pater & filius, seu Deus & uerbum eius, non duo dñj sunt, sed unus Deus. Quod autem pater sit deus mittens, & uerbum ipsius siue filius Dei, sit Deus missus, ex uerbis R. Simeonis filij Iohai aperte colligitur, cum in principio libri תענית tahanith, id est de ieiunio Hierosolymitani, sic ait: Migravit Israel in Babyloniam, & migravit שכינה sechina, id est Dei præsentia cum eo. Vnde probatio: Ex eo quod Esaias dicit. 43. cap. Propter uos missus sum in Babyloniam. Ita quoque in Psal. 107. dicitur, Mittet uerbum suum, & medebitur eis, uel sanabit eos, & eripiet eos à miseris, uel corruptelis, uel dissipationibus eorum. Et apud Hose. 1. ita etiā legitur: Et domui Iuda miserebor. Et saluabo eos in deo (tetragrammaton) quod sic Ionathas Chaldaicè trāstulit, ועל רבות יהודה ארחם ואפרסונן במימרות דיי. Hoc est, Et domui Iuda miserebor, & saluabo eos in uerbo Domini Dei eorum. Illud quoque Danielis nequaquam alienum est à proposito, cum. 9. cap. ait, וענה שמע אלחיו אל תפלה עבדה ואל תחננו ורחמי בניה על מקדשה השמים למען יהוה: Id est, Et nunc audi Deus noster orationem serui tui, & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum desolatum, uel in sanctuario tuo desolato propter Dominum. Vbi habetur argumentum: Messiam esse אדני Adonai, id est Dominum. Illud postremo maximè notandum est, quod apud Esa. 48. cap. sic legitur, סרבו אלי שמעו זאת לא מראש בכתה רבותי. hoc est, Appropinquamini mihi, audite hoc. Non à capite, id est à principio, in occulto locutus sum. Ex tempore, uel ex hora sui esse, ibi ego eram. Et nūc Dominus Deus misit me, & spiritus eius. In quibus quidem uerbis, nō solum Deus mittens, & Deus missus ostenditur, sed tota quoque trinitas aperte atque distincte insinuatur. CAP. Rabbi Selomo ut trinitatis mysterium extingueret, ait, Esaiam hæc uerba de seipso protulisse, qui tempore dationis legis unā cum alijs Prophetis fuit in monte Sinai. Vnde in glossa super hunc locum ita dicit: Rabbi תנחומא Tanhuma (inquit) Quod ex hoc loco habetur, omnes Prophetas in monte Sinai astitisse. Et hinc est quod Propheta de se ipso loquitur, quum ait: A tempore sui esse, illius scilicet sermonis, qui manifeste, & non in abscondito dictus est, qui legis dator est, ibi ego eram, Quod idem R. Se-

Rabbi Selomonis heretica expositio.

R. Selomo quoque affirmat, super illud Malach. 1. cap. Onus uerbi Domini in manu Malachiae: ita dicens, iam multis ante diebus fuerat hoc in manibus eius traditum. Hinc declarauerunt magistri nostri in extrauaganti מְחִילָה Mechilta, omnes prophetas in monte Sinai astitisse, cum lex Mosi data fuit, ibique eis prophetias traditas fuisse. Eam ob rem dicit Esaias: a tempore sui esse, ibi ego eram. Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quare ut huius R. caeterorumque iuniorum ipsum sequentium, confundatur nequitia, puerile hoc figmentum per ueterum Talmudistarum dicta, refellas opus est. GAL. Illud inter caetera R. Selomo, eiusque sectatores audiant, quod in libro מְחִילָה Mechilta scribitur, cui apud eos contradicere nefas est. Cum super illud Exod. 19. cap. Et uenerunt in desertum Sinai, & quieuerunt, atque castrametati sunt in deserto, hoc modo dicitur: Data est lex publice, in loco exposito. Nam si in terra Israel lex data fuisset, dixissent gentibus seculi Iudaei, non est uobis pars in ea. Sed data est in deserto reptabili, publice, atque in loco patenti, ut quicumque eam recipere uoluerit, ueniat, & recipiat. Potest ne dici eam in nocte datam fuisse? Docet quod non, illud quod in Exod. 19. dicitur, Et fuit in die tertio facto mane. Potest etiam dici, quod in silentio data fuerit? Docet quod non, quod ibidem dictum est. Et fuerunt uoces & fulgura, Cum caeteris. Potest adhuc dici, quod uocem non audierint? Quid ad hoc dicendum sit, illud Psalmi insinuat: Vox Domini in fortitudine, uox Domini in magnificentia, uox Domini confringentis cedros libani, Cum reliquis. R. Iosus dixit: Et ecce ipse Deus sanctus & benedictus dicit Esaias. 48. Non a principio in abscondito locutus sum, a tempore sui esse, ibi ego eram. Item eodem in libro super illud Exod. 20. Ego Dominus Deus tuus, dixit R. Nathan. Si dixeris in secreto fuit sermo Dei, Nonne ipse apud Esaiam ait? Non a principio in occulto locutus sum. A tempore sui esse, ibi ego eram. Ecce quam manifeste asserunt hi duo ex priscis Iudaeorum Doctoribus, uerba illa antedicta: A tempore sui esse, ibi ego eram. Deum dixisse. Non ergo illa Esaias de se ipso protulit. Ut R. Selomo falso asseruit. Ex quibus etiam traditionibus palam liquet, absurdum atque omnino falsum esse figmentum illud. Quod Prophetas omnes in monte Sinai affuerint, cum lex Mosi data fuit. Cuius etiam figmenti absurditas atque falsitas ex eo potissimum patet, Quod nec Moses, nec aliquis prophetarum inueniatur, qui de hoc aliquando aperte meminerit. Neque etiam si dixerint, prophetarum animas absque corporibus dationi legis interfuisse: (Quod eorum errorem sapere uidet, qui omnes animas simul fuisse productas aiunt) hoc eorum insaniam palliare poterit. Cum & sacrae scripturae, & Doctorum suorum ueterum iudicio aperte repugnet. Si quidem in Berescith rabba eo in loco ubi Gen. 5. dicitur, Hic liber generationis Adam: sic legitur: Scriptum est Esa. 57. Quia non in sempiternum litigabo cum Ada

primo,

primo, neque in finem irascar cum generationibus eius. Quonia spiritus a facie mea amiciet, uel induet. R. Tanhu dixit, Non ueniet Rex Messias (in secundo scilicet aduentu) quousque creentur omnes animae, quae ascenderunt in cogitationem dei, ut crearentur. Vnde probatio: Ex eo quod dictum est Esa. 57. Et animas ego feci, id est propter animas ego feci, supple mundum. Quibus ex uerbis palam ostenditur, animas usque ad mundi finem quotidie creari. Quod longè exprellius habetur ex eo, quod R. Chimhi in libro Serafim dicit, cum exponens illud Zach. 12. cap. Et formans spiritum hominis in medio eius. Ita (inquit) exposuit hoc רַבִּי חִימְהוּ Hoc est, Magister noster Seadias. Quod ex eo, quod ait, In medio eius: uult dicere, quod creator creat animam cum perfectione humani corporis. Et hoc est quod dicit, In medio eius. Haec R. ille Chimhi. Ex his igitur aperte liquet, a ueritate longè alienos esse, qui Prophetarum animas quas multò post creati contigit, in monte Sinai cum lex Mosi traderetur, affuisse dicunt. CAP. R. Selomo adhuc erubescens supradictae expositionis insaniam, antedicta Esaias uerba longè secus exponit, dicens dictum ipsius Prophetas mixturas continere uerborum. Quare uocem Dei esse ait, cum dicitur, Non a principio in abscondito locutus sum. Quod uerò sequitur, Et nunc Dominus deus misit me, & spiritus eius: ipsius Prophetas uocem esse, inquit. GAL. Iste R. quasi iunior, non ualens negare Messiam secundum eius diuinitatem semper in deo fuisse, & ante mundi creationem extitisse, loco ueritatis semper mendacium ponit, quærens omni conatu fidem nostram subuertere, ne diuinæ trinitatis mysterium, ac Messias diuinitas in dictis Prophetarum, atque in ueterum Doctorum traditionibus reuelata, appareat. Idcirco tanquam callidissima uulpecula, quæ non rectis itineribus, sed tortuosis semper anfractibus graditur, hanc Esaias scripturam ubi & diuinarum personarum distinctio, & deus mittens, ac deus missus manifestè exprimuntur, contra uetustorum Talmudistarum expositiones peruertere nititur. Volens uerba illa, Et nunc dominus deus misit me, & spiritus eius, ad Esaiam referri. Sed eum falso loquum omnino esse, non solum demonstrant duæ illæ traditiones paulò antè adductæ, & ex authenticis eorum libris excerptæ, præsertim ubi dicitur, Ecce ipse deus sanctus & benedictus dicit in Esaias, Non a principio in occulto locutus sum, a tempore sui esse, ibi ego eram, Cum caeteris. Sed uerba etiam quæ immediate in eadē prophetia subsequuntur, dum mox idem propheta subdit, הוּא אֱמַר יְהוָה יְהוָה אֱמַר יְהוָה אֱמַר יְהוָה אֱמַר יְהוָה Hoc est, Sic dixit Deus Redemptor tuus sanctus Israel. Ex quo palam profectò ostenditur, quod antecedens illud, Et nunc dominus deus misit me, & spiritus eius, non sit uox ipsius Prophetas, sed filij dei, a patre & spiritu sancto ad redimendum genus humanum missi. Sic ergo uerba illa exponenda sunt, dum Esaias ore Messias secundum eius diuinitatem loquitur, dicens,

Alla R. Selomonis falsa expositio.

Eiusdem falsae expositionis confutatio.

Catholica eorundem uerborum Esaiæ expositio.

Appropinquamini, siue accedite ad me, audite hoc. Non à principio in abscondito locutus sum. A tempore sui esse, ibi ego eram. Sensus est: Appropinquamini mihi per fidem, & audite quod dico. Cum primum enim locutus sum Adæ, eiq; dixi, De ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. Non in abscondito, neq; obscure locutus sum. Nonnulli autem non ex Hebræis tantum, sed etiam ex nostris, interpretantur hoc à principio, id est cum Deus legem Mosi dedit. Quod falsum esse, non solum ex his quæ dicta sunt, sed ex eo quoq; maximè patet, Quod non tunc primum Deus humano generi locutus est, sed cum præcepit Adæ ne peccaret, Sequitur, A tēpore sui esse, ibi ego eram: id est cum ex tempore fieret Adam, ibi ego eram. Ibi, id est in ipso Adam, secundum carnis humanæ substantiam. HOG. Nostra editio hoc in loco ita habet, Ex tempore antequàm fierent, ibi eram. GAL. Autor nostræ editionis totum sermonem pro diuinitate Christi accepit. Eam ob rem totum ad ipsius diuinitatem retulit. Nos autem Hebraicā ueritatem sequentes, partim pro diuinitate, partim pro humanitate ex quibus Christus constat, accipimus. Quod magis ueritati congruit, tum quia Hebraica litera non dicit antequàm, sed *מעתה היתה* id est ab hora qua fuit ipsa, demonstratione sceminina, ut patet Hebraicas literas scienti, Quare sic textus exponendus est, Ab hora sui esse, id est, Ab hora creationis carnis matris meæ in formatione corporis Adæ. Ibi ergo non de diuinitate, sed de humanitate Messiaë textus loquitur. Nam si de diuinitate loqueretur, antequàm fieret, dixisset. Tum etiam, quia cum secundum Cabalistas nomen Dei tetragrammaton *יהוה* loco cuius *אדוני* Adonai profertur, quod nos Dominus interpretamur, patrem proprie significet, eo quod cum nomen illud proprie diuinam essentiam importet, & pater sit totius diuinitatis principium & origo, *אלהים* Elohim autem quod Deus interpretatur, filium proprie designet. Textus uero dicat, Et nunc *יהוה אלהים*, id est Dominus Deus misit me, & spiritus eius, qui est spiritus sanctus. Euidētissimè profecto ostenditur, non de diuinitate Messiaë, sed de eius humanitate hic sermonem fieri. Nam si iuxta Theologorum doctrinam, & præsertim Doctoris subtilis dicit. 15. primi, ac Bonauenturæ eadem dist. q. iij. mitti in diuinis non sit nisi manifestari procedere, atq; ab alio esse cognosci, & quandam subautoritatem importet. Consequens est, filium secundum diuinitatem, neq; à se ipso, neq; à spiritu sancto mitti posse, sed solum à patre. Cum neq; à se ipso, neque à spiritu sancto esse habeat, sed tantum à patre. Quare necesse est, tam secundum Hebræorum Cabalistas, quā secundum Theologos nostros, dicere dictum illud, A tempore sui esse, id est cum ex tempore fieret, nō de Messiaë diuinitate, sed de eius humanitate intelligendum esse. Cum igitur dicit, Et nunc dominus deus, uel Deus Deus misit me, & spiritus eius. Sic secundum Cabalistas exponēda sunt uerba, dominus uel deus

Cabalista de nomine Dei tetragrammaton et Elohim.

Mitti quid sit in diuinis.

Eorundem uerborum Esaiæ expositio secundum Cabalistas.

(tetragram-

(tetragrammaton) id est pater, Deus, id est filius, & spiritus eius, id est spiritus sanctus misit me. Vt essem Redemptor Israel. Vbi tria sunt notanda. Primum quidem, quod uolunt Cabalista, nomen Dei *יהוה* tetragrammaton, Dei misericordiam esse, *אלהים* Elohim autem, quod idem est quod Deus, Dei esse iusticiam. Idcirco hic cum dicit, Dominus deus siue deus (tetragrammaton) deus, non cadit copula, ad designandum, in missione humanitatis Messiaë, Dei misericordiam atq; iusticiam ad redemptionem humani generis uniendas fuisse. Iuxta illud Psal. 85. Misericordia & ueritas inuicem obuauerunt, iusticia & pax osculatae sunt. Secundum uerò est, quod non dicit spiritus eorum, scilicet patris & filij, sed spiritus eius. Ad denotandum, patrem & filium, à quibus spiritus sanctus procedit, non duos esse spiratores, sed ambos unum tantum esse ipsius spiritus sancti spiratorem, unicuiq; principium. Tertium potestimo est, quod non dicit, Miserunt me, sed misit me. Vt unitatem diuinæ essentiaë insinuaret, quia pater, filius, & spiritus sanctus sunt unus Deus.

De diuinarum personarum distinctione & numero per earum proprietates. Caput IIII.

CAPITULO,

Non parum profuturum puto, tum ad clariorem ueritatis manifestationem, tum ad maiorem Iudæorum recentiorum confusionem, si diuinarum personarum distinctionem & numerum per earum quoq; proprietates, apud eos haberi ostenderit. GAL. Id quoq; libenter faciam. Quod igitur diuinarum personarum tam numerum, quā distinctionem ad huc ipsi per earum proprietates aperte demonstrant, primum ex his facile patet, quæ in *מדרש חילים* Midras tillim, id est in expositione Psalmorum habentur, eo in loco, ubi Psal. 50 sic dicitur, *אל אלהים יהוה דבר ויסרא ארץ* Hoc est, Deus, Deus, Deus, locutus est, & uocauit terram. Ibi enim ita legitur, *למה הזכיר שמו של הקדוש ברוד הוא של שה פעמים ללבור שבשלשה שמות הללו ברא הקדוש ברוד הוא העולם כנגד שלש מדרות שבהם נברא העולם ואלו הן החכמה הדעת והחכמה חכמה מניין שני ה' בחכמה יסר ארץ: הדעת מניין: שני ברעהו החכמה נבקעו: חכמה מניין שני כונן שמים בחכמה: וכן הוא אומר כי אנכי ה' אלהיך אל סנא: הרי שלש מדרות שבהם נברא העולם וכן בני גר ובני ראובן אומרים אל אלהי ה' אל אלהי ה' הוא יורע: ומה ראו לומר שני פעמים: אל אלהי ה' שבהם נברא העולם: אל אלהי ה' שבהם נתנה התורה: יכול אחר לעצמו לאו אלא שניתם ביה נבראו: וכן הוא אומר את ירי יסרה ארץ וימיני: Hoc est, Quamobrem memoratur nomen Dei sancti & benedicti tribus uicibus: Vt doceretur, quod his tribus nominibus Deus sanctus & benedictus mundum crea-*

uit, iuxta tres מידות Middoth, id est proprietates, quibus mundus creatus est. Quæ sunt, Sapientia, scientia uel noticia, & prudentia. Sapientia unde, supple probatur: Sicut dictum est Prouerb. 3. Dominus in sapientia fundauit terram. Scientia uel noticia unde: Sicut dictum est ibidem, In noticia uel scientia abyssi eruperunt. Prudentia unde: Sicut dictum est, ubi supra, Aptauit uel ornauit coelos prudentia. Et propter hoc ipse, inquit Exod. 20. *כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא* Hoc est, Quonia ego Deus, Deus tuus, Deus zelator. Ecce tres proprietates loco trium, quibus creatus est mundus. Sic etiam filij Gad & filij Ruben dixerunt, Iehosue 22. Deus, deus, deus: deus, deus, deus: ipse scit. Quidnam uiderunt, ut hoc idem repeterent duabus uicibus: dixerunt primo, Deus, deus, deus: quia his creatus est mundus. Et deinde dixerunt, Deus, deus, deus: quia in his quoque tribus data est lex. Sed nunquid potuisset unus eorum se solo separatimque, supple creare mundum: Nequaquam, sed duo alij uniti cum eo, necessario creauerunt. Hæc in Talmud. Quæ eisdem ferè uerbis ponuntur in commentarijs Rabbi Mosi hadarsan super illud Gen. 1. In principio creauit *אלהים* Elohim, coelum & terram. Quæ quidem omnia satis fidei Christianæ congruunt, hoc duntaxat excepto. Quod has tres diuinas מידות Middoth, id est proprietates, quibus mundum creatum asserunt, dicunt esse sapientiam, noticiam, atque prudentiam. Hæc namque & si plures proprietates nomine uideantur, re tamen non sunt nisi una. Verum tamen alibi tres apud eos proprietates comperiuntur, quæ secundum fidem orthodoxam sunt unus Deus. In expositione siquidem R. Mosi hadarsan in librum Geneseos, super illud 4.2. ca. Ioseph ipse potens super terram: ita legitur R. Elazar dixisse, Non est creatus mundus, nisi uerbo dei sancti & benedicti. Sicut dictum est in Psal. 33. *ברבר יהוה שמים נעשו* Id est, Verbo Dei coeli facti sunt. Vbi & R. Simeon dicit, Spirauit Deus spiritum oris sui, & creatus est mundus. Sicut dictum est Psal. 33. *רוח פי כל צבאם* Hoc est, Et spiritu oris eius omnis exercitus eorum, hæc traditio. In quibus tria hæc: Deus, uerbum eius, & spiritus, distinctè & apertè in mundi productione concurrisse ponuntur. Hæc autem tria, quid aliud sunt, quàm pater, filius & spiritus sanctus: Verbum enim realiter distinguitur à proferente, & spiritus à spirante. Ergo inter Deum mundi creatorem, & uerbum eius per quod mundus creatus est, & Deum spirantem, & spiritum eius, in quo mundum produxit, realem oportet esse distinctionem. Cum igitur in Deo nullum sit accidens, ut ipsi etiam concedunt. Cum omne accidens imperfectionē dicat, & in deo nulla possit esse imperfectio. Sequitur sanè, quod neque uerbum Dei, neque spiritus eius, sit accidens. Ergo sunt hypostases, siue supposita, uel personæ realiter distinctæ. Et per consequens iuxta ueterum Talmudistarum dogma, necessario fatendum est, tres in Deo esse personas, quibus tres מידות Middoth, id est proprie-

proprietates attribuuntur, patrem scilicet, filium, & spiritum sanctum. Qui non tres Dii sunt, neque tres creatores, sed unus Deus, unusque creator. Quod ex eo quoque ostenditur, quod mox ibidem subsequitur, *בגם בנר מידות נתן באצורה החומות* Hoc est, congregans uelut in utre aquas maris: dans in cellarijs abyssos. In eo enim quod singulariter dicit congregans & dans, manifeste insinuat, tres personas diuinas, quas per tria nomina prædicta dedit intelligi, unum esse tantummodo Deum, mundi uniuersi creatorem. Quod illi Ioan. 1. cap. 5. ualde consonat: Tres sunt qui testimonium dant in coelo, pater, uerbum, & spiritus sanctus. Et hi tres unum sunt. Ad id quoque pertinere uidetur, quod in Midras Coheleth, id est in expositione Ecclesiastis super illud, quod in quarto capite sic Hebraicè habetur, *והחוט המשלש לא במהרה ינתק* Id est, Et filium trinum non cito rumpitur. Ibi enim dicitur, R. Iohanan dixisse: Meliores sunt duo (uir scilicet, & mulier) quàm unus, hic scilicet per se, & illa per se, & filium trinum istud est Deus sanctus & benedictus, qui uisitat utrumque in filijs, hoc est dando eis filios. Quod autem subiunctum est: Non cito rumpitur: sensus eius esse uidetur, quod mysterium trini & unius Dei, non facile, nec cito discutitur.

De patre & filio in diuinis. Cap. v.

CAPITULO,

BEnè adhuc faceres, si per eorum quoque scripturas, has tres personas diuinas apertius atque distinctius patefaceres, ac Deum habere filium, ipsumque dei filium Deum esse, euidentius ostenderes. GAL. Id potissimum inde in primis habetur, quod in commentarijs R. Mosi hadarsan in Genesin legitur, super dictum illud quod Iudas fratri suo Ioseph retulit, dicens 4.4. cap. *ונאמר אל ארנני יש לנו אב* Hoc est: Et diximus Domino meo, Est nobis pater senex, & infans senectutum. Ibi enim sic dicitur: Scriptum est Prouerb. 30. *מי עלה שמים וירד מי אסת רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי חסים כל* Id est, Quis ascendit in coelos, & descendit: Quis colligit spiritum in palmis suis: Quis ligauit aquas in panno: Quis constituit omnes terminos terre: Quod nomen eius: & quod nomen filij eius, si nosti: Quis ascendit in coelos, & descendit: Deus sanctus & benedictus ascendit in coelum, atque descendit. Sicut dictum est Psal. 56. Ligans aquas in nubibus suis. Et iterum Iob 28. Et aquas ordinat, & aptat in mensura. Et ipse statuit omnes terminos terræ. Sicut dictum est Psal. 103. Fundauit terram super columnas, non commouebitur in seculum & ultra. Quod nomen eius: & quod nomen filij sui si no-

fti: Docet dicere scriptura: Pater senex est nomen eius, & infans senectutum est nomen filij sui. Haec tenus traditio. In qua idcirco Deus pater senex uocatur, quia nec principium habuit, nec finem habebit unquam. Filius uero Dei ideo infans senectutum dicitur, quia ab aeterno ex ipso genitus est, & in aeternum generabitur. In hac igitur traditione habet Iudaei, quod eorum iuniores negant. Deum scilicet patrem, & Deum filium, qui ex deo ab aeterno natus est, & in aeternum nunquam nasci desinet. Ad id quoque plurimum facit illud Selomonis Prouer. 4. cap. dictum, *כי לקח טוב נתתי לכם תורתִי אל העוֹבוֹ בִּי בֶן הַיִּתִּי לְאָבִי רַד וַיְחַיֵּר לְבָנֵי אֲמִי*: Hoc est, quoniam documentum bonum dedi uobis. Legem meam non derelinquatis. Quia filius fui patri meo, tener, & solus uel unicus filius uel filiorum matris meae. Quae quidem uerba expresse de Dei filio loquuntur, qui in monte Sinai legem dedit: quod autem ita sit, ex eo facile patet, quod in libro *ברכות* berachoth, id est benedictionum, in cap. quod incipit *מעמתי סורין* meemathai corin. i. Ex quo tempore legent, hoc modo habetur, Non est bonum nisi lex. Sicut dictum est Prouerb. 4. Audite filij disciplinam patris. Quia documentum bonum dedi uobis. Legem meam non derelinquatis. Dixit R. filius *חנא* Hana, Veni & uide, quod non est mos Dei sancti & benedicti, sicut mos carnis & sanguinis. Mos quippe carnis & sanguinis est, quod cum aliquod desiderabile uel preciosum uendit, Vendens quidem tristetur, recipiens uero laetetur. Sed Deus sanctus & benedictus Israel legem dedit, & laetatus est. Sicut dictum est Prouerb. 4. Documentum bonum dedi uobis. Legem meam non derelinquatis. Haec omnia Talmud. Quae id utilitatis uidentur Iudaeis afferre, quod is qui per Mosem eis legem dedit, non est nisi Deus sanctus & benedictus, qui per Selomonem hic ait, Documentum bonum dedi uobis, Legem meam non derelinquatis. Nam dictio *לקח* lecah, quae proprie documentum, uel doctrinam, seu praecipuum significat, pro lege accipi solet. Sic enim accipitur apud Esaiam 29. Et muscatores discunt doctrinam. Pro quo autor nostrae editionis, Legem transtulit. Sic & Deut. 32. Corruat uel praecipitetur ut humber, uel ut nimbus, doctrina mea, id est lex mea, secundum omnium expositorum Hebraeorum glossas. Sic denique & alijs fere omnibus in locis. Quare & hic etiam dictio haec non nisi pro lege accipi debet. Textus igitur qui mox immediate subiicitur, uidelicet, Quia filius fui patri meo: cum a praecedenti nullatenus separetur, quod prima eius dictio scilicet *כי* chi, id est, quia: quae apud eos & causam reddit, & sequentia praecedentibus annectere solet, aperte insinuat, Deum sanctum & benedictum qui Hebraeis per Mosem legem dedit, fuisse Dei filium. Rursus quod haec eadem uerba de filio Dei, & non de Selomone intelligenda sint, per id quoque probatur quod in *מדרש תלמי* midras tillim, id est in glossa Psal.

terij

terij legitur super illud Psal. 21. *לְמוֹנֵחַ מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה בְּעֹר יִשְׁמַח מֶלֶךְ*. Id est, Victori, uel Ad uictoriam, Psalmus Dauid. Deus in fortitudine tua laetabitur rex, & in saluatione tua quam exultabit uehementer. Ibi enim sic ad uerbum dicitur. Hoc est, ac si scriptura dicat Esa. 11. Et erit in die illa radix Issai, qui erit stans in signum populorum. Et subditur, & dabit uirtutem uel fortitudinem Regi suo, & exultabit cornu Messiae sui. Sequitur in eodem Psal. *הָאֵוָה לָבוֹ נָתַתָּה לִּי וְאֲרִשְׁתָּ שִׁפְתָּי בִּל מִנְעֻת סֵלָה*. Id est, Desiderium cordis eius tribuisti ei, & prolationem, seu sententiam labiorum eius non prohibuisti in perpetuum. Quid est haec sententia labiorum eius, nisi facultas siue scientia, quae erit in labijs eius: Quia cum ipse decreuerit, uerba sua permanentia erunt. Sequitur *טוב ברבות טוב* Hoc est, Quoniam praecedent uel praueuenient eum benedictiones boni, uel bonitatis. Rabbi Iudas dixit, *טוב ברבות טוב* טוב רבי אומר ברבות משה שנקרא טוב שנ ותרא אותו כי טוב הוא רבנו אמרי ברבותיה של תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתִי אל העוֹבוֹ בִּי בֶן הַיִּתִּי לְאָבִי רַד וַיְחַיֵּר לְבָנֵי אֲמִי. Id est, Quoniam praueuenient eum benedictiones boni. R. dixit, benedictiones Mosi, qui appellatus est bonus. Sicut dictum est Exod. 2. Et uidit eum, quoniam bonus est ipse. Magistri dixerunt, quoniam benedictiones legis scilicet praueuenient Regem Messiam. Ut dictum est Prouerb. 4. Quoniam documentum bonum dedi uobis. Legem meam ne derelinquatis, quoniam filius fui patri meo, tener, & unicus filiorum matris meae. Haec omnia traditio. Ex quibus liquido patet, haec omnia Selomonis uerba non de ipso Selomone, sed de filio Dei sancti & benedicti debere intelligi. CAP. Iudaei nostri temporis licet huic traditioni contradicere non ualeant, quae uerba ista de filio Dei sancti & benedicti, & non de Selomone manifeste exponit. Haec tamen uerba, quae eidem clausulae connectuntur, Solus uel unicus filiorum matris meae, Deo nullatenus congruere posse aiunt. Quare Selomoni illa tribuentes, totum textum de ipso Selomone consequenter exponunt. GAL. Verba haec de Selomone recte nullo modo uerificari possunt. Qui nec patri fuit solus, cum ipse Dauid alios multos habuerit filios. Ut habetur. 1. libri Paral. 4. cap. Nec unicus filiorum matris suae. Cum Bethsaba mater eius, alium praeter ipsum filium non haberet. Nam & si alium ante eum habuerit, ille tamen antequam Selomo ipse genitus esset, infantulus obierat. Ut patet. 2. libri Reg. 12. ca. Haec igitur uerba, Solus uel unicus filiorum matris meae, cum non possint de Selomone intelligi, de solo Dei filio iuxta praemissam traditionem, intelligi oportet. Qui non solum secundum diuinitatem erat Dei filius, ab aeterno genitus, uerum secundum humanitatem quoque, solus uel unicus filiorum matris suae, hoc est ex omnibus filijs Synagogae (quae ob diuinam incarnationem, mater Dei dici debebat) ipsi Deo patri filius per diuinam naturam unionem futurus erat. Cum

Iudaeorum iuniorum obiectio.

enim iuxta Iohannis Damasceni sententiam, ipse Dei filius in atomo, id est in indiuiduo humanam naturam assumpturus esset, solus ipse ut homo ex omnibus humani generis indiuiduis, propter diuinitatis hypostaticam unionem, filius Dei prædestinatus fuit. Iuxta illud Pauli ad Romanos 1. cap. dictum, Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei. Quamobrem aptissime hic per Selomonem ipse ait, Filius fui patri meo, quo ad diuinitatem: solus uel unicus filiorum matris meæ, id est Synagoge quo ad humanitatem. Quod autem Synagoga ratione diuinæ incarnationis ex ipsa futuræ, mater dei dicenda esset, probatur per ueterum Talmudistarum dicta, in Midras scir hascirim, id est in expositione Cantici canticorum, super illud 3. cap. eiusdem libri dictum, Egredimini & uidete filia Sion Regem Selomonem cum corona, qua coronauit eum mater sua. Ut in 25. cap. tertij libri abunde uidebimus. CAPNIO, Quamuis quæ dixeris, tam uera sint tamq̃ clara, ut ea Iudæi nostri seculi nulla calumniâ negare queant. Ipsi tamen tanquam in errore perfidiæ obstinatissimi, ut ueritatem effugere ualeant, ad aliam falsitatem refugiunt, dicentes. Cum post uerba hæc: Legem meam non derelinquatis. Quia filius fui patri meo, tener, & unicus filiorum matris meæ, statim hæc alia subdantur. *וירבי ויאמר לי יתבר רברי לבר שמר מצותי ודתי* Id est, Et docebat me, & dicebat mihi. Suscipiat uerba mea cor tuum, custodi præcepta mea, & uiue. Cum cæteris quæ ibi sequuntur, quæ Deo minimè conuenire possunt. Quare neq̃ illa præcedentia ad Deum referri debent, sed ad Selomonem, sicuti & sequentia ista referuntur. GAL. Facile est his respondere. Quando quidem filius Dei duplicem in Messia habiturus erat naturam, diuinam scilicet qua ab æterno fuit Deo patri suo filius ante secula absque matre genitus, & humanam, secundum quam filius hominis dictus est, in seculo ex matre sine patre natus. Sicut igitur in Messia duplex natura esse debebat, sic & gemina in eo sapientia futura erat, à Deo patre utraque originem habens. Quamuis enim sapientia filij in diuinis una sit, atque omnino eadem cum sapientia patris, quia tamen filius à patre genitus est, ideo sicut esse à patre æternaliter habuit, ita quoq̃ & sapientiam ipsam & omnia quæ secundum diuinitatem habet, ab æterno à patre suscepit. Sapientia etiã, quã secundum humanitatem habiturus erat, ab ipso Deo ortum habere debebat, qui animam ipsius ab instanti creationis eius, summa gratia atq̃ omnibus habitibus præ cæteris imbuere debebat. Cui itaq̃ Selomo hoc in libro de filio dei, qui homo sicut unusquisq̃ nostrum futurus erat, parabolice atq̃ ænigmaticè loquat. Idcirco ut per parabolas atq̃ ænigmata insinuarer, non modo sapientiam quã ipse filius secundum humanam naturam suscepturus erat, à deo patre emanaturam fuisse, uerum etiã sapientiam quã secundum diuinitatem æternaliter habuit, à patre æterno prodidisse, per eruditio.

Synagoga mater Dei dicta fuit.

Alia Iudæorum obiectio.

Responsio.

eruditiones, monitiones, atq̃ correctiones, quibus inter homines pater filium sapientem atq̃ prudentem reddere nititur, ipsum Dei filium patri comparat, quoad fieri potest huiusmodi eruditiones, monitiones, & correctiones sapientiæ eius accommodando. Quæ igitur in uerbis paulo ante dictis dicuntur, quædam ad diuinam filij Dei naturam, quædam ad humanam quam assumpturus erat, referuntur. Horum autem utrumque uerba ipsa manifeste indicant. Quod enim dicit, Audite filij disciplinam patris, & attendite ad cognoscendam prudentiam. Quia doctrinam uel documentum bonum, id est legem bonam tribui uobis. De Selomone nequaquam intelligi potest. Nam si Selomo de sua Sapientia hic locutus fuisset, tribuam dixisset, non tribui, præsertim cum dixerit, Audite filij disciplinam patris. Necessè est ergo, ut nomine illius sit hæc locutio facta, qui legem quandoq̃ Hebræis antea dederit. Hic autem solus Deus est. Non igitur ad Selomonem, sed ad Deum referenda est locutio ista. Ac etiam illud, quod statim sequitur, uidelicet, Legem meam non derelinquatis, quia filius fui patri meo, tener, solus, uel unicus filiorum matris meæ. Cum enim hæc dictio, quia, causalis sit, oportet quod præcedentis clausulæ causam reddat. Ac si aperte diceret, Hæc est ratio, quare legem meam derelinquere non debetis, quia filius fui patri meo. Sed si de Selomone sermo fieret, nulla legis eius non derelinquendæ redderetur causa. Non enim propterea legem eius non debuissent homines derelinquere, quia ipse filius Dauidis fuerat. Quod si enim dixisset, legem meam non derelinquatis, quia à patre meo Dauide illam accepi. Tunc utique legis suæ non derelinquendæ causam reddidisset, sed per se notum esse oportuisset, omnia ab ipso Dauide tradita, recta atq̃ seruanda fuisse. Quod tamen manifestum non erat. Constat ergo Selomonem hic non de se, sed in persona filij Dei locutum fuisse. Cuius lex ideo seruari debebat, quia filius Dei erat. Qui tenerum se etiã propterea dicit, ut non solum immensæ pietatis suæ teneritudinem insinuaret, sed ut suæ quoque infinite sapientiæ capacitem innueret. Cum enim iuxta Aristotelicum dictum in libro. 2. de Anima, textu co. 49. Duri carne secundum intellectum sint inepti, molles uerò, id est teneri benè apti. Idcirco ad ostendendam dispositionem hanc suam optimam, ad recipienda patris documenta, tenerum se esse dixit, id est benè disciplinabilem, & rectè atq̃ infinite sapientiæ capacissimum. Sed cui tener? Patri meo, inquit. De tali ergo patre loquatur, necesse est, qui non nisi recta docere potest. Hic autem solus Deus est. Sic igitur exponenda sunt uerba, Legem meam ne derelinquatis, quia filius fui Patri meo, tener. Hoc est quia illa à patre meo accepi, qui errare non potest in docendo, nec etiã ego errare potui in discendo, quia fui tener, id est optimæ & infinite capacitatis ad eam recipiendam. Et solus uel unicus filiorum matris meæ, id est Synagoge, ut supra exposuimus. HOG. Vbi filijs uel filiorum matris

Quare filius Dei dicatur tener.

matris meæ, tu interpretatus es. Coram matre mea, litera nostra habet. Quod alij quidam, ante matrē meam, transfulerunt. GAL. Dictione לבני libne, quæ hic ponitur, & per ב beth literam scribitur, neq; coram, neq; antè significat, sed proprie idem est, quod filijs, uel filiorum. Nam ante & coram per dictionem לפני liphne, per פ pe scriptam, significantur. Ex quo manifeste patet, eos qui hoc loco, coram matre mea, uel ante matrem meam, traduxerunt, dictionum similitudine deceptos fuisse, atq; לפני liphne, pro לבני libne legisse. Quæ autem sequuntur, Et ipse docebat me, cum cæteris: Christus de se ipso memorauit, dum Ioan. 8. cap. ait, Sicut docuit me pater, hæc loquor. Et iterum, Ego inquit, quæ placita sunt ei, facio semper. Et alia quædam ibidem dicit, quæ in eandem ferè sententiam conueniunt. In quibus se ipsum & à patre edoctum fuisse, & mandata eorū, quæ in mundo facturus erat, ab eo accepisse, palam ostendit. Quod etiam hic dicitur, Custodi præcepta mea. Ipse se adimplesse retulit, Ioan. 15. dicens, Ego patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Illud quoq; quod postremo subiicitur, Et uiue, ipse idem de se exposuit, dum ait, Sicut pater habet uitam in semetipso, sic dedit & filio uitam habere in semetipso. Viue igitur inquit, id est habe in potestate tua uitam. Hinc ipse ait, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.

De spiritu sancto. Caput. VI.

CAPNIO,

Quoniam satis in præcedentibus de patre & filio dixisti, euidenter probans, Deum in scriptura sacra patrem dici, eiusque genitam sapientiam filium uocari. Reliquum nunc est, ut aliquid de spiritu sancto quoq; particulatim differas. GAL. Sæpenumero spiritum sanctum bonitatem, seu bonam uoluntatem, charitatemq; seu dilectionem siue amorem à patris Iudæorum nuncupatum inuenio. Ipsumq; à patre & filio, tanquam ab uno principio procedentem, atq; unam cum patre & filio mundum produxisse, & per Prophetas locutum, ac super Messiam uenturum, perfectèq; permanfurum fuisse. De dei namque bonitate seu bona eius uoluntate habetur in Psal. 143. Vbi Dauid preces ad Dominum fundens, ait, למורי לעשות רצוני כי אתה אלרי Hoc est, Doce me, ut faciam uoluntatem tuam, quia tu es Deus meus, Spiritus tuus bonus, uel bonitas deducet me per uiam rectam. Hunc autem spiritum bonum uel bonitatem, spiritum sanctum uocari, ostendit idem Propheta Psal. 50. dicens, הטיבה לי ששון ישעך רוח גריבה תסמכני Id est, Redde mihi læticiam saluationis tuæ, & spiritu liberali, uel liberalitatis fulci, uel sustine, uel confirma me. Hunc etiam Spiritum sanctum cum Patre pariter, ac filio

Spiritus sanctus quomodo nuncupatur ab Hebræis.

filio mundi fuisse autorem, hominumq; opificem, inde instruimur, ubi apud Iob. 33. cap. ab Elihu dictum est, רוח אל עשהני ונשמח שרי החייני Hoc est, Spiritus Dei fecit me, & spiramen omnipotētis uiuificauit me, & apud Psalmographum Psal. 103. השלה רוחך ובראון והחדש פני ארמה Id est, Emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Et rursus Psal. 33. בדבר רוח שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם Hoc est, Verbo Dei cæli facti sunt, & spiritu oris eius, omnis exercitus eorum. Exercitus autem cælorū apud Hebræos sunt Sol, Luna, Stellæ, & quot quot sunt ibi uirtutes, ac uniuersi angeli. Ideo non ab re à sancto Iob dictum est. 26. cap. ברוח שמים שפחה Hoc est, In spiritu eius cælos ornauit. Hunc insuper spiritum sanctum super Messiam fuisse uenturum, quietemq; perfectam habiturum: Esaias optime ostendit, dum. 11. cap. inquit, ויצא חסר בגוע ישי ונצר משרשיו יפרח ונחה עליו רוח יהוה Id est, Egredietur uirgula de stipite Iissai, & uirgultum de radicibus eius fructificabit, & requiescet super eum spiritus Dei, uel spiritus Deus, id est spiritus qui est Deus. Quæ quidem uerba ab Hebræis etiam ad literam non nisi de Messia exponuntur: ut in locis innumeris ipsius Talmud manifeste patet, & præsertim in רבא ויעירא רבא bereschit rabba uzhi ra, id est in expositione Genesis maiori & minori. Vbi super illud Gen. 1. cap. Terra autem erat inanis & uacua. Sic ad literam legitur, R. Simeon scripturam hanc de quatuor regnis exposuit, dicens: Terra autem erat inanis. Hoc est Regnum Babylonæ, de quo apud Iere. 4. cap. dictum est, Vidi terram, & ecce inanis erat & uacua. Istud est Regnum Medorum, sicut dictum est Ester. 6. cap. Festinauerunt adducere Aman, & tenebræ erant, Hoc est Regnum Græcorum, quod suis statutis oculos Iudæorum contenebrauit. Super faciem abyssi, Hoc est Regnum nequæ, id est Romanum. Quemadmodum enim abyssus hæc inscrutabilis est, ac fundo caret. Ita regnum nequam istud inuestigabile est, & fundum non habet. Et spiritus אלהים Elohim, id est Deorum uolitans erat super aquas. Hic est spiritus Messia, de quo dictum est Esa. 11. cap. Et requiescet super eum spiritus Dei. Et propter cuius meritum seruiet spiritus, & ueniet uolitans super faciē aquarū. Ob meritū poenitentia, quæ aquæ assimilatur. Sicut dictum est Trenorū. 2. cap. Effunde sicut aquā cor tuū coram facie Domini. Hæc omnia traditio. Quibus addendum uidentur quod R. Selomo dixit, exponens illud Exo. 15. cap. וברוח אפיר נערמו מים Hoc est, Et per spiritum nasi tui coaceruatae sunt aquæ. Vbi, inquit, per spiritum nasi tui, id est per spiritum egredientem de naribus nascitui. Et locuta est scriptura de שכינה Sechina, id est de diuinitate. Sic etiā dicit Iob 4. Et à spiritu nasi eius cōsumentur. Hæc R. Selomo. Præmissis etiam non inepte conuenire uidetur, quod in Midras tillim, id est in glossa Psalmorum dicitur super illud Psal. 18. ויראו אפיקי מים ויגלו מוסרותי הכל בגערתו רוח מושמת רוח אפיר uel

uel uehementiæ, uel abundantia aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis, ab increpatione tua deus, à spiratione spiritus nasi tui. Ibi enim sic legitur R. Hannina dixisse, Ab increpatione non est accipiendum ad literam, sed à spiratione spiritus nasi tui. Sicut dictum est Exo. 15. cap. Spirasti spiritum tuum, & operuit eos mare. Ad horum igitur intellectum notandum est, quod ex eo quod paulo antè inductum est, Et spiritus אלהים Elohim, id est deorum (quem de deo loquendi modum cauetela Catholica non admittit) satis apertè innuitur, spiritum sanctum ex patre & filio aequaliter procedere: maximè autem propter hoc, quod in eadem traditione dicitur, spiritum illum אלהים Elohim, id est deorum, seu Dei, si plurale pro singulari accipimus, esse Messiaë spiritum. Ad cuius quidem rei ueritatem necessario sequitur: Messiam secundum diuinitatem tunc iam fuisse. Quod autem duæ nares diuine, id est duæ מרוח middoth, siue duæ personæ, pater scilicet & filius, sint unus nasus, id est unum tantum principium spirans spiritum sanctum, ex eo euidenter patet quod antedictæ traditioni consequenter adiungitur. Quod etiam hæc spiritus sancti ex naribus diuinis processio, sit ad literam de spiritu dei, & nõ de aliquo alio intelligenda, per id manifestè ostenditur, quod postremo de Psalmo & eius glossa inductum est. Hunc præterea spiritum sanctum simul cum patre & filio, uerum ac perfectum esse deum, ex eo potissimum demonstratur, quod eum Psalmographus ubiq; non localiter quidem, sed repletuè quod soli deo conuenit, adesse affirmat, dum Psal. 139. ait, אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברהם אם אסס שמים שם אתה ואציעה שארל הנה אשא כנפי שחר אשכנה באחריה ים גם שם ירד הנחמי והאחוזי ימינך. Hoc est, Quò ibo à spiritu tuo? & quò à facie tua fugiã? Si scandero cælos, illicitus es: & si substrauero me in inferno, ecce ades. Si portauero alas auroræ, & habitauero in nouissimo maris, etiam illuc manus tua deducet me, & apprehendet me dextera tua. Quod autem dicit, Si portauero alas auroræ. Sensus eius est, Si portarem modum auroræ, quæ ab oriente in momento apparet. Quod autem in Deo sit aliqua מדה midda, id est proprietas, quæ dilectio seu charitas dicatur, ex eo maximè innuitur, quod in מדרש שיר השירים midras scir hascirim, id est, in expositione Cantici canticorum legitur super ea uerba. 3. cap. אפריון עשה לו חמלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה בסת רפדתו וזה מרכבו ארגמן תוכו רצות אהבתו. Id est, Papilionem portatilem fecit sibi Rex Selomo de lignis libani, columnas eius fecit argenteas, stramentum uel fulcimentum eius aureum, sellam eius coccineam, medium eius stratum uel accensum dilectione seu charitate. Hæc ita ibi exponuntur, Papilionem portatilem: hic est thronus gloriæ. Fecit sibi Rex Selomo: Rex qui est sua pax, Deus scilicet. De lignis Libani: hæc est domus sancti sanctorum. Columnas eius fecit argenteas: ecce de quibus dictum est Iob 26. cap. Columnæ cæli cõfringentur, uel commouebuntur. Stramentum

Spiritus sanctus à patre et filio procedit.

Spiritus sanctus est Deus.

mentum uel fulcimentum eius aureum: istud sunt uerba legis, de quibus dictum est Psal. 18. Desiderabilia super aurum, uel plusquam aurum. Sellam eius coccineam: ecce quod dixit Psal. 77. Equitanti in cælis cælorum קדם Kedem, id est antiquitatis uel orientis. Medium eius stratū uel accensum dilectione uel charitate. R. Azarias dixit hanc dilectionem, seu charitatem esse שכינה sechina, id est ipsam diuinitatem, uel gloriam Dei. Hæc in Midras supradicta. Ex quibus aperte ostenditur, neminè melius per Selomonem, quàm Messiam hoc in loco debere intelligi. Hic ergo Selomo, id est Messias, fecit sibi אפריון appirion, id est thalamum, uel papilionem portatilem, corpus uidelicet suum. Quod est thronus gloriæ, ut in principio huius Midras dictum est. Quod quidem fecit de lignis libani, quæ sunt domus sancti sanctorum, secundum expositionem eorum. Quod optimè congruit partibus illis matris suæ, de quibus corpus suum uirtute suæ diuinitatis ipsemet sibi formauit. Cuius columnæ argenteæ propter mundiciam, quatuor uidelicet humores, ex quibus & suum & omne corpus humanum cõstat, concussæ sunt, atq; contractæ: dum ipso in cruce pendente, totus eius sanguis in quo simul omnes humores existunt, effusus est. Fulcimentum aureum fuit ipsius anima preciosa. Sella uel cathedra coccinea, caro eius tota illo precioso sanguine rubrefacta. Medium uerò eius cor scilicet fuit רצוף raczuph, id est stratum: uel iuxta aliud significatum, accensum, quasi prunis dilectione uel charitate. Quæ quoniam שכינה est sechina, id est diuinitas, ut per traditionem Iudaicam ostensum est. Consequens est Messiam secundum humanitatem, spiritu sancto replendum fuisse. Quod optimè Esaias insinuat, dum 61. cap. in persona eius inquit, רוח ארני יהוה עלי יקן משה. Id est, Spiritus Domini Dei super me: quia unxit Deus me. Vbi Propheta (ut ait R. Dauid Chimhi in libro Serafim) in persona Messiaë locutus est. Perinde uidelicet, ac si Messias ita dixerit, Quia Deus unxit me, ad annuncian dum pauperibus uel humilibus misit me. Ex quibus patet, spiritum sanctum amorem, seu charitatem dici, non solum quia à patre & filio per modum uoluntatis procedit, uerum etiam quia est amor, quo pater & filius se mutuo amant. Quo circa ut ex his quæ dicta sunt, colligitur, patres illi antiqui atq; ueteres Iudæorum per spiritum sanctum nihil aliud intelligebant, quàm tertiam in diuinis personam, à patre & filio unica spiratione per modum uoluntatis ab æterno productã, realiter quidem ab ipsis distinctam, essentialiter autem eandem ipsis. Quoniam ut dictum est, & si tres personæ diuinæ realiter ab inuicem distinguantur, essentialiter tamen idem omnino sunt.

Spiritus sanctus quid est secundum priscos Hebræos

Quod tres personæ diuinæ sint una essentia, sitq; unaquæq; earum in alia per circuminceptionem. Caput VII.

CAPITULO,

Elim ad clariorem huiusce Catholicae ueritatis expressionem, ad maioremq; iuniorum Iudæorum confusionem, per aliquem eorum doctorem probares, tres personas diuinæ unam esse essentiam, unamq; naturam, ac unam esse in aliâ per circuminceptionem.

GAL. Quanquam ad id probandum plures ex eis possem producere testes. Ne tamen tædio sim, unum cui Iudæi recentiores minimè contradicere possint, satis sit ex omnibus adducere: Rabbi scilicet Ishac ben Schola, magnæ apud eos autoritatis uirum, qui in commentarijs super Psalterium, id ipsum sæpe asserit, & præsertim super illud Psalmi 111. Hoc est, Principium, sapientia, timor Dei, intellectus bonus omnibus facientibus ea. Laus eius permanet in æternum. Cum sic dicit, החכמה אשר רמז אליה בפסוק הזה כי היא החכמה אשר באין תמצא והיא הנרמזת במלת בראשית רוצה לומר באות הבית ואמרו אל תקרא בית אלא בית שנאמר בחכמה יבנה בית והמדה הזאת מכוסה ונעל מה בחותם התעל ומות נחתמת בענין שנאמר ונעלמה מעיני כל הי ומועות חשמים נסתרה ואומר אלהים הבין דרכה ותוא ידע את מקומה רוצה לומר שאין אחר זולתו יודע נתיבות החסוקות נה וכל מקום שבו חכמים המדות מנו החכמה כאלה היה ראשונה מפני שהיא נמשכת ממקור היים והיא התחלת המנין ומנו המדה הפנימית שהיא המוצא והניקור בה נרמז בענין כי יש לבסות מוצא ואומר כי בעל החכמה בעל הבסת ובעלי החכמה מפנים המדה הפנימית הזאת בשמות הרבה מהן מי שמכנה אותה כחר מפנימית שכל המדות מובחרות בה והיא בהם ומי שמכנה אותה כלשון אין יד דמחשבה הנמשכת בה ונסמכו בזה הלשון בכתוב שאמר מאין יבוא עזרי ואם חוכה במאמר זה עור הרע סור החרים הרמים והשתמר והשתית המים אמנם שאר השמות המבוינים אל המדה הזאת כולם מבוינים לזה הרדר ישבין אור ונפסוק הזה רמז אל המדה הזאת במלת ראשית ונכללה החכמה בה ואמרו רבותינו זל כל הנביאים כולם נתנבאו באספקלריא שאינה מאירה ומשה רבינו עליו השלום הסתכל באספקלריא אחת המאירה שנאמר וירא ראשית לו ועוד הוסיף בזה הפסוק יראת ה' והוא באור אל הראשית כמו והאלחים עשה שייראו מלפניו ובחיות שלש המדות שזכרנו נקראות פנים כללן זו כור ואמר ראשית חכמה יראת ה' ואמר החכם הן יראת ה' היא חכמה ואמר קנה חכמה קנה בינה הא למדת כי אלו השלש עטרות לבתר ייחוד שלם נבחרות והם שלש אמות לעולם מהאימות ונרות העולות אחריתם רואת על ירחם והם אמרות ע אמרות טהורות והשוכות שבע שבולים בקנה אתר מלאות וטובות וכחיותם קשר אמרץ וחוק כל לם כולם בחד באומרו שכל טוב לכל עושיהם רוצה לומר המבוינים בהם והוא מי שאמר כי אם אלהים עשה היום ואמר החלתי עומדת לער על המדה הפנימית שזכרנו וכן הוא אומר יראת ה' טהורה עומדת לער ואמר הוא החלתי והוא אלהים והבן

Sapientia in diuinis.

pientia

pientia quæ egreditur מאין meain. i. intellectu supremo, & abstractissimo Dei, & reperitur in dictione בראשית berefcit. i. in principio, hoc est in litera beth. Et propterea dixerunt, Ne uoces illam beth, sed baith. i. domū. Sicut dictū est, Sapientia ædificabitur domus. Et proprietates hæc est cooperta, & occulta, atq; sigillata sigillo scilicet secretorū. Sicut dictū est, Cooperta est, & occulta ab oculis omniū uiuentiū, & ab auibus cœlorum abscondita. Et dicit, Deus intelligit uias eius, & ipse scit locum eius. Ac si dicat, nullus præter eum scit semitas, quæ sculptæ sunt in ea. Et ubicunq; enumerauerunt sapientes proprietates Dei, posuerunt sapientiam tanquā principē, quoniā extrahitur de fonte uitæ, & est principium omnis numeri. Et dixerunt illam proprietatē intrinsecā, quæ est exuberantissima æris uena, quā uulgus mineram uocat, & fons siue emanatio in ea deprehensa est, siquidē & argenti profluentes uenæ sunt. Et dicitur, quod qualis umbra sapientiæ, talis & umbra argenti. Autores autem sapientiæ denominauerunt hanc intrinsecam proprietatē multis nominibus. Alij enim nominauerunt eam coronā, quod singulæ proprietates coronentur ab illa, & illa à singulis. Alij uerò nominauerunt ipsam אין ain, eo quod nullus sit, qui imaginatione eam deprehendere possit. (Est enim solo intellectu attingibilis) Et huic alludit quod dictū est, Meain, id est unde ueniet auxilium meum (Meain siquidem significare uidetur quid incorporeū, abstractū secretum & intellectuale.) Et si fueris fortunatus in dictis meis, scies secreta montium altissimorum, quoniam hæc proprietates est uelut lux qua coronantur cæteræ omnes proprietates in uia lucis. Itaq; in hoc textu aduerte proprietatem hanc in dictione Principium, in qua cōtinetur sapientia. Dixerunt igitur doctores, Quod omnes prophetæ prophetarunt in uisione nō lucida: Moses autem prophetauit in uisione lucida & clara. Sicut dictum est, Et uisum est principium ei. Sequitur autē, Timor Dei. Et hoc insuper declaratum est principij. Sicut dictum est, Deus fecit, quod timerem à facie eius. Et sunt istæ tres proprietates uocatæ facies, continenturq; inuicem una in alia. Et ideo dictum est, Principiū, sapientia, timor Dei. Et dicit sapiens, Profecto timor dei est sapientia. Dictum quoq; est, Posside sapientiā, posside prudentiam. Ecce didicisti, quod tres istæ coronæ sunt una corona, unitæ unitate admodum perfecta. Et sunt quid electissimum, tresq; firmitates mundi æquales (.i. quibus firmatur mundus.) Suntq; luminaria ascendentia, & superementia quod reliquū est, in tantum quod luce eorū cuncta illuminantur. Et sunt uerba dei, uerba munda & preciosa, significatio septē spicarum in canna una, quæ plenæ sunt & optimæ. Et quoniā sunt ligamen unum forte atq; inseparabile, omnes cōprehenduntur in unum. Sicut dictū est, Intellectus bonus omnibus facientibus ea. i. illis qui intendunt in ea. Sicut etiā alibi dicitur, Certe deus fecit hodie. Dixit autē, Laus eius permanet in æternum, propter

proprietatē intrinsecā, quā memorauimus. Et etiā dicit, Timor dei mundus permanet iugiter. Et dixit, Ipse laus tua, & ipse Deus tuus. Et intellige. Hæc omnia R. prædictus. Ex quibus multa præclara, & fidei nostræ admodum cōsentanea cōtra Iudæos nostri temporis habent, & præcipuè septem. Et primū est, quod tres proprietates quibus tres personæ diuinæ distinguunt, dicit ex uerbis Psalmistæ, esse principiū, sapientiā & timorē Dei. Et recte quidē. Nam per principiū patrem intelligit, tum quia pater est prima in trinitate persona, tum etiā, quia est principiū & origo totius diuinitatis. Per sapientiā uerò filium insinuat, qui est sapientia patris. Per timorem autē dei, spiritum sanctū innuit, qui haud incongrue timor Dei ab effectu dicitur. Cum cordibus fidelium quibus illabatur, timorē Dei ingerat, ne. s. per peccatū ab eo separent, cui per gratiam cōiunguntur, & ne per peccatum Deum ipsum perdant, quē per gratiā in se habitantē habent. Quod per dictum illud etiā probat, Deus fecit ut timerē à facie eius. Secundum est, quod hanc sapientiā proficisci ait מאין meain. i. ab intellectu supremo & abstractissimo, qui Deus est, hæc enim omnia præ se fert dictio ista Hebraica מאין meain. Per hoc ostendere uolens, filium in diuinis ab intellectu diuino produci. Nā memoria fecunda, quæ nō est nisi intellectus habens obiectum præsens, diuina. s. essentiā, producit uerbum. i. filium, qui est noticia genita & sapientia patris. Tertium est, quod sapientiā hanc dicit esse abundantissimā æris uenā, in qua fons siue emanatio depræhensa est. Per hoc uolens aperte innuere, filium Dei esse artē patris, & uerbum per quod facta sunt omnia. Quartum est, quod ait hanc sapientiā esse tanquā lucē, qua coronantur omnes aliæ proprietates in uia lucis. Per quod palā insinuat, filium esse lumē de lumine, siue lucē mundi, ut ipse filius ait Ioan. 8. Quæ illuminat omnē hominem uenientē in hunc mundum, Ioan. 1. Quintum est, quod tres istas proprietates dicit uocari facies. i. personas, more utique Græcorum, qui personas προσωπα. i. facies uocāt. Sextum est, quod has tres personas dicit unā in aliā inuicem cōtineri. Demonstrans patrē esse in filio & spiritu sancto, & filium in patre & spiritu sancto, & spiritū sanctum in patre & filio per circumincessionē, quā Græci perichorisin uocant. Septimum est, quod dicit tres istas coronas unā esse coronā, unitas unitate admodum perfecta. Per quod manifeste ostendit, tres personas diuinas unā omnino esse essentiā, unamque naturā. Quod in expositione quoque sequētis Psalmi expresse affirmat, dum super illud Psal. 112. רשע יראה ובעם שניו יחוק וגבם האות רשעים האבר Id est, Impius uidebit, & irascetur, dentibus suis frendebit, & tabescet, desiderium impiorum peribit. Hæc inter cætera ait, הפסוק הזה רומז למדת הרין של מטהבי הרשע בועט ביסורין וחוק שניו בלפי שבינה ומפני זה האות רשעים האבר ועל בירוא בזה נאמר כי ה' אלוהיך אש אוכלת אש ואומר אש לפניו האבר וסביבו נסערת מאד הרי החם ברמיון מה שפתח במזמור הראשון להודיע כי הכל אחר והמדות האלה

האלה חנוכו הם שמו של הקדוש ברוד הוא ושמנו הוא יתברר ומפני זה הוא פועל בתיות כמדה חזרוכה להם כפי כחם גבלל במדות ונמנה לעמהם אבל מיצד עצמו הכל חולד אל מקום אחר והכל הוא ייחוד שלם והמדות האלה אינן מוגבלות לא נפרדות והמגביל או מפרוד מזה אהת מהם אי המוסית עליהם אי הגורע מהם נקרא קוצץ בנטיעות ועונשו גרול כאל ישע אחר אמנם מן המדות האלה ולמטה עולם הנפרדים את על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר ונתר יוצא מעין להשקות את חג ומשם יפרד ואם התבונן במה שרמזתי לך תזכה לסוד

Hoc est, Textus iste significatiuus est proprietatis infernalis sententiæ. Quoniam impius pedibus calcitrabit, & mouebit dentes suos cōtra diuinitatem. Et propter hoc desiderium impiorum peribit. Vnde dictum est, Quoniam Deus deus tuus ignis ardens est. Et insuper, Ignis coram eo exardescet, & ea quæ in circuitu eius sunt, comburet penitus. Ecce expressit significatum eius quod habetur in præcedenti Psalmo, ut doceret, quod omnes unū sunt, Et proprietates istæ quas cōmemorauimus, sunt nomen dei, & nomen eius est exaltatū. Et quoniā operantur circa creaturas suas, secundum proprietatem eis congruentē iuxta uirtutem earum. Ideo ipse cōtinetur in illis proprietatibus, & numeratur cum eis. Verū si cōsideres ipsum, qua substantia est, omnia tendunt ad locum unum, & omnia sunt unitas una undiquaque perfecta. Et proprietates istæ nō sunt definitæ, nec separatæ. Quod si quis aut definiat, aut separaret, aut adderet, aut diminueret etiam unam dictarū proprietatum, iure appellaretur plantæ abscissor, & punitio eius magna esset, sicut Elisæi postremi. Ab istis autem proprietatibus infra, consistit mundus rerum quæ definitæ & separatæ sunt. Quamuis huius rei autoritatem non habeamus, nisi illam tantummodo, qua dicitur, Et fluuius egreditur de paradiso, ut irriget hortum, & inde diuiditur. Et si aduerteris ea de quibus te admonui, fortunatus eris ad intelligendum sacramentum textus huius. Hactenus ille idem Rabbi Ishac ben Schola. Ex cuius duabus prædictis expositionibus, palam ostenditur, tres personas diuinas unam esse essentiā, unamque naturam, & unamquamque earum in reliquis duabus esse per circumincessionem. Quod erat probandum.

Quod diuinæ trinitatis mysterium per Dei imaginem, ad quam factus est homo, optime atque distincte innuitur.

Caput VIII.

CAPNIO,

Via Iudæi nostri temporis tanta contradicendi nobis cupiditate feruntur, ut hominem quem scriptura sacra ad imaginem Dei effectum manifeste asserit, non ad imaginem Dei condi-

tum fuisse, affirmant, scripturam ipsam ad aliter significandum trahere conantes, ut ipsum diuinæ trinitatis mysterium in hominis creatione patefactum, effugere ualeant. Idcirco & hominem ad imaginem Dei factum, & per ipsam Dei imaginem in eo relucentem, ipsum diuinæ trinitatis arcanum insinuari, te per ueterum suorum scripturas nunc probare oportet. **GAL.** Sanctam Dei trinitatem, indiuiduamque eius unitatē, hominem ad suam imaginem & similitudinem fecisse, inficiari minimè certè possunt. Cum textus ipse clarus sit, qui primo Genesis ait, וַיִּבְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֱדָם בְּצַלְמוֹ בְּרֵמוּת יוֹרָא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֱדָם בְּצַלְמוֹ בְּרֵמוּת יוֹרָא. Hoc est, Et dixit Elohim, id est, Dñ, faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Et post pauca, וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֱדָם בְּצַלְמוֹ בְּרֵמוּת יוֹרָא. Id est, Et creauit Elohim, id est Dñ hominem ad imaginem suam, ad imaginem Elohim, id est Deorum creauit ipsum, masculum & foeminam creauit eos. **CAP.** Quare prius uerbum quod facere significat posuit, dicens, faciamus hominem. Deinde uerbo creationem significante usus est, dicens, Et creauit Elohim, id est Dñ hominem. Cum cæteris quæ sequuntur. **GAL.** Quia corpora Adæ & Heuæ ex materia compacta fuerunt, animæ uerò ex nihilo creatæ. Ideo primo uerbum quod facere significat, posuit. Deinde uerbo creationis usus est. Hominem igitur ad imaginem Dei factum perfidia Iudæorum nostri sæculi haudquaquam negare potest, cum prisci eorum id passim fateantur. Nam ut primum ipsius Abrahamæ testimonium afferam, ita legitur in Midras tillim super illud Psal. 37. אַל תִּהְיֶה כַּמְרֵשִׁים אֵל. Hoc est, Non socieris cum malignantibus, uel non irascaris, uel non indigneris propter malignantes. Neque zelaueris uel imiteris facientes iniquitatem. Dixit Abraham pater noster ad Melchisedec, qui fuit Sem filius Noæ, qui eo quod obtulit sacrificium uocatus est sacerdos dei altissimi. Per quem modum, uel quamobrem egressi estis de arca. Respondit ille: Propter צְדָקָה czedaca, id est eleemosynam, quam ibi faciebamus. Ait ei, Et cuiusmodi eleemosynam poteratis ibi facere, cum ibi non esset, nisi Noas & filij eius. Cui ergo faciebatis eleemosynam. Respondit ei, Feris & bestijs atque uolucris. Non enim tota nocte dormiebamus, sed modo huic, modo illi tribuebamus. Dixit ergo Abraham, Si isti qui feris & bestijs atque uolatilibus eleemosynam fecerunt, mercedem receperunt, quanto magis si fecero eleemosynam filijs Adæ qui sunt ad imaginem dei sancti & benedicti, mercedem recipiam, atque ab obuiantibus liberabor. Et statim in illa hora fecit (supple) eleemosynam. Sicut scriptum est Gen. 18. cap. Et plantauit אֶשֶׁל essel, id est pomerium uel hospitium, ad recipiendum hospites. Deinde, id quod in Berescith ketanna, id est in expositione Gen. minori scriptum est, adducam. Ibi enim sic ad uerbum legitur: In die quo creauit אֱלֹהִים

Elohim, id est dij Adam, ad similitudinem Elohim, id est deorum fecit eum. Dixit Rabbi Akibas, Scriptum est Leuitici 19. cap. Et diliges proximum tuum sicut teipsum. Pars magna huius rei est, quod non dicas, Postquam ego uituperor, uituperetur proximus meus. Dixit Rabbi תַּנְהוּמָא Tanhuma. Si autem ita feceris, scito quod uituperabis. Siquidem uilipendes eum, de quo scriptum est, Ad similitudinem Elohim, id est deorum fecit eum. Haec traditio. Illud etiam Iudæi recentiores audiunt, quod in libro מְכִילְתָּא Mechilta legitur super illud Exod. 20. וְלֹא תֵעָלֶה בַּמַּעֲלֹת עַל מוֹבְחֵי אֲשֶׁר לֹא תִגְלַח. Id est, Ne ascendas per gradum super altare meum, ne reuelet se confusio, uel pudenda tua super ipsum. Sic enim ibi dicitur: Ecce hic argumentum קַל וְחֹמֶר kal uahomer, id est minoris uel maioris. Nam si de lapidibus in quibus non est cognitio mali & boni, dixit ipse מקוֹם Makom, id est locus, hoc est Deus (Nam Iudæi Deum locum uocare solent, quod ubique & in omni loco sit præsens) ut nō ambules in eis despectiue, uel ignominiose. Quanto magis exigit ratio, ut cum proximo qui est ad similitudinem illius, qui dixit & factus est mundus, non ambules contemptibiliter & contumeliose. Haec traditio. Neque hic prætermittendum est, quod in Berescith Rabba super illud Genesis primo cap. Et creauit אֱלֹהִים Elohim, id est, Dñ hominem ad similitudinem suam, hoc modo legitur. Interrogauerunt hæretici R. שְׁמַיָא Semlai: Quid est quod scriptum est, Et dixit אֱלֹהִים Elohim, id est Dñ, faciamus hominem ad imaginem nostram tanquam similitudinem nostram. Dixit eis, legite quod sequitur, Et creauerunt אֱלֹהִים Elohim, id est Dñ hominem. Non sic scriptum est, sed creauit אֱלֹהִים, id est dij. Dixit Rabbi הוֹשֵׁהָיָה hoshahaya. In hora qua Deus sanctus & benedictus creauit hominem primum ad imaginem suam, errauerunt in eo angeli ministerij, uolueruntque dicere coram eo, Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus deus exercituum. Sed quid fecit deus sanctus & benedictus. Fecit cadere super eum soporē. Et mox cognouerunt, quod ipse erat homo. Et hoc est quod scriptum est, Cauete uos ab homine, qui habet spiraculum in naso suo, qui reputatus est ipse, id est Deus, propter Dei scilicet similitudinē, quā gerit. Hucusque traditio. Quæ siue uerum id fuerit, siue nō, optimè tamē probat, antiquos Iudæorum doctores tenuisse, hominem ad imaginem Dei, eique simillimum fuisse conditum. **CAP.** Qualiter prisci Iudæorum tenebant hominem ad Dei imaginem, Deoque simillimum fuisse effectum. **GAL.** Secundum animam utique, in qua imago ipsa diuinæ trinitatis optime atque expresse relucet. Quare notanda sunt quæ haec de re Rabbi Moses Ægyptius in libro, qui Director nutantium nuncupatur, hoc modo asserit: Ex hoc inquiring, quod Deus dixerit, Faciamus hominem ad imaginem nostram, inducuntur homines ad credendum, Deum esse corporeum, unā cum lineamentis omnibus, ac

membris, simul & spiritum. Quo tandem reprobato, ait (& recte quidem) quod non quantum ad corpus, sed quantum ad intellectum homo ad imaginem sui conditoris conditus fuerit. Et de hac imagine dictum esse affirmat, illud Psal. 73. *אני בעיר צלמים הכנה* Hoc est, Domine in ciuitate imaginem ipsorum uilificabis, uel despicias. Despicitur quidem peccatorum imago, sed ad nihilum nequaquam redigitur. Sicut dictum est Psal. 39. *אני בצלם יתהלך איש* Id est, Verumtamen cum imagine deambulabit uir, id est, quilibet in hoc mundo existens. Ex quo aperte liquet, nostrae editionis autorem non recte antedicta uerba traduxisse, dum ait, Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Cum ergo dicitur Genesis 1. *דixit אלהים Elohim*, id est *Dij*, faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Sicut per *אלהים Elohim*, iuxta antiquorum Iudaeorum expositionem, intelliguntur tres *מדות Middoth*, per quas dixerunt mundum fuisse creatum, id est tres personae diuinae, pater uidelicet, & filius, & spiritus sanctus. Ita per imaginem *אלהים Elohim*, id est Deorum, tres animae potentias, memoriam, scilicet intelligentiam, & uoluntatem, in quibus diuinae trinitatis imago consistit, intelligi oportet. Ex memoria namque formatur intelligentia. Neque enim est ex quo formetur intelligentia ipsa, nisi ex memoria, secundum quod memoria est noticiam rei apud se habere. Nisi igitur apud animam sit noticia, non est quo formetur intelligentia. Intelligentia autem extendente se & noticia, & accipiente id quod uerum est in ratione boni & conuenientis, statim ex memoria & intelligentia formatur appetitus, qui est uoluntas. Sicut igitur ex memoria formatur intelligentia, sic ex patre in diuinis generatur filius. Et quemadmodum ex memoria & intelligentia extensis, & quasi spirantibus bonum, formatur uoluntas, sic ex patre & filio tanquam ex uno spirandi principio, spiratur bonum quod est spiritus sanctus: Et sicut tres potentiae istae, memoria, intelligentia, & uoluntas sunt una anima. Ita pater, & filius, & spiritus sanctus sunt unus Deus, Et haec est Dei imago ad quam homo creatus est, iuxta ueterum Hebraeorum sententiam. Quamuis neque alias Dei similitudines esse in anima tacuerint. Nam & in *ברכי נפשי את יהוה* Midras tehilim, super illud Psal. cap. 3. *ברכי נפשי את יהוה* Id est, Benedic anima mea Deum, & omnia uiscera mea nomen sanctum eius. Et in *Vaikra Rabba* super illud Leuitici 4 capite. Anima cum peccauerit, ipsa morietur. Ita ad literam legitur, *רבנו אמרי מיה הנפש ממלאה את הגות כד הקדוש ברוך הוא מובלאת את עולמו מיה הנפש סובלת את הגות כד הקדוש ברוך הוא סובל את העולם מיה הנפש יחידה בגות כד הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו ומיה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כד הקדוש ברוך הוא אינו אוכל ואינו שותה ומיה הנפש טהורה בגות כד הקדוש ברוך הוא טהור למעלה מעולמו מיה הנפש רואה ואינה נראית כד הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה אמר רוד תבא הנפש שיש*

Quid est Dei imago in homine.

Dei similitudines in anima.

שיש בה כל המדות הללו וההלל להקדוש ברוך הוא שיש בו כל המדות הללו Hoc est: Magistri dixerunt, Ut anima replet corpus, sic deus sanctus & benedictus replet mundum suum. Ut anima regit corpus, sic deus sanctus & benedictus regit mundum. Ut anima est una in corpore, sic Deus sanctus & benedictus est unus in mundo suo. Ut anima non manducat, neque bibit, sic Deus sanctus & benedictus nec manducat, nec bibit. Ut anima habitat in corpore, sic deus sanctus & benedictus habitat in superiori mundo. Ut anima uidet & non uidetur, sic deus sanctus & benedictus uidet & non uidetur. Dixit ergo David, Accedat anima cui insunt omnes istae proprietates, & laudet deum sanctum & benedictum, cui etiam insunt omnes istae proprietates. Haec omnia traditiones praemissae. In his autem licet anima quodammodo deo persimilis censeatur, haec tamen similitudo quia accidentalis est, cum non nisi circa ipsius animae accidentia consistat, non potest esse ipsa Dei imago, ad quam anima ipsa creata est. Hanc enim imaginem in his naturalibus proprietatibus, atque potentis animae consistere oportet, quibus anima ipsa, ipsius Dei per cognitionem & amorem capax efficitur. Haec autem potentiae non sunt, nisi memoria, intelligentia, & uoluntas. In his igitur ipsam Dei imaginem, ad quam homo factus est, consistere, necesse est. Quemadmodum enim in Deo tres sunt personae, pater, filius, & spiritus sanctus. Ita in anima tres sunt potentiae, memoria, intelligentia, & uoluntas. Nam in memoria quidem imago patris relucet, quia memoria foecunda cum actu dicendi producit uerbum. In intelligentia uero imago exprimitur filij, quia filius per modum intellectus & naturae gignitur. Vnde filius in diuinis est noticia genita, qua se pater cognoscit. In uoluntate autem imago spiritus sancti insinuatur, quia spiritus sanctus per modum uoluntatis a patre & filio, tanquam ab uno principio, & uno spiratore procedit. Quare spiritus sanctus non est nisi amor, quo pater & filius se mutuo amant. Et sicut filius gignitur a patre, & spiritus sanctus ab utroque procedit. Sic intelligentia oritur a memoria, intelligentiam pro potentia & actu accipiendo, & uoluntas ab utroque, hoc est a memoria & intelligentia originem habet, uoluntatem tam pro ipsa potentia, quam pro eius actu sumendo. Ipsa quippe diuinae trinitatis imago (ut Theologis nostris placet) & praesertim Scoto in. 1. lib. dist. 3. q. ult. non in solis primis animae actibus consistit, sed in primis & secundis simul sumptis. Ibi enim non tantum diuinarum personarum distinctio, origo, atque productio (ut dictum est) optimè refulgent. Verum ipsarum quoque identitas, ac diuinae essentiae unitas expresse representantur. Sicut enim pater, filius, & spiritus sanctus non sunt tres dii, sed unus Deus: ita memoria, intelligentia, & uoluntas non sunt tres animae, sed una solum anima, cum non sit nisi una eius substantia.

Imago Dei in anima ubi consistit.

Filius in diuinis quid est.

Spiritus sanctus quid est.

De no

De nomine Dei אלהים Elohim, & quomodo per illud diuina trinitas insinuatur. Caput IX.

CAPNIO

Um ad comprobandū diuine trinitatis mysteriū, nihil sit contra Iudæos iuniores aptius, nihil ualidius, q̄ diuinorum nominum explanatio. Idcirco te idem mysteriū, ipsa Dei nomina exponendo, nunc probare opus est. Et primū per אלהים Elohim, quod communius est cæteris, id te facere oportet. GAL. אלהים Elohim, (ut ipse nosti) plurale est nomen, & id quod Dñi apud nos, significat. Cuius singulare est אל el, id est, Deus, uel potius אלה Eloha, quod etiā idem est, quod Deus. Hoc igitur nomē אלהים Elohim, & si pluralitatem designet, cū uerbo tamen singularis numeri iungi solet, quoties in scriptura sacra pro Deo uero accipitur. Vt est illud in libri Geneseos principio, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ Hoc est, In principio creauit Dñi cœlum & terram. Vbi igitur nostra tam Græca q̄ Latina editio Deus habet, Hebraica ueritas Dñi dicit. Quod quidē absq̄ grandī mysterio factum nō est. Quia em̄ iuxta D. Augustini sententiā, opera trinitatis indiuisa sunt ad extra. Idcirco Moses ille magnus ad insinuandū omnes tres personas diuinas, patrē & filiū & spiritū sanctū simul ad mundi creationem cōcurrisse, אלהים Elohim. i. Dñi in plurali dixit, & nō אלה Eloha, siue אל el. i. Deus in singulari. Ad ostendendū autē tres illas personas essentialiter nō distingui, sed idem omnino esse: hoc est unū Deū esse, & nō tres Deos, ברא bara. i. creauit in singulari dixit, & nō בראו bareu, id est creauerūt, in plurali. Cōstat igitur per nomē אלהים Elohim cū uerbo singularis numeri iunctū, & personarū trinitatē, & essentię diuine unitatem optimē designari. Iudæi autē recentiores cū textū hunc minimē negare possint, ipsum falsa quadam expositione peruertere conantur. Dicunt em̄, quod & si nomē hoc אלהים elohim plurale sit, indifferenter tamē & singulariter & pluraliter accipi solet, & quādo pro uero deo accipitur, semper singulariter & nō pluraliter tenet. Et sic illud hic teneri aiunt, cū dicit, In principio creauit אלהים Elohim. Vnde cōcludūt, quod cum אלהים Elohim hoc loco non pluraliter, sed singulariter teneatur, haudquaquam nos inde inferre possumus, per ipsum personarū trinitatem insinuari. Sed hæc fortasse Hebraicarū literarū ignaris dicere possent, nō autē ijs qui earū penitus nō carent cognitione. Nos igitur qui illarum non sumus omnino expertes, & per Hebraicos sacre scripturæ textus, & per eorum Doctores, falso textū hunc eos exponere probabimus. Nā in Berescith כְּתָנָא ketāna, id est in expositione Geneseos minori super hūc textū, legit R. חונה huna ita dixisse: Nisi hic sermo scriptus fuisset, nō licuisset dicere, Et creauit אלהים Elohim. i. Dñi cœlū & terrā. Super illud quoq̄ Gen. 1. ויבא אלהים את הארץ בצלמו בצלם אלהים ברא. i. Et creauit Dñi Adam ad imaginem suam, ad imaginem Deorum creauit eum. Ita scriptum legitur: Interrogauerunt heretici R. Semlai, Quot

Iudæorum iuniorum falsa expositio.

Confutatio.

Quot Dñi creauerunt mundum? Ait illis: Ego & uos quæramus à diebus antiquis. In commentarijs autem R. Mosi hadarfan in librum Geneseos habetur, quod sic eis responderit: Ego & uos quæramus à lege. Nam creauerunt Dñi Adam, non est scriptum, sed creauit Dñi Adam. Rursus interrogauerunt eum. Quid est quod scriptum est: In principio creauit Dñi cœlum & terram. Nam in principio creauerunt Dñi non est scriptum, sed in principio creauit Dñi. Dixit R. Semlai, In omni loco in quo inuenis pro hereticis obiectionem, inuenis quoq̄ medicamentum illius in latere eius. Huic simile est illud quod habetur in libro סנהדרין sanhedrin, in cap. quod incipit אהרן ריבי במדונה Ehad dine mamonoth id est, unum iudiciorū diuitiarum, circa finem; cum dicitur R. Iohanā sic dixisse: Omnis locus unde Epicurei facti sunt heretici, responsionem habet in latere. Vbi enim dicitur, Faciamus hominem ad imaginem nostram. Ibi quoq̄ subditur, Et creauit אלהים Elohim, id est Dñi hominē ad imaginem suam. Et cum dicitur Gen. 11. Descendamus, & confundamus labia eorum. Tunc etiam dicitur ibidem, Et descendit Dominus ad uidentium ciuitatem & turrim. Et ubi scriptum est, Gen. 35. Quia ibi apparuerunt ei Dñi. Ibi quoq̄ legitur: Et fac ibi altare Deo, qui apparuit tibi. Item eodem in loco: Et surgamus & ascendamus ad domum dei, & faciam ibi altare Deo exaudienti me in die tribulationis meæ. Hactenus traditio. Alia quoq̄ multa præter ista, in sacris literis comperiuntur loca, in quibus & nomen אלהים Elohim, & alia quædam nomina de deo dicta, pluraliter ponuntur. Quem quidem de deo loquendi modum, nemo interpretū transtulit, cum ualde incongruus uideretur. Idcirco tamen (ut arbitror) illa prisacorū scriptura admisit, ut recentiorū Iudæorum pluralitatē diuinarū personarū negantiū, fortius cōuinceretur impietas. De quibus nōnulla in expositione Gen. quæ R. Mosi Hadarfan ascribitur, inserunt. Vbi super illud, In principio creauit אלהים Elohim, id est dñi cœlū & terram: Sic ad uerbum dicitur, Quæsierunt heretici à R. שמלאי semlai, dicentes, Quot Dñi creauerunt mundum? Respondit: Ego & uos quæramus hoc à lege: Dixerunt ei, Ecce scriptū est Deu. 4. cap. Quæ est gens magna, quæ habeat Deos propinquantes sibi, Ecce duo רשיוות resuioth, id est principia. Dixit eis, Legite finem uersus. Sicut Dominus deus noster in omni inuocatione nostra ad eum. Nō enim scriptū est ad eos, sed ad eū. Aiunt illi, Ecce adhuc scriptū est Iehos. ult. cap. לא תוכלו לעבד את יהוה כי אלהים קר שים הוא Hoc est, Nō poteritis seruire deo, quia Dñi sancti ipse. Dixit eis, Legite finē textus. Nō enim dicit, Quia Dñi sancti ipsi, sed quia dñi sancti ipse. Dixerunt iterū eis: Ecce scriptum est. 2. Reg. 7. cap. ומה בעבוד ישראל גוי אחד בארץ אשר חלבו. id est, Et quis ut populus tuus, sicut Israel gēs una in terra, propter quā iuerunt dñi ad redimendū. Ait eis, Legite quod cōsequēter scriptū est: Nō em̄ להם lahē. i. sibi, pluraliter scriptū est. Sed ad redimendum,

dum, לר לו, id est sibi singulariter. Rursum quoque dixerunt ei, Ecce scriptum est apud Ierem. 23. cap. ותפנת את רברי אלהים חיים Id est, Et peruertistis uerba Deorum uiuentium, ait illis, Legite finem literæ. Non enim scriptum est, Dominorum exercituum. Sed יהוה צבאות אל חינר Domini exercituum dei nostri. Hæc traditio, Vbi hoc nomen אלהים Elohim, pro deo uero accipitur, & tamen cum adiectiuo pluralis numeri coniungitur. Quod fieri minimè contingeret, si illud (ut ipsi aiunt) pro Deo uero acceptum, semper singulariter teneretur. Huic præterea loquendi de deo modo, simile est quod apud Hoseam 11. cap. ita scriptum legimus, סבבני בבחש אפרים ובמרבח בית ישראל ויהודה עורר רר עם Hoc est, Circumdederunt me cum negatione, uel mendacio Ephraim, & cū dolo domus Israel. Iuda uerò adhuc erit dominans cum Deo, & cum sanctis fidei. Vbi glossa R. Selomonis ait, Cum sanctis fidei, id est cum deo sancto & benedicto. Neque hic prætereundū puto quod in Midras coheleth, id est in expositione Ecclesiast. legitur, super illud 5. cap. אם עשקו ויגול משפט וצדק תראה במדינת אל החמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם Id est, Si oppressionē egeni, & ablationem iudicij & iusticiæ uideris in ciuitate, non mireris super huiuscemodī uoluntate. Nam excelsus super excelsum custodiēs est, & excelsi super eos. Ibi enim sic dicitur, Si uideris oppressores pauperum & egenorum, & iusticiam, id est iustum uiuentem, in æternum multiplicantem sibi bonitatem & pacem, timeas iudicium gehennæ. Quia excelsus super excelsum custodiens est, hi sunt angeli. Et excelsi sunt super eos. Hic est Deus sanctus & benedictus. Plurimis præterea in locis, nomen hoc אלהים Elohim, cum pro uero Deo sumitur, cum uerbo pluralis numeri copulari comperimus. Quod nequaquam fieret si pro uero Deo acceptum, semper singulariter teneretur. Et ut cetera id genus penè infinita prætermittam, illud unum quod maximè ad propositum facit, exempli gratia adducam. Sic enim in 1. cap. Gen. scribitur, ויאמר אלהים בעשה אדם בצלמנו כדמותנו Id est, Et dixit אלהים Elohim id est, Dij faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Si igitur hoc in loco אלהים Elohim singulariter teneretur, non faciamus, sed faciam, dixisset. Neque ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram, sed ad imaginem meam tanquam similitudinem meam, protulisset. Dixit autē, ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram, & non ad imagines nostras, tanquam similitudines nostras. Vt personarum identitatem, ac diuinæ essentię unitatem indicaret. Nam & si tres diuinæ hypostases personaliter ab inuicem distinguantur, cum alia sit persona patris, alia filij, alia spiritus sancti, essentialiter tamen non distinguuntur, sed idem omnino sunt. Cum igitur nomen hoc אלהים Elohim, pro Deo uero hic accipiatur, atque cū uerbo faciamus quod pluraliter profertur, coniungatur, clarum profecto est,

cto est, illud hic pro Deo uero sumptum, non singulariter, sed pluraliter, ad pluralitatem diuinarum personarum insinuandam teneri. Iuniorum tamen ludæorum textus huius ueritatem quibusdam irrationabilibus, nedum falsis extorsionibus peruertere conantur. Quidam enim dicunt, ideo Deum cum hominem conditurus esset, pluraliter locutum fuisse, quia cœlestem familiam consuluit. Quorum certè dictum inane atque nullum esse, ex eo maximè patet, quod cœlestia omnia Deo seruiāt, & eorum consilio ipse non egeat. Quidam uerò ut R. Dauid, & R. Moses Gerundensis, hoc in loco aiunt, propterea Deum hoc loquendi modo usum fuisse, quia cum terra tunc locutus est, eo quod homo quem facturus erat, ex diuina & terrena re constare debebat. Sed hoc profecto dictum tam stultum ac ridiculosum est, ut confutatione non egeat. Fatuitas quippe ridiculosa est, dicere, Deum ad hominis creationem terram sibi adiutricem aduocasse. Quidam denique dicunt, quod Grammaticè loquendo, hoc loco nomen hoc אלהים Elohim non coniungitur cum uerbo pluralis numeri Faciamus, sed cū uerbo Dixit, quod singulare est. Ita enim dicit textus, Et dixit אלהים Elohim. Et postea sequitur, Faciamus hominem. Hoc etiam nihil est. Nam & si Elohim immediate non connectatur cū uerbo faciamus, connectitur tamen mediate, quod idem prorsus est. Neque enim aliud quàm אלהים Elohim, dixit, Faciamus hominem. Quamuis autem hic nomen hoc אלהים Elohim pro deo uero captum, non immediate, sed mediate cum uerbo pluralis numeri copuletur, alijs tamen quàm plurimis in locis immediate copulatur, sicuti Bibliam Hebraicis characteribus scriptam, legentibus facile patet. Hi tamen, ceterique omnes qui huius textus sententiam deprauare nituntur, per illud facile conuincuntur, quod in Midras coheleth, id est in expositione Ecclesiastis, super illud quod in 2. ca. sic habetur, כי בזה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו Id est, Quis est homo, qui ueniat, uel intret post Regem, qui iam fecerunt eum? Sic enim ibi dicitur, Post Regem, uidelicet aliorum Regum Regem, Deum sanctum & benedictum, tu ne ualebis stare? Docet autem per hoc, dicendum, quod non est scriptum qui fecit eum, sed qui fecerunt eum. Quod ex quo in lege scriptum est, dici potest, Deus enim sanctus & benedictus, & domus iudicij eius fecerunt eum. Si autem ex hoc dixeris, Duo ergo sunt principia. Non sequitur. Nonne enim iam dictum erat, Deuter. 32. cap. Ipse fecit te, & aptauit, uel parauit, uel ornauit te? Hucusque traditio. In qua tria notatu admodum digna, atque ad rem propositam aptissima ponuntur. Primum quidem est, quod uerbum pluralis numeri fecerunt, propterea cum nomine singularis numeri Rex, in conditione hominis iungitur, quia deus cum hominem conderet, pluraliter locutus est, dicens, Faciamus hominem ad imaginem nostram. Hinc Psalmographus dixit Psal. 149. ישמה ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכום Hoc est, Lætetur

Iuniorum ludæorum falsæ expositiones.

Confutationes.

Israel in factoribus suis, filij Sion exultent in rege suo. Hinc quoque & Elaias ait 54. cap. *בי בעליר עשיר יהיה צבאות שמו*. Id est, Quia damna- tores tui, factores tui: Deus (tetragrammaton) exercituum nomen ei- us. Secundum uerò est, cum in hac traditione dicitur, Quod Deus fan- ctus & benedictus, & Domus iudicij eius fecerunt hominem. Vbi per Deum sanctum & benedictum, naturæ diuinæ unitas ostēditur: per do- mum uerò iudicij eius, personarum trinitas innuitur. Nam domus iudi- cij apud Iudæos dicebatur, cum tres ad minus simul sententiam aliquā ferebant, quæ & si plurium esse poterat, non tamen pauciorum, dum- modo impares numero semper essent. Domus igitur iudicij Dei nō est, nisi pater, & filius, & spiritus sanctus. Ea propter in Berescith Rabba. i. in expositione libri Gen. super illud 19. cap. dictum על סרם ויהיה המטיר ועל עמרה גפרית ואש *Hoc est, Et Deus pluit super Sedom & super A- mora sulfur & ignem: Dixit R. Elazar, In omni loco, ubi in scriptura po- nitur Deus tetragrammaton, semper intelligitur ipse, & domus iudicij eius. Hoc etiā idem R. affirmat in Midras שיר השירים Sir hassirim, id est in expositione Cantici canticorum, super illud 1. cap. לססתי ברנבי* Id est, Equæ meæ in curribus, uel in equitaturis Pha- raonis assimilaui te amica mea. Tertium autē est, cum in eadē traditio- ne subinfertur, quòd Deus & domus iudicij eius, non sunt duo rerum omnium creatarum principia, sed unum duntaxat principium. Ex quo patet, quod prisci Iudæorum Doctores, non negabant diuinæ trinita- tis mysterium, sed tantum plura principia, siue plures deos. Quod non minus christiana religio detestatur. Quæ cum ita sint, luce clarius con- stat, per nomen אלהים Elohim, tres diuinas personas intelligi debere, quæ tanquam unicum principium, ad rerum omnium productionem simul concurrerunt.

De nomine Dei quatuor literarum, quod est טטרהגראמאטון, est q̄, יהוה, quod Hebræi שב המפורש Sem hammephoras, hoc est nomen expositum uocant. Caput X.

CAPNIO,

Quoniam inter cætera diuina nomina, per nomen Dei טטרהגראמאטון, diuinæ trinitatis mysteriū maximè insinuatur, eam ob rem ad Iudæorum ceruicem magis conterendam, uellem abs tescire, quid de hoc nomine Talmudistæ atq̄ Cabalistæ senserint. G A L. Admodum profecto miranda utriq̄ senserunt. Quare ne ipse plu- ra dicam, ea duntaxat referam quæ & R. Haccados, & R. Moses filius Maimonis dicunt. Nam R. quidem Haccados, qui Latine Doctor no- ster sanctus interpretatur, in libro quem גלי רזיא Gale razeya, id est re- uelatore[m] secretorū nuncupauit: interrogatus ab Antonino Consule Urbis

Urbis Romæ, de huiusce nominis significato, multa ualde mira dete- xit. Cuius uerba refert Rabbi Nehumias Haccanæ filius, in epistola se- cretorum ad filium suum Haccanā scripta, quam Hebræi אגרת הסודות ighereth hassodoth uocant: sic dicens, כשש פעם אחת אנטונינום נגיר על עיר רומה מרבנו הסודש שילמדנו אמרתו הרמות שם ד' אותיות ושם יב' אותיות ושם מב' אותיות: השוכח בעבור שהשאל היות גלמוד מהאמת ורצה לומר מהוראת שם כן ד' אותיות ושם יב' אותיות ושם ארבעים ושתיים אותיות אני מודיע לך אותם היות הסודות אל הים אשר ראוי היותם נסתרות מכל איש אבל בעבור שאני מכיר היותו מהתלמידים המאושרים והוא דבר קרוב אל הסברה לגלות להם אלו הדברים. לפי שאנשי אותה המדינה אין ראוי להסתיר דברים כאלו לפיכך אודיעך שאין לאל שם אשר אנו נוכל להשיג הכרה לפי שעצמותו הוא שמו ושמו עצמותו ובמו שמעצמותו לא נוכל להשיג שום הכרה לפי שעם אותה הודיעה הוינו דומים לו כד משמו לא נוכל להשיג ידיעה עם כל זה כל שמותיו יש להם הוראת לפי ששם ארבע אותיות הוא ויהי עצמוי לפעולותיו ומראה ודיעה ויותר שלמה ויותר עצמיית כפי מה שאנו יכולין לקבל ומזה מצטרפים כל שמותיו ולפי זה השם נקרא שם המפורש לא שהוא יהיה שמו העצמוי אבל אנו אומרים אותו לפי שזה הוא כל מה שכתינו ויכל להשיג ויותר גבות לא נוכל לעלות ותרע משם יב' אותיות ושם מב' שאינם שמות אשר תיבה אחת תהיה נעשה משני עשר אותיות או מארבעים ושתיים אותיות אבל כאי זה שם שתהיה יש רוב מלות שונות שחוראתם אחת. *Hoc est, Quæsiuit aliquando Antoninus Consul Urbis Romæ à Rab- beno haccados, ut eū de ueritate instrueret, eius uidelicet quòd signat nomen quatuor literarum, & nomen duodecim literarum, ac nomen quadraginta duarum literarum. Responsio. Quod petis te de ueritate informari, eius scilicet quòd demonstrat nomen quatuor, nomen duo- decim, & nomen quadraginta duarum literarū: notum tibi facio, hæc esse arcana diuina, quæ omnes homines clam esse debent. Verumta- men quia te ex scholasticis benemeritū esse cognosco: cōsentaneumq̄ rationi est, detegere illis huiusmodi res. quoniam huiusce generis ho- minibus haudquaquā occultanda sunt talia. Idcirco notum tibi facio, Deum non habere nomen, cuius nos cognitionem habere possimus, Quandoquidē eius substantia est nomen ipsius, & econtra. Et quem- admodum eius substantię notitiam nullam habere possumus, quoniā ea cognita, ei similes efficeremur. Ita sui nominis cognitionem habere nequimus. Nihilominus omnia eius nomina sunt attributiua. Et quia nomen quatuor literarū operationibus eius peculiariter est: ostēditq̄ eius notitiam perfectiorem, & illi accommodatiorem: prout nobis est possibile captu, & ex hoc nomine procedūt omnia eius nomina. Ideo hoc nomen dictum est שב המפורש sem hammephoras, nō quòd ip- sum sit eius nomen substantiale: sed nos id dicimus, quoniam hoc est, quantum nostra facultas comprehendere potest, & altius ascendere nō possumus. Notare autem debes, nomen duodecim, nomenq̄ quadra- ginta duarum literarum non esse nomina: quorum unumquodq̄ uer-*

Deus proprie non habet no- men.

bum duodecim literis constet, aut quadraginta duarū, sed quodlibet eorum sunt uerba diuersa, quæ unum ostendunt. Hæc ille. Rabbi autē Moses Ægyptius in libro More, in sexagesimo primæ partis capite, sic ad uerbum ait: Omnia nomina creatoris in libris omnibus inuēta, ab effectibus deriuata sunt, præter unum nomen, quod est יהוה. Et est nomen appropriatum creatori altissimo. Et propter hoc uocatur שם המפורש sem hammephoras, id est nomen expositum. Vult autem dicere, quod ipsum est significans & ostendens creatoris substantiam, ac eius quidditatem, ostensione & significatione perfecta, ac manifesta: in qua nō est æquiuocatio, nec mixtura, id est nihil est quod commune sit Deo & creaturæ in hoc nomine. Reliqua autem ipsius gloriosa nomina significant æquiuoce, & cum mixtura; eo quod sunt ab operibus similibus ijs quæ sunt in nobis, deriuata. Ita quod etiam nomen illud quod loco יהוה id est, quatuor literarū dicitur, quod est אדוני Adonai, ab hoc uerbo אדון Adon, quod est Dominus, deriuatum est. Et inde est, quod angelus quoque dictus est אדוני Adonai. Sicut dictum est, Gen. 18. cap. אדוני Adonai si quaeso inueni gratiam in oculis tuis. Manifestauit autem tibi hoc in uerbo אדוני Adonai, quo nomē creatoris pronominatur. Quia magis appropriatū est Deo altissimo, quàm alia omnia nomina creatorem notificātia. Cætera uerò, ut צדיק Dayyan, id est iudex, & צדיק czadik, id est iustus, & חנון Hannun, id est gratiosus, uel pius, & misericors: manifestum est, quod communia sunt, atque deriuata. Nominis autem quod scribitur quatuor literis יהוה, nescitur deriuatio nota: nec ipsum cum alio participat. Et non est dubium, quod hoc nomen gloriosum, quod non profertur, nec pronunciat, nec dicebatur, nisi in sanctuario à sacerdotibus Domini sanctificatis, & solum in benedictione sacerdotum, & tunc etiam à sacerdote magno, & in die ieiunij gloriosæ sanctificationis: est nomen illud, in quo non est participatio inter creatorem, & aliquid aliud. Breuiter autem dico, quod celsitudo & excellentia huius nominis idcirco tanta reputatur, & cauetur ne loquatur aliquis per ipsum cautela magna & terribili, quia significat creatoris substantiam, atque essentiam: ita quod nulla creatura communicat cum eo in significatione illa. Quemadmodum asseuerant magistri nostri, in persona Dei dicentes, Nomen meum est unicū, uel appropriatū mihi. Cætera uerò omnia Dei nomina, qualitates & reliqua significant. Cumque multiplicata fuissent huiusmodi creatoris nomina, ab eius operibus deriuata, transire fecerunt super cor nonnullorum filiorum Adam, quod multas ipse habeat qualitates, secundum multitudinem operū à quibus nomina illa deriuantur. Et eam ob rem promisit dare hominibus intellectum, qui ab eis huiusmodi errorem amoueret. Dixit enim Zachar. 16. cap. In die illa erit Dominus unus & nomē eius unum. Vult dicere, quod sicuti ipse Dominus unus est, ita tunc

uno

uno duntaxat uocabitur nomine, quod eius substantiam, uel essentiam absque deriuatione ab aliqua actione, significat. Dictū est autem in פירי pirke, id est capitulis Rabbi Eliezer. Quod cum adhuc mundus non esset creatus, erat Deus sanctus, & benedictus, & nomen eius tantum. Animaduerte quàm euidenter ostendat, quod omnia hæc Dei nomina deriuata, sint nouiter post mundi creationem inuenta. Et hoc quidem certum est, quia omnia ab aliquibus operibus in mundo inuētis, denominantur. Sed cum consideras Dei essentiam ab omni operatione detudatam, nequaquam erit ei nomen deriuatū, sed unum tantummodo; ad eius essentiam designandam. Nullum autem est apud nos nomen, quod non sit deriuatum, præter *אדוני יהוה*. Quod est שם המפורש sem hammephoras, id est nomen expositū absolute. Nec aliud esse credas, quàm istud. Nec pertransiant cor tuum scribētium breuia uanitates, & ea quæ forte ab eis audisti, uel in eorum libris uanissimis inuenisti, delirantium nomina quædam, ab eis composita, & nihil penitus significantia. Quæ diuina nomina uocant, dicuntque, quod magna sanctitas, atque mundicia sit ad effectum consequendum, necessaria, & quod possibile sit homini cum huiusmodi nominibus miracula facere. Non enim decet prudentem hominem has uanitates atque insanias audire, nedū credere. Nec est aliquod aliud nomē quod שם המפורש hammephoras, id est expositum uocetur, nisi hoc gloriosum quatuor literarum nomen, quod cum literis suis minime legitur. Manifestè autem cum expositione dixerunt in libro, qui dicitur ספרי siphre, super illud Num. 6. cap. Sic benedicetis filijs Israel. Sic hoc est in lingua ista. Sic, id est cum שם המפורש sem hammephoras. Dicebatur autē in sanctuario, sicut scriptum est: in ciuitate uerò secundum quod pronunciat, hoc est pro eo dicebatur אדוני Adonai. Dictum est quoque in Talmud super illud Num. 6. cap. Sic benedicetis filijs Israel. Sic, id est cum שם המפורש sem hammephoras, uel cum eius pronunciatione. Docet autem quid sit dicendum quod ait: Et ponite, uel nominate nomen meum unicū, scilicet mihi. Ecce expositum est ibi, quod שם המפורש sem hammephoras sit nomē quatuor literarum, & quod ipsum solum creatoris substantiam absque mixtura & significatione alia significet, atque ostendat. Eapropter dixerunt magistri in persona Dei: Nomen meum est unicū mihi. Hæc omnia prædicta Rabbi Moses ben Maimon. CAP. Dic obsecro, hoc nomen quatuor literarum, ut scriptum est, siue ut literæ ipsæ sonant, quomodo proferatur. GAL. Quidam ex nostris aiunt, hoc nomē in nostris literis sonare Ioua. A quo dicunt forte apud antiquos nomē Iouis irrepsisse. Sed maxime profectò errant, huiusmodi gentilitatis blasphemiam tam sancto nomini inferentes. Non enim hæc quatuor literæ יהוה si ut punctatæ sunt, legantur, Ioua reddunt: sed (ut ipse optimè nosti) Iehoua efficiunt: quamuis Iudæi illud pronun-

Amuleta
blasphema.

ciare ut scriptum est, non audeant: sed loco eius, אדוני Adonai, quod idem est quod Dominus, proferat. Qui autem illud in nostris literis, Ioua sonare contendunt, id ex eo potissimum probare conantur, quod Hebræorum Grammatici dicunt, cum sceua aliqua literarum gutturis sequitur, plerumque & sceua ipsum & gutturis literam simul per syncopeam auferri. Nam exempli gratia, יהודה Iehuda, nonnunquam יהודה Iuda & scribitur & pronunciat, & יהושע Iehosua, & יוסע Iosua, & יהויכין Iehoiachin, & יויכין Ioiachin, & תהלים tehilim, & תלים tillim. Et reliqua multa id genus. Quod similiter quoque in hoc nomine Dei magno fieri uolunt. Qua ex re illud Ioua apud nos sonare inferunt, cum in eo sceua litera he litera gutturis precedat. Quod si uerum esset, ipsum nomen non יהוה sed יהי sine sceua & he litera scriberetur. Et sic non tetragrammaton, siue quatuor literarum esset, sed trium duntaxat. Quod nec cogitari quidem licet. Nefas enim est, eo in nomine quicquam uel addi, uel minui. Sed sic omnino debet & scribi & pronunciarī (si tamen pronuncianđū est) sicut Deus ipse Moysi illud scribi debere mandauit. Quocirca Grammaticorum Hebræorum regula quam inducunt, in eo locum nullum habet, quamuis & in reliquis nusquam, uel rarissime in sacris uiginti quatuor libris seruata reperiatur, sed in alijs fortasse tantum codicibus, & præcipue apud Talmudistas. Ipsum igitur nomen Dei tetragrammaton cum sceua & he litera quæ lenem habet aspirationem, & scribi & pronunciarī, necesse est. Quare caueant, qui illud apud nos Ioua sonare affirmant. Non enim Ioua, nec Ioua, sed Iehoua cum leni aspiratione, sicut scribitur, pronuncianđū est. CAP. Quomodo Hebræi nomē hoc interpretantur? GAL. Illud alij quidem ex ipsis generans interpretantur: alij uerò qui essentiat, siue qui dat omnibus esse: alij autem unus & omnia, siue omnia uniter ut causa, siue unus omnia eminenter continens. CAP. Cur nomen hoc Iudæi pronunciarē non audent. GAL. Propter ea quæ habentur in libro חידושין chiddushin, id est sanctificationum, in cap. עשרה יוחסין Hassara iohasin, id est decem nobiles, super illud Exo. 3. cap. Hoc est nomen meum in æternum. Ibi enim legitur, quod dixit quidam senior, non esse scriptum, לעולם leolam, id est in æternum, sed לעלם lealam, id est ut caletur. Rabbi autem Abina obiecit, dicens: Scriptum est, Hoc est nomen meum. Et iterum scriptum est ibidem, Hoc est memoriale meum, dixit Deus sanctus & benedictus. Non legor sicut scribor. Scribor enim cum iod he uau he, uidelicet יהוה Quod est nomē tetragrammaton. Et legor cum aleph daleth nun iod. Quæ literæ אדוני Adonai efficiunt, quod idem est quod Dominus. Quare præceperunt magistri, loco eius Adonai debere legi. Hæc ibi. Quocirca ut legitur in libro Sanhedrin in cap. Hefec. Dixit Abba Saul. Qui pronunciat ipsum nomen quatuor literarum, ut scilicet literæ eius sonant, non habebit partem in seculo uenturo. Eapropter

pter ubicunque nomen illud reperiabant, ipsum minime proferre audebant, sed loco eius Adonai pronunciant. Sacerdotes tamen illud ut scriptum est, proferebant: dum populo in sanctuario benedicebant. Non enim extra sanctuarium (ut ipse scribis in pulcherrima illa epistola, quam secundò abs te accepi) ineffabile effari licebat. Quod Rabbi Moses filius Maimonis in primo & sexagesimo cap. primæ partis libri More affirmat. Mandatū (inquiens) est nobis Num. 6. cap. à sacerdotibus benedici. Et ibi est nomen Domini secundum propriam eius scripturam: & ipsum est, שם המפורש sem hamnephoras, id est nomen Dei expositū. Hæc ille. Hæc autem benedictio cum nomine Dei quatuor literarum, quæ cum tribus digitis ambarum palmarum erectis, & duobus depressis fiebat, ad designandam diuinarum personarum trinitatem per ipsum nomen significatam, in Symeone Iusto, qui Christum infantulum suscepit in ulnis, penitus defecit. Ut idem Rabbi Moses, eodem in loco attestatur his uerbis: Ex quo mortuus fuit Symeon Iustus, cessauerunt fratres eius sacerdotes, scilicet cum nomine Dei quatuor literarum populo benedicere. Erant autem post ipsum cum nomine duodecim literarum benedicentes. Hæc ille. Qui ibidem quoque sic ait: Cum hoc nomen in sanctuario, & populi benedictione proferretur, non erat omni homini notum: quoniam pacto pronunciareretur, aut cum qua uocali unaquæque eius litera sonum redderet, & utrum oporteret aliquas earum duplicari, an simpliciter, siue leniter proferri. Erant autem uiri sapientes, significationem ipsius nominis, modumque prolationis ab inuicem recipientes. Quæ neminem docebant, nisi discipulū ipsis dignū, & semel duntaxat in hebdomada. Ego autem opinor, quod cum nomen quatuor literarum sapientes filios suos docerent, & non nisi semel in hebdomada, hoc non erat solummodo docere, qualiter proferretur, sed eius quoque significationem: propter quam huiusmodi nomen inuentū fuit, atque impositum. In eo quippe diuinū est mysterium. Hactenus Rabbi ille. CAP. Si hoc nomen apud eos (ut optime probasti) aliquando proferebatur, quamobrem igitur ineffabile dicebatur? GAL. Hoc magno absque mysterio esse non potest. Non enim hoc nomen quo ad uocem ipsam nominis ineffabile dicitur, cum & ipsi illud (ut dictum est) quandoque pronunciarint, & æque ut scriptum est, facile proferri possit, si literæ ipsæ cum apicibus & punctis legantur. Ex ipsis enim (ut dictum est) hæc uox Iehoua redditur. Sed quo ad mysterij significationem omnino ineffabile est. Ita enim distincte diuinam essentiam significat. Ut cum simplicissima ipsius unitate, & diuinarum personarum trinitatem, & æternam earum distinctionem, originem, productionemque aperte insinuet. Quia igitur Deus trinus & unus, qui omnino ineffabilis est, atque incōprehensibilis, per hoc nomē significatur: idcirco nomen ipsum ineffabile dicitur. Eam obrem antiqui Iudeorum à

Mose illo magno edocti, ad designandam hanc diuinæ trinitatis & unitatis ineffabilitatem, statuerunt hoc nomen minimè proferri: sed ubi cunq; inueniretur, loco eius, nomē hoc אדוני Adonai quod Dominus interpretatur, pronunciarī debere. Quam ob rem ubi cunq; hoc nomē nobis interpretandum occurrit, ipsum quandoq; quidem Deus secundum eius significatum, quandoq; uerò Dominus iuxta ipsius pronuntiationem, nos in Latinum uertere solemus, prout magis congruum esse uidetur. Ob hanc etiā Dei ineffabilitatem, dixit Rabbenus Haccados (ut paulò superius memorauimus) Deum ipsum non habere nomen, cuius nos cognitionē habere possimus. Quod Mercurius quoq; ille Trimegistus sentire uidetur, dum ait, *ὅτι γὰρ ὁ ὄντων ἀλόγος*. id est, Est enim qui est absq; nomine. Et rursus de huiusce nominis ineffabilitate inquit, *ὅτι τὸ ὄνομα ἔδύναται ἀλόγως πῖναι σύμφωνα λαλῶντων*. hoc est, Cuius nomen non potest humano ore effari. Quod neq; cacodæmon tacere potuit. Nam Apollo Delphicus quærenti cuidam quid Deus esset: ita inter cætera respondit, *ὅτι τὸ ὄνομα μὴδὲ λόγῳ χερῶν μὴδὲ*. Id est, Cuius nomen nec uerbo capiendum.

Quomodo diuinæ trinitatis mysterium per nomen Dei tetragrammaton, distinctè exprimat. Caput X.

CAPNIO,

Velis nunc obsecro, quoniam pacto hoc nomen Dei tetragrammaton diuinæ trinitatis unitatisq; arcanū distinctè insinuet, referare. GAL. Si nomen hoc quatuor literarum diligentius inspicias (quod tamen non est nisi trium, cum tribus enim tantum literis scribitur, quia tamē una earum geminatur, ideo quatuor literarum seu tetragrammaton dicitur) uidebis idem nomē & unum esse, & tria. Sed quod unum est, ad essentiæ unitatē: quod uerò tria, ad trinitatem respicit personarum. CAP. Clarius quæso hæc edisseras. GAL. Rabbenum Haccados audi, in prima petitione eius libri qui גלי דוייא Gale razeya, id est reuelator arcanorū inscribitur, optime & clare hac de re loquentem: cuius uerba hæc sunt, ואחר שפתחת לך זה הבט ששם בן ארבע אותיות כפי הורא כתבו אשר הוא בלשוננו העברית הוא זה יהוה הוא אלה מוליד ולפי שלא יוכל להיות מוליד בלא מוליד ראוי הוא להשתעף האמת מן המוליד למוליד ולהפך מן המוליד למוליד לפי שאם לא היה זה לא היה מוליד ואם לא היה משתעף אהבה ממוליד למוליד היה המוליד נפרד מהמוליד והיו שני עצמיים אבל אנחנו נרצה המוליד והמוליד היות עצם אחד ולפיכך הוא נצרך מהאחד לאחר השתעף האהבה ולפיכך מזה השם המפורש הוא נגזר שם שנים עשר אותיות כי הוא אב בן ורוח הקדש אשר בלשוננו העברית שם שנים עשר אותיות נכתב כך בלעיל ולפי שאינו נמצא שום דבר באל אשר לא יהיה אל משם שנים עשר אותיות משתעף שם ארבעים ושתים אותיות אשר הוא אב אלרים בן אלחים ורוח הקדש אלחים שלשה

שלשה כאחד אחד בשלשה אשר בעברית הם ארבעים ושתים אותיות מראות השם הנזכר ודע אלו השמות היות מהסודות האלהיים אשר ראוי להסתירם מכל אחד עד שיבא משיח צדקנו ואני גליהם לך ואתה חוקם בסוד: id est Postquam autem hoc tibi aperui, animaduerte nomen quatuor literarum, prout scriptio eius est: Sic enim scribitur in lingua nostra Hebraica יהוה, ipsum Deum generantem significare. Et quia nō potest esse generans absq; generato, necessario amor à generante in generatum, & conuerso procedere debet: quoniam si hoc non esset, non generaret. Et si non procederet amor à generato in generantem, distinguere turq; generatus à generante, duæ substantiæ essent. Propterea nos uolumus, generantem & generatum unam esse substantiam. Idcirco necesse est, ex altero in alterū procedere amorem. Ea propter ex hoc sem hammephoras deriuatum est nomen duodecim literarum. Estq; Pater, filius, & spiritus sanctus. Quæ in lingua nostra Hebraica duodecim literis scribuntur. Quoniā autem non inuenitur aliquid in Deo, quod non sit Deus, ex nomine duodecim literarum emanat nomen quadraginta duarum literarum, quod est Pater Deus, filius Deus, spiritus sanctus Deus, Trinitas in unitate, & unitas in trinitate. Quæ in Hebraico sunt quadraginta duæ literæ. Notare autem debebis, hæc nomina esse ex diuinis arcanis, quæ à quocunq; occultari debent, quousque ueniat Messias iustus noster. Illa tibi patefeci, tu autem ea fortiter occule. Hæc Rabbenus ille Haccados. CAP. Quanquam Rabbi iste, quem merito ipsi רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est magistrū nostrum sanctum uocant, per nomen Dei tetragrammaton & diuinarum personarum trinitatē, & diuinæ essentiæ unitatem, ac filium à patre generari, & spiritum sanctum quem ipse recte Amorem appellat, ab utroq; procedere, ac unum quenq; uerum Deum esse, tresq; unam esse essentiā, unumq; Deum, optime probauit. Quia tamen liber eius Gale razeya rarissimus est, & qui eum habent, propter mysteria Christianæ fidei in eo contenta, ipsum penitus occultant, unde quidam eorum illum à nobis confictum esse, dicere audent. Ideo ut & ueritas ipsa clarius innotescat, & iuniorum Iudæorum cæcitas magis appareat: optime quidem facies, si iuxta aliorum quoque ueterum tam Talmudistarum, quam Cabalistarum sententias, per hoc sanctissimum nomen, diuinæ trinitatis arcana, prout te interrogauero, detexeris. Primum itaque quid sibi uelint huius nominis literæ, refera. GAL. Literæ huiusce nominis & si (ut dixi) quo ad numerum quidem quatuor sint, unde & Græcè haud inepte τετραγράμματον dicitur. In ueritate tamen non sunt nisi tres, scilicet י iod, ה he, ו uau. Ex eo autem quòd secunda bis ponitur, secundo scilicet loco & quarto, quatuor esse censentur. Tres igitur huius nominis literæ, tres diuinas designant hypostases. Nam prima quidem scilicet iod quæ principiū interpretatur, eo quòd omniū aliarum

Nomen duodecim literarum.

Nomē quadraginta duarum literarum.

Literæ huius nominis quid significant.

rum principium sit, cum ab ea unaquæque originem scripturæ habeat, ipsa quoque à nulla originem sumat, rectissime patrem in diuinis insinuat, qui cum à nullo sit, aliæque personæ ab eo emanent, principium sine principio dicitur. Secunda uero scilicet *he*, quæ esse uel uiuere significat, filium in diuinis aptissime innuit, per quem omnia quæ facta sunt, esse coeperunt, & quicquid factum est, in ipso uita erat. Tertia autem scilicet *uau*, quæ copulatiuam dictionem *Et*, denotat, spiritum sanctum optime exprimit, qui cum sit amor patris & filij, quo se uicissim amat, recte copula, id est nexus utriusque nuncupatur. **CAP.** Cur harum literarum sola secunda geminatur? **GAL.** Ad insinuandum solum filium, qui secunda est in trinitate persona, duplicem habere respectum. Nam pater quidem qui prima persona est, cum sit solum produciens, & non productus, unum tantum quo ad hoc habet respectum. Spiritus sanctus quoque qui tertia persona est, cum solum productus sit, & non produciens, unum etiam duntaxat respectum habet. Ipse autem filius qui secunda persona est, cum productus sit, & produciens, duos habet respectus: nam & à patre productus est, & unam cum patre spiritum sanctum producit. **CAP.** Quamobrem in antiquis Hebræorum codicibus, hoc nomen tetragrammaton per tres iod literas scriptum reperitur, quæ & circulo clauduntur, & eis camez punctus supponitur, hoc modo (יהוה). **GAL.** Duo in hoc insinuatur arcana. Quorum unum quidem est, quia (ut diximus) iod idem est quod principium. Et si igitur principium in operibus trinitatis intrinsecis soli patri conueniat, in operationibus tamen extrinsecis, tribus personis commune est. Tres ergo iod, tres sunt diuinæ hypostases. Vnica uero camez tribus iod supposita, diuina natura est, quæ unicuique hypostasi tota impartibiliter communicatur. Circulus autem quo tres iod includuntur, est ipsa diuinæ essentiae identitas, qua simul ipsæ diuinæ hypostases tanquam unicum principium, & una prima causa, ad omnium rerum actiones concurrunt. Alterum uero arcanum est, quod tres iod æquales, trium personarum æqualitatem significant. Camez autem unam diuinam essentiam designat in tribus ipsis diuinis esse personis. Circulus uero ipsius essentiae denotat identitatem, qua unaquæque persona per circumincessionem dicitur esse in alijs. **CAP.** Quid tres huius nominis syllabæ significant? **GAL.** Tres utique personas diuinas. Quemadmodum enim unaquæque huius nominis syllaba (ut aiunt Cabalisticæ) id totum significat, quod totum nomen ipsum importat. Ita quælibet diuina persona, cum perfectus Deus sit, totam in se continet diuinitatem: nec diuinitas ipsa magis est in tribus personis simul, quam sit in unaquaque, sed tota est in unaquaque, & tota in tribus. Tres igitur huius nominis syllabæ, tres diuinas designant personas, quarum unaquæque est uerus & perfectus Deus. Nam pater est uerus & perfectus Deus, & filius est uerus & per-

Cur secunda litera huius nominis geminatur.

Cur Chaldaei scribunt.

Quid syllabæ huius nominis significant.

& perfectus Deus, & spiritus sanctus uerus & perfectus Deus. Et sicut tres huiusce nominis syllabæ simul sumptæ, unum nomen efficiunt, ita tres personæ diuinæ sunt, unus Deus. **CAP.** Quæ sunt illa tria diuina nomina, quæ ueteres Hebræorum ex quatuor literis huius nominis componi asseruerunt? **GAL.** Hæc scilicet, *יהוה* uel *יהוה*. Primum enim ex prima & secunda componitur litera, scilicet ex *iod* & *he*, hoc modo *יה*, quod idem est quod Deus, & patrem designat, qui totius diuinitatis fons est. Secundum uero nomen ex secunda & tertia constat litera sic *יהו*, quod ipse interpretatur, & filium significat. Quia ipse profecto est, quem prophetae ad saluandum genus humanum uenturum prædixerunt, & digito quandoque monstrandum, iuxta illud Esa. 35 cap. *אלהים הוא יבא וישעם* hoc est, deus ipse ueniet, & saluabit uos. Tertium denique nomen ex tertia & quarta constituitur litera, scilicet ex *uau* ex *he*, sic *והו* Vehu, & id totum sonat quod, & ipse & spiritum sanctum denotat. Quia & ipse quoque post filium uisibiliter mitti debebat, licet non eodem modo. Filius enim in humana natura sibi hypostatice unita mittendus erat. Spiritus sanctus uero in columbæ specie, & in linguis igneis non sibi hypostatice unitis, sed tanquam sub signo. In hoc autem quod secundum nomen descendit à primo, & tertium à secundo. Nam litera *he* communis est primo & secundo nomini, *uau* uero communis est secundo & tertio, ostenditur planè, filium consubstantialem esse patri, à quo genitus est, & spiritum sanctum consubstantialè esse filio, qui consubstantialis est patri. Ut palam liqueat, & filium esse in patre, & patrem in filio, ac spiritum sanctum in utroque. **CAP.** Id quoque neque grandi absque mysterio factum esse arbitror, quod omnes huius nominis literæ illæ eadem sint, ex quibus tria tempora, præteritum scilicet præsens & futurum uerbi substantiuu indicatiui modi apud Hebræos constant. **GAL.** Ita profecto est, ut ais. In hoc enim duo reuelantur arcana. Primum quidem est. Quia cum solum uerbum substantiuum substantiam significet, unde & substantiuum dicitur, cætera uero accidens, quare & adiectiua nuncupantur. Ideo solum uerbum substantiuum indicatiui modi stabilitatem designat, cætera autem fluxibilitatem. In hoc igitur, quod omnes huius nominis literæ ex uerbo substantiuo indicatiui modi accipiuntur, ipsa diuinarum personarum omnimoda, ac sempiterna stabilitas denotatur. Alterum uero arcanum est, quod nomen hoc ex eisdem literis constat, ex quibus tria tempora eiusdem uerbi componuntur, quæ sunt præteritum, præsens & futurum. Et sic apud eos sonant *יהיה* haiah, id est fuit, *יהוה* houe, quod est significat, *יהיה* ihie. i. erit. Ut ex hoc earundem personarum æternitas apertissime pateat: Patrem scilicet & filium & spiritum sanctum semper fuisse, esse, & fore. **CAP.** Quare hoc nomen apud Hebræos dicitur *שמעיהוה* Sem hamephoras, quod idem est apud nos quod expositum, siue declaratum? **GAL.**

Tria diuina nomina ex literis huius nominis composita.

Nomen

Cur hoc no-
men dicitur
Sem hamme-
phoras.

Nomen Dei tetragrammaton quamuis distinctè (ut patuit) diuinæ trinitatis mysterium cum unitate essentiae insinuaret. Quia tamen huius mysterij declaratio Messiae seruata fuerat, non fuit in ueteri testamento explicite expositum. Ne populus ille rudis & carnalis in errorem pluralitatem Deorum colentium incideret. Vnde Moses uelata facie eos alloquebatur. Vt inde innueretur, huiusmodi arcana non nisi figuris & ænigmatibus tradi eis debuisse. Qui autem spiritus sancti gratia afflati, huiusce nominis significatum intelligebant, illud nō nisi paucissimis & dignis tradebant. Nomenq; ipsum prius per nomen duodecim literarum, demum per nomen duarum & quadraginta literarum exposuerunt. Attamen ut ait R. Moses ben Maimon in libro More in 40. prime partis cap. Neq; nomen duodecim literarum, neq; nomen quadraginta duarum affirmabant esse שמ המפורש Sem hammephoras, id est nomen expositum. Cum Sem hammephoras non sit nisi unicum Deo sancto & benedicto, quod est nomen quatuor literarum, sicut paulo superius ostendimus. Hæc autem alia duo nomina necessario Dei cognitionem atq; noticiam homini tribuebant, quia per ea ipsum nomen quatuor literarum exponebant. Nomen igitur hoc tetragrammaton idcirco שמ המפורש Sem hammephoras, id est expositum uocauerunt, quia illud ueteres Hebræorum per nomina duodecim, & quadraginta duarum literarum exposuerunt, & melius adhuc atq; distinctius & lucidius à Messia exponendum fuerat.

De nomine Dei duodecim literarum, Et quomodo per illud antiqui Iudeorum patrem & filium & spiritum sanctum explicabant. Caput XI.

CAPITULO,

VT clarior adhuc atq; perfectior de nomine quatuor literarum habeatur noticia, de nominibus nunc dicendum est, per quæ à priscis Iudæorum sapientibus ipsum expositum fuisse, asseruisti. His enim cognitis, facile eius expositio atq; significatio cognosci poterit. Quare primum de nomine duodecim literarum ediffere, quidnam fuerit, quomodo uer per illud ab illis patribus nomen tetragrammaton exponi contigit. GAL. Ad maiorem eorum intellectum, quæ tam de hoc nomine duodecim literarum, quàm de altero duarum & quadraginta dicturus sum: Rabbeni Haccados notanda sunt uerba. Is enim in prima petitione eius libri quem גלי רזייה Gale razeya, id est reuelatorem arcanorum appellauit, sic ait (ut supra iam uidimus) Nomen duodecim literarum nomenq; quadraginta duarum, nō sunt uere nomina, quorum alterum ex duodecim, alterum ex quadraginta duabus literis constet, sed unumquodque eorum uerba diuersa continet, quæ unum ostendunt.

ostendunt. Vt igitur de nomine duodecim literarum nihil ipse dicam, ea tantummodo quæ de ipso Rabbi Moses Ægyptius in sexagesimo primo cap. primæ partis libri More dicit, adducam. Ibi enim ita ad uerbum ait: Erat adhuc apud eos nomē, quod duodecim literarum filium dicebant. Quod utiq; in sanctitate quoq; ac reuerentia erat, citra tamen nomen quatuor literarum. Est autem in promptu quātum ad me est, id quod ipse uehementer opinor, ipsum non unum fuisse nomen: sed duo, uel tria nomina aggregata, quorum literæ duodecim erant. Et priores illi sancti patres quotiescunq; in sacra scriptura nomen quatuor literarum occurrebat, uidelicet יהוה, ipsum cum duodecim illis literis pronuntiabant, atq; exponebant. Quemadmodum illud hodie cum his quatuor aleph daeth nun iod, hoc est cum יהוה Adonai pronunciamus. Illud tamen nomen duodecim literarum maioris proculdubio unitatis significationem importabat, quàm id quod hoc nomen יהוה Adonai significat. Neque illud quempiam scire prohibebant, quin potius quemcunq; uolentem illud discere, docebant. Non sic autem faciebant de nomine quatuor literarum. Neminē enim illud docebant, qui sciebant, nisi filios suos, atq; discipulos: qui tales essent, qui illud scire mereretur, & hoc semel duntaxat in hebdomada. Cum autem multiplicati essent in mundo homines schismatici, atq; insolentes, nomenq; duodecim literarum didicissent, cum eo credulitatem corruerunt. Sicut accidit ei, qui imperfectus est, cum percipit rem non sic se habere, ut sibi à principio uisum fuit. Quamobrem patres illi occulerunt nomē istud duodecim literarum, neminemq; ulterius illud docuerunt, nisi honestos & pudicos, qui erant in sacerdotio, ut cum eo populū in sanctuario benedicerent, postquam prohibuerunt de sanctuario memoriam nominis expositi, propter maliciam filiorum Adam. Quod (ut istemet Rabbi asserit) immediate post Symeonis Iusti obitum accidit, qui ultimus omnium cum nomine quatuor literarum populo benedixit. Hæc omnia Rabbi ille Moses Ægyptius filius Maimon. Cū igitur Rabbi iste dicat, quod nomen duodecim literarum nō erat unum nomen, sed duo uel tria nomina ex duodecim literis constantia, per quæ ueteres illi patres nomen tetragrammaton quod diuinæ trinitatis mysterium distincte insinuat, pronuntiabant, atq; exponebant. Cōstat absq; dubio, nomen hoc duodecim literarum aliud non fuisse, q̄ tria hæc nomina, *Nomen duodecim literarum.* אב בן ורוח הקודש. Id est. Pater, filius, & spiritus sanctus. Huius autē mirabilis expositionis fidem Iudæis faciūt eorum literæ. Nam si nomina hæc Hebraicis scribātur literis, sic אב ab, id est pater, בן ben, id est filius, ורוח הקודש ueruah haccados, id est & spiritus sanctus. Siue etiam spiritum sanctum uocauerimus, sicut ipsi frequentius uocāt, ורוח הקודש Ruah haccodes, id est spiritum sanctitatis, seu sanctuarij. Et tunc sic dixerimus, אב בן ורוח הקודש. Hoc est. Pater, filius, & spiritus sanctitatis,

uel sanctuarij. Vtroq; modo hæc nomina ex duodecim cōstant literis. Primum enim scilicet אב ab, quod est pater, ex duabus componitur literis. Secundum uerò scilicet בן ben, quod idem est quod filius, duabus quoque scribitur literis. Tertium autem copula scilicet ורוח ה' ueruah haccados, quod est & spiritus sanctus: uel ut ipsi dicunt, ורוח הקדש ueruah haccodes, id est & spiritus sanctitatis uel sanctuarij, utroq; modo apud eos non nisi octo scribitur literis, quæ cum prædictis quatuor duodenarium complent numerum. Patet igitur quòd nomen Dei duodecim literarum, per quod nomen Dei tetragrammaton exponebatur: aliud non erat, nisi hæc tria nomina, אב בן ורוח הקדש. Hoc est, Pater, filius, & spiritus sanctus. Quæ apud Hebræos duodecim literis scribuntur. Quod Rabbenus Haccados in supradicto libro ac loco (ut uisum est supra) affirmat, dicens: Ex hoc nomine exposito deriuatum est nomen duodecim literarum: quod est, Pater, filius, & spiritus sanctitatis. Hæc autem tria nomina dicebantur unum nomen, ad innuendum, quòd tres personæ diuinæ per tria illa nomina expressæ, sunt unum secundum naturam, id est unus Deus.

*De nomine Dei duarum & quadraginta literarum, per quod Priscii Iudæorum diuinæ trinitatis & unitatis arcanum aper-
tissime exponebant, Caput XII.*

CAPNIO,

Nunc reliquum est, ut dicas quid sit nomen Dei quadraginta duarum literarum, & quomodo per illud, nomen Dei tetragrammaton ab antiquis Iudæorum exponeretur. GAL. Per nomen Dei duarum & quadraginta literarum antiqui Hebræorum nomen Dei, duodecim literarum explanabant. Quare sicut nomen duodecim literarum à nomine quatuor literarum deriuari asserunt: ita & à nomine duodecim literarum nomen quadraginta duarum emanare aiebant. Ut igitur de hoc nomine sicut in cæteris feci, nihil à me dicam: sed ea duntaxat quæ ipsimet asseuerant, referam: primum audi quæ ipse Rabbi Moses filius Maimon in libro More, sexagesimo secundo capite, primæ partis dicit. Sic enim ait: אמר דבי טרפון פעם אחת עליתי אחר אבי אימא לרובן והסיתי אזני אצל כהן ושמעתי שבעו בעיי מזה אחרי הכתנים והיה אצלם גם כן שם בן ארבעים ושתיים אותיות וירוע אצל כל אדם בעל ציור שאי אפשר בשום פנים שיהיו ארבעים ושתיים אותיות מזה אחת אמנם היו אלו רבות כללי אותיותיהם ארבעים ושתיים ואין ספק שהכל הם מורדים על ענינם בתורת הענינים החם יקרבו לאמהת ציור עצמו יתברך בפנים אשר אמרנו ואמנם נקראו אלו המלות הרבות האותיות שם להיותם מורדים על ענין אחד לכך בשאר השמות המיוחדים ואמנם רבו המלות החם להבנת הענין כי ענין האחד אי אפשר שיוכח אלא במלות רבות

רבות הבן זה ורע שזה הדבר אשר ילומר היה מן העניני שמוריי עליהם השמות החם לא הדבור לכך באותיות הרשומות מכל ציור ולא נקרא בלל שם בן שתיים עשרה אותיות ולא שם בן ארבעים ושתיים אותיות זה שם המפורש אבל שם המפורש הוא השם המיוחד לו כמו שבארנו אמנם אלו השנים האחרים הם מלמדים קצת הבמה האלהית בהכרח והראיה על תיורו מלמד הבמה אמרם עליו שם בן ארבעים ושתיים אותיות קרוש ומסודש ואין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועומד בחצי ימיו ואינו בועס ואינו משהבך ואינו מעמי על מדותיו ודבורו בנחת עם חבריו וכל תיודשו וזכור בו ומשמרו בטתרה אהוב מלמעלה ונחמד מלמטה ואימתו מוטלת על חבריו והלמודו מתקיים בידו ונחל שני עלבום העולם הזה והעולם הבא זה כתוב בתלמוד ומה מאד רחוק מה שיוכח מזה המאמר מכונת אמרו וזה כי הרוב יחשבו שחם אותיות שידובר בהם דבר אחד ולא יפורש להם ענין שיגיעו כחם אל אלו הענינים העצומים וצרי להם מי שירצה ללמוד להבנת המלות האלו אשר זכר ומבואר הוא שזה כולו אינו רק הורעת ענינים אל היום מכלל הענינים שהם סתרי הורה כמו שבארנו וכבר התבאר בספרים המחוכרים בחכמה האלהית שזאת החכמה אי אפשר לשבחה ורצה לומר השגת השכל הפועל וזה ענין אימרו והלמודו מתקיים בידו Hoc est: Dixit Rabbi Tarphón, Ascendi aliquando post patrem matris meæ in templum, & adhibuí aurem meam sacerdoti: & percepi, quòd quærerent quæstiones ab eo fratres eius sacerdotes. Erat autem apud illos nomen quadragintaduarum literarum. Nouit autem quicunque intellectu uiget, nò posse aliquo modo fieri, ut uerbum unum cōstet quadragintaduabus literis: uerum erant multa uerba cōposita ex literis quadragintaduabus. Nec dubium, quin illa omnia significarent aliquas rationes, perducentes hominem ad ueritatem substantiæ creatoris, eo modo quem diximus. Dicebantur uerò ista uerba multarum literarum, unum nomen, propter unam rem quam significabant: sicut alia nomina ab operibus sumpta. Sed erat illorum uerborum multitudo: ut intelligeretur ratio, quæ fortassis non poterat intelligi, nisi per multa uerba. Itaque notato hæc. Et aduertas, quòd res quam demonstrat scientia rationum, quas illa nomina significant, non erat simplicis sermonis literarum: nunquam enim dictum est nomen duodecim, & nomen quadragintaduarum literarum esse sem ham-mephoras, id est nomen expositum. Nam nomen expositum est illi appropriate, sicut iam declarauimus. Hæc autem duo nomina magno adiumento erant homini, ad cognoscendum creatorem. Cuius rei argumentum est, quòd ut dicunt sapientes, nomē quadraginta duarum literarum est sanctum, & sanctificatum, & non panditur nisi humili, & qui processit ultra dimidium ætatis suæ, minime iracundo, aut ebrioso, uel peruersis moribus, sed affabili. Quicumque uerò eius nominis scientiam habet, & cauet sibi in illo, custoditq; illud cum mundicia: diligitur à superis, & desideratur ab inferis, & timetur à creatura, & disciplina eius est perpetua in manu ipsius, & obtinebit duos mundos,

præsentem & futurum. Et hoc est quod scriptum est in Talmud: Quantum distat quod intelligunt homines ex his, ab eo quod fuit in mente dicentis. Nam multi arbitrantur, quod sint solum literæ de quibus loquantur: nec etiam quod sit in eis ratio, qua acquiratur dicti gradus sublimes, quodque sint necessariae ad componendos modos illos, de quibus sapiens quem supra nominauimus mentionem fecit. Clarum autem est, quod hoc totum non est nisi scientia diuinarum rationum, numero rationum quæ sunt arcana legis, sicut exposuimus. Iam uerò monstratum est in libris compositionis sapientiæ spiritualis, quod illius scientiæ non potest obliuisci, qui peritus in ea fuerit: quoniam est apprehensio intelligentiæ agentis. Et propter hoc dictum est, Scientia huius perpetua in manu ipsius. Hæc ille. Qui ibidem quoque sic ait: Cum autem homines quidam huiuscemodi uerba inuenissent, facilitatem sumperunt mentiendi, atque dicendi: quod cum aliquæ literæ (ut ipsi uolunt) coniunguntur, talem uel talem habeant effectum: puta si tali uel tali modo scribantur. Post hæc scripta sunt mendacia illa, quæ homines illi impij de corde suo adinuerunt, perueneruntque scripta illa ad insipientium manus, qui ratione qua possent uerum à falso discernere, prorsus carebant. Et fidem scripturis illis adhibuerunt, cõfisi quod ueræ essent. Nam sicut scriptum est Proverb. 14. cap. פתי Pethi, id est stolidus credit omni uerbo. Hæc Rabbi ille Moses Maimonis filius. Quia igitur nomen duarum & quadraginta literarum (sicut de nomine quoque duodecim dictum est) non est unum nomen, cum impossibile quodammodo sit, nomen unum tot literis scribi, atque proferri. Sed (ut ait Rabbenus Haccados) diuersa continet uerba, quæ unum nomen quatuor scilicet literarum ostendunt, & manifestant, uel quæ nomen unum tetragrammaton perfecte exponunt: ut idem Rabbi Moses affirmat. Hæc autem uerba ex duabus & quadraginta literis constantia, per quæ distincta atque perfecta nominis quatuor literarum habebatur expositio: apud uetustissimos Hebræorum hæc erant, אב בן אל אהר. Hoc est, Pater Deus, filius Deus, & spiritus sanctus Deus: uerum tamen non sunt tres dij, sed unus Deus. Horum autem uerborum literæ in Hebraico duæ & quadraginta sunt. Siue רוח הקודש id est spiritus sanctus, ut nos dicimus, ponatur: siue רוח הקודש id est spiritus sanctitatis, ut ipsi dicunt: Cum utrobique eadem sint literæ, & si diuersa punctatio. CAP. Si Iudæi recentiores nobis obijcerent, cur tam in hoc nomine quadraginta duarum, quam in nomine duodecim literarum cum רוח הקודש id est spiritu sancto, ponimus uau literam, quæ Et, dictionem copulatiuam efficit: & non sic eam ponimus, cum בן ben, id est filio: quid eis respondebimus? GAL. Primum quidem, quod huiusmodi scribendi modus in scripturis Hebraicis sæpissime (ut ipse nostri) uenitur.

Nomen quadraginta duarum literarum, primo omisso.

uenitur. Vt cum plura in eadem clausula uerba, siue nomina concurrunt: semper cum ultimo ו uau litera, quæ copulatiuam dictionem reddit, posita reperiatur. Et ut cætera huius generis omittam, exempli gratia illud Exo. 3. cap. adducam. יהוה אלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחנו אליכם. Id est, Dominus Deus patrum uestrorum, Deus Abraham, Deus Ishac, & Deus Iacob misit me ad uos. Vides ו uau literam quæ copulam efficit, non nisi cum postremo ponit: Et ita in consimilibus quoque inuenies. Deinde uerò dicimus. Quod quidam ex ueteribus eorum, quem ipsi רבנו הקודש Rabbenu Haccados, id est magistrum nostrum sanctum uocant, cui contradicere apud eos nefas est, in prima petitione libri, גלי רזייה Gale razeya, id est reuelatoris arcanorum, alio modo nomen Dei quatuor literarum per quadraginta duos literas exponens, hanc ו uau literam nullibi ponit. Sic enim ait (ut supra diximus.) Quia uerò non inuenitur aliquid in Deo, quod non sit Deus, ex nomine duodecim literarum emanat nomen quadraginta duarum, quod est, אב אלהים בן אלהים רוח הקודש אלהים. Hoc est, Pater Deus, filius Deus, spiritus sanctus Deus: Tres in uno, & unus in tribus: uel Trinitas in unitate, & unitas in trinitate. Vbi duæ & quadraginta sunt literæ. In quibus licet expositio ipsa uarietur, sensus tamen expositionis haudquaquam uariatur: sed idem prorsus est utrobique. Prisci enim illi patres qui prophetarum discipuli, & successores fuerunt, cum nomen Dei tetragrammaton aut per nomen duodecim literarum, aut per nomen quadraginta duarum exponerent, & diuersimodè exponebant, omnes tamen ad unum eundemque sensum conueniebant. Tres personas diuinas scilicet patrem, filium, & spiritum sanctum, eisdem nominibus quibus nos exprimimus, omnino exprimentes. Quarum unamquamque Deum esse asseriebant, easque non tres deos: sed unum Deum esse aiebant. Et sic diuinarum personarum trinitatem, cum diuinæ essentiae unitate, expresse per duas & quadraginta literas exponebāt. Et hæc erat uera atque perfecta nominis Dei quatuor literarum expositio, quam antiqui Hebræorum per nomen quadraginta duarum literarum faciebāt. Recentiores autem ipsam prorsus ignorant, ideoque orationes eorum minime exaudiuntur: ut dicitur in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. 91. dictum, אשאבתי כי ירע שמי יסראני ואענהו. Id est, Exaltabo eum, quoniam cognouit nomen meum: inuocabit me, & respondebo ei. Ibi enim sic legitur, אמור רבי יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר מופני מוח מתפללין ישראל בעולם הזה ואינו נענין על ידי שאינו יודעים בשם המפורש אבל לעתיד לבא הקודש ברך הוא מודיען שני כי ירע שמי באותה שעה הן מתפללין ומיד נענין שני יסראני ואענהו. Id est, Dixit Rabbi Iehosuas filius Leui in nomine Rabbi Pinhas filij Iair. Quam obrem orationem fundunt Israelitæ in mundo isto, & nequaquam exaudiuntur: Propterea nimi-

rum, quòd nesciunt nomen hammephoras, siue nomen tetragrammaton. Futurum est autem, ut Deus sanctus & benedictus, doceat eos illud, sicut dictum est Esa. 52. Sciet populus meus nomen meum. Tunc uere orabunt, & exaudientur. Sicut dictum est, Inuocabit me: & respondebo ei. Hæc traditio. Quoniam igitur iuxta hanc traditionem hoc benedictum nomen Deus ipse docturus esset homines, per ueram ipsius expositionem diuinæ trinitatis mysterium manifeste referendo, quod tempore Messiae futurum erat, ut in præcedentibus Rabbenus Haecados testatus est. Idcirco nomen hoc Dominus Iesus uerus Messias, uerusq; Dei filius, discipulos suos qui Israelitæ erant, perfectissime docuit, diuinæ trinitatis mysteriū apertissime reuelando. Dum Matth. 28. cap. Data est (inquit) mihi omnis potestas in cælo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docetes eos seruare omnia quæcunq; mandauit uobis. In hac igitur forma, in qua baptizare iussit instructos, cum posuit patrem & filium & spiritum sanctum: manifeste insinuauit, se iam discipulos suos arcanum trinitatis & unitatis diuinæ perdocuisse. Tria quippe nomina hæc pater, filius, & spiritus sanctus, diuinarum personarum exprimunt trinitatem. In eo autem, quòd in nomine, & non in nominibus dixit: euidenter ostendit, patris & filij & spiritus sancti unam essentiam esse, atq; naturam. Et hæc proculdubio est uerissima atq; distincta nominis Dei quatuor literarum expositio, quæ & in nomine duodecim literarum, & in nomine quadragintaduarum, explicite continebatur. Cum his igitur nominibus duodecim scilicet & quadragintaduarum literarum, Dominus noster Iesus Christus nomen Dei tetragrammaton discipulis suis perfectissime exposuit. Quare & patrē alloquens (ut Ioan. 17. cap. habetur) Pater inquit manifestauit nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi. Et iterum ait: Hi cognouerunt quia tu me misisti, & notum feci eis nomen tuum. Discipulorum uero Christi doctrinam Athanasius secutus, ipsum nomen Dei tetragrammaton primum per nomen duodecim literarum, quod est (ut paulò superius patuit) Pater, filius, & spiritus sanctus. Deinde per nomen quadragintaduarum, optime atq; perfecte exposuit, dicēs: Deus pater, Deus filius, Deus spiritus sanctus, & tamen non tres dii, sed unus est Deus. Ex quibus manifeste patet, unam atq; eandem fuisse ueterum Hebræorum fidem atq; nostrā.

De nomine Dei אדוני Adonai, per quod diuinæ trinitatis uniuersale dominium significatur. Caput XIII.

CAPNIO,

Um & alia apud Hebræos comperiantur Dei nomina: quatuor scripta literis, ut sunt אדוני Adonai, אלהי Ehie, אלהי Agla, & cætera id genus, siqua sunt. Quid est, quòd solū nomen

men

men hoc יהוה de quo paulo ante meminimus, ארבע אותיות Arabaha othioth, id est quatuor literarum seu tetragrammaton dicitur? GAL. Quia nullius alterius nominis literæ ita distincte diuinitatis arcana intrinseca indicant. Nam hoc nomen, יהוה de quo paulò superius diximus, quòd Deo proprium sit, distinctiusq; cæteris diuinam naturam significet, dubium nullum est, quòd præ cæteris quoque omnibus diuinæ trinitatis atque unitatis arcana designet. Cætera autem Dei nomina, cum non sint Deo propria, sed ab operibus similibus, ijs quæ sunt in nobis, deriuata: non ita distincte (sicut illud) diuinæ trinitatis & unitatis sacramenta insinuant. Quare solum illud inter cætera per excellentiam tetragrammaton appellatur, & si alia quædam Dei nomina quatuor scripta literis apud eos inueniatur. CAP. Ad maiorem itaq; ueritatis catholicæ expressionem, uellem, ut de unoquoq; eorum quæ gratia exempli adduxi, aliquid diceres. Et primū quidem quoniam pacto per nomen אדוני Adonai, quod loco nominis quatuor literarum proferunt, diuinarum personarum trinitas insinuetur. GAL. Nimis certe confuse per hoc nomen אדוני Adonai, quod Dominus interpretatur, diuinarum personarum trinitas designatur. Quemadmodum enim nomen אלהים Elohim, pluralitatem (ut supra ostendimus) importat. Ita quoque אדוני Adonai, plurale est nomen. Nam ab hoc nomine אדון Adon, quod singulare est, & id quod Dominus significat: fit hoc plurale אדונים Adonim, quod idem est quod Domini. A nomine autem singulari אדון Adon, fit אדוני Adoni, quod Dominus meus interpretatur. A plurali autem אדונים Adonim, fit אדוני Adonai, quod diuinum est nomen, & proprie idem quod Domini mei significat. Idcirco igitur Prisci illi patres à Mose edocti: Deum Dominos in plurali numero nuacupari sanxerunt: ut ex hoc palam ostenderetur, uniuersale rerum dominium tribus diuinis personis commune esse. Nam Dominus est pater, Dominus filius, Dominus spiritus sanctus. Ut autem innueretur, patrem, filium & spiritum sanctum nō tres Dominos esse, sed unum Dominum, decretum fuit: ut nomen ipsum אדוני Adonai, & si plurale sit: non nisi cum uerbo singularis numeri, uel cum nomine adiectiuo itidem singularis numeri coniungeretur.

De nomine Dei אלהי Ehie, per quod diuinæ trinitatis æterna stabilitas optime insinuatur. Caput XIII.

GALATINVS,

Um autem Moses Deo à quo ad liberandos filios Israel de uadenda Pharaonis seruitute mittendus erat, dixisset: Ecce ego uadam ad filios Israel, & dicam eis, Deus patrum uestrorum

h 4

misit me ad uos. Si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid dicam eis? Deus igitur nomen suum ei reuelare uolens: respondit (ut habetur Exodi 3. cap.) אלהי אשר אמר בה האמר לבני ישראל אל אלהי שלחני אליכם. Hoc est אלהי Ehie, id est fui sum & ero. אלהי אשר אמר Ehie, id est qui fui sum & ero. Et ait: Sic dices filijs Israel. אלהי Ehie, id est qui fuit, est & erit, misit me ad uos. Hic ergo ponitur nomen Dei אלהי Ehie, quod trium temporum uerbi substantiui indicatiui modi differentias complectitur: praeteri scilicet, presentis, & futuri, quae sunt fui, sum & ero. Ideo nomen ipsum אלהי Ehie, fui sum & ero, interpretatur. Nam secunda & tertia litera ipsius nominis, scilicet ה he & יod, primam personam quae est tertia apud eos, praeteriti temporis eiusdem uerbi designat, quae est היתתי haithi, id est fui. Quarta uero eius nominis litera, scilicet ה he, primam praesentis temporis indicat personam, quae est הוה houe, id est sum. Prima autem litera, scilicet א aleph, quae principio primae personae futuri temporis cuiuscunque uerbi apponi solet, primam futuri temporis eiusdem uerbi denotat personam. Quamuis prima persona apud nos, sit tertia apud eos, & tertia apud nos, sit prima apud eos, cum a tertia persona uerba declinare incipiant. Ex his ergo manifestum est, hoc nomen אלהי Ehie, differentias trium temporum indicatiui modi uerbi substantiui in se continere. Quocirca fui sum & ero aptissime interpretatur, ad insinuandam summam & omnimodam ac sempiternam Dei stabilitatem, qui semper fuit, est & erit. Deinde ut ostenderet personarum trinitatem, essentiaeque unitatem: ita Deus ipse Mosem alloquens subiicit. Exodi tertio cap. בה האמר אל בני ישראל יהוה אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם. Id est, Ita dices filijs Israel, Dominus Deus patrum uestrorum, Deus Abraham Deus Ishac, & Deus Iacob misit me ad uos. In eo enim quod ter dixit Deus, personarum trinitatem expresse insinuauit. In eo autem quod semel dixit Dominus, nec miserunt inquit, sed misit: diuinæ naturae unitatem demonstraui. Postremo uero ut nomen hoc אלהי Ehie, suum esse innueret, per quod diuinæ trinitatis & unitatis aeterna & omnimoda stabilitas importatur: immediate subdidit. זה שמי לעולם. Id est, Hoc est nomen meum in aeternum. HOG. Quum haec ita sint, ut ais, miror admodum nostrae aeditionis autorem: non ita (ut tu traduxisti) locum hunc transtulisse. Ait enim sic: Deum Mosi dixisse, Ego sum, qui sum. Sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad uos. GAL. Id tibi mirum uideri non debet, quum hoc nomen אלהי Ehie, ut sonat minime traduci possit, nisi per quandam circumlocutionem. Multa enim sunt in legis prophetarumque arcanis, quae Hebraicus scribendi legendique modus insinuat, quae tamen in aliam transferri linguam non possunt. Quod potissimum in ipsis diuinis nominibus apparet. In quibus plerunque tam Graeca quam

quam Latina deficit aeditio. Quod pulchre Origenes testatur, dum contra Celsum ait: in quibusdam sacris nominibus mirandam latere uirtutem: ideoque haec ipsa nomina ex Hebraica in aliam non posse traduci linguam. CAP. Quamuis ea quae de nomine אלהי Ehie dixeris, tam uera sint, ut negari nullatenus possint: unum tamen est, quod summopere miror. Cum enim Deus de hoc nomine loquens, dixit: זה שמי לעולם. Quod omnes interpretes nostri (ut tu quoque interpretatus es) sic interpretantur, Hoc est nomen meum in aeternum. Quae quidem interpretatio uera esset, si dictio לעולם Leolam cum litera uau scripta esset, sed cum sine uau scripta sit, non לעולם leolam, sed לעלם leallem punctanda esset, & tunc cum a uerbo עלם alam, quod occultare siue celare significat, huiusmodi dictio deueniat: non pro eo quod est in aeternum, sed pro eo quod est ad occultandum accipi deberet. Quare dictum illud Dei sic recte traducendum esset, Hoc est nomen meum ad occultandum, siue ad celandum. Quo aperte datur intelligi, alia praeter illa quae dixisti, in nomine אלהי Ehie, latere arcana quae cabalisticis discutienda relinquuntur. Scire igitur abs te uelim, quae sint arcana ista, in hoc diuino nomine latitantia. GAL. Haec ego magis abs te discere cuperem, qui non literarum Hebraicarum tantum optimam notitiam habes, uerum Cabalisticarum quoque sapientiae peritia praeter ceteris polles. Attamen ut petitioni tuae satisfaciam, uerba Rabbi Abraham Pici adducam, qui in libello quem de significatione taghin, id est, apicum qui literis legis superscribuntur, aeditit: sic ait, ענין סוד זה הסימן הגדול משבעה אותיות וענין בהם ותמצא עליהם בא בתרים והוא סוד אלהי ותסימן זה כלול עם השם הגדול ועל זה רמז ויאמר אלהים אל משה אלהי אשר אלהי והתחם הפסוק אלהי שלחני אליכם רוצה לומר ג' פעמים אלהי כנגד ג' בתרים על כל אות ואות וברי שתצטרך בכל הסימן סוד השבועי דבר אחד שלשה בתרים על כל אות כנגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב הנזכרים מיד שנאמר ויאמר אלהים אל משה אלהי אשר אלהי בה האמר לבית יעקב יהוה אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לרוח דוד וענין באותיות שמות האבות ותבין סוד שלש עשרה מרות כמו שפירשנו גם בשתדקוק תבין סוד יהי בי המצא חמש עשרה בתרים למעלה משמות האבות תרי לך סוד שלש עשרה מרות וסוד אלהי וסוד שם הגדול המפורש דאמנם על שם ושם מן האבות זכר האלות שאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ובשתדקוק שם אלהי המצא השם רמוז בו שני פעמים והמבין יבין וזה מה שאמר זה שמי לעולם כתיב רוצה לומר זה שמי לעולם שאין לגלות אלא לאדם צנוע ומבין בסבלה ועוד זה רמז בנביאים ויהיה כהנל קרשו הם מפניו כל הארץ ובבן רמז סוד יהוה ארצי הם ומלכך בשם הגדול ואמנם בו המצא רמזו שם הגדול כזה הפסוק ואמר לי מה שמו מה ונראה על דרך פסוקים אלו של שם אלהי ואמר זה שמי לעולם כמו אלהי שלחני אליכם. Id est, Ecce doceo te quid secreti contineatur in signo magno septē literarum

rarum (quæ sunt $\text{י} \text{ו} \text{ו} \text{ו} \text{ו} \text{ו} \text{ו}$) Tu uerò aduerte, & reperiēs super eas uiginti & unam coronam. Et est secretū nominis יהיה Ehie. Cuius nimirum literarū numerus confurgit in unum & uiginti. Et hoc quidem signum comprehensum est cum nomine magno scilicet tetragrammaton. Et propterea aduerte, quòd dixerit Deus Mosi יהיה & terminatur uersus scripturæ in uerbo, יהיה misit me ad uos. Ter autem dictum est יהיה Ehie, è regione trium coronarum, quæ in sunt singulis septem superscriptis literis, & iam edoctus es rationem numeri earum. Et rursus. Tres coronæ in singulis septem literis, è regione trium patrum, Abraham, Ishac, & Iacob. Quemadmodum dictum est. Et rursus dixit Deus Mosi: Sic dices domui Iacob: Deus, dñi patrum uestrorū, dñi Abraham, dñi Ishac, & dñi Iacob, misit me ad uos. Hoc est nomen meum in æternum, & hæc nominatio meā in omnem generationem & generationem. Si autem consideraueris literas nominum patrum, percipies secretum tresdecim proprietatum, sicut declarauimus. Percipies in super secretum nominis יהיה ia, quoniam inuenies coronas quindecim, super nominibus patrum. Ecce habens sacramentum tresdecim proprietatum, sacramentum יהיה Ehie, & sacramentum nominis magni hammephoras, id est declarati. In quibus quidem nominibus & in nominibus patrum fit mentio diuinitatis, quoniā dicit: dñi Abraham, dñi Ishac, & dñi Iacob. Et quando speculatus fueris, in nomine אלהי Elohe, inuenies diuinitatem pluraliter signatam, & qui intelligit, intelligat. Et hoc est quod dicit, Hoc est nomen meum in æternum: & scriptum est sic לעל (hoc est sine uau litera,) quod occultum significat. Non enim licet hoc sacramentum patefacere nisi homini miti, & qui incubat doctrinæ cabalæ. Et signatur hoc in prophetis quando dicitur, Deus in tabernaculo sanctitatis eius sileat à facie eius omnis terra. Et hic signatur secretum יהיה nominis quatuor literarum, & secretum יהיה Adonai, & cōprehenduntur in illo nomine. Et quidem sic inuenies nomen magnum in hoc uersiculo, יהיה Id est, Si dixerint tibi, quod est nomen eius: quid? (Nam in litera י iod dictionis י , & in litera ה he dictionis ה , & in litera ו uau dictionis ו , & in litera ה he dictionis ה , detegitur nomen Dei magnum tetragrammaton. Apparet autem per uiam horum textuum, quòd propter nomen יהיה Ehie, dictū est hoc, Hoc est nomen meum ad occultandum (quasi dicat quod occultandum est) Sicut scriptū est, יהיה Ehie misit me ad uos. Hæc omnia ille. Ex quibus non solum arcana in hoc nomine יהיה Ehie latitantia, literas Hebraicas non ignorantibus, patent. Sed etiam personarum pluralitatem cum unitate essentia in Deo esse, aperte ostenditur. Verum hæc est Cabalistarum expositio. Quæ autem prius posita est, ex Talmudistarum dictis sumitur.

Deno-

De nomine Dei אגלא Agla, per quod diuina trinitatis infinita potentia exprimitur. Caput xv.

GALATINVS,

T etiam de nomine Dei אגלא Agla, quædam admodum pauca pro tuæ petitionis satisfactione dicam. Scire te uelim, nomen ipsum Dei אגלא Agla (ut eius literæ innuunt) nō aliud quàm æternam & infinitam Dei potentiam, quam respectu creaturæ siue producendæ, siue productæ habet, denotare. Nam prima quidem eius litera scilicet א aleph pro אתה atta quod est tu, ponitur. Secunda uerò scilicet ג ghimel, pro גבור ghibor, quod potens interpretatur. Tertia autem scilicet ל lamech, pro לעולם leholam, quod idē est quod in æternum. Quarta demum scilicet א aleph, pro אדוני Adonai, quod Dominus in nostram uertitur linguam. Ex quo manifeste patet, ipsum nomen אגלא Agla nihil aliud significare, quàm totum hoc $\text{אתה גבור לעולם אדוני}$ Id est, Tu potens in æternū Dominus. Ex his igitur palam est, idem nomen אגלא Agla ipsam diuinæ trinitatis omnipotentiam aperte exprimere.

De nomine Dei שדי Sadai, per quod diuina trinitatis omnimoda sufficientia, qua solus Deus sibi sufficiens est, optime designatur. Caput xvi.

CAPNIO,

St & aliud Dei nomen, quod frequēter in sacris literis occurrit, שדי Sadai dictum. De eo quoque aliquid quæso dicas. GAL. Notanda sunt ergo quæ de hoc nomine dicit Rabbi Moses Maimonis filius, eo in libro, qui apud Iudæos, מורה הנבוכים More hannebochim inscribitur. Ibi enim in calce quadragesimisecondi capitis, primæ partis, sic inter cætera ait: Nomen שדי Sadai compositum est ex uerbo שדי dai, quod est sufficit, & ex litera quæ ש Sin dicitur. Verbum autem שדי dai sufficientiam significat, ut ex eo patet: quod apud Abdiam primo sic dicitur, $\text{אם גנבים באו לך אם שודדי לילה}$ Hoc est, Si fures uenissent, uel introissent ad te, si latrones nocte, quomodo tacuisses? Nonne furati fuissent שדי dayam, id est sufficientiam eorum? Porro litera ש sin, quæ huic nomini שדי Sadai præponitur: idem est quod אשר asser, id est qui. Quãobrem שדי Sadai idē est quod אשר שדי asser dai, i. qui sufficit, uel qui sufficiens est, uel qui sufficiētia est. Ideo nomen hoc nunq̄ apud Hebræos nisi de solo Deo dictum reperitur. Neq̄ mirū quidem, cum eius sensus sit (ut dictum est) qui sufficit, uel qui sufficiens est, uel qui suffi-

cientia

cientia est. Quod soli Deo congruere, manifestum est. Nam ut ait Algazel philosophus in libro qui de nominibus Dei inscriptus est, solus Deus simpliciter & absolute diues, & ditans est. Ipse enim neq; in substantia, neq; in qualitatibus ab aliquo alio depēdet, sed cum omnibus sibi pertinentibus, immunis omnino ab omni dependentia est. Deinde subdit: Diues igitur & sufficiens sibi absolute & in ueritate is est, qui nullo alio indiget. Et hic solus Deus est. De omnibus uerò alijs hoc transumptiuè, siue secundum quid dicitur. Huc usq; Algazel. Cum igitur solus Deus trinus & unus sit sibi sufficiens, idcirco nomen שדי Sa dai recte diuinæ trinitatis sufficientiam, qua Deus sibi sufficiens est, importat, atq; significat.

De duobus & septuaginta Dei nominibus, per quæ diuinæ trinitatis atque unitatis perfectiones aptissimè insinuantur.

Caput XVII.

CAPNIO.

DE septuagintaduobus Dei nominibus, cum multi multa dixerint, & nonnulli quidem inania ac risu digna: eapropter ad maiorem diuinorum nominum notitiam, uellem postremò tuam de ipsis sententiam audire. GAL. Ut itaq; de his nō nisi ea quæ ex Cabalisticis libris accepi, dicam. In primis textus ex quibus nomina ipsa formantur, adducam ex Exodi decimo quarto capite, ubi sic Hebraicè dicitur,

ויסע בלאד האלהים ההלך לפני מוחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמור הענן
 מפניהם ויעמר מאחריהם ;
 דיבא בין מוחנה מצרים ובין מוחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה
 ולא קרב זה אל זה כל הלילה ;
 ויש משה את יהוה על הים וילך יהוה את הים ברוח קרים עזה כל הלילה
 וישם את הים להרבה ויבסעו המים ;

Hoc est, ut uerbum uerbo reddam.

Et mouit se Angelus Deorum qui ibat ante castra Israel, & ambulauit post illa: & mouit se columna nubis à facie eorum, & stetit post illa.

Et uenit inter castra Ægyptiorum, & inter castra Israel, & erat nubes & tenebræ, & illuminabat noctem, & non appropinquauit alter ad alterum tota nocte.

Et declinauit Moses super mare, & abstulit Deus mare uento noto ualido tota nocte, & uertit mare in siccum, & diuisæ sunt aquæ.

Quæ quidem uerborū series apud Hebræos in tres פסוקים pasukhim, id est textus siue uersus distinguitur. Quorum quilibet duabus & septuaginta literis constat. Ex quibus Cabalisticè miro quodam modo duo

do duo & septuaginta Dei nomina extraxerunt. Et id quidem decem effecerunt modis.

Quorum primus est, ut primò prima litera primi uersus accipiatur, quæ est ו uau. Subinde secundi uersus ultima, quæ est ה he; postremò tertij uersus prima, quæ est ו uau. Ex quibus tribus literis primū primi modi nomen resultat, quod est ווה. Deinceps secundam primi uersus accipiunt literam, quæ est י iod; deinde penultimam secundi, quæ est ל lamed; postremò secundam ultimi, quæ est י iod. Et sic secundum nomen constituunt, quod est ולי. Et ita hunc seruantes ordinem continuè procedunt, quousq; totus literarum numerus absumatur. Quod facile patet nomina ipsa primi modi conspicienti.

Secundi uerò modi nomina ex eisdem literis sic secundum eos formantur. Primò igitur primam primi uersus siue textus accipe literam, quæ est ו uau; & primam secundi, quæ est etiam ו uau; ac primam tertij, quæ itidem est ו uau. Et sic primum secundi modi nomen formabis, quod est ווו. Deinde si secundam primi textus acceperis literam, quæ est י iod; & secundam secundi, quæ similiter est י iod; ac secundam tertij, quæ י iod quoq; est: secundum secundi modi constitues nomē, quod est ויי. Item ex tertia primi textus litera, quæ est ש samach; & ex tertia secundi, quæ est ב beth; atq; ex tertia tertij, quæ est ט teth: tertium secundi modi conficitur nomen, quod est וטש. Et ita hoc ordine procedendo, quousq; omnes eorundem textuum absumantur literæ, duo & septuaginta secundi modi efficiuntur nomina. Ut uideri potest, eadem ipsa secundi modi nomina conspiciendo. Reliquorum autem octo modorum nomina, quomodo ex eisdem ipsis literis componantur: regulas ipse gratia euitandæ prolixitatis, nunc non trado, sed studiosis inuestigandas relinquo. Sat enim me fecisse unum-

quisque (ut opinor) arbitrabitur, quum me & conficiendorum primi ac secundi modi nominum regulas tradidisse, & nomina ipsa omnia decem modorum (prout ea in Cabalistarum libris reperi) retulisse, uiderit.

Quæ hæc sunt,

Sequuntur Nomina prædicta.

DECEM MODI LXXII NOMINVM

Septuagintaduo nomina diuina primi modi,

Table of 72 Hebrew words for the first mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina secundi modi,

Table of 72 Hebrew words for the second mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina tertij modi,

Table of 72 Hebrew words for the third mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina quarti modi,

Table of 72 Hebrew words for the fourth mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina quinti modi,

Table of 72 Hebrew words for the fifth mode, arranged in two columns.

Septua.

Septuagintaduo nomina diuina sexti modi,

Table of 72 Hebrew words for the sixth mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina septimi modi,

Table of 72 Hebrew words for the seventh mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina octauj modi,

Table of 72 Hebrew words for the eighth mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina noni modi,

Table of 72 Hebrew words for the ninth mode, arranged in two columns.

Septuagintaduo nomina diuina decimi modi,

Table of 72 Hebrew words for the tenth mode, arranged in two columns.

Nominum summa 720.

CAP. Aiunt ex nostris quidā, nomina primi & secundi modi sic punctata, ut posuisti, non esse Hebraica, quod præter morem Hebraicæ scripturæ punctata sint. GAL. Hoc forte dicunt, qui ex eo hominum genere sunt, qui se se, ac sua non recte metientes, usque adeo se omnia scire existimant, ut quod ipsi nesciunt, neminem scire putent. Tu autem id nequaquam diceres, tum quia huiusmodi hominum mores semper odisti: tum etiam, quia in Cabalisticis libris eadem nomina (ut arbitror) sæpenumero sic punctata legisti, & maxime primi modi. Ego quoque ea sic omnino punctata pluribus in locis inueni: & præsertim Romæ in bibliotheca summi Pontificis, eo in loco, ubi libri Flaminei, uiri quondam trium linguarum peritissimi, reconditi seruantur. Qui igitur ipsa ita punctata, Hebraica esse negant, quærant ibi inter Hebraicos codices, & nomina ipsa primi modi sic punctata inuenient. Quæ & si uitio scriptorum sint ibi aliquantulum deprauata, ego tamen ipsa iuxta Cabalistarum normas castigatius referre curauī. CAP. Non ab re igitur scire nonnulli cupiunt, quare hæc nomina punctis huiusmodi punctentur. GAL. Quanquam id apud Cabalistas maximum sit secretum, & usque adeo quidem, quod illud nullo pacto scribendum esse præcipiunt: sed ore tantum, & non nisi paucissimis, ac dignis reuelandum. Ne ex margaritis ante porcos positis, nomina diuina indignis & uilibus nota fieri contingat. Ego tamen cui uel maxime cordi est, ueritatem nemini occulere, quin potius ipsam cunctis patefacere, dico. Ideo hæc nomina sic punctata esse, quia literæ ex quibus conficiuntur, in supradictis textibus ita punctatæ habentur. Nam literæ quidē quæ in ipsis textibus punctatæ inueniuntur, simul cum punctis ipsis, ad horum nominum formationem concurrunt. Quæ autem in eisdem textibus punctatæ nō habentur, ut sunt quæ in calce dictionum ponuntur, quas ut plurimum punctari non contingit, his in nominibus punctantur punctis, quæ earum prolatio naturaliter exigit. Vt patet nomina ipsa intuenti. Neque tamen magno absque mysterio Cabalistarum sic illa punctari uoluerunt. Cum ex huiusmodi punctatione, in unoquoque ipsorum nominum resultet syllabarum trinitas, quæ diuinarum personarum trinitatem in una diuina essentia distincte designat. CAP. Quo modo hæc nomina interpretantur? GAL. Quidam ex nostris ita nomina primi modi interpretati sunt:

Exaltator, Auxiliator, Spes, Salus, Quæsitus, Annunciatus, Longanimis, Adorandus, Recordabilis, Tu, Exaltandus, Opportunus: Decantatus, Subleuator, Ens, Aduocatus, Dominator, Iusticia, Exauditor, Eruens, Fortis, Dexter, Custos, Expectandus: Mirabilis, Inuocandus, Saluator, Festinus, Sanator, Ab adolescentia, Solus, Rectus, Cogitandus, Expectatio, Deprecatio, Gloria: Facies, Refugiū, Adiutor, Propulsator, Liberator, Custos, Matutinus, Doctor, Cōpatiēs, Operator, Magnus, Reuelator: Maximus, Clemēs, Latibundus, Altissimus,

Quare nomina primi & secundi modi sic punctentur.

Verus, Regnator, Æternus, Erector, Protector, Animus, Oriens, Iustus, Benedictus, Amabilis, Laudabilis, Miserator, Deprecabilis, Assistent, Dator, Bonus, Premium, Deus, Multus, Requies.

Hæc autem septuagintaduo nomina sic interpretata, duobus & septuaginta Psalmorum uersibus infra scriptis applicant. Videlicet,

Exaltator. Et tu Deus clypeus circa me, gloria mea, & exaltans caput meum. *Auxiliator.* Et tu Deus ne longe fias, fortitudo mea in auxilium meum festina. *Spes.* Dicens, Deus spes mea, & fortitudo mea, Deus meus confidam in eo. *Salus.* Reuertere Deus, erue animam meam, salua me propter misericordiam tuam. *Quæsitus.* Quæsiui Deum, & exaudiuit me, & de omnibus angustiis meis liberauit me. *Annunciatus.* Cantate Deo habitatori Sion, annunciate in populis cogitationes eius. *Longanimis.* Clemens & misericors Deus, longanimis & multæ miserationis. *Adorandus.* Venite adoremus, & procidamus, & flectamus genua ante faciē Dei factoris nostri. *Recordabilis.* Recordare miserationum tuarum Deus, & misericordiarū tuarū, quia à seculo sunt. *Tu.* Sit misericordia tua Deus super nos, quemadmodum sperauimus in te. *Exaltandus.* Viuit Deus, & benedictus Deus meus, & exaltabitur Deus salutis meæ. *Opportunus.* Quare Deus stas longe, despicias in tempore angustiarū? *Decantatus.* Iubilare Deo omnis terra, uociferate & canite. *Subleuator.* Et erit Deus eleuatio oppresso, eleuatio opportuna in angustia.

Ens. Et erit Deus mihi in refrigerium, & Deus meus in auxilium spei meæ. *Aduocatus.* Deus Deus salutis meæ, per diem clamaui & nocte coram. *Dominator.* Deus dominator noster, quam grande est nomen tuum in uniuersa terra. *Iusticia.* Iudica me secundum iusticiam meam Deus meus, & ne insultent mihi. *Exauditor.* Expectans expectaui Deum, & inclinauit me, & exaudiuit clamorem meum.

Eruens. Et in nomine Dei inuocabo, obsecro Deus erue animam meam. *Fortis.* Et ego in te speraui Deus, dixi Deus meus es tu.

Dexter. Deus custodiat te, Dominus protectio tua super manū dexteram tuam. *Custos.* Deus custodiat exitum tuum, & introitū tuum, à modo & usque in æternū. *Expectandus.* Placet Deo in ijs qui timent eum, & expectant misericordiam eius. *Mirabilis.* Confiteor Deo in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. *Inuocandus.* Clamaui in toto corde, exaudi me Deus, præcepta tua custodiam. *Saluator.* Eripe me Deus ab homine malo, à uiris iniquis salua me. *Festinus.* Deus ne elongeris à me, Deus meus in auxilium meum festina. *Sanator.* Deus miserere mei, sana animā meā quia peccaui tibi. *Ab adolescentia.* Quoniam tu es expectatio mea Deus, Deus fiducia mea ab adolescentia mea. *Solus.* Ingrediar in fortitudine Dei, Deus recordabor iustitiæ tuæ solius. *Rectus.* Quoniam rectum est uerbum

Dei, & omne opus eius in fide. *Cogitabundus*. Deus scis cogitationes hominum, quoniam uanæ sunt. *Expectatio*. Expectet Israel Deum, à modo & usque in æternum. *Deprecatio*. Dilexi quoniam exaudiet Deus uocem deprecationis meæ. *Gloria*. Deus dilexi habitaculum domus tuæ, & locum tabernaculi gloriæ tuæ. *Facies*. Deus Deus exercituum conuerte nos, ostende faciem tuam, & salui erimus. *Refugium*. Quoniam tu Deus spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. *Adiutor*. Audi Deus & miserere mei, Deus esto adiutorium meum. *Propulsator*. Propter quid Deus repelles animam meam, auertes faciem tuam à me? *Liberator*. Deus libera animam meam à labio mendacij, & à lingua dolosa. *Custos*. Deus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam. *Matutinus*. Et ego ad te Deus clamaui, & in mane oratio mea præueniet te. *Doctor*. Voluntaria oris mei complacent, obsecro Deus, & secundum iudicia tua doce me. *Compatiens*. Si dixi, motus est pes meus, misericordia tua Deus adiuuabit me. *Operator*. Bonus est Deus in omnibus, & misericordie eius super omnia opera eius. *Magnificus*. Quam magnificata sunt opera tua Deus, multum profundæ sunt cogitationes tuæ. *Reuelator*. Notum fecit Deus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. *Maximus*. Magnus Deus & laudabilis ualde, & magnificentie eius non est inuentio. *Clemens*. Misericors & clemens Deus, longanimis, patiens, & multæ miserationis. *Lætabundus*. Sit gloria Dei in sempiternum, lætabitur Deus in operibus suis. *Altissimus*. Confitebor Deo secundum iustitiam eius, & cantabo nomen Dei altissimi. *Verus*. Sciui Deus quoniam iustum est iudicium tuum, & uere afflixisti me. *Regnator*. Deus in caelo stabiliiuit thronum suum, & regnum illius omnibus dominabitur. *Aeternus*. Et tu Deus in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem & generationem. *Erector*. Sustentat Deus omnes corruentes, & erigit omnes iacentes. *Protector*. Timentes Deum confidite in Deo, auxiliator eorum, & protector eorum ipse. *Animus*. Et anima mea turbata est ualde, & tu usquequo? *Oriens*. Ab ortu solis usque ad occasum eius, laudabile nomen Dei. *Iustus*. Iustus Deus in omnibus uis suis, & misericors in omnibus operibus suis. *Benedictus*. Sit nomen Dei benedictum, à modo & usque in æternum. *Amabilis*. Vide quoniam præcepta tua dilexi Deus, iuxta misericordiam tuam uiuifica me. *Laudabilis*. Seruite Deo in lætitia, ingredimini coram eo in laude. *Miserator*. Ecce oculi Dei super timentes eum, & expectantes misericordiam eius. *Deprecabilis*. Conuerte Deus usquequo, deprecabilis esto super seruos tuos. *Assistens*. Ne derelinquas me Deus, Deus meus ne discefferis à me. *Dator*. Delectare in Deo, & dabit tibi petitiones cordis tui. *Bonus*. Confi.

Confitemini Deo quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. *Premium*. Deus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu possessor fortis meæ. *Deus*. Confitemini Deo, inuocate in nomine eius, annunciate in populis uirtutes eius. *Multus*. Confitebor Deo nimis in ore meo, in medio multorum laudabo eum. *Requies*. Reuertere anima mea in requiem tuam, quia Deus reddidit tibi.

His prædictis duobus & septuaginta uersiculis qui ex diuersis Psalmis sumuntur, duas & septuaginta interpretationes præmissas applicant: quas duorum & septuaginta illorum Dei nominum esse aiunt, quæ ex trium antedictorum textuum literis in primo modo formantur. Sed nimium profecto falluntur. Quandoquidem hæ interpretationes non ipsorum nominum, sed potius uersuum, quibus applicantur, esse planè dignoscuntur. Iudæi namque iuxta horum septuaginta duorum uersiculorum sensum, has septuaginta duas interpretationes instar ipsorum septuagintaduorum Dei nominum adinuenerunt, ut essent eorundem uersuum quasi indices quidam. Quod ex eo manifeste patet, quòd interpretationes istæ non ipsis Dei nominibus, sed uersibus quibus applicantur, correspondent. Hoc enim nomen Exaltator, convenientiam nullam habet cum nomine hoc *אֲלֹהֵי*, sed solum uersui cui applicatur, competit: scilicet, Et tu Deus clypeus circa me, gloria mea, & exaltans caput meum. Similiter Auxiliator, nullatenus nomini huic *אֲלֹהֵי* congruit, sed huic tantummodo uersui, cui applicatur: Et tu Deus ne longe fias, fortitudo mea in auxilium meum festina. Id idem & in reliquis omnibus, si diligenter inspexeris, inuenies. CAP. Quomodo ergo hæc Dei nomina recte interpretanda sunt? GAL. Nullam ego adhuc horum nominum apud Hebræos inueni interpretationem. Nam & si aliqui Cabalistarum de his duobus & septuaginta Dei nominibus nonnunquam mentionem faciant, perfectionesque diuinas per ipsa designari dicant: nemo tamen eorum, quorum libros uidere potui, nomina ipsa ausus est adhuc interpretari. Hoc tamen in eis (quod maxime contra Iudæos nostri temporis ad nostrum propositum facit) præcipue notandum est, quòd unumquodque ipsorum nominum

ad designandam diuinarum personarum trinitatem, atque diuinæ essentiae unitatem, ex tribus conficitur literis, tribusque syllabis constat: ut in illis præsertim apparet, quæ supra in primo & secundo modo locauimus.

Liber tertius.

De Messiae diuinitate & de eius nominibus diuinam ipsius naturam designantibus.

Quod filius Dei incarnandus erat, ex foemina corpus sumendo. Caput 1.

CAPNIO,

VM satis per Iudæorum scripturas Deum trinum & unum esse probaueris. Nunc de ijs quæ de filij Dei incarnatione in eorum libris continentur, te aliqua dicere decet. GAL. Oportet certe, nedum decet: cum de ijs quæ ad Messiam spectant, cōtra eorum perfidiam maxime nobis dicendum sit. Quem dum ipsi Deum & hominem futurum fuisse negant, diuinæ incarnationis opus minime credere uolunt. De quorum incredulitate Habacuc propheta bene prophetauit, primo capite, dicens: *בי פועל פועל במיבם לא האמינו בי יסופר* Hoc est, Quia opus fiet in diebus uestris, quod non credetis, cum narrabitur. Vbi de diuinæ incarnationis opere, quod maxima Iudæorum pars pro sua obstinatione haudquaquam creditura erat, prophetam locutum fuisse, certum est. HOG. Aeditio nostra hoc loco aliter habet. Sic enim dicit, Quia opus factum est in diebus uestris, quod nemo credet cum narrabitur. GAL. Hebraica ueritas quam hic ipse traduxi, longe melius habet, quam nostræ aeditionis autor traduxerit. Opus enim hoc siue ad litteram de Nabuchdonosor, siue mysticè de Messie incarnatione intelligendum sit: in omni euentu, si uim in uerbo facere uelimus, neq; nostra neq; Græca editio (cum inquit: Nemo credet ueritati) cōsentanea uidetur. Primum nanq; si uidelicet de Nabuchdonosor intelligatur, omnes Iudæi credunt. Secundum uerò, cum scilicet de Christi incarnatione exponitur, & gentiles innumeris, & Iudæorum quam plurimi crediderunt. Quamobrem nostra translatio in hoc Hebraicæ ueritatis sensum minime secuta, istiusmodi recipiēdo calumniam: Nemo, id est rarus credet: nos exponere cogit. Hebraica uerò littera nullā in hoc admittit calumniam, immo (quod nobis admodum iucundum esse

esse debet) ut de diuinæ incarnationis mirando atque stupendo opere, quod in diebus Iudæorum, hoc est dum adhuc ipsi terram promissionis tenebant, factum est, intelligendum sit: euidentem necessitatem importat. Nulla quippe opera sunt in diebus Iudæorū facta, quæ cum eis narrantur, ab eis non credantur, solo incarnationis opere excepto, & ijs quæ ex ipso sequuntur. Quapropter Paulus dum (teste Luca in tredecimo Apostolicarū actionum capite) eis Iesum nostrum redemptorem Messiam esse, affirmare uellet: non nostram, sed Hebraicam litteram secutus est, dicens: Quia opus operor (id est Christi incarnationem, dicit glossa) quod non credetis, si quis enarrauerit uobis. CAP. Ut igitur eorum obstinata conuincatur perfidia, unigenitum Dei filium incarnandum fuisse, per aliquem eorum doctorem, cui ipsi contradicere nequeant, obsecro proba. GAL. Ex plurimis quos ad id probandum nunc adducere possem, Rabbi illum Symeonem filium Ioahai maxime apud eos autoritatis uirum, satis sit adducere. Qui in commentarijs in librum Geneleos, secretiore Ierosolymorum lingua scriptis, quorum ipse autor creditur, ipsum diuinæ incarnationis mysterium sæpiissime ac apertissime commemorat. nam super illud libri Geneleos 17. dictum: Ambula coram me, & esto perfectus. ita dicit, *ובין דאחפשט אמה דא אחפשט סטר גבורה בואינון גבורא בשמאלא דנסכה ואשתקע בנסכה באתר הר ורשין בעוריהא בסוהא דכל גופא דנסכה וכהתוא אתר איתקרא ערוה דבלא דאיינעא אתר ההוא לכולא ואיתכסה ערוה דא באמה דא דאיתקרא חסר בנין לאתבסמא גבורא דא דבליל חמש גבוראן והאי חסר כליל בחמש חסר חסר ימינא גבורה שמאלא אתי דא ברא ואיקרא ארס כליל בחרין סטרוי ובנין בד בבולחו בתרין עד לא זמן תקונא מלכא עתיקא דעתיקין ובנא עלמין ואתיקין תקונין לאתקיימא חתיא נוסכה לאתבסמא ולא אתקיימין עד דגהית חסר עילאה ואיתקיימין ואתבסמו תיקונין נסכה בהאי אמה דאיקרא חסר* Hoc est, Et quoniam declaratū est, quid nam esset timor iste, declaratū est ratione fortitudinis, illarū scilicet fortitudinū quæ uenerūt in latus sinistrū foeminae, & cōiunctus est foeminae in loco uno. Signauit aut, siue potius refedit primò in mēbro illo occulto, quod est in cūctis foeminarū corporibus. Locus uerò ille appellatus est matrix, est q; apud oēs occultus. Est aut matrix hæc fabrefacta, ut incorporaret in ea timor hic, qui etiā appellatus est misericordia, cōiūgeret q; fortitudini illi, quæ cōprehēdit qnq; fortitudines. Sed & misericordia hæc qnq; cōplectit misericordias. Misericordia à dextris, fortitudo à sinistris. Veniet hæc i hæc, & uocabit hō, q; cōplectit singulas partes. i. cūcta attributa. Quappter oibus coronabit in ppetuū, donec pmaneat Rex antiquus antiquorū. Aedificabit aut mūdōs, & cōcinnabit adornatus, ut resideat foemina p incorporatione. Nec perfecti erūt, donec qescat in illa misericordia altissima. Firmus uerò erit, & incorporabit cōcinnē in foemina hic timor, qui etiā misericordia uocatus est, hæc ille. Vbi per timorē, Deū intelligit.

Deus, timor dictus.

git.

git. Quandoquidem Deus ipse inter cætera eius nomina, etiam timor non incongrue appelletur, quòd dignum sit, ut ab omnibus timeatur. Deus igitur est ille timor, qui (ut hic Rabbi in præmissis uerbis ait) pro salute timentium se, non horruit foeminae corpus. Ex quo diuinæ incarnationis mysterium liquidò patet. CAP. Vellem id ipsum diuinæ incarnationis mysterium per hunc eundem Rabbi apertius ostenderes. GAL. Faciam quàm libentissime. Audi igitur quid de hoc ipse dicat in eisdem commentarijs libri Geneseos super illud, נעשה אדם בצלמנו כצלמנו ברמותינו. Id est, Faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinē nostram. Ibi enim sic ait, והאנא בצניעותא דספרא ביון דאתבסמא לעילא כללא ואדם גופא קדישא אתחברו זמנא חל יתאה ונפקאה בסומותא דבלא ואיתבסמו עלמין עלאין והתאין ומבאן אשתכלל עלמא דלעילא ודלתהא מוסטרא דגופא קדישא ומתבאן עלמין ומדאחדן דא כרא ואתעבדו גופא חר ובגין דלהו חר גופא שבנתא לעילא שבנתא לתהא קבה לעילא וקבה לתהא ומשלפא רוחא ועייל בחר גופא וכולהו לא אתהו אלא חר קרוש קרוש קרוש יתה צבאות מלא כל הארץ כבודו וכל איהו חר גופא. האנא ביון דאתבסמו ברא דכתיב תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסת אתקשרת דינא ורחמי ואיתבסמה ברבורא ובגין לא סלקא דא כללא דא ועל חאי תנין מאי דאפיק גרמיה מוחאי עלמא בכללא דאדם לבהר ברופקן מוחאי עלמא לא עייל בכללא דאדם דאקרי גופא קדישא אלא באידן דלא איתקרי אדם ונפקן מכללא דגופא תניא תורי זהב ונקודות כסת דאיתב כמי דני ורחמי דלית דינא דלא הוו כיה דחמי ועל דא כתיב נארו לחיך בתורים צוארד בחרווי בתורים תורי זהב בחרווי וכתיב נקודות הכפת צוארד דכללא דנקובה ומטרוניתא אשתבב בי מקדשא דלעילא ירושלם ומקדשא וכל דא מתבסמה ברבורא ואיעבד כללא אדם כללא דא. מהמנוחא הא מהמנוחא הכנייה אשרו הכל מהמנוחא Id est, Traditum est in libro Seniotha desiphra, id est pudoris & occultationis. Postquam in supernis determinatum est in uniuersum de hominis formatione, sanctum corpus & foemina incorporata sunt. In tempore autem tertio (quod uidelicet consequitur primum sanctorum patrum tempus, & secundum tempus prophetarum) completa est hæc maxima copula, & coniuncti sunt atque incorporati mundi superiores & mundi inferiores. Ab hinc uerò incorporatus est mundus superior mundo inferiori, mediante corpore sancto. Quodammodo uerò ridebant & congratulabantur simul, efficiebanturq; unum corpus: quoniam quod erat superius, erat & inferius. Deus sanctus & benedictus superius, & Deus sanctus & benedictus inferius. Et profiliens spiritus de uagina, uenit in unum corpus, & in his omnibus unus tantum uidebatur, ille nimirum, cui dicitur: Sanctus, sanctus, sanctus, Deus exercituum, implet terram totam gloria sua. Et hoc totum unum est corpus. Traditum item est: Postmodum coniunxerunt se ueluti duo corpora, quando unum penetrat aliud, hoc & illud. Sicut scriptum est: Torquem auream faciemus tibi cum notis argenteis. Colligatæ sunt iusticia

iusticia & misericordia, & unitæ sunt uerbo, nec altera sine altera discedit. Quapropter sic nobis traditum est: Quando diuiditur corpus à mundo hoc, id est quando in uniuersum moriuntur homines, totum quod est hominis, nequaquam superius ascendit: quemadmodum ascendit hoc quod sanctum uocamus corpus, tantæ certe dignitatis, quòd non uocatur Adam, id est homo terrestris, & in hoc utique differt à cunctis alijs corporibus. Legimus quoque, Torquem aureum & notas argenteas. Quoniam unum sunt iusticia & misericordia. Non enim est iusticia sine misericordia. Et propterea sequitur, Pulchra facta est gena tua propter torquem, & collum tuum pulchrum factum est propter margaritas. Torquem. Sicut dictum est, Torquem auream cum margaritis. Etiam scriptum est, Notæ argenteæ collum tuum. Quoniam inter cunctas foeminas in matrona hac reperitur sanctitas, immo diuinitas, quæ consueuerat descendere super Ierusalem, superq; sanctuarium. Et omnia hæc postquam uerbum in ea corpus assumpsit, factumq; est de hominum uniuersitate, id est homo plenus fide. Et quid est plenus fide? quoniam scilicet in illo inuenitur tota fides. Hæc omnia idem Rabbi. In quibus inter cætera miranda quæ dicit: palàm ostendit, ipsum Dei uerbum, siue Dei filium, uerum Deum, uerumque hominem esse, eo quòd de coelis descenderit, sumpsitque corpus de foemina, cuius sanctitas comparisonem non admittit. Quid igitur clarius, quid lucidius, quid manifestius hic Rabbi, qui multis annis Christi natiuitatem præcessit, ad innuendum diuinæ incarnationis mysterium, dicere potuisset? Visne mi Capnio ipsum adhuc eandem Messiaë incarnationem claris uerbis detegentem, audire? Audi quæso, quid in prædictis commentarijs de eodem mysterio proferat: super illud Genes, Hæc sunt generationes Noæ. Ibi enim exponens illud Iob decimonono capite, dictū Hoc est, Et ex carne mea uidebo Deū. Sic ait, מאי ומבשרי ומעצמי מיבעי ליה אלא ומבשרי ממש ומאי היא דכתיב ובשר קדש יעברו מעליו וכתיב והיתה בריתי כבשרכם ותניא בכל זימנא דאיתרשים בר נש בהאי רשומא דחאי אית מיניה חמי לקרוש ברוד הוא ממש ונשמותא קדישא אתהאחד ביה וכי דלא נטיר האי ביה כתיב מנשמת אלה יאברו דחאי רשומא דקרוש ברוד הוא לא איתנטירו וכי נטיר ליה שבנתא לא איתפראש מיניה אומתי את קורשא ביה בראיתנסוב והאי את עייל בארתיה דאודמין בתויה ותניא מאי טעמא אולין כחרא אלא חר דבר וחר נקבה אשתתפו כחרא ואיתקרי חר שומא ברין חסד עילאה שריאו עילויהו בן אתר הוא שריא בסטרא דכבורה ומאן חסד אלא דאתי ונפיק מוכמיה עילאה ואעטר מן דבורא ובגין כו איבסמה נקבא די תנין אלה חרי הוא אל ניתורי דלית דבר הא נקבה אשתתפו כחרא אלה איתקרי ונשמתא קדישא מוחא אתר אתהאחד ודלא תליא בהאי ועל זה כתיב ומבשרי אהוה אלה דהא שלמותא דכלא מבשרי ממש ועל דא זביאן אינון ישראל קרושין דאמרון ביה דהקרוש ברוד הוא זבאן בעלמא חרון ובעלמא דאתי עליהו כתיב דנטרית

דנסרית ליה מין אוליפנא מין דנסר להא אתקיימא מלכו אתנסרית ליה מנאלן
 מנויען דכתוב הו יהוה שבני ער חכוקר דהוה מקורג בו יצויה ער דא מי אומאת
 דנסר להא ברית בנינו בר זכה דנפקו מייניה מלבין שליטין על כל שאר מלבין
 ומלכא משיחא דאתקרי בשמיה דחקרוש ברור הוא
 Id est,

Quidnam sibi uult, Ex carne mea? Conueniens enim magis erat dice-
 re, Ex substantia mea. Tamen dixit, Ex carne mea propria. Hoc autem
 est quod scriptum est, Et caro sancta transibit super te. Et insuper scri-
 ptum est, Et erit foedus meum in carne uestra. Quod significat si-
 gnum, quod datum est nobis. Quotiescunque enim signatus erit ho-
 mo hoc signo, quod procedit ab illo, uidebit Deum ipsum, & anima
 ipsius sancta unum fiet cum illo. Quoties uero non seruabit foedus
 hoc, in eum scriptum est, Ab anima Dei peribunt. Si quidem signum
 istud Dei est, & non obseruant illud, Quod si fueris de eo signo bene-
 meritis, & custodieris illud, diuinitatis nequaquam a te recedet, & in
 tempore colligaberis sanctitati, & ascendes in preparatum locum. Sed
 quænam est ratio eius, quod legimus supra de unione animæ sanctæ,
 hoc est Dei ad hominem? Non alia certe, nisi quod mas unus & femi-
 na una iungentur in unum, quod uocabitur nomine uno, ueluti iusti-
 cia procedens à superna misericordia, quæ requiescet super eos. In hoc
 uerbo est requies claritatis siue splendoris masculi, Et quænam est mi-
 sericordia? Misericordia inquam, quæ ueniet à sapientia altissima, & co-
 ronabitur à uerbo, & propterea incorporabitur feminae. Sed & sic
 nobis traditum est, Deus, Ecce Deus illuminator fortis. Litera ד da-
 led masculina, litera ה he femina iunctæ sunt in unum, quod uocatur
 Deus. Et anima eius sanctissima in hoc loco posita est, non tamen alli-
 gata in eo. Et propterea scriptum est, Et ex carne mea uidebo Deum.
 Quando quidem felicitas hæc uniuersalis censetur. Sequitur, Et ex car-
 ne mea, ac si dicat, Ex hac ipsa mea carne propria. Propter hoc autem
 benemeriti erunt illi de populo Israel, sancti duntaxat, qui dicent hunc
 esse Deum, benemeriti erunt tum in mundo hoc, tum in mundo uen-
 turo. Et huius rei gratia scriptum est, Qui custodiet foedus hoc. Et hinc
 didicimus, quod qui custodiet pactum istud, Deus custodiet illum.
 Sed quæ huius rei probatio? Liqueat hoc in Boaz, qui dixit Moabitidi
 mulieri. Viuit Deus, iaceas usque mane. Et cum esset pellectus à concu-
 piscencia, tamen custodiuit foedus istud. Quapropter meruit, ut de il-
 lo egrederentur Reges potentissimi reliquorum Regum omnium, &
 Rex insuper Messias, qui uocatus est nomine Dei sancti & benedicti.
 Hactenus Rabbi ille Symeon ben Iohai. Ex cuius dictis, clarius luce
 meridiana constat, Deum ipsum ex femina incarnandum
 fuisse, ipsumque Messiam uerum Deum, uerumque
 hominem futurum extitisse.

Quid

Quid per nomen Messias importetur, & de duabus naturis, & una
 persona Messiae. Caput 11.

CAPNIO,

hoc est unum inter cætera, quod contra Iudæos recentiores
 per priscas eorum scripturas probare maxime tibi conueni-
 dum est, Messiam scilicet uerum Deum, nedum uerum homi-
 nem futurum fuisse. GAL. Id pro uiribus facere conabor, & eo qui-
 dem efficacius, quod illud ipsi obstinatius negant. HOG. Ut melius
 igitur quæ de Messiae diuinitate dicturus es, percipi ualeant, quid per
 nomen Messias importetur, primum edisseras opus est. GAL.
 Quemadmodum tres sunt (ut dictum est) in diuinitate personæ, quæ
 licet à se inuicem absque separatione distinguantur, sibi tamen inuicem per
 circumincessionem quam Græci *περιχώρησις* uocant, absque confusione
 uniuntur. Ita in uno Christo tres confitemur esse substantias, diuinita-
 tem scilicet, animam rationalem, & corpus humanum. Quæ ita incon-
 fuse uniuntur, ut inseparabiliter distinguantur. Et sicut tres diuinæ
 hypostases sunt unus Deus, ita tria hæc: diuinitas, anima, & corpus
 constituunt unum Messiam, in lege promissum, qui aliud non est,
 quam ista tria. Nam & perfectus Deus est, & perfectus homo ex ani-
 ma rationali & humana carne subsistens. Non tamen dicimus ipsum
 ex his compositum esse, ueluti homo ex anima & corpore componi-
 tur, aut ex quatuor elementis corpus. Quod enim componitur, aliud
 quidem est ab ijs, ex quibus componitur. Christus autem siue Messias,
 neque alterum est ab ijs ex quibus constat: neque aliud, quam ea ipsa quæ in
 eo uniuntur. Nam ut ait Damascenus in libro de Orthodoxæ fidei tra-
 ditione, capite quadragesimo septimo, *ἐκ θεότητος & καὶ ἀνθρωπότητος θεὸν
 τέλειον, καὶ ἀνθρώπου τέλειον τὸν αὐτὸν, καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐκ δύο τε καὶ ἑνὶ δυοῖ
 φύσεσιν ὁμολογούμενον.* Id est, Ex diuinitate & humanitate Deum perfectum,
 & hominem perfectum eundem & esse, & dici, ex duabus & in
 duabus naturis confitemur. Is igitur idem qui & perfectus Deus
 est, & perfectus homo, Hebraicè quidem *משיח* Messiah, Chal-
 daicè uerò *משׁיח* Mesicha, Græcè autem *χριστός*, Latinè quoque
 unctus dici potest. Quod idem Ioannes Dam. ibidem pulcherrime
 probat, dicens: *τὸ χριστός ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγεται, ὃ μονοτροπὸς μὲν ἀλλὰ τῶν δύο
 φύσεων ὑπάρχει σηματικόν, αὐτὸς γὰρ ἰσχυρὸν ἐχρισθῆναι. χρίων μὲν ὡς θεός, ὃς ἐχρίσθη τῷ σωματι
 θεότητι αὐτῷ, χριόμενον δὲ ὡς ἀνθρώπου, αὐτὸς γὰρ ἔδει ἵνα λαλῆται, χριστός δὲ ἡ θεότης τῆς ἀν-
 θρωπότητος.* Hoc est, Christus nomen suppositi dicimus, non solitarie
 quidem, sed duarum naturarum significatiuum existens. ipse enim se
 ipsum unxit. Vngens quidē ut Deus, qui corpus diuinitate sua unxit.
 Vnctus uerò ut homo, ipse enim est hoc & illud. Vnctio autem huma-
 nitatis diuinitas. CAP. Ista quidē pulchra sunt. Sed quoniā Iudæi no-

k

stri seculi, qui Messiam purum hominem futurum putant, ipsa negarent. Idcirco te per authenticas eorum scripturas, ea ostendere, necessesse est. GAL. David in primis audiant, Psal. iuxta Hebraicam ueritatem decimo quinto, ita de Messia loquentem, כסא אלהים עולם ועד שבת מישור שבת מלכותו: אהבה צדק ותשנא רשע על כן משחר אלהים אלהיו: שמון ששון מחברו: Id est, Thronus tuus Deus perpetuus & æternus, sceptrū æquitatis, sceptrū regni tui. Dilexisti iusticiā, & odisti impietate, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Quæ quidē uerba Chaldaicus interpres, quæ nunc Iudæi frequentius præ manibus habēt, ita Chaldaicē trāstulit: Thronus tuus Deus in coelis in secula seculorum, Regnum forte, sceptrum regni tui. Et tu Rex Messias quoniam dilexisti iusticiam, & odisti maliciam, propterea unxit te Deus Deus tuus oleo, uel unguento lætitiæ plusquam socios, uel amicos tuos. Ex hac igitur Chaldaica translatione aperte patet, prophetam de Messia hic fuisse locutum. Cuius uerbis non solum hoc nomen Messias, quod idem est quod unctus, clare exprimitur. Si quidem ab unctioe Messias siue Christus dictus est. Qui quo ad humanitatem, tum ut Rex, tum ut sacerdos, oleo lætitiæ, id est unctioe diuinitatis ungendus erat, præ participibus siue consortibus suis, id est præ cæteris hominibus, unius & eiusdem humanæ naturæ conditione, unā cum eo participantibus. Verum & duæ quoque naturæ diuina scilicet & humana, quæ in eo hypostatice uniendæ erant, apertissime insinuatur. Cum enim ait, Thronus tuus Deus perpetuus & æternus, sceptrum æquitatis, sceptrum Regni tui: eum profectò quem alioquitur, Deum esse clare innuit, quare & eius diuinitatem palam fatetur. Cum uerò eidem immediate inquit: Dilexisti iusticiam, & odisti impietatem, propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus, seu consortibus tuis. Eundem proculdubio hominem quoque profitetur, eius humanitatem aperte manifestās. Nam cum Deus non sit nisi unus, dicere certe nefas esset, eum uel Deum, uel consortem habere. Quod si recentiores Iudæorum prophetam hunc hæc de nomine hoc Messias, de quæ duplici natura, diuina scilicet & humana per illud importata, dixisse non credunt, dicta priscorum Doctorum suorum audiant, qui de duabus naturis & unica persona Messiaæ apertius locuti sunt. Et primum quidem ea quæ leguntur & in Beressith קטנה Ketanna, id est in expositione Gen. minori, super illud uigesimo octauo cap. eiusdem libri dictum, Et accepit de lapidibus loci illius. Et in Midras tillim super illud Psal. 90. Quoniam angelis suis mandauit de te. Vbi sic ad literam legitur, רבי נחמיה אומר שמשה אבנים היו ואמר אם אלהים מיוחד שמו עלי בשם שייחור על אבותי יעשו כולם אחר עמו ומצאם כולם יחא שנאמר ויקח את האבן מלבו שבעשו כולם אחר ורבנן אמרו בחרת כי שני אבנים

Tres

Tres lapides accepit scilicet Iacob, & dixit: Si Deus unit nomen suum super me, quemadmodum uniuert super patres meos, fiant omnes unus: Stetit, & inuenit omnes unum effectos. Sicut dictum est, Genesis uigesimo octauo. Et accepit lapidem. Hoc enim uerbo docet, quòd omnes facti sunt unus. Magistri uerò dixerunt minùs, quia duos lapides. Hæc Midras, Siue ergo tres lapides acceperit, siue duos, aut primò forsitan tres, & postea duos. Vtrobique Messiaæ optime significatur unio. Duorum quippe lapidum, unio duarum naturarum, diuinitatis scilicet & humanitatis unionem in Christo significauit. Trium uerò, trium substantiarum, uerbi scilicet & animæ corporisq; in una Christi persona designauit unionem. Hanc etiam unionem optime attestatur id quod in libro Sanhedrin in capite, Helec dicitur, super illud Esaia 23. cap. dictum. Et erit in die illa, & oblita erit צור Czor, septuaginta annis, sicut dies (uel sicut diebus Regis) uniti. Quis est iste Rex unitus? Esto dicens, Quod hic est Rex Mellias. Rabbi autem dixit, Hic est duæ scilicet naturæ, & tres generationes, id est substantiæ. Sicut dictum est Psalmi septuagesimi primi, Timebunt te cum sole & ante lunam, generationem & generationis. Glossa Rabbi Selomonis. Ac si ita dicat: Messia, de quo scriptum est ante solem יינו yinnon, id est filius siue genitus nomen eius, timebunt te Israelitæ, & ante lunam, id est ante Regnum domus David, quod assimilatur lunæ, sicut scriptum est Psalmo octuagesimo octauo, Sicut luna stabilietur perpetuo. Item alia glossa eiusdem super illud Esaia, Sicut dies Regis uniti. Dies inquit Davidis septuaginta anni fuerunt, & nescio quid sibi uult hoc signum, quod hic datum est. Quæ cum ita sint, diligenter animaduertendum est, quomodo Talmud in hac antedicta traditioe dicit Messiam Regem esse unitum. Deinde quod magis mirandum est, qualiter iste Rabbi qui & antonomasticè Rabbi dicitur, & solus sanctus habetur, insinuat quod à patribus acceperat, materiam & formam unionis Messiaæ, cum dicit, quod זה Ze, id est iste, scilicet Messias, de quo ibi fit sermo præcedens, uel Ze, id est hoc quod ad unionem Regis Messiaæ refertur, est duo, Deus, scilicet & homo, uel duæ naturæ in Messia unitæ, diuina scilicet & humana. Et tres generationes sunt tres harum naturarum substantiæ, uerbum scilicet Dei, anima rationalis, & corpus humanum. Probat autem hoc per prophetam, qui Messiam in spiritu alloquens, dicit Psalmo septuagesimo primo, Timebunt te scilicet Israelitæ, ut ipsi exponunt, uel alij quicumque, cum sole, illo uidelicet de quo Psalmo octuagesimo tertio, dicitur שמש ומגן יהוה אלהים הן ובכור יהוה Id est, Sol & scutum est Dominus Deus, gratiam & gloriam dabit. In hoc etiam quod dicit, Timebunt te cum sole, coniunctionem diuinitatis & humanitatis Messiaæ insinuat. Quod uerò subdit, Et ante lunam, id est ante Regnū

Dauid (ut exponit Rabbi Selomo) uel ante ecclesiam, quæ lunæ comparatur, iuxta illud Cantici canticorum sexto capite, scriptum *מִי יָמָא תִּשְׁקֶפָה כְּמוֹ שֶׁחַר יָפֶה בְּלִבְנָה בְּרַת בַּחֲמָה* Id est, Quæ est ista quæ apparet tanquam aurora, uel uenus: pulchra ut luna, lucida ut sol. Rabbenum deinde Haccados de hac etiam re palam differentem uideant. Qui in libro quem *גַּלִּי רִיאָה* Gale razeya, id est reuelatorem arcanorum denominauit, super illud Esaiæ nono, *לְמוֹרֶכֶת הַמִּשְׁרָה* Id est, Ad multiplicandum eius imperium, sic inter cætera ait, Quemadmodum litera *ה* he, componitur ex *ד* daled, & *ו* uau. Ita Rex Messias componitur ex diuinitate & humanitate. Et sicut hæc duo *ה ה* he, sunt duo daled, & ab his procedunt duo uau, tanquam duo filij, qui ab ipsis oriuntur. Ita in substantia Regis Messia inueniuntur duæ filiationes, quarum una est diuinitatis, qua Dei filius est: altera erit humanitatis, qua erit filius prophetissæ, de qua dixit Esaias octauo cap. Et accessit ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Et sicut harum literarum *ד* daled, & *ו* uau, quæ conficiunt *ה* he, unaquæq; distincta est ab altera, quanquam ambæ sint una litera. Ita in Messia, substantia diuinitatis distincta erit à substantia humanitatis, & e contra. Quæ duo simul iuncta, sunt Messias. Hæc ille, quem Iudæi magistrum nostrum sanctum appellant. Ex his igitur quæ dicta sunt, manifestum est, quod nomē hoc Messias duas naturas importat, diuinā scilicet & humanam, ac tria in unam personam complectitur, corpus scilicet humanum, animam rationalem, & uerbum Dei.

Quid sit uerbum Dei secundum Hebræos, & quod uerbum Dei sit Deo ὁμοῖος, id est consubstantiale. Caput III.

CAPNIO,

AD probandam Messia diuinitatem, ante omnia dicere necessesse est, quid de hoc uerbo Dei, prisca Iudæorum senserint. GAL. Itaq; necessario notandum est, Quod quemadmodum homo triplex uerbum habet, quod scilicet in charta scriptum est, quod ore profertur, & quod in mente latet. Et huic postremo magis uerbi competit nomen, cum sit aliorum causa, atq; principium. Actiones enim hominum nullæ profecto essent, nisi prius in mente dicerentur. Quare neq; illud cuiusdam poetæ Arabis dictū omnino contēnendū est, dum ait, Verbū quidem in corde est, lingua autē facta est, ut sit cordis interpres. Ita quoq; secundū Hebræos, Deus ipse ad cuius imaginē factus est homo, triplex dicitur habere uerbū. Habet enim uerbū in libris prophetarū scriptū: habet & uerbū, quod ore sanctorū atq; doctorū profertur: de quo ipse apud Iere. 1. cap. inquit, *הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרִי בְפִיךָ* Id est, Ecce dedi uerba mea in ore tuo. Habet quoq; uerbum in seipso, ex se ipso, & non aliunde. De quo sic Psalmographus Psal. 33. dicit,

בִּי יֵשֶׁר

בִּי יֵשֶׁר דְּבַר יְהוָה וְכֹל מַעֲשָׂיו בְּאֵמוּנָה : אֲחַב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֹסֵר : יְהוָה מְלֵאכֵה הָאָרֶץ : דְּבַר יְהוָה שְׂמִים וְעָשׂוּ וּבְרוּחַ פִּי כָל צְבָאָם : Hoc est, Quia rectum est uerbum Dei, & omnia opera eius in fide, amans iusticiam & iudicium, misericordia Dei plena est terra. Verbo Dei cœli facti sunt, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum. Hoc igitur uerbum Dei per quod non modo quatuor elementa, sed ipsi quoq; cœli facti sunt, aliud non est, quàm illud ראשית Rescith, id est principium, de quo Gene. primo cap. scriptum est, *בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם* בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ Id est, in principio creauit Deus cœlum & terram. Nam principium hoc non esse nisi sapientiam Dei genitam, ex eo constat. Quod in persona ipsius diuinæ sapientiæ apud Selomonem Prouerbiorum octauo capite, dicitur *יְהוָה קִנְיֵי רֵאשִׁית דְּרַבֵּי קָדֶם מִפְּעֻלֵי מוֹאֵן* Hoc est, Deus possedit me principium uix suæ, ante opera sua, ex tunc, uel ante tunc. Ex quo patet idem re omnino esse, licet nominibus differant, principium quo mundus creatus est, & sapientiam quam Deus possedit. Quandoquidem quod hic principium uix, id est creaturæ suæ dicitur, sit illud ipsum Dei uerbum, quo (ut dictum est) cœli facti sunt. De quo uniuersa Dei opera, quæ scriptura facra per diuersa nomina diuersis partitur in locis, in unam uirtutis appellatione complectens, Psal. 104. ait, *מוֹת רַבֵּי מַעֲשֵׂי יְהוָה בְּלֵם בַּחֲבֻמָּה עֲשִׂיתָ* Id est, Quàm multiplicata sunt opera tua Deus, omnia in sapientia, uel per sapientiam fecisti. Vides ergo quod siue principium, siue uerbum, siue manus, siue brachium Dei, siue aliquid aliud huiusmodi dixeris, non rerum diuersitatem, sed unam tantum indicant Dei uirtutem & sapientiam, qua fecit omnia. Diligenter quoq; animaduertendum est, quod cum in uerbis pauloantē dictis dicitur, Quia rectum est uerbum Dei, & omnia opera eius in fide, mox de eodem uerbo subiicitur, Amans iusticiam & iudicium. Vt palam innuatur, uerbum de quo hic agimus, rationalem substantiam esse, atque Deo ὁμοῖος, siue consubstantiale. Si quidem amare iusticiam & iudicium, rationalis atque intellectualis substantiæ proprium est. Eam obrem ipsum Dei uerbum oculus siue oculi Dei sæpenumero dicitur. Vbi enim de Iudæis apud Ezech. 7. capite, Dominus dicit, *וְלֹא אֲחַרֵּם עֵינַי עֲלֶיךָ* Hoc est, Et non miserebitur oculus meus super te. Ita Ionathas in translatione Chaldaica, ait, *וְלֹא אֲחַרֵּם מִיַּמְרֵי עֲלֹהַי* Id est, Et non misericordiam habebit uerbum meum super te. Ecce quod ubi propheta in persona Dei loquens oculum meum posuit, ibi Chaldaicus interpres uerbum meum dixit. In eo autem quod dicit, Et misericordiam habuit uerbum meum super eos: manifeste ostendit, uerbum Dei uitam habere, cum misericordiam habere rei uiuētis sit proprium. Et hoc est quod Ioan. 1. ca. dicitur, Quod factum est, in ipso uita erat. Illud quoq; quod ita apud Ieremiam 24. cap. scribitur, *וְשָׁמַתִּי עֵינַי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה* Hoc

k 3

est, Et ponam oculos meos super eos ad bonum. Sic idem Ionathas Chaldaicè transtulit, וְאִשְׁרֵי מִימְרַי עֲלֵיהֶן לְטוֹבָה Id est, Et ponam uerbum meum super eos ad bonum. Illud etiam quod econuerso contra eos apud Amos Dominus ait, 9. cap. דְּשִׁמְתִי עֵינַי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה Hoc est, Et oculos meos super eos ad malum, & non ad bonum. Ita Ionathas ipse Chaldaicè exposuit, דְּאִשְׁרֵי מִימְרַי אֲלֵיהֶן לְבִישָׁא וְלֹא לְטוֹבָה Id est, Et ponam uerbum meum super eos ad malum, & non ad bonum. Ad insinuandā quoque huius uerbi cum Deo cōsubstantialitatē. ipsum Dei uerbū in sacris literis quandoque facies Dei, quandoque os Dei, quandoque manus Dei appellatur. Et facies quidem Dei apud Ieremiā quinto capite nuncupatur: cum dicitur, אִם בּוֹפְנֵי לֹא תִחַלְוּ אֲשֶׁר שִׁמְקֵי הוֹל Id est, Si à facie mea non formidabitis, qui posui arenam terminum mari, præceptum æternum, quod non præteribit. Quod ipse Ionathas ita Chaldaicè traduxit, Si coram uerbo meo non formidabitis, qui posui arenam terminum mari. Quod autem os Dei dicatur: ex eo habetur, quod Esaias 48. capite, uoce Dei protulit, dicens, הַרְאִשְׁרוּתָא מֵאֵן הִגְרַתִּי וּמִפִּי יֵצֵא Id est, Priora ex tunc annunciaui, & de ore meo exierunt. Quod sic Ionathas in Chaldaicum uertit, קְרַמְיָהָא מִבְּכֵן חַיִּיתִי וּמִמְרֵי נִפְקָא Hoc est, antiqua ex tunc annunciaui, & ex uerbo meo prodierunt. Huic simile est, quod Ieremiæ decimo quinto, sic legitur, לִכְן בָּה אָמַר יְהוָה אִם תִּשׁוּב וְאִשְׁיָבֶךָ לְפָנַי הַעֲמֹר וְאִם תִּרְצֵא יִקְרַ מְזוּלָל בְּפִי תִהְיֶה Id est, Propter hoc sic ait Deus, Si conuerteris conuertam te, uel requiescere te faciam, faciei meae astabis, uel coram me astabis. Et si eduxeris, uel extraxeris preciosum à uili, sicut os meum eris. Id quoque sic idem Ionathas Chaldaicè transtulit, בְּכֵן בְּדָן אָמַר יְהוָה אִם תִּחַוֶּב וְאִתּוֹ יִבְיָר קְרַמְיָא הַשְּׂמֵשׁ וְאִם תִּחַוֶּב רְשִׁיעֵיָא לְמַהוּ צְרִיקָא רְשִׁיעֵי מִמְרֵי תִקִּים Hoc est, Propter hoc sic ait Deus, Si conuerteris conuertam te, coram me ministrabis. Et si conuerteres impios, ut fiant iusti, beneplacitum uerbi mei complebis. Vbi quod propheta preciosum & uile posuit: hic iustos & impios exposuit. Et quod ille os Dei dixit, iste uerbum eius transtulit. Quod demum uerbum Dei manus Dei dicatur, ex eo potissimum patet quod apud Esaiam quadragesimo octauo capite, sic legitur, אֵת יְרֵי יִסְרָה אֶרֶץ וּיְמִינִי טַפְחָה שְׁמַיִם Id est, Manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea palmo mensurauit coelos. Hoc enim Ionathas ita in Targum exponit, אָנָּא בְּמִימְרֵי שְׁבַלְיִיתָא אֶרְעָא וּבַגְּבוּרַתִּי הִלִּיתָא שְׁמַיָּא Id est, Verbo quoque meo fundauit terram, & in uirtute mea uel fortitudine mea mensurauit coelos. Rursus quod apud eundem prophetam quadragesimo quinto capite, sic dicitur, אָנָּבִי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָרֶם עֲלֶיהָ בְּרֵאתִי אֲנִי יְרֵי נָטוּ .i. Ego feci terrā, & Adam super eam creauit. Manus meae extēderūt coelos, & omni exercitui eorū præcepi. Idē interpres ita Chaldaicè exposuit, אָנָּא בְּמִימְרֵי עֲבוּרַתָא אֶרְעָא וְאֲנָשָׁא עֲלֶיהָ בְּרֵיתִי אָנָּא בַּגְּבוּרַתִּי הִלִּיתָא

Verbum Dei quoties dicitur.

Id est, Ego uerbo meo, uel per uerbum meum feci terrā, & homines super eam creauit. Ego in fortitudine mea extendi coelos, & omnes uirtutes eorum confirmaui. Ex his omnibus quæ nunc dicta sunt, manifestè liquet, uerbū Dei quod idem est quod sapientia Dei, qua mundum è nihilo creauit, atque perfecit, eiusdem prorsus substantiæ cum ipso Deo esse. CAP. Recentiores Iudæorum super illud Prouer. 8. cap. Dominus possedit me principium uix suæ. Quod tu de sapientia Dei increata, quæ est uerbū, per quod Deus omnia fecit, exposuisti, asserunt sapientiā hanc Mosaicam esse legem. Aiunt tōq̄ ipsam sic ibidem de se dicere. Ego diligentes me diligo. Cum hoc igitur omnino contra catholicam ueritatem sit atq̄ hæreticum, illud per authenticas eorum scripturas te refellere oportet. GAL. Id profectò tantæ absurditatis est, ut confutatione non egeat. Si enim lex Mosis nec dilectionis nec odij capax est, nisi uelut cætera huiusmodi inanimata, quæ in membranis scribuntur, quomodo dicere possunt, quòd ipsa de se dicat, Ego diligentes me diligo? Diligere enim rationalis naturæ proprium est. Si præterea lex ipsa Mosis in tempore illo esse cœpit, quo sibi principium essendi in mōte Sinai sumpsit, quoniam pacto ante rerum omnium initium cum Deo esse potuit: ut de se dicere posset, Deus possedit me principium uix suæ, antequam quicquam faceret, cum reliquis, quæ sequuntur. Item ipsi dicunt hoc in loco, quòd uerbum hoc קָנָן Kanan æqui uocum sit, & quandoque emere, quandoque possidere significet. Et possidere quidem ibi illud significare dicunt, Vbi Melchisedec Abraham benedicens dixit Gene. 14. בְּרֹדֶךָ אֲבָרַם לְאֵל עֲלֵיהֶן קִנְיָה שְׁמַיִם וְאֶרֶץ Id est, Benedictus Abram Deo altissimo possessori cœli & terræ. Hic autem uerbum ipsum קָנָן Kanan aiunt idem esse quod emere. Quare ab eis quærendum est, Si Deus cœlum & terram atq̄ legem ipsam emit, quis fuit harum rerum uenditor, neminem certe assignare possunt. Quare turpe est, hæc uel somniare, nedum dicere. Desinant ergo talia uel cogitare, & iuxta priscas Doctorum suorum traditiones, credant: Selomonem hoc in loco non de lege Mosai- ca, sed de ipsa Dei sapientia, per quam Deus mundum fabricauit, meminisse: legant iam quod in libro Sanhedrin in cap. quod דיני ממונות Dine mamonoth, id est iudicia diuitiarum, scribitur: super illud Prou. 9. cap. חֲכָמוֹת בִּנְתָה בֵּיתָה חֲזָבָה עֲמֻרָתָהּ שִׁבְעָה : טַבַּחַת טַבַּחַת מִסְכַּח וַיִּנָּח : אֵת עֲרֹבָה שִׁלְחָנָה : שִׁלְחָה נְעֻרֹתֶיהָ יָהּ תִּסְרָא עַל גַּפִּי מִדְּרוֹמֵי קֶרֶת : Hoc est, Sapientia ædificauit domū suam, dolabit colūnas eius septē, immolauit uictimā suā, misit puellas suas, ut uocarēt de fastigijs ciuitatis. Ibi enim sic ista exponunt, Sapientia ædificauit domū suā. Hæc est מִדְּדָתוֹ Middatho. i. proprietas ipsius Dei sancti & benedicti, qui uniuersum mundū in sapientia, uel per sapientiā creauit. Sicut dictū est Psal. 103. Quā multiplicata sunt opera tua Deus, omnia in sapientia fecisti. Dolauit co-

Hereticæ Iudæorum uniuersum exposuit.

lumnas eius septem, id est septem dies בראשית Berescith, hoc est creationis libri Gen. Immolauit uictimam suam, uel coxit uictimam suam, uel decoctionem suam. Per hoc intelliguntur maria, flumina, & omnia mundi necessaria. Misit puellas suas, ut uocarent. Hi sunt Adam primus & Heua. Hæc omnia traditio. Ex quibus euidentissime patet, sapientiam quæ domum suam, id est mundum construxit, esse unam de tribus מידות Middoth, id est proprietatibus Dei sancti & benedicti, per quas aiunt (ut supra ostendimus) mundum conditum fuisse, quamuis ipsi longe largius quam nos, proprietatem sumant. Hanc autem Dei proprietatem, sapientiam scilicet, per quam Deus mundum creauit, idem omnino esse, quod uerbum Dei est: nos iam probauimus.

Quod Deus sit uerbum, & uerbum Dei sit ipse Deus.
Caput IIII.

CAPNIO,

Item in præmissis uerbum Dei eiusdem cum Deo esse substantiæ, satis abunde probaueris. Ex quo & Deum uerbum esse, & uerbum Dei ipsum esse Deum necessario sequitur, Vt tamen magis iuniorum Iudæorum ceruix durissima contundatur. Velis obsecro Deum esse uerbum, & uerbum Dei esse Deum, apertius nunc ostendere. GAL. Quod quidem Deus uerbum sit, ex eo potissimum patet, quod ubi Esaias 45. capite, ait ישראל נרשע יהוה תשועת עולמים Id est, Israel saluatus erit in Deo (tetragrammaton) saluatione seculorum, uel sempiterna. Sic Targum Ionathæ dicit ישראל אפרוק במימרי ריי פרוק עלמיי Israel saluatus erit in uerbo, uel per uerbum Dei, saluatione sempiterna. Vbi ergo Esaias dixit, In Deo (tetragrammaton) quod nomen nulli nisi Deo attribuitur, ibi Chaldaicus interpres in uerbo Dei trāstulit. Per quod Deum esse uerbum, palam ostendit. Item ubi apud Hof. 1. ca. dicitur ואת בית יהודה ארחם והושעתם ביהוה אלהים Id est, Et domus Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo, Sic idem interpres in Chaldaum uertit, ועל דבית יהודה ארחם ואפרקינן במימרא ריי אלהתון Hoc est, Et super domum Iuda miserebor, & saluabo eos in uerbo Domini Dei eorum. Illud etiam quod Esaias 8. cap. dicit, ויוסח יהוה רבר אלי עור Id est, Et addidit Deus (tetragrammaton) loqui ad me adhuc. Ita Ionathas ipse Chaldaicè traduxit, ואוסיה מימרי ריי למלל לי עור Hoc est, Et adiecit uerbum Dei loqui ad me adhuc. Itē quod idem propheta 41. ca. dixit, אל תירא כי עמך אני Id est, Ne timeas; quia tecum ego. Sic ille trāstulit, Ne timeas, quia in auxilium tuum uerbum meum. Item quod ibidem dicitur, אלהתוי תולעת יעקב מתי ישראל אני שרתיד באם יהוה וגאלך סרוש ישראל Hoc est,

Hoc est, Ne timeas uermis, uel tinea Iacob, homines Israel, uel qui estis ex Israel. Ego auxiliatus sum tui, ait Deus, & redemptor tuus sanctus Israel. Ita ille Chaldaicè exposuit, Ne timeas tribus domus Iacob, semen domus Israel, uerbum meum in auxilio uestro, Dixit Deus & redemptor uester sanctus Israel. Illud præterea eiusdem prophetæ 44. cap. Sic ait Dominus redemptor tuus ex utero, ego Dominus faciens omnia, extendo coelos לברי leuaddi, id est per me solum firmans terram בראתי meitti, id est per eum qui est apud me. Sic ille in Targum explanat. Sic ait Dominus qui redemit te, & qui formauit te ex uisceribus. Ego Dominus autor omnium, extendi coelos uerbo meo, uel per uerbum meum. Fundaui terram in uirtute uel fortitudine mea. Quod ualde dicto illi Euangelistæ consonat: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum nihil. Illud quoque Hoseæ nono capite, dictum, Reprobabit uel abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, & erunt uagi in gentibus. Sic Ionathas in Targum exponit: Abijciet eos Deus meus, quia non receperunt uerbum eius, & erunt uagi in gentibus. Cum igitur in omnibus his, ac alijs permultis, in quibus prophetæ dominum uel Deum (tetragrammaton) posuerunt, Rabbi Ionathas prædictus uir apud eos maximæ autoritatis, uerbum Dei Chaldaicè trāstulerit, ac exposuerit. Consequens planè est, Deum ipsum uerbum esse, ac uerbum Dei Deum. Quod erat probandum.

Quod Messias sit uerbum Dei, quod Deus missurus erat, ut sanaret uniuersum humanum genus. Caput V.

CAPNIO,

Nunc reliquum est, ut ad pleniorē huiusce rei notitiā, Messiam esse uerbum Dei, ostendas, quod Deus ad sanandum uniuersum missurus erat. GAL. Messiam uerbum Dei esse, ex eo maxime patet, quod ubi Dauid Psalmo centesimo decimo, Messiam Dominum suum uocat, dicens, באם יהוה לארני שב לימירי Hoc est, Dixit Deus domino meo, sed ad dexteram meam. Ibi Rabbi Ionathas in translatione Chaldaica, sic ait, אמר יהוה למימריה תב לימירי Id est, Dixit Deus uerbo suo, sede ad dexteram meam. Quidam mihi hoc loco obijciunt, dicentes non sic haberi in trāslatione Chaldaea, quam etiam negant esse Ionathæ. Quibus ego respondeo. Verū quidem esse, in trāslatione Chaldaica quam ipsi uiderunt, non ita haberi, & eam non esse Ionathæ, est enim (ut plerisque placet) Rabbi Ioseph cæci, siue (ut alij uolunt) Rabbi Akilas. Quæ ita hic ha-

hic habet, אמרי יהוה במימריה למיתן לירבנותא חלה ריהיבית לאילפן אוריחא
 נאמינתו ונכברתו אמר ליה למה לא אמר ישלח דברו וירפאם אלא ירפאם
 בעבור כי נראה לי כי היה מדבר פרטי ענה לו אמית דברתה כי הרבור באר כולם
 אבל לא סבלתו כי אם הפרטים אשר היו תיותר נסי שכל מן הכללות וייגים עכרי
 הים וזה הוא שאמר יורדי הים כאוניות עושה מלאכה במים רבים המה ראו מעשה
 יהוה אותם שמן הראוי לא היו בכח לקבל שום דבר שבלי מצד אסותם סבלו אמיתות
 הנבואה והמרא מצד שאיננו לרבור וזה הוא שאמר והאמין ביי ויה שבתו לו צוקה
 Hoc est, Mittet uerbum suum & sanabit eos, & eripiet eos de plagis
 eorum. Rabbi Semuel Leuita ait, Verbum Dei est nuncius eius. De
 quo scriptum est, Profectò tale est uerbum meum, qualis est ignis, di-
 xit Deus. Et hoc est quod dictum est. Veniet uerbum tuum, & honori-
 ficabimus te. Vtique cum uenerit uerbum Dei, quod est nuncius eius,
 tunc honorabimus eum. Dixit Rabbi Saul, Nónne uenerunt prophe-
 tæ, & occidimus illos, fudimusq; sanguinem eorum? quomodo ergo
 nunc recipiemus uerbum eius? aut quamobrem credemus ei? Respon-
 dit ei Rabbi Semuel: Quoniam sanabit eos, & eripiet eos à plagis eo-
 rum, propter hæc inquam signa credemus ei, & honori eum habebi-
 mus. Dixit tunc illi: Quare (precor) non dixit, Mittet uerbum suum &
 sanabit nos: sed dixit, & sanabit eos? Respondit: Hoc ideo est (ut ego
 sentio) quoniam loquebatur de parte, deq; aliquibus duntaxat, non
 autem de omnibus, quod signatur scilicet secundum proprietatem
 Hebræi sermonis, in dictione Eos, Dixit illi. Verum certè dicis. Nam
 uerbum eius uenit sanare omnes in uniuersum, non tantum aliquos,
 & in parte. Verum non fuit receptum nisi ab aliquibus particulari-
 bus, qui censebantur inter omnes crassioris ingenij, uiri piscatores,
 exercentesq; se in mari. Et hoc est quod dictum est, Conscendentes in
 mare nauibus, facientes opera in aquis magnis, ipsi uiderunt opus
 Dei. Illi profectò, si rectè consideres, non uidebantur apti posse admit-
 tere quiequam intellectiuum, siue quod ad intellectum pertinet, ob
 ruditatem sensus eorum. Illi inquam receperunt ueritatem prophetiæ
 & uisionis, quoniam crediderunt uerbo eius. Et hoc est quod scriptum
 est, Credidit Deo, & reputatum est illi ad iusticiam. Ex quibus patet,
 Deum missurum fuisse uerbum suum, id est filium suum uerum Mes-
 siam, ut sanaret uniuersum genus humanum. Neque tamen omnes sa-
 nandos fuisse, sed eos tantummodo, qui eum recepturi, ac ei credituri
 essent, & præcipue uiri idiotæ & piscatores, ut fuerunt apostoli.
 Ex quo aperte concluditur, Iesum Dominum nostrum ue-
 rum fuisse uerbum Dei, uerumq; Messiam à
 patre æterno pro hominum
 salute missum.

Quod

ענה מדברו או במה נאמרו אמר ליה שירפאם וימלט משחיתותם ועם המופתים
 נאמינתו ונכברתו אמר ליה למה לא אמר ישלח דברו וירפאם אלא ירפאם
 בעבור כי נראה לי כי היה מדבר פרטי ענה לו אמית דברתה כי הרבור באר כולם
 אבל לא סבלתו כי אם הפרטים אשר היו תיותר נסי שכל מן הכללות וייגים עכרי
 הים וזה הוא שאמר יורדי הים כאוניות עושה מלאכה במים רבים המה ראו מעשה
 יהוה אותם שמן הראוי לא היו בכח לקבל שום דבר שבלי מצד אסותם סבלו אמיתות
 הנבואה והמרא מצד שאיננו לרבור וזה הוא שאמר והאמין ביי ויה שבתו לו צוקה
 Hoc est, Mittet uerbum suum & sanabit eos, & eripiet eos de plagis
 eorum. Rabbi Semuel Leuita ait, Verbum Dei est nuncius eius. De
 quo scriptum est, Profectò tale est uerbum meum, qualis est ignis, di-
 xit Deus. Et hoc est quod dictum est. Veniet uerbum tuum, & honori-
 ficabimus te. Vtique cum uenerit uerbum Dei, quod est nuncius eius,
 tunc honorabimus eum. Dixit Rabbi Saul, Nónne uenerunt prophe-
 tæ, & occidimus illos, fudimusq; sanguinem eorum? quomodo ergo
 nunc recipiemus uerbum eius? aut quamobrem credemus ei? Respon-
 dit ei Rabbi Semuel: Quoniam sanabit eos, & eripiet eos à plagis eo-
 rum, propter hæc inquam signa credemus ei, & honori eum habebi-
 mus. Dixit tunc illi: Quare (precor) non dixit, Mittet uerbum suum &
 sanabit nos: sed dixit, & sanabit eos? Respondit: Hoc ideo est (ut ego
 sentio) quoniam loquebatur de parte, deq; aliquibus duntaxat, non
 autem de omnibus, quod signatur scilicet secundum proprietatem
 Hebræi sermonis, in dictione Eos, Dixit illi. Verum certè dicis. Nam
 uerbum eius uenit sanare omnes in uniuersum, non tantum aliquos,
 & in parte. Verum non fuit receptum nisi ab aliquibus particulari-
 bus, qui censebantur inter omnes crassioris ingenij, uiri piscatores,
 exercentesq; se in mari. Et hoc est quod dictum est, Conscendentes in
 mare nauibus, facientes opera in aquis magnis, ipsi uiderunt opus
 Dei. Illi profectò, si rectè consideres, non uidebantur apti posse admit-
 tere quiequam intellectiuum, siue quod ad intellectum pertinet, ob
 ruditatem sensus eorum. Illi inquam receperunt ueritatem prophetiæ
 & uisionis, quoniam crediderunt uerbo eius. Et hoc est quod scriptum
 est, Credidit Deo, & reputatum est illi ad iusticiam. Ex quibus patet,
 Deum missurum fuisse uerbum suum, id est filium suum uerum Mes-
 siam, ut sanaret uniuersum genus humanum. Neque tamen omnes sa-
 nandos fuisse, sed eos tantummodo, qui eum recepturi, ac ei credituri
 essent, & præcipue uiri idiotæ & piscatores, ut fuerunt apostoli.

Ex quo aperte concluditur, Iesum Dominum nostrum ue-
 rum fuisse uerbum Dei, uerumq; Messiam à
 patre æterno pro hominum
 salute missum.

Quod Iesus Nazarenus Messias uerus, sit uerbum Dei,
à patre aeterno pro hominum salute missum.

Caput VI.

CAPNIO,

Conclusionem hanc uelim probares, Dominum scilicet nostrum Iesum Nazarenum uerum fuisse uerbum Dei, & consequenter uerum Messiam, à patre aeterno in mundum pro hominum salute missum. GAL. Ut hoc in loco nihil ipse dicam, Libertatis (sic enim est uiro nōmē) Cominetti Hispani, nuper à Iudaismo ad fidem conuersi, uiri utiq; non solum diuinarum literarum apprime docti, uerum etiam quatuordecim linguarū periti, uerba audi. Is enim exponens illud Psal. centesimi quadragesimiseptimi, ישלח רבו וימסס Id est, Mittet uerbum suum, & sanabit eos, sedebit spiritus eius, & fluent aquæ. Sicut ait, ישלח רבו וימסס היה לו לומר ידבר, דברו ולא ישלח רבו כי ברבור היא יותר נאות אמירה משליחות כמו שנאמר ויאמר אלתיב יתי אורי ותי אור ולא אמר וישלח אלתיב דברו לעשות או לברוא את האור לפי שאינו נופל לשון שליחות בלתי שליח כמו שאמר הנני שולח לבס את אליהו הנביא ורצה לומר כי האלהים היה שולח הנביאים לחגור דברו ולהראות צפלאיתו ואנחנו רואין זה גם כן מנחש הנחשת שצוה האלהים לעשותו על יד משה נביאו כדי לרפאות את ישראל בהביטם אליו כי מן הראוי היה יותר ראוי באותם הזמנים שירפאם ברבור לבר כדי שיראו העם צפלאותיו ויאמינוהו ולא עם אותו הנחש אשר היה משיש כלב העם היוותו מעשה כישות הנקראת היום בגויצי האבות שאם היה מרפאם ברבור לבר היה מסיר כל החששים מלבם אבל מיה שנראה לי מזה הפסוק כי דור נבא ביאת ישוע משיח צדקנו באמרו דברו כי האמת הוא שיהיה דברו ומגור דברו וכמו שחדיבור אינו דבר נפרד מעצמותו כי הוא אינו נפרד מהאל וזה הוא שאמר יבא דברו וכברננו כי היה לו לומר יבא דברו וכברננו אלא שמראת היותו הוא יתעלה ודברו דבר אחר כי מנכבדים הדיבור מנכבדים אותו ומנכבדים אותו מנכבדים הדיבור והם כלתי נפרדים בעצמותם וזה הוא הדבור אשר נתנבא לבא לרפאות חולים ולהחיות מתים בריבור והיה עצמו הדיבור כמו שנראה מישוע משיח צדקנו שרפא נבמה וחלים חזיה את אלעזר ארבעה ימים אחרי מותו ואלו הדברים אינם נאותים כי אם לאל וסמוך לזה ישב רוחו וזלו מים ונראה שאין קישור רפואת הגופים עם צילת המים בלל אבל הבין איד נובא דוד האמיתות כאומרו ישב ולא אמר ישיב שרצה לומר שהאל ישיב את רוחו הקודש אצלו ולימינו אחר זה יזלו מים רוצה לומר שישארו המים הקדושים כדי להושיע את עמו והם סבת ישועותינו כמו שנאמר ושאתם מים בששון ממעיני הישועה אשר באמצעותם האל נרפא בנו כמו שאמר כי תעבור במים אתו אני ולא אמר בימים אלא במים שרצה לומר : Hoc est, Mittet uerbum suum, & sanabit eos. Videtur dicendum fuisse. Loquetur uerbū suum, non autem Mittet uerbum suum. Verbo siquidem magis conuenit pronounciari & proferri, q̄ mitti, quod uidet esse nuncij. Et huic rei cōgruit scriptura, quę dicit:

Dixit

Dixit Deus, Sit lux: & fuit lux. Non autem dixit, Misit Deus uerbum suum ad creandam lucem: quoniam missio sine misso impleri non potest. Quapropter dictum est, Ecce mitto ad uos Eliam prophetam: inueniens Deum mittere prophetas ad annunciandum uerbum suum, & ad manifestandum mirabilia sua. Propterea auget dubium æneus serpens, quem præcepit Deus fieri per manum Moysis prophætæ sui, quo sanaretur populus Israel, cū prospexissent in eum. Rationabilius enim apparet, & conuenientius, præcipue illis temporibus, debuisse Deum uerbo curare populum, quàm serpentis aspectu, quæ res inducere poterat in suspicionem incantationis & magicæ. Et nihilominus tunc nō sanauit uerbo. Quomodo igitur quadrat, quod dicit propheta, Mittet uerbum suum, & sanabit eos? Sed soluitur. Nam quantum ipse sentio: David hoc loco uaticinatus est aduentum Iesu Messia iusti nostri. Qui rectè dictus est Verbum eius. Sed ueritas est: Iesum esse uerbum Dei, esseq; nuncium uerborum Dei. Et sicut Dei uerbum non est quid distinctum ab essentia Dei, sic & Messias non est penitus distinctus à diuina substātia. Et hoc est quod scriptum est, Veniet uerbum tuum, & honorificabimus te. Quod si esset ab eo penitus diuisum, dixisset. Et honorificabimus illud. Quibus uerbis aperte monstratur, unum & idem esse Deum, & uerbum Dei, quando pro eodem habetur: honorare & Deum, & uerbum Dei: utpote nequaquam in essentia distinctos. Et hoc est uerbum, de quo prophetatum fuit, quod uenturum esset, ad curādum infirmos, & ad suscitandum mortuos uerbo. Et hæc quidem omnia operaturū erat uerbo. Cum nihilominus ipsum etiam uerbum. Quæ omnia completa sunt in Iesu Messia iusto nostro: cuius opera, penè innumerabiles infirmi curati sunt: & Lazarus à mortuis suscitatus, etiam post quartum diem mortis suæ. Et hæc soli Deo conueniunt. Congruunt nostræ expositioni, quod immediate sequitur: Sedebit spiritus eius, & fluent aquæ. Et si enim nullam uideantur habere conuenientiam, sanare infirmos scilicet, & fluere aquas: est tamen uerissimus prophete sensus. Qui etiam non absq; mysterio dixit, Sedebit spiritus eius: & non dixit, Reuertetur spiritus eius. demonstrans quod Deus sedere facere deberet spiritum sanctum suum apud se. & subintulit, Et fluent aquæ: significans, quod remansuræ erant aquæ sanctæ ad saluandū populū suū. Quæ quidē aquæ, sunt causæ salutis nostræ. Quę admodum scriptum est, Haurietis aquas de fonte salutis. Interuentu enim aquarum sanctarum, Deus nobiscū coniungitur. Sicut scriptum est, Cum transieris per aquas illas, ego tecum sum. Et non dixit, per aquas tantum, sed per aquas illas. Demonstrans se locutum non de quibuscunq; aquis, sed de aquis sanctis, quæ sunt aquæ baptismatis. Hæc omnia Doctor prædictus, Hebræorū doctissimus, nuper ad ueritatem Christianę fidei cōuersus, Quibus optime probat, Iesum Nazarenum

Dominum nostrum, fuisse uerum Dei uerbum, & ex consequenti uerum Messiam, à patre aeterno pro hominum salute missum. Quod certe probandum erat.

Quod Messias sit filius Dei, necnon de dictione בר bar:
 & quid Primogenitus sit, secundum ipsos Hebræos.
 Caput VI.

CAPITULO,

Quanquam ex his quæ dixisti, Messiam filium Dei esse consequens est. Nam si Messias ipse uerbum Dei est, eundem proculdubio & filium Dei esse, necesse est. Vt tamen Iudæorum nostri seculi perfidia magis magisque armis suis deuincatur, Messiam ipsum Dei filium esse, expressius per eorum scripturas demonstrare debes. GAL. Primum aduersus eos Psalmus ille qui incipit, Quare fremuerunt gentes, obijciatur. Qui à priscis Iudæorum de Messia exponitur, Rabbi Selomone attestante, qui sic de illo ait: Magistri nostri hunc Psalmum de Messia exposuerunt. In calce itaque eiusdem Psal. ita legitur, וְשָׁקוּ בָרַי וְיִאֲמְרוּ וְהִיאָרְרוּ בְּרַי וְיִבְעֵר בְּמַעַט אֲפֹי אֲשֶׁר בָּל הָוִי בָרַי. Hoc est, Osculamini filium, ne irascatur, & perdatis uiam. Quoniam exardescet quasi modicum ira eius, beati omnes sperantes in eo. Ad hoc igitur osculum filij Dei suscipiendum, Iudices terræ David monebat. Vt à Rabbi Abraham Auen Azra ostenditur. Qui hoc exponens, ita ait: וְשָׁקוּ בָרַי Nassecu bar, id est osculamini filium. Ecce seruite Domino, contra id quod supra dixerat, scilicet aduersus Messiam eius. Expositio uerò huius dictionis בר Bar, talis est, qualis eius quæ est in pro- uerbijs, trigesimo primo capite. Cum dicitur מַה בְּרִי וְמַה בָּרַי בְּטוֹב וְמַה בְּרִי וְמַה בָּרַי Id est, Quid fili mi? quid fili uteri mei, quid fili uotorum meorum? Et sic scriptum est in hoc eodem Psal. מַה בְּרִי אֲתָה id est, filius meus es tu. Hæc idem Rabbi Abraham. In Midras quoque tillim, id est in expositione Psalmorum super eisdem uerbis sic dicitur, וְשָׁקוּ בָרַי הוּא מַה וְהַתִּיב. חֶסֶד וְאֱמֶת וּפְגָשׁוּ זֶרֶם וְשָׁלוֹם וְשָׁקוּ. אָמַר רַב מִשָּׁל לְמַלְךְ שִׁבְעָס עַל בְּנֵי הַמְּדִינָה וְהִלְכוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה וּפְיִיסוּ אֶת בֶּן הַמְּלָךְ שִׁיפִיִּיס אֶת הַמְּלָךְ וְהִלְךְ אֶת הַבֶּן וּפְיִיס אֶת אָבִיו כִּיִּין שְׁנַתִּיִּיס לְבְנוֹ הַלְכָה בְּנֵי הַמְּדִינָה לֹאמְרֵי לֹאמְרֵי לְמַלְךְ אָמְרֵי לְהַם לִי אָתָּם חֲיִימִנְוֹן לְכוּ וְאָמְרוּהוּ לְבְנֵי שָׁאֵל מַלְךְ הוּא כְּבוֹד אָבִירֵי אֶת הַמְּדִינָה הוּי וְשָׁקוּ בָרַי Id est, Hoc est quod scriptum est Psal. 85. Misericordia & ueritas inuicem obuiauerunt, iusticia & pax osculatae sunt. Dixit Rabbi, Simile est hoc Regi, qui filijs ciuitatis iratus est. Iuerunt ergo filij ciuitatis, & supplicauerunt filio Regis, ut Regem placaret. Iuit filius & placuit patrem suum. Quumque Rex per filium placatus fuisset, iuerunt filij ciuitatis ad agendas gratias Regi. Rex autem dixit eis: Mihi uos gratias

gratias agitis: Ite & filio meo gratias agite. Nam nisi ipse fuisset, iam ciuitatem destruxissem. Et hoc est, quod dictum est, Osculamini filium. Hucusque traditio. HOG. Aeditio nostra, Apprehendite disciplinam: hic habet. GAL. Autor nostræ aeditionis æquiuocatione uocabulorum deceptus, multa longe aliter transtulit, quàm ueritas Hebraica habeat. Licet enim hæc dicitio בר Bar quandoque filium, quandoque disciplinam siue doctrinam, quandoque frumentum, quandoque purum siue mundum, quandoque electum significet. Vt diuus quoque Hieronymus sentire uidetur, dum in apologetico contra Rufinum Pamphilio sic scribit: Bar apud Hebræos diuersa significat. Dicitur enim Bar filius, ut illud, Bar iona, id est filius columbæ, & Barpholomeus, id est filius Ptholomei, & Barnabas, id est filius prophetæ, & Barchinæus, & Barchiseus, & Barrabas. Triticum quoque & spinarum fasciculus, & electus, ac purus. Hæc idem Hieronymus. Hoc tamen loco Bar, non accipitur nisi pro filio, ut Rabbi Abraham prædictus in huius textus expositione accipit. Et licet Chaldæus interpres quem nunc Iudæi frequentius præmanibus habent, siue sit Rabbi Ioseph cæcus, ut aliquibus placet, siue Rabbi Akilas, ut quidam alij uolunt, bar hoc loco pro doctrina acceperit, dicens, קְבִילֵי אֵילֵּי פְנֵי. Hoc est, Recipite doctrinam. Rectius tamen atque conuenientius pro filio (ut diximus) hic accipitur. Sic enim & fidei nostræ (ut uisum est) magis fauet, & ueterum expositioni (ut in traditionibus supradictis patuit) magis conuenit, ac ueritati literæ magis congruit. Quod namque sequitur, Ne irascatur: cum cæteris, non potest nisi soli Dei filio conuenire. Ex quo etiam patet, neque eorum interpretationem ueram esse, qui ut ueritatem effugiant, Messiaæ que diuinitatem negent: hæc eadem uerba, וְשָׁקוּ בָרַי nassecu bar, adore pure, interpretantur. Osculum autem istud, quo antiquorum ecclesia osculando Dei filium, & ipsa ab eo osculari poscebat, non erat nisi eruditio atque doctrina ex proprio ore Dei proferenda, qui eis per manum Moysis legem dederat. Quamobrem (ut ueteres Talmudistæ exposuerunt) illud Cantici canticorum primo capite, dicebat, יִשְׁקֵנִי בְּנֹשִׁיקֹת פִּיִּי. Id est, Osculetur me osculo oris sui. Hoc est, Osculetur me Messias filius Dei osculo oris sui: id est, ipse ore proprio instruat & erudiat me, atque oris mei tactum, cum eum de uia salutis interrogauero, non contemnat. Non iam Mosem mittat, qui linguam impeditam habebat. Non Esaiam, qui se labijs pollutum aiebat. Non Ieremiam, qui se loqui nescire dicebat, eo quod puer esset. Sed ipse Dei filius qui patris sapientia, & uirtus est, ueniat: & ore suo me doceat. Per illud quoque probatur Messiam esse Dei filium, quod Deus ipse sic de eo in Psalmo 89. ait: הוּא יִקְרָאנִי אָבִי אֲתָה אֵלֵי וְצָרִי יִשׁוּעָתִי אֲתָה אָנֹכִי בְּבוֹר אֲתַחֲזֵק עֲלֵיָן לְמַלְכֵי אֲרֶץ: Id est, Ipse uocabit me, pater meus tu, Deus meus & fortitudo salutis

meæ. Ego quoque primogenitum dabo eum, altissimum Regibus uel Regum terræ. Quod de Messia intelligendū esse, inficiari minime potest Iudaica prauitas. Cum in glossa super illud Exo. 13. cap. Sanctifica mihi omne primogenitum: Sic scriptum sit Rabbi Nathan dixisse. Dixit Mosi Deus sanctus & benedictus. Quemadmodū feci Iacob בְּכוֹר Bechor, id est primogenitum, Sicut dictum est Exo. 3. Filius meus, primogenitus meus Israel. Ita ego faciam Regem Messiam primogenitū. Sicut dictum est Psal. 89. Ego primogenitum dabo eum, altissimū Regū terræ. Hæc glossa prædicta. Ex cuius fine manifeste liquet, de Messia debere intelligi dictum illud Psalmographi, quod nunc præmissimus. Ipse uocabit me pater meus tu: cum cæteris quæ dicta sunt. Ad cuius intelligentiam, notandum est: quod dictio ista בְּכוֹר Bechor, quæ primogenitus interpretatur, nullam apud Hebræos habet relationem ad alium, sed est nomen illi impositum, ante quem nullus de eodem patre, de eadem matre natus est. Messias itaq; in aliquo primogenitus ut Iacob iam fuerat, secundum carnem futurus erat, id est ante quem nullus natus prius esset, hominibus datus secundum diuinitatē, quam in ipso esse, & ipsum Deum esse, necesse sit. Quare bene ait, Ego primogenitum dabo eum. In Midras quoque tillim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. secundo, יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנֵי אֱתָנָה אֲנִי תְרוּם יְלִירָהוּ Hoc est, Deus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui te. Id idem probatur.

Quod Messias sit nomen Dei, & quod nomen Dei sit ipse Deus.
Caput VI.

CAPNIO,

Quoniam Messia diuinitas maxime per eius nomina patet, quæ in sacris literis ipsi imposita reperiuntur. Idcirco eum uerum Deum esse, per ipsa eadem nomina præcipue probandum est. GAL. Ante omnia igitur sciendum est, Messiam ipsum esse Dei nomen, nomenq; Dei esse Deum. Quod autem nomen Dei sit Deus, in Midras tillim clare habetur, super Psal. 23. qui sic incipit, לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹכָה Id est, Dei est terra & plenitudo eius. Ibi enim sic ad literam dicitur. Scriptum est, Ego Deus facio omnia, extendens coelos per me, firmans uel sternens terram per eum qui mecum est. Nam מֵעִתָּה meitti, est ibi scriptum, id est per eum qui mecum, uel apud me est. Scriptum quoq; est, apud Esaiam 44. cap. cum dicitur, Quis ergo fuit אִתִּי itti, id est mecum? Nomen meum unā mecum mixtum fuit in seculi creatione. Dixit igitur Dauid coram Deo sancto & benedicto. Ex eo quod tu cum nomine tuo creasti coelos & terram, nomini tuo ego illa attribuam: dicens, Dei (tetragrammaton) est terra

terra & plenitudo eius. Hucusq; traditio. Vbi inter cætera, ualde consentaneum nostræ fidei est id quod de ipso nomine dicitur, quod scilicet cum Deo in mundi creatione fuerit. Ipsum enim nomen Dei una de proprietatibus Dei est, cum qua Deus ipse mundum creauit. Neq; enim aliud est nomen hoc, quàm Dei filius siue uerbum, quo, uel per quod Deus ipse mundum è nihilo condidit. Quod in Chaldaica Rabbi Ionathæ translatione clarius exprimitur. Sic enim ipse eadem Esaiæ uerba Chaldaicè exposuit, אָנָּה יְהוָה עִבִיר בּוֹלָא חֲלִיָּה שְׁמִיָּא בְּמִימְרֵי שְׁבִלִיָּה אֶרְעָא בְּגִבּוֹרֵי Hoc est, Ego Deus faciens omnia, extendi cœlos uerbo meo, fundavi terram in fortitudine mea. Quod autem nomen Dei dicatur esse Messias, in Midras tillim limpidissime ostēditur, cum super illud Psal. 18. מַגְדִּיל יִשׁוּעוֹת מִלְּבֹר וְעִשָּׂה חֶסֶד לְמִשְׁיַח לְרֹרִי Id est, Magnificans saluationes Regis sui, & faciens misericordiā Messia suo Dauidi. Ita dicitur, בְּחֹב אַחֵר אָמַר מִגְדֹּל וְהָאֲחֵר אָמַר מִגְדֹּל שְׁנֵאמַר מִגְדֹּל יִשׁוּעוֹת וּבְחֵיב וּבְחֵיב מִגְדֹּל שְׁנֵעֲשֶׂה לָּהֶם מִלַּךְ הַמִּשְׁיַח כַּמִּגְדֹּל שְׁנֵאמַר מִגְדֹּל יִשׁוּעוֹת וּבְחֵיב מַגְדֹּל עָוֹן שֶׁם יְהוָה בִּי יִרְוַח צְרִיָּס וְנִשְׁגָּב Hoc est, Vna scriptura dicit Psal. 18. מַגְדִּיל magdil, id est magnificans. Et alia scriptura ait, 2. Reg. 22. מִגְדֹּל Migdol, id est turris uel castrum. Et quod castrum, aut quæ turris facta est eis: Rex Messias, qui tanquam turris, uel castrum saluationum erit: Sicut dictum est Prouer. 18. Turris uel castrum fortitudinis nomen Dei (tetragrammaton) ad ipsum recurrit iustus, & subleuatur. Hactenus traditio. Ex qua satis aperte colligitur, nomen Dei esse Messiam. Quod in commentarijs in Genesin Rabbi Mosi Hadarsan liquidius adhuc patet, super illud cap. 41. Et dixit Pharaon ad Ioseph. Et absque te non eleuabit uir, uel aliquis manum suam. Vbi cum inducitur illud Sephonia, Ad inuocandum nomen Dei, cum cæteris: Sic dicitur. Non est autem nomen Dei (tetragrammaton) hic dictum, nisi rex Messias. Sicut dictum est Esaiæ 30. cap. Ecce nomen Dei (tetragrammaton) ueniens de longinquo. Et reliqua. Idem docet de patribus uel de Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est, Ieremiæ 31. capite, A longe Deus (tetragrammaton) apparuit mihi. Hucusque traditio. Ad hoc etiam facit quod in libro Sanhedrin in capite Helec, hoc modo legitur: Dixit Rabbi Iohanan, Si uideris generationem se modicam facientem, ac procedentem, expecta Messiam. Sicut dictum est Psal. 17. Quia tu populum humilem saluabis, & oculos sublimes desicies, uel humiliabis. Dixit quoq; Rabbi Iohanan. Si uideris generationem, super quam multæ tribulationes sint ueniētes, expecta Messiam, de quo dictum est Esaiæ nono cap. Et timebunt ab occidente nomen Dei (tetragrammaton) & ab ortu solis honorem, uel gloriam eius. Quia ueniet sicut fluuius tribulans. Deinde sequitur, Et ueniet ad Syon גּוֹאֵל Goel, id est redemptor, & conuersis ab iniquitate in Iacob, Dixit Dominus. Hæc omnia traditio. Cum igitur non sit redemptor nisi Deus.

Et Messias sit ille redemptor, ut in sequentibus dicitur, satis (ut arbitror) affluenter & in hac, & in præcedentibus traditionibus probatum est, Messiam esse nomen Dei, nomenque Dei esse Deum, & consequenter Messiam ipsum esse Deum.

Quod Messias nomine Dei tetragrammaton uocandus erat. Caput IX.

CAPITULO,

Hic uellem probares, Messiam nomine Dei tetragrammaton, per quod ipsa diuina essentia designatur, uocandum fuisse. GAL. Ad hoc igitur probandum, primò Ieremiæ afferam uerba, sic uigesimo tertio capite, dicens. הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי לרור צמח צדיק ומלך מלך והשביל ועשה משפט וצדקה בארץ בימים תושע יהודה וירושלם השכן לבטח וזה אשר יקרא לה יהוה צדקנו. Hoc est, Ecce dies uenient, dicit Deus. Et suscitabo Dauidi germen iustum. Et regnabit Rex, & intellige, & faciet iudicium & iusticiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciam. Et hoc est nomen eius, quod uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Hanc prophetiam de Messia intelligi, Iudæi negare non possunt. Tum, quia præsci Talmudistæ ipsam de Messia exponunt. Tum etiam propter Chaldaicam translationem, quæ patenter de Messia loquitur. In qua quidem prophetia non solum duplex Messiae natura exprimitur, diuina & humana. Verum ipsum quoque Messiam nomine Dei tetragrammaton uocandum fuisse, aperte ostenditur, cum dicitur, Et hoc est nomen eius, quo uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. CAP. Iudæi nostri temporis aiunt, Ieremiam hic non uocabunt, ut nos habemus, sed uocabit, dixisse. Quare sensum horum uerborum hunc esse asserunt. Hoc est nomen eius, qui uocabit eum scilicet Messiam, Deus iustus noster. GAL. Mentuntur plane. Falso punctando literam corrumpere nituntur. Nam de יקרא יצרא, quod uocabunt significat, facere uolunt יקרא יצרא, quod idem est, quod uocabit. Sed eos manifeste falsarios esse, per omnes pene præcorum suorum scripturas euidentissime patet. Et primum per septuaginta interpretes, qui hunc locum ita prorsus traduxerunt, ut æditio nostra habet. Deinde per Targum Rabbi Ionathæ, qui sic eadem uerba in Chaldaicum uertit, הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו. Id est, Ecce dies ueniēt, dicit Deus. Et statuam Dauidi Messiam iustum. Et postea subdit הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו. Id est, Et hoc est nomen eius quod ipsi appellabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Eorum quoque falsitatem non parum refellit idem propheta, cum rursus, capite trigesimo tertio ait: הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו.

הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו

הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו. Id est, Ecce dies uenient, dicit Deus. Et statuam uerbum bonum, quod locutus sum super domum Israel, & super domum Iuda. In diebus illis, & in tempore illo geminare faciam Dauidi germen iusticiæ. Et regnabit Rex, & intelliget, & faciet iudicium & iusticiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciam. Et hic est qui uocabit eam Deus (tetragrammaton) iustus noster. Quæ Rabbi Ionathas Vzielis filius ita Chaldaicè exponit, ביום באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו. Id est, In diebus illis & in tempore illo statuam Dauidi Messiam iustum. Deinde subiungit, הנה ימים באים ואם יהיה והקיימותי אתן זה אשר יקרא לה יהוה צדקנו. Id est, Et hoc est nomen eius quod ipsi dicent ei, uel uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Cum ergo ipsa eadem uerba (ut per Targum ostensum est) de Messia dicta sint, de ipso quoque & illud intelligi oportet. Et hic est, qui uocabit eam Deus iustus noster. CAP. Ad quid igitur refertur pronomen illud femininum לה id est eam, quod ibi interponitur. Sic enim dicitur, Et hic est qui uocabit eam, Deus iustus noster. GAL. Ad illud in eisdem uerbis præcedens, ad domum scilicet Iuda & ad domum Israel, hoc est ad gentem Iudaicam, ad quam Messias primum mittendus erat. Iuxta illud Esaiæ quadragesimo primo capite, ראשון לציון הנה הגם וליירושלם מבשר אתן. Hoc est, Primus ad Sion, ecce ecce ad eos, & ad Ierusalem annunciationem dabo. Glossa Rabbi Selomonis. Dixit Ionathan, Verba consolationis quæ ad Sion prophetæ antiquitus prophetarunt, ecce uenerunt. Et propter istam Targum, id est Chaldaicam translationem tota hæc materia de Messia loquitur. Hæc Rabbi Selomo. Per cæteros denique ueteres Iudæorum Doctores patet quoque propositum. Legitur enim hoc modo in איבה רבתי Echa rabbethi, id est in expositione super planctum Ieremiæ, super illud Trenorum primo, Quia elongatus est à me consolator, conuertens animam meam. Quod est nomen Messiae? Rabbi Abba dixit, Deus (tetragrammaton) est nomen eius. Sicut dictum est Ieremiæ uigesimo tertio capite, Hoc est nomen eius, quo uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Dixit namque Rabbi Leui: Felix ciuitas, cuius nomen est, sicut nomen Regis sui. Sicut scriptum est Ezechielis ultimo capite, Et nomen ciuitatis ex die, Deus (tetragrammaton) ibi. Et nomen regis sui, sicut nomen Dei sui. Ut dictum est, Et hoc est nomen eius, quo uocabunt eum, Deus iustus noster. Hæc traditio, Id idem etiam per illud relatu dignissimum, efficacissime ostenditur, quod in Midras tillim super Psalmum uigesimum, hoc modo legitur: יהוה בעזר ישמח מלך ומישועתו מזה יגל מאר: למנוחה מומור לרור.

1 4

Hoc est: Victori, uel Ad uictoriam, Psal. David. Deus in fortitudine tua lætabitur Rex, & in saluatione tua quàm uehementer exultabit. זה שאמר הכתוב יהיה ביום ההוא שורש ושי אשר עומד לנסעמים אליו גוים ירושׁו: אמר רבי חנינא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העולם מוצות בגן סוכה ולולב והפילין ולמה בשביל אליו גוים ירושׁו אבל ישראל למדין הורה מן הסוד ברור הוא שנאמר כל בני בניו למודי יהוה רבי חנינא בשם רבי אחא אמר בזה דהיתה מנוחהו כבוד שהוא נותן למלך המשיח מן הכבוד של מעלה היו בשוד ישמח מלך דבר אחריהוה בשוד ישמח מלך אמר רבי הימן מי הוא זה מלך הכבוד יהוה זכאות הוא מלך הכבוד סלה שנו רבותינו מלך בשר ודם אין רובנו על סוד ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרכיטו ומשיח רבינו נשתמש בשרכיטו של הקדוש ברור הוא שנאמר ויקח משה את מטת האלהים ואלהו רבב על סוד ומה הוא סודו של הקדוש ברור הוא סופה וסער ובתיב באלהו ויעל אליהו בסערה השמים מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקדוש ברור הוא נהנה למלך המשיח שנאמר השות לראשו עטרה פו מלך בשר ודם אין לובשין פרפוריא שלו והקדוש ברור הוא נתן פרפוריא שלו למלך המשיח ומה הוא הוד והדר לבשתובמלך המשיח כתוב הוד והדר תשובה עליו מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו ושלמה ישב על כסאו שנאמר וישב שלמה על כסא יהוה מלך בשר ודם אין קוראין לסנן שלו בשמו הקדוש ברור הוא קרא למשיח בשמו שנאמר ראה נהתיך אלהים לפרעה וכן ישראל אני אמרתי אלהים אתם וקראן קדושים שנאמר קדושים תהיו בי קדוש אני יהוה ובתיב בי עם קדוש אתה וקורא למלך המשיח על שמו ומה יהוה איש מלחמה ובמלך המשיח זה שמו אשר יקראו יהוה צדקו Id est, Hoc est quod scriptum est Esaię 11. cap. Et erit in die illa radix Issai, qui stabit in signum populorum. Dixit Rabbi Hanina. Non est Rex Messias uenturus, nisi ad dandum præcepta gentibus. Ut sunt casula, palma & phylacteria. Et quare? Quia propterea dictum est Esaię 2. ad eum gētes stu debūt. Israel autem addiscent legem à Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est, Esaię 54. cap. Et omnes filij tui erunt docti à Deo. Rabbi Hanina in nomine Rabbi Aha dixit, Quid est quod statim sequitur דהיתה מנוחהו כבוד Id est, Et erit requies eius honor uel gloria? Quia ipse Deus sanctus & benedictus tribuet Regi Messia de gloria uel honore superno. Et hoc est, Deus in uirtute tua lætabitur Rex. Alia expositio, Deus in uirtute tua lætabitur Rex. Dixit rabbi Haman. Quis est iste Rex gloria? Deus exercituum ipse est Rex gloria סלה Sela, id est iugiter, uel in æternum. Tradiderunt magistri nostri, quod Regis carnis & sanguinis currum nullus ascendit, & nullus insuper sedet super sellam eius, nec aliquis utitur sceptro eius. Moses autem magister noster usus est sceptro Dei sancti & benedicti. Sicut scriptum est, Et accepit Moses uirgam Dei. Elias quoque curru eius uectus est. Et quis est currus Dei sancti & benedicti? Ventus nimirum & turbo. De Elia nã scriptum est, Et ascēdit Elias per turbimē in coelū. Regis carnis & sanguinis corona nullus utitur, Deus autē sanctus & benedictus dedit eā Regi Messia. Sicut dictum est, Pones capiti eius coronam auri & gemmarum.

marum. Regis carnis & sanguinis purpura nemo uestitur. Et quæ est illa? Confessio, seu autoritas, seu reuerentia, seu laus, & decor. Sicut dictum est Psal. 104. Confessionē & decorem induisti. Et de rege Messia scriptum est, Psal. 20. Laudem uel confessionem, & decorem pones super eum. Super thronum Regis carnis & sanguinis nullus sedet. Selo. Iomo autem sedit super thronum eius, sicut scriptum est, Et sedit Selo. mo super thronum Dei. Regis carnis & sanguinis subditorum nullus uocatur nomine ipsius. Deus autē sanctus & benedictus uocauit Mossem nomine suo. Sicut dictum est Exo. 7. Vide, dedi te Deum Pharaoni. Et similiter Israel. Sicut dictum est Psal. 28. Ego dixi dñj estis uos, Et uocabimini sancti. Sicut dictum est, Sancti eritis, quoniam sanctus sum ego Deus. Et scriptum est, Quoniã populus sanctus est. Vocauit autem Regem Messia nomine suo. Et quod nomen eius? Deus (tetragrammaton) uir pugnae. Et de rege Messia scriptum est Iere. 23. Et hoc est nomen eius quo uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Et Ierusalem quoque uocata est nomine eius. Sicut dictum est Ezech. ultimo, Et nomen ciuitatis à die Deus (tetragrammaton) ibi. Haftenus traditio. Ex qua non solum abunde & clare habetur: Messiam nomine Dei tetragrammaton uocandum fuisse, sed multa etiam admodum pulchra colliguntur. Cum nemo igitur nisi Deus nomine Dei tetragrammaton uocari possit, & Messias ipse hoc nomine ab ipso Deo uocatus sit, ut hic patuit. Cōsequens est, Messiam ipsum Deum esse. Alio qui falso eum hoc nomine Deus uocasset, aut uocari mandasset, quod nefas est uel cogitare. CAP. Iudæi nostri seculi consequentiã hanc irritam facere conantur, dicentes, non Messiam tantummodo, uerum etiam Mossem & Israel, ac Urbem Ierosolimam nomine Dei uocatam inueniri, ut ipsemet traditiones per te nunc inductæ aperte ostendunt. Quæ ex re inferunt. Non propterea Messiam Deum esse probari posse, quod nomine Dei tetragrammaton appellatus reperiat. Cum nec Mossem, nec Israel, nec ipsam Ierusalem Deos quisquam ideo diceret, quia nomine Dei nuncupari inueniant. GAL. Nolunt recte attendere (tantum fallere cupiunt) quod ut in eisdem traditionibus patet, nec Moses, nec Israel, uocati sunt hoc nomine Dei tetragrammaton, quo solus Deus, ac Messias duntaxat uocati sunt. Nec aliquis usquam inuenitur sub ea forma hoc nomine uocatus, qua Deus ipse, & Messias uocantur. Sed alio quodam nomine quod אלהים Elohim dicitur, quod non modo ad Mossem, & ad ceteros Israelitas: sed etiam ad angelos, immo & ad dæmones & ad idola sæpenumero extensum reperitur. Vt est illud Psal. 95. Hoc est, Omnes Elohe, id est dñj populorum dæmonia, uel idola. Legitur quoque in Gen. 35. cap. Iacob domui suæ & omnibus qui cū eo erāt dixisse. Auferte אלהים Elohim. i. deos alienos, qui sunt in medio uestri, Alia huius generis pene innumera in ueteri testamento

testamento comperiuntur. De Ierusalem autem quam ex iunioribus Rabbi Iudas nomine Dei tetragrammaton: sicut Messiam eius Regē, uocari aasserit. Dico Ierusalem quidem non terrenam, sed cœlestem, & longe aliter quàm Messiam, hoc nomine nuncupari. Cum enim de Messia nomen hoc dicitur, cum תואר toar, id est cum adiectiuo iustus dicitur, eo q̄ modo ac forma, qua frequentius de Deo dicitur. Vt in eo Psal. 129. dicto יהוה צדיק קצץ עבות רשעים Id est, Deus (tetragrammaton) iustus abscindet uincula impiorum. Item in primo Tren. cap. צדיק הוא יהוה כי פיתו ברוחיה Hoc est, iustus Deus (tetragrammaton) quia os eius amaricauit. Et hic loquendi modus proprie eius est, qui uult cuiuscunque rei essentiam, qualitatem, ac ueritatem dare intelligi. Cum nomina rebus cōsona esse debeant. Cum autem de Ierusalem superna dicitur, non cum תואר toar, id est adiectiuo, sed cum aduerbio locali שמה samma, id est ibi dicitur: per quod quidem aperte demonstratur, non ipsam ciuitatem Deum esse, sed in ea Deum ipsum per glorificationem existere. Et sic patet tunc, nomen ipsum rei consonum esse. Qui quidem loquendi modus apud eos esse consueuit, qui filios suos Deus dedit, Deus saluet, & cetera huius generis uocare solent. Nemo tamē esset adeo demens, qui filium suum Deum cum תואר toar, id est cum adiectiuo uocaret, Vt Deum iustum, uel Deum sanctum, uel Deum suum, & alia huiusmodi. Per hunc enim modum ipsum Deum esse manifeste perpenderet. Quod ualde impium esse, nemo ambigere. Cum igitur Deus Messiam nomine suo hoc modo uocauerit, ac ipsum sic nominandū esse decreuerit, ut iam probatum est, Messiam proculdubio Deum esse, necessario consequens est. Alioqui cum nomina consona rebus esse debeant, falso eum nomine sibi proprio uocandum iussisset. Quod de Deo nefandissimum est cogitare, nedum dicere. CAP. In libro בבה ברהא Baua Bathra, in cap. quod incipit המוכר את הספינה Hammocher eth hassefina, Id est, Vendens nauem. Sic memini me legisse. Dixit Rabbi Ionathan, Tres uocati sunt nomine Dei sancti & benedicti. Hi autem sunt iusti, Messias, & Ierusalem. Et iusti quidem, sicut dicuntur, hoc est, Sicut Deus dicitur iustus, ita & ipsi iusti dicuntur, ac sic nomine Dei uocantur. Messias uerò nomine Dei appellatur. Sicut dictum est Ierem. 23. cap. Et hoc est nomen eius quo uocabunt eum, Deus iustus noster. Ierusalem autem nomine Dei quoque uocata est. Sicut scriptum est, Ezechielis ultimo capite, Et nomen ciuitatis ex die, Deus (tetragrammaton) שמה samma. Nec legas שמה samma, id est ibi: sed שמה fema, quod nomen eius significat. GAL. Rabbi iste, ut lumen diuinitatis Messiae extingueret, sacrae scripturae textum falsificare non horruit. Sed tanta est falsitatis eius impudentia, ut in hoc Iudæi ei obtemperare penitus abnuant. Cum nemo prorsus eo in loco שמה fema, id est nomen eius legat, ut ipse

ipse legendum dicit. Sed שמה samma, id est ibi (ut scriptum est) omnes fere legant. Sic enim in Ezechielis ultimo cap. haecenus scriptum reperitur ושמ חציר ביום יהוה שמה Id est, Et nomen ciuitatis ex die, Deus (tetragrammaton) שמה samma, id est ibi. Ex quo patet, quod שמה quod ibi significat, & non שמה fema, id est nomen eius, ibidem scriptum esse. Quod in trāslatione Chaldaica Ionathæ manifeste ostenditur. Quæ sic ait, ושמא דקרחא מפרש ביוםא דשרי שביתתיה יהוה Hoc est, Et nomen ciuitatis exponent à die, quo posuit Deus diuinitatem suam ibi. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic ait: Quasi dicat, Non uocabitur, uel non dicetur ei nomen, nisi nomen primum, quod fuit ei ex die, quo Abraham filium suum Ishac ligauit. Nomen enim quo eam uocauit fuit יראה yere, id est uidebit, & ipsa uocabatur שלם Salem. Ecce Ierusalē. Hæc Rabbi Selomo. Ex quo palam liquet, quod Ierusalem nunquam uocata est, nec unquam uocabitur nomine Dei tetragrammaton. Ad huius autem confirmationem id quod in Midras tillim super Psal. 76. scriptum est, adducam. Ibi enim sic ad uerbum legitur super illud, Et fuit Salem tabernaculū eius. Tu reperis domū sanctuarij uocatam fuisse Salem, Sicut scriptum est, Gen. 14. cap. Et ipse est Sem filius Noæ. Sicut dictū est Gen. 14. Et ipse sacerdos Dei altissimi. Et rursum Gen. 9. Dilatet Deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem. Habitauit enim Deus in tabernaculo eius, in quo ministrabat ei. Ecce hic est Sem. Abraham autem uocauit domum sanctuarij יראה yere, id est uideat, uel uidebit. Sicut dictum est Gen. 22. ca. Quid est Dominus uideat? Dixit Abraham, Domine seculi sit dies iste memorabilis corā te. Habeo enim quid possem tibi respondere. Heri enim uel nuper dixisti mihi. In Ishac uocabitur tibi semen, Gen. 21. cap. Et nunc dicis, Accipe filium tuū? Gen. 22. Cum ergo filij mei ad hanc sententiā uenerint, memorare obsecro eis diem hunc, & illumina super eos faciem tuam. Dixit Deus sanctus & benedictus. Quomodo ergo uocabo ipsum locum? Si enim uocauero eum, sicut ille qui dixit Salē, delebo uerba amici mei Abrahamæ, qui illum יראה Yire, i. uideat uel uidebit, uocauit. Si autem uocauero ipsum יראה Yire, cassabo nomen iusti. Quid ergo fecit Deus sanctus & benedictus? Miscuit ea, quibus ambo locum illum uocauerant, & ipsum Ierusalē uocauit. Hucusq; traditio. Ex qua patet propositū. CAP. Recentiores Iudeorū his nō contenti (adhuc enim in sua perfidia obstinatius solito persistunt) aiunt: alia multa præter Messiam nomine Dei tetragrammaton uocata in sacris literis inueniri. De quibus unū illud esse dicūt, de quo in lib. Gen. 22. ויקרא אברהם שם המסום ההוא .i. Et uocauit Abraham nomen loci illius Deus (tetragrammaton) uideat uel uidebit. Alterū uerò est altare, de quo Exo. 17. ca. sic legitur, Hoc est, Et ædificauit Moses altare, & uocauit nomen eius Deus (tetragrammaton) signū meū. Altare p̄terea quod

quod Gedeon extruxit, Deum (tetragrammaton) pacis appellauit. Vt habetur Iudicum 6. cap. Ex omnibus his Iudæi iuniores astruere conantur, non Messiam tantum: sed aras etiam, quæ sunt res inanimatæ, nomine Dei tetragrammaton uocari. *GAL.* Si diligenter ea quæ paulo ante diximus, animaduertere uellent: nugas istas minime dicerent. Ex ipsis enim sufficientem ad hæc omnia, atq; ad alia, si qua sunt huius generis, respõsionem haberent. Sed cum iam ulterius quod erumpant, non habeant: instar uulpium, ad foueam, de qua expulsi fuerunt, iterum fugiunt. Vt igitur gloriosior de eis habeatur triumphus: scripturis eorum, quasi proprio gladio de ipsorum manibus uiolenter arrepto, eorum nequitias iugulantes, ad uniuersa hæc particulatim respondimus. Ad primum itaq; & si per ea, quæ paulo superius de Ierusalem dicta sunt, satis responderi possit, ut tamen specialis detur responsio, expositionem Chaldaicam Rabbi Ankelos adducam. Quæ super illud Geneseos uigesimo secundo capite, Et uocauit Abraham nomen loci illius, Deus uideat uel uidebit. Sic ait *וּפְלַח אֲבָרָם בְּאֵהָרָא הַהִיא דְאַבְרָם* וּפְלַח לְרִיחָהּ קָרַם יְהוָה בְּרִיחַ וּפְלַח לְרִיחָהּ. Id est, Et coluit, atq; adorauit Abraham in loco illo, & ait coram Deo, Hic erunt colentes te, uel seruientes tibi generationes. Ex hac ergo Targum manifeste apparet, nequaquam Abraham locum illum nomine Dei tetragrammaton uocasse. Ad secundum autem, primò itidem per Targum respondetur. Nam uerba illa Exo. decimo septimo capite. Et ædificauit Moses altare, & uocauit nomen eius Deus (tetragrammaton) signum meum: Sic idem Rabbi Ankelos exponit. *וּבְנָא מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וּפְלַח עֲלָיו קָרַם יְהוָה עַל רֵעֵב לִיחַ גִּיטִין*. Hoc est, Et ædificauit Moses, & coluit, uel seruiuit, id est sacrificauit super illud coram Deo, qui fecit ei signa. Ex hac ergo Chaldaica expositione liquidò patet, altare illud minime à Mose nomine Dei tetragrammaton nuncupatum fuisse. Deinde id ipsum per glossam quæ in libro *מְכִילָתָא* Mechilta, super eadem uerba ponitur, aperte probatur. Sic enim ait, Et ædificauit Moses altare, & uocauit nomen eius Deus, signum meum. Dixit Rabbi *אֵלֵי הַמִּקְדָּשׁ* Elai Hammakom, id est Deus uocauit illud, scilicet altare, *נִסִּי* Nisi, id est signum meum. Hac huius Rabbi expositione, nihil apud eos inuenitur efficacius, ad refellenda eorum dicta, qui altaria prædicta, ac alia loca uolunt in nomine Dei tetragrammaton, cum Messia inuoluere. Et si sit, qui intelligat, modus quo Rabbi iste uerba ipsa punctat, ad uniuersa alia eorum obiecta, euidentis potest esse responsio. Ad tertium deniq; potest per Targum etiam responderi. Quæ uerba illa Iudicum 6. Et ædificauit ibi Gedeon altare domino, & uocauit illud Deum (tetragrammaton) pacis. Ita Chaldaicè traducit, atq; exponit, Et ædificauit ibi Gedeon altare domino, & seruiuit, id est sacrificauit super illud coram Deo (tetragrammaton) qui fecit ei pacem. Targum igitur ista palàm ostendit, altare illud nomine

nomine Dei tetragrammaton minime fuisse uocatum. Quod non minus manifeste uidetur, ex eo quod habetur in procemio expositionis planctus Ieremiæ, quæ *אֵיכָה רַבְתִּי* Echa rabbethi dicitur. Ibi enim legitur Rabbi *הִיא* Hiya ita dixisse. Illicitum est homini interrogare proximum, uel amicum suum in loco immundo, quando scilicet perfoluit, quæ natura requirit. Non enim tunc salutandus est, neq; ab eo quærendum, quomodo sit sibi, & utrum pacem habeat. Et unde probatio: Ex eo quod scriptum est Iudicum sexto, Et ædificauit ibi Gedeon altare Domino, & uocauit illud Deus pacem. Si ergo altare quod neque comedit, neque bibit, neque odorat, neque loquitur, neque fuit extructum, nisi ad propitiandum Israeli, uocatum est pax. Quanto magis ille qui pacem diligit, & pacem mittit inter Israel & patrem eorum, qui est in cœlis. Hæc ibi. Quod autem Messias qui pacem inter Deum & homines positurus erat, pax uocandus esset, habetur in eodem procemio planctus Ieremiæ ex uerbis Rabbi Iosæ Galilæi sic dicitis, Etiam nomen Messia uocatum est *שָׁלוֹם* Salom, id est pax. Sicut dictum est Esaia nono capite, Pater æternus, uel æternitatis, Princeps, pax. Hæc ille. Textus ergo ille prædictus libri Iudicum, ut ex præmissis patuit, non est interpretandus, ut in Iudæorum obiectione interpretatus est. Sed altero horum modorum: aut scilicet sic, Et ædificauit ibi Gedeon altare Domino, & uocauit illud Deus pacem, ut in antedicta traditione apparuit. Aut sic, Et appellauit illud Domini pacem, ut nostra æditio habet. Vterque enim modus magis ueritati consonat, iuxta præmissas ueterum Talmudistarum expositiones. Ex dictis igitur clarissimè constat, quòd non obstantibus Iudæorum recentiorum calumnijs, nihil præter Deum ipsum, & Messiam, nomine Dei tetragrammaton uocatum inueniri. Ex quo Messiam ipsum Deum esse manifestè patet, cum huiusmodi nomen soli Deo conueniat. Hinc neque mirum est, si Messiam ipsum nomen Dei tetragrammaton esse, nonnunquam sacrae literæ enunciant.

Messias, Pax uocandus erat.

Quòd Messias sit nomen Dei tetragrammaton.

Caput X.

CAPNIO,

ID quod postremò dixisti, Messiam scilicet nomen ipsum dei tetragrammaton, siue quatuor literarum esse, uellem ego autoritate diuinæ scripturæ, iuxta priscorum Talmudistarum expositiones, nunc probares. *GAL.* Quod igitur nomen Dei tetragrammaton sit ipse Messias, per illud euidentissime ostenditur, quod Esaia uigesimo octauo capite, sic dicitur, *בְּיוֹם הַהוּא יְהוָה יְהוָה יְהוָה* Hoc est, In die illa

erit Deus (tetragrammaton) exercituum ad dyadema gaudij, uel honoris, uel decoris, & ad sertum ornatus, uel exultationis residuo populi sui. Hæc enim uerba Rabbi Ionathan Vzielis filius in Chaldaem uertens, ita exposuit, *כעידה הויה יהוה צבאות לבליל רחוקה ולבחרה רחוקה חתה לשאר רעמיה* Id est, In tempore illo erit Messias Deus (tetragrammaton) exercituum ad dyadema gaudij, & ad sertum exultationis uel laudis residuo populi sui. Vbi ergo Esaias posuit nomen Dei tetragrammaton, quod est יהוה ibi Rabbi Ionathan משיחא messiha, quod est Messias, transtulit. Quare Messiam esse nomen Dei tetragrammaton, palam est. In Beressith quoque קצרה kezara, id est in expositione abbreviata super Genesim, super illud Gene. 49. capite, לא יסור שבט מיהודה ומחקה מבין רגליו עד בי יבא שילה Hoc est, Non recedet sceptrum de Iuda, & legislator de medio pedum eius, donec ueniat שילה Silo, id est Messias. Ita dicitur, Hi sunt sedentes יעבץ Yabbez, id est docentes, הלכות halachoth, id est sententias in Sanhedrin magna, quæ sedet in לשבת הויה lischath hagazith, id est in confistorio dolato in parte Iudæ. De quibus dictum est primo libro Paralipomenon secundo capite, Et familiae scribarum sedentes יעבץ Yabbez. Donec ueniat Silo, id est Messias. Quia futurum est, ut gentes seculi deferant munus Messia filio Dauid. Sicut dictum est Esaiæ decimo octauo capite, In tempore illo deferetur munus Deo (tetragrammaton) exercituum. Hucusque Beressith prædicta. Cum igitur munus quod Deo nomine tetragrammaton scripto, deferendum Esaias prædixit, traditio ista Messia filio Dauid offerendum exposuerit, sequitur plane ex hoc, Messiam ipsum nomen Dei tetragrammaton esse. Quod erat probandum. Hoc idem præterea per illud Esaiæ octauo capite, optime probatur, sic dicentis *את יהוה צבאות אתו תקושו והוא מוראבם והוא משריבם והיה למקדש ולאבן נגה ולצור מבשול לשני בתי ישראל לבח ולמוקדש ליושב וירושלם וכלו בסרבים ונפלו ונשברו ונקשו ונלכרו וצור העזרה חתים תורה בלמדי וחבתי ליהוה המסתר פניו מבית יעקב וקיוותי לו* Hoc est, Deum (tetragrammaton) exercituum ipsum sanctificate. Et ipse pauor uester, & ipse terror uester. Et erit ad sanctificationem, uel præparationem, & ad lapidem offensionis & ad petram ruine duabus domibus Israel. In laqueum & illaqueationem habitanti Ierusalem. Et offendent in eis multi, & cadent, & conterentur, & illaqueabuntur, & capientur. Liga testificationem, sigilla legem in doctis meis. Et expectabo Deum occultantem faciem suam à domo uel familia Iacob, & sperabo in eum. Super quibus quidem uerbis filij Rabbi הייא Hiya ita dixerunt (Vt legitur in libro Sanhedrin, in capite, quod incipit ממנונה אחר ריני ממונה) Id est, Vnum iudiciorum diuinarum Non ueniet filius Dauid, id est Messias, donec finiantur, uel deleantur duæ domus patrum de Israel, quæ sunt caput captiuitatis Babylonis, & נשיא Nafsi, id est

si, id est princeps qui est in terra Israel. Sicut dictum est Esa. 8. capite, Et erit ad sanctificationem, & ad lapidem offensionis, & ad partem ruinae duabus domibus Israel. Si igitur uerba illa Esaiæ, Deum tetragrammaton exercituum ipsum sanctificate: cum reliquis, traditio ista de Messia quem Iudæi filium Dauid uocant, intelligenda asserit. Vbi & Rabbi Selomo, Saluator Israel ponit. Cōsequens profecto est, Messiam ipsum nomen Dei tetragrammaton esse, uerumque Deum ac saluatorem Israel, cum nomen istud tetragrammaton nulli puræ creaturæ competere possit. Si quidem de eo nomine sic Deum ipsum dixisse, Exodi 6. cap. legimus, ויברך אלהים אל משה ויאמר אליו אני יהוה : וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שרי ושמו יהוה לא נודעתה להם Hoc est, Et locutus est Deus ad Mosem, & dixit ad eum, Ego יהוה id est, Deus (tetragrammaton) & apparui Abraham, Ishac & Iacob in Deo שרי Saddai, id est omnipotente, & nomen יהוה id est, Deus (tetragrammaton) non notificauis. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Non notificauis eis in proprietate scilicet uera quæ in me est. Per ea igitur quæ in isto capite dicta sunt, habes mi Capnio satis (ut arbitror) abunde atque aperte, ex sacrae ueteris paginae testimonijs, secundum doctorum Hebræorum glossas atque expositiones, Messiam esse ipsum nomen Dei tetragrammaton.

Quod nomen Dei tetragrammaton secundum totum Messia esse illi conueniat. Caput XI.

CAPNIO,

Messiam nomine Dei tetragrammaton uocandum fuisse, eumque nomen ipsum esse, ac idem nomen secundum diuinitatem illi conuenire, optime probasti. Quia igitur Messias non est nisi quoddam ex filij Dei persona, & utraque natura aggregatum. Ideo non ab re scire uelim, an nomen hoc tetragrammaton ipsi Messia secundum totum suum esse conueniat, tam scilicet secundum ambas naturas, diuinam inquam & humanam, quæ ab una ipsius Messia sustentantur persona, quàm secundum tres substantias, quas unus & idem Messias in se ipso absque confusione unitas continet, uerbum uidelicet Dei, animam rationalem, & corpus humanum. GAL. Ita profus, Quem admodum enim tres huius nominis literæ priores scilicet י iod ה he ו uau, tres in Deo מידות middoth, id est proprietates, siue personas ab inuicem distinctas esse, designant ex sua diuersitate, quam tam in figura quàm in nomine habent. Vnà uerò earum scilicet ה he, quæ est in calce eiusdem nominis, ac in principio & fine huius nominis הייא Haiya, quod idem est quod essentia, indicat tres personas diuinas uel esse essentiam. Quare non sunt tres Dii, sed unus Deus, ut supra latissime ostensum est. Ita quoque haud inconuenienter dici potest,

Literæ nominis Dei tetragrammaton quod significant.

quod ex eo quod hoc in nomine tres sunt literæ, primo tam in forma quam in figura ab inuicem differentes, scilicet י iod ה he ו uau, deinde una earum scilicet ה he, denuo in fine ipsius nominis ponitur, quæ ipsum consummat & perficit, aperte innuitur, quod cum nomen ipsum de Messia dicitur, tres substantiæ quæ in eo sunt ab inuicem differentes, corpus scilicet humanum, anima rationalis, & diuinitas ipsa: ita sunt ad inuicem copulatæ atque unitæ, quod licet duæ earum priores ipsi tertiæ uniantur, non tamen in Messia Deus & homo sunt duæ personæ, sed una tantum: nec duo Messia, sed unus duntaxat. Sicut enim tres diuersæ literæ supradictæ unum gloriosum Dei nomen efficiunt: sic tria hæc, corpus anima & uerbum Dei, unum faciunt Messiam siue Christum. Nam & si duæ sint in Christo naturæ, quarum una quidem diuina est, qua patri cõsubstantialis est, & coæternus, atq; in omnibus æqualis, præterquam in genitura. Altera uerò humana, qua matri cõsubstantialis est, atq; in natura omnino similis. Persona tamen in eo nõ est nisi una, quæ diuina est, & utranq; sustentat naturam. Quæ optime Psellus in libro De differentibus quæstionibus & testatur & explanat: ita capite 3 dicens, ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία, ἔδει τοῦ λυεῖν ἡμῶν ἔησα χριστῶ, μίαν ὑπόστασιν διδυματίζε, καὶ δύο φύσεις, ὑπόστασιν τὴν σαρκοδύνατα ἕσθ, φύσεις δὲ δύο τῆτα καὶ ἀνθρώποτῆτα. Τὸ δὲ σῶμα τὸ ἐμψυχον καὶ ζῆνον ὁ πῶσε λαβῆτο ὁ λυεῖν ὑπόστασιν ἵνα μὴ εὐρεθῆ λέγει δύο ὑπόστασεις, ὁποῦ ἐφλησεν νεστέριος ὁ αἰρετικὸς. ἀλλονομολογεῖ ἐν ὑπόστασιν, ὡς ἐν τῇ τῶ ἕσθ ὑπόστασει τὸ εἶν λαβῶν, αὐτὸς γὰρ ὁ ἕσθ τῶ δὲ μία ὁμ ὑπόστασεις τὸ ἀγίας τριωδῆ, γέγονε καὶ ἐπὶ σῶμα τὸ πῶσε λαβῆτο ὑπόστασις, ὡς τε τὸ σῶμα τῶ λυεῖν ἐν ὑπόστασιν μὲν, ὅχ ὑπόστασις δὲ. Hoc est, ut uerbum uerbo reddam. Sancta catholica & apostolica Ecclesia, in Domino nostro Iesu Christo unam hypostasim dogmatizat, & duas naturas: hypostasim incarnatum filium, naturas, diuinitatem & humanitatem. Corpus igitur animatum & intellectuale quod assumpsit, non uocat hypostasim, ne inueniantur inquam duæ hypostases, quod mentitus est Nestorius hæreticus, sed nominat enypostatou, tanquam in filij hypostasi esse accipiens. Ipse enim filius Dei una existens sanctæ trinitatis hypostasis, factus est & corpori quod assumpsit, hypostasis. Quare corpus Domini enypostatou quidem est, non autem hypostasis. Et sicuti nomen Dei tetragrammaton quando de Deo dicitur, exponitur per nomen Dei duodecim literarum, quod est אב בן ורוח הקדש Id est, Pater, filius & spiritus sanctus. Ita idem nomen cum de Messia dicitur, per nomen duodecim literarum etiam explanatur, quod est גוף ושמיה וכן אל Hoc est, Corpus, anima, & filius Dei. Siquidem גוף Guph, Id est corpus tribus apud eos scribitur literis, ושמיה neshama uero, id est anima quatuor, אב בן uben el, id est & filius Dei quinque. Quæ omnes duodecim numero sunt. Et quemadmodum nomen duodecim literarum cum de Deo dicitur, per nomen duarum & quadraginta exponitur, quod est

secundum

secundum Rabbenū Haccados אב אלהים בן אלהים הקדש שלשה אב אלהים בן אלהים בשלשה Hoc est, Pater Deus, filius Deus, spiritus sanctus Deus, tres in uno, & unus in tribus, uel tres in unitate & unitas in trinitate. Vel secundum alios אב אל בן אל ורוח הקדש אל אב אל בשלשה אלהים Id est, Pater Deus, filius Deus, & spiritus sanctus Deus, attamen non tres dij, sed unus Deus. Quæ literæ in Hebraico omnes utrobique quadraginta duæ sunt numero. Ita cum de Messia dicitur, per nomen itidem quadraginta duarum literarum exponitur, quod est, כאשר הנפש המושבלת והבשר אדם אחד כר האל והאדם משיח אחד Hoc est, Sicut anima rationalis & caro homo unus, ita Deus & homo Messias unus. Quæ quidem literæ in Hebraico duæ & quadraginta existunt. Nam באשר caasser, id est sicut quatuor scribitur literis, הנפש hannes, id est anima similiter quatuor, המושבלת hammascaleth, id est rationalis sex, והבשר uehabafar, id est & caro quinque, אדם Adam, id est homo tribus, אחד ehad, id est unus similiter tribus, כר cach, id est ita duabus, האל hael, id est Deus tribus, והאדם uehaadam, id est & homo quinque, משיח Massiah, id est Christus quatuor, אחד ehad, id est unus tribus. Quæ omnes simul iunctæ, duæ & quadraginta sunt literæ. Per quas substantiarum trinitas quæ est in Christo cum unitate personæ optime exponitur. Iuxta illud Athanasij: Sicut anima rationalis & caro unus est homo, Ita Deus & homo unus est Christus. Ex quibus omnibus manifeste concluditur, quod nomen Dei tetragrammaton cum de Messia dicitur, ei secundum totum eius esse, aptissime conueniat.

Quod Messias est facies Dei. Caput XII.

CAPNIO,

Nunc de reliquis Messia nominibus diuinitatem eius insinuantibus, tibi dicendum esset. GAL. Primum itaque Messiam faciem Dei dici, ostendam. Quod per illud Malachia aperitissime liquet, dum sic tertio capite ait, הנני שולח מלאכי יופנה דרך לפני ופתאום יבא אל היבלי הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם הפצים הנח בא אמר יהוה זבאות ומי מבלבל את יום באו ומי העמד בהראותו בי הוא באש מצרתי וכברית מבכסתי Hoc est, Ecce ego mitto angelū meum, & parabit uiam faciei meæ. Et statim ueniet ad templum suum Dominus, quem uos quæritis, & angelus foederis, quem uos uultis, Ecce ueniet, dixit Deus exercituum. Et quis mensurabit, uel sufficeret diem aduentus eius? & quis stabit in ostensione eius, uel dum se ostenderit? Quoniam ipse erit tanquam ignis conflans, & uelut herba fullonum. Hec ille. Herba fullonum est, qua fullones pannos lauant, quæ arabice gazul dicitur, Quod autem prophetia hæc de Messia loquatur, per

Rabbi Mosem Maimonis filium liquido ostenditur, in הלכות מלכות Hilchoth Melachim, id est in sententijs Regum, sic dicentem, In diebus Regis Messiae per spiritum sanctum qui super eum requiescet, genealogizabitur Israel per os eius. Sicut dictum est Malach. 3. cap. Ecce mitto angelum meum, & parabit uiam faciei meae. Negare igitur Iudei iuniores minime possunt, praemissa Malachiae uerba de Messiae dicta fuisse. Angelus ergo iste de quo primum propheta loquitur, Ioannes Baptista fuit, qui a Deo missus est, ut uiam faciei Dei, id est Messiae pararet. Quod autem Messias sit facies Dei, habetur adhuc per Rabbi Mosem Hadarsan super illud Gen. 22. cap. In die tertio leuauit Abraam oculos suos, cum sic ait: Hoc est quod scriptum est, Hoseae 6. cap. Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit, uel eriget nos, & uiuemus ante faciem eius. Et sciemus, ut sequamur, ad cognoscendum Deum. Postea subdit, Viuificabit nos post duos dies, & uiuemus ante faciem eius, quae est Rex Messias. Sicut dictum est Psal. 79. Domine Deus exercituum conuerte nos, & ostende nobis faciem tuam, id est Messiam tuum, & saluabimur. Et hoc est, in die tertio uiuificabit nos. Haec traditio. De hac insuper Dei facie dicitur in Beressith כטנה ketanna, id est in expositione Genesis parua. Vbi super illud Gen. 3. cap. Et emisit eum Dominus Deus de horto, uel paradiso uoluptatis. Sic ait Rabbi Nahmiya. Emisus fuit Adam de paradiso in seculo isto, sed in futuro seculo non emittetur. Iuuatur autem huiusmodi dictum per id quod scriptum est in Psal. 16. Ego in iustitia, uel per iustitiam contemplanus faciem tuam, id est Messiam tuum, satiabor, cum resurrexerit תמונתה Temunathecha, id est forma tua, uel figura tua, uel imago tua, uel similitudo tua. Dixit Deus sanctus & benedictus. In hora illa ego iustificabo eum scilicet Adam ab illa sententia. Dixit Dauid Deo sancto & benedicto. Et in illa hora in qua euigilabit, uel resurget is qui est in similitudine tua, satiabor, & in iustitia. Contemplanus faciem tuam, id est Messiam tuum. Glossa Rabbi Selomonis, contemplanus faciem tuam. Sicut dictum est Esaias quinquagesimo secundo capite, Quia oculo ad oculum uidebunt, cum inhabitauerit Deus Syion. Quae sic Ionathas Chaldaice transtulit ארי בשניחתו יחזון גבוראן ריעביר יהוה בר יתיב שבנתיה לציון. Id est, Quia oculis suis uidebunt uirtutem, uel fortitudinem eius, quam faciet Deus, cum sedebit, uel morabitur diuinitas eius in Syion.

Ex his igitur manifestum est, Messiam faciem Dei & dici & esse. Et hoc non nisi propter eius diuinitatem, propter quam omnia nomina quae de Deo dicuntur, ipsi aptissime conueniunt.

Quod

Quod Messias sit lumen siue lux, quae Deus est.
Caput XIII.

CAPNIO,

SI omnia nomina quae Deo attribuuntur, de Messia (ut ais) ob eius diuinitatem rectissime dicuntur, consequens profecto est, ut sicut Deus dicitur lux per essentiam, ita quoque Messias ipse lux per essentiam dicatur. Quare id etiam probare uelis, obsecro. GAL. Quod Deus itaque sit lumen siue lux, & Messias sit cum Deo lumen siue lux ante mundi constitutionem, per id quod in Midras tillim scriptum est, optime probatur. Ibi nanque super illud Psalmo 35. בי עמוד מסור היים באורד נראה אור משור הסוד לירעד. Hoc est, Quoniam tecum est fons uitae, & in lumine tuo uidebimus lumen, Extende misericordiam tuam cognoscentibus te. Sic dixit Rabbi Iohanan, Factum accidit in quodam homine, ut cum in nocte lucernam accenderet, extingueretur. Et cum iterum atque iterum eam accendisset, dixit: Quousque laborabo ambulans? Sustinebo donec sol oriatur. Sic Israel cum in Aegypto serui facti fuissent, steterunt Moses & Aharon, & redemerunt eos. Rursus in seruitutem redacti sunt in diebus Sifrae, & eos redemit Barac & Debora. A Madianitis uero Gedeon. Et sic per manus Sanguar. Sic etiam per manus cuiuslibet Iudicum a seruitute redempti sunt. Iterum serui facti in Babylonia, per manus Ananiae, Missaelis & Azariae redempti fuerunt. Et demum per Edom reducti sunt in seruitutem. Dixerunt ergo Israel, Ecce lassati sumus in subiugationibus, & redemptionibus, modo subiugati, modo redempti. Iam non quaerimus ulterius, ut illucescat nobis caro & sanguis. Sed Deus sanctus & benedictus ipse in substantia. Sicut dictum est Psalmo centesimo decimosextimo, Deus Dominus & illuxit, uel illucescet nobis. Et iterum Esaias ait 45. capite, Israel saluatus erit in Deo, uel per Deum (tetragrammaton) saluatione aeterna. Hucusque traditio. Glossa Rabbi Selomonis: Israel saluatus erit saluatione aeterna per Regem Messiam. In Echa autem rabbethi, id est in expositione super planctum Ieremiae, super illud Trenorum primo, Elongatus est a me consolator, conuertens animam meam. Sic dicitur, Quod est nomen Messiae? Qui de domo Rabbi Hanina erant, dixerunt, חנינא Hanina, id est pietas, uel misericordia est nomen eius. Sicut dictum est Iere. 16. cap. Propterea non dabo uobis חנינא Hanina, id est misericordiam. Qui uero de domo Rabbi Iannai erant: dixerunt יינן Yinnon, i. filius, uel genitus, siue natus, est nomen eius. Sicut dictum est Psal. 71. Ante solem יינן Yinnon nomen eius. Rabbi autem ביבא Bibba dixit נהירא Nehira, i. lumē est nomen eius. Sicut dictum est Danielis 2. cap. Et lux cum eo est. Scriptum est autem in Beressith כטנה ketanna, i. in expositione Genesis minori

super illud Gen. 1. capite, Sit lux. Hoc modo. Hoc est quod dictum est Psalmo 96. Lux seminata, uel orta est iusto. Dixit autem Rabbi Abba. Hæc lux est Regis Messiae, iuxta illud Psalmi 35. Quoniam tecum est fons uitæ, & in lumine tuo uidebimus lumen. Hoc est lumen Messiae. Quod ideo ait: Quia uidit Deus sanctus & benedictus Messiam, & generationem eius, seruauitq; eum sub throno gloriæ suæ. Hæc traditio. Ex qua ualde notandum est, quòd antequàm Messias esset secundum humanitatem, iam erat secundum diuinitatem lux & lumen cum Deo, & principium quo creauit Deus mundum. Quibus plurimum consonat dictum illud dominicum, Antequàm Abraham fieret, ego sum. Et ego lux in mundum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris nō maneat. Ioan. 13. Vide quàm digna sint hæc contra Iudæos nostri temporis, qui Messiae diuinitatē negātes, eum ex femine dūtaxat hominis nasci debere asserūt. Quibus dicendū est, Quod lux sub throno Dei reposita, filius Dei est, uerbū & sapiētia patris, & thronus ac potestas eius.

Quod nomen Dei שדי Saddai, Messiae proprie competat,
Caput XIII.

CAPNIO,

MEmini me audisse, cum in superioribus de diuinis nominibus differeres, nomen שדי Saddai soli Deo cōuenire. Quia enim nomen hoc omnipotens, uel qui sufficiens est, interpretatur, & solus Deus est omnipotens, sibiq; solus sufficiens, nullo enim alio indiget, idcirco nomen hoc שדי Saddai ipsi soli conuenit. Et si igitur minime dubitē, omnia nomina quæ de Deo dicuntur, de Messia itidē secundum eius diuinitatem, aptissime dici. Vellem tamen ad maiorem diuinitatis Messiae manifestationem, quam obrem hoc nomen שדי Saddai, proprie ipsi Messiae cōgruat, rationem redderes, illudq; ei proprie conuenire, per Hebraica testimonia probares. GAL. Si igitur audire uis. Vnde nomen hoc diuinum שדי Saddai, quod (ut alibi diximus) idem est quod אשרי אשרי dai, id est qui sufficit, uel qui sufficiens est, uel qui sufficientia est, proprie soli Messiae sit congruum, sanctum Iob audi, ita 33. cap. dicentem רוח אל עשתי ושמת שדי תחייתי Hoc est, Spiritus Dei fecit me, & anima Saddai uiuificauit me. Anima Saddai, inquit, id est eius qui sufficit, uel qui sufficientia est. Cum igitur nec pater, nec spiritus sanctus animam habeat, sed solus Dei filius, qui est uirtus & sapientia patris. Qui animam illam habet, quam sibi in Messia uniuuit. Sequitur plane, de solo Dei filio Iob fuisse locutū, cum dixit, Et anima שדי Saddai uiuificauit, pro uiuificabit me. Anima, s. illius q; solus ad humanū genus redimendū, atq; saluandum, satis est. Ipse siquidem in forma Dei solus est, qui naturam assumendo humanā, uenturus erat, non utiq; ministrari,

nistrari, sed ministrare, & animam suam dare redemptionem pro multis. Ut ipsemet dixit Matth. 20. Iuxta illud Esaiæ 53. הורה למות גופו Hoc est, Exposuit uel effudit morti animam suam. Messiae quoq; Deo, ac Dei filio proprie congruit, & nō Deo patri, nec spiritui sancto illud Cantici canticorum primo capite dictum הורה לי שאהבה גופו Id est, Nuncia mihi, quam diligit anima mea, plebem uel gētem uidelicet (ut ueteres Talmudistæ exponunt) pro qua dedi גופי naphisci, id est animam meam. Decebat quippe fieri, quod in libro יומא yoma in cap. quod incipit שיה Tereph legitur, cum sic ad uerbum dicitur: Traditum est à domo Rabbi Ismael. Quod sic est mensura iudicij ambulans. Expediit enim, ut ueniat innocens, & satisfaciatur pro reo, & non ueniat reus, ad satisfaciendum pro reo. Hæc traditio. Et optime quidem. Nam sordes tergere non possunt manus quæ lutum tenent, & cum is qui displicet, ad intercedendum mittitur, animus irati ad deteriora prouocatur. Ex his igitur quæ dicta sunt, satis (ut arbitror) manifestum est, soli Messiae qui solus ad humanum genus redimendum sufficiens erat, nomen שדי Saddai proprie conuenire. De quo sic Psalmo 91. scribitur וישב בסתר עליון בגל שדי יהלון Hoc est, Habitans in uelamento altissimus, in umbra Saddai morabitur, uel hospitabitur. Quæ quidem uerba ita aptissime exponi possunt, Habitans erit in uelamento, id est in sacratissimo corpore suo. Altissimus, hoc est Dei filius, in umbra, id est in beatissimæ atque purissimæ uirginis utero שדי Saddai, id est ille qui solus pro humano genere satisfacere sufficit: hospitabitur, id est nouem tantum mensibus commorabitur.

Quod nomen Messiae ינין yinnon secundum diuinitatem illi congruat.
Caput XV.

CAPNIO,

VM unum de proprijs Messiae nominibus sit ינין yinnon iuxta illud 71. יהי שמו לעולם לפני שמו ינין שמו Hoc est, Erit nomen eius in æternum, ante solem ינין yinnon nomen eius. Scire abs te uelim, quonam pacto, quâ ueratione hoc nomen ipsi Messiae congruat. GAL. Hoc nomen ינין yinnon, à dictione Hebraica ינין nin, quod idem est quod filius, siue natus, siue genitus derivatur. Eam ob rem hoc nomen proprie soli Messiae conuenit, qui secundum diuinitatem solus ante solem, id est ante mundi conditionem siue ab æterno à patre æterno natus, seu genitus est. Nam cum ינין yinnon (ut diximus) filius siue natus siue genitus interpretatur, nec patri in diuinis, nec spiritui sancto cōuenire potest. Pater enim à nullo est factus, nec creatus, nec genitus, nec procedens, & spiritus sanctus nec natus, nec genitus est, sed à patre & filio tanq; ab unico principio spiratus,

ratus, & procedens. Neque ulli quoque creaturę hoc nomen congruere potest. Nulla enim creatura ante solē, id est ante secula nata seu producta fuit. Quare palam liquet, dictum illud Psalmographi abs te inductū, ante solem יינן yinnon nomen eius. De nulla re creata dici posse, sed de solo Dei filio, qui æternaliter à patre æterno natus est. Quo fit, ut nulli nisi soli Messię hoc nomen יינן Yinnon conuenire ualeat. Preterea hoc nomen יינן Yinnon, idem quod filiabit siue nasci faciet, in nostram uertitur linguam. Quod neque à mysterio Messię uacat. Ipse enim omnes mortuos quasi iterū filiaturus, nasci faciet, cum eos de terra puluere suscitabit. Quod ei secundū diuinitatem proprie conuenit. Quomodo enim mortuos omnes ex terrę puluere resuscitare poterit, si uerus Dei filius nō esset? Quod autē Messias יינן yinnon, ante solem hac ratione uocatus sit, habetur in Midras tehilim super illud Psal. 92. גבון בסאר מראו מעולם אהה Id est, Parata sedes tua ex tunc à seculo tu es. Vbi sic dicitur, Rex Messias est una de septem rebus, quę ascenderunt super propositum ante seculi creationem, sicut dictum est Psal. 71. Ante solem יינן yinnon fuit nomen eius. Quia futurū est, ut ipse יינן yannin, id est iterū nasci faciat omnes in puluere dormientes. Hęc traditio.

Oppositio. CAP. Iudæi nostri seculi cum sint omnium pessimi, cupiētes Messię diuinitatē omnino suppressere, aiunt, quod nō propterea Messię filium Dei ab æterno genitū dicere possumus, quia nomen eius יינן Yinnon ante solem fuerit, cum septē res (ut ferunt) per duo milia annorū ante mundi constitutionē creatę fuerint. Colligunt autem huiusce figmēti fatuitatē ex eo quod habetur in libro פסח פסח Pesah seni, id est Pascha secundum, in Pereck, id est in capite, in quo sic legitur, Traditum est septem res creatas fuisse, antequā mundus crearetur. Quę sunt lex, poenitentia, gehenna, domus sanctuarij, thronus glorię, hortus uoluptatis, & nomē Messię. Id idem habetur & in Midras Bemidbar Synai, id est in Glossa libri Numer. 7. cap. GAL. Mirum non est, si infania & cecitate merito à Deo percussi, tam stulta & absurda loquantur. Quis enim figmentum hoc nisi à ratione prorsus carentibus, dictum existimaret? Nam licet quilibet numerus, siue quęuis multitudo partium motus secundum prius & posterius, sit tempus, cuiuscumque motus sit. Attamen hora, dies, mensis, & annus; adhuc etiam uer, æstas, autumnus, hyems, quę anni partes sunt; impossibile est, quod non sint partes motus cęli. Quomodo ergo mundū præcessit tanta annorū multitudo, duorum scilicet milium? Et partes anni quonā pacto fuerunt, cum nec motus cęli esset, nec ipsum omnino cęlū? Quomodo etiā credere possunt, legem quę præcipit dentē pro dente, oculū pro oculo, manū pro manu puniri, ante mundi conditionē creatam fuisse, cum nondū dens, neque oculus, neque manus fuerint? Quod de omnibus quoque iudicialibus dici potest. Lex etiam mandat sabbatū custodiri, sacrificia & circumcisionē fieri.

Quę

Quę nec erant ante mundi constitutionem, nec aliquis extabat, cui talia iniungi possent. Par quoque responsio de cæteris cæremonialibus dari potest. Lex præterea precipit non occidendum, non furandum, non moechandum. Quomodo ergo sustineri potest, legem hanc ante hominum mundi creationem conditam fuisse, cum horum neque agens neque patiens quisquam esset? Quod de cæteris etiam moralibus dici potest. Quomodo insuper dicere possunt, poenitentiam quę naturaliter peccatum subsequitur, peccatum ipsum atque peccatores præcessisse? Et gehennam qua ratione ante mundum conditam creatam asserunt, cum suum Talmud aperte contra se ipsos habeant, etiam eo in libro quem pro se allegant? Legant igitur eiusdem libri פסח Pesah, capite quod מקום Macom incipit. Ibi enim Rabbi Ioses ita dixisse fertur: Ignis quem Deus sanctus & benedictus in secunda sabbati, id est feria secunda creauit, non extinguetur in æternum. Sicut dictum est Esaias ultimo, Et egredientur & uidebunt cadauera uirorum reorum in me. Quia uermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Et erunt scatebra uermium uniuersę carni. Traditio quoque est, quod dixerit Rabbi Babas quem ipsi באו Bawa uocant. Cur non fuit dictum in secunda sabbati. Et uidit Deus quod esset bonum? Propterea, quia in ea creatus est ignis gehennę. Hęc omnia ibi. Vbi duos habemus testes maximę apud eos autoritatis, quod ignis gehennę in secunda die creationis mundi creatus fuerit. Cum igitur in Deuteronomio decimonono capite, scriptum sit, על פי שנים ערים אי על פי שלשה ערים יקים רבו Hoc est, Ex ore uel super os duorum testium, aut ex ore uel super os trium testium stabit uerbum. Eos concedere oportet, magistris istos uerum dixisse. Ex cuius rei ueritate plane sequitur, falsum prorsus esse, ignem gehennę ante mundi creationem productum fuisse. Templum præterea quod fuit manu factum, atque de rebus creatis extructum, quomodo ante ipsa ex quibus constitit, extare potuit? Deum qui ex semine Adam natus est, qualiter ante Adam creatus fuit? Quę igitur maior dementia esse potest, quā talia credere, nedum dicere? Palpant ergo ut cæci parietem, iuxta illud Esaię quinquagesimo nono cap. in persona eorum dicentis נגששה בעורים קיר ובאין עינים נגששה Hoc est, Palpamus ut cæci parietem, & quasi absque oculis palpamus. Nomen igitur Messię non eam ob rem ante secula esse dicitur, ut tunc creatum fuisse insinuetur, cum ante secula nihil omnino creatum fuerit. Sed ut Messias ipse secundum diuinitatem ab æterno à patre genitus ostēdatur. Et ideo propheta dixit, Ante solem יינן yinnon fuit nomen eius. יינן Yinnon enim (ut prædiximus) & natum significat, & nasci facientem. Ut duo in uerbo uno innuantur, & æterna scilicet Messię natiuitas, qua æternaliter à patre natus est: & mortuorum resurrectio, quos ipse in fine mundi resuscitās, quasi denuo nasci faciet.

Quod

Quod Messias in sacra scriptura plerunque uocatus est germen, ad designandum, quod potius incarnari decebat filium, quam patrem, siue spiritum sanctum. Caput XVI.

CAPNIO,

Linter cætera Messiae nomina, Germen eum sæpissime uocatum inuenio, & præsertim apud Zachariam, dum sexto capite ait, הנה איש צמח שמו. Hoc est, Ecce uir, Germen nomen eius. Rationem igitur audire uelim, quam obrem propheta ipsum hoc nomine appellandum duxerint? GAL. Non ab re profecto Messias uocatus est Germen. In hoc enim palam ostenditur, diuinam incarnationem, ac naturæ humanæ assumptionem personæ filij Dei conuenientem fuisse, & non personæ patris, aut spiritus sancti. Vt non esset Adæ & Abrahæ atq; Dauid in humanitate filius, nisi illa מידה midda, id est persona seu proprietas, quæ erat in diuinitate filius, neque esset alius in humanitate, alius in diuinitate filius. Quod quidem in una Messiae persona complendum fuisse, Esaias & Ieremias secundum Targum, hoc est secundum Chaldaicam translationem euidentissime insinuant. Nam Esaias quidem quarto capite, sic ait, ביום ההוא יהיה צמח. i. In die illa erit germen Dei in decorem, uel gaudium, & in gloriam, uel honorem, & fructus terræ in sublimitatem uel nobilitatem, & in ornatum reliquis Israel. Vbi Targum sic dicit, בעירנת ההוא יהי משיחא דדי לחרותא וליקר. Hoc est, In tempore illo erit Messias Dei in gaudium & honorem. Ieremias autem sic inquit, בימים ההם ובעת ההוא אצמיח לרורי צמח צדקה. Id est, In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauidi germen iustitiæ. Vbi & Targum ita dicit, ביומיא האינו ובעירנת ההוא אקים. Hoc est, In diebus illis & in tempore illo statuam Dauidi Messiam iustitiæ. Cum igitur ubi uterq; propheta germen dicit, ibi Targum Messiam ponat. hinc palam omnibus datur intelligi, qui cordis oculos erroris caligine obcæcatos non habent, quod sicut Messias erat uere germen Dei, id est filius Dei secundum diuinitatem, ut Esaias ait. Ita futurus erat germen Dauidi, id est filius Dauid secundum humanitatem, uti Ieremias dicit. Ex quibus duobus manifestè resultat, Messiam in unitate personæ & filium Dei, & filium Dauid simul esse, quanquam aliter & aliter. Filius nanque Dei est ante omnia tempora. In tempore uerò filius Dauid. Filius quoq; Dei est immediate, & absq; matre. Filius uerò Dauid post multa iustorum & iniustorum media, ex sola matre absq; patre. Quod quidem per nomen Germen, & uerbum germinare, satis aperte Ieremias indicat. Id idem quoque Esaias in præmissis uerbis ostendit, cum germen Dei primum dicit, & mox ei fructum terræ subiungit. Quis enim est hic terræ fructus, nisi Messias

Messias de Virgine natus? De quo Psalmo sexagesimo septimo, ita scriptum est, יוור עמים אלהים יוור עמים בלם ארץ נתנה יבולה. Id est, Confitebuntur te populi Deus, confitebuntur te populi omnes, terra dedit fructum suum. De hac etiam beatissima filij Dei incarnatione Psalmo octuagesimo sexto, sic dicitur: Veritas de terra germinabit, & iustitia de caelo respicietur, uel protendetur. Cum enim dicitur, Veritas de terra germinabit. Veritas pro filio Dei accipitur, qui tanquam germen de terra, id est de purissima uirgine per carnis assumptionem nasciturus erat. Quod insuper Messias sit germē, habetur per id quod in Echa rabbethi, id est in expositione super Ieremiæ planctum legitur, super illud Trenorum primo capite, dictum. Quia elongatus est à me consolator, conuertens animam meam. Ibi enim sic dicitur, Quod est nomen Messiae? Dixit Rabbi Iehosuas filius Leui צמח ezemah, id est, germen est nomen eius. Sicut dictum est Zachariæ sexto capite, Ecce uir צמח ezemah, id est Germen nomen eius. In libro quoque qui apud eos Tanhuma dicitur, & magna ex parte est libri Numeri expositio, super illud Numeri primo capite dictum, Et locutus est dominus ad Mosem in deserto Sinai: ita dicitur, Quid dixit ei? Id quod scriptum est Numeri primo capite, Leuate caput totius cōgregationis filiorum Israel. Dixit Deus sanctus & benedictus Israeli, propter hoc dedi uobis capitis suspendium uel suspensionem. Quemadmodum enim ego suspensus sum uniuerso mundo. Sicut dictum est primo libro Paralipomenon ultimo capite, Tibi Domine magnitudo & fortitudo & gloria & uictoria uel æternitas, & tibi laus uel confessio. Omne enim in caelis & in terra tuum domine est Regnum, & tu eleuas te omnibus in caput. Ita quidem dedi ego uobis capitis suspendium. Sicut dictum est Numeri primo capite, Leuate caput. Vt impleatur quod dictum est Psalmo centesimo quadragesimo quinto. Et exaltauit cornu populi sui. Et sic ipse ait Numeri primo capite, Vir caput domui patrum suorum ipse scilicet Deus. Dixit Rabbi Rahmon. Non est uir Deus in loco isto nisi Messias filius Dauid, de quo dictum est Zachariæ sexto capite, Ecce uir germen nomen eius. Transtulit hoc Ionathan sic dicens, Ecce uir Messias nomen eius. De quo & Esaias ait quinquagesimo tertio capite, Vir dolorum & sciens infirmitatem, uel notus infirmitate. Haëtenus traditio. Ex qua patet propositum.

Quod Messias dictus est Ros, ad significandum filij Dei in uterum uirginis descensum. Caput XVII.

CAPNIO,

Um iam de filij Dei incarnatione loqui cœperis, ideo de nominibus Messiae diuinam incarnationem insinuãtib; nunc tibi dicendum esset. GAL. Faciam libenter quod hortaris.

Et primum quidem Messiam ipsum ad designandum eius secundum diuinitatem in uterum uirginis descensum, haud ineptè Rorem dici probabo. Quod igitur Messias Ros dicatur, id plurimis in locis compertum habemus. Et praesertim apud Hoseam, cum Deus ipse 14. cap. ita per os eius loquitur, *אזהב בטל לישראל יורה בשושנה* Hoc est, Ero quasi Ros Israel, & germinabit uel florebit sicut lilium. Quod Ionathas Vzielis filius in Chaldaeum uertens, sic exposuit, *אזרי מומרי בטלא אזרי מומרי בטלא לישראל יורה בשושנה* Id est, Erit uerbū meum uelut ros Israel. Quod autem hoc loco ros Messias sit, in Midras tillim apertè ostēditur, cum super Psal. 44. titulum, qui talis est, *למוצה על שושנים* Hoc est, Victori, uel Ad uictoriam super lilijs, sic dicitur: Dixit Deus sanctus & benedictus Israel. Totum pēdet in uobis. Quemadmodum enim huiusmodi lilium germinat uel floret, & nihilominus cor eius sursum est: Ita quoque uos agite *תשובה תשובה* tēssuba, id est pēnitentiam coram me, & cor uestrum sit rectum, uel ordinatum sursum, sicut cor huiusmodi lilijs. Et tunc adducam *גואל* Goel, id est redemptorem. Sicut dictum est Hoseæ 14. cap. Ero sicut ros Israel. Et quando? Cum germinabit uel florebit sicut lilium. Et propter hoc dicitur, Victori super lilijs. Huc usque traditio. Ex qua clarè patet, Quod ros in praedictis Hoseæ uerbis est Messias, & quod Messias est uerbum Dei, ut Rabbi Ionathas in Targum exponit, & quod etiam est Deus, ut sermo ipsius prophetae insinuat, in persona Dei de eodem rore sic dicentis, Ero quasi ros Israel. De quo etiam rore sic in libro *תענית* Taanith, id est de ieiunio legitur. Dixit Rabbi Berachias, Ecclesia Israel petiuit indiscretè, cum dixit Hoseæ 6. cap. Et ueniat sicut imber nobis, sicut temporaneus & serotinus terræ. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Filia mea tu petis rem, quæ aliquando quæritur, & aliquando non quæritur. Ego autem ero tibi res quæ semper quæritur. Sicut scriptum est, Hoseæ decimo quarto capite, Ero sicut ros Israel, & germinabit uel florebit ut lilium. De eodem quoque rore Dauid Psalmo secundum Hebræos 110. sic ait, *מרחם משחר לך טל ילדת* Hoc est, De matrice auroræ uel ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ. Quod aurora hic pro matre Messiae aptissime accipiatur, alibi cum de nouo modo nascendi Messiae, nobis agendum erit, dicemus. Nunc autem hoc per illud quod Rabbi Ishac Arama in commentarijs in librum Geneseos dicit, probari sufficit, cum in expositione, cap. 4.7. uel circa, ubi fit sermo de loco, qui datus est Iacob, in quo cōmodè habitare posset, sic ait, *מרחם משחר לך טל ילדתו לא מוציאו אדם ונביא שיתנבא ילדתו קודם ילדת אביו ואמו כי אם משיח צדקנו ולזה רמז מרחם משחר לך קוד שיבא רחם וילדת נתנבא וילדת ולזה רמז לפני שמש יצין שמו כי אפילו קודם בריאת השמש היה חזק וקיים שמו של משיחנו והיה יושב במין האל וזה הוא שאמר שב לימינו ואמר גם בן והובן בחסד בסא יושב עליו* Hoc est, Auulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ. Non in-

Ros, Messias.

uenimus

uenimus hominem etiam prophetā, cuius prophetata sit natiuitas, ante natiuitatem patris & matris, nisi tantummodo Messiam iustum nostrum, & propterea dicit, Auulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ. Hoc est, antequam crearetur auulua genitricis tuæ prophetata fuit natiuitas tua. Et huic congruit illud, Ante solem genitus uel filius nomen eius. Cuius sensus est, Quod antequam crearetur sol, subsistens ac firmum erat nomen Messiae nostri, & sedebat ad dexterā Dei. Et hoc est quod dicit, Sede ad dexterā meam. Et alibi, Concinnabit misericordia folium, & sedebit super illud in ueritate. Hec ille, Quod autem ros hoc in loco de matrice auroræ prodiens, sit Messias, per illud quod in commentarijs Mosis Hadarfan in librum Geneseos scribitur, probabimus. Ibi enim super illud Geneseos, Et dixit eis Ruben, sic dicitur. Redēptor quem ego suscitaturus sum ex uobis, sine patre erit. Et subditur post pauca: De eo quoque ait Dauid Psalmo 110. De matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ. Messias igitur non incongrue ros appellatur. Primum quidem propter descensionis similitudinem. Ros enim de alto descendit, eiusque descensus nostris aspectibus est occultus. Nocte namque descendit, & praesertim ueris tēpore, terramque reficit, & foecundat. Ita uirtus diuina nocturno tempore beatissimā uirginem foecundauit. Nam quemadmodū ostrea nocte & uerno tempore rorem recipiens, in interioribus suis margaritam gemmam preciosissimā generat: Ita gloriosa uirgo spiritu sancto superueniente filium Dei concipiens, Messiam preciosam margaritā generauit. Sicut etiam ros per herbarū superficiem se suauiter diffundens, herbis & plantis uirorem uigoremque tribuit, & quod estus diurnus desiccando & consumendo declinauerat, ros nocturnus humectat, fouet & erigit. Sic uerus noster Messias in se creditibus, ac in bono perseverantibus, uirorem atque uigorem tribuit, eosque regit, atque ad uitam aeternā erigit. Praeterea sicut ros se in herbarū summitatibus colligit, suamque originē repetit: Ita Messias redēptor noster sese in crucis altitudinē erexit, & inde ad gloriā suam remeauit. Quas ob res Messias non inepte à patribus antiquis ros uocatus est. Ut ex hoc, occulta & incōprehensibilis filij Dei incarnatio atque natiuitas designaretur. Quocirca nō ab re Esa. 45. cap. dicebat, *הרעיפו שמים מומעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחר אני יהיה בראתי* Hoc est, Rorate uel stillate caeli desuper, & nubes pluant iustitiam, aperiat terra, & fructificabūt saluationē, & iustitiā germinabit ipsa pariter. Ego Deus creauī eum. Vbi caeli intelligūtur pater, filius & spiritus sanctus. De quibus lucifer cū in caelo empyreo esset, sic dixisse apud Esa. 14. cap. legitur, *השמים אעלה מומעל לבנבי אל ארים בסאי* Id est, Ad caelos ascendam, super stellas Dei exaltabo foliū meum. Cum caeteris usque ibi, Et similis ero altissimo. Nubes autem fuerunt prophetae, terra beata uirgo aperiens consensum suum. Et sic fructificauerunt spiritus san-

Etus, & ipsa saluationem, id est Iesum, qui idem est quod saluatio. Et ipsa germinauit iustitiam, hoc est Messiam, Deum pariter & hominem.

Quod Messias Emmanuel uocandus esset. Et quod nomen hoc soli
Messiae congruat. Caput XVIII.

CAPNIO,

Vm Esaias Messiam Emmanuel uocandum dixerit. Sic enim septimo cap. ait, הנה העלמה תרה ויולדת בן וקראה שמו עמנו אל Hoc est, Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Dic igitur obsecro, qua ratione nomen hoc ipsi Messiae conueniat. GAL. Emmanuel (ut optime nosti) nobiscum Deus Latine interpretatur. Ipsa igitur beatissima uirgo ab angelo Gabriele premonita & instructa, Messiam ipsum Emmanuelem uocatura erat. Vt ex hoc diuinae atque humanae naturae in una Messiae persona coniunctio atque unio aperte demonstraretur. Messias quippe Deus & homo futurus erat. Quare ipsi soli nomen hoc Emmanuel quod nobiscum Deus Latine sonat, merito conuenit. HOG. Et uocabitur nomen eius Emmanuel, nostra aeditio habet. GAL. Ita profecto est. Sed Hebraica litera sic prorsus (ut ipse transtulit) dicit. Quod longe melius ueritati fidei nostrae congruit. Nam ex eo quod uocabit ipsa nomen eius Emmanuel, propheta dixit. Messiam ipsum non habiturum hominem patrem ostendit, qui ei nomen imponeret. Patres enim apud Hebraeos ferè semper, & non matres filijs nomina imponere solebant. Vt & ex ueteri testamento multis in locis apparet, & ex natiuitate Iohannis Baptistae manifestè colligitur. Ex hoc igitur quod nominis impositionem quae ad patrem pertinebat, ad solam matrem propheta retulit, aperte innuere uoluit, Messiam patrem in terris non habiturum fuisse, qui ei nomen imponere posset. Quod etiam angelus uidetur insinuasse, in eo quod Mariae dixit, Vocabis nomen eius Iesum. Vocabis ergo dixit, & non uocabitur: ut cum propheta se conuenisse, palam ostenderet. Vel aliter quoque dici potest, & non ineptè quidem: quod quum propheta dixit, Et uocabit ipsa nomen eius Emmanuel, quod est nobiscum Deus, per hoc planè insinuauerit, quod ipsa sola certitudinaliter scire debebat, Messiam filium suum Deum & hominem esse. quandoquidem ipsa sola eum Emmanuel uocatura esset. Nam licet alio nomine nuncupandus esset, ipsa tamen sola certitudinaliter de eo dicere potuisset, Emmanuel id est nobiscum Deus. Quo circa non ab re dixit, Et uocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Ac si aperte diceret, Et uocabit apud semetipsam eum nobiscum Deum. Quia ipsa sola hoc certitudinaliter dicere potuisset. Quod Lucas quoque innuere uidetur, cum ait: Maria autem conseruabat omnia uerba haec,

haec, conferens in corde suo. Igitur & in corde suo, hoc est apud semetipsam, uocatura erat eum Emmanuel. Quod per illud etiam confirmatur, quod nuptiarum ministris dixit, Quodcumque (inquiēs) dixerit uobis, facite. Quasi intra se ipsam referuans, quod filius suus Deus esset, qui posset uinum undequaque producere. Ex his ergo perspicuum est, rectius pro fide nostra Hebraicū textum habere, quam noster habeat.

CAP. Optime quidem dicta sunt haec. Ex his enim facile Iudaeorum nostri temporis prauitati respōdetur. Qui aiunt, Messiam Dei filium nequaquam à matre sua Emmanuel fuisse uocatum, sed ישוע Iesuah hoc est Iesum. Vnde & post modum ab omnibus Christianis eum (utasserunt) Iesum uocari contigit. Quamobrem uelim per eorum scripturas perfidiam eorum conuinceres. Qui uerba haec, Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabit ipsa nomen eius Emmanuel, uxori Esaiæ, & eius filio tribuentes, dicunt ipsum à matre sua uel à spiritu sancto Emmanuel fuisse uocatum. Quod R. Selomonis testimonio probāt. Qui locum hunc ita exponit, Ecce העלמה haalma, id est uxor mea concipiet, hoc anno, qui est quartus Regis Achaz. Et pariet filium, & uocabit ipsa scilicet alma uel spiritus sanctus. (Est enim spiritus apud Hebraeos foeminini generis) qui erit uel descendet super ipsam, nomen eius Emmanuel. Quasi dicatur, Quod conditor noster erit nobiscum. Haec R. Selomo. GAL. Concedamus eis expositionem hanc ueram esse, atque bonā, hoc solo excepto, quod ait Esaiam hic עלמה alma pro uxore sua posuisse. Et per consequens filiū ipsius Esaiæ Emmanuel uocandum fuisse. Quod autem hic עלמה alma, nō pro Esaiæ uxore, sed pro matre Messiae intelligi oporteat, in subsequentibus, cum de uirginitate eiusdem matris Messiae dicendum occurrerit, latissime probabimus. Nunc uerò satis nobis sit, ostendere hunc Emmanuelē non fuisse, neque esse potuisse Esaiæ atque eius uxoris filium. Quod primū ex eo patet, quod apud eundem prophetam octauo capite, sic dicitur ולכן תנה ארני מעלה עליהם את מי הנחך העצומים והרבים את מלך אשר ואת כל כבורו Id est, Et propter hoc, Ecce Dominus ascendere faciet super uos aquas fluminis fortes & multas, Regem Assur & grauitatem, uel gloriā eius. Et reliqua usque אל והנה מטות בנפירי מלא רוח ארצך עמנו אל Hoc est, Et erit extentio alarum suarum impletio latitudinis terrae tuae o Emmanuel. Hoc autem filio Esaiæ haudquaquam competere potest. Quia persona priuata fuit, & terram nullam unquam habuit suo dominio subiectam. Quare alij quidā prophetiā hanc de Ezechia filio Regis Achaz exponentes, aiunt ipsum uocatum fuisse Emmanuel. Quorum opinio primum per R. Selomonem refellitur. Qui locum hunc exponens, sic dicit, Et uocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Sunt nonnulli hoc exponentes, de Ezechia dictū esse. Sed hoc non est possibile. Si enim annos eius numeraueris, inuenies ipsum ante regnum patris eius annos nouē

*Obiectio
falsa.*

Confutatio.

Alia obiectio.

Confutatio.

natum fuisse. Hæc R. Selomo, Cuius quidē assertio sic probari potest. Achaz enim pater eius sexdecim regnavit annis. Vt habetur 3. Regum cap. 16. Cui successit in Regno Ezechias ipse filius eius, cum quintum & uigesimum ætatis ageret annum, ut colligitur ex 4. Reg. ca. 18. Ex quo liquet, in primo anno Regni Achaz patris sui, Ezechiam ipsum nouem fuisse annorum. Cum igitur prophetia hæc (ut ait R. Selomo) in quarto anno Regni ipsius Achaz facta fuerit: clarum est, tunc Ezechiam tredecim fuisse annorum. Ex his igitur manifestè patet, prophetiã hanc nõ nisi de Messia exponi posse, cum ipse solus sit uere Emmanuel. CAP. Christus uester (Iudæi inquit) Iesus uocatus est, & nõ Emmanuel. Quare dicere non potestis, eum Emmanuelem illum fuisse, de quo propheta loquitur. GAL. Aliud est naturæ nomen, aliud impositionis. Constat enim naturam ipsam quæ dat rei formã, nomen quoque eidem rei dare. Sicut dat homini & humanitatem, & nomen, quod est homo. Non enim homo nominatur aliquis, nisi propter hominis naturã, cuius est particeps. Ita quoque Messias noster Emmanuel quod interpretatum est, nobiscum Deus, hoc est Deus & homo, & à spiritu sancto & à matre dictus est. Et talis etiã à Christianis omnibus & creditur, & uocatur, cum duas participet naturas, diuinam scilicet & humanam. Iuxta quem modum à spiritu sancto per prophetas pluribus ac diuersis appellatus est nominibus, diuinam, aut humanam, aut utranque simul eius naturam importantibus. Emmanuel igitur nomen est naturæ, utriusque naturæ unionem quæ in utero uirginis fieri debet, designans. Iesus uerò impositionis est nomen, quod saluator, uel salus, siue saluatio interpretatur. CAP. Iudæi adhuc instant, Eo quòd de hoc Emmanuele statim propheta subiecerit *המאן וירבש יאכל לרעהו* *מאן ברע ובהור בטוב* Hoc est, Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobationem mali, & electionem boni. Quod Christo uestro (aiunt) secundum uos minime congruit, quem dicitis ab instanti suæ conceptionis, scientiæ plenitudinem habuisse. Ex quo inferunt, non esse illum hunc Emmanuelem, de quo propheta meminit. GAL. Negare nequaquam possunt, sæpenumero in sacra scriptura spiritualia per corporalia significari. Idcirco igitur propheta Emmanuelem nostrum, butyrum & mel comediturum prædixit: ut ex hoc innueret, ipsum non solum humanitatis, sed etiam diuinitatis naturam & ueritatem in se habiturum fuisse. Butyrum enim quod ex lacte animalium fit, humanitatem conuenienter designat. Mel uerò propter summam eius dulcedinem, & quia sæpius inuisibiliter ut ros de coelis aereis uenit, fatis congrue diuinitatem significat. De quo utroque dixit Ishac ad Esau, instanter ab eo benedici petentem, Gen. 27. *הנה משמני הארץ יהיה מושבר ומטל השמים מעל* Id est. Ecce à pinguedine terræ erit conuersio, uel requies, uel habitatio tua, & à rore cœli desuper. Quasi diceret, Ab humanitate & diuinitate

Messia

Messia uenturi. CAP. Iudæi rursus obijciunt, propter id quod de ipso Emmanuele apud Esaiam ibidem hoc modo sequitur, *כי בטרם ירע כי בטרם ירע* Hoc est, Quoniam antequam nouerit puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra. Cum reliquis, quæ sequuntur. Dicunt igitur, Si Christus uester Emmanuel iste fuit, non ualeatis eum ab ignorantia excusare. Cum igitur nullam in eo ignorantiam fuisse asseratis, Emmanuelẽ istum eum fuisse, minime dicere potestis. GAL. Dictum hoc Esaiæ de scientia Christi humana intelligi debet. Quamuis ergo in eo nulla fuerit ignorantia. Quia tamen in tempore homo factus est, scientiam quoque humanam in tempore habuit. Et antequam illam haberet, liberatio illius terræ & populi per Esaiam prænunciata completa fuit. Sic igitur exponendum est propheta dictum, Antequam nouerit puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra. Cum cæteris. Hoc est, Antequam fiat homo, uel Antequam de uirgine supradicta concipiatur, & nascatur, derelinquetur terra. Cum reliquis. Eodem quoque modo dicendum est ad id, quod de eodem puero in sequenti capite ita dicitur, *כי בטרם ירע כי בטרם ירע* Id est, Antequam ipse puer sciat uocare, uel dicere, Pater mi, & mater mea. Hoc est, Antequam fiat homo, uel ante quam oriatur, ut homo. Quod autem puer iste de quo Esaias loquitur, sit Deus & homo, & per consequens uere uocandus Emmanuel, ex eo potissimum apparet, quod Esaias ibidem ponit, dicens, *ויאמר יהוה אלי סח* *לך גליון גרול ובהור עליו בהורט אגוש למחר שלל חש בן* Hoc est: Et dixit Deus ad me, Sume tibi uolumen magnum, & scribe in eo stylo hominis: Expedito, spoliatori, festino, prædatori. Quæ sic à R. Selomone exponuntur. Sume tibi uolumen magnum, id est rotulum chartæ, uel tabulam scribendi. Et scribe in eo stylo hominis, id est tali scriptura, tali modo ut eam percurrere possit omnis homo, quicumque eam legerit, quamuis non sit sapiens. Sic autem transtulit hoc Jonathan. Scribe (inquiens) *מפורש* mephoras, id est exposite. Et cur dixit Magnū, cum nõ mandauerit in eo scribi nisi quatuor hæc nomina? Sunt aliqui, qui exponunt, substantiam scripturæ esse quatuor ista: multo uerò plura fuisse in eo uolumine scripta. Hæc R. Selomo. Rabbi autem Khimchi maiori cum expositione dicit hæc eadẽ in dictione *הרט* Heret. Multo igitur plura, quàm quatuor hæc uerba in uolumine illo scripta fuerunt de puero hoc Emmanuel uocando, ut R. Selomo ait. Hæc autem quatuor sunt quasi sequentium tituli: uidelicet, Expedito, Spoliatori, Festino, Prædatori. Quæ optime Messia conueniunt. Ipse enim futurus erat expeditus spoliator inferni, atque festinus prædator. Alia autem plura quæ in eodem uolumine de illo Esaias scripsit, quædam ad eius diuinitatẽ, quædam ad ipsius humanitatem simul & diuinitatem spectant. Vt ex his palam innueret, ipsum merito Emmanuel uocandum fuisse. Scripsit namque

ibi de eo id quod mox ibidem post pauca sequitur, אֱלֹהֵינוּ יְהוָה צְבָאוֹת אֱמֵן. Id est, Deum (tetragrammaton) exercituum ipsum sanctifica- te. Cum reliquis. Quod de Messia dictum fuisse supra per Talmud pro- bauimus. Ex quo euidentissime sequitur, & Messiam Deum esse, & pue- rum hunc esse Messiam. Scripsit quoque in prædicto magno uolumine illud quod statim post hæc ita sequitur יְלֵד לָנוּ בֶן גִּזְרֵנוּ לָנוּ. Hoc est, Infans natus est nobis, filius datus est nobis. Cum cæteris, Quod simi- liter de Messia Deo & homine dictum fuisse, alibi latius per eorum scri- pturas ostendemus. Clarum est igitur tam per hæc, quam per alia quæ de eodem puero Emmanuel uocando, in eodem uolumine ab Esaia di- uino iussu scripta sunt, neminem nisi solum Messiam qui de uirgine Deus & homo nasciturus erat, Emmanuel uocandum fuisse. Cum Em- manuel (ut dictum est) nobiscum Deus, id est Deus & homo inter- pretetur.

De quibusdam Messia nominibus, ab effectu illi impositis, ex quibus eius diuinitas aperte ostenditur. Caput XIX.

CAPITULUM,

VM alia plura Messia nomina præter Emmanuel, apud Esa- iam eisdem in locis per te nunc inductis, inueniantur, per quæ eius diuinitas manifeste ostenditur. Idcirco si de Emmanuel tot dixisti, de ipsis quoque aliquid te dicere, par est. GAL. Ne igitur ea prætermittam, primo Esaia ipsum inducam sic nono cap. dicentem, יְלֵד לָנוּ בֶן גִּזְרֵנוּ לָנוּ וְחַתֵּי הַמְּשֵׁרָה עַל שִׁבְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּלֵא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר. Hoc est, Infans natus est nobis, filius datus est nobis. Et erit principatus super humerum eius. Et uocabitur nomen eius, Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater sempiternus, uel pater sempiternitatis, Princeps, Pax, ad multiplicandum principatum. Et pacis non erit finis. Cum hæc nomina nulli alij à Deo competere possint, ex ipsis Messiam De- um esse, necessario consequens est. CAP. Rabbi Selomo nomina hæc non de Messia, sed de Rege Ezechia exponit. Sic enim ait, Et uo- cauit nomen eius scilicet Ezechia Deus sanctus & benedictus. Qui est admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater sempiternus: princi- pem, pacem. GAL. Apud Iudæos & Chaldæos atque Arabes non est (ut ipse nosti) casuum diuersitas, cum apud eos omnia nomina sint indeclinabilia & si singulare & plurale habeant. Ideo R. ipse Selomo quem alij Iudæorū iuniores ferè omnes sequunt, quatenus nostre fidei huiusce pphetiæ testimoniū subtraheret, nomina hæc cōtra omniū ue- terū expositiōes, de Ezechia Rege conatus est exponere, faciēs sex pri- ma

Falsa expo- sitio.

Confutatio.

ma eorum nominum nominatiui casus, quæ Deo attribuit, duo uerò ultima accusatiui, quæ Ezechia imponit. Nos autem nihil in uerbis prophetæ addentes, nihilque ibi mutant, ut ipse facit, qui ut sensum prophetiæ peruertat, multa ibi addit, multaque mutat, infantem hunc nobis natum, ac nobis datum, secundum priscorum Talmudistarum glossas, Messiam esse dicimus. Qui secundum humanitatem ex Maria uirgine nobis nasciturus erat, & secundum diuinitatem nobis à patre æterno dandus. Cuiusque nomen spiritus sanctus ille, de quo ait Da- uid 2. Regum uigesimo tertio capite, Spiritus Dei locutus est in me, per Esaia uocauit Admirabilem, consiliarium, Deum, fortem, patrem sempiternum, principem, pacem. Hoc autem ueterum Talmudistarū autoritate optime fulcitur, per quos & ipsius Rabbi Selomonis frau- dulentia uehementer exploditur. Nam in איכה רבתי Echa rabbethi, id est in expositione super planctum Ieremia, dicitur unum de Messia nominibus esse Pacem. Sic enim ibi Rabbi Ioses Galilaus dicit, No- men quoque Messia uocatum est שלום Salom, id est Pax, sicut dictū est Esaia nono capite, Pater sempiternus, Princeps, Pax. Hæc traditio. Ex qua manifestè habetur, quòd non solum duo ultima nomina, quæ in prædicta prophetia ponuntur, Princeps scilicet & Pax, quæ Rabbi Selomo Ezechia tribuit. Verum & pater sempiternus, & alia quoque omnia, quæ ipse Deo attribuit, de Messia dicta intelliguntur. In Beres- sith quoque rabba, super illud Gen. Et dixit Pharao ad Ioseph. Sic dici- tur, Scriptum est Sephonia tertio capite, Quoniam tunc conuertam ad populos labium electum, uel mundatum, ut inuocent omnes no- men Domini, & colant eum humero uno. Non est autem nomen Do- mini hic, nisi Rex Messias. Sicut dictum est Esaia 30. cap. Ecce nomen Domini uenit de longinquo, Et cur dictum est, Et colant eum hume- ro uno: Ideo certè, quia erit principatus super humerum eius. Hæc- nus traditio. Ex qua manifestè ostenditur, antedicta Esaia uerba de Messia, & non de Ezechia dicta fuisse. Id idem quoque per Chaldaicam expositionē liquido patet. Sic enim eadē uerba Rabbi Ionathas Vzie- lis filius Chaldaicè transtulit atque exposuit, אמר נביא לבית דוד ארי רבי יחזקאל לנא בר אחיהיב לנא וקבל אוריהא עלוהי למוטרא ואחקרי שמייה בן קדם מופליא עצה אלהא גברא קיים עלמין משיחא דשלמא יסגא אוריהא. Hoc est, Dixit ppheta domui David: Quia infans est nobis, filius datus est nobis, & recipiet super se legē, ad seruandū eam. Et uocabit nomē eius מין קדם Min kodam, i. ex parte, uel de ante, Mirabilis consilio, Deus, for- tis, permanēs in secula seculorū Messias. In cuius diebus pax multiplica- bit super nos. Hucusque Targū. CAP. Cū dicit hæc Targū. Et uocabit no- men eius ex parte, uel ante. Ex cuius parte, uel ante quid, nomē Messie uocandū erat: GAL, Diximus iā, quod ex parte spiritus sancti, qui per hūc prophetā, sicuti & per alios, loquebat: uocatum est Messie nomē, & quod etiam

etiam antequam nasceretur, uocatum sit: iuxta illud Psalmi, Ante so- lem יינן Yinnon, fuit nomen eius. Ex his igitur patet, nomina ipsa que in præmissa Esaiæ prophetia ponuntur, nō nisi de Messia intelligi pos- se. Qui futurus erat mirabilis in natiuitate, consiliarius in legis euange- licæ latione, Deus in miraculorum operatione, fortis in passionis tole- ratione, pater in redēptionis dilectione, sempiternus in resurrectione, Princeps in ascēptione, Pax in spiritus sancti missione. CAP. Cum tam ista, quam alia Messie nomina quæ ante idem propheta premiserat, ab effectu ipsi Messie imposita fuerint. Dic obsecro, à quo effectu huius- modi nomina imposita dicantur. GAL. Ab effectu utiq; saluationis, quam humano generi allaturus erat. Vti Rabbenus Haccados quem Iudæi magistrum nostrum sanctum nuncupant, in libro quem גלי רזיזא Gale razeya, id est reuelatorem arcanorum denominauit, optime de- clarat. Cuius ego ne plura dicam, uerba referā. Sic enim de Messie no- minibus loquens, ait: Quia Messias Deus & homo futurus est, uocatū est nomen eius Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus, in cor- pore scilicet & carne nostra. Quemadmodum Iob testatur 19. cap. di- cens: Et ex carne mea uidebo Deum. Item quia Deus est, Mirabilis cō- siliarius dicitur. Excogitauit enim mirabile consilium saluandi omnes animas, quæ propter Adæ peccatum condemnatæ sunt, nec possunt ullo pacto saluari, nisi Rex Messias mortem acerbissimam, multaq; tor- menta subeat. Idcirco dictus est & גבר Gheuer, id est uir. Et quia sua est omnis fortitudo, Deus fortis uocatur. Item quia ipse est æternus, pater sempiternus dicitur. Item quia in diebus eius pax multiplicabi- tur, Princeps ac pax appellatur. Item quia ipse festinabit, ut auferat ani- marum spolia, quæ in inferno torquentur, uocatur Expeditus, spolia- tor, festinus, prædator. Quia autem eos saluabit, & ad paradysum ad- ducet, uocatur Iesus, quod idem est quod saluator. Hæc ille.

*Quod proprium Messie nomen debebat esse Iesus. Et de huius
nominis excellentia.*

Caput XX.

CAPNIO,

INter cætera quæ maxime abs te audire cupio, est huius san- ctissimi nominis Iesus excellētia. Cum enim illud pronuncio, totum os meum mira quadā suauitate repletur. Quamobrē ad maiorem Iudæorū nostri seculi confusionem, qui Iesum ipsum blas- phemare non horrent, aliquid de huius gloriosissimi nominis sublimi- tate retegas, obsecro. Et præsertim an hoc nomen sit inter alia omnia Messie nomina, magis ei propriū, magisq; illi cōueniat. GAL. Quoniā Messias & perfectus Deus, & perfectus homo futurus erat. Idcirco p- phetæ

phetæ ad insinuandam utriusq; naturæ ipsius ueritatem, eum quādoq; Deum nomine tetragrammaton, siue alio diuino nomine, quandoq; hominem, seu alijs nominibus humanam naturam designantibus, ap- pellant. Sed quia salus humani generis non nisi per Deum humanitati hypostatice unitum, fieri debebat, ideo hoc nomen Iesus quod salua- IESVS. tor interpretatur, inter cætera nomina ipsi Messie attributa, est illi ma- gis proprium, magisq; conueniens. Cum nō solum utranq; naturam, diuinam scilicet & humanā, quæ in Messia ipso hypostatice uniendæ e- rant, importet: uerum ipsam quoq; humani generis salutē, quam ipse operaturus erat, apertissime insinuet. Quod quidem nomē ab æterno per æternam prædestinationem à patre æterno illi impositum fuit, & postmodū ab eodem prophetis reuelatū. Vnde Habacuc quasi Deo gratias agens ita cap. 3. dicebat, וראני ביהוה אעלונה אגילה באלהי ישעי. Hoc est, Ego autē in Deo gaudebo, exultabo in Deo Iesu meo. Ezras autem in 3. tertij libri capite in persona Dei patris loquens, sic aiebat, וראני ביהוה אעלונה אגילה באלהי ישעי. i. Reuelabitur filius meus Iesus, cum ijs qui cum eo lætabūtur. Et rursus ibidem sic etiā inquit, וראני ביהוה אעלונה אגילה באלהי ישעי. Hoc est, Morietur filius meus Iesus, & conuerte- tur ad me seculum. Rabbenus etiam Haccados qui tempore Consulū Romanorū fuit, in libro גלי רזיזא Gale razeya Antoninū Consulē al- loquēs, hæc de ipso nomine inter cætera, dicit, Quia Messias homines saluabit, uocabitur ישעי Iesuah. Gentes autem alterius nationis, quæ fidem eius sectabuntur, uocabunt eum Iesum. Et propterea inuenies hoc nomen Iesus, designatū in textu Gen. 49. cap. Non recedet sceptrū de Iuda, in primis literis horum uerborū יבא שילה ולי Iauo silo uelo. Si enim acceperis primas literas harum dictionū ישעי Iesu eadē literæ conficiant. Hæc Rabbenus ille, quem Iudæi Magistrū nostrū sanctum uocant. Quia igitur gentiles quoq; qui in eū credituri erant, per ipsum saluari debebant. Idcirco nomen hoc non solum prophetis & priscis Iudæorum, sed ad clariorem ueritatis expressionem, quibusdam etiam ex gentilibus reuelatum fuit. Nam Sybilla Erythræa (ut alias taceam) quædam de fine mundi carmina fecit, ex quorum primis literis si ritē legantur, huiusmodi uerba resultant. Ἰησὺς χριστὸς θεὸς υἱὸς, σωτὴρ, σωτὴρ. Id est, Iesus Christus Dei filius, Saluator, Crux. CAP. Quoniam & alijs quoq; nominibus Messiam uocandum phetæ prædixerunt. Eam obrem recentiores Iudæorū penitus negant, quod propriū Messie no- men Iesus esse debuerit. GAL. Id certē minime negare possunt. Tum quia (ut ostēdimus) non solū phetæ, sed eorū quoq; ueteres docto- reshocasserunt. Tū etiā, quia ratione quoq; probat. Si enim nō nisi per Messia humanū genus saluandū fuerat, nomēq; Iesus saluator interpre- tetur. Cōsequēs plane est, nemini aliq; pprienisi Messie hoc nomē cōue- nire posse. Quare eos cōcedere necesse est, hoc solū esse debuisse ppriū ipsius

ipsius Messiae nomen. Alia autem nomina quibus etiam ab ipsis prophetis appellatus est, ab ipsius saluationis (ut diximus) sumuntur effectu, cum solum aut principium, aut medium, aut finem nostrae saluationis concernant. Sed hoc nomen Iesus totum nostrae salutis processum, principium scilicet, medium, ac finem sufficienter continet. Quare & caetera omnia nomina in se includit. Ideo magis hoc nomine quam alio aliquo Messias nominari debuit. CAP. Hoc igitur nomen illud mihi esse uidentur, de quo Esaias capite 61. loquitur, dicens, וקרא לך שם חרש אשר בי יתהו יקבנו. Id est, Et uocabitur tibi nomen nouum, quod os Dei nominabit. Cur igitur nouum illud fore dixit? GAL. Quia nemini illud ante Messiam imponendum erat. Nullus enim unquam extitisse in sacris literis legitur, qui hoc nomine uocatus fuerit. Quod ideo potissimum factum fuit, inde palam ostenderetur, nemini illud nisi Messiae uero saluatori recte atque proprie competere potuisse. HOG. Immo tres alios in sacra scriptura hoc nomine appellatos fuisse legimus. GAL. Quinam sunt obsecro? HOG. Iesus Naue, Iesus Syrach, & Iesus Iosedec. Quos Doctores nostri figuram ueri Iesu extitisse aiunt. Quemadmodum enim Iesus Naue uir fortissimus, hostibus deuictis, filios Israel ad terram promissionis introduxit, & Iesus Syrach doctor sapientissimus, suis (ut legitur) temporibus sapientiam renouauit, ac Iesus Iosedec sacerdos sanctissimus, templum domini aedificauit. Ita Christus uerus Iesus sua quidem fortitudine hostibus humani generis superatis, fideles suos ad patriam coelestem introduxit. Sua uero sapientia ac ueridica doctrina mundum illuminauit, ipsum ab erroribus expurgans. Sua autem sanctitate, sacerdos in aeternum ipse existens, spiritale templum, hoc est Ecclesiam fidelium, ex uiuis & electis lapidibus construxit. GAL. Figuras quidem ueri Iesu eos gefisse concedo, sed nomine Iesu uocatos fuisse, omnino nego. In hoc enim (ut uerum fatear) quam plurimi ex nostris plurimum falluntur, putantes eos hoc nomine fuisse nuncupatos. Quod ex Hebraicarum literarum ignorantia prouenisse, certum est. Vnusquisque enim eorum quos hoc nomine Iesu appellatos asserunt, non יהוה Iesua, id est Iesus uocatus est, sed יהושע Iehosua, quod non est idem nomen quod יהוה Iesua, id est Iesus, sed longe aliud ab illo, aliudque significans. Nam יהוה Iesua siue Iesus idem est quod saluator, siue salus, seu saluatio יהושע Iehosua uero Deus saluabit interpretatur. Vt ex ipso nomine clare patet, quod saluare nullius eorum intererat, sed solius Dei. Qui humanae naturae hypostatice unitus, esset humani generis uerus יהוה Iesua siue Iesus, hoc est saluator. Quare ipsi non יהושע Iesuoth seu Iesus, id est, saluatores uel saluationes appellati sunt, sed יהושע Iehosua, hoc est, Deus saluabit. Vt inde palam innueretur, unum tantum uenturum fuisse saluatorem, qui Deus & homo futurus esset. Et Deus quidem, ut saluare

ut saluare posset. Homo uero, ut pro humani generis salute mortem obeundo, diuinæ iustitiae satisfaceret, quæ ipsum satisfactorē eiusdem generis cum præuaricatore esse requirebat. HOG. Ideo non ab re quidam ex nostris dicunt, hoc nomen Iesus aliud non esse, quam ipsum nomen Dei tetragrammaton. Nam principales ipsius nominis tetragrammaton literas (ut abs te optime declaratum est) tres esse constat. Videlicet, iod, he, uau: cum quarta non sit nisi secunda, quæ bis in eodē nomine ponitur, secundo scilicet & quarto loco. Quæ quidem tres literæ his nostris correspondere uidentur, i, h, u. Hæ autem simul iunctæ, hoc modo, ihu, hoc benedictum nomen efficiunt. Titulus autem superponitur, ut crux per quam saluati sumus, designetur. Ex quo manifestum est hoc nomen Iesus aliud non esse quam nomen Dei tetragrammaton. GAL. Id profecto pulchrum esset, si in omni lingua uerificari posset. Tres enim istæ nominis Dei tetragrammaton literæ, non nisi cum nomine Iesus Latinis literis scripto, hanc habere uidentur conformitatem. Nam Hebraicis quidem literis sic scribitur יהוה Chaldaicis uero sic: ܝܫܘܥ: Græcis autem sic ἰησοῦς. Ex quibus omnibus præter primam, nulla alia ponitur litera, earum ex quibus nomen Dei tetragrammaton conficitur. Quare cum hæc literarum similitudo in lingua Hebraica (ut de alijs taceam) non seruetur, in qua potissimum seruari deberet, cum utrunque nomen Hebraicum sit. Minime dicendum uidetur, hoc nomen Iesus, nomen Dei tetragrammaton omnino esse. Nam & si Christus nomine Dei tetragrammaton proprie ac directe tanquam uerus Deus (ut supra ostendimus) uocandus esset, nomen tamen illud cum secundum diuinam naturam duntaxat ei conueniat, hoc autem nomen Iesus secundum utranque naturam & diuinam & humanam illi competat, consequens proculdubio est, hoc non esse illud, nec idem utriusque significatum, ut in præcedentibus satis (ut arbitror) abunde patuit. Multa præterea huius sanctissimi nominis Iesus referenda essent arcana, quæ alio loco opportunius dicenda seruantur. Nunc autem satis sit, ut quantum ad propositum nostrum spectat, aliquid de ijs Messiae nominibus dicamus, quæ de ipso in sacra pagina metaphoricè, aut antonomastice dicuntur.

Quod Messias dictus est petra, siue lapis, multiplici ratione.

Caput XXI.

CAPNIO,

Quamobrem igitur Messias dictus est lapis? GAL. Non ab re quidem. Audi quæso quid de hac re scriptum sit in Beresith rabba, id est in commentarijs libri Geneseos super illud 18. cap. dictum, Egressus est Iacob. Sic enim ibi ad uerbum legitur, Post

quàm Rex Messias uindictam fecerit de Esau, ipse fiet Rex magnus. Et hoc est quod scriptum est Dan. 2. cap. Lapis qui percussit statuam, factus est mōs magnus, & impleuit uniuersam terrā. Quod autem Messias sit lapis angularis, ab Iudæis reprobatus, habetur apud Esaiam cap. 28. sic dicentem, **לכן בה אמר ארני יהוה הנני יסר בציון אבן אבן כהן פנת יקרה מוסר מוסר המאמין לא יחיש ושמתי משפט לקו וצדקה למושקלת** : Hoc est. Propterea sic dicit Dominus Deus, Ecce ego fundauit in Syio lapidem probatum, uel fortem, angularem, preciosum, fundamentum fundamenti. Qui credit, non festinet. Et ponam iudicium ad lineam, uel ad mēsuram, & iustitiam ad pondus. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic dicit, Fundaui, uerbum præteritū est. Vnde de præterito exponendum est sic: Ecce ego sum qui fundaui iam in Syion lapidem, id est iam diffinitum & decretum est coram me, & cōstitui Regem Messiam, qui est lapis **בון bohan**, quod sonat fortitudinem, uel munitiōem. Quod autem dicitur fundamentum fundamenti, id est fundamentorū, sic intelligi debet, ac si dicatur fundamentū perfectissimū. Hæc Rabbi Selonathan autem hæc ita Chaldaicè transtulit **הא אנה ממני בציון מילכא** Id est, Dixit Dominus Deus, Ecce ego constituo in Syion Regem Messiam, Regem potentem, robustum, & fortem. De hoc etiā lapide hæc Psalmographus, ait Psalmo 118. **אודר כי עניתי ותתי לי לישועה : אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה : מיתה יהוה היתה ואת היא נפלאה בעינינו : זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה כי** Id est, Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, & fuisti mihi in salutem. Lapidem reprobauerunt ædificantes, qui factus est in caput anguli. A Deo fuit hæc res, & ipsa mirabilis in oculis nostris. Hic est ipse dies quē fecit Dominus, exultabimus & lætabimur in eo. Quod autem hæc de Messia intelligantur, patet per Rabbi Selomonis glossam, super illud Micheæ 5. cap. dictum **מבמד לי יצא לתורה מורשל בישראל** Id est, Ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel. Sic enim ibi ait, **זה משיח בן דוד וכן נאמר אבן מאסו הבונים וגו** Id est, Hic est Messias filius David. Sicut dictum est, Psal. 118. Lapidem reprobauerunt ædificantes, &c. De hoc etiā lapide apud Zachar. 3. cap. ita legitur, **הנני מביא את עברי צמח**, כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח **פתחה** נאם יהוה צבאות ובושתי את עון הארץ והיא ביום אחר **Hoc est, Ecce ego adduco seruum meum germen.** Quia ecce lapis quem dedi coram Iehosua. Super lapidem unum septem oculi. Ecce ego aperiam aperturam, dixit Deus exercituum, & auferam peccatum ipsius terræ in die una. Quæ Rabbi Ionathan hoc modo in Chaldæum uertit **אנא רייתי ית עברי משיחא ואגלגל אריהא אבנא רי הכית קדם יהושע על אבנא חרא שבעא עיניו הא אנה גלי הויהחא אמר יהוה צבאות ואערי ית הרב ארעא חריא ביומא חד** Id est, Ecce adducam seruum Messiam, & reuelabitur. Ecce lapis quem dedi coram Iehosua, super lapidem unum septem

ptem uisiones sunt. Ecce ego reuelabo uisiones eius. Dixit Deus exercituum. Et auferā culpam terræ ipsius in una die. De lapide quoque hoc in Berefith Rabba, id est in commentarijs libri Geneleos, super illud uigesimo octauo capite eiusdem libri, dictum: Et exiuit Jacob de Bersaba. Sicut R. Moses Hadarsan. Hoc est quod scriptum est, Psal. 20. Leuabo oculos meos ad mōtes, unde ueniet adiutor meus, uel auxilium meum. Et sic Zach. dicit 4. cap. Quis tu mons magne coram Zorobabel. Mons magnus iste est Messias. De quo Esaias inquit 11. cap. Iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetis, uel humilibus, uel pauperibus terræ. Et educet lapidem capitalem. Hic est lapis Jacob. Sicut dictum est Gen. 28. cap. Et accepit lapidem quem posuerat capitalia sua, uel de capitalibus suis. Ex omnibus his quæ dicta sunt, aperte liquet, Messiam non ab re dici lapidem, se ipsum de monte absque manibus abscedentem, ut habetur Dan. 2. cap. Et lapidem ad offensionem & scandalum deuiantium Iudæorum, sanctificationemque electorum, ut dicitur apud Esaiam cap. 8. Nec non lapidem angularem & capitalem ab Iudæis reprobatum. Ut nunc probauimus. Quapropter Petrus ille apostolorum princeps de lapide isto hæc non immerito in primæ epistolæ 2. cap. dicit, Ad quem accedentes lapidem uiuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum, & ipsi tanquam lapides uiui superædificamini domos spirituales, in sacerdotium sanctum offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Iesum Christum. Propter quod cōtinet scriptura, Ecce pono in Syion lapidem summum, angularem, probatum, electum, preciosum, & qui crediderit in eum, non confundetur.

Quod Messias dictus est Tener, ad insinuandam immensam eius pietatem. Caput XXII.

CAPNIO,

Reperio Messiam quandoque רך Rach, id est Tenerum in sacris literis dici, ut est illud Selomonis Prouer. 4. capite dictum, **בן הייתי לאבי רך ויהיה לבני אמי** Hoc est, Filius sui patri meo, tener & solus, uel unicus filijs uel filiorum matris meæ. Quæ quomodo intelligenda sint, in quinto cap. superioris libri, satis abunde disseruisti. Nunc igitur dicas, quam obrem tener appellatus sit. GAL. Potissimum ob immensam pietatis suæ teneritudinem. Quod ex eo maxime patet, quod apud Ezech. 17. ca. ita dicitur, **בה אמר ארני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארץ הרמה ונתתי מראש יונקותיו רך אסטות ושתלתי אני על הר גבוה ותלול** Id est, Sicut ait Dominus Deus. Et assumā ego de summitate cedri sublimis, & dabo de capite uirgultorum eius. Tenerum carpam, & plantabo eum ego super mōtem altum, & prominentē. Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Et assumā ego summitatē cedri, Regem. f. Mes-

fiam. Tenerum carpan. Non enim est uia ad miserendum nisi per tenerum, qui est crescens & conglutinans atq; constrictus. Hęc R. Selomo. In quibus euidentissime tãgitur diuinæ pietatis teneritudo, & in trunco humanitatis clementissimæ diuinitatis insertio, ac fructuosa plantatio. Quas ob res uerba ipsa R. Ionathas ita Chaldaicè transtulit, *ואקריב אתי מן המלכות רבית ורר רמתיל בארזא רמא ואקמינה* Hoc est, Et applicabo ego de Regno domus Dauid, quod allimitatum est cedro excelsæ, & erigam illud, Deniq; sequitur in eadem prophetia, *יהיה לארז אריר ושכנו חתחזי כל צפור* Id est, Et erit in cedrũ inclytam, & habitabit sub ea omnis passer, & omne alatum sub umbra ramorum eius commorabitur. Quæ Ionathas ipse ita Chaldaicè traduxit, atq; exposuit. Et erit ad Regem robustum, & recumbent super eum omnes iusti, & omnes humiles in umbra Regni eius requiescēt. Ex quibus satis patuit, Messiam ob suæ pietatis atq; clementiæ immensam teneritudinem haud inepte Tenerum nuncupari.

Quod Messias antonomasice atque per excellentiam Iustus appelletur. Caput XXIII.

CAPITULO,

Iustum quoq; Messia dici tam apud prophetas, quàm apud Talmudistas sæpenumero legi. Et licet ipsum antonomasice atq; per excellentiam sic denominari non ignorem. Ad maiorem tamen huius ueritatis expressionē, uellem aliquid abs te hac de re audire. GAL. Messiam antonomasice & per excellentiã צדיק czadic, i. iustum dici, nõ opus est uerbis multis probare, cum id tam sacræ scripturæ, quàm ipsius Talmud innumeris in locis pateat. Vt tamen petitioni tuę satisfaciam, qui me de hoc aliquid dicere hortaris. Ne illud silentio omnino præterisse uideamur, pauca duntaxat hac de re dicam. Et primum Zachariam adducam, sic 9. cap. dicentem, *גילי מאד בה ציון ויריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק וגושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אהנובת* Hoc est, Exulta ualde filia Syion, iubila filia Ierusalē. Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluator ipse, pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinarum. Per quam quidem prophetiã non solum Messias antonomasice & per excellentiã iustus denominatur. Verũ ipsius quoq; & diuinitas & humanitas aperte exprimitur. Et diuinitas quidem in ea eius particula, quæ ait, iustus & saluator ipse. Hęc enim Hebraica dictio *הוא hu*, quę Latine idē est quod ipse, apud Hebræos diuinũ est nomen, & Deũ pprie significat. Quod apud Esa. 42. c. liquido patet, dũ ipsemet deus ait, *אני יהוה הוא שמיר*. i. Ego Deus, ipse est nomē meũ. Cũ igit Zach. dixit, Veniet tibi iustus & saluator ipse. Quid aliud exprimere uoluit, q̃ id qd̃ Esa. clare expressit 35. c. dicēs, *הוא יהוה הוא יבא וירשעכם* Hoc est, deus ipse ueniet & saluabit uos. Saluare enim

Hu, nomen diuinum.

Obiectio iuniorum Iudeorum.

Notanda.

enim proprie solius Dei est. Cætera autem quæ in eadem Zachariæ prophetia subiiciuntur, Messia humanitatem explicant. Secundum quam & pauper futurus erat, & tandem imminente eius passione, sedens super asinam & super pullum eius, Ierosolymam gratia saluandi humani generis, petiturus fuerat. Ex quo maxime falsa Iudeorum refellitur opinio, qui Messiam in toto mundo temporaliter regnaturũ putant. Nam cum temporale mundi regnum & paupertas minime cõueniant, nec simul esse possint, necessario cõcedendum est, ipsius Messia Regnũ iuxta huius prophetæ uaticiniũ, nõ temporale, sed spirituale futurum fuisse. Quare ipse dixit, Regnum meum non est de hoc mundo. CAP. Recentiores Iudeorũ cum sint obstinatissimi, ut Messia diuinitatem per prophetã hunc expressam negare ualeant, aiunt in textu Hebraico scriptũ esse, *וושע* nosa, quod saluatus, & nõ saluator interpretatur. Quod nequaquã Deo conuenire potest. Nam & si Dei propriũ sit saluare, saluari tamen ei haudquaquã cõpetere potest. Vnde cõcludunt, q̃ cũ Messias in hac prophetia saluatus, & nõ saluator dicatur, ipsum deũ esse, minime ex ea inferre possumus. Ideoq; prophetã hunc Messiam iustum & saluatũ dixisse, dicunt; quia Messias ipse suã ob iustitiã de gladio Gog & Magog saluandus est. GAL. Eis hoc in loco aliud q̃ quod ueteres Talmudistæ dicunt, nõ respõdebimus. Quare R. Berachie uerba adducã, quæ R. Menahē Rakenad refert, super Gen. 3. cap. ita dicēs, Salus Israel est salus Dei sancti & benedicti. Vt dixit R. Berachias sacerdos. Quia scriptũ est Zach. 9. cap. Iustus & saluator, & nõ iustus saluator ipse. Vbi senex iste sacerdos ostēdere conatur, q̃ Deus saluãdo Israel. i. fideles, saluatus dicat, ex eo q̃ propheta iste, Iustus & saluator, dicat. Per iustũ nanq; (ut eius uerba plane sonant) Deũ intelligit. Et ratio super quã eius dictũ fundari uidet, est, Quia quẽadmodũ operis perfectio in operantē redundari solet, sic humani generis saluatio in Deum quodammodo resultat. Idcirco igit ppheta iuxta huius boni Talmudistę expositionē, Messia saluatũ dixit, quia cum ipse tanq; Deus humanũ genus saluaturus esset, ipsius humani generis saluatio in eum, tanq; in salutis autorē redundatura erat. Quãobrẽ nõ inepte hoc in loco 70. interpretes sensum magis q̃ uerba secuti, *איןאני והוא שומרם*, transtulerunt. Quos autor nostræ æditionis imitatus, iustus & saluator, recte traduxit. Per illud quoq; probat, Messia antonomasice & per excellentiã, iustum nuncupari, quod in libro *יומא* Ioma in cap. *אמר להם* Amar lahē, hoc modo legitur. Dixit R. Eliezer, Etiã propter iustũ unũ creatus est mundus. Sicut dictũ est Gen. 1. cap. Et uidit Deus lucem, q̃ esset bonũ. Nõ est aut bonũ, nisi צדיק czadic, i. iustus, hoc est Messias. Sicut dictũ est Esa. 3. cap. *אמרו צדיק בי טוב*. i. Dicite iustũ, quia bonus est. Quod aut propter Messia creatus sit mūdus, in lib. etiã Sanhedrin in c. Hele habet. Vbi legit, R. Iohanan sic dixisse: Nõ est creatus mundus nisi p-

pter Messiam. Neq; etiam hoc in loco quod in libro חגיגה Haghiga in cap. אין דורשין En dorsin dicitur, omittendum est. Ibi enim sic ad literam legitur. Traditio est, Rabbi Iosfen dixisse Veh creaturis quæ uident, & ignorant quod uident. Quæ stant, & nesciunt super quo stant. Terra enim super quo stat: Super columnis. Sicut dictum est Iob 9. ca. Qui concutit terram, uel contremescere facit de loco eius, & columnæ eius concutiētur. Dixerunt sapientes, quod super 12. columnis stat terra. Sicut dictum est Deut. 32. cap. Cum hæreditaret altissimus gentes, cum separaret filios Adam, constituit terminos populorum, id est gentium, iuxta numerum filiorū Israel. Rabbi uero Eliezer dixit super unā columnam stare terram, & צדיק ezadic, id est iustus est nomē eius. Hactenus traditio. In qua ualde notanda est priscorum sapientum Iudeorum sententia, dicentium terram super 12. stare columnas, cum altissimus gentes hæreditaret. Quam Rabbi Eliezer dixit super unam stare columnam. Cuius iustus est nomē, & quod iustus ille mundi esset fundamentum. Hæc certe fidei nostræ plurimum consentanea sunt. Cum hæc 12. columnæ, 12. fuerint apostoli. Columna quoq; una quæ terram sustinet, cuiusq; nomen iustus est, qui & mundi fundamentum est, non sit nisi Messias. Qui & iustus antonomasice dicitur, ut nunc probatum est, & fundamentum fundamenti, id est fundamentorum, ut ait Esaias 28. cap. Quibus ex omnibus liquido constat, Messiam à patribus antiquis iustum antonomasice & per excellentiam appellatum fuisse.

Quod Messias, uir pugnae nuncupatus est (sicut & Deus eo nomine uocatus est) ob uictoriam quam contra diabolum obtenturus erat. Caput XXIII.

CAPNIO,

Inter cetera nomina quæ de Messia aut antonomasice aut metaphorice dicuntur, nullum ita expresse eius diuinitatem insinuat, sicut nomen hoc Vir pugnae, quod proprie soli Deo conuenit. Quare de ipso quoq; aliquid te dicere oportet. GAL. Primum itaq; probandū est, quod nomen hoc Vir pugnae, proprie soli Deo congruat. Deinde uerò, Messiam uirum pugnae proprie dici, & per consequens ipsum Deum esse, ostendendū est. Pro primo igitur illud quod in libro qui מבילהא Mechiltha dicitur, scriptum est, adduco. Ibi enim super illud Exo. 15. יהוה איש בלחמה יהוה שמו Hoc est, Deus uir pugnae, יהוה .i. Deus (tetragrammaton) nomen eius. Sic inter cetera legitur. Quomodo potest hoc dici? Nonne enim scriptum est Iere. 23. Numquid non coelos & terram ego impleo, ait Dominus? Quid igitur docet dicendum, cum ait: Dominus uir pugnae? Sed hoc ideo dictum est, Quia dixit Deus sanctus & benedictus. Propter reatum uestrū, & propter sanctificationē uestram, sanctificabo uel præparabo nomē meum in uobis.

in uobis. Sequitur יהוה .i. Deus (tetragrammaton) nomen eius. In nomine enim suo ipse pugnat, & nō est id conueniens alicui alteri במרוחרי mi-middothau .i. de proprietatibus eius. Et hanc obrē dixit Dauid 1. Reg. 17. c. Tu uenis ad me cum lancea, & gladio, & clypeo. Ego autē uenio in nomine Dei, uel cū nomine Dei exercituū. Hæc omnia traditio. Ex quibus tria dignissima colliguntur. Primū quidem est, qd Deus sic erat. nomē suum in Iudæis sanctificaturus, uel præparaturus, qd nō modo uir, sed uir quoq; pugnae ipse foret. Secundū uerò est, qd Deus propterea hoc facturus erat, ut eos à reatu uel peccato eorū sanctificaret, siue mūderet. Tertiū autē est, qd Deū uirū pugnae fieri, nulli de proprietatibus Dei, sed soli proprietati nominis eius cōueniat. Quartū postremo potest addi prædictis, qd admodū difficile sit Iudæis infidelibus talia credere. Cū enim Deus cœlū & terrā impleat, ut per Ieremiā hic probatū est. Immo quod maius est, cū teste Selomone cœli & cœli cœlorū ipsum capere nequeat. Ut 2. Para. 2. dicit, Quō credibile esset, nisi Deus dixisset Deū ipsum uirū fieri posse? Sed nimis profecto stultus ac impius est, qd ea quæ Deus ipse astruit, impossibilia suspicet, uel in eis autorē alium querit. Ex his igitur quæ in hac traditione dicta sunt, concludit: qd nomē hoc Vir pugnae, soli deo ratione proprietatis nominis eius tetragrammaton cōueniat. Reliquū nunc est, ut Messia uirū pugnae, esse ostendamus. Quare admodū notāda sunt ea quæ R. Iohanan in c. Helec, dixit super illud Zach. 1. ca. dictū, ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס ארם והוא עומד בין החרסים אשר במצלה ואחריו סוסים ארמים שוקים ולבנים: Hoc est, Vidi noctē. Et ecce uir egrās super equū rufum, uel sanguineū. Et stans erat inter myrtos, quæ erant in conualle. Et post eum equi rubri, uarij, & albi. Ibi ergo sic idem R. dicit, Vidi inquit noctem. Voluit enim Deus sanctus & benedictus cōvertere totum mundū in noctem. Et ecce uir equitans super equum rufum. Non est uir hic nisi Deus sanctus & benedictus. Et stans erat inter myrtos. Non sunt myrti, nisi iusti. Sicut dictum est, Ester 2. ca. Et erat nutritius הדיסה hadassa, ipsa est Ester, הדיס Hadas enim Hebraicē myrtus Latinē dicitur. Hactenus traditio. Ad cuius intellectū notandū est, quod in Midras tehilim super Psal. 20. hoc modo legitur, Deus sanctus & benedictus uocat Messiam nomine suo. Et quod est nomen eius? יהוה .i. Deus tetragrammaton est nomen eius. Sicut dictum est Exo. 15. ca. Deus uir pugnae, Deus (tetragrammaton) est nomen eius. Cum igitur in antedicta traditione habitata in c. Helec, libri Sanhedrin dicatur. Quod Deus uir pugnae (ut dicitur Exo. 15.) sit Deus sanctus & benedictus, equitans super equum rufum. In altera autē præmissa traditione quæ habet in Midras tehilim, dicat, qd deus uocat Messiam nomine suo tetragrammaton, & qd Deus uir pugnae est ipse Messias. Cuius nomē est יהוה .i. deus tetragrammaton. Cōsequēs necesse est, Messia ipsum esse deū. Nemo em̄ in hoc gloriosissimo

nomine (ut in præcedentibus demonstratū est) cum Deo partīcipat. Equus autem rufus, super quem propheta Deum sanctum & benedictum equitantem uidit, non est nisi Messia corpus suo preciosissimo sanguine rubrefactum in suæ passionis pugna, qua diabolum uicturus erat. Quare non inepte uir pugnae hoc in loco uocatur. Porro neq; incongrue per myrtos hic uiros iustos ac mulieres iustas præsci Talmudistæ significari uoluerunt. Cum propheta Deum ipsum super equum rufum equitantem inter myrtos, quæ erant in conualle, per quam humilitas designatur, stare dixit. Quod tunc profectò impletum est, cum (ut dicitur Ioan. 19. cap.) starent iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdaleng, necnon & Ioannes apostolus. Cui ipse stans in cruce extensus, matrem suam uirginem uirgini cōmendauit. Equi deniq; rubri post eum egressi, nulli melius sunt quam apostoli cæteriq; martyres, martyrij sanguine rubrefacti. Equi uerò uarij, qui rectius quam doctores & prædicatores dicuntur, qui uarijs doctrinarum documentis, ac uirtutibus præditi, modo huc, modo illuc scribendo & docendo, tanquam equi discurrunt. Equi insuper albi non sunt nisi uirgines tam uiri quam mulieres, qui nitæ uirginitatis candore decorantur. Hi autem omnes neq; ab re per equos designantur, cum cæteris animalibus equi sint pugnae aptiores. Et martyres quidem, mundum. Doctores uero siue prædicatores, diabolum. Virgines autē carnē propriā pugnando, uincāt. Quo fit, ut hi dūtaxat præ cæteris hominū generibus, aureola p uictoriæ premio in patria donent.

*Quod Messias non ab re plerunq; in sacra pagina uocatus est
David. Caput XXIII.*

CAPNIO,

Messiam multoties David ac Selomonem nuncupatū reperio, quod maxime ad propositū nostrum cōtra Iudæorum nostri seculi perfidiā facit. Quo circa primò Messiam ipsum Davidē, deinde Selomonē recte à prophetis atq; à Talmudistis appellatū fuisse, proba. GAL. Primū itaq; audi quod in lib. Sanhedrin in ca. Helec, ita ad uerbū legitur, Dixit R. Iehuda. Dixit R. futurum est, ut Deus sanctus & benedictus ipse suscitaret, uel statuaret Israel alterum David. Sicut dictū est Iere. 30. cap. ועברו את יהוה אלהיהם ואת רוד מלבם אשר אסים להם. Hoc est, Et seruient Dño Deo suo, & Dauidi Regi suo, quē suscitabo, uel statuā eis. Nō enim dicit statui, sed statuā. Hæc traditio. Item in lib. Berachoth Ierosolymitano in cap. היה קודא Haya kora. i. Erat le gens. Sic dicitur, Scriptum est Hoseg 3. cap. אחר ישבר בני ישראל ובקשו. Idest, Postea conuertentur filij Israel, & querent Dominum Deum suum, & David

David Regem suum. Et pauebunt ad Deum, & ad bonum eius in fine dierum. Rabbanan, id est Magistri dixerunt. Iste rex Messias si de uiuis est, David est nomē eius. Si uerò de occisis, David est nomen eius. Hæc traditio. Ex qua satis clare propositum liquet. Rabbi autem Ionathan antedicta uerba Hoseæ hoc modo Chaldaicè interpretatus est בתר בן יתרון בני ישראל ויתבעון יה מלכא ריהוה אל ההון וישמעון למשיחא בר רוד מלכאן. Hoc est, Et post hæc conuertentur filij Israel & quærent cultum Domini Dei sui, & obedient Messia filio David Regi suo. In libro demum Sanhedrin in cap. Helec, ita legitur: Dixit R. Iehuda de domo R. סימון Simon in nomine R. Semuelis. Iste Rex Messias si de uiuis est, David est nomē eius: si uero de mortuis est, David est nomē eius. Ex præmissis satis aperte ostenditur, quod Psal. 89. de Messia loquatur. Quare & de Messia quoq; intelligi oportet illud uerbū eiusdē Psal. dictum, cum ait: ברתי ברית לבחורי בשבעתי לרוד עברי ער שלם אבין: ורוד שמים פלאר יהוה את אמנתה ורוד ובנית לרוד רוד בסאר סלה: ורוד שמים פלאר יהוה את אמנתה בקהל קושים. Hoc est, Percussi fœdus electo meo, iuravi David seruo meo, usq; in æternum præparabo semen tuum, & ædificabo in generationem & generationem thronum tuum. Et confitebuntur, uel laudabunt cœli mirabile tuum Deus (tetragrammaton) etiam fidem tuam in ecclesia sanctorum. Ex horum uerborū concursu manifeste demonstratur, Messia Deum esse. Nam Deus in hoc loco David alloquitur, quem per ea quæ dicta sunt, constat esse Messiam. Cum igitur eum nomine quatuor literarum uocet, quod est יהוה, quodq; nulli, nisi Deo conuenire potest, palam absq; dubio ostēditur, Messiam ipsum Deum esse, nedum hominem. Quod ex eo etiam potissimum patere potest, quod ea quæ ibi dicuntur, magis Messia quam ipsi David cōueniant. In persona siquidem Dei patris id quod præmissum est, conuenientissime dicitur. Videlicet, Percussi fœdus electo meo. Quod de Messia secundum humanitatem intelligendum est, iuxta illud Esaia quadragesimo secundo capite dictum, הן עברי אחר בר בחירי רצה נפשי. Id est, Ecce seruus meus suscipiam eum, Electus meus, in quo habuit complacentiam anima mea, uel persona mea. Quod autem hoc de Messia intelligendum sit, patet per Rabbi Ionathan in Targum sic dicentem, הן עברי משיחא מקרבניה. Hoc est, Ecce seruus meus Messias, applicabo eum. Deinde sequitur eodem in Psalmo, Iuravi Dauidi seruo meo, id est Messia, qui mihi seruiet, oues perditas ad paradisi caulas deducendo. Quod Messias præterea David dicatur, habetur in איכה רבתי Echa rabbethi, id est in expositione super planctum Ieremiæ, super illud Trenorum primo capite dictum, Quia elongatus est à me consolator. Ibi enim sic dicitur, Rabbi Iehuda dixit in nomine Rabbi Semuelis. Iste Rex Messias si de uiuis est, David est nomen eius. Si autem de mortuis, David est nomen eius. Dixit Rabbi Tanhuma, Ego

Ego dico ad huius probationem, illud quod scriptum est Psalmo 17. מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדור ולדורו עד עולם. Id est, Magnificans saluationes Regis sui, & faciens misericordiam Messiae suo Dauidi, & semini eius in aeternum. Haec traditio. De isto etiam Dauide, id est Messia intelligendum esse, docet Rabbi Ionathan illud apud Iere. 30. cap. dictum, Et seruient Domino Deo suo, & Dauidi Regi suo, quem statuam eis. Hoc enim Ionathan ipse ita Chaldaice traduxit, ויפלהן סרם, ויהיה חסדו וישועותו למשיחו בר דור מלכיהון דאקים. Hoc est, Et colent coram Domino Deo suo, & obedient Messiae filio Dauid Regi suo, quem statuam eis. Ex quo patet, de Messia quoque accipiendum esse illud Ezech. 34. cap. dictum, ודושעתי לצאני ולא תחיינה עוד לבו ושפסתי בין, וישעתי לצאני ולא תחיינה עוד לבו ושפסתי בין. Id est, Et saluabo oues meas, & non erunt ultra in praedam. Et iudicabo inter pecus & pecus. Quod Ionathas ita Chaldaice exposuit, ואפרוק לעמי ולא יהמסרון עוד לבויה ואירון בין גבר לגבר ואקים עלהון. Id est, Et saluabo populum meum, & non diripientur ultra. Et iudicabo inter uirum & uirum. Et statuam super eas pastorem unum, & pascet eas seruus meus Dauid. Ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Bene igitur in Psalmo praedicto dicitur, Iuravi Dauid seruo meo, id est Messiae. Quid autem ei iurauerit, ostendit, cum ilico subdit. Usque in aeternum aptabo, uel praeparabo semen tuum. Id est discipulos tuos, aliosque in te credentes. Discipuli enim ac alij ab aliquo instructi, eius a quo edocti sunt, recte & filij & semen (ut alibi ostendemus) dicuntur. Sequitur, Et aedificabo in generationem & generationem (Iudaicam scilicet ac gentilem) thronum tuum, id est fideles tuos סלה sela, id est perpetuo, uel semper. Cum igitur סלה Sela Hebraica dictio quae ibi ponitur, neque intermissionem, neque terminum habeat: ideoque in sempiternum, uel in secula seculorum, uel semper, uel perpetuo, siue aeternaliter traduci potest. Clarum profecto est, quod dictum illud: Et aedificabo in generationem & generationem thronum tuum סלה sela, id est perpetuo uel aeternaliter, neque Dauidi quondam Regi, neque cuiquam de filijs eius conuenire potest, sed soli Domino Iesu uero Messiae. Cuius thronus est populus Christianus, ex duabus generationibus Iudaeorum scilicet & gentilium uirtute diuina constitutus. Cum plures quam mille & quadringenti anni iam praeterierint, quod thronus ipsius Dauid siue regnum Iudaeorum penitus destructum est atque deletum. Nec ualet hoc Iudaica prauitas inficiari. Cum in libro סוטה Sota in cap. אגלה ערופה Egglarupha. i. uitula caesa ceruicem, hoc modo scriptum sit: Ex quo prima domus destructa fuit, cessauerunt ciuitates refugij, & abscesserunt אריות אריות Vrims uethumim. i. lumina & simplicitates, & ea quibus consulebat Deus, & ablatus est Rex de domo Dauid. CAP. Velle pbares per eorum quoque scripturas, cetera quoque de Messia eodem in Psal. subnectuntur,

tur, magis Domino nostro Iesu Christo, quam ipsi Dauidi, quondam Regi conuenire. GAL. Id certe lucidius patebit, si uerba ipsa Psalmitae prius adduxerimus, & ea iuxta Hebraicam ueritatem traduxerimus. Sic ergo quibusdam interiectis, eodem in Psalmo subiungitur, אן דברת בחזון לחסידך ותאמרת שויתי עור על גבור הרומותי בהור מעם: מנאתי דור עברי בשמן קרשי משחתיו: אשר ירי הבון עמו את זרועי האמצוני: לא ושיא אויב כרובן עולה לאיעננו: ובתותי מפני צרו ומשנאו אגרותו האמונתו והסוד עמו ובשמי תרום קרנו: ושמתו בים ירו ובנהרות ימינו: הוא יקראני אבי אתה אלי רצור ישועתי: את אני בכור אתנהו עליין למלכי ארץ: לעולם אשמור לך חסדי וברית נאמנת לו: ושמתו לעד זרעו ובסאו בימי שמים: אם יעזבו בניו תורתו ובמשפטי לא ילכו: אם הקחי וחללו ומצותי לא ישמרו: ופקדתו בשבט בשעם ובנגעים עוגם: וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתו: לא אחלל בריתי ומוציא שפתי לא אשנה: אחת גשבעתי בקרשי אם לדור אבות: זרעו לעולם יהיה ובסאו בשמש נגרי: בורח יבון עולם ועד בששק נאמן סלה: Id est, Tunc locutus es in uisione sanctis tuis, & dixisti, Posui fortitudinem uel auxilium super potentem, & exaltaui electum de populo. Inueni Dauid seruum meum, oleo sanctuarij mei unxi eum. Quoniam manus mea aptabit, uel reparabit, uel disponet, uel rectificabit cum eo, brachium quoque meum roborabit eum. Non habitabit inimicus cum eo, & filius iniquitatis non affliget, uel non depauperabit eum. Et conteram a facie ipsius tribulatores eius, & odientes eum percutiam, uel allidam. Et fides mea & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipse uocabit me, pater meus tu, Deus meus, & fortitudo saluationis meae. Ego quoque primogenitum dabo eum, altissimum Regibus, uel Regum terrae. In aeternum seruabo ei misericordiam meam, & pactum meum fidele ipsi. Et ponam in perpetuum semen eius, & thronum eius sicut dies caeli. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si praecpta mea prophanauerint, & mandata mea non seruauerint. Visitabo utique in uirga scelus eorum, & in plagis peccatum eorum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, neque frustrabo fidem meam. Non profanabo pactum meum, & quod egressum est a labijs meis, non mutabo. Vnum iuravi per sanctitatem meam, si Dauidi mentiar, semen eius in aeternum erit, & thronus eius sicut sol coram me. Velut luna stabilietur in sempiternum, & testis fidelis in caelo semper. Illud igitur, Tunc locutus es in uisione sanctis tuis, optime Messiae, & consequenter Domino nostro Iesu Christo conuenit. Scriptum est enim in lib. Sanhedrin in cap. Helec, Rabbi Iohanan sic dixisse, Omnes prophetae non prophetarunt nisi usque ad dies Messiae. De diebus autem seculi uenturi, oculus non uidit. Deus absque, quae facies expectatibus te. Quod Rabbi etiam Selomio affirmat, dum super illud Zach. 9. cap. dictum, Onus uerbi Domini in terra Hadrach. Ita ait:

ait, Dixit Moyses, Omnes prophetae non prophetarunt nisi de annis redemptionis & diebus Messiae. Quemadmodum traditum atque scriptum est in libro ספרי Siphre. Hæc Rabbi Selomo. Ea etiam quæ deinde mox subnectuntur, Posui auxilium super potentem, Cum cæteris ut supra, conuenientissime Messiae congruunt, & in Christo Domino nostro adimpleta esse: nemo est, qui ambigat. Illud præterea quod immediate subditur, Ipse uocabit me, pater meus tu, deus meus, & fortitudo saluationis meæ. Ego quoque primogenitum dabo eum, altissimum Regibus, uel Regum terræ. Nemini nisi Messiae conuenire potest. Quod per illud quod in Midras super illud Exodi decimo tertio capite dictum, Sanctifica mihi omne primogenitum: scribitur, quàm optime probatur. Ibi enim sic ad uerbum dicitur: Ait Rabbi Nathan, Dixit Deus sanctus & benedictus Mosi. Quemadmodum feci Iacob primogenitum. Sicut dictum est Exodi quarto capite, Filius meus primogenitus meus Israel: Ita ego facio Regem Messiam primogenitum. Sicut dictum est (hoc scilicet in Psal.) Ego primogenitum dabo eum, altissimum Regibus uel Regum terræ. Illud in super quod illico sequitur, In æternum seruabo illi misericordiam meam, & pactum meum fidele ipsi. Et ponam in perpetuum semen eius, & thronum eius sicut dies cœli, Dauidi filio Issai nullatenus adaptari potest. Cuius throni atque Regni destructio tam diu euidenter patuit. Quare non nisi Messiae illud congruere potest, quem Deum & hominem esse, clarissime constat. Quæ etiam statim subiiciuntur, quàm aptissime Christianis competunt. Videlicet, Si dereliquerint filij eius legem meam, Cum reliquis, supra habitis. Fœlices igitur Christiani, quibus Deus aliam punitionem quàm paternam non comminatur. In uirga enim, inquit, & ferula, atque uerberibus, quæ plagas appellat, se eorum peccata uisitaturum, & non se eos perditurum, atque per orbem dispersurum, quin potius misericordiam suam nunquam ab eis ablaturum, pollicetur. Quamobrem optime demum sequitur, Vnum iuravi per sanctitatem meam: cum cæteris. Quæ non de Dauid filio Issai, sed de Dauid uerò Messia intelligi oportet. Quod ex eo quoque maxime uideatur, quod in Beressit כטז ketanna, id est in expositione minori super Geneseos scriptum est, Ibi enim super illud Geneseos quadragesimo nono capite dictum, Iudas te confitebuntur, uel laudabunt fratres tui. Sic dicitur, Iudas quartus natus est in tribubus, & in die quarta creata fuerunt luminaria. Scriptum est enim de Messia (in præsentem scilicet Psal.) Thronus eius sicut sol coram me, & sicut luna stabilietur in æternum. Hæc ibi. Ex his igitur quæ præmissa sunt, euidenter liquet,

Messiam in sacra pagina, Iudæorumque traditionibus, Dauid non absque mysterio nuncupari.

Quod

Quod Messias multoties in sacris literis Selomo dictus est, ad insinuandam filij Dei incarnationem, quæ de semine Dauid futura erat. Caput XXVI.

CAPNIO,

Vnc Messiam in Iudæorum scriptis non ab re Selomonem dici: reliquum est, edisseras. GAL. Multis in locis in quibus Messiae diuinitas, incarnatio, ac redemptio exprimentur, Selomonem eum uocari sæpe contingit. In primis itaque quod in Midras שיר השיר Sir hassirim, id est, in expositione Cantici canticorum dicitur, audi, super illud 3. cap. eiusdem libri, dictum צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמר Hoc est, Egredimini & uidete filie Syion Regem Selomonem cum corona, qua coronauit eum mater sua. Ibi enim sic ad literam dicitur, Egredimini & uidete filie Syion, id est filij signati mihi cum rasura, & circuncisione ac fimbrijs. Regem Selomonem, id est Regem perfectiuum, qui creauit omnes creaturas suas שלמות felemoth, id est perfectas. Creauit namque solem & lunam cum plenitudine eorum. Adam quoque & Heua sicut filij 20. annorum creati sunt. Item aliter Regem Selomonem, id est Regem cuius pax est pax. Item aliter Regem Selomonem, id est regem pacificum, qui pacificauit creaturis suis opera sua. Quemadmodum pacauit ignem patri nostro Abrahæ, & tribus pueris. שדרך Sidrach, scilicet משיך Mesach, & עבר נגו Aued nego. Pacauit quoque gladium in Ishac. Rursus etiam pacauit angelum Iacob. Iterum aliter regem Selomonem, id est regem qui fecit pacem inter creaturas suas. Hinc dixit R. Iohanan. Scriptum est Iob 25. Fecit pacem in sublimibus suis. Firmamentum enim est de aqua, & stellæ de igne, non tamen dirumpunt se alterutrum. Sequitur in Cantico, Cum corona qua coronauit eum mater sua. Dixit R. Iohanan, quod interrogauit R. Simon R. Elazar filium R. Iose, & dixit ei, Potest esse, quod audieris à patre tuo quid sit dictum, Cum corona qua coronauit eum mater sua? Respondit ei, Etiam. Ait illi, Quomodo? Dixit ei, In principio dilexit Deus sanctus & benedictus Israelem, & uocauit eos בתי Bitti, id est filia mea. Et hoc est quod scriptum est Psal. 45. Audi filia, & uide. Non autem cessauit diligere eos, donec uocauit eos אחותי Ahothi, id est soror mea. Sicut dictum est Cant. 5. ca. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, perfecta mea. Iterum adhuc non cessauit eos diligere, quousque uocauit eos אמי immi, id est mater mea. Sicut dictum est Esa. 51. cap. הקשיבו אלי עמי ואמי אלי האזינו Hoc est, Attendite ad me popule meus & mater mea mihi intendite. Non enim אמי Vmmi, id est plebs mea, ibi scriptum fuit, sed אמי immi, id est mater mea. Surrexit Rabbi Simon, & osculatus est eum in capite, dixitque, Si non uenissem, nisi ad audiendum uerbum hoc ex ore tuo, די Dai, id est satis mihi

Synagoga, dei mater.

esset. Dixit R. Hanina, Discurrimus per uniuersas scripturas, & non reperimus, quod Bathseba fecerit coronam Selomoni filio suo. Hæc omnia ibi. Ex quibus habet, quod Synagoga siue plebs Iudaica mater Selomonis. i. Dei dicat. Quod per Hoseam quoque dictum est, licet à scribis Iudæorum postea mutatum sit. Vt ex hoc palam ostenderetur, quod Dei incarnatio ex Iudæis futura erat. Quod ipsi minime negare possunt, cum in principio huius premissæ Midras. i. expositionis, Selomo rerum creator describat. Quod nec Selomoni filio Dauid, nec alicui cuius puro homini congruere potest. Huius quoque Selomonis. i. filij Dei incarnatio in Midras tillim. i. in expositione Psalmorum aperte innuit. Cum super illud Psalm. 4. בקראי עוני אלהי צרקי בצר הרחבה לי Hoc est, Cum inuocauero, responde mihi, uel exaudi me Deus iustitiæ meæ, in angustia dilatasti mihi. Ita ad uerbum dicitur, Fuit Dauid tribulatus & angustiatus de uxore Uriæ. Erant namque Israelitæ detrahentes ei, & obloquentes post eum, atque dicentes, Nunquid ei qui prædatus est ouem, & pastorem interfecit, poterit esse saluatio? Deus sanctus & benedictus dilatauit ei. Sicut dictum est 2. Reg. 12. ca. Et dixit Nathan ad Dauid, Etiam Dominus transtulit peccatum tuum, non morieris. Et iterum ait 1. Par. 22. Ecce filius natus est tibi. Ipse quietus erit, & ego quietabo eum ab omnibus inimicis eius per circuitum. Quia Selomo erit nomen eius. Et quid? An cæteri omnes filij Dauid? non fuerunt ei nati? Et quid est dictum נולד לך Nolad lach, id est, Natus est tibi? Tibi, id est ad curam uel ad medicinam tuam, id est ad medicinam peccatorum tuorum, quæ insunt tibi. Et per cuius manus? Per manus Nathan. Sicut dictum est 2. Reg. 12. Et misit per manum Nathan prophætæ, & uocauit nomen eius ידד ירי יהוה Iedid ia, id est, Dilectum Dei, בעבור יהוה bahaur, id est propter nomen Dei quatuor litterarum. Hæc omnia traditio. Ex qua manifeste apparet, quod cum scriptura dicit, Filius natus est tibi, cum cæteris quæ sequuntur. Ea omnia sub uelamine nominis Selomonis, de Messia intelligenda sint, quamuis superficialiter de Selomone dici uideantur. Ea enim quæ in hac expositione ponuntur (quod scilicet filius nasciturus erat Dauidi ad medendum ei, & ad sanandum eum à peccatis eius) Selomoni filio ipsius nullatenus conuenire possunt. Cum ipse ad medendum proprijs peccatis, uel ad sananda sua delicta ualde impar fuerit, si parumper eius opera considerentur. Sic enim 3. Reg. 9. c. inter cætera de eo scribitur: Rex autem Selomo dilexit mulieres extraneas multas, & filiam Pharaonis, Moabitidas, Ammonitidas, Idumæas, Sydonias, & cæteras de gentibus, de quibus dixerat Dominus filijs Israel, Non ingrediemini ad eas, & ipsæ non ingrediuntur ad uos. Quia uere inclinabunt cor uestrum post deos suos. Cum eis copulatus est Selomo per amorem. Fueruntque ei sceminae primariæ septingentæ, concubinae uero trecetæ. Et inclinauerunt sceminae eius cor ipsius. Et fuit in tempore senectutis Selomo, cum mulieres eius inclinaue-

runt

runt cor ipsius post Deos alienos. Et non fuit cor eius perfectum cum domino Deo suo, sicut cor Dauid patris sui. Et ambulauit Selomo post עשתרות Astaroth deum Sidoniorum, & post מילכום Milcom idolum Ammonitarum. Fecitque Selomo malum in oculis domini. Et non perfecit uel non compleuit post Dominum, sicut Dauid pater eius. Tunc ædificauit Selomo altare, כמוש Chemos idolo Moab, in monte qui est contra faciem Ierusalem, & מלך Meloch idolo filiorum Ammon. Et ita fecit omnibus sceminis extraneis adolentibus thura, & sacrificantibus dijs suis. Hæc omnia ibi, Quæ ne prolixitas fastidium afferret, Hebraicè adducere non curauit. Ea tamen iuxta Hebraicam ueritatem ad uerbum traducere studui. Si igitur manus quæ lutum tenent, sicut nec sordes proprias, ita nec alienas tergere ualent. Magnæ certe fatuitatis est, credere Selomonem ipsum hic tam foede descriptum, proprijsque culpis sic infectum, ad curandas patris sui culpas sufficientem fuisse, & ita suis spurcitijs foedatum, ad diluenda paterna crimina idoneum extitisse. Quapropter cum in hac antedicta traditione dicatur, quod Dauid per filium sibi nasciturum, cui nomen Selomo esset, à peccatis suis curandus erat, id haudquaquam potest de tam turpi Selomone intelligi, sed de illo potius sub nominis huius uelamine, qui non solum est Selomo, id est perfectiuus, atque pacificus (ut paulo ante in alia traditione dictum est) Verum etiam שלום Salom, id est pax. Quemadmodum in פתיחת רבתי Pathihathi rabbethi, id est in proemio planctus Ieremiæ dicitur, Vbi sic scriptum legitur, Rabbi Iosès Galilæus dixit: Nomen quoque Messiae uocatum est שלום Id est, Pax. Sicut dictum est Esaiæ nono capite, Pater æternus, princeps, שלום Salom, id est pax. Huic ergo Selomoni filio Dauid, hoc est ipsi Messia, non solum Dauid patri suo, sed omnibus quoque saluandis mederi conuenit, eosque ab omnibus eorum peccatis passionis suæ merito sanare, iuxta illud Esaiæ quinquagesimo quarto capite, מוסר שלומנו עליו והחברתו נרפא לנו בלנו בצאן העינו Hoc est, ut uerbum uerbo reddam. Disciplina pacis nostræ super eum, & in uulnere eius medicatum est nobis. Omnes nos uelut oues errauimus, quilibet ad uiam suam faciem dedimus. Et Deus obuiare fecit in eo peccatum uel iniquitatem omnium nostrum. Finis præterea supradictorum uerborum in uigesimo secundo capite, primi libri Paralipomenon scriptorum, aperte demonstrat, uerba illa de Messia uero Selomone intelligi debere. Cum sic uoce Dei dicitur, והוא יהיה לי לבן ואני לו והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והבנותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם Id est, Et ipse erit mihi in filium, & ego illi in patrem. Et præparabo thronum Regni eius super Israel usque in sempiternum. Quod nequaquam Selomoni Bathsebae filio conuenire potest. Cuius thronus super Israel tempore

p 2

Roboam filij sui defecit, cum Ieroboam super Israel regnare cepit. Sic enim in primi libri Regum duodecimo capite, scribitur, Et rebellauerunt, uel proteruierunt Israel in domum Dauid usque ad diem hanc. Et fuit cum audiuit omnis Israel, quod reuersus esset Ieroboam, miserunt & uocauerunt ipsum ad uniuersum coetum, feceruntque ipsum Regem super uniuersum Israel. Et non fuit post domum Dauid nisi tribus Iuda solum. Hæcibi. Hanc etiam tribum Iuda domus Dauid, & per consequens domus Selomonis tempore Grecorum perdidit, cum Machabæi quos Iudæi חשמונאי hasmonai uocant, eam obtinuerunt.

Obiectio Iudæorum recentiorum.

CAP. Quoniam ibidem primum dicitur, ipse ædificabit domum nomini meo. Et postea subditur, Et ipse erit mihi in filium, cum cæteris quæ induxisti. Hinc Iudæi nobis obijciunt. Ea uerba ad litteram de Selomone qui templum Deo construxit, & non de Messia intelligi oportere. Et si de Messia quidem intelligenda essent, non tamen de domino nostro Iesu Christo, qui templum nullum materiale Deo

Responso.

erexit, intelligi possunt. GAL. Quemadmodum domus Israel, & domus Dauid, & huiusmodi in quàm plurimis sacræ scripturæ locis, non est lapidum lignorumque congeries, sed ipsa hominum congregatio. Ita & hic per domum Dei à spirituali Selomone, hoc est à Messia ædificandam, non materialis structura, sed spiritualis quæ Græcè ἐκκλησία dicitur, intelligi debet. Quamquam igitur materialis Selomo materiam Deo extruxerit domum. Spiritualis tamen Selomo, id est Messias spiritalem ei domum quæ longe excellentior, longeque perfectior est, de uiuis & electis lapidibus, hoc est de Iudæis & gentilibus qui in eum credituri erant, ædificare debebat. Sicut igitur hic per Selomonem iuxta ueterum Talmudistarum expositionem, mystice Messias intelligitur. Ita quoque hic per materialem Dei domum, quæ à materiali Selomone ædificanda erat, fidelium ecclesia quæ per Messiam congreganda erat, intelligenda est. Hæc autem omnia magis manifesta fiunt, si uerba illa antecedentia recte inspiciantur, cum Dauid domum Domino construere cogitaret, ait ad eum Nathan propheta in persona Domini loquens, ut habetur primi libri Paralipomenon decimo septimo capite, Cum sic Hebraicè dicitur,

היה בי מלאך ימיר ללבט עם אבתיך והקימותי את זרעו אחריו אשר יהיה מכבוד והבינותי את מלכותו הוא יבנה לי בית ובנותי את כסאו עד עולם אני אחיה לו לאב והוא יהיה

לי לבן וחסדי לא אסיר מעמו כאשר חסרותי מאשר היה לפניך והעמותתו בביתי ובמלכותי עד העולם ובכסאו יהיה נבון עד עולם

Hoc est, Cum compleueris dies tuos, ut uadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te. Quod erit de filijs tuis. Et stabiliam Regnum eius. Ipse ædificabit mihi domum, & firmabo solium eius in æternum. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Et misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo qui ante te fuit. Et statuam eum in domo

in domo mea, & in Regno meo usque in æternum. Et thronus eius firmissimus erit in sempiternum. Hæcibi. Quæ de Selomone haudquam intelligi possunt. Quod facile ac liquido patet, si uerba ipsa recte (ut decet) considerentur. Quod enim ait, Cum compleueris dies tuos, ut uadas ad patres tuos. Quod est, cum mortuus fueris, suscitabo semen tuum post te. Patet, quod de Selomone non est dictum. Cum Selomo ipse adhuc patre suo uiuente, Rex creatus fuerit. Quod si de Selomone dicere uoluisset, non utique quod erit de filijs tuis, sed quod erit de te dixisset. Quod etiam sequitur, Et statuam eum in domo mea, & in Regno meo usque in æternum. Et thronus eius firmissimus erit in sempiternum. Palam cognoscitur, non de Selomone esse dictum, Selomo nanque nec in Dei domo siue Regno, statutus est, nec thronus eius firmissimus fuit. Et cum id soli Deo conueniat, consequens plane est, illum de quo agebatur, Deum & hominem futurum fuisse. Quapropter domum quoque illam quam ædificaturus erat, sanctam Ecclesiam, quæ super solidissimam atque firmissimam petram ædificanda erat, intelligimus. De qua scriptum est Psalmo nonagesimo secundo, לביתך נאה קרש יהוה לאורר ימים Id est, Domui tuæ pulchritudo sanctitatis Deus in longitudinem dierum. Ex prædictis igitur liquido patuit, quod iuxta diuinas scripturas, Talmudisticasque traditiones, Messias Selomo dictus fuerit, ad insinuandam eius incarnationem, quæ ex femine Dauid futura erat. Quam ob rem Dauid quoque appellatus est, ut latius in præcedenti capite uisum est.

De diuinitatis humanitatisque consortio. Et de Dei æqualitate & participatione cum homine. Caput XXVII.

CAPNIO,

Quia satis abunde in præcedentibus de Messia nominibus dixisti, quibus & filij Dei incarnatio, & ipsius Messia gemina natura, diuina scilicet & humana optime innuuntur. Ea propter nunc de ijs quoque, quæ eadem filij Dei incarnationem expriment, aliquid te dicere oportet. Ut dum Messiam ipsum quem iuniores Iudæorum purum hominem fore asserunt, Deum simul & hominem ex utroque genere permixtum, futurum fuisse comprobaueris, euidentius eorum perfidia conuincatur. Quare primum diuinitatis humanitatisque consortium, ac Dei æqualitatem & participationem cum homine futuram fuisse, ostende. GAL. De Dei consortio & participatione atque coæquatione cum homine, per quam & nostræ fidei firmitas plurimum roboratur, & prauitati Iudæorum nostri temporis, incarnationem filij Dei negantium, multipliciter obuiatur, multa certe in eorum libris à præcis ipsorum comperiuntur dicta. Primum

itaque audiendum est, quod Esa. 35. his uerbis ait, **גמול אלהים הוא יבא וישעבם** Hoc est, Retributio Dei, uel Retributio, siue merces, uel premium Deus, ipse ueniet & saluabit uos. Quod R. Ionathas in Targum ita exposuit, **יחיה אגריהו אלהים הוא יתגלי ויפרוס להו**. i. Deus retributionum, Deus ipse reuelabit se, & saluabit uos. Vbi ex eo quod R. Ionathas, Deus ipse reuelabit se, exposuit, ubi propheta deus ipse ueniet, dixit, aperte ostenditur. Quod uenire Dei non est nisi se ipsum reuelare, secundum antiquorum Iudaeorum expositionem. Nam cum Deus per suam immensitatem ubique sit praesens, nulloque contineatur loco, plane constat, quod filius Dei non secundum id quod Deus est, uenturus erat: sed secundum hoc, quod humana carne assumpta uisibilis factus, homo apparere debebat. Si enim sic uenturus esset, ut Deus, non uenturus fuisset eis, qui ipsum uidere non possent. Talis ergo ad nos Deus uenturus erat, qualem nos uidere possemus. Nisi igitur uisibilis naturae formam assumpturus esset, ad nos uenturus minime dictus fuisset. Quod optime prisci illi patres intellexerunt, super illud Esa. 25. ca. dictum, **ואמר ביום ההוא חנה אלהינו זה קוינו לו וישוענו זה יחיה קוינו לו**. Hoc est: Et dicent in die illa, Ecce Deus noster iste, sperauimus in eo, uel expectauimus eum, & saluabit nos. Iste est Deus, sperauimus in illo, uel expectauimus illum, & laetabimur in saluatione eius. Haec enim uerba haud secus exponenda sunt, quam ueteres ipsi Talmudistae exposuerunt. Qui per ipsa docuerunt, futurum fuisse quandoque tempus, quo Deum mundus oculis uisurus esset, & populi digito sibi inuicem illum ostensuri. Nam in Midras tehilim super illud Psal. 39. **קוה קויה** Id est, Expectando expectationem meam, uel clamorem meum. Sic dicitur, Hoc est quod scriptum est Esa. 25. ca. Et dicent in die illa, Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & saluabit nos. Et sic etiam dicitur Tren. 3. ca. Bonus est Deus expectantibus eum, Propterea enim quia non cessant gentes seculi dicere, Vbi est Deus eorum. Futurum est, Vt Deus sanctus & benedictus sedeat in medio iustorum, & ipsi sint ipsum digito ostensuri. Sicut dictum est Psal. 48. **בי זה אלהים אלהינו שלם ועד הוא יגהנו על מות** Hoc est, Quoniam hic est Deus Deus noster in seculum & ultra, ipse deducet, uel gubernabit nos usque ad mortem. Et rursus ait Psal. 4. Confortamini, & roboretur cor uestrum omnes sperantes in domino. Haec traditio. Item in Beressith, **קטנה** ketanna, id est in expositione Gen. minori, super illud Gen. 18. cap. Et apparuit ei dominus in conualle Mambre. Et ipse erat sedens in ostio tabernaculi ipsius diei. Sic ad uerbum legitur, Scriptum est Iob 19. cap. Et rursus, uel postea pelle me circumdabuntur ista. Et ex carne mea uidebo Deum. Haec traditio. Ecce quam admirabili modo Iudaei antiqui duo haec sacrae scripturae testimonia hoc in loco coniungentes, diuinæ incarnationis mysterium docuerunt.

Præsertim

Præsertim si ipsius Iob uerba attendamus, textum hunc immediate præcedentia. Quæ ista sunt, **ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יסום** : וואחר עורי נקפר ואת רובשרי אחוז אלה Id est, Et ego noui redemptorem meum uiuum esse. Et nouissimus super humum surget, & postea pelle mea inuoluentur ista. Et ex carne mea uidebo Deum. In quo autem sensu iste Deus ex carne nouissimus dicatur: & quis, qualisque sit, Esaias palam ostendit 44. cap. dicens, **בה אמר יחיה בולר ישראל וגאלו** Hoc est, Dicit Deus (tetragrammaton) Rex Israel & redemptor eius, Deus exercituum, ego primus & ego nouissimus. In libro quoque qui dicitur, **ספרי** Siphre, super illud Leuitici uigesimo sexto capite, dictum, **והתהלכתי בתוכם והייתי לכם** Hoc est, Et ambulabo in medio uestri, & ero uobis in Deum, & uos eritis mihi in populum. Hoc modo legitur, Exemplificauerunt exemplo, quod hæc res similis est Regi, qui egressus est ad deambulandum cum hortulano suo in pomærio, illeque hortulanus à facie Regis resiliabat. Ait igitur ei Rex, Cur ita à facie mea resilis. Ecce ego talis sum, qualis tu es. Sic futurum est, ut Deus sanctus & benedictus deambulet cum iustis in tempore uenturo in paradiso uoluptatis. Iusti autem uidentes eum à facie eius contremiscant. Dicit ergo illis Deus sanctus & benedictus. Quam ob rem à facie mea contremiscitis? Ecce ego conformis sum uobis, & talis, quales uos estis, ac similis uobis sum. Nunquid autem quia dixi uobis: Ecce talis sum, quales uos estis, possibile erit, ut non sit reuerentia mea super uos? Docet quid ad hoc dicendum sit, quod sequitur Leuitici uigesimo sexto capite, Et ero uobis in Deum, & uos eritis mihi in populum. Si uero non credideritis mihi ex omnibus uerbis istis, credatis, quia ego sum Deus uester, qui extraxi uos de terra Aegypti. Haec Talmud. Id idem ferè scribitur in libro **תענית** Taanith, id est de ieiunio, in calce capituli quod incipit **בשלשה פרקים** Bislofa parakim. Vbi sic dicit, Dixit R. Elazar. Quod dixit R. Halabu, Futurum est, ut Deus sanctus & benedictus chorum faciat circularè iustis in horto uoluptatis. Et ipse in medio eorum stabit, & unusquisque eorum digito suo illum ostendent. Sicut dictum est Esa. 25. Et dicet in illa die, Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & ipse saluabit nos. Iste est deus, expectauimus eum, & laetabimur & exultabimus in saluatione eius. Haec traditio. Si igitur (ut ipsi aiunt) huiusmodi traditiones atque explanationes magistrorum suorum fuerunt à Deo Mosi in monte Sinai tradite, necessario concedere debent, nisi nimium obcaecatum habeant intellectum, tam per textus in translationibus inductos, quam per ea quæ prisci eorum magistri circa eosdem textus dixerunt, Deum hominem fuisse futurum, salua semper in omnibus diuinitatis sue gloria. **חוג**. Deambulare deo nullatenus conuenire potest, siquidè ambulare, sit de loco ad locum moueri. Quod

Obiectio.

ita apud omnes sapientes, iuxta diuinitatis naturam Deo creatori impossibile est, atque omnino incongruum, quemadmodum posse corrumpi. Hoc enim creaturæ corpus & pedes habentis, dicitur esse proprium. Præterea, Deus est in omni loco, licet non localiter, totumque replet mundum. Vt ex Ieremia colligitur, ita dicente: Nunquid non cælum & terram ego impleo, ait Dominus. Cum igitur Deus ubique sit, & nusquam essentialiter desit, consequens est, ipsum non posse unum locum deserere, & ad alium ire, quod est deambulare. Id enim contra diuinitatis naturam omnino est. *RESPONSO.* GAL. Ad promissionis itaque Dei impletionem, qui Leuit. 26. cap. dixit, Ambulabo in medio uestri, ut iam iam retulimus, & ad sacræ scripturæ ueritatem, quæ multa huiusmodi de Deo asserit, nec non ad traditionum præmissarum confirmationem, quæ eius generis scripturas pro nostræ fidei ueritate exponere uidentur, dicimus quam breuissime: Idcirco Deum per prophetas ita locutum fuisse. Vt aperte insinuarer, quod hominem quandoque tam uera, tamque uehementi unione sibi uniturus erat, ut uiso homine sibi unito, ipse uideri diceretur. Et homine illo inter cæteros homines ambulante, uere Deus ipse ambulare dici posset, atque eundem hominem nos digito monstrantes, Hic est Deus noster: uere dicere possemus. Quod Baruch etiam optime affirmat, dum capite 3. ita ait, זה אלהינו ולא יחשב אחר לפניו זה ברא כל דבר חכמה ונתנה ליעקב נערו זה אלהינו ולא יחשב אחר לפניו זה ברא כל דבר חכמה ונתנה ליעקב נערו. Id est, Hic est Deus noster, & non estimabitur alius in conspectu eius. Hic adinuenit omnem uiam sapientiæ, & tradidit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris uisus est, & cum hominibus conuersatus est. Quid clarius his uerbis? quid planius? quid euidentius? quid manifestius dici potest? Si enim certum est, Deum secundum diuinitatem, neque oculis uideri, neque cum hominibus conuersari posse, cum chromata tantummodo uideantur, & conuersatio inter hominios proprie sit. Iudæos necessario concedere oportet, futurum utique fuisse, Deum hominem aliquando fieri, ut secundum humanitatem & oculis conspicui posset, & sibi cum hominibus conuersandum foret. Quapropter & frater Israel, & propinquus eius, sæpenumero in sacris literis dicitur.

Quod Deus dictus fuit frater Israel, & Messias est ille, ad designandum, quod Deus per nostræ naturæ assumptionem, frater noster fieri debebat. Caput XXVIII.

CAPNIO,

Hoc est quod potissimum hic patefacere debes. Quod scilicet ad significandam futuram filij Dei incarnationem, Deus ipse frater Israelis, à præcis Iudæorum dictus fuerit. GAL. Id in

Id in primis in libro Mechilta. i. in expositione Exodi, facile patet, cum super illud Exo. 14. cap. dictum, Quid clamas ad me? Ita legitur, Dixit R. Halcusi. Et nonne iam scriptura dicit Prou. 17. cap. בכל עת אהב חרע ראה לצרה יולד. Hoc est, In omni tempore est amans amicus, & frater ad angustiam, uel ad tribulationem nascetur. Hic est Deus sanctus & benedictus, qui dixit, Frater ego ero Israeli, in hora tribulationis uel angustiae eius. Sicut dictum est Psal. 122. לבען אחי ורעי אברהם נא שלום בר. Id est, Propter fratres meos, & amicos, uel propinquos, uel socios meos, loquar nunc pacem in te. Haec traditio. Ex qua clare habetur, Deum amicū & fratrem Israelis dici, qui fuerat secundū humanitatē ad angustiam nasciturus. Ad præmissæ autē traditionis ueritatē, maxime facit quod in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorum scriptum est, super illud Psal. 4. In inuocatione mea exaudi me Deus iustitiæ meæ. Ibi enim sic ad literam legitur, Dixit R. Iodan, Qui declinat, uel currit post carnem & sanguinem, habet patronum. Sed cum adest tempus angustiae aut tribulationis, non statim ingreditur apud eum. Venit enim & stat ante ianuam patroni sui, uocatque seruum eius, & seruus quidem ait: En ille ante ianuam manet. Deus autem sanctus & benedictus non ita facit. Cum enim accesserit tempus tribulationis, uel angustiae Israeli, non uocabit Michaellem, aut Gabrielem, sed Deum ipsum inuocabit, ipseque eum exaudiet. Et hoc est quod scriptum est Ioelis 3. cap. והיה כל אשר יקרא בשם יהוה ימלט. Hoc est, Et erit, omnis qui inuocauerit in nomine Dei (tetragrammaton) liberabitur. Et infra, Dixit R. Symeon. Caro & sanguis habet קרוב karob, id est consanguineum, uel propinquum, & si fuerit diues, confitebitur eum. Deus autem sanctus & benedictus non ita agit. Nam cum Israel in humilitate est, tunc eos fratres & propinquos uocat. Sicut dictum est Psal. 122. Propter fratres meos, & propinquos meos, loquar nunc pacem in te. Item infra. R. Aben in nomine R. אהא Aha, ait: Caro & sanguis habens קרוב karob, id est propinquum captiuum, & deprædatum, erubescit fateri illum propinquum suum esse. Sed Deus sanctus & benedictus educi fecit Israel captiuos, & deprædatos, & tamen eos קרובים kerouim, id est propinquos uel consanguineos expresse uocat. Sicut dictum est Psal. 148. לבני ישראל עם קרובו הללוהו. Id est, Filij Israel populo propinquo, uel consanguineo suo, Laudate Deum. Et rursus infra, Dixit Deus sanctus & benedictus. Esa. 65. Et erit, antequam inuocent, ego respōdebo, & exaudiā. Quamuis autem ita sit, necesse tamen est, quod eorum inuocatio in ueritate fiat. Sicut dictum est Psal. 145. קרוב יהוה לכל קראוי לכל אשר יקראוהו באמת. Hoc est, Propinquus est Deus omnibus inuocantibus eum, omnibus qui inuocabunt illum in ueritate. Est ne possibile, eum propinquum esse omnibus inuocantibus eum? Docet quid ad hoc dicendum sit, quod sequitur. Omnibus qui inuocabunt illum in ueritate. Hucusque traditio. Ex qua manifesta

nifeste apparet, Deum esse fratrem, propinquum, & patronum Israel, & omnes qui eum in ueritate inuocabunt, à suis aduersitatibus ab ipso liberandos esse. CAP. Nunc igitur hunc Deum sanctum & benedictum Israelis fratrem, consanguineum, & propinquum toties appellatum, Messiam esse proba. GAL. Id & Midras & Targum שיר השירים Sir hassirim, id est Expositio siue glossa, & Chaldaica translatio Cantici canticorum aperte ostendunt. Super illud Cant. 8. cap. dictum : *מי יתן באת לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקר גם לא יכור לי : אנהגך אביאך אל בית אמי תלמרני* Id est, Quis dabit te sicut fratrem mihi, lactentem ubera matris meae. Inueniam te foris, osculabor te, etiam non despicient me. Deducam te, & inducam in domum matris meae, & docebis me. Midras enim, id est glossa ibi sic ait: Hæc uerba dixit ecclesia Israelis Deo sancto & benedicto. Ipse autem dixit ei, Vt qualis frater ero tibi? Nunquid ut fuit Cain Habel? Cain enim interfecit Habel. Sicut dictum est Gen. 4. cap. Et insurrexit Cain contra Habel fratrem suum, & occidit eum. An ut fuit Ismael ipsi Ishac? An ut Esau ipsi Iacob? An ut fratres Ioseph ipsi Ioseph, odientes eum? Sicut dictum est Gen. 37. Et oderunt eum, nec poterant eum quicquam ad pacem alloqui. Et iterum, Et inuidebant ei fratres eius. Vt qualis ergo frater ero tibi? Ecce dicendum. Vt fuit Ioseph ipsi Benjamin, qui dilexit eum quasi cor suum. Sicut dictum est Gen. 43. ca. Et uidit Ioseph Benjamin fratrem suum, filium matris suae, Et festinauit Ioseph, quia comotæ fuerunt commiserationes eius in fratrem suum, & uoluit flere. Sequitur, Deducam te, & inducam te. Deducam te à superioribus ad inferiora. Inducam te in domum matris meae, hoc est, in Sinai. Dixit R. Berachias. Quare uocatur Sinai domus matris meae? Quia inde factus est Israel sicut lactens, uel infans filius unius diei. Hæc traditio. Targum autem, id est Chaldaica R. Ionathæ editio, uerba illa prædicta Cantici canticorum, Quis dabit te sicut fratrem mihi. Cum reliquis. Ita Chaldaicè exponit, Cum reuelabit se Rex Messias Ecclesiae Israel, dicent ei filij Israel. Tu eris nobis in fratrem. Item Targum Ierosolymitana, quæ aliàs uulgata editio dicitur, sic eadem uerba Chaldaicè traducit, atq; exponit, In illo tempore reuelabitur Rex Messias ecclesiae Israel, & dicent ei filij Israel, ueni, eris nobis ut frater, & ascendemus Ierosolymam, erimusq; lactentes tecum sententias legis, sicut lactet infans ex mamillis matris suae. Sequitur in textu, Deducam te, & introducam in domum matris meae, Docebis me. Targum Rabbi Ionathæ ita hæc exponit: Deducam te Regem Messiam. Introducam te in domum sanctuarij mei. Et docebis me timere Deum, & ambulare in uijs eius. Targum autem Ierosolymitana sic: Deducam te Regem Messiam, Inducam te in domum sanctuarij. Docebis me timere à facie Dei, & ambulare in uijs eius, & ibi coenabimus coenam leuiathan. Ex istis igitur Targum, id est ex his Chal-

Chaldaicis antiquorum expositionibus euidentissime patet, Regem Messiam esse illum ecclesie fratrem, quem præcedens Midras, id est expositio Deum sanctum & benedictum ex superioribus ad infima deducendum asseruit. Hoc idem etiam in Beressith Rabba, id est in expositione magna Gen. optime ostenditur. Vbi & si plura eorum quæ præmissa sunt replicentur, ad maiorem tamen Iudæorum recentiorum confusionem, eadem bis terq; referre, prout in diuersis eorum libris leguntur, non est inutile. Prædicta igitur Beressith Rabba super illud Gen. 28. ca. dictum, Et egressus est Iacob, ita omnino dicit, Scriptum est Zach. 4. Quis tu mons magne corā zorobabel? Mons magnus iste Messias est. Et cur eum montem magnum appellat? Quia maior est quam patres. Sicut dictum est Esa. 52. c. Ecce intelliget seruus meus, id est Messias. Qui leuabitur plusquam Abraham, de quo scriptum est Gen. 14. Leuo manus meas ad dominum. Et exaltabitur plusquam Moses, de quo dictum est Nume. 11. Quia dicis mihi, Exalta eum in sinum tuum, sicut exaltat nutricius infantem. Et sublimis erit ualde plusquam angeli ministerij, de quibus dictum est Ezech. 1. Et sublimitas eorum & sublimitas eis. Eapropter dictum est, Quis tu mons magne? Alia expositio. Quamobrem dicitur Messias mons? Quia per uiam montium uenturus erat. Sicut dictum est Nahum 1. ca. Ecce super montes pedes annunciantis, & audire facientis pacem. In illa hora Israel ad montes intendens erit. Sicut dictum est Psal. 120. Leuabo oculos meos ad montem unde ueniet adiutor meus. Hic est Messias, qui uocatus est adiutor. Sicut dictum est Psal. 19. Mittet adiutorem tuum de sanctuario. Et unde ipse ueniet? A Deo sancto & benedicto. Et hoc est quod scriptum est Psal. 120. Adiutor meus à domino factore coeli & terræ. Porro de eo scriptura dixit Psal. 145. Beatus cuius Deus Iacob in adiutorem eius. Simile est hoc hominibus ad iudicium uenientibus, ac iudicem timentibus. Quibus dicitur, Nolite timere à iudicio. Iudex enim amicus uester est. Sic futurum est, ut Israel stent in iudicio coram Deo sancto & benedicto. Quibus formidantibus, angeli ministerij dicent, Ne timeatis à iudicio. Iudex enim ciuis uester est. Sicut dictum est Esaie quadragesimo quinto capite, Ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem soluet. Nonne cognoscitis ipsum? Propinquus enim, uel consanguineus uester eius. Sicut dictum est Psal. 148. Filij Israel populo propinquo uel consanguineo suo, Laudate Deum. Iterum quoque dicent eis, Ne timeatis à iudicio. Frater enim uester est iudex. Sicut dictum est Psal. 121. Propter fratres meos, & propinquos, uel amicos, uel socios meos, loquar nunc pacem in te. Præsertim autem, quia pater uester est. Sicut dictum est Deut. 32. cap. Nonne ipse est pater tuus, possessor tuus, uel emptor tuus? Eam ob rem dixit Selomo in persona ecclesie Israel Cant. 8. cap. Quis dabit te ut fratrem mihi? Vt qualem uero fratrem?

Quia

Mōs, Messias.

Adiutor, Messias.

De iudicio Dei.

Quia non talem, qualis fuit Cain fratri suo Habel, neque ut Ismael fuit fratri suo Ishac, neque ut Elau fratri suo Iacob, neque ut fratres Iosrph ipsi Ioseph. Sed sicut fuit sugens ubera matris suæ. Hoc est qualis fuit Ioseph fratri suo Benjamin, quem dilexit ut cor suum. Et hoc est quod scriptum est Cantic. 8. cap. Sugentem ubera matris meæ. Inueniam te foris, hoc est in deserto, quod est extra populatum. Osculabor te, & non despicient me. Hæc omnia traditio. In qua multa ponuntur pro nostra fide relatu dignissima. Videlicet quod Messias dicitur mons magnus, maior scilicet quam patres, ac angeliministerij diuini, qui cæteris omnibus sunt excellentiores secundum antiquorum Talmudistarum traditiones. Et quod ipse est adiutor ueniens à Deo. Et quod Deus Iacob est in eo. Et quod deus sit ciuis, propinquus, siue cōsanguineus, & frater Israel. Ad quod probandum, inducitur præmissa Cantici canticorum autoritas, uidelicet. Quis dabit te ut fratrem mihi: Quam Targum (ut uisum est) de Messia exponit, His consentaneum est, ualdeque mirabile, quod in libro תנחומא Tanhuma scribitur, super illud Leui. 25. cap. כי ימור אחיו ומכר מאחוזתו וכל גאלו הקרב אליו וגאל. Id est, Quando pauper factus fuerit frater tuus, ac uendiderit de possessione sua, & ueniet redemptor eius, proximus, uel propinquus ei, & redimet. Ibi enim sic dicitur, Et ueniet redemptor eius. Hic est, Deus sanctus & benedictus. Sicut dictum Iere. 50. ca. גאלם חוס יתה זכאת שמו ריב יריב את ריכם קרוב לו. Hoc est, Redemptor eorum fortis, Deus (tetragrammaton) exercituum nomen eius. Disceptans disceptabit causam eorum, uel bellans bellabit bellum eorum. Propinquus uel consanguineus ei. Hic est Deus sanctus & benedictus, Sicut dictum est Psal. 148. Et exaltabit cornu populi sui, laus uel gaudium omnibus pñs, uel benignis eius, filijs Israel, populo propinquo, uel consanguineo suo הללו יהוה hal-lelu yah, id est Laudate Deum. Hæc traditio. Circa quam tria ab Iudeis quærere placet. Quomodo scilicet Deus sanctus & benedictus factus sit Israel consanguineus, uel propinquus? De quo carcere, de quâue captiuitate erat hominem redempturus? Et quæ erat eorum causa, quam ipse disceptaturus erat, siue quod erat eorum bellum, quod ipse bellaturus fuerat? CAP. Quia scio, Iudæos nequaquam ad hæc rationaliter & recte respondere posse. Sunt enim à Deo infania cæcitate ac stupore perculli. Ideo ipse ad ea secundum Christianam ueritatem respondeas. GAL. Tunc itaque Deus sanctus & benedictus factus est Israeli consanguineus & propinquus, cum ab anima Dei quæ uerbum & sapientia, & filius Dei est (ut paulò inferius probabitur) anima & corpus Messiaæ assumpta sunt. Tunc enim illud ipsius Dei apud Esaiam quadragesimo secundo capite, dictum impletum est, הן עברי אתמר בו בחירי נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים ורצא. Id est, Ecce seruus meus suscipiam eum, uel innitar in eo. Electus meus in quo

Tria Iudeis
quærenda.

Deus, ut est Is-
raeli propin-
quus.

in quo sibi complacuit anima mea. Dedi spiritum meum super eum. Iudicium gentibus proferet. Quæ quidem uerba sic R. Ionathas Chaldaicè traducens exposuit, הן עברי משיחא מקרבניה בחירי ראתרעי ביה. Hoc est, Ecce seruus meus Messias, applicabo eum. Electus meus, in quo sibi complacuit uerbum meum. Dabo spiritum sanctum super eum, uel per eum. Iudicium gentibus reuelabit. Et post pauca, apud Esaiam ita quoque subiicitur, ישים בארץ משפט ולתורתו אים יחלו. Id est, Ponet in terra iudiciū. Et legem eius in sulcæ expectabunt. Hæc & idem Ionathas ita in Chaldaicum uersa explanauit, יתקן בארעא דינא ולאורייתא גאון יבתרון. Hoc est, Ordinabit in terra iudicium, & in lege eius gentes sperabunt. Hæc satis ad primum quæsitum. Ad reliqua uero duo patebit in sequentibus responsio. CAP. Cum propheta in præmissis in persona Dei dixit, Electus meus in quo sibi complacuit anima mea. Quid ibi per animam Dei intelligitur? GAL. Vbi propheta in persona Dei loquens: Anima mea, dixit. Ibi Ionathas uerbum meum, transtulit. Sic enim (ut audisti) uoce Dei ait, Electus meus, in quo sibi complacuit uerbum meū. Quare dicere audeo, animam Dei ibi non esse, nisi filium Dei. Qui & uerbum Dei, & sapientia Dei, & uirtus Dei dicitur. Ex præmissis igitur omnibus, abunde patuit, Quod ad insinuandam filij Dei incarnationem, ac diuinæ & humanæ naturæ cognationem in Christo futuram, Deus multoties à priscis Iudæorum propinquus siue consanguineus, & frater Israel dictus fuerit.

Anima Dei.

Quod Deus ipse ore proprio docturus esset homines, & Messias sit ille. Caput XXIX.

CAPNIO,

IN plerisque Iudæorum libris memini me legisse. Futurum quancumque fuisse, ut Deus ipse cum hominibus consuetudinem duccens, ore proprio ipsos doceret. Ex quo maxime ipsa diuina insinuaturne incarnatione. GAL. Ita profecto est, ut ais. Legitur enim hoc modo in מדרש מרבר סיני Midras Midbar Sinai, id est in expositione super librum Nume. 23. cap. eo in loco, ubi scriptum est, Sicut in tempore dicitur Iacob & Israeli, Quid fecit Deus? Vidit oculus Balaam, quod Israel essent sedentes coram Domino in futurum, quemadmodum sedet discipulus coram magistro, querentes ab eo super qualibet פרשא parasa, id est de uno quoque capitulo, quam ob rem scriptum fuerit. Sicut dictum est Esa. 23. cap. כי ליושבים לפני יהוה יהיה סחרה לאבל. Hoc est, Quoniam sedentibus coram Deo erit negociatio, ut comedant ad facietatem, & ut induant precioso, uel forti. Et iterum 30. cap. ait, ולא יבנה עור מוריד וחיו עיניו ראות את מוריד: q

Id est, Et non auolabit ultra doctor tuus. Et erunt oculi tui uidentes doctorem tuum. Et angeli ministerij interrogabunt eos, dicentes: Quid docuit uos Deus sanctus & benedictus? Hoc autem dicturi sunt, quia non habebunt facultatem intradi in medium eorum. Sicut dictum est Nume. 23. cap. Sicut in tempore dicetur Iacob & Israeli, Quid fecit deus? Haec tenus traditio. Quam Rabbi Selomo in diebus Messiae complendam fuisse, ostendit. Cum uerba Esaię primum in eadem traditione inducta, cum quibusdam precedentibus exponit. Vbi enim Esa. 23. c. ait, והיה כהר ואתגבה קורו ש ליהוה Id est, Et erit negociatio eius, & merces eius sanctuarium, uel sanctitas Deo. Glossa eiusdem R. sic dicit, Futurum est, ut iusti talia contemnunt cum uenerit Rex Messias. Et hoc est quod apud eundem prophetam consequenter scriptum est, לא יאצר ולא יחסו כי ליושבים Id est, Non reponetur in horreo, neque thesaurizabitur. Quoniam sedentibus, uel habitantibus coram Deo, erit negociatio, ut comedant ad saturitatem, & uestiantur precioso, uel forti. Quae R. Ionathas ita Chaldaice transtulit, Et erit negociatio eius sancta coram Deo. Non congregabitur in horreum, neque thesaurizabitur, quia ministrantibus coram Deo erit merces, ut comedant ad saturitatem, & induantur precioso. Optime quoque ad propositum facit, quod in libro, ספרי Siphre legitur, Dum super illud Deut. 33. cap. dictum, זכור ימות שלם בניו שנות זור וזור Id est, Memorare dies seculi, animaduerte annos generationis & generationis. Ita dicitur, Dixit eis Moses, In tempore quo ipse locus, id est Deus inducet tribulationes super uos in mundo isto, mementote quot bona, & quot consolationes sit uobis daturus in seculo futuro. Sequitur, Animaduerte annos generationis & generationis. Haec est generatio Messiae, in quo sunt tres generationes. Sicut dictum est Psal. 72. ייראוך עם שמש ולבניו Id est, Timebunt te cum sole & ante lunam generationem generationis. Sequitur, Deut. 32. cap. שאל אביו ויגור Id est, Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi. Futurum est enim, ut sint Israel uidentes & audientes, tanquam qui audiunt ex ore Dei sancti & benedicti, secundum sensum quo dictum est Esa. 50. cap. Haec est uia, ambulate in ea, siue ad dexteram siue ad sinistram. Et rursus dicitur apud eundem prophetam ibidem. Et dabit uobis Deus panem angustiae, & aquam contritionis, uel panem angustum & aquam compressam. Et non auolabit ultra doctor tuus, uel non operiet se ala ultra doctor tuus. Et erunt oculi tui uidentes doctorem tuum. Haec omnia traditio. Rabbi uero Ionathas Vzielis filius haec postrema Esaię uerba ita Chaldaice traduxit, ולא ישרון עור שבינתו והרי בעיני חונתו יהוה ית שבינתו, Et non recedet ultra diuinitas eius. Et erunt oculi tui uidentes diuinitatem eius. Vbi igitur propheta primo doctor tuus, deinde doctorem tuum, dixit. Vtrobique Ionathas in Targum (ut nunc uisum est) diuinitatem

tatem eius posuit. Ex quo profecto liquet, futurum fuisse: ut homines Deum doctorem haberent, quem oculis uiderent, & a quo ueritatis uiam discerent. Quod profecto haudquaquam futurum iri potuisset, nisi futurum fuisset, Deum hominem fieri ex utroque genere, diuino scilicet & humano permixtum. Super uerbum autem illud, Panem angustum & aquam compressam: Sic ait glossa R. Selomonis. Non erit uobis facultas eundi post uoluptates, ut haec tenus fecistis. Sicut dictum est Amos 6. cap. השותים במורקו יין Id est, Bibentes in phialis uinum. Cum enim essetis post uoluptates euntes, uidere nequiuistis deum sanctum & benedictum. Quemadmodum dictum est Esa. 6. השמן לב העם היה Hoc est, Impingua cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude. Cum uero parum comederis, erunt oculi tui uidentes doctorem tuum, ולא יבנה Velo yicaneph, id est, Et non se operiet abs te ala pallij sui. Quasi dicat, non abscondet uultum suum abs te מורקו Morecha, id est doctor tuus, hoc est Deus sanctus & benedictus, qui docebit te, להויל Lehoil, id est ut ualeas, uel ascendas. Haec R. Selomo. Ex quibus patet quorundam ex nostris non paruus error. Vbi enim Iudaica prauitas doctorem hunc iuxta literalem sensum, Deum esse asserit audibilem atque uisibilem, quod Messiae Deo & homini ualde congruit. Illi hunc eundem doctorem iuxta literam, Ezram fuisse affirmant. Quod profus falsum esse, ex eo facile uideri potest. Quod dictum illud Esaię, Et non auolabit abs te doctor tuus, neque Ezrae, neque cuiquam puro homini conuenire potest, nisi soli illi, qui deum in se credentibus, atque credituris, dixit Matth. ultimo: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Nam & si in humanitate ad patrem ierit, in forma tamen qua patri aequalis est, nunquam a fidelibus suis discedit. Valde quoque notandum est, quod praemissa haec traditio exponens illud Deuter. 32. Animaduerte annos generationis & generationis, hoc modo ait: Haec est generatio Messiae in quo sunt tres generationes. Vbi nihil aliud dictum esse, censendum est, generationem Messiae esse generationem & generationem, & rursus in eo nihilominus tres esse generationes. Quam geminam esse Messiae generationem, diuinam scilicet qua a patre ante secula genitus est, & humanam qua ex matre in seculo natus est. Et consequenter tres in eo sequitur esse generationes, tres uidelicet substantias, id est corpus, animam & diuinitatem. Et iterum haec duo & tria unum esse Messiam. Praedictis etiam non incongrue annectitur, quod in proemio Midras, id est expositionis lamentationum Ieremiae his uerbis legitur, In futuro Deus sanctus & benedictus erit sedens, & exponens coram iustis sensum legis, & reuelans eis per manus Messiae. Sicut dictum est Prou. 2. וצפן לישורים תושיה מן להלבי הם Hoc est, Reseruat, uel occultat rectis legem, clypeus ambulatibus simpliciter, uel perfecte. Dixit R. Abra.

In Messia due nature et tres substantiae.

ham Auen Ezra, Cælat rectis legem. Quia occultat ab eis uerbum sapientia, donec ueniat tempus eius, & exponat eam ore suo coram magistris. Et super hoc dictum est Prouer. 15. וְרַבֵּר בַּעֲזוֹ מִתּוֹ טוֹב. Id est, Et uerbum in tempore suo quàm bonum est. Hucusq; traditio. Ex his igitur omnibus quæ dicta sunt, palam patet, Deum ore suo docturum fuisse homines, uisibilem atq; audibilem factum. Quod tunc proculdubio impletum est, cum Dei filius carne humana assumpta, uisibilis atq; audibilis effectus, & habitu inuentus ut homo, discipulos suos, hominumq; turbas docebat, atq; à scribis & pharisæis interrogatus, eorum quæstionibus respondebat.

Quod Deus coæquandus esset ecclesiæ, & quod Messias caput ecclesiæ futurus erat. *Caput xxx.*

CAPNIO,

AD hanc etiam filij Dei incarnationem (ut arbitror) insinuant, dam, Deus ipse ecclesiam sororem ac sociam suam uocauit. Ita Cantici canticorum 5. c. dicens, פתחי לי אחותי ויגדתי תמתי. Hoc est, Aperi mihi soror mea, uel socia mea, columba mea, perfecta mea. GAL. Ita certe est, ut ais. Sed aliud maius latitat mysterium in uerbis istis, quod maxime ad propositum nostrum facit. Nam ubi nunc תמתי tammathi, id est perfecta mea scriptum est, תמתי teumathi, id est gemella mea, Selomo scripsit. Sic enim scriptum fuisse prisci Talmudistæ testantur. Legitur enim in Midras Sir affirim, id est in expositione Cantici canticorum, super hunc textum, sic R. Immai dixisse, quod תמתי teumathi, id est gemella mea scriptum fuit. Ex quo igitur in lege scriptum est, dici potest. Dixit ibidem R. Iudas in nomine R. Leui teumathi, id est gemella mea, ideo dictum est à deo scilicet, quoniam sicut huiusmodi gemellis contingit, ut si aliquid senserit corpus alterius, mox socius eius turbetur, atq; tumultuetur. Ita ex quo in lege dictum est, dici potest, eo quod Deus dixerit Psal. 91. Cum ipso sum ego in tribulatione, eruam eum, & honorabo eum, & ostendā illi saluationem meā. Hęc traditio. Ex qua aperte ostendit, quod Deus & ecclesia uelut duo gemelli futuri essent. Et tunc Deus cum homine pariter existendo, & conuersando ipsum honoraret, & à tribulatione erueret. Quod nō potest nisi de incarnatione intelligi. Ex quo plane infertur, Messiam geminam habiturum fuisse naturam, diuinam scilicet & humanam. Ut in altera uerus & perfectus Deus esset, in altera uerus & perfectus homo. CAP. Secundum quam naturā Messias caput ecclesiæ esse debebat, utrum scilicet secundum diuinam naturam, an secundum humanam, an secundum utranque simul? GAL. Secundum utranque simul inquam, quamuis secundum humanam longe magis, quàm secundum diuinam.

diuinam. Nam secundum eam naturam magis proprie caput ecclesiæ esse debebat, secundum quam ipsi ecclesiæ corpus ipsius mysticum esse magis conueniebat. Sed secundum naturam ipsius humanam, multo magis conuenit uniuersæ Christi ecclesiæ, corpus eius mysticum esse, quàm secundum naturam eius diuinam, cum ipse secundum naturā humanam, & non secundum naturam diuinam, membra proprie habeat. Messias igitur & si secundum utranq; naturam caput ecclesiæ futurus esset, secundum humanam tamen longe magis proprie. CAP. Ut magis Iudæorum perfidia conuincatur, hoc loco Messiam uniuersæ ecclesiæ quæ ex Iudæis & gentilibus congreganda erat, futurum fuisse caput, probandum esset. GAL. Primum igitur Hoseam in mediū afferam, sic de isto capite & corpore primo capite, aperte loquentem, וְנִסְכְּצוּ בְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּר וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלָו מִן הָאָרֶץ בֵּי גֵרֹל יוֹם יוֹרְעָאֵל Quæ uerba sic interpretantur, Et cōgregabuntur filij Iuda, & filij Israel simul, & ponent sibi caput unum. Et ascendent de terra. Quoniā magna dies Izreel. Vbi glossa R. Selomonis sic ait, Et ponent sibi caput unum, Dauid scilicet Regem suum. Quoniā magna erit dies izreel, dies uidelicet congregationis seminis eorum. Hęc R. Selomo. Hoc autem totum tunc impletum est, cum apostoli & cæteri Christi discipuli (quorum aliqui fuerunt de tribu Iuda, ut Iacobus, & Ioannes, & alius Iacobus, & fratres eius, & aliqui de singulis alijs tribubus) simul cum conuersis ex gentibus in unam Christi fidem cōgregati sunt, & caput unum, Dauid Regem eorum, id est Messiam sibi posuerunt. Quod autem Dauid pro Messia accipiatur, in præcedentibus latissime patuit. Vbi inter cætera dictum est, quod siue de uiuis, siue de mortuis Messias sit, Dauid est nomen eius. Sequitur in prophetia, Et ascendet de terra, id est de sensu & conuersatione terrena, & de humilitate literæ, ad spiritualis intelligentiæ altitudinem. Quoniā magna dies izreel, quod seminabit Deus, Latine sonat. Magna & enim fuit dies illa, id est tempus illud non solum duratione, uerum etiam in miraculis, multisq; alijs, quàm Deus apostolos cæterosq; Christi discipulos ac eorum successores per orbem seminauit, ut prædicationis fructum afferrent. Quos & hætenus seminare non destitit, neq; ad mundi usq; finem unquam seminare cessabit. Quare factum est, ut gentiles qui populus Dei non erant, populus Dei essent. Quod bene Hoseas ipse uoce Dei prædixit 2. ca. dicens, וְיִרְעָתִיהָ לִי בְּאֶרֶץ וְרַחֲמֵיהָ אֶת לֹא רַחֲמֶיהָ. Hoc est, Et seminabo eam mihi in terra. Et miserebor eius, cuius non fui misertus. Et dicam non populo meo, populus meus tu. Et ipse dicet, Deus meus. Deinde Micheā audi, sic 2. cap. dicentem, וַיַּעֲבֹר מִלְּבָבָם לַבְּנֵיהֶם וַיַּחֲרֹב בְּרֹאשָׁם. Id est, Et transibit Rex eorum ante eos. Et Deus in caput ipsorum. Quod autem Messia ecclesiæ Israelis futurus erat, habetur in libro Sanhedrin in ca.

Messias caput
Ecclesiæ futurus.

Helec. Vbi ita ad uerbum legitur, In Beressith Rabba R. Mosis Hadar san super illud Gen. 49. Lauabit in uino indumentum suum, sic dicitur, Quando ueniet Rex Messias, iudutus erit purpura pulchra uisu. Et post pauca. Et ipse erit caput Israel. Quod haud incongrue cum ea Pauli sententia conuenit, cum ad Philippenses scribens, 1 cap. ait, Ipsum dedit caput super omnem ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius. Et rursus ad Colof. 1. cap. dicit, Et omnia in ipso constant, & ipse caput corporis ecclesiæ. Hæc satis de tertio libro, Vbi abũde Messiam Deum & hominem simul futurũ fuisse, probatum est. Alia permulta præter illa, quæ dicta sunt, tam de diuina trinitate in secundo libro, quàm de Messia diuinitate in hoc tertio, opportune dicenda occurrere potuissent. Quæ ne præsens opus prolixius quàm decet, redderetur, omittere placuit. Ea enim duntaxat his in libris (quod & in cæteris faciam) afferre curauĩ, quæ ad reseranda catholicæ ueritatis arcana in Hebraicis codicibus inuenta, necessaria uisa sunt. Quare theologiarum difficultatnm subtilitates, quæ ad detegenda huiusmodi arcana, necessariae non sunt, prætermittendas duxi. Præsertim cum de ipsis abunde pertractet Georgius ille Benignus de Saluiatis archiepiscopus Nazarenus, uir utiq; præstanti ingenio præditus, ac in omni disciplinarum genere maxime eruditus, in præclaro illo opere, quod de uexillo uictoriæ Christianæ, Christianissimo Gallorum Regi Francisco huius nominis primo, dedicandum, nunc non minus eleganter quàm subtiliter conficit. In eo siquidem opere, ad probandum, uictoriam Christianam esse fidem nostram: qua credimus, tres esse, qui testimonium per-

hibent in cœlo, & quoniam Iesus est filius Dei, circa diuinam trinitatem, ac diuini uerbi incarnationem, tres & sexaginta ponuntur contemplationes.

Quarum unaquæque incipit,

Lux deitatis, ut ipse
oculis uidi.

Liber

Liber quartus.

De primo Messia aduentu.

Quod duplex sit Messia aduentus, unus cum humilitate, ad redimendum humanum genus, alter cum gloria & maiestate ad iudicandum uniuersum orbem. Caput 1.

CAPNIO,

Voniam duo potissimũ inter cætera de Messia Iudæi nostri seculi abnegant, eius scilicet diuinitatem, & eum iam uenisse. Ipsum enim & purum hominem asserunt, & uenturum adhuc expectant. Eapropter sicuti Messiam ipsum & deum & hominem futurum fuisse, per eorum scripturas affatim probasti. Ita quoque eum iam uenisse, ostendere debes. Vt dum illum eundem, quem adhuc summo cum desiderio expectant, per suas scripturas, quæ hac de re clarissime loquuntur, iam uenisse cognouerint, Dominũ nostrum Iesum Christum uerum fuisse Messiam, ac mundi saluatorem, fateri cogantur. GAL. Ostendam utique. Sed unum prius, quod nemo uestrũm quærit, declarari opus est. HOG. Quod illud est? GAL. Dicam statim. Quia igitur non solum eorum perfidiam ueritate cõuincere, nobis in animo esse debet, uerũ illos quoq; ad ueritatis agnitionem reducere, nobis pro uiribus conitendum est. Idcirco unde tanti erroris occasionem sumant, ut quem uenisse constat, præstolari nunquam desinant, nobis certe reserandum est. Vt semota huiusce erroris causa, ipsius quoque effectus, hoc est, infidelitas ipsa, quæ ab eiusmodi errore ortum habet, semoueat, nisi in perfidiæ cæcitate obstinati permanere uelint. Necessariõ itaq; sciendum est, Duplicem Messia esse aduentum, de quibus passim prophetae fuere locuti. Alterum quidem cum humilitate, ad redimendum, siue ad saluandum. Alterum uero cum gloria & maiestate, ad iudicandum. Iuniores tamen Iudæorum tanquam omnino obcæcati, geminum hunc Messia aduentum distinguere nescientes, prophetarum uaticinia confundunt, seseq; uarijs implicant erroribus, atq; infinita penè mendacia circa Messia mysteria componunt. Alij nanque Messiam ipsum mox in suo aduentu in tanta uirtute ac potestate apparere expe-

Errores quorundam.

ctant, ut eum omnia mundi regina sibi sufficere posse, ipsisq; liberatis, ac Regno Israel restituto, temporaliter regnaturum affirmant. Quo in errore aliquando & Christi discipuli fuerunt, credentes ipsum ilico post eius resurrectionem terreni Regni sceptro potiturum. Vnde & quidam eorum super ceteros primatum ambientes, ad eius dexteram & sinistram sedere petebant. Quidam uero post mortem eius, ac si sua spe defraudati essent, aiebant: Nos sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel. Quidam deniq; an eo tempore Regnum Israel restitutus esset, ab eo querebant. Alij autem Iudæorū (ut eò unde digressus sum redeam,) primi atq; secundi aduentus prophetias cōfundentes, ipsasq; uno eodemq; tēpore consumandas asserentes, Messiam nondū uenisse dicunt. Alij demū & ob ea quæ de Messia humilitate, ac passiōe in primo eius aduētū subeūda, pphetæ prædixerūt, & ob ea quæ de eius maiestate & gloria in secūdo ipsius aduētū manifestāda, pphetæ ipsi prænunciarūt, duos affirmāt uētuos esse Messias: Primūq; filiū Ioseph appellāt, quē in certamine Gog Magog interficiendū dicunt. Alterū filium Dauid uocāt, quem & primum Messiam resuscitaturū, & Israel redempturū, ipsiusq; Israel Regnum restitutorū, aiunt. Sed si prophetarū dicta, uetustorumq; Talmudistarū expositiones recte intelligere uellent, non solum in tot errores non inciderent, uerum etiam ueritatem ipsam facile agnoscere possent. Nam ut primū de prophetis dicam, si uarios ueniendi modos quos Messia ipsi assignant, animaduertent: eos de uno eodemq; aduentu uerificari non posse, inuenirent. quin potius ex diuersis ipsi ueniendi modis, duos esse Messia aduentus, & ipsi quoq; concederent. Quod si facerent, facile ad ueritatis agnitionē peruenire possent. CAP. Vellem aliquod huius gemini aduentus exemplum adduceres. GAL. Nōne Zachariam, Messiam ipsum in forma pauperis super asinam & eius pullum equitantem, uēturum prædixisse legisti: Sic enim 9. capite ait, גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך, חוה יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורובק על המור ועל עיר בן אתונות. Hoc est, Exulta ualde filia Siyon, iubila filia Ierusalem, Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus ipse, pauper, & ascendet super asinam, & super pullum filium asinarum. Nōne etiam in Daniele eundem Messiam in nubibus cœli, quasi filium hominis uenturum esse reperisti? Cum sic propheta ipse capite septimo, Chaldaicè inquit, הוה הויה בחווי ליליא. Id est, Aspiciebam ergo in uisione noctis, & uidi cum nubibus cœli quasi filium hominis uenientem. Cum enim te utranq; linguā & Hebraicā & Chaldaicā non mediocriter callentem sciam, sacrarumq; literarū studiosissimū esse, non ignorē, hęc te frequentius legisse arbitror. CAP. Legi utiq; quā sapissime hæc. GAL. Certum est igitur, utranq; prophetam de uno eodemq; Messia his in locis locutum fuisse: cui tamen longe diuersos ueniendi modos tri-

dos tribuunt. Nam alter quidem ipsum pauperem & asinæ insidentē, uenturū dicit. Alter uero eum cum nubibus cœli quasi e cœlo cum gloria descensurum ait. Qua de re & Talmudistæ non parum admirantur. Nam ut legitur in libro Sanhedrin, in cap. Helec, R. Iehosuas filius Leui quæsiuit, Quidnam esset, quod Messias apud Danielē quidem cum nubibus cœli uenturus describitur, apud Zachariā uero pauper & super asinā sedens: Quia igitur hi duo ueniendi modi qui à prophetis istis Messia assignantur, simul esse non possunt, cum impossibiles sint, duos esse Messia aduētus dicere oportet. Alterum cum humilitate, ad redimendū. Alterum cum maiestate, ad iudicandū. De primo locutus est Zacharias, de secundo Daniel. Quod ex ijs quoq; quæ ibidem adiungunt, facile uideri potest. Nam Zacharias quidem ibi nō modo Messiam ipsum, pauperem & humilem ac saluatorem nuncupat, eo quod per humilitatē & paupertatem humano generi salutem allaturus esset. Sed redemptionis quoq; opus exprimit, quod per Messiam ipsum fieri debebat, cum ibidem ait, גם את ברם בריחך שלחתי אסיריך מבור. Hoc est, Etiam tu in sanguine foederis tui, emisisti uictos tuos de lacu. Insuper & paulo ante sic, ורבר שלום לגוים. i. Et loquetur pacem gentibus. Quæ omnia redemptionis mysterium aperte innuunt. Daniel autem eodem in capite hæc etiam inter cætera dicit, ויבא יהוה וספרין פתיהו. Hoc est, Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Ex quibus liquido patet, ipsum de secundo Messia aduentu fuisse locutum. Ex horum igitur prophetarum aliorumq; dictis manifeste colligitur, duplicem esse Messia aduentum. Quod si Iudei negare audent, eis priscorum Talmudistarū dicta obijcimus, qui neq; ueritatē hanc tacuerūt. Nam in מורש קהלה Midras Coheleth. i. in expositione Ecclesiastis, sup illud, Nihil est recēs sub sole, Legit sic R. Berachiam dixisse, הגואל האחרון נגלה וחור שנתבסה. i. Redemptor ultimus reuelatus est, & reuertetur, qui occultatus est. Vbi ueteres fere omnes Messia redemptorē bis appariturū esse aiunt. Quantū autem temporis spacium inter primam & secundā eius apparitionem futurum sit, nulla apud eos fit determinatio. Id ipsum etiam ex libro הנחומא Tanhuma clarius habetur, ubi sic dicitur, הנה כשרוב יתרה את שיבת ציון חיינו בחולמים: או ימלא שחוק פיננו ולשונונו רינת: מאי בשוב יתרה מאי חיינו בחולמים אמר ליה זאת היא במלחמת משיח בן אפרים כי בשיסתלק מעזרת בני ישראל יהיו בולם בחולמים לא ישנים ולא מתעוררים ובשישוב המשיח להראות להם או ימלא שחוק פיהם וישמחו ויהאמתו שליחותו הראשון כסכת הראותו שניה ויאמרו חגדיל יתרה לעשות עמנו: Hoc est, Legimus in Psal. 126. Dum cōuerteret Deus captiuitatē Siyon, eramus tanquam somniantes. Tunc implebitur risu os nostrum, & lingua nostra cantu. Quid est, Dum conuerteret Deus captiuitatem Siyon, eramus tanquam somniantes: Responsum est ei. Hoc erit in bello Messia filij Ephraim, Qui dum subtrahet se, ne sit in auxilium filiorum Israel,

Israel, erimus omnes ueluti somniantes, non dormientes, nec uigilantes. Quando uero reuertetur Messias, ostendetque se ipsum eis, tunc implebitur risu os eorum, eruntque gaudentes, & uerificabunt primum aduentum, ratione huius secundae ostensionis. Et dicent, Magnificauit Deus facere pro nobis. Haec traditio. Quae quamuis iuniores Iudaeorum in alienum sensum retorqueant, & quidam ex nostris morti & resurrectioni Christi pie applicent. Ipsa tamen traditio de duobus Messiae aduentibus expresse loquitur, Nam sequentia uerba Psalmi quem inducit, & conuersionem Iudaeorum quae circa mundi finem fiet, & premium bonorum operum quod unusquisque in secundo Messiae aduentu reportabit, palam insinuant. Sic enim eodem in Psal. sequitur, וְאָמְרוּ בְּגוֹיִם הַגּוֹיִל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ חַיִּינוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ חַיִּינוּ שְׂמֹחִים שׂוֹכֵחַ יְהוָה אֵת שְׂכִיתָנוּ בְּאַפְסִיקִים בְּגוֹב Id est, Tunc dicent in gentibus magnificauit Deus ut faceret cum istis (scilicet benigne, ut ait tractatio Chaldaica) Magnificauit Deus ut faceret nobiscum (benigne supple, ut eadem traditio dicit) fuimus latantes. Conuerte Deus captiuitatem nostram, sicut riuulos in austro. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Ambulans ambulabit & flebit, ferens charum semen. Veniens ueniet in exultatione, reportans manipulos suos. Hunc etiam geminum Messiae aduentum allegorice tradiderunt, per Messiam scilicet filium Ioseph, & per Messiam filium Dauid. Nam per Messiam filium Ioseph, quem passurum, occidendum, resurrecturumque dixerunt, primum aduentum insinuarunt; per Messiam uero filium Dauid, secundum significauerunt, eo quod Messias ipse in secundo aduentu, tanquam Rex mundi uniuersi, cum maiestatis gloria uenturus sit. Et quauis antiqui Talmudistae & per filium Ioseph & per filium Dauid, non duos Messias, sed unius & eiusdem Messiae duos ad modum differentes designarint aduentus, ut ex eorum uerbis perspicue patet, Nonnulli tamen recentiorum Iudaeorum dicta ueterum male intelligentes, immo peruertere conantes, inde occasionem sumunt dicendi duos uenturos esse Messias, quos frustra expectant. De duplici igitur Messiae aduentu apud priscos Talmudistas nullum est dubium. Licet iuniores id negent, ne a Christianis confiteri cogantur primum eius aduentum iam praeterisse.

De duobus Messijs, quos Iudaei recentiores frustra uenturos expectant.

Caput II.

CAPNIO,

Vnde deliramentum hoc de duobus Messijs quos Iudaei nostri temporis uenturos praestolantur, ortum habuit? GAL. Ex mala scripturarum intelligentia. In Beressith enim Rabba super illud Gen. 49. c. dictum, וְיִשְׁבֶּר אֲשֵׁרִי יַעֲקֹב יִשְׁבֶּר אֲשֵׁרִי יַעֲקֹב וְיִשְׁבֶּר אֲשֵׁרִי יַעֲקֹב. i. Isachar asinus fortis, uel osseus. hoc modo legitur, Scriptum est Esa. 32. Beati uos seminantes super omnes aquas.

nes aquas. Non est istud seminare nisi eleemosynam, & opera misericordiae facere. Sicut dictum est Esa. 55. Eia omnes sitiētes uenite ad aquas. Si quis autem ita fecerit, merebitur Eliam & duos Messias. Hoc est autem quod scriptum est Esa. 32. Mittentes pedem bouis & asini. Mittentes, iste est Elias, de quo scriptum est Malach. ultimo cap. Ecce ego mitto uobis Eliam prophetam. Pedem bouis, hic est Messias filius Ioseph. Sicut dictum est Deut. 33. Primogenitus bos eius decor eius. Et asini, hic est Messias filius Dauid, de quo scriptum est Zach. 9. c. Pauper & equitans super asinam. Haec omnia ibi. Ex his igitur & alijs huiusmodi sacrae scripturae uerbis, astruunt Iudaei iuniores, duos Messias sibi esse mittendos. In libro quoque סוּכָה Succa in cap. Hahelil hannifa, ita ad uerbum dicitur, Tradiderunt Rabbanan, id est Magistri, quod Messias filius Dauid qui redempturus est, cito redimet in diebus nostris, dicetque ei Deus sanctus & benedictus. Pete a me aliquid, & dabo tibi. Sicut dictum est Psal. 2. Narrabo praecipuum, Deus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam fines, uel terminos terrae. Cumque uiderit Messiam filium Ioseph interfectum, dicet coram eo scilicet Deo. Domine seculi non ego peto a te nisi uitam. Dicit ei Deus sanctus & benedictus. Vitam petis scilicet a me? Cum enim tu adhuc non dixeris, hoc iam prophetauit super te Dauid pater tuus. Sicut dictum est Psal. 21. Vitam petisti a te, & dedisti ei longitudinem dierum in seculum & ultra. Haec Talmud. Quae quidem nihil continent, quod sit domino nostro Iesu Christo contrarium. Ad illud autem quod sequitur, Messiam filium Dauid non fuisse moriturum, dici congrue potest. Dominum Iesum & si secundum humanitatem passum & mortuum fuisse ut hominem, tamen ipsum uitam petisse, ac ei longitudinem dierum in seculum & ultra datam fuisse, cum eum tertia die post mortem eius deus suscitauit nunquam ulterius moriturum. Ex hac praeterea traditione plura quoque alia contra Iudaeos habentur. Et primo quidem, quod Messias filius Dauid cito redempturus esset. Et per consequens, quod in diebus eorum, i. cum adhuc ipsi in terra sua domini & potentes essent, Messias ipse filius Dauid uenturus fuerat. Dies enim uniuscuiusque generis & regis regni dicuntur, quibus dominatur & uiget. Deinde quod Psal. 2. de Messia loquitur. Ex quo profecto Messiam esse Dei filium, consequens est, eo quod eodem in Psal. dicitur, Deus dixit ad me, filius meus es tu. Et non adoptiuum quidem, propter id quod immediate subiicitur. Ego hodie genui te. Cui tanquam uero filio dedit gentes in hereditatem, & orbem uniuersum in possessionem. Quod in Christianis constat fuisse completum. Demum quod Psal. 21. uidelicet Deus in fortitudine tua laetabit Rex, totus de Messia intelligitur. Eodem quoque in lib. & cap. sic praeterea legitur, Et plangent terra, familiae, et familiae seorsum. Hic platus cur fiet? Dixit Rab. Discordes sunt

des sunt in hoc R. דוסא & Magistri. Vnus enim dixit, propter Mesiā filium Ioseph, qui interfectus erit. Alius uero ait, propter fomitent malum, uel propter sensualitatem quæ occisa erit. In pace illi. i. pax sit illi, qui dixit super Mesiā filium Ioseph occidendū, planctum illum futurum. Hoc est enim quod de illo scriptum est Zacha. 12. cap. וְשָׂמַח עַל בֵּית דָּוִד וְעַל יְרוּשָׁם. Hoc est, Et respicient ad me, quem confixerunt. Hac tenus traditio. Ex qua maximum contra Iudeos sumitur argumentum. Nam cum deum esse oporteat eum, qui apud eundem prophetā, immediate ante prædicta uerba sic ait, וְשָׂמַח עַל בֵּית דָּוִד וְעַל יְרוּשָׁם. Id est, Et effundam super domum Dauid & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionum. Hoc enim facere solius Dei est. Cumq̄ ille idem immediate subiungat, quod nūc dictum est, uidelicet, Et respicient ad me quem cōfixerunt. Quod Magistri Iudæorum de Mesiā filio Ioseph interficiendo, dictum fuisse exposuerunt, ut in hac traditione liquido patet. Cōsequens profecto est, Mesiā filium Ioseph Deum simul & hominem esse oportere. Quatenus in quantum Deus, spiritum gratiæ & deuotionum super in se credentes, effundere ualeret, & in quantum homo, clauis in cruce configi posset. Ex his igitur traditionibus nō recte intellectis, irrationabilis Iudeorum nostri seculi stultitia duos Mesiās expectat uenturos. Alterū filium Dauid, alterum filium Ioseph. Sed eos turpissime decipi, dupliciter patet. Primo quidem per sacram scripturā. Nam & si Saul Dauid & alij quidam Mesiā uocati sint, nusquam tamē in omnibus 24. sacrae paginæ libris ostendi potest, scripturam aliquam nisi de uno duntaxat Mesiā ad saluandum uenturo, mētionem fecisse. Deinde id quoq̄ per prisca eorum traditiones euidentissime demonstratur. Nam apud antiquos Iudæorū & Mesiās filius Ioseph, & Mesiās filius Dauid unus & idem habitus est. CAP. Primum itaq̄ quod in Beresith rabba dicitur, audi. Ibi enim super Gen. 28. c. dictum. Et egressus est Iacob de Berfabā. i. de puteo septem. Ita ad litteram legitur, Hoc est quod scriptū est Psal. 120. Leuabo oculos meos ad montes, unde ueniet adiutor meus. Quis tu mons magne coram Zorobabel? Mons magnus iste Mesiās est filius Dauid. Et post pauca subditur: Gratiam ei, ideo scilicet dictū est, quia ipse erit donans gratiam & deuotiones Israeli. Sicut dictū est Zach. 12. Et effundam super domum Dauid & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionū. Hęc omnia traditio. In cuius calce dicitur, quod Mesiās filius Dauid gratiam & deuotiones Israeli daturus erat. Ad cuius probationem hæc Zachariæ autoritas inducitur, Et effundam super domum Dauid & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionum. Quæ tamē autoritas in antecedenti traditione de Mesiā filio Ioseph inducta est. Ex quo manifestum absque dubio est, Mesiā filium Ioseph & Mesiā filium Dauid eundem omnino

omnino esse. Quare sicut ibi Mesiā filium Ioseph Deum & hominem necessario esse, ostēsum est. Ita quoq̄ hic Mesiā filium Dauid Deum & hominem fore, necessario sequitur. Cum enim hic in persona Messie filij Dauid dicatur, Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionum, quod soli Deo conuenit, atque immediate sequatur, Et aspicient ad me quem confixerunt. Quod Deo nullatenus competere potest. Clarum profecto, atq̄ perspicuum est, Mesiā filium Dauid Deum & hominem necessario futurum fuisse. Ut tanquam Deus spiritum gratiæ & deuotionum super homines effundere posset, & tanquam uerus homo absque diuinitatis detrimento, configi ac mori. In Midras quoq̄ tehilim, id est in expositione Psalmorū alia quædam ponitur traditio, ex qua manifeste colligitur Mesiā filium Ioseph & Mesiā filium Dauid eundem procul dubio esse. Ibi enim super illud Psal. 92. וְאֵת מִרְיָם לְעוֹלָם יִהְיֶה. Hoc est, Tu autem excelsus in æternum Deus. Sic habetur, quod dixit R. Barchias, In æternum manus tua Domine desuper exaltabitur quasi monocerotis cornu meum. Sicut enim unicornis cornua altiora sunt, quàm cornua omnium bestiarum, ipse quoq̄ uentilans est ad quatuor uētos cœli. Sic Mesiās filius Dauid uentilans erit ad omnem uentum. Et de eo dixit Moses Deuter. 33. Primogenitus bos eius, decor ei. Et cornua monocerotis cornua eius. Ipsi populos uentilabit simul. Et ipsa millia Ephraim. Et ipsa millenaria Manasse. Targum uero dicit וְאֵת מִרְיָם לְעוֹלָם יִהְיֶה רִיבְכָהָא רַבִּית אַפְרַיִם וְאֵת מִרְיָם לְעוֹלָם יִהְיֶה רִיבְכָהָא רַבִּית מַנַּשֶׁה. Id est, Et isti erunt mille milia domus Ephraim. Et isti erunt millenaria domus Manasse. Et contra eū confurgent Reges ad occidendum eum. Sicut dictum est Psal. secundo, יִתְצַבּוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹחוֹנִים נֹסְדוּ יַחַד עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחֹו. Id est, Confurgent Reges terræ, & principes tractabunt unā aduersus Deum, & aduersus Mesiā eius. Israelitæ autem qui tunc temporis in terra fuerint, in tribulatione magna erunt. Verumtamen in tribulatione sua erunt, quasi oliua uberrima. Sicut dictum est, Et uetustas mea in oleo uberis. Et Israelitæ uidentes erunt ruinā suam. Sicut dictum est Psal. 92. וְהִבַּט עֵינַי בְּשׂוֹרֵי בְקַמִּיּוֹם עָלַי מְרַעִים הַשְׂמֵעָנָה אֲזַנִּי. Id est, Et intuebitur oculus meus obseruatores meos, uel inimicos meos, insurgentes aduersum me malignantes audient aures meę. Deinde sequitur scilicet ibidē : וְצִיָּק כְּהַמֵּר יִפְרַח בְּאֶרֶץ בְּלִבְנוֹן יִשְׁגַּח. Hoc est, Iustus ut palma florebit, sicut cedrus in libano multiplicabit. Iustus iste est Mesiās filius Dauid, qui palmæ assimilatur. Sicut enim palma est pulchra uisu, omnesq̄ fructus eius dulces, ac boni: sic Mesiās filius Dauid speciosus aspectu suo erit, omnesq̄ actus eius dulces, ac boni corā Deo sancto & benedicto. Dixit R. Ishac, Quemadmodum umbra palmę longe est ab ipsa, ita largitio premij iustorum, quod scilicet per Mesiā dabitur, longe est ab eis usq̄ ad seculum uenturum, Sicut dictum est Deu. 7. Et erit postquā

audieritis ista, & custodieritis atque feceritis ea. Seruabit dominus deus tuus tibi pactum, & misericordiam, quam iurauit patribus tuis. Scriptum quoque est Deuter. 5. cap. Faciens misericordiam ad milia diligentibus eum, & seruantibus mandata eius. Ad milia, id est post multa tempora, & non statim in hac uita. Hæc omnia traditio. Quæ & si multa quidem contra Iudæos contineat, maxime tamen quod ad propositum facit, Messiam filium Ioseph & Messiam filium Dauid eundem esse ostendit. Cum illud Deuter. in benedictione Ioseph dictum, Primogenitus bos eius decor ei, de Messia filio Dauid intelligendum esse, tradit. Non ab re autem prisca illi patres per Messiam filium Ioseph & per Messiam filium Dauid, unum & eundem uerum Messiam significarunt. In hoc enim non solum duos eius aduentus (ut dictum est) designarunt. Verum etiam in Messia quidem filio Ioseph eius humilitatem ac mansuetudinem, in Messia uero filio Dauid ipsius nobilitatem ac Regnum insinuarunt. Quapropter dominum nostrum Iesum Christum utrumque Messiam extitisse, clarissime constat. Fuit enim filius putatiuus Ioseph sponsi matris suæ, non quidem carne, sed educatione ac nutritione. Fuit quoque filius Dauid secundum carnem, ut alibi abunde probabitur. Quare ei regnum iuste debebatur. Quod ipsi etiam Iudæi fatentur. Nam in libro Sanhedrin in capite נִגְמַר הַדִּין Nigmar hadin, id est conclusa est sententia, uel determinatum est iudicium, ita legitur. Dixit R. אֵילָא Vla, Quod Iesus Nazarenus propinquus erat regni, claudici scilicet, Et suspenderunt eum in uespera paschæ. Quas ob res haud inepte ueteres Iudæorum ipsum dominum Iesum per duos præmissos Messias, per Messiam scilicet filium Ioseph, & per Messiam filium Dauid designarunt.

Quod primus Messia aduentus iam præterierit. Et quibus potissimum rationibus super prophetarum Talmudistarumque testimonia fundatis, id probetur. Caput III.

CAPNIO,

Rimi nunc aduentus Messia tempus iam præterisse per propheticas Talmudicasque scripturas (ut pollicitus es) abs te probandum est. GAL. Faciam equidem, & eo certe accuratius, quo rem magis profuturam me facturum spero. Cum enim totius fere belli quod inter nos & Iudæos geritur, in eo uel maxime ratio consistat. Quod nos quidem dicimus, Messiam in lege & prophetis promissum, iam uenisse, eumque dominum nostrum Iesum Christum fuisse, cum in ipso omnia prorsus prophetarum oracula conuenisse, atque consummata fuisse, constat. Ipsi uero e contra id penitus negantes, eum quem propheta prædixerunt quandoque uenturum, nondum uenisse, sed uenturum

turum esse, asseuerant. Eam ob rem utilitatem non paruum me Christianæ religioni allaturum confido, si quibuscumque potero modis, primi aduentus Messia tempus iam præterisse probaui. Ex hoc enim facile poterimus, & ipsum Dominum nostrum Iesum uerum fuisse Messiam concludere, & Iudæos ipsos ad ueritatis notionem reducere. Quod ut distinctius, planius, atque efficacius facere ualeamus, septem potissimas rationes adducemus. Quæ ita super prophetarum uaticinia fundatæ erunt, adeoque Talmudistarum testimonijs roboratæ, quod Iudæi ipsi haudquaquam eis contradicere poterunt. Quarum

Prima quidem, ex Iudaici sceptri ablatione sumenda est.	Cap. 4
Secunda uero, ex templi secundi desitione.	9
Tertia autem, ex loci assignati uastatione.	13
Quarta deinde, ex temporis determinati præteritione.	14
Quinta insuper, ex Israelitici populi punitione.	22
Sexta præterea, ex Romani Imperij subiectione.	25
Septima demum, ex idololatrici cultus cessatione.	29

CAP. Age queso mi Galatine per unamquamque harum rationum, primi aduentus Messia tempus iam præterisse ostendito. GAL. Ego equidem prout mea feret facultas, omni contentione id agere curabo. Modo uterque uestrum & patientes ijs quæ dicturus sum, aures accommodauerit, & quodcunque dubitandum duxerit, sciscitari non omiserit.

Primæ ratio, qua tempus primi aduentus Messia iam præterisse probatur, sumitur ex Iudaici sceptri defectione. Pro qua primo demonstratur, quod circa primum Messia aduentum, sceptrum Regni Iudaici penitus deficere debebat. Caput IIII.

GALATINVS,

Ro primæ itaque rationis fundamento, Iacob patriarchæ referenda sunt uerba. Qui filiorum salutem cupiens, eis in suo testamento inter cætera futurorum arcana, Messia mysterium explicare decreuit. Quare ut cautiores eos redderet, tempus aduentus eius determinatum (ut Gen. 49. capite, legitur) his uerbis assignauit, לא יסור שבט מיהודה ומחסק בובין וגליו עד בי יבא שילה וכל יקחה עמיה. Hoc est, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba siue legum lator de medio pedum eius, donec ueniat Silo, id est Messias. Et illi erit congregatio populorum, id est gentium. HOG. Hæc uerba longe secus, quam nostra æditio habeat, adduxisti. Sic enim (ut nosti) habet: Non auferetur sceptrum de Iuda, neque Dux de femore eius, donec ueniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. GAL. Ita prorsus

est, ut ais. Sed multo melius pro nostra fide, Hebraica ueritas habet. Ista namque nostra traditio magis iuxta sensum est, quam literalis. Vnde Iudaei nostri temporis latam habent uiam fugiendi, negandaeque ueritatis. Obijcere etenim facile possunt, prophetiam hanc non de Messia, sed de aliquo alio intelligendam esse. Et praesertim de Nabuchdonosor Babylonis rege, qui ad innumera eorum, patrumque suorum peccata puniendae, & ad urbem Ierusalem templumque destruendum, atque ad populum captiuandum, mittendus erat. Quemadmodum & a prophetis multipliciter praenunciatum fuerat, & tempore Sedechiae regis adimpletum est. Tunc enim (ut aiunt) per Nabuchdonosor fuit sceptrum de Iuda ablatum, cum ciuitas eorum diruta est, templumque exustum, & qui in caede non corruerant, in Babyloniam captiui ducti sunt. Vt Ieremiae ultimo cap. dicitur, Exinde (inquiunt) neque Regem, neque Ducem de domo Iuda habuimus unquam. Quod etiam sequitur, Et erit expectatio gentium. De ipso Nabuchdonosor intelligi uolunt. Cum eius dominium in omnibus gentibus fuerit, ipseque ut Dan. 2. cap. dicitur, caput aureum extiterit. Vnde super omnia alia gentium Regna quae secutura erant, regni eius denotatur excellentia. Haec & alia multa secundum nostram translationem, Iudaei nobis opponere solent, quae iuxta textus Hebraici ueritatem, minime obijcere possunt. CAP. Immo & sic etiam saepenumero nobis obsistunt. Cum enim prophetia ista non loquatur aperte de Christo sub nomine Messiae, sed obscure sub nomine שילה Silo. Vbi enim nostra traditio habet, Donec ueniat qui mittendus est. Hebraicus textus (ut uisum est) dicit, Donec ueniat שילה Silo. Quod quidem uerbum apud Hebraeos aequiuocum est. Potest enim שילה Silo, proprium loci cuiusdam sic nuncupati esse nomen, & missionem siue missum significare, a uerbo שלח Salach tractum, quod mittere apud eos significat. Eam ob rem quidam recentiorum Iudaeorum, uerum huius prophetiae sensum subuertere conantes, ac Silo pro loco accipientes, ipsam non de Messia, sed de Saul intelligi debere, aiunt. Qui quidem Saul in Regem electus, uenit unguendus in Silo, ubi Domini erat arca, in qua seruabatur unctio. Et tunc sceptrum quod pro quodam primatu accipitur, & eatenus in tribu Iuda fuerat, ex ipsa tribu amotum fuisse, dicunt, atque ad tribum Benjamin de qua erat ipse Saul, translatum. GAL. Haec eorum expositio falsa omnino est. Tum, quia ante Saulis electionem arca Domini in qua unctio seruabatur, iam a Silo in Cariathiarim transportata fuerat. Vt patet primi Regum cap. 7. Et ex consequenti Saul non in Silo, sed in Cariathiarim unctus fuit. Tum etiam, quia immediate post Saulem, immo ipso Saule adhuc regnante, Dauid qui primus ex tribu Iuda regnauit, fuit Rex institutus, atque a Semuele sacerdote unctus. Quare minime uerisimile uideatur, ut tunc sceptrum de tribu Iuda ablatum fuerit, quando eadem

dem tribus ad Regni perfectionem propinquissima erat. CAP. Sunt & alij quidam, qui Silo pro loco etiam accipientes, dicunt prophetiam hanc de Ieroboam, qui de tribu Ephraim oriundus fuit, intelligendam esse. Nam cum decem tribus obduram responsionem, a Roboam rege Selomonis filio populo datam, a Regno Iuda discessissent, ipsum Ieroboam sibi Regem delegerunt. Et tunc aiunt a tribu Iuda sceptrum ablatum fuisse, atque ad tribum Ephraim translatum. Vnde sic exponunt prophetae dictum illud, Donec ueniat Silo, id est, Donec ueniat Ieroboam coronandus in Silo. GAL. Ista quoque expositio falsissima est. Tum quidem, quia illa decem tribuum congregatio, quae Ieroboam sibi Regem constituit, non in Silo, sed in Sichem facta fuit. Vt ex tertij libri Regum cap. 12. aperte colligitur. Tum quoque, quia non fuit tunc Regnum a domo Iuda amotum. Quod ex eo potissimum patet, quod ex ea tribu Reges per haereditariam successionem usque ad Babylonicam captiuitatem per annos ferme 492. sine intermissione fuerunt. Et illi soli ueri Reges censebantur, cum & in Regia urbe Ierusalem regnarent, & per unctioem quae in templo erat, instituerentur. CAP. Sunt postremo & alij nonnulli, qui dictionem hanc שילה Silo, prout quandam missionem significat, accipientes, prophetiam hanc de Nabuchdonosor (ut praedixisti) exponunt. Qui propter peccata populi ad totius terrae illius perditionem, atque ad Regni ablationem a Deo missus fuit. Vnde ita glossant illud prophetae dictum, Donec ueniat Silo: id est donec ueniat qui mittendus est Nabuchdonosor. Tunc enim (ut aiunt) interfecto Sedechia Rege, qui de tribu Iuda erat, ac filijs eius, Regnum Iuda omnino defecit. Cum ex eo tempore nullus unquam ex ea tribu regnauerit. Quare & hos quoque mentitos esse, palam ostende. GAL. Idigitur tripliciter ostendam. Et primo quidem, quia ut etiam R. Selomo, hoc in loco ait, sceptrum de domo Iuda per Babylonicam captiuitatem ablatum non fuit. Quod ex eo quoque maxime probatur. Quia tunc non omnes Sanhedrin, qui capita Iudeorum erant, a Nabuchdonosor interfecti fuerunt. Cum multi eorum in Babyloniam descenderint, ibique iuxta eorum legem, ac mores, ex Regis consensu, Iudaeorum causas determinabant, atque iudicabant. Quod autem in Babylonia descenderint, hoc midras Sir hassirim. i. expositio Cantici canticorum manifeste testatur, super dictum illud, Dilectus meus descendit ad hortum suum, ad areolam aromatis. Vbi & Targum sic dicit, Dominus seculi suscepit orationem eorum cum complacentia, descenditque in Babyloniam ad sapientes Sanhedrin, & dedit odorem populo suo. Cum igitur Sanhedrin. i. iudices ordinarij in quorum manu sceptrum erat, tempore captiuitatis Babylonicae non defecerint, consequens plane est, tunc sceptrum minime defecisse. Deinde uero hoc ex eo probatur, quod post captiuitatem illam Babylonicam, per eos qui ex tribu Iuda prodierant, usque ad Herodem Ascaloni-

Altera obiectio.

Confutatio.

Tertia obiectio.

Confutatio.

tam Iudæorum populus gubernatus fuit. Nam Zorobabel qui populi in eiusdem captiuitatis reditu, Princeps extitit, de tribu Iuda fuit, ut legitur apud Zach. cap. 4. & apud Haggæum ca. 1. Similiter & alij omnes, penes quos usque ad Machabæos regimen populi perseverauit, de tribu Iuda fuerunt. Vt ipsi etiã Talmudistæ tradunt. Machabæi quoque qui postea usque ad Herodem Ascalonitam, Iudæorum principatum obtinuerunt, de tribu Iuda censebantur, quia tribus regia & tribus sacerdotalis commixtæ erant. Vt patet libri 4. Reg. ca. 11. Vnde & ipsi Machabæi secundum genus maternum ex tribu Iuda processerant. Quæ omnia in libro Sanhedrin in cap. דיני במדינה Dine mamonoth, id est de iudicijs diuitiarum, optime confirmantur. Ibi enim sic dicitur, Non recedet sceptrum de Iuda. Hæc sunt capita captiuitatum, quæ regebant Israel uirga & scepro. Et scriba de medio pedum eius. Hi sunt filij filiorum Hillel. Vbi glossa, Capita (inquit) captiuitatum Babylonie fuerunt Zorobabel, & sui, ac Princeps qui fuit in terra Israel. Qui fuit Mathathias, & sui scilicet חשמונאי Hasmonai, hoc est Machabæi, & cæteri ab ipsis descendentes. Filij uero filiorum Hillel fuerunt Sanhedrin, id est iudices predicti à discipulis Hillelis edocti, quã ob rã ratione doctrine filij filiorum eius sunt nuncupati. Ex quibus manifestum est, usque ad ipsius Herodis Ascalonitæ tempora, sceptrum de tribu Iuda non recessisse. Tertio demum id potissimum patet per Targum, id est per Chaldaicã Rabbi Ankelos translationem. Quæ hoc in loco sic dicit, לא יערוך אבר שולטן מרדכי יהודה וספרא מבני בניהו עד עלמא עד דיהו משיחא דריי. Hoc est, Non præteribit autor uel factor potestatis, siue dominij regij, de domo Iudæ, & scriba filijs filiorum eius usque in seculum, quousque ueniat Messias, cuius est Regnum. Et ei obedient, uel congregabunt se populi, siue nationes gentium. Ex ista Chaldaica traductione simul & expositione, si diligenter perspiciatur, multa ad propositum nostrum habentur. Quorum primum quidem est, quod per uerbum Hebraicũ שבט sceuet, quod uirga uel sceptrum interpretatur, factum quoddam Regium atque dominium intelligitur. Cui illud Psal. 45. congruit, שבט מישור שבט מלכות. Id est, Sceptrum directionis, sceptrum Regni tui. Secundum uero est, quod per uerbum מוחקס Mehocec, quod idem est quod scriba, magnus legumlator intelligi debet. Vnde Deuter. 33. ca. in benedictione Gad, ubi Latine dicitur Doctor, in Hebraico habetur מוחקס Mehocec. Quod Ankelos de Mose Chaldaicè exposuit, באחסותיה משה ספרא רבא, רישואל סביר. Hoc est, In possessione Moses scriba magnus, hoc est legumlator magnus, sepultus est. In eo etiã quod nos apud Esaiã 33. sic habemus, Dominus legifer noster. In Hebraico ponitur dictio hæc מוחקס Mehocec. Sic enim ibi dicit, יהוה מוחקסנו. i. Deus legumlator noster. Tertium autem est, quod dictio ista שילה Silo Messiam significat. Quod in anti.

in antiqua quoque Beresith Rabba optime probatur, cum super hunc locum, Donec ueniat שילה Silo, sic dicitur. Donec ueniat Silo. Iste est Messias. Et ad eum congregabunt se gentes. Quia ipse iudicabit totum orbem. Et hoc est quod dictum est Micheæ 4. cap. Et iudicabit inter gentes, & arguet populos multos. Et iterum Esai. 11. cap. Et iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in equitate mansuetos terræ. Et percutiet terram uirga oris sui, & in spiritu labiorum suorum interficiet impium. Hæc omnia ibi. Quibus satis conuenienter connectitur, quod in איבה רבתי Echa rabbethi. i. in expositione planctus Ieremiæ legitur: Dum super illud Tren. 1. cap. Quia elongatus est à me consolator, conuertens animam meam. Sic dicitur, Quod est nomen Messie. Qui de domo R. Sela erant, dixerunt שילה Silo est nomen eius. Sicut dictum est Gen. 4. 9. cap. Donec ueniat Silo, id est Messias. CAP. Si igitur in hac propheta, Silo non nisi Messias intelligi potest, quam ob rem propheta non dixit, Donec ueniat Messias, sed Donec ueniat Silo: GAL. Non ab re profecto sic locutus est. In hoc enim aperte innuere uoluit, Messiam à matre absque patre nasciturum, siue de matris materia sine uiri semine concipiendum fuisse. Quod R. Kimhi in libro Serassim manifeste testatur, dum ita de eo ait: Vocatur Messias, Princeps & Dominator. Mos enim Dominantis est, ut sit uirga in manu eius. Et quia uirga disciplinæ plebis in manu ipsius erit, ideo מוחקס Mehocec etiam dicitur, quod scribam significat. Porro Donec ueniat Silo, id est filius eius foemini generis exponitur. Et est propheta de Messia. Deriuaturque שילה Silo à uocabulo שילה Silya, quod est sacculus quidam in quo manet infans in utero matris, qui aliquando in scriptura pro embryone in matrice sumitur. Hæc omnia Rabbi Kimhi. Ex quibus aptissime liquet, quod Silo in antedicta propheta idem est quod filius mulieris. Ex quo palam est, ideo prophetam dixisse, Donec ueniat Silo, ut ostenderet Messiam ipsum de matre absque patre nasciturum fuisse. Quibus ex omnibus manifeste patet contra Iudæorum nostri temporis perfidiam. Quod iuxta ueterum Talmudistarum expositiones, premissa propheta de nullo alio recte intelligi potest, quam de Messia. Et per consequens secundum dicta antiquorum concluditur, Quod in aduentu ipsius Messie, Regni Iudaici sceptrum penitus deficere debebat.

Quare Messias dicitur, est Silo.

Silo, etymon et interpretatio.

Quod iudiciaria quoque potestas in aduentu Messie penitus ab Iudæis auferenda erat. Et de Iudæorum iudicibus. Caput v.

GALATINVS,

Bi præterea nostra æditio in prædicta propheta, Neque Dux de foemore eius, habet. Hebraicus textus Scriba eo in loco habet, quod magis ueritati consonat, expressiusque de Christo

testimonium perhibet. Non enim tantum Dominationis potestas in Messia aduentu ab Iudæis auferenda erat, sed iudiciaria quoque sapientum, qui Sanhedrin dicebantur, autoritas. Quod R. Moses Hadarsan aperte affirmat, in commentarijs suis in librum Geneseos, super illud eiusdem prophetiae uerbum, Et scriba de scemore eius. Hi sunt Sanhedrin, sedentes in consistorio Gazith, ad iudicandum iudicia animarum. Qui nunquam de terra Iuda auferentur, quousque ueniat Silo, qui est Messias. Hæc ille. In Beressith quoque קצרה keczara, id est in expositione Gen. abbreviata, hoc modo legitur: Nō recedet sceptrum de Iuda, & legumlator de medio pedum eius. Hi sunt sedentes יעבז יעבז iabbez, docentes הלכה hallacoth, id est sententias, in Sanhedrin magna, quæ sedet in consistorio Gazith, in parte Iudæ. De quibus dictum est 1. Par. 2. cap. Et familie scribarum sedentes יעבז יעבז iabbez. Donec ueniat Silo, id est Messias. Quia futurum est, ut gentes seculi deferant munera Messia filio Dauid. Sicut dictum est Esa. 18. בעת ההיא ירביל שר ליהודה זבאות. Id est, In tempore illo deferetur munus Deo exercituum. Hæc omnia traditio. Ex qua non solum patet propositum, sed argumentum quoque sumitur, Quod Messias est Deus exercituum, cui gentes per magos munera allaturæ erant. HOG. Quid per nomen Sanhedrin importatur. Et quod eorum fuit munus, quamue potestatem habebant? GAL. Quæ admodum in 11. Num. cap. legitur, tempore Moysi Dei iussu 700. Seniores ætate prouecti, ac scientia probati, delecti fuerunt. Qui ipsius Moysi in populi regimine coadiutores essent. Ad quos & omnes legis ac fidei difficultates, seu dubia declarare, ac definire, & in rebus grauibus atque causis arduis iudicare pertinebat. De quibus illud Deut. 17. c. scriptum, intelligitur. Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, inter sanguinem & sanguinem, crimen & crimen. Et post pauca, Surge inquit, & ascende ad locum quem elegit Dominus, & sequaris sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, nec ad sinistram. Hi autem Sanhedrin uocabantur, quos nos Iudices ordinarios appellare possumus, dicebantur quoque מהוקקים Mehokekim, id est Scribæ siue legumlatores, eo quod quicquid tradebant, & scribebant, tanquam lex ab alijs haberetur. Quorum collegium sceptrum datum à spiritu sancto per Iacob domui Iudæ, representabat, & in ipsis sceptrum ipsum pendebat. Quare non solum sub Regibus & ducibus residentes, iudicandi potestatem exercebant: uerum nullo etiam Rege, aut Duce in Iudæis existente, eorum nihilominus adhuc durabat autoritas. De quorum qualitate in libro Sanhedrin in capite דיני ממון Dine mammoth, id est iudicia animarum. Sic legitur, Dixit Rabbi Iohanan, Non erant constituentes in Sanhedrin, nisi dominos sapientia, staturæ, & apparatus, ac senectutis, & dominos incan-

incantationum, nec non & scientes 70. Linguas, ne oporteret eos interpretes alios audire. Vbi glossa R. Selomonis sic ait: Statura & apparitia in eis requirebatur, ut in reuerentia haberentur. Quod autem essent incantationum Domini, ideo exigebatur, ut incantatores & maleficos in suis maleficijs & incantationibus confidentes, conuincerent, & occiderent. Hæc R. Selomo. De eorum autem iudicandi potestate & modo, in libro Sanhedrin Babylonico in ca. ארבע מיתות Arba mithoth, id est, Quatuor mortes. Sic habet, Quatuor mortes, id est quatuor occidendi modi traditi sunt domui iudicij, id est ipsis Sanhedrin: uidelicet, כסילח שרפה הרג וחנק Hoc est, Lapidare, comburere, occidere, & strangulare. Dixit R. Akiba. Vnde habebat Sanhedrin, quod quando interfecissent animam, id est cum aliquem occidendum iudicassent, tota die illa nihil gustarent. Inde ubi dictum est, Non comedetis super sanguinem. Legitur quoque in libro Sanhedrin, in ca. דיני ממון Dine mammoth. i. iudicia diuitiarum. Quod iudicia diuitiarum siue pecuniarum & honorum mobilium per tres iudices fiebant. Iudicia uero animarum per uiginti tres. Hoc est uiginti tres de 70. iudicibus ordinarijs, & non pauciores poterant hominem mortis reum, siue morti obnoxium iudicare. Non erant autem iudicantes tribum, uel sceptrum, neque pseudopphetam, neque sacerdotem magnum, nisi domus iudicij 71. iudicum. Nec erant egredientes ad licitum bellum, nisi secundum os domus iudicij 71. iudicum. Nec addebant ciuitati, nec salarijs templi, nisi per os domus iudicij 71. iudicum. Nec faciebant סנהדריות sanhedrioth. i. conuentus iudicum ordinariorum tribubus, nisi per domum iudicij 71. iudicum. Quod per manuū impositionem in tribum fiebat. Vt dicit R. Ismael. R. uero Iudas dixit, quod quinq; erant necessarij in manuū impositione. Lupus autem, & leo, ursus, pardus, & serpens per uiginti tres iudices interficiendi erant. Collegium quoque magnum quod סנהדרין גדולה Sanhedreghedola, dicebatur 71. iudicum erat. Minus uero uiginti trium. Vnde habetur, quod concilium magnum Sanhedrin erat 71. iudicum. Ex eo quod dictum est Num. 11. cap. Congrega mihi 70. uiros de Senioribus Israel. Moses autem fuit super eos. Sic ergo fuerunt 71. Hucusque Talmud. Vnde habetur argumentum, quod tota domus iudicij 71. iudicum ad iudicandum Christum simul conuenit, eo quod ut dictum est, non iudicabat tribum, neque sceptrum, neque pseudopphetam, neque sacerdotem magnum, nisi domus iudicij 71. iudicum. Est autem sciendum, quod minor ipsorum Sanhedrin conuentus non poterat, nisi à 70. maiorum conuentu ordinari, ut ibidem dicitur. Ipsi namque 70. iudices ordinabant aliorum iudicum conuentus, qui in alijs ciuitatibus & locis circumquaque populum regebant. Hac tamē conditione, ut unusquisque cuiuscumque regionis conuentus, magno maiorum conuentui in Ierusalem, & in loco Gazith uocato existenti, subesset. In eodem quoque libro Sanhedrin

Modus iudicij
Iudæorum.

iudicij tribus.

Sanhedrin, in ca. **וְהָיָה** Veellu hen, id est, Et isti sunt. Sic ad uerbum dicitur. Traditio est, R. Iose dixisse. Quod in principio non erat cōtro- uersia in Israel, sed domus iudicij. 70. unius iudicum sedens erat in consistorio Gazith, id est dolato. Et aliæ domus iudicij. 23. in diuersis locis sedentes erant. Vna enim earum sedebat in porta mōtis domus, id est templi. Altera uero in porta atrij. Reliquæ autem domus iudiciorum 23 iudicum, sedentes erant in singulis ciuitatibus Israel. Cum uero aliquid quærendum à domo iudicij quæ erat in ciuitate propria, quærebatur. Si audiebant, dicebant. Sin autem, ad illum ordinem ueniebant, qui in propiniori ciuitate erant. Qui si audiebant, dicebant eis. Sin autem, ad illum ordinem ibant, qui in porta montis domus domini erant. Dicebantque, Sic exposui, & sic socij mei exposuerunt. Sic docui, & sic socij mei docuerunt. Qui si audiebant, picebant eis. Sin autem, ad eum ordinem ueniebant, qui in porta atrij domus Domini erat. Dicebantque, Sic exposui, & sic socij mei exposuerunt. Sic docui, & sic socij mei docuerunt. Qui si audiebant, dicebant eis. Sin autem, & isti & illi ibant ad cōsistorium Gazith, id est dolatum uel politum, in quo Sanhedrin à mane usque ad uesperam sedentes erant. In sabbatis autem, & diebus solennibus in muro sedebant. Ex quo uero multiplicati sunt discipuli Sammai & Hillel, qui non ministrauerunt, ut expediebat, creuerunt schismata in Israel, & lex facta est sicut duæ leges.

Quando, quomodo, & quare Iudæorum Regnum, & eorum iudicaria potestas defecerint. Caput VI.

GAPNIO,

Vnc reliquum est, ut pro huiusce rationis conclusione edisseras. Quo tempore, quo pacto, & quam ob rem Iudæorū tum Regnum, tum iudicaria potestas finem habuerint. **GAL.** Vtrunq; Herode Ascalonita regnante, defecit. Qui non modo alienigena, uerum seruus quoque Machabæorum extitit. Ad huius autem rei clariorem intellectum, sciendum est, tres fuisse Herodes. Quorum primus dictus est Ascalonita, Antipatri filius quē Iudæi **הורודוס בן אנטיפטר** Horodos ben antiphitar uocant. Qui primus alienigena, post Hircanum in Iudæa regnauit. Sub quo Christus natus est, anno scilicet Regni eius triginta unum. Siquidem omnes anni Regni eius triginta septem fuerunt. Qui & infantes Bethlehemitas à bimatu & infra, Christo nato, interemit. Secundus uero Herodes cognominatus est Antipater, superioris Herodis filius. Qui adiudicante Cæsare, in Galilæa patri successit. Archelaus uero frater eius in Iudæa. Hic autem Herodes Iohannem Baptistam decollauit. Cuiusque tempore Christus passus est. Tertius autē Herodes uocatus est Agrippa, huius Herodis filius, atque

atque primi nepos. De quo sic scriptū est in Midras. i. in expositione super illud Deut. 17. dictum, De medio fratrum tuorum pones super te Regem. Nec poteris dare super te extraneum, qui non est frater tuus. Cum peruenisset Agrippas ad **פסוק** pasuc. i. uersiculum istum, fleuit, donec oculi eius emiserunt lachrymas. Omnis autem Israel dixit ei, Ne timeas Agrippa, frater enim noster es tu, frater noster es tu. Legitur autem de eo in Baua bathra, in cap. **הַסְּוֹתָפְחִין** Hassuttaphin. Quod Romani sic inter cætera scripserunt ei: Si autem diruisti & edificasti, seruus es nequam, successor seruorum Reges se facientium. Nam si generis tui librum relegeris, non inuenies te nobilem, nec filium nobilis, sed Herodis Ascalonitæ possessi in seruum. Hæc omnia Talmud. Herodes igitur Ascalonita primus alienigena Regnum Iudæorum dolo obtinuit. Nam ut & Iosephus, & alij historiographi tradunt, ex patre Antipatro Ascalonita, & matre Cypride Arabica genitus: paterno quidem genere Idumæus, materno uero Arabs fuit. Qui à Romanis Iudæorum Regnū suscepit. Ut tributis præesset, & Romano pareret imperio. Quique neptem Hircani Sacerdotis magni & Principis Iudæorum, qui Alexandræ Iudæorū Reginæ filius fuit, & ex Machabæis originem traxit, duxit uxorem. Et circūcidens se, ob Regni & eius amorem, factus est profelitus. Et tandem eundem Hircanum dolo occidit, eo quod diceret: Regnū sibi deberi. Nam cum Hircano ipso Pontifice à Parthis capto, Iudæā nihil ad se pertinentem, ab Augusto & Senatu accepisset, regressum postea de captiuitate Parthica eundem Hircanū, unā cū Antigono eius filio, qui patri in Pōtificatu & Regno successerat, interfecit. Quotquot etiā regia de stirpe pderāt, pariter interemit, propter illud Deut. 17. scriptū, De medio fratrum tuorum pones super te Regē. Omnesque libros qui de Regū genealogia inscripti erant, exuri fecit. Ne ipse aut filij eius alieni à regno censerent. Et inter alia quæ crudeliter gessit, Virū quoque sororis suæ Solomæ occidit. Et cū eam alij tradidisset uxore, etiā & hūc necauit. Scribas quoque & diuinæ legis doctores, simili scelere interfecit. Ut omnē à Iudæis recuperandi Regni modū, spēque auferret. Quare tūc proprie & uere de tribu Iuda Regni sceptrū ablatū fuit, cum nemo de Regio genere remansisse crederet. Tunc etiā iudicaria potestas ab eis amota est, eū omnes Sanhedrin Herodes ipse interimī fecit. Quæ omnia Talmudiste referunt. Nam quæ Herodes ipse & capita captiuitatum Babylonix, & Sanhedrin ipsos destruxerit, habetur in **בבא בתרא** Baua bathra, in cap. **הַסְּוֹתָפְחִין** Hassuttaphin. i. Socij in negotiatione. Vbi sic ad uerbum dicitur, Herodes seruus fuit domus hasmonai, id est Machabæorum. Deditque oculos in quandā puellam de eadem domo & familia, quæ **מֵרִימֵי** Merime uocabatur. Die igitur quodam audiuit filiā uocis. i. reuelationem de cælo dicentē, Omnis seruus qui hoc tēpore insurrexerit, prosperabitur. Insurrexit ergo & interfecit omnes dominos

Herodis Ascalonitæ genus.

dominos suos, omnesque filios dominorum suorum, puella supradicta duntaxat reseruata. Vt ea mediante affinitatem contraheret. Ipsa uero ascendit in turrim, eleuauitque uocem, & ait, Omnis qui dixerit de domo hasmonai, id est Machabæorum procedimus, seruus est. Nemo enim inde remansit præter me. His dictis præcipitauit se, & mortua est. Ipse uero balsamo condiuit eam annis septem. Fuerunt autem qui dicerent, quod cognoscebat eam. Et fuerunt qui dicerent, quod non. Qui autem dixerunt quod cognouit eam, causam hanc assignabant: ut concupiscentiam suam expleret atque libidinem. Qui uero dixerunt, quod non cognouit eam, rationem hanc reddebant: ut sic tenendo eam, diceretur affinis Machabæorum, quia filiam haberet Regis. Dixerunt igitur Rabbanan, id est Magistri, Scriptum est Deuter. 17. cap. De medio fratrum tuorum pones super te Regem. Surrexit ergo & occidit uniuersos Rabbanan, id est Magistros, reseruabo sibi solo Baba filio Bota, ut cõfuleret eum. Quodam uero die iussit eum accersiri ad se, & eruit ei oculos. Et post pauca. Homo iste extinxit lumen mundi, id est Rabbanan. Sicut scriptum est Prouer. 6. cap. Quia lucerna est mandatũ, & lex lux. Hæc omnia traditio. Ex qua satis aperte liquet, tempore huius Herodis qui & capita Babylonis, id est Machabæos, & Iudices ordinarios interfecit, sceptrum de Iuda recessisse, ac penitus defecisse. CAP. Si Iudæus obijceret, sceptrum de Iuda tempore Herodis non recessisse, cum prædictus Baba filius Bota, ex ipsis Sanhedrin reseruatus, alios adhuc Sanhedrin instituire potuisset. Quid respondendũ esset? GAL. Id falsum prorsus esse. Cum neque eum id fecisse alibi scriptum inueniatur, neque de iure facere potuisset. Quod ex eo facile uideri potest, quod scriptum est in libro Sanhedrin in cap. דִּינֵי מַמּוֹנֹת Dine mammoth, id est iudicia diuitiarum. Ibi enim sic inter cetera dicitur: Dixit Rabba filius Rab Assè, Quod confirmatio uel institutio supradictorum Iudicum, aut manu fiebat, aut nomine tatum. Aut enim manum capiti eius imponebant, & confirmabant eum. Aut nomine instituebant, uocantes eum Rabbi. Vnus autem non instituebat. Hæc ille. Et ratio quare unus non poterat Iudicem instituire, est (ut ibidem dicitur) quia huiusmodi institutio per manuum impositionem fieri non poterat, nisi per tres. Vt dixit R. Ismael, aut per quinque, ut dixit R. Iudas. Tot enim erant necessarii. Quamuis autem Herode permittente, alij postea huiusmodi collegij Iudices instituti fuerint, qui sub ipso Rege essent, sicuti & antea sub alijs extiterant. Quia tamen non erant ueri Iudices, nullam in rebus grauibus aut criminalibus iudicandi potestatem habebant. Vt inde plane ostenderetur, sub ipso Herode hanc iudicandi auctoritatem unã cum dominãdi sceptro in Iudæis penitus defecisse. Eam ob rem dominus noster Iesus Christus dum de his Iudicibus loqueretur, qui ea tempestate de scribis & pharisæis eligi solebant, Super ca-

thedram

thedram (inquit) Mosis sederunt scribæ & pharisæi. Matth. 23. Sederunt dixit, & non sedent. Vt manifeste demonstraret, quod eorum tunc iam cessauerat potestas. Quod etiam ipsimet confitebantur. Nam & Pilato dixerunt, Nobis non licet interficere quenquam. Cum à nobis scilicet sanguinis ablatum sit iudicium. Et tunc ob falsum iudicium in sanguinem ipsius iusti Christi prolatum, de consistorio Gazith expulsi fuerunt, anno ante ultimi templi excidium 40. & postea iussu Romanorum cœlestis quoque uocis persuasu, omnes denuo interfecti. Vt in Talmud latius cõtinetur. Nam in libro Sanhedrin Ierosolymitano sic inter cetera dicitur, Legunt Magistri, quod per annos 40. ante templi destructionem, expulsi fuerunt Iudices de consistorio Gazith, & habitauerunt in Hamith. Quod exponens R. Sichim ait, Gazith & Hamith loca fuisse in Ierosolymis. Et statim ex eo tempore (ut inquit ibidem R. Abdimi) nunquam amplius criminale iudicauerunt iudicium, cum huiusmodi iudicium non liceret nisi in Gazith fieri. In Bereffith uero rabba, id est in expositione magna libri Gen. super illud Gen. 49. cap. dictum, Non recedet sceptrum de Iuda. Cum cæteris, quæ sequuntur. Ita legitur, Non recedet sceptrum de Iuda. Istud est לִשְׁבֵת לִשְׁבֵת liscath, id est camera uel consistorium חַגְגַּזִּית Haggazith, id est dolatum seu politum. Quod datum est in parte Iudæ. Sicut dictum est Psal. 77. Et replit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit. Sed elegit tribum Iuda, montem Syion quem dilexit. Montem inquam speculatiuum per legem. Et sic ait Psal. 87. Diligit Dominus portas Syion, id est portas speculatiuas in sententia. Et scriba de medio pedum eius, Isti sunt sedentes, & dantes sententias in Israel in Sanhedrin magna, quæ sedet בְּלִשְׁבֵת חַגְגַּזִּית beliscath haggazith, id est in consistorio uel camera dolata seu polita in parte Iudæ. Sicut dictum est primi libri Paralip. 2. cap. Et familiæ scribarum sedentes labez ianitores uel cãtores. Et quid est, Non recedet sceptrum de Iuda? Nonne iam recesserunt Sanhedrin de consistorio Gazith? Sed dicitur tibi. Quod non fuit data potestas Sanhedrin, id est ipsis Iudicibus ordinarijs iudicandi animarum iudicia, nisi omni tempore quo erant sedentes in consistorio Gazith. Cum enim ad alium locum migrauerunt, deleta sunt animarum iudicia. Sicut scriptum est Deut. 17. cap. Et facies secundum uerbum oris quod nunciabunt tibi de loco illo. Hinc docetur quod locus erat necessarius. Donec ueniat Silo, id est Messias. Legitur quoque in libro עֲבוֹרַת אֲוֹדָזָרָא Auodazara, id est, Seruitus aliena in cap. לִפְנֵי אֵיזֶהוּ Liphne edehen. i. ante festa eorum. Et in libro Sanhedrin, in cap. חַיֵּי בִּרְקִיָּוָה Hayu bodkin, id est, Erant quarentes. Quod per 40. annos antequã destructa esset domus Domini, migravit Sanhedrin, id est collegium 70. Iudicum de Gazith, & sedit in Hamith. Et quare inde recessit. Dixit R. Ishac filius Abudiya. Eo quod non iudicauerunt iudicia poenarum. Ergo propter

s

reseruato.

iudicia poenarum uideatur tibi: Immo quia non iudicabant iudicia animarum: Hæc traditio. Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Et nunquid לשנה הגזית Liscath haggazith, id est camera dolata uel polita ad iudicia poenarum necessaria erat: Nequaquam, sed ad iudicia animarum, quando scilicet aliquis ad mortem iudicabatur. Non enim iudicia animarum in omni loco iudicabant. Sed quamdiu Sanhedri, id est collegium iudicum ordinariorum in consistorio Gazith existebat. Sicut dictum est Deut. 17. ca. Et surges & ascendes ad locum. Per hoc docetur, quod locus ad huiusmodi iudicia erat necessarius. Migrauerunt igitur inde, & non iudicauerunt amplius iudicia animarum, quoniam per 40. annos ante destructionem domus, id est templi deleta sunt. Hæc omnia ad litteram R. Selomo. Legitur præterea in libro Sanhedrin Ierosolymitano. R. Rahamon dixisse, quod cum Sanhedrin migrassent de consistorio Gazith, & ab eis ablata fuissent iudicia animarum, consueverunt super pellem suam cilicium, depilaueruntque sibi caluitium, plorantes & dicentes, אי לנו בר סר שכט מיתורה ובו רוד לא בא. Hoc est, Veh nobis, quia recessit sceptrum de Iuda, & nondum uenit filius David, id est Messias. Hoc est quod scriptum est Amos 8. cap. והעליתי על כל מתושים שם ועל כל ראש קרחה ושמתיה באבל יחיד ואחריתה ביום מור. i. Et ascendere faciam super omne dorsum sacco, uel cilicium, & super omne caput depilationem, uel caluitium. Et ponam eam ut planctum unici, & nouissimum eius ut diem amarum. Hæc omnia idem Rabbi ibidem. Ex his omnibus manifestum est, quando, quomodo, & quare sceptrum Iudæorum penitus defecerit. CAP. Quorundam nihilominus Iudæorum nequitia adhuc dicere præsumit, se in Babylonia sceptrum supradictum ac iudices habere. Vbi ראשי גליות Rasse galioth, id est capita captiuitatum hætenus esse aiunt. GAL. Horum perfida audacia facile conuincitur, si Isaia uerba inspiciantur 13. cap. sic dicentis, Et erit Babylonia gloria Regnorum, decus nobilitatis Chaldæorum, sicut subuersio Dei Sodomæ & Amoræ, non habitabitur in sempiternum. Et reliqua. Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Duæ uindictæ uenerunt ei in duobus annis. Darius enim occidit Balthasar, & regnauit anno uno. In secundo uero anno subuersa est Babylonia, ad instar subuersionis Sodomæ & Amoræ, quæ cœlitus facta est. Legimus autem hoc in Talmud, in libro qui dicitur סדר עולם Seder holā, id est ordo mundi. Sequitur in Isaia. Hirci saltabunt ibi. Quod interpretatus est Ionathan, Et dæmones ludent ibi. Dixit autem R. Kimhi in uocabulo שׂעיר Seir Seirim, id est, Dæmon dæmones. Hirci sunt dæmones. Vocauit autem eos sic, quia in forma hircorum apparent ijs qui credunt in eos. Hæc Rabbi Selomo. Ex quibus aperte colligitur Babyloniam Chaldæorum de qua superius loquitur Talmud, desertā esse, ac fore in sempiternū, neque inhabitandā esse nisi à draconibus & feris ac dæmonibus.

Obiectio iuniorum Iudæorum.

Confutatio.

monibus. Quos ראשי גליות rasse galioth, id est capita captiuitatum omnium Iudæorum, qui à Christo hucusque in perfidia permanserunt, esse concedimus. CAP. Sunt & alij ex Iudæis, qui sceptrum suum alicubi esse delirantes aiunt, locum tamen nullum in quo sit, determinate affirmant. GAL. Horum deliramentum & si confutatione non egeat. Contra illud tamen præter ea quæ dicta sunt, Talmudisticam illam traditionem satis est adducere. Quod extra terram Israel Sanhedrin institui nequeant. Vt in libro Sanhedrin clare habetur. Vbi inter cætera legitur, Rabbi Iudam dixisse, Quod non poterat esse ordinatio siue manuum impositio, qua Sanhedrin institui solebant, nisi in terra Israel. His igitur Iudæorum deliramentis non obstantibus, per ea quæ præmissimus, satis abunde patuit, Regnum quidem Iudæorum tempore Herodis Ascalonitæ sub quo Christus natus est, ab eis ablatum fuisse. Iudiciariam uero eorum potestatem ac Iudices tunc amoueri quidem cepisse, sed per quadraginta annos ante templi secundi incendium, tempore scilicet quo Christus passus est omnino defecisse. Et neque aliā ob causam, nisi quia Christum ipsum neci condemnassent.

Obiectio alia.

Confutatio.

Conclusio rationis, quod Messias iam uenerit. Caput VII.

CAPNIO,

Inibus his ita deductis, nunc ratio ipsa formanda est, atque Messiam ipsum tunc uenisse concludendum. GAL. Si igitur eo tempore Messias omnino uenturus erat. Cum duo hæc & dominandi potestas, & iudicandi autoritas penitus in Iudæis deficerent. Hæc autem Herodis Ascalonitæ tempore, sub quo Christus natus est, ab Iudæis prorsus ablata fuisse, per eorum scripturas probatum est. Aduentus ergo Messia tempus iam præterisse, Messiamque ipsum iam uenisse, certum est. Maior huius rationis propositio per ea quæ dicta sunt, liquido patet. Cum enim Iacob per spiritum sanctum in benedictione Iudæ dixerit, Mosesque eodem spiritu plenus, in lege scripserit, Quod sceptrum & scriba de Iuda non recederent, donec Silo ueniret. Sceptrumque & scriba secundum ueterum Talmudistarum expositiones, sit collegium Sanhedrin, id est septuaginta unius Iudicum, ac ipsum consistorium Gazith, id est dolatum de lapidibus scilicet politis atque angularibus constructum. Silo autem non sit nisi Messias, ut per eorundem scripturas iam probatum est. Cumque ipsorum Sanhedrin collegium ac iudicandi potestas per quadraginta ferme annos ante templi secundi euerisionem (ut ostensum est) perdita fuerint: necessario profecto sequitur, apud omnes qui rationum consequentias non prorsus ignorant, aut Messiam circa tempus illud omnino uenisse, aut Iacob & Mosem penitus mentitos fuisse. Sed cum postremum

nemo uel eorum uel nostrum concederet, primum concedant, necesse est. Nam cum prophetia dicit, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec ueniat Silo, id est Melsias. Perinde certe est, ac si diceret, Quando recedent sceptrum & scriba de Iuda, tunc ueniet Silo *שילו* hoc est Melsias, ponitur enim *א* loco uau. Hoc enim frequens est in scriptura Hebraica, & *שיל* proprie filium significat, & est sensus. Donec ueniat filius eius, scilicet Iudah. Hæc Rabbi Dauid Kimhi. Hæc autem propositio cum conditionalis propositionis uim habeat, ex cuius antecedentis positione, sequitur necessario consequentis positio. Consequens necessario est, eo tempore quo sceptrum & scriba ab Iudæis recesserunt, ipsum Silo, id est Melsiam, uenisse.

Quod deficiente Iudæorum scepro, & miracula quoque templi pariter defecerint. Caput VIII.

CAPNIO,

M Ac igitur de causa arbitror, & miracula templi unà cum scepro defecisse. GAL. Recte quidem arbitraris. Quemadmodum enim Iudæi anno ante templi secundi excidium 400. ut multifariam iam probatum est, sceptrum omnino omiserunt, ita eodem quoque tempore miracula templi unà cum scepro perdiderunt. Ut multis in locis ipsius Talmud manifeste habetur. Sed in primis in libro qui dicitur *יומא* yoma, id est dierum, in capite, quod incipit *טרה בקלפי* Tereph bekalpi. Vbi ita legitur, Tradiderunt Rabbanan, id est Magistri. Quod quadraginta annis in quibus Simeon Iustus ministrauit, fuit fors nominis Domini ascendens in dexteram. Ab illo autem tempore quandoque in dexteram, quandoque in sinistram ascendebat. Erat quoque *לשון של והריה מלבין* id est, lingua splendoris albescens. Ex eo autem tempore quandoque lingua illa albescibat, quandoque non. Lumen etiam uespertinum semper ardebat. Ex tunc autem aliquando ardebat, aliquando extinguebatur. Ignis quoque preparationis, id est, qui in altari Domini semper ardere debebat, semper ualidus erat, nec oportebat ligna ibi apponere, exceptis duabus assellis, ad complendum appositionis mandatum. Ex tunc uero quandoque ualidus erat, quandoque non, & tamen sacerdotes nunquam cessabant tota die ligna apponere. Immissa adhuc erat benedictio in manipulum, & in duos panes, & in panes facierum. Ita quod cuicumque sacerdoti proueniebat quantum oliua, comedebat & faturebatur, & erant quibus supererat. Ex eo autem tempore immissa fuit maledictio in manipulum, & in duos panes, & in panes facierum, & omnibus sacerdotibus inde proueniebat quantum una faba. Honesti

nesti uero retrahebant ab eo manus suas, & gulosi tolerabāt. Hæc ibi. Vbi sic etiam immediate sequitur, Tradiderunt Rabbanan, id est Magistri. Quod eo anno quo mortuus est Simeon iustus, dixit eis, In anno isto ego moriar. Dixerunt ei, Vnde hoc scis? Ait eis, Omni tempore quo intrabam in sancta sanctorum, assimilabatur mihi senex albus indutus, qui mecum intrabat, mecumque exibat. Hodie autem apparuit mihi senex unus nigris amictus, qui ingressus est mecum. Postea infirmatus diebus septem, mortuus est. Cessaueruntque fratres eius sacerdotes ex illa hora benedicere in nomine Domini. Hæc traditio. Ex qua magnum sumitur ueritatis argumentum, Quod Simeon iustus præsciuerit se moriturum (ut refert Euangelium) quia uidit Christum Domini. Hoc autem isti in figmentum quoddam mendacii (sicut dictum est) commutarunt. Ibidem præterea sic legitur, Tradiderunt Rabbanan, quod quadraginta annis ante destructionem domus, id est templi, non fuit fors in dextera ascendens, nec fuit lingua splendoris in albedinem conuersa, nec lumen uespertinum fuit ardens. Erantque portæ templi aperientes se ipsas, donec increpauit eas Rabban Iohanian filius Zaccai, & dixit, Templum templum cur destruis te ipsum? Scio enim de te, quod finis tuus erit destructio. Nam super te prophetauit Zach. 11. *פתח לבנון דלתוד והאבל אש בארוד* Hoc est, Aperi libane portas tuas, & deuoret ignis cedros tuos. In Talmud insuper Ierosolymitano sic ad uerbum dicitur, Omnibus diebus quibus fuit Simeon iustus ministrans, erat fors nominis Dei ascendens in dexteram, & lingua splendoris albescens, lumenque uespertinum semper ardens. Quadraginta uero annis antequam domus Domini destructa esset, extinguebatur lumen uespertinum, & lingua splendoris rubescibat, ut sanguis, & fors nominis Dei in sinistra ascendebat, portæque templi cum uespere clauderentur, de nocte se ipsas aperiebant, uenientesque mane apertas inueniebāt. Dixitque Rabban Iohanian filius Zaccai, *היבל היבל למה אהה מברילנו* וועלוד אגו שסופר ליחרב ועלוד נתנבא אוריה פתח לבנון דלתוד והאבל אש בארוד Id est, Templum templum cur tu separasti nos, scilicet à te? Scimus nos, quod finis tuus ad uastationem erit, & quod super te prophetauit Zach. 11. cap. dicens, Aperi libane portas tuas, & deuoret ignis cedros tuos. In Talmud denique Babylonico, in cap. *שבעה ימים* Id est, septem dies. Ita legitur, Tradiderunt Rabbanan, id est Magistri, quod *Miraculatempli.* decem signa facta sunt in domo sanctuarij. Non enim abortiuit mulier propter nidorem carniū sanctuarij. Neque carnes sanctuarij ferebant unquam. Neque uisa fuit musca in macello templi. Neque contigit accidens sacerdoti magno in die propitiationis. Neque inuenta est corruptio in manipulo, aut in duobus panibus, aut in panibus facierum. Stantes angusti erant, procidentes uero ut adorarent spaciosi erant. Licet à domo propitiatorij per undecim ulnas retracti essent.

Nunquam nocuit serpens neque scorpium in Ierusalem. Nec unquam dixit homo proximo suo, angustus est mihi locus manendi in Ierusalem. Nunquam pluuia extinxerunt ignem lignorum preparationis. Neque uentus unquam uicit columnam fumi. Quamuis enim omnes uenti qui sunt in mundo in eam flarent, non tamen poterant eam deuiare, ne recte sursum ascenderet. Et plus non ibi? Traditio enim est, quod Rab. שמיעה Semaya dixit, quod fragmenta uasorum fictilium à locis suis absorbebantur. Cineres quoque altaris interioris & candelabri à loco suo absorbebantur, כל אלה בטלו ארבעים שנה קודם חרבן הבית שנאמר איתותינו לא ראינו ואין עיר נביא ולא אהנו יודע ער מה. Hoc est, Omnia uero hæc cessauerunt per annos quadraginta ante destructionem templi. Sicut dictum est Psalmo septuagesimo quarto, Signa nostra non uidimus, non est ultra propheta, neque nobiscum qui sciat, usque quo. Haec tenus traditio. Ex his igitur quæ dicta sunt, aperte patet. Quod deficiente Iudæorum sceptro, miracula quoque templi pariter defecerint, tempore scilicet quo Christus passus est. Nam ut prætermittam traditiones referunt, anno ante ipsius templi euerfionem quadraginta miracula eiusdem templi cessauerunt, eo quod tunc ob Christi mortem templum illud sanctitatem suam perdidit. In cuius rei signum, ipso Domino Iesu moriente, uelum ipsius templi in duas partes scissum est.

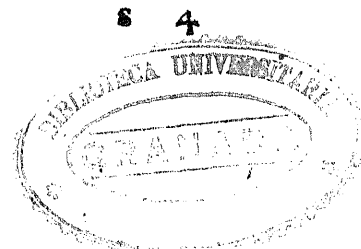
Secunda ratio sumpta ex templi secundi desitione. Quod primi aduentus Messiaë tempus iam præterierit. Eo quod Messias ipse ante templi secundi euerfionem uenturus erat. Caput IX.

CAPITULO,

Secundam nunc adducas rationem, qua primi aduentus Messiaë tempus iam præterisse probatur. GAL. Quoniam ratio hæc tota super Haggæi prophetae uerba fundabitur. Idcirco Haggæus ipse primum audiatur, ita 2. cap. dicens, ורחי עומדת בתוככם אל תיראו : כי כה אמר יהוה צבאות עור אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה : והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה בכבוד אמר יהוה צבאות : לי הבסת ולי הוהב נאם יהוה צבאות : גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר יהוה : נאם יהוה צבאות : ורחי עומדת בתוככם הזה אתן שלום נאם יהוה צבאות : Hoc est, Et spiritus meus erit stans in medio uestri. Ne timeatis, Quoniam sic dicit Deus exercituum. Adhuc modicum unum est, & ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridam, uel desertam, & commouebo omnes gentes. Et uenient cum desiderio omnes gentes. Et replebo domum istam gloria. Dixit Deus exercituum, Meum est argentum, & meum est aurum,

est aurum, dixit Deus exercituum, Magna erit gloria domus istius nouissimæ, magis quam primæ, dixit Deus exercituum, Et in loco isto dabo pacem, dixit Deus exercituum. Hanc prophetiam sicut & cæteras quæ aduentus Messiaë tempus determinate prænunciabant, recentiores Iudæorum multifariam corrumpere nituntur, ipsam ostendere uolentes de Messia minime intelligendam esse. Sed facile eorum calumniæ per Talmudistarum expositiones redarguuntur, qui in ea de Messia sermonem fieri expresse aiunt. Nam in libro Sanhedrin, in capite Helec. Sic ad uerbum dicitur, Rabbi Akiba exponebat, Adhuc unum modicum est, & ego commouebo cælum & terram, & adducam desiderium cunctarum gentium. De diebus Messiaë & de Rege Messiaë, & de tempore quod fuit, post destructionem primæ domus. Alia expositio. Adhuc unum modicum est. Modicum scilicet Regni uenturi Israel post destructionem prioris domus. Et post illud Regnum, Ecce ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridam & omnes gentes. Et postea ueniet Messias. Hæc omnia ibi. Vbi per duas ueterum Talmudistarum expositiones, palam ostenditur, prophetiam hanc de Messia debere intelligi. Quemadmodum & nos ipsam intelligendam esse ducimus. Quod neque mirandum est, Nam si alia non sit fides nostra, quam prophetarum, necessarium certe fuit, præcos Hebræorum Doctores, prophetias quæ de Messia loquuntur, recte exponere uolentes, in earum expositionibus nobiscum conuenire. Quæ quidem expositiones & si à Rabbi Selomone improbentur, ambæ tamen ueræ sunt. Quando quidem Messias ipse uenit post modicum illud Regni Machabæorum, Herodis Ascalonitæ tempore, ut in superiori ratione latissime patuit. Omisissis igitur iuniorum Iudæorum calumnijs, prophetiam istam iuxta præcorum sententiam explanantes, per tria potissimum quæ in ea ponuntur, aduentus Messiaë tempus iam præterisse, probabimus. Et primum quidem, quia dicit, Adhuc modicum unum est, id est iuxta Rabbi Akibæ glossam, Adhuc usque ad Messiaë reuelationem modicum tempus restat. Si igitur iuxta Iudæorum nostri seculi errorem, primus Messiaë aduentus adhuc expectandus esset, sequeretur sane quod falsum Propheta insinuauerit. Cum dixit, Quod tunc usque ad Messiaë aduentum modicum temporis reliquum esset. Ab eo enim tempore quo hæc prophetia prolata fuit, plures quam bis mille transierunt anni. Quare ex prima huiusce prophetiæ particula necessario infertur, primi aduentus Messiaë tempus iam præterisse. Quod deinde ex eo quoque ostenditur, cum ait, Et replebo domum istam gloria. De secunda etenim Dei domo, quæ post Babylonicæ captiuitatis reditum erigenda erat, prophetam locutum fuisse, nemini dubium est. Quæ gloria præsentia Messiaë replenda erat. Ergo do-

Rationes.

mo illa adhuc stante, Messias uenturus erat. Sed cum ea domus anno post Christum passum 42. funditus à Tito Romani exercitus Duce, diruta sit, constat certe aduentus Messiae tempus iam præterisse. Id ipsum demum & per ea quæ his in eadem prophetia subiiciuntur, apertius patet. Cum enim inquit, Magna erit gloria domus istius nouissimæ, magis quàm primæ, de secunda Dei domo (ut dictum est) propheta loquebatur, ad cuius ædificationem populum inducere uolebat. Videns namq; Deus eos qui eiusdem templi structuræ incūbebant, ad eum remisse procedere, ut aut opus inchoare non auderent, aut ab incepto desistere uellent, ad illos Haggæum prophetam misit. Qui ut eos ad operis inchoationem atq; perfectionem induceret, mysterium eodem in templo consumandum, illis prædixit. Et inter cætera prophetauit, quòd domus illa Dei ultima quæ construenda erat, maiorem habitura esset gloriam, quàm prima illa quæ à Selomone erecta fuerat. Dicant igitur Iudæi, in quo huiusce gloriæ maioritas quàm domus hæc ultima habitura erat, constitit? Respondet Rabbi Selomo, Quod licet secundum quosdam quidem in ædificij magnitudine, secundum quosdam uero in temporis duratione maioritas huius gloriæ constiterit. Ipse tamen in utroq; eam constitisse asserit. Nam & Herodis ædificio qui templum illud ultimum instaurauit, nullum unquam simile uisum fuit, & templum ipsum secundum, decem plusquam primum durauit annos. Cum primum quidem quadringentis & decem, secundum autem quadringentis & uiginti (ut ipse dicit) perstiterit annis. Sed hoc profecto postremum nullius esse momenti, ex his maxime apparet. Tum quia si templum secundum (ut ipse ait) decem duntaxat annis primum superasset, ualde absurdum uideretur, prophetam de tam paruo tempore mentionem fecisse, cum præsertim uerba quibus usus est, magnam præ se ferre excellentiam uideantur. Tum etiam quia & si pluribus etiam quàm decem permanisset annis, cum tamen pluries uiolatum fuerit, illa maior temporis duratio, nõ illi ad honorem & gloriã, sed magis ad dedecus accessisset. Nam primo quidem ab Antiocho profanatum fuit, qui & uasa Dei quæ in ministerio erant, uastauit, & Iouis olympij simulachrum eodem in templo posuit. Deinde uero à Pompeio, qui Hircano & Aristobolo Alexandræ Iudæorum Reginæ filijs, de Imperio dimicantibus, Ierosolymam ueniens, capta urbe, & eodem templo reserato, usq; ad sancta sanctorum accessit. Casius præterea anno septimo Cleopatrem Iudæa capta, templum ipsum spoliari. Quare temporis illa duratio qua secundum templum dicitur excessisse primum, non ei in gloriam, sed potius in opprobrium attribuenda est. Nec de ædificij amplitudine aut pulchritudine dictum R. Selomonis uerificari potest, cum inter templum primum & secundum, nulla potuerit esse cõparatio. Nam de primo quidem in 2. libro Paralip. cap. 3. ita scribitur, וַיִּבֶן אֱתָהּ

Gloria secundæ domus.

Duratio templi 1. & 2.

Templum quod tres profanatum.

הַבַּיִת

הַבַּיִת עַד בְּרוּשִׁים וַיִּחַפְּהוּ זֶהב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו הַמִּזְבֵּחַ וְשֵׁשׁ עָשָׂר וַיִּבֶן אֶת הַבַּיִת אֶת חֲדָשָׁתוֹ וְקִירוֹתָיו וְקִירוֹתָיו לְחֵפְזָהּ וְזֶהב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו הַמִּזְבֵּחַ וְשֵׁשׁ עָשָׂר וַיִּבֶן אֶת הַבַּיִת אֶת חֲדָשָׁתוֹ וְקִירוֹתָיו וְקִירוֹתָיו לְחֵפְזָהּ Quæ uerba sic interpretantur, Et domus magna tecta fuit ligno abiegnò. Texitq; illud auro optimo, & eleuauit uel sculpsit super illud palmas & catherulas. Et operuit domum lapide precioso ad decorem. Porrò ipsum aurum, aurum purissimum. Texit etiam domum, trabes, postes, & parietes eius, ac ostia eius auro. Et sculpsit Cherubim in parietibus. Item de eodem templo in 3. Re. 6. sic dicitur, וַאֲתָהּ בְּלִי חֵפְזָהּ זֶהב עַד עַל כָּל הַבַּיִת וְכָל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לְרַבְרִיב. Id est, Et totam domum operuit auro, usque ad consummationem totius domus. Et totum altare oraculi texit auro. Et post pauca ita subiungitur, וַאֲתָהּ קִרְקַע הַבַּיִת זֶהב לְפָנֶימָה וּלְחָיצוֹן. Hoc est, Pavimentum domus operuit auro intus & foris. Adhuc de ipsius primi templi gloria in libro ירמיהו yoma, id est Dierum, in capite ימיים שבועה ימיים Id est, Septem dies, fertur Rabbi חסיא Hassaya, ita dixisse. Cum ædificaret Selomo domum sanctuarij plantauit in ea omnia genera fructuum ex auro, producebanturq; fructus tempore suo. Cumq; uentus flaret in eos, defluebant. Sicut dictum est Psalmo septuagesimo secundo, Contremiscet ut libanus fructus eius. Et de ipsis erat procuratio sacerdotibus. Quando autem intrauerunt gentiles in templum, sicca factæ sunt arbores scilicet aureæ. Sicut dictum est Nahum primo capite, Et flos uel germen libani elanguit, uel emarcuit. Hæc ibi. Quæ & si metaphorice dicta sint, maxime tamen ad propositum faciunt. Ex his igitur colligi potest, quanta fuerit primi templi gloria. Quare ut in primo Ezræ libro, capite quarto legitur, expleto templi secundi opere, plurimi sacerdotum atque aliorum, qui primum templum uiderant, cæteris exultantibus, lachrymabantur, quòd templum illud secundum respectu primi, nihil pene esset. Vasa quoq; fere omnia quæ in primo templo aurea fuerant, in secundo facta sunt ænea. Vt Talmudistæ referunt. Nec de Herodis opificio, & si (ut Iosephus ait) ingens fuerit, dictum ipsum Rabbi Selomonis ueritatem habet. Cum Herodes neq; in diuitijs, neq; in potestate, neq; ulla in re cum Selomone conferri ualuerit. Nec etiam dici potest, quòd illa gloriæ maioritas, qua secunda Dei domus primam excedere debebat, ipsius loci sanctitas fuerit. Cum ut aiunt Talmudistæ, inter cætera sanctitatis primi templi indicia, quæ in secundo defuerunt. Nec ignis qui in primo templo de cælo descendens, holocausta cõburebat, in secundo unquam descendere uisus sit. Nec gloria Dei quæ in primo templo in sancta sanctorum inter Cherubim apparere solebat, in secundo unq; apparuerit. Nec spiritus sanctus qui in primo templo ad loquendum cum prophetis sæpissime ueniebat, in secundo uenire solitus fuerit. Quæ omnia per Talmud optime probant. Nã in libro Sanhedrin Ierosolymitano in ca. אלו הן הגולין Ellu hen haggolin, i. isti sunt captiui,

Quinq; res de-
fuerunt in tem-
plo secundo.

captiui, sic dicitur. Ait Rabbi Semuel, Quinq; res defuerunt in ultimo templo, quæ in primo fuerunt. Et unde probatur? Ex eo quod dictum est Haggæi primo capite, עלו חתר והבאתם עץ ובנו הבית והארץ בו ואבנו. Hoc est, Ascendite in montem, & afferte lignum, & edificate domum, & cōtentabor in ea, & honorabor, Dixit Deus. Veecabda, id est & honorabor, uel honorabo scilicet eam, diminute scriptum est, sine litera ה he, quæ quinque designat, ad significandum quinque res, in quibus sanctuarium ultimum fuit à primo diminutum. Videlicet ignem, arcam, אורים ותומים urim uethumim, id est lumina & simplicitates, hoc est, rationale iudicij, oleum unctionis, & spiritum sanctum. Glossa autem Rabbi Selomonis super uerbo Veecabda, id est & honorabo eam, sic dicit, Deest hic litera ה he, quæ quinque significat, ob quinque res quæ in secundo templo defuerunt, & in primo fuerant, Videlicet אורים ותומים Vrim uethumim, id est lumina & simplicitates, hoc est rationale iudicij, & arca, & ignis, & diuinitas, & spiritus. Item in libro יומא yoma, id est Dierum, sic legitur, Dixit Rabbi אהא Aha. Quid est quod in uerbo Veecabda deest litera ה he. Quia per ipsam designantur quinque res, quæ fuerunt in primo templo, & defuerunt in ultimo. Hæ autem sunt arca cum propitiatorio, cherub, ignis, שכינה sechina, id est diuinitas siue Dei gloria, spiritus sanctus, & urim uethumim, hoc est lumina & simplicitates, id est rationale iudicij. In Midras quoque Sir hasirim, id est in expositione Cantici canticorum, super illud octauo capite dictum, אחותי אחותי לא קטנה ישירים אתי לה. Id est, Soror nobis parua, & ubera non sunt ei. Ita dicitur, Soror nobis. Isti fuerunt ascendentes de captiuitate. Parua, quia fuerunt inopes in exercitibus. Et ubera nō sunt ei. Hæc sunt quinque res, in quibus ultima domus extitit à prima diminuta. In libro insuper יומא yoma sic dicitur, In sanctuario secundo nō fuit arca. Traditio enim est, quod ex quo abscissa est arca, abscissa est cum ea urna mannae, & lenticula olei unctionis, & uirga Aharon, & amigdale eius, & flores eius, & capsella quam miserunt Philistæi munus Deo Israel. Sicut dictum est 1. Re. 6. Et omnia uasa quæ reddidistis ei pro delicto, ponite in capsella ad latus eius. Cum igitur Haggæus propheta dixerit, gloriam domus Dei ultimæ maiorem quàm primæ futuram fuisse. Domusq; prima tantæ gloriæ copia fulserit, ut nec in una quidem re domus secunda illi cōparari potuisset. Necessario dicendum est, maiorem hanc gloriā, quam domus Dei ultima magis quàm prima habitura erat, aliā non fuisse, quàm Messiae præsentia, qua ipsa domus ultima plus quàm prima honorari debebat. Nam si maioritas hæc gloriæ, neq; de temporis duratione, neq; de opificij excellētia, neq; de diuinitis, neq; de sanctitate (ut probatū est) intelligi potest, de Messiae præsentia intelligat, necesse est. Cū nulla aliā assignari possit. Quare alterū de duobus concedi oportet, aut Messia tempore secundo.

secundo adhuc stante, uenisse, aut prophetam falsa uaticinatum fuisse. Sed cum ultimum absurdum omnino sit, primum necessario concedendum est. Ex huius igitur prophetiæ uerbis palam est, primi aduentus Messia tempus iam præterisse. Quoniam templo secundo adhuc stante, uenturus erat, quod tamen ita in urbis Ierolymæ excidio, per Titum Vespasiani filium euersum fuit, ut ne lapis quidem super lapidem in eo remanserit.

Obiectionis Iudæorum confutatio, et prophetiæ ipsius Haggæi catholica explanatio, iuxta ipsorummet glossas. Ac rationis supradictæ confirmatio per Ieremiam. Caput x.

CAP NIO,

LVdæi nostri temporis cum sint durissime ceruicis, omniumq; obstinatissimi, contra ea quæ dixisti, sese opponentes, aiunt: Cum propheta dicat, Adhuc unum modicum est, & ego commouebo omnes gentes. Et postea subdat uerba, quibus Messia aduentum iam præterisse ostendere conatus es. Ex ipsis eiusdem prophetæ uerbis, satis aperte apparet, quod omnes cōmotiones istæ aut Messia aduentum præcessuræ erant, aut circa eius natiuitatem fieri debebant. Sed cum notum sit, huiusmodi cōmotiones nondum factas fuisse. Consequens plane est, nec prophetiam hanc adhuc impletam esse, nec dum Messiam ipsum aduenisse. Quare per eorum scripturas ipsos in hoc falso quos omnino esse, ostende. GAL. Has igitur omnes de quibus propheta loquitur, commotiones, circa Iesu Nazareni ortum, etiam secundum eos, fieri contigisse, probabimus. Nam si prophetiam hanc etiam iuxta eorum expositiones, explanare uoluerimus, ipsam totam tempore Domini nostri Iesu Christi adimpletam fuisse, comperimus. Quam ob rem notandum est, quod cum paulo ante Haggæus ipse Zorobabeli Iudæorum principi, & Iehosua Iehosedac Pontifici, hæc inter cætera dixisset: Et nunc confortare Zorobabel dicit Deus, confortare & Iehosua fili Iehosedac Sacerdos magne. Postea quasi rationem reddens, huiusce prophetiæ uerba subiecit, dicens: Spiritus meus erit stans in medio uestri, id est secundum glossam Rabbi Selomonis, Ego ponam, uel descendere faciam spiritum meum super prophetas uestros. Ne timeatis. Quoniam sic dicit Deus exercituum. Adhuc unum modicum est, id est secundum expositionem Rabbi Akibæ, quem עקיבא Akiua uocant. Adhuc breue tempus restat usque ad Messia aduentum. Et ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & commouebo omnes gentes. R. Selomo & R. David quauis prophetiam hanc modis quibuscunq; possunt à uero sensu extorquere cōtendant, ut ipsam de Messia nō intelligi, ostendant, ueritatem

ueritatem tamen non omnino tacere potuerunt. Nam Rabbi quidem Selomo dixit, coelum & terram & reliqua miraculis commouenda fuisse, quibus Deum ipsum in templo illo secundo esse, omnes intelligerent. R. uero Dauid & si commotiones illas metaphoricè intelligēdas esse dicat: quod quidem falsum esse, ex eo uel maxime patet, quod propheta in tota hac prophetia nō metaphoricè, neq; parabolice, sed aperto sermone loquatur. Ait tamen se in libro Iosephi scriptum inuenisse, maximum terramotū tempore Herodis Ascalonitæ in Iudæa factum fuisse. Gētes quoq; commotas fuisse: sic intelligendū esse inquit, Quod Deus eorum corda commouerit, ut à locis suis mouerentur, & ad uidentam huius templi gloriam uenirent, & non quidem manibus uacuis, sed cum suis desideratis rebus. Quæ quidem omnia neq; à ueritate prorsus aliena putanda sunt, ut mox in nostra expositione uidebitur. Dicimus ergo, coelum & terram, miraculis ac prodigijs (uti R. Selomo exponit) circa Christi natiuitatem commota fuisse, dum & in cælo & in terra plurima ac maxima uisa fuere miracula. Nam in cælo quidē (ut omittā tres soles, qui circa Augusti tēpora, sub quo Christus natus est, Romæ simul exorti, paulatim in eundem orbem coierūt) mox Christo nato, noua ac mirabilis stella illa apparuit, quæ ab extremis Regionibus ad eius ortum tribus Regibus ducatū præbuit. De qua Chalcidius super Timæum Platonis. Stella illa (inquit) non fuit morbos aut mortem denunciāns, sed aduentum uenerabilis Dei. Quam cum Chaldæorum quidam uiri profecto excellētes, & in rerum coelestium scientia admodum experti, inspexissent, recentis Dei ortum quæsisse dicuntur. Terra quoq; tunc mota fuit, non solum portentis, quæ eisdē ferme temporibus toto orbe facta sunt, bobus scilicet loquentibus, serpentibus per aera uolantibus, pueris ex matrū uteris uerba quædam proclamantibus, sceminisq; in masculinum sexum mutatis: ac Romæ eodem die quo Christus ipse natus est, fonte olei è terra abunde emanante, atq; in Iudæa de cuius terra specialiter propheta loquitur, ingenti terramotu facto. Verum ob uictoriam quoq; quam Romani ubiq; terrarum obtinuerunt. Tunc igitur terra, tunc mare, hoc est maris insulæ, tunc & omnes gentes commotæ sunt. Quando Christo nascente, e dicto à Cæsare Augusto egresso, ut uniuersus describeretur orbis, singuli in ciuitatem suam proficiscebantur. Deinde propheta subdit, Et uenient cum desiderio cunctæ gentes, id est iuxta R. Dauid glossam, Et uenient ad adorandum cum desideratis rebus suis. Quod nunquam in secundo templo factum legitur. Id ergo de tribus illis regibus magis intelligi oportet, qui ab oriente cum muneribus Christum adoratum uenerunt. Quemadmodum prænuñciauerat Esaias 60. capite dicens, *יבאו ויהיה ירח זכרון* Hoc est, omnes de Sabba uenient, aurum & thus deferent, & laudes Dei nunciabunt. De quibus

Portenta circa
Christi ortum
contingentia.

quibus alibi latius dicemus. Post hæc sequitur in prophetia, Et replebo domum istam gloria. Quod ut Rabbi Akiba exponit, de Messia intelligitur, cuius præsentia templum secundum illustrandum erat. Quod & Malachias quoque apertius eodem tempore prædixit, dum ita capite tertio Hebraicè ait, *הנהי שולח מלאכי ופנה דרך לפני והתארו* *יבא אל חיכלו הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם הפצים תנה בא* *אמר יהיה זכרון* Id est, Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit uiam ante faciem meam. Et statim ueniet ad templum suum. Dominus, quem uos quæritis, & angelus fœderis, quem uos uultis. Ecce uenit ait Deus exercituum. Vbi Malachias de secundo quoq; templo locutus est. Per tria ergo quæ ponit, Messiaæ aduentum parum tunc distasse, significauit. In eo enim quod Ecce, dicit, rem quasi præsentem ostendit. In eo uero quod statim ait, tempus admodum propinquum innuit. In eo autem quod postremo, Ecce uenit, replicauit, tempus aduentus eius quàm breuissimum assignauit. Dixit autem ad templum suum, Vt duo simul quæ Iudæi negaturi erant, ostenderet. In hoc enim & eius diuinitatem insinuauit, nisi enim Messias Deus futurus fuisset, frustra eum ad templum suum uenturum, dixisset. Et aduentus eius tempus præfixit, cum stante templo illo, ipsum aduenturū prædixit. Vbi Iudæorum nostri temporis refellitur error, qui asserunt Messiam cum uenerit, & templum desolatum, & eos in captiuitate dispersos inuenturum. Sed ad Haggæum reuertamur. Qui ne de temporali gloria quàm templum illud secundum habiturum erat, se locutum crederent, hæc subiecit, Meum est argentum, & meum est aurum, dixit Deus exercituum. Quasi diceret: Non argenti & auri copiam me in gloriam æstimare putetis, cum hæc cubicunq; sint, mea sint. Non ergo de temporali gloria propheta loquebatur, sed de spiritali, qua ob ipsius Messiaæ præsentiam, templum illud replendum erat. Quare & subdidit, Magna erit gloria domus huius nouissimæ, magis quàm primæ. Quod de miraculis quoq; quæ Messias sua diuina uirtute in templo illo secundo facturus erat, nedum de ipsius præsentia intelligendum est. In hoc enim uel maxime secundi templi gloriam lōge maiorem, quàm primi extitisse, constat, Quod Deus in primo quidem templo per prophetas populo loquebatur. In secundo uero per seipsum locutus est, per se ipsum turbas docuit, per se ipsum miracula fecit. Et notanter domus huius nouissimæ dixit, & non secundæ. Vt inde palam innotesceret, tertium templum edificandū non fuisse, templumq; quod per Messiam construendum erat, non materiale iuxta iuniorum Iudæorum errorem, sed spiritale futurum fuisse. Illud quoque quod postremo addidit, Et in loco isto dabo pacem. De temporali pace intelligi non potest, cum ab ipsius templi initio, usq; ad eius finem, uarijs semper bellorum acrumnis Iudæi ab alijs gentibus affecti fuerint. Quare de spiritali

terram boues arātes sequeretur, bos magnum dedit mugitum. Quem ut audiuit Arabs quidam, illac transiens dixit לודעו, חזר שורר ואת בליו, ואל האחר כי תכלכסו ה. ק. שיכם חריב. Hoc est, Solue boues tuos, & apparatus eorum, & ne tardes, quoniam templi uestri, & sanctuarij uestri uenit finis. Quo dicto, alteroq; boue mugiente, ait iterum Arabs, אסור שורר ואת בליו וכן עצמד כי גולר מלך משיח. Id est, Liga boues tuos, & apparatus eorum, & prępara te ipsum. Quia natus est Rex Melsias. Quod cum Iudęus audisset, miratus est, & dixit, משיח גולר. Hoc est, Melsias natus est: & quod est nomen eius? Respondit Arabs, מנחם Menahem, id est, consolator. Iudęus iterum inquit, ומה שם אביו. Id est, Et quod est nomen patris eius? Hoc est, Hezechias, Dixit quoq; Iudęus, באי זה מקום. Id est, Et in quo loco? Respondit Arabs, בבית להם יהודה. Hoc est, In Bethlehem Iudę. Hęc natus traditio. Cui simile fere habetur in libro Berachoth, id est benedictionum Ierosolymitano, in cap. היה עורא Haya kore, id est, Erat legens, siue clamans. Et in Echa rabbeti, id est, in expositione planctus Ieremię, super illud, Quia elongatus est à me consolator. Vbi dixit ר. אבון Abon ללמד מן הערבים וחלא מקרא מלא הוא רבתיב וחלבון אבון. Id est, באייר יפול מה כתיב בחריה ויצא חטר מגוע ישי ונצר משרשיו יפול. Quid nobis necesse est discere hoc ab Arabibus? quia iam textus clarus est. Hoc est enim quod scriptum est Isa. 11. Et libanus in robusto, uel per robustum cadet. Quid autem scriptum est immediate postea? Et egredietur uirga de stipite Iesai, & plantula de radicibus eius germinabit, uel fructificabit. Hęc ibi. Vbi libanus in uerbis Iesai templum intelligitur, quod per robustum, id est per Nabuchdonosor casurum erat. Quamuis autem hęc quę in traditionibus pręmissis recitantur, litera liter intellecta, fabulosa uideantur. Ex ipsis tamen quatuor contra Iudęos nostri temporis eliciuntur conclusiones. Et prima quidem est, Quod Melsias natus est paulo ante templi secundi euerisionem. Secunda uero, quod nomen Melsię est מנחם Menahem, id est consolator, eo quod humano generi consolationem attulerit. Tertia autem, quod Melsias sit Dei filius, eo quod dicit nomē patris eius esse Hezechiam, quod Dei fortitudo interpretatur. Quarta postremo, quod natus est in Bethlehem Iudę. Ex quibus omnibus concluditur,

Melsiam circa finem secundi templi natum fuisse, Quod erat probandum.

Oppo-

Oppositionis Iudęorum improbatio, insanięq; ipsorum redargutio. Qui Melsiam diu iam natum fuisse fatentur, sed nondum uenisse aiunt. Caput XII.

CAPNIO,

Recentiores Iudęorum his autoritatibus conuicti, fatentur quidem, Melsiam diu iam natum fuisse, eo quod Talmudica testimonia per te nunc inducta, ipsum die illa qua templum dirutum fuit, natum asserant. Sed eum nondum uenisse aiunt. Hanc autem suam insaniam per ea etiam Iesaię uerba, quibus Melsiam ante templi urbisq; Ierosolymę destructionem natum fuisse, optime probasti, ueram esse ostendere conatur. Et ex eo potissimum, quod in Beressith Rabba, id est, in expositione magna libri Genesis super illud Genesis, trigesimo cap. dictum, In omni feruore ouium, Legitur Rabbi Semuelem dixisse. Vnde probas, quod ipsa die natus est Melsias, qua destructa est domus sanctuarij: Ex eo, quod dictum est Iesaię sexagesimo sexto capite, Dum parturiret peperit, dum ueniret dolor ei, emisit masculum. Quis audiuit sicut hoc? Quis uidit sicut ista? In hora enim qua domus sanctuarij destructa fuit, clamauit Israel ut parturiens. Et per hanc igitur Iesaię autoritatem, & Talmudicas traditiones quas in pręcedenti capite induxisti, iuniores Iudęorum probare nituntur, ea die natum fuisse Melsiam, qua templum euersum fuit per Titum Vespasiani filium. Qua ex re inferunt, nos per easdem scripturas minime ostendere posse, Dominum nostrum Iesum Christum Melsiam fuisse. Cum non ea ipsa die, qua templum corruit, natus fuerit, sed longe ante. GAL. Adhęc respondentes, primo quidem concedimus Melsiam in pręmissis Iesaię uerbis ob omnimodam eius perfectionem masculum dici. Et quod gens Iudaica eum peperit, cum de tribu Iuda secundum carnem natus sit. Sed die quo templum corruit, ipsum natum fuisse, omnino negamus, cum per annos circiter septuaginta quinque antę natus fuerit. Verbum enim illud טר terem, in uerbis Iesaię positum, nondum, uti recentiores Iudęorum accipiunt, sed antę significat. Ex quo patet, quod cum non dum gens Iudaica parturiret, hoc est de templi destructione doleret, natus est Melsias, sed antequam parturiret. Quod tripliciter constat. Quarum prima quidem est prophetę ipsius admiratio, sic dicentis, Quis audiuit sicut hoc? Quis uidit sicut ista? Si enim dum parturiret, peperisset, nihil mirabile extitisset, cum omnes foemine dum parturiunt, pariant. Vt ergo non sit frustra prophetę admiratio, neque incongrua comparatio, concedere Iudęos oportet, ante templi ipsius euerisionem Melsiam fuisse natum. Secunda uero ratio est, quod dictio hęc Hebraica טר terem, tam in eisdem

Rationes tres.

Isaie uerbis, quam omnibus fere alijs in locis, semper pro קודם kodem quod antequam significat. Quod per Rabbi Kimhi excellentissimum apud eos uocabulorum expositorem, optime patet. Sic enim in libro Serassim inquit: Beterem parturiret, peperit. Sensus enim huius dictionis טרם terem est, קודם kodem, id est antequam. Vt est illud in Semuele, hoc est, primi Regum tertio cap. טרם ירע את יהוה וטרם יגלה אליו דבר יהוה. Hoc est, Antequam cognosceret Deum, & antequam reuelaretur ei uerbum Dei. Ibi enim טרם terem, pro קודם Kodem, quod idem est quod antequam, sumitur. Alias quoque multas Rabbi Kimhi adducit auctoritates, in quibus ponitur hæc dictionis טרם terem, & semper in calce cuiuslibet ait, quod terem non significat nisi kodem, quod idem omnino est quod antequam. Tertia demum ratio omnium fortissima est, quod tam glossa Hebraica R. Mosis Haddarfan, quam Targum hoc est Chaldaica translatio, dictionem hanc טרם terem, non pro dum, sed pro antequam (ut supra uisum est) accipiunt. Ex quibus sequitur, quod non in die destructionis templi, Vt Iudæi delirant, sed ante (ut Christiani asserunt) natus est Messias. Deinde pro Talmudistarum traditionibus, qui ea die natum fuisse Messiam dicunt, qua templum dirutum fuit, dicimus, Quod tripliciter dies accipi solet. Primo quidem pro tempore, quo sol est super orizontem, quem astronomi diem artificialem uocant. Secundo uero pro 24. horarum capitur spacio, quem & naturalem diem appellant. Tertio denique pro aliquo indeterminato tempore. Et tunc in foeminino duntaxat ponitur genere. Quo quidem modo sæpissime in sacra scriptura sumi reperimus. Et præsertim apud Isaiam innumeris penè in locis, dicentem, ביום ההוא id est in die illa, id est in tempore illo. Quod non nisi pro aliquo annorum curriculo accipi posse, certum est. Et sic diem accipiunt Talmudistæ, cum aiunt ea die natum fuisse Messiam, qua templum corruit. Nam & si templum illud quo ad structuram quidem, post Christum passum 42. permanferit annis, quo ad sanctitatem tamen, eadem hora qua passus est, destructum fuit. Tunc enim (ut alibi diximus) sanctitatem omnem suam perdidit. Idcirco ipso Christo moriente statim in huius signum, uelum eius scissum est à summo usque deorsum. Cuius quoque rei ipsa miraculorum cessatio potissimum fuit indicium. Nam ut alibi per eorum scripturas ostendimus, miracula quæ in templo fiebant, per quadraginta annos ante ipsius ruinam penitus defecerunt. Ex his igitur dictis clarum est, non eodem die (ut Iudæi nostri temporis mentiuntur) quo templum euersum fuit, Messiam natum fuisse, sed ante ipsius templi euersionem. Vt iam probauimus. CAP. Si Messias (ut aiunt) eodem die quo templum destructum fuit, in Bethlehem natus est, cum necubi adhuc apparuerit. Vbi igitur eum tam diu latitasse dicunt? GAL. Audi quælo ridicula quæ fabulantur. In Beresith enim Rab-

ba, id

ba, id est in expositione magna libri Geneseos, super illud trigesimo capite, dictum, Et factum est in omni seruore ouium, sic ad uerbum legitur, Dixit Rabbi Semuel. Quod cum semel Elias bonæ memoriæ per uiam ambularet, in ipsa die qua domus sanctuarij destructa fuit, audiuit filiam uocis, id est uocem de caelis clamantem, & dicentem, Domus sanctuarij sancta uadit ad destructionem. Quod cum audisset Elias bonæ memoriæ, opinatus est totum mundum fuisse destruendum. Iuit igitur, & inuenit filios hominum arantes, & seminantes, aitque illis, Deus sanctus & benedictus contra mundum suum iratus est, uultque domum suam destruere, atque filios suos inter gentes seculi captiuare. Et uos de uita temporali curatis, & solliciti estis? Egressa est autem filia uocis, hoc est, uox caelestis, dixitque ei, הנה להם שבבר. Id est, Dimitte eos, quia iam natus est Israeli saluator. Dixit Elias, Et ubi est? Ait uox, בבית להם יחורה. Hoc est, In Bethlehem Iudæ. Iuit ergo, & inuenit mulierem quandam, quæ in ostio domus suæ sedebat, filiumque eius sanguine cruentatum coram ea iacentem. Et dixit ei, Filia mea filium peperisti? Quæ ait, Etiam. Et dixit ei, Quid sibi uult, quod iacet ita sanguine cruentatus? At illa dixit, Malum est maximum, ipsa nanque die qua natus est, domus sanctuarij destructa fuit. Qui dixit ei, Filia mea constans esto, & curam illius habeto. Magna enim erit salus Israeli per manum eius. Et mox illa animata est, & curam illius egit. Elias autem dimisit eam, atque abscessit. Post quintum uero annum, dixit, Vadam, & uidebo saluatorem Israelis, utrum nutriatur in forma Regum, an in forma angelorum ministerij Dei. Iuit itaque, inuenitque mulierem in ostio domus suæ stantem. Dixitque ei, Filia mea, in quo statu est puer ille? Quæ respondens, ait, Rabbi, nonne dixi tibi, quod malum erat nutrire ipsum? In die enim qua natus est, destructa est domus sanctuarij. Neque hoc solum, sed pedes habet, & non ambulat: oculos habet, & non uidet: aures habet, & non audit: os habet, & minime loquitur. & ecce quasi lapis iacet. Adhuc Elia loquente, flauerunt super eum uenti à quatuor mundi angulis, duxeruntque ipsum ad mare magnum. Elias autem scidit uestimenta sua, depilauitque sibi capillos, & clamauit, ac dixit, Heu perdita est salus Israel. Et egressa est filia uocis, id est reuelatio, dixitque ei, Elia non est ita, ut ais: Sed quadringentis annis morabitur in mari magno. 80 in ascensu fumi apud filios Koræ, & octuaginta annis in porta Romæ, & residuo annorum reuertetur super omnes ciuitates magnas, usque ad temporis finem. Hæc omnia ibi. In libro etiam Sanhedrin, in cap. Helec, ita quoque scriptum est, R. Iehosuas filius Leui inuenit Eliam, & Rabbi Simeonem in horto uoluptatis, id est in paradiso stantes, & ait eis, Venimus ne ad seculum uentu-

t 4

rum: Dixerunt ei, Etiam, si iste dominus uult. Dixit eis, Duos uidi & uocem trium audiui. Glossa Rabbi Selomonis, Diuinitas (inquit) erat cum eis. Dixit quoque eis. Quando ueniet Messias? Dixerunt ei, Vade & quære ab ipso. Ait eis, Vbi moratur? Dixerunt ei, In porta Romæ. Et quod est signum eius? Sedet inter pauperes patientes infirmitates. Glossa Rabbi Selomonis, id est inter leprosos. Nam & ipse quoque leprosus est: iuxta illud quod scriptum est Isaiæ quinquagesimo tertio, Et ipse plagatus est propter culpas nostras. Et iterum, Vere infirmitates nostras ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et nos reputauimus eum leprosum. Leprosi soluunt unum uulnus, & ligant aliud. Ipse autem deligat plagam unam, & religat aliam, nec uult aliter, ne retrahatur. Glossa Rabbi Selomonis, Messias autem unam plagam soluit, & abstergit, ac eam statim ligat. Et sic de alijs facit, & non soluit omnes simul. Veretur enim ne tardetur in ligando plagas omnes suas, si diceretur ei, Vt liberaret Israel. Iuit ergo ad eum (Glossa scilicet Rabbi Iehosuas ad Messiam) Et ait ei, Salus super te Rabbi & Domine mi. Dixit ei, super te quoque sit pax fili Leui. At ille dixit ei, Quando uenies Domine? Respondit ei, Hodie. Venit igitur ad Eliam, & dixit illi, Mentiens mentitus est. Dixit enim mihi, hodie se uenturum. Respondit ei Elias, Hodie scilicet si uocem eius audieritis. Hæc omnia ibi. Quæ quauis uera non sint, nisi forte metaphorice ac spiritualiter intellecta, contra Iudæos tamen optima sunt. Per ea nanque conuinci possunt, & Messiam iam diu natum fuisse, & eum olim Romæ fuisse. Ea quoque Isaiæ uerba. Ecce intelliget seruus meus, cum reliquis, usque ad quinquagesimi tertij capituli finem, de Messia R. Selomonem intellexisse. Licet alibi ipsa ad populum Iudaicum retorquere nixus sit. Et quod iuxta Eliæ uerbum de Messia quoque intelligendum sit illud Psal. 95. *כי הוא אלתינו ונאמרו עם מרעיתו וצאן ירו חיים אם בקולו השמיעו אל הקשו לבבם* Hoc est, ut uerbum uerbo reddam, Quoniam ipse est Deus noster, nos autem populus pascuæ eius, & oues manus eius. Hodie si uocem eius audieritis, Ne obduretis corda uestra. Quod clarissimum testimonium est, Messiam esse Deum. Et quod hodie miseri Iudæi Messiam haberent, Dominum nostrum scilicet Iesum Christum, si uocem eius obediendo, atque credendo, audire uellent, & corda sua non obdurarent.

Tertiaratio qua probatur primi aduentus Messiae tempus iam præterisse, sumpta ex loci assignati uastatione. Caput XIII.

CAPITULO,

SI Talmudistæ Messiam (ut in præmissis patuit) in Bethlehem Iudæ natum siue nasciturum dixerunt. Ideo non ab re quaeritur. An ex assignato natiuitati Messiae loco, tempus aduentus eius

eius iam præterisse, probari possit. GAL. Potest utique. Nam Micheas quidem, quem (ut pauloante uisum est) ueteres Talmudistæ sequuntur, ipsum in Bethlehem nasciturum prædixit, dum ita capite quinto ait, *ואתה בית לחם אפרתה צעיר לחיות באלפי יהודה במדבר* Quæ uerba sic Latine sonant, Et tu Bethlehem Ephratha, paruula es in milibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. Et egressus eius ex ante, à diebus seculi, id est secundum Rabbeni Haccados expositionem, ab æterno, & à diebus seculi. Quæ quidem prophetia non potest nisi de Messia intelligi. Tum propter Targum Rabbi Ionathæ, quæ uerba illa, Ex te mihi egredietur qui sit dominator, ita Chaldaicè exponit, *בגור קרמי יפוס משיחא* Id est, Ex te coram me uel ex parte mea egredietur Messias. Tum etiam ob Rabbi Selomonis glossam, quæ hanc prophetiam ita explanat, Et tu Bethlehem Ephratha de qua egressus est Dauid. Sicut dictum est primi libri Regum, capite decimo septimo, Filius ipsius serui tui Isai Bethlehemitis. Bethlehem quoque uocata est Ephratha. Sicut dictum est Gene. quadragésimo octauo cap. In uia Ephrata, ipsa est Bethlehem. Paruula es in milibus Iuda. Propter statunculum Ruth Moabitis, quæ fuit in te. Ex te mihi egredietur Messias filius Dauid. Sicut ipse dicit, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, fuit in caput anguli. Hoc autem sic transtulit Ionathas. Ex te mihi, id est ex parte mea egredietur Messias. Et egressus eius ante dies seculi. Sicut dictum est Psalmo septuagesimo primo, Ante solem, *יין yinnon*, id est natus uel genitus uel filius nomen eius. Quod sic transtulit R. Ionathas, *ושמיה אמר בלור רמין בן קמי עלמא* Hoc est, Et nomen eius dictum est Rex ante dies seculi. Sequitur in prophetia, *לבן יתנם ער עת יולדה ילדה* Id est, Propter hoc dabit eos usque ad tempus quo parturiens pariet. Magistri nostri dixerunt, Hinc habetur filium Dauid, id est Messiam non fuisse uenturum, donec Regnum nequam, id est Romanum super totum orbem nouem mensibus imperasset. Scriptura autem hæc mystica est. Hæc Rabbi Selomo. Qui satis bene ac fideliter (ut uerum fatear) hæc uerba de Messia (quod rarissime facit) exposuit, hoc duntaxat excepto. Quod ubi de Messia dictum est, Et egressus eius ex ante, à diebus seculi, siue ab æterno & diebus seculi, uidetur ipse de solo Messiae nomine uelle intelligi, cum ait, Et nomen eius dictum est ante dies seculi. Nos autem à textus ueritate nullatenus recedentes, non abnuimus nomen Messiae *יין yinnon* ante solem, & ante dies seculi fuisse. Quod haud secus est, quam Messiam ab æterno filium Dei extitisse. Siquidem *יין yinnon* (ut alibi diximus) idem omnino Latine est, quod natus siue genitus uel filius. Cum igitur prophetia ista de Messia loquatur, clarū profecto est secundū eā, Messiam ipsum in Beth.

in Bethlehem Iudæ fuisse nasciturum, tempore quo Iudæi adhuc in ea regione regnarent. Quare cum ipsa Bethlehem & omnis Iudæa desolata fuerit, Iudæiꝑ per orbem captiui permaneant, eos alterum de duobus concedere oportet, aut ante desolationem illam, Messiam natum fuisse, aut ipsos prius ad terram suam redituros esse. Sed cum secūdum minime cum eorum expectatione stare possit, primum concedant, necesse est. Quod per priscos quoque Talmudistas probatur. Sic enim legitur in libro Sanhedrin, capite Helec, אמר רבי יהודה רור שכן רור בא בית וער יהיה לוונות והגליל יחרב. Hoc est, Dixit magister Iudas. Seculo quo ueniet filius Dauid, domus collegij erit meretricum, & Galilæa uastabitur. Cum autem à templi urbisꝑ Ierosolymæ incendio hucusque nullum fuerit iudicum collegium, immo ut alibi ostendimus, collegium ipsorum Sanhedrin siue iudicum per annos quadraginta ante ipsius templi euerfionem penitus defecerit, & Galilæa cum uniuersa Iudæorum regione iam diu uastata sit. Constat plane, ipsum filium Dauid siue Messiam iam diu uenisse. Cum tempus aduentus eius (ut nunc probatum est) iam diu præterierit. CAP. Quanquam omnes Iudæorum doctores prophetiam hanc de Messia exponant. Quia tamen iuniores eorum ipsam non exponendo, sed magis peruertendo, duo omni conatu negare contendunt, quæ in ea maxime insinuantur, Messia scilicet diuinitatem, & Dominum nostrum Iesum uerum fuisse Messiam. Eapropter uellem, per ueterum Talmustidarum sententias, recentiorum in hoc refelleres errores. GAL. Rabbi Dauid inter cæteros sic eam deprauare nititur. Et tu (inquiens) Bethlehem, & si minima sis in milibus Iuda, ex te tamen egredietur mihi, qui sit Dominator in Israel. Et hic est Rex Messias, qui de semine Dauid natus egressurus est. Pro quo dixit, Et egressus eius ab initio à diebus seculi. Egressus enim Messia à tempore Dauid fuerunt. Dixit autem ab initio à diebus seculi, propter temporis longitudinem, quod inter Dauid & Messiam esse debebat. Christianis autem qui Iesu Nazareno hanc prophetiæ partem attribuentes, ipsum & in Bethlehem natum esse: & Deum ab initio & diebus seculi fuisse, affirmant, ex eo responsum datur, Quod ipse in Israel dominator non fuit, sed magis illi de Israel dominati sunt ei. Et cum Messiam Deum esse probant, eo quod à diebus seculi fuisse dicatur. Responde, eos in hoc falso argumentari. Cum ante mundi initium Deus fuerit, & per eos tunc ipsum creatum fuisse, sequeretur, quod absurdum est dicere. Quod si eam auctoritatem inducant. A seculo & usque in seculum tu es Deus. Et illam, A seculo unxi Regem meum. Dicas illas non à seculo, sed ante seculum intelligi debere. Hæc omnia perfidus ille Rabbi Dauid. Ad quorum confutationem, prius prophetiam hanc iuxta uetustorum Talmudistarum glossas, explanabimus. Deinde eius extortam, atque falsam exposi-

expositionē refellemus. Exponimus igitur eam sic, Et tu Bethlehem Ephratha & si in milibus Iuda minima sis. Quia tamen primus Rex Iuda, id est Dauid ex te ortus est, Messias etiam qui ultimus erit, ex te mihi egredietur. Et recte egredietur, inquit, ut ipsum ex humano semine generari non debere, ostenderet. In hoc etiam geminam eius naturam diuinam scilicet & humanam mira breuitate insinuauit. Cum enim dixit, ex te, eius humanitatem demonstraui. Cum uero ait, mihi, ipsius diuinitatem innuit. Mihi enim, inquit, ac si diceret, Is homo qui ex te egredietur, mihi hoc est diuinitati meæ uniri, dignus erit. Quod manifestius deinde expressit, dicens, Et egressus eius ab æterno & à diebus seculi. Egressus quippe hoc in loco lingua Hebraica sicuti, & Latina pluralis est numeri. Sensus ergo est, Egressus, id est processus huius dominatoris siue Messia duo sunt. Vnus ab æternitate, quo secundum diuinitatem à patre processit. Alter à diebus seculi, quo secundum humanitatem à matre prodiit. Quod utiqꝑ cum illo Athanasij dicto optime conuenit. Deus est ex substantia patris ante secula genitus, & homo est ex substantia matris in seculo natus. Veruntamen Athanasius quidem in seculo dicit, Quia natiuitatem ipsam accepit, Propheta uero à diebus seculi ait, quia cum materia Adæ formata fuit, mox eidem materię in fuit uirginis gloriose materia. & ipsius uirginis preciosissimo sanguini in fuit Christi benedicti humanitas. Quæ quidem omnia Iudæi nostri temporis haudquaquam negare possunt. Cum ipsa fere eadem Rabbenus Haccados dicat, dum in libro גלי רזייה Gale razeya eandem prophetiam exponens, sic ait, Et egressus eius ab æterno, & à diebus seculi. Dicit propheta egressus, numero multitudinis, quia duo sunt Messia egressus. Vnus diuinitatis, quæ est æterna, & ideo dicit ab æterno. Alter humanitatis, quæ in suæ matris substantia extat, quæ ab hora creationis mundi creata est. Et idcirco ait, à diebus seculi. Nam ut ibidem paulo superius idem dicit, mater Regis Messie, quia à Deo creata est, ut in ea sedeat ipse Messias, ad ostendendam gloriam maiestatis suæ cunctis mortalibus. Ideo ipsa ostenditur esse prima creatura Dei in genere humano. Hæc Rabbenus ille Haccados, quem ipsi magistrum nostrum sanctum uocant. Ex his igitur quæ dicta sunt, facile Rabbi Dauid peruersitas improbat. Nam Messie quidē egressus quos ab æterno & à diebus seculi fuisse, propheta asserit, à diebus Dauid Regis (ut ipse R. Dauid uult) fuisse dicere, & prauum & impium est. Esto enim quod ab initio ut R. Dauid ipse falso exponit, & non ab æterno propheta dicat, adhuc tēpus illud quod inter Dauid & Messiam esse dicit, minime ab initio & à diebus seculi fuit. Quam quidē prauitatem etiam auctoritates (uide quanta eius sit cecitas) quas Christianorū nomine adducit, clarius ostēdunt. Nam altera quidem Messiam Deū esse affirmat; altera uero egressum eius secūdū humanitatē simul cū mūdi creatio.

creatione fuisse, quemadmodum ex sententia Rabbeni Haccados expositum est. Cum autem ait, Christum Dominum nostrum super Israel non habuisse dominium, sed potius eos qui de Israel erant, ei dominatos fuisse, nimis certe longe à ueritate aberrat. Nam sicut frequentius sacræ literę prenunciant, Messias super Israel, id est super bonos & fideles suos ipsum recipientes, (Israel enim uir uidens Deum interpretatur) in primo aduentu dominaturus erat. Quamuis & circa mundi finem super Iudæorum quoque reliquias, quæ ad ipsum conuertentur, dominium sit habiturus.

Quarta ratio efficaciter demonstrans primi aduentus Messia tempus iam præterisse, sumpta ex determinati temporis præteritione, per Danielis uaticinium secundum Talmudistarum expositiones. Et prima quomodo accipiendæ sint 70. Danielis hebdomades, tempus Messia præfixum continentes. Caput XIII.

CAPNIO,

TOti Christianę rei publicę operę precium te facturum arbitror, si ad iuniorum Iudęorum perfidia magis conuincendã, determinatum ueniendi tempus à prophetis Messia assignatum, iam præterisse, per eorum scripturas ostenderis. GAL. Inter ceteros igitur qui præfixum Messia uenturi descripsere tempus, Danielem id præcipue fecisse, te (ut puto) minime latet. Is nanque ita ait cap. nono, ועיר אני מוכר בתפלה והאיש גבוראל אשר ראיתי בחזון בתהלה מועת ביעה צוגע אלי בעת מנחת ערב ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל ענה יצאתי להשכיל בניה : בתהלה החזונית יצא דבר ואני באתי להגיד כי המודות אתה ובין דבר וחכון במראת : שבועים שבעים נחתר על עמו ועל עיר קדשך לבלא חפשיע ולתתם חטאת ולכפר עון ולחבוט צדק עלמרים ולתתם חזון ונביא ולמשח קדש קדשים : והרע והשכל מן מיצא דבר להשיב ולבנות ירושלם ער משיח נגיד שבועים שבעה ושבעים ששים ושנים חשוב ונבנתה רחוב וחרוץ וכצוק העתים : ואחרי השבעים ששים ושנים יבנת משיח ואין לו והעיר והקודש ישחית עם נגיד חכא וקצו כשטת וער קץ מלחמה נחרצת שבמות : והגבור ברית לובים שבו ע אחר וחצי השבוע ישבית ובה ומנחה ועל בנת שקוצים משומם וער בלה : Hoc est, ut uerbum uerbo reddam: Et dum ego loquerer in oratione, uir Gabriel quem uideram in uisione à principio, cito uolans tetigit me in tempore sacrificij uespertini, & docuit me, & locutus est mihi, dixitque: Daniel nunc egressus sum, ut docerem te intellectionem. Ab exordio precum tuarum egressum est uerbum. Et ego ueni, ut indicarem, quia uir desideriorum tu es. Animaduerte autem sermonem, & intellige uisionem. Hebdomades 70. præfixum est (fore scilicet) super populum tuum, & super Urbem sanctuarij tui, ad consuman-

consumandam præuaricationem, & ad finiendum peccatum, & ad delendam iniquitatem, & ad adducendam iustitiam seculorum, & ad complendam uisionem & prophetiam, & ad unguendum sanctuarium sanctuariorum. Scito autem & animaduerte, Ab exitu uerbi ad reuertendum, & ad ædificandum Ierusalem: uel ab egressu uerbi, ut iterum ædificetur Ierusalem, usque ad Messiam Ducem, uel Principem, uel principalem, uel coram factum: Hebdomades septem, & hebdomades sexaginta & duæ. Reuertetur ipsa, & ædificabitur platea & fossatum, sed in angustia temporum. Et post hebdomadas sexaginta & duas, occidetur Messias, & non ei. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus Ducis uenturi. Et finis eius in impetu, uel raptu. Et usque ad finem belli præcisi, desolationes. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una. Et medium ipsius hebdomadæ deficere faciet decollationem, & oblationem. Et super abominationes desolatio. Et usque ad finem & præfinitionem perueherabit, uel conflabitur, uel liquefiet ipsa super desolationem. CAP. Quoniam ut uideo, prophetia hæc multa ac magna continet mysteria, eamque recentiores Iudęorum ut contra ueritatem sibi fugam parent, multimodis extortionibus peruertere connituntur. Eapropter præ cæteris ipsam diligentius discutias, oportet. Et primo quidem quonam pacto hebdomades istæ accipiendæ sint. GAL. Faciam equidem, cum primum cuiusdam Iudæi ex Sadducæorum genere, nomine Porphyrij perfidam refellero impudentiam. Qui ne cogatur per hanc Danielis prophetiam ueritatem fateri, contra omnium sententiam dicere ausus est, de Danielis huiusmodi uerbis non esse curandum, cum propheta non fuerit, nec inter prophetas numeretur. Contra quem nos dicimus, Danielem ipsum non modo prophetam fuisse, sed maiorem quoque quam multi ex prophetis apud Hebræos fere omnes haberi. Prophetam nanque eum extitisse in libro מגילה Meghila, in capite מגילה נקראת Meghila nikreth, id est, Historia legitur, manifeste ostenditur. Vbi sic ad uerbum dicitur, Baruch filius Herig, & Sarias Mahasia, & Jeremias filius Hilchia, & Daniel uir desideriorum, & Mordochæus Balsan, & Haggæus, & Zacharias, & Malachias omnes prophetauerunt in anno secundo Darij. Hæc ibi. Cum igitur Daniel hic prophetasse dicatur, atque inter prophetas connumeretur, ipsum prophetam fuisse, minime negari potest. Liber quoque ipse apud Hebræos inter uiginti quatuor sacræ scripturæ libros, unum per se obtinet gradum, semperque apud eos inter ueraces habitus est ueracissimus, Susannæ duntaxat, ac Belis, draconisque historijs exceptis, quas secundum Hebræos Danielis uolumen respuit. Neque apud eos quisquam inuentus est unquam, tam uehementer insulfus, qui Danielis sanctitati & ueritati derogare præsumpserit, præter nequissimum hunc Porphyrium Sadducæum. Qui maluit conscientia reluctante,

Porphyrius in deus contra Danielem.

Liber Danielis quanta sit autoritatis.

Danielis auctoritatem denigrare, quam Dominum Iesum Christum tam claro eiusdem Danielis testimonio conuictus, confiteri. Eius tamen temeritatem non homo, sed Deus ipse confutat. Dum apud Ezechielem 24. cap. ait, Fili Adam terra cum peccauerit. Et infra, Fuerintque tres uiri isti in medio eius, Noas, Daniel, & Iob. Ipsi iniustitia sua liberabunt animam suam, dicit dominus Deus. Et rursus 28. ca. Fili Adam (inquit) dic Principi Tyri (ironice scilicet) Ecce sapientior es tu Daniele, nullum mysterium latuit te. Ex his igitur alijsque quam plurimis, satis liquet ad huius impijsissimi Sadducei impudentiam improbandam, quanta apud homines esse debeat Danielis auctoritas, cuius talis ac tanta est apud Deum. Nunc autem quomodo in hac Danielis prophetia accipiendae sint hebdomades, uideendum est. Quod ut paucis absoluaui, dico, quod hic omnes tam Christiani, quam Hebraei expositores in modo accipiendi hebdomades conueniunt. Accipiunt enim illi hebdomadem hic pro septem annorum spacio, quemadmodum & nos. Quamuis quidem ex nostri seculi Iudaeis si quando eos his Danielis sermonibus ad ueritatem confitendam concuti, atque coartari contingat, hebdomadam hoc loco non septem annorum, sed septem iubileorum, uel centenariorum, seu decadum spacium intelligi debere asserunt. Quod nemo eorum quantumcunque peruersus, siue in Talmud, siue alibi scripsisse hucusque compertus est. Horum autem impudentia Gabriel ipse angelus obtundit, dum in praemisissis ait: Et medium ipsius hebdomadis ultime scilicet deficere faciet decollationem sacrificiorum scilicet, & oblationem caeterorum uidelicet omnium. Cum enim haec sacrificiorum defectio siue cessatio, ante templi destructionem tam per Dominum Iesum Christum, quam per Romanos facta reperiatur. Ipsaque sacrificiorum decollatio nunquam ac nusquam ab Iudaeis (ut ipsi fatentur) ex eo tempore facta fuerit. Liquidò profecto constat septuaginta has hebdomades ante templi euerisionem omnino completas fuisse. Hanc enim hebdomadam, cuius medium erat sacrificiorum sanguinolentam congeriem cassaturum, nouissimus locus quem tenet, postremam omnium esse demonstrat. Ex quo necessario sequitur, hebdomades istas non quidem iubileorum, nec centenariorum, nec decadum, nec alterius cuiusuis numeri, sed annorum tantum esse spacium, alioquin minime tunc temporis completae fuissent. Cum à prioris templi incendio, usque ad nouissimi excidium, non fuerint secundum eos, nisi septuaginta captiuitatis Babylonicae anni, atque quadringenti & uiginti quibus ultimum templum in sua perfectione permansisse, aiunt. Ex quibus omnibus septuaginta has Danielis hebdomadas Iudaei constituunt, ut in sequentibus latius patebit. Quod autem praedictae Danielis hebdomadae annorum sint, primo ex modis quibus sacra scriptura hebdomadas accipit, ostenditur. Non enim eas nisi dupliciter accipere solet. Nam uno

quidem

quidem modo hebdomadam accipit pro septem dierum spacio, ut patet Leuit. 23. c. Vbi dicitur, quod septem hebdomadae sunt à festo paschae accipiendae, quae 49. dies faciunt, & quinquagesima die festum est pentecostes. Altero uero modo sumit hebdomadam pro septem annorum curriculo. Vt est illud Leuit. 25. dictum, Numerabitis septem hebdomadas annorum, quae faciunt annos. Et quinquagesimus annus immediatè sequens, iubileus esse praecipitur, qui apud Iudaeos remissio nis erat annus. Cum igitur alius ab his duobus non inueniatur modus, quo hebdomada accipiatur in sacris literis. Nec possit in praedictis Danielis uerbis hebdomada pro septem dierum spacio accipi, quia sic tota Danielis prophetia infra annum & dimidium completa fuisset. Pro septem igitur annorum curriculo accipiatur, necessario consequens est. Hoc deinde per R. Abraham magnum apud eos glossatorem ac Doctorem, hoc modo probatur, cum ait, Dixit uenerabilis Magister noster רבי אברהם Seadias, quod iste septuaginta hebdomades annorum sunt. Testis autem huius rei est illud Dan. 10. dictum, Post hoc ego Daniel fui lugens tribus hebdomadibus dierum, panem desiderabilem non comedi. Et reliqua usque ad complementum trium hebdomadum dierum. Non autem numerauit cum septuaginta hebdomadibus dies. Medium namque hebdomadis praememoratum sunt mille ducenti & uiginti dies. Sicut probatione sufficienti probabo. Porro medium possibile est, quod non sit medium perfectum, non habens minus nec plus, ut illud Num. 32. Et dimidium tribus Manasse. Et multa huiusmodi. Scito autem quod dies semper sunt dies, & non anni in sacra scilicet scriptura. Verumtamen possibile est, quod cum dicitur dies, sit dies annus perfectus, redeunte anno in iteratione dierum, ut cum dicitur Exo. 13. ביימים ימימה Id est, A diebus in dies, hoc est ab anno in annum, qui sunt annus perfectus. Cum uero dies dicitur cum numero, ut duo dies, aut tres, non possunt dies esse anni, sed oportet quod sint dies, quemadmodum dicuntur. Et propter hoc dictum est Leuit. 24. Et numerabis tibi septem hebdomadas annorum. Et idcirco dixi, quod dies mille ducenti & nonaginta sunt medietas seu medium hebdomadis supra dictae. Et hoc est illud Dan. 12. אשרי המוחה ויגיע לימים אלה שלש מאות שלשים וחמשה Hoc est, Beatus, qui expectat & pugnat ad dies mille trecentos triginta quinque. Si enim hic dies dicantur esse anni, quomodo uerum esse poterit, quod homo expectet mille annos & perueniat, maxime cum scriptum sit Psal. 89. Dies annorum nostrorum in eis septuaginta anni. Haec R. Abraham super Daniele. Ex quibus tria sumuntur argumenta. Primum quidem est, quod praedictae Danielis hebdomadae sunt omnino annorum. Secundum uero est, contra Iudeos nostri temporis, frequentius dicentes, Quod dies mille trecenti triginta quinque de quibus meminit Dan. 12. sunt anni, quibus uisitari debent, & Messiam habere,

u 2

quos quidem annos ab ultimi templi destructione computant. Quod falsum esse, ex præmissa R. Abraham expositione, manifeste patet. Tertium demum est, quod hi præmemorati dies sunt dimidium ultimæ hebdomadarum Danielis. Quo scilicet tempore Christus uenit ad baptisimum, & prædicauit, ac discipulos ad se uocauit. Ex his omnibus clarum est, quod in hac Danielis prophetia hebdomada non accipitur nisi pro septem annorum spacio. Quare septuaginta hebdomadæ illæ quadringentos & nonaginta continent annos. HOG. Quomodo accipiendi sunt harum hebdomadarum anni? Nam Beda quidem, & alij quidam ex nostris eos lunares esse aiunt, duplici potissimum ratione moti. Tum quia in textu hebdomadæ istæ abbreviatæ dicantur. Quare cum anni lunares undecim diebus breuiores sint quam solares. Annus enim solaris dies 365, & quadrantem unum, ac minutas 5, continet. Lunaris uero ex 354. constat diebus. Sequitur plane harum hebdomadarum annos non solares, sed lunares esse debere. Tum etiam quia cum angelus Danieli loqueretur qui Hebræus erat, Hebræi autem per annos lunares computarent, ipsum non de solaribus, sed de lunaribus locutum fuisse annis, credere par est. GAL. Qui hoc dicunt, non parum errant. Non enim textus ipse (ut eorum respondeam rationibus) hebdomadas istas abbreviatas dicit, Nam ubi nostra æditio abbreviatæ sunt, habet: Hebraica litera dicit, נְהַתַּח Nehtach, quod idem est, quod præcisum, cum à uerbo Hebraico הָתַח hatach ueniat, quod proprie incidere, seu præcidere, ac determinare, & statuere significat. Quam ob rem hebdomadæ istæ iuxta Hebraicam ueritatem non abbreviatæ dici debent, sed potius præcisæ, præfinitæ, uel prædestinatæ. Quia per 70. annos prædestinate fuerunt antequam per Gabrielē Danieli nunciatae fuissent. Quod in libro qui סֵדֶר הוֹלָם Seder holam, i. ordo mundi appellatur, optime ostenditur, cum in calce eiusdem libri scriptum est, ita R. Iose dixisse. Quid est dictum, hebdomadæ septuaginta præcisæ sunt? Per hoc docetur, quod fuerunt præcisione præcisæ ante per septuaginta annos. Si præterea Iudæi annum undecim diebus breuiorem quam sit solaris haberent, cum secundum eorum legem 14. die primi mensis cuiuslibet anni pascha celebrare teneantur. Sequeretur profecto, quod celebrando pascha, semper in unoquoque anno celebrationem paschæ alterius anni per dies undecim anticiparent. Quod si esset, infra breue tempus pascha suum in unoquoque mense celebrarent, neque nobiscum in tempore celebrandi conuenirent. Quod falsum esse ex eorum usu liquido patet, cum semper eodem ferme tempore ipsum pascha celebrent. Quare manifestum est, eos per annos solares sicuti & nos tempora computare. Nam & si menses lunares habeant, tertius tamen quisque annus apud eos tredecim menses siue lunationes habet, ceterorum uero unusquisque duodecim duntaxat continet menses. Ita quod per embolismos temporum

Anni harum hebdomadarum an sint solares uel lunares.

porum adæquationes ipsi facientes, per annos solares quemadmodum & nos tempora metiuntur. Habent enim & ipsi duodecim menses quos tam primo quam secundo anno tribuunt, incipiuntque annum à mense Martio, quem ניסן Nisan uocant. Sed ultimo mensi tertij anni, hoc est Februario, quem אדר Adar nuncupant, alium addunt mensē quem וְעָדָר Veadar, id est, Et Februarium appellant, Eam ob rem & nos & illi in annorum computatione conuenimus.

Quod præfixum 70. harum hebdomadarum tempus secundum Hebræorum computationem in domino nostro Iesu Christo præcise impletum sit. Cap. xv.

CAPITULO,

Vonam tempore hæ annorum hebdomadæ connumerari cœperint, & quousque peruenerint, nunc te dicere, opus est. GAL. A quo termino hebdomadæ istæ inchoari debuerint, non est paucis absoluendum. Cum quicquid hic intenditur, ab eo maxime pendere uideatur, ac inter nos & Iudæos circa hoc diuersa sit opinio. Ipsi namque harum hebdomadarum numerum ab eo tempore inchoant, quo Ierusalem per Nabuchodonosor Regem Babylonis, ut 4. Reg. 23. & Iere. 52. legitur, diruta fuit. Ex eo suam fulciant sententiam, quod Dan. 9. c. ita dictum sit, In anno uno Darij filij Assueri de semine Madai, qui Rex effectus est super Regnum Chaldeorum, in anno uno Regni eius, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, quorum factus est sermo ad Ieremiam prophetam, ut complerentur desertis uel dirutis Ierusalem septuaginta anni. Ex horum igitur uerborum sine astruere nituntur, quod 70. anni per Ieremiam dicti inter ipsas hebdomadas computari debeant. Nam si ipsis addantur 420. anni illi quibus ultimum templum durasse aiunt, 70. istæ Danielis hebdomadæ, hoc est, anni 490. perficiuntur. Quod in libro qui apud eos סֵדֶר הוֹלָם Seder holam, i. ordo mundi dicitur, probare nituntur. Sed facile est, ostendere ipsos in hoc insania nimia laborare. Non solum ex eo, quod in antedictis Danielis uerbis, super quæ supputationis suæ fundamenta insipienter iaciunt, de his hebdomadibus nulla facta sit mentio, sed de complendis tantummodo captiuitatis Babylonicæ annis. Quod in primo Cyri Regis anno completum fuisse, in sui libri principio Ezras docet. Verum ex eo quoque, quod Gabriel angelus in suis uerbis, in quibus ipsi impudenter proteruiunt, cum Danieli dixit, Scito autem & intellige. Ab exitu uerbi ad reuertendum, & ædificandum Ierusalem, usque ad Messiam Ducem, hebdomadæ septem, & hebdomadæ septuaginta & duæ, non dixit ab exitu uerbi destructionis Ierusalem, sed ab exitu uerbi ad reuertendum & ædificandum Ierusalem. Quibus ex uerbis manifeste patet Iudæorum insania. Qui dum à primi templi excidio harum hebdomadarum supputationem incipientes, septuaginta annos quibus primi templi destructio durauit, & 420. quibus secundum templum

Falsa Iudæorum opinio.

Confutatio.

constructum permansit, computant. Nulla temporis quo ipsum templum secundum ædificatum est, mentione facta, & à uerbis ipsius angeli dissentanea, & à ueritate prorsus aliena asserunt. Non animaduertentes miseri (uide quanta contradicendi Christo cupiditate excæcatur) quã repugnantia quamq̃ impossibilia sint, quę loquuntur. Quod R. Abraham Auen Ezra aduertens, sic super Daniele ait, Miror super uerbis expositorũ, quomodo cõnectatur templi desolatio, & status eius perfectio in numero uno. Hęc expositio neq̃ saporem habet neq̃ odorẽ. Hęc R. Abrahã, qui magnæ apud eos est autoritatis, contra ipsorũ cõputationẽ quam à primi tẽpli euerfione inchoant. Neq̃ tamẽ p̃pterea ab obstinata fatuitate secedunt. CAP. Cum igitur in hoc lacertę simili fiant, quæ ab eo quod momorderit, nisi cum pane miliaceo, nunq̃ recedit. Velis obsecro eos in hac eorũ supputatione falsiloquos ac fures arguere, ori eorum scripturas ipsorum, uelut quendã panem miliaceum calidum apponendo. GAL. Illud itaq̃ in primis loco panis miliacei afferã, quod in libro מגילה Meghila, in cap. מגילה נקרתה Meghila nikereth. i. Historia legit, hoc modo scriptum est, Et unde habet, q̃ Nabuchdonosor Regnauit 45. annis. Ex eo habetur, q̃ in captione Iehoiachin Regis Iuda, erat octauus annus Nabuchdonosor. Iuxta illud 4. Reg. 24. dictũ, Et ingressus est Iehoiachin Rex Iuda. Et post pauca, Et cœpit eum Rex Babel anno 8. regni sui. Scriptum quoq̃ est Iere. ultimo, & 4. Reg. ult. Factũ est autẽ in 38. anno captiuitatis Iehoiachin Regis Iuda in duodecimo mense in uigesima quinta mēsis, & eleuauit Euilmerodach Rex Babel in anno primo Regni sui caput Iehoiachin. Si istis triginta septem annis addas octo paulo ante dictos, habebis 45. annos, quibus Nabuchdonosor regnauit. Habetur quoque per גמרא ghemara. i. per traditionem in Talmud. Euilmerodach eius filium triginta tribus regnasse annis. Quod ita necessario fuisse, per ea quæ Iere. 27. c. dicta sunt, liquido patet. Sic enim ibi dicitur, Ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchdonosor Regis Babylonis serui mei. Et paulo post, Et seruient ei omnes gentes, & filio eius & filio filij eius. Quãto autem tempore id durare debuerit, ostenditur Iere. 25. c. sic dicentis, Et seruient omnes gentes istæ Regi Babylonis septuaginta annis. Quod nisi Euilmerodach uiginti tribus (ut dictũ est) regnasset annis, uerum haudquaquam esse potuisset. Postea in eadem traditione ita subditur, Balthasar eius filius tribus regnauit annis. In anno enim inquit Dan. 8. cap. tertio. Regni Balthasar, Darius autem qui ipsum occidit, duobus regnauit annis. Cyrus uero nepos eius secundum eos tribus regnauit annis. Assuerus autem qui & Artaxat, annis regnauit 14. De quibus duo quidem per traditionem habentur, 12. uero ex libri Ester 3. cap. Deniq̃ in anno sexto Darij secundi Regis, domus Dei secunda consummata est, atq̃ perfecta. Vt legitur in libro ערין Arachin. i. preciorum, in cap.

cap. אין וערין En naarachin. i. Non ordinabunt, ubi sic dicitur, בית שני בניה עמר ארבע מאות ועשרים שנה Hoc est, Domus secunda quantum stetit: 420 annis. In libro quoq̃ עבודה זרה Auoda zara. i. seruitus aliena, in cap. לפני יריחו liphne edehen. i. ante eorum festa, siue solennitates. Legitur R. Iose ita dixisse, Regnum Persidis durauit domo Dei durante, annis 33. Regnum uero Græcorum permanente eadem domo durauit annis 180. Regnum autem Machabæorũ 103. Regnum postremo Herodis similiter 103. Glossa R. Selomonis cum annis (inquit) scilicet 30. quibus Barcozba cum Agrippa regnauit. Ex quibus omnibus 420. quibus domus Dei secunda durauit, habentur anni. Hęc omnia ex præmemoratis Iudeorum libris. Ex quibus hos annorum numeros quã breuissimè potuimus, excepimus, superfluis quibusdã quæ ad rem nihil pertinēt, omisis. CAP. Quantum uideo, nemo Christianorum numeros istos tam sacrę scripturę testimonijs, quã Talmudicis traditionibus roboratos, contemnere debet: quinimmo super aurum, & topacium, omnemq̃ lapidem preciosum eos amplecti, atq̃ diligere. Cum nihil compendiosius, nihil efficacius, nihilq̃ magis necessarium inueniri possit, ad demonstrandum contra Iudæos 70. has Danielis hebdomadas in morte Christi fuisse completas. In his nanq̃ numeris neq̃ solaris & lunaris nimium Iudæis ridiculosa requiritur collatio, neq̃ alia plurima, quibus peritus etiam Theologus sæpe confundit, per eos quoq̃ Iudæorum iuniorum obstinata impietas tum de mēdacio, tum de furto criminaliter conuincitur. Et usq̃ adeo quidem, ut nulla tergiversatione defendere queant. Quam obrẽ quod cœpisti clarius quęso prosequere. GAL. Didicimus itaq̃ ex sacrę scripturę uerbis, ex Iere. scilicet 52. c. & 4. Reg. 25. anno regni Nabuchdonosor 19. primum templum dirutum atq̃ solo æquatum fuisse. Cum igitur Nabuchdonosor ipse 45. regnauerit annos, ut iam dudum probatũ est. Ipsum profecto post eiusdẽ templi euerfionẽ 27. super regnasse annos, consequens est. Nec obstat q̃ primus annus imperfectus fuerit. Moris etenim scripturę fuisse docet Talmud, nõ solũ 7. menses absq̃ 10. diebus, quos annus ille habuit, p̃ anno uno supputare, sed etiã diẽ unũ quandoq̃ pro anno ponere, ut in lib. ראש השנה ros hassana. i. capitis anni, cap. ערבעה ראשי אמר מר יום השנה הן. i. Quatuor principia anni sunt. Ibi enim sic legit, אמר מר יום השנה הן. i. Quatuor principia anni sunt. Ibi enim sic legit, אמר מר יום השנה הן. i. Quatuor principia anni sunt. Hoc est: Dixit Mor, Dies una in anno cõputata est quãdoq̃ pro anno. Si his igit 27. annis quibus Nabuchdonosor post primi tẽpli excidiũ regnasse, ostẽsum est, 23. anni illi quibus Euilmerodach filius eius post eũ regnauit (ut p̃ Talmudicã eorũ traditionẽ p̃batũ est) addant. 50. præcisẽ habent anni. Si hoc etiã modo reliquos prædictę traditionis p̃secutus fueris annos: tres uidelicet quibus Balthasar postmodũ regnauit, ac duos Darij: tres quoq̃ secũdũ eos Cyri, quẽ ipsi cores uocãt, atq̃ 14. Assueri, & sex Darij, sub quo secũdũ tẽ.

plum completum est, cum quinquaginta antedictis cōnectantur, à pri-
mi templi subuersione, usq; ad secundi consummationē. 78. computa-
buntur anni. Ex quo eos 8. nobis secundum eorum supputationem
furari annos, adeo manifestum est, ut nulla ualeant excusatione nega-
re. Et quemadmodū 8. antedictos in oculis hominū insensibiliter sur-
ripere nituntur annos. Ita quoque de 30. quibus Cyrus regnauit annis,
furtim nobis 27. subtrahere conantur, tribus duntaxat eum regnasse
asserentes. Nam cum Eusebius Cæsariensis, Paulus Orosius, Hierony-
mus, & Beda, ac alij quoq; omnes historici tam Græci quàm Latini, Cy-
rum ipsum triginta regnasse annos dixerint, liquet plane, Iudæos ipsos
falsiloquos, atq; fures esse, & frustra ante pennatorum ac uidentium o-
culos, falsitatis suæ iacere retiacula. CAP. Ut magis igitur huius furti
rei deprehendatur, uellem per eorum quoq; historiographos, Cyrum
ipsum probares triginta regnasse annos. GAL. Iosephus quem ipsi Ioseph
ben Gorion appellant, id ipsum apud eos aperte asserit. Idē quoq;
& Iosephon ipsius Iosephi abbreviator, manifeste ostēdit, dum ita He-
braicē loquitur, Tunc ut Cyrus audiuit, quod eunuchus quidam inter-
fecerat Balthasar Babylonis Regem, uotum uouit ædificare templum
Domini in Ierusalem, ac uasa templi remittere. Et post pauca, Factum
est inquit, ut Darius Medorum Rex egrotaret ad mortem. Vocauitq;
Cyrum generum atq; propinquum suum, & eum Regem pro se con-
stituit. Sicq; factum est unum Persarum atq; Medarū Regnum. Et in-
frā, Pugnauit autem Cyrus in oriente, & cepit eos qui sunt ultra Indiā,
& in australi plaga, omnemq; terram Æthiopiæ, & omnes habitantes
in finibus austri, ac in occidēte etiam usq; ad terram ספרד Sepharad. i.
Hispaniæ. Et in aquilone omnem terrā Macedoniæ, & Cappadociæ,
& Scythiæ. Omnemq; terram Elan, & Elazar, ac montes Eltahu, & Ha-
zar, usq; ad montes niuis, qui transiri non possunt. Reliqua uero gesta
Cyri nonne scripta sunt in libro Regum Medorum atq; Persarū? Et in
libro Iosephi filij Gorionis, quē Titus Vespasiani filius captiuauit? Et
paulò post, Pugnauit adhuc Cyrus contra Regē Setim. i. Scythiæ. Ver-
terūtq; terga uiri Setim, & cecidit Rex eorum, omnesq; fortes eorum.
Cæteri autem ad ciuitates confugerunt, cum Tamyra Regina & eius fi-
lio. Quod cum Cyrus uidisset, fugam simulauit. Quod uidentes uiri
Setim, post eum exierunt ad planiciem. Cyrus autem in eos reuersus,
plurimos ex ipsis interfecit. Fugerunt itaq; reliqui uiri Setim cum Re-
gina ad mōtes. Cumq; uidisset Tamyra, quod filius suus mortuus esset,
uehementer doluit, occupariq; fecit montium transitus. Cumq; Cyrus
nullum iam timens aduersariū, securus & confidenter de finibus terræ
Setim egredere, exiuit omnis exercitus. Ipse aut cum paucis remanēs,
nocte illa inter duos montes cōmoratus est. Tamyra igitur morti se ex-
ponens, subito in castra Cyri irruit, percussitq; ducenta milia uirorum
fortium

Cyri regnum
& uictoria.

Cyri mors.

fortium Persarum: coepitq; Regem Cyrum. Succinxit autem se Regi-
na, & quasi fera raptis sibi catulis uenit ad cadauer Cyri. Abcissumq;
caput eius proiecit in puteum occisorum sanguine plenum, dicens, Bi-
be Cyre, & satiare, atq; inebriare sanguine quem sitisti. Triginta ete-
nim annis sanguinem absq; mensura sudisti. Rex igitur Cyrus inuenit
uitæ suæ terminū in terra Setim, & regnauit Chambises filius eius pro
eo. Hæc omnia Iosephon Hebræus. Ex quibus aperte patet, Cyrum post
Darium triginta regnasse annis, in quibus iuxta Tamyra Reginae di-
ctum, sanguinis effusioni operam dedit. Neq; enim possibile, neq; ueri-
simile est, quod in trium annorum spacio quo ipsum Iudæi regnasse a-
iunt, tot orientis, & occidentis, & austri, atq; aquilonis Regna sibi sub-
ijcere potuisset. CAP. Vnde igitur Iudæi tanti erroris accipiunt oc-
casionem, ut tres tantum annos ipsi Cyro tribuant? GAL. Quemad-
modum Dan. 11. cap. scribitur, in primo Darij anno eidem Danieli Ga-
briel angelus huiusmodi uerba dixit, Adhuc tres Reges stabunt in Per-
sida, & quartus ditabitur opibus nimis super omnes. Et reliqua. Ho-
rum ergo trium Regum, secundum Hebræos primus Cyrus fuit, qui
& Darius, & Artaxerxes dictus est, ut dicitur in libro ראש השנה Ros
hassana, id est capitis anni in capite, quod incipit, ארבעה ראשי השנה הן
Id est, Quatuor capita anni sunt. Vbi sic ad uerbū legitur, Cyrus ipse
est Artaxerxes, ipse est & Darius. Cyrus autem dictus est, quia Rex re-
ctus fuit. Artaxerxes uero appellatus est, propter eius Regnū. Et quod
erat nomē eius, propriū scilicet Darius erat nomē eius. Secundus uero
horum Regum fuit Assuerus maritus Ester. Qui etiam & Artaxerxes
& Chambises nuncupatus est. Tertius autem Darius extitit. Qui Ar-
taxerxes etiam dictus est, quemadmodum plures alij Persarum Reges
Artaxerxes sunt appellati. Iudæi ergo idcirco Cyrum non nisi tribus an-
nis regnasse aiunt, quia pluribus ipsum regnasse in Danielis libro non
inueniunt. Quare piscatori persimiles censendi sunt, qui in mari tri-
bus piscibus hamo captis, plures in mari pisces non esse assererat, atq;
contendebat, eo quod plures ibi ipse inuenire nesciuerit. Concedant i-
gitur Cyrum triginta regnasse annos, & si omnes in textu scripturæ nō
habeantur, sicuti Assuerum eius filium quatuordecim regnasse affir-
mant, quanquam duodecim tantum ex eis in textu comperiant.
CAP. Optime quidem demonstraasti, Iudæos septuaginta harum
hebdomadatum numerum male inchoasse, peius deduxisse, ac pessime
consumasse. Perparum tamen (mihi parce) te fecisse dixerim, nisi nume-
rū ipsum & bene incipere, & melius prosequi, & optime finire, per eo-
rū scripturas docueris. GAL. Necessariū igitur est 70. harū hebdoma-
darū Danielis numerū, absq; Iudæorū calūnia & remorsu bene inchoa-
re cupiētī, diligētius attēdere, quid ipsius Danielis auribus ex ore Ga-
brielis angeli uerbū dei psonuerit, dū dixit, Scito aut & aniaduerte, ab
egressu

Cyrus, Artaxerxes dictus
& Darius.

Assuerus, Artaxerxes dictus
& Chambises.

egressu uerbi ad redeundum, uel de reditu, & ad ædificandam uel de ædificanda Ierusalem, usq; ad Mesiã Principem, uel coram factum, hebdomadæ septem & hebdomadæ sexaginta & duæ. Vbi ualde notandum est, quã uigilanter Gabriel Danielem hortetur, scire atq; animaduertere tempus egressiõis uerbi de reditu populi Dei ex Babylo nica captiuitate, ab eoq; tempore earundem hebdomadarũ numerum incipere. Nusquam autem huius uerbi egressus inuenitur expressius, immo nusquam tam euidenter reperiri poterit, quã apud Ieremiam 29. c. sic dicentem, *כי בן אמר יהוה בי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אבקר*, Id est, Sic dicit Deus, Cum fuerint completi in Babylonia 70. anni, uisitabo uos, & statuam, uel erigam super uos uerbum meum bonum, & reuer ti faciam uos ad locum istum. Et rursus post pauca, *וקצתתי אתכם מבבל הגוים ומבבל המקומות אשר הרחתי אתכם שם נאם יהוה והשבתי אתכם אל הארץ אשר הגלתי* Id est, Et cõgregabo uos de uniuersis gentibus, & de cunctis locis, ad quẽ expuli uos, dicit Deus. Et reuer ti faciam uos ad locum, à quo uos trãsmigrare feci. Et tandẽ post multa sic 30. ca. inquit, *כי אמר יהוה הנני שב שבות אחלי יעקוב ומשבנותי ארחם ונבנתה עיר על הלה* Hoc est, Sic dicit Deus, Ecce ego conuertam re, quietionem tabernaculorum Iacob, & habitaculorũ ipsius miserebor. Et ædificabitur ciuitas super excelso uel aggere suo, & templum iuxta iudicium suum sedebit. Siquis aduerterit prioris harum autoritatũ finem, atq; secundæ, totamq; tertię continentiam, atq; Gabrielis uerba paulò superius dicta, istaq; cum illis contulerit, negare minime poterit, egressum uerbi ex ore Ieremiæ de populi reuersione, deq; Ierusalem & templi reædificatione ibi fuisse. A quo quidem uerbi egressu 70. harũ hebdomadarum numerum inchoandum fuisse ostendit. Quod si quis negare uellet, non satis uideo quomodo possit sui esse defensor, quin sit uel mentis inops, uel mentis inopis impudens imitator. Qui uero scire uoluerit, quõnam tempore hoc uerbum fuerit ex ore Ieremiæ egressum 28. libri eiusdem prophetæ caput legat. Quod ita incipit, *בשנה החיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנה הרביעית בחרש החמישי* Hoc est, Et factum est in anno illo in principio Regni Sedechiæ Regis Iudæ in anno 4. in mense 5. Cumq; alium nullum annorum numerum propinquiorem q̃ istum supradictis inuenire possit, perspicue sibi patebit, in quarto regis Sedechiæ anno, uerbũ hoc de populi reditu, deq; Ierusalẽ & tẽpli reædificatione, ex ore Ieremię fuisse egressum. Quartus autẽ Sedechiæ annus fuit 12. Nabuchdonosor. Sedechias qppe 11. regna uit annis, ut habetur 4. Reg. 24. & Ierem. 52. Cum capta atq; combusta fuit urbs Ierusalem, & templũ, anno scilicet Nabuchdonosor (ut patet eisde locis) 19. Si ergo Talmudisticã traditionẽ sequamur, quẽ in li. מגילה Meghila, cap. 1. ex sacræ scripturæ uerbis colligit, Nabuchdono for

for annis regnasse 45. cuius anno 29. ac mense 5. (ut dictum est) templum dirutũ fuit, habebimus sane, Nabuchdonosor ipsum ab eo tempore quo uerbum de populi regressu, & Ierusalem ac templi reædifi catione ab ore Ieremiæ egressum est triginta quatuor regnasse annis. Quorum & si unus imperfectus sit, cum tamen maiorem anni partem habuerit, pro integro computatur. Deinde uero prædictam traditio nem diligentius prosequentes, his 34. annis ipsius Nabuchdonosor 23. addamus, quibus Euilmerodach filius eius regnauit. Et 57. habebi mus annos. Quibus si tres ipsius Balthasar filij Euilmerodach iungan tur, 60. habentur anni. His quoq; si duo anni Darij, & 30. quibus Cyrus nepos eius regnauit, accedant, anni erunt 92. Porro si istis & anni 14. Astueri, & sex Darij, sub quo templi structura consummata est, adiun gantur: clarum est quod ab egressu uerbi sæpius dicti, usq; ad templi secundi completionem, secundum Iudæorum scripturas, 112. fluxerunt anni. Quibus si addantur anni 420. quibus templum secundum consti tisse indubitanter ab eis asseritur, habebuntur ab egressu uerbi ex ore Ieremiæ de populi reditu & de Ierusalem templiq; reædificatione, usq; ad eiusdem urbis templiq; excidium anni 532. De quibus si 42. qui post Christum passum præterierũt, subtraxeris anni 490. remanebunt, qui 70. Danielis hebdomadas perficiunt. Quæ cum ita sint, satis ut arbi tror abunde per Iudæorum scripturas patuit, has 70. Danielis hebdo madas in domino nostro Iesu Christo præcise completas fuisse. Quod longe clarius in sequentibus patebit.

Quod secundum nostras quoq; historias tam Græcas quàm Latinas, præfixum Mesiæ tempus in 70. his hebdomadibus contentum, præcise in Christi morte consummatum sit. Caput XVI.

CAPNIO,

EAteor quidẽ quod Talmudistarum sequentes computum, per eorum scripturas contra recentiores Iudæorum, proposi tum nostrum concludimus, quod scilicet harum hebdoma darum tempus in Christi morte (ut iam probasti) completum fuerit. Sed minime tamen (ut arbitror) hoc assequi ualebimus, si nostras hi storias tam Græcas, quàm Latinas in harum hebdomadũ supputa tione sequi uoluerimus. Sumus enim nos & illi, circa Medorum & Per sarum Græcorumq; atque Romanorum historias, admodum diuersi. Quare non parum te fecisse existimabo, si per nostras quoq; historias, præfixum Mesiæ temptus in 70. his hebdomadibus contentũ, in Chri sti passione consummatum fuisse, ostenderis. GAL. Sumus profectò nos & Talmudistæ in annorum computatione (ut ais) longe diuersi. Nam à quarto Sedechiæ anno, usq; ad Christum passum, secundũ eo rum

rum quidem historias anni 486. ac menses sex (ut ostendimus) fluxerunt. Qui hebdomadas 69. cum dimidia perficiunt. Secundum nostras uerò tam Græcas quam Latinas, anni 125. plures decurrerunt. Itē iuxta eorum computationes templum secundum ab eo tempore quo perfectum fuit, usq; ad sui ruinam, annis 420. permansisse reperitur. Iuxta nostras autem temporum supputationes, templum illud annos circiter 559. perdurauit. Quapropter qui uolunt Iudæos per eorum scripturas conuincere, ab eo tempore quo uerbum Dei, regressum populi pollicentis, ex ore Ieremiæ egressum est, à quarto scilicet anno Sedechiæ, harum hebdomadarum computationem inchoare debent. Vt in præmissis latissimæ ostendimus. Qui uero per nostras quoq; historias ueritatem hanc nancisci cupiunt ab alio eos tempore computationem hanc incipere oportet. Quod facilius facere poterunt, si uerba ipsa angeli diligentius discusserint, cum ait, Ab egressu uerbi, ut iterum ædificetur Ierusalem, usq; ad Messiam Ducem. Quasi dicere uellet, Eo quidem tempore erit harum hebdomadum inceptio, quo uerbum de urbe Ierusalē iterum ædificanda egrediet, & usq; ad Messiam peruenient. Cum igitur in his uerbis de urbis Ierusalē reedificatione mentio fiat, ab eo prorsus tempore 70. istæ hebdomadæ inchoari debent, quo uerbum de urbe Ierusalem iterum ædificanda egressum est. Quod anno 20. Regni Artaxerxis Longimani Persarum Regis, qui facultatem & libertatem reedificandæ Ierusalē Iudæis dedit, factum fuisse constat. Sic enim 2. cap. libri Nehumie ad uerbum legitur, Factum est in mense, *ἰσρ* Nisan, id est Martio anno 20. Artaxerxis Regis. Et uinum erat ante eum, & ego scilicet Nehumias leuaui manum, & dedi Regi. Eram autem quasi languidus ante faciem eius, dixitq; mihi Rex, Quare uultus tuus tristis est, cum te ægrotum non uideam? Non est hoc frustra, sed malū nescio, quod in corde tuo est. Et timui ualde, ac nimis, dixi q; Regi, Rex in æternum uiue. Quare non mœreat uultus meus, cum ciuitas domus sepulchrorum patris mei deserta sit, portæq; eius combustæ igni? Et dixit mihi Rex, Pro qua re postulas? Et orauit Dominum cœli, & dixit ad Regem. Si uidetur Regi bonum, & placet seruus tuus in cōspectu tuo, obsecro ut mittas me in Iudæam, ad ciuitatem sepulchri patris mei, & ædificabo eam. Dixertuntq; mihi Rex, & Regina, quæ iuxta eum sedebat, Usq; ad quod tempus erit iter tuum? Et quando reuerteris? Et placuit mihi ante faciem Regis, & misit me. Hæc ibi. Et tunc primum data fuit Iudæis libertas & facultas ædificandæ iterum urbis Ierusalem. Nam & si prius à Cyro & redeundi à captiuitate, & construendi templi libertatem accepissent, adhuc tamen neq; facultatem condendæ denuo Urbis predictæ acceperant, neq; templum quod Zorobabele Principe erigere cœperant, perficere potuerunt. Ex quo manifeste patet, quod iuxta angeli instructionem à 20. anno Artaxerxis Longimani, à quo primum

exijt uerbum, ut Ierusalem iterum ædificaretur, harum hebdomadum connumeratio inchoare debuit. Quod autem hebdomades istæ usq; ad Christum passum peruenerint, ex Græcarum Latinarumq; historiarum concordantia atque connexu, facile uideri potest. CAP. Hoc est quod te maxime facere uelim. GAL. Artaxerxes itaque iste postquam ad reedificandam Ierusalem misit Nehumiam, regnauit adhuc annis uiginti. Post quem Xerxes secundus mensibus duobus. Deinde Sogdianus mensibus septem. Deinde Darius secundus, qui dictus est nothus, id est spurius, annis 29. Deinde Artaxerxes Mnemon, qui & Artaxerxes Ochus, eius ex Ester Hebræa filius, annis quadraginta. Postea Artaxerxes Ochus, eius ex Ester Hebræa filius, annis 27. Post quē Arsanus eius filius annis quatuor Darius demum tertius, Arsani filius, in quo deficit Persarum Regnum, annis 6. & sic ab egressu uerbi, ut iterum ædificaretur Ierusalem hucusq; Persarum Regum tempora cōnumerando, habentur anni 126. minus tribus mensibus. Post Darij uero mortem Alexander Macedo cognomento magnus in regno Græcorum sex regnauit annis. Post quem Ptolomæus Lagi filius annis quadraginta. Deinde Ptolomæus Philadelphus annis triginta octo. Deinde Ptolomæus Euergetes primus annis uiginti quinque. Deinde Ptolomæus Philopator annis sedecim. Deinde Ptolomæus Epiphanes annis uiginti quatuor. Deinde Ptolomæus Philometor annis triginta quinque. Deinde Ptolomæus Euergetes secundus annis uiginti nouem. Deinde Ptolomæus Physcon annis decem & septem. Deinde Ptolomæus Alexander annis decem. Deinde Ptolomæus Soter annis octo. Deinde Ptolomæus Dionysius annis triginta. Denique Cleopatra in qua Græcorum Regnum finem accepit, annis uiginti duobus. A morte igitur Darij tertij hactenus trecenti colliguntur anni minus uno, quibus Græcorum Regnum perdurasse constat. Octauianus uero Augustus post mortem Cleopatræ in Romanorum Regno annis imperauit quadraginta tribus. Cui Tyberius successit. Cuius anno decimo octauo passus est Christus. Ab obitu ergo Cleopatræ usq; ad Christum passum habentur anni sexaginta unus. Quibus si addantur anni quos Persarum Græcorumq; Regum tempora supputando, collegimus, habentur ab egressu uerbi, ut iterum ædificaretur Ierusalem, id est à uigesimo Artaxerxis Longimani anno usq; ad Christum passum, anni quadringenti octuaginta septem, minus tribus mensibus, qui septuaginta complent hebdomadas minus tribus annis tribusq; mensibus. Si quidem in dimidio ultimæ hebdomadis Messias occidendus erat. Ex quibus profecto palam ostensum est, determinatum Messiæ tempus ab angelo Danieli reiectum, in Domino nostro Iesu Christo præcise impletum fuisse.

Contra obstinatam R. Selomonis, & R. Leui, aliorumq; iuniorum
temeritatem & insaniam, impudentissime Danielis uerba
peruertere conantium. Caput XVII.

CAPNIO;

Quanquam ob ea quæ dicta sunt, Iudæi recentiores scripturis
suis quasi armis proprijs deuicti, negare haudquaquam ua-
leant, Messiam iam uenisse, ipsumq; Dominum nostrum Ie-
sum fuisse. Tanta tamen calumniandi atque contradicendi cupiditate
obcæcantur, ut minime animaduertant, quàm absurda, quàm impossi-
bilia, quamq; diuinæ scripturæ dissentanea sint, quæ contra hanc Da-
nielis prophetiam diuersimode garrunt, pro uiribus ostendere conan-
tes, ea quæ Gabriel de Messia Danieli dixerit, non de uero Messia in le-
ge & prophetis promisso, sed de alio aliquo intelligi debere. Nam alij
quidem Messiam primo in Gabrielis eloquio expressum, cum dicitur,
usq; ad Messiam ducem, Cyrum fuisse aiunt. De quibus est Rabbi Se-
lomo in expositione, quam super Daniele m ædificauit. Alij uero Messiam
ipsum Nehumiam extitisse dicunt. De quibus est R. Abraham Auen-
Ezra, ut eius expositio super Daniele ostendit. Alij autem Messiam
ipsum Iehosiam Sacerdotem magnum fuisse, asserunt. De quibus est
Rabbi Leui, ut eius scripta super Daniele indicant. Alij insuper Mes-
siam ipsum Zorobabelem fuisse affirmant. Quorum opinionem mul-
ti hodie sectantur. Alij rursus Messiam secundo ibi positum, ubi scilicet
dictum est, Et post hebdomadas sexaginta & duas, occidetur Mes-
sias, ipsum Messiam Agrippam fuisse exponunt. Quos Rabbi Selomo
etiam secutus est: Vt igitur magis eorum appareat insania, uelim singu-
lorum deliramenta responsione ueridica confutares. GAL. Recte
eos in hoc, uti & in cæteris insanire existimas. Quid enim aliud in con-
tradicens tam euidenti Gabrielis testimonio, tam absurda eorum di-
uersitas ostendit, quàm triste illud Moysi presagium eis euenisse. Deu-
15. cap. de eis prophetatum, יבנה יתרה בשגעון ובעורון ובחמהון לבב ותיהי
במישש בצחרים כאשר ימישש העור באבלה ולא תצליח את רכבך
Hoc est, Percutiet te Deus insania, & cæcitate, ac stupore cordis. Et eris palpians
in meridie, quemadmodum palpat cæcus in obscuritate. Et non diri-
ges uias tuas. Vbi igitur ab angelo Danieli dictum est, Usq; ad Messiam
Ducem, hebdomadæ 7. & hebdomadæ 62. Quicumq; ibi per Messiam,
alium quàm uerum Messiam in lege & prophetis promissum, esse asse-
uerant, ipsos & insania & alias maledictiones paulo ante dictas incur-
risse, manifestum est. Cum nullus unquam in sacra scriptura inuenia-
tur Messias appellatus, qui uel sacro illo corporali oleo, quo Reges &
sacerdotes ungebantur, uel spiritali, id est spiritus sancti gratia (quod
sanctus Dauid Psal. 45. oleum lætitiæ uocat) unctus non fuerit. Corpo-
rali

Varius Iudæo-
rum error cir-
ca Messiam acce-
ptionem.

Confutatio.

rali autem oleo supradicto, neq; Cyrus, neq; Nehumias, neq; Iehosias
ipse Pontifex, neq; Zorobabel, neq; Agrippa, neq; alius illius temporis
quisquam unctus dici potuit. Cum oleum illud in ultimo templo nun-
quam fuerit. Quod optime in libro Sanhedrin Ierosolymitano proba-
tur, dum in capite אלו הן הגולים Ellu hen haggolim, id est, Isti sunt
captiui. Ita ait Rabbi Semuel, Quinque res defuerunt in ultimo
templo, quæ in primo fuerunt. Et unde probatur? Ex eo quod
dictum est Haggæi primo capite, עלו החר והבאתם עץ ובנו הבית
וארצה בו ואבנו Id est, Ascendite in montem, & afferte lignum, & ædifi-
cate domum, & contentabor in ea, & honorabor. Hic enim ואבנו
ueccabda diminute scriptum est, absq; litera ה he, quæ quinque signifi-
cat, ad designandum quinque res in quibus sanctuarium ultimum fuit
à primo diminutum, uidelicet ignem, arcam, אורים ותומים urim uethu-
mim, id est lumina & simplicitates, hoc est rationale iudicij, oleum un-
ctionis, & spiritum sanctum. Idem quoque in Midras Sir hassirim, id
est in expositione Cantici canticorum aperte ostenditur, super illud 8
cap. dictum, אחות לנו קטנה ושירים אין לה Hoc est, Soror nobis parua, &
ubera non sunt ei. Ibi enim sic dicitur, Soror nobis. Isti fuerunt de capti-
uitate ascendentes. Parua quia pauperes in exercitijs fuerunt. Et ube-
ra non sunt ei. Hæc sunt quinque res, in quibus ultima domus sancta à
prima est diminuta, uidelicet ignis, arca, אורים ותומים urim uethu-
mim, id est lumina & simplicitates, in quibus futura uidebatur, oleum
unctionis, & spiritus sanctus. Ex horum itaq; duorum testium ore, pa-
lam liquet, sacræ unctionis oleum tam corporale quàm spiritale in tem-
plo nouissimo defuisse, cum neq; spiritum sanctum, neq; oleum unctio-
nis in eo tunc temporis fuisse dicant. Ex quo concluditur, neq; Cyrum,
neq; Nehumiam, neq; Iehosiam Sacerdotem magnum, neq; Zoroba-
belem, neq; Agrippam, neq; alium quempiam illius temporis, præter
Iesum Nazarenum, qui ut ait psalmographus, oleo lætitiæ unctus fuit,
secundum ueritatem Messiam dici potuisse. Cum Messiam oleo unctio-
nis, aut corporali, aut spiritali, aut utroq; simul, unctum esse oporteat.
CAP. Hic Iudæi nobis possent obijcere, neutro oleo inunctos nonnun-
quam in sacris literis Messias uocatos fuisse. Dicitur enim Psalmo 105. <sup>Iudæorum iu-
niorum obiectio.</sup> אל תגעו במשיח
Id est, Nolite tangere Messias meos. Cyrum quoq;
ipsum ab Isaia Messiam appellatum legimus, cum 45. cap. ait, בה אביר
יהיה למשיחו לבורש אשר החזקתי בימינו Hoc est, Sic dicit Deus Mes-
sias suo Cyro, quem fortificaui in dextera sua. GAL. Veteres Tal- ^{Confutatio.}
mudistæ eis respondeant, ipsosq; in hoc sicut & in cæteris falsidicos ef-
se, ostendant. Nam Midras tillim, id est expositio Psalmorum super
dictum illud, Nolite tangere Messias meos, dicit Messias eo in loco
patres priscos intelligi. Abraham scilicet, Ishac & Iacob, quos spiritali
oleo hoc est prophetiæ spiritu unctos fuisse, nemo it inficias. Cum ue-

ro Isaias dixit, Sic dicit Deus Messiae suo Cyro, quem fortificaui in dextera sua (ut arbitror) catholicae asseuerandum existimo, Deum ibi non Cyro quidem Persarum Regi, sed uero Messiae fuisse locutum, prout in Talmud dicitur, eo in libro qui מגילה Meghila nuncupatur. Vbi sic ad uerbum legitur, Quid est quod scriptum est apud Isaiam, Sic dicit Deus Messiae suo Cyro. Nunquid Cyrus Messias est? Non, sed Deus sanctus & benedictus dixit Messiae. Oppono ego te Cyro, quem fortificaui in dextera sua. Et reliqua, quae in eodem capite Isaiæ sequuntur. Rabbi quoque Selomo hunc Isaiæ locum exponens, ita ait, Dixerunt magistri nostri, quod Regi Messiae dixit Deus sanctus & benedictus, קובל kobel, id est oppono ego te contra Cyrum, sicut dicitur in libro מגילה Meghilla. Rabbi etiam Abrahā in expositione Danielis, super illud, Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, sic dicit, Opinio eius qui dixit, Cyrum esse Messiam Domini, non est congrua. Ex his igitur clarum est, secundum ueteres Iudaeorum, Cyrum in Isaiā Messiam non esse uocatum. Quare quicumque ex Iudaeis contrarium dicit, tanquam insanus in eorum auctoritatem proteruit, quos ueridicos esse contendit. CAP. Et si omnes fere Iudaeorum iuniores hanc Danielis prophetiam diuersimode deprauare conantur, ut in libro qui apud eos עבירה זרה Hauoda zara, id est seruitus aliena, & in libro qui סדר הולם Seder holam, id est ordo mundi appellatur, liquido apparet. Quia tamen Rabbi Selomonis prauitas hoc in loco super ceterorum sententias penitus fundatur. Ideo ad maiorem clarioremque ueritatis expressionem, uellem ipsius Rabbi Selomonis expositionem praeceteris peruersam fideliter referres, ipsamque ueraciter improbares, ut uno deuicto, ceteri omnes pariter deuincantur. GAL. Sic igitur ipse hanc ipsam Danielis uisionem siue prophetiam exponens, peruertere nititur. Et ecce inquit uir Gabriel cito uolans tetigit me, & docuit me, dixitque, Daniel ab exordio precum tuarum egressum est Dei uerbum ad me, ut uenirem ad indicandum tibi ipsum. Tu autem animaduerte uerbum, & intellige uisionem. Nam septuaginta hebdomadas esse praecisum est, id est constitutum est, super Ierusalem a primi templi ruina, quae Sedechie tempore fuit, usque ad destructionem secundam per Titum faciendam. Quae quidem erit, & ut in ea captiuitate Iudaeorum prauaricatio consumetur, & persecutionibus mediantibus, eorum peccatum ita finem accipiat, ut mundati ab iniquitatibus, mereantur, ut adducam eis iustitiam sempiternam, & inungatur sanctuarium sanctuariorum, id est altaria, & arca, aliaque sanctuarii uasa. Quae omnia per Regis Messiae manus ipsis fient. Dicit praeterea has septuaginta hebdomadas quadringentorum & nonaginta annorum tempus continere. Quod a Babylonica transmigratione computare incipit, atque in secundi templi destructione terminari dicit. Deinde suam peruersissimam

R. Selomonis
falsa expositio

mam expositionem exequens ait, Scito ergo & animaduerte, ab egressu uerbi. Quasi diceret Danieli angelus, Quod per uirtutem uerbi quod ab exordio precum eius a Deo egressum fuerat, ut illud ei nunciaret, id quod per dictum uerbum importatur, ipse scire & animaduertere poterat. Nam tempus quo a sui destructione Ierusalem iterum aedificabitur, usque ad Messiam Ducem, hoc est usque ad Cyrum Persarum regem, qui Messias Isaiæ 45. capite dictus est, hebdomadae septem annorum erunt, Quae quidem septem annorum hebdomadae, numerum 49. annorum faciunt. Veruntamen tres anni supersunt, quos angelus non enumerauit, quia non nisi de hebdomadis completis mentionem fecit. Et sic annos duos & quinquaginta habemus. Et deinde hebdomadae 62. quibus platea, id est ciuitas & fossatum rursus aedificabuntur, quantum temporis permanebunt. In quibus 70. hebdomadarum numerus reperitur. Sed haec ciuitatis & fossati, id est muri duratio in angustia temporum erit. Quia aut a Persis, aut a Graecis, aut a Romanis, aut ab alijs gentibus Iudaei continue uexabuntur. Et post hebdomadas 62. occidetur Messias, id est Agrippa, qui in Vespasiani bello & templi excidio, Iudaeorum rex erit. Et non illi, hoc est, ipse Agrippa amplius non erit, per mortem enim de medio tolletur. Fuit autem hic Agrippa Messiae nomine appellatus, quia idem quod princeps seu magnus, per hanc dictionem Messias denotatur. Et ciuitatem scilicet Ierusalem & sanctuarium dissipabit populus Ducis uenturi, id est, Titi Vespasiani filij, & finis eius in impetu uel raptu, populi scilicet Romani. Et usque ad finem belli Gog magog haec desolationes perdurabunt. Et confirmabit pactum multis hebdomada una, Titus scilicet Vespasiani filius ad pactum & inducias cum Principibus Iudaeorum ueniet. Quas ob res infra illud septem annorum tempus, eis pacti spem dabit, & tamen in medio hebdomadis pactum suum irritum faciet, adeo quod ciuitatem & templum dissipando, decollationem & oblationem sacrificiorum deficere faciet. Et ultra hoc desolans iste loco sanctuarij abominationem, id est statuam idoli in templo ponet, & usque ad consumationem & constitutionem ipsius desolantis, per Messiae manus faciendam, perseverabit desolatio. Tempus enim idoli desolationis & illi seruentium tunc erit. Haec sunt quae perfidus ille R. Selomo super hanc Danielis uisionem seu prophetiam dicit, Quae quantum ueritati consentanea sint, per ea quae eius peruersitatem refellendo, dicturus sum, facile unusquisque iudicare poterit. Multa enim dicit, quae ut uidebitur, ipsius angeli dictis manifeste repugnant. Error autem quem in annorum computatione committit, per ea quae paulo superius diximus, improbat. Nunc eos duntaxat errores, quorum primus quidem est, Quod ea omnia quae in prima angeli propositione continentur, prauaricationis scilicet consumatio, peccati delitio, iustitiae sempiternae adductio, & reliqua, post septuaginta illas

Expositionis
confutatio.

R. Selomonis
errores.

hebdomadas uerificanda fuisse affirmat, post scilicet templi excidium. Quod est manifeste falsum. Nam cum textus his omnibus septuaginta hebdomadarum tempus constituat, ea omnia infra septuaginta annorum hebdomadas necessario adimplenda erant. Dicit enim hebdomades septuaginta præcisum, id est prædestinatum fuisse, fore scilicet ad consumandam præuaricationem. Et postea hebdomadibus illis iuxta opera quæ in eis futura erant diuisis, tandem ad hebdomadã ultimam deueniens ait, Et post hebdomades septuaginta & duas, occidẽt Messias, cum cæteris, quæ sequuntur. Non obstante, quòd maledictus iste Rabbi ad sui propositi accommodationẽ, dictiones multas textui addere, coactus fuerit. Secundus error est, cum ait dictum illud angeli, Ad consumandam præuaricationem, & ad finiendum peccatum, sic intelligendum esse. Quod in ea captiuitate in qua sunt, Iudæorum præuaricatio consumanda sit, peccatumq; eorũ persecutionibus mediantibus, finem habiturum. Ab eo igitur quæro, de qua præuaricatione, de quò ue peccato intelligat. Nam si de ijs præuaricationibus & peccatis se intelligere dicat, quæ Iudæi tempore primi templi commiserunt. Nihil profecto dicit, cum eorum poenas Iudæi secundi templi portare non debuerint. Quia iuxta ueterum Talmudistarũ sententiam, filij patrum iniquitates ferre non debent, nisi cum patrum uitam sequuntur. Si uero de peccatis quæ Iudæi tempore secundi templi admiserunt, se intelligere ait, Certe sic dicendo, Deum iniustum esse asserit. Cum peccata illa grauissima & importabilia, quæ ab Iudæis tẽpore primi templi commissa fuerunt, puta idololatriam, tot prophetarum cædes, totq; nefanda scelera, sola septuaginta annorũ captiuitate Babylonica deleuerit, qua in captiuitate & multa eis beneficia contulit, prophetas scilicet miracula, aliasq; dignitates. Et peccata tempore secundi templi commissa, quæ respectu illorum leuia erant, tam diuturna captiuitate, totq; calamitatibus adhuc non deleuerit, nec aliquod beneficiorũ, quæ in Babylonica captiuitate eis concesserat, in hac unquã concesserit. Quapropter necessario cõcludendum est, de alia præuaricatione, de alioq; peccato, quàm de ijs quæ R. perfidus iste dixerit, angelum Danieli locutũ fuisse. Tertius error est, cum arcam, aliaq; sanctuarij uasa per sanctuariũ sanctuariorũ, uel per sanctũ sanctorũ intelligi debere, affirmat. Quod expresse est contra sacrę scripture sententiam. Quæ apud Ieremiã dum de Iudæorũ redemptione loquit, ita ca. 3. ait, בַּיָּמִים הַהֵם נָאם יְהוָה לֹא יֵאמְרוּ עוֹר אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ בִּי וְלֹא יִפְקְדוּ וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹר. i. in diebus illis ait Deus, nõ dicẽt ultra, arca testamẽti Dei, neq; ascẽdet sup cor, neq; illius recordabunt, neq; uisitabũt, neq; fiet ultra. Quia, s. ut alio in loco dicemus, omnes ueteris testamenti cerimonie post Messig passionẽ, omnino cessaturæ erãt. Ex quo liquido patet, q; particula illa sanctuariũ sanctuariorũ, siue sanctus sanctorũ, neq; de arca, neq; de alijs sanctuarij uasis, intelligi potest. Quartus error est, dum super particu-

lam

lam illam, Scito ergo, & animaduerte, ab egressu uerbi. Vult quòd hæc præpositio, וְ מִן, id est ab, pro Per prepositione ponat. Non enim uult ipsum terminum à quo significare. Cuius oppositum per ipsius angeli uerba aperte uidemus, qui terminum etiam ad quem subsequenter posuit, cum usque ad Messiam Ducem, subiecit. Quintus error est, cum per hunc Messiam Ducem Cyrum Regem Persarum intelligendum esse, dixit. Quod quidem falsum esse ratione multiplici manifestum est. Primo quidem, quia cum angelus usq; ad Messiam נָגִיד נָאִיִּךְ Na: ghid, id est principalem, dixit, & Cyrum, & omnem alium præter principalem Messiam, exclusit. Secundo uero, quia non septem tantũ hebdomadas usq; ad Messiam principalem futuras dixit, sed septem & sexaginta duas. Tertio autem, quia iuxta eorum etiam supputationem, hebdomadas illas septem, annos quadraginta nouem continentes, nõ usq; ad Cyrum, sed usq; ad Balthasar completas fuisse constat, ut supra per Talmudisticam traditionem ostẽsum est, secundum quam dictum est, quòd post primi templi euerisionem, unde ipsi hebdomadas istas numerare incipiunt, Nabuchdonosor uiginti septem regnauerit annis. Euilmerodach uero eius filius uiginti tres. Qui omnes quinquaginta sunt. Ex quo patet quòd antequam Balthasar regnare cõpisset, ipse septem annorum hebdomadæ completæ fuerant. Deinde Balthasar ipse annis regnauit tribus. Post quem Darius duobus. Deinde Cyrus ipse regnare cõepit. Quare perspicuum est, secundum Talmudistarum cõputationem, angelum haudquaq; de Cyro locutum fuisse, cum usq; ad Messiam Ducem dixit. Sextus error est, cum Messia hunc occidendum Agrippã fuisse dicit, quem in secundi templi excidio per Romanos interfectũ fuisse, asserit. Cuius contrariũ in lib. de bello Iudaico Iosephus refert. Cum ait Agrippã ipsum se Romã contulisse, & bello illo durante, cũ Romanis fœdus pepigisse. Septimus deniq; error est, cũ dicit particulã illã, Cõfirmabit aut pactũ multis hebdomada una, & dimidiũ hebdomadæ deficere faciet decollationẽ & oblationẽ sacrificiorũ, de Tito Vespasiani filio intelligendã esse. Quia scilicet Titus ipse fœdus cũ Iudæorũ Principibus percussus, in dimidiõ ipsius hebdomadæ soluere atq; delere debebat. Quod ueritati omnino repugnat. Nã ut Iosephus eodẽ in libro inquit, Titus ipse ad urbis Ierosolymæ ac tẽpli excidiũ non libens, sed inuitus accedebat. Quã ob rem pluries nunc per se, nunc per alios, Iudæis persuadere nitebatur, ne uellent loci illius destructionis causa esse. C A P. Optime mi Galatine Rabbi Selomonis peruersam expositionem, cui cæteri Iudæorum recentiores maxime adhærent, per antiquorum suorum scripturas refellendo, eius errores detexisti. Sed quia Rabbi quoque Leui expositio non minoris apud eos est autoritatis. Eam ob rem ut magis adhuc ipsorum perfida cæcitas omnibus pateat, hanc etiam te confutare opus est. GAL. Et hoc mi Capnio libenter faciam, Sed quo melius fiat,

R. Leui falsa
expositio.

prius eius uerba referam, quæ hæc ipsa sunt. Hebdomadas (inquit) 70. præcisum esse, id est constitutum est fore super populū tuum. Et reliqua. Imaginabile autem est, quod ideo hæc angelus Danieli dixerit, quia cogitabat ipse Daniel, ad hoc sua oratione preces suas accommodare. Ut reuersio illa Israel talis esset, quod templum nunquā amplius destrueretur. Putabat enim idcirco posse id licite fieri, quod eorū peccata punitionibus iam habitis deleta essent. Angelus autem nō secundum cogitationem eius rem processurā fuisse, ei notificauit. Non enim templū illud permanere debebat, nisi hebdomadibus 70. à primi tēpli destructione incipientibus, quæ sunt anni 490. Vel forte in hoc angelus significare uoluit, quod nō propterea ad tempus longum sua oratione Daniel se extenderat, Ut sciret, quod secundi templi structura ultra constitutum 70. hebdomadarū tempus excedere non deberet, eo quod sic apud Deum ordinatū esset, sed ut hac diuturna captiuitate peccatum Israel finem acciperet, in tantū quod iustitiā sempiternā quæ per quintū Regnū à Daniele Nabuchdonosori interpretata fuit, recipere merent, quæ quidem iustitia sempiterna ipse Messias est, per cuius aduentū uisio & prophetia omnis implebitur. Et ad unguendū sanctuariū sanctuariorū. Tūc enim sancta oleo quod absconditū in tēplo secūdo fuit, inunget. Fuit autē id à Deo factū propter breuē secundi tēpli durationē. Scito ergo & animaduerte, ab egressu uerbi, quod ut Israel reuerteretur, & Ierusalē & templum iterum ædificaretur, egressum est, usque ad Messiam Ducem, id est usque ad tēpus quo Messias, qui est dux hoc est sacerdos magnus, cū eis erit, quod quidē erit post completū ædificiū, hebdomadæ septē erūt. Hi enim sunt anni qui à tēpli primi destructione fluxerūt. Vbi de annis qui his supersunt, angelus nō curauit, quia hoc Danieli notū facere nō oportebat, cū id totū illi iā notū esset. Hic autē sacerdos magnus Iehosuas Sedechiæ filius fuit. Et hebdomadæ 62. Et reliqua. i. hebdomadis 62. Ierusalē in sua structura cū platea & muro à principio ædificij perseverabit. Sed hoc in angustia temporū. Nā Iudæi à pluribus uexabuntur. Et post hebdomadas 62. occidet Messias, hoc est truncabitur, quia magni sacerdotis officio finis dabit. Et ciuitatē & sanctuariū dissipabit populus Ducis uenturi. i. Titi filij Vespasiani. Dixit autē populus Ducis, quia Titus, ut narrant historiæ, destructioni ciuitatis & sanctuarij nō assentiebat. Et finis eius in impetu, uel raptu eius scilicet ciuitatis. Et usque ad finē belli desolationes erunt, & non paucae quidē. Durāte enim bello intra Ierusalē, factiones exortæ sunt, quā ob rem inter se infiniti sunt interfecti. Confirmabit autē pactū multis hebdomada una. Titus scilicet, qui pacē eis prædicabat, suadebatque, ne ruinæ ciuitatis & tēpli causa existeret, sed tantū tributū Romanæ gēti redderēt. Quod quidē hebdomada una durauit. In dimidio autē nouissime hebdomadæ sacrificiū & oblationē à tēplo deficere fecit. Et propter abominationes quas Manasses & alij Reges ei similes, in templo posuerunt, Dux iste istud

desolans

desolans erit, quousque Israel qui desolatus erit desolatione ultima desolabitur. Hæc sunt quæ & perfidus iste Rabbi Leui super hanc Danielis uisionem perfide dicit. Quæ si recte inspiciantur, duo potissimum contra eum in ipsis comperiuntur. Primum quidem est, quod inter cætera quæ de angelo & de Daniele uaniloquia asserit, ipsius prophetiæ uel uisionis intellectum quem fugere credit, præter suum propositum concludit. Alterum uero est, quod dum inconueniens approbat, quod euitare nititur, in plura alia incidit inconuenientia. Dum ea igitur quæ in prima angeli propositione continentur mysteria, infra septuaginta hebdomadarum tempus euacuanda fuisse, ait, ueritati quidem adhæsisse uidetur. Sed cum uideret id falso suo proposito contraire, ad ipsorum mysteriorum enucleationem praua cautela descendere noluit: & pro uulgi satisfactione, omissa prima expositione, ad secundā deuenit. In qua quidem cum Rabbi Selomone cōuenit, paucis duntaxat demptis. Nam clausulam illam, Ad adducendam iustitiam sempiternam, uero & proprio Messiæ assignat. Dicens mysterium hoc in somnio Nabuchdonosor à Daniele interpretato, figuratum fuisse. Ex quo quintum illud Messiæ Regnum infra harum 70. hebdomadarū tempus oriturum fuisse, necessario cōsequens est. Nam si infra tempus illud omnia mysteria hic contenta, consumanda erant, & per iustitiam sempiternā quintum Messiæ regnū (ut ipse ait) intelligitur. Messia igitur infra tempus illud uenturū fuisse, absque dubio ex uerbis eius sequitur. Cum autē in hebdomadarū diuisione, de annorū superabundātia, dummodo mysteria uerificarent, angelū non curasse ait, ridiculū proculdubio est. Quorsum enim angelus tēpus illud in partes diuisisset, ac mysteria in unaquaque parte cōsumāda, ab inuicē distinxisset, si absque tēporis delectu, omnia in quocumque indeterminato tēpore contingere potuissent. Cum præter ea per Messia ducem, sacerdotē magnū intelligendū dicit, qua ratione moueat, non satis ipsemet intelligit. Cum duæ hæc dignitates, regia & sacerdotalis nemini in sacra scriptura, nisi Messiæ attribui soleant. Nā & illud Dauid in Psal. 110. dictū, אתה כהן בקו לעולם Hoc est, Tu es sacerdos in eternū. Et illud Isa. 55. scriptū, הן ער לאומים נהרתי. Id est, Ecce testem populis dedi eum, Ducem & præceptorem gentibus. Vtrunque de Messia dicitur. Quare de Iehosua sacerdote magno (ut ipse affirmat) angelum locutum fuisse, dici minime potest. Præsertim cum has ambas dignitates illum habuisse, nusquam legamus. Id denique quod super eam clausulam, Occidetur Messias, & non erit ei, dicit, directe contra ipsum uenit. Illam enim de Regni truncatione & sine loqui uult. Ex quo sacerdotale officium tunc finem habuisse, necessario sequitur. Cum per Messia ducem, sacerdotē magnū intelligat. Quod per ultimā quoque prophetiæ particulā cōfirmat, cū ait, Iudaicum populū per Titum ultima desolatione desolari debuisse. Quæ

cum

Prædictæ expo-
sitionis confuta-
tio.

cum ita sint, facile poterit unusquisque iudicare. Quanta sit iuniorum Iudæorum perfidia, atque peruersitas, qui ne ueritatem fateantur, tot se contradictionibus implicant.

Vera atque catholica ipsius prophetiæ Danielis explanatio, per Iudæorum scripturas. Caput XVIII.

CAPNIO,

Reliquum nunc est, ut huius uisionis siue prophetiæ iuxta ipsorummet sententias, ueram, atque catholicam expositionem aggrediaris. GAL. Prius itaque animaduertendum duco. Quod cum Danieli quintum Regnum Messiæ quod sine nunquam cariturum erat, & per somnium Nabuchdonosor, & per uisiones quas ipsemet uiderat, reuelatum fuisset. Cumq; ipse Daniel bello Gog magog, id est antichristi post quod Israelis saluandæ sunt reliquæ, præuidisset, atque ipsius Dei uerba apud Ieremiam 29. & 30. capite, reuersionem Israel ex Babylonica captiuitate pollicentis, secum mente uolueret, horum mysteriorum processus intelligere summopere cupiebat. Quam obrem sese orationi dedit, Deum toto corde deprecans, ut pro sua clementia, desiderio eius dignaretur facere satis. Quod utique in hac uisione exorare meruit. Non enim solum pro populi reditu, proq; Ierusalem templiq; reedificatione (ut recentiores Iudæorum asserunt) orabat. Cum ad altiora quoque mysteria, atque ad longiora tempora (ut ait Rabbi Leui) se eius oratio extenderet. Quod ipse quoque Daniel in huiusce capituli principio innuit. Dum ego Daniel (inquit) intellexi in libris, hoc est meditatus sum mysteria, quæ in libris continentur. Et hanc ob rem dixit ad eum angelus: Daniel nunc egressus sum, à Dei scilicet conspectu. Ut docerem te intellectionem, mysteriorum scilicet quæ tantopere scire optas. Ab exordio precum tuarum egressum est uerbum, hoc est, sententia diffinitiva à Deo exiit. Et ego ueni, ut indicarem, tibi scilicet illam, quia uir desideriorum tu es. Animaduerte autem uerbum, quod scilicet à Deo egressum est, & intellige uisionem, hanc scilicet quæ magna complectitur mysteria. Hebdomades septuaginta, hoc est 490. annos præcisum est, id est præfinitum uel prædestinatum est (à Deo scilicet fore) super populum tuum, & super urbem sanctuarij tui, ad consumandam præuaricationem, & ad finiendum peccatum, & ad delendam iniquitatem. Hoc autem cum (ut paulò superius R. Selomonis improbando errores, uisum est) de peccatis tempore primi templi siue secundæ commissis uerificari nullatenus possit, de primorum partium præuaricatione, deq; originali peccato, atq; totius humani generis iniquitate, quæ per Messie mortem delenda erant, necessario intelligi debet. Quod etiã ex modo loquendi ipsius angeli manifeste insinuat, dum

non

non peccata, sed peccatum singulariter dicit: Nam ut Rabbenus Haccados, in libro qui גלי רוייה Gale razeya, id est, Reuelator arcanorum dicitur, optime testatur, Messias ad relaxandum originale peccatum, & ad inferendas animas in paradysum, uenturus erat. Deinde subdit angelus, Et ad adducendam iustitiam seculorum, id est, Legem euangelicam, quæ omnium seculorum iustitiam contentura erat, & à Messia dari debebat. Immo ut Rabbi Moses Hadarsan, & Rabbi Leui hoc in loco exponunt, iustitia seculorum uel sempiterna, non est nisi Messias, de quo scriptum est Isaia 56. cap. שמוי משפט ועשו צדקה בי קרובה. Hoc est, Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia proxima est saluatio mea, ut ueniat, & iustitia mea, ut reueletur. Vbi sic ait Rabbi Berachias, Custodite iudicium, & facite iustitiã. Hæc sunt mandata & opera bona. Quia proxima est saluatio mea, ut ueniat, & iustitia mea, ut reueletur. Iste est Messias, de quo scriptum est Dan. 9. capite, Et ad adducendam iustitiam seculorum, id est Messiam. Hæc ille. Et ad complendam uisionem, & prophetiam, quæ scilicet de Messia loquebantur, per cuius aduentum iuxta Rabbi Leui glossam, omnis uisio & prophetia implenda erat. Et ad ungedum sanctuarium sanctuariorum, quod secundum ueterum Talmudistarum sententiam, non est nisi Messias sanctificatus. Quos Rabbi Moses filius Nahman Gerundensis secutus, sic hoc in loco inquit, קרש קרשים הוא חמישיה. Id est, Sanctuarium sanctuariorum est ipse Messias sanctificatus de filijs Dauid. Neq; tamen ab re hoc in loco Messias sanctuarium sanctuariorum appellatus est, cum futurum esset, ut in eo secundum humanitatem omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei reconditi requiescerent. Eratq; super omnem creaturam oleo gratiæ, ac beneplaciti Dei ungendus. Vnde & merito dictus est Messias Hebraicè, quod idem est quod χριστός Græcè, & unctus Latinè, ut alibi latius diximus. Deinde uolens angelus, Daniele certum reddere, ex quo nam tempore harum hebdomadarum initium accipiendum esset, & quousq; peruenturæ erant. Scito (inquit) & animaduerte, ab egressu uerbi ad reuertendum, & ad ædificandum Ierusalem, uel de reditu, populi scilicet & de reedificanda Ierusalem. Hoc est, Ab eo tempore hæc annorum hebdomadæ inchoari debent, quo ex Ieremiæ (ut supra ostensum est) egressum est Dei uerbum, de reditu populi ex Babylonica captiuitate, & de reedificanda urbe Ierusalem. Quod quidem (ut in præcedentibus latius probauimus) anno quarto Regni Sedechiæ Regis, Regni uero Nabuchdonosor Regis Babyloniæ duodecimo fuit. Tunc enim ex ore Ieremiæ (ut in superioribus diximus) exiit Dei uerbum, quod completis septuaginta Babylonicæ captiuitatis annis, Israeliticus populus ex captiuitate illa reuersurus esset, ac urbs Ierosolyma reedificanda. Ab illo ergo

tempore,

*Lex euangelica.**Messias dicitur sanctuarium sanctuariorum**Hebdomadarum termini.*

Naghid dictio.

tempore, id est à quarto Sedechiæ Regis & duodecimo Nabuchodonosor, iuxta angelicum documentum, harum hebdomadarum computatio inchoanda erat, & tempore Messias terminandæ. Ideo subiicit usque ad Messiam נגיד Naghid, id est Ducem, uel Principem, uel Principalem, uel coram factum. Hæc enim Hebraica dictio נגיד Naghid (ut ait Rabbi Kimhi in libro Serassim) א נגיד neghed, quod proprie coram significat, deriuatur. Et inde dictum est primi Regum xvi. capite, Nunquid נגיד neghed, id est coram Domino Messias eius. Et inde dictus est Princeps נגיד Naghid, iuxta illud 2. Reg. 5. capite, dictum, ואתה תהיה לנו נגיד. Hoc est, Et tu eris in principem uel coram factus. Hinc etiam nobilia & preciosa dicuntur נגידים Neghidim, id est principalia, ut illud Prouerb. cap. 8. שמעו בני נגידים ארבר. Id est, Audite quia principalia loquar. Inde quoque dictum est Isaiæ 58. ca. והגד לעמי פשעם. Hoc est, Annuncia, uel coram fac populo meo scelus eorum. Hæc Rabbi Kimhi. Ex quibus patet, quod נגיד Naghid, idem quod Dux, Princeps, Principalis, coram factus, & annuncians. Postea angelus has hebdomadas in tres diuidit partes, in septem scilicet hebdomadas, in sexaginta duo, & in unam, quæ postremo remanet, propter specialia opera quæ in unaquaque harum partium fieri debebant, dicens, Hebdomadæ septem, & hebdomadæ sexaginta & duæ. Septem enim hebdomadæ priores quadraginta nouem efficiunt annos. Sexaginta autem & duæ quæ sequuntur, quadringentos triginta quatuor annos reddunt, quibus si septem priores addatur quadringentos octuaginta tres annos constituunt. Omnes uero septuaginta hebdomadæ quadringentos nonaginta (ut alibi diximus) continent annos. Deinde ea quæ in primis septem hebdomadibus futura erant, insinuare uolens, ait, Reuertetur ipsa, & ædificabitur platea, id est urbs Ierosolyma, quam ob sui amplitudinem, plateam uocauit, & fossatum, id est murus scilicet eius. Vt Rabbi Selomo, & Rabbi Leui, ac ceteri pene omnes exponunt. Sed in angustia temporum inquit, finitimas scilicet ob gentes, à quibus Iudæi assiduis bellis uexandi erant, ut Ezras, & Nehumias attestantur. Sequitur in prophetia, Et post sexaginta & duas hebdomadas, occidetur Messias. CAP. Hic Iudæi nostri temporis obstant, quia uerbum יבירה iccareth, quod hic ponitur, uenit à uerbo ברה carath, quod non occidere, sed proprie abscindere significat. Quare (ut aiunt) textus hoc in loco non dicit occidetur Messias, sed abscindetur Messias. GAL. Quamuis uerbum יבירה iccareth, prima sui institutione abscindere significet, frequentius tamen in sacra scriptura pro occidere ponitur. Vt illud Gen. 9. והקיימתי את בריתי אתכם ולא יבירה כל בשר עוד בימי המבול. Id est, Et statuam pactum meum uobiscum, & non iccareth, id est non occidetur omnis caro ultra ab aquis diluuij. Item apud Ezech. 21. cap. והברתי במור צדיק ורשע. Id est, Et occidam ex te iustum & impium. In

tertio

tertio quoque libro Regum cap. 18. ita legitur, ויהי בחברית איזבל את נביאי יהוה. Id est, Et factum est, dum occideret Izebel prophetas Domini. Quod autem hoc sensu uerbum hoc ibi sumatur, per id quod statim subiicitur manifeste patet, sequitur enim sic, הלא הגד לארצי את אשר עשיתי, בחורג איזבל את נביאי יהוה. Id est, Nunquid (ait Abdias Eliæ) non est annunciatum Domino meo id quod feci, cum occideret Izebel prophetas Dei? Ex quibus clarum est uerbum hoc יבירה iccareth, pro eo quod est occidetur, hoc loco accipi. Quod autem ipsi occisuri essent Messiam, in sequentibus ubi de morte Messias agitur, per ueteres eorum Doctores latissime patebit. Nunc uerba Rabbi Symeonis filij Iohai in libro מוקד הסודות Mehkar hassodoth, satis sit inter cætera refert, quod Rabbi audire. Ibi enim Hoseyas flens dicebat, Veh illis, ueh illis, ueh illis impijs, iniquis, homicidis Israel, ob quorum amorem ut peccatum eis dimittat, Deus mittet filium sanctum suum, & carne humana se induet. Veh illis, quia propter suas prauas actiones, rebelles erunt huic Messias, nec respicient dicta, quibus imperabit, ut mundificentur aqua mundificationis, ad expianda peccata sua, nec incedent in uis Deo gratis, nec facient eius uoluntatem, sed ingenti iracundia perciti, ipsum occident. Subinde cum dixisset angelus occidetur Messias, protinus subiunxit, וראין לי Veen lo, id est, Et non ei. Quod autor nostræ editionis transtulit, Et non erit eius populus qui eum negaturus est. Textus tamen dicit, וראין לי ueen lo, id est, Et non ei. Hoc est, non erit ei, quod Iudæi perfidi autumabunt. Ut uidelicet crucifixus occumbat, & postmodum non resurgat. Quin potius licet Messias occidatur, resurget tamen tertia die, ad cælosque ascendet, ac spiritum sanctum super credentes mittet. Deinde exequitur angelus. Et ciuitatem scilicet Ierusalem, & sanctuarium dissipabit populus Ducis uenturi, id est Titi filij Vespasiani. Et finis eius in impetu uel raptu, populi scilicet Romani. Hoc autem infra hebdomadas istas non accidit, sed annis quadraginta post elapsis. Sed ideo angelus mox ut de Messie nece locutus est, illud adiecit, ut in mortis Messie poenam Iudæis euenturam ostenderet. Dixit autem populum Ducis uenturi, & non ipsum Ducem, ciuitatem & sanctuarium dissipaturum. Vt aperte innueret, Titum iuxta Rabbi Leui glossam ad id non libenter, sed inuitum interuenturum, ipse enim (ut ait Iosephus in libro de bello Iudaico) ne urbis & templi deletio fieret, & cum Iudæis primum, & demum cum militibus maximam adhibuit operam. Quod minime tamē obtinere ualuit, cum ob Christi cædem uastitas illa subsecutura esset. Et usque ad finem belli precisi, id est statuti uel predestinati Gog Magog scilicet, hoc est antichristi, desolationes (supple) perdurabunt. Post hæc reuertitur angelus ad ultimam hebdomadam, ut quæ in ea fieri debebant, referaret, dicens, Confirmabit autem, Messias scilicet pactum,

Iudæi Messiam occisuri.

Y

id est legem suam euangelicā. Legē enim sacrae literae plerumque pactum uocant, multis qui scilicet in eum credituri erant, legemque eius recepturi. Hebdomada una, id est septem annis. Tres enim anni illi cum dimidio quibus Christus docuit, & tres alij cum dimidio quibus post eum apostoli in Iudaea praedicarunt, hebdomadam unam perficiunt, in qua Messias & per se primum, & deinde per discipulos suos legem suam opere & uerbo confirmaturus erat. De qua quidem lege sic apud Ieremiam 31. praedictum fuit, הנה ימים באים באים באים יהוה וברתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר ברתי את אבותם ביום החזיקי ביום להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי כם !

Quae quidem uerba sic in Latinum uertuntur, Ecce dies uenient dicit Deus, Et scindam cum domo Israel, & cum domo Iuda pactum nouum, id est legem nouam. Non sicut pactum quod scidi cum patribus eorum, id est non sicut legem quam dedi patribus eorum in die, qua confortauimus manum eorum, ut ducerem eos de terra Aegypti, qui disturbauerunt pactum meum, & ego reprobauimus, uel negleximus, uel dereliquimus eos. Quare cum dicitur hic, Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, pactum pro lege capitur, Quamuis enim ברית Berith, sit foedus uel pactum, uel quinquaginta firmamentum. In plerisque tamen sacrae scripturae locis pro lege accipitur. Vt in praemissis Iere. uerbis manifeste patet. Quod etiam in libro Mechilta, super illud Exo. 12. dictum, In decimo mensis huius, aperte probatur, Cum dicitur, אינו ברית אלא תורה במי שכתוב באלה הרבנים אלה דברי הברית אשר צוה יהוה את משה לברות את בני ישראל בארץ מצרים מלכודת הברית אשר ברת אהרן בחורב. Hoc est, Non est berith nisi lex, Sicut scriptum est Deut. 29. Ista sunt uerba berith, id est pacti hoc est legis, quod mandauit Deus Moysi, ut scinderet cum filiis Israel in terra Moab, praeter pactum quod scidit cum eis in Horeb. Haec ibi.

Tribus annis cum dimidio Messias docturus.

Ex quibus palam liquet, pactum pro lege accipi. Quod autem proprio ore tribus annis cum dimidio Messias docere debebat, per Talmudistas liquido patet, Legitur enim in Midras tillim. i. in expositione Psalmorum, sic R. Iohanan dixisse, שלשה שנים רבוצה היתה שבינה עומדת. Id est, Tribus annis cum dimidio stetit praesentia Dei in monte oliueti, dans uoces, ac dicēs, Quærite Deum, dum inueniri potest, inuocate eum, dum prope est. Quod etiam in beresith rabba. i. in expositione libri Gen. confirmatur. Vbi R. Moses Hadarfan sic dicit, Quid dicere uoluit Selomo in cantico canticorum, cum ait, Exultabimus & lætabimur in te: אימתי אנו שמחים בשעמרו רגלי שבינה על הר הזתים. Hoc est, Quando lætabimur: Quando stabunt pedes Dei in monte oliueti. Et sunt uerba R. Iohanā filij Zaccai. Ex quibus manifeste apparet, hos tres annos cum dimidio, eos esse, in quibus iuxta uerbum angeli Messias per se ipsum opere & uerbo ac miraculis legem suam confirmaturus erat. Ita enim omnino factum fuisse, certum est. Saluator namque ipse 30. annos natus, baptis-

baptismum suscepit, & inde usque ad eius passionem tres anni fere cum dimidio praeterierunt. In quibus & Galilaeam & Iudaeam perambulās, ac saepenumero super montem oliueti commorans, atque docens, opere & uerbo legem suam confirmauit. Merito igitur angelus hebdomadam istam in qua haec & alia quam plurima diuina opera futura erant, tanquam omnium complementum, postremo loco collocauit. Et quia in dimidio huius nouissimae hebdomadae Messias diuino decreto mortem obiturus erat, per quam omnia ueteris legis sacrificia finem habitura erant, eo quod uerum illud sacrificium quod Messias ipse suum sanctissimum corpus in ara crucis patri offerens, pro peccatorum humani generis remissione, facturus erat, praefigurassent. Idcirco angelus subiicit, Et dimidium hebdomadae deficere faciet decollationem (sacrificiorum scilicet) & oblationem (caeterum uidelicet omnium quae in templo offerebantur) quae omnia in morte Messiae quo ad significatum cessare debebant. In cuius rei signum, in ipsa mortis Christi hora, & uelum templi a summo usque deorsum scissum est, & cuncta quae in templo fiebant miracula, finem acceperunt, prout supra abunde differuimus. Et tandem concludens ait, Et super abominationes, id est propter abominationes, quae contra Messiam fient, desolatio erit. Et usque ad consumationem & praefinitionem perseverabit scilicet desolatio super desolationem. Ex quo patet, Iudaeos nunquam Ierosolymam ex captiuitate hac nouissima esse redituros, nisi forte post antichristi bellum, cum fidem Christi receperint. Omnia igitur quae super hanc Danielis prophetiam in quinquaginta praemissis capitibus latissime diximus, in rationis formam reducuntur, sic denique concludimus, Cum angelus Gabriel Danieli dixerit, quod ab egressu uerbi de populi reditu, usque ad Messiam principalem coram factum, hebdomadae 7. & 62. futurae essent, ac numerus iste anno ante templi secundi incendiū 40. completus fuerit. Nullusque praeter dominum Iesum, tunc siue postea, hucusque extiterit, qui principalis, ac ueri Messiae signa habuerit. Vt etiam ab ipsis aduersariis conceditur. Quinquaginta post ipsas 7. & 62. hebdomadas tam docendo, quam opera foli Deo possibilis, faciendo, coram factus, occisus fuerit. Illum profecto principalem, ac uerum fuisse Messiam, apud omnes qui rationis non sunt expertes, necessario consequens est.

Rationis conclusio.

Quod tempus determinatum aduentus Messiae ab Isaia insinuat, iam praeterierit, & in Domino nostro Iesu Christo completum sit. Cap. XIX.

CAPITULO,

AEc quidem omnia quae dixisti, optima sunt, ac talia, quod minime ab Iudaeis nostri temporis negari possunt. Vt tamen magis adhuc eorum ceruicosa perfidia conuincatur. Velim & per aliquem alium prophetarum, confirmares, praefixum aduentus Messiae

tempus iam præterisse, & in Domino nostro Iesu consumatum fuisse, sicuti per Danielem efficacissime nunc ostendisti. GAL. Id etiam per Isaiam optime probatur. Et primum quidem ex eo, quòd 9. cap. positus 8. Messiae nominibus, quæ sunt. Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater, sempiternus, Princeps, pax, in fine omnium ubi dicit, למרבה למרבה lemarbe hamisra, id est ad multiplicandum eius principatum, In medio dictionis למרבה lemarbe, contra naturam scribendi, contraque orthographiam legem, ponitur mem clausa, cum aperta ponenda esset. HOG. Hæc ego nisi declares, intelligere nequeo. GAL. Duplicem mem literam Hebraei habent, Alteram quidem apertam, cuius hic est character מ, quæ nusquam in calce dictionis, sed semper in principio, & in medio ponitur. Alteram uero clausam, quam sic figurant ם, & non nisi in fine dictionis scribere solent. In hac igitur dictione למרבה lemarbe, cum sit in medio, non clausa, sed aperta esse deberet, & tamen clausa ibi præter morem ponitur. Quod alibi profecto nusquam inuenitur. Idcirco absque mysterio hoc factum fuisse, haudquaquam credendum est. Vt enim in libro שבת Sabbath, id est de sabbato, in ca. הבהנה Habbone, id est Aedificans, dicitur, מה סתומה רבר סתום רומן Hoc est, Mem clausa, uerbum clausum, uel rem clausam, id est occultam significat. Voluit enim per hoc Isaias ipse à prudentibus intelligi, impijs uero occultum fieri. Eam ob rem in libro Sanhedrin, in cap. כל ישראל Col Israel, id est, Totus Israel, fertur. Quod cum R. Tanhum quaereret, quænam esset ratio. Quod cum omnis mem in medio uocabuli posita, aperta sit, hæc sola inueniatur clausa, statim in illa hora exiuit filia uocis, id est reuelatio siue uox de caelo, dicens, רוי לי רוי לי Id est, Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Quod exponens R. Selomo ait, Deum dixisse hoc secretum de Messiae aduentu meum est. Attamen ut patres Iudæorum spiritu sancto illustrati dixerunt, per mem hoc in loco clausam, multa designantur arcana, & præsertim ut alibi probabimus, quòd ipse Messias de uirgine clausa, quæ Maria uocanda erat, præter communem nascendi modum, præterque naturæ ordinem, nasciturus fuerat. Nunc autem per ipsam mem clausam tempus aduentus Messiae præfixum significari ostendemus. Per hoc enim quòd mem huiusmodi clausa apud Iudæos in numeris sexcentenarium, designat, ostenditur proculdubio, quòd ab huius prophetiæ tempore usque ad Messiae natiuitatem sexcenti anni futuri essent. Quod rei postmodum probauit euentus. Hoc autem sic probatur, Prophetia namque ista eodem tempore ex ore Isaiæ egressa est, quo idem propheta prophetauit, dicens, Ecce uirgo concipiet, cum reliquis. Sunt enim ambæ hæc prophetiæ in uno eodemque contextu. Anno igitur 4. regni Achaz Regis prophetia hæc facta est, ut ait R. Selomo. Quod hoc modo super 4. Reg. 15. probat, Cui scriptum est (inquit) in anno 20. Ioathan filij Ozia, dicendum erat in anno 4. Achaz.

4. Achaz. Ecce enim omnes dies Regis Ioathan sexdecim anni sunt. Sicut enim dictum est 4. Reg. 15. Ioathan filius Ozia Regis Iuda 25. annorum erat, cum regnare coepisset, & sexdecim annis regnauit. Sed quoniam Achaz impius fuit, placuit scripturæ 4. annos computare in annis Ioathan in sepulchro existentis, & non in annis Achaz existentis uiui. Vt dicitur in libro qui appellatur סדר עולם Seder holam, id est ordo mundi. Hæc R. Selomo. Quod autem ab eiusdem prophetiæ egressu usque ad Christi ortum anni sexcenti transferint, sic ostenditur. Si enim Achaz 16. regnauit annis, ut habetur 4. Reg. 15. Et 4. anno Regni eius, hæc prophetia (ut R. Selomo inquit) facta fuit, Sequitur quòd post prophetiam istam Achaz ipse 12. regnauerit annis, post quem Hezechias filius eius annis regnauit 29. Vt legitur 4. Reg. 16. Manasses autem annis regnauit 55. ut habet ex 4. Reg. 18. Amon uero regnauit annis duobus, ut dicitur 4. Reg. 21. ca. Iosias autem annis triginta uno, ut patet 4. Reg. 21. cap. Ioachaz uero mensibus tribus, ut fertur 4. Reg. 22. Iehoiachim autem annis undecim, ut ex 4. Reg. 23. cap. colligitur. Iehoiachin uero mensibus tribus, ut habetur ibidem. Sedechias demum undecim regnauit annis, ut patet 4. Regum uigesimo quarto cap. Horum annorum summa annos continet 151. & dimidium. A quinto enim Regni Regis Achaz anno, usque ad undecimum Sedechiæ, Iudæorum Reges regnauerunt annis 151. Deinde ab undecimo Sedechiæ anno, qui fuit 19. Nabuchodonosor, ut ex Iere. ultimo cap. & ex 4. Reg. 25. aperte colligitur. Nabuchodonosor ipse annis regnauit 26. Euilmerodach uero filius eius annis uiginti tribus, ut supra ostensum est, Balthasar autem annis tribus. Darius duobus. Cyrus triginta. Assuerus quatuordecim. Post quem successit Darius. Cuius Regni anno sexto templum consumatum, atque perfectum est. His additis supradictis 151. annis cum dimidio, quibus Reges regnauerunt, insuper & quadringentis & uiginti, quibus templum secundum durasse aiunt. Habentur à quarto anno Regis Achaz usque à templi secundi excidium anni sexcenti septuaginta quinque, & dimidius. A quibus si quadraginta duo demantur anni, qui à Christi passione usque ad urbis Ierusalem templique euerisionem fluxerunt, & 33. fere cum dimidio, quibus Christus ipse inter homines uixit, habebunt ab eo tempore quo Isaias de Messiae conceptu & ortu uaticinatus est, usque ad ipsius Christi natiuitatem, anni præcise sexcenti, quos prædicta mem clausa designat. Ad quod etiam probandum, ualde ad propositum facit illud eiusdem prophetæ quinquagesimo quarto capite dictum, ברי מי נח זאה לי אשר נשבעתו מעבור מרי נח עור על הארץ בן נשבעתו מקצת עליך ומגער בר Hoc est, Sicut dies Noæ istud mihi. Cum iurauit, ne transire facerem aquas Noæ ultra super terram. Sic iurauit ne irascar super te, & ne increpem te. Quæ quidem Rabbi Ionathas sic in Chaldæum uertit, ארי ברמי נח דא קרמי

דקיימיה בממרי דלא יערון מי טופאית די חור ביומי נה שור על ארעא בז קיימיה
 כממרי דלא ייהול רוגזי אלד Id est, Quoniam sicut dies Noæ corā me,
 cum statui in uerbo meo, quòd non transirent aquæ diluuij, quæ fue-
 runt in diebus Noæ ultra super terram. Sic statui Noæ, ut non descen-
 dat furor meus super te. Hæc ille. Vbi omni animi diligentia animad-
 uertendum est, quòd iuxta expositionem R. Nahman in libro Sanhe-
 drin, in cap. Helec, dies Noæ ad dies Messiaë referēdi sunt. Idcirco cum
 propheta ait, Sicut dies Noæ istud mihi, hoc pronomen istud, ad illud
 quod in præcedentibus dixit, referri debet. Ad totū illud scilicet, quod
 à quinquagesimo secundo capite, cum inquit, Ecce intelliget seruus
 meus, hucusq; propheta dixerat. Quod ferè totum ab antiquis Iudæo-
 rum de Messia dictum accipitur. Nam uerba illa eiusdem capituli, Ecce
 intelliget seruus meus, sic R. Ionathas Chaldaicè traduxit, atque expo-
 suit, *הא יצלה עברי משיחא* Hoc est, Ecce prosperabitur seruus meus
 Messias. Quod Rabbi quoque Selomo attestatur, dum locum hunc
 exponens, ita haud inepte ait: Magistri nostri affirmant hæc de Messia
 dici. Dies autem Noæ cum diluuium cessasset, sexcenti anni erant. Ab
 eo ergo tempore quo Isaias hoc uerbum protulit, usque ad Messiaë ad-
 uentum, sexcenti anni futuri erant. Quæ omnia per Hebræorum scri-
 pturas optime probantur. Quod enim Noas sexcentorum esset anno-
 rum cum diluuium cessasset, primum patet per id quod in Bereolith
 Rabba minori dicitur, super illud, Noas filius sexcentorum annorum
 erat, & diluuium aquæ erat super terram. Vbi Rabbi נחמיה Neha-
 mia sic dicit, Annus diluuij ascendens est de numero, id est de nume-
 ro est cum embolismis & computis. Deinde ex eo hoc idem ostendi-
 tur, quod Genesis nono capite sic scriptum est, *ויחי נח אחר המבול שלש
 מאות שנה וחמשים שנה : ויהיו כל ימי נח השע מאות שנה וחמשים
 שנה* Id est, Et uixit Noas post diluuium trecentis & quinquagin-
 ta annis. Fuerunt autem omnes dies eius noningenti & quinquaginta
 anni, & mortuus est. Si igitur omnes dies uitæ Noæ fuerunt anni no-
 ningenti & quinquaginta anni, & post diluuium uixit annis trecentis
 quinquaginta, necessario certe sequitur, quòd annus ipse diluuij fuerit
 prædictorū 600. ultimus. Quare palā profecto ostensum est, dies Noæ
 cum diluuium cessasset, sexcētos annos fuisse. Quod autem & totidem
 anni fuerint ab eo tempore quo Isaias uerba illa protulit, usq; ad Mes-
 siaë aduentum, per ea quæ nunc dicta sunt in expositione mem clausæ
 in dictione למרבה Lemarbe positæ, clare patuit. Isaias enim (ut osten-
 sum est) in fine quarti anni, uel in principio quinti Regni Achaz, de
 Messie conceptione ac natiuitate prophetare cœpit, dicens, Ecce uirgo
 concipiet, & pariet filium, cum cæteris. Ab illo autem tempore usque
 ad Christi natiuitatem (ut probatum est ibidem) sexcenti præcise flu-
 xerunt anni. Et totidem (ut ostendimus) cessante diluuiò, fuerunt dies
 Noæ.

Noæ. Quare Messiam iam uenisse, ipsumq; Dominum nostrum Ie-
 sum fuisse (cum talis nemo alius, qualis per prophetas Messias descri-
 ptus est, tunc natus fuerit) concedatur necesse est.

*Quòd tempus quoque aduentus Messiaë præfixum, à priscis Talmudistis
 traditum, iam transferit, ac in Domino nostro Iesu Christo con-
 summatum sit. Caput XX.*

CAPNIO,

Q Vanquam in præcedentibus per tempus determinatum à
 prophetis aduentus Messiaë assignatum, Messiam ipsum iam
 uenisse secundum Hebræorum expositiones, satis abunde
 probaueris. Vt tamen magis Iudæorum nostri temporis obstinata
 prauitas deprehendatur, ac magis magisq; catholicæ fidei ueritas in-
 notescat, haud inutile quidem esset, si hoc ipsum per præfixum quoq;
 tempus quod aduentui Messiaë à ueteribus Talmudistis assignatum
 legitur, euidentius ostenderes. GAL. Hoc etiam gratanter faciam. *Traditio disci-
 pulorum Eliaë.* Illud itaq; in primis, quod in libro Sanhedrin, in capite helec scribitur,
 adducam *הנה רבי אליהו שחא אלפי שני חיי עלמר וחר חריב ב' אלפי תיחר ב'
 חנה רבי אליהו שחא אלפי שנה חריב ב' אלפי תורה ב' אלפי ימות המשיח* Id est, Sententia ex domo Heliaë. Sex
 milia annorum erit mundus, & iterum destruetur. Duo milia inanita-
 tis, duo milia legis, duo milia dierum Messiaë. Vnde contra iuniorum
 Iudæorum perfidiam, duo quæ maxime negāt, colligi possunt. Vnum
 quidem est, quòd lex Mosaica non erat nisi usque ad dies Messiaë per-
 mansura. Alterum uero est, quòd aduentus Messiaë tempus iam præ-
 terijt. Ad quod probandum, antequam aliquid dicam Rabbi Selo-
 monis glossam afferam, quæ sic eadem uerba exponit. Sex milia anno-
 rum erit mundus, id est tantum durabit. Horum uero duo milia fue-
 runt inanitatis. Quomodo autem ab Adam usque ad quinquagesi-
 mum secundum annum Abrahæ duo milia annorum fuerint, scriptu-
 ra instruit. Postquam enim hæc duo milia annorum fuerint, scriptura
 instruit. Postquam enim hæc duo milia annorum completa sunt, stu-
 dit Abraham in lege. Sicut scriptum est Genesis duodecimo capite,
 Et animam quam fecerūt in Aram. Quod interpretati sunt, Et animam
 quam fecerunt cum lege in Aram. Dixerunt autem magistri, in libro
 עבודה זרה Hauoda zara, quòd tunc temporis Abraham duorum &
 quinquaginta erat annorum. Duo milia uero legis usq; ad aduentum
 Messiaë, hoc modo habentur. Quadraginta & octo anni fuerunt usq;
 quo natus est Ishac. Sexaginta uero anni à natiuitate Ishac, usque ad na-
 tiuitatem Iacob. Qui centum & octo annos efficiunt. Deinde centum
 & triginta anni qui fuerunt Iacob, quando ingressus est Ægyptum. Ec-
 ce anni ducenti triginta octo. Et ducenti decem quibus morati sunt
 filij Israel in Ægypto. Ecce 448. anni. Porrò ab egressu ex Ægypto

usque quo aedificata est domus sancta prima, fluxerunt anni 480. Sicut scriptum est in libro ultimo Regum sexto capite, Fuit autem in anno quadringentesimo octuagesimo. Et reliqua. Et aedificata est domus domini. Ecce igitur noningenti & uiginti octo anni. Rursum quadringenti & decem anni quibus domus prima durauit, ut probatur per scripturas annorum Regum. Et septuaginta anni captiuitatis Babylonicæ. Et quadringenti uiginti quibus domus secunda permansit. Ecce habes ex una parte annos nongentos, & ex altera parte, nongentos uiginti octo. Et sic habentur duo milia annorum, minus centum septuaginta duo. Per centum septuaginta duo igitur annos ante consummationem quatuor milium annorum ab initio mundi destructa est domus Dei. Et in fine prædictorum 172. annorum, completa fuerunt duo milia annorum legis. Non tamen tunc euacuanda erat lex, ut dicebat Magister meus. Sequitur, Et duo milia annorum dies Messias. Nam post duo milia legis, erit iudicium eius, ut ueniat Messias, & euacuetur Regnum nequam, id est Regnum Romanorum. Hucusque glossa Rabbi Selomonis. Qui & si in annorum computatione etiam secundum Talmudistas non parum errauerit, ut per ea quæ in præcedentibus dicta sunt, facile patet. Ex dictis tamen eius Messiam iam uenisse, necessario sequitur. Nam si iuxta eius expositionem ex sententia siue traditione Elie ac discipulorum eius, in fine quatuor milium annorum mundi Messias uenturus erat, & secundum Iudæorum computationem à mundi initio usque ad præsentem annum, qui est annus Christi millesimus quingentesimus decimus sextus, quinque milia ducenti ac septuaginta sex, transierunt anni (tametsi secundum nostram multo plures, ut paulò inferius probabitur) necessario certe concluditur, Messias aduentum per annos secundum eos mille ducentos & septuaginta duos iam præterisse. CAP. Iuniores Iudæorum fatentur quidem, quod secundum Talmudisticam hanc traditionem, Messias in fine quarti millenarii uenturus est, sed propter eorum scelera ipsum nondum uenisse, aiunt. Quod per eandem quoque traditionem probare nituntur, eo quod in calce eiusdem traditionis sic immediate sequatur, *ובני ישראל רבועותיו שרבו יצאו מהם בזה שיצאו* Hoc est, Propter peccata autem nostra, quæ creuerunt, exierunt ex eis scilicet annis: qui exierunt. Vbi glossa R. Selomonis ita dicit, Verumtamen propter peccata nostra quæ multiplicata sunt, non uenit Messias in fine quatuor milium annorum. GAL. Mentiuntur plane. Quare ut mendaciam arguatur, duplicem eis damus responsionem. Et primum quidem dicimus, uerba hæc eiusdem traditionis non esse, cum neque Elie, neque discipulorum eius fuerint. Quod satis ex ipsorum uerborum natura patere potest. Sed ab aliquo R. Iudaicam perfidiam protegere uolente, eidem traditioni uerba ipsa addita fuisse. Cuius rei maximum est indicium, quod in libro *הבירה ויה* Hauoda Zara, id est seruitus aliena, ubi hæc eadem traditio ponitur, non eisdem

Obiectio Iudæorum iuniorum.

dem omnino uerbis huiusmodi cauda ipsi traditioni inserit. Ibi enim in cap. *לפני אירייהו* Liphe edehen, id est ante festa eorum legitur, Tradidit domus Elie. Sex milium annorum durationem fore mundi. Horumque duo milia esse uanitatis uel inanitatis, duo milia legis, & duo milia dierum Messie. Propter peccata uero nostra, quæ multiplicata sunt, egressi sunt ex eis septingenti & quatuordecim. Hæc ad uerbum traditio ipsa. Per se igitur patet, quod postrema hæc uerba, quibus Iudæi recentiores suam conantur uelare perfidiam, non sunt eadem hic & ibi, sed longe diuersa. Ibi enim nullum certum ponitur tempus, hic uero annorum qui iam præterierant, certus apponitur numerus. Quod est falsitatis Iudaicæ efficax argumentum. Deinde eis obijcimus, quod aduentus Messias accelerari quidem potuit, retardari uero minime. Quod in lib. Sanhedrin cap. Helec optime probatur. Vbi sic legitur, *אמר רבי אליבסגורי אמר רבי יהושע בן לוי חרי כתיב אני יהוה בעתה אחישנה וכו' אחישנה* Id est, Dixit R. Alexandri. Dixit R. Iehosuas filius Leui. Scriptum est Isaiæ sexagesimo cap. de saluatione scilicet quæ per Messiam aduentum futura erat. Ego Deus in tempore suo accelerabo eam. Si meruerint, accelerabo eam, si non meruerint, in tempore suo (supple) faciam eam. Ex his Iudæi dicunt, quod Messias aduentus minime retardari poterat, quin in tempore suo esset, sed accelerari quidem bene potuisset, dummodo existerent qui illum mererentur. Item super eadem uerba Isaiæ, *אני יהוה בעתה אחישנה* Hoc est, Ego Deus in tempore suo accelerabo eam, *אם יתיו טובים בפני* Perus, id est glossa ita dicit, *אם יתיו טובים בפני* Id est, Si fuerint boni, ante tempus eius. Sin autem, in tempore suo. Sed glossa ista secundum Hebræorum Doctores de Saluatione per Messiam facienda loquitur. Ergo si Iudæi boni erant, propter eorum bonitatem Deus aduentum Messie accelerare debuit. Si autem mali erant, propter eorum peccata, prætermittere non debebat, ipsum tempore suo determinato mittere. Quare necessario Iudæi concedere debent, eorum peccatis non obstantibus, eum saltem tempore determinato iam uenisse. CAP. Adhuc Iudaica prauitas si Messias (inquit) in fine quatuor milium annorum mundi uenturus fuerat, minime nos ex hoc inferre posset, Dominum nostrum Iesum uerum fuisse Messiam, cum quatuor hæc annorum milia, anno post templi ultimi excidium secundum R. Selomonem 172. secundum uero alios, centesimo trigesimo sexto completa fuerint. Vt ex temporum supputatione, quam per Hebræorum scripturas paulò superius fecisti, colligi potest. Ipse uero Dominus Iesus anno ante eiusdem templi euerisionem quadragesimo secundo passus fuerit. GAL. Hæc eorum fuga nihil eis suffragari potest. Tum primo, quia ut nunc diximus, aduentus quidem Messie & si non retardari, accelerari tamen potuisset, ac debuisset, dum modo essent, qui illum mererent. Quare haud incōgrue dicere possumus, quod aduentus

uentus Messiae accelerationem multa meruerint. Videlicet sanctorum patrum in inferno existentium miseranda captiuitas, ac apostolorum aliorumque Christi discipulorum bonitas iam praeuisa. Sed maxime Mariae uirginis sanctitas, atque humilitas, necnon sanctissimum ac singulare uirginitatis seruandae propositum. Quae praecedentium omnium sanctitatis humilitatisque suppleuere defectum. Tum deinde, quia dato quod mors Messiae circa quam dies Regni eius incipere debebant, eo tempore punctualiter non fuerit, quo à mundi conditione annorum quatuor milia defluerant, id eis minime mirum uideri debet. Quandoquidem in sacris literis longe maior quam haec inueniatur temporis supputatio. Scimus enim Deum (ut caetera omittam) Abrahæ praedixisse, semen eius quadringentis annis captiuum in terra aliena futurum. Et tamen omne tempus quo filij Israel fuerunt in Ægypto, de cuius captiuitate Deus locutus fuerat, non fuit nisi annorum ducentorum & decem, ab eo scilicet anno, quo Iacob descendit in Ægyptum, usque ad liberationem per Mosem factam. Vt ex sacrae scripturae textus clare habetur, & R. Selomo etiam testatur. Quo circa mirandum non est, si discipuli Esaiæ post quartum mundi millenarium completum, Messiam regnaturum praedixerint. Et tamen Christus anno 136. ante eiusdem millenarij completionem, iuxta Hebræorum supputationem, mortuus fuerit.

Responsio
tertia.

Tum denique, quia si ueritatē iuxta historiarum fidem, sequi uoluerimus, inueniemus Christum in fine quarti millenarij, siue completis quatuor annorum milibus à mundo condito, passum fuisse. CAP. Id retegas obsecro. GAL. Faciam. Anno igitur 15. mundi, Adam genuit Cain, & 30. Habel. Anno uero 100. mundi, Cain occidit Habel, & tunc natus est Seth. Seth autem anno 15. ætatis suæ genuit Enos, qui nomen Dei inuocare coepit, Enos anno 90. genuit Kenan, qui nostra ædicatione Caina dicitur, Kenan anno 70. genuit Mahallalel, Mahallalel anno 65. genuit Jared, Jared anno 162. genuit Hanocho, qui translatus est, & à nostris Enoch appellatur, Hanocho anno 65. genuit Methusalæ, quē nos corrupto uocabulo Mathusalem dicimus, Methusalæ (qui plus caeteris uixit, annos scilicet 969) anno ætatis suæ 187. genuit Lamech, Lamech anno 182. genuit Noam. Cuius anno 600. factus est cataclismus, ut per Talmudicam traditionem in 19. huius libri cap. probatum est, Ex quibus omnibus secundum Hebræos à mundi creatione usque ad tempus illud, quo diluuium cessauit, colliguntur anni 1656. Sem deinde anno secundo post diluuium genuit Arpaxad, Arpaxad anno ætatis suæ 35. genuit Sale, Sale anno trigesimo genuit Heber, à quo Hebræi, Heber anno trigesimo quarto genuit Paleg. Tunc Nemrod filius Cus filij Ham, Assur de terra Senaar expulso, primus regnare coepit. A quo & Babylon urbs & Turris in campo Senaar ædificatur, & tunc septuaginta duarum linguarum facta est diuisio, Vt Abidenus quoque & Estiæus historici testan-

Discursus tem-
porum à mun-
di initio usque
ad Christi pas-
sionem.

testatur, tunc etiam idololatria incepit, cum Nemrod homines ignem adorare cogebat, Paleg anno trigesimo genuit Reu, Reu anno uigesimo quinto genuit Serug, Serug anno trigesimo genuit Nahor, Nahor anno 29. genuit Taram, Taras anno septuagesimo genuit Abraham, anno scilicet regni Nini filij Beli secundi quadragesimotertio. Quo tempore Niniue à Nino conditur, & Belus secundus ab Assyrijs pro Deo colitur, Abraham anno quinquagesimo secundo (ut ait R. Selomo) in lege studere coepit. Et tunc secundum ipsum completa sunt à mundi principio, duo annorum milia. Nam à diluuiio hucusque 344. colliguntur anni. Sed supputatis annis mille sexcentis quinquaginta sex ante diluuium transactis, habentur à mundi initio hucusque duo milia annorum præcise. Quae quidem discipuli Eliæ in traditione præmissa inanitatis, siue uacuitatis tempora appellant, eo quod humanum genus nullam aliam præter naturæ legem habens, inane & uacuum ab omni alia lege per ea tempora uixit. Alia autem duo annorum milia legis nuncuparunt. Tum, quia in principio eorum Abrahæ (ut dixit R. Selomo) legis studio uacare coepit. Tum quia Abrahæ ipse eo fere tempore circūcisionis legem accepit. Tum etiā quia infra illa tempora lex data fuit. Terminari autē debebant duo hæc annorum milia in legis antiquæ desitione, atque in nouæ quam Messias laturus erat, datione siue promulgatione. Probatur autem horum duorum milium annorum discursus, hoc modo: Ab eo tempore quo Abraham secundum R. Selomonis expositionem, legi studere coepit, usque ad natiuitatem Ishac, anni fluxerunt 48. Ishac autem cum esset annos sexaginta natus, genuit Iacob. Iacob autem cum esset annorum centum & triginta, ingressus est Ægyptum. Filij uero Israel commorati sunt in Ægypto annis 210. Moses rexit populum annis 40. Iehosuas annis 27. Iudices gubernauerunt annis 299. Sacerdotes autem annis octuaginta, computatis his, quibus Saul una cum Semuele regnauit. Reges uero annis regnauerunt 492. à Dauid incipiendo, usque ad undecimum Sedechiæ annum, qua tempestate templi primi, & urbis Ierusalem excidium fuit. Nabuchodonosor autem post Ierosolymorum euerisionem, regnauit annis (secundum Talmudistas) 27. in quo defecit regnum Chaldaeorum. Post quem Regnum Persarum durauit annis 241. Nam à sui principio usque ad uigesimalium Artaxerxis Longimani annum, fluxerunt anni 115. Et deinde usque ad sextum Darij tertij annum, ut in precedentibus uisum est, decurrerunt anni 126. Regnum uero Græcorum ab Alexandro magno, usque ad 22. Cleopatras annum, ut etiam in præmissis patuit, perstitit annis 300. minus uno, ut in superioribus probauimus. Octavianus autem post mortem Cleopatras, imperauit annis 43. Christus tandem anno Tyberij 18. passus est. Ex quibus omnibus colligitur, ab eo tempore quo Abraham iuxta R. Selomonem in lege studere coepit, hoc est à 52. anno Abrahæ, usque ad Christi passionem, duo milia annorum

annorum & quindecim annos præcise decurrisse. Et tunc dies Messie, hoc est duo milia annorum quibus Messias regnaturus erat, incipere debent per legis ipsius Messie promulgationem. Quibus ex omnibus palam ostensum est secundum ueras temporum supputationes, Dominum nostrum Iesum Christum quatuor milibus annorum post mundi creationem completis, passum fuisse. Et tunc proprie inceperunt dies Regni eius, cum lex Euangelica ab apostolis circumquaque per orbem prædicari cœpit, mundusq; ad ipsum conuerti. Vtrum autem mundus per duo alia duntaxat annorum milia, qui dies Messie in traditione antedicta dicuntur, duraturus sit, id ego nolo discutere. Non enim propterea traditionem hanc Talmudisticam induxi, ut per eam mundi finem determinarem, aut ut ipsam approbarem. Sed ut potius per approbatas eorum scripturas, Iudæorum nostri seculi perfidiam conuincerem, qui tam pertinaciter Messiam uenisse negant.

Ad quorum etiam duritiem conterendam, illud Elie testimonium adducam, quod in eodem libro Sanhedrin, capite Helec, hoc modo ponitur, אמר אליהו לרב יהודה אין העולם פוהת משמונים וחמשה ויבלות וכיוכל אחרון בן דוד בא Id est, Dixit Elias Magistro Iudæ, Non erit, id est non durabit mundus minus quam quinquagintaquinque, Iubileis, & in ultimo Iubileo filius Dauid ueniet. Vbi Rabbi Selomonis glossa ait, והיוגו ד אלפים ומאתים וחמשים שנה Hoc est, Hi Iubilei continent annos quatuor milia 250. Si igitur iuxta hanc Elie traditionem Messias anno ab orbe condito quater millesimo ducentesimo quinquagesimo, hoc est anno post Christum passum circiter ducentessimū quinquagesimū, quo tempore gratia eius per mundi conuersionem in plenitudinem uergere cœpit, uenturus erat. Ipsum iam uenisse, nemo nisi ratione prorsus carens, negare posset. Hoc idem per illud quoque quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum super titulum Psalmi uigesimi primi legitur, manifeste ostenditur. Vbi sic ad uerbum dicitur, למנצח על אילת השחר Id est, Victori super cerua auroræ. Hoc est quod scriptum est Psalmo quinquagesimo septimo, עורה בכבודי עורה הנבל ובנור אעירה שחר Hoc est, Surge gloria mea, surge psalterium & cithara, surgam mane uel diluculo. Et iterum Psalmo centesimo octauo, עורה הנבל ובנור אעירה שחר Id est, Surge psalterium & cithara, surgā mane uel diluculo. Loquar de quatuor Regnis, Surge in Bethel, ubi suscitasti nobis Missael, Ananiam, & Azariam. Surge in Media, quia ibi astare fecisti nobis Mordochæum, & Ester. Surge in Græcis, quia ibi astare fecisti nobis השמונאי Hasmonai, id est Machabæos, Mathathiam scilicet & filios eius. Surge in EDOM, id est in Romanis, cum futurum est, ut astare nobis facias Regem Messiam, de quo scriptum est, Surgā diluculo. Hæc omnia traditio. Ex qua luculentissime patet. Quod tempore quarti Regni, id est Romanorum, cum

Messias uenturus Romanis dominantibus.

scilicet

scilicet uniuerso orbi dominaretur. Messias uenturus erat. Quod in libro quoque Sanhedrin, cap. Helec, optime cōfirmatur, dum ita legitur, Dixit R. Nō ueniet filius Dauid, donec dominetur Regnum nequam (Glossa R. Selomonis, id est Romanū) super Israel nouem mensibus. Sicut dictum est Micheæ 5. cap. Propterea dabit eos (Glossa R. Selomonis eos, id est Israel) usque ad tempus quo parturiens pariet. Glossa R. Selomonis, Et hi sunt nouem menses. Idem in libro etiam qui יומא Ioma, id est dierum appellatur, hoc modo habetur, Non erit filius Dauid ueniens, donec dominetur Regnum nequam, id est Romanum uniuerso orbi nouem mensibus. Sicut scriptum est Micheæ quinto cap. לכן יהגם ער עת יולדה ילדה ויהי אחיו ישרבון על בני ישראל Hoc est, Propterea dabit eos usque ad tempus, quo parturiens pariet. Et residuum fratrum suorum conuertetur ad domum Israel. Quod autem Romani super Iudæos regnarint, habetur in libro qui עבירה זרה Awo da zara dicitur, in capite לפני אירוחו Iiphne edchen, id est, Ante eorum festa. Vbi sic scriptum est, Dixit Abba, Per 180. annos ante destructionem domus sanctæ dominatum est regnum nequam, id est Romanū, super Israel, hoc est super Iudæos. Cum igitur Messias tunc uenire debuerit, cum Romani nouem mensibus super Iudæos, uniuersumque orbem dominati fuissent, Romani autem cum maxime temporibus Cæsaris Augusti, sub quo Christus natus est, & Iudæis & uniuerso orbi imperauerint, Messiam tūc uenisse, manifestū & certum est. Cum igitur nemo alius (ut omnia præmissa concludamus) præter Iesum Dominū nostrū, aut in fine quarti millenarij mundi apparuerit, aut sub Cæsare Augusto natus fuerit, qui ueri Messie signa habuerit, cuique prophetarum oracula, & præsertim aduentus ipsius tempus determinantia, ipsumque ac gesta eius describentia, recte cōgruant. Ipsum procul dubio Dominum Iesum uerum fuisse Messiam, apud omnes quos perfidia, uel odium non obcæcat, necessario consequens est.

De duobus falsis Messijs, quos Iudæi ob temporis præfixi aduentus Messie præteritionem, post Christum passum receperunt. Et quam ob rem primum à Vespasiano & Tito, deinde ab Adriano tam acriter puniti fuerint. Caput XXI.

CAPNIO,

MAnc ob causam arbitror, Iudæos post Christum passum duos unum post alium falsos recepisse Messias. Quia scilicet determinatum aduentus Messie tempus, tum à prophetis, tum à priscis Talmudistis traditum, iam præterisse uidebant. Quare non parum utilitatis afferes, si iniquam eorum semitam, qua post nostri Saluatoris ascensum, præuaricati sunt, cunctis detegas, quoniam pacto falsos

iplos Messias receperint, referendo. GAL. Ipsi igitur cum uiderent tempus aduentus ueri Messiae in scripturis designatum, iam praeterisse, Christi quoque fide miraculis in eius nomine crebrescentibus, in dies augeri, duos sibi unum post alterum falsos assumpsere Messias. Nam paulo post Christi passionem, surrexit quidam Iudaeus, cui nomen erat secundum quosdam בר כוזבא Bar cozba, secundum alios uero בן כוזבא Bencozba. Quae quidem nomina idem omnino sunt. Nam בר Bar, quidem Chaldaicum nomen & בן Ben Hebraicum, idem sunt, quod apud nos filius. כוזב Cazab autem mendacium interpretatur. Ideo Bar cozba, uel Bencozba idem prorsus est, quod mendacii, uel falsitatis filius. Hic ergo pro Messia se ingerens, a Iudaeis susceptus est. Ut legitur in libro Sanhedrin capite Helec. Vbi sic de eo inter caetera dicitur, Bar cozba annis 30. cum dimidio regnauit. Dixit enim לרבנן Lerabbanan, id est Magistris אנה משיחא Ana Meshiha, hoc est, Ego sum Messias. Et secundum R. Selomonis glossam ibidem, fuit cum Herodis Agrippae Regno. Quare uerbum illud dominicum Ioannis 5. cap. dictum, tunc impletum est: Ego ueni in nomine patris mei, & non receperunt me. Si alius in nomine suo ueniet, recipietis eum. Venit igitur in nomine suo Barcozba mendacii filius, & ab eis receptus est. Et si ex ipso nomine saltem eum (si sensum habuissent) cognoscere certe debuerat. Neque enim solum uulgus ipsum recepit, sed sapientum quoque eorum maxima pars. Inter quos R. Akiba unus fuit, qui de sapientioribus Talmud habitus est. Neque signum ab ipso falso Messia fieri ullum quaesierunt, quemadmodum a Christo & quaesierant, & uiderat. Ut in eorum scripturis latissime legitur, Nam R. Moses בן במימן ben Maimon, id est filius Maimonis, sic in sententijs Regum refert. R. Akiba sapiens fuit, & quidem de sapientioribus Talmud. Ipse quoque ferebat arma Barcozbae regis, & dicebat ipsum esse messiam. Ipse enim sic arbitratus est, omnesque sapientes generationis suae putabant eum esse Messiam, quousque ob scelera sua, fuit interfectus. Et non petierunt ab eo sapientes signum, neque miraculum. Haec R. Moses ille. R. igitur Akiba ut plebi suggereret ipsum Bencozbam Messiam esse, de eo dicta fuisse uerba prophetarum exponebat, & praefertim illud Haggaei 2. ca. dictum, Adhuc modicum unum est, & ego commouebo caelum, & terram, & mare, & aridam, & commouebo omnes gentes, & uenient cum desiderio cunctae gentes. Ut habetur in libro Sanhedrin cap. Helec. Sed in eo quidem, quod R. iste Akiba praedicta Haggaei prophetae uerba de Messiae diebus exponebat, optime quidem faciebat, cum de nullo alio, quam de Messia conuenientius exponi possint. In eo uero quod ad Bencozbam falsum Messiam ea referebat, pessime certe agebat. Huius itaque caeterorumque magistrorum suasionibus, Iudaei praedictum falsum Messiam recipientes, a Romano defecerunt imperio. Quapropter Vespasianus cum fi-

Bencozba falsus Messias a Iudaeis receptus.

Vespasianus et Titus quare uenerunt contra Iudaeos.

lio Tito contra eos missus est. Ut sicuti Dei filium unum cum patre negauerant, dicentes, Non habemus Regem nisi Caesarem. Ita patri & filio, Vespasiano scilicet & Tito merito exterminandi traderentur. Qui in festo azymorum, in quo Iudaei ipsi perfidi Christi mortem perpetrauerant, innumeros fere eorum populos qui Ierosolymam ad ipsum festum celebrandum conuenerant, concluserunt. Et sicut tribus annis cum dimidio quibus Saluator mundi docuerat, Dei gratiam contempserant, ita tribus annis cum dimidio eos Romani ipsi Principes obsidione atroci atque durissima affixerunt. Cumque obsiderentur tunc primum a Bencozba eorum falso Messia, ob cuius amorem aduersus Romanos insurrexerant, liberationis suae signum fieri petierunt. Videntes tandem quod miraculum nullum ad eorum liberationem facere poterat, eum neci tradiderunt. De cuius morte in libro Sanhedrin, in cap. Helec, legitur, quod ita demum dixerunt ei Magistri. Scriptum est Isa. 11. ca. de Messia, Quod odorans erit & iudicans, hoc est, odoratu sentiet, quis innocens, quis uere reus erit. Videamus igitur an odorando id iudicare ualeas. Qui cum uidissent, quod non esset odorans, & iudicans, ipsum interfecerunt. Haec Talmud. Quibus tandem captis, Deo procul dubio disponente, eadem mensura qua Christo mensi fuerant, eis remensum fuit. Quemadmodum apud eos in libro expositionis planctus Ieremiae, qui איהו רבתי Echa Rabbethi dicitur, latius continetur, cum super illud primo cap. dictum, הוי צריח לראש אייביה שלי Hoc est, Facti sunt hostes eius in capite, inimici temere egerunt. Sic inter caetera legitur, Facti sunt hostes eius in cap. Hic est Vespasianus Caesar, Inimici temere egerunt. Iste est Titus nequam filius eius. Tribus enim annis cum dimidio obsedit Vespasianus Ierusalem. Erantque cum eo quatuor Duces, Dux Arabiae, Dux Phoenicis, Dux Alexandriae, & Dux Palaestinae. Erant & quatuor baiuli, quorum quilibet armatis ciuitatis decem annis prouidere poterat. Haec in Echa rabbethi. Tanta autem fuit teste Iosepho, qui aderat, prostratorum multitudo. Ut undecies centena milia perempta fuisse dicantur, adeo, ut mortuorum corpora muris ciuitatis coaequantur. Alios autem ad lusum reseruatos fuisse ait, adiunctis eorum ducentis milibus qui in captiuitate ducti sunt. Tanta quoque eodem in populo uilitas fuisse dicitur, ut quis uno argenteo dato triginta sibi emeret Iudaeos. Quod nutu Dei factum esse, nemo est qui ambigat. Ut qui Deum ac Dominum suum quasi uile mancipium uili precio uendiderant, uiliori precio & ipsi uenderentur. Verum enim uero Vespasianus dum acriter Iudaeos obsidione premeret, in tantum Deo agente, Romanis placuit, ut mortuo Othone, ipsum absentem communi consensu Imperatorem deligerent. Voluit quippe Deus, ut pro labore quo perfidos sacrilegosque Iudaeos deuastando, sibi seruierat, hoc illi praemium redderetur. Quam ob rem Tito filio in eadem obsidione

Mors praedicta falsi Messiae.

Destructio Ierosolymae.

De secundo falso Messia.

relicto, Romam rediit. Titus autem quinto Idus Iulij, capta ac solo æquata ciuitate, & templo, atq; pace cum ijs qui in Iudæa remanserant, firmata, decreuit, ut nullus Iudeorum deinceps sabbatum seruaret, nullus à menstruata cōtineret. Vt in Talmud, eo in libro, qui מגילה Me-ghila, id est historia appellatur, abunde continetur. Anno autem ab urbis Ierosolymæ excidio 48. cum dimidio transacto, Iudæi ciuitatem nomine Bitter sibi metropolim fecerunt, ibiq; alium falsum Messiam sibi præferunt, non animaduertentes insani, ac mente capti, quod Ben-cozba uel Barcozba quoq; sicut & ille quem prædecessores eorum in Ierusalem receperant, propter quem & destructi fuerant, uocaretur. Adeo ut ipse quoque R. Akiba non obstante, quod ab antedicto falso Messia Ierosolymis turpiter delusus fuerat, hunc impudenter recipere non horruerit, quin potius eum uerum esse Messiam, autoritate sacre scripturæ populis persuadere conatus sit. Nam ut legitur in Talmud Ierosolymitano, in libro qui תענית Taanich, id est de ieiunio nuncupatur, in cap. quod incipit בשלשה פרקים Bislosa perakim, id est in tribus capitulis. R. Akiba scripturam illam Num. 21. scriptum, וירד בכורב ביעקב Id est, Orietur stella ex Iacob. Ita exponebat, Orietur Barcozba ex Iacob. Et cum uideret ipsum Barcozba, dicebat: En hic est Rex Messias. Id idem quoque in expositione planctus Ieremiæ, quæ אירבה רבתי Echa rabbethi appellatur, clare habetur, super illud Tren. 2. dictum, Dissipauit Dominus, & nō est misertus. Vbi dicitur, R. Iudam filium Elai dixisse, Quod R. Akiba exponens dictum illud, Orietur stella ex Iacob, dicebat, Non esse legendum כורב cochab, id est stella, sed כוזב cozab, i. mendacium, quod sui falsi Messie nomen erat. Quapropter cum Iudæi aduersus Romanū Imperium cum eo rebellassent, Hadrianus Cæsar transfretauit, & eos cum eodem falso Messia acriter obsedit in ipsa ciuitate Bitter, in qua innumerabilis Iudæorum erat multitudo. Nam in Beressith rabba, i. in expositione magna libri Gene. eo in loco, ubi dicitur, Vox quidē, uox Iacob est, manus autem, manus sunt Esau. Sic ad uerbum legitur, Dixit R. Iohanan, Octoginta milia parium eanentium tuba erant in Bitter, & unusquisq; eorum multis præerat exercitibus, qui ibi cum Barcozba erant. Cui & ducenta milia eorum erāt, qui abscillum digitorum habebant. Qui scilicet unum de digitis sibi met. quando probabatur, absciderant, uolentes hoc indicio suam audaciā animositatemq; ostendere. Quare ad ipsum Barcozbam sapientes miserunt, dicentes, Quousq; filios Israel mutilatos facies? Qui respōdens ait, Et quonam pacto periculum de eis faciam? dixerunt ei, Quicumque super equum suum insidens, cedrum de libano nō euulserit, tyrociniō tuo non ascribatur. Fuerunt igitur ei & ducenta alia milia sic probatorum. Cumq; ad pugnam egrederetur, dicebat, Domine mundi, nō fulcias nos, neq; præstes audaciā nobis. Nōne enim tu Deus repulisti

nos?

nos: Nō ergo egrediatis in exercitibus nostris. Hęc omnia ibi. Ex quibus non solum Iudæorū ingens, ac pene infinitus patet exercitus, uerū qualem sibi etiam Messiam elegerant, qui Deum cōtemnebat. Tertio deniq; obsidionis anno mense 6. Hadrianus ciuitatem cœpit cum maxima Iudæorū strage. Vbi & ipse quoq; Barcozba falsus eorum Messias occisus est. Vt eodē in lib. Echa rabbethi uocato, eodēq; in loco latissime dicit. Vbi hęc inter cetera legunt, Tribus annis cum dimidio obsedit Hadrianus Bitter. Et post pauca subdit, Capta autē ciuitate, interfectus est Barcozba. Et allato capite eius coram Hadriano, dixit Hadrianus, Quis hūc occidit? Ait miles quidā, Ego eū occidi. Dixit ei Hadrianus, Vade & adducad me eius truncum. Iuit ille, & serpentē collo eius inuolutū inuenit. Quo allato, ait Hadrianus, Nisi Deus suus hunc occidisset, quis aliquid contra eum potuisset? Legitur enim de eis Deut. 32. אים לא בי צורם מכרם ויהיה הסגורם Hoc est, Nōne quia Deus eorū uendidit eos, & Dominus conclusit illos? Neque interficientes cessabant, quousq; equus usq; ad os per sanguinem iret. Sanguisq; tantus erat, ut lapides maximos uoluens, duceret. Fluebatq; usq; ad mare, quod quatuor passuum milibus ab urbe Bitter distabat. Eratq; Hadriano uinea duo de uiginti milia passuum habens longitudinis, totidemq; latitudinis, quam sepiuit ex cadaueribus in Bitter occisorū. Sepis autem altitudo, hominis statura erat, quam pedes & manus leuare poterant. Durauit autem Bitter post domus secundæ sanctæ destructionem, annis 52. & destructa est. In lib. quoq; qui מסכת גטין Massecheth ghittin, id est tractatus diuortiorū dicitur, in cap. המזיקין Hammezekin, id est Damna, ita ad uerbū legitur, Tradidit R. Eliezer, duo flumina esse in regione Ierico, quorum unum hinc, & alterum inde protenditur. Æstimaerunt autem illa sapientes, & erat tertia pars eorum sanguis effusus. Per septem quoq; annos populi gentium uindemiauerunt uineas suas, ex fimo sanguinis Iudæorum firmantes eas, absq; alio fimo. Habetur præterea ibidem, Quod Hadrianus interfecit ex Iudæis in Alexandria quidem Ægyptiorum septuagies decem milia, id est in duplo eorum qui tempore Moysi, de Ægypto egressi sunt. In Bitter uerò 45000. Quidā tamen aiunt, quater millesies decem milia interfectorum in Bitter fuisse. Hęc ego an uera sint, non affirmo. Satis tamen sit, per eorum scripturas probasse, infinitam pene eorum stragem ab Hadriano Dei iudicio factam fuisse. Ad cuius confirmationem, Ezechielem prophetā adduco, qui destructionem hanc in Bitter futurā præsignans, ita Eze. 5. c. ait, ואהיה בן אדם סח לך חרב חרה הער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשי ועל וקניד ולקחת לך מאוני משקל וחלקתם ; שלישית באור הכעיר בהוד העיה במלאת ימי המצור ולקחת את השלשית חכה כחרב סבכותיה והשלשית תורה לרוח והרב אריק אחריהם ; ולקחת משם מעט כמספר וצרת אותם כנפוד ; ומתם עוד תקח והשלבת אותם אל הוד האש ושרפת אתם באש בומנו הצא אש

Vrbis Bitter captio, eiusdemq; falsi Messie interfectio.

Maxima Iudæorū strages.

Iudæi ab Hadriano obsesi.

Id est, Et tu fili hominis fume tibi gladium acutum, radentem pilos. Et assumes eum tibi, & duces per caput tuum, & barbaram tuam. Et assumes tibi stateram poderis, & diuides eos. Tertiã scilicet partem cõbustione cõbures in medio ciuitatis, iuxta cõpletionem dierum obsidionis. Et assumes tertiam, & percuties gladio in circuitu eius. Et tertiã sparges ad uentum, & gladiũ euaginabo post eos. Et assumes inde modicũ in numero, & ligabis eos in alis tuis. Et ex eis adhuc tolles, & mittes eos in medio ignis, & combures eos igni. Et ex eis egredietur ignis in omnem domum Israel. Hæc ille. Per tertiam igitur partem quam in ignem proiecit, eos qui de illo populo incendio uastati sunt, intelligere debemus. Per tertiam uero quam gladio feriri iussit, eos qui ferro interempti sunt, intelligimus. Per tertiam autem quam ad uentum disperfit, illi qui in captiuitatẽ ducti fuerunt, intelliguntur. Per reliquã uero, quam in summitatibus pallij ligati præcepit, eos qui ut conuertantur in fine restant, designauit. De quibus apostolus ad Romanos scribens 11. cap. sic ait, Cæcitas ex parte contigit in Israel donec plenitudo gentiũ intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Ex his præmissis palam est, nullam aliam ob causam Iudæos tam per Vespasianum & Titum, quam per Hadrianum tam multiplici ac sæuissima animaduersione percussos fuisse, nisi quia uero Messia reprobato, atq; atroci morte perempto, falsos Messias receperunt.

Quinta ratio qua ostenditur primi aduentus Messie tempus iam præterisse, accepta ex Israelitici populi punitio. Et quod Iudæi in aduentu Messie ob mortem quam ei illaturi erant, multiplici pœna multandi essent. Caput XXII.

CAPNIO,

Quia ad probandum Messiam iam uenisse, nullum aduersus Iudaicam perfidiã, tam efficax argumentũ fieri posset, quam per eorum scripturas ostẽdere, captiuitatem hanc nouissimã in qua iunt, in mortis Christi pœnã, eis cõtigisse. Eam ob rem haud incongrue nunc probandum esset, & strages istas quas tum per Vespasianum & Titum, tum per Hadrianum ex ipsis factas fuisse, commemorasti, & ærumnosas clades, quibus per orbẽ dispersi, crudelius in dies affligi nunquam desinunt, eos propter Messie mortem, quam inique atq; crudeliter patraturi erant, perpeffuros fuisse. GAL. Omnia hæc longe ante per prophetas prænunciata fuerunt. Quod enim Iudæi in primo Messie aduentu, ob mortem quam ei inferre debebant, multis pœnis, multisq; flagellis puniendi essent. Hoc non modo angelus Danieli retextit, ut superius in 70. hebdomadarum expositione dictum est, sed pleriq; etiã prophetarũ prædixerũt. Et præsertim Isa. hæc 28. dicens,

לבן

לבן שמעו דבר יהוה אנשי לצון מושלי העם הזה אשר בירושלם : כי אמרתם ברתנו ברית את מות ועם שאול עשינו הוזה שוטת בי עבור לא יבואנו כי שמנו בוב מחסנו ובשקר נסתרונו . לבן בה אמר ארצי יהוה הנני יסר כציון אבן אבן בהן פנת יקרת מוסר מוסר המאמין לא יחיש : ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת ויעת ברך מחסה בוב וסתר מים ישטופו : ובפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטת בי ועבר והייתם לו למרמס : מרי עבור יקח אתכם כי כבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה הבין שמועת : כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה בהתבנס : כי בהר פרצים יקום יהוה בעמק בגבעון ירגן לרשות מעשתו ור מעשתו ולעבר עברתו ובריתו עברתו : ועתה אל תחלוצו פן יחזקו מוסריכם כי בלה ונחרצה שמעתי מאת ארצי יהוה זבארה : Hoc est, Propter hoc, audite uerbum Dei homines illulores, dominantes populo huic, qui est in Ierusalem. Quoniam dixistis, Percussimus foedus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacem, flagellum inundans cum pertransierit, non ueniet super nos. Quia posuimus mendacium spem nostram, & falso protecti sumus. Ea propter sic dicit Dominus Deus, Ecce ego fundabo in Syion lapidem, lapidem fortem, angularem, preciosum, fundamentum fundamenti. Qui crediderit, non festinet. Et ponam iudicium in mensura, & iustitiam in pondere. Et subuertet grando spem mendacij, & protectionem aquæ obruent, & delebitur foedus uestrum cum morte, & pax uestra cum sepulchro non stabit. Flagellum inundans cum pertransierit, eritis ei in conculcationem. Quandoque pertransierit, tollet uos. Quoniam mane diluculo pertransibit, die noctuque. Et erit tantummodo commotio & tremor, intelligere auditum. Coangustatum est enim stratum, ut extendatur, & cooperimentum abbreviatum est, ut dorso adhæreat. Nam sicut in monte diuisionum, surget Deus, sicut in ualle quæ est in Gabaon, irascetur. Ut faciat opus suum, alienum est opus eius. Ut operetur opus suum, extraneum est opus eius. Nunc autem nolite illudere, ne forte flagella uestra fortiora efficiantur. Destructionem ultimam audiui à Domino Deo exercituum super omni terra. Et reliqua usque ad uigesimi noni capitis finem. Super hanc prophetiam quicquid iuniores Iudæorum dicant, Dempto Rabbi Selomone, omnes delirant. Cum recte non nisi super Dominum nostrum Iesum aptari possit. Quamuis enim si ut decet intelligatur, per illa, Ecce ego fundabo in Syion lapidem, lapidem fortem, angularem, preciosum, fundamentum fundamenti. Reliqua tota prophetia facile ex se ipsa pateat. R. tamen Dauid tanquam is qui dummodo Christi mysterium, ueritatemq; fugiat, prophetias omnes à uero sensu peruertere non curat, partem hanc Hezekiæ Regi tribuit, sic dicens, Ecce ego fundabo in Syion lapidem, id est Regem bonũ, Hezekiam scilicet, Quem lapidĩ forti, qui in angulĩ fundamento ponitur, assimilauit. Per cuius manus

R. Dauid falso expositio.

populus ab hoste, & ab inimico liberabitur, propterea quia populū ipsum ad bonum reducet, & impios malosque perdet. Clausulam quoque illam, Qui crediderit non festinet, sic accommodat, atque exponit. Cum enim (inquit) maior eorum pars diebus Achaz uerbis prophetæ non adhiberet fidē, idcirco his uti uoluit uerbis. Ac si diceret, Siquis in uobis est, qui prophetiam hanc uerificatam uidere cupiat, non festinet, id est non putet ipsam sic de proximo uenturam, & si eam omnino adimpletam uideat. Hęc R. Dauid ille perfidus. Cuius quidem expositionis falsitas quāquam ex ipsius prophetiæ processu manifeste appareat. Ex ea enim colligitur Iudæos per hunc regem mala innumera passuros fuisse, per Hezekiam autem sicut etiam ipse asserit, non tantum eos nulla pati mala contigit, uerum ab hoste quoque Sennacherib liberati fuerunt. Quam ob rem prophetiam hanc de ipso Hezekia loqui, dici minime potest. Cum etiam ex ea clausula, Qui crediderit, non festinet, prophetiam de proximo uerificandam non fuisse, dicit, aperte sibi ipsi contradicere uideretur. Nam si in diebus Achaz (ut ipse ait) dicta fuit, post quē Hezekias ipse immediate successit, nonne satis cito consumanda erat? Constat igitur hanc prophetiæ partem non de Hezekia, sed de Messia necessario intelligi debere. Quod primo per Targum R. Ionathæ liquido patet, qui sic locum hunc Chaldaicē traduxit, atque exposuit, אמר יהוה אלמים הא אנה במוני בציון מלכא משיחא מלכא הקיה וגובר. Id est, Dixit Dominus Deus, Ecce ego constituo in Syion Regem Messiam, Regem potentem, robustū & fortem. Deinde per R. Selomonem, qui prophetiam ipsam de Messia exponens, ita inquit, Ecce ego sum qui in Syion, id est in mente mea fundauī, id est decreuī, Messiam regem constituere, qui lapis fortis, fundamentumque fundamentorum erit. Ita quod qui crediderit prophetiā hanc uenturā esse, non festinabit, hoc est aduentum eius non desiderabit. Hęc ille. Qua quidem expositione stante, ex Messia aduentu ultimā hanc Iudæorū destructionē secuturā, per hanc prophetiā prænunciatū fuisse, absque dubio uidemus. Quare necque prophetia ipsa de Messia, quem Iudæi falso uenturum expectant, uerificari potest, cum ab eo infinita bona se recepturos sperent. Ut autem R. Dauid aliorumque recentiorū qui prophetiam hanc subuertere cōtendunt, peruersitas clarius uideat, in uera ipsius prophetiæ expositione, quam nunc aggrediar, sparsim eorum opiniones confutandæ recitabuntur. Dico igitur per prophetiā hanc, totum Iesu Christi mysteriū summamim prænarratum fuisse. Cum enim Iudæorum temporibus Achaz existentiū, opera praua propheta reprehenderet, mysterium hoc eis prædicere uolens, ut eis ostēderet, quo eorū successores uitam ipsorū sequentes, tandem peruerturi essent. Audite inquit uerbum Dei homines illufores, dominantes populo huic, qui est in Ierusalem. Quoniā dixistis, Percussimus foedus cum morte, & cū sepulchro fecimus pacē. Hoc est, Propterea

Confutatio.

R. Selomonis
expositio.

Vera et catho-
lica huius pro-
phetiæ exposi-
tio.

Propterea quod uos maiores alijs causa mali estis, nolentes Dei mādāta seruare, neque prophetarum eius monitis obtemperare, dicentes, Percussimus foedus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacē, ita quod de nullo curamus. Idcirco sic dicit Dominus Deus, Ecce ego fundabo in Syion lapidem. i. Regem Messiam, ut R. Ionathas ex priscis, & R. Selomo ex iunioribus exponunt. Qui quidem Messias erit lapis angularis, preciosus, atque fundamentū fundamenti. i. fundamentorū. Qui crediderit, non festinet. i. iuxta eiusdem R. Selomonis glossam, qui crediderit prophetiam hanc uenturam esse, non festinabit. i. aduentum eius non desiderabit. Hoc est, Qui de Iudæis Messiam uenturum crediderit, intelligens mala, quæ in eius aduentu super eos oritura sunt, aduentum ipsius festinare non desiderabit, quin potius Deum, ut ipsum differat, rogabit. Quæ quidem mala, propheta statim enumerat, dicens, Et ponam iudicium in mensura, & iustitiam in pondere, cum cæteris quæ sequuntur. Quæ ideo dicit, ut salutis siue damnationis eorum terminū tunc ponendum fuisse denotaret, eo scilicet modo, quod spes mēdacijs eos falleret. Vnicuique enim in aduentu Messia pro meritis siue gratia siue poena retribuēda erat. Et cum eos pro maiori parte in deterius declinuros propheta uideret, antequam ad malorum quæ passuri erāt, expressionem ueniret, causam ipsorum quæ non alia quā mors Messia futura erat, assignare uolens, ita subiicit. Et delebitur foedus uestrū cum morte, & pax uestra cum sepulchro non stabit. Quasi diceret, Foedus cum patribus uestris, Abraham, Ishac, & Iacob, eorumque semine iniui, cum morte scilicet Messia quæ per uos perpetranda erit, delebitur, solueturque. Vos enim per mortem quam ipsi Messia illaturi estis, foedus illud irritum facietis. Simili quoque modo & pax uestra à me uobis promissa, cū sepulchro scilicet ipsius Messia non stabit. Ex eo enim infinitas perpeffuri estis calamitates, uobisque continue bellum geram. Cuius quidem expositionis ueritas ex eo maxime confirmatur. Quia si factis prophetia exponeretur, nequaquā ita bene coaptari posset, quin plura inconuenientia, pluresque contradictiones inde sequerentur. Idcirco autem hoc loquendi modo usus est, ut ostēderet, ipsos mysteriū hoc suis uerbis quodammodo prophetasse. Perinde ac diceret, Quoniā dixistis, Percussimus foedus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacem. Et reliqua, Ideo uos recte locutos esse aio. Nam sic dicit dominus Deus, Ecce ego fundabo in Syion lapidē. i. constituā Messiam, per quē eloquia uestra uerificabunt. Eius enim causa passuri estis mala cuncta, atque flagella, quæ super uos uenire non posse dixistis, necnon & alia infinita. Quare immediate subdidit, Flagellū inundans cū transierit, ei in cōculcationē eritis, cū reliquis, quæ subiiciunt. Huius autē expositionis ueritas ex eo potissimū patet quod dicit, Sicut in monte diuisionū surget Deus, sicut in ualle, quæ est in Gabaon, irascet, ut faciat opus suū, alienū est

est opus eius. Vt operetur opus suum, extraneum est opus eius. Quibus ex uerbis aperte colligitur, quod ut R. David ex patris sui sententia testatur, opus illud quod contra Israel facturum erat, ideo extraneum atque alienum à Deo esse dicitur, quia Deus ipse sua uoluntate ad illud uenire non debebat, cum eius propositum eo maxime tenderet, ut lapidem illum pro bono eorum, & non pro malo fundaret. Quod si contrarius secutus sit effectus, non Deo, sed ipsis ascribenda est causa. Et ne tanquam illusores quo nomine ipsos merito nuncupauerat, uerba hec nulla esse putarent, subsequenter adiecit. Nunc autem nolite illudere, ne forte flagella uestra fortiora efficiantur. Destructionem enim ultimam scilicet uestram audiui à domino Deo exercituum super uniuersa terra. Ac si aperte diceret, Nolite uerba mea ad maiorem uestri poenam illudere, atque irridere. Fateor enim uobis atque polliceor nouissimam uestri perniciam deo hac de causa me audiuisse, neque in Ierusalē, uel in Iudaea tantum, sed in uniuersa quoque terra. Neque enim uos in uniuersum terrarum orbem dispersos, flagella unquam quiescere sinent. Quod cum illo Moysi dicto Deut. 28. conuenit, רבנים הם לא הרגיע ולא יהיה מגור לכה רגלך Id est, In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies uestigio pedis tui. Per hanc igitur prophetiam clarum est, tam ex his quae iuxta Hebraeorum glossas exposita sunt, quam ex reliquis quae in ea usque ad 29. capituli finem, inseruntur, Iudaeos ob necem quam Messiae illaturi erant, multiplici poena plectendos fuisse, atque per orbem ultima destructione dispergendos. Cum igitur propheta de hac nouissima captiuitate, quam ob Iesu Nazareni mortem eis accidisse constat, locutus fuerit, necessario concluditur, non solum aduentus Messiae tempus iam praeterisse, uerum ipsum quoque Iesum Nazarenum uerum fuisse Messiam.

De peccatis Iudaeorum tempore primi & ultimi templi commissis. Et de morte Zachariae & Isaiae prophetae. Et quae fuerit huius nouissimae captiuitatis eorum causa. Deque odio gratis, quo Christum persecuti sunt. Caput XXIII.

CAPNIO,

Iudaei nostri seculi id penitus negantes, aiunt captiuitatem hanc nouissimam non in poenam mortis Iesu Nazareni, sed propter peccata patrum suorum sibi euenisse. GAL. Facile est, in hoc eos conuincere, atque falsiloquos esse, ostendere, si scelera eorum primi & ultimi templi temporibus perpetrata, considerantur. Quare in primis ea quae in Talmud Ierosolymitano, in libro יומא Ioma, id est Dierum, in capite שבועת ימים Sebat yamin, id est septem dies, scribuntur, referam. Ibi enim Rabbi Ioha-

nan

nan ita dixisse, legitur, Inuenimus Silo (quod est proprium loci nomen propter Iordanem fluuium) non fuisse destructum, nisi propterea, quia prophanauerunt sanctuaria, & spreuerunt solennitates. Et inuenimus hoc non fuisse, nisi quia coluerunt idola, & reuelauerunt pudenda, effuderuntque sanguinem. In secunda autem domo sancta, nouimus omnes eos fuisse laborantes in lege, monentesque seruari praecipua, ac decimationes. Omnisque mos & habitus, bonus fuit in eis, nisi quod erant amatores pecuniarum, & odientes hi istos odio gratis. O quam graue est odium gratis, quod praeponderat reuelationi pudendorum, & idololatriae, ac sanguinis effusioni. Dicitur praeterea, quod R. Ezra, & R. Iacob, ac Rab Huna erant sedentes, ac dicentes, Quod fuit primo, fuit reedificatum: quod uero secundo fuit, non est reedificatum. Quia primi quidem egerunt poenitentiam, secundi uero non egerunt. Dixit R. Elazar, Priores poenitentiam egerunt, ideo & peccatum eorum reuelatum fuit, & finis captiuitatis eorum reuelatus quoque fuit. Nouissimi poenitentiam non egerunt, idcirco neque peccatum eorum reuelatum, neque finis captiuitatis eorum reuelatus est. Quaesierunt à R. Elazar, an generationes posteriorum Iudaeorum digniores essent, quam priorum. Et dixit eis, Testimonium eorum in domo electionis. Ipsa enim domus arguit hoc. Nam patres nostri abstulerunt inde tectum, nos autem parietes funditus euulsimus. Sicut dictum est Psal. 136. עיר עיר עיר הוסידי Id est, Diruite, diruite usque ad fundamentum in ea. Haec omnia traditio. In eodem quoque libro יומא yoma, in ca. שבועת ימים לפני יום הכפורים Sebat yamin liphne yom hakippurim, id est, Septem dies ante diem propiciationis, ita dicitur, Sanctuarium primum, quam ob rem destructum fuit: Ob tria, quae ibi fuerunt. Fuit enim ibi idololatria, reuelatio pudendorum, id est luxuria, & effusio sanguinis. Fuit inquam ibi idololatria. Sicut scriptum est Isaiae 28. קצר המדע מהשתורע והמסכה צרה בהתנוסס Hoc est, Coangustatum est stratum ab extentione, & cooperimentum abbreviatum est, ut dorso adhæreat. Dixit Rabbi Iohnathan, Coangustatum est stratum, sic scilicet, ut non ualeant se ibi duo socij simul extendere. Et cooperitorium abbreviatum est, ita ut cooperire non possit. Illi ergo de quo scriptum est Psal. 32. Congregans sicut in utre aquas maris. Vos facitis cooperitorium breue: Et de ipsis quoque apud Ezechielem uigesimo tertio capite, dicitur, Filios etiam suos quos genuerunt mihi, assauerunt sibi ad comedendum. Adhuc hoc fecerunt mihi. Polluerunt sanctuarium meum in die illa. Glossa R. Selomonis. i. in die in qua immolabant filios suos idolis. Et hoc est etiam quod dicitur apud Iere. 7. Et aedificauerunt aras תופת Topheth (Idolo sic nuncupato) quae sunt in ualle filij חינו Hinno ad assandum filios suos, & filias suas igne. Quod non precepi, nec ascendit super cor meum. Fuit quoque ibi reuelatio pudendorum. i. luxuria. Sicut dictum est Isa. 3. cap. Et

Peccata Iudaeorum primi templi.

Idololatria.

Luxuria.

dixit

dixit Dominus, pro eo quòd eleuatae sunt filiae Syion, & ambulabant extento collo, & annuebant oculis. Cum reliquis. Dixit R. Iehosuas, Dicitum est de tribu Iuda & Benjamin, quod non fuit dictum de Sodomitis. De Sodomitis quippe scriptum est Gen. 18. ca. Et peccatum eorum aggrauatū est ualde. De tribu autem Iuda & Benjamin scriptum est Ezech. 9. cap. Et dixit ad me, Peccatum domus Israel & Iuda magnū nimis ualde. Dixit R. Tanhuma. Aliam quoque scripturam habemus, quae dicit Tren. 4. ca. Et magnificatum est peccatum filiae populi mei, plusquam peccatum Sodome subuersae, quasi in momento, & non descenderunt in eam manus. Vbi dicit Targum, id est Chaldaica translatio. Et non descenderunt in eam ad prophetandum prophetae, qui eam reducerent per poenitentiam. Fuit denique in primo sanctuario effusio sanguinis. Sicut scriptum est 4. Reg. 21. ca. Et sanguinem innoxium effudit Manasses multum ualde. Et Ieremias etiam dicit 2. cap. Deuorauit ensis uester prophetas uestros, ut leo dirumpens. Haec omnia ad uerbum, ac alia multa ad propositum spectantia ponit ibidem traditio praedicta. De sanguinis etiam prophetarum effusione, in 4. Reg. libro legitur, Quod impleuerunt Ierusalem sanguine prophetarum usque ad os. Et inter ceteros Zachariam & Isaiam sanctissimos Dei prophetas, crudeli morte necauerunt. HOG. Dic obsecro quonam pacto hos prophetas occiderunt. Nam de Isaiā quidem quòd medius sectus fuerit, saepe legi. Zachariam uero inter templum & altare interfectum fuisse, apud Matth. 23. cap. à Domino nostro Iesu Christo dictum, inuenio. Veruntamen neque quomodo Isaias sectus fuerit, neque quomodo Zacharias interfectus sit, haecenus inuenire potui. Nam & si Hieronymus, multa de hoc Zacharia dicat, quis tamen fuerit non asserit, sed dubius tandem remanet. De utriusque igitur morte, si quid certi in uetustis Iudaeorum libris inuenisti, illud quaeso patefacito. GAL. Referam igitur quae de horum prophetarum mortibus apud ueteres Hebraeorum inueni. De morte igitur Zachariae dicam quae uarijs in libris legi, & praesertim in Talmud Ierosolymitano, in libro תענית Taanith, id est de Ieiunio. Et super planctum Ieremiae, super illud 2. cap. dictum, Destruxit Dominus, & non pepercit omnibus preciosis Iacob. Et in Midras coheleth, id est in expositione Ecclesiastis, super illud 10. cap. scriptum, Si spiritus dominantis ascenderit super te, cum ceteris. His omnibus in locis ita legitur, Scriptum est, Si spiritus dominantis ascenderit super te, locum tuum ne dimittas. Si datum fuerit tibi dominium desuper, ne derelinquas morem humilitatis tuae. Vt docearis, quòd omnis qui dimittit humilitatem suam, inducit sibi mortem, & peccatum generi suo. Et à quo hoc discis? A Zacharia, de quo dictum est 2. Para. 24. cap. Et spiritus Dei induit Zachariam filium Iehoiadae sacerdotis. Stetitque desuper populo. Et quid? Ambulabat ne super capita populi?

Non,

Non, sed quia uidebat se maiorem omni populo. Erat enim gener Regis, & sacerdos, & propheta, & Iudex. Coepit igitur loqui grandia dicens, Sicut ait Dominus. Cur uos transgredimini precepta Domini? Idcirco non prosperabimini. Dereliquistis enim Dominum, & derelinquet uos. Quare ilico interfecerunt eum. Sicut dictum est 2. Para. 24. c. Et conglobati sunt super eum, & lapidauerunt eum lapidibus ad imperium regis, in ambitu domus Domini. Non autem occiderunt eum in atrio Israel, neque in atrio mulierum, sed in atrio sacerdotum. Et non seruauerunt in sanguine eius ritum sanguinis damulae, neque ritum sanguinis cerui. De ceruo siquidem & damula scriptum est Leui. 17. c. Et effundet sanguinem eius, & operiet ipsum humo. De sanguine autem huius scriptum est apud Ezechielem 24. Sanguis enim eius fuit in medio eius, super limpidissimam petram posuit ipsum. Non effudit eum super terram, ut operiretur humo. Et hoc totum quare? Ad superinducendam indignationem, & ad ulciscendam ultionem, dedit sanguinem super limpidissimum lapidem, ne operiretur. Septem transgressiones fecit Israel in die illo. Interfecit sacerdotem, & prophetam, & legalem iudicem, effuditque sanguinem innocentem, ac polluit atrium domus Domini, atque sabbatum, & dies propitiationis erat. Haecenus traditio.

De morte uero Isaiā in libro יעמות yeuamoth, id est Fratriarum, in cap. quod incipit חלה Haholez, id est Discalcians, ita ad uerbum scriptum reperi. Dixit Rabba, Manasses Isaiam iudicans iudicauit. Sic autem occidit eum. Dixit enim ei Moses Magister tuus ait de Deo Exo. 33. Non uidebit me homo, & uiuet. Tu autem dixisti 6. cap. Vidi dominum. Item Moses Magister tuus dixit Deut. 4. cap. Quae nam est gens magna, quae habeat deos appropinquantes sibi, sicut Dominus Deus noster omnibus inuocantibus eum. Tu uero dixisti 55. cap. Quareite Dominum, dum inueniri potest: inuocate eum, dum prope est. Praeterea Moses Magister tuus dixit Exo. 23. cap. in persona Dei. Numerum dierum tuorum complebo. Tu autem dixisti 4. Reg. 20. cap. Et addam super dies tuos quindecim annos. Dixit ergo Isaias, Scio ipsum talem esse, quòd non audiet, si quid ei dixerò. Quare inuocauit nomen Domini, & à quadam cedro deglutitus est. Adduxerunt igitur cedrum, & simul cum ea secuerunt ipsum. Cumque serra ad os eius peruenisset, emisit animam. Eo quòd dixerat sexto capite, In medio populi polluti ego habito. Haecibi. CAP. Prosequere nunc quae de sceleribus Iudaeorum tempore primi templi perpetratis adhuc dicenda sunt. GAL. De auaricia igitur, deque alijs innumeris quibus Iudaei primi templi fuerunt immerfi criminibus, in Echa rabbethi, id est in expositione planctus Ieremiae, super dictum illud, Completa est iniquitas tua filia Syon: Sic inter cetera dicitur, Rabbi Simon dixit, Melior fuit terror sigilli Assueri in Media, quam 60. milium prophetarum praedictio, qui pro-

A

phetauerunt in diebus Eliæ, avaritiam scilicet ac cætera facinora Iudeo-
rum reprehendentes. Abiecerant enim legem Dei, iuxta illud Isa. 5. ca.
dictum, Abiecerunt legem Dei exercituum, & uerbū sancti Israel con-
tempserunt. Propter hoc fortificata est indignatio Domini in populū.
Pauperibus quoque nihil erogabant, quin potius ab eis propria aufe-
rebant, iuxta illud Isa. 3. capite, dictum, Rapina pauperis in domibus
uestris. Quid uobis, quod atteritis populum meum, & faciem paupe-
ris demolitis? Quod autem pecuniam nimis amarent, habetur apud le-
remiam 6. cap. ita dicentem, A paruo usq; ad magnum eorum, omnis
thesaurizans thesaurizauit, & à propheta usq; ad sacerdotem, uniuersus
facit dolum. Et alia infinita de sceleribus Iudeorum primi templi in
libris prophetarum inueniuntur. Sed ne plura ipse dicam, Ezechielem
in medium afferam 22. cap. hæc de eorum flagitijs promentē. Ecce præ-
lati Israel quilibet ad brachium suum fuerunt in te, ad effundendum
sanguinem, patrem & matrem uilipenderunt in te, aduenæ fecerunt
uiolentiā in medio tui, pupillum & uiduam seduxerunt in te, Sanctua-
ria mea spreuisti, & sabbata mea uiolasti. Viri detractores fuerunt in te,
ad effundendum sanguinem, sceditatem fecerunt in medio tui. Pudor
patris reuelatus est in te, immunditiam menstruatae humiliauerunt in
te, unusquisq; cum uxore proximi sui fecit abominationem. Et quilibet
norum suam polluit nefarie. Quisquis etiam sororem filiam patris sui
humiliauit in te. Munus clandestinum acceperunt in te, ad effunden-
dum sanguinem. Vfuram & superabundantiam accepisti, auare proximo-
sus tuos calumniabar, mei q; oblita es, ait Dominus Deus. Et post
pauca. Congregatio inquit prophetarum eius, in medio eius, tãquam
leo rugiens, capiens prædam. Animam comederunt, facultatem & pre-
cium acceperunt, uiduas eius multiplicauerunt in medio eius. Sacer-
dotes iniquam fecerunt legem meam, & prophanauerunt sanctuaria
mea, inter sanctum & prophanum non fecerunt distinguere, & inter
pollutū & mundum non præbuerunt noticiam. Principes eius in me-
dio eius, uelut lupi prædantes prædam, ad effundendum sanguinem,
& ad perdendas animas, ut thesaurizaretur avaritia. Et rursus paucis
interiectis, ait: Populi terræ calumniati sunt calumniam, & rapuerunt
rapinam, & pauperem ac mendicum seduxerunt, uel afflixerunt, & ad-
uenam calumniati sunt absq; iudicio. Et quæsiui ex eis uirum, sapien-
tem sepem, & stantem in portello, ad faciem meam pro terra, ut non di-
sperderetur, & non inueni. Hæc omnia ibi, ad uerbum ex Hebraico tra-
ducta. Vbi super illud: Animam comederunt, glossa R. Selomonis ait,
Quia recipiebant clandestinum munus, confortantes manus maligno-
rum ad occidendum, spoliandum, & diripiendum. Illud autem, Vt the-
saurizaretur avaritia. R. Ionathas ita Chaldaicè traduxit, atq; exposuit,
Ut acciperent auide ac fraudulenter diuitias. Ex his omnibus aperte
liquet,

liquet, quàm multiplicia, quàm magna, quàmq; enormia fuerint Iudeo-
rum scelera, tempore primi templi admissa. Pro quibus omnibus non
fuerunt nisi 70. annis in captiuitate Babylonica puniti. Iudæi autem se-
cundi templi qui tot & tanta facinora non commiserunt. Quia ut dici-
tur in libro יומא yoma, id est Dierum, in cap. Septem dies, erant in le-
ge, in mandatis Dei, ac in operibus misericordiæ studiosi, longissima
hac & diuturna captiuitate absq; misericordia animaduersi sunt. Qua-
re cum apud Deum qui iustissimus est, pœna peccato correspondere
debeat, huius nouissimæ eorum captiuitatis aliam causam, quàm pec-
cata patrum suorū Iudæi nostri temporis necessario assignare debent.
Nam si Iudæi priores, quorum flagitia fuerunt destructionis primi tem-
pli causa, in summo gradu (ut dictum est) extiterunt idololatræ, pro-
phetarum occisores, legis diuinæ contemptores, atq; abiectores. Luxu-
ria, avaricia, odio, alijsq; sceleribus innumeris pleni, ac pietatis operi-
bus, alijsq; bonis actionibus uacui. Vt nunc per eorum scripturas pro-
batum est. Posteriores autem qui tempore secundi templi extiterunt,
cōstat neq; idololatræ fuisse, neq; prophetarum homicidas, neq; adeo
luxoriosos, neq; ita auaros, neq; tantis facinoribus infectos, quin immo
in lege studiosissimos, uirtutibus præditos, cunctisq; bonis moribus
adornatos, ut eorum attestantur scripturæ. Idcirco aliam euerfionis se-
cundi templi causam, quàm posteriorum Iudæorum scelera, eos redde-
re oportet. Maxime, cum diuina iustitia unicuiq; iuxta opera sua retri-
buat, & captiuitas hæc nouissima, respectu illius Babylonicæ, infinita
penè sit. Illa enim propter omnia illa priorum flagitia 70. duntaxat du-
rauit annos, hæc autem hucusque supra 1460. neq; ullum adhuc finis,
uel consumationis eius signum apparet. Quam ob rem rationabiliter
aliam nullam ipsius possunt assignare causam, quàm Iesu Nazareni ue-
ri Mesiæ mortem, qui Deus & homo erat. Nam si purus homo fuis-
set, propter eius mortē, tam magna ac diuturna animaduersione per-
cussi non fuissent. Quod Moses Ægyptius aperte fatetur, ita in libro
ספרין dicēs, ישו הנצרי גרמא בושיה ונחרג מבית הרין והיה ככה שישאל, Id est, Iesus Nazareus uisus est esse Mesiās, & interfectus
est à domo iudicij, & fuit causa, ut Israel destrueretur gladio. CAP.
Contra hæc Iudæi obijciunt, dicentes huius eorum destructionis ca-
ptiuitatisq; nouissimæ causam, non fuisse Iesu Nazareni mortem, sed
odium gratis, hoc est sine causa, quod inter eos erat, quodq; supradic-
tis omnibus priorum flagitijs præponderabat. Ad quod probandum
Talmudisticam autoritatem adducunt. In libro enim יומא yoma, id
est Dierum, in cap. quod incipit, שבועה ימים לפני יום הכפורים Id est,
septem dies ante diem propiciationis, ita inter cætera legitur, Sanctua-
rium secundum de quo certi sumus, quod erant studiosi in lege, & in
mandatis, ac in operibus misericordiæ, quam ob rem destructum est

Que fuit hu-
ius nouissimæ
captiuitatis
causa.

Obiectio Iu-
deorum iu-
niorum.

בבטח שונאי הנה Id est, propter odium gratis. Vt docearis, quod odium gratis quod fuit inter eos, præponderat tribus sceleribus prædictis.

Quæ fuerunt idololatria, reuelatio pudendorum, & effusio sanguinis.

Confutatio.

GAL. Hęc eorū obiectio nihil certe eis prodesse potest. Cum odium gratis inter priores illos etiam fuerit, quo tam maiores, quam minores se inuicem petebant, inuicemque interficiebant. Nam eodem in libro, eodemque cap. sic immediate sequitur, Et in sanctuario primo nonne fuit odium gratis? Ecce enim scriptum est Ezech. 21. c. Prostrati gladio fuerunt populus meus. Dixit R. Elazar. Hi fuerunt filij Adæ, qui inuicem comedebant, & bibebant. Et alter alterum gladijs linguarum suarum transfigebat. Et fortassis dices, Nunquid hoc erat in Principibus Israel? Etiam. Scriptum est enim (ubi supra scilicet) Clama & ulula filij hominis, quia ipsa quæ fuit in populo meo, ipsa est in omnibus Principibus Israel. Vbi glossa R. Selomonis ait, Ipsa scilicet romphæa, uel spatha, quæ fuit in populo, modo est & in omnibus Principibus eius. Ex quibus manifeste patet, odium gratis in Iudæis quoque prioribus tempore primi templi existentibus, acriter fuisse. Nullum præterea odium gratis quod in puros homines fieri solet, cum illo odio gratis conferri potest, quo Iudæi priores (ut dictum est) & Zachariam prophetam lapidauerunt, & Isaiam non obstante arboris ipsum suscipientis miraculo, medium secuerunt, & Ieremiam crudeliter afflixerunt, aliosque innumeros Dei prophetas gladio peremerunt.

Quapropter aliud odium gratis propter quod ultimum templum euersum fuit, ac Iudæi in nouissimam hanc captiuitatem dispersi sunt, in posterioribus Iudæis fuisse, dici necesse est, quod & antedicto duplici odio gratis, & cæteris omnibus priorum flagitijs præponderare potuisset. Siquidem ultionis grauitas, offensionis arguit grauitatem. Impossibile est autem (uti ex prædictis innotuit) huiusmodi odium gratis aliud in ultimis Iudæis fuisse, quam illud, quo (ut præmemorata testatur traditio, in principio huius capituli inducta) hi istos, hoc est, Iudæi nouissimi Saluatorem nostrum eiusque discipulos gratis, id est sine causa & persecuti sunt, & persequuntur. Messias quippe quem ipsi occiderunt, Deus & homo fuit. Quare odium quo eum gratis & affecerunt, & adhuc afficiunt, merito omnibus priorum Iudæorum odijs, uniuersisque sceleribus præponderat.

De quo cum poenitentiam agere nolint, quam diu in perfidia obstinati permanserint, nunquam eorum miserebitur Deus. Quocirca constat plane, impletum esse quod attestante Chryostomo, ipse per prophetam suum protulit, cum ait, Psal. 35. אל ישמחו לי איבי שקר שונאי הנה יסבצו עין | דברי מרמות וחשבוני ורחיבו עלי פיהם | Id est, Non exultent mihi inimici mei mendaciter, odientes me gratis frangent oculum, id est annuent oculo. Non enim pacem loquentur, sed super minutijs terræ uerba fraudum cogitabunt. Et dilatabunt contra

tra

tra me os iuum. Cum cæteris quæ sequuntur. Et rursus Psal. 68. רבו משערת ראשי שונאי הנה Id est, Multiplicati sunt super capillos capitis mei odientes me gratis. Quæ redemptor noster de se dicta fuisse, manifeste ostendit, dum dixit, Vt impleatur sermo qui in lege eorū scriptus est, quia odio habuerunt me gratis. Quod autem Psalterium, & cæteri 24. sacrae scripturae libri, nedum Pentateuchus ipse, lex apud eos dicitur, satis Talmudistæ diuersis in locis attestantur.

Confirmatio præmissorum ex Messia uenditione & mercatione. Caput XXIIII.

GALATINVS,

Propter Messia quoque ueri Dei & hominis uenditionem ac mercationem, Iudæos nouissimam hanc subisse captiuitatem ex uerbis Amos prophetae optime probatur, ita cap. 2. dicens,

כה אמר יהוה על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מברם בן אברון בעבור געלים

בבטח צדיק וראבון בעבור געלים Hoc est, Ita dixit Deus, Super tribus sceleribus Israel, & super 4. non conuertam eum, uel non reducā eum; uel non transferam eum, eo quod uendiderit, uel mercatus fuerit pro argento iustum, & pauperem pro solaribus. CAP. Iudæi nostri temporis quoniam per hanc prophetiam, fateri ueritatem maxime coguntur. Ideo ut ueritatem ipsam effugiant, uerum ipsius prophetiae intellectum multis cauillationibus peruertere nituntur. Quare uellem falsas eorum obiectiones ueridicis (ut soles) responsionibus refelleres.

GAL. Faciam equidem quam libentissime. Vt igitur melius eorum arguatur calumniae, tu quidem eorum obiecta singillatim referes. Ego autem unum quodque eorum priscorum gentis suae sententijs, confutare conabor. CAP. Primum itaque sic obijciunt, Cum propheta prius de sceleribus Iudæe meminisset, deinde de sceleribus Israelis loquatur. Scelus autem in Iesum Nazarenum commissum, non ab Israel, sed ab Iuda patratum fuerit. Sane ex hoc textu nihil contra se inferri posse aiunt.

GAL. Hęc obiectio nulla profecto est. Nam & si in tempore primi templi Israel ab Iuda separatus fuerit, in tempore tamē secundi templi ambo inter se uniti fuerunt, simulque congregati. Quoniam omnibus tamen de Israel, quam de Iuda à Cyro Perfara rege redeundi facultas è Babylonica captiuitate data fuerat. Vt patet Nehumiae 7. & 18. ca. Omnesque regressi, tempore secundi templi in suis ciuitatibus habitauerunt, atque omnes Israel uocati sunt. Vt habetur in calce secundi capitis, & in principio tertij libri Ezrae. Quod ergo in prophetiae textu, de sceleribus Iudae praemittitur, ad Iudæos qui ante primi templi destructionem erant, refertur, cum illi de Israel tunc ibi non essent. Quod autem de sceleribus Israel subiungitur, secundi templi tempora atque excidium respicit, cum

A 3

Odium gratis, quo Christum Iudæi persecuti sunt.

Iudæorum obiecta.

Primum obiectum.

Responsio.

omnes de Israel & de Iuda tunc ibi existerent, omnesque uno nomine Israel appellarentur. Peccatum praeterea quod Iuda tantummodo fecit, peccatum Iuda dicitur, quod autem Iuda & Israel commiserunt simul, peccatum Israel appellatur. Cum igitur tunc Ierosolymis cum Iuda magna pars filiorum Benjamin & Leui fuerit, immo ex omni Israel qui ad paschae celebrationem confluerant, iure pars debuit totius suscipere nomen. Quare cum omnes fere morti Christi consenserint, non ab re huiusce sceleris perpetratio toti Israeli attribuitur, totusque Israel destruitur, atque totus per orbem nunquam reuersurus, dispergitur. CAP.

Secundum obiectum.

Cum Israel Christum non uendiderit, sed ipsum a Iuda Scarioth solummodo emisse legatur, non recte nos Christianos sentire aiunt, cum propter iusti Iesu uenditionem, captiuitatem hanc nouissimam eis accidisse dicimus. Quia ipsi (ut dictum est) iustum hunc non uendiderunt,

Responsio.

sed mercati fuerunt. GAL. Ad hoc primum dicimus, quod מִיְחָרָם Michram Hebraicum uerbum, quod in hac prophetia ponitur, æquiuocum est, & tam mercationem, quam uenditionem significat. Si ergo illud in sensu mercationis (ut quibusdam placet) hic accipitur, aimus merito eis captiuitatem hanc euenisse, eo quod mercati fuerint argento iustum. Sin autem in sensu uenditionis (ut frequentius sumitur) accipiatur, tunc dicimus, quod cum Israel, ut Christus uenderetur, consensum, auxilium, consiliumque pro uiribus adhibuerit, omnes de Israel non minus quam ipsi uendidissent, scelus hoc admiserunt. Neque enim idola unquam Selomo effinxit, sed quia uxoribus & concubinis effingentibus assensum, praebuit, eum effinxisse scriptura tradidit. CAP.

Tertium obiectum.

Iudaeorum recentiorum pars maxima scelus hoc propter quod captiuitas haec ultima Israeli contigit, Ioseph iusti uenditionem fuisse asserit, qui a fratribus argento uenundatus est. GAL. Hanc fugam nihil eis refragari posse, ex eo potissimum patet, quod ubicumque primum, secundum, tertium, & quartum memoratur scelus, inter ipsa profecto scelera ordinem secundum prius & posterius esse oportet. Ordine igitur quo scelera Israel patrata fuerunt, procedendo, constat, quod primum eorum scelus fuit, cum Ioseph fratrem suum 20. argenteis uendiderunt. Ob quod in Aegypto annis 210. captiui fuerunt. Post quos ducibus Mose & Iehosua, ad terram eorum ipsos Dominus reduxit. Secundum scelus fuit, cum promissionem de Messia sub nomine Dauid patribus factam, despexerunt, dicentes, Non est nobis pars in Dauid. Et cum duos sibi uirtulos formantes, atque adorantes, dixerunt, Hi sunt Dii tui Israel, & reliqua. Et ob hoc scelus captiuaui eos Dominus per Regem Assyriorum. Tertium scelus fuit, cum uaria colentes idola, ipsis non solum bestias, uerum proprios quoque filios immolabant, & cum prophetas qui eos de hoc aliisque uitijs arguebant, occiderunt. Propter quod scelus a rege Babylonis 70. annis captiuaui sunt. De utraque autem captiuitate ista praedicta,

Quatuor Iudaeorum scelera.

dicta, reduxit eos Dominus tempore Ezrae. Quartum denique scelus fuit, quando ut ait prophetia ista, iustum hoc est Messiam, argento uendiderunt, uel potius mercati sunt, & morti tradiderunt. Propter quod scelus a Romanis hac nouissima captiuitate captiuaui sunt, a qua nunquam eos Dominus reducet, quod diu scilicet tales fuerint. Cum igitur uenditio Ioseph primam in ordine scelus fuerit, ob quod durissimam postmodum Pharaonis seruitutem subierunt, quartum propter quod hanc tam diuturnam sustinet captiuitatem, minime dici potest, maxime cum diuina iustitia nunquam pro eodem crimine bis puniat. CAP. Quidam hac moti ratione, iustum illum ob cuius uenditionem captiuitatem hanc irreuocabilem subeunt, concedunt quidem Ioseph non fuisse, non tamen propterea ueritatem fatentur, sed longe magis negant. Non enim iustum illum Iesum Nazarenum extitisse aiunt, sed alium quendam iustum cuius nomen ignorat. GAL. Hoc certe dictum est inane irrationabileque sit, ex eo maxime apparet. Quod cum crimen illud tam grauissimum, tamque Deo praeter ceteris abominabile fuerit, ut adhuc & nulla ipsum secuta sit remissio, & diuina indignatio propter ipsum in totum Israel tam diu impacata sauiat. Et tamen is in quem commissum fuit, mortales omnes lateat. CAP. Alij etiam nonnulli dicunt, pro iusto isto, iustitiam hoc loco intelligi debere. Tunc enim iudices ac iustitiae ministri, pecunia (ut aiunt) corrupti, pauperum hominum iustitiam passim paruo precio uendebant. GAL. Peruersa quoque est expositio ista. Tum quia iustus & iustitia apud Hebraeos diuersa sunt nomina. Nam iustus quidem צַדִּיק czadic, iustitia uero צְדָקָה czedecuocat. Et textus non צְדָקָה czedec, i. iustitiam, sed צַדִּיק czadic, i. iustum dicit. Tum etiam, quia de iusti huius uenditione, siue mercatione & de pauperum oppressione, seorsum propheta meminit. Praemisit autem iusti uenditionem seu mercationem, ut ex hoc aperte insinuaret, ideo Iudeos captiuitatem hanc ultimam passuros fuisse, quia iustum illum essent uendituri, uel potius mercaturi. Si praeterea pro iusto hoc uendendo, pauperum iustitiam, quae uenalis futura erat, intelligenda esset, nequaquam in huius sceleris punitionem tanta ultio subsecuta fuisset. Nam si pro delicti mensura poena infligenda est, grauiora crimina grauius puniri debent. Leuiora autem leuiores sunt poena afficienda. Constat autem fratris uenditionem, idololatriam, atque prophetarum caedem, grauiora fuisse scelera, quam iustitiae pauperum uenditionem. Si igitur quartum scelus fuit (ut asserunt) iustitiae pauperum uenditio, grauius primis tribus puniri non debuit, praesertim a Deo, qui sua parte natura pronior ac facilius est ad miserendum, quam ad puniendum. Si ergo Israelitae ob quarti sceleris patratiorem longe grauius, longe acerbius, longeque diutius, quam propter trium praecedentium commissiorem, puniti fuerunt: necessario profecto sequitur, quartum scelus aliud quam iustitiae pauperum uenditionem, multo grauius fuisse, cum eius poena ceterorum poenas quasi in infinitum excesserit. Nam & si iure humano minora peccata grauius quandoque puniantur. In lege tamen

dicta, reduxit eos Dominus tempore Ezrae. Quartum denique scelus fuit, quando ut ait prophetia ista, iustum hoc est Messiam, argento uendiderunt, uel potius mercati sunt, & morti tradiderunt. Propter quod scelus a Romanis hac nouissima captiuitate captiuaui sunt, a qua nunquam eos Dominus reducet, quod diu scilicet tales fuerint. Cum igitur uenditio Ioseph primam in ordine scelus fuerit, ob quod durissimam postmodum Pharaonis seruitutem subierunt, quartum propter quod hanc tam diuturnam sustinet captiuitatem, minime dici potest, maxime cum diuina iustitia nunquam pro eodem crimine bis puniat. CAP. Quidam hac moti ratione, iustum illum ob cuius uenditionem captiuitatem hanc irreuocabilem subeunt, concedunt quidem Ioseph non fuisse, non tamen propterea ueritatem fatentur, sed longe magis negant. Non enim iustum illum Iesum Nazarenum extitisse aiunt, sed alium quendam iustum cuius nomen ignorat. GAL. Hoc certe dictum est inane irrationabileque sit, ex eo maxime apparet. Quod cum crimen illud tam grauissimum, tamque Deo praeter ceteris abominabile fuerit, ut adhuc & nulla ipsum secuta sit remissio, & diuina indignatio propter ipsum in totum Israel tam diu impacata sauiat. Et tamen is in quem commissum fuit, mortales omnes lateat. CAP. Alij etiam nonnulli dicunt, pro iusto isto, iustitiam hoc loco intelligi debere. Tunc enim iudices ac iustitiae ministri, pecunia (ut aiunt) corrupti, pauperum hominum iustitiam passim paruo precio uendebant. GAL. Peruersa quoque est expositio ista. Tum quia iustus & iustitia apud Hebraeos diuersa sunt nomina. Nam iustus quidem צַדִּיק czadic, iustitia uero צְדָקָה czedecuocat. Et textus non צְדָקָה czedec, i. iustitiam, sed צַדִּיק czadic, i. iustum dicit. Tum etiam, quia de iusti huius uenditione, siue mercatione & de pauperum oppressione, seorsum propheta meminit. Praemisit autem iusti uenditionem seu mercationem, ut ex hoc aperte insinuaret, ideo Iudeos captiuitatem hanc ultimam passuros fuisse, quia iustum illum essent uendituri, uel potius mercaturi. Si praeterea pro iusto hoc uendendo, pauperum iustitiam, quae uenalis futura erat, intelligenda esset, nequaquam in huius sceleris punitionem tanta ultio subsecuta fuisset. Nam si pro delicti mensura poena infligenda est, grauiora crimina grauius puniri debent. Leuiora autem leuiores sunt poena afficienda. Constat autem fratris uenditionem, idololatriam, atque prophetarum caedem, grauiora fuisse scelera, quam iustitiae pauperum uenditionem. Si igitur quartum scelus fuit (ut asserunt) iustitiae pauperum uenditio, grauius primis tribus puniri non debuit, praesertim a Deo, qui sua parte natura pronior ac facilius est ad miserendum, quam ad puniendum. Si ergo Israelitae ob quarti sceleris patratiorem longe grauius, longe acerbius, longeque diutius, quam propter trium praecedentium commissiorem, puniti fuerunt: necessario profecto sequitur, quartum scelus aliud quam iustitiae pauperum uenditionem, multo grauius fuisse, cum eius poena ceterorum poenas quasi in infinitum excesserit. Nam & si iure humano minora peccata grauius quandoque puniantur. In lege tamen

Quartum obiectum.

Responsio.

Quintum obiectum.

Responsio.

diuina pro peccati mensura est plagarum modus, ut Deut. 24. dicitur, Sed quod peccatum, aut fraterna uenditione, aut idololatria, aut prophetarum necatione, maius esse potuit: Certe aliud nullum, quam ipse Messias qui Deus & homo erat, ad mortem uenditio, seu mercatio. Quod ex eo quoque patet, quia in Hebraico sermone huiusmodi reatus tali describitur uocabulo, quale ei qui Deum negauerit, imponitur, Puri autem hominis ad mortem uenditio, seu mercatio, Dei negationi æquari non potest. Quare iustum hunc ob cuius uenditionem uel mercationem poenam hanc poenarum omnium maximam incursum erant, Deum quoque, nedum hominem futurum fuisse, necessario consequens est.

Sextum obiectum.

CAP. Quærunt denique, si iustus hic argento uendendus, Messias intelligitur. Quis igitur fuit pauper ille, quem propheta ibidem pro sotularibus uenundandum dicit, cum ilico subiecit, ואביון

Responsio.

Id est, Et pauperem pro sotularibus? GAL. Vterque non alius, quam unus & idem uerus Messias. Quem propheta & iustum & pauperem in primo aduentu uenturum, prædixerant, & præsertim Zacharias sic 9. cap. dicens, הנה מלכו יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורובב, על המור Hoc est, Ecce rex tuus ueniet tibi, iustus & saluator ipse, pauper sedens super asinam. Nequis ergo argentum illud, quo iustus ille uendendus erat, magni estimaret, idcirco statim propheta subdidit, Et pauperem pro sotularibus. Ac si diceret, Argētum quo iustum & pauperem illum uendituri, uel mercaturi sunt, tanti erit, quod precio sotularium æstimari poterit.

Confirmatio.

Quod autem euidentius testimonium querimus, Iudæos propter Messias ueri Dei & hominis uenditionem, seu mercationem, & mortem, hanc subiisse captiuitatem, quam id, quod ipsi met apud se legunt: Nā ut in Talmud legitur, in ipso captiuitatis exordio, Hadrianus Cæsar decem ex Israel uiros, qui doctrina, dignitate, ac genere cæteros excellebant, captos in carcerem misit, sciscitans ut quid iustum uendidissent: Lex enim uestra (inquit) decreuit, Vt mortis sententia multetur, quicumque Iudæum uendiderit. Et uos igitur secundum legis uestræ iudicium, mori debetis. Quare eiusdem legis decreto uarijs supplicijs eos interfici iussit. Non enim omnes una coercuit poena, sed singulis singula sunt mortis genera proposita. Alius enim uiuus decoriatus est, alius ferrei pectinis unguibus laceratus, alius igni crematus, reliquos uero mors quæuis diuersa consumpsit. Quemadmodum mortes illas & Talmudicus codex exponit, & liber במחזור Machazor, testatur in orationibus quas faciunt בעצום בעצום bezom chippur. i. in ieiunio propiciationis, quod luna decima mensis Septembris, quem על עשרה תרגי מלכות מקיסר, Tisri uocant, solenniter celebrant, Hoc est, Super decem interfectos regni à Cæsare. Vnde hæc excerpsti, בתחלת גלות ישראל מקיסר לקח עשרה מגדולי ישראל שהיו רבי ישמעאל בן אלישע בהן גרול: רבו שמעון בן גמליאל הנשיא. רבי עקיבא. רבי חנינא בן תרדיון רבי

רבי חזקיהו התורגמן. רבי יהודה בן חבנאי. רבי יהודה בן דמה. רבי ישכב הסופר. רבי אלשר בן שמוע. רבי יהודה בן בכא. ואמר להם דינו משפט צדק לאשורו כי ימצא איש גונב נפש באתיו מכני ישראל ותתעמר בו ומכרו מה יהיה : הם השיבוהו ומת הגנב החרא השיב ואמר איה אבותיכם אשר אהיהם מוכרו ואהם קבלו דין שמים עליכם ואם היו חיים חבאתי דינם לפניכם ואהם השאו עון

Id est, In principio captiuitatis Israel, Cæsar coepit decem de maioribus. Qui fuerunt R. Ismael filius Elifæi sacerdos magnus, R. Aban Symeon filius Gamlielis Princeps, R. Akiba, R. Hanina filius Teradionis, R. Huspith interpres, R. Elazar filius Samua, R. Judas filius Dama, R. Iessebab scriba, R. Judas filius Hachinai, R. Judas filius Baba. Et dixit eis, Iudicate iudicium iustitiæ recte. Si inuentus fuerit uir, qui furatus animam fratris sui ex filijs Israel, prodiderit eam, atque uendiderit, quid erit? Responderunt autem dicentes, Morietur fur ille. Respondit & ait Cæsar, Et ubi sunt patres uestri, qui fratrem suum uendiderunt? Et uos ergo recipite iudicium cœli super uos. Si autem ipsi uiuerēt, ducerem eorum iudicium coram uobis. Vos igitur iniquitatem patrum uestrorum portabitis. Hæc omnia ibi. Et sic ob scelus in uenditionem iusti à patribus eorum commissum, diuersis eos fecit interire supplicijs, ut latius ibidem continetur. Vbi ualde animaduertendum est, quod uolens Cæsar eos per legem eorum conuincere, uerba Deuteronomij capite uigesimo quarto scripta, eis proposuit, dicens, Si inuentus fuerit uir, qui furatus animam ex filijs Israel, eam cum proditione uendiderit, quid erit? Illi autem proprio ore se ipsos condemnantes, uerba etiam Deuteronomij eodem in loco immediate sequentia responderunt, dicentes, Morietur fur ille. Quoniam autem ibi iusti huius, ob quem illi sunt ita puniti, non ponitur nomē. Tum quia illud forte Talmudistæ tacuerunt. Tum quia recentiores Iudæorū quod uerius est, illud inde deleuerunt. Eam ob rem iuniorum ipsorū glossæ dicunt ibidē, iustum illum Ioseph filiū Iacob fuisse, quem fratres in Ægypto uendiderunt. Et propterea Cæsare sanguinē eius ab illis exquisisse, eosque huiusmodi poenis affecisse aiunt. Quare ne ueritatem fateātur, in nephandissimā heresim incidere compulsi sunt. Nam dum inter se querunt, Cur potius isti, quam alij peccati fratrum Ioseph tulere poenam? aliam rationem reddere nescientes, גילגול נפשות gilgul nephasoth, id est reuolutionem animarum fuisse, dicunt, Asserentes eam ob rem eos pro scelere fratrum Ioseph poenas dedisse, quia illorum animæ in eis erant. Quod profecto tam absurdum est, ut cōfutatione non egeat. Est enim non solum contra fidem rectam, ac sacram scripturam, sed contra rationem quoque naturalē. Rationi etiam minime congruit, Cæsarem ab eis exigisse quod ad minus mille quingentis annis antè factū fuisset, maxime cum ea tēpestare, qua uenundatus fuit Ioseph, nulla lex esset, qua eos Cæsar mortis reos conuincere potuisset. Quo circa concludere ne-

Interfecti ab Hadriano Cæsare, ob iusti uenditionem.

celle

cessu est, iustum hunc ob cuius uenditionem & mortem, isti tam crude-
li nece multati fuerunt, alium neminem, quàm Iesum Nazarenum ue-
rum Messiam uerumq; Deum & hominem fuisse, in cuius ultionē post
eius mortem annis ferme 40. transactis, & Ierusalem funditus euerfa
est, & captiuitas hæc nouissimã Iudæorum subsecuta. CAP. Quam
ob rem non statim post Messiaē necem secuta fuit ultio, sed annis 40.
post elapsis: GAL. Non ab re profecto id factum fuisse censendum
est. Deus enim patienter agit, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœ-
nitentiam reuerti, ut demum salui fiant. Quare ut Iudæi post tantum
commisum scelus, pœnitentiæ tempus haberent, uindictam hanc per
annos 40. differre uoluit. Quod ueteres quoq; Talmudistę qui Christi
anteceperunt aduentum, & senserunt, & spiritu sancto illustrati prædi-
xerunt. Nam Rabbenus Haccados, in libro quem גלי רזייה Gale ra-
zeya, id est reuelatorem arcanorum nuncupauit, petitione 8. sic ait 40.
annis post passionem suam Deus destructionē prorogabit, ut uideat
an ad eum conuertantur. Et post pauca, causam reddere uolens, cur
Deus magis quadragenarium, quàm alium accepturus esset numerū,
ad prorogandum punitionis tempus, hæc eadem uerba subiecit. Acci-
piet autem Deus numerum quadragenarium, ratione illorum 40. die-
rum, quibus factus homo, in peccato originali in utero matris ad mem-
brorum compositionem moratur. Et quia Rex Messias uēturus est, ad
relaxandum hoc delictum, ad inferendasq; animas in paradysum, ideo
40. annos expectabit, unum annum pro unoquoq; die. Quemadmo-
dum exploratores quos misit Israel ad inquirendam terram promissio-
nis, & ad ueritatem indagandam 40. dies in itinere morati sunt, dicen-
tes, quicquid Deus dixerat, falsum esse, ideoq; in eam ingredi nolēbāt.
Omne id de Israel figuratum est, qui obloquentur de Rege Messia, di-
centq; falsas esse pollicitationes eius de ipsis in paradysum inferendis.
Et idcirco expectabit annos 40. sicut alios 40. præstolatus est Israel in
deserto, ne in Ierusalem ingrederētur, annum unum pro quolibet die.
Verumtamen sicut qui post illos uenerunt, ingressi sunt Ierusalem in-
feriorem, qui corda non indurauerunt, ut patres eorum. Ita & illi qui
se in necem Regis Messiaē inficient Ierusalem supernam non ingre-
dientur, his exceptis, qui subsequenter, si ad eum se conuertent, expe-
ctabuntq; annos quadraginta. Hæc omnia ad uerbum Rabbenus ille
Haccados, quem Iudæi Magistrum nostrum sanctum appellant. Si igitur
Iudæi in mortis Messiaē punitionem, captiuitatem hanc nouissimã
in qua sunt (ut in præmissis tribus capitibus abunde probatum est) su-
bituri erant, necessario profecto ex his quæ dicta sunt, cōcluditur, non
solum primi aduentus Messiaē tempus iam præterisse. Verumetiam
Messias ipsum iam uenisse, eumq; non alium quàm Iesum Nazare-
num fuisse.

Quare Iudæi
non statim post
Christi mortē
puniti sunt, sed
captiuitatis
post annos 40.

Sexta

Sexta ratio ostendens primi aduentus Messiaē tempus iam præterisse, fun-
data super Romani imperij subiectionem. Et primum quod Messias
Romanorum imperium sibi subacturus erat. Caput xxxv.

CAPNIO,

PEr sextam nunc rationem temporis aduentus Messiaē præte-
ritionem tibi probare uolenti, in primis Messiam ipsum Ro-
manorum imperium sibi subiugaturū fuisse, ostendere opus
est. GAL. Id primo per uisionem Nabuchdonosor Chaldæorū Re-
gis pulcherrime probatur. Hic namq; Rex (ut Danielis 2. cap. scribitur)
quandam pergrandem uidit statuam, quæ ex uarijs compacta erat me-
tallis. Eius enim caput ex optimo constabat auro, pectus & brachia ex
argento, uenter & foemora ex ære, tibiæ ex ferro, pedes autem partim
ferrei, partim fictiles erant. Subinde uero Daniel somniorum Regis
& index & interpres, ita Chaldaicè prosequitur, הוה הויה ער די התגורת
אכן די לא בירין ומחה לצלמא על רגלוי די פרזלא וחספא וחוקת המון
Hoc est, Videbas ita, donec abscessus est lapis de monte sine manibus, &
percussit statuam super pedes eius ferreos & fictiles, & cōminuit eos.
Postea uolens Daniel ipse eidem regi quid statua ipsa designabat, ex-
ponere, hæc inter cætera subiecit, אנה הוא ראשה די דהבא : ובהרד
תסום מלכו אחרי ארעא מנד ומלכו תליתא אחרי די נחשא די השלט בכל
ארעא : ומלכו רביעיא תהוא תסיפה בפרזלא כל קבל די פרזלא מהרס וחשל
בלא ובפרזלא די מרעע כל אלן תרק והרוע : ודי חזיתה רגליא ואצבעתא
מנחתן חסת די פחד ומנחתן פרזל מלכו פליגא תהוא ומן נצבתא די פרזלא לתוא
כה כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסת טינא : ואצבעת רגליא מנחתן פרזל
ומנחתן חסת מן סעת מלכותא תהוא תסיפא ומנה תהוא תכירא : די חזית
פרזלא מערב בחסת טינא מהערבין לתון בורע אנשא ולא לתון רבקון רנה עם רנה
הא כרי פרזלא לא מתערב עם חספא : ובמדיחתן די מלכיא אגין יסום אלה
שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותא לעם אחון לא השתבס תרק ותסת
Id est, Tu es caput aureū. Et post
te surget regnum argenteum aliud minus te. Regnum aliud tertium e-
neum, quod imperabit in uniuersa terra. Regnum uero quartum erit
robustū uelut ferrū. Quēadmodū ferrum cōminuit, & conterit ac do-
mat omnia, ita omnia hæc cōteret & domabit. Et quod uidisti pedes &
digitos partim testā figuli, & partim ferrū, regnū diuisum erit. & dero-
busta uel cōstanti plantatione ferri habebit esse in ea, sicut uidisti ferrū
mixtū cū testaluti. Porro digiti pedū partim ferrei, & partim testeī, ex
parte regnū erit solidū, & ex parte erit friuolum uel contritū. Quod au-
tem uidisti ferrum mixtum cum testa luti, commiscebunt se inuicem in
femine hominis, & nequaquam erunt sibi adherentia istud cum illo si-
cuti ferrum non se miscet cum testa. Et in diebus regum illorum susci-
tabit, uel statuet Deus cœli Regnum quod in secula non dissipabitur.
Et regnum

Et regnum eius populo alteri non tradetur. Comminuet & consumet omnia ista Regna, & ipsum stabit in secula. In premisis Deus magnus Regi Nabuchdonosor per Daniele quatuor Regna sibi inuicem in mundo successura, indicauit. Nam caput quidem aureum statuę quam uiderat, ipsum ac regnum eius, hoc est, Chaldæorum Regnum significabat. Pectus uero & brachia ex argento, Persarum atq; Medorum regnum. Venter autem & scœmora ex ære, Græcorum Monarchiam. Porro tibię ferreę, Romanorum designabant imperium. Deinde ferri & testę in pedibus ac digitis statuę mixtura, duorum regnorum fortis scilicet & imbecillis, hoc est Romani ac Iudaici, orti ex ferri plantario, id est ex Romani imperij permissiōe, societatem insinuabat. Per lapidem postremo de monte absque manibus abscissum, qui percutiens pedes statuę ferreos atque fictiles, ipsam comminuit, ac in puluerem redegit, Messiam qui Romanorum imperium sibi subacturus erat, designari ostēdit. Mons autem de quo lapis iste abscissus est, ipsius Messię matrem figurabat, quę ob uirtutum suarum excellentiam, monti non inepte comparatur. Sed quia Messias ex matre uirgine nasciturus erat, ideo lapidem hunc per se sine manibus, id est absque humanis amplexibus, de monte abscissum dixit, ad designandum Messię corpus absque uirili semine, sola spiritus sancti cooperatione, de purissimis uirginis sanguinibus formandum fuisse. Cuius quidem Messię ortum atque aduentum commixtione ferri & testę durante, hoc est, societate Romanę atque Iudaicę potestatis manente, futurum fuisse, ostendit, cum ait, Et in diebus Regum illorum suscitabit, uel statuet Deus cœli Regnum, quod in sæcula, id est in eternū non dissipabitur. Et regnum eius populo alteri non tradetur. Comminuet & consumet omnia ista Regna, & ipsum stabit, id est durabit in secula, hoc est in eternū. Glossa R. Abraham. Hoc est regnum Messię. Deniq; Daniel cōcludens ait, כל קבל די מטורה אתגורת אמן די לא בירין וחסרת פורלא נחשא חכפא ורחבא אלה רב חודע למלכא מה די לחוא אחרי רנה ויציב חלמא ומתימן פשרה : Id est, Quemadmodum uidisti, quod de mōte abscissus est lapis absq; manibus, & comminuit ferrum, es, testam, argentum, & aurum, Deus magnus notificauit Regi quod futurum est post hęc. Et uerum est somnium, & fidelis interpretatio eius. Quę ex prædictorum explanatione manifeste patent. Hęc autem per id quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum super titulum Psalmi 17. optime confirmantur. Vbi sic dicitur, Quando Messias cum uelocitate ueniet, non erunt dicentes canticum. Et infra, Donec cadat coram ipso habens digitos, scilicet Regnum nequam, id est Romanum, de quo dictum est Dan. 2. Et digitum pedum ex parte ferrei & ex parte testei, & ex parte regnum erit solidum & ex parte friuolum. Et in diebus Regum illorum suscitabit, uel statuet Deus cœli regnum, quod in eternū non dissipabitur.

Conteret

Conteret & consumet omnia ista Regna, & ipsum stabit in æternum. Quemadmodum uidisti, quod de monte abscindit se lapis absq; manibus, & contriuit ferrum, testam, æs, argentum, & aurum. Iste est Rex Messias: sicut dictū est in beressith rabba. Hęc omnia traditio. Quę etiā R. Selomonis sententia approbantur, super illud Isaie 8. dictum, Et erit ad sanctificationem, & ad lapidem offensionis, cum sic ait, Erit saluator Israeli ad præparationē & ad lapidem offensionis. Et offendet eum pedes statuę ferrei & testei, hoc est, Regnum Romanorum & Iudæorū. Si ergo in diebus horum Regum, Romanorum scilicet & Iudæorum, Deus cœli suscitare debebat Messię Regnum, sequitur plane, quod in diebus Iudæorum, ipsis scilicet in terra sua existentibus, & potestatem habētibus, Messias uenturus erat. Quod autem illud, Et digitum pedum partim ferrei & partim testei. Et ex parte Regnum erit solidum, & ex parte friuolum. Intelligendum sit de Romanorum Regno & Iudæorū, Qui societatem inuicem inierunt, postquam Machabæi Regnum Iudæorum de manu Græcorum extorserunt, patet per id quod in libro עבירה ויה Hauoda zara, in capite לפני איריתו Liphne edehen, id est, Ante eorum festa dicitur, Vbi ita legitur, R. דימי Dimi dixit, Triginta & duobus annis bellum gesserunt Romani cum Græcis, & non preualuerunt aduersus eos, quousq; associauerunt se Israeli, eo pacto. Ut quando essent Reges de illis, essent comites de istis, & quando essent Reges de his super Iudęos scilicet, essent comites de illis. Dixit R. בנהא Cahana. Cum ægrotaret R. Ismael miserunt ad eum, dicentes, R. expone nobis duo uel tria uerba, quę dixisti nobis in nomine patris tui. Qui remisit ad eos, ita dicens, Dixit pater meus, quod per centū & 80. annos ante destructionem domus sanctę, potestatem habuit Regnum nequam super Israel. Hęc ibi, Regnum autem nequam in Talmud, Romanorum imperium intelligitur. De hac autem Romanorum Iudæorumq; societate primus Machab. lib. 8. latius meminit. Et sicut dies Regum istorum tunc esse cœperunt, cum primum facta est Romanorum Iudæorumq; societas, & postea quando coniuncta fuit uiri semine, sed non scemina, quod fuit cum Herodes cum puella mortua de genere Machabæorum flagitium perpetravit (ut supra in 6. huius lib. cap. dictum est) & ideo non coheserunt. Ita tunc dies eorundem Regum esse desierunt, quando Iudęi cum suo falso Messia in Romanum imperium insurrexerunt. Vt in 21. huius quoq; lib. capite late patuit. Quod uero Romanorum imperium per ferrum designetur, nullum est dubium. Quia ut prædictū fuit à Daniele in uisionis declaratione, quemadmodum ferrum omnia metalla domat, Ita Romanorum imperium omnia domuit regna, Quod autem Iudæi testa figuli uocentur, Tren. Iere. 4. habetur. Vbi sic dicitur, בני ציון היקרים המסלאים בפו איכה נחשבו לנבלי Id est, Filij Syion preciosi, amicti auro, quomodo

Romanorum
foedus cum Iu-
dæis.

Iudæi, testa di-
cti.

computati sunt uasa testæ, opus manuum figuli. Id quoque apud Isa. 45. aperte patet, dum sic ait, *הוֹרֵב אֶת יַדְדֵי הָרֶשׁ אֶת חֲרָשֵׁי אֶרֶץ*. Id est, Veli contradicenti fictori suo, uel formatori suo, testa de testis terræ. Ex his omnibus palam ostensum est, quàm eleganter Nabuchdonosor regi reuelatum fuerit, non solum quòd Messias Romanorum imperium sibi subiecturus erat. Verum etiam & quònam pacto Messias ipse secundum carnem de matre absque patre generandus esset, sub figura lapidis seipsum de monte sine manibus abscindentis, & quo tempore nasciturus erat, & quæ & qualia factururus. Si igitur Messias Romanorum imperium sibi subacturus erat, & Iesus Nazarenus illud sibi subiecit, necessario profecto sequitur, Messiam iam uenisse, ipsumque Iesum Nazarenum fuisse, Cui hucusque Romanorum subiectum est imperium.

Quòd Messias uniuerso orbi dominaturus erat, & de uniuersali Domini nostri Iesu Christi Regno. Cap. xxvi.

CAPNIO,

Quamuis Messiam uniuerso orbi dominaturum fuisse, satis ex his quæ nunc dicta sunt, insinuetur. Vt tamen hoc in domino nostro Iesu Christo adimpletum esse, clarius constet, id idem apertius probandum est. GAL. Hoc primo probatur ex commentarijs R. Mosi Hadarfan, in lib. Gen. super illud 49. c. eiusdem lib. dictum, *לֹא יִסּוּר שֵׁבֶט מִיַּחֲדָה וּמִחֻקֵּק מִבֵּית רַגְלָיו עַד בֵּי יְבֵא שִׁילָה וְלוֹ יִקַּח עִמּוֹס׃* i. Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec ueniat Silo. i. Messias. Et ei aggregabuntur populi. Ibi enim idem R. sic ait, *אָמַר שֵׁבֶט וְלֹא אָמַר מֶלֶךְ בִּי גַלְוֵי וְיִרְדֵּעַ לַפְּנֵי שֵׁלָא יַעֲמְדוּ הַמְּלָכִים הַמֵּיִד עַד בֵּי יְבֵא שִׁילָה וְהוּא חֶבֶן הַקֶּטֶן הַעֲתִיד לַחֲזוֹת לוֹ בְּאַחֲרֵית יָמַיִם רַבִּים כְּמוֹ שְׁחַרְגָם אֲנִיִּקְלוֹס וּבְטִילוֹתָהּ וּבִעֲוִירוֹתָהּ כִּי אֲשֶׁר יִקְחֵלוּ אֵלָיו בֵּל הַגּוֹיִם וְיִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְלָכוֹת שְׁלֵמָה כְּמוֹ שְׁנֹאמַר וַיִּשְׁחָחוּ לוֹ כָּל מְלָכִים בֵּל גּוֹיִם יִאֲשֶׁרוּהוּ וּמִשָּׁם וְאֵילֹךְ רָא יִסְתֵּר לְבָרוּעַ לַפְּנֵי וְלִתְרֵי אֲבֵל כּוֹלֵם לַפְּנֵי יִבְרָעוּ וְיִפְּלוּ שְׁנֹאמַר לַפְּנֵי׃* Hoc est, Dixit sceptrum, & non regem. Quoniam notum, & manifestum est apud eum, quòd reges eius non sunt semper mansuri, sed solum quousque ueniat Silo, id est Messias, qui est filius paruulus, qui erit ei post multos dies, uti exposuit Ankelos de prophetia & de paruitate eius. Quoniam is est cui aggregabuntur omnes gentes, & regnabit super illas regno Selomonis, id est regno pacis. Sicut scriptum est Psal. 72. Et humiliabuntur ei omnes reges, cunctæ gentes seruient ei. Et postea ipse nemini humiliabitur, immo coram eo procident & prosternentur omnes. Et hoc est quod scriptum est eodem in Psal. Coram eo procident Æthiopes, & inimici eius puluerem lingent. Hæc R. ille Moses Hadarfan. Ex quibus patet propositum, Id ipsum deinde per illud clarissime quoque ostenditur, quod in præmissa uisione Nabuch-

Nabuchdonosor subiicitur Dan. 2. cap. Sic enim ibi sequitur, *וְהָיָה כִּי יִפֹּס הַלֵּב מִן הָאֶרֶץ* Id est, Et lapis qui percussit statuum, factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terram. Quod de uniuersali Messias dominio præsci Talmudistæ intelligi uoluerunt. Nam in Beresith rabba, id est in expositione libri Genesis, super illud Gen. 42. c. dictum, Et Ioseph ipse potens factus est super terram. Ita ad uerbum legitur, Tradiderunt Magistri, decem Reges dominatos esse *Reges decem.* à mundi initio, usque ad finem eius. Horum autem primus est Deus sanctus & benedictus, qui dixit & fuit mundus, hoc est, qui imperio uerbi sui mundum creauit. Secundus autem Rex fuit נִמְרוֹד Nemrod impius. Rex tertius fuit Ioseph, Rex quartus fuit Selomo Rex Israel, Rex quintus fuit Nabuchdonosor Rex Babylonis, Rex sextus fuit Darius, qui super Regnum Chaldaeorum regnauit, Rex septimus fuit Cyrus, qui à fine orbis usque ad finem eius dominatus est. Sicut dictum est Ezræ 1. cap. & Paralip. ultimo, Vbi sic de eo dicitur, Dixit Cyrus Rex פָּרַס Paras, id est Persidis. Omnia Regna terræ dedit mihi Dominus, Rex octauus fuit Alexander Macedo, qui super uniuersum orbem dominatus est. Sicut dictum est Dan. 8. c. Et ego fui intelligens, Et ecce hæc edus caprarum, ueniens ab occidente, super faciem totius terræ. Rex uero nonus est ipse Cæsar Augustus, qui uniuerso orbi imperauit. Sicut dictum est Dan. 2. Et Regnum quartum erit forte sicut ferrum. Quia sicut ferrum uniuersa hæc comminuet, & conteret. Rex autem decimus est Rex Messias, qui regnabit à fine mundi, usque ad finem eius. Sicut dictum est Psal. 72. Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos terræ. Item alia scriptura dicit Dan. 2. c. Et lapis qui percussit statuum, factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terram. Et rursus ibidem, Et in diebus Regum illorum, suscitabit, uel statuet Deus cæli Regnum, quod in æternum non dissipabitur, & populo alteri non tradetur. Et comminuet & conteret omnia hæc Regna, & ipsum stabit in æternum. Et per Regnum hoc decimum, reuertetur Regnum ad Dominum suum. Atque ita qui fuit primus Rex, erit ultimus Rex. Sicut scriptum est Isa. 44. c. *בֹּה אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגִאֲלוּ יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי רָאשֵׁי* Id est, Sic dicit Deus Rex Israel, & redemptor eius Deus exercituum. Ego primus & ego nouissimus scilicet Rex, Et iterum Zachariæ illud *וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ* Id est, erit Deus Rex super omnem terram. Hæc omnia traditio, paucis quibusdam quæ ad rem non pertinent, omisissis. Cum igitur in hac traditione dicatur, Rex decimus esse Messias, qui à fine mundi, usque ad finem eius, regnaturus erat. Idcirco Iudæis dicamus, Christum Dominum nostrum non solum à fine mundi usque ad finem eius, uerum in Regno quoque cælorum in quantum ipse Deus est, dominari. Cum subsequenter ibi Dauidicum illud Psal. 72. dictum ponitur, *וְיִרְדֵּעַ מִיַּם עַד יָם וּמִנְהַר עַד אֲפְסַי אֶרֶץ* Hoc est, Et do-

minabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos terræ. Id etiam ad literam de Christianorum Regno intelligendum est. Quod nō solum olim per uniuersum orbem terrarū fuisse, constat. Sed hodie quoq; à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos terræ esse, recte dici potest. Quando quidem illud etiam hodie sit à mari usq; ad mare, hoc est à mari mediterraneo usq; ad mare Oceanū, saltem Anglicū. Et à flumine, id est à Danubio qui inter cæteros fluuios maximus est, & ultra Græciā in mare ponticum descendit, usq; ad caput terræ, id est usque ad Hispaniā quæ est caput terræ. Et licet Sarraceni siue Machmetani multa ac pene infinita Christianorum loca occupent, in eisdem tamen locis Christus adhuc regnare non desinit. Cum eum ipsi Messiam esse fateantur, ac spiritu Dei conceptum, & de uirgine sine uirili semine natum, & si diuinitatem eius negent. Quod uero dicitur in eadem traditione iuxta Danielis uaticinium. Et lapis qui percussit statuam factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terrā. Tunc certe adimpletum est. Cum apostolorū, aliorumq; sanctorū ipsorum uestigia imitantium, prædicatione ac doctrina, idola Romanorū atq; Græcorum, aliarumq; quàm plurimarum gentium per orbem uniuersum inanita, atq; explosa fuerunt. Quare tunc procul dubio lapis iste, id est Messias mons magnus factus est. Non quidē, quod maior fuerit quàm antea fuit, sed quia gentibus ad ipsum conuersis magis fuit cognitus.

Quod Christus uere sibi Romanorum subegit imperium. Et de Romani Pontificis atque Imperatoris uniuersali dominio. Caput xxvii.

CAPNIO,

ET si omnia hæc tam uera sint, ut ab Iudeis minime negari possint. Ad maiorem tamen eorum confusionem, aliquo prophetarum testimonio probandum est, ipsum Romanorum Imperium. Domino nostro Iesu Christo subiiciendum fuisse. GAL. Et Romam ipsam, & Romanorum imperium Domino Iesu uero Messie subiici debuisse, Isaias longe ante prædixit, cum uigesimo sexto cap. ait, עיר עולנו ישועה ישות חומותיה חלל; פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים; יצר סמור תצר שלום שלום בי בר בטוח; בטחו ביהוה ערי ער כי ביה יהוה צור עולמים; כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפלה ער ארץ יגיענה ער; Hoc est, Vrbs fortitudinis nobis Iesus, ponet muros & ante murale. Aperite portas, & ingredietur gens iusta, custodiens fidelitates. Creatura coniuncta seruabit pacem, pacem, quia in te est spes. Sperate in Deo in æternum, quoniam in domino Deo est fortitudo seculorum. Quia incuruabit habitantes in excelso. Urbem sublimem humiliabit, humiliabit eam usq; ad terrā, deducet eam usq; ad puluerem, calcabit eam pes pedū pauperis, gressus egeno-

egenorum. Horum uerborum expositionem aliam quàm R. Selomonis non quæramus. Sic enim eam ipse exponit, Vrbs fortitudinis erit nobis ירושלים Iesus. i. Saluator siue saluatio. Et infra, Urbem sublimem humiliabit. i. Romā & Italiā, humiliabit inquam eam usq; ad terrā calcabit eam pes pedū pauperis. i. regis Messie, de quo dictū est Zach. 9. Pauper & equitas super asinā. Gressus egenorū. i. Israel. Hæc glossa R. Selomonis fidei nostre multū roboris affert. Tunc enim pes pedū pauperis. i. regis Messie Romā atq; Italiā usq; ad terram humiliabit, cū sublimitas Romani imperij cœlū penē tangens, iugo Christianæ fidei humiliter collum submitit, usq; ad pauperū & humiliū uices Christi gerentiū pedū oscula. Tunc autem gressus egenorū. i. Israel iuxta R. Selomonis glossam, Romā ipsam calcabit, cum ad prædicationē apostolorū Christi Petri & Pauli, idololatriæ cultū, uoluptatesq; ac delicias quas Christiana religio respuit, prorsus dimittendo, sese Christo subiecit. CAP. Quando quæso Christus Romanū sibi subiegit imperiū? GAL. Tunc certe potissimū cum Constantinus Romanorū imperator, orbisq; Monarcha, baptismi sacramento suscepto, à lepra mundatus, sanitateq; diuinitus recuperata, ipsum Iesum Christum mundi redemptorem, ac saluatorem, uerum regem regum, atq; unicum cœli & terræ Dominū esse cognoscens, sponte se ipsum, uniuersumq; Romanum imperiū eidem subiecit. In cuius quidem subiectionis signum, Lateranense imperiale palatium, capitis sui coronam ex auro purissimo & lapillis preciosis ac margaritis cōstructam, phrygium. i. mitram, superhumeralē hoc est lorium, quod imperiale collum circumdare cōsueuit, purpureā chlamydem, coccineā tunicā, & imperialia omnia indumenta, imperialiūq; præsidentiū equitum dignitatē, ac imperialia sceptrā, simulq; cuncta signa, atq; banna, diuersaq; imperialia ornāmēta, & omnē in processionibus imperatorij culminis gloriā, ac potestātē, beato Syluestro tunc Christi uicario, cunctisq; eius successoribus, dono contulit. Eiusq; sacratissimo uertici proprijs manibus Phrygium imponēs, atq; equi cui Pontifex ipse insidebat, freno detinens, stratoris officiū illi exhibuit. Et ne sacer Christi Senatus minori fulgeret gloria, quàm imperialis, præcellis patribus sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, multas ac maximas instituit dignitates. Et tandem tam Roma Vrbe, quæ & mundi caput, & imperij sedes erat, q̄ multis occidentaliū regionū prouincijs, ciuitatibus, ac locis, Syluestro Pontifici maximo tanquā Christi uicario, & beatissimo Petro successori, eiusq; successoribus perpetuo cōcessis, se Byzantium conferens, Romanū imperiū quod Christo subiugauerat, ad orientales transtulit regiones, prout in eius imperiali edicto hæc omnia, ac alia permulta latissime cōtinentur. Si igitur Romanorū imperator qui super omnes reges est, super omnesq; nationes. 7. q. 1. c. In apibus, Et 11. q. 1. §. Hadrianus, Est enim mundi princeps ac do-

Constantinus imperator se ac Romanorū imperiū Christo subiecit. Eiusdem donatio Christi uicario facta.

Romanorū imperator super uniuersum orbem dominium habet.

minus. ff. Ad legem Rhodiam. L. Deprecatus. Vnde & Græci ipsum *αὐτοκρατορα* aptissime uocāt, quod per se dominetur, eiusq; dominium à nullo dependeat, Domino nostro Iesu uero Mesiæ uerè subijcitur. Quis recte ire poterit inficias, ipsum Dominum nostrum Iesum Christum, qui & eidem imperatori, & uniuerso Romano imperio præest, super uniuersa regna, uniuersasq; gentes, ac prouincias, principatū habere, uerumq; totius orbis monarcham esse, ac regem regum, & dominum dominantium, uere & dici & esse? Verum enim uero cœcomenicum hoc totius orbis dominium, Romanorum imperator in temporalibus habet, & Romanus Pōtifex in spiritualibus. Quocirca de utroq; haud incōgrue dictum arbitror illud Gen. i. cap. scriptum, Fecit Deus duo magna luminaria, luminare maius ut præesset diei, & luminare minus ut præesset nocti. Quid enim aliud per duo hæc magna luminaria mystice designatur, quàm summus ipse Pontifex atq; imperator? Quorum alter tanquam sol, diei, id est spiritualibus, alter uelut luna, nocti hoc est temporalibus præest, imperat, moderatur. Vnde palàm ostenditur, utriusq; super uniuersum orbem uniuersale dominium. Si ergo Romanorum imperium non nisi à Mesiā subiugari debebat, & ipsum Domino nostro Iesu Christo diu subditum fuisse constat, ut iam probatum est, Consequens profecto est, Dominum nostrum Iesum Christum uerum esse Mesiā.

Conclusio.

Iudaicæ oppositionis improbatio.

Caput XXVIII.

CAPNIO,

Quanquam Iudæi tam manifestæ ueritati haudquaquam contradicere possent, ipsam tamen impugnare non desistunt. Nā fatentur quidem quartum illud regnum per ferrum designatum, Romanorum esse imperium, in cuius fine Mesiā uēturum atq; regnaturum asserunt. Sed ipsum Romanorum regnum adhuc defecisse omnino negant. Cum enim Roma ipsa eiusdē regni caput sit, & Pape sedes, atq; ecclesiæ Christianæ caput, ideo & nos Christianos ex ipsius urbis nomine, Romanos nuncupāt, & ipsum Romanorū regnum quamdiu in urbe Roma regnauerint Christiani, stabile fore aiunt. Creduntq; Romanorum gētem esse Edom. Quia cum Iulium Cæsarem de Edom esse putent, tā eos qui Romæ post eum regnauerunt, quàm Romanos ipsos de Edom esse dicūt, Quare cum Christianos (ut dixi) Romanos uocent, ipsos etiam de Edom esse asserunt. Et ad sui erroris confirmationem, illud Ieremiæ Tren. 4. dictū adducunt, *ישעי ושמחי בה ארום ישבת בארץ ערץ גם עליך העבור בוס תשכור ותתערי : הם עונך בה ארום ישבת בארץ ערץ .i. Gaude & latare filia Edom quæ habitas in terra Hus, super te quoq; transibit calix, inebriaberis, & nudaberis. Completa est iniquitas tua filia Siyon. Non addet,*

addet, ut transmigret te. Visitabit iniquitatē tuam filia Edom, discoperiet peccata tua. Ex quibus inferunt, Quod ab hac nouissima captiuitate per Mesiā redimi non debent, nisi illorū de Edom quos Romanos qui Iesu Nazareni legem seruant, esse aiunt, contritio, ac destructio prius fiat. Vnde super prædicta Ieremiæ uerba, Rabbi Selomo dicit, Quod Ieremias ibi Romani imperij destructionem prædixit, quæ idcirco Romanis accidere debet, quia ipsi tempore Titi templum urbemq; Ierusalem euerterunt, atq; Iudæos per orbem captiuos disperserunt. Et sic per filiam Edom Romam seu populum Romanum intelligentes, ita eadem uerba exponunt, Gaude & latare filia Edom. Ac si diceret, Gaudium illud quod in urbis Ierusalem templiq; subuersione habuisti, tibi in tristitiam conuertetur. Quia super te quoq; transibit diuinæ uindictæ calix. Ex quo cum Romanū imperium nondum destructum arbitrentur, idcirco Mesiā necdum uenisse, opinantur. Et hoc argumētum inter cætera eos in perfidiæ errore maxime roborat. Quod fit, ut eo magis Romani imperij destructionem in dies expectēt, ac desiderent, quo magis ex hoc argumento se certos reddi opinantur. Quod statim post ipsius Romani imperij defectionem, & Mesiā uēturus sit, & ipsi à captiuitate liberandi. Eapropter mi Galatine maxime hoc in loco tibi conitendum est, ut hæc eorum ratio funditus euertatur. GAL. Hoc facile mi Capnio profecto erit. Si primum per filiam Edom, hoc in loco Romam, siue populum Romanum intelligi, falsum prorsus esse, ostenderimus. Falsum quippe est, Romanos Edom esse gentem, quia homo qui fuit de Edom, super eos regnauerit. Sicut nec ipsi Iudæi appellantur Romani, aut Edomitæ, eo quod Herodes qui fuit de gente Edom, eis dominatus sit. Edom præterea alio nomine Esau dictus fuit, ut habetur Gen. 25. Ex quo patet, Edom ipsum de Sem filio Noæ, per Ishac cuius filius fuit Esau, descendisse. Cum tota igitur Europa in qua urbs Roma sita est, à filijs Iapheth primum habitata fuisse, dicatur, nulla ratione dici potest, per Edom Romanum imperium significari. Certum quoq; est, terram Edom eam esse regionem, quam Græci Idumæā denominarunt. Ad quam filij Israel ex Ægypto egressi, ac per desertum transeuntes, deuenerunt. In qua montes Sinai & Hor esse referuntur. Vbi & Aharon diem clausit extremum, Ex his igitur clarum est, filiam Edom Romam, siue populum Romanum dici, falsum omnino esse. CAP. Quare ergo Talmudistæ Romanos filios Edom & Esau sæpissime uocant? GAL. Verum quidem est in Talmud locis pene innumeris, Romanos ipsos quandoque Edom, quandoque Esau, quandoque Seir, quandoque etiam filios Edom, seu Esau, mystice nuncupatos esse, & Romam ipsam monte Seir, atque monte Esau olim dictam fuisse. Quod neq; absque fidei nostræ mysterio, factum esse, censendum est. Ad cuius quidem rei probationem,

Iudeorum inuentionum falsa expositio.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

paucā quēdā subnectam. Et primo illud apud Abdiam ult. c. scriptum adducam, ועלו מושיעים בהר ציון לשפרט את הר עשו והיתה ליהודא המלכות. Hoc est, Et ascendet saluatores (i. apostoli secundū glossam nostrā) ad montē Syion, ad iudicandū mōtem Esau, & erit dño regnū. Glossa R. Selomonis. Docet te inquit, Quod nō erit regnū eius. i. Dei perfectū, uel pacificatum, donec de impio Esau uindictā nō fecerit. Montē uero Esau in prædictis Abdia uerbis, castrum maximum Esau, R. Ionathas Chaldaicē interpretatus est. Glossa Rab. Selomonis dicit, Et ipsum est Roma. In lib. etiā qui בסח שני Pesa feni. i. Pascha secundū, dicit: ita scriptum est, Futurum est, ut Ægyptus afferat munus Messia. Sicut dictū est Psal. 68. יאהוי השמונים בני מצרים. i. Venient in dyti ex Ægypto. Assumet tunc Æthiopia pro se argumentum à minori, quod Hebraei קל וחומר Kal uahomer uocant, dicens, Si isti qui seruire fecerunt Israel, sic faciunt, & à Messia recipiunt, quanto magis nos, supple si sic fecerimus, ab eo recipiemur? Et hoc est quod mox scriptum est eodē in Psal. כוש ברש הריץ יריו לאלהים. Hoc est, Æthiopia currere faciet manus suas Deo. Sumet quoq; regnum nequā. i. Romanū secundū R. Selomonis glossam, locum uel argumētum à minori pro se dicens, Si isti qui nō sunt fratres, sic facientes à Messia admittunt, quanto magis nos qui fratres sumus? Hoc autē est quod scriptū est Michea 5. ויהר אחיו ישובו על בני ישראל. i. Et residuum fratrum eorum reuertent super filios Israel. Hæc omnia traditio. Ex cuius fine satis habet, Romanos filios Esau apud Hebræos, mystice appellatos fuisse, eo q; hic fratres Israel dicantur, ac tempore Messia ad eos cōuertendi essent. Quod tunc proculdubio impletum est, cum per apostolorum Petri & Pauli prædicationē, & maxime tempore Syluestri, ad Christi fidem sunt conuersi. In libro quoq; qui יומא yoma. i. Dierum dicitur, ita ad uerbum legitur, Dixit R. Futurum est, ut Roma cadat in manu Persidis. Sicut scriptum est Iere. 49. עצת יהוה אשר יעץ אל ארם ומה שבחתי אשר השב אל יושבי הימון אם לא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נזיהם. Hoc est, Idcirco audite cōsiliū Dei quod inijt de Edom, & cogitationes eius quas cogitauit de habitatoribus Teman. Nisi traxerint eos minores ouium. Si nō disti pauerit super eos mansiones eorum. Hæc traditio. Ex qua manifeste patet, Romanos in sacra scriptura Edom interdum uocari. Glossa autē R. Selomonis dicit, minores ouium in eadem traditione Persas esse, à qui bus Romani trahēdi erāt, quia Perseus in filijs Iapheth minor fuit. Sed cum hoc nunq; uerū fuerit, per minores ouiu apostolos ceterosq; Christi discipulos intelligi oportet. Qui suę prædicationis miraculorūq; uirtute, Romanos ad Christi fidē traxerūt. Hi enim minores hoc est iuniores ouium Iudeorū fuerunt. Quia Iudei oues appellati sunt, iuxta illud Ezech. 34. c. dictum, ואני צאן מרעיתי ארם אתם אני אלהיכם ואני ארני. Id est, Et uos oues meę oues pascę, homines uos estis, ego Deus uester,

R. Selomonis
expositio.

Vera expositio

uester, dicit dñs Deus. Ex his igitur palam liquet, nō iniuria Romanos mystice & metaphoricē filios Esau, & Edom olim nuncupatos fuisse. CAP. Quā ob rem Romani metaphoricē Edom & filij Esau sunt olim appellati? GAL. Propter imitationē inquam. Non enim ipsi solū, sed omnes quoq; alij qui populū Dei persecuti sunt, & idolis cultū exhibebant, Edom & Esau secundum carnem à ueteribus Iudeorū dicti sunt, quia eorū imitabantur opera. Quod satis ex eo uidetur, quod in libro עבודה זרה Auoda zara, id est seruitus aliena, siue idololatria, ita legitur, super illud Abdia ult. dictū, ולא יהיה שריר לביה עשו. Hoc est, Et non erit residuū domui Esau. i. facientibus opera Esau. Traditū est etiā sic, Et non erit residuū domui Esau. Potest ne omni dici? Docet dicendū. Domui Esau. i. omni operanti opus Esau. Hæc traditio. Ex quibus satis manifestū est, Iudæos nostri temporis mentiri, qui Christianos Edom, uel filios Esau uocant, cum eorum opera minime imitētur. Immo tunc Romani ipsi Edom, atq; filij Esau esse desierunt, cum Christiani effecti sunt. Tunc enim illud Michea 5, dictū, adimpletum fuit. Et residuū fratrum eorū conuertetur ad domū Israel. Quapropter ut ad præmissam Ieremiae prophetiā redeamus, dicimus in eadē secundū ueritatem filiā Edom esse regnū Idumææ, ab eodē Edom sic denominatū, & Hus esse ciuitatē in eodem regno sitā. Ideoq; Edom habitare dicit in terra Hus. Quia ciuitas illa Hus in toto illo regno celebris erat. CAP. Si Iudæus forte diceret, Ex quo filia Edom est proprie Idumææ regnum, & uos Christiani dicitis, prophetiā hanc cōpletam fuisse. Quando ergo completa est? GAL. Prisci Iudeorū dicunt, prophetiam istam tēpore regis Hircani Machabæi impletā fuisse. Tunc enim tota terra illa destructa fuit. Ex qua Hircanus ipse inter cæteros 4000. captiuorum eduxit, qui muros urbis Ierusalē custodirent. Quare ut ait Iosephus in illa die magna ab Iudeis facta fuit lætitia. Adeo, quod ut R. Iehosuas filius Leui refert, nulla unquā maior illa fuit in templo lætitia. Eo quod Bethsean cæteræq; Idumæorū ciuitates, quæ nec tempore Iehosua, nec iudicū, nec tempore regum Israel & Iudæ uinci potuerunt, tempore huius regis Hircani uictæ, ac ditioni Iudeorū subiugatæ fuerunt. Dicit præterea Iosephus, quod illi de Edom filij Esau tempore prædicti regis Hircani, ad Iudaismum sunt conuersi, fueruntq; circumcisi, nec à Iudæis tempore Vespasiani & Titi recesserunt, sed semper deinceps Iudæi permanserunt. Propterea dicimus, peccatū Iudæorū filiorū Esau tunc rememoratum fuisse, eosq; in captiuitatem cecidisse, quādo iniquitas filiorū Iuda qui in aduētū Messia Iesu Nazarenī iusti permāserunt, cōpleta fuit. Ex quibus omnibus sole clarius cōstat, nimis extortā, ac omnino falsam esse prophetię supradictę expositionē, quā iuniores Iudeorū faciūt, expectātes Romani imperij destructionē, ac Messie aduētū, falsum quoq; penitus esse, quod Christiani (ut aiunt) de Edom descenderint. Quin potius

Conclusio.

potius econtra aimus, ipsosmet Iudæos de Edom esse, qui ex Edom ad eos conuersi fuerunt, & qui mali sunt, & peccatores, ac simul cum eis perpetuam receperunt punitionem, in qua nunc sunt, eruntq; usq; ad mundi finem. Christianos autē dicimus filios Syion, ac bonos Iudæos esse, qui ad Christum conuersi sunt, in quibus & iniquitas cōpleta fuit, hoc est peccatum atq; captiuitas cessauit, ipsiq; perpetuoq; liberi erunt, Vt in prædicta prophetia liquido patet. Illis enim de Edom ad Iudaismum conuersis, cæterisq; Iudæis Christum negantibus, ait propheta: Ad te quoq; peruenit calix, id est pœna diuinæ ultionis. Inebriaberis, id est ad plenum punieris, & nudaberis, hoc est honore, dignitatibus alijsq; bonis priuaberis. Quemadmodum per Titum Romanorū principem factum fuisse, certum est. De bonis autem Iudæis qui Iesum Nazarenum uerum Messiam receperunt, quiq; uere filij Syion dicuntur, subdit propheta ipse, Completa est iniquitas tua filia Syion, in aduentu scilicet Christi. Quia nunquam amplius populus ille Syion credens in Christum, fuit alicui captiuitati subiectus, loquendo de populi uersalitate, sicuti de populo Iudæorum ter iam factum est. Ideo subsequenter ait, Non addet ultra, ut transmigret te, à libertate scilicet in seruitutem. Sequitur de malis Iudæis filijs Edom. Visitabit iniquitatem tuam filia Edom, eam scilicet iuste puniēdo. Discooperiet peccata tua, pœnam scilicet manifestā omnibus inferendo. Quia eorum captiuitas & seruitus in toto mundo publica est. Vbiq; enim Iudæi morantur, siue inter Christianos, siue inter Sarracenos, semper captiui, semperq; in abominationem habiti sunt. Ex his patet solutio ad Iudæorū argumentum. CAP. Iudæi adhuc instant. Quia cum Romanorū regnum inter cætera regna à Daniele prænunciata, quartum sit, post quod regnum Messia nunquā sine cariturū successurū erat, Romanorumq; imperium adhuc perseueret, quia nunquā cessauerunt Romanorū imperatores & reges. Idcirco nondum Messia aduenisse concludunt. GAL. Quemadmodū intentio Danielis prophetæ regni Chaldaorū destructionē prædicentis, non fuit, quod nemo amplius in Babylonia regnaret. Sed quod nemo de genere Nabuchdonosor, nec de gente eius ibidem deinceps regnaturus esset. Quare dictum est regnum Chaldaeorū tunc defecisse. Ita & in cessatione regni Medorū & Persarū, intentio ipsius prophetæ non fuit, quod nemo in Media & in Perside deinceps regnaret, sed quod nullus de cetero de genere uel de gente Darij quo ad regnum Medorū, nec de genere siue de gente Cyri quo ad regnū Persarum, regnaturus foret. Sic & in defectione regni Græcorū, intentio eiusdem prophetæ non fuit, quod nullus deinceps in Græcia regnaret, sed q; nemo de genere Alexandri, nec de gente eius ultra rex esset. Ita quoq; & in desitione regni Romanorū dicendū est, q; intētio prædicti prophetæ non fuerit, q; nemo amplius Romæ regnaret, sed q; nullus deinceps

Iudæorum recentiorum obiectio.

Responsio.

deinceps de genere aut de gente Iulij Cæsaris, & Octauiani Augusti, & Tiberij ac cæterorum, qui idola colentes, in eorum fide crediderūt, regnaturus esset. Ex quo igitur Romanorum Imperatores & reges in fide Iulij Cæsaris, & cæterorum idola colentium minime credunt, sed in fide Iesu Nazarenī ueri Messia. Et etiam quia Constantinus Cæsar dimisit Romanorum regnum seruis ipsius Iesu Nazarenī. Et Papa qui est Dominus urbis Romæ, non fuit uocatus deinde Cæsar, nec uenit de Cæsaris genere, siue gente, & Imperator ipse Romanorum cui uersus orbis iure subijcitur, Christianus est, atq; Iesu Christo uere subiectus. Necessario dicendum est, quod omnia Regna illa in libro Danielis prædicta iam trāsierint, ac defecerint, excepto Iesu Nazarenī ueri Messia regno, quod firmissime durat, ac in aeternum durabit. Ex quo Messiam iam uenisse, ipsumq; Iesum Nazarenum uerum Messiam fuisse, concedi necesse est. Vt ex his quæ in quatuor capitibus antecedentibus dicta sunt, abunde colligitur.

Septima ratio qua primi aduentus Messia tempus præterisse demonstratur, sumitur ex idololatrici cultus cessatione. Et quod in aduentu Messia idololatria penitus cessatiua erat. Caput XXIX.

CAPNIO,

Septimam deniq; rationem nunc aggressurus, quod in aduentu Messia maxime idolorum cultus auferendus esset, probare debes. GAL. Prophetæ certe idololatrici cultus ablationē præcipue semper & ubiq; optabant, ut patet apud Zachar. 13. sic dicentem, וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה צְבָאוֹת אֲבָרִית אֶת שַׁמֹּת הַעֲצָבִים מִן הָאָרֶץ וְלֹא יִזְכָּרוּ עוֹר. Hoc est, Et erit in die illa, dicit Deus exercituum. Disperdam omnia nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra. Vbi omnium Iudæorū sententia, textus de Messia loquitur, Et Sephonias 3. cap. ait, לְקַרְא כָּל־שֵׁם יְהוָה לְעַבְדוֹ שֶׁבַם אֶרֶץ. Id est, Ad inuocandum omnes nomen Dei, ad seruiendum ei humero uno. Vbi quoq; de Messia agitur. Idem etiam per ueteres Talmudistas manifeste patet, & præsertim in Midras שִׁיר הַשִּׁירִים Sir assirim, id est in expositione Cantici canticorum super illud 2. cap. dictum, קוֹל רוּרִי הִנֵּה זֶה בָּא מִרִּגְלַי עַל הַגְּבֻעוֹת. Id est, Vox dilecti mei. Ecce iste uenit saliens super montes, & saltans super colles. Vbi R. Nathan nomine R. Eliezer filij R. Iosæ Galilæi, & Rab Hunna nomine R. Elazar dicunt, Hic est rex Messias & nō est mons scilicet hic aliud quàm auoda zara. i. cultus alienus, hoc est idololatria. Hoc est aut quod dicitur apud Hoseam 4. עַל רֵאשֵׁי הַתְּרִים יִזְבָּחוּ וְעַל הַגְּבֻעוֹת יִקְטְרוּ. Id est, Super capita montium decollabunt. i. sacrificabunt, & super colles fumigabūt. i. thurificabūt. Hæc traditio. Ex qua patet, Messia in aduentu suo conculcaturū fuisse idolola.

idololatriam. Cum igitur diu sit, quod idololatria ex toto orbe omnino explosa fuerit. Nam ante discipulorum Iesu Nazareni prædicationem uniuersus orbis idola colebat, exceptis Iudæis, qui soli Deum uerum coeli & terræ creatorem uenerabantur. Ex quo autem apostoli ceterique ipsius Iesu Nazareni discipuli in uniuersum mundum ab eo missi fuerunt, idololatria undique explosa, omnes gentes ad cognitionem unius & ueri Dei peruenerunt. De ipsis namque Iesu Nazareni discipulis Isaias prophetauerant, sic ult. cap. dicens, ושמתי כחם ארתי ושלחתי מוחם, פליטים אל חגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת חבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגירו את כבודי בגוים: Id est, Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui euasi fuerint, ad gentes, in Tarsiam, in Aphricam, in Lydiam, trahentes arcu, in Italiam, & in Græciam, & ad insulas longinquas, quæ non audierunt auditionem mei, & non uiderunt gloriam meam. Et annunciabunt gloriam meam in gentibus. Si ergo idololatria in aduentu Messiae deficere debebat, & per Iesum Nazarenum (ut probatum est) iamdiu est, quod defecerit, quod etiam effectus ipse manifeste ostendit, cum omnes tam Christiani quam Sarraceni unum uerum Deum colant, Rerum omnium opificem. Necessario profecto sequitur, non solum tempus aduentus Messiae iamdiu præterisse: uerum etiam Messiam ipsum iam uenisse, eumque non alium, quam Iesum Nazarenum fuisse.

Liber

Liber quintus.

In quo obiecta Iudæorum nostri temporis, Messiam nondum uenisse probare connitentium optime confutantur.

Iuniorum Iudæorum obiecta. Quod Iesus Nazarenus Messias non fuerit, cum Messias ipse nondum uenerit. Caput 1.

CAPITULO,

Voniam non solum paruum aut nullam Christianæ fidei afferunt utilitatem, uerum etiam maximo quandoque catholicæ ueritati solent esse discrimini. Qui ualidis licet rationibus inimicorum fidei refellant errores, eorum tamen falsitates quibus ueritatem nostræ fidei impugnant, penitus ignorant. Quid enim prodest, fortiter hostem ferire, nisi uires quoque eius, omnesque nocendi astutiæ noscantur? ut ipsius ictus aut prouide euitari, aut absque læsione suscipi ualeant. Eam ob rem si Christi sectatoribus operæ precium facere cupis, obiecta Iudæorum nostri temporis, quibus ueritatem subuertere nituntur, omni studio, omnique diligentia confutare coneris. GAL. Tu igitur qui eorum linguam optime calles, libros sæpe legisti, ac mores semper odisti, quæcunque contra nos facere contendunt argumenta, in medium afferas, ego uero unumquodque eorum per ipsorummet scripturas soluere curabo. CAP. Primum itaque uerba Isaiæ contra nos obijciunt, cap. 2. sic dicentis, והיה באחרית הימים גבון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים: והלכו עממים רבים ואמרו לנו ונעלה אל הר יהוה אל בית אלתי יעקב ויורגו מדרבנו ונלכה בארחתו כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם: ושפט בין הגוים והוכיח לעממים רבים ובתתו חרבותם לאתם וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה: Hoc est, Et erit in fine dierum. Paratus erit mons domus Dei in capite montium, & eleuabitur plusquam colles. Et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent, Venite & ascēdamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Et docebit nos uias suas, & ambu-

C

labimus in semitis eius. Quia de Syion exhibit lex, & uerbum Dei de Ierusalem. Et contudent, uel malleabunt, uel comminuent enses suos in ligones, & iacula sua in putatoria, uel in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, neque discent ultra bellum. Totum hoc eisdem quasi uerbis apud Micheam quoque scribitur, Ex his igitur sex contra nos faciunt obiecta, probare uolentes, Dominum nostrum Iesum Messiam non fuisse, eo quod Messias ipse nondum uenerit. Et primo quidem sic argumentatur. Cum propheta dicit, Et erit in fine dierum: dictum eius in diebus Messiae implendum intelligitur. Messias ergo in fine dierum uenturus erat. Sed Christus uester non uenit in fine dierum, cum multi dies post eius aduentum transacti fuerint. Ergo non fuit ipse Messias.

Primum obiectum. *Secundum.* Deinde uero sic: Quod propheta ait, Paratus erit mons domus Dei in capite montium. Hoc nondum accidit, Adhuc enim non uidimus montem templi Domini super capita montium eleuari. Messias igitur nondum uenit. *Tertium.* Tertio autem sic: Cum propheta ait, Et fluent ad Messiam, omnes gentes confluxuras praedixit. Cum igitur ad illum quem uos Messiam fuisse dicitis, non omnes gentes confluxerint. Non enim Sarraceni, non Tartari, non alij multi ad eum per fidem concurrerunt. Ipsum Messiam non fuisse, consequens est. Postea cum propheta dicit, Et ibunt populi multi & dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Hoc in aduentu Iesu Nazareni nequaquam impletum fuit. Cum aliqui eorum qui in ipsum credunt, dicant, Eamus ad domum Petri. Aliqui, eamus ad domum Pauli. Alij, eamus ad domum Francisci. Alij, eamus ad domum Antonij, Et sic de caeteris. Nemo uero dicit, eamus ad domum Dei Iacob. Quare ipsum Iesum Nazarenum non fuisse Messiam, clarum est. *Quartum.* Quinto cum inquit, Et contudent, uel malleabunt, uel comminuent enses suos in ligones. Cum reliquis. Ex his (inquiunt) patet, quod tanta pax in diebus Messiae futura erat, ut homines arma bellica in agriculturæ instrumenta conuerterent, & quod gens in gentem non leuaret ultra gladium. Et per consequens pax illa sine fine duratura esset. Cum igitur nunquam tale aliquid fieri contigerit, immo postquam uenit ille quem uos Messiam asseritis, ita gesta sunt bella, sicut antea gesta fuerant. Et fortasse multo plura, multoque maiora atque acriora post Iesum ipsum contigisse praestat, quam ante eum fieri contigerit. Igitur ipse non fuit Messias. Demum ex eo, quod dicit, Non leuabit gens in gentem gladium, neque discent ultra bellum. Inferunt Messiam nondum uenisse, quia nondum pax sine fine in mundo facta est. Adducunt praeterea contra nos & illa eiusdem Isaiae prophetae uerba, cum undecimo capite sic iterum ait, ויבא חסר מגוע ישי ויצר משרשיו יפרה : ונחה עליו רוח יהוה רוח חכמה וכינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה : ותרחו ביראת יהוה ולא למראה עיניו ושפט ולא למשמע אזניו יבנה : ושפט בצדק דלים ותובח ארץ ותבה ארץ בשבט

בשבט פיו וברוח שפתיו ימיה רשע : והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו : וגר זאב עם כבש וזמור עם גרי ירכז ועגל ובפיר ובמריא יחור ונער קטן נהג עם : ופרה ורוב הרעינה יחור ירכזו ילדיהן ואריה כבקר יאכל הבן : ושעשע יונק על הר פתן ועל מארת צפעני גמול ירו הדת : לא ירעו ולא ישחיתו ככל הר קרשי : Id est, Et egredietur uirga de stipite, uel de trunco Issai, & uirgultum, uel planta de radicibus eius fructificabit. Et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiae & prudentiae, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiae & timoris Dei. Et onerabit, uel molestabit, uel odorari faciet eum in timore Deus. Non ad uisionem oculorum suorum iudicabit, neque ad auditum aurium suarum arguet. Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in equitate mansuetis terrae. Et percutiet terram uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum mortificabit impium. Et erit iustitia cingulam lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Et morabitur lupo cum ariete, & pardus cum haedo accubabit, & uitulus, & leunculus, & bubalus simul, & puer paruus minabit eos. Et uacca & ursus pascentur, simul accubabunt nati eorum. Et leo quasi bos comedet paleam. Et delectabitur infans super foramen aspidis, & super lucernam uel cauernam basilisci ablatatus manum extendet. Non nocebunt, neque dissipabunt in uniuerso monte sanctuarij mei. Quia plena erit terra scientia, uel cognitione Dei, sicut aquae mare operientes. Cum igitur nondum feræ esum carniū deferentes, omni feritate deposita, cum domesticis & mansuetis animalibus accubuerint, Messiam nondum aduenisse, manifestum est. Haec sunt potissima Iudaeorum recetiorum aduersus nos obiecta, quae eorum scripturis singulatim refelli oportet.

Septimum obiectum.

Ad primum Iudaeorum obiectum, Quod Messias in fine dierum uenturus erat. Caput II.

GALATINVS,

AD primum igitur horum obiectorum, quo iuniores Iudaeorum concludere conantur, Messiam nondum uenisse, nec per consequens Dominum nostrum Iesum Messiam fuisse, eo quod iuxta praedicta Isaiae & Micheae uaticinia, Messias ipse in fine uel in nouissimo dierum uenturus sit. Dicimus quod nulla ratio cogit, per finem, uel nouissimum dierum in supradictis uerbis finem hominum, siue mundi designari, sed potius eorum quibus prophetae ipsi loquebantur. Finis namque dierum dicitur ibi tempus illud quod a tempore Cyri Persarum regis usque ad templi secundum excidium fuit. Quod ex eo potissimum patet, quod apud Ieremiam 49, sic legitur, והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם נאם יהוה Hoc est, Et erit, in fine dierum reducam captiuitatem Elam, dicit Deus. Elam enim Persidis regio erat, ubi Cyrus qui lu-

GAL. Ex scripturis certe male intellectis ortum habuit. Legitur enim in libro qui apud eos בנא בחרא Baua Bathra dicitur, Quod R. Iohanan sic dixerit, Futurum est, ut Deus sanctus & benedictus eleuet Ierusalem tribus leucis sursum. Sicut dictum est Zach. 14. וראמה וישבה תחתיה. Hoc est, Et exaltabitur, & sedebit sub se. Quemadmodum enim sub ipsa tres leucæ sunt, ita supra tres leucas habebit. Dixit Rabba, Quidam senex qui Ierusalem in statu suo uiderat, dixit mihi, quod trium leucarum erat. Et forsitan dices, quod difficultas erit in ascendendo ad eam. Docemur autem quod non, ubi dictum est Isa. 60. cap. העופנה וביונים אל. Id est, Qui sunt isti, qui ut nubes uolant, & sicut columbæ ad fenestras suas. In Midras quoque tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psalmi 86. dictum, יסודתו בהררי קרש. Hoc est, Fundatio eius in montibus sanctuarij. Ita dicitur אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן עתיד הכ"ה להביא לחבור ולברבול וליהן ירושלם בראשון שבין יתיה הר בית יהודה בראש ההרים. Id est, Dixit R. Pinhas in nomine R. Ruben. Futurum est, ut Deus sanctus & benedictus adducat Tabor & Carmelum, ponatque Ierusalem in capitibus eorum. Sicut dictum est Isa. 2. c. Paratus erit mons domus Dei in capite montium. Huiusmodi igitur scripturas iuniores Iudæorum male intelligentes. Non enim mystice, ut intelligi debent, sed literaliter eas intelligunt. Cum hoc (inquiunt) in aduentu Messie fieri debuerit, necdum factum esse constat, Messiam ipsum nondum uenisse, manifestum est. Quibus nos respondemus, Hanc montis domus Domini eleuationem non literaliter, sed spiritualiter intelligendam fuisse. Quod non solum per ueterum Talmudistarum expositiones, sed etiam per R. Selomonis glossam aperte ostenditur. Is enim super Isaiam, locum hunc exponens, docet supradicta Isaiæ & Micheæ uerba spiritualiter esse sumenda. Sic enim illa exponit, באחרית הימים לפי שיבולו הפרשעים כמו שאמר למעלה נבון יהיה כל הענין ער לנו ונלכה באור יהוה כי נטשת הנני מוכב הדבור אל השכונה כי כל מה שנטשת את עמך בעונם היה כי מלאך וכל הענין כל הפרשיות מוסכות זו על זו עד אשרת נא בשיבולו הפרשעים חכם נבון מתוסן בראש. חתרים בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ונשא מגבעתו יגדל יהוה נס שועשת בו מניסי סיני וברבול ותכור וברלי. Hoc est, Et erit in nouissimo uel in fine dierum, id est, Postquam deficient scelesti, uel postquam consumpti fuerint peccatores. Quemadmodum supradictum est ab Isaiâ 1. cum ait, Et conteret scelestos, & peccatores pariter, & derelinqentes Deum deficient, uel consumentur. Preparatus erit. Totum eodem modo usque ibi, Ambulantes ambulabimus in lumine Dei. Hanc sententiam prophetæ ad diuinitatem referendam censeo. Nam quod derelictus sit populus, in causa fuerunt peccata eorum, usque ibi. Completum sunt. Et omnia quæ ibi habentur, omniaque capitula inuicem coniunguntur, usque ibi. Canam nunc. Itaque in nouissimo siue in fine dierum, quando cespitabunt peccatores, benigne cum

cum illis faciens, preparatus erit mons domus Dei in capite montium, in monte scilicet quod est caput omnium montium, quantum ad dignitatem, siue quantum ad precium & æstimationem. Et eleuabitur super colles. Quoniam scilicet magnificabitur Deus signo uel miraculo quod fiet in eo, maiore signis uel miraculis, montis Sinai, Carmeli, & Tabor. Hæc ille. Deinde idem R. uerborum prophetæ expositionem profequens, ait, Et ibunt populi multi, i. quilibet populus confortabit se inuicem multis uerbis, atque exhortabitur, dicēs, Venite ad atrium magnū, quod est in Ierusalem, quia ibi sunt iudicia Domini. Quoniā de Syon exhibit lex ad omnes gentes. Et iudicabit ipse mons inter gentes, & arguet controuersias atque discordias earum. Et dicet, Ad quid indigetis ulterius armis, ut inuicem præliemini? Et fluent, i. congregabunt se, & trahent se ad eum, uelut flumina omnes gentes. Hæc omnia R. Selomo. Vbi manifeste asserit non quantum ad situm, montem domus Domini super montes & colles eleuandum fuisse, sed potius quantum ad dignitatem, & quantum ad signi uel miraculi ibi faciendi magnitudinē. Demum si diligenter inspiciat, quod dicit, Et iudicabit ipse mons inter gentes, & arguet controuersias & discordias earum. Et dicet, Ad quid indigetis ulterius armis, ut inuicem præliemini? Videbit plane, quod de monte rationali, i. de Messia, qui mons dicitur, & non de monte terrestri & irrationali loquat. Quod longe clarius R. Abraham auen Ezra super Micheā 4. affirmat, eundem locum ita exponēs, Et fluēt ad eum, quasi dicat, Et currēt ad eum. Et ab hoc loco usque ad finem libri loquitur propheta super materia Messie, & de impijs qui impie agēt in talos Messie, i. post Messiam, uel contra successores eius, ut dixerūt Magistri nostri. Et iudicabit Messias inter populos multos. Hæc ille R. Abraham. Messias igitur est ille mons de quo propheta isti loquuntur, qui super capita montium, i. supra patres sanctos eleuatus erat. Quod autem Messias dicatur mons, ac sancti patres ex quorum semine predicturus erat, montes appellentur, habet in Beresith rabba. i. in expositione libri Genesis, super illud Gen. 38. dictum, Et egressus est Iacob de Bersabee. Vbi sic dicit, Leuabo oculos meos ad montes, unde ueniet auxiliator meus, uel auxiliū meū. Hoc est quod scriptum est Zach. 4. Quis tu mons magne corā Zorobabel? Mons magnus iste est Messias. Et quare ipsum uocat montem magnū? Quia maior est quam patres. Sicut dictum Isa. 52. Ecce intelliget seruus meus. Et eleuabitur & exaltabitur, & sublimis erit. Hic est Messias qui eleuabitur plusquam Abraham, de quo dictum est Gen. 14. Leuabo manus meas ad Dñm. Et exaltabitur plusquam Moses, de quo dictum est Numeri 11. Quia dicis mihi, exalta eum in sinu tuū. Et sublimis erit, plusquam angeli ministerij, de quibus dictum est Ezech. 1. Et sublimitas eorum & sublimitas eis. Propter hoc dictum est Zach. quarto, Quis tu mons magne corā Zorobabel? Et cur dicit corā Zorobabel? Quia de Zorobabel egressurus est. Cur autem ait, Ad æquitatē? Quia ipse futurus est ad arguendum cum

Messias dicitur mons.

æquitate. Sicut dictum est Isa. 11. ca. Et iudicabit cum iusticia pauperes, & arguet cum æquitate māsuetis. Alia expositio, Leuabo oculos meos ad mōtes, unde ueniet auxiliator meus, uel auxilium meum. In die qua sedebit Deus sanctus & benedictus in iudicio cum Israel. Et ipsi erunt intendentes ad patres, ut loquantur pro eis, Sed non erit pater qui eruat filium, nec aliquis qui liberes fratrem suum. Et hoc est, Leuabo oculos meos ad montes. Hi sunt patres. Sicut dictum est Micheæ 6. c. Audite montes disceptationem Domini. Hucusque traditio. Ex qua patet, & Messiam & sanctos patres recte mōtes dici. Quod autem & reges etiā ac principes mōtes nuncupentur, habet apud Nahum, dum sic 1. c. ait, הרים רעשו ממונו ורגבעת ההמוגו Hoc est, Montes compuncti sunt ab eo, & colles fluctuauerunt. Vbi glossa R. Selomonis dicit, id est reges & principes pauebunt à sententia eius, scilicet Dei. Apud Isaiam etiam 41. cap. sic dicitur, אל תיראי הילעה יעקב Id est, Ne timeas uermis Iacob. Et paulo inferius הרוש הרים והרוק וגבעת במץ השים Hoc est, Triturabis montes, & conteres, & colles uelut fauillam pones. Vbi glossa R. Selomonis ait, Triturabis montes, id est reges & principes. Ex his patet ad secundum obiectum responsio.

Ad tertium Iudæorum obiectum, Quod Iesus Nazarenus non fuerit Messias, quia ad eum omnes gentes non fluxerunt. Caput III.

GALATINVS,

Tertio autem eorum obiecto, ex quo inferunt Iesum Nazarenum dominum nostrum nō fuisse Messiam, eo quod ad eum omnes gentes nō fluxerint, huiusmodi datur respōsio, Quod dictio Hebraica כל Col, quæ idem est quod omnis, uel cunctus, uel totus, uel uniuersus, non ita stricte sumitur apud prophetas & Theologos, sicut apud dialecticos. Qua de re & si multa in sacra scriptura compariantur exempla, satis tamen sit pauca quædam adducere. In libro nanq; Regum secundo 16. c. hoc modo legimus, ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל Hoc est, Et ingressus est Absalom ad concubinas patris sui, ante oculos omnis uel totius Israel. Et rursus 17. c. eiusdē libri ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה ענת חושי הארבי מענת אחתפל Id est, Et ait Absalom & omnis uir Israel. Bonum, id est melius est consilium Chufai Architis, quàm consilium Achitophel. Ecce igitur quomodo scriptura utrobicq; hoc nomen omnis ponit. Non ideo tamen tam insulsus quisquam esset, qui diceret, neminem de Israel ibi defuisse, uel qui Absalom cum flagitiū illud perpetraret, nō uiderit, uel qui Chufai Architis cōsiliū nō approbauerit. Licet enim omnis Israel, & omnis uir scriptura dicat, credi tamen par est, multo plures de Israel absentes ibi fuisse, q̄ præsentis, n̄s cōsideratis qui cū Dauid erāt, & qui in cūctis finibus

finibus Israel remanserant. Hoc autem & ex ipsius Chufai dicto manifeste patet, cum ibidem ad Absalom dixit. Congrega ad te omnem Israel, à Dan usq; ad Bersabee. In Psalmo quoque 41. ita dicitur, כל משבריי וגלוי עלי עברי Hoc est, Omnes contractiones tuæ & fluctus tui super me transferūt. Et Psal. 118. כל גוים סבבוי בשם יהוה בי אמילם Id est, Omnes gentes circūdederunt me, in nomine Dei diuidam uel scindā eas. Vbi non sanæ (ut arbitror) mentis censendus esset, qui omnes contractiones & fluctus quos Deus habet, siue tribulationum siue maris intelligat, super Dauid uel alium quempiam transisse assereret, atq; omnes mundi gentes ipsum (nemine deficiente) circumdeditisse, diceret. Quando igitur scriptura sic loquitur, hæc dictio omnis, sepissime non pro cunctis & singulis, sed pro multis accipitur. Quod R. Kimhi in libro Serasim optime declarat, dicens, כל col, id est omnis, est dictio comprehendens singula, & aliquoties partem multitudinis. Ut illud Gen. 41. וכל הארץ באו מצרימה Hoc est, Et omnis terra uenit in Ægyptum. Et iterum 24. cap. וכל טוב ארצו בירו Id est, Et omnia bona Domini in manu eius. Item 4. Reg. 8. ויסח מנחה בירו וכל טוב דמשק Hoc est, Et accepit munus in manu sua, & omnia bona Damasci. Hæc Rab. Kimhi. Idē quoq; ex Midras Sir hassirim. i. ex expositione Cantici canticorum clare patet, cum super illud 2. cap. dictum, Vox dilecti mei. Ecce iste uenit saliens super montes, saltans super colles. Sic dicitur, Nō sunt montes hic nisi idololatriæ. Hoc est autem quod dictum est apud Hoseam 4. c. Super capita montium decollabunt, & super colles fumigabunt. R. Ioden & R. Huna in nomine R. Eliezer dixerunt, Vox dilecti mei. Ecce iste uenit saliens super montes, saltans super colles. Hic est rex Messias. In hora enim qua ipse ueniet, dicet Israeli. In mēse isto uos redimemini. Ipsi uero dicent ei, Magister noster rex Messia, quando nos erimus redēpti. Nōne iurauit Deus sanctus & benedictus, quod seruire nos faceret 70. gentibus? Ipse autem dabit eis duas responsiones, dicens, Unus ex uobis captiuatus est apud Sarmatas, alius uero in Aphrica. Quod perinde est, ac si apud omnes uos captiuasset. Nec solū hoc, sed etiam regnū hoc neq; i. Romanū scribit in tyrocinio suo ex omnibus gētibus orbis, & de unaquaq; earū. Venit ergo Cuthæus unus, & angariauit uos. Venit unus Sarchius, & angariauit uos. Venit unus Æthiops, & angariauit uos. Venit unus de Persida, & angariauit uos, donec omnis gēs ipsius uos angariauerit, atq; seruire fecerit. Quare ita est, ac si 70. gentibus seruissetis. Et in mēse isto. i. paschæ uos redimemini. Sicut dictū est Exo. 12. Hæc traditio. Ex his igitur clarū est, qd dictio hæc Hebraica כל col. i. omnis, sæpenumero nō pro omnibus ac singulis, sed pro multis accipitur. Qui quidē loquēdi modus à cæteris quoq; omnibus seruari solet. Cū enim pars hominū magna alicuius ciuitatis ad spectaculū aliquod uadit, totā ciuitatē, aut omnes homines ipsius,

Sæti dicti sunt montes.

Reges & principes dicuntur montes.

Col, Hebraica dictio.

ipsius, uel etiam totum mundum eo concurrisse dicimus. Hunc autem loquendi modum passim in sacra scriptura reperiri ostēdimus. Quod autem hoc in loco sic fumenda sit, ex ipsius Isaia uerbis patenter ostenditur. Nā cum dixisset, Et fluent ad eum omnes gentes: statim se ipsum quasi exponens, subiicit, Et ibunt populi multi. Hinc Michæas qui eodem tempore cum Isaia prophetauit, hæc eadem uerba referens, Isaiam ipsum in hoc sensu fuisse locutum ostendit, ita quarto capite dicens, ונתרו עליו עמים והלכו גוים רבים. Id est, Et fluent ad eum populi, & ibunt gentes multæ. Et nota, quod ubicunq; apud Hebræos ponitur dictio hæc עמים amim, id est populi in plurali numero, semper pro gentibus accipitur. Ex his igitur quæ dicta sunt, aperte liquet, hoc Isaia dictum quod ipsi nobis opponunt, Et fluent ad eum omnes gentes: in Salvatore nostro fuisse completum. Cum nullus quantumcumq; peruersus inficiari possit, populos multos, gentesq; innumeras ad eum gressibus fidei confluisse, maxime cum in præcedenti traditione dictum sit, omnes gentes reputari Romanos, qui cunctis gentibus imperabant. Vnde secundum hoc, atq; iuxta eorum traditionem, recte dici potest, quod si nulli alij in Salvatore nostrum nisi Romani credidissent, omnes gentes ad eum cōfluxerint. Quare in nullo prorsus hæc fatua Iudæorum obiectio Salvatore nostro derogat.

Ad quartum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum uenerit, quia gentes nondum dixerunt, Venite ascendamus ad domum Dei Iacob. Caput V.

GALATINVS,

Nunc ad quartum eorum obiectum respondeamus. Quo probare nituntur, Messiam adhuc non uenisse, nec ex consequenti Dominum nostrum Iesum Nazarenū Messiam fuisse, quia nec in aduentu ipsius, nec adhuc aliquando illud eiusdem prophetae uerbum adimpletum est, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Diximus igitur in præmissis, Quod mons iste Messias est, in quem gentes credituræ erant, quem & nunc gentes ipsæ colunt, atque adorant, una & concordī uoce dicentes, Eamus ad montem Domini, id est ad Messiam filium Dei Salvatore nostrum, & ad domum Dei Iacob, hoc est, ad domum dei quem coluit Iacob, & cæteri patres sancti ueteris testamenti. Ideo ostenditur unum Deum esse omnium fidelium, & eorum qui ante legem fuerunt, & eorum qui sub lege extiterunt, & eorum quoq; qui nunc in Christū credunt. Quod autem nos arguunt de eo quod dicimus, Eamus ad domum Petri, ad domum Pauli, ad domum Francisci, & sic de reliquis: respondemus, quod nullus qui sane sapit, dictū hoc ita intelligit, Nullam quippe Pe-

tro,

tro, neq; Paulo, neq; Francisco, neq; alij cuius sancto domum facimus. Sed in honorem Petri, atq; memoriā Pauli, eam Deo dedicamus. Quare nec aliquid pontificum fas est in ecclesiarum consecratione dicere, Tibi Petro, aut tibi Paulo, hanc domum dedicamus, sed Deo duntaxat quodlibet templum consecrari dicitur. Et quamuis diuersæ ecclesiæ Deo consecrentur, una tamen est domus Dei, una est Dei ecclesia, omniumq; fidelium conuentus. Ad hanc domum Dei accedit, qui de unitate ecclesiæ est. In hac Christus ipse mons montium & sanctus sanctorum à fidelibus adoratur. In hac & peccata remittuntur.

Ad quintum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum uenerit, quia nondum arma bellica in agricultura instrumenta sunt conuersa. Caput VI.

GALATINVS,

Eorum quintum obiectum cum ex eiusdem prophetae uerbis concludere cōtendunt, Messiam nondum uenisse, quia nondum enses in ligones conuersi fuerint, nec iacula in falces, per eorum Talmud confutantur. Non enim mundum tam fortiter alterandum fuisse, ut ipsi ignoranter, uel potius fraudulenter astruunt, ostendit quædam eorum traditio, quæ in libro שבת Sabbath, id est sabbati hoc modo ait, Tradiderunt magistri, quod non egrediatur aliquis in die Sabbati cum ense, & cæteris armis. R. autem Eliezer dicit, quod ornamenta sunt homini arma. Dixerunt igitur ei, Postquam sunt homini ornamenta, quam ob rem cessatura sunt in diebus Messia? Respondit eis, Quia non erunt necessaria. Sicut dictum est Isaia 2. cap. Et non leuabit gens gladium cōtra gentem, nec discent ultra bellum. Dixerunt ei, Erunt saltem ad ornatum, uel decorem. Dixit autem R. אבא Abaya. Ad quid, ex quo futuri sunt tanquā lucerna in meridie? Horum autem contrarium opinatus est R. Semuel. Ait enim, Non interest inter seculum hoc, & dies Messia, nisi seruitus regnorum tatum. Sicut scriptum est Deut. 15. Quia deerit pauper de medio terre. Et paulo post sic sequitur, Et fuerunt qui dicerent, quod dixerunt ad eū, ad R. scilicet Eliezer, Ex quo sunt homini ornamento arma. Cur ergo cessabunt in diebus Messia? Respondit eis, Etiam in diebus Messia nō cessabunt arma, sed cessabunt in futuro aduentu. Hactenus Talmud. Vbi notandum est, quod idem R. qui paulo ante asserere uidebat, arma in diebus Messia cessare debuisse, hic se ipsum exponens, reuocat quod dixerat, Non scilicet in aduentu Messia primo, sed in futuro aduentu, hoc est in secundo eius aduentu, cessatura esse. Secundum quoq; est, quod ubi traditio ista dicit, Quod non interest inter seculū hoc & dies Messie, nisi regnorum seruitus: sensus est, Quod serui Messia atq; in eum credentes, idolatrarū gentium regibus ulterius seruituri nō erant. Quod tunc pro-

fecto

fecto usquequaq; cōpletum est, cum sub Constantino Cæsare, & Syluestro Pontifice maximo, Romanū imperium se Domino Iesu Christo sponte subiecit. Ex his igitur quę dicta sunt, satis liquido patet, nihil ex his prophetæ uerbis à perfidis Iudæis contra saluatorem nostrum obijci posse, quod facile per eorum scripturas solui non possit. Nam cum dicit, Et contudent, uel malleabunt enses suos in ligones, cū reliquis. Si uelint uerba ista ut litera sonat, intelligere, ipsa tempore Domini Iesu Christi impleta esse, negare non possunt, presertim cum per traditionem nunc dictam patuerit, in diebus Messiaë nec arma omnino cessatura, nec mundum ipsum alterandum fuisse. Vt ipsi & hic & alibi scripturas peruerse exponendo, impudentissime delirant. Si autem spiritualiter eadem uerba intelligenda duxerint, quid unquā melius, quā hoc in diebus Domini nostri Iesu Christi potest inueniri cōpletum? Cum gentium sapientes ac philosophi, ut fuit Clemens ille Romanus, Dionysius Græcus, Cyprianus, & Augustinus Africani, ac alij pene innumeri, linguas, uerba, argumētationumq; uersutias, quibus ante eorum conuersionem disputando contra fidem nostram, acerrime pugnabāt, postmodum ad scelus idololatriæ penitus extirpandum, ad hominūq; uitia radicitus euellenda, & ad ueri Dei cultum ampliandum, atq; ad uirtutes tam in Iudæorum, quā in gentilium cordibus nutriendas, conuerterunt. Quare si sacra scriptura spiritualiter (ut oportet) hic intelligat, inueniemus proculdubio in diebus Domini nostri Iesu Christi, huiusmodi arma bellica in agriculturæ instrumenta optime cōmutata fuisse. Et consequenter cōpletum autumabimus illud Isa. 61. cap. dictum, quod Petro & Paulo cæterisq; ex Iudæis in ipsum Dominum Iesum uerum Messiam credentibus, longe ante prophetatum fuerat. ועמדו זרים ורעו צאנכם וכני נבר אבריכם וכרמיכם ואתם כהני יהוה תסראו. Hoc est, Et stabunt alieni, & pascent oues uestras, & filij extranei erunt agricolæ uestri. Et uos sacerdotes Dei uocabimini, ministri Dei nostri dicetur uobis. Fortitudinē gentium comedetis, & in gloria uel honore eorum dominificabimini. Quemadmodum igitur lingua & uerba sapenunero, gladius & lancea ac uenabula dicuntur, maxime cum quis ipsis ad nocendum utitur, iuxta illud Psal. 57. בני אדם שניהם חנית וחצים. Id est, Filij hominum dentes eorum iacula, & sagitte, & lingua eorum ensis acutus. Et iterum Psalmo iuxta Hebraicam ueritatem 55. secundum uero nostrā æditionem 54. רבו רבריו מושמן והמה. Hoc est, Mollia facta sunt uerba eius super oleum, & ipsa sunt uenabula. Itē Prou. 25. מפיץ והרב ותץ שגון איש עונה ברעהו ערשקר. i. Claua & ensis atq; sagitta acuta, uir respōdens in pximū suū testimoniū falsum. Ita quoq; lingua ipsa ac uerba nō ab re uomeris, ligones, ac falces uocari possunt, cū qs illis ad aliorū instructionē, atq; ad Dei cultū utit.

Ad sex-

Ad sextum obiectum, Quod Messias nondum uenerit, quia nondum pax sine fine uenit. Caput VII.

GALATINVS,

Sextum ipsorum obiectum per eorum quoq; scripturas penitus euacuatur. Cum enim ex eo quod propheta dicit, Non leuabit gens in gentem gladiū, neq; discent ultra bellum. Messiam nondum uenisse, inferunt, quia nondum pax sine fine mundo aduenit. Cum tamen pacem perpetuo duraturam in diebus Messiaë fieri debere, uerba ipsius prophetæ sonare uideantur. Respondendum est eis, prout in Talmud à sapientibus eorum uerba hæc exponuntur. Primum itaq; notandum est, quod hæc dictio ער od, quam nos ultra interpretamur, & si quandoq; & raro pro nunquam aut unquam accipitur, ut est illud Gen. 8. c. dictum, לא אסיה לקלל עור את הארמה. Hoc est, Non addam ultra maledicere terram. Et rursus 9. ca. ולא יהיה עור המים. Id est, Non erit ultra diluuium. Crebro tamen tempus admodum breue significat, ut docet R. Kimhi in libro Serassim, dicens, Contingit hanc dictionem ער od, id est ultra, paruum tempus significare. Vt cum dicitur Prouer. 31. ca. חנו שבר לאובר ויין למרוי נפש ושהח וישכה. Hoc est, Date inebriatiuum perdenti, & uinum ei qui amaro est animo. Bibet & obliuiscetur egestatis suæ, & laboris sui non recordabitur ultra. Ultra enim ibi non significat unquam, uel in æternum, sed quamdiu uinum in eo fuerit. Ita quoq; dictum illud 4. Reg. 6. cap. ולא יספר עור גרורי ארם לבוא בארץ ישראל. Id est, Et non addiderunt ultra turmæ Aram uenire in terram Israel, id est in illo tempore. Item contingit quandoq; ער od, significare ערים Addaim, id est adhuc. Vt illud Psal. 88. במותים חפשי כמו חללים שוכבי קבר אשר לא זכרתם. Hoc est, In mortuis liber, sicut interfecti dormiētes sepulchri, quorū nō memor fuisti od, id est adhuc. Quasi dicat adhuc nō fuisti memor eorum, donec ueniat tempus, in quo fiet mortuorum memoria, ut resurgant. Et sic etiam est illud Iob 2. cap. עור מחזיק בתמורו. Id est, Adhuc tu retines perfectionem tuam. Hactenus R. Kimhi. Ex cuius dictis satis liquido patet, quod dictio hæc Hebraica od, id est ultra, raro quidem pro unquam, uel pro amplius accipitur, frequenter autem pro determinato, uel etiam pro modico tempore sumitur. Sed quoniam Iudæi, ut moris eorum est, nō obstantibus forte quæ circa hoc dicta sunt, adhuc contentiose ducuntur. Ideo oportet nos iterum quædam alia sua in eos spicula contorquere. De quibus illud unum sit, quod Gen. trigésimo quinto capite, sic habetur, ויאמר לו אלהים שמר יעקב לא יקרא. שמר עור יעקב בי אם ישראל יהיה שמר. Id est, Et dixit ei Deus, Nomen tuum Iacob, non uocabitur nomen tuum ultra Iacob, sed erit Israel nomen tuum. Hic ergo acutius cernat Iudaica prauitas, Quod sicut dictū

D

est apud Isaiam. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec discent ultra bellum. Ita hic dicitur, Non uocabitur ultra nomen tuum Iacob. Qui tamen & confestim eodem in cap. octies uocatus est Iacob, & non nisi ter Israel. Aliud uero spiculum est illud, quod 1. Reg. 7. ita de Philistæis legitur, ולא יספי עוד לבא בגבול ישראל Hoc est, Et non addiderunt ultra uenire ad terminum Israel. Fuitque manus Domini in Philistim omnibus diebus Samuel. Quomodo autem istud ultra ibi intelligendum sit: ex eo ostenditur, quod in eodem libro capite 13. dicitur, Quod mortuo Semuele, & regnante Saul, ascenderunt Philistæi ad terram Israel. Sic enim ibi legitur, Et philistim congregati sunt ad pugnandum cum Israel, triginta milia equitantium, & sex milia equitum siue militum, & populus sicut harena quæ est in littore maris. Et ascenderunt, & castrametati sunt in Michinas coram Bethauen. Ex his igitur omnibus constat, quod hæc Hebraica dictio ועוד, id est ultra, non semper æternitatem (ut Iudæi delirant) importat, sed aliquando temporis diurnitatem, & multoties tempus ualde exiguum. Ex quo aperte liquet, tempore Domini nostri Iesu Christi impletum fuisse hoc Isaiæ dictum, Non leuabit gens contra gentem gladium, nec discent ultra bellum. Ultra id est per aliquod tempus. Ipse siquidem natus est pacis satis longeuæ tempore, Augusto orbi imperante. Quæ quidem pax eo uiuente semper durauit, & post modum eo mortuo, per annos quadraginta quousque Iudæi bella uolentes, pacem ipsam turbauerunt, contra Romanum imperium, cum suo falso Messia nomine Bencozba (ut in superioribus dictum est) in surgendo Romani etenim anno ante Ierusalem euerisionem à Tito factam 130. Iudæis dominari cœperunt, ut in præcedentibus per Talmud probatum est. Denique non multo post tantam uniuersus mundus pacem habuit, quod solus unus homo, hoc est, Cæsar Augustus uniuerso orbi pacifice præerat. Quod igitur aliud maius pacis indicium Iudæi mente capti quærunt, quam uniuersum terrarum orbem sub unius hominis dominio fuisse? Quocirca nemini dubium esse debet, quod in tam diuturna pace multa arma bellica in ligones, falces, & uomeres conuersa fuerint.

Ad septimum obiectum, Quod Messias adhuc non uenerit, quia nondum feras esum carniū deſerentes, ac omni feritate deposita, cum animantibus mansuetis accubuerunt. Caput VIII.

GALATINVS,

Illud quoque quod ex uerbis eiusdem prophetæ nobis obijciunt. Quod scilicet nondum feras uiderint esum carniū deſerere, neque cum animantibus domesticis ac mansuetis omni feritate deposita, accumbere. Ex quo Messiam nondum uenisse concludunt.

cludunt. Per eorum etiam scripturas refellimus, dicentes, Quod sacra scriptura sæpenumero mystice atque parabolice, ac etiam sæpissime metaphorice & per translationem loquitur, non solum res quaslibet aliorum nominibus uocando, atque etiam homines secundum quod eorum exigunt actiones, siue mores, uel etiam qualitates, irrationalium uocabulis appellando, uerum etiam & Deum ipsum, ad ipsius operationes respectum habendo, Quod R. Moses Ægyptius in libro מורה הנבוכים More hanebochim circa eius principium optime declarat. Ut in sexto capite primi libri huius operis latius uidimus. Quod autem aliter intelligenda sint præmissa Isaiæ uerba, quam ipsi intelligenda dicunt, habetur ab ipso quoque R. Mose Ægyptio in suis הלכות hallacoth, id est sententijs, super librum Iudicium sic dicente, Non ascendat super cor tuum, quod in diebus Messia deficere debeat aliquid de uia huius mundi, uel quod tunc innouari debeat aliquid de operibus sex dierum. Sed potius quod mundus ire debeat iuxta solitam uiam suam. Quod igitur apud Isaiam 11. dictum est, Et habitabit lupus cum ariete. Cum reliquis. Sensus est, quod Israel habitaturus sit confidenter cum impijs seculi, qui leonibus, & lupis, ac pardis comparantur. Sicut dictum est Iere. 5. capite, הכם אריות מיער ואב ערבות ישראל נמר שקר על עריהם Hoc est, Percussit eos leo de sylua, lupus nemorum, uel uepretorum uastabit eos, pardus uigilans uel sedulus super ciuitates eorum. Postquam consumpti fuerint peccatores, de quibus dictum est Isaiæ 1. ועוובי יהוה יבלו Id est, Et dereliquentes Deum consumentur. Et conuersi fuerint omnes ad legem ueritatis. Tunc non diripient, neque destruent, sed comedent licita in tranquillitate cum Israel. Sicut dictum est ab Isaiâ, Et leo sicut bos comedet paleam. Et sic in hunc modum uerba scripta de Messia similitudines sunt. In tempore autem regis Messia scietur de omnibus, cuius rei, & quam ob rem fuerint similitudines, & quid per eas significatum sit. Dixerunt enim sapientes, quod non intererit inter seculum hoc & dies Messia, nisi seruitus duntaxat regnorum. Hæc omnia idem R. Prædicta quoque non parum sumunt roboris à translatione Chaldaica R. Ionathæ filij Vzielis, cui apud eos nefas est contradicere. Nam illud quidem, Et egredietur uirga de stipite Issai. Et uirgultum, uel planta, uel stirps de radicibus eius fructificabit, uel germinabit, ita Chaldaice traduxit, ויפיק מלבא מבגוהי רישי ומשיחא מבני בגוהי יתריבי Hoc est, Et exhibit rex de filijs Issai & Messias de filijs filiorum eius se nutriet. Illud autem, Et erit iusticia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium, uel lumbare renum eius. Sic interpretatus est, ויהיו צדיקיהם כחור כחור ליה. Et erunt iusti circa eum, & fideliter agentes, appropinquantes ei. Illud quoque, Et habitabit lupus cum ariete, cum cæteris ita exposuit, בירמותי ומשיחא וישראל יסגו שלמא בארעה Hoc est, In diebus Messie Israelis multiplicabitur pax in terra. Quæ quidem

interpretatio duo contra Iudaicam impietatem bona facit. Primū quidem, quod ipsa Isaia uerba de Messia dicta sint. Bis enim ibi eius nomē exprimit. Secundum uero, quod spiritualiter sint intelligenda. Cui etiam interpretationi glossa R. Selomonis ualde astipulatur, quae eadem uerba hoc modo exponit. Non ad uisionē oculorū iudicabit rex Messias, sed cum sapientia Dei sancti & benedicti quae in eo erit, sciet & intelliget quis reus fuerit, & quis innocens. Et arguet in aequitate, id est cum lingua quieta & tenera. Et percūtiēt terrā uirga oris sui, hoc intelligendū est secundū Targum. i. secundū Chaldaicā editionē quae talis est, ויטל הייבוי .i. Et delebit reos de terra uerbo oris sui. Et spiritu labiorū suorum mortificabit impiū. i. Et sermone labiorū eius erit mortuus impius. Et erit iusticia cingulū lumborū eius, hoc est, Et erūt iustī circa eū. i. adhærētes ei sicut cingulū. Hæc R. Selomo. Supradictō quoque loquēdi modo, appellant creberrime in sacra scriptura homines ferarū, pecudū, auū atque reptiliū nominibus. Nā ut legit Gen. 49. Iacob ille patriarcha filios suos benedicēs, Iudā quidē גור אריה .i. catulū leonis uocauit, Isachar uero חמור גרם Hoc est, asinū offeū uel fortē. Dan autē נחש עלי דרך .i. serpētē super uia, cerastē super semitā. Nephthali uero אילן שלחה hoc est, ceruā trāsmiffam. Benjamin autē זאב ישרה .i. lupū rapacē. Sic enim ait de eo, בנימין זאב ישרה בבקר יאכל ער ולערב יחלק שלל. Hoc est, Benjamin lupus rapax, in mane comedit prædā, & ad uesperā diuidet spoliū. Sic etiā est illud Prou. 28. dictū, ארי נחם ורב שוקק מושל .i. Leo rugiēs, & ursus circūiens, dominator impius super populū pauperē. Ad quod etiā pertinet quod apud Iere. 50. sic dicitur, ויהארו עצמו ונרבו ראצו מלך בבל .i. Et ultimus exossauit eum rex Babylonis. Et iterū ibidē paulo superius, וצא אבות חיה עמי רעים תהום Hoc est, Grex uel oues perditæ fuerūt populus meus. Pastores earū errare fecerunt eas. Glossa R. Selomonis, Pastores inquit earū. i. reges. His subnectendū est quod in libro חולין Hullin, in cap. הכל שוחטין. Haccol sohatin, scribitur super illud Psal. 36. אדם ובהמה תושיע יהוה .i. Hominem & bestiam saluabis Deus. Sic enim ibi ad uerbum dicitur, Dixit R. Iudas, quod dixit Rab. Hi sunt filij Adæ, qui astuti sunt per scientiam, & statuunt se ipsos uelut iumentum, uel bestiā. Hæc Talmud. Quasi dicat, Eos Deus saluabit qui prudentes sunt tanquam homines ad faciendum bonum, & simplices uelut iumenta ad patrandum malum, atque patientes ad onus Dei portandum. In Midras quoque tehilim. i. in expositione Psalmorū super illud Psal. 64. שמע אלהים קולי בושתי בופח ארוב תיצור חיי. Hoc est, Exaudi Deus uocem meam, cum deprecor, à timore inimici serua uitam meā. Sic dicitur, Scriptum est Danielis 6. capite, Deus meus misit angelum, &

Homines plerumque brutorū nominibus appellantur.

lum, & clausit os leonum. Venit leo, & liberauit leonem de ore leonis. Venit leo. Hic est Deus sanctus & benedictus. Sicut dictum est Amos 3. cap. אריה שאג מרי לא יורה רבר מרי לא ינבא. Id est, Leo rugiēt, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? Et liberauit leonem. Hic est Daniel, qui uenit ex Iuda. Sicut dictum est Gen. 49. cap. גור אריה יהודה. Hoc est, Catulus leonis Iudas. De ore leonis. Hic est Nabuchdonosor. Sicut dictum est Iere. 4. עלה אריה מטבבו. Id est, Ascendit leo de cubili suo. Cum satis prouide (ut ex prædictis patuit) cognosci possit, quod nec feræ, nec iumenta, nec cætera id genus, cum irrationalia sint, diuinæ legis aut cognitionis possint esse capacia, necessario profecto consequens est, uerba antedicta Isaia, uidelicet, Habitabit lupo cum ariete, cum reliquis, Non de brutis, sed de hominibus intellectum habentibus, intelligenda esse.

Ad octauum Iudæorum obiectum, Quod Messias adhuc non uenerit, quia nondum ipsi in terram suam congregati sunt. Caput IX.

CAPNIO,

Asumunt adhuc & aliud in suæ falsitatis & cæcitatibus cumulū, argumentum, ex eo quod Deut. trigesimo capite, sic legitur, ושב יהוה אלהיו את שבויה ורחמו ושכ וקבצו מכל העמים אשר חפצו יהוה אלהיו שמה : אם יהיה גרוה בקצה השמים משם יקבצו יהוה אלהיו ומשם יקחו : וחביאו יהוה אלהיו אל הארץ אשר ירשו אבותיו : Hoc est, Et conuertet Dominus Deus tuus conuersionem tuam, & miserebitur tui. Et conuertet, & congregabit te ex cunctis populis, ad quos dispersit te Dominus Deus tuus, ut esses ibi. Si fuerit impulsio tua in extremitatibus cœli, inde congregabit te dominus Deus tuus, & inde assumet te, & introducet te Dominus Deus tuus ad terram, quam hæreditauerunt patres tui, & hæreditabis eam. Cum igitur (inquiunt) plures quàm mille & quadringenti fluxerint anni, quod per orbem dispersi sumus, & per Messiam cum uenerit sicut à patribus nostris traditum est nobis, ad terram quam patres nostri possederunt, reducendi & congregandi simus, quemadmodum & per Mosem in uerbis præmissis, & per alios quoque prophetas sæpenumero prophetatū est. Ex hoc manifestum est, Messiam ipsum nondum uenisse, nec per consequens Iesum uestrum Messiam fuisse. Quoniam igitur argumentum hoc sæpissime contra nos facere solent, uelim illud penitus solueres. GAL. Iudæi nostri temporis crebro contra nos uerba ista impudentissime inducunt, omisso fraudulenter eorundem principio (quod in nostra quoque æditione deficit) quo Dominus ipse ait, עתה אשיב את שבויה יעקב. Id est, Nunc conuertam cōuersionem Iacob. Et reliqua. Quod manifeste falsum esset, si adhuc totum futurum esset, cum ab eo

tempore hucusque plures duobus milibus transferint annorum. Quare cum Deum uel hic uel alibi mentiri, aut falsum dicere, sit impossibile, necessario profecto sequitur, quod tunc cum Deus dixit, Nunc conuertam conuersionem Iacob, cum reliquis, fuerint hæc incepta. Deinde uero suis temporibus prout Deus ipse predestinauerat, uniuersa completa. Dicimus ergo, quod de Iudæorum congregatione & reditu ex Babylonica captiuitate fuerint uerba illa Deuteronomij dicta. Tempore enim Nehumia, & Ezræ nutu Dei, Iudæi à Cyro rege Persarum redeundi facultate accepta, congregati fuerunt, reuersique sunt ad terram suam, quicumque reuerti uoluerunt. Vt habetur in fine Paralip. & in principio Ezræ. Quod ex eo maxime patet, quod apud Nehumiam i. c. ita scribit, זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים : ושבתם אלי ושמרתם מצוותי ועשיתם אתם אם יהיה נרחם בקצת השמים משם אקבצם והביאתים אל המקום אשר בחרתי לשכון את שמי שם : Hoc est, Recordare queso (dixit Nehumias Domino) uerbi quod precepisti Mosi seruo tuo, dicens, Vos perperam agetis. Ego dispergam uos in populis. Et reuertimini ad me, & seruabitis præcepta mea. Si fuerit impulsio uestra in extremitatibus cæli, inde congregabo uos, & ducam ad locum quem elegi, ut habitet nomen meum ibi. Ex his euidenter liquet, de Iudæorum congregatione & regressu ex Babylonica captiuitate, supradicta Deut. uerba dicta fuisse. De qua etiam congregatione & reditu apud Ezech. 39. sic dicit, כה אמר ארני יהוה עתה אשיב את שבות יעקב, i. Sic dixit Dominus Deus, Nunc conuertam conuersionem Iacob, & miserebor totius domus Israel, & zelabo nomen sanctum meum. Et infra, וקבצתי אותם מארצות ארוביהם ונקרשתי בהם לעיני הגוים רבים וירעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלותי אותם אל הגוים ובנסתיהם אל ארמיהם ולא אותיר עוד פיהם שם : ולא אסתיר עוד פני מוהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם ארני יהוה. Hoc est, Et congregabo eos de terris inimicorum suorum, & sanctificabor in eis in oculis gentium multarum. Et scient, quia ego sum Dominus Deus eorum, cum captiuauero eos ad gentes, & congregauero eos super terram suam, & non reliquero ultra ex eis ibi, & non abscondam ultra faciem meam ab eis. Cum effudero spiritum meum super domum Israel. Dixit Dominus Deus. CAP. Iudæi tanquam perfidi huic uerbo Ezechielis tenacissimo morfu adhærent. Eo quod per ipsum Dominus dixerit, Et congregauero eos super terram suam, & non reliquero ex eis ibi, quenquam scilicet. Cui igitur (inquiunt) non omnis Israel tempore Ezræ ad terram suam congregatus fuerit, ita quod nemo ex eis in gentibus remanserit, palam liquet, prophetiam hanc nondum impletam esse. GAL. Eos in hoc & falsiloquos esse, & Deo ingratos, Ezras ipse aperte ostendit, cum in fine secundi capituli libri sui, & in principio tertij sic ait, וישבו הכהנים והלויים ומן העם, i. Et habitauerunt

Iudæorum iu-
niorum obiectio

runt sacerdotes & leuitæ, & de populo, & cantores, & ianitores, & Nathinnæi in ciuitatibus suis. Et omnis Israel in ciuitatibus suis. Congregatusque est populus quasi uir unus ad Ierusalem. Quare & tunc etiam illud Isaia 11. ca. dictum, quod nobis frequenter obijciunt, impletum est, וירכס ארני שנית ירו לקנות את שאר עמו אשר ישאר באשור. i. Et addet Dominus secundo manum suam, ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs, cum cæteris. Nam primo manum suam ad possidendum eos Dominus extendit, cum illos ex Ægypto eduxit. Secundo uero cum è Babylonica captiuitate reduxit. Demum nunquam faciem suam abscondit ab eis, qui ei crediderunt, ex quo spiritum sanctum super eos in die Pentecostes effudit. Vt in calce præmissorum uerborum Ezechielis manifeste insinuatur.

Ad nonum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum uenerit, quia tertium templum non est adhuc ædificatum. Caput x.

CAPNIO,

D quoque nobis sæpe opponunt, quod apud Zachariam 6. ca. hoc modo legitur, כה אמר יהוה צבאות לאמר הנה איש צמח שמו, ומהחתי יצמוח ובנה את היכל יהוה והוא יבנה את היכל יהוה והוא ישא חרר וישב ומשל על בסאר והיה כהן על בסאר ועצה שלום תהיה בין שונתם : Id est, Sic dixit Deus exercituum, dicens, Ecce uir germen nomen eius, & de subter se, uel de loco suo, uel per se germinabit. Et ædificabit templum Dei. Et ipse tollet, uel portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super folio suo. Et consilium pacis erit inter duos ipsos. Et paulo inferius, ויהיה אם שמיעו השמעין בקול יהוה אלהיהם, Hoc est, Et erit, si auditu audieritis uocem Domini Dei uestri. Ex his igitur, & ex uerbis Ezechielis ultimo capite, dicens, Quod Ierusalem & templum tempore Messia reædificari debeant, iuniores Iudæorum sic argumentantur. Cum hæc tempore Iesu Nazareni impleta non fuerint, neque hæc tertium templum ædificatum sit. Constat plane, neque Iesum Nazarenum Messiam fuisse, neque Messiam ipsum adhuc uenisse. GAL. Horum uerborum Zachariæ à Rabbi Selomone habetur solutio, qui sic ipsa exponit, Germen nomen eius. Est nutus ad Messiam. Tollet gloriam, id est tollet cornu. Inter duos ipsos, id est inter Iudam & Israel. Et hæc ædificatio tota de domo secunda loquitur, Et erit si auditu audieritis. i. Et erit uobis factum hoc, uel res hæc, si auditu audieritis. Hæc R. Selomo. Ex quibus habetur argumentum, quod Messias tempore secundi templi uenturus erat. Quod autem prædicta Zachariæ uerba de Messia intelligantur, per Targum. i. per translationem Chaldaicam liquido patet, quæ sic eadem uerba habet, אמר יהוה צבאות למימר הא גברא

משוחא שמייה עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני ית היכלא דיהוה והוא יבנה ית היכלא
 דיהוה והוא יטול זון ויתב וישלט על בורסותי ויהי בתו רב על בורסותי ומלכא
 דשלמא יתא בון תרויהון Id est, Dixit Deus exercituum ad dicendum.
 Ecce uir, Messias nomen eius. Futurum est, ut reuelet se, & multipli-
 cabitur. Et ædificabit templum Dei. Et ipse leuabit decorem, & se-
 debit, & dominabitur super solio suo. Et erit sacerdos magnus su-
 per solio suo. Et consilium pacis erit inter duos ipsos. Et infra
 ויהי אם סבלא תקבלון למימרא דיהוה אלהכון Hoc est, Et erit (scilicet
 hoc) si recipientes receperitis uerbum Domini Dei uestri. Hæc Tar-
 gum. Vbi per uerbum hoc Domini Dei (ut alibi latius probatum est)
 Messias ipse intelligitur. Quod autem tertium templum non erat
 ædificandum, per eorum scripturas multifariam probatur. Nam in Be-
 resith rabba קטנה ketanna, id est in expositione minori libri Genesis,
 hoc modo scriptum legimus, Dixit R. אביא Abia, Ab initio creatio-
 nis mundi, uidit Deus sanctus & benedictus domum sanctuarij ædifi-
 catam & destructam. Et ædificatam quidem. Sicut dictum est Gen. 1.
 בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ Id est, In principio creauit Deus
 cœlum & terram. Ecce ædificata. Quemadmodum dicitur apud Isaiam
 51. cap. Vt plantaret cœlos, & fundaret terram. Destructam uero cum
 dicitur, והארץ חיתה החרו ובהו Id est, Et terra erat inanis & uacua. Ecce
 destructa. Quemadmodum dictum est Iere. 4. ראיתי את הארץ והיתה החרו ובהו
 est. Vidi terram, & ecce inanis & uacua erat. Sequitur ויאמר אלהים יהי אור
 ויהי אור Id est, Et dixit Deus, sit lux, & fuit lux. Ecce ædificata est & con-
 sumata in futurum, prout dictum est Isa. 60. קומי אורי בי בא אור ובבור
 יהיה עליך זרה Hoc est, Surge illuminare, quia uenit lumen tuum, & glo-
 ria Dei super te orta est. Scriptum est etiam sic in Beresith rabba, id est
 in expositione magna, libri Genesis super illud Gen. 27. cap. dictum,
 Vide odorem filij mei sicut agri pleni, cui benedixit Dominus. Hic do-
 cet Deum ostendisse sibi domum sanctuarij ædificatam & destructam.
 Et ædificatam quidem, ibi uide odorem filij mei. Sicut scriptum est Nu-
 meri 28. Odorem suauem seruabis. Destructam uero ibi, Sicut agri ple-
 ni, Sicut scriptum est Michæ 3. cap. Propterea causa uestri Syion tan-
 quam ager arabitur. Ædificatam autem & consumatam in futurum: ibi,
 Cui benedixit Dominus. Sicut scriptum est Psal. 132. Quia ibi mādauit
 Dominus benedictionem & uitam usque in seculum, uel in æternum. In
 libro quoque Succa, id est, Tabernaculi ita legitur, Dixit Rabbi Ezra,
 ואת הצפוני ארחיק מעליכם והרחתי ואל ארץ Id est, Et aquil-
 onem elongabo à uobis uel desuper uobis, & impellam eum ad terram
 aridam, uel desertam, uel desolatam. Facies eius ad mare orientale, &
 finis eius ad mare ultimum. Et aquilonem elongabo à uobis. Hic est
 יצר הרע Iccer hara, id est fomes uel concupiscentia mala, quæ latitat in
 corde

Templum ter-
 tiū non ædifi-
 candum.

corde hominis. Et impellam eum ad terram aridam, id est ad locum,
 ubi filij Adæ non inueniuntur habitare. Facies eius ad mare orientale.
 Quia dedit oculos suos in sanctuarium primum, & destruxit illud, oc-
 ciditque sapientes, qui ibi erant. Et finis eius ad mare ultimum. Quia de-
 dit oculos suos in sanctuarium secundum, & euertit ipsum, interfecitque
 sapientes qui in illo erant. Ex his traditionibus satis aperte innuitur,
 tertium templum non fuisse ædificandum. Quod manifestius apud Je-
 remiam habetur, ita 7. cap. dicentem, הטיבו רוביכם ומעלליכם ואשבנה
 אתכם במקום הזה: אל תבטחו לכם אל רברי השקר לאמר היכל יהוה היכל יהוה
 אל תבטחו לכם אל רברי השקר לאמר היכל יהוה היכל יהוה חמה
 Hoc est, Bonas facite uias uestras, & actiones uestras. Et
 habitare uos faciam in loco isto. Non confidatis uobis in uerbis men-
 dacij, uel falsitatis, ad dicendum, Templum Dei, templum Dei, tem-
 plum Dei sunt. Quia scilicet falsum omnino est, quod tertium templum
 Domini ædificetur in terris, cum aliud quam primum & secundum
 templum Domini esse non debeat. Quod in libro נזירות Neziruth,
 id est, Separationis, in capite Beth sammai confirmatur, cum sic super
 eisdem Ieremias uerbis dicitur, Quid est quod scriptum est, Templum
 Dei, templum Dei? Istud est sanctuarium primum & secundum. Per
 ea igitur quæ dicta sunt, palam ostenditur, quod templum non reædi-
 ficabitur tertio, neque Iudaica prauitas potest aliqua euidenti ratione
 probare illud tertio reædificandum esse. Cum ut ex præmissis satis ma-
 nifeste patuit, non nisi duo in terra templa esse debuerint. Primum sci-
 licet quod à Selomone constructum fuit, & à Nabuchdonosor subuer-
 sum, & secundum, quod sub Zorobabel conditum est, & à Tito de-
 mum destructum. Tertium autem templum non in terra, sed in cœlo. Tertium tem-
 plum in cœlo
 ponendum est.
 lo, atque in Ierusalem superna ponendum est. Vt prisca Talmudistæ
 tradiderunt. Quod multis in locis ipsius Talmud probatur. Nam in
 Beresith rabba, id est in expositione libri Genesis super illud 28. capite
 eiusdem libri scriptum, וירא ויאמר מה נראה המקום הזה אין זה כי אם בית
 שער השמים Id est, Et expauit ac dixit, Quam terribilis est
 locus iste. Non est hic nisi domus Dei. Et hic est porta cœli. Sic legitur,
 Dixit Magister noster Iehosuas filius Num. Illa die qua appropinqua-
 uit mors Mosi, sustulit eum Dominus ad cœlum altissimum, osten-
 ditque ei domum præmij sui, & quid ei uenturum esset. Astititque ei
 pietas, dixitque: Moses bonam tibi nunciationem nunciabo, de
 qua multum lætaberis. Respice uersus diuinæ pietatis thronum, &
 uide. Respexitque Moses, & uidit Deum sanctum & benedictum do-
 mum sanctuarij ex lapidibus preciosis & margaritis manu sua ædifi-
 cantem. Inter lapidem uero & lapidem diuinitatis gloriam, siue decus,
 uel ornatum, nobiliorem scilicet quam margaritas ponebat. Messias
 autem filius Dauid in medio eius sedebat. Aharon uero frater ipsius
 Mosi

Mosis super pedes suos stabat, & palliū eius super eū erat. Tunc locutus est Aharon Mofi, dicēs, Moses ne appropies. Timeo enim השכינה Haffechina. i. diuinitatem tibi. Non enim ingredit̄ hic homo, nisi prius mortem gustauerit. Cecidit ergo Moses in faciem suam in conspectu Dei, cum uerba Aharon audisset, & ait, Domine seculi da mihi loquendi cum Messia tuo facultatē antequam moriar. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Vade. Docuitq; eum nomē suum magnum, ne uoraret eum diuinitatis splendor. Cumq; uidissent eum Messias & Aharon, cognouerunt quod Deus sanctus & benedictus nomen suum magnum eum docuerat. Dixerunt igitur ei Messias & Aharon. Benedictus qui uenit in nomine Domini. Nisi enim Deus sanctus & benedictus eum nomen suum docuisset, ad diuinitatem cum eis ingredi non potuisset. Rogauit itaq; Moses Messiam filium Dauid, dicens, Loquere quaeso mihi. Deus sanctus & benedictus aedificabit domum sanctuarij in terra Israeli. Et ecce ego uideo eum in caelo domum sanctuarij manu sua aedificantem. Respondit Messias Mofi. Moses Iacob pater tuus uidit domum, quae aedificabitur in terra. Vidit quoq; domum, quam Deus sanctus & benedictus manibus suis aedificat in caelis. Intellexitq; omni uis animi sui, quod domus quam Deus sanctus & benedictus aedificat manibus suis in caelis de lapidibus preciosis & margaritis, cum diuinitatis ornatu, uel splendore, est domus quae Israeli in seculum & in secula seculorū permanebit. Et sic locutus est in nocte, qua dormiuit super lapidem, & uidit Ierusalem aedificandam in terra, & Ierusalem aedificandam in caelis. Cum igitur uidit Iacob pater tuus utraq; Ierusalem, unā in terra, & unam in caelis, ait, Non est haec quae est in terra aliquid. Sicut dictū est Gen. 28. Et expauit ac dixit, Quam terribilis est locus iste. Non est haec, sed domus quae permanet in generationem & generationem. Illa enim est domus Dei, quam ipse manibus suis aedificat in caelis, sic eā aedificat in terra. Iuxta dictū illud Exo. 15. מקדש יהוה בוננו ירוי. Hoc est, Sanctuariū Deus aptauerunt manus tuæ. Cumq; audisset Moses uerba haec ex ore Messiae filij Dauid, gauisus est gaudio magno. Sicut dictum est Psal. 122. שמחתו באמרים לי בית יהוה בלד עמדות חיו רגלינו. i. Letatus sum propter dicentes mihi, in domum Dei ibimus. Stantes erant pedes nostri in portis tuis Ierusalem. Ierusalem quae aedificata est ut ciuitas, quae iuncta est ei simul. Haec omnia traditio. Quae quidem sex principaliter continet. Primū quidem est, quod Moses cum moriturus esset, in caelum ascendit, ibiq; uidit Deū, domum sanctuarij caelestis aedificantē. Secundum uero, quod uidit Messiam, in medio domus seu templi caelestis ledētem. Tertium aut, qd a Deo petierit loquendi cum Messia facultatē. Quartū deinde, qd Deus erat domū sanctuarij aedificaturus in terra, & alterā manu sua aedificabat in caelis, quae de lapidibus preciosis & mar-

Duplex Ierusalem
superna et
terrestris.

gargaritis

ritis erat. Quintum praeterea, quod Iacob utraq; Ierusalem uiderit, caelestem scilicet, & terrenam, & respectu superioris nihil sit inferior. Sextum deniq; quod illud psalmographi dictum Ierusalem quae aedificatur ut ciuitas, de caelesti Ierusalem intelligendū sit. Quod Targum quoq; i. Chaldaica translatio aperte ostendit. Sic enim ait, ירושלם רמה כמיהא ברסיעא חיו קרהא רמה חברה לה כהרא בארעה. Hoc est, Ierusalem quae aedificata est ut ciuitas, quae coniuncta est ei sicut unum in terra. Hoc & in libro תעניה Taanith, id est, Ieiunij manifeste patet. Vbi legitur R. Iohanan dixisse, Non intrabo in Ierusalem supernam, quousq; non fuerit Ierusalem inferior aedificata. Dixerunt ei, Quomodo est Ierusalem superior? Respondit eis. Ita ut scriptum est Psal. 122. Ierusalem aedificata ut ciuitas, quae participationem habent simul. Ex omnibus praemissis concludendum est, Ierusalem & templum de quibus loquitur Ezechiel, mystice intelligenda esse. Similiter & templū quod a Messia aedificandum Zacharias dixit, spiritualiter intelligi debere. Ipse enim spirituale templum aedificaturus erat, hoc est ecclesiam ex uiuis & electis lapidibus, id est ex fidelibus suis. Illis igitur qui Dominum Iesum Christum receperunt, uerbum eius, hoc est euangelium audientes, templū in caelis aedificatum est. Iis uero qui eum non recipiunt, non est aedificatum.

Ad decimum Iudaeorum obiectum, Quod Messias nondum uenerit, quia adhuc ipsi non sunt saluati. Caput XI.

CAPNIO,

Etiam contra nos adducunt, quae de Messia apud Ieremiam 23. cap. hoc modo dicuntur, הנה ימים באים נאם יהוה והקימותי לרור צמח צדיק ומלך מלך והשביל ועשה משפט וצדקה בארץ בימיו תישע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו יהוה צדקינו. Hoc est, Ecce dies uenient, dicit Deus. Et suscitabo Dauidi germen iustum. Et regnabit rex, & intelliget, & faciet iudicium & iusticiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciā. Et hoc est nomen eius, quo uocabunt eū, Deus iustus noster. Haec (inquiunt) de Messia dicta sunt, ut patet per Targum, id est per Chaldaicā editionem, sic dicentē, הא יומין אתן אמר יהוה ואקים לרור בשיה רצוקא. i. Ecce dies uenient, dicit Deus. Et statuā Dauidi Messia iustū. Ex eo igitur quod ait, In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciā, aperte ostendit. Nos Iudaeos in aduentu Messie omnes saluari debere. Cum igitur in aduentu Iesu Nazarenī minime saluati fuerimus, sed potius perditī. Nunq̄ enim tot, tāq; grauiā mala perpepsi fuimus, qualia in diebus eius nobis euenerūt, cum penitus destructi, dissipati, ac per orbē dispersi simus. Hinc manifestū ac certū omnino est, neq; ipsum Messia fuisse, neq; uerū Messia adhuc uenisse. GAL. Aliā in hoc eis nō damus respōsiōnē, quā

quàm eam quæ à priscis eorum datur. Qui aiūt, quòd hoc in loco Iuda non est nisi confessio, & quòd omnes confitentes saluatorem, siue Mes- siam, per ipsum saluandi erant. Ita enim legitur in Cōmentarijs R. Mo- sis Hadarsan in librū Geneleos, super illud eiusdē libri Gen. 41. dictū, ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה וכל עריוך לא ירים איש את ידו Pharao ad Ioseph. Ego Pharao, & absque te non eleuabit uir manum suam. Dixit R. Aha. Ex Ego carnis & sanguinis, tu discis Ego Dei san- cti & benedicti. Nam si ex eo quod dixit Pharao ad Ioseph, Ego Pha- rao meruit Ioseph totam hanc benedictionē. Cum uenerit Ego Dei san- cti & benedicti, de quo dictum est Isa. 46. אני עשיתי ואני אשא אני אסבול Ego feci, & ego leuabo, ego feram & liberabo. Quanto magis admiror? Poterit ne dici, quòd redemptor erit acceptator personarū? Absit. Omnes enim cōfitentes eum ore suo, & operibus suis, & corde suo, saluabit & liberabit. Sicut scriptum est Ieremias 23. c. In diebus eius saluabitur Iuda. Ac si dicat, Confitentes eum. Et iterum ipse ait Isa. 45. בנני אלי והושעני כל אבסי ארץ Hoc est, Conuertimini ad me, & saluabimi- ni omnes fines terre. Hucusq; R. ille Moles Hadarsan. Ex ista igitur tra- ditione luculenter apparet, quòd in præmissis Ieremias uerbis, cum ait, In diebus eius saluabitur Iuda. Iuda non pro Iudæis perfidis uerū Mes- siam negantibus, sed pro omnibus quibuscunq; saluatorem ipsum cō- fitentibus accipitur. Et quòd omnes eum corde, ore & opere confiten- tes, saluabuntur. Iuda enim Dei confessio interpretatur. Nam יהוא, idem est quod Deus, & יהודה confesio. Vnde componit יהוה יהודה, id est Iudas, quod idem est, quod Dei confessio. Legitur etiam apud Hoseã 1. cap. sic, לא ארסית עור ארסם את בית ישראל כי נשא אשא להם, ואת בית יהודה ארסם והושעתים ביהוה אלתיחם ולא ארשיעם בקשת : ובחרב ובמלחמה ובסוסים ובפרשים : Id est, Non adijciam ultrā, ut mi- serear domui Israel, quia obliuione obliuiscar eorum. Sed domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo. Et non saluabo eos in arcu & in bello, neq; in prælio, cum equis & equitibus. Quæ R. Iona- thas ita Chaldaicè transtulit, atq; exposuit, לא ארסית עור לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק אשבק לתון ועל דבית יהודה ארסם ואפרסיון במימרא יהוה אלתיחון ולא יהפרסון בקשתא ובחרבא ובעברי קרבא ובסוסוון ובפרשוון Hoc est, Ecce non addam ultrā, ut miserear super domum Is- rael. Verumtamen si eos pœnituerit, parcens parcam eis. Sed domus Iuda miserebor, & saluabo eos in uerbo Domini Dei eorum. Et non saluabo eos in arcu & in bello, neq; in facientibus prælium cum equis & equitibus. Quod autem Messias sit uerbum Dei, in tertio libro la- tissime uisum est. Ex his quoq; uerbis manifestum est, quòd domus Iu- da cuius Deus miserturus erat, & quam uerbo suo, hoc est per Messia filium suum saluare debebat, Ecclesia Christi intelligitur, id est congre- gatio fidelium Christum uerum Dei filium confitentium, & non perfid-
dorum

Iudæi ueri qui sunt. Iudas quomo- do interpreta- tur.

Domus Iuda est Christiano- rum ecclesia.

dorum Iudæorum synagoga, eum negantium. De quibus Isaias 59. ait, הן לא קערה יר יהוה מחושיע ולא כברה אונן משמוע : כי אם ענותונם היו : מברלים בינום לבין אליהם וחטאותיהם הסתירו פנים מובם משמוע : Id est, Ecce non est abbreviata manus Dei à saluando, neq; est aggrauata au- ris eius ab audiendo. Sed peccata uestra fuerunt diuidētia inter uos & Deum uestrum. Et culpæ uestre operuerunt faciem eius à uobis, ab au- ditu, id est ne uos audiat. Glossa Rabbi Selomonis. Quod non estis saluati (inquit) non propter breuitatem manus eius contingit. Culpæ uestre operuerunt faciem eius à uobis, id est exegerunt quòd operiret faciem suam à uobis.

Ad undecimum Iudæorum obiectum, Quòd Messias adhuc non uenerit, quia nondum Gog interemptus est, neque Magog ex- pugnatu. Caput XII.

CAPNIO,

Biiciunt præterea Iudæi contra nos, & contra Dominum no- strum uerum Messiam, aliud argumētum, ob ea quæ de Gog & Magog in sacris literis leguntur, & præsertim apud Eze- chielem 38. cap. sic dicentem, בן ארם שים פניך אל גוג ארץ המגוג Hoc est, Fili hominis pone faciem tuam ad Gog terram Magog. Vbi glossa R. Selomonis ait, Gog est nomen regis, Magog nomen gentis. Sicut dictum est Gen. 10. cap. גומר ומגוג .i. Gomer & magog. Deinde apud eundem prophetam ita paulò inferius sequitur, האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביר עברי גביאי ישראל וגבויים בימים ההם שנים Num tu es, de quo locutus sum in diebus antiquis per manum seruo- rum meorum prophetarum Israel, qui prophetauerunt in diebus illo- rum sanim .i. annorum: Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Dixit Deus sanctus & benedictus. Num tu es illè, de quo annunciaui in diebus an- tiquis per manum seruorum meorum prophetarum Israel. Vt fuit Eze- chiel & Zacharias: Nam & ipse Zacharias prophetauit de prælio Gog & Magog 14. ca. dicens, ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים השאלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יברח מן העיר : וישסו הבתים והנשים השאלנה ויצא חצי העיר : ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם Hoc est, Et congregabo omnes gentes in Ierusalem ad prælium. Et capietur ciuitas, & prædabūtur, uel diripientur domus, & mulieres stuprabuntur. Et exhibit medietas ciui- tatis in captiuitatem, & residuum populi non abscondetur de ciuitate. Et egredietur Deus, & pugnabit cum gentibus illis. Magistri uero no- stri dixerunt, Quod Illad & Midad prophetauerint etiā de bello Gog & Magog. Quod indicat hæc dictio שנים sanim hic dicta. Tu aut non dicas שנים sanim .i. annorū, sed שנים fenaim .i. duorū. Duo enim pro- phetæ unam prænunciarūt prophetiā tempore. Haftenus R. Selomo.

Ex his igitur & ex alijs quæ Ezechiel ipse 39. cap. de Gog & Magog meminuit, sumunt iuniores Iudæorum suæ nequitiae argumentum, dicentes, Quod per Messiam Deus expugnaturus sit Gog & Magog, qui & ipsum Gog interfectorus est, iuxta illud Esaia, Et spiritu labiorum suorum occidet impium, & nos in terram nostram reducturus, simul cum ipso in Ierusalē perpetuo regnatos. Quod cum adhuc minime fieri cōtigerit, & Messiam nondum uenisse, & Iesum uestrum Messiam nō fuisse, clarum & certum est. GAL. Quoniā nec tertium templū ædificandū est, ut in præcedentibus latius patuit, nec Iudæi sunt unquā terram suam possessuri, neq; decē tribus sunt ulterius reuersuræ. Vt in sequētibus latissime patebit. Idcirco dicimus prædicta Ezechielis uerba, & alia quæcunq; de Gog & Magog ubi uis legant, non iuxta literā, sed spiritualiter intelligenda esse. Quod aut decē tribus nunq; sint reuersure, per illud nunc ostendit, quod in libro Sanhedrin, in cap. Helec, hoc modo legit, Decē tribus non sunt future ad reuertendū. i. nunq; sunt reuersuræ ad terrā Israel. Tradiderunt Rabbanan. i. Magistri, q; decē tribus non habebunt partem in seculo futuro. Sicut dictum est Deut. 29. *ויתשם יהוה בעל ארמיתם באה ובחמה ובקצת גרול* Id est, Et euellet eos Dominus de super terra eorum cum furore, & ira & indignatione magna. Hæc traditio. Quoniā igit tertium templū non est ædificandū, nec Iudæi unq; amplius in terrā suam sunt reuersuri, nec ulterius ipsam possessuri, suntq; à Deo in perpetuū reprobati, atq; decē tribus nō sunt ultra ad terram patrum suorū reuersure. Vt per premissam traditionē ostensum est. Propterea quicquid in Ezechiele, uel alibi de Gog & Magog legit, nō literaliter, sed spiritualiter intelligi oportet. Quod quidem ex eo ostendi potest, quod in prædicto ca. Helec, ita legit: Dixit R. Abba, Domus quæ est corā Deo sancto & benedicto, decē & octo miliū leucarū est. Sicut dictū est Ezech. ult. *כיב שמינה עשר אלה*. i. Circuitus decem & octo milia. Vbi glossa R. Selomonis ait, De Ierusalē superna locutæ sunt scripturæ in fine Ezechielis. Itē in Midras coheleth. i. in expositione libri Ecclesiasticis super illud 10. c. dictū, Quis ut sapiēs. Sic dicit, Hic est primus Adā, de quo dictū est Ezech. 28. *בן אדם שא קינה על מלך*. Hoc est, Fili Adam leua planctum super regem Tyri, & dices ei, Sic dicit Dominus Deus, Tu sigillum, uel anulus similationis, plenus sapientia. In libro quoq; Baua bathra, in ca. *המורר את הספינה* Hammocher eth hafflephina. i. Vendens nauem, ita legitur, Dixit R. Hanina. Decem operimēta fecit Deus sanctus & benedictus Adæ primo in horto uoluptatis. Sicut dictum est (apud Ezechielem scilicet eodem in loco immediate) *בעין גן אלהים היית כל אבן מסבתך אדם פטרה ויהלם תרשיש שתם וישפח ספרר* Id est, In delicijs horti Dei fuisti, Omnis lapis preciosus operimentum tuum: Sardius,

Sardius, topacius, chrysolithus, onix, iaspis, saphirus, berillus, carbunculus, smaragdus, & aurum, opus tympani tui. Et foramina tua in te in die creationis tuæ præparata sunt. His ita præmissis, dicamus Iudæis. Cum ea quæ tam expresse de rege Tyri in Ezechiele dicta sunt, non de ipso, sed de Adam intellecta fuerint. Vt ex prædictis patet. Et cum illa quæ in fine eiusdem Ezechielis de Ierusalem & templo scripta sunt, nō de terrestri, sed de coelesti Ierusalem accipienda sint. Cum ista duo inquam, de quibus nunc meminimus, nō ut litera exterius sonat, sed longe secus à sapientibus Iudæorum intellecta fuerint, proculdubio id quoq; quod inter hæc duo de Gog & Magog dicitur aliter quā littera extrinsecus ostendit, intelligantur, necesse est. Præsertim cum (ut ait Rabbi Moses Ægyptius circa initium libri More) clavis intelligentiæ uniuersorum quæ propheta dixerunt, est intelligere parabolas, metaphoras, similitudines, atq; ænigmata. Hoc etiam euidentius habetur ex eo quod in libro Sanhedrin, in cap. Helec, Legitur super illud Esaia 9. cap. dictum, *לסרכה המשרה ולשלום אין קץ* Hoc est, Vt multiplicetur imperium, & paci non sit finis. Sic enim ibi dicitur, Dixit Rabbi Tanhuma, Quam ob rem omnis mem quæ est in medio dictionis est aperta, & ista est clausa: Quia quæsiuit Deus sanctus & benedictus facere Hezechiam Messiam, & Sennacherib Gog Magog. Dixit tunc *מרה מרה* id est, mensura iudicij coram Deo, Domine mundi quid erit hoc? Daud qui dixit in conspectu tuo tot cantica, totq; laudes, non fecisti Messiam. Hezechiam autem cui fecisti omnia signa hæc, & non dixit canticum coram te, facies Messiam? Exiuit autem filia uocis, id est reuelatio coelestis, & ait, *מרה לי מרה לי* Id est, secretum meum mihi, secretum meum mihi. Hæc traditio. In qua & si hoc, Deum scilicet uoluisse Hezechiam Messiam facere, Senacherib autem Gog Magog, fabulosum sit, nisi spiritualiter intelligatur. hahemus tamen intentum de Gog & Magog, quod mystice intelligi debeant. Ex his igitur quæ dicta sunt aper-
Per Gog & Magog, qui intelliguntur.
teliquet, Quod Gog non sit rex aliquis futurus, nec Magog gens aliqua specialis, uti recentiores Iudæorum somniant, atque delirant. Sed quicunq; impij qui populum Dei persequuntur, ac tribulant, ipsi sunt Gog atq; Magog. Non enim ut Iudæi, & quidam etiam ex nostris Iudaizantes putant, Gog & Magog Scithicæ gētes sunt innumerabiles, atq; immanes, quas trans Caucaum montem, & Meotidem paludem, ac prope Caspium mare ad Indiam usque protendi aiunt, quasq; post mille annorum regnum, à diabolo commouendas asserunt. Vt ueniant in terram Israel, & pugnent contra sanctos gentibus multis alijs sibi adiunctis. Et primum quidem משר Mesech, quos Iosephus Capadoces dicit. Deinde *תובל* Tubal, quos idem Iberos, uel Hispanos, Hebraei Italos suspicantur, habentes secum Perfes, Æthiopes, Aphros, & reliquos. Quod ex eo potissimum probare conatur, quod diuus Ioan.

nes Apocal. 20. cap. ait, Et cum finiti fuerint mille anni soluetur satanas. Ut seducat gentes in quatuor angulis terræ, Gog & Magog. In hunc autem errorem incidunt, quia non animaduertunt, totum Ioannis librum qui reuelationis titulo prænotatur, mysticum esse. Cum Iudæis igitur errant, qui Gog & Magog iuxta literam intelligi uolunt. Sicut enim propheta præuidit atque prædixit sanctorum iustorumque remunerationem in uisione templi & terræ distributione, ita hic præuidit atque prædixit sub figura Gog & Magog ecclesiæ Dei atque iustorum persecutionem, quæ facta est atque quotidie fit tam per hæreticos, quam per alios sanctæ fidei & ueritatis catholicæ persecutores, qui sunt caco-dæmonum tectum & habitaculum. Gog enim à גג Gag Hebraico nomine dicitur, quod idem est quod tectum. Ut est illud Prou. 25. capite, dictum, טוב שבה על פנת גג מאשת מרונים וביה חבר Id est, Melius est sedere in angulo gag, id est tecti, quam cum muliere litigiosa, & in domo communi. Et inde uenit מגוג Magog, quod idem est, quod de tecto. Quare Magog recte diabolus dicitur, qui de domo procedit. Gog autem maxime in nouissimis temporibus antichristus erit, qui tectum & domus erit diaboli, ex quo Magog, id est diabolus per apertam persecutionem exhibet. Et idcirco apud Ezechielem ad ipsum Gog dictum est, באחרית הימים תהיה Hoc est, In nouissimo dierum eris.

Gog & Magog quomodo interpretatur.

Ad duodecimum Iudæorum obiectum, Quod Iesus Nazarenus non fuerit uerus Messias, quia non reliquit post se semen, nec habuit filios. Caput XIII.

CAPITULO,

Is non obstantibus, Iudaica perfidia ostendere uolens, Dominum nostrum Iesum Christum uerum non fuisse Messiam, illud postremo nobis opponit, quod apud Isaiam quinquagesimo tertio capite, de Messia ita dicitur, יראה זרע יארור ימים וחפץ יהיה ביו יצלה Hoc est, Videbit semen longæuum, & uoluntas Dei in manu eius prosperabitur. Et illud quoque quod Psalmo octuagesimo octauo, sic de eodem scribitur, ושמתו לער זרעו ובסאו בימי שמים Id est, Et ponam in æternum semen eius, & thronum eius tanquam dies cæli. Cum igitur (inquiunt) Iesus uester filios non habuerit, nec semen filiorum post se reliquerit, Messias minime esse potuit. **G A L.** Facile in hoc eorum refelli poterit insania, si uel unum eorum quæ dicam, fuerit memoriæ commendatum. Legitur enim sic in Beressith rabba minori super illud Genesis uigesimo quinto cap. dictum, וירסה אברהם ויקח אשה ושמה קטורה Hoc est, Et addidit Abraham, & accepit uxorem, & nomen eius Ketura. Scriptum est Ecclesiastis 11. c. בבקר זרע את

את זרעו ולערב אל הנח ירד Id est, Mane femina semen tuum, & ad uesperum non cesset manus tua. Non enim tu scis quod erit magis idoneum, uel rectum. Vtrum hoc, an illud, uel si ambo simul bona. Rabbi Akiba ait, Si fuerint tibi discipuli in adolescentia tua, instrue quoque discipulos in senectute tua. Nescis enim quos eorum ascribet tibi Deus, uel utrū omnes erunt simul boni. Hæc ibi. Cum hic discipuli ab aliquo edocti, semen eius uocentur. Semen ergo Christi fuerunt apostoli, ceterique eius discipuli. In Beressith quoque rabba maiori, super illud Gen. 28. Tibi dabo eam & semini tuo. Sic dicitur, Semen tuum erunt similes tibi. Sicut dictum est Deut. 23. c. Et habitabit Israel confidenter, solummodo oculus Iacob. Et super hoc Amos propheta postulabat miserationes dicens, 7. cap. Domine Deus parce quæso, uel parce nunc. Quis surget Iacob, id est ut Iacob. Licet paruus sit ipse, uel nunquid paruus ipse. Misertus est super hoc. Et reliqua. Hæc traditio. Vbi notandum est, quod similes Iacob semen eius dicuntur. Legitur etiam hoc modo in מסכת בכורים Massecheth bechorim, id est in libro primitiarum. Tradiderunt in nomine R. Iudæ, quod גר gher, id est aduena conuersus, qui de gentilitate uenit ad fidem ipsemet apportat primitias, & didicit siue legit illud Deut. 26. Pronuncio hodie Domino tuo, quod intraui in terram, quam iurauit Deus patribus uestris. Quæ est huius rei probatio? Quod dictum est Gen. 17. cap. ולא יקרא עוד את שמו אברם והיה שמו אברהם כי אב המון גרים נתחדד Hoc est, Non uocabitur ultra nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham, quia patrem multitudinis gentium dedi te. In principio enim fuit pater Aram, & ideo uocatus est Abram. Demum uero pater totius seculi, & idcirco dictus est Abraham. Hæc traditio. In libro etiam Sanhedrin in cap. דיני ממזרים Dine mamonoth, id est, Iudicia diuitiarum, sic dicitur, Scriptum est Gen. 49. cap. Non recedet sceptrum de Iuda. Hi sunt qui capita fuerunt captiuitatum Babyloniarum, qui Israel scepro regebant. Et scriba de medio pedum eius. Hi sunt filij filiorum Hillelis, legem Israel docentes. Hæc ibi. Magistri igitur ab Hillele edocti, filij eius sunt appellati. Vnusquisque enim apud Hebræos, eius filius dicitur est, à quo edoctus uel nutritus est. Vnde eodem in libro in capite בתן גדול cohen gadol, id est sacerdos magnus, sic legitur, Scriptum est secundi Regum uigesimo primo, Et quinque filios Nicol filiarum Saul. Dixit Rabbi Iehosuas, Merob peperit, & Nicol nutriuit, quæ nunquam habuit filios. Nam ut scribitur secundi Regum sexto capite, Nicol filiarum Saul non est natus filius usque ad diem mortis suæ. Quia igitur nutriuit eos, filij eius sunt uocati. Ut doceret te scriptura, quod quicumque nutrit in medio domus suæ orphanum, siue pupillum, pater eius reputatur, ac si eum genuisset. Dixit Rabbi Iohanan, Quicumque docet filium proximi sui, haud secus ipsum scriptura reputat, quam si eum genuerit. Sicut dictum

Abram cur uocatus est Abraham.

est, Numeri 3. cap. ואלה הולדה אהרן ומושה Id est, Hæ sunt generatio-
nes Aharon & Moſis. Deinde ſequitur ואלה שמות בני אהרן Hoc est,
Et hæc ſunt nomina filiorum Aharon. Sed Aharon quidem genuit,
Moſes autem docuit. Et ideo ita filij eius dicuntur, ſicut & Aharon.
Hæc omnia Talmud. Ex his igitur omnibus clarum eſt, quòd & ſi Do-
minus noſter Ieſus filios carnales non habuerit, habuit tamen infinitos
ſpirituales. Non enim ſoli apoſtoli cæteriſq; eius diſcipuli ab ipſo imme-
diate edocti, filij eius ſunt nuncupati, uerum etiam & reliqui omnes
Chriſtiani, qui eius doctrinam ſequuntur, atq; obſeruant. Quare ſemen
longeuū, quòd poſt ſe reliquit, non corporale, ſed ſpirituale eſt. Quòd
abſq; myſterio factum non eſt. Quemadmodum enim ipſe de ſemine
non corporali, ſed ſpiritali deſcendit, ita & ſemen non corporale, ſed
ſpirituale habere debet. Quòd autem Meſſias de ſpiritali ſemine pro-
diturus eſſet, patet ex promiſſione Abrahæ de ipſo Meſſia facta, cum
Deus ei Gen. 22. dixit, וההברו בורעד כל גויי הארץ Id eſt, Et benedice-
tur in ſemine tuo omnes gentes terræ. Et in antecedenti cap. dicitur,
quòd ei Dominus dixerit, בי יצחק יסרא לך ורע Hoc eſt, In Iſhac uoca-
bitur tibi ſemen. Et tamen conſtat, Iſhac ſecundū ſpiritum conceptum
eſſe, & nō ſecundum carnem, ſicut Iſmael. Vt ait apoſtolus ad Galatas
ſcribens, A fortiori igitur & longe magis Meſſias, qui non ex uirili ſe-
mine, ſed ex myſtico ſpiramine (ut in ſequētib; latiffime probabitur)
conciipiendus erat, ſecundum ſpiritum conceptus dicitur. Quia ergo
Ieſus Nazarenus uerus Meſſias totaliter ſecundum ſpiritum de uirgi-
ne ſine uiro natus eſt, filios non carnales ſed ſpirituales habere debuit.
Quòd ex gloſſa quoq; Hebraica aperte oſtenditur, quæ ſuper illud, In

Secula duo.

Iſhac uocabitur tibi ſemen dicit, duo ſecula ibi notari, unum legis, alte-
rum Meſſiæ, & in ſeculo legis fuiſſe ſemen & filios carnales. In ſeculo
uero Meſſiæ ſemen & filios futuros fuiſſe ſpirituales, quemadmodum
Iſhac ſecundum ſpiritum natus eſt. Et de huiuſmodi filijs loquebatur
Dauid Pſal. 45. qui ſecundum priſcos Hebræorum de Meſſia
exponitur, ſic dicens, תחת אבתיך יהיו בניך Id eſt, Pro
patribus tuis nati ſunt tibi filij. Hæc hæc-
nus de Quinto libro.

Liber

Liber ſextus.

De humani generis redemptione & ſalute, propter quam Meſſias uen- turus erat & quæ non niſi a Deo & homine fieri poterat.

Quòd nullus futurus erat ſaluator & redemptor niſi Deus, qui ſe ip-
ſum humanæ redemptionis precium daturus erat. Caput 1.

CAPITULO,

Ptimè quidem ac ſatis abundè mi Galatine, in
præcedentibus per authenticas ueterum Iu-
dæorum ſcripturas probaſti, non modò præ-
fixum primi aduentus Meſſiæ tempus iam præ-
teritſſe. Verum etiam & Meſſiam ipſum iam
ueniſſe, & eundem Meſſiam alium quàm Do-
minum noſtrū Ieſum, neminem fuiſſe. Ea pro-
pter ut magis Iudæorum noſtri ſeculi argua-
tur impietas, de humani generis redemptio-
ne & ſalute, propter quā Meſſias ipſe uenturus erat, & quæ per Deum
hominem duntaxat fieri poterat, nunc dicendum eſt. Quare in primis
ut ordinatè procedatur, oſtendendum eſt, nullum futurum fuiſſe ſalua-
torem & redemptorem, niſi Deum, qui ſe ipſum humanæ redemptio-
nis precium daturus eſſet. GAL. Ad hoc inſinuandum, & prophetæ
primò Deum ſolum eſſe ſaluatorem paſſim prænunciarunt, & deinde
antiqui Talmudiſtæ id ipſum planius tradiderunt. Iſaiam igitur pri-
mum audi, ita 43. cap. in perſona Dei loquentem, אנכי יהוה ואין
מבלעתי מושיע Hoc eſt, Ego Deus, & non eſt abſq; me ſaluator. Audi
deinde & Hoſeam ſic etiam uoce Dei decimotertio capite, dicentem,
ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים לא תדע ומושיע אין בלתי
Id eſt, Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægyptiorum, & Deos uel
Deum abſq; me neſcies, & ſaluator non eſt præter me. Deinde ut Tal-
mudiſtarum ſententiæ percipiantur, ea quæ in Midras tehilim hac de re
ſcribuntur, notanda ſunt. Et primo ſuper illud Pſal. 13. ואני בחסדך
בטחתי יגללבי בישועתך Hoc eſt, Ego autem in miſericordia tua confiſus
ſum, exultabit cor meum in ſaluatione tua. Ibi enim ſic habetur,

אמר הקדוש ברוך הוא לרוד דוד באר זו טורפוסיא אתה אומר דברים חללו אמר לו שאני בוטח על חסדך שנאמר ואני בחסדך בטחתי באותו החסד שנאמר בר חסד יהוה בולאח הארץ ואומר אם אמרת בוטח וגלי חסדך יהוה יסעוני דבר אחר ואני בחסדך בטחתי בתורה במר דאת אמר ותורת חסד על לשונה וגל לבי בישועתך זה אחר מן המוקראות הקשין שישועתך של הקדוש ברוך הוא הוא ישועתך של ישראל ישועתך אין בתוב באן אלא ישועתך אמר רוד ישועתך היא ישועתך / Id est, Dixit Deus sanctus & benedictus Dauidi. Dauid quomodo praesumis tu dicere uerba huiusmodi: Dixit ei, Quoniam ego confisus sum in misericordia tua. Sicut dictum est, Ego autem in misericordia tua confisus sum. In illa scilicet misericordia, de qua dictum est, Misericordia Dei plena est terra. De qua etiam dictum est, Si dixi, motus est pes meus, misericordia tua Deus sustentabit me. Sermo alius. Et ego in misericordia tua confisus sum, in lege scilicet sicut dictum est, Et lex pietatis in lingua eius. Exultabit cor meum in saluatione tua. Haec est una de scripturis durissimis. Quod scilicet saluatio Dei sancti & benedicti, sit saluatio Israelis. Saluatio nostra, non est scriptum sic, sed saluatio tua. Dixit ergo Dauid, Saluatio nostra, ipsa est saluatio tua. Haec ibi. Ex quibus aperte colligitur, Deum ipsum, Israelis saluatorem futurum fuisse. Qui ipso Israele saluato, se ipsum saluasse, diceretur, propter naturae nostrae assumptionem. Quod lucidius liquet in eodem libro Midras tehilim, super titulum Psal. 88. למנצח על שיר מזמור לבני סרה : למנצח על Hoc est, Canticum Psalmi filijs Korae, uictori super languorem, uel dolorem, ad clamandum, uel mitigandum, uel mansuefaciendum. Vbi sic dicitur, וכן בתוב בוח שבתוב ובור יהוה לרוד את כל ענותו : אמרה בנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא אין לי ישועה אלא בר אמר לה הקדוש ברוך הוא הוא אריל ובר הוא אני מושיעך שנאמר ישראל נושע ביהוה השועת עולמים Id est, Hoc est quod scriptum est Psal. 132. Memento Deus Dauidis, & omnis afflictionis eius. Dixit ecclesia Israel coram Deo sancto & benedicto. Non est mihi saluatio, nisi in te, & non est oculus meus excitans, nisi in te. Dixit ei Deus sanctus & benedictus. Ex quo ita est, sic ego saluabo te, sicut dictum est Isaia quadragesimo quinto capite, ישראל נושע ביהוה השועת עולמים Id est, Israel saluatus erit in Deo, uel per Deum saluatione seculorum, uel sempiterna. Item eodem in libro super illud Psalmi, בי עמוד מקור חיים באור נראה אור Hoc est, Quoniam in te est fons uitae, in lumine tuo uidebimus lumen. Sic legitur, אמר ר' יוחנן עוברא היה כתי בר נשא היה מרליק את הנר בלילה והיה בכה ומרליק וככה אמר ער מתי אחיה מתייגע והולך ממתין אני עד שתורה השמש ואני אלק לאור החמה בר ישראל נשתעברו במצרים עמדו משה ואהרן וגאלום חורו נשתעברו בבבל וחזרו וגאלו על ידי חנניה מישאל ועזריה חורו נשתעברו בארם אמרו ישראל חרו נתיגענו וגאלין ומשתעברין אין אנו מבקשין שיאר לנו כשר ודם מעתה אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו .i. שנאמר אל יהוה ויאר לנו ועוד בישועה ישראל נושע ביהוה השועת עולמים

Dixit

Dixit Rabbi Iohanan. Euenit, ut homo quispiam niteretur accendere lucernam nocte. Lucerna uero frequenter extinguebatur. Dixit ergo. Quousque fatigabor in opere hoc? expectabo ortum solis, & ambulabo in lumine solis. Ita & Israel oppressi sunt seruitute in Aegypto, surrexerunt Moses & Aharon, & liberauerunt eos. Oppressi sunt seruitute in Babylonia, & liberati sunt per manus Ananiae, Misaelis, & Azarie. Iterum oppressi sunt seruitute in Edom, & dixerunt. Quousque grauamur seruitute, & modo seruiamus, modo liberamur? Non quaerimus ulterius, ut illucescat nobis caro & sanguis, sed deus sanctus & benedictus in substantia sua. Iuxta illud Psalmi centesimi decimi octauis, אל יהוה Id est, Deus Dominus, & illucescet nobis. Et rursus apud Isaiam 45. cap. Israel saluatus erit in Deo saluatione sempiterna. Haec traditio. Ex cuius dictis, quamuis clarissime contra Iudaeos nostri temporis pateat propositum nostrum, ad magis tamen eorum perfidiam contundendam, atque ad maiorem catholicæ ueritatis expressionem, praemissis quoque addendum est quod in Midras ויקרא Vajra, id est in expositione libri Leuitici legitur, super illud, Quilibet de domo Israel. Ibi enim sic dicitur, Scriptum est Psalmo quinquagesimo, זבח תורה Hoc est, Qui sacrificat laudem, uel confessionem, honorabit me. Et qui disponit, uel intelligit, uel leuat uiam, ostendam ei saluationem Dei. Et quam mercedem ego tribuam ei? Quando ego adducam saluatorem Israeli, ipse merebitur uidere eam. Sicut dictum est, Et qui leuat uiam, ostendam ei saluationem Dei. Dixit Rabbi אבחו Abhu, Omnis saluatio quae uenit Israeli, est saluatio Dei, propter hoc quod dictum est Psal. 91. עמו אנכי בצרה אהלצחור Id est, Cum ipso ero ego in tribulatione, eripiam eum & honorabo eum. Longitudine dierum saturabo eum, & ostendam ei saluationem meam. Dixit Israel, Domine seculi ex quo ita est, & tu dixisti, Cum ipso ero ego in tribulatione, liberabo eum. Vbi dicitur Psal. 108. למען יחלצו ירירך חשיעה ימינך Hoc est, Ut liberentur dilecti tui, salua dexteram tuam, & exaudi me. Nam si exaudieris nos salus ipsa nostra tua est. Sicut dictum est in Psalmo, Et tua saluatio nostra. Ne sit ipsa dextera tua retrorsum. Sicut dictum est Tren. 2. capite, השיב אחור ימינך Hoc est, Conuertit retrorsum dexteram suam. Dixit Rabbi Berachias Sacerdos filius Rabbi. Vide quid scriptum est Zachariae nono capite, Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus ipse. Iustus & saluator non est scriptum, sed iustus & saluatus. Et sic etiam Isaias ait, 62. cap. אמרו לבת ציון הנה ישוער Id est, Dicite filiae Syion, Ecce saluatus tuus ueniet. Saluator tuus non est scriptum, sed saluatus tuus. Ex quo in lege scriptum est, dici potest. Dixit Rabbi Ammi, Moses commendat ecclesiam Israel, dicens Deuteronomij trigesimo tertio, אשר יר ישראל מי במוד עם נושע ביהוה

ביהוה

Hoc est, Beatus tu Israel. Quis (ut tu) populus saluatus erit in Deo, uel per Deum, uel cum Deo. Non est scriptum, Populus quem saluabit Deus, sed populus saluatus in Deo. Simile autem est hoc homini cuiusdam habenti modicum tritici secundæ decimæ. Quid ipse agit? Dat precium, & redimit ipsum. Sic Israel in quo erit redemptus? Ex quo in lege scriptum est, dici potest. In Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est Deuteronomij trigesimo tertio capite, Populus saluatus erit in Deo, uel per Deum, uel cum Deo. Dixit enim Deus, In seculo isto uos saluati fuistis per manus filiorum Adæ. Nam ex Ægypto saluati estis per manus Moysi & Aharon. In diebus uero Sizræ per manus Barac & Deborah. A Madianitis autem per manus Samgar filij Ariath. Sicut dictum est Iudicum tertio capite, Et saluauit etiam ipse Israel. Ita quoque & per manus aliorum iudicum. Et quoniam fuerunt caro & sanguis, fuistis semper iterum seruituti subiecti. Sed in futuro ego in substantia mea redimam, uel saluabo uos. Et rursus in seruitutem non redigemini. Sicut dictum est Isaia quadragesimo quinto capite, Israel saluatus erit in Deo saluatione seculorum, uel sempiterna. Hactenus traditio. In qua sex admodum mira, ac fidei nostræ plurimum consentanea exprimuntur. Primum est, cum dicit, Qui sacrificat confessionem, uidebit Dei saluationem. Secundum est, quod Deus dixit se futurum fuisse cum homine in tribulatione. Tertium est, quod si Deus saluaret hominem, saluaret se ipsum, alioqui impotens dextera eius uideretur. Quartum est, quod tunc Deus ipse saluatus esset, & ostendit per autoritates quas inducit, quod hoc fieret in Messia. Et ideo Deum in Messia saluandum fuisse consequens est. Idcirco non ab re multis ex antiquis Hebræorum sapientibus maxime durum uisum fuit, quod in præmissis autoritatibus Deus non saluator Israel, sed saluatus dicatur. Quintum est, quod per similitudinem inductam, Deus futurus erat humanæ redemptionis precium. Sextum denique est, quod futurum erat, ut Deus in sua substantia saluaret Israel. Quæ pene omnia confirmantur in commentarijs Rabbi Moysi Hadarfan in librum Geneleos, super illud quadragesimum nonum caput, eiusdem libri. Iuda te confitebuntur fratres tui. Cum sic ibi dicitur, Hoc est quod scriptum est Psalmo quadragesimo nono, Qui sacrificat confessionem, honorabit me, & qui eleuat uiam, ostendam ei saluationem Dei. Saluationem suam non est scriptum, sed saluationem Dei. Dixit Rabbi Abhu. Hæc est una de grauioribus scripturis. Quod saluatio Israel, est saluatio Dei sancti & benedicti. Et quare sic? Quia sic pollicitus est ei in Psalmo nonagesimo, dicens, Cum ipso ero ego in tribulatione, liberabo eum, & honorificabo eum, & longitudine dierum saturabo eum, & ostendam illi saluationem meam. Dixit ecclesia Israel, Domine seculi salua dexteram tuam. Ipsa nanque saluatio nostra,

saluatio

saluatio tua est, Hinc scriptum est Psal. 117. Salua dexteram tuam & exaudi me. Et sic idem ait Psal. 80. עזרה את גבורתך ולבה לישועתך שוררה את גבורתך ולבה לישועתך לנו אלהים השיבנו והאר פניו וישועה Id est, Sulcita potentiam tuam, & tua erit saluatio nostra. Deus tu conuerte nos, & illumina, uel fac lucere faciem tuam super nos, & saluabimur. Dixit R. Berachias sacerdos filius Rabbi. Vide quid scriptum est Zach. 9. Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus ipse. Iustus & saluator non est scriptum, sed iustus & saluatus. Et sic ipse ait Isaia 62. Dicite filia Syion, Ecce saluatus tuus. Ecce saluator tuus non est scriptum, sed ecce saluatus tuus. Ex quo in lege scriptum est, dicibile est. Israel enim saluabitur & redimetur. Et erit, ac si Deus ipse sanctus & benedictus redimatur, & saluetur. Et hæc est una de durioribus & grauioribus scripturis. Quod salus Israel est salus Dei sancti & benedicti. Dixit Rabbi Eniya. Moses dixit Deut. 33. cap. Beatus tu Israel. Quis ut tu populus saluatus? Non est sic scriptum, sed populus saluatus in Domino. Simile erit hoc homini cuiusdam habenti parum decimæ secundæ. Quid ipse facit? Dat precium, & redimit. Sic Israel in quo redimetur, cum in lege scriptum sit, dicibile est, Populus saluatus ביהוה badonai, id est in Deo. Ita scilicet quod Deus erit precium redemptionis eius. Scriptum quoque est in Midras tehilim, super illud Psal. 90. Inuocabit me & ego exaudiam eum. Quod Rabbi Ishac hoc exponens dixit, id est, Si quæsierint me in hora, qua tribulatio ad eos accesserit, statim ego exaudiam eos. Sicut scriptum est, ubi supra, Inuocabit me & ego exaudiam eum. Et infra, Et ostendam ei saluationem meam. Propterea quia non erit post illam saluationem tribulatio. Sicut dictum est Isaia 45. capite, Israel saluabitur in Deo saluatione sempiterna. Dicit autem & ostendam ei saluationem meam. Quia saluatio Moysi, & Deboræ, & Dauid, & Ezræ talis fuit, quod uenit tribulatio post saluationem. Et hæc est una de durioribus scripturis, quod saluatio Israel est saluatio Dei sancti & benedicti. Hic non incongrue additur quod in libro Siphre legitur, super illud Psalmi quadragesimi noni, אח לא פדה יפרה איש לא יתן לאלהים כפרו Id est, Frater non redimit, redimet uir? neque dabit Deo precium eius. אני אמית ואחיה כה אמר יהוה מלך ישראל וגואלו ארני צבאות שמו אני ראשון ואני אחרון אני אמית ואחיה זה אחר שנתן להם חמן להחיות המתים אני אמית ואחיה המת נפשי במות ישראל יחי ראובן ואל ימות יחינו מירמיהו רבו אהר אני אמית ואחיה שומע אני מיתה באחד וחיים באחד תלמוד לומר מחצתי ואני ארפא כד מיתה וחיים באחד ואין מירוי מציל אין אבות מצילין את הבנים לא אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו אין לי אלא אבות שאין מצילין את הבנים אהים את אחין מניין תלמוד לומר אח לא פדה יפרה איש ולא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו ואפילו נותן לו כל ממון שבעולם אין נותן לו כופרו שנאמר אח לא פדה יפרה איש ולא יתן לאלהים כופרו ויקר פדיון ו. i. Ego occidā, & ego uiuere faciā. et reliqua.

Hæc

Hæc enim Deus rex Israel, & redemptor eius, Deus exercituum nomē eius. Ego primus, & ego nouissimus. Ego occidam, & ego uiuere faciam. Hoc quidem postquam data est eis māna pro uiuificatione mortuorū. Ego occidam, & ego uiuere faciam. Morietur anima mea morte iustorum. Viuet Ruben, & non morietur. Viuificabit nos in die die. Alius sermo. Ego occidam, & ego uiuere faciam. Possūm ne ego ex hoc intelligere, mortem esse in uno, & uitam in alio? Nequaquam. Quoniam dictum est, Ego uulnus inferam, & ego medebor. Ita mors & uita in uno. Et non est qui de manu mea possit eruere. Patres non saluabunt filios, Abraham non saluabit Ismael, neq; Ishac Esau. Ex hoc habetur, quod patres non saluabunt filios. Quod autem fratres nō saluabunt fratres, unde probatur? Ex eo quod dictum est, frater non redimit, redimet uir? Non enim Ishac saluabit Ismaelem, neq; Iacob saluabit Esau. Et si darent pro redemptione eorum omnes mundi diuitias, nō sufficiunt saluare illos, nec sunt dignum animarum eorum precium. Et hoc est quod scriptum est, Frater non redimit, redimet uir? Et non dabit Deo precium eius. Ex prædictis igitur euidentissime patet, quod solus Deus saluator & redemptor Israel futurus erat, & quod ipse sese humanæ redemptionis precium daturus esset.

Quod iste saluator & redemptor debebat esse Messias. Cap. II.

CAPNIO,

Vnc probandum est, saluatorem hunc & redemptorem futurum, non fuisse nisi Messiam. *GAL.* Multis in locis id manifestum est. Primum igitur ea afferam quæ in Beresith rabba Mosis Hadarsan super illud Gen. 23. cap. Et introduxit eam Ishac in tabernaculum Sarræ matris suæ, Ad propositum nostrum scribuntur. Sic enim ibi dicitur, Hic est rex Messias, qui fuit in generatione impiorū. Sicut dictum est Isaia 53. cap. וּבַחֲבֵרֹתָי נִרְפָּא לִּי. Hoc est, Et in uulnere eius medicatum est nobis. Et propter hoc Deus seruat eum, ut saluet Israel, & exultet cum eis in resurrectione mortuorum. Iuxta illud Deut. 32. cap. dictum, אֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל מִי בְּמוֹר עַם נוֹשַׁע בֵּיתָהּ מִזֶּן עוֹרֵד. Id est, Beatus tu Israel. Quis ut tu populus saluatus in Deo, uel per Deum clypeum saluationis tuæ? Vnde & sic dicitur, Isaia quadragesimo quinto, יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בֵּיתָהּ תְּשׁוּעָה עוֹלָמִים לֹא חֲבָשׁוּ וְלֹא תִבְלָמוּ עַד עוֹלָמֵי עַד. Hoc est, Israel saluatus erit in Deo uel per Deum saluatione seculorum uel sempiterna. Non erubescetis, neq; confundemini usq; in secula perpetuitatis. Rabbi autem Ionathas filius Vzielis sic ista Chaldaicè translulatque exposuit, יִשְׂרָאֵל אֶתְפָּרִיק בְּמִימְרֵיהּ דִּיהוּהּ פִּרְקֵן עֲלָמִיָּא. Id est, Israel saluabitur in uerbo Dei, uel per uerbum Dei saluatione seculorum. Cum autem in tertio libro probatum sit, Messiam esse uerbum Dei,

Dei, saluationem hanc seculorum siue sempiternā per Messiam faciendam fuisse, consequens est. Quod etiam per Rabbi Selomonem confirmatur, qui super Daniele exponens uerbum illud, וְצִדְקָתוֹ קִרְשׁ. Hoc est, Et iustificatur sanctuarium. Sic ait, Parceretur peccatum Israeli, & redimetur saluatione æterna per regem Messiam. Sicut dictum est Isaia 45. cap. Israel saluatus erit in Deo, uel per Deum saluatione seculorum. Hæc Rabbi Selomo. Quoniam igitur in traditionibus quas in superiori capite ex libris plurimis apud eos authenticis adduximus, probatur per eadem sæpè dicta Isaia uerba, uidelicet Israel saluabitur in Deo, uel per Deum saluatione sempiterna, saluatorem hunc nō esse nisi Deum. Et nunc in proxima hac traditione, per ipsa eadem uerba, saluatio hæc sempiterna attribuitur Messia. Quod similiter glossator Rabbi Selomo facit, & per translationem Chaldaicam hæc eadem saluatio uerbo Dei tribuatur. Eapropter necessario sequitur, hunc saluatorem Deum qui humanum genus saluatione sempiterna saluaturus erat, non esse nisi Messiam, uerbum Dei ac Dei filium. Nam si solus Deus futurus erat saluator saluatione seculorum uel æterna, ut in præcedenti capite per prophetarum testimonia, ac per ueterum traditiones probatum est. Nunc autem cum eisdem testimonijs in eorundem traditionibus saluator saluatione seculorum siue æterna Messias dicatur, ut iam iam ostensum est. Messiam proculdubio non solum hominem, sed etiam Deum esse, apud omnes qui rationum consequentias non ignorant, & quos diabolus culpæ eorum exigentibus, non excæcauit, necessario consequens est. Si autem aliquid maius adhuc quam quod hic conclusum est contra Iudæorum nostri temporis perfidiam uidere cupis, audi quod apud Hoseam primo capite, ita scribitur, לֹא אֶסְיֶה עוֹד אֶרְחָם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָשָׂא אִשָּׁה לְהָם וְאֵת בֵּית יְהוּדָה אֶרְחָם. Id est, Non addam ultra, ut miserear domui Israel. Quoniam obliuione obliuiscar eorum, uel auferendo auferam eos. Sed domui Iuda, id est confessionis miserebor, & saluabo eos in Domino Deo eorum, uel per Dominum Deum eorum. Quod Rabbi Ionathas ita Chaldaicè traducens, exposuit, לֹא אֶסְיֶה עוֹד לְרַחֵם עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם יִתְרַבֵּן מִשְׁבַּק. Hoc est, Non addam ultra misereri super domum Israel. Tamen si eos penituerit ignoscēs ignoscā eis. Sed domui Iuda miserebor, & saluabo eos in uerbo Domini Dei eorum. Cum igitur Targum, id est Chaldaica trāslatio uerbum Dei posuerit, ubi propheta loco Dei, nomen Dei tetragrammaton quod est יְהוָה posuit, quod idem est quod Dominus Deus, aperte insinuat uerbum Dei esse Deum, & consequenter Messiam esse uerbum Dei, ac Dñm Deū, in quo & per quē sempiterna ista saluatio fieri debebat, manifeste ostēdit. Vnde & nō ab יֵשׁוּעַ. i. Iesus uocatus est, ut alibi pbauimus, qđ saluator siue saluatio interpretatur.

Quod redemptor ad hoc quod esset perfectus redemptor, Deus
homo esse debebat. Caput III.

CAPNIO,

EX his quæ dixisti palam patuit, humani generis redēptorem Deum & hominem futurum fuisse. GAL. Ita prorsus, alio, qui pro peccato humani generis sufficienter satisfacere non potuisset. CAP. Vellem igitur ad iuniorum Iudæorum qui hoc omnino negant, perfidiam magis confundendam, id ueterum Talmudistarum testimonijs apertius probares. GAL. Faciam equidem. Sed primum referam, quæ hac de re leguntur in cōmentarijs Rabbi Abraham Picī, quæ inscribuntur de significatione apicum, qui literis libri legis superscribuntur, quos Hebræi תגין taghin uocant. Ibi enim hæc inter cætera habent, רבו שלמה עליו השלום ראיתי את כל החיים המהלכים החת השמש עם הילך השני אשר יעמוד החתו ואמנם דרך האדם בו יום שגולד הוא ילך והולך וגל עד כי גדל מאד ועל זה אמר ראיתי את כל החיים המהלכים החת השמש עם הילך השני רוצה לומר עם השני שהכנה בעין השכל הילך השני אחר החתו משכל הראשון ודי כזה למשניל ואין לגלותו אלא למבין מרעתי וזה מה שאמר פעמים שלש עם גבר וסמיו ליה להשיב נפשו בני שחת לתת לה גות אחר לאור באור החיים בחיים בעולם הבא ועל כן אמר כי טוב חסדו מחיים. Hoc est, Tradidit Selomo (sit pax super eum) dicens, Vidi cunctos uiuentes, qui proficiuntur sub sole, cum adolefcēte secundo, qui manebit loco eius. Eccle. 4. Certum est, homini proprium esse, nasci puerum, & adolescentem, & in dies proficere, accipereq; incrementum, donec ueniat ad perfectionem. Et hoc est quod dicit, Omnes uiuentes proficiscentes, id est proficientes sub sole, cum adolefcēte secundo. Estq; huius uerbi sensus iuxta doctrinā meam, secundum quam iubeo te intellectu percipere hoc, quod adolefcens secundus est intelligentia prima, id est Deus. Nec licet hæc patefacere & reuelare, nisi ei duntaxat, qui per se ipsum hæc intelliget. Et hoc est quod habet Iob capite 35. Duabus uicibus scilicet à Deo remissio facta est. Tertiam uero fecit homo. Et mox subiūgit, Vt redimeret animas de inferno, daretq; eis corpus aliud lucidum, ut luceret in uita. Et uita intelligitur uita æterna. Hæc ibi. Ex quibus liquido patet, redemptorem Deum & hominem futurum fuisse. Deinde ad id clarius probandū, quod in איכה רבתי Echarabbethi, id est in expositione planctus Ieremiæ dicitur, adducā. Ibi enim super illud Trenorum primo capite, dictum, וילכו בלא כח לפני רוחו Hoc est, Et abierunt absque fortitudine coram persequente. Sic legitur Rabbi אהא Aha, dixisse. Quemadmodum non fuit captiuatus Israel nisi per רודף מלא Rodeph male, id est persecutorem plenum. Ita non redimetur nisi per גואל מלא Goel male, id est per redemptorem plenum, seu perfectum. Sicut scriptum est apud Isaiam quinquā-

quingessimono cap. ובה לציון גואל מלא Id est, Et uenit in Syon redemptor plenus, uel perfectus, גואל מלא Goel male, id est redemptor plenus siue perfectus est ibi scriptum. Hæc traditio. Ex qua patet ratione diuinitatis plena & perfecta ad redimendum & saluandum Messiaë potentia. Quam Midras Sir hassirim, id est expositio Cantici canticorum planius ostendit. Super illud enim quod nostra æditio primo capite, sic habet. Botrus Cypri dilectus meus mihi in uineis Engadi. Hebraica uero ueritas ita, אשכול הכפר רודף לי בכרמי עין גדי Hoc est, Vir omnia parcens, uel omnia satisfaciens dilectus meus mihi in uineis hen gedi, id est fontis, uel oculi edi. Dixit Rabbi Berachias, quod dixerit ecclesia Israel coram Deo sancto & benedicto. Domine mundi in hora qua tu tribulas me, dilectus meus es tu. Tu enim fies dilectus meus mihi, & prouidens. O quem ipsum hominem, qui in me erit, & dicere poterit mēsuræ iudicij, sufficit. Et tu eris aslumens, uel impignorans, uel tradens eum pro me. Et hoc est quod dicitur איש כל הכפר Is col haccopher, id est uir omnia parcens, uel satisfaciens. Et quid est uir omnia? Vir in quo omnia sunt. Et quid est parcens, uel satisfaciens, nisi quia parcat, uel satisfaciet super peccatis, uel pro peccatis Israel? Sequitur in uineis hē gedi, id est fontis uel oculi edi. Hi sunt patres seculi, qui trahebantur post te uelut edi, & acceperunt benedictionem, quæ est fons & oculus seculi, uel fons æternus. Rabbi autem Leui in nomine Rabbi Hanina dixit, Murmur uerborū fuit ibi. Et quis murmurauit? Abraham murmurauit dicens, Domine mundi tu percussisti foedus cum Noa. steti ego & thesaurizauī opera bona coram te, plusquam ille, & excludet eius foedus meum? Ait ei Deus sanctus & benedictus, Gen. 15. cap. אל תירא אברם אנכי מגן לך שברר הרבה מאד Id est, Ne timeas Abrahā. Ego clypeus tuus, & merces tua magna nimis. De Noa enim non statui clypeos, uel protectores, neq; Principes, neque iustos. De te autem ego statuam iustos, & Principes protectores. Et non solum hoc, sed etiam filij tui uenient ad manum meam cum transgressionibus & operibus malis: & ego ero prouidens. O quem istum hominem magnum, qui erit in eis, & ualebit dicere mēsuræ uel regulæ iudicij, satis est. Et ego suscipiam eum, & impignorabo, uel tradam eum pro eis. Sicut dictum est, Cantici canticorum primo capite, Vir omnia parcens, uel satisfaciens, dilectus meus mihi. Et quare uir omnia parcens? Quia parcat peccata Israeli. Alia expositio. Vir omnia parcens uel satisfaciens. Dixit בן סירא Ben Sira, quod iste uir est Deus sanctus & benedictus, in quo sunt omnia. Hactenus traditio. Quod autem dilectus iste antedictus sit Messias, habetur in prædicta Midras Sir hassirim. Vbi super illud Cantici canticorum secundo capite, dictum, Vox dilecti mei. Ecce iste uenit saliens super mōtes. Ait Rabbi Elazar filius Iacob, Vox dilecti mei. Ecce iste uenit. Hic est rex Messias, & non sunt

montes nisi idololatria. Et hoc est quod dictum est Hoseæ 4. ca. Super capita montium mactabunt. Hæc traditio. De hoc etiam dilecto, id est ecclesiæ sponso, habetur in eadem Midras, super illud Cantici canticorum quinto capite dictum, *הבו במותקים וכלי מהמרים* Hoc est, Palatum eius dulcedines, & totum ipsius desiderabiles res. Sic enim ibi dicitur, Hic est dilectus meus, & hic est amicus, uel propinquus meus filia Ierusalem. Scriptum est enim Amos 5. cap. *בה אמר יהוה לבית ישראל* *דרשוני ויהיו* Id est, Sic ait Deus domui Israel. Quærite me & uiuetis. Est'ne tibi palatū magis dulce, quàm istud, de quo dictū est Ezech. 33. *הי אני נאם ארני יהוה אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרך וחי* Id est, Viuo ego ait Dominus Deus. Si uolo mortem impij, id est nolo mortem impij, sed ut conuertatur impius à uia sua, & uiuat. Et subditur. Est'ne tibi palatum magis dulce, quàm hoc, de quo dictum est Ezechielis decimo octauo c. *לא אחפץ במות המת נאם יהוה* Id est, Non enim uolo mortem mortui, ait Deus, Et iterum ibidem paulò superius, *ובשוב רשע מדרך אשר עשה רשע משפט וצדקה הוא את נפשו וחי* Hoc est, In conuersione impij ab impietate sua, uel si conuersus fuerit impius ab impietate sua, quam fecit, & fecerit iudicium & iusticiam, ipse animam suam uiuificabit. Habes ne palatum dulcius isto? Hæc traditio. In qua attribuuntur actiones diuinæ huic dilectio, qui in antecedenti traditione Messias esse dicitur. Messias igitur ut posset esse redemptor perfectus, uel uir qui omnia peccata parceret, uel pro omnibus satisfaceret, ut dicit alia præcedens traditio, necessario Deus & homo futurus erat. Quod etiam propter meritum huius redemptoris uenturi, Deus populum Hebraicum per singulas quasque generationes semper & ab hostibus protexerit, & à temporalibus seruitutibus redemerit, in ipsius potissimæ protectionis ac redemptionis figuram, quæ per hunc perfectum redemptorem uenturum fieri debebat. Hoc in eadem Midras Sir hassirim optime patet. Vbi super illud Cantici canticorum quarto capite dictum, *אלה המגן הלוי עלי* Hoc est, Mille clypei suspensi super eum. Sic dicitur, Omnia illa milia, & decem milia eorum qui steterunt coram monte Sinai, & protexi eos. Non protexi eos nisi propter meritum illius uenturi mille generationibus. Et non solum uos estis suspensi in eo, uerum etiam omnes potentiæ siue potestates, uel omnia scuta fortium. Item alius sermo, id est alia expositio. Mille clypei suspensi super eum. Dixit Rabbi Berachias. Ait Deus sanctus & benedictus, Mille generationes succedere feci, ut adducam illum clypeum, qui factus est desiderium filiorum uestrorū. Dixit Rabbi Barachi nomine Rabbi Ishac, Quod dixerit Abraham coram Deo, Domine mundi, tu mihi factus es clypeus. Nonne filijs meis etiam fies clypeus? Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Tibi fui clypeus unus. Sicut dictum est Genesis decimo quinto, *אנכי מגן לך* Id est, Ego clypeus

clypeus tuus. Filijs uero tuis ego siā multi clypei. Et hoc est, quod scriptum est Cantici canticorū quarto ca. Mille clypei suspensi super eum. Et immediatè sequitur, *כל שלי הגברים* Hoc est, Omnes potentiæ fortium. Id est Sacerdotium, & leuiticū, & regnum. Hæc traditio. Ex qua non solum habetur propositum, sed etiam quod Messias sit clypeus su pradictus. Ipse enim semper fuit omnium iustorum desiderium.

Quod saluatio atque redemptio per Messiam facienda, spiritualis futura erat.

Caput IIII.

CAPNIO,

Quanquam ex his quæ dixisti, palam insinuetur, saluationem æternam siue redemptionem potissimam, quæ per Messiam fieri debebat, non temporalem, neque corporalem (ut Iudæi nostri seculi fabulantur) sed spiritualem futuram fuisse. Ad conuincendam tamen magis magisque eorum ceruicosam perfidiam, id tibi clarius per eorum quoque scripturas probandum est. GAL. Primum contra eos illud affero quod iam Psal. 72. qui à uetustis Hebræorum totus de Messia exponitur, hoc modo legit, *יחס על דל ואביון ותפשות אביונים* Hoc est, Parcet pauperi & inopi, uel, Miserebitur super pauperem & inopem, & animas pauperum saluabit. De fraude & iniquitate redimet animam eorum, & preciosus, uel honoratus sanguis eorum in oculis eius. Per Talmudistas quoque id ipsum probatur. Et primo quidem ex eo quod aiunt, huiusce redemptionis credulitatem necessariam esse ad salutem. Quod quidem non esset, si redemptio potissima temporalis foret. Præterea multorum antiquorum sententia est, quod bonorum operum merces in hoc seculo expectanda non sit, ut habetur in Beressith rabba, id est in expositione libri Genesis super illud Deuteronomij dictū *אשר אנכי מצוה היום לעשותם* Id est, Quæ ego mando, tibi hodie ut facias. Sic enim ibi dicitur, *היום לעשותם ולא לתן שכרם היום* Hoc est, Hodie ut facias, non autem ut adhibeatur merces hodie. Vbi omnes fere Talmudistæ per hodie præsens intelligunt seculum. Vnde & alibi dicunt, *שכר מצוה בהאי עולמא ליבא* Id est, Merces bonorū operum in hoc seculo non est. Cum igitur omnium consensu, Messiaæ redemptio non sit, nisi per penitentiam, & opéra uirtutum expectanda, quorum merito salus redemptionis speratur, & nulla huius seculi salus pro merito bonorum operum speranda sit. Sequitur sane, redemptionem seu salutem quam Messias operaturus erat, quæ & ab eis inter fidei articulos, quos radices fidei appellant, numeratur, non temporalem, seu huius seculi credendam esse. Nam cum Messiaæ redemptio bonorum operum merces sit, & bonorum operū merces temporalis non sit, necessario consequens est, Messiaæ

Rationes Talmudistarum.

redemptionem nō temporalem, sed spiritualem futuram fuisse. Quod etiā per Rabbi Ionathan confirmat, qui fere ubiq; & presertim in Psalterio cū de saluatione seu redēptione fit sermo, eā semper expresse spirituale exponit. Illud quoq; Isa. 12. dictū, וְשָׂבַחְתֶּם מַיִם בְּשֵׁשׁוֹן מִמְעֵינֵי הַיְשׁוּעָה, וְשָׂבַחְתֶּם מַיִם בְּשֵׁשׁוֹן מִמְעֵינֵי הַיְשׁוּעָה. Hoc est, Haurietis aquas cum gaudio de fontibus salutis. Quod omniū Hebræorū sententia, de Messia intelligit, ita ipse Chaldaicē interpretatur, וְיִלְכְּדוּן אֶרְצָאן חַדְשׁ מִבְּחֵירֵי צְרִיקָא, Id est, Et discant nouam doctrinā ab electo iustorum. Prisci etiam Talmudistæ per terram promissionis, & per Ierusalem seu Syion, spirituale intelligunt salutem. In libro quoq; Sanhedrin in principio c. Helec, sic dicitur, בְּלִי יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֶלֶק לְעוֹלָם, חֶבֶא שְׁנֵאמַר וְעַמּוֹד בְּלִם צְרִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ. Hoc est, Omnis Israel partem habet in seculo uenturo. Sicut dictum est apud Isaiam, Et populi tui omnes iusti in æternum hæreditabunt terram. Hæc ibi. Vbi per terram mundum spiritualement intelligunt, quem seculum uenturum nuncupant. R. insuper Moses Ægyptius in הלכות השׁוּבָה hilchoth tessuba, id est in tractatu pœnitentiæ 8. sic dicit, הַחַיִּים הַנּוֹצְחִים מִן הַנּוֹבֵיִאֵי בְּרֵמִינֵי, הַחַיִּים הַנּוֹצְחִים מִן הַנּוֹבֵיִאֵי בְּרֵמִינֵי, הַחַיִּים הַנּוֹצְחִים מִן הַנּוֹבֵיִאֵי בְּרֵמִינֵי. Vita æterna à prophetis similitudinibus designatur. Vt mons Dei, locus sanctitatis eius, uia sanctitatis, atria Dei, suauitas Dei, tabernaculum Dei, templū Dei, porta Dei. Quibus conspectis, quis dubitabit, quod Israel, id est iustorum congregatio, templiq; reedificatio, spiritualement quoq; sensum postulent. Quod de templo quod Ezechiel describit, Rabbi Selomo in cap. Helec, expresse affirmat. Quibus ex omnibus manifeste constat, saluationē seculorum, uel sempiternam seu redemptionem potissimā atq; perfectam, quæ per Messiam fieri debebat, non temporalem neq; corporum (ut Iudæi nostri temporis delirantes autumant) sed spiritualement & animarum futuram fuisse. Qua Messias ipse & à peccato originali, & à cæteris peccatis, & à diabolica seruitute, quam propter primorum parentum peccatum homines incurrerant, humanum genus redempturus, atq; saluaturus erat, & ad coelestem sempiternamq; beatitudinem, quam propter idem peccatum perdiderant, perducitur. Quod clarissime Rabbi Nehumias filius Haccanæ, uir probatissimus, cuius magna apud Hebræos est autoritas, exprimit, & fatetur, ita in principio איגרת הסודות Ighereth hassodoth, id est epistolæ secretorū, quam filio suo Haccanæ scripsit, dicens, Cum considerarem humani generis finem & perfectionē, cuius anima nostra auida est, beatitudinem atq; felicitatem esse. Vt ipsa fasciculo uitæ cum Domino Deo nostro colligetur. Hoc autē in aduentu nostri Messie consistit, sine quo haudquaquam peruenire possumus ad illam immensam & inæstimabilem perfectionem, quæ non potest comparari tinctis in die coloribus, nec lapidi sardonico preciosissimo atq; saphiro.

De

De peccato originali, quo propter peccatum primorum parentum, totum humanum genus corruptum fuit. Et quid est peccatum originale secundum Hebræos, & quo nomine ipsum appellant. Cap. v.

CAPNIO:

Tigitur ad magis contundendam durissimam Iudeorum ceruicem, ipsa sempiterna saluatio, potissimaq; ac perfecta redemptio quæ per Messiam fieri debebat, magis appareat spiritualis atq; animarum futura fuisse, de ipso originali peccato, propter quod totum humanum genus corruptum fuit, nunc agendum est. Dic igitur obsecro, quid sit peccatum originale secundum Hebræos, & quo nomine ipsum nuncupent. GAL. Quamuis ipsum initiale peccatum proprie loquendo, sit iusticiæ initialis, siue originalis nobis debita, ac in primis parentibus amissæ carentia, quæ ex actuali primorum parentum culpa, ad posteros omnes naturali propagatione descendentes, qui non fuerint specialis gratiæ priuilegio præuerti emanans, ipsos ad geminam mortem, spiritualement scilicet & corporalement, ad cæterasq; pœnas, quæ huiusmodi carentiam sequuntur, obligat. Quandoq; tamen ipsum originale peccatum apud nos ab effectu, fomes peccati, scilicet concupiscentia appellatur. Quæ quidem peccati concupiscentia, quandoque lex membrorum, quandoq; lex carnis, quandoq; langor nature, quandoq; tyrannus qui in mēbris nostris est, dicitur. Est enim in nobis (ut Augustinus inquit) concupiscentia, quæ permittenda non est regnare. Sunt & eius desideria, quæ actuales sunt concupiscentiæ, quæ arma sunt diaboli, quæ ex naturæ langore ueniunt. Langor autem iste tyrannus est, qui mala desideria mouet. Si ergo uis esse tyranni uictor, inermemq; inimicum diabolum inuenire, malæ non obedias concupiscentiæ. Hæc ex Augustini sententia in libro de Baptismo paruulorum. Ita quoque apud Hebræos ipsum initiale peccatum multiplici nuncupatur uocabulo. Vocant enim ipsum, originale peccatum, siue fomitem יֵצֶר הָרַע yeczer hara, quod idem est quod plasma, siue figmentum malum. Vnde Rabbi Moses Hadaršan super illud Genesis octauo capite dictum, יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנַּעֲרֹוֹ. Hoc est, Figmentum cordis hominis malum ab adolescentia eius, uel à pueritia eius, uel ab excussione eius, id est ex quo à uisceribus matris suæ excussus est. Sic ait, Hoc est quod scriptum est Psal. 103. בִּי חַוָּא יֵרַע יִצְרֹוֹ וּבִרְוֵי עֵפֶר אֲנֵחֹוֹ. Id est, Quoniam ipse cognouit figmentū nostrum, recordatus est, quoniam terra sumus. Dixit Rabbi Iosef: Triste, uel tenebrosū est fermentum, contra quod testimonium perhibet qui creauit illud, q; malum sit. Magistri autem dixerunt, Quod tristis est planta, cōtra quam plantator ipsius testimonium perhibet, q; mala sit, iuxta illud Iere. 11. ca. dictum, וַיְהִי חֶבֶא צְבָאוֹת הַנוֹטֵעַ אֶחָד רַבֵּר עָלָיו. Hoc est, Et Deus exercituum

Peccatum originale quid sit.

Fomes siue peccati concupiscentia.

Peccatum originale quomodo ab Hebræis nuncupatur.

qui plantauit te, locutus est super te, uel de te malū. Interrogauit autem Antoninus Consul רבנו הקדוש Rabbi haccados. i. Magistrū nostrum sanctum, dicens, Quando יצר הרע yeczer hara. i. figmentum malum hoc est fomes, siue peccatum originale datur in homine? Respondit ei, Ab hora qua formatus est. Hæc omnia Rabbi Moses ille Hadar. san. In Midras quoque cohelēth. i. in expositione Ecclesiastis sic exponuntur uerba illa quarto cap. eiusdem libri dicta, טוב ילד מוכן וחכם ממלך, טוב ילד מוכן וחכם ממלך, וקן ובסיל. i. Melior est puer pauper & sapiens, quam rex senex & insipiens, qui nescit cauere in posterum. Puer pauper & sapiens. i. figmentum bonū, uel bonus affectus, uel bona ratio, uel bonus intellectus. Et cur uocatur puer? Quia non adiungitur homini, nisi post tertium decimum annum, & supra. Et quare uocat eum pauperem? Quia non omnes obediunt ei. Quare uero sapientem? Quia docet creaturas, & instruit eas ad uiam rectam. Sequitur, Quam rex senex & insipiens, hic est יצר הרע yeczer hara. i. figmentum malum, uel peccatum originale, uel fomes. Et cur uocat eum regem? Quia omnes fere obediunt ei. Et quam ob rem appellat eum senem? Quia copulatur atque coniungitur homini ab infantia eius, usque ad eius senectutē. Quare autem uocat eum insipientem? Quia ostendit homini uiam, quam nescit. Idem quoque habetur in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorum super illud Psal. 9. אורה יהיה. Hoc est, Confitebor Deum in toto corde meo. Quod sic ibi exponitur. i. in figmento bono & malo, ita quod non sit in corde meo schisma. Est autem hoc quod scriptum est Ecclef. 4. Melior est puer pauper & sapiens, cum reliquis. Puer pauper & sapiens. Hic est figmentum bonū, hoc est bona ratio, siue bonus intellectus. Et cur uocat ipsum puerum? Quia cōiungitur homini à 13. anno & supra. Cur uero pauperem? Quia non omnis populus obedit ei. Sapientem autem quare? Quia creaturam dirigit ad bonam uiam. Sequitur, Quam rex senex & insipiens. Hic est figmentum malū, uel fomes. Quam ob rem uocat ipsum regem? Quia cuncta membra obtemperant ei. Et quare senem? Quia cōiunctus est homini ab infantia eius usque ad senectutē ipsius. In cōmentarijs etiam R. Moses Hadar. san in Genesim super illud 21. cap. eiusdem libri dictū, ויהי בעת ההיא, ויאמר אברמלך. i. Et fuit in tempore illo, & dixit Abimaleh. Ita dicitur, Hoc est quod scriptum est Prouer. 16. ברצות יהוה דרכי איש גם אויביו ישלים. Hoc est, Cum placuerint Deo uia uiri, etiam inimicos eius pacificabit, uel tradet cum eo. Dixit Rabbi Iehosuas. Hoc est plasma, uel figmentum malum. Nam secundum mores seculi, nutritur homo cum socio duobus aut tribus annis, & ex hoc alligatur ei per amorē. Sed יצר הרע yeczer hara. i. figmentum malum uel fomes crescit & nutritur cum homine usque ad senectutem, & nihilominus si inuenierit opportunitatē in medio 70. annorum, uel in medio 80. præcipitabit eum. In Midras quoque tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. 34. פרה יהוה

אחה. i. Redimit Deus animas seruorum suorum. Ita legitur, מוצא וירא אלהים את כל אשר עשה וחנה טוב מאד וחנה טוב ויהי מוצא אמר רבי שמואל בר גחמני אם רעב שונאך האבילתו לחם ביצר הרע הכתוב מוכן אדם חולד עם חברו שעת אחת נעשה אוהבו ויצר הרע חולד עם האדם וגרל עמו כל ימיו שנאמר בי יצר לב האדם רע מנערותו אם מוצא מקום להפילו בן בן מן כו' וכו' Id est, Tu inuenis Gen. primo cap. Et uidit Deus totum quod fecerat, & ecce ualde bonum. Sed ecce longe melius isto. Redimit Deus animas seruorum suorum. Dixit R. Samuel filius Nachamani. Scriptum est Prouer. 25. cap. Si esurierit inimicus tuus, ciba eum pane. De יצר הרע yeczer hara, id est de figmento malo, uel fomite scriptura loquitur. Homo enim cum socio suo per unam horam ambulat, & efficitur ei amicus. Sed יצר הרע yeczer hara, id est figmentum malum natum est cum homine, & cum eo crescit cunctis diebus eius. Sicut scriptum est Gen. 8. cap. Figmentum cordis hominis malum à pueritia eius. Et tamē si inuenierit locum ad præcipitandum eum, cum est 20. uel 30. uel 40. uel 70. uel 80. annorum, præcipitabit eum. Quis igitur inimicus est tibi maior isto? Id quoque in Midras cohelēth, id est in expositione Ecclesiastis optime comprobatur, super uerba illa 9. cap. eiusdem libri scripta, עיר קטנה ואנשים בה מעט וכא אליה, מלך גרול וסבב אתה וכנה עליה מוצרים גרולים. i. ומוצא בה איש מוכן חכם ורמלט הוא את העיר בחכמתו. Hoc est, Ciuitas parua, & uiri in ea pauci. Et uenit ad eam rex magnus, & circumdedit eam, & extruxit contra eam munitiones per gyrum. Et inuentus est in ea uir pauper & sapiens, & liberauit ipse ciuitatem per sapientiam suam. Hæc enim sic ibi exponuntur, Ciuitas parua hæc est corpus, uel homo, ut dicitur in Midras tehilim. Et uiri in ea pauci. Hi sunt corporis humani membra. Et uenit ad eam rex magnus, & circumdedit eam. Hic est figmentum malum, uel fomes. Et cur uocat ipsum magnum? Quia 13. annis maior est figmento bono. Et extruxit contra eam munitiones magnas. Hæc sunt insidiæ & circumuentiones. Et inuentus est in ea uir pauper. Hic est figmentum bonum. Et cur uocat eum pauperem? Quia non inuenitur in omnibus creaturis. Et plures ex creaturis non obediunt ei. Et liberauit ipse ciuitatem per sapientiam suam. Quia quicumque obedit figmento bono, uel intellectui, si uerationi, liberabitur. Dixit enim Dauid, quod bene illi erit, qui obediens ei fuerit. Et hoc est quod scriptum est Psal. 41. אשרי

Talmudistica
expositio.

cordatus est quia caro ipsi, spiritus uadens & non reuersurus. Ita scriptum est, סברי דאמרוין דלית מוחין חיין רוח חולד ולא ישוב אלא זה יצר הרע. Id est, Opinati sunt aliqui dicentes, quod mortui non erunt uiuentes, eo quod scriptum sit, Spiritus uadens & non reuersurus. Sed hic est, יצר הרע yeczer hara, id est figmentum malum, siue fomes, qui cum homine uadit in hora mortis, & non reuertetur cum eo in hora qua mortui resurgēt. Item in eadem Midras super illud Psal. 107. Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum, sic legitur: Dixit Rabbi הייא Hiya, Veh massæ cui pistor eius perhibet testimonium, quod mala sit. Quoniam figmentum Adæ malum. Sequitur eodem in Psalmo, בי רוח עברה בו ואינו. Id est, Quoniam spiritus pertransibit in eo, & non ipse, uel & nō erit ipse. Hic dictum est à quibusdam, quod mortui non erunt uiuentes. Sed hic spiritus est יצר הרע yeczer hara, id est fomes qui uadit cum eo. Sicut dictum est, Spiritus est uadens, & non reuersurus. Hic enim יצר הרע yeczer hara, id est fomes non reuertetur ultra cum eo. Vnde sequitur, ולא יבירו עור מקומי. Hoc est, Et non cognoscet eum ulterius locus eius. Hæc ibi. Ex quibus omnibus abunde patuit, quid sit peccatum originale apud Hebræos, & quo nomine ipsum appellent.

Quod omnes patres ueteris testamenti quantumcunque sancti, propter originale peccatum usque ad Messia aduentum, rei atque Deo culpabiles fuerunt. Caput VI.

CAPNIO,

Vnc igitur ad probandum redemptionis humanæ per Messiam faciendæ necessitatem, ostendendum est, omnes patres ueteris testamenti quantumcunque sanctos, usque ad Messia aduentum, reos, atque Deo culpabiles extitisse. GAL. Ex innumeris pene locis tam sacræ scripturæ, quam ipsius Talmud id aperte ostendit. Quare illud in primis audi, quod in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorum hoc modo legit, super illud Psal. 15. dictum, אמרתי ליהוה ארני אתה טובתי כל. Hoc est, Dixi Deo, Domini mei es tu, bonitas mea nō est super te, אמר דוד לפני הקכה רבנו של עולם אעפ שחייתי מלך המלכות עלי אמר לו הקכה איני מוחזיק לך טובה טובתי כל עליך ולמי אני מוחזיק טובה לקדושים אשר בארץ המה שאין הקדוש כבוד הוא קרא לצדיקים קדושים עד שורתנו בארץ עד יום מותם למר שיצר הרע מיצר באדם בעולם הזה ואינו מאמין בהם עד יום מותם וכן אמר שלמה כי אדם אין צדיק בארץ לפיכך אינו נקרא קדוש עד שינתן בארץ ואפילו האבות לא נקראו קדושים ש שניהנו בארץ שנאמר הן בקדושי לא יאמין ואימתי האמין בהם בשעה שאמר למשה לך ואספת את זקני ישראל כבוד משה דאמר אל האל זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אמר רבי פנחס אפילו בקשו האבות שתהא דירתן למעלה יבולין היו. ואת אל פי כן לא נקראו קדושים עד שניהנו בארץ ובספר תורה הגולל בפניהם אמר רבי אחא בר פפא מאי קראת משך

משך אכירים ככהו זה יצר הרע שמשך אכירים ככהו כגון דוד של אנוש ודוד המכול ודוד הפלגה וטרומים ירבו עצבותם כמו שכתוב בעצבון האבלה ואומר הרבה ארבה עצבונך והיה הרבה עצבונות לאומות העולם ושמה הפסידו תלמוד. Id est, Dixit Dauid coram Deo sancto, & benedicto. Domine orbis, quamuis ego essem rex, tamen constitui te regem super me. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Nequaquam confirmo tibi bonum. Bonitas mea non est super te. Et cuiam ego confirmo bonum? Sanctis qui in terra sunt, & mirificis, omnis uoluntas mea in eis. Deus enim sanctus & benedictus non uocat iustos sanctos, donec terræ tradantur, id est usque ad diem mortis eorum. Et quare? Quoniam יצר הרע yeczer hara, id est figmentum malum, hoc est fomes, uel concupiscentia mala formatur, uel fingitur, uel innouatur homini in seculo isto, & non est securus de ipso, usque ad diem mortis suæ. Propterea dixit Selomo Ecclesiastes octauo capite, אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יהטא. Hoc est, Non est iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. Nam etiam Patriarchæ non sunt uocati sancti, donec non fuerunt terræ traditi. Idcirco dictum est Iob uigesimo quinto capite, הן בקדושי לא יאמין. Id est, Ecce in sanctis suis non confidit. Quando igitur confidit in eis? In ea hora qua dixit Mosi Exodi trigesimo secundo capite, Vade, descende ad seniores Israel. Respondit Moses, & ait, Memento Abraham, Ishac, & Israel seruorum tuorum. Dixit Rabbi Pinhas, Si quæsisent patres mundi, ut fuisset eorum habitatio sursum, obtinuissent. Non tamen propter hoc uocati sunt sancti, quousque non sunt terræ traditi, & donec non fuerunt sudario uel atæ facies eorum. Dixit Rabbi Abba filius Papa. Quid est quod scriptum est Iob 24. cap. ומשך אכירים ככהו. Hoc est, Et traxit robustos in fortitudine sua? Hoc est יצר הרע yeczer hara, id est figmentum malum, hoc est peccatum originale. Traxit enim ipsum robustos in fortitudine sua, hoc est generationem Enos, generationem diluuij, generationem diuisionis linguarum turris Babel, & Sodomorum. Sicut de eo scriptum est Gen. 3. cap. בעצבון האבלה. Id est, In afflictione, uel in dolore, uel in labore comedes eam. Et iterum, ibidem הרבה ארבה עצבונך. Hoc est, Multiplicans multiplicabo labores tuos. Multiplicasti o tu Heua, labores patribus mundi. Sicut dictum est Psalmo decimo sexto, הרבה ארבה עצבונך. Id est, Multiplicabuntur labores, uel grauamina eorum, alium dotauerunt uel despōfauerunt, id est, Quia Adam & Heua alium præter Deum, scilicet diabolium dotauerunt, tradēdo ei se ipsos per consensum. Et nunquid ex hoc fortassis aliquid perdidērunt? Docet quid dicēdū sit, quod sequit, כל אסיר וסביהם מום. Hoc est, Nō libabo libamina eorū, uel nō cōgregabo cōgregationes eorū de sanguine. Hæc omnia traditio. R. etiā Abrahā Auen Azra exponēs illud Psal. 50. dictum, הן בעון חוללהי רבחטא והמתני אמי. i. Ecce in pecca-

Nemo dicitur sanctus nisi post mortem.

to genitus sum, & in culpa calefecit, uel concepit me mater mea. Sic ait, Hoc est, ac si dixerit, Ecce propter concupiscentiã complantatam in corde Adæ, quasi in peccato genitus sum. Et est sensus, quòd in hora natiuitatis ipsum figmentum malum plantatum est in corde. Quod uero dicit, Et in culpa calefecit me mater mea, est modus extraneus loquēdi, quasi dicat calefacta est ex me. Et sunt qui dicunt, quòd per hoc innuitur, Heuam nō peperisse, nisi postquam peccauit. Sequitur eodem in Psalmo, *לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חרש בקרבי*. Hoc est, Cor mundum crea mihi Deus, & spiritum rectum, uel stabilem, uel aptum innoua in medio mei. Et hoc ideo ait, quia se genitum cum peccato memorauerat. Et est sensus, Quod concupiscentia complantata eum ad culpam perduxit, & idcirco orat Deum, ut iuuet eum cōtra figmentum malum, id est fomitem suum, ne iterum huiusmodi peccatum admittat. Quod autem ait, Cor mundum, & spiritum rectum, cum ceteris, replicatio est eiusdem. Hęc ille Rabbi Abraham. In commentarijs quoq; Rabbi Mosi Hadarfan in librum Geneleos, sic exponitur illud 4. cap. eiusdem libri dictum, *הלא אם הטיב שאת ואם לא הטיב לפתח הטאת*. Id est, Nōne si bene egeris, recipies? Si autem non bene egeris, ad ianuam peccatum iacēs erit. Hoc est, Nōne si bene egeris, recipies benedictionem. Et si non bene feceris, recipies maledictionem. Aliter. Nōne si bene egeris, recipies à me ueniam? Si autem non bene egeris coaceruatum iacens erit ad ianuam, *רועזת רבציה*, id est accubans, uel iacens in foeminino genere, non est scriptum, sed *רועזת רבציה* in masculino. Quia in principio quidem fomes debilis est, ut foemina, deinde uero fortis, ut masculus. Dixit Rabbi Akiba *יעצר הירע* yeczer hara, id est figmentum malum uel fomes in principio quidem est uelut filum bombycis, in nouissimo uero fit uelut funda nauis, quæ uulgo dicitur appogia. Sicut scriptum est Isaia quinto capite, *Veh trahentibus peccatum*. Cum reliquis. Dixit Rabbi Ishac, Figmentum malum, id est fomes in principio quidem fit peregrinus, siue aduena, deinde uero uiator, demum autem Dominus. Sicut scriptum est 2. Reg. 12. cap. Et deuenit peregrinus in uirum diuitem. Dixit Rabbi Abba, Et de ipso dicit scriptura, Job 21. cap. *מתקור לו רגבי נחל ואחריו בל אדם ימשר ולפניו אין מכספר*. Hoc est, Dulcia fuerunt ei prata uallis, uel ripe torrentis. Et post se omnem hominem trahit, & ante se absq; numero. Est autem hoc simile cuidam latroni solitario, qui in quodam biuio sedens, dicebat omni transeunti, Da mihi quod est super te. Cumq; transfiret prudens quidam, & uideret ipsum neq; gladium habentem, neque in quo foret ei spes, coepit contere eum. Ita quoque quàm plurimas generationes perdidit figmentum malum, & quàm plurimos fortes ac strenuos. Deiecit enim generationem Enos, generationem diluuij, & generationem discordiæ, Sampsonem quoque, & Dauid, ac Selomonem. Cum autem

autem uenerit Messias filius Dauid, incipiet cōtere ipsum. Sicut scriptum est Psal. 88. *ובחתי מפניו צרור ומשנאי אגות ואמונתו וחכרו עמו*. Id est, Et conteram à facie ipsius inimicos eius, & odientes eum percutiam, uel allidam. Et fides mea, & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius. Et reliqua. Postea subditur, Si uero dixeris, quòd non est sub arbitrio tuo, docet quid sit dicendum Isaia, cum 26. cap. ait, Quia in te confidit. Et iam scriptum est Gen. 4. *ואליו השוקתו ואתה תמשיך בו*. Hoc est, Et ad te concupiscentia eius, & tu dominaberis illius. Glossa R. Selomonis hic ita ait, Et ad te concupiscentia eius, peccati scilicet quod est figmentum malum iugiter concupiscens, & affectans, ut te ruere faciat. Et tu dominaberis illius, hoc est, si uolueris, præualebis aduersus eum. Hęc R. Selomo. Quatuor notanda sunt in traditione ista. Quorū primum quidem est, quòd fomes in principio est imbecillis, & uelut filum bombycis, postea fortis, & uelut funda nauis. Secundum uero est, quòd Messias de quo parabolice dicit, quòd tanquam uir prudens coepit in biuio latronem contere, primus fuit qui figmentum malum contriturus erat. Tertium autem est, quòd figmentum malum siue fomes multos perdidit fortes. Quartum denique est, quòd libero arbitrio subiacet. Ita etiam legitur apud Isaia 43. cap. *אביר הראשון הטא ומילציר פשעו בי וגומר*. Id est, Pater tuus primus peccauit, & loquaces, uel uerbosi, uel interpretes tui peccauerunt in me. Et excommunicauit, uel exclusi, uel repuli Principes sanctuarij uel sanctitatis. Et dedi in anathema, uel in prohibitionem Iacob, & Israel ad improperia, uel opprobria. Vbi glossa Rabbi Selomonis ita dicit, Et interpretes tui culpabiles fuerunt in me. Hoc est, Non est quisquam in loquacibus, uel interpretibus tuis, quorum meritis tu inniteris, in quo nō inuenerim culpam. Abraham quippe dixit, In quo cognoscā, quòd possidebo eam. Gen. 15. Ishac uero dilexit Esau inimicum meum. Et sic de reliquis. Hęc R. Selomo. Sunt & qui aliter exponunt hæc Isaia uerba, dicentes, Pater tuus primus peccauit. Hic est Adam primus. Et uerbosi uel loquaces tui. Hi sunt ipsi ambo, Adam scilicet & Heua, propter id quod dictum est Gen. 3. c. Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mecum, ipsa dedit mihi de ligno, & comedi. Ita quoq; ibidem scriptū est, Et dixit mulier, Serpens seduxit me, & comedi. Sequitur, Culpabiles fuerunt in me. Hoc est, quod dictum est Gen. 3. Et accepit ipsa de fructu eius, deditq; ipsa uiro suo secum, & comedit. Sequitur, Et excommunicauit, uel exclusi, glossa R. Selomonis, propter peccata scilicet uestra. Principes sanctuarij, uel sanctitatis, hoc est, patres. Et dedi in anathema uel prohibitionem Iacob, Hi sunt prophetae. Et Israel ad improperia uel opprobria, Hi sunt omnes iusti. Ad prædictorum etiam confirmationem, multum facit quod in Midras Sir hassirim, id est in expo.

sitione Cantici canticorum legitur, super illud, Trahe me, post te curremus. Ibi enim sic ad uerbum dicitur. Dixit Rabbi Meir, In hora qua stetit Israel super mōtem Sinai, ut reciperet legem, dixit eis Deus sanctus & benedictus, Nō dabo uobis legem, nisi dederitis mihi fideiuffores, quod seruabitis eam. Et tunc dabo uobis. Dixerunt coram eo, Domine mundi patres nostri fideiubebunt pro nobis. Ait Deus sanctus & benedictus, Patres uestri tales sunt, quod ipsi fideiufforibus egent. Abraham enim reus est mihi, quia dixit Gen. 15. c. Domine Deus in quo sciam quod possidebo eam. Ishac etiam reus est mihi, quia dilexit Esau inimicum meum. Sicut dictum est Malachiae 1. cap. Et Esau odi. Iacob quoque reus est mihi, quoniam dixit Isaiae 40. c. Abscondita est uia mea à Domino. Dixerunt ergo in conspectu eius. Ecce prophetae nostri fideiubebunt pro nobis. Ait illis Deus sanctus & benedictus. Etiam ipsi culpabiles sunt mihi. Sicut dictum est Iere. 2. cap. Et pastores culpabiles, uel rei fuerunt in me. Et rursus Ezech. 13. ca. Sicut uulpes in deserto prophetae tui Israel fuerunt. Dixerunt ei, Ecce filij nostri fideiubebunt pro nobis. Tunc ait illis Deus, Super manum eorum dabo uobis eam. Et hoc est quod scriptum est Psal. 8. מפי עוללים וינקים יסרה עון. Hoc est, Ex ore infantium & lactantium fundasti fortitudinem. In Midras quoque אלה וירברים Elle hadeuarim, id est in expositione libri Deuter. super illud, Et iratus fuit Dominus in me, propter uos, & non audiuit me. Sed dixit Dominus ad me. Multum est tibi, uel sufficit tibi. Non addas loqui ad me ulterius in uerbo isto. Ita legitur, Hoc est quod scriptum est Iob 20. c. אם יעלה לשמים שיאיר ויראשו לעב יגיע בגללו לנצה יאבר. Id est, Si ascenderit ad caelos excellentia eius, & caput eius ad nubem accesserit, uel tetigerit, uelut stercus in finem perdetur. Non dixit Iob scripturam istam nisi respectu diei mortis. Licet namque homo ad caelum ascenderit, feceritque sibi alas. Cum tamen finis eius ad mortem propinquauerit, frangentur eius alae, ipseque cum angelo mortis ruens erit. Et sic est Dauid, dicens Psal. 146. הוצא רוחי ישרוב לארמוני. Hoc est, Exhibit spiritus eius, reuersurus in humum suam. Si ascenderit ad caelos excellentia eius. Hic est Moses, qui ascendit, & contriuerunt pedes eius caliginem, fuitque tanquam unus ex angelis ministerij, & locutus est cum Deo facie ad faciem, accepitque legem de manu ipsius. Et tamen cum appropinquaret finis eius, dixit ei, Ecce appropinquauerunt dies tui ad mortem. Ille autem ait coram eo, Domine mundi frustra ergo contriuerunt pedes mei caliginem? frustra cucurri coram filiis tuis uelut equus? Ex quo finis meus erit uermis & tinea? Respondit ei, Iam decreui mortem contra Adam primum, & caeteros omnes. Haec omnia ibi. Vbi notandum est, quod mors dicitur angelus mortis, ut habetur in Midras Deut. cum sic dicitur, Et haec est benedictio, qua benedixit Moses uir Dei filios Israel coram morte sua. Fuit enim benedicens Israel coram angelo

angelo mortis. Et ideo dictum est coram morte sua. Isaías etiam se ipsum caeterosque omnes usque ad Messiae aduentum reos, & irae Dei filios, propter peccata fuisse ostendit, cum cap. 64. ita inquit, הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונרשע ונחתי בטמא בלנו וכבדג ערים כל צדקתנו ונבל בעלה בלנו וענינו ברוח ישאנו : ואין קרא בשמר מהעורר להחזיק בר כי חסרת פניו Id est, Ecce tu iratus es, & nos peccauimus in ipsis holam, id est semper, & saluabimur. Fuimusque ut immundus omnes nos, & sicut pannus uulnerum, uel menstruorum, uel praedarum omnes iustitiae nostrae. Et cecidimus ut folium, & peccata nostra quasi uentus tollunt nos. Et non est qui inuocet in nomine tuo, se leuans uel confurgens ad retinendum te. Abscondisti faciem tuam a nobis, & laxasti, uel tabescere, uel fluctuare permisisti nos in manu peccatorum nostrorum. Vbi glossa R. Selomonis sic ait, Et non est qui inuocet in nomine tuo se leuans, id est praualens super signum malum, uel fomitem suum. Haec igitur uerba possunt non incongrue hoc modo exponi. Ecce tu, Deus scilicet ait propheta in persona totius generis humani. Iratus es, primis scilicet parentibus, nec solum eis, uerum etiam omnibus nobis eorum filijs. Et quoniam nos peccauimus in ipsis, primis scilicet parentibus, non solum ut in exemplo, sed etiam quantum ad materiam, עולם holam, id est semper, uel a seculo, id est a mundi initio, cum Adam peccauit. Ideo omnes nascimur peccatores, sicut mortales, & irae Dei filij, excepto Messia, & eius matre. Vnde & bene ait hoc loco propheta, Et omnes peccauimus in ipsis עולם holam. i. semper. Omnes enim (ut inquit Paulus) in Adam peccauerunt, & egent gratia Dei, ut scilicet saluentur. Quam obrem propheta subiungit, Et saluabimur. Ac si diceret, Quamuis hoc ita sit, saluabimur tamen passionis Messiae merito. Sicut alibi idem propheta expressius insinuat 53. cap. ita dicens, בלנו בצאן. Id est, Omnes nos ut o. ues errauimus, unusquisque in uiam suam faciem uertit, & Deus obuiare, uel occurrere fecit in eo peccatum omnium nostrum. Vbi abunde de nostra omnium curatione per Messiae passionem futura locutus est, ut latius in 8. libro patebit. Sequitur, Et non est qui inuocet in nomine tuo se eleuans. Hoc est, Nemo de inuocantibus nomen tuum est sufficiens, se eleuare, uel per se surgere, uel iuxta R. Selomonis expositionem, qui satis sit ad praualendum contra fomitem suum, id est contra originalis peccati culpam. Ad retinendum te, ne scilicet mittas ad infernum totum humanum genus. Hoc est autem quod dicitur Psalmo 143. ואל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חיי. i. Et non uenias, uel non intres in iudicium cum seruo tuo. Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Quoniam persecutus est inimicus animam meam, prostravit ad terram uitam meam, collocauit uel morari fecit me

Catholica expositio.

in tenebris, sicut mortuos seculi. Et cōpassus est, uel anxiatuſ est super me spiritus meus. Vbi glossa R. Selomonis dicit, quōd in persona totius Israel dixit Dauid Psalmū hunc. Sequit̄ deinde in Isaia, Fuimusq̄ ut immundus, qui secundum legem de castris excludebatur, omnes nos nemine excepto usq̄ ad redemptoris aduentum. Et sicut pannus uulnerum uel menstruorum quo nihil immundius, uel sicut pannus prædarum, siue rapinarum quo nihil de domo iusti repellibilius, omnes iustitiæ nostræ tam legales quàm aliæ, ad diuinæ iustitiæ comparationem. Omnis nanq̄ humana iustitiæ diuinæ iustitiæ comparata, iniustitiæ est, & sordet in iudicis iusti conspectu, quicquid boni in operatis oculis fulget. Et hoc est quod pauloante psalmographus dixit, Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Sequitur, Et cecidimus, in paradiso scilicet, cum materialiter in Adam essemus, Vt folium. Quid enim aliud est homo nisi folium, quod in paradiso ab arbore uitæ cecidit, quodq̄ tētationum uento rapitur, ac desideriorum flatibus leuatur. Et peccata nostra originale scilicet & actuale quasi uentus tollunt nos. Et in hoc mundo scilicet per uarias affectiones, & post mortem ad inferos per differentes euentuum conditiones. Nam impij quidem ob sua facinora tollebantur, ut nunc etiā tolluntur, ad æterna supplicia. Iusti autem ob originale peccatū ad limbum patrum, qui sinus Abrahamæ, dicebatur, & propter diuinæ uisionis carentiam tenebrosus erat. Quare recte subiicitur, Abscondisti enim faciem tuam à nobis, in limbo scilicet existentibus. Et laxasti, uel etiam tabescere, uel fluctuare nos permisisti. Quia iuxta illud Prouerb. 13. חוהלה במשכה מוהלה לב. Hoc est, Spes prolongata affligit cor. In manu peccatorum nostrorū, id est in manu inferni, meritis peccatorum nostrorum originalis uidelicet & actualium. Quousq̄ misericordiæ tempus adueniat, in quo nos redimemur de manu hac pessima, iuxta diuinum illud apud Hoseam prophetam 13. cap. dictum, מיד שאול אפרם במות אגאלם. Id est, De manu inferni redimam eos, de morte liberabo illos. Quādo autem hoc futurum esset, psalmographus patefecit 48. Psal. dicens, או אלהים ופרה. Hoc est, Vere uel ueruntamen Deus redimet animam meam de manu inferni, quia suscipiet, uel assumet me perpetuo. Quasi dicere uoluisset, ideo liberabit animā meam de inferni potestate, quia ex me carnem nunquam sibi dimittendam, assumpturus est. Præterea in מסכה קרושיו Massecheth kidusin, id est in libro sanctificationum, in cap. quod incipit, האשה נקויה Hailla nekneith, id est uxor emitur, sic legitur, Dictum est Ecclesiastis 9. ca. וחוטה אחר יאכר טובה הרבה. Id est, Peccans unum, uel perpetrās peccatum unum, perdit bonitatem multam. Hoc est, Propter peccatum unius, qui peccauit, perdita est ab eo, & ab uniuerso mundo multa bonitas. Glossa R. Selomonis: Iste inquit fuit primus Adam. Hinc ergo manifeste patet, quōd propter Adæ peccatum,

catum, nō solum ipse priuatus est multa bonitate, uerum totum quoq̄ genus humanum. Nam perditiōe bonitatis iustitiæ originalis, quam ipse pro se suisq̄ posteris acceperat, sibi ac filijs suis mortē infernumq̄ lucratus est. Quandoquidem originale peccatum (ut diximus) nihil aliud est, quàm ipsius originalis iustitiæ carentia. Quod autē non propter originale peccatum tantum, sed propter actuale quoq̄ omnes homines peccatores fuerint, non modò ex antè dictis liquidò apparet, sed ex Selomonis etiam sententia, ita Ecclesiastis septimo capite, dicentis, בי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. Hoc est, Quoniam non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. Quod alibi etiā affirmat dum 2. Paral. 6. ait, בי אין אדם אשר לא יחטא. Id est, Non est homo, qui non peccet. Ex hoc tamen ut alibi probabit̄, mater Messiaë excluditur, quæ spiritus sancti gratia qua plena fuit, preueniente, ab omni peccato præseruata est. Ex præmissis igitur late patuit, omnes patres ueteris testamenti quantumcunq̄ sanctos, propter originale peccatum, usq̄ ad Messiaë aduentum reos atque Deo culpabiles fuisse.

Quod propter peccatum originale, ante Messiaë aduentum omnes homines ad infernum descendebant. Et quibus nominibus apud Hebræos infernus nuncupatur. Cap. VII.

CAPNIO,

Consequenter ex eorum quoq̄ scripturis nunc probari opus est, omnes homines usq̄ ad Messiaë mortem propter originale peccatum ad infernum descendisse. GAL. Ad hoc itaque probandū, primum quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum super illud Psalmi, Cantabo domino in uita mea, scribitur, adducam. Ibi enim & Rabbi Yinnai, & Rabbi Iudæ sententiæ hac de re ponuntur. Quorum unus quidē dixit, si homo poneret se ipsum sub cardine portæ, ut liberaretur à morte, non liberaretur. Alter uero ait, Si poneret homo linguā suam sub cardine portæ, ut per hoc posset שאול seol, id est infernum euadere, non euaderet. CAP. Quoniam uideo te sub hoc nomine שאול seol, multa de huiusmodi materia dicturum, nec me fugit, Iudæos nostri temporis tantā contradicendi nobis ac ueritati malignitate ferri, ut uetas singulorum fere uerborum significationes negare non uereantur. Eapropter cum hæc dictio שאול seol, equi uoca sit, significat enim infernum & foueam, siue sepulchrum. Idcirco nequā eis negandæ ueritatis detur facultas, ostende in primis obsecro per eorum scripturas, nomine שאול seol, infernum significari. GAL. Infernus apud eos (ut te minime latet) multis appellatur nominibus. De quibus unum est שאול seol, ut patet in libro, ערובין Erubin, in c. עשין פסין Ofin pallin. Vbi sic ad uerbum legitur. Dixit R. Iehosuas fi.

Nomina in-
ferni.

lius Leui. Septem sunt nomina gehennæ. Et hæc sunt, **שׂוֹל** Seol, id est infernus **אֲבָדוֹן** Auaddon, id est perditio, **בּוֹר שָׁחַת** Bor sahath, id est puteus, uel lacus corruptionis, **בּוֹר שֵׁוֹן** Bor seon, id est puteus tumultus, uel mugitus, **טֵיט הַיָּוֵן** Tit hayauen, id est lutum fecis, **צִלְמוֹת** zalmueth, id est umbra mortis, & **אֶרֶץ תַּחְתִּית** erez tachtith, id est contritionis, uel pauoris, uel terra inferior. Et **שׂוֹל** seol, quidem infernus dicitur, sicut dictum est Psal. 15. **הוֹךְ עַל הָעָם נַפְשִׁי לְשׂוֹל** Hoc est, Quia non derelinques animam meam ad infernum, **אֲבָדוֹן** Auaddon uero, id est perditio, sicut scriptum est Psal. 88. **הִיטַרְפֵּי בְקִבְרֵי הַסֶּדֶר אֲמוֹנֶתְךָ בְּאֲבָדוֹן** Id est, Nunquid narrabitur in sepulchro misericordia tua, & fides tua in perditione? **בּוֹר שָׁחַת** Bor sahath autem, id est puteus uel lacus corruptionis, sicut scriptum est Psal. 55. **וְאַתָּה אֱלֹהִים הַרְרִים לְבַבִּי שָׁחַת** Hoc est, Et tu Deus descendere eos facies in puteum, uel lacum corruptionis, **בּוֹר שֵׁוֹן** Bor seon quoque, i. puteus tumultus uel mugitus, & **טֵיט הַיָּוֵן** Tit hayauen, id est lutum fecis, sicut scriptum est Psal. 40. **וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר** Id est, Et ascendere me fecit de puteo tumultus, & de luto fecis, **צִלְמוֹת** zalmueth etiam, id est umbra mortis, sicut scriptum est Psal. 106. **יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצִלְמוֹת** Hoc est, Sedentes uel morantes in tenebris & umbra mortis. Hæc omnia ibi. Dicitur præterea apud eos infernus proprio nomine **גֵּהִינָא** gehinnā, id est uallis profunda. Item quod **שׂוֹל** seol sit infernus, & quod omnes homines in infernum descenderint, & quod nemo eorum pro redemptionis precio satisfacere poterit, habetur in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum super illud Psal. 48. **אֲרַם גַּם בְּנֵי אִישׁ יָחַד עֲשִׂיר וְאַבְיוֹן** Hoc est, Etiam filij Adam, etiam filij uiri, simul uel pariter diues & pauper. Vbi sic dicitur, **פִּילִי אָדָם**. Hic Adam est Adam primus. Licet alij dicant, hunc esse Abraham, qui uocatus est Iehosuae 14. cap. Adam magnus in gigantibus. Sequitur, Etiam filij uiri. Hi sunt filij Noæ, qui uir iustus appellatus est. Sunt autem qui aiunt, hos esse 70. gentes, quæ omnes descendunt in gehennam. Sequitur, Simul uel pariter diues & pauper. Diues scilicet in lege, & pauper in lege, omnes descendunt in gehennam, etiam si fuerint capita, uel Principes, id est Sanhedrin, hoc est iudices ordinarij, quos Moses ordinauit. Sequitur infra **הַבְּטָחִים עַל חֵילֵם וּבְרוּב עֲשָׂרָם** Id est, Qui confidunt super fortitudine sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriuntur. Quid poterunt facere? Diuitiæ quippe eorum non remanebunt eis. Sicut dictum est Sepho. 1. c. **גַּם בְּכֶסֶם גַּם זָהָבִים לֹא יוּבֵל לְחַיִּילָם** Hoc est, Etiam argentum eorum, etiam aurum eorum non ualebit liberare eos. Non dicat homo, pater meus diues fuit, in merito. rum scilicet multitudine, & ideo per meritum eius liberabor. Frater meus fuit iustus, idcirco per ipsum liberatus ero. Non enim Abraham liberabit Ismael filium suum, neque Isac Esau fratrem suum. Et hoc est quod dicit, **אֵחָ לֹא בְרַח יִפְרֶה אִישׁ**. i. Frater non redimit, redimet uir, uel aliquis?

Glossa

Glossa R. Selomonis, Frater inquit non poterit redimere fratrem. Et quid est etiam dictum **אֵחָ** ach. i. frater, uel heu, nisi quod iusti dicant de illa die. Heu quod grauis est? Cur etiam dictum est, **לֹא יִתֵּן לְאֱלֹהִים בְּפִי** Hoc est, Et non dabit deo satisfactionem, uel propitiationem eius? Propter hoc quod sequitur, **וַיִּקַּר פְּרִיָוֹן נַפְשָׁם**. i. Et preciosa est redemptio animarum ipsorum. Et quid quoque est, **וְחָרַל לְעוֹלָם** Hoc est, Et prohibitus in æternum: nisi quia qui in illa die prohibitus est, in æternum prohibitus erit. Sequitur, **וַיִּחַי עוֹר** i. Et uiuet adhuc, uel ultra, in æternum non uidebit corruptionem. Et quod uadunt? Dixerunt filij Koræ, Ad infernum. Sicut dictum est, **בְּצַוֹן לְשׂוֹל שָׁחַת** Hoc est, Sicut oues ad infernum positi sunt. Glossa R. Selomonis. Sicut oues (inquit) ad ouile congregantur, ita ipsi **אֶל שׂוֹל** el seol. i. ad infernum profundati sunt. Sequitur, **מוֹת יִרְעֶם**. i. Mors depascet eos. Glossa R. Selomonis. i. angelus mortis deuorabit eos. Nec mireris de huiusmodi locutione. Simile nancq; alio in loco inuenimus, illud uidelicet Iob 18. ca. dictum, **יֹאבֵל בְּרִיִּי בְבוֹר מוֹת** Hoc est, Comedet propagatões, uel ramos eius, maior uel primogenita mors. Et quid est quod dicit, **וַיִּרְוּ בָם יִשְׂרָאֵל לְבָקָר** Id est, Et descendent in eos recti mane: docet, quod iusti quolibet mane uisitant eos, dicentes filij Koræ. Quid faciunt iusti? in illa hora dicunt eis illud Psalmi 46. **אֱלֹהִים לְנוּ מִחֶסֶד וְעוֹן עוֹרָה בְּצָרוֹת נִמְצָא מֵאֵר** Hoc est, Deus nobis refugium, & fortitudo, adiutorium in tribulationibus inuentus est ualde. Dicunt etiam illud Nahum primo **טוֹב יְהוָה לְמַעַוּ בְּיוֹם צָרָה** Id est, Bonus est Deus ad confortandum, uel ad adiuuandum in die tribulationis. Et quid est in die tribulationis, nisi quod in qualibet tribulatione, quæ ad nos appropinquat, inuenitur nobis? Sicut ipse dicit Psalmo nonagesimo primo, Inuocabit me, & exaudiam eum, cum ipso ero ego in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo, uel honorabo eum. Hæc omnia Midras, id est, expositio supradicta exceptis Rabbi Selomonis glossis. In Midras etiam coheleth, id est, in expositione Ecclesiasticis sic exponitur illud primi capituli, dictum, **כָּל הַנְּחָלִים אֲלֵבַיִם** Hoc est, Omnia flumina uadunt in mare, & mare non est plenum, id est omnes mortui non intrant, nisi in **שׂוֹל** seol, id est, in infernum, & infernus nunquam impletur. Sicut dictum est Prouer. 27. **שׂוֹל & אֲבָדוֹן לֹא תִשְׁבַּעְנָה** Id est, Infernus & perditio non satiantur. De hoc etiam in commentarijs super Genesis. Rabbi Mosi Hadarsan super illud 1. ca. dictum, **וּמַלְאֵי אֵת הַמַּיִם בַּיָּמִים** Hoc est, Replete aquas in maribus. Ita habetur, Non sunt maria hic significantia nisi gehennam. Nam sicut mare hoc profundum est, iuxta illud Genesis primo capite dictum, Et congregationem aquarum appellauit maria. Ita gehenna appellatur profunda. Sicut dictum est Prouer. 9. cap. **בְּעַמְקֵי שׂוֹל קִרְיָהּ** Id est, In profundis seol, hoc est inferni inuitati eius. De hac insuper materia ita pulchre psalmographus loquitur,

G 4

Pfal. 88. *בי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו וחשבת עם יורדי בור היית* Hoc est, Quoniam saturata est malis anima mea, & uitæ meæ ad infernū accesserunt. Reputatus sum cum descendētib; in puteum, sui sicut uir non sortis, in mortuis liber. Tanquam interfecti dormientes in sepulchro, quorū non es recordatus adhuc. Vt scilicet resurgant. Item Psal. 89. ita inquit, *מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיר שאול סלה* Id est, Quis uir uiuet, & non uidebit, uel non timebit mortē? eruat animā suā de manu inferni iugiter uel perpetuo. De hoc etiā Iob, ita ca. 10. ait, *מי יתן בשאול תצניני הסתירני ער שוב אפר תשיה לי חס ותזכרני* Hoc est, Quis dabit in inferno ut occultes me, & cooperias me, usq; ad auersionem iræ tuæ, & ponas mihi terminum, & recorderis mei? Dauid præterea in persona sanctorum patrum, qui peccatū actuale propter quod irent in infernum nequaquam admiserant, uel si forte admiserant iam satisfecerant, sic Psal. 44. dicit, *לא נסוג אחר לבנו ותט אשורנו מני אחר* Id est, Non est conuersum retro cor nostrum, nec declinauit gressus noster à semita tua. Quoniam contriuisisti, uel deiecisti, uel humiliasti nos in loco draconum, & cooperuisti nos in umbra, uel cum umbra mortis. Ex præmissis clarum est, omnes propter originale peccatum usque ad Messie aduentum, ad infernum descendisse.

Quod Patriarchæ quoq; ac propheta ceteriq; sancti ueteris testamenti, usq; ad Messie mortem omnes ad infernum descenderunt. Cap. VIII.

CAPNIO,

VT magis igitur constet neminem ab hoc diuino decreto exceptum fuisse, Patriarchas quoque, ac prophetas, cæterosq; sanctos ueteris testamenti usque ad Messie mortem omnes ad infernum descendisse, hic probare haud ineptum esset. GAL. Id igitur primo de Patriarchis uerum fuisse ostendam. Et de Abraham quidem inde colligitur, ubi Gen. 15. ita ei à Deo dictum est *ואתה הברא אל* Hoc est, Et Tu ibis, uel intrabis ad patres tuos in pace, sepelieris in senectute bona. Vbi ait Rabbi Nahmon, Ibis ad patres tuos, qui idololatræ fuerunt, sicut dictum est Iehosue 24. capite, Ita dixit Dominus Deus Israeli, Trans fluuium habitauerunt patres uestri à seculo. Taras enim pater Abraham, & pater Nachor, coluerunt Deos alienos. Si igitur Abraham dictum fuit, Ibis ad patres tuos. Patres autem ipsius cum idololatræ fuerint, quod in inferno essent, dubium non est. Quare Abraham ipsum ad infernum descensurum fuisse, certum est. Verumtamē cum Abraham fidelissimus esset Dei

Dei cultor, ac iustus, nec igne inferni, nec à dæmonibus infestandus erat. Ideo dictus est ad patres suos in pace iturus. De Iacob uero ex eo habetur, quod Gen. 37. ita scribitur, *ויקראו כל בניו וכל בנותיו לבחור וימאן* Id est, Et surrexerunt omnes filij eius, & omnes filia eius ad consolandū eum. Renuitq; consolari, & ait, Quia descendam ad filium meum lugens in infernum. Et fleuit eum pater eius. Glossa R. Selomonis, In infernū inquit, id est in sepulchrum iuxta literæ quidem superficiem, sed iuxta Midras, hoc est secundum glossam, id est in gehennam. In Beressith autem rabba, id est in expositione libri Genesis, super hunc locum, sic dicitur, Omnes filia eius cur dictum est, cum unam tantum haberet filiam, scilicet Dinam? Quia non est prohibitum homini uocare generum filium suum, & nurum filia suam. Sequitur, Et fleuit eum pater eius, id est Ishac cum eo flebat. Cum autem egressus esset ab eo, lauabat se & ungebat, & comedebat ac bibebat. Et quare nō reuelabat ei (scilicet Ishac ipsi Iacob) quod Ioseph uiueret, qui hoc spiritu prophetico sciebat? Quia dicebat Ishac, Deus non reuelauit ei, & ego reuelabo? Hæc ibi. CAP. Iudæi nostri seculi nequitiam peruertendæ scripturæ deponere nescientes, aiunt hoc in loco *שאול* seol, nō infernum, sed foueam uel sepulchrum significare. GAL. Falsum eos asserere, ratio latere nō sinit. Iacob enim filij sui corpus non opinabatur sepultum fuisse, sed à fera pessima deuoratum. Vnde dixit Gen. 38. *חיה רעה אבלתהו טרה יוסה* Id est, Fera mala comedit ipsum, direptione direptus est Ioseph. Ex quo proculdubio liquet, ipsum nec de se nec de filio quantum ad corpus, sed quātum ad animam fuisse locutum, neq; etiam de tumulo, sed de inferno, quo animam filij sui iam præcessisse credebatur, ea uerba protulit. Quod R. Selomo animaduertens, non hanc arripuit falsitatem, sed aliam, dicens, Quod cum dicitur *אל בני* el beni, id est ad filium meum, ibi dictio hæc *אל* el non ad, uel uersus, sed propter significet. Vnde hunc esse sensum ait, Descendam propter filium meum, lugens in sepulchrum. Cuius falsitatem, cæterorumq; ipsum sequentium, Rabbi Ankelos Chaldaicus interpres, euidenter ostēdit, qui has dictiones Hebraicas *אל בני* el beni, id est ad filium meum, ita Chaldaicè transtulit, *לית ברי* Leuath beri, id est apud filium meum. Ex quo aperte patet, quod *אל* el, hoc loco non propter, sed ad, uel rursus, uel apud significat. Et sic ubicunque in pentateucho ponitur, apud Hebræos hæc dictio *אל* el, ipse eam Chaldaicè *לית* Leuath, quod idem est quod apud, uel ad, uel uersus, interpre tus est. Nam illud quod in libro Gen. ita Hebraicè scribit, *Et iuit Esau אל ישמעאל* el Ismael, id est ad Ismael, ipse Chaldaicè sic traduxit, *לית ישמעאל* Leuath Ismael, id est apud uel uersus, uel ad Ismael. Illud etiam quod Gen. 18. sic Hebraicè dicit, *ואל חבקר רץ אברתם* Ve el habakar raz Abraham, id est & ad boues cucurrit Abraham. Ita ille Chaldaicè transtulit,

*Iudæorum iu-
niorū obiectio.*

Confutatio.

*R. Selomonis
falsa expositio.*

transtulit, וְלוֹת הָרִיָּא רַחֵם אַבְרָהָם Vluath tore cahat. i. uersus, uel apud, uel ad boues cucurrit Abrahā. Si igitur in præmissis uerbis Jacob, hæc dictio אל el, propter significaret, ibi pro ea nō לֹוֹת Leuath, quod apud uel ad, uel uersus significat, sed בְּרִיל Bedil interpret posuisset. Proprie enim בְּרִיל Bedil Chaldaicè, idem est quod propter Latine. Nam illud quoque Domini uerbum de Sodomitis ad Abrahā Gen. 18. dictū, Non delebo propter decem, ita in Chaldaicū uertit, Non delebo בְּרִיל עֶשְׂרֵה Bedil hasra. i. propter decem. Et sic etiam de alijs quæ plurimis locis. Quæ cum ita sint, palam profecto liquet, quod sciebat Jacob animam suam in infernum ituram. Quod per consequens nec de aliorum omnium animis dubitabat, cum ipse sanctus esset atque propheta. Quare & credebatur animam filij sui quauis iustissimi, ob originalis tamē noxæ cōtagium, illuc fuisse profectam. Quod cæteri etiam Patriarchæ, omnesque prophætæ usque ad Messiaë passionem, ad infernū descenderint, non solū ex præcedentibus, sed etiā ex Talmud euidentius patet. Nam in libro qui חַגְיָה Haghiga. i. historia dicitur in c. quod incipit חַבְל חַיִּיבִין Haccol hayeuin. i. omnes tenent. Ita legit, R. Elazar cū appropinquaret ad scripturā hanc 1. Reg. 28. scriptā, וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֵל שְׂאוּל לְמַח הַרְגָתוֹי לְהַעֲלֹת אֹתוֹי. Et dixit Semuel ad Saul, Quare terruisti me, uel tremere me fecisti, faciendo me ascendere? Dicebat, Ex quo Semuel iustus de iudicio timebat, quanto magis nos? Et quid est quod scriptū est ibidē? Et dixit mulier ad Saul אֱלֹהִים Elohim. i. Deos, uel iudices, uidi ascendentes de terra. Quoniam duo erāt, quorum unus erat Semuel, alter Moses. Iuit enim Semuel & adduxit Mosē secum, & ait, Forsitan (quod absit, & pax sit) ad iudiciū quæror. Surge ergo mecum. Nec enim una quidem dictio est in lege abs te scripta, quam ego non cōpleuerim. CAP. Vellē historiam hanc de Semuele, quem cum esset mortuus, rogatu Saulis regis phitonissa ex inferno ascendere fecit (ut in 28. cap. primi libri Regum legitur) secundum Hebraicorum Doctorum glossas expositam, abs te audire. GAL. Audi igitur quæ hac de re in Midras וַיִּקְרָא Vaikra, id est, in expositione libri Leuitici leguntur. Ibi enim super illud 20. ca. eiusdem libri dictum, וְאִישׁ אִוֶּן אִשָּׁה בִּי יִהְיֶה בְּתֵב אִוֶּן אִוֶּרְעוּי בְּיֹוֹת וַיִּמְוֹר. Id est, Vir siue mulier in quibus fuerit spiritus phitonicus, aut diuinationes, morte morientur. Sic dicitur (quod ad propositum nostrum optime spectat) Et uenerunt, Saul scilicet & duo uiri eius comites, ad mulierem nocte. Et nunquid nox erat? Sed illa hora fuit eis obscura ut nox. Et ait, scilicet Saul mulieri. Diuina quæso mihi per אִוֶּן ob, id est per phitonem, & fac ascendere mihi ex inferno illum quem dixero tibi, iurauitque ei Saul in Domino dicens, Viuit Dominus, si id est non accidet tibi peccatū in facto, uel in uerbo isto. Dixit autem mulier, Quem faciam tibi ascendere? Ait ei Saul, Semuelem fac mihi ascendere Magistrum omnium prophetarū, temporis scilicet sui. Fecit itaque mulier

Questio.

mulier illud quod fecit, fecitque eum ascendere. Sicut dictum est primi libri Regum 28. cap. Et uidit mulier Semuelem, & clamauit, Cur decipisti me? Nam tu es Saul. Et unde cognouit eum? Dixerunt Magistri nostri, Quod nō eodem modo ascendit mortuus Regi, & alijs. Quando enim regi ascendit, faciem habet sursum, & pedes deorsum. Quando autem rustico, faciem habet deorsum, & pedes sursum. Dixit ad eam rex, Ne timeas, si quid uidisti. Et ait mulier אֱלֹהִים Elohim, id est deos uel iudices ideo dixit, quia duo fuerunt. Et qui fuerunt? Moses & Semuel. Cum audiuit hoc Saul, timuit: quoniam unum uocauerat, & duo ascenderunt. Sic enim dictū est ibidem, Ascendentes de terra. Et ait ad eam, Quæ est forma eius, Semuelis uidelicet? Dixit ipsa, Vir senex ascendens, & amictus pallio. Et ait Semuel ad Saul, Cur terruisti me, uel tremere me fecisti, ut faceres me ascendere? Ecce uerba in quibus est ratio à loco maioris & minoris. Nam si eximius omnium prophetarū, Semuel scilicet, iudiciū timuit, quanto magis ceteri omnium? Et quid est, quod ei adiecit? Et cras tu & filij tui mecum eritis. Mecum, id est in pace mea. Cumque Saul audiret hoc, festinauit, & cecidit iuxta plenitudinem stature suæ in terram. Dixerunt ei Abner & Amasa, Quid dixit tibi? Ait eis, Tu ibis ad prælium, & corruis, & filij tui reputabuntur Principes. Dixit Rabbi Symeon, Tunc uocauit Deus sanctus & benedictus angelos ministerij, & ait eis, Venite & uidete, qualem creaturam creauit in mundo isto. In uita enim huius mundi homo qui uadit ad conuiuium, non facit secum ire filios suos, ne fascinentur. Et ecce hic descendit in prælium, & scit se occidendum, & nihilominus assumit filios suos secum gaudens, applaudendo iusticiæ diuinæ, quam imminere sibi non ignorabat. Tradiderunt autem Magistri, quod ob quinque peccata iuste occisus fuit. Sicut dictum est primi libri Paralip. 10. capite, Et mortuus est Saul propter præuaricationem suam, qua præuaricatus est, in Dominum uidelicet, eo quod non seruauerit uerbum Domini super eos. Et quod interfecerit Nob ciuitatem sacerdotum, ut legitur 1. Paral. 10. Et quod non obedierit Semueli, qui dixerat ei, Septem diebus expectabis. Et reliqua, & ipse non fecit sic, sed obtulit sacrificiū. Et quod pepercerit Agag, ut habetur 1. Reg. 15. Et quod consulerit phitonissam, & nō dominum. Propterea interfecit eum. Hæc omnia ex prædicta Midras. Quibus nihil efficacius, nihil fortius esse potest, ad probandum contra Iudæos nostri temporis. Quod omnes homines tam boni, quam mali, usque ad Messiaë aduentum ad infernū descenderint, ibique diuina permissione detinerent. Nā si Moses & Semuel prophetarū principes, omniumque sanctissimi (de quibus Deus ipse testimoniū perhibēs, apud Iere. 15. sic ait, אִם יַעֲמֹד בְּשֵׁחַ יִשְׂמוּאֵל לְפָנַי אִין נִפְשֵׁי לַעַם הַזֶּה. Id est, si steterint Moses & Semuel in conspectu meo, non est anima mea ad populum istum) in infer

Peccata Saul propter quod occisus est.

in inferno fuerint propter originale peccatum detenti, ut ex hac traditione patuit. Quanto magis ceteros omnes, qui nec eis similes erant, nec tanta aut sanctitate aut dignitate præditi, eò descēdisse, ibiq; detentos fuisse, usq; ad Messiaë redemptionem, censendum est? CAP. Qui-

Obiectio.

dam aiunt, & pie quidem, non fuisse Semuelem, quem phitonissa ascēdere fecit, sed ipsum humani generis hostem, qui ut Saulem deciperet,

Prima ratio.

Semuelem se esse mentitus est. Quomodo enim ut dicitur in Decretis 26. q. 5. c. Nec mirum, fieri poterat. Vt Semuel & natiuitate sanctus, & uitæ operibus iustus, arte magica attraheretur. At si non attractus est, consensit tamē, quod utrunq; de uiro iusto credere, aduersum est. Nul-

Secunda ratio.

lum enim suffragium habet iusticia. Vtrum attractus, an uoluntarius spirituale amiserit meritum, quod positus in carne, quæsierat. Si præ-

Tertia ratio.

terea Semuel Sauli uere apparuisset, se adorari ab eo uir iustus minime permisisset, qui Deum solum adorandum esse, prædicauerat. Qualiter insuper homo Dei, qui cum Abraham in refrigerio erat, ad uirum pestilentiaë, gehennæ ardore dignum, cras mecum eris dixisset? Quare malignus ille spiritus duobus his titulis, fallaciæ suæ subtilitatem prodidit. Quia & sub habitu ac nomine Semuelis, se contra legem adorari permisit, & uirum peccatorum onere pressum (cum magna sit peccatorum atq; iustorum distantia) cum Semuele iustissimo futurum, menti-

Responsio.

tus est. GAL. Mirantur hi, quonam pacto malignus spiritus animam iusti, ut uideretur, & cum Saule loqueretur, excitare potuerit. Nonne magis mirandum est, quod satanas Dominū ipsum assumpserit, eumq; & supra templi pinnaculum constituerit, & in montem excelsum transtulerit? Non est enim absurdum mi Capnio, credere aliqua diuina dispensatione permessa fuisse. Quatenus non dominante magica arte, sed Dei dispositione occulta, quæ & phitonissam & Saulem latebat, se spiritus iusti aspectibus regis ostenderet, diuina eum sententia percussu-

Alia obiectio.

rus. CAP. Quam ob rem ergo Semuel se à Saule adorari permisit, cum adorationis cultus soli Deo exhiberi debeat, iuxta illud Deut. 6.

Responsio.

cap. dictum, Dominū Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. GAL. Primum in hoc animaduertendum est, quid hoc loco primi libri Reg. 28. cap. scriptura dicat. Dicit enim sic, ויקר אדם ארצה וישתחו. Id est, Et inclinauit faciem suam ad terram, & adorauit. Non igitur dicit, quod Saul Semuelem adorauerit, sed quod adorauerit duntaxat. Quam ob rem non incongrue dici potest, quod Deum tunc, & non Semuelem adorauerit. Quicquid enim dubiū est, debet semper humanitas in melius interpretari. Deinde esto, quod Semuelem adorauerit, neq; ideo Semuel ipse contra legem egisse dicendus esset, quod se adorari permisit. Cum uerbum hoc וישתחו quod adorare significat, dupliciter (ut ipse nosti) apud Hebræos sumatur, quemadmodum adorare, colere, uenerari, atq; reuereri apud Latinos, pro adoratione scilicet latræ, quæ

quæ soli Deo debetur, & pro adoratione dulciæ quæ creaturis exhibetur. Vt ex multis sacre scripture locis uideri potest. Si propterea igitur Saul impius esset, quod Semuelem adorasset: & Semuel idcirco diabolus censendus, quod adorari se permisisset. Cum de consimilibus idem debeat esse iudicium, pari quoq; ratione Nathan propheta impius dicendus esset, & ipse Dauid diabolus iudicandus. Cum alter eorum alterum adorauerit, alterq; ab altero se adorari permiserit. Ita enim de ipsis 3. Reg. 1. cap. legitur, ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפני ארצה. Hoc est, Et nuntiauerūt regi, dicentes, Ecce Nathan propheta. Et intrauerit, uel uenit ad faciem regis, adorauitq; regem super faciem suam in terra. CAP. Cur Semuel dixit Sauli, Cras mecum eris? Nam si Semuel iustus erat, & Saul peccatorum pccnis ob-

noxius, simul in altero seculo esse non poterant. GAL. Aiunt quidam ex nostris, & recte quidem, Quod cum mortuus tunc uiuo mortem prænunciaret, uerbum illud, Cras mecum eris, ad pærem non loci, sed mortis conditionem refertur. Hebræi tamen Saulem saluum fuisse, atq; post mortem in loco iustorum receptum asserunt. Nam & si peccator extiterat, à Semuele tamē, quod Dominum reliquisset, & phitonissam cōsulisset, reprehensus, sufficientem pccnitentiā egit. Quod quidem inde (ut dicūt) insinuat. Quod tanquam gaudens de diuina iustitia, ipse cum tribus filijs ad suam, ipsorumq; mortem, cuius præscijs erat, ob defensionem populi Dei prudenter ac studiose cucurrerit. Nec ob-

Responsio nostrorum.

stat (ut aiunt) quod se ipsum lethaliter à sagittarijs sauciatum, occiderit. Cum se iam neq; pugnare ualiturum, neq; ulterius nisi modicum, ac in Dei contumeliam, & in sui ipsius ludibrium, uicturum non ignoraret. Aiunt quippe peccatum nullum esse, quin potius meritum, hominem se ipsum perimere, ubi se ad creatoris contumeliam uicturum uidet. Hinc Sampsonem se ipsum occidisse dicunt. Hinc & sibi ipsi manus iniectisse uenerandum uirum illum affirmant, de quo 2. Mach. 14. capite, sic legitur, Cum iam comprehēderetur, gladio se petijt, eligens potius nobiliter mori, quam fieri peccatoribus subditus, & supra natales suos indignis iniurijs agi. Cum igitur Saul & propter pccnitentiā, quam acturus erat, & propter martyriū, quod bellum Domini gerendo, subire debebat, iustificandus esset. Ideo inquit, recte ei Semuel dicere potuit, Cras & filij tui mecum eritis. Obiectis igitur an-

Responsio Hebræorum.

tedictis non obstantibus, dico salua sanctæ Romanæ Ecclesiæ definitione, cui me semper in omnibus submitto, quod tunc uere Semuel ipse, & non diabolus, Sauli apparuerit. Quamuis enim quædam in præmissa historia dicta, & ad uisum phitonissæ, quæ se Deos uidisse dixit, & ad intellectum Saulis, qui ascendentem Semuelem esse intellexerat, & non ad ueritatis rationem trahi possint. Ob tria tamen quæ ibi referuntur, si uere anima Semuelis tunc ibi non affuisset, non uideretur sa-

Responsio auctoris.

cræ historiæ scriptor à mendacio excusari, nec uerigraphus existiman-
 dus esset, quod profecto absurdum est dicere. Quorum primum est.
 Et dixit Semuel ad Saul, Cur terruisti me, uel tremere me fecisti, uel in-
 quietasti me, ut ascendere me faceres? Secundum uero est, cum subdi-
 tur. Et dixit Semuel, Cur interrogas me? Et Dominus recessit à te. Ter-
 tium demum est, cum subinfertur. Et cras tu & filij tui mecum eritis. Et
 reliqua usq; ad locum illum. Timuit Saul ualde de uerbis Semuelis, ut
 legitur primi libri Regum 28. c. Ex his igitur satis (ut arbitror) palā est.
 Quod si is qui toties Semuel nominatus est, diabolus fuisset, haudqua-
 quam huius sacrae historiæ autor, in non paruam ipsius sancti uiri iniu-
 riam, & in discrimen erroris fidelium, atq; in autoritatis sacrae scripturæ
 detrimentū, eum Semuelem tam sedulo toties nuncupasset. Postremo
 licet cacodæmon Semuelem Deo permittente ad Saulem adduxerit,
 siue traxerit, nō tamen propter hoc iusticia, aut sanctitas in eo penitus
 suffragium perdidit. Sicut nec in sancto Iob à diabolo tam uehemen-
 ter afflicto, nec in Paulo colaphis ab eodem affecto, nec in Antonio ab
 ipso diris uerberibus acto, nec etiā in ipso Domino Iesu Christo à mē-
 bris ipsius diaboli patibulo crucis affixo. Maxime cum per huius rei
 ueritatem, nobis & damni peccati originalis magnitudo ostēditur, &
 aduentus, & misericordiæ, ac gratiæ redemptoris necessitas demon-
 stratur, & tandem Iudæorum recentiorum negantium, patrum iusto-
 rumq; antiquorum ad limbum descensum, impudentia efficacius con-
 futatur.

*Quod sancti patres in inferno à diabolo Deo permittente, propter Adæ
 peccatum detinebantur. Et de limbo, ad quem descendebant. Cap. IX.*

CAPNIO,

Sancti patres, & prophetae, cæteri q; iusti qui usque ad Messia
 mortem ad infernum descenderunt, detinebantur ne ibi à dia-
 bolorum Dic obsecro, quid de hoc ueteres Iudæorum senserint.
 GAL. Potestatem quidem sanctos & iustos in inferno usq; ad Messie
 passionem detinendi dæmones habebant, facultatem tamen eis uel no-
 cendi, uel mali alicuius inferendi, nullam prorsus habebant. Nisi enim
 à diabolo Deo permittente, usq; ad Messie aduentum detenti fuissent,
 nequaquam uerum nec uerisimile esse poterat, quod diabolus ipse Se-
 muelem omnium prophetarum sanctissimum, nec non & Mosē cum
 eo ad phytionis præceptum traxisset. Constat enim eam quicquid e-
 git, per dæmones egisse. Præbet autem mihi dicendi audaciam, quod
 ante Christi aduentum sancti apud inferos propter Adæ peccatum à
 diabolo permissione diuina detinerentur, non solum id quod dictum
 est, uerum etiam longe magis Pauli apostoli sententia, de Domino
 nostro

nostro Iesu Christo, ad Colossenses secundo capite, dicentis, Quod ip-
 se fuit expoliens principatus & potestates, infernales uidelicet, ut ibi
 dicit glossa, auferendo ab eis Abraham, Ishaac, & Iacob, cæterosq; iu-
 stos, traduxit eos, id est longe à re tenebrarum ad cælum duxit.
 HOG. Recte quidem ais Galatine. Nam ad huius sententiæ tuæ con-
 firmationem, super illud Psalmi illius qui uigesimus tertius est in ordi-
 ne. Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, &
 introibit Rex gloriæ. Ita glossa dicit, Vox est angelorum, qui Chri-
 stum ad inferos descendentem, præcesserunt: dicentes, O principes
 inferni, auferite potestatem uestram, qua hucusque in inferno iustos
 omnes detinebatis. GAL. Bene quidem, ac pie Hogoftrate dicis.
 Sed caue tibi à Iudæis, qui hoc loco sic habent, שאר שערים ראשיכם
 והושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד Hoc est, Attollite portas capita
 uestra, & eleuamini portæ æternales, & ueniet, uel intrabit Rex glo-
 riæ. Patitur tamen Hebraica litera, ut dicatur, Attollite portæ capita
 uestra. Sed non attollite portas principes uestras, ut æditio nostra ha-
 bet. Quod autem (ut ad quæsitum Capnionis nostri redeam) nullam
 sanctis patribus inibi detentis, nocendi potestatem cacodæmones
 haberent, ex eo quod in Midras coheleth, id est, in expositione Eccle-
 siastis scriptum est, colligitur. Vbi super illud tertij capitis dictum,
 מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה Id est, Quis scit, an spiritus
 filiorum Adam ascendat sursum. Sic dicitur, Animæ iustorum repo-
 nuntur in apotheca, uel cellarario. Et hoc est, quod ait Abigail ad Da-
 uid, in spiritu sancto dicens primi libri Regum uigesimo quinto ca-
 pite, ותחת גפשי ארני צרורה בצרור החיים את יהוה אלהיך Hoc est,
 Et erit anima Domini mei ligata in ligatorio uiuentium siue uitæ, ad
 Dominum Deum tuum. Poterat ne fieri, ut ita essent animæ impio-
 rum? Docet hoc nos quod sequitur, ואת גפשי איביר יסלענה בתור בת
 הקלע Id est, Et anima inimicorum tuorum circumuoluetur in me-
 dio palmæ fundæ. Vbi glossa Rabbi Selomonis. Palma fundæ (in-
 quit) est frustum corij latum, instar palmæ factum, in medio fundæ,
 ubi ponitur lapis. Item glossa Rabbi Kimhi ait, Cum dicitur את יהוה
 eth Adonai, את eth, hic ponitur loco אל el, id est ad. Sicut in libro
 Iudicum decimo nono capite, ואת בית יהוה אני הולך Id est, eth beth,
 hoc est, Ad domum Dei ego uado. Item Iob uigesimosexto capite,
 את מי בגרה מליך Hoc est, Eth mi, id est ad quem annunciaisti uerba.
 Ex his patet, quod id quod Abigail per spiritum sanctum (ut paulo
 antè ab eis dictum est) uiuentium ligatorium uocauit, instar conserua-
 torij gemmarum, uel pecuniæ, quæ in sacculo, uel in panno ligantur,
 & seruantur, hoc Iudæorum Doctores animarum iustorum apothe-
 cam seu cellarium appellarunt. Et quod in præcedentibus gehenna,
 alijsq; multis nominibus dicitur, hoc ipsi fundæ palmam nūcuparunt.

Duo animarū
receptacula, se-
cūdam priscos
Hebræorum.

Ex quo aperte liquet, duo olim apud Hebræos animarum receptacula fuisse, unum scilicet bonorum, alterum malorum. Vtrunque tamen infernus uocabatur. Sed impiorum quidem locus שאול תחתית scoltahthith, id est infernus inferior, iustorum uero locus, infernus superior dicebatur. Sicuti ex eo colligi potest, quod Deuter. 32. ca. scriptum est, cum dicitur, בִּי אֵשׁ סָרַחַת בְּאֵפֵי הַחִקּוֹר עַר שְׂאֵל תַּחְתִּית Id est, Quia ignis succensus est in ira mea, & ardebit usque ad infernum inferiorem. Glossa in libro Tanhuma dicit, In ira mea, id est in medio gehennæ. Sicut consequenter dicitur, Et ardebit usque ad infernum inferiorem. Item Proverbiorum decimoquinto, אֲרָה חַיִּים לְמַעַלָּה לְמַשְׁכֵּי־לְבוֹשׁ צוּר מִשְׂאֵל מִטָּה Id est, Semita uitæ ad superna intelligenti, ut declinet ab inferno inferiori. Hæc traditio. In Midras quoque tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psalmi octuagesimi quinti, בִּי חֲסֵד גְּדוֹלָה עָלַי וְהַצֵּלָה נַפְשִׁי מִשְׂאֵל תַּחְתִּית Id est, Quia misericordia tua magna est super me, & liberaisti animam meam ex inferno inferiore. Legitur Rabbi Ioden sic dixisse, Via adulterorum data est in profundum inferni. Et hinc est, quod dicit, Quia misericordia tua magna est super me, & liberaisti animam meam ex inferno inferiori. Vbi glossa Rabbi Selomonis: Via (inquit) adulterorum est, ut sint in profundo inferni, & inde liberaisti me, cum dixit mihi Nathan, Dominus quoque transtulit peccatum tuum. Hæc Rabbi Selomo. Quoniam igitur locus inferior, non dicitur nisi respectu loci superioris. Sunt enim superior & inferior nomina correlatiua, quæ posita, se ponunt, & perempta, se perimunt, ut ait Philosophus in prædicamentis. Manifestum profecto est, quod cum Dauid de inferno inferiori meminisset, necessario superiorem infernum esse insinuauit. Quod & per earum expositiones euidenter ostenditur. Hunc autem infernum superiorem portas inferni Hezekias appellauit, cum apud Isaiam trigesimo octauo capite, ita dixit, אֲנִי אִמְרֵתִי בְּרַבִּי יָמֵי אֵלֶכָה בְּשַׁעֲרֵי שַׁעַר Hoc est, Ego dixi in abscissione dierum meorum, uadam ad portas inferni. Id est, uadam ad limbum. Qui cum sit quasi in principio inferni, non inepte porta inferni dicitur. Et hunc infernum Christus expoliavit, quum animas sanctorum patrum inde eduxit.

Limbum pa-
trum quomodo
Hebræi uoca-
bant.

Quod enim nos limbum, id est, locum requiei, seu sinum Abrahamæ dicimus, hoc prisci Hebræorum צֶרֶר czeror, id est, ligatorium, siue conferuatorium, uel אֲצִיז oczar, id est, apothecam siue cellarium, uel portas inferni, uel infernum superiorem uocabant. Vnde patet, unam omnino atque eandem fuisse fidem eorum, atque nostram.

Quod

Quod animæ electorum non poterant, nec debebant nisi à Messia Deo
& homine ex inferno liberari. Caput X.

CAPNIO,

ANimas iustorum quæ propter Adæ peccatum in inferno tanquam in carcere detrusæ detinebantur, à solo Deo inde liberandas fuisse, nunc te ostendere, par est. GAL. Ad id probandum, illud in primis adduco, quod in Midras Sirhassirim, id est in expositione Cantici canticorum legitur. Ibi enim super illud 2. c. dictū, אֲנִי הַבְּצֵלָה הַשְּׂרוּן שׁוֹשַׁנַּת הַעֲמֻסִים Hoc est, Ego narcifus, uel rosa terræ campestris pinguissimæ, liliū profundorum siue conuallium. Ita dicitur, Hoc est quod scriptum est Psal. 130. מִמְּעַמְסִים סָרַחְתִּיר יְהוָה Id est, De profundis uocaui te Deus. Dixerunt autem Magistri, Quod ecclesia Israel dixit hoc. Quæ ait, Ego sum dilecta à Deo. Ego quippe data ero in profundis gehennæ, quatenus redimat me inde Deus sanctus & benedictus. Hoc est autem quod dictum est Psal. 89. Et subire me fecit de puteo tumultus, & de luto fecis, id est de inferno. Rabbi Ruben dixit, Nisi scriptura dixisset Isa. 66. cap. non licuisset dicere, sed ex quo scriptum est, dici potest בִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט Hoc est, Quia in igne, uel per ignem Deus iudicatus est. Non enim scriptum est שׁוֹפֵט sopher, id est iudicans, sed נִשְׁפָּט nispat, id est iudicatus. Et ipsum est, quod Dauid per spiritum sanctum dixit Psal. 25. גַּם בִּי אֵלֶךְ בְּגִיא צִלְמוֹת לֹא אִירָא רַע בִּי אֵתָה עֲבוּרֵי שְׂבַטְךָ וּמַשְׁעֲנֹת הַבַּיִת יַחַמְנֵנִי Id est, Etiam cum ambulauero in ualle umbræ mortis, id est inferni, non timebo malum, quoniam tu mecum eris. Virga tua, id est tormenta tua, & baculus tuus, id est lex tua, ipsa consolabuntur me. Erīt ne autem hoc possibile absque tormentis? Docet quid sit ad hoc dicendum, cum ait ibidem, אֲנִי טוֹב וְחֵסֶד יִרְדְּפוּנִי Hoc est, uere, uel saltem bonum & misericordia subsequenter me. Et hoc possibile ne est in hoc seculo? Docet quid dicendum sit, quod sequitur, וְשִׁבְתִּי בְּלִי יָמֵי חַיִּי Id est, Omnibus diebus uitæ meæ. Et quare? בְּבֵית יְהוָה לְאֹרֻךְ יָמִים Hoc est, Quia habitabo in domo Dei in longitudine dierum. Hæc omnia traditio. Quod autem Adam, nec non & filij eius propter ipsius peccatum, in carcere inferni usque ad redemptoris aduentum detrusi fuerint, & quod per nullum alium nisi per Deum ipsum reparari potuerint, in Midras kohelth, id est in expositione Ecclesiasticis optime innuitur. Vbi super illud 7. cap. eiusdem libri dictum, וְיָדָה אֵת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים בִּי מִי יוֹבֵל לְהִקֵּן אֵת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי. i. Vide opus Dei. Quis enim potest aptare, uel reparare id quod torserit, uel obliquauerit? Sic ad literam legitur. Dixit R. Azdrías, In hora qua Deus sanctus & benedictus creauit primum Adam, tulit eum, & duxit, atque reduxit per omnes arbores paradisi, dixitque ei, Vide opera mea, quam pulchra, & glaudabilia sint, & quicquid creauit, propter te creauit. Præbe mentē

tuam, ut non corrumpas, uel destruas mundum meum. Si enim destrueris, non erit post te qui repararet. Et non solum hoc, sed etiam ipsi iusto causabis mortem. Sicut scriptum est Isa. 57. capite, חזירי אבר ואין איש שם על לב. Hoc est, Ipse iustus perijt, & non est uir uel aliquis, qui consideret super cor. Sicut etiam dictum est Eccle. 7. c. ויש צדיק אומר בצדקו. Id est, Et iustus perijt in iustitia sua. Cur similis fuit Moses Magister noster? Similis fuit filio mulieris pręgnantis, quę in domo captiuorum tenebatur capta. Quę ibi peperit, ibi nutriuit, & ibi mortua est. Post aliquot uero dies transiuit rex per ostium carceris. Cum quę uidisset eum transeuntem filius illius mulieris, cępit clamare, ac dicere, Domine mi Rex, hic natus sum, hic educatus sum. Et nescio, ob cuius peccatum hic detentus sum. Respondit ei Rex, Propter peccatũ matris tuę. Hucusque traditio. In qua breui & congrua quidem similitudine Iudęis à pręscis eorum Magistris euidenter ostensum est, totum genus humanũ fuisse olim propter Heuę atque Adę peccatum in carcere regis totius mundi non iniuste detentũ. Nam si Moses prophetarũ omnium apud eos maximus, iuxta illud Deuter. ult. cap. ולא קם וביא עור כי ישראל במשה אשר. i. Et non surrexit ulterius in Israel. Sicut Moses, quem nouit Deus facie ad faciem. Id est (ut R. Ankelos ait in Targũ) Cui reuelata est facies ad faciem. A detentione carceris regis cęlestis nequiuuit eximi, ut pręmissa parabola manifeste ostendit, quanto minus aliquis alius inde eximi ualuit. In eo autem quod prędicta traditio refert, Deum Adę dixisse, Quod si peccando mundũ suum quodammodo corrumpere, uel destrueret, non esset post eum, qui illum reparare posset, aperte insinuatur, uniuersum propter Adę peccatum quodammodo corruptum, non potuisse nisi à Deo reparari. Cum enim Adam peccauit, suo peccato totum humanum genus infecit, atque corrupit, se suosque posteros duplici mortĩ, atque carceri infernali obligando. Quare totum uniuersum quod propter hominem creatum fuerat, ut supradicta traditio attestatur, cum esset à suo fine frustratum, corruptum quodammodo, atque destructum fuit. Quam ob rem ad ipsius uniuersi instauracionem, aliquis necessarius fuit, qui post Adam nec potentia, nec tempore, nec dignitate, nec uirtute, nec sanctitate omnino esset, sed omnibus his modis, ac etiam æternitate ante ipsum foret. Cum igitur Adam omnes homines pręcesserit, nullus homo purus potuisset ipsum humanum genus, nec per consequens uniuersum instaurare. Et licet angeli Adam ipsum & tempore & dignitate secundum naturam pręcesserint, angelum tamen sui reparatorem, atque redemptorem homo habere non debuit. Tum, quia forte ad tam magnum negocium nulla potestas, nisi diuina satis erat. Tum etiam, quia si angelus hominem ab æterna dånatione liberasset, homo eius obsequio ac seruituti uideretur astrictus. Quare ad eam dignitatem,

Homo non poterat humanũ genus reparare.

Angelus non debuit humanã naturam instaurare.

gnitatem, quam si non peccasset habiturus erat, haudquaquę instauratus esset. Cum homo ipse qui solius Dei seruus, & angelis æqualis per gratiam futurus erat, eius seruus foret, qui nec Deus esset, nec eius serui angeli forent. Quocirca concluditur, hominem modo supradicto perditum non per puram creaturam, sed per Deum ipsum reparari, atque à dånatione æterna liberari debuisse. Solus quippe Deus ad hoc & sufficiens erat per suam omnipotentiam, & sapiens per suam infinitam sapientiam, & uoluntarius per suam immensam clementiam. Non tamen absque suę iusticię satisfactione humanũ genus instaurare debebat, cum misericordia minime pręiudicare possit iusticię. Hinc est, quod sacris literis quemadmodũ misericors sapissime prędicatur, ita quoque & iustus frequentius dicitur. Nã licet Deo insit clementia, seu misericordia, quę omnem superat offensionẽ, inest etiam ei & iusticia, quę nullũ peccatũ remanere permittit impunitũ. Si enim peccatũ per iusticiã non puniret, sed semper per solã misericordiam remitteret. Deus certe eodẽ modo erga peccantẽ, & non peccantẽ se haberet, & impius atque iustus æquales in cõspectu eius essent. Quod deo nullatenus cõuenire posse, ex sacre scripturę dictis manifeste ostendit. Ait enim Psalmographus Psal. 11. יהוה צדיק ורשע יבחן וראת המס שנאה נפשו. i. Deus iustus, pbat & impiũ, & diligenti iniquitatẽ odit anima eius. Sapiens quoque Prouer. 10. c. dicit, גבור אמוני צדיק כי טוב כי פרי. i. Expectatio iustorum gaudiũ, & spes impiorũ peribit. Item Isa. 3. c. אמרו צדיק כי טוב כי פרי. i. Dicite iusto, quoniã bene, uel bonũ. Nam fructus operũ suorum comedet (iusti. s.) Veh impio neque, quoniã retributio manũ eius fiet ei. Et ut cetera huius generis omittã, Dauidis postremo uerba adducã, Psal. 61. sic dicẽtis, ולך ארני חסר כי אתה השלם. Hoc est, Et tibi dñe misericordia, quia tu reddis unicuique iuxta opera sua. Quãuis igitur Deus ad quem solũ humani generis spectabat reparatio, peccatũ primorum parentũ per solã misericordiam remittere potuisset. Quia tamẽ iusticia eius satisfactionem exigebat, quę & pręuaricatorẽ & satisfactorẽ eiusdem generis esse requirebat. Idcirco Deum & hominem esse oportuit, qui ipsum humanũ genus reparaturus esset. Hic autem esse non potuit, nisi Messias qui Deus & homo futurus erat. Quod autem ad sanandum, & instaurandum, ac redimendum humanum genus, nulla pura creatura sufficiens esset, ex eo potissimum uideri potest, quod in Echa rabbethi, id est, in expositione planctus Ieremię legitur, super illud secundo capite eiusdem libri dictum, מה אעירך מה ארמה לך הבה ירושלם מה אשוה לך ואנחמו בתולה בת ציון. Id est, Quid contestabor tibi? & quid affilabo tibi captiua filia Ierusalem? quid adæquabo tibi, & consolabor te uirgo filia Syion? Magna est enim uelut mare fractura tua. Quis medebitur tibi? Ibi enim hæc uerba sic exponunt, Quid contestabor tibi?

Nulla pura creatura ad reparandum humanum genus satis erat.

Hoc est, per quot prophetas contestatus sum in uobis? Id autem est quod scriptum est 4. Reg. 17. cap. Et contestatus est Dominus in Israel & in Iuda in manu omnium prophetarum suorum. Scriptum est etiam Iere. 44. cap. Et misi ad uos omnes seruos meos prophetas. Sequitur, Et quid assimilabo tibi filia Ierusalem: id est, quæ es filia timens & obtemperas mihi. Sequitur, Quid adæquabo tibi, & consolabor te? Quando aderit dies illa, de qua scriptum est Isa. 2. cap. Et exaltabitur Deus solus in die illa, & idola penitus mutabuntur. In illa hora consolabor te, uirgo filia Syion, id est filij signati. Magna enim est uelut mare fractura tua. Quis medebitur tibi? Dixit Rabbi Aben. Ille cui dixisti canticum super mare, ut habetur Exo. 15. cap. Quia ego Dominus medicus tuus. Hactenus traditio. Ex qua plane colligitur, solum Deum totum genus humanum quod propter Adæ peccatum egrotum iacebat, curaturum fuisse. Solus ergo Dei filius uerus Messias, sanctos patres ceterosque electos ex inferni carceribus liberare debebat. Quare uniuersum quod propter Adæ peccatum corruptum quodammodo & destructum fuerat, consequenter per Messiam ipsum instaurandum erat, & mors ipsa destruenda, atque angelica ruina reparanda.

Quod per Messiam & uniuersum reparandum erat, & mors ipsa destruenda.

Caput XI.

CAPNIO,

ID consequens uelim ego per eorum scripturas probares. GAL. Probabo utique. Quod igitur mundus iste uniuersus qui propter Adæ peccatum corruptus quodammodo fuerat, per Messiam reparandus esset, in Bereshith rabba, id est in expositione libri Genesis, optime ostenditur, super illud 2. cap. eiusdem libri dictum, אלה ואלה תולדות השמים והארץ בהבראם. Hoc est, Hæ sunt generationes cæli & terræ in creatione eorum. Ibi enim ita ad uerbum legitur. Dixit R. Bera chias, Quamuis creatæ fuerint secundum plenitudinem suam atque perfectionem. Quando tamen Adam primus peccauit, diminutæ sunt, & corruptæ atque concussæ, & ulterius ad decentem compositionem non reuertentur, donec ueniat filius Peres, iuxta illud Ruth ult. c. ואלה תולדות מרץ. Id est, Hæ sunt generationes Peres. Quod plenarie scriptum est, in signum scilicet quod omnia quæ propter peccatum diminuta erant, per filium Peres, qui à nostris corrupto uocabulo Phares dicitur, perfici atque compleri debebant. Sequitur בהבראם Behibbaram. i. in creatione eorum, uel cum creauit ea. Dixit R. אבהו Abhu. Cum ה he litera creauit ea. Mundus igitur iste cum ה he creatus est. He autem litera, quæ clausa est ab omni sui parte, & aperta inferius, sic enim facta est ה index est quod omnes ad infernum descendunt. Id uero quod in ea sursum tendit, indicium

indicium est quod inde ascensuri sunt. Fenestra autem eius in latere indicat uiros poenitentiae. Seculum uero futurum creatum est cum י iod. Quemadmodum enim iod staturam habet replicatam, ita enim facta est. Sic impiorum statura replicabitur, eorumque facies turbulentæ erunt in futuro. Sicut dictum est Isa. 2. וישחך האדם וישפל רום אנשים וישגב יהוה. i. Et inclinabitur sublimitas hominis, & inferiorabitur celsitudo uirorum, & exaltabitur Deus solus in die illa. Et quid est quod sequitur, והאלילים כליל יהלח. Hoc est, Idola uel imagines penitus commutabit. Illud quod scriptum est Isa. 26. בי ביה יהוה צור עולמים. Id est, Quia cum יה ioth he, formauit Deus secula, cum his enim duabus literis creauit secula Deus sanctus & benedictus. Hæc traditio. Quæ in Midras tehilim eodem fere modo habent, sup Psal. 113. qui incipit, In exitu Israel. Vbi sic dicit, אמר רבי יהודה הנשיא חבל על דמיון ולא משתבחין שאליה, ויהא לרבי אלעזר ולא אמרה לי כן אלא בר אמרה לי ביה שמו בשני אותיות הללו ברא חסדו ברור הוא שני עולמים שנאמר כי ביה יהוה צור עולמים ואין אור יועין אם העולם הזה נברא בחוץ העולם הבא נברא כי ממה שנאמר אלה תולדות השמים בהבראם בהבראם העולם הזה נברא בחולמה מה עיסקא שלה פתחה למטה וסתומה מכל צדיה כך העולם הזה כל מה שנברא בו יודין לשארל ואותה העקיצא שיש בה רבו לתחית המתים והעולם הבא נברא כי למה מה עיסקא שלי זה בפופה כך פניהם של רשעים עתידין להיות מבורכמות לעתיד לבא דבר אחר מה עיסקא שלי סטן בקומתה כך הרשעים לעתיד לבא שנאמר וישח גבות האדם משראה דור כן שבשתי אותיות הללו ברא חסדו ברור הוא שני עולמות החליל בוקלם בהם הללו יה. Hoc est, Dixit Rabbi Iudas hannassi. Funis super illos qui inquirunt, & non reperiunt. Sciscitatus sum quidnam hoc esset à Rabbi Blazar. Et non dixit mihi uerum. Sed taliter dixit mihi, Quidnam illud beia, id est in Deo, hoc est quod in יה iod he, sit nomen eius. Quia duabus his literis creauit Deus sanctus & benedictus duos mundos. Sicut dictum est Isaie 26. Quoniam in יה iod he, formauit Deus mundos. Et nos nescimus, utrum hic mundus creatus sit, cum ה he, & mundus futurus creatus sit cum iod. Et quid fecit nos nescire hoc? Quoniam dictum est Gen. 2. c. Hæ sunt generationes cæli & terræ. Vbi secundum proprietatem Hebraicę scripturę uidetur, quod cum יה iod he, uterque mundus creatus sit. Verum cum ה he, hic presens mundus creatus est. Quæadmodum enim dispositio huius literę ה he, aperta est inferius, & clausa ex omni eius latere. Sic seculum istud dispositum est. Quicumque enim creati sunt in eo, in infernum descendunt. Illud uero quod est in ea rectum, mortuorum uiuificationem significat. Seculum autem futurum creatum est cum י iod. Quare? quia sicut dispositio literę י iod staturam habet replicatam: ita facies impiorum pallidæ erunt, contrahentur & contristabuntur in futuro. Alius sermo. Quemadmodum dispositio huius literę י iod, modica est in sua statura, Sic impij in futuro. Sicut dictum est Isa. 2. Deprimetur sublimitas hominis. Cer-

nis. Cernens autem Dauid duabus literis istis creasse Deum sanctum & benedictum mundos duos, coepit cum eis magnificare & laudare Deum, dixitq; הללויה hallelu ia, id est laudate Deum. Cuius dictionis duae ultimae literae sunt יה iod he. Hæc ibi. Quod autem filius Peres per quem uniuersa perficiatq; cōpleri debebant, ut dicit antedēs traditio, sit ipse Messias, habet in ואלה שמות רבה Veelle semoth rabba, id est in expositione libri Exodi, super illud 21. cap. eiusdem libri dictū. Et ista iudicia. Vbi sic dicit, Tu inuenis omnes generationes quæ sunt in scriptura, diminutas, præter istas duas, uidelicet, Istæ sunt generationes coeli & terre, Gen. 12. Et hæc sunt generationes Peres, Ruth ultimo. Quod quidem magnam habet sententiam. Cur enim cum dicitur, Istæ sunt generationes coeli & terræ, generationes plenarie scriptæ sunt, id est non carent litera ו uau, sicut alia: Quia Deus creauit seculū suum, & non fuit angelus mortis in eo. Hac de causa scripta est supradicta dicitio תולדות toldoth, id est generationes מלא male, id est plenarie. Cumq; Adam & Heua peccassent, diminuit Deus תולדות id est generationes, quæ in scriptura sunt. Cum autem stetit Peres, factæ sunt תולדות toldoth, id est generationes מלא male, id est plenarie scriptæ sunt. Non enim ibi deficit ו uau. Quia Messias de ipso surget, & in diebus eius Deus sanctus & benedictus glutiet uel destruet mortem. Sicut dictum est Isaia uigesimo quinto capite, בלע המיתה לנצח Hoc est, Glutiuit uel destruxit mortem in sempiternum. Propterea תולדות id est, generationes Peres, מלא male, id est plenarie scriptæ sunt. Hæc traditio. Hoc idem etiam in Midras Ruth, id est, in expositione libri Ruth confirmatur, super eadem uerba, Hæc sunt generationes Peres. Cum sic ibi dicitur, Vbi cunq; in lege dictum est, תולדות toldoth, id est generationes, diminutæ sunt, hoc est una litera quæ uau dicitur, ibi deest, exceptis his duabus. Videlicet, Istæ sunt generationes coeli & terræ. 2. Gen. Et hæc sunt generationes Peres, Ruth ultimo. Et quam ob rem hoc factum sit, tandem utrobique eadem ratio redditur, quæ in præcedenti traditione reddita est. Ex quibus patet, quòd in aduentu Messia, & uniuersum quod propter Adæ peccatum pene corruerat, instaurandum erat, & mors ipsa destruenda.

Quod angelorum quoque ruina per Messiam reparanda erat.

Caput XII.

CAPNIO,

Quoniam teste philosopho perfectum est, cui nihil deest, & ad perfectam uniuersi instauracionem, angelicæ ruinae reparatio pertinere uidetur. Eam ob rem ad ostendendum, Messiam ipsum

ipsuntotius uniuersi perfectum reparatorem futurum fuisse, angelorum quoque ruinam per ipsum instaurandam fuisse, probare necessarium est. GAL. Id potissimum ac satis clare in Midras tehilim habetur, eo in loco, ubi super principium Psal. 89. משביל לאיתן האורח חסרי יהיה עולם אשירה Hoc est, Intellectus forti, uel uenturo, indigenæ uel illustratiuo, uel orientali. Misericordias Dei semper cantabo. Hoc modo legitur. Hoc est quod scriptum est Iere. 9. c. בי אם בואת יתחלל המתהלל חשבול וידע אותי בי אני יהיה עשה חסר משפט וצדקה בארץ Id est, Sed in hoc gloriatur, qui gloriatur, intelligere & nosse me. Quia ego Deus faciens misericordiã & iudiciũ & iusticiã in terra. Hæc sunt enim quæ uolui, Dixit Deus. Propter hoc dictum est Psal. 101. חסר ומשפט אשירה Hoc est, Misericordiã & iudiciũ cãtabo. Deinde in eadem Midras, sic immediate sequitur, יאמר להם אני אמרתיו עולם חסר יבנה את שמים הכין ולא השמים בלבד אלא את הכסא אינו עומד אלא בחסר שנאמר והובן בחסר בסא למה חרב רומה לכסא שיש לו ארבע רגלים והיה האחר מתמוטט וטל צדוד וסמכו בו היה הכסא של מעלה כביכול שנמוטט עד שהקדוש ברוך הוא סמכו וכמה סמכו בחסר הוא עולם חסר יבנה את שמים וכן רוד אמר לעושה השמים בתבונה ועל יד מן הם עומדים על החסר שנאמר כי לעולם חסדו לרוקע הארץ Id est, Dixit eis scilicet Dauid Israeli Psalmi octuagesimi noni, Quoniam dixi, mundus misericordia ædificabitur, coelos reparabis, uel rectificabis, uel aptabis, tu Deus supplere. Misericordia, dixit, Quia non coeli solum, sed etiam ipse thronus non est persistens, nisi per misericordiam. Sicut dictum est per Isaiam decimosexto capite, Et præparabitur, uel aptabitur, uel rectificabitur in misericordia, uel per misericordiam thronus. Simile autem hoc parabolice est throno, uel solio quatuor pedes habenti, quorum unus commouerat se. Accepit ergo glebam, uel fragmentum lapidis quispiam, & fulciuit ipsum. Sic thronus supernus (ex quo in lege scriptum est, dici potest) commotus, uel coagitatus, uel diminutus fuerat, donec fulciuit illum Deus sanctus & benedictus. Et quo fulciuit illum? Misericordia. Et hoc est quod dictum est, Mundus misericordia ædificabitur, coelos tu reparabis, uel instaurabis. Et sic est Dauid, dicens Psalmi centesimo trigesimo sexto, Facienti coelos cum prudentia. Et super cuius manus sunt stantes? Super misericordiam. Sicut consequenter dictum est, Quoniam in seculum uel in æternum misericordia eius. Exiit terram. Et per cuius manum? Quoniam in seculum misericordia eius. Propter hoc ait Psal. 63. Quia melior est misericordia quam uita. Hæc omnia Midras prædicta. Hic plurimū conuenit ponere illud Isa. 16. dictū, quod in præmissa traditione inductū est, ויהובן בחסר בסא וישב. i. Et preparabit in misericordia thronus uel solium. Et sedebit sup illud in ueritate in tabernaculo Dauid, iudicās & quærens iudiciũ, & expediēs uel accelerās iusticiã. Hæc

Hæc autem Rabbi Ionathas sic in Chaldaëu uertit, *בין משיחא דישורא* יתקן בטוב פרסותי ויתוב עלוהי בקשוט בקרתא דוור ותבע דין ועביר קשוט
 Id est, In hoc uel propter hoc Messias Israel apponet, uel aptabit in bono thronum suum. Et sedebit super eum intus ciuitatem Dauid, & iudicabit iudicium, & faciet ueritatem. Cum igitur in præcedenti traditione per hæc Isaiæ uerba probatum sit, Quod Deus cum misericordia thronum supernū confirmaturus & instauraturus erat, ipsius diminutioni & coagitationi, siue commotioni glebam uel fragmētum lapidis apponendo. Et hic per translationem Chaldaicam aperte ostendatur, quod ipsa eadem Isaiæ uerba de Messia loquant. Necessario profecto, ac manifeste consequens est, Messiam ipsum Deum esse superni throni instauratorem. Nemo enim rectius supradicti lapidis fragmē posuisse intelligi potest, quàm Messias cœlestium atq; terrestriū reparator. Qui immensa sua misericordia ac passione, peccatores homines liuore suæ passionis, Isaiæ teste, sanando, ac in supernam Ierusalem inducendo, ruinae angelicæ factus est fulcimentum. Et sic iustificatos homines angelis sociando, instaurauit, atq; fulciuit supernum thronum, hoc est angelorum chorum, qui propter ruinae dæmonum diminutus erat. Qui & ideo supernus thronus uocatur, quia super eum Deus quodammodo sedet, iuxta illud Psalmographi Psal. 79. dictum, *ישב על הכרובים* Hoc est, Sedens super Cherubim. Et rursus Psal. 98. *ישב הכרובים הווי הארץ* Id est, Sedēs super Cherubim, moueatur terra. Ex quibus patet, quod per Messiam non solum & uniuersum quod propter primorum parentum peccatum corruptum quodammodo fuerat, reparandum erat, & mors ipsa destruenda, ut in præmissis ostensum est, uerum angelica quoq; ruina (ut nunc probatum est) instauranda.

Quod summo desiderio sancti patres Messiae desiderabant aduentum.
 Caput XIII.

CAPNIO,

E Apropter summo (ut arbitror) desiderio sancti patres Messie desiderabant aduentum. GAL. Ita prorsus. Idcirco sanctus Iob sic 9. cap. dicebat, *לויש ביניו מוויחא ישה ירו על שניו*.
 Utinam esset inter nos argutor, poneret manū suam super nos ambos. Argutorem hunc seueritatis diuinæ iusticię secundum quam infernus erat omnium hominum domus, Messiam esse Isaias ostendit, dum 9. c. de ipso loquens, ait, *ושפט בצדק רלים וחוביה במישור לענוי ארץ* Id est, Et iudicabit in iusticia pauperes, & arguet in æquitate humilibus, uel pauperibus, uel mansuetis terræ. Est autem notādum, quod in eisdem uerbis Iob apud Hebræos aliqui libri habent *לו* lu, cum litera *ו* uau, & tunc idem est quod utinam, & uerba eius (ut diximus) sic interpretantur: Utinam esset inter nos argutor, poneret, id est qui poneret ma-

num

num suam inter nos ambos. Alij uero libri habent ibi *לא* lo, cum *א* aleph litera, quod dictionem hanc negatiuā Non, significat. Et tunc sic eadem uerba traducuntur. Non est inter nos argutor. Hinc nostra æditio habet, Non est qui utrunq; ualeat arguere, & ponere manum suam in ambobus. Vtraq; autem bona est litera, & in eandē rediēs sententiā. Nam secundū primam quidem, quam Talmud ponit, sanctus Iob cogitans, q̄ peruerse atq; damnose primus homo deliquerat, & q̄ inexorabiliter conditor hominū iratus fuerat, Messia Dei & hominis mediatorē perquirebat, qui manū in ambobus poneret, hoc est qui utranq; naturā, Dei scilicet & nostrā simul amplecteret, & gereret, quiq; solus inter homines homo innocens appareret, & esset, & tamen ad pœnā culpæ portandā spontaneus absq; culpa procederet, atq; sic exēplo & uerbo hominē argueret, ne peccaret, & ignominiosam ipse innocēs pro homine pœnā perferendo, seueritati diuinæ iusticię obfisteret, ne feriret. Secundū aliam uero literā in spiritu sancto præuidens idē sanctus Iob, neminem ante Messia, neq; post uenturū fuisse, qui proprijs nō grauatus, alienos posset subire peccatorū reatus, uel qui seueritati diuinę iusticię fatis est, dicere ualeret, aduētus ipsius Messia, morę nimīū longe dispēdiūm deplorabat, dicens, Nō est inter nos. i. inter Deum & hominē argutor, qui cum equitate arguere queat, cū omnes rei sint, donec ueniat ille, qui super nos (ut dictū est) manū suam ponat, & solus cū æquitate arguat humilibus terrę, hoc est ad humiliū hominū salutem. Hunc etiā argutorē & Isaias flagranti desiderio querebat 64. c. dicens, *לוא קרעת שמים וירדה* Hoc est, Utinā dirumperes cœlos, & descenderes. CAP. Iuniores Iudeorū præmissam sancti Iob scripturā, quæadmodū & alias, perperā intelligentes, aiunt, ipsum aliquē alium præter Deū desiderasse iudicē, sub quo & ipsum Deū iniustū, & sese ostenderet innocentē. Ut habet in libro *בא באה* Baua bathra, in c. quod incipit *השחתין* Hassuttasin. Vbi super illa eadē uerba Iob, sic ait Rabba, Puluis sit in ore Iob. Nihil enim est seruus, qui arguit Dñm Deum suū. GAL. Iudaica proculdubio cecitas uirum sanctū Iob iniuste atq; impie cōdemnat, uerba eius peruerse intelligendo. Contra quos illius primo testimoniū afferimus, qui ait Iob 1. c. *בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן הפלה*. i. In toto hoc nō peccauit Iob, nec attribuit fatuitatē. Et rursus eiusdem libri ult. c. *ויהאמר יהוה אל אליפו החימוני חרה אפי בר ובשני רעיר כי לא דברתם אלי גבונה בעברי* Hoc est, Et dixit Deus ad Eliphaz Temanitem, Incaluit indignatio mea in te, & in duos amicos tuos. Quia non estis locuti ad me rectum, uel conueniens, sicut seruus meus Iob. Præstat etiam autoritatem libro Iob non paruam apud Hebræos, quod à Mose dicatur idem liber scriptus, Ut habetur in *בא באה* Baua bathra, in capite *השחתין* Hassuttasin. Vbi sic legitur, Tradiderunt Magistri, quod Moses scripsit uolumen suum, & distinctionem Balaam, & Iob. Recte igitur &

Iudeorum recentiorum obiectio.

Confutatio.

conuenienter Iob fuisse locutum, non solum Moſis, ſed etiam Dei teſti monio comprobatur. Nihil ergo rectius atq; cōuenientius dicendum eſt hic, ſecundū quod eius uerba ſonant, quā quod ſecundum primā literam præſentiam Dei & hominis in Meſſia optauerit, uel quod iuxta alteram literam, ipſius Meſſie Dei & hominis moram deplorauerit. Qui ponendo manum ſuam in ambobus, homines iuſtificando, & angelorum cœtibus aggregando, utrorumq; ruinas inſtauraret. Ex quo liquet ſummum eius deſiderium erga Meſſiæ aduentum. Id idem Rabbenus Haccados in libro Gale razeya, & de reliquis ſanctis patribus, deq; omnibus iuſtis affirmat, reſpondens ad quintam Antonini Conſulis urbis Romæ petitionem. Cum enim idem Antoninus eum interrogaſſet, quodnam ſacrificium facturum eſſet Iſrael poſt ceſſationem ſacrificij quod tunc fiebat. Sic ei ille inter cætera reſpōdit, Quod petieris tibi notiā dari de ſacrificio quod Iſrael facturum eſt poſt Meſſiæ aduentum, dicā tibi quod repperi à R. Simeone filio Iohai ſcriptum in libro qui מוקד הסודות Machkar haſſodoth. i. inueſtigatio ſecretorū inſcribitur. Dum ſemel proficiſcerer ex monte Ebal ad montē Gherizin, ut à Deo peterem gratiam, ipſumq; adorarem, inueni Eliam ſupra mōtem Gherizin ſtātem, orantēq; atq; plorātem. Cui ego pacem dedi, ipſe autem me reſpicere noluit. Quod cum uiderem, flere cœpi. Moxq; uertit faciem ad me, dixitq; Fili Iohai non eſt hora conueniens. Et abiit. Iterum reuerſus ſum ad montē Gherizin, ipſumq; inueni orantē laudantēq; Dominum orbis. Tunc uidi uenientes ſuper montem Gherizin octoginta milia legionum angelorū, & in unaquaq; legione erant octoginta milia acierū, & in unaquaq; acie octoginta milia angelorū. Ferebantq; coram ſe Abraham, Iſhac, Iacob, Moſem, & Aharon, Dauid & Solomonē, omnesq; reges de domo Dauid, atq; prophetas & iuſtos, qui in mundo fuerant. Ipſi autem angeli rogabant Deum dicentes, Recordare Abraham, Iſhac, & Iſrael ſeruorū tuorū, quibus iuraſti per te metipſum. Abraham autem, Iſhac, & Iacob orabant, dicentes, Nō nobis Domine, nō nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Reges ex domo Dauid, & prophetæ dicebant illud Iſa. 63. c. ſcriptum, אלה אבינו כי אברהם לא ירענו וישראל לא יכירנו אתה יהוה אבינו גאלנו מעולם שמו : Hoc eſt, Tu pater noſter, & Abraham neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos. Tu Deus pater noſter, redēptor noſter, à ſeculo nomē tuū. Tunc uidi mōtem Ebal trementem, & ad eum accedentes nonaginta milia dæmonū. Qui currentes, ac feſtinantes dicebant, O Domine mundi, recordare quod in hoc monte dederis maledictionem, dicens Deuter. 27. cap. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה Id eſt, Maledictus uir, qui fecerit ſculptile & conflatile abominationem Dei. Item ibidem, ארור אשר לא יקים החרות הזאת לעשות אותם Hoc eſt, Maledictus qui non permanet in uerbis legis huius, ut opere perficiat ea. Tūc exijt uox de cœlo, dicēs illud Pfal.

Pfal. 103. ברחם אב על בנים רחם יהוה על יראיו Id eſt, Sicut miſeretur pater ſuper filios, miſertus eſt Deus ſuper timentes eum. Extemplo cum ſumma lætitia & gaudiō patres, reges, omnesq; prophetæ, & iuſti induerunt ſe ſacerdotis more, acceſſeruntq; ad Eliam, eumq; ſecum duxerunt. Eliās uero induit ſe tanquam ſummus Pontifex, omnesq; Deum laudabant. Eliās autem rem ſacram faciebat. At ego ignorabam, quodnam eſſet hoc ſacrificium. Deinde omnes angeli Eliam comitabantur. Reuertentes autem ad locum ubi morabatur, & poſtea ad patres & reges & iuſtos. Ut autem receſſerūt, uidi Eliam hilarem, ridentēq;. Cui pacem dedi, dixiſq;, Pax Dñi noſtri ſit ſuper te, & pax tua dñe ſit ſuper me. Redditq; mihi pacē, dicēs, Pax Dñi mundi ſit ſuper te, & ſuper uniuerſum orbem. Tunc dixi, Dic mihi domine, quare cum primū inueni dominationem tuam plorantem, dediſq; tibi pacem, non reſpexiſti, ſed abiſti: nunc autem uideo te Domine ridentem & hilarem. Illi uero angeli & animæ patrum & iuſtorum cur in monte Gherizin morabantur, & dæmones in monte Ebal? Reſpondit, Fili Iohai, ter in hebdomada conueniunt omnes animæ patrum, Regum, & iuſtorum, ſecum ferentes omnes angelos, qui ſeruiunt eis, aſſiſtuntq;, rogantes ipſum, ut filium ſanctum ſuum mittat, & redimat omnem Iſrael, ducatq; ad terrā ſanctam. Idcirco orant eum dicentes, Recordare Abraham, Iſhac, & Iſrael ſeruorum tuorum. Diaboli autem ueniunt, ut illis obſiſtant & aduerſentur. Ideo angeli monti Gherizin inſidebant, quia in eo datæ ſunt benedictiones. Diaboli uero in monte Ebal morabantur, quia in eo dedit Deus maledictiones Iſraeli. Ipſiq; aſſidue in memoriam reuocabant omnia delicta & peccata, quæ ipſe Iſrael fecerat in hoc mundo, utpote qui adorauerunt idola. Ideoq; dicebāt, Maledictus homo, qui facit ſculptile, & reliqua. Et maledictus homo qui non permanet in ſermonibus legis huius. Et quia cum primū mihi obuiaſti, non erat placatus Deus, & diaboli efficiebant, quominus Meſſias ueniret. Idcirco flebam, & non reſpexi. Nunc autem quia uenerūt patres ad filium ſanctum Dei, ipſumq; rogauerūt, ut ipſemet unā cum eis patrem rogaret, ut eum mittat ad redimendum eos. Quod factum eſt, Deusq; preces eorum exaudiuit, neq; reſpexit ad dæmonū uerba. Prodiitq; uerbum ab ipſo, ex hac hora ad ducentēſimū annū deum miſſurū filiū ſanctum ſuum regē, ut redimat uniuerſum terrarū orbē. Idcirco uox quæ de cœlo prodiit, intonabat, Quomodo miſeretur pater ſuper filios, miſertus eſt Deus ſuper timentes eum. Ideoq; lætus erā. Hæc omnia in libro Gale razeya Rabbenus haccados, ex Hebraico in Latinū traducta. Ex quibus luce clarius patet flagrantiffimū deſideriū, quod priſci illi patres erga Meſſiæ aduentū habebāt. Quid autē dixerit de ſacrificio quod poſt aduentum Meſſiæ fieri debebat, dicemus in decimo libro, cum de effi- cacia ſacrificij ab ipſo Meſſia inſtituendi, nobis dicendum occurrerit.

Quod non Iudæi tantum, sed gentiles quoque per Messiam redimendi, atque saluandi erant. Nec tamen omnes siue Iudæi, siue gentiles, sed ij duntaxat ex utrisq; qui ipsum & recepturi, & confessuri essent.

Caput XIII.

CAPNIO,

QUAMUIS ex his omnibus quæ à quarto cap. hucusq; tam abunde atq; ueridice dixisti, aperte colligatur, quod sempiterna salus, perfectaq; redemptio quæ per Messiam fidei debebat, nõ corporalis (ut iuniores Iudæorum delirantes asserunt) sed spiritualis futura erat. Qua redemptor ipse Deus & homo humanum genus ab inferno, & à morte æterna quam propter primorū parentum peccatum, uniuersi homines incurrerāt, redempturus atq; saluaturus erat. Quia tamen pleriq; Iudæorum aiunt, hanc siue redemptionem, siue saluationem solius Israel, & non gentilium futuram fuisse. Idcirco ut magis adhuc eorum perfidia conuincatur, per antiquas eorum scripturas probare debes, non solum Iudæos qui Messiam recepturi erant, uerum gentiles quoq; in Messiam ipsum credituros, ab eo redimendos ac saluandos fuisse. GAL. Hoc plurimis ex locis manifeste habetur. Et primū quidem ex ijs quæ in Barestith rabba. i. in expositione libri Gen. leguntur, super illud 4. ca. eiusdem libri dictū, ויאמר פרעה אל יוסת אני פרעה, ובלעדי לא ירים את ידו Pharaon, & absq; te nõ eleuabit uir, uel aliquis manū suā. Ibi enim sic inter cetera dicit. Dixit Rabbi אהא Aha, Poterit ne dici, quod redemptor sit acceptor facierum, id est personarum? Absit, sed omnes eum confitentes ore suo, & operibus suis, & corde suo, saluabit, atq; liberabit. Sicut dictum est Iere. 23. cap. בימיו תושע יהודה Id est, In diebus eius saluabitur Iuda, id est confitentes eum saluabuntur. Et sic ipse ait apud Isaiam quadragesimo quinto capite, פנו אלי ותושעו כל אפסי ארץ Hoc est, Conuertimini ad me, & saluabimini omnes fines terræ. Et iterum dicit ibidem, כי לי הברע כל ברך השבע כל לשון Id est, Quia mihi fletetur omne genu, & iurabit omnis lingua. Et super ipsum quoq; scriptum est Isaiæ quadragesimo nono capite, ונתתו לאור גוים לחיות, וישועתי ער קצה הארץ Hoc est, Dedi te in lucem gentium, ut sit saluatio mea usque ad fines terræ. Et propter hoc etiam ait Dauid Psal. 67. יורוד עמים אלהים יורוד עמים כלם; ישמחו וירננו לאמים כי השפט עמים מישור ולאמים בארץ תנחם סלה; יורוד עמים אלהים יורוד עמים כלם ארץ נתנה יבולה Id est, Confitebuntur te populi Deus, confitebuntur te populi omnes. Latrabuntur & exultabunt gentes, quoniam iudicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis. Confitebuntur te populi Deus, confitebuntur te populi omnes, terra dedit fructum suum. Vbi cum quater cōmemorauit confitebuntur, ita est, ac si dixisset, Confitebuntur

buntur te corde suo, confitebuntur te ore suo, confitebuntur te operibus suis, confitebuntur te pariter omnibus his. Sicut dictum est Sephonia 3. c. כי אז אחפור אל עמים שפת ברורה לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שבם אהא Hoc est, Quia tunc conuertam ad populos labium electū. Ut inuocent omnes in nomine Dei, & ut seruiant ei humero uno. Nõ est autem nomen Dei dictum hoc loco, nisi rex Messias, de quo dictū est Isa. 30. c. הנה שם יהוה בא ממרחק. i. Ecce nomen Dei uenit de longe. Quod idem docetur de Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est Iere. 23. ca. האלהים מקרוב אני נאם יהוה ולא אלהי מרחוק. i. Nunquid Deus de prope ego, dixit Deus, & non Deus de longe? Et quare seruient ei humero uno? Propterea, quia factus est principatus super humerum eius. Sicut dictum est Isa. 9. ca. וישכון לבטה. i. Et fuit principatus super humerum eius. Haftenus traditio. In qua multa notanda sunt notatu dignissima. Primum quidem est, quod redemptor non debebat esse personarum acceptor, sed omnium ipsum confitentium saluator. Ideo redemptorem hunc necesse est esse Messiam, propter uerba illa Ieremiæ ibi inducta, In diebus eius saluabitur Iuda: quæ in scripturis Hebraicis, & in translatione Chaldaica de Melsia exponuntur. Vt in superioribus probatum est. Secundū uero est, quod in prædictis Ieremiæ uerbis per Iuda non intelliguntur Iudæi, ut ipsi contra nos sepe numero argumentantur, sed omnes tam de gentilibus, quàm de Iudæis qui corde, ore, & opere Messiam cōfessuri erant. Tertium autem est, quod Melsias dandus erat in lucem gentium, & salus usque ad fines terræ. Quartum est, quod Melsias est nomen Dei, cui populi, id est gētiles labio electo seruire debebant. Quintum est, quod ipse uenturus erat de longe, hoc est de Deo sancto & benedicto. Quod ibi per illud Ieremiæ probat, Nunquid Deus de prope ego, & non Deus de longe. Quapropter Melsiam esse Deum, consequens est. Sextum est, quod illa Isaiæ uerba 9. cap. scripta, Infans natus est nobis, filius datus est nobis, & erit principatus super humerum eius, de Melsia intelliguntur. Quod est contra Iudæorū iuniorū deliramenta. Notandum insuper est, Quod sicut per præmissam traditionem in uerbis illis Ieremiæ, in diebus eius saluabitur Iuda, per Iuda non ipsi Iudæi intelliguntur, sed omnes Messiam cōfidentes: ita in eisdē uerbis cum immediatē sequitur, ונתתי המשחה על שבתי, Hoc est, Et Israel habitabit ad fiduciā. Per Israel, qui uir uidens Deum interpretatur, eadem ratione non illi de populo Israelitico intelligēdi sunt, sed omnes Deū uidentes, hoc est omnes tam de gente Israelitica, quàm de cæteris gentibus, qui Messiam ipsum uerum Deum & hominē fide & opere uisuri erant. Vt fuerunt apostoli, & reliqui tam ex Iudæis, quàm ex gentilibus ad Christū conuersi, qui Christum uidentes, Deum uerum uiderunt. Et hæc est literalis expositio. Nam Israel non erat propriū nomen ipsius Iacob, sed ei in angelorū uisione impositum fuit. Cum igitur

Israel quomodo interpretatur.

Qui sunt ueri
Israélite.

Messias, ut in præcedentibus latissime ostensum est, sit maior angelis, cum sit uerus Deus, illi sunt ueri Israelitæ, qui Messiam ipsum uiderunt, & uident. Huic etiam traditioni addendum est, quod in Midras tillim, id est in expositione Psalmorum super illud Psal. 66. לרעה בארץ ררבר. Id est, Ad cognoscendam in terra uiam tuam in omnibus gentibus saluationem tuam. Ita dicit, Nō erit Deus sanctus & benedictus saluans Israel propter eorum opera, sed ut notificet potetiam suam, & ut notum faciat nomen suum gentibus. Asaph enim ait Psal. 76. נרע. i. Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. Et rursus dicit Psal. 77. אתה האל עשה פלא הורעה. i. Tu es Deus faciens mirabile, notā fecisti in populis potetiam tuam. Poterunt ne dicere eis, Iudæi scilicet gentilibus, Quod redemptor sit acceptor facierum, i. personarum, Nequaquam, sed confitentium eum. Sicut dictum est Psal. 67. Confitebuntur te populi Deus, confitebuntur te populi omnes, cum reliquis. Et sic est quod Isaias ait 61. c. ברארץ תוציא. i. c. צמחה ורעיה הצמחה בן ארצי יהיה יצמחה צרחה ותחלה נגר כל הגרים. Id est, Nam sicut terra producit germen suum, & sicut hortus semina sua germinat, Sic Dominus Deus germinabit iusticiam & laudem coram cunctis gentibus. Hæc Talmud. Item in eadem Midras tillim super illud Psal. 100. מזמור לתורה הריעו לתורה כל הארץ: עברו את יהוה בשמחה בראי. Id est, Psalmus ad confessionem. Iubilare Deo omnis terra, seruite Deo in letitia, uenite coram eo cum cantu. Ita scriptum est, ר יעקב אמר ד' אבחו בשם רבי אחא מזמור לתורה וירר לי כל האומות ואני מוקבלן שוא בי לי הברע כל כור השב כל בשון אני מוקבלן ובר. Id est, Dixit R. Iacob, dictum est à R. Abhu in nomine R. Aha. Psal. ad confessionem. Confitebuntur me omnes gentes, & ego recipiam eas. Sicut dictum est Isa. 65. Quoniam mihi flectetur omne genus & iurabit omnis lingua, & ego recipiam eos. Ex his quæ dicta sunt, palam demonstratum est, Quod non Iudæi modo, sed gentiles etiam per Messiam redimi, atque saluari debebant. Neque tamen omnes Iudæi, neque omnes gentiles tempore Messiae saluandi erant, sed ij duntaxat ex utrisque, qui Messiam ipsum recepturi essent, atque corde, ore, & opere confessuri.

Quod ad designandam tum Iudæorum, tum gentilium saluationem per Messiam futuram, ex utrisque Messias ipse prodire uoluit. Cap. xv.

CAPNIO,

MAnc (ut puto) ob causam, Messias ex Iudæis & gentilibus processit, ut ex hoc utrorumque saluatio per ipsum futura, præsignaretur. GAL. Recte ais mi Capnio. Hoc enim ex eo maxime patet, quod in commentarijs R. Mosis Hadarsan scriptum est, super illud Gen. 19. c. dictum, והאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי וישקני. Hoc est, Et dixit maior

ior ad minorem, Ecce dormiui, uel iacui heri cum patre meo. Potemus eum uino etiam hac nocte, & ueni, & iace, & dormi cum eo. Et uiuificemus de patre nostro semen. Dixit Rabbi Tanhuma, Et uiuificemus de patre nostro filium, non est scriptum, sed semen. Et hic est Rex Messias, qui uenit de ambabus. Dauid quippe processit ex Ruth Moabitide, & Roboam ex Naaman Ammotide. Rex uero Messias ex filijs filiorum eius. Et hoc est quod dixit Sophar ad Iob undecimo capite, dicens, החקר אלהי המצא אם ער תבלית שרי המצא. Id est, Nunquid profundum, uel inuestigationem Dei inuenies? Nunquid usque ad consumationem Saddai, id est illius qui sufficit, reperies? Nunquid super profunditatem Dei tu qui quæris astare. Si uenisset coram te iudicium hominis qui iacuit cum nuru sua, cuiusmodi sententiam dedisses contra eum? Respondit ei, Lapidationis. Et si uenisset coram te iudicium hominis qui iacuit cum filia sua, quid iudicasses contra eum? Dixit ei, Combustionem: Ait ei Sophar. Hæc autem iudicia uenerunt coram Deo sancto & benedicto. Lot enim concubuit cum filiabus suis, & Iudas cum nuru sua. Et assumpsit tamen Deus sanctus & benedictus de utrisque, & constituit de ipsis reges in hoc seculo, & redemptorem in futuro. Et hic est rex Messia. Hæc traditio. Item in eodem libro legitur, sic Rabbi Hanina dixisse. Quid sibi uult textus Genesis decimonono capite, ubi dixerunt filiae Lot. Ut seruire possimus ex patre nostro semen? Quia enim dixerunt semen, & non filios, uideatur reuelatum fuisse eis arcanum de aduentu Messiae, & quod de femine Adæ atque ex eis proditurus esset Messias. Innuentes semen illud Messie de quo dixit Adam, Posuit mihi Dominus semen aliud pro Habel, ab ipsis fuisse processurum. Ideoque uoluerunt cum patre concumbere ad huiusmodi semen conseruandum, non aliqua malicia, aut inhonestate ductæ, sed quia existimabant alium hominem præter patrem, in mundo non existere, propter Sodomæ & Amorræ destructionem. Ideo ne prætermitteretur Messiae aduentus, quælibet earum una nocte cum patre iacuit. Grauidæque factæ, duos filios pepererunt. Vna Ammon, altera Moab. A quibus duæ maximæ gentes emanarunt, quæ Ammon & Moab appellatæ sunt. Ex Moab autem processit Ruth Moabitis, quæ accepit coniugem Boaz. Ex cuius genere prodijt rex Dauid. Ut ex eius genealogia apparet. Rex autem Selomo inter alias uxores, habuit Naamam Amonitidem, & ex ea ortus est Roboam rex Iudæ, Dauid uero inter cæteros filios, habuit Selomonem & Nathan. Ex Nathan autem processit beatissima uirgo secundum Lucæ genealogiam. Ex Selomone uero & Roboam eius filio, prodit Ioseph eiusdem uirginis sponsus, ut latius in sequenti libro dicemus. Cum igitur filiae Lot nescirent, ex qua ipsarum proditurus esset Messias, & unaquæque ipsum ex se processurum putaret, dixerunt, Ut seruire possimus ex patre nostro semen, quod absque ma-

gno mysterio factum fuisse, censendum non est. Cum enim Deus præficeret Iudeos magna ex parte Messiam negaturos, eiꝫ non credituros, gentiles uero eum recepturos, ac proinde populum nouum ipsos se facturum, iuxta illud Psalmographi Psal. 100. dictum, *ועם זברא יהלל יה* Hoc est, Populus qui creabitur laudabit Deum. Item apud Isaiam 43. cap. *עם זברא יהללתי יספור* Id est, Populus iste quem creavi mihi, laudem meam narrabit. Idcirco diuina prouidentia factum est. Ut redemptor & uerus Messias ita ex gentilibus, sicut ex Iudeis procederet. Ut inde cunctis innotesceret, quod ad saluandos utrosq; uenturus esset. Quare Dominus ipse gentiles quoq; oues suas uocauit, dicens, Alias oues habeo, quæ nō sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere, & fiet unum ouile, & unus pastor. Eam ob rem dicebat rex Dauid, Laudate Dominum omnes gētes: collaudate eum omnes populi. Quid autem ei dicetis: Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & ueritas Domini manet in æternum. Et hanc ob rem quia Messias utrosque scilicet Iudæos & gentiles saluare debebat, recte totius generis humani redemptor dictus est, ac mundi uniuersi saluator.

Quod mundus per peccatorum remissionem saluandus erat, Et de generali peccatorum remissione, quæ per Messiam fieri debebat.
Capitulum XVII.

CAPNIO,

Quomodo igitur mūdus, siue humanum genus per Messiam saluandum erat: Nam id quoq; per eorum scripturas te ostendere oportet. GAL. Per generalem utique peccatorum remissionem mundum ipsum, seu humanum genus tempore Messiae saluandū fuisse, priscae eorum scripturæ ostendunt. Quod enim per Messiam futura esset peccatorum remissio, in libro *יום יומא* yoma, id est Dierum, in capite *יום הכפורים* yom hacchipurim, id est, Dies propiciationum, optime probatur. Vbi sic legitur: Traditio est, quod Rabbi Meir dicebat, Magna est poenitentia propter unum enim, qui acturus est poenitentiam, uniuersum mundum absoluentes erunt. (Dicit, absoluentes erunt, propter diuinarum personarum trinitatem in una essentia, quæ ad remissionem peccatorum simul concurrere debebant) Deinde subditur in eadem traditione. Sicut dictum est Hoseæ decimoquarto capite, *אראפא משובתם אהבם זרבת כי שב אפי זמנו* Hoc est, Sanabo peruersitatem, uel auersionem eorum, diligam eos gratis uel sponte. Quoniam auertetur furor meus ab eo, id est, propter eum. Hæc traditio. Verba autem Hoseæ in hac traditione inducta, Rabbi Ionathas, ita Chaldaicè traducit, *אסבלינו בתובתתו אשבס לחוביתו ארחמינו כי יתובן כזבתה* Id est, Recipiam poenitentiam ipsorum

ipsorum, propitius ero reatibus eorum, miserebor illorū, quando poenitentiam egerint. Quod autem prædictum unum propter cuius poenitentiam, hoc est propter cuius poenitentiae poenam, mundus à peccatis absoluendus erat Targum, id est Chaldaica translatio ostendat esse Messiam, ex eo patet, quod id quod Hoseas immediate subiecit, dicēs, *אחיה בטל לישראל* Hoc est, Ero quasi ros Israeli. Ipse Ionathas ita Chaldaicè transtulit, *אחי זמורי בטלא לישראל* Id est, Erit uerbum meum uelut ros Israeli. Hac igitur Chaldaica traductione assumpta, quæ uerbum Dei quasi rorem Israeli futurū fuisse, asserit. Videamus quid propheta de hoc uerbo in textu prosequatur. Dicit enim sic, *יפרח בשושנה ויר שרשיו בלבנון* Hoc est, Florebit sicut lilium, & producet radices suas sicut libanus. Quod glossa R. Selomonis sic exponit, Et producet ipse ros radices suas, & prosperari eas faciet sicut libanus, hoc est, sicut radices arborum libani, quæ maximæ sunt. Sequitur in prophetia, *ילבו יונקתי ויהי בויית הודו ויהי לו בלבנון* Id est, Ibunt propagines eius, & erit sicut oliuæ splendor, uel gloria, uel confessio eius, & odor erit eius, ut libani. Hæc autem sic & Ionathas in Chaldæum uertit, *יבנו ויבנו ויהי כוור מטרות קורשא ויהיהו ויהיהו בריח קטרת בוסמיא* .i. Multiplicabuntur filij & filia, quorum splendor erit sicut splendor candelabri sanctuarij, & odor eorum sicut odor fumi. Sequitur adhuc in prophetia, *ישבו בצל יחיו רגן ויפרחו באפן זכרון ביין לבנון* Id est, Conuertentur sedentes, uel habitantes in umbra eius, uiuificabuntur tritico, & florebut, uel germinabunt sicut uitis. Memoriale ipsius, ut uinum libani. Hæc etiam idem Ionathas, ita Chaldaicè exponit, Congregabuntur de filijs captiuitatū eorum, habitabunt uel sedebunt in umbra Messiae sui, uiuificabuntur mortui, & multiplicabitur bonum in terra. Et erit memoriale ipsorum ascendens, uel fructuosum, sicut memoriale uel recordatio domus buccinæ super uino antiquo, quod miscbatur in domo sanctuarij Domini. His ita præmissis, quærendum est ab Iudæis. Cum hic per prophetam dictum sit, Conuertentur sedentes uel habitantes in umbra eius, hoc pronomen eius quod ipsi *בניו* Chinnui, uocant ad quod prædictorum refertur. Natura quippe eiusmodi *בניו* Chinnuim, id est pronominum est, ad antedicta, & propinquiora referri. Quemadmodum ex innumeris sacrae scripturæ locis haberi potest. Nam cum Exo. 15. ca. dicitur, *יהוה איש בלחמה יהוה שבור* Id est, Deus uir pugnae, Deus nomen eius. Hoc pronomen eius, ad alterum prædictorum, hoc est ad Deum, uel ad uirum, uel ad utrunque refertur. Ita quoque hic cum dicitur, Habitantes uel sedentes in umbra eius, hoc pronomen eius, inspectis diligenter uerborum præmissorum circumstantijs, referri oportet uel ad unum illum, de quo paulo ante dictum fuit, quod propter eius poenitentiam Deus uniuersum absoluturus erat mundum, uel ad rorem, quem Chaldaica translatio

tio (ut uisum est) Dei uerbum esse exponit. Quia igitur ubi propheta posuit, In umbra eius, Rabbi Ionathas, In umbra Messie, Chaldaicè interpretatus est, palàm profecto ostenditur, alterum istorum, uel etiam utrunque oportere esse Messiam. De hac autem pœnitentiâ quam pro mundi saluatione, uel pro saluâdis hominibus Messias Deus & homo acturus erat, Psalmographus aperte meminit Psalmo octuagesimo quinto, dicens, הֲלֹעֵלֶם הָאֵנֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְהִפְרֵ בְעֶסֶךְ עִמּוֹנֵי ; הֲלֹא אַתָּה תִשׁוּב תִּחְיִינוּ וְעַמּוֹד יִשְׁמַחוּ בְךָ. Hoc est, Conuerte nos Deus salus nostra, auerte iram tuam nobiscum, id est à nobis. Nunquid perpetuo irasceris in nos, extendes iram tuam in generationem & generationem? Nōne tu conuersus, uel pœnitentiam agens, uiuificabis nos, & populus tuus lætabitur in te? Ex his igitur quæ diximus manifeste patet, quòd propter pœnitentiam quam Messias acturus erat, humanum genus saluari debebat. Hanc enim pœnitentiam nō pro se acturus erat, cum peccatum nullum habiturus esset, propter quod pœnitentiam ipsū agere oporteret. Sicut Isaias testatur, cum de ipso ita 53. cap. ait, Id est, Eo quòd iniquitatem non fecerit, neq; fuerit dolus in ore eius; Pro humano ergo genere pœnitentiam istam agere debebat, in quantum pœnam peccatorū totius humani generis subiturus erat. Iuxta illud eiusdem prophetae eodem cap. dictum, אָבִן הַלִּינוּ הוּא נִשָּׂא וּמַכְאוּבֵינוּ כְּבֵלִים. Hoc est, Vere langores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Prout latius in octauo libro uidebimus.

Quòd per lignum crucis, mundi siue humani generis saluatio fieri debebat. Et de mysterijs atque excellentia ipsius crucis. Cap. xv.

CAPNIO,

Quæ nam igitur erat pœnitentiâ hæc quam in remissionem peccatorum totius mundi Messias acturus erat? GAL. Crucis passio, quam pro nobis subire debebat. Eam ob rem Cabalisticè summis laudibus ipsam efferunt. Ex Cabalisticis nanq; fragmentis illud Psal. 139. אַחֲרֵי וָקֶדֶם צִרְתָּנִי וְחִשְׁתָּ עָלַי בִּפְנֵי. Id est, Retro & ante formati me, & posuisti super me uolam tuam. i. manum tuā. Ita habet, וְשָׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי דוֹבֵר אֵלָיו רַע בִּי הַבּוֹרָא יִהְיֶה לָּךְ כְּרָא אֲנֹשִׁים הַחַתּוּנִים בְּצֵלֶם אֲנֹשִׁים עֲלֵינוּם וּבְרָא אֶת הָאָדָם בְּשֵׁנֵי פְרָצוּפִים פָּנִים וְאַחֲרֵי כֵּן שָׂאֲרָם אַחֲרֵי וָקֶדֶם צִרְתָּנִי וְכֵן נִמְצְאוּם כִּי יֵצֵר טוֹב וְיֵצֵר רָע וְהֵם שְׁנֵי מַלְאָכִים אֶת עַל פִּי שָׁחַם שׁוֹר וּמַלְאָךְ שֶׁבֶל מִי שֶׁהַמְצִיאָהוּ הָאֵל נִקְרָא מַלְאָךְ וְעַל כֵּן אָמְרוּ זֶל מַלְאָךְ טוֹב וּמַלְאָךְ רָע מַלְאָךְ טוֹב הוּא הַמְצִיאָהוּ אֶת הָאָדָם לַעֲשׂוֹת טוֹב כַּחֲרִי וְאֵם הוּא בַּחֲפֹז מִתְחַפֵּץ בְּעַצְמוֹ וְהוּא גַּחֲזִים וְלִבֵּן יִקְרָא חֲצִי כְּלוּ חֲצִי עֲגֵלָה טוֹב וְחֲצִיָּה רָע וְהוּא סוֹד פָּנִים וְאַחֲרֵי וּמִמֵּנֵי וּמִצָּא הַמְצוּן הַמְחִיָּה וְהַמְבִּיָּה וּמִמֵּנֵי הַנּוֹכַח הַטוֹב אִי בְּל

חֲפֹז וְכֵן אָמַר הָאֱמוּנָה בִּי הַפְּעֵלָה בְּחַתּוּנִים הִיא מִן שֶׁבֶל שְׁנֵי זִכְרוֹת שֶׁהוּא מִנְהִיג כָּל הַמְצִיאָהוּ בְּאִשֶׁר אָמְרָנוּ וּמִפְּנֵי זֶה נִשְׁפָּעוּ מִמֵּנֵי שְׁנֵי יֵצֵרִים וְכִדּוֹד הַשְׁתֵּי הָעֵרֶב זִכְאֹת זִכְאֹת כְּלוּ יָמִין וְשִׁמְאֵל וְחֵשֶׁם עֲבוּרֵי בִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְאָמַר לֹא יִקְרָא שְׁמוֹ שְׁמֵי בְּקִרְבֵּי וּלְפִיכֵן סִרְאוּהוּ אִישִׁים שֶׁהוּא מִשְׁפִּיעַ עַל כָּל הָאִישִׁים וּמִפְּנֵי שִׁימְצָא : הִרַע בְּהַעֲרִיר הַטוֹב : Hoc est, Tu uero aduerte omnia quæ ego loquor tibi. Scire te uolo, quòd creator Deus creauit hominem inferiorem ad imaginem hominum superiorum, creauitq; hominem duos uultus habentem, anteriorem scilicet & posteriorem. Sicut dictum est, Ante & retro formasti me. Et inuenitur in illo appetitus bonus, & appetitus malus, & sunt duo angeli: licet alter eorum sit diabolus, & alter angelus. Atqui intellectus qui dedit eis esse, est Deus, & uocatur angelus. Et propterea dictum est à sapientibus, Angelus bonus & angelus malus. Angelus bonus ille, qui dirigit hominem in bonum in uita eius. Et si homo operatur contrarium, uertit se in ipsum, & est homini infernus. Et propterea uocatur medium, significans quòd medietas spheræ est bona, & medietas mala. Et hoc est secretum contentum in eo quod dicitur, Ante & retro, & reliqua. Ab eo autem procedit essentia præbens uitam, præbensq; mortem, & ab eo insuper est natura bona, & natura e contraria, id est mala. Et dixerunt, quòd opus inferiorum est intellectus secundi occulti, qui præpositus est toti uniuerso, & dirigit illud, sicut iam prædiximus. Et propterea ab illo facti sumus habentes duas concupiscentias, quarum secretum est crux, & innuit seuaoth seuaoth, significans dextrum & sinistrum, & nomen, id est, Deus donauit eam corona, quæ est nomen suum altissimum. Et dixit ei, Vocetur nomen tuum nomine meo. Et hoc est quod dictum est, Nomē meum est in ea. Et propterea uocauit illam hominem, quoniam influit super omnes homines. Et inuentum est, quòd figmentum malum uel concupiscentia mala siue peccatum originale est oppositum eius. Quoniam ipsa est summum bonum. Hæc omnia ibi. Vbi inter cætera miranda crucis mysteria, dicitur quòd crux innuit sebaoth sebaoth significans dextrum & sinistrum. Quod ideo nimirum dicitur, quia computantibus arithmetica ratione literas quibus significant crucem, & literas quibus scribitur bis sebaoth, resultat idem præcise numerus ex utraq; supputatione. Crucem enim ipsi הַשְׁתֵּי הָעֵרֶב haffethi uehaereb, uocant. Cuius literæ arithmetica ratione 998. apud eos reddunt. Nam litera ה he, 5 reddit, ש sin 300. ה tau 400. י iod 10. ו uau 6. ע ain 70. ר res 200. ב beth 2. Ex quibus simul iunctis resultat numerus prædictus, uidelicet 998. Et idem præcise numerus resultat ex literis quibus bis scribitur זִכְאֹת sebaoth. Nam litera ז fadi importat 90. ב beth 2. א aleph 1. ו uau 6. ה tau 400. Ex quibus simul iunctis fiunt 499. Quibus iterum replicatis pro altera dictione זִכְאֹת sebaoth, habetur idem præcise numerus, qui habetur ex literis, quibus crux apud

eos scribitur. Quod non absq̄ grandi mysterio fieri contigit. Sebaoth quippe idem est, quod apud nos in plurali numero exercitus. Cum igitur dicitur quod crux innuit sebaoth sebaoth, significans dextrum & sinistrum, quid aliud datur intelligi, nisi crucis uictoria & triumphus? Per crucem nāq̄ & coelestes exercitus per dextrum designati, reparati sunt, & exercitus infernales per sinistrū significati, debellati ac penitus uicti fuerūt. Cum uero ibidem dicitur, crucem esse summum bonum, influereq̄ in omnes homines, donatamq̄ corona, ac in ea esse nomen Dei altissimi. Quomodo hæc intelligenda sint, speculantibus humani generis redemptionem, per crucem à Deo factam, arbitror non difficile. Quo autem pacto per crucem ipsam Deus humanum genus redempturus esset. Rabbi ille magnus apud eos, quem ob singularem uitæ sanctitatem, ac doctrinæ excellentiam, רבנו הקדוש Rabbenu Haccados, id est, Magistrū nostrum sanctum uocant, annis multis ante Christum natum prædixit, eo in libro quem גלי רייא Galerazeya, i. reuelatorem arcanorum nuncupauit. Cum ad quartam Antonini consulis urbis Romæ petitionem, qui ipsum interrogauerat, ex qua arbore excisa esset uirga, qua Moses miracula faciebat, atq̄ unde eam nactus fuerat. Ita respondit, Quod me rogas de uirga Moses tibi notitiā dare, dicam tibi quod de hoc scriptū repperi à R. Symeone filio Iohai in libro, qui מחקר הסודות Machkar hassodoth, i. inuestigatio secretorum dicitur, sic dicente, Virga illa qua Moses & Aharon miracula faciebant in terra Ægypti, & postea in deserto floruit, gēmasq̄ ædidit, ab ea arbore excisa est, quam Deus Mosi ostendit in deserto, ut aquæ amaræ dulces fierēt. Et hæc arbor excisa fuit ab arbore uitæ, quæ in paradiso sita erat angelorū manibus. Quam quidem miserunt Adæ, cum ille misisset Seth filium suum ad paradysum, misericordiā Dei imploraturū de suo peccato. Dixeruntq̄ angeli ad Seth, Vt plantaret hanc arborem. Quæ quàm primum fructum faceret, misericordiæ Dei in eum descenderent, aperirentq̄ portæ coeli, quæ obseratæ sunt. Hanc autem arborem, seu potius ramum accepit Seth, plantauitq̄ in deserto, quam postea Moses inuenit, & ex ea uirgam suam excidit. Ideoq̄ uirga Dei dicta est. Cum autem uenisset Israel ad מרה Mara, neq̄ illius aquas (erant enim amaræ) bibere possent. Deus ostendit Mosi hanc arbore, ut aquas illas redderet dulces. Et hæc est arbor illa, in qua Moses ipse serpentem imposuit, per quam Deus uniuersum orbem saluū facere instituit, & mittere misericordiā suam super Adam, cum uenerit rex Messias. Tunc enim hæc arbor fructus gestabit, quibus secundo aquæ amaræ efficiēt dulces, purgabuntq̄ primum peccatum, omniaq̄ delicta, quæ fecerunt, facturiq̄ sunt homines. Sicut dictū est Zach. 13. c. ביום ההוא יהיה מזור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולגדה Hoc est, In die illa erit fons patēs domui Dauid, & habitantibus Ierusalem, in oblationem peccatorum.

Postquam

Postquam autem te docui hoc arcanum, cum cōtemplaberis arborem scientiæ boni & mali, & insuper arbore uitæ, quæ in paradiso sita erāt, ac etiam serpentem qui Heuam tentaturus accessit. Intelliges quam ob rem uirga Moses in terra proiecta, serpens effecta sit, moxq̄ per caudam accepta, eleuataq̄ à terra uirga redierit, ut erat, absorbueritq̄ omnes uirgas magorum Ægypti, qui idem faciebant, quod Moses. Sicut dictum est Zach. 13. ca. והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אבריה את העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד Id est, Et erit in die illa dicit Deus exercituū, disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra. Item intelliges cur Deus miserit serpentes in Israel in deserto, & tamen præcepit Mosi, eiq̄ dixerit, Numeri 21. c. עשה לך שרת ושים אותו ענבלס והיה כל הנשוח ורעה אתו וחי Hoc est, Fac tibi serpentē æneum, & pone eum super lignū. Et erit omnis qui percussus fuerit, & aspexerit eum, uiuet. Hoc enim significat, quod quicumq̄ morsus fuerit à serpente peccatorum, respiciens in serpentem in arbore collocatū, semper uiuet. Et quoniam ex arbore uitæ hæc arbor excisa fuerat, fructus eius uitam afferent mundo. Hæc tamen arbor abscondet in terra cunctis mortalibus ignota. Cum autem dominabitur in terra sancta Regina Elena, omnis Israel in angustijs erit, ac detrimento. Quippe quod ab ea perquiretur hæc arbor, & nulla ipsius apud eos extabit notitia, neq̄ ipsa inueniet, quousq̄ Deus impleatur misericordia, & ex terra eam pro dire faciat. Et reperiet una de ijs arboribus, de quibus dixit Isaias, Et dedit cum impijs sepulturam suam. Hoc autem erit, ut notum faciat Deus, quàm magna sint sua miracula, ac mirabilia sua quàm fortia. Hæc omnia ad uerbum ille, quem uel ipsi Magistrū nostrum sanctum appellāt. Qui quoniam optime ac palam de mysterio sanctæ crucis, atq̄ humani generis salute quæ per ipsam fieri debebat, locutus est, ut nihil ipse uerbis eius addā, taxat quæ beatus Andreas Apostolus Ægeæ Proconsuli eiusdem salutiferæ crucis mysterium exponens dixit, subiiciam. Vt ex ijs clare innotescat, unam prorsus atq̄ eandem fuisse ueterum Hebræorum, atq̄ Apostolorū fidem. Ipse enim Apostolus sic ait, Primus homo per lignum præuaricationis mortem induxit, & necessarium hoc erat generi humano, ut per lignum passionis mors quæ ingressa fuerat, pelleret. Et quoniam de immaculata terra factus fuerat homo primus, qui per lignum præuaricationis mundo mortem intulerat, necessariò de immaculata uirgine natus est perfectus homo, in quo Dei filius qui primum fecerat hominem, uitam æternam quam perdidit per Adam homines, repararet, ac per lignum crucis, lignum cōcupiscentiæ excluderet, exanderet in cruce immaculatas manus pro manibus incontinenter extensis, pro suauis cibo arboris uetitæ, escam fellis acciperet, & in se suscipiens mortalitatem nostram, suam nobis immortalitatem offerret.

De serpente
enico.

K

Liber septimus.

De sanctissima matre Messiae.

Quod mater Messiae ab aeterno fuerit à Deo praeuisa filium eius conceptura, atque Messiam uerum Deum & hominem paritura.

Caput 1.

CAPNIO,

Vm tot & tanta in praecedentibus de Messia dixeris, decet nunc, ut de eius sanctissima genitrice aliquid dicas. Quare primum ipsam ab aeterno à Deo praeuisam fuisse, filium ipsius Dei concepturam, atque uerum Messiam Deum & hominem parituram, per ueteres Iudeorum scripturas ostende. GAL. Si enim (ut in sequenti capite latius dicemus) iuxta Rabbeni Haccados sententiam, ideo Deus mundum creauit, quia uiderat ex Israel excidendam fuisse petram sine manibus, que est petra primaria, hoc est beatissima uirgo, ex qua Messias proditurus erat. Consequens profectò est, iuxta priscorum sententiam, matrem Messiae ante mundi constitutionem à Deo praeuisam fuisse, Messiam ipsum concepturam, & parituram. Deus namque qui omnia praeuidet, antequam fiant, & futura tanquam praesentia intuetur, cum antequam mundum creasset, Adam peccatum praescisset, totumque humanum genus ob ipsius peccatum condemnatum iri: uoluit tanquam optimus medicus, optimam atque efficacissimam toti generi humano praeparare medicinam. Nullum autem efficacius remedium, nec ullam tanto uulneri meliorem putauit medelam, quam filij sui incarnationem & passionem: ut ex eo ostenderet amoris sui erga genus humanum immensitatem. Igitur antequam mundum produceret, praeuidit uirginem gloriosam filium suum concepturam, ac matrem Messiae futuram. Et sic iam in mente eius creata erat, iuxta illud sapientis ita in persona ipsius matris Messiae Prouerb. octauo capite, Hebraice dicentis, יְהוָה כִּנְיִי רֵאשִׁית דְּרַבּוֹ קָרַם מִפְּעִלֵי מַיִם : מִפְּעִלֵם וְסִבְתִּי מִרֵּאשִׁית מִקְדָּמֵי אָרֶץ : בְּאֵין תְּחִלָּתִי חוֹלְלֵתִי Hoc est, Deus possedit me principium uiae suae, initium ab operibus eius ex tunc. Ab aeterno ordinata sum ex capite, & ex antiquis terrae, antequam essent abyssi genita sum. Item Ecclesiastici 24. c. Iehosuas Sirach ficait, Ab initio & ante secula creata sum. Verum tamen iuniores Iudeorum sese nobis opponunt, asserentes, Sapientem uerba praedicta

praedicta non de matre Messiae dixisse, sed de lege Dei, quam ante mundi conditionem creatam fuisse: ac literis igneis nigris in dorso ignis candidi scriptam, eamque duobus annorum milibus mundum praecessisse, aiunt. Quibus nos respodemus, somnia uanissima eos narrare. Primo quidem, quia nullum annorum numerum ante mundi constitutionem colligere possunt. Quod duplici ratione probatur. Quarum prima est, quod Deus non subijcitur tempori. Secunda uero, quia tempus sequitur orbium coelestium motum, illique coniungitur. Nam horam facit planeta, qui horam unam gubernat. Et diem facit motus solis, qui 24. horis moratur, ex quo ascendit, & iterum ascendere incipit in oriente. Hebdomadam autem faciunt septem planetae, quorum quilibet diem unum gubernat, Dominicum enim diem gubernat sol. Hinc quidam uoluerunt diem dominicum à solis dominio dici, qui rex est planetarum. Lunae uero diem luna ipsa gubernat. Martis autem diem mars, Et sic de reliquis. Mensem lunarem cursus conficit lunae. Solaris uero cursus signi, eo quod unumquodque zodiaci signum suo mense dominetur. Annum perficit sol, qui anno integro peragrat 12. zodiaci signa. Quam ob rem si caeli non erant creati, non erat tempus. Tempore igitur non existente, duo milia annorum ante mundi creationem falso à Iudeis adducuntur. Hereticam quoque illorum esse opinionem, ex eo constat. Quod ignis est ex quatuor elementis unum. Elementa autem creata non fuerunt, nisi in mundi creatione. Si ergo uera esset eorum opinio, duo contra legem ipsorum sequerentur inconuenientia. Primum quidem, quod mundus ab aeterno fuisset, ex quo erat iam ignis. Secundum uero, quod Deus non creauit ex nihilo mundum, sed ex aliquo fecerit. Quod utrunque etiam secundum eos haeresis est maxima, cum sit contra illud Gen. 1. c. dictum, בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ .i. In principio creauit Deus caelum & terram. Et reliqua. Supradicta igitur Sapientis uerba de lege minime intelligi possunt. Quare de uirgine matre Messiae intelligenda sunt. Neque enim illorum sententiam approbandam duco, qui non de beatissima uirgine, sed de sapientia diuina duntaxat eadem uerba dici affirmant. Quod (pace eorum dixerim) falsum omnino est. Nam & si praemissa Prouerb. uerba. Deus possedit me, cum caeteris, de sapientia diuina quae ab aeterno genita fuit, recte dicatur, prout nos etiam illa de eadem sapientia in tertio libro exposuimus. Ea tamen uerba Ecclesiastici, Ab initio & ante secula creata sum, eidem sapientiae diuinae minime conuenire possunt. Cuius ratio est. Quia cum iuxta sacrorum Theologorum sententiam, nihil sit in Deo quod non sit ipse Deus. Quod prisci quoque Talmudistae senserunt, ut patet per Rabbenum haccados in prima petitione libri גְּלִי רֵזִיָּא Gale razeya, sic dicentem, לֹא נִמְצָא שׁוֹם רַבֵּר בְּאֵל אֲשֶׁר לֹא יְהוָה אֵל נֹהֵן דֵּי אֵל. Hoc est, Non inuenitur aliquid in Deo, quod non sit Deus. Idcirco sapientiam quae in Deo est, Deum esse, necessario consequens est. Quare & ipsam increatam esse oportet. Verba igitur illa, Ab

Falsa Iudeorum opinio, dicentium legem ante mundi productionem fuisse conditam. Confutatio. Prima ratio.

Secunda ratio.

initio & ante secula creata sum, cum non possint de diuina sapientia intelligi, de sanctissima matre Mesiæ intelligi oportet.

Quod amore matris Regis Mesiæ, & filij eius Deus mundum creauerit. Quia uiderat ipsos a peccato Adæ immunes futuros. Caput 11.

CAPNIO,

S I Deus præsciuit Adam peccaturum, propter cuius peccatum totus mundus quodammodo corrumpendus, atq; destruedus erat, ut in antedictis optime probasti. Quam ob rem igit mundum ipsum creauit: GAL. Vt hac de re nihil ipse dicam, solum ea quæ ueteres Iudæorum dicunt, referam. Nam inter cæteros Rabbi ille, cuius apud eos tanta est autoritas, ut ipsum רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est, Magistrum nostrum sanctum uocent, in libro quem גלי רזיית Galerazeya, id est, Reuelatorem arcanorum nuncupauit, respondens ad sextam Antonini consulis urbis Romæ petitionem, hæc inter cætera ait, Quoniam antemundi creationem, prospexerat Deus sanctus & benedictus Adam peccaturum, mundumq; suum transgressurum, & ob id uniuersum orbem se cõdemnaturum, propterea Deus ipse dicebat se nolle mundum creare. Verbũ autem eius instabat, mundum esse creandum. Videns autem Deus sanctus & benedictus, ex Israel excidendam esse petram sine manibus. Et hæc est petra primaria, ex qua Mesiã futurus est, qui misericordias suas extēdet super totum orbem. Et ob hoc uocatus est Israel pater totius orbis, & populus peculiaris. Huius petræ dilectione, & Mesiæ filij David Regis eorum, creauit Deus sanctus & benedictus hunc mundum, ob quod quidem arcanum dictum est apud Iere. 33. c. אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים יארץ לא שמותי. Hoc est, Nisi pactum meum (supple esset) diem ac noctem, leges cælo & terræ non posuissem. Hæc Rabbenus ille Haccados. Pro uerborum autem Ieremiæ declaratione, quæ ipse inducit, notandum est, quod hæc nomina Hebraica ישו ומרים id est, Iesus & Maria ratione arithmetica ascendunt ad numerũ בריית berith, quod idem est quod pactũ. Nam ישו ומרים id est, Iesus & Maria apud Hebræos, 612. ratione arithmetica continent. י ioth enim continet 10. ש sin 300. ך uau 6. Et sic ישו id est, Iesus continet 316. Iterum ך uau continet 6. ם mem 40. ך res 200. י ioth 10. ך mem 40. Et sic ומרים id est, & Maria 296. continet. Quare ישו ומרים id est, Iesus & Maria apud Hebræos continent 612. Hunc eundem etiam numerum cõtinet apud eos בריית berith, id est pactum. Nam ך beth continet 2. ך res 200. י ioth 10. ך tau 400. Ex quo patet, quod Iesus & Maria apud Hebræos ratione arithmetica ascēdunt ad numerum Berith, id est pactum, hoc est ad numerum

Ratio Cabalistica.

numerum 612. cuius quidem numeri mentio sit non uulgaris in Cabala, quæ quotiescunq; huiusmodi numeros nancisci potest, eos plurimifacit, eisq; non mediocrem adhibet fidem. Quam ob rem uerba ipsa Ieremiæ ita interpretatur. Nisi pactum meum esset, id est nisi amore mei Iesu & Mariæ, diem & noctem leges cælo & terræ nõ posuissem. Hoc est mundum non creassem. Cuius rei ratio est, propter Adæ peccatum. Hoc autem est, quia finis propter quem Deus mundum creauit, est homo. Finis uero hominis est salus & beatitudo. Peccatum autem Adæ totum orbem quodammodo corripit. Ideo Deus dicebat, se mūdum nolle creare. Verbum uero eius, hoc est filius Dei mūdũ ipsum creandum esse contendebat. Quippe quod accepta humana carne, ipse pro Adæ peccato satisfactorius esset. Et ideo amore Iesu & Mariæ Deus mūdũ creauit. Quod etiam Rabbi Ankelos confirmat, dum in glossa Chaldaica super illud Gen. 1. ca. dictum, In principio creauit Deus cælum & terram. Sicut, בחיבתא ברא יתוה יה שמיא ויה ארעא. Id est, Propter sapientiam creauit Deus cælum & terram. Hoc est, Amore intermeratæ uirginis, quæ est mundi sapientia, creauit Deus cælum & terram. Vel amore Mesiæ filij sui, cui in diuinis sapientia attribuitur. Nõ solum autem totus mundus amore beatissimæ uirginis conditus est, sed etiam sustentatur. Mundus enim ipse ob nostras prauas actiones, nullo pacto consistere posset, nisi ipsa gloriosa uirgo eum sua misericordia & clementia, pro nobis orãdo sustineret. Ex his etiam sequitur, ipsam, & filium eius ab Adæ peccato omnino immunes fuisse.

Quod mater Mesiæ non fuerit in peccato originali concipienda. Et quod ipsa fuit ante peccatum Adæ secundum materiam creata, & caro ipsius semper ab omni macula peccati præseruata. Cap. III.

CAPNIO,

V Ellem expreßius audire, an ueteres Hebræorum senserint matrem Mesiæ in peccato originali concipiendam non fuisse. GAL. Quamuis ex his quæ diximus satis (ut arbitror) aperte colligatur, hanc priscorum Iudæorum fuisse fidem, nedum opinionem. Hoc tamen manifestius ex uerbis prædicti Rabbeni Haccados habetur. Qui eodem in libro גלי רזיית Galerazeya, cum ad septimam Antonini Consulis urbis Romæ petitionem, inter cætera dixisset. Propter matrem uero eius scilicet Mesiæ, ait David Psalmo 80. אשר נטעה ימיניו. Hoc est, Et abacum quam plantauit dexterã tuã. Dixissetq; ei Antoninus, Cur mater Dei comparatur abaco, cūr ue dicit, eam à dextera Dei plantatam? Respondit sic ille. Similis facta est abaco mater Dei. Quandoquidem sicut abacus est armarium, quod principes conficiunt, ad collocanda uascula auri & argenti, ut gloriam suam

Mater Mesiæ assimilatur abaco.

atque opes omnibus ostendant. Ita mater Regis Messiae erit armarium, quod Deus construxit, ut in eo sedeat ipse Messias, ad ostendendam gloriam maiestatis suae cunctis mortalibus. Per id autem quod ait plantam esse à dextera Dei, ostendit eam primam esse creaturam Dei in genere humano. Sicut dictum est Micheae 5. c. *וְיָצְאוּ מִיְמֵי עֵלָם*. Id est, Et egressus eius ab aeternitate, & à diebus seculi. Dicit enim egressus numero multitudinis. Quia sunt duo Messiae egressus. Vnus diuinitatis, quae est aeterna, ideoque dicitur ab aeternitate. Alter humanitatis, quae in suae matris extat substantia, quae creata est ab hora creationis mundi. Haec ille, quem Iudaei Magistrum nostrum sanctum nuncupant. Ad quorum declarationem notandum est, Quod opinio quorundam veterum Iudaeorum fuit, matrem Messiae non solum in mente Dei ab initio & ante secula creatam fuisse, ut paulo superius dictum est. Verum etiam materiam eius in materia Adae fuisse productam, ipsamque gloriosam Messiae matrem principale extitisse, cum eius amore (ut dictum est) mundus creatus sit. Nam cum Deus Adam plasmaret, fecit quasi massam, ex cuius parte nobiliori accepit intemeratae matris Messiae materiam, ex residuo uero eius, & superfluitate Adam formauit. Ex materia autem immaculatae matris Messiae, facta est uirtus quae in nobiliori loco & membro corporis Adae conseruata fuit. Quae postea emanauit ad Seth, deinde ad Enos, deinde succedaneo ordine ad reliquos, usque ad sanctum Iehoiakim. Ex hac demum uirtute beatissima mater Messiae formata fuit. Et idcirco eam Zach. 4. c. suae prophetiae *אֶת־הַפֶּטְרָאִים* Hoc est, Petram primariam, recte appellauit. Ex qua, ut antiqui Iudaeorum exposuerunt, excidendus erat Messias. Neque quidem ab re, cum tempore, gradu, & excellentia primaria foret. Ex qua quidem opinione aperte concluditur, carnem gloriosae matris Messiae non fuisse peccato originali infectam, sed purissimam à diuina prouidentia praeseruatam. Quo circa nec anima eius huiusmodi peccatum in conceptione contractura erat.

Ad primam Hogostrati objectionem. Et quod mater Messiae fuit prima in genere humano creatura, estque omnium hominum mater, atque cunctis angelis superior, secundum Talmudistarum sententiam.

Caput IIII.

HOGOSTRATVS,

Data huius opinionis ueritate, sequeretur gloriosam matrem Messiae non uere ex Dauidica stirpe descendisse, neque uere sancti Iohakim (quem tu praeter communem scribendi morem, Iehoiakim uocasti) filiam fuisse. Ait enim sic sanctus Thomas in 3. dist. 3. q. quae incipit. Vtrum caro Christi infecta non fuerit. Alius error fuit dicentium, quod caro Christi secundum quod à parentibus erat, infecta non fuit. Dicunt enim quod peccante Adam, Dominus aliquid incorru-

corruptum, & non infectum in Adam conseruauit, per quod natura humana seruari posset. Et quod hoc idem transfusum est sine aliqua infectione ad beatam uirginem, & ex inde formatum est corpus Christi. Hoc autem erroneum reputatur propter duo. Primo, quia secundum hanc positionem Christus non uere filius uirginis esset, nec uere ex stirpe alicuius progenitus, nisi solum ex Adam. Illa enim pars, quia incorrupta in humana natura remansit, in omnibus alijs ab Adā fuisset quasi quid extraneum ab eis, & soli Adae connaturalis quantum ad primum statum. Secundo autem, quia tollitur congruus satisfactionis ordo. Sicut enim non erat decens, ut pro Adā & eius successione corrupta aliquis satisfaceret, qui ex illo genere non esset. Ita etiam non fuisset congruum, ut naturam infectam satisfaciendo sanaret Dei filius, nisi hoc ipsum quod prius infectum erat, assumeret. Et ideo dicendum est, quod caro Christi secundum quod fuit in parentibus, & etiam in ipsa beata uirgine, peccato infecta fuit, antequam assumeret. Sed in ipsa assumptione ab omni infectione peccati purgata est. Ut secundum quod actu est caro Christi, nihil in ea maculae inueniret. Haec beatus Thomas. Ex quibus liquidò patet, beatissimam uirginis carnem peccato Adae fuisse infectam. GAL. Quonia per haec eadem argumenta, quae sanctus Thomas facit, probari posset intemeratam uirginem beati Iehoiakim non fuisse filiam, neque ex tribu Iuda & regia progenie prodixisse. Si horum ueterum Iudaeorum sententiam sequi uoluimus, quia uident, partiunculam quandam carnis in Adam purissimam ab omni labe praeseruatam fuisse, eamque à generatione in generationem usque ad ipsam immaculatam uirginem descendisse. Eam ob rem opinionem hanc testimonij tam sacrae scripturae & ueteris & noui testamenti, quam Doctorum ueterum Hebraeorum, ueram esse probabimus. Ex uetere namque testamento illud Gen. 4. c. dictum adducimus, *וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת* Hoc est, Et uocauit nomen eius Seth, dicens, Quia posuit mihi Deus seminem aliud. Videns enim Adam omnes animas propter peccatum suum perditum iri. Ideoque iuxta 70. interpretum editionem 130. annis postquam genuit Habel, ab uxoris cognitione abstinuit, ne filios qui damnarent generaret. Verumtamen postquam uaticinatus est Messiae aduentum, per quem mundus saluandus erat, uxorem cognouit, genuitque Seth. Et quia cognouit eam uirtutem in se esse, ex qua mater Messiae generanda erat, cuius preciosissimo sanguini Messias ipse inerat, ideo uocauit nomen filij sui Seth, quod à uerbo *שָׁת* sath, quod ponere significat, deriuat, dicens, Quia posuit mihi Dominus semen aliud. Sensus est, In me repperit seminem alienum, & uirtus quaedam ex qua generandus est Messias. Ex nouo autem Testamento habemus inter alia Ioannis Baptistae testimonium, ita Ioan. 1. capite, dicentis, Medius autem uestrum stetit, quem uos nescitis. Ipse est qui post me uenturus est, qui ante me factus est. Et rursus ibidem, Ecce (inquit) agnus Dei, ecce qui tollit peccata

mundi. Hic est de quo dixi: Post me uenit uir, qui ante me factus est. Ex his igitur liquet, opinionem præmissam ueram esse. Nam siquidem dixerimus, id quod dixit, Qui ante me factus est, de diuinitate intelligendum esse, falsum omnino erit. Cum filius in diuinis non sit creatus, nec factus, sed à patre genitus. Si uero dicere uoluerimus, eum de aduentu ipsius in hunc mundum fuisse locutum. Falsum prorsus quoque erit, cum Ioannes Baptista ante Christi natiuitatem mense sexto natus sit. Ex his igitur necessario sequitur, prædictam ueterum Hebræorū opinionem ueram esse, dicentium, Matrem Messiae ex nobiliori parte massæ Adæ factam fuisse, atque ideo absque originali peccato conceptam. Et licet eius materia simul cum materia Adæ creata fuerit, prima tamen fuit in causa excellētia, & dignitate. Propter quod prisci quidam Iudæorum ipsam matrem Messiae petram primariam, ac primam creaturarum in genere humano, primumque hominem uocauerunt. Vnde in Beresith Rabba, id est in expositione libri Gen. antiqua, super illud Gen. 1. cap. dictum, *נעשה אדם בצלמנו בצמורתנו*. Id est, Faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Sic ad uerbum legitur. Dixit Rabbi Simeon, Quid sibi uult quod scriptum est Prouerb. 18. capite, *צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וחקרו*. Hoc est, Iustus primus in lite sua, uenit amicus eius, & inuestigauit eum. Sensus est, Quando ueniet Deus sanctus & benedictus ad iudicandum orbem in die iudicij, totus mundus expauescet, & timebit diem illum terribilem, dicentque, O Dauid Rex noster ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis. Propter hoc ipsum quod dicitis, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in multis Deum offenderunt. Præterea ego sum in sensu Deo, propter peccatum Bathsebae & Uriæ. Tunc accedat ad Moysen, dicentque, O Moyses magister noster, tu qui dedisti nobis legem fuisti que fidelis Dei seruus, ora Deum pro nobis. Respondebit illis, Non sufficio, quando quidem Deum rogavi, ut me sineret in terram promissionis introire, & oratio mea non fuit exaudita. Quod si pro me exorare non potui, quomodo pro alijs potero? Illi autem ad Iacob se conferret, dicentes, O Iacob pater noster, tu qui duodecim tribus Israel genuisti, rogato Deum pro nobis. Ipse respondebit, Non ualeo, quia duas sorores uxores duxi, utraque uiuente. Accedat postea ad Ishaac, rogantes, O Ishaac pater noster, tu qui amore Dei immolatus fuisti, ora pro nobis. Ipse uero respondebit, Non sufficio, quoniam ex me natus est Edom, qui fuit idololatra, & templum Dei destruxit. Tandem Abraham adibunt, dicentes, Tu qui uoluiti filium tuum amore Dei immolare, ora deum pro nobis. Ipse itidem respondebit, se non sufficere, eo quod Ismaelē genuerit. Cum ergo nemine inuenierint, qui pro ipsis precetur, dicent, Eamus ad primum hominem, ut oret pro nobis, qui est absque peccato & macula. Et hoc est quod dictum est Prou. 18. c. Iustus primus in lite sua. Et dicent, O homo prime cum nos omnes emanamus

mus à te, qui es à peccato immunis, ora Deum pro nobis. Ipse autem respondebit, Pro quibus rogaturus sum. Si pro filijs iustis, non est necesse. Si pro iniquis, & ijs qui quantum in ipsis fuit, Deum offenderunt, falso iurantes nomen eius, & pecuniam ad usuram mutuantes, peierantesque, ac blasphemantes legem eius, & sanctos. De quibus dictum est Iere. 5. c. Negauerunt Deum, & dixerunt, non est ipse. Pro eis nolo effundere preces, cum omni beneficio careant, sintque omnino damnati. Sed orabo pro ijs, qui nec omni ex parte sunt iusti, nec penitus impij, cum & hi quoque filij mei sint, licet propter merita sua id assequi non debeant. Tunc uenient omnes sancti patres, reges, & iusti ad primum hominem, dicentes, O prime homo, & prime parens noster, tu qui manu dei creatus es, & à peccato immunis existis, precare pro nobis Deum, quia nos non sufficimus. Tunc ueniet primus homo, & rogabit Deum pro eis. Deus autem iudicabit bonos & iustos ob eorum bonas & mediocres operationes, ac propter preces primi hominis uitæ æternæ adiudicabit. Malos autem & impios perditioni æternæ condemnabit. Hoc est autem quod dictum est Prou. 18. Et uenit amicus eius, & inuestigauit eum. Iuxta illud quod dictum est Cantici canticorum 4. cap. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Hec omnia ad uerbum traditio prædicta. Ex quibus colligitur, traditionem præmissam de matre Messiae loqui, cum ait, Omnes sanctos patres ad rogandum primum hominem accessuros, ipsumque omnis peccati expertem esse, testaturos. Quod in Adam minime cadere potest, qui suo peccato uniuersum mundum infecit. Autoritas igitur Prouer. quam inducit, uidelicet, Iustus primus in lite sua, & uenit amicus eius, & inuestigauit eum. Sic exponenda est. Hic primus homo, qui est mater Messiae, ob quam Messias ipse siue Christus filius hominis dicitur, iustus est in lite sua, qua ipsa in peccato originali concepta fuisse, ab aduersarijs accusata est. Et uenit amicus eius, hoc est Deus, & hanc litem inuestigauit, tulitque sententiā, dicens, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Quam quidem auctoritatem prisci Hebræorū doctores, ad immaculatæ conceptionis matris Messiae confirmationem adduxisse uident. Quæ ideo primus homo, uel prima creatura in genere humano dicitur, quia prima omnium quo ad materiā producta est. Vnde correlariū sequitur, Quod omnes homines sint eius filij. Si enim mater Messiae prima in causa Adæ extitit, Adāque ipse ab ea processit, quanquam eodem in tempore fuerint. Veluti sol, qui licet prior sit in causa claritate, sintque simul in eodem instanti, claritas tamen solē præcedit. Ita mater Messiae & si quo ad materiā simul cum Adā producta fuerit. Quia tamen Adā ab ea processit (ideo enim ipsa primus homo dicitur) & ab Adam uniuersum genus humanum, haud inepte omnes homines ipsius matris Messiae filij dici quodammodo possunt. Verū tamen uerus & naturalis ac primogenitus filius eius est ipse Messias, qui ex eius

Catholica expositio.

Quare mater Messiae dicitur primus homo.

eius purissimis sanguinibus formatus, ab ipsa genitus est, iuxta illud Lucæ 1. c. dictum, Peperit filium suum primogenitum. Legitur quoque in commentarijs Rabbi Mosis Hadarsan in librum Geneseos, super illud eiusdem libri 5. cap. dictum, ויהי בל ימי אדם אשר חי Hoc est, Factum est omne tempus quo uixit Adam. Ita ad uerbum Rabbi Iehosua filium Leui dixisse, Cum uidisset Deus Adam formatum, uocauit omnes angelos, eisque dixit, Humiliamini, & estote obedientes huic homini. Magna eorum pars imperium recepit, & illi sese flexit, iuxta Dei uoluntatem. Satanas uero hoc est lucifer omnium excellentissimus, cum sua secta dixit Deo sancto & benedicto, O Domine mundi tu creasti nos ex claritate gloriæ tuæ, & nunc imperas nobis, ut inclinemur homini, quem ex terra formasti: Respondit ei Deus sanctus & benedictus. In hoc homine qui ex puluere terræ creatus est, plus sapientiæ & intelligentiæ est, quam in te. Videns autem Deus sanctus & benedictus satanam cum sua secta nolle flecti, nec obedire huic homini, illum è cælo expulit, & effectus est diabolus. Et idcirco dixit Isaias 14. c. Quomodo cecidisti lucifer de cælo, qui mane oriebaris: Hęc traditio. Quæ nõ nisi de gloriosa Messiaë matre loquitur. Cuius materia simul cum materia Adæ producta fuit, & si prior in causa & excellentia extiterit, propter quam Christus ipse filius hominis appellatur. Non enim de Adâ loqui potest, duplici ratione. Tum enim, quia Deus angelis non precepisset, ut Adę inclinarent, quem cito in peccatum casurum sciebat. Tum etiã, quia & si Adam intelligens & sapiens esset, plus tamen scientiæ in angelis erat, quam in eo. Traditio autem dicit, quod plus scientiæ in illo primo homine fuerit, quam in angelis. Quapropter de matre Messiaë loquatur, necesse est, quę omni sapientiã & scientiã plena esse debebat, ac post Deum superior omnibus. Ex hac igitur traditione nõ solũ habetur propositum. Verum etiam ipsam matrem Messiaë superiorem angelis futuram fuisse. Nunc ad argumenta beati Thomę respondeamus. Ad primum igitur, cum ait, Quod si ita esset, sequeretur, Christum non fuisse beatę uirginis filium, nec ex uera patrũ stirpe precessisse. Dicimus nos Aristotelis & Plinij autoritate satisfacturos. Nam Aristoteles quidẽ in decimo octauo libro de Animalibus, ita ait, In Socrate est uirtus Socratis propria, ac etiam parentũ, & auorũ, cæterorumque predecessorũ, tam paternorum quã maternorũ, & hoc usque ad ultimum. Estque etiam in eo uirtus hominis, & deinde uirtus animalis. Cũ ergo uirtus Socratis fortis est, generat masculus, cum uero debilis, generat femina. Si autẽ uincit uirtus propria Socratis, assimilatur filius Socrati, siue mas siue femina sit. Si uero uincit uirtus patris Socratis, generatur filius similis non Socratis patri, sed auo. Ita deinceps ascendendo. Et si deficit uirtus cognationis, generat homo nulli de parëtela similis. Si autẽ deficit uirtus hominis, ubi deficit motus omnium, manet uirtus generationis monstruosa. Et

Responsio ad
argumenta beati
Thomę.

sa. Et sic etiam proceditur ex parte matris. Idem quoque philosophus in septimo de Historia animalium libro, sic inquit, Similes etiam aliqui parentibus, aut auis, suisque maioribus generantur. Aliqui similitudinis nihil referunt: ut in Sicilia eius quæ adulterium cum Æthiope commiserat, filia non colorem patris Æthiopis retulit, sed qui natus ex hac est. Is autem Æthiopem auum regenerauit. Fœminæ magna ex parte matris, mares patri proueniunt similes. Sed fit etiam è diuerso, ut fœminæ patri, mares matri similes procreentur. Hęc ille. Ex quibus palam liquet, Siue filius parëtibus sit similis, siue non, siue perfectus sit partus, siue monstruosus, foetum semper generantis esse filium. Cum ut dictum est, Æthiopes filios albos genuerint. Virgo igitur intemerata quauis progenitoribus non fuerit in culpa similis, non tamen propter hoc eorum filia dicenda non est. Et sic responsum est ad primum sancti Thomę argumentum. Ad secundum uerò dicimus, Quod quemadmodum (antiquis Talmudistis attestantibus) eò genus humanum fortius emanauit, quia materia intemeratæ matris Messiaë unã cum materia Adæ fuerit, atque ipsa prima in causa eidem Adæ extiterit: eodem quoque modo aimus, ex eo satisfactionis ordinem magis congruum fuisse. Nam preciosissimo sanguini beatissimæ uirginis cum Christi corpus inesset, congruum fuit, ut ad purgandum peccatum ueniret. Sicut enim cum aliquis puer forte domum fœdat, uocamus eius matrem, ut filij sordes tergat, domumque mundet, Ita etiam congruum fuit, ut ad diluendas immundicias, quas Adã fecerat, Christi humanitas ueniret. Non obstantibus igitur Doctoris sancti argumentis, remanet in suo robore conclusionis priscorum Talmudistarum ueritas, de immaculata beatissimæ matris Messiaë conceptione.

Aristoteles

Ad secundam Hogostrati obiectionem. Et quod opinio de immaculata gloriosa uirginis conceptione uetustissima sit. Caput v.

HOGOSTRATVS,

Opinio hæc de uirginis Deiparæ conceptione, quæ nunc præualere uidetur, admodum recens est. Nam licet antiquorum Iudæorum quos induxisti, testimonijs fulciatur. Quia tamen nec sacre scripturæ, nec uetustorum sanctorum, quos ecclesia approbavit, autoritate roborat, firmitatem nullã obtinet. GAL. Immo opinio hæc uetustissima est. Nam primũ quidẽ sacre pagine scriptores spiritu sancto afflati, ipsam tenuerunt. Sic enim inter alios Selomo Cantici canticorũ cap. 4. ait, בלר יפה רעיהי ומרים אין בר Hoc est, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. CAP. Recentiores Iudæorum aiunt, textum hunc de filijs Israel, qui secundò circumcisi sunt in deserto, omnesque mundi erant, intelligi. Defunctis enim cunctis peccatoribus, quæ ex Ægypto

Autores sacre
paginæ ueteris
instrumenti.

Iuniorum Iudæorum
obiectione.

Ægypto exierant, & quos ad explorandam terram miserant, soli illi remanserunt, qui in deserto nati fuerant, qui omnes iusti erāt. Et propter eos (ut dicunt) ait textus iste, Tota pulchra es amica mea, cum cæteris. GAL. Hanc eorum rationem ex eo falsam esse constat, quod textus dicit, Et macula non est in te. Quod illis minime congruit, cum à peccato originali immunes non fuerint. CAP. Ad hoc ipsi respondent, circumcisionem eos à peccato originali mundasse, eisq; ianuam paradisi sufficienter aperuisse. GAL. Id quoq; falsum est. Nam & si circumcisio contra originale peccatum remedium esset, nō tamen ad aperiendam cœli ianuam satis erat. Quod ex eo potissimum patet, quod Moses, & Semuel, & maximi quicq; prophetarum, cum cæteris omnibus, ad inferos (ut in præcedenti libro ostensum est) descendebant. Si igitur circumcisio ianuam Regni cœlestis eis referasset, certe non ad inferos, sed ad cœlum emigrassent. HOG. Ego autem dico, textum hunc iuxta quorundam expositionem, non de uirgine intemerata, sed de Dei ecclesia loqui. GAL. Hoc etiam (pace eorum dixerim) falsum omnino est. Tum enim, quia omnia que mater ecclesia canit, à spiritu sancto instituta sunt, quem mēdacem esse impossibile est. Sancta autem ecclesia dictum hoc sapientis matri Dei tribuit. Ergo illud de ipsa loqui, necessario dicendum est. Tum etiam, quia laudes gloriosissimæ ipsius uirginis immensæ sunt, atq; incomprehensibiles. Si nos igitur eam laudare uolentes, alienas ei tribueremus laudes, ostenderemus proculdubio, eas laudes in ipsa non esse, sed ab alio mutuari. Hoc autem falsum penitus est, cum ipsa alijs mutuet de laudibus suis, & non ab alijs accipiat, sitq; omni laude dignissima. Ex his igitur manifestū est, textum hunc de nullo alio, quàm de matre Messiaē cōuenienter intelligi posse. Quod alijs quoq; multis in locis aperte ostenditur. Eodem enim in libro Sapiens ipse cap. primo ita quoq; ait, נאמי לחייך בתורים. Hoc est, Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis. Vbi matrem Messiaē eam ob rem turturi comparat, ut ostendat quod quemadmodum turtur felle caret, & à principio sine eo creata est, ita matri Messiaē nec originale, nec actuale, nec etiam mentale peccatum attribuendum erat. Idcirco 2. ca. eiusdem libri eam columbæ, quæ etiam felle caret, assimilauit quoq; dicens, קומי לבי רעיית יפתי ולבי לך יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיתי את מראיך. Id est, Surge propera amica mea, speciosa mea, & ueni columba mea, in foraminibus petrae, in cauerna maceriae ostende mihi faciem tuam. Ex quo colligitur, matrem Messiaē non solum columbæ comparari ratione prædicta, uerum etiam ipsius fundamentum & principium absq; peccato originali futurum fuisse. Et quia petra principium est & fundamentum, super quod ædificium sustentatur. Ideo in foraminibus petrae inquit, hoc est, in embrione, ubi concepta fuit, in quo est foramen, ubi fuit ædificata, illic fuit columba, absq; felle peccati originalis mundissima.

Forundem
obiectio.

Responsio.

Hogastrati
obiectio.

Confutatio.

dissima. Quod autem principium assimilatur petrae, patet per Isa. 55. c. dicentem, Attendite ad petram unde excisi estis. Hinc Christus ait, Et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Cantici canticorum 4. cap. sic dicit, הנה יפה רעיית הנה יפה עיניך יונתי מבער לצמח. Hoc est, Quam pulchra es amica mea, quam pulchra, oculi tui columbarū, absq; eo quod intrinsecus latet. Vbi ueritas hæc melius exprimitur. Distinguuntur enim perfectiones eius separatæ ab ijs quæ in ea sunt occultæ. Ex quo ostenditur, absq; peccato originali eam concipiendam fuisse. Et rursus ibidem, פתחי לי אחותי רעיית יונתי המתי. Id est, Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, perfecta mea, uel immaculata mea. Dicit autem immaculata mea, ut magis atque magis ueritas ista confirmetur. Item ibidem, אחת היא יונתי המתי אחת היא לאמה ברה היא ליולרה. Hoc est, Vna est columba mea, una est perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ. Ac si diceret, una sola ex omnibus sceminis, absque originali peccato concepta est, quemadmodum Christus solus ex omnibus uiris. Ideo ut dicitur 1. cap. eiusdem libri, sic ipse ait, הנה יפה רעיית הנה יפה. Id est, Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra. Duplicauit autem sermonem. Ut ostenderet, ipsam pulchram, id est puram & in conceptione, & in uita futuram fuisse. Cui ipsa respondit, דודי את נעים את ארשיני רעונה. קרה בתני ארום רחסינו ברותים. Hoc est, Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus, lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina. Sensus est, Certe quemadmodum ego absque originali labe concepta sum, ita tu quoq; amicus meus. Et idcirco pulcher es & formosus, & lectulus noster, hoc est conceptio nostra est florida, & odorifera, absque peccati corruptione. Trabes enim domus nostræ sunt ex cedro, & laquearia ex cypresso, quæ corruptionem aliquam non patiuntur. Item 2. cap. sic ipse dicit, בשושנה בין החרום בן רעיית בין הבנות. Id est, Sicut rosa inter spinas, sic amica mea inter filias. Sensus est, Quemadmodum rosa speciosa & odorifera, ex qua multa conficiuntur aromatica, nascitur inter spinas, ipsa tamen spinis carens: ita amica mea nata est inter foeminas, originali peccato conceptas, tanquam rosa inter spinas, ipsa tamen eiusdem peccati omnino expers fuit. Dixit autem filias, propter matris Messiaē dignitatem, pro omnibus tamē tam maribus quàm foeminis textus intelligitur. Ipsa uerò respondit, בתפוח בעצי היער בן דודי. Hoc est, Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Omnium autem rationū conclusio de Messia & matre eius tangitur 6. ca. eiusdem libri, cum dicitur, אני לדודי ודודי לי. Id est, Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi. Sensus est, Ut ego absq; originali peccato concepta sum, ita amicus quoq; meus. Item 1. cap. ער שהמלך במסכו נודי נתן ריחו. Hoc est, Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Dum esset Rex in accubitu suo, hoc est in in-

carnatione sua, nardus mea, id est cōceptio mea, absq̄ peccato originali effecta, dedit odorem suum, puritatis scilicet & innocentiae. Item 2. c. שמאלו חתה לראשי וימינו החבטנו Id est, Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Si Christus igitur leuam sub capite uirginis tenebat, & dextera illius eam amplexabatur, impossibile est, illū eam in peccatum originale cadere permisisse. Item tertio capite, ער שמיצאתי את שאחבה בפשי אחזהו ולא ארפנו ער שהכאתיו אל בית אמי ואל חרר הורתי Hoc est, Inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam, donec introducā illum in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae. Sensus est, Quando inueni amicum meum in eius incarnatione, apprehendi eum, nec dimisi, quousq̄ eum adduxerim in domum & camera matris meae. Quasi aperte diceret, Sicuti ego in embryone matris meae sine peccato originali concepta fui, ita quoq̄ ipsum genui. Item 6. cap. מי זאת הנשקפה במרו שחר יפה כלבנה ברה בחמה Id est, Quae est ista quae progreditur, quasi aurora confurgens, pulchra ut luna, electa ut sol. Sensus est, Quae est ista quae ostendit se uenire, ut aurora. Quemadmodū enim aurora diei claritatē inchoat, ita certe gloriosa mater Messiae mox ueniens, totum mundum illuminare coepit. Atq̄ ut luna à sole recipit claritatem, ita mater Messiae omnia sua priuilegia, & gratias à filio recepit. Estq̄ perinde clara, ut sol, qui in suae creationis instanti, suam omnem adeptus est claritatē. Ipsius namq̄ uirginis immaculatae materia in suae conceptionis instanti, omnes materiales affecuta est perfectiones, atq̄ ipsa sine peccato originali cōcepta. Hoc quidem & per Isaiam patet, ita in persona matris Messiae 61. capite dicentem, שוש אשיש ביהוה הגל בפשי באלהי מי הלבישני בגרי ישע מעיל צרקה יעטני ויבבלה הערה בליהו בחון באר Hoc est, Gaudens gaudebo in Deo, & exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me uestimentis Iesu, & chlamyde iusticiae circumdedit me, quasi sponsus decorauit gloria, uel corona, & quasi sponsam ornauit monilibus eius. Propheta enim uidens in spiritu matrem Messiae dicturā. Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Antedicta uerba in persona eius protulit, dicens, Gaudens gaudebo ביהוה baadonai. i. in Deo (tetragramaton) qui ut ait R. Hibba, Deum patrem significat. Et exultauit anima mea באלהי beelohai. i. in Deo meo, qui ut idē dicit, Deum filiū designat. Ait igit, Gaudens gaudebo in Deo, qui est pater. Et exultabit anima mea in Deo meo, qui est filius. Quoniā duplicē gratiā mihi fecit. Vnā quidē, quia induit me uestimentis Iesu, quod est, me absq̄ originali peccato conceptam fuisse. Alterā uero, quia chlamyde iusticiae, scilicet originalis circumdedit me. Dicit autē circumdedit, quia omnia ipsius uirginis membra à uertice capitis ad unguis usq̄ pedū, omnesq̄ sensus, & cogitationes, animae imperio absq̄ ulla repugnātia obtēperabāt. Vsq̄ adeo quidē, ut eius oculi nihil inhonesti, nihil illiciti unq̄ aspererint.

xerint. Immo ut nunquam uel oculos eleuauerit, sicut cæteri homines facere solent, sed semper humi defixos tenuerit, nisi dum Deum oraret: A quo inter cæteras perfectiones eo spiritu prophetiae donata est. Ut si forte aliquod incōcessum, seu illicitum, uel auditura, uel uisura esset, ilico eius aures & oculi clauderentur. Ita ut non nisi uoluntati diuinæ deseruire uiderentur. Quocirca ait, Et chlamyde iusticiae circumdedit me, id est undiq̄ & omni ex parte uallauit me. Postea cū subdit, Quasi sponsus decorauit corona, uel gloria, & quasi sponsam ornauit monilibus eius. His uerbis duo cōplectitur, ob duas gratias sibi factas. Duo enim sunt sponsae necessaria. Vnum, ut sponsus det ei monilia gratis. Alterum ut ipsa sponsa bene utatur, seseq̄ ornet. Primū quidem ad sponsum attinet. Secundū uero ad sponsam. Propter primum dicit, Quasi sponsus decorauit me scilicet gloria, uel corona, hoc est, Quemadmodum sponsus sponsae monilia donat, ita Deus hanc mihi contulit gratiam, ut essem absq̄ originali peccato concepta. Propter secundū uero ait, Et quasi sponsam ornauit monilibus eius. Ac si diceret, Sicuti sponsae interest se bene ornare, ita quoq̄ ego sim iusticia originali circumdata, ex bona gubernatione, & sensibus meis ex libero arbitrio animae obedientibus, mihi puenit, tā & si deus me in gratia cōfirmauerit. Sequit, מי בארץ תרציה צמחה ובגנה ורועיה תצמיח כן ארצי יהוה יצמיח צרקה ותללה נגר. i. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semina sua germinat. Sic Dominus Deus germinabit iusticiā, & laudem coram uniuersis gentibus. Quibus quidē uerbis. Cur Deus inquit me sponsam acceperit, hasq̄ gratias concesserit, causa est, quia in me incarnandus est Messias, qui futurus est ut germē, quod patre caret, solamq̄ terrā matrem habet. Ita enim Deus germinare faciet in me Messia, qui iusticia & laus in omnibus gentibus erit, nec alium quo ad humanitatē patrem habebit, præter me matrem suam. Dicit autem iusticiam, Quia propter hanc Deus passurus erat. Laudē uero ait, Quia gratia & non merito ullo hoc fiebat. Ex quo igitur beatissima uirgo has gratias sortita est, recte uestibus Iesu, & chlamyde iusticiae indui dicitur, quas nemo unquā alius ex uiro & muliere genitus affecutus est, & præsertim uestimenta Iesu, qui est totius orbis salus. Quapropter ipsam absq̄ originali peccato conceptā fuisse, necesse est dicere. HOC. Aeditio nostra nō habet, Quia induit me uestimentis Iesu: sed, quia induit me uestimentis salutis. GAL. Vbi nostra aeditio hoc loco uestimentis salutis habet. Hebraica ueritas uestimentis ישוע Iesua dicit. Dicitio autē hæc ישוע Iesua, duplicem habet significationem. Significat enim Iesum, & salutem. Hic autem secundum primum significatum accipitur, cum dicit, Quia induit me uestimētis Iesu. Quod perinde est, ac si diceret, Quemadmodum Iesus secundū humanitatē absq̄ originali peccato concipietur, ita quoq̄ ego absq̄ eo concipiar. Quare eius uestibus, quae sunt pu-

ritas & innocentia, induta ero. Verumtamen nostrae æditionis autor Iudæis blandiens, ne ipsum carpere possent, salutis transtulit, & non Iesu. Quod etiam alijs in locis pene infinitis facit. Vbicunq; enim sensus duplicitatē habet, semper fere eum qui pro illis est, accipit. Nam ita hic dicere poterat, & recte quidem, Quia induit me uestimentis Iesu. Quē admodum Habacuc 3. cap. dixit, Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Cum idem nomen hoc est *ישו* Iesua utro biq; Hebraicus textus habeat. Ex his igitur manifestum est, priscos sacrae scripturae autores, firmiter tenuisse, immaculatā matrem Messiae sine originali peccato concipiendā fuisse. Quod idem noui testamenti quoq; scriptores tenuerunt. Legitur quippe in euangelio Matthæi capite undecimo, Saluatorem nostrum ita de Ioanne Baptista dixisse, Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista. Cum igitur sanctus Ioannes Baptista ipso Christo qui de muliere natus est, maior non fuerit. Dicatq; textus, Surrexit. Quod dici non potest, nisi de eo qui prius cecidit, & postea surgit. Ita hoc saluatoris dictum interpretari necessario cogimur: Inter natos mulierum, id est inter eos qui in originali peccato concepti sunt, non surrexit maior Ioanne Baptista. Christus autem in peccatum non cecidit, ergo ipso Ioannes maior non est. Cum igitur beatissima uirgo eodem Ioanne Baptista maior quoq; sit, ipsam in peccatum originale non cecidisse, necessario consequens est. Quod si non concederetur, sequeretur plane, Ioannem Baptistam maiorem ea extitisse, quod omnino falsum est. Ex euangelio igitur, ac Saluatoris nostri sententia ipsam absq; originali peccato cōceptam fuisse, necessario concluditur. **H O G.** Id quidem uerum esset, si euāgelium inter natos & natas diceret, Cum igitur inter natos solum dicat, palam ostendit, Saluatoris nostri dictum non de mulieribus, sed de solis uiris intelligi. Ex eo igitur beatissimam uirginem in peccatum originale non cecidisse, inferri non potest. **G A L.** Obiectio tua nulla est, cum secundum grammaticos masculinum genus fœmininum concipiat. Quare cum inter natos dixit, tam de uiris, quàm de mulieribus intellexit. Hanc etiam de immaculata uirginis conceptione opinionem & apostoli tenuerunt. Sicuti ex beati Andreae apostoli dictis, aperte liquet. Qui cum Aegæ Proconsuli mysterium crucis exponeret, ita inter cætera dixit, Et quoniam de immaculata terra factus fuerat homo primus, qui per lignum præuaricationis mundo mortem intulerat, necessario de immaculata uirgine natus est perfectus homo, in quo Dei filius, qui primum fecerat hominem, uitam æternam, quam perdidit per Adam homines, repararet. Quam quidem sententiam beatus Dominicus ordinis prædicatorum fundator & Dux, postea secutus, ita in tractatu corporis Christi ait, Sicut primus Adam fuit ex terra uirgine & nunq̄ maledicta formatus, ita deuit in secundo Adam fieri.

*Autores sacrae
scripturae noui
instrumenti.*

Obiectio.

Responsio.

fieri. Hanc præterea opinionem tanquam uerissimam & indubitam ueteres quoque ecclesiae Doctores tam Græci quàm Latini firmiter tenuerunt. Et Græci quidem ut Gregorius Nazæanzenus, Gregorius Nissenus, Basilus, Ioannes Chrylostomus, & cæteri omnes, ut codices eorum legentibus perspicue patet. In cuius rei signum festum de ipsa immaculata uirginis conceptione per annos fere mille celebrarunt. Et in martyrologio quod in crastino ipsius festi legitur, quodq; à sancto Ioanne Damasceno æditum fuit, inter cætera quæ de ipsa beatissima uirgine pronunciantur, ipsa *πρὸ σωματικῆς ἀγωγῆς*, id est ante conceptionem pura, dicitur. Ex quo sancti ac ueteres Græcorū patres, spiritu sancto illustrati, uidentur antiquorum Hebræorum opinionem tenuisse. Qui ut in præcedentibus uisum est, matris Messie materiam in materia Adæ fuisse productam uoluerunt, ipsamq; primā in causa & excellentia extitisse, atq; purissimam usq; ad actualem ipsius uirginis formationem præseruatam fuisse. Vnde & ipse diuus Ioannes Damascenus, in sermone de eiusdem uirginis natiuitate, de beato Iehoiakim ipsius uirginis patre loquens, eam ob rem dixisse uidetur. O beati lumbi, ex quibus immaculatissimum semen fluxit. Prisci quoq; ac sancti Latinorum Doctores id idem absq; dubitatione senserunt. Vt Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, ac cæteri penè omnes. Quorū dicta nunc adducere & longum & superfluum esset, cum sacri concionatores nostri temporis uerbum Dei in ecclesijs proponentes, passim ea attestentur. Quid mirum si sancti uiri opinionem hanc tenuerunt, cum Mahmedus ueritatis catholice inimicus, ipsam tenuerit, ut in authenticis Saracenorum libris legitur. Quorum unus Albokari: Alter uero Mezlim uocatur. In his enim sic ad uerbum dicitur, Dixit Ebihorayra socius scilicet Mahmedi, Quod audiuit nuncium Dei, id est Mahmedum dicentem, Nullus nascitur de filijs Adam, quem nō tangat satan, quando nascitur, & ideo plorat uociferans, ex tactu satan, præter Mariam & filium eius. Clamor enim infantis cum cadit de uentre matris, propter percussionem satan contingit. Item dixit Ebumuce, Prophetā id est Mahmed dixisse. Multi perfecti fuerunt ex uiris, nulla uero perfecta fuit unquam ex mulieribus, nisi Maria mater Iesu. Ex his igitur quæ dicta sunt, liquidō constat, opinionem de immaculata uirginis conceptione, non recentem, sed antiquissimam esse. Quin potius oppositam opinionem quam aduersarij pertinaciter tenent, recētiorem dicimus. Quam ideo Deus aliquo tempore pullulare permisit, ut uideretur quantam gratiam matri suæ contulerat: eam à peccato originali, quod naturaliter nisi præseruata fuisset, contrahere debebat, immunem atq; immaculatam præseruando.

*Antiqui ecclesie
Doctores.*

Ad tertiam Hogostrati obiectionem. Vbi quiddam mater Messiae absque originali peccato concipienda esset, naturalibus rationibus probatur.

Caput VI.

HOGOSTRATVS,

O si uerum esset, uerbum Pauli apostoli falsum prorsus esset, qui ad Romanos scribens 3. cap. ait, Omnes in Adam peccauerunt & egent gratia Dei. Necessario igitur dicendum est, gloriosam uirginem in Adam peccasse, & consequenter & eius materiam peccato Adae infectam, & ipsam in peccato originali conceptam fuisse. Qui enim omnes dicit, neminem excludit. GAL. Ut te (quod pace tua dixerim minus quam decet) locutum ostendam, duo faciam. Primum enim septem naturalibus probabo rationibus, & materiam intemeratae matris Messiae mundam atque immaculatam in Adam praeseruari debuisse, & consequenter ipsam matrem Messiae absque originali peccato conceptam fuisse. Deinde uero ad Pauli apostoli auctoritatem respondebo. Pro primae igitur rationis fundamento, duo praemittam. Primum quidem est, quod in unoquoque subiecto quatuor debent reperiri causas, uidelicet materialis, efficiens, formalis, & finalis. Quarum finalis sublimior est caeteris, atque praestantior. Secundum uero est, quod causa finalis & opinio naturae semper permanent, neque unquam cessant suo subiecto & indiuiduo perfectiorē tradere formam, si materiam aptam ad recipiendam huiusmodi formam inuenerint. Quare necesse est omni efficienti, tam naturali, quam uoluntario, & artificiali, habiliorē quam possit materiam cui libet subiecto disponere, ut finis peculiaris ei adueniat, iuxta cogitationem & finem ab ipso excogitatum. Exempli gratia, piper cuius finis est caliditas & siccitas, naturaliter facit ignis operationem. Econtrario uero uio la, quam natura ad aquae qualitatem disponit, utpote rem frigiditati conuenientem, quae est finis ei peculiaris. Eadem ratione saphirus, adamas, & reliqui lapilli preciosi, quos natura & causa finalis ad materiam quandam sublimem, lucidam, & diaphanam ex quatuor elementis disponit, ut formam propriam sibi ac peculiarem recipiant. Non obstante, quod ex terrestri sint elemento, quod est obscurum ac tenebrosum. Quod cum ita sit naturalibus in rebus, consequens profecto est, gloriosam uirginem ex quo erat subiectum, in quo Dei filius incarnari debebat, perfectius ac sublimius omni humana creatura, immo omni ente creato dispositam fuisse. Quemadmodum finis peculiaris propter quem creata fuit, caeteris cunctis perfectior, & sublimior erat, cum illa sola creata fuerit, ut ex ea filius Dei nasceretur. Sed si eius materia immunda fuisset, ipsa quoque in peccato originali concepta, nequaquam perfectius ac sublimius omni ente creato disposita fuisset. Igitur & ipsius materiam puram & immaculatam praeseruari, & ipsam absque originali peccato concipi, oportuit. Item unicuique

Secundario.

enti

enti cui deest aliqua perfectio, insitus est naturalis appetitus, assimilandi se enti perfectiori, oditque res sibi infimas. Natura autem si dispositio subiecti ad recipiendum habilis sit, eo maiorem dat ei perfectionem, quo capacior est. Idcirco saphirus cuius materia ex terra est, in gradum claritatis quae est, in elemento aereo, naturaliter ascendere cupit, ab ipso quoque claritatem accipiens, lucidum fit, atque diaphanum. Minerale autem fieri cupit uegetatiuum, & si animam uegetatiuam non habeat. Natura enim dat ei crescendi perfectionem, cum materiam ad crescendo aptam habeat. Vegetatiuum uero fieri appetit animal. Ideo mandragora ob materiae dispositionem, quam habet, natura dedit hominis figuram, & si anima sensitua careat. Animal praeterea fieri cupit homo, ob quod similia hominis habet effigiem, effingitque ea quae homo ipse facit. Licet anima rationali careat. Ex quo igitur appetitus materiae matris Messiae erat, absque originali peccato concipi, eiusque materiae dispositio ad recipiendam huiusmodi perfectionem habilis erat. Necessario sequitur, Longe rationabilius esse, ipsam absque originali peccato conceptam, quam post conceptum purgatam fuisse. Item materia, forma, & causa efficiens quanto perfectior est earum finis, tanto altiores sunt. Quemadmodum quatuor elementa cum primum animam sensituiam nanciscuntur, sublimiora sunt, quam cum solum animam uegetatiuam habebant. Mineralia quoque cum primum lapilli preciosi efficiuntur, nobiliora sunt. Nam saphirus & adamas nobiliores sunt hyalaspide & porphyrite. Hyalaspis autem & porphyrites excellentiores sunt lapidibus, quibus domus construuntur. Eadem etiam ratione ex herbis honorabilius est frumentum, & ex architectis, praestantior qui regiam construit. Hac insuper ratione sublimius est basilicas erigere, quam Regum palatia aedificare. Atque praestantius est amore Deo seruire, quam necessitate. Consequens igitur est, ut quo sublimior est causa finalis, eo plures ab ipsa in subiectum emanent perfectiones, ut excellentior sit futura. Quod cum ita sit, necesse erat intemeratam uirginem Messiae matrem, quae subiectum & tabernaculum quo Dei filius incarnandus esset, futura erat, sublimiori gradu concipi, quam subiecta minora, quae cum originali peccato concipiuntur, utpote quae perfectionis excessum super caetera omnia haberet. Igitur absque originali peccato concepta est. Item exploratissimum est in natura. Quaecumque in re plures inueniuntur fines a primo separati, secundum finem esse primo sublimiorem, & tertium secundo. Et sic de caeteris gradatim. Eadem quoque ratione, materia & forma secundi finis perfectiores sunt materia & forma primi, & materia & forma tertij sublimiores secundi. Verbi causa. Esse animal, perfectior finis est, quam esse uegetatiuum. Esse autem hominem, perfectior finis est, quam esse animal. Praeterea cum hominis diffinitionem dare uolumus, prout solum animal est, dicimus ipsum esse corpus nutritiuum, sensibile. Si autem prout est homo, dicimus eum

Tertia ratio.

Quarta ratio.

esse animal rationale, quæ sublimior est diffinitio, quàm prima. Cum igitur immaculata uirgo concepta sit non tantum ut homo esset, sed ut mater Dei quoque foret. Et hic finis sit excellētior, atque sublimior ultimo fine in genere humano, oportuit, ipsam in sui conceptione habere materiam & formam perfectiorem ea, quæ illam hominem esse faciebat. Hæc autem alia non est, quàm ipsam originali peccato non fuisse infectam. Nam quemadmodum materia animalium sublimior est atque perfectior, quàm materia plantarum. Materia autem hominis excellētior, quàm materia animalium. Ita quoque & rationi cōgruum, & necessariū est, materiā uirginis gloriosæ perfectiorem sublimiorēque materia hominum fuisse, cum in altissimū hominis gradum ascenderit. Item tunc natura dicitur æqua, & secundū se ipsam agere, cum tantum perfectionis dat subiecto, quantum subiectū recipere potest. Et secundum hoc nō dicitur aliquid contra naturā fieri. Tunc enim id diceret, cum ipsa natura non daret perfectionē, qua subiectum recipere posset. Sicut enim contra naturā est, dare perfectionē ei, qui non meret. Ita quoque contra naturam est, ei qui meret, perfectionem adimere. Quod cum ita sit, necesse fuit, gloriosæ uirginis materiam, quæ habilis erat, atque apta huiusmodi perfectionē recipere, ut absque originali peccato conciperet, sine initiali macula productā fuisse. Item, Pro sexta ratione duas facio propositiones. Prima sit hæc, Certum est, peccatū originale non esse generationis causam efficientem, patet. Quia si Adam nō peccasset, certe generasset. Secunda sit hæc, quam exemplo probo. Esto quæ rex quidā domū sordidā ac fœdā sit ingressurus. Quæro, Vtrum decentius sit, eam domū ornari debere, uariisque repleti odoribus, antequam rex ingrediat, an posteaque ingressurus sit. Certe regie conuenit dignitati, prius eam mundam, nitidam, redolentēque reddere, quàm postea. Ita dicimus de cœlorū regina, iustius decentiusque fuisse, ut materia quæ futura erat matris Dei materia, mundificaret, ac sanctificaret, dum generantis esset materia, ab eaque adimeret peccati originalis causa efficiens, quàm postea cum generatæ facta est materia. Alio qui in regina cœli ostenderet fuisse defectus, essetque contra sacræ scripturæ textū, qui de ipsa (ut supra probauimus) ait, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Confirmatur ratio. Certū est enim, perfectiorem nobilioremque esse rem, in quam nunquā aliqua cecidit macula, aut sordes, quàm ea, in qua prius fuit macula, & postea purgata est. Quemadmodū etiam homo, qui nunquā peccauit, peccatore reconciliato præstantior est. Nam si perfectior esset peccator reconciliatus homine iusto qui nunquā peccauit, aut si in pari perfectione essent, Deus gloriosam uirginē in statu gratiæ non confirmasset. Ipsam igitur absque initiali peccato conceptā fuisse, fatendū est. Postremo, Quanto propinquiora sunt principium & finis, tanto perfectius esse debet mediū, magisque cōuenire debet principium & mediū cum fine. Quemadmodū ma-

ior

ior influentia à causa finali in operatione prouenit, multoque auidior est finis in medio & principio. Ideo cognito, quod finis conceptionis uirginis intemeratæ erat propter filij Dei conceptionem, necesse fuit, ut conuenirent principium, quod fuit beata uirgo, & medium, quod fuit ipsam absque originali peccato conceptam esse, cum fine, quod fuit filij Dei incarnatio ex ea. Et quemadmodum cum primum uerbum caro factum fuit, dedit materiæ Christi omnes perfectiones, quotquot habitura erat, nec ulla ei defuit. Ita quoque necesse fuit, materiam beatissimæ uirginis statim in sua cōceptione omnes perfectiones quas capere poterat, sortitam fuisse, nec expectanda fuit peccati originalis purgatio. HOG. Cum corpus Christi in sua resurrectione glorificatum fuerit, constat ipsum in sua cōceptione non omnes perfectiones habuisse. Conclusio igitur quam nunc præmisisti (pace tua dixerim) falsa est. GAL. Cum diuinitas esset Christo unita, & glorificationem in se quodammodo colligatam haberet, non sinebat corpus eius res glorificati in uita operari, cum passurum & moriturum esset. Quemadmodum si quis puerum forti manu tenens, non permittat eum facere quod uelit. Sed bene necessitate cogente, corpus Christi opera glorificati faciebat. Nam in sua natiuitate ex uirgineo utero absque matris corruptione exiuit. Habent enim hoc præcipuum glorificata corpora, ut sua subtilitate per parietem absque eius fractione transeant. In sua etiam transfiguratione glorificato corpore usus est. Cum præterea iudæi ipsum lapidare uellent, illis non uidentibus, de templo exiuit. Ad confirmationem autem nostræ rationis facit, quod non reperitur apud Euangelistas aliqua de glorificatione Christi in eius resurrectione mentio. Quare cōsequens est, gloriosam uirginem in suæ cōceptionis instati, absque initialis peccati macula fuisse. Quin potius in eius cōceptione materiā eius omnes perfectiones quas habitura erat, habuisse. Animā uero eius mox cum eidem materiæ infusa est, omnes perfectiones quæ in anima reperiri possent, actualiter adeptā fuisse, ut est sciētia, sapiētia, intelligentia, pphetia, gratia, & quæcumque animæ attribui possunt. Cū autem Dei filius ad eā incarnandus uenit, in gradū altissimū ipsa cōscendit. Quandoquidē ei tanquam matri suæ uniuersi orbis regimen atque gubernationē ille reliquit, fecitque, ut esset cœlorū angelorumque regina. Nunc ad beati Pauli uerba respōdeamus. Cū igitur inquit, Omnes in Adā peccauerūt. Sic exponamus dictū, Omnes, scilicet subeunt solū Adæ regulā, neque altiorē sortiuntur gradū. Hi. n. in Adā uere peccatores sunt, ac in originali peccato cōcepti. Gloriosa autem uirgo, cū ad sublimiorē quam Adā ascēderit gradū, dici nō potest in peccatū Adæ cecidisse. Quoniam ipsa sola inter cæteras oēs creaturas hoc priuilegio donata fuit, ut in ea filius Dei conciperet. Quod autem hic fuerit eius ultimus finis, ac suæ cōceptionis, ex eo potissimū patet, quod nulla unquam alia creatura propter ipsam, ad hoc cōcepta fuit, ut in ea filius Dei incarnaret, quia in nulla alia, quam in ipsa filius

Obiectio.

Responsio.

Ad Pauli apostoli autoritatem.

Quinta ratio.

Sexta ratio.

Septima ratio.

lius Dei incarnatus est. Ergo ut in ea filius Dei conciperetur, ipsa concepta est. Concluditur igitur, filij Dei incarnationem conceptionis ipsius uirginis causam finalem extitisse. Quare ut ex premissis rationibus colligitur, oportuit, materiam & formam ipsius immaculatæ uirginis perfectiorem atq; sublimiorem quacuncq; alia materia & forma in genere humano fuisse, ac sine peccati initialis infectione productam.

Ad quartam Hogostrati obiectionem. Vbi conclusio de immaculata uirginis conceptione septem Theologicis simul ac naturalibus confirmatur rationibus. Caput VII.

HOGOSTRATVS,

Certum est, Deum nolle tollere nature ordinem, quem ipse instituit. Sed si Deus beatissimam uirginem ab originali peccato immunem præseruasset, abstulisset utiq; immo peruertisset nature ordinem, quem ipse instituit, cum propter Adæ peccatum omnes homines ab eo naturali propagatione descendentes, cum originali peccato concipi decreuerit. Ergo minime dicendum est, ipsam intemeratam uirginem ab originali peccati labe præseruatam fuisse. GAL. Nimum certe (mihi parce) Hogostratè deciperis. Quod septem theologicis simul ac naturalibus probabo rationibus, ut tãdem obiectioni tuæ quæ nulla est, responsio detur. Prima igitur ratio sit hæc. Deo auaritiã & tenacitatem attribui non posse, certum est. Cum tantã det unicuiq; creaturæ perfectionem, quantam ipsa apta sit recipere. Verbi causa. Cum Deus mundum condidit, tantum perfectionis unicuiq; rerum generi tribuit, quantum eius subiectum capere poterat. Nam si a lini subiectum perfectionem æqui, siue leonis, siue etiam hominis recipere potuisset, certe illi dedisset. Sed cum aptum ad recipiendum non esset, non dedit. Quod cum ita sit, sequitur plane, Deum uirginem gloriosam absque initiali peccato fecisse, ex quo eius subiectum ita aptum erat. Alioquin auarus & tenax ipse fuisset. Quod omnino falsum est. Igitur absque initiali peccato ipsa concepta est. Secunda ratio sit hæc. Certum est, principium cognitionis esse operis finem. Quo fit, ut cum principium cognitionis diuinæ fuerit, beatissimam uirginem à peccato originali mundare, ac purificare, longe decetius fuit, eam mundam & absque peccato fecisse quàm postea mundasse. Si enim ita non fuisset, operationes diuinæ humanis uarijs & inconstantibus assimilarentur. Hoc autem falsum est. Fecit igitur eam à peccato originali omnino mundam ac puram. Tertia ratio sit hæc, unicuique homini appetitus quidam à natura insitus est, ut eius mater perfectior sit in cunctis mundi perfectionibus. Et hoc ideo quia ex eius sanguine genitus est. Nam si mater ex materia munda & optima constabit, filius quoq; eadem

eadem ex materia cõficietur. Quare filius semper matris perfectionem cupit, oditq; imperfectionem. Si igitur Dei filius qui uirtutes ac perfectiones summopere diligit, uitia uero & peccata atque imperfectiones maxime detestatur, matrem suam nobiliorem ac perfectiorem in bonitate, iusticia, sanctitate, cæterisq; perfectionibus futuram non optasset, profecto in uoluntate & appetitu inordinatus fuisset. Quippe q; desiderium suum potius ad res uiles & imperfectas, q̄ ad nobiliores & perfectiores inclinasset. Sequeretur præterea, eum uiliorem habuisse appetitum, q̄ pura quæuis creatura humana, cum materiam & humanitatẽ suam imperfectã fore uoluisset. Hoc autem manifeste falsum est, ac omnem prorsus contra rationem. Cum ergo Deus sit summa perfectione perfectus. Perfecti autem sit amare perfecta, potius q̄ imperfecta, debuit sane matrem suam perfectam omni perfectione possibili, & cupere & facere. Quare absq; originali peccato ipsam concipi fecit. Quarta ratio sit hæc. Certum est, quod Deus ante mundi creationem præsciuit & Adam peccaturum, & se ipsum pro peccati eius redemptione, incarnandum. Ex quo sequitur, q; si in muliere in peccato originali cõcepta Deus incarnari decreuisset, & Deus ipse peccati causa extitisset, & Adã ad peccandũ coactus fuisset, libero arbitrio sibi adẽpto. Quod si esset, Adam pœnam minime meruisset. Ex his autem multa sequerentur inconuenientia. Quare necessario dicendum est, mulierem ex qua Deus incarnandus erat, ab æterno à peccati initialis labe præseruatam fuisse. Quinta ratio sit hæc. Principium generis humani fuit Adam, finisq; ipsius fuit Christus, cuius amore creatum est humanum genus. Ut igitur principium, medium & finis inter se conueniant, necesse fuit, q; quemadmodum Adam qui est principium, & Christus qui est finis, absq; originali peccato facti sunt. Ita quoq; mediũ quod est beatissima uirgo, sine ipso peccato concepta esset. Præterea, sequitur, q; sicut Heua fuit una caro cum Adam primumq; medium pro humani generis conseruatione, absq; originali peccato facta. Ita quoq; necessarium fuit, & intemeratam uirginem, quæ est ultimum medium pro animarum salute, & una caro cum Christo, qui est finis, absq; originali peccato concipi. Alioqui principium & primum medium cum ultimo, medio & fine non conuenirent, quod est ualde inconueniens. Sexta ratio sit hæc. Notum est, q; potentissimus quisq; rex uolens sibi regiam construere, aut basilicã ad honorem Dei optimi, maximi erigere, prius quæcuncq; ædificio necessaria sunt, querit, & parat, quanto perfectiora atq; excellentiora inueniri queant. Quemadmodũ regem Selomonẽ fecisse legimus. Qui ob templi excellentiã, quod in Dei obsequiũ construxit, uoluit in opere fabrilis & lapidibus excidendis, ne malleus, aut aliquod ferrei instrumenti genus adhiberetur, nec eorum quidem sonus audiret. Sed uermẽ reperit nomine zamir, qui Lapidi impositus, dũ per eũ incederet, ipsum ilico frange.

Quarta ratio.

Quinta ratio.

Sexta ratio.

Pulchra figura de uirginis conceptione.

Zamir uermis.

frangebat. Quod in figuram cōtigisse, clarum est. Nam in ædificio templi, in quo filius Dei incarnandus erat, & in tabernaculo in quo Deus claritatem & sanctitatem suam ostendere debebat, non poterat deficere materia tantę perfectionis ad construendum, nec opus erat, ut in excidendis lapidibus, hoc est, in cōceptione intemeratę uirginis, ferrum aliquod quod peccatū originale significat, adhiberetur. Huius autem rei ratio est, quia unum peccatum nō potest cum altero sanari, nisi cum re simplici & quodammodo minima, hoc est, cum uerme. Idcirco reperit zamir, id est Christum qui uermi cōparatur, & ita à Psalmographo uocatur, cum Psal. 21. ait, וְאֶזְבִּי תִרְלַעַת וְלֵא אִישׁ. Hoc est, Ego sum uermis & nō uir. Et excidit beatissimam uirginem sine ferro, hoc est, absq̄ aliquo peccato. Et ut in ædificio templi, nec sonus quidem ferri auditus est: ita in ædificio & conceptione immaculatę uirginis, nec uox quidem peccati originalis reperta est. Quod si sibi defecisset materia sanctissima ad eius cōceptionem, fuisset in maximo defectu, minoriq̄ gradu, quàm Rex Selomo. Hoc autem falsum est, Ergo absq̄ originali peccato concepta fuit. Septima ratio sit hæc, pro responsione ad obiectionem Hogostrati dicentis, Deum nolle tollere naturę regulam & ordinem, quem ipse instituit. Fatemur quidem id uerum esse, non tamen omni ex parte sic intelligi debere, sicut Hogostratus ipse intelligit. Deus enim necessitate exigente, multoties cōtra regulam & ordinem naturę fecit. Non enim est naturę regula & ordo, ut arbor cęsa & sicca, flores, folia & fructus producat. Virga autem Aharon gemmas, flores, frondes, & amigdalas edidit. Neq̄ est naturę opus, ut una nocte hæc omnia arbor proferat. Ipsa tamen uirga Aharon una nocte eadem omnia protulit. Neq̄ est ex naturę cursu, quod arbor siue uiridis, siue sicca, animam habeat sensitiuam. Virga autem Moysis serpens effecta est. Neq̄ ordine naturę possibile est, alicui bruto loqui atq̄ differere. Asinus autem Balaam cum eo disputauit. Ex naturę quoq̄ cursu prophetia non potest nisi in genere humano reperiri. Non enim brutum aliquod uaticinari potest. Deum autem cum cœtu Ionę locutum legimus. Iuxta etiam naturę ordinem rota cœlorum à suo motu circulari cessare posse, est impossibile. Tempore autem Iehosua, ipso in bello Gibon existente, sol in medio cœli se opposuit, stetitq̄ per diem integrū, hoc est per 24. horas immobilis. Impossibile quoq̄ est secundum naturę ordinem, ut rotę cœli quę ab oriente in occidentem mouentur, retrogrediantur. Hezekiæ autem tempore, sol retrocessit gradibus decē ab eo itinere, quod fecerat. Impossibile est etiam secundum naturę cursum, ut Leo à feritate cesset, seq̄ ab occidendo cōtineat, præsertim cum famelicus est. Danieli autem in lacum leonū proiecto, nihil nocuerunt leones intulerunt. Ignis etiam secundum naturę ordinem semper urit, & deuorat, sed Ananiæ, Misaeli, & Azarię in fornace ardentissima positus,

Septima ratio
pro responsio-
ne ad Hogos-
trati obiectionem.

fitis, nihil molestiæ intulit, nec pilo quidē uestimentorū nocuit. Deus præterea postquam Adam & Heuam creauit, hanc dedit naturę regulam & ordinem, ne posset homo sine uiri & mulieris semine generari. Christum tamen reperimus absq̄ humano semine generatum. Ex his omnibus liquido patet, quod quandoq̄ Deus necessitate exigente, facit præternaturę ordinem. Quare palam euidentis est, quod quamuis deus nolit auferre naturę ordinē in genere, & omni ex parte. In particulari tamen id quādoq̄ facit. Nec propter hæc particularitatē dici potest naturę regulam rumpere. Vel si dicere uoluerimus, iuxta Hebræorū sententiam, Deum ob specialem conditionem id quandoq̄ facere, multo minus dicetur esse contra naturam quod facit. Talmudistę nanque uidentes omnia ista quę contra naturam fieri uidentur, uolentesq̄ rationem reddere, cur fiant. Deum inquit cum mundum creasset, hanc tribuit naturę facultatem, ut operaretur secundum ordinem ab eo institutum, nec se illi contradicendum pollicitum fuisse, nisi hac instante conditione. Quod si necessitas secus fieri exigeret, ipse posset facere quicquid sibi uideretur, etiam si cōtra ipsam naturā foret. Idcirco cum aliquid huiusmodi fieri contingit, de eo naturam conqueri contra se id fieri, minime posse aiunt, ex quo illi Deus conditionaliter uires tribuit. Cum sola igitur uirgo gloriosa inter omnes à uiro & muliere genitos, absq̄ originali peccato concepta sit, id contra naturam fuisse, haudquam dici potest, sed unum ex suprascriptis. Maxime cum immaculatę uirginis subiectum, ut in præcedenti capite ostensum est, aptum esset huiusmodi perfectionem recipere, ut absq̄ initiali labe produceretur.

Talmudistarū
responsio.

Ad quintam Hogostrati obiectionem. Et quod intemerata mater Messie absque libidine & concupiscentia genita sit. Caput VIII.

HOGOSTRATVS,

SI beatissima uirgo sine peccato originali concepta esset, absq̄ libidine & concupiscentia generata fuisset. Probat, quia originale peccatum libidini, concupiscentię, ac uoluptati admixtum est. Quod diuus Augustinus affirmat in libro de fide ad Petrum, parte prima. q. uigesima quarta. Cuius dictum ponitur in Decretis de conse. dist. quarta cap. Firmissime. Vbi sic dicitur, Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem hominem qui per concubitum uiri & mulieris concipitur, cum peccato originali nasci, impietati subditum, mortiq̄ subiectū. Quare omnes ex libidine ac uoluptate coitus geniti, cum peccato originali concipiuntur. Sed uirgo gloriosa cum libidine ac uoluptate coitus genita fuit. Cum ex uerissima sancti Iehoiakim & sanctę Hannę coniunctione, ut cæteri homines, generata sit. Ipsam igitur in peccato originali conceptam fuisse, consequens est. GAL. Certum

M

est, maius priuare minus. Experientia enim cognoscimus, solem lunæ atq; candelæ priuare claritatem. Videmus quoq; sensum maiorem priuare minorem. Homo enim qui omnem cogitationem suam, ac phantasiâ in unam rem, uel studendo, uel speculando uehementer collocat, pro eo tempore sensum minorem amittit. Nam si tunc coram eo quispiam transiret, transeuntem illum non uideret, si ipsum alloqueretur, nō audiret. Fateor igitur sanctum Iehoiakim & sanctam Hannam sese cōiugaliter copulasse, ob ardentem tamen deuotionem, uehementemq; contemplationem, qua unanimiter in generationem beatissimæ uirginis intenti ambo tenebantur, fomes in illo actu penitus extinctus fuit. Quare peccatum originale in conceptione immaculatæ uirginis locum nullum habuit. Cōfidimus autem quæ dicimus, uera esse ostendere. Nam cum à templo parentes eius tanquam profani à sacerdotibus cum increpatione expulsi fuissent, eo quod steriles essent, & iam senio confecti, filios nondum genuissent. Deum mœsti & supplices rogarunt, ut eis sobolem ad eius seruitia procreandam, concederet. Quibus exauditis, apparuit angelus seorsum utriq; nūcians, prolem eos in Dei obsequium genituros, ita (Hieronymo attestante) dicēs, Ego sum angelus Domini missus ad te, ut annunciem tibi preces tuas exauditas esse, & eleemosynas tuas in conspectum Domini ascendisse. Vidi enim pudorem tuum, & audiui sterilitatem, & opprobrium non recte tibi obiectum. Peccati enim, non naturæ ultor est Deus. Et ideo cum alicuius uterum claudit, hoc facit, ut mirabilius denuo aperiat. Vt non libidinis, sed diuini muneris fore cognoscatur, quod nascitur. Iuxta igitur angelicum præceptum ambo sibi obuiantes, de mutua uisione lætati, ac de promissa sobole securi & certi, adorato Domino, domum redierunt, diuinum promissum hilariter expectantes. Et tanta se deuotione coniunxerunt, ut absque libidine & corporis uoluptate, uirginem gloriosam matrem Dei futurā, genuerint. Vehementissima enim deuotio, atq; animi delectatio, omnem corporis uoluptatem, concupiscentiam, atq; libidinem extinxit. Vnde non immerito eis nomina Iehoiakim & Hanna imposita fuerant. Iehoiakim enim deus eleuabit, uel eriget, siue suscitabit, ac etiā cōfirmabit Latinè interpretat. Nomē uero Hāna à nomine ἡν, quod est gratia, deriuat. Vt ex nominibus ipsis palā intelceret, q̄ per prole quā genituri essent, Deus ex misericordiæ suæ gratia, humanū genus & à peccato primorū parentū eleuaturus esset, & à morte æterna suscitaturus, & ad cœlestē gloriā erecturus atq; cōfirmaturus. Cū igitur beatissima uirgo absq; cōcupiscentiâ & libidine genita fuerit, necessario cōsequens est, & absq; initiali peccato eā conceptā fuisse, cum libido & cōcupiscentia fuerit peccati Adæ causa. Ipse quippe Adā uitij mundanis, concupiscentijsq; carnalibus adhærens (ut per illud Gen. 3, capite liquet, *הוּרָא הָאִשָּׁה בִּי טוֹב חַעַץ לְמַאֲכַל רִבִּי הָאֵרֶץ הָרָא לְעֵרְוָה*)

Hoc est,

Hoc est, Et uidit mulier, quod bona esset arbor ad uescendum, & delectabilis oculis) se superbia atq; inobediētia impleuit, transgressusq; est Dei præceptum, eoq; modo carnem suam infecit, ut omnes ab eo descēdentes, cum eadem superbia & inobediētia quæ est omnium peccatorum origo, concepti sint. Ideoq; peccatum originale, siue initiale dicitur. Eam ob rem & cum libidine atq; effrenata uoluptate procreantur, & ut uoluntatem suam perficiant, inclinati sunt, atq; ad peccandum, & transgrediendum Dei præceptum, obnoxij. Quod ad sensum maxime patet. Nam cum homo est in effrenatæ libidinis appetitu, membrum genitale adeo superbit, uoluptatemq; optatam perficere pergit, quod nec morte etiam proposita, ab actu illo desineret. Quod in nullo aliorum membrorum esse comperitur. Cum quis enim ad furtum accedit, & antequam perficiat, eum furti pœnitet, statim pro eius uoluntate pedes à gressu cessant, manusq; à rapina abstinēt, suntq; uoluntati obtemperantes. Verumtamen ut ait Magister sententiarum in 19, dist. secundi, si primi homines non peccassent, absq; omni peccato & macula in paradiso carnali copula conuenissent, essetq; ibi tactus immaculatus, ac mixtio sine concupiscentia, atq; genitalibus membris sicut & cæteris ita imperarent, ut ibi nullum motum illicitū sentirent. Et sicut alia membra corporis alijs admouemus sine libidinis ardore, ut manum capiti. Ita absq; carnis pruritu genitalibus uterentur membris. Hæc enim lethalis ægritudo ex peccato membris humanis inhæsit. Genuissent itaq; in paradiso filios per coitum immaculatum absque corruptione. Vnde Augustinus super Gene. Cur non credamus (inquit) primos homines ante peccatum genitalibus membris ad procreationem imperare potuisse, sicut ceteris in quolibet opere sine uoluptatis pruritu utuntur. Incredibile enim non est, Deum talia fecisse corpora illa, ut si non peccarent, membris illis sicut pedibus imperarent. Nec cum ardore seminarent, nec cum dolore parerent. Sed post peccatum motum illum meruerunt, quem nuptiæ ordinant, continentia cohibet. Infirmasq; prona in turpitudinis ruinam, honestate excipitur nuptiali, ut quod sanis officium esset, ægrotis sit remedium. Ex hac igitur ratione colligit, intemeratam uirginem absq; originali peccato fuisse conceptā. Quamuis enim naturaliter non sit possibile, quempiam absq; peccato propagari, cum materia ob Adæ infectionem, in peccatum prona sit. Gloriosa tamen uirgo ut absq; peccato propagaretur, nō natura, sed gratia id consecuta est. Cum rationabilius decentiusq; fuerit, Deum mundasse materiam ex qua mater sua effici debebat, dum efficientis esset materia, & antequam patientis materia fieret. Quo circa à sancto Iehoiakim & à sancta Hanna omnem corporis libidinem, uoluptatemq; effrenatā Deus abstulit, ut eo modo ipsam immaculatam uirginem generarent, quo primi parentes si nō peccassent, filios suos in paradiso genuissent.

M 2

Iehoiakim & Hanna quomodo interpretantur.

Responſio ad
argumentum
Hogoftrati.

Ex his patet obiectionis Hogoftrati ſolutio. Dicitur autem diui Au-
guſtini quod inducit, Verū quidem eſſe dicimus, quatenus omnes ho-
mines per concubitum uiri & mulieris cum corporis libidine & uolu-
ptate generati, nō ſunt peccati originalis expertes. Sed dictum noſtrū
uerius quidem eſſe, quatenus uirgo ipſa glorioſa abſq; effrenata libidi-
ne corporaliq; uoluptate propagata fuit. Quod ex gratia ac uoluntate
diuina proueniſſe aiimus, cum ipſa eius tabernaculū futura eſſet, ex cu-
ius precioſiſſimo ſanguine Chriſti Dei & hominis corpus formādum
erat. Ideoq; neceſſe fuit, ut eſſet omnium creaturarū perfectiſſima atq;
puriſſima. Cui opinioni idem etiam Auguſtinus dictis ſuis aſtipulatur,
ſic in libro de Hæreſibus contra Manichæos in perſona Chriſti, dicēs,
Si potuit inquinari mater mea, cum eam facerem, potui inquinari ego,
cum ex ea naſcerer. Et in libro de Natura & gratia. Excepta (inquit) uir-
gine Maria, de qua propter honorem Domini mei, cum de peccatis a-
gitur, nullā prorsus uolo facere quæſtionē. Et multis etiam alijs in locis
ipſam immaculatā, puriſſimā, atq; ab omni peccato immunē prædicat.

*Ad ſextam Hogoftrati obiectionem. Et quod merito paſſionis Chriſti
exhibendæ, fuerit uirgo glorioſa a peccato originali modo nobi-
liſſimo redempta. Caput IX.*

HOGOSTRATVS,

Virgo glorioſa fuit per Chriſti paſſionem redempta. Alioqui
& ipſa tanto bono & priuata fuiſſet, & Chriſtus uniuerſalis
redemptor non extitiſſet, quod ualde incōueniens eſt. Ergo
ipſius quoq; uirginis fuit redemptor & ſaluator. Quod ipſamet fatetur
in cantico ſuo, dicens, Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo.
Sed redemptio ſeu ſaluatio præſupponit culpam. Non enim intelligi
poſteſt redempta & ſaluata, niſi ab aliqua culpa. Cum igitur ipſa actua-
lem culpam nunquam habuerit, ſequitur plane, quod ab originali re-
dempta fuerit. Quare ipſam in peccato originali conceptam fuiſſe, con-
ſequens eſt. GAL. Ratio tua nulla eſt. Cum æque redemptor ac ſalu-
uator ſit, qui hominem cuſtodit, ne captiuus fiat, ſicut is qui eum a ca-
ptiuitate liberat. Quemadmodum ita medicus dicitur, qui homini re-
gulam & ordinem dat, ut ſanitatē cōſeruet, & ne in ægri tudinem de-
cidat, uti qui ægrotantem ſanat. Quam ob rem Auicenna medicinam
definiuit eſſe ſcientiam, qua humani corporis diſpoſitiones noſcuntur,
ex parte qua ſanatur, uel ab eo infirmitas remouetur, & habita ſanitas
conſeruetur, amiſſaq; recuperatur. Eadem quoq; ratione dicimus, ita
redemptorem & ſaluatorem appellandū, qui prohibet ne quis in pec-
catum cadat, ſicuti eum qui hominem a peccato ſubleuat. Ex his dicere
poſſumus, geminam eſſe redemptionem, ſubleuatiuā & præſeruatiuā.
Præſer-

Medicina quid
ſit.

Duplex redem-
ptio.

Præſeruatiuamq; lōge nobilioſiorem ac perfectiorem ſubleuatiuā. Sicuti
enim multo melius eſt, quempiam a uulnere præſeruare, quā ei poſt
acceptum uulnus remedium adhibere: ita longe nobilius ac perfectius
eſt, aliquem a peccato, ne in ipſum cadat præſeruare, quā illum poſt-
quā in illud ceciderit, a peccato liberare. Quare nobiliori ac perfe-
ctiori modo redimitur, maiusq; beneficium accipit, qui a peccato futu-
ro immunis præſeruatur, quā qui a peccato perpetrato eripitur.
Multo igitur præſtantior ac perfectior eſt redemptio præſeruatiuā,
quā redemptio ſubleuatiuā. Cæteri omnes homines redemptione
ſubleuatiuā a peccato redempti fuerunt. Virgo autem glorioſa ſola ex
uiro & muliere propagata, redemptione præſeruatiuā redempta eſt.
Quomodo & angeli boni ne cum lucifero ruerent, a peccato redempti
fuere, ut Ioannes Chryſoſtomus optime ſentit. De ipſa autem uirgine
immaculata Anſelmus in libro ſecundo, Cur Deus homo, cap. 10. lo-
quens, Indignit (inquit) beata uirgo redemptione, & Chriſti paſſione,
non propter peccatum quod inſuerit, ſed propter peccatum quod in-
fuiſſet, niſi ipſemet ex ſpeciali priuilegio eam præſeruafſet. Hoc præter-
ea & ipſa redemptionis humanæ perfectio neceſſario exigebat. Sunt
enim ſex ipſius redemptionis modi. Primus quidem eſt, cum quis a
peccato actuali mortali, poſtquā in ipſum ceciderit, redimitur. Et hoc
modo peccatores qui in peccatum mortale ceciderunt, per pœnitentia
ſacramentum redimuntur. Secundus uero modus eſt, cum quis ab
ipſo peccato mortali præſeruatur. Et hoc modo apoſtoli redempti fue-
runt. Qui poſtquā ſpiritum ſanctum acceperunt, nunquam mortale
peccatum admiferunt. Tertius autem modus eſt, cum quis peccato ue-
niali commiſſo redimitur. Quo modo iuſti redimi ſolent, qui de lege
communi ipſum ueniale peccatum omnino euitare nequeunt. Cum
iuxta ſapientis dictum, Septies in die cadat iuſtus, & reſurgat. Quod
non niſi de ueniali peccato intelligi poſteſt. Quartus quoq; modus eſt,
cum quis ab ipſo ueniali peccato præſeruatur. Quo quidem modo Io-
annes Baptiſta redemptus eſt. Qui ut quibusdam placet, peccati uenia-
lis penitus expertus fuit, ob id quod de eo eccleſia canit, Ne leui ſaltem
maculare uitam, fame poſſes. Quintus præterea modus eſt, cum quis
ab originali peccato contracto redimitur. Quomodo paruuli baptiza-
ti per baptiſmi ſacramentum redimuntur. Sextus demum modus eſt,
cum quis ab ipſo originali peccato illæſus præſeruatur. Et hoc modo
ſola beatiffima uirgo ex naturali propagatione genitis, redempta eſt.
Niſi igitur ipſa ab originali peccato merito mortis filij ſui præuiſe, om-
nino immunis præſeruata eſſet, nec humanum genus perfecte redem-
ptum fuiſſet, nec Chriſtus ipſe humani generis perfectus redemptor
extitiſſet. Cum illud omnibus modis quibus redimendum erat, non
redemiſſet.

Sex redemptio-
nis modi.

Ad septimam Hogostrati obiectionem. Et quod uirgo gloriosa nunquam egrotauerit, nec unquam menstrua passa fuit. Et quam ob rem obierit. Et quod mortua, statim resurrexit. Caput x.

HOGOSTRATVS,

Peccatum originale fuit mortis causa, iuxta dominicum illud Genesis secundo capite dictum, Qua hora comederitis ex eo, morte moriemini. Sed beatissima uirgo corporaliter mortua fuit, ut catholica tenet ecclesia. Ergo peccati Adæ fuit particeps. Quare & in originali peccato ipsam conceptam fuisse, consequens est. Alio, qui peccatum absque culpa minime habuisset. Cum poena sola suos debeat tenere autores, ut habetur. l. Sancimus. C. de poenis, & l. si poena. ff. eodem titu. & l. Ob maritorum. C. Ne uxor pro ma. cum reliquis. Item in cap. Illud. ii. q. tertia, & cap. Romana. De senten. excō. libro sexto, Et multis alijs in locis. GAL. Concedo quidem, mortem peccati fuisse effectum, postquam Adam peccauit, in his qui in ipso peccauerunt, atque in peccatis nascuntur. Adam tamen ipse antequam peccasset, in rerum æternarum contemplatione & fruitione uersabatur. Et hæc erat arbor uitæ in paradiso sita secundum Talmudistas. Sed quia diuinorum contemplationem reliquit, uitæque mundanis atque concupiscentijs carnalibus adhæsit, in ægritudines & mortem incidit. Ideoque morimur. Et hæc est arbor scientiæ boni & mali, quæ mortis causa est, iuxta eorundem sententiam. Hinc est illud Genesis secundo capite dictum, ביום אכלו ממוט המוות morietur. Hoc est, Quia qua die comederis ex eo, morte morieris. Hoc autem ex homine composito ex quatuor elementis, à quibus quatuor procedunt humores, manifeste apparet. Vitia enim humana & si multiplicia sint, in quatuor tamen genera diuiduntur. Quorum primum quidem in cibo & potu consistit. Secundum uero in coitu. Tertium autem in rerum gubernatione. Quartum denique in diuitiarum augmento. Ex cibo namque & potu certum est, quatuor generari humores, unicuique peculiare, ut phlegmatico phlegma, cholericum cholera, melancholico melancholia, & sanguineo sanguinem. Eadem quoque ratione uenerem sectati, cum uoluerit libidinis appetitum explere, augetur calor. Et si re optata fraudetur, melancholia multiplicatur. Et sic de reliquis humoris dicendum est, Quo fit, ut à complexione sua homine egrediatur, augeturque unum humorem super alium, qui propter excessum ægritudinem efficiunt. Fitque exinde elementorum diuisio, ac anime corporisque separatio, quæ mors appellatur. Ex quo sequitur, quod Adam uitia sectatus, in infirmitates mortemque incurrerit. Gloriosa autem uirgo ac eius filius cum peccati Adæ haudquaquam participes fuerint, atque ab originali peccato penitus alieni extiterint, merito impassibiles & immortales esse debebant. Sed quia ob redemptionem nostram

mors

mors Christi & passio necessaria erat, cum sine ea parcere humano generi diuina iusticia nollet. Ideo Christus corpus passibile & mortale necessario habere debuit. Intemerata itidem uirgo cum filium passibilem & mortalem genitura esset, qui cum ea una caro futurus erat, & ab impassibili & immortalis passibile & mortale naturaliter procedere non possit, necessario mortalis quoque fuit. Quare tam mater quam filius mortui sunt. Verumtamen à malis & poenis contingentibus propter Adæ peccatum, & non necessarijs Christi passioni, ipsa beata uirgo liberata fuit, cum ab initiali peccato omnino immunis esset. Ut est cum dolore parere, quod Heuæ pro maledictione datum fuit, menstruis scedari, & infirmitatibus ex peccato prouenientibus affici, quorum omnium uirgo gloriosa penitus expers fuit. Et quia sicuti mors & passio Christi & intacte uirginis fuit ad humani generis redemptionem, ut dictum est. Ita Christi resurrectio, non obstante quod necessaria esset ad catholicæ fidei confirmationem, necessario esse debebat, ex quo ab originali peccato expers omnino erat. Pari quoque ratione uirgo ipsa immaculata mox ut mortua est resurrexit, & una cum filio in coelum empyreum assumpta, ac in Regni cœlestis solio sublimata, atque ad dexteram filij sedens, in anima simul & corpore gloriosissima regnat. Et propterea Psalmographus Psalmo 132. de resurrectione filij & matris loquens, ait, קומה ירחו למנוחתך אתה ורחו שור. Id est, Surge Deus in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ. De ipsius autem ad dexteram filij sessione atque corporis gloria, idem Psalmo 45. ita inquit, נצבה שגל לימינו בכתם אפיר. Hoc est, Astitit Regina ad dexteram tuam in diademate, uel uestitu aureo. Vbi per uestimentum aureum gloria superna, atque excellentissima corporis, quod anime est indumentum, exprimitur. CAP. Et si recte quidem dixeris, Virginem gloriosam nunquam menstrua passam fuisse, cum mundissima esse debuerit, ut de mundissima matre (sicut ait Augustinus) mundissimus nasceretur filius. Hinc & Anselmus, Decuit inquit uirginem ea puritate nitere, qua maior sub Deo nequit intelligi. Quam ob rem non solum ab omni peccati labe purissima esse debuit, uerumetiam nec ulla alia immundicia ei attribui potuit. Idcirco cum ratio ipsa exoptulet, ut extra mulierum regulam de menstruo esset, eam menstruis nunquam scedatam fuisse haudquaquam dubito. Vellem tamen rationibus id probares. GAL. Ut singulari igitur deuotioni tuæ, quam erga ipsam geris, satisfaciam, quod petis triplici ratione probabo. Primo quidem, quia a deo proportionata, adeoque bene complexionata fuit, ut menstruis omnino careret. Quandoquidem Auicenna ac cæteri naturales scribant, menstruorum causam in muliere superfluitatem esse materiæ. Ideo natura ut huiusmodi superfluitatem expellat, menstruorum uiam inuenit. Gloriosa autem uirgo cum ob

M 4

*Mater Messia
quare mortua
est.*

*Mater Messia
mortua mox
gloriosa resurrexit.*

*Mater Messia
nunquam men-
strua passa fuit.*

*Arbor uitæ
quid.*

*Arbor scientiæ
boni & mali
quid.*

*Quadruplex
uitiorum genus*

*Adam quare ef-
fectus est mor-
talis.*

optimam cōplexionem quam habebat, materię superfluitatem nullam in se habuerit. Quare nec menstrua in ea locum habuerunt. Deinde uero, quia mulier cum menstrua patitur, egrotat ac undiq̃ dolet. Omnes autem ægritudines cum ex peccato primorum parentum proueniant, ipsaq̃ intemerata uirgo eorum peccati particeps minime fuerit. Sequitur plane, ipsam menstrua nunquam passam fuisse. Vnde nec legimus eam aliquando egrotasse, aut aliquo dolore laborasse. Postremo, quia cum mulier menstruata dicatur polluta, iuxta illud Leuitici decimo octauo capite dictum, *ואל אשה בניה טמאה לא תסרב* Hoc est, Ad mulierem in pollutione menstruationis suæ ne accedas. Si igitur beatissimam uirginem menstrua passam diceremus, sequeretur sane, eam fuisse pollutam. Quod si esset, falsum prorsus esset Sapientis illud Cantici canticorum quarto capite, de ipsa in persona Dei dictum, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. *הו ג*. Si beatissima uirgo ante filij passionem obiisset, dic mihi quoniam anima eius profecta fuisset? Ad inferos ne, an in celestem paradysum? Si enim in celestem paradysum dixeris, id nequaquam esse potuisset, cum nondum portæ coeli paterent. Ad inferos ergo ipsam descensuram fuisse, te dicere oportebit, ad infernum scilicet superiorem, quem nos limbum uocamus, quo sancti patres ante mortem Christi descendebant. Sed eò sancti patres nullam aliam ob causam proficiscebantur, nisi propter originale peccatum. Igitur & ipsa propter originale peccatum illuc profecta fuisset. Quare eam & in originali peccato conceptam fuisse, consequens est. *גאל*. Duas tibi do responsiones. Primum enim dico, Quod in neutrum locum accessisset, sed ad alium locum coelorum sanctissimū. Deinde uero aio, propositionem tuam de eius obitu ante filij sui passionem, falsam penitus esse, cum eam ante passionem filij obiisset, impossibile fuerit. Quod triplici ratione probatur. Prima quidem est, quia ita à Deo præordinatum fuerat, ut passionem filij ipsa uideret. Quare aliter euenire non potuisset. Secunda uero est, quia necesse erat, ut ipsa quoque ad remissionem peccati interueniret, cum omnia quæ in perpetrando Adæ peccatum intercesserant, eius relaxationi interuenire debuerint. Quemadmodum igitur muliere mediante peccatum illud commissum fuit, ita etiam muliere mediante, remittendum erat. Vt sicut mulier peccatrix mortem mundo intulit, ita mulier sanctissima & immaculata uitam afferret. Iuxta illud D. Augustini, Auctrix peccati Heua, auctrix meriti Maria. Heua occidendo obfuit, Maria uiuificando profuit. Percussit illa, sanauit ista. Tertia demum est, Quia neminem Deus ante tempus constitutum obire facit, nisi duabus ex causis. Aut scilicet ob eius scelera, quibus mortem meretur, aut propter eius bonitatem & uirtutes, ne eas peccando perdat. Quum enim Deus scit quempiam in peccatum recasurum,

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Obiectio.

Prima responsio.

Secunda responsio.

Impossibile fuit, matrem Messie ante passionem filij mortuam fuisse.

rum, & ob id damnandum, pro sua misericordia nolens animam eius perditum iri, facit eum tempore iusticie bonitas suæ obire. Cum igitur beatissima uirgo fuerit ab omni prorsus peccatorum labe immunis, neq̃ in peccatum labi potuerit, non potuisset ante tempus obire. Cum à diuina iusticia nihil iniusti procedere possit. Ex his igitur quæ in premisis capitibus dicta sunt, sole clarius patet. Quod non obstantibus Hogoftrati obiectionibus, opinio antiquorum Hebræorum de immaculatissima matris Messie conceptione, uerissima atq̃ catholica sit.

Quod propter matrem Messie uocatus fuerit Israel, populus Dei peculiaris. Caput XI.

CAPNIO.

Bea que dixisti arbitror, Israeliticum populum propter amorem quem Deus ab æterno erga matrem Messie habuit, populum Dei peculiarem nuncupatum fuisse. *GAL*. Optime quidem arbitraris. Tam ingens enim, tamq̃ immensus fuit ab æterno Dei in matrem Messie amor, ut propter eam Israeliticum populum sibi peculiarem fecerit, eo quod ex ipso proditura esset. Quod apertissime Rabbi ille insinuauit, cuius tanta apud Hebræos est autoritas, ut eum *רבינו השריש* Rabbenu Haccados, id est, Magistrum nostrum sanctum appellent. Is enim libro qui *גלי רזייה* Gale razeya, hoc est, Reuelator secretorum dicitur, ad sextam Antonini Consulis petitionem, sic inter alia dixit: Quod petisti. Quam ob rem Israel populus Dei peculiaris dictus fuerit, dicam tibi quod scriptum reperi à Rabbi Simeone filio Iohai in libro qui *מחקר הסודות* Mechkar hassodoth, id est, Inuestigator arcanorum inscribitur, ita dicente, Coepit Rab Isaias sermonem & dixit, Veh tibi Moab, perdidisti popule chamos, dedi filios eius in libertatem, & filias in captiuitatem. Veh illis, ueh illis, qui uocati sunt patres totius orbis, & humani generis, ac insuper populus Dei peculiaris. Et post pauca. Videns inquit Deus ex Israel excidendam esse petram sine manibus, quæ est petra primaria, ex qua Messias futurus est, qui extendet misericordias suas super uniuersum orbem, propterea uocari uoluit Israel patrem uniuersi orbis, ac populum suum peculiarem. Hæc ille. Rabbi autem Nehumias filius Haccanæ *באגרת הסודות* Beigereth hassodoth, id est, in epistola arcanorum, uerba antedicta exponens, sic ait, Hæc petra primaria est mater Regis Messie. Ad eorum igitur declarationem, dico, Doctorem illum antiquum nullam aliam ob causam sensisse, Israel dictum fuisse populum Dei peculiarem, nisi ob quandam eius proprietatem nobis occultā. Id autem propterea est, quod unumquodq̃ agens uno ex tribus modis in aliud agit, aut scilicet quātitate, aut quali-

tate,

tate, aut proprietate quadam sibi insita. Quod autem quantitate agit, est exempli gratia, ut cibus, quem si supra modum quispiam capiat, incidit in stomachi dolorem, si uero minus debito sumat, deuenit in ethicam. Quod autem qualitate agit, est sicut ignis, qui calefacit, & nix, quæ frigefacit. Quorum alterum est caliditate calidum, alterum frigiditate frigidum. Caliditas autem & frigiditas qualitates sunt. Quod denique proprietate occulta agit, est ueluti magnes, qui ferrum ad se trahit, & lapillus quem uulgo turchinam uocant, quem si gestauerit quispiam, de quibus sublimi loco ceciderit, si mēbra frangenda essent, lapillus quidem frangitur, gestans uerò remanet illæsus. Aut tanquam amethystus, qui dum gestatur, prohibet ebrietatē. Aut ut cæteri lapilli, ac gemmæ proprietates uarias habentes. De quibus si quis interroget, Cur eiusmodi operationes faciant. Ex eorum proprietate occulta eas prouenire gemmarum respondent. Huius autem rei rationem sibi ignotam esse aiunt. Ego uero dico, quòd & si nos huiusmodi proprietates lateant, Deo tamen notæ sunt, qui mundum è nihilo creauit, & unicuique rei uim propriam indidit. Quare ipse optime scit, cur magnes ferrum trahat. Et sic de singulis. His igitur præmissis, quæramus ab Iudæis. Qua harum operationum elegit Deus Israeliticum populum, ut esset ei præ cunctis gentibus populis electus, & peculiaris: Quantitate scilicet, an qualitate, an proprietate: Si quantitate dixerint, ob maximum scilicet eorum numerum, falsum omnino est, cum scriptum sit Deuter. 7. cap. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. Non quia cunctas gentes numero uincebatis, uobis iunctus est Dominus, & elegit uos, cum omnibus sitis pauciores. Si autem qualitate responderint, hoc est propter sanctas eorum operationes. Hoc itidem falsum est, cum etiam scriptum sit Deuter. 9. cap. Neque enim propter iusticias tuas, & æquitatē cordis tui, ingredieris, ut possideas terras eorum. Eos igitur concedere oportet. Quod nullam aliam ob causam, Israeliticum populum Deus elegerit, nisi propter proprietatem occultam, quæ erat illis insita, quæ fuit immaculata mater Messie ex eis processura. Quemadmodum uetus ille eorum Doctor asseruit, quem diximus, רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est Magistrum nostrum sanctum, ab eis uocari.

Quod mater Messie ex stirpe Regia David, & tribu Iuda proditura erat. Vbi Matthæus & Lucas Christi genealogiam describentes, optime concordantur. Caput XII.

CAPITULO,

SI Deus totum Israeliticum populum propter Messie matrem sibi elegit, peculiaremque fecit, multo magis tribum illam atque familiam, ex qua ipsa processura erat, sibi elegisse, censendus est. Ex

est. Ex qua igitur tribu, ex qua uel familia eam prodituram fuisse, prisca Iudæorum asserunt: GAL. Ex tribu Iuda, & ex domo siue familia David. Nam si Messiam ex tribu Iuda, & domo David nasciturum fuisse, tam per sacram scripturam, quam per Talmudicos codices amplissime patet, ipsi que ueteres Iudæorum Messiam ipsum ex muliere absque uiro (ut in sequentibus abunde probabitur) generandum tradiderunt. Sequitur sane, eos proculdubio matrem quoque eius ex tribu Iuda, & stirpe Dauidica futuram fuisse, minime ignorasse. Et ut alios omittam, quos ante ipsam esse contigit, antiquus ille eorum Doctor, quem ipsi רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est Magistrum nostrum sanctum appellant, eo in libro quem גלי רזייהו Gale razeya, id est, Reuelatorem secretorum nuncupauit, ad tertiam Antonini Consulis urbis Romæ petitionem respondens, ac ea referens, quæ inter cætera ab Elia apparente sibi in spelunca oranti, acceperat, sic ait, Quod autem petisti, cuius esset filia (mater scilicet Messie, de qua loquebantur) ex qua uel tribu. Animaduertere debes parentem eius duplex habiturum nomen, unum Eli, alterum Iehoiakim. Et Eli quidem, quod est nomen deriuatiuum, ostendit eum ad sublimem gradum ascensurum. Iehoiakim uero quod est nomen compositum, significat Deum in manu ipsius suscitaturum saluationem Israelis maximam. Tribus autem Iudæ descendit ex domo Zerubabelis filij Sealthiel. Sicut scriptum est Zachariæ quarto capite, Quis tu mons magne coram Zerubabel, in planum deducet petram primariam. Hæc petra primaria est mater Regis Messie. Hæc Rabbenus ille Haccados. CAP. Et si prisca quidam Iudæorum qui ante matrem Messie fuerunt, ipsam ex tribu Iuda & domo David futuram, prædixerint, ut ex his quæ nunc induxisti, aperte ostenditur. Iuniores tamen eorum fatentur quidem, Messiam ex tribu Iuda, atque Dauidica stirpe nasciturum. Quod consequenter nec de matre eius abnuere possent, si Messiam ipsum de uirgine absque uirili semine secundum eorum scripturas concipiendum, concedere uellent. Sed gloriosam ipsam Mariam uirginem nostri Messie matrem, ex tribu Iuda & Dauidica progenie ortam fuisse, ne-
Iuniorum Iudæorum argumentatio.
gant, cum id ex euangelio non constet. Si enim (inquiunt) Maria Christi uestri mater, ex tribu Iuda, ac Regia Davidis profapia nata est. Cur Euangelistæ Christi uestri genealogiam scribentes, de hoc non meminerunt: Nam neque Lucas quidem id refert, qui Christi uestri genealogiam à Ioseph usque ad Adam deducit, neque Matthæus hoc attestatur, qui ipsam ab Abraham usque ad Ioseph deducens, sic tandem ait, Iacob autem genuit Ioseph uirum Mariæ, de qua natus est Iesus, qui uocatur Christus. Quare unum de duobus uos concedere oportet, Aut Christum uestrum patrem habuisse Ioseph, aut ipsum non fuisse ex tribu Iuda, & Dauidica stirpe progenitum. Quocirca ut muta
fiant

fiant eorum labia dolosa, uelim per ipsorum scripturas probares, Diuam nostram Mariam uirginem, ex Dauidica progenie per lineam rectā descendisse. GAL. Impia Iudeorū calliditas utrinque oppugnandę ueritatis calumnias inuenit. Sed frustra certe laborāt, cum lux ipsa ueritatis in tenebris latere nequeat. Quidā itaque ex nostris uolentes difficultatem hanc auferre, aiunt Mariam & Ioseph ex eadem fuisse tribu. Vnde Ioseph eam ex lege ducere cogebat. Ideo autem generationis Christi ordinem ad Ioseph usque deduci dicunt, quia mos non est scripturarum, ut generationis series per foeminas texat. Sed hi quidem uerum aiunt, difficultatem tamen quam nobis Iudaei faciunt, minime tollunt. Non enim probant Mariam ipsam beatissimā ex tribu Iuda, & domo Dauid descendisse, nec per consequens eā & Ioseph ex una tribu fuisse. Idcirco nonnulli alij id probare uolentes, dicunt, quod Leui qui (ut refert Lucas) ex catena Nathan filij Dauid, per rectam lineam descendit, genuit Melchi, & Panthera. Panthera autem Barpanthera, sic appellatum. Barpanthera uero Iehoiakim. Iehoiakim uero ipsam Dei genitricem. Sed hi profecto & à ueritate longe discedunt, & obiectionem nobis ab Iudaeis factam nullatenus soluunt. Cum uerum minime sit (pace eorum dixerim) Leui genuisse Melchi & Panthera. Immo Melchi genuit ipsum Leui. Vt ex Luca satis euidenter apparet, qui Christi generationē ex filijs ad patres persecutus, ita ait, Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Ioseph, qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Leui, qui fuit Melchi. Ex quo manifeste patet, Melchi non fuisse filium Leui, ut isti asserunt, sed patrem. Quod si esset, ut aiunt, neque tamen sic esse, per euangelium, aut per scripturas apud Iudaeos authenticas probant. Quo fit, ut eorum argumento nequaquam satisfaciant. Quid ergo nos dicemus? Dicam in hoc ipse quicquid sentiam, saluo tamen meliori iudicio, & sacrosanctae ecclesiae determinatione, cui me semper in omnibus submitto. Dauid itaque duos inter ceteros legimus habuisse filios, Selomonem scilicet & Nathan. Per lineam autem Selomonis descendit Ioseph, uirginis gloriosae sponsus. Per lineam uero Nathan, descendit ipsa beatissima uirgo ueri Messiae mater. Matthaeus igitur per Selomonis lineam, ipsius Ioseph genealogiam descendendo describit. Lucas uero per lineam Nathan, Dei genitricis progeniem ascendendo exprimit. Quod ex Zachariae prophetia maxime insinuatur, qui cum uidisset in spiritu beatissimam uirginem ex Zerubabele Sealthielis filio prodituram, ex qua Messias nasciturus erat, ita quarto capite dixit, מִי אִתָּהּ חַר הַחֲרִיב לְפָנַי וּרְבֵב לְמִישׁוֹר וְהָרִיצָה אֵת הָאָבֶן. חַר אִשָּׁה תְּשׂוּרֶת הֵן הֵן לָהּ. Hoc est, Quis tu mons magne coram Zerubabel in planum. Et educet petram primariam, & ponet gratiam gratiae ei. Vbi per petram primariam, uirginem intemeratam intellexit, ex qua Messias processurus erat, ut Rabbenus Haccados paulò superius exposuit.

Quorundam
nostrorum re-
sponso.

Alia quorundam
nostrorum re-
sponso.

Responsionis
praedictae con-
suetudo.

Galatini uera
responso.

exposuit. Propterea Rabbi Ionathas Vzielis filius, uerba haec Zachariae, Et educet petram primariam. Ita Chaldaice exponit, וְיָרִידָה אֶבֶן מִן הַבְּרֵכַת. Id est, Et ex ipsa petra procedet Messias, cuius nomen est aeternum. Quod cum illo Euangelistae conuenit, In principio erat uerbum. Quare autem uirgo gloriosa, petra primaria dicitur, in praecedentibus dictum est. Notandum est autem, quod hic Zerubabel est ille de quo scribit Lucas, texendo eiusdem uirginis genealogiam per lineam Nathan, non autem ille de quo Matthaeus meminit, ipsius Ioseph genealogiam per Selomonis lineam describens. Cum duo fuerint Zerubabes, duoque Sealthieles, eorundem Zerubabelum patres. Quod ex eo potissimum patet, quod Zerubabel ille, de quo Matthaeus scribit, duabus generationibus post transmigrationem Babylonis natus sit. Ait enim sic, Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis. Iechonias autem genuit Sealthiel. Sealthiel autem genuit Zerubabel. Sed Zerubabel de quo meminerunt Zacharias & Lucas, ante transmigrationem Babylonis est. Quod ex uerbis Haggai manifeste uideri potest, ita capite secundo, dicentis, Factum est uerbum Domini in manu Haggai prophetae, dicens, Loquere ad Zerubabel filium Sealthiel, Ducem Iuda, & ad Iehosua filium Iehosadec, Sacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens, Quis ex uobis est derelictus, qui uiderit domum istam in gloria sua prima? Ex quibus uidetur, Zerubabel hunc domum Dei in suo primo aedificio uidisse, & consequenter ante transmigrationem ipsam Babylonis natum fuisse. Praeterea, prophetia ipsius Zerubabelis fuit in ipsa transmigratione, immo ipse populum eduxit ex eadem transmigratione, ut apud Ezram 2. capite habetur. Ex his igitur palam ostensum est, alium fuisse Zerubabelem, de quo Zacharias & Lucas scripserunt, & alium de quo Matthaeus meminit. Idcirco in genealogia quam Matthaeus describit, à Zerubabele usque ad Ioseph undecim tantummodo generationes ponuntur. In illa uero de qua Lucas agit, à Ioseph usque ad Zerubabelem multo plures inueniuntur, propter maius temporis curriculum, quod intercessit. Ex quibus omnibus plane colligitur, gloriosam uirginem Mariam nostri Saluatoris matrem, ex tribu Iuda & Regia Dauidis prosapia extitisse, atque per lineam rectam Nathan filij Dauid, quam Lucas optime describit, prodijisse. Si quis autem contra id quod diximus obijciat, eo quod in serie eiusdem genealogiae nulla de sancto Iehoiakim ipsius uirginis patre fiat mentio. Dico ipsum Eli fuisse Iehoiakim, qui ascendendo primus in ordine ponitur. Nam apud Syros Iehoiakim, Eli, & Eliakim idem sunt, ut scribit Philo Iudeus. Vnde pater matris Messiae Eli & Iehoiakim uocatus est, uti & antea Rabbenus Haccados ex reuelatione Eliae praedixerat, sicuti in praemissis patuit. Et postmodum R. Haccanas R. Nehumiae filius, optime testatus

est, in epistola quam ad cognitionem generationis Messiae scripsit, dicens, Erat quaedam puella in Bethlehem Iudae nomine Maria, filia Iehoiakim Eli de genere Zerubabelis filij Sealthielis, ex tribu Iuda. Euangelista igitur proprium eius nomen accepit, quod fuit Eli. Sancta uero ecclesia nomen eius uulgare, quod fuit Iehoiakim. Neque tamen ab re. Cum Iehoiakim (ut in praecedentibus dictum est) Deus erigit, uel suscitatur, uel confirmatur, interpretetur, & Deus ipse ex eius filia incarnatus, humanum genus quod per peccatum ceciderat, ac morti aeternae condemnatum fuerat, ad gratiam & gloriam erecturus, atque suscitaturus esset. Eli autem a uerbo עלה ala, quod ascendere significat, deriuatur, eo quod humanum genus per eius filiam ad supremum gradum ascensurum fuerit. CAP. Si ergo Ioseph non fuit eius filius, sed ipsius Iacob, ut in eius genealogia Matthaeus refert. Quam ob rem Lucas ipsum Ioseph filium eius nuncupat, dicens, Qui fuit Eli, scilicet filius? GAL. Quidam ex nostris dicunt, Quod Iacob & Eli fratres fuerunt, mortuoque Eli absque liberis, Iacob frater eius, ut semen ac nomen ipsius suscitaret (uti lex praecipiebat) eius uxorem duxit, ex qua ipsum Ioseph genuit. Eam ob rem alterum secundum naturam, alterum secundum legem ei patrem fuisse, aiunt. Sed ut uerum fatear, nimium falluntur. Tum, quia Iacob & Eli licet ex eadem tribu fuerint, atque Dauidica ex stirpe prodierint, fratres tamen esse non potuerunt. Cum alter per lineam Selomonis, alter per lineam Nathan descenderit. Quare & ualde distantes erant. Tum etiam, quia cum quis fratris defuncti ducebat uxorem, filio quem ex illa suscipiebat, nomen fratris defuncti imponebat, iuxta priscorum institutionem. Vt & semen & nomen fratri suo suscitaret, cum lex utrumque suscitari iuberet. Quare Iacob si (ut aiunt) uxorem fratris sui Eli defuncti accepit, ipsi Ioseph, non Ioseph, sed Eli sicuti defunctus appellatus fuerat, nomen imposuisset. Dico igitur saluo meliori iudicio, Quod quia coniuges per uerum matrimonium efficiebantur una caro, iuxta illud Gene. Erunt duo in carne una. Ideo pater unius coniugis, pater alterius recte dicebatur. Quod etiam in Beressith Rabba confirmatur, super illud Gen. 37. c. dictum, ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו. Hoc est, Et surrexerunt omnes filij eius, & filiae eius ad consolandum eum, scilicet Iacob. Sic enim ibi dicitur, Omnes filiae eius cur dictum est, cum Iacob unam tantum haberet filiam, scilicet Dinam? Quia non est prohibitum homini, uocare generum filium suum, & nurum filiam suam. Et quamuis inter beatissimam uirginem & Ioseph carnalis non intercesserit copula, inter eos tamen uerum fuit matrimonium, quare & ueri coniuges fuerunt. Quod angelus testatus est, dum apud Matthaeum primo capite dixit, Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est. Eam ob rem, non inepte Ioseph dici potuit filius Eli

Questio.

Responso eorundam uostrorum.

Responsois praedictae confutatio.

Galatini responsio.

Eli

Eli siue Iehoiakim, qui suae intactae coniugis pater fuit. Quia igitur mos non erat scripturarum per mulieres genealogias texere. Idcirco Lucas in genealogia gloriosae uirginis loco ipsius uirginis, ipsum Ioseph posuit, eumque filium Eli, hoc est Iehoiakim, nuncupauit.

Quod mater Messiae Maria uocari debebat. Caput XIII.

CAPITULO,

Dic obsecro. Sciuerunt ne ueteres Iudaeorum, qui matrem Messiae antecesserunt, quo nomine ipsa uocanda esset? Nam si nomen patris eius (ut in praemissis ostendisti) quosdam eorum latuit, neque nomen ipsius eos latuisse putandum est. GAL. Ita prorsus. Quidam enim prisca eorum (mirabile dictu) nec nomen quidem ipsum quo mater Messiae uocanda erat, ignorauerunt. Ipsam namque Mariam appellandam fuisse, praedixerunt. E quibus unus ille exitit, qui tantae apud eos autoritatis est, ut eum רבנו הקדוש Rabbenu Haccados, id est, Magistrum nostrum sanctum uocitent. Hic enim in tertia petitione eius libri qui גלי רזייה Galerazeya, id est, Reuelator arcanorum dicitur, inquisitioni Antonini consulis urbis Romae satisfacere uolens, qui ipsum inter caetera de nomine matris Messiae interrogauerat, sic ei respondit, prout sibi in spelunca duplici oranti, Elias reuelauerat. Quod autem interrogasti, quo nomine prophetissa uocetur, Maria est nomen eius. Ideoque Isaias cecinit, בן ילד ילד לנו בן נתן לנו. Hoc est, Quia infans natus est nobis, & filius datus est nobis. Et infra, לרבה המשרה Id est, Ad multiplicandum imperium, uel principatum. siue, Vt multiplicetur imperium uel principatus. Quae uerba significant Messiam a Deo generandum esse, qui multiplicabit imperium, qui est Dominus totius orbis. Nasceturque ex Maria Domina. Et hoc est quod dicit, לרבה המשרה lemarbe hamisra, id est, Ad multiplicandum imperium. Ab his enim dictionibus oritur מרים שרה Miriam fara, id est, Maria Domina, hoc modo. Si accipies ל lamech, מ me, & ר res, constituent primam particulam lemarbe, hoc est למר lemar. Si autem acceperis ה he ex lemarbe, & ה he huius dictionis המשרה hamisra. Quarum singularum numerus est quinque, & ambae decem conficiunt, significant י iod huius dictionis מרים Miriam. Addito autem מ mem huius dictionis hamisra, Ecce tibi מרים Miriam, id est Maria. Ex dictione autem המשרה hamisra, restat שרה fara, id est Domina, quae tribus literis scribitur. Ecce tibi ex lemarbe hamisra, quod idem est quod ad multiplicandum imperium, siue principatum, למרים שרה lemiriam Sara, id est Mariae Dominae. Vt nobis innotescat, hanc Mariam esse Dominam & superiorem uniuersi, ac caelorum Reginam. Dixit ei Antoninus, Quare igitur diuisa est י iod in

N 2

duo ה he. Et cur interposita est ב beth, in medio nominis מרים Miriam, id est Maria. Quid ue significat ם mem, clausa huius dictionis לִמְרַבֶּה lemarbe, quæ iure optimo aperta esse debebat, quando quidem in medio dictionis constituitur. Respondit ille, Diuisa est iod in duo he, ut nobis secreta admirabilia panderet. Quemadmodum enim he ex dalet h & uau componitur in hac figura ה. Ita Rex Messias componitur ex diuinitate & humanitate. Et sicuti hæc duo he, sunt duo dalet h, ex quibus procedunt duo uau, tanquam duo filij, qui ab ipsis oriuntur, hoc modo, הה. ita in substantia Regis Messiae inueniuntur due filiationes. Quarum una est diuinitatis, qua Dei filius est: altera humanitatis, qua erit filius huius prophetissæ. Et sicut harum literarum dalet h & uau quæ conficiunt he, unaquæque est ab inuicem distincta, quanquam sit unalitera, sic enim scribitur ה. Ita in Messia, substantia diuinitatis & substantia humanitatis, quæ simul unitæ sunt, sunt unus Messias. Quod autem beth huius dictionis לִמְרַבֶּה lemarbe positum sit in medio nominis מרים .i. Maria, ostendit huius prophetissæ mentem & cogitationem omnem esse, ut suam uirginitatem cõseruet. Erit enim uirgo mente & actu. Quoniam per beth בְּתוּלָה bethula, id est uirgo significatur. Mem uerò clausa huius dictionis לִמְרַבֶּה lemarbe, quæ numerum 277. importat, ostendit quòd ab hora qua prophetatũ fuit, Ecce uirgo concipiet, usq; ad Messiae natiuitatem, 277. ad unguem anni præteribunt. Hæc omnia ad uerbum ille eorum Doctor, quem ipsi Magistrum nostrum sanctum uocant. Ex quibus maxima arcana, ac sanctæ nostræ fidei consentanea, sacramq; theologiam redolentia, longe ante Christum natum referata, colliguntur.

Quod mater Messiae uirgo futura erat. Et de omnimoda eius uirginitate, uidelicet ante partum, in partu, & post partum.

Caput XIII.

CAPNIO,

De ם mem clausa.

Quoniam per mem clausam, in medio dictionis lemarbe scriptam, non solum determinatus sexcentorum annorum numerus (ut in præcedenti capite Rabbenus Haccados tradidit) inuenitur, qui ab eo tempore quo prophetia illa prolata est, ad Messiam usq; natiuitatẽ defluxuri erant, uerum etiam matris Messie omnimoda uirginitas significatur. In hoc enim quòd in medio eiusdem dictionis לִמְרַבֶּה lemarbe, in qua matris Messie nomen (ut probasti) ostenditur, mem clausa præter morem ponitur, palam innuitur, Messiam præter naturæ morem de Maria uirgine fuisse nasciturum. Idcirco ad perfidiam iuniorum Iudæorum magis conuincendam, rem non inutilem facies, si matrem Messie uirginem futuram fuisse, per eorum scripturas ostendi-

ostenderes. GAL. Virginem futuram fuisse Messie matrem, Iudæica impietas minime negare potest. Hoc enim & per legẽ, & per prophetarum oracula, & per ueterum Talmudistarum testimonia, passim atq; clarissime demonstratur. Et primum quidem Leui. 12. cap. id plane habetur, cum sic dicitur, אִשָּׁה בִּי תֹרִיעַ וַיִּלְדָּה זָכָר וְשִׂמְיָאָהּ. Hoc est, Mulier quæ susceperit semen, & pepererit masculum, & immunda erit. Cum itaq; naturaliter nulla mulier sine semine parere possit. Textus autem dicat, Mulier quæ susceperit semen, & pepererit masculum. Sequitur profecto, Quod quandoq; mulier aliqua sine suscepto uirili semine, paritura esset masculum, atq; ab omni macula munda foret. Hæc autem alia futura non erat, nisi mater Messie. De qua postea prophetae apertius locuti sunt. Nam Isaias quidem sic de ea 7. ca. ait, וְיוֹסֵף יָרָה רֵבֶרֶת אֵל אֲחִיו לֵאמֹר: שְׂאֵל לְךָ אֶת מִעַם יְהוָה אֱלֹהֵיךָ הַעֲמֵס שְׂאֵלָה אֵיךְ אֶבְרָחָה לְמוֹעֵלָה וַיֹּאמֶר אֲחִיו לֹא אֲשָׂאֵל וְלֹא אֶבְרָחָה אֵת יְהוָה: וַיֹּאמֶר שְׂמוּעָה נָא בֵּית דָּוִד הַמִּוֹעֵט מִבְּנֵי חַלְמָתָה אֲנֹשִׁים בִּי חָלְמָה גַם אֵת אֱלֹהֵי: לְכֹן יִהְיֶה אֲרֹנִי הוּא לְבֵם אֵת הַגֵּן הַעֲלֵמָה .i. Et adiecit Deus loqui ad Achaz, dicẽs, Pete tibi signum, uel miraculum à Domino Deo tuo, profunda petitionem, & exalta eam sursum. Et dixit Achaz, Non petam, & non tentabo, uel non exaltabo Deum. Et dixit (Isaias scilicet) Audite ergo domus David, Nunquid parum est ex uobis, uexare, uel laxare homines, quia uexabitis, uel laxabitis etiam Deum meum? Propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum, uel miraculum. Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Quæ quidem uerba & si tam clara sint, ut expositione non egeant, ea tamen Iudæi huius tempestatis multifariam à uero sensu extorquere conantur. Quorũ calumnias in sequenti capite, cum ad ipsorum obiecta respõdebimus, refellemus. Nunc Ieremiam audiamus, ita 31. cap. dicentem, בְּרָא יְהוָה הָרֶשֶׁת בְּאֶרֶץ נֶקֶבָה הַסּוֹבֵב גְּבוּרָה. Hoc est, Creauit Deus nouum super terrã, mulier circumdabit uirum, uel fortem, siue potẽtem, id est Deum, iuxta ueterum Iudæorum glossas, & præsertim illius, quem ipsi רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ Rabbenu Haccados, id est Magistrum nostrum sanctum appellant, in libro quem גַּלְיָהּ גַּלְיָהּ Gale razeya, id est, Reuelatorem arcanorũ nuncupauit, ad secundam Antonini Consulis urbis Romæ petitionem. Quod autem uir iste sit Messias, & quòd à muliere uirgine in utero per conceptũ circumdandus esset. Aliter enim nulla nouitas in mundo futura fuisset, patet ex eo quod in expositione libri Genesis Rabbi Moyses Hadarsan legitur, super illud Genesis 41. cap. dictum, וַיִּפְרֹעַ הוֹלֵם. Id est, Et Pharao fuit somniãs. Ibi enim dicitur, Rabbi Iehosua filium Leui ita ad uerbum dixisse: Veni & uide, quia non est mos Dei sancti & benedicti, sicut mos carnis & sanguinis. Caro enim & sanguis uulnerat subula, uel nouacula, & curat emplastro. Deus uero sanctus & benedictus huiusmodi artem non habet, sed eisdem quibus uulnerat,

medetur & sanat. Et hoc est quod scriptum est Iere. 30. cap. **בִּי אֵעֲלֶה** Hoc est, Quoniam obducam cicatricem tibi, & ex uulneribus tuis curabo te. Et sic etiam inuenies in Israel. Eadem enim re qua uulnerauit eos, sanauit illos. Nam peccauerunt quidem in uirgine. Sicut dictum est Ezech. 23. cap. **וְשֵׁם עֲשׂוּרֵי בְתוּלֵיהֶן** Id est, Et tibi subacta sunt ubera uirginum suarum. Puniti quoque sunt in uirgine. Sicut dictum est Tren. 5. cap. **נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנּוּ בְּתֵלֵת בְּעֵרֵי יְהוּדָה** Hoc est, Mulieres in Syion humiliauerunt, uirgines in ciuitatibus Iuda. Et consolatus est eos etiam in uirgine, iuxta dictum illud Ieremiae 31. cap. **שִׁיבֵי בְתוּלֵת יִשְׂרָאֵל אֶל עִירֵי אֱלֹהֵי** : **עַר מִיַּד הַחֶמְקִין חֶבֶת הַשׁוֹכֵבֶת כִּי בָרָא** **שִׁיבֵי בְתוּלֵת יִשְׂרָאֵל אֶל עִירֵי אֱלֹהֵי** Id est, Reuertere uirgo Israel, reuertere ad ciuitates tuas istas. Quousque insanies uirgo apostatrix? Quia creauit pro creabit Deus nouum super terram, mulier circumdabit uirum. Rabbi Hunna in nomine Rabbi Idi, & Rabbi Iehosuas dixerunt, Quod hic uir est Rex Messias. De quo dictum est Psalmo secundo, **הָאֵלֹהִים יִלְדֶנּוּ** Hoc est, Ego hodie genui te. Et de eo quoque Isaias ait 62. capite, **לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֲחַשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֲשַׁקוּט עַד יֵצֵא בִגְדֵי צִדִקָה** **וְיִשׁוּעָהּ כַּלְפִיר יִבְעַר** Id est, Propter Syion non tacebo, & propter Ierusalem non silebo, donec egrediatur ut splendor iustus eius, & saluatio eius ardeat ut facula. Et hoc est quod scriptura dicit Iudicum 5. capite, **הוֹצֵאתָ אֱלֹהִים נְוִיָּהוּ אֶת הַיָּרְדֵן מִיַּד מִלְּכֵי אֲרָם** Hoc est, Eliget Deus nouitates uel nouos uos, & tunc expugnabit portas. Haecenus traditio. Ex qua propositum satis aperte patet. Portae autem quas Messias debellare debebat, erat limbus patrum, qui ut in precedenti libro diximus, infernus superior, ac porta inferni inter caetera eius nomina, apud Hebraeos uocabatur. Id ipsum quoque in **מַסְכַּת יוֹמָא** Massecheth yoma, id est in libro dierum, hoc modo legitur: Dixit Elias ad Rabbi Iudam, Dixistis quamobrem non ueniet Messias. Et ecce in hoc tempore dies propitiationis est, & constupratae quot uirgines in **נְהַר רֵעָה** Nehar daa, id est in flumine conscientiae. Ex hac traditione, manifeste datur intelligi, quod causa quare Messias non magis accelerauit aduentus sui tempus, fuit conscientiarum uirginum Iudaicarum corruptio. Quae omnes fere uel per coniuges, uel per alios deflorari cupiebant. Sola ergo Maria uirgo beatissima, quae sola inter caeteras omnes se uirginitatem perpetuo seruaturam proposuit, Messiam concipere meruit. Quod in eo maxime notatur, quod sic illam angelo respondisse, legimus Lucae primo cap. Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco? Hebraea siquidem ipsa existens. Non cognosco, pro non cognoscam dixit, more utique Hebraeorum, qui una eademque uoce, & praesens & futurum tempus saepe designant. Ezechiel quoque hanc matris Messiae uirginitatem optime insinuauit, cum capite 44. haec protulit, **וַיֵּשֶׁב אֹתִי רִדְד שְׂעַר הַמִּקְדָּשׁ** **וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה הִנֵּה הוּא סָגוּר יְהוּדָה לֹא יִפְתָּח**

וַיִּפְתָּח וַיֵּרָא וַאֲשֶׁר לֹא יָבֹא כִּי בִי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא כִּי וְהָיָה סָגוּר Id est, Et conuertere me ad uiam portae mediocris sanctuarij, quae respicit orientem. Et ipsa clausa erat. Et dixit Deus ad me. Porta haec clausa erit, non aperietur, & uir non ueniet in eam, uel non transibit per eam. Quoniam Dominus Deus Israel uenit, uel ingressus est per eam. Et erit clausa. Et hic est finis **פְּסוּקֵי פֶלֶא** pasuc, id est uersiculi apud Hebraeos. Vbi in eo quod dicitur ter clausa porta haec, quae matrem Messiae uirginem significabat, designatur, ipsam uirginem ante partum, in partu, & post partum futuram fuisse. Hanc omnimodam matris Messiae ueri Dei & hominis uirginitatem clarius expressit Rabbi Iehel Simeon ben Iohai in commentarijs libri Geneseos remotiore Ierosolymorum lingua conscriptis (siquidem ipse eorum autor fuisse creditur) dum exponens illud primo capite eiusdem libri dictum, **וַיִּשְׂמַע בְּחֹטְמָא אֲשֶׁתְּמֹרֶע פְּרִצְפָא** : **הָאֵלֹהִים הוּא בֵּין עֵתִיקָא לְעִיר אֲפִין דָּא מֵאֲרִי חֹטְמָא חֵיין בְּנֹקְבָא חֵיין דְּחֵיין** **דָּא חֹטְמָא הוּא פְּרִצְפָא רַבִּית נְשִׁיב רֹחָא לְעִיר אֲפִין וְכִרְעַת סְלִיחָא** **נְחָת רֹחַ דְּרֹחָא דְּנִפְיָא מֵהָבָא מֵאִינֹן נֹקְבִין חַד רֹחָא נִפְיָא לְעִיר יוֹמִין** **לְאַתְרָא כְּנֻחָא דְּעִיר וְחַד רֹחָא דְּחֵיין רַבִּית זְמַנֹּן בּוֹמְנָא דְּכִרְיָה דְּרֹחַר לְמִנְרַע חֲבִמְתָא** **וְכִמְתָּא נֹקְבָא אֲתֵר וְנִפְיָא רֹחָא סְתִימָא חֵיין לְשִׂרָא** **עַל מְלִכָא מְשִׁיחָא דְּכִתִּיב וְנָחָה עָלָיו רֹחַ יְהוָה רֹחַ חֲבִמְתָא וְכִינָה רֹחַ עֲצָה וְכִבּוּדָה רֹחַ רַעַת וְיִרְאָה יְהוָה חֵיין אֲרִבְעָת רִיחֵיין וְדָא חַד אֲמֵרִין תְּלָתִין** **רַבִּי יוֹסִי אָמַר בִּירְמִיָּהוּ דְּמְלִכָא מְשִׁיחָא לֹא יִימְרוּן חַד לְחַד אֲוִלִית חֲבִמְתָא דָּא דְּחִבִּי כְּתִיב וְלֹא יֵאמְרוּ עִיר אִישׁ אֶת אַחֵיו וְגִזְמוּר בִּי כֹלֵם יִדְעוּ אֹתִי מִקְּטָנִם וְעַד גְּדוּלָם** **וְכִמְתָּא זְמַנָּא יִתְעַר עֵתִיק יוֹמִין רֹחָא דְּנִפְיָא בְּזִנְיָא סְתִימָא וְכִרְשִׁית דָּא כֵּל רֹחִין** **וְלִתְתָּא יִתְעַרוּן עֲמִיָּה וְכִמְתָּא אִינֹן כְּתִרִין קְרִישִׁין וְעִיר אֲפִין** : **i. Vultus per uultum, uel facies per faciem manu ducit nos in cognitionem facierum.** Aduerte. Quidnam interest inter antiquum & iuniorem facierum, Hic est Dominus qui posuit faciem uiuentem in foemina, quae quidem facies est uir a uita, procedens a uita. Haec insuper facies est paradysus, in quo habitat spiritus iunioris facierum. At uero foemina genuflectit, petitque ueniam a spiritu qui immittitur in illam, qui spiritus processit ab altissimo throno diuinitatis ad foeminam unam. Et spiritus qui egressus est, siue qui processit, est spiritus iunioris dierum, quiescens in delicijs paradysi. Hic autem uitarum spiritus, praeparatus fuit olim etiam ante tempus filio Dauidis, ad percipiendam sapietiam. Ab illa autem foemina magna uirtute experrectus spiritus egressus est de uulua clausa, paratus & aptus esse Princeps altissimus. Is uero est Rex Messias. De illo siquidem scriptum est, Et quiescet super eum spiritus Dei, spiritus scientiae et intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus sapientiae & timoris Dei. Hi sunt quatuor modi quibus uenturus est hic spiritus, & unus tantum spiritus est Dominus noster distinctus a tribus, Dixit R. Iose,

In diebus regis Messiae, non dicet alter ad alterum. Doce me scientiam. Quoniam scriptum est, Et non docebit ulterius uir uel aliquis fratrem suum, quia omnes cognoscent me à paruulis eorum usque ad maiores eorum. In tempore autem illo expergiscetur antiquus dierum, & spiritus qui egressus est de uulua clausa. Cum uero ipse surget, omnes etiã spiritus surgent cum illo. Et quĩnam sunt illi? Hi nimirum, qui donati sunt coronis sanctis iunioris facierum. Hæc ille ibi supra. Vbi nescio quid clarius dici potuisset, de Messiae diuinitate, deq; matris eius uirginitate, longe ante ipsius uirginis ortum. Per figuras insuper matris Messiae uirginitas præostensa atq; declarata fuit. Et primum quidem per illud, quod Exo. 3. cap. ita legitur, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אבל : ויאמר בישת אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה מרוע לא יבער הסנה. Hoc est, Et uidit, & ecce rubus ardens in igne, & rubus non uorabatur. Et ait Moses, Accedam utiq; & uidebo uisionem magnam istam, quam ob rem nõ comburatur rubus. Sequitur, Et uocauit eum Deus de medio rubi. Et post pauca. Et dixit ad eum, Ego sum Deus patris tui Deus Abraham, Deus Ishac, & Deus Iacob. Vbi filij Dei natiuitas ex uirgine intacta atq; incorrupta, Mosi mirabiliter præmonstrata fuit. Per succensum enim rubum & non combustum, ostensum est, quod ex illo populo salua matris suæ integritate proditurus esset. Qui igne diuinitatis carnis humanæ naturam quasi rubi spinam acciperet, & inconsumptam humanitatis substantiam in ipsa diuinitatis flamma feruaret. Legitur quoq; in libro Iudicum cap. 6. Gedeonem sic dixisse, אם טל יהיה על הגזה לברך ועל כל הארץ חרב וידעתו כי הושיע ברך את ישראל באשר וברת. Id est, Si ros fuerit super uellus tantum, & super totam terram siccitas, tunc sciam, quod saluabis in manu mea Israel, sicut dixisti. Et ita factum est. Vbi uellus qui agni habitus est, humanam naturam designat, quam ros diuinitatis assumpsit. Terra uero sicca est, uirginis uterus, humano semine non infusus. Quod uero postea dicit, quod solum uellus siccum sit, & tota terra rorem habens, significat, quod habitus Christi non sit infusus. Tota autem terra uirginei corporis spiritus sancti gratia fuerit imbuta. In uirga etiam Aharon significata est matris Dei uirginitas & integritas. Quæ absq; illo exteriori humore sola Dei uirtute floruit, fronduit, ac fructum fecit, tam sanis quàm egris, dulcem pariter & utilem. Sic enim de ea Num. 17. c. legitur, והנה ברח מטה אהרן : לבית לוי ויצא ברח ויצץ ציץ ויגמול שקדים : Hoc est, Et ecce floruit uirga Aharon domui Leui, & produxit florem, atq; germinauit germen, & perfecit amygdalam. Nec nobis obstat, quod hic dicitur uirgã Aharon floruisse domui Leui. Quia non solũ de tribu Iuda, sed de tribu quoq; Leui, ac etiã de gentibus nasciturus fuerat Messias. Cõtra igit uniuersa nature iura, uirga Aharõ pduxit, qd' nec semine suggeri potuit, nec radice. Virga igit ualuit cõtra naturã nuce pducere. Et uirgo dei mater non potuit

nõ potuit præter naturam, ex iussu Dei filium generare. Dicant nobis Iudæi increduli, quonam pacto arida uirga floruit, & fronduit, atque amygdalas protulit. Et nos dicemus eis, quomodo uirgo Dei filium concepit & peperit. Sed nec Iudæi nobis uirgæ conceptum explicare poterunt, nec nos eis uirginis partum. Cum ipsi præterea credant, Heuam de corpore Adæ fuisse formatam, aiunt enim hoc uoluntatis diuine miraculo accidisse. Per eundem etiam modum respondendum eis est de Messie conceptione, ac natiuitate ex uirgine. Cum diuina uoluntas nature cursu, aut ordine minime indigeat.

Oppositionum recentiorum Iudæorum, matris Messiae uirginitatem impugnantium, confutatio. Caput xv.

CAPNIO,

Vamuis hæc ita sint. Iudæi tamen nostri tēporis matris Messie uirginitatem impugnare cupiētes, mirifico signo illo de uirgineo conceptu & partu, ab Isaia dato, atq; per te inducto, multifariam contradicere non desistunt, impossibile existimantes, uirginem concepturam, ac filium parituram fuisse. Quare asserunt hæc Isaia uerba, cum dixit, Alma cõcipiet & pariet filium, non de matre Messiae intelligi debere, sicuti prisci eorum exposuerunt, & fides catholica de uirgine gloriosa Maria, illa eadem uerba prædicta fuisse, affirmat. Quocirca plura cõtra nos in hoc facere solent argumenta. Quibus ut obmutescant eorum in matrem Messiae latratus, te per eorum scripturas respondere cupio. Primum itaq; sic argumentantur. Signum hoc (inquiunt) quod propheta dedit, liberationis futuræ Regis Achaz à duobus Regibus, qui contra eum uenerant, signum fuit. Christus autem uester post Achaz ultra annos quingentos, natus est. Signum igitur hoc conceptionis eius ex uirgine (ut ait) esse non potuit. GAL. Facile nobis erit huic argumento respondere, si prius pro ueritatis prophetice intellectu, historiã summam notauerimus. Tempestas igitur, qua Achaz in Iudæa regnabat, cum reges potentes duo, Syriæ scilicet & Israel Ierosolymã copioso exercitu obsedissent, ut scribitur apud Isaiam 7. cap. & 4. Reg. 16. tunc misit Dominus Deus Isaiam ad Achaz, ut eum moneret, ne ab illorum Regum exercitu metueret. Ipse autem ut prauus & incredulus (erat enim idolorum cultor) prophetæ uerbis credere noluit. Quã ob rem propheta eum monuit, ut ex quo ei non credebatur, peteret fieri aliquod suæ liberationis signũ, dicens, Pete tibi signum, uel miraculum à Domino Deo tuo. Profunda petitionem, & exalta eam sursum. Hoc est, Pete signũ tuæ liberationis fieri, siue ex inferni profundo per alicuius mortui resuscitationẽ, siue de coelo per solis stationẽ, sicut tempore Iehosue factũ est. Ille autem cum

Primum Iudæorum argumentum.

Solutio.

cum impius esset, nolens à Deo signum petere, excusationem protulit. Quod hoc esset Deum tentare. Vnde ait, Non petam, & non tentabo, uel non exaltabo Deum. Verbum enim אנסה anasse, quod ibi ponitur, & tentare & exaltare significat. Cum igitur Isaias cognouisset, quod non bona fide Achaz hoc dixerat, sed potius quia Deum minime timeret, ipsum huiusmodi signo indignum iudicans, signum ei dare noluit, sed illud domui Dauid dedit, dicēs, Audite ergo domus Dauid. Nunquid parum est ex uobis, uexare homines, quia uexabitis etiam Deum meum? Propter hoc dabit dominus ipse uobis signum. Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Ex his patet, signum de uirginis conceptu, & partu non fuisse datum ipsi Achaz, sed domui Dauid, ex cuius semine Messias secundum carnem nasciturus erat. Negandum igitur est, quod in argumento dicitur, hoc signum scilicet ipsi Achaz fuisse datum. Ad illud autem quod dicitur, Quod cum Christus post Achaz per annos ultra quingētos natus sit, conceptio eius ex uirgine signum liberationis prædictæ à duobus illis Regibus esse non potuit. Dicimus duplex in sacra scriptura reperiri signum, Vnum prognosticum, alterum rememorative. Prognosticum quidem signum est respectu futuri euentus. Cuiusmodi fuit illud, quod (ut dicitur Iudicum 6. cap.) Gedeoni in uellere futuræ uictoriæ indicatuum datum fuit. Rememorative uero respectu præteriti. Cuiusmodi illud extitit, quod Moysi Dominus dedit Exo. 3. c. dicens, וזה הנה כי אנכי שלחתיך בהוציא את העם ממצרים תעברו את האלמים על הנה הזה. Hoc est, Et hoc erit tibi signum, quod miserim te. Cum eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis super montem istum, gratias scilicet agens mihi de missione hac, quæ tibi imponitur. Signum igitur de uirginis conceptu & partu rememorative fuit, non prognosticum. Nec obstat magna temporis distantia, cum ita signum rememorative in magna distantia præteritum respiciat, sicut & prognosticum respicit futurum. Decuit certe signum hoc in magna distantia dari, ut Achaz qui uerbo prophetæ incredulus fuit, ita signum illud à seipso longinquum haberet, sicut nec ipse mente credebat. Illi tamen qui ab eo descenduri erant, tandem illud uidere debebant. Ideo signum hoc non ei, sed domui Dauid datum fuit. CAP. Deinde obijciunt. Quod ubi æditio nostra, Ecce uirgo, dicit: Hebraica litera, Ecce האלמה haalma ponit. Alma autem apud eos non uirginē, sed adolescentulā significare dicunt, quæ tam de uirgine, quā de corrupta dicit. Prophetā igitur non de uirginis, sed adolescentulæ conceptu & partu locutum fuisse, aiunt. Nam si de uirginis conceptu locutus esset, non Ecce alma, i. adolescentula, sed Ecce בתולה bethula, quod idē est quod uirgo, dixisset. GAL. Tria sunt apud Hebræos (ut nosti) uocabula, idē ferē significatiua. Videlicet נערה Naara, בתולה bethula, עלמה alma. Naara enim solū ætatis respectum habēs, puellam

Signū duplex
prognosticum
& rememorative.

Secundum Iudeorum argumentum.

Solutio.

puellam siue adolescentulam significat, tam uirginem quā corruptā. Bethula uero ad uirginitatem duntaxat respectum habens, uirginem significat, siue adolescentula sit, siue anus. Alma autem ad utrumque respectum habens, ad adolescentiam scilicet & ad uirginitatem, & adolescentulam & uirginem designat. Quapropter mulier siue iuuenula sit, siue annosa, quamdiu uirgo est, bethula appellari potest. Quamdiu autem iuuenula est, siue uirgo, siue corrupta sit, naara nuncupatur. Alma autem nulla uocari potest, nisi & iuuenula sit, & uirgo intacta. Quod ipsa quoque uocabuli interpretatio aperte indicat. Deriuat enim האלמה alma, à uerbo אלם alam, quod abscondere, siue celare significat, ut dicit Rabbi Kimhi in libro Serassim. Sicut est illud Psal. 90. dictum, שה עונותינו לנוגד עלבוננו למאור פניך. Posuisti iniquitates nostras coram te, abscondita nostra ad lumen uultus tui. Et rursus Psalmo 44. הוא יודע העלמה לב. Hoc est, Ipse cognouit abscondita cordis. Et apud Iob 23. cap. והעלמה יוציא אור. Et abscondita producit in lucem. Item Gen. 24. cap. והעלמה היוצאת לשאב. Hoc est, Alma egrediens ad hauriendum. Hæc omnia (inquit Rabbi Kimhi) absconditionem & celationem significant. Quam ob rem alma apud eos adolescentulam aspectibus hominum absconditam, celatam, & occultam, atque omnino intactam significat, de cuius pudicitia atque integritate nullum sit dubium, maxime cum ei proponitur articulus, qui apud Hebræos est hæc litera ה, quæ dictionem determinate significare facit, & sæpe additur his quæ uel nota sunt, uel de quibus prius facta est mentio. Nec in tota scriptura sacra inuenitur dictio hæc האלמה haalma cum litera he scripta, siue articulata, nisi in tribus locis. Et primum quidem Gen. 24. ca. cum de Rebecca dicitur, הנה אנכי נצב על עין המים והיה העלמה היוצאת לשאב אמרת, ואלה השקינו נא מעט מים מברך. Ecce sto iuxta fontē aquæ, & erit haalma, i. uirgo egrediens ad hauriendum, & dicam ei, Pota me quæso modo aquæ de hydria tua. Quæ dum alma uocata est, uirgo erat atque intacta, ut patet per textum, qui ibidem sic de ea dicit, בתולה ואיש לא ידעה. Hoc est, Virgo, & uir non cognouerat eam. Deinde reperitur Exo. 2. c. cum de Maria sorore Moysi ita scribit, וסלר העלמה והקרא את אה חילר. Et perrexit haalma, i. uirgo, & uocauit matrē ipsius infantis. Et ista quoque tunc adolescentula uirgo erat. Tertia demum apud Isaiam hoc in loco inuenitur, ut paulo ante patuit. Tribus his locis duntaxat exceptis, alibi nullum in tota sacra pagina apud Hebræos inuenit dictio hæc האלמה cum articulo scripta. Si igitur duæ primæ sic denominatæ fuerunt, uirgines intactæ erant, cum ita denominarentur, id idem tenendum est de ista, de qua Isaias loquitur, Cum iuxta sapientum sententiā, de omnino consimilibus, idem omnino debeat esse iudiciū. Eam obrē 70. interpretes cum in hunc locum deuenerunt, pro haalma, uirgo cum articulo preposito transtulerunt, dicentes, ואלה הן השקינו. Et reliqua. Quod autem sic intelligi oporteat,

oporteat, ex eo quoque patet, quòd signum illud pro ciuitatis liberatione ab Isaia datum, ut ait Rabbi Selomo, ualde miraculosum esse debebat. Adolescentulam autem concipere & parere filium, uirginitate non remanente, nullum est miraculum, cum hoc naturaliter fieri quotidie contingat. Necessario igitur dicendum est, signum quod eis propheta dederit, uirginem scilicet concepturam, ac filium parituram, præter naturæ morem, & solo Dei miraculo futurum fuisse. Quia igitur ut ad Iudæorum obiectionem respondeamus, mulier quæ Dei filium conceptura ac paritura erat, & puella siue iuuenula, & uirgo omnino intacta esse debebat. Idcirco Isaías ut utrunq; insinuaret, dixit, Ecce haalma quod utrunque (ut dictum est) significat. Et non dixit, Ecce bethula quod unum tantummodo designat. Præterea si Ecce bethula dixisset, non omnimodam matris Messiaë uirginitatem præsignasset. Nam bethula & si uirginem significet, non tamen omnino intactam. Quod R. Selomo aperte ostendit, cum super illud Gen. uigesimo quarto capite dictum Bethula, id est uirgo erat, & uir non cognouerat eam, uolens rationem reddere. Si dixit textus Bethula, id est uirgo erat, quare adiecit, Et uir non cognouerat eam. Sic ait, בתולה במקום בתולים ואיש לא ידעה שלא ברובה לפי שבנות הגוים משמרות עצמן במקום בתולים ומפקדות עצמן במקום אחר על כן העיר על זו הפסוק שהיתה נקיה מכל

Hoc est, Virgo erat, & uir non cognouerat eam, scilicet per uiam non rectam, Quoniam filia gentium custodiebant quidem corpus suum in loco uirginitatis, prostituebant autem illud in alio loco. Patet ex hoc ipsam mundam fuisse in toto, hoc est omnino incognitam, & intactam, Ex quibus manifestum est, quòd bethula non est omnino intacta, & incognita uiro, cum possit esse contra naturam corrupta, atque uiris cognita. Alma autem omnino intactam significat, utrisque penitus incognita. CAP.

Ad hæc Iudæi. Si העלמה haalma articularia (inquunt) aliquam sui mentionem (ut dixisti) præcedere exigit, & huius uirginis quam uos Christiani salua uirginitate concepturam, ac parituram fuisse, asseritis, nulla apud ipsum Isaïam, neque apud alium prophetarum præcelsit mentio. Sequitur plane, uirginem de qua uos loquimini, nõ esse illam de qua Isaías meminit, dicens, Ecce haalma concipiet & pariet filium. Per hæc ergo uerba, matris Messiaë uirginitatem probare non potestis. GAL. Immo Selomo longe ante Isaïam de uirgine ista sub nomine alma, mentionem fecerat, ita Proverb. trigesimo capite dicens, שלשה חמה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתיים ! דרך חנושו בשמים דרך נחש עליצור דרך אגיה בלבים ודרך גבר בעלמה

Hoc est, Tria sunt quæ separata sunt, uel distant à me, uel mirabilia sunt mihi, & quartum minime cognoui. Via aquilæ in cœlis, uia colubri super petram, uia nauis in corde, uel in medio maris, & uia uiri in alma, id est in uirginem. His uerbis optime Selomo Messiaë uias describit, Incipiens enim à nouissima

Tertium Iudæorum argumentum.

Solutio.

ultima eius uia, hoc est, ab ascensione in cœlum, ad primam, id est ad eius incarnationem, quæ de uirgine futura erat, tandem peruenit. Quarum quidem uiarum aliam expositorem non quæramus, quàm eum quem ipsi רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est, Magistrum nostrum sanctum appellant. Is enim in libro qui גלי רזייה Gale razeya, id est, Reuelator arcanorum inscribitur, ad secundam Antonini Consulis urbis Romæ petitionem, qui eorundem uerborum explanationem poscebat, sic ait, Magnam rem quæstisti. Sed quia dictum est Prouer. 11. ca: מנע בר יקבחו לאים Id est, Qui abscondit frumentum, id est doctrinam, uel expositionem legis, maledicetur in populis. Dicam tibi rem admodum sublimem. Via aquilæ in cœlis est Rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum. Quemadmodum dictum est Amos nono capite, הובנה בשמים מעלותיו Hoc est, Qui ædificat in cœlo ascensionem suam. Via nauis in medio maris. Hic itidem est Rex Messias. Cuius uita sicut nauis in medio mari agitabitur. Sicut dictum est Iere. trigesimo capite, מרוע ראיתי כל גבר וירי על הלציו Id est, Quare uidi omnis uiri manus super lumbos suos. Viri, hoc est Dei, qui Hebraicè dicitur גבר gheuer, id est fortis uel potens. Quoniam omnibus fortitudo seu potentia est ipse Deus. Et uia colubri super petram. Hic est etiam Rex Messias, qui se faciet, ut colubrū, quem Moses super petram posuit, ut duceret filios Israel in terram sanctā. Rabbi autem Iodam dixit, Et uia colubri super petram. Hic est Rex Messias, qui transibit per petram postquam sepultus erit, & ab ipsa egredietur, nec uidebitur quā transierit. Sicut dictum est Exodi trigesimo tertio cap. הנה במקום אחי ונצבת על הצור והיה בעבור כבורי ושמותי בנקרת הצור

Hoc est, Ecce est locus apud me, & stabis super petram. Cumq; transibit gloria mea, ponam te in foramine petre. Et uia gheuer, id est uiri uel fortis, seu potentis in alma. Hic quoque est Deus amans filias Ierusalem, ut generetur Rex Messias ex una earum. Concipiet autem & pariet, remanebitq; uirgo. Sicut dictum est Ieremiæ trigesimo primo capite, Quia creauit Deus nouum super terram, foemina circumdabit גבר gheuer, id est uirum, fortem, seu potentem, hoc est Deum. Hæc omnia ad uerbum Rabbenu Haccados, quem ipsi Magistrum nostrum sanctum uocant. Via igitur gheuer, id est uiri fortis, uel potentis, hoc est Dei in alma, id est in uirginem, fuit filij Dei ex uirgine incarnatio. Et hanc quidem uiam plene atque perfecte Selomo cognoscere non potuit. Quoniam pacto absque humano semine uirgo concipere posset, ac perfectum Deum & hominem in utero concludere, filiumq; parere, ac uirgo remanere, nec Selomonis intellectus plene capere potuit, nec unquam lingua ulla explicare. Quam ob rem recte dixit, Et quartum minime cognoui. Merito igitur de matre Messiaë Isaías ait, הנה העלמה חנה Hinne haalma haña, id est, Ecce uirgo concipiet; cum litera he;

Iuniorum Iudaeorum obiectio.

id est, cum articulo præposito, tanquã de nota loquens apud prophetas, & de qua iam Selomo meminerat. CAP. Iudaeorum nostri seculi peruersitas, contra id quod de alma dictum est, subsannando adhuc & blasphemando, exclamat, & dicit, Prosequamini textum, per uos indutum. Legite ulterius quod Prouer. 30. ca. sequitur, Sic enim ibi immediate scriptũ inuenietis, *בן דוד אשה מנאפת אכלה ומחמתה ואמרה לא פעלתי* Id est, Sic est uia mulieris adulteræ, quæ comedit, & terfit os suum, & ait, Non feci iniquitatem. Ecce inquit, quòd alma hoc loco non potest esse nisi corrupta, eo quòd mulieri adulteræ comparetur. GAL.

Confutatio.

Ad reprimendam eorum audaciam, respõdetur, quòd Selomonis uerba hoc in libro, ideo *משלי* Misle, id est, Prouerbia, uel parabola uocantur, quia semper fere unum prætendunt, & aliud intendunt. Alio qui *Massal*, id est Parabola, uel similitudo, uel exemplum non erit *משל* Massal, si ita ut sonat, omnino intelligatur. Viam ergo mulieris adulteræ non debemus hic ad literam accipere, sed uitam & pessimum agendi modum alicuius alterius, adulteræ mulieris factum imitantis. Quam ob rem prisci quidam Iudaeorum per uiam mulieris adulteræ hoc loco primi parentis præuaricationem intellexerunt. Vnde ille idem, quem *רבינו הקדוש* Rabbenu Haccados, id est, Magistrum nostrum sanctum, ab eis uocari diximus, ibidem locum hunc exponens, ita ait, Sic est uia mulieris adulteræ. Cum cæteris, Totum hoc egit Adam qui de peccato suo sese excusauit, noluitq; illud fateri, sed dixit, Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Fecitq; ut meretrix, quæ comedit, & os purgat, nihil mali se fecisse contendens. Quam ob rem rationi congruit, ut totus terrarum orbis plectatur. Et cum uenerit tempus saluationis, æquum est, ut Deus ad inferos descendat, eosq; saluet. Et hoc est quod dictum est Ieremiæ secundo capite, *הנני נשפט אתה על אמרתי לא חטאתי* Hoc est, Ecce ego iudicabor tecum, eo quòd dixeris non peccaui. Item apud Isaiam sexagesimo sexto capite, *כי באש יהיה נשפט* Id est, Quia in igne Deus iudicabitur. Hæc ille. Nos autem dicere possumus, per uiam mulieris huius adulteræ, Iudaeorum quoque perfidiam non inepte designari. Quibus à Domino per Isaiam quinquagesimo septimo capite, ita dicitur, *ואתם קרבו תנה בני ערונה ורע מנאפת ותונה* Hoc est, Et uos accedite huc filij auguratricis, semen adulteræ, & fornicariæ. De quibus etiam apud Ezechielem decimosexto capite, ita scribitur, Sic ait Dominus Deus ad Ierusalem. Et infra, *ולא היית בונה לקלם אתון האשה המנאפת תחת אישה* Id est, Et non fuistis sicut meretrix ad deridendum, uel contemnendum precium, sed ut mulier adultera, quæ sub uiro suo, uel pro uiro suo suscipit alienos. Et post aliqua ibidẽ, *ושפטיך משפטי נאפאת ושפכות דם ונתתיר דם חמה וקנאת* Hoc est, Et iudicabo te in

Iudæi comparantur mulieri adulteræ.

iudicijs

iudicijs adulterarum & effudentium sanguinem, & dabo te sanguinẽ furoris & zeli. Ex his igitur patet, quòd mulier adultera in præmissa Selomonis parabola est synagoga Iudaica, quæ comedit, & comedere nõ definit sapidissimum sibi panem illum, de quo Prouerb. 20. capite, ita scriptum est, *ערב לאיש לחם שקר ואחר ומלא פיהו חצץ* Id est, Sapidissimus est homini panis mendacijs, & postea, uel denique implebitur os eius calculo. Calculus hoc in loco, non est nisi pœna inferni æterna. Nam calculus cum durus sit, masticari non potest, neque consumi, neque deglutiri, neque expui, cum totum os plenum est. Sic pœna inferni durissima quidem ac durabilis est, nullatenusq; euadi potest, neque finire, neque diminui, neque aliqua lachrymarum humiditate moliri. Quod autem panis mendacijs suauis ac sapidus sit Iudæis, per id potissimum ostenditur, quod apud Ieremiam nono capite, sic de eis dicitur, *ואמת לא ירברו למרו לשונם דבר שקר* Id est, Et ueritatem non loquuntur, docuerunt linguam suam loqui mendacium. Item apud eundem quinto capite, *ואם חי יהיה ואמרו לבן לשקר ישבעי* Id est, Et si uiuit Deus dixerint. Verumtamen hoc ad mendacium, uel ad falsitatem, uel ad fraudem iurabunt. Quemadmodum ergo uia aquilæ in cœlo, & uia colubri uel serpentis super petram, & uia nauis in corde uel in medio maris, & uia uiri uel potentis, hoc est Dei in alma, id est in uirginem, factæ sunt Selomoni mirabiles ac difficiles, multumq; ab eius intellectu distantes. Sic fuit apud eum admodum mirabilis, ac ualde ab eius ratione distans nequissimæ huius adulteræ uia. Quomodo enim Selomonis ratio capere potuisset, aut debuisset maliciæ immensitatem, impietatis profunditatem, ac perfidiæ quantitatem, quæ erat hæc adultera Mesiã iustum ac omnino innocentem morte condemnatura, & Barabbam seditiosum atq; homicidam liberari petitura? Aut quomodo eiusdem sapientis intellectus comprehendere suffecisset, qua etiam fatuitate, qua infania, qua mentis inopia, quã uel diabolica inuidia stimolata, aut quòd cacodæmone agitata, posset uerum Mesiã repellere, solo uerbo cæcos illuminantem, claudos dirigentem, languidos curãtem, leprosos mundantem, mutis sermonem, surdisq; auditum restituentem, dæmoniacos liberantem, de paucis panibus plura hominum milia satiantem, & duos falsos Mesiãs, qui nihil tale unquam fecerant, unum post alterum pro uero Mesiã suscipere, Bencozbam scilicet ante urbis Ierosolymæ excidium, & Barcozbam apud Bitter non multo post eiusdem urbis incendium, quos ex nomine solo saltem, & horrore habere debuerat & suspectos, cum uterque mendacijs uel falsitatis filius interpretetur? Optime igitur ipse Selomo quatuor uiarum antedictarum, hoc est, Mesiãe mysteriorum altitudinem, ac huius mulieris adulteræ ingratitude, impietatem, perfidiamq; admiratus, uerba hæc subiecit: Sic est uia mulieris adulte-

Mendacium tu deis delectabile.

re, sic scilicet admiranda, atque ad intelligendum difficilis, & supra quam dici potest, stupenda. Quæ panem tot mendaciorum & comedit, & comedere adhuc tam auide nunquam desistit. Et quasi tergens os suum, ac si nihil mali operata sit, erubescere nescit. Et hoc est quod ei apud Ieremiam 3. cap. dicit, ורצה אשה ורצה היה לה מאנת הבלם. Hoc est, Frons meretricis facta est tibi, renuisti erubescere. Quæ cum ita sint, oppositionibus eorundem in matris Messiaë uirginitatem oblatrantium, non obstantibus, sic exponenda sunt præmemorata Isaiæ uerba, Ecce haal ma, id est ipsa uirgo sancta & abscondita, de qua longe ante Selomo meminerat, concipiet diuina uirtute, & pariet filium. Et uocabit ipsa uirgo ab angelo Gabriele præmonita & instructa, ac spiritu sancto repleta, nomen eius Emmanuel, quod idem est quod nobiscum Deus, per quod diuinæ atque humanæ naturæ in una Messiaë persona aperte demonstratur. Ad cetera autem Iudeorum argumenta, quæ ut uerum huius prophetiæ sensum peruertere possint, contra nos facere solent, in tertio libro, ubi Messiam Emmanuelem uocandum fuisse, ostendimus, plenius iam respondimus.

Præmissorum
uerborum Isaiæ
expositio.

Quod mater Messiaë spiritu sancto cooperante, Dei filium conceptura erat.

Caput XVI.

CAPITULO,

Non ab re scire uelim, An uetères Iudeorum sicut matrem Messiaë uirginem concepturam, ac parituram prædixerunt: ita quoque ipsam de spiritu sancto concipere debuisse prænunciauerint. GAL. Id quidem à prophetis longe ante prænunciatum fuit, & ab antiquis Iudeorum Doctoribus expresse expositum. Nam de prophetis quidem in persona spiritus sancti loquens Isaias, sic 8. capite ait, ואתר והלך בן. Hoc est, Et accessi ad prophetissam, & concipit & peperit filium. CAP. Iuniores Iudeorum uerba hæc de accessu ipsius Isaiæ per concubitum ad uxorem suam, exponunt. Quæ (ut aiunt) ex ipso concipiens, peperit ipsius prophetæ filium. GAL. Nos eos uerba ipsa falso exponere, atque contra prophetæ intentionem peruertere, ex ipsiusmet prophetæ uerbis ostendemus. Neque enim immediate præcedentia, neque mox sequentia, expositioni eorum suffragantur, quin potius manifeste contradicunt. Sic nanque propheta ante dixit, ואתר והלך בן. Id est, Et contestatus sum mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachie. Et his præmissis immediate protulit uerba hæc, Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Et postea illico subiicit, ויאמר יהוה אלי קרא שמו מתיר שלל חש בו. Hoc est, Et dixit Deus ad me, uoca nomen eius. Velociter spolia, cito prædare. Vel, Voca nomen eius, Expeditum, spoliatorem, festinum, prædatorem. Hæc autem sic lo-

Iudeorum falsa
expositio.

Confutatio.

sic Ionathas in Chaldaëum transtulit, ויאמר יהוה לי קרי שמייה אורי למבו. Id est, Et dixit Deus ad me, Voca nomen eius. Velocem ad spoliandum spolia, & festinum ad prædandum prædam. Quæ nullatenus filio Isaiæ conueniunt. Cum nec sic uocatus fuerit, neque de eius nomine, neque de uita, neque de gestis, neque de morte ipsius aliqua fiat in sacra scriptura mentio. Quare non illi, sed Messiaë aptissime congruunt. Qui uelox ad spoliandum infernum futurus erat, & festinus ad prædandum, hoc est, ad auferendam à diabolo prædam, quam propter peccatum primi hominis possidebat. Quod in se iam complendum Messias noster testatus est, cum Lucæ 11. cap. dixit, Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens, uicerit eum, uniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Circa præcedentia autem duo ab Iudeis quæramus. Primum ad quid propheta testes illos induxit? Nunquid ei ad uxoris suæ concubitum accedenti, testibus opus erat? Hoc enim turpe est, uel cogitare, nedum dicere. Deinde qui nam fuerint hi testes, Vriam scilicet sacerdos & Zachariam Barachie filium? Constat enim Vriam hunc non utique illum idolorum cultorem fuisse, ut quidam ex nostris putant, Cui Achaz (ut 4. Regum 16. capite, legitur) è Damasco literas scripsit. Sed illum de quo Ieremias meminit 26. ca. dicens, Fuit uir prophetans in nomine Domini, Vriam filius Semæi, quem & Iehoiakim Rex occidit, Zachariam quoque hunc, Barachie filium eum fuisse certum est, qui in numero 12. prophetarum undecimus est. De his enim secundum Hebræorum expositiones, Isaias ibi loquitur. Hos autem longe post Isaiam nasci contigit. Ex quo patet, Isaiam ipsum non in persona sua, sed in persona spiritus sancti uerba illa protulisse. Qui quidem spiritus sanctus antequam ad prophetissam, id est ad uirginem illam, quæ saluatorem conceptura & paritura erat, accederet, ut sua uirtute & cooperatione, absque uirili semine filium Dei conciperet, & pareret, hos prophetas ueritatis futuræ testes sibi adhibere debebat. Alter enim eorum, Vriam scilicet Semæi filium, multa mala contra Iudeos, & ciuitatem eorum uentura prædixit, quæ postmodum in captiuitate Babylonica eis obuenerunt. Alter uero, hoc est Zacharias Barachie filius, multa ac maxima bona eis in aduentu Messiaë uentura, prophetauit. Et præsertim cum 2. capite dixit, רגו ושמחי בת ציון כי הנני בא. Hoc est, Lauda & lætare filia Syion. Quia ecce ego uenio, & habitabo in medio tui, ait Deus. Et rursus nono cap. אילי מואר בת ציון חרועי בת ירושלם חנה מלכר יבוא לך צדיק ונושע הוא. Id est, Exulta satis filia Syion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & Saluator ipse. Hoc autem ita esse, ut exposuimus, per Rabbi Ionathæ Targum, id est per translationem Chaldaicam maxime uidetur, quæ sic eo in loco habet, ויאמר יהוה אלי קרא שמו מתיר שלל חש בו.

Primum quæsitum
ab Iudeis
quærendum.
Secundum quæsitum.

ואמרתי לאחתי בנבואת אוריה כהנא והיא אתו ואת כל נבואת דאמרתי לאחתי
 ונבואת זכריה בן ירכביה אנה עתיד לאחתי Hoc est, Et contestatus sum ex
 parte mea testificationes malas quas dixi uenturas in prophetia Vriæ
 Sacerdotis: Ecce futurum est quoque sic, ut omnem consolationem
 quam dixi uenturam in prophetia Zachariæ filij Barachiaë, ego addu-
 cturus sim. Et intraui ad prophetissam, & concepit & peperit. Vbi
 euidenter ostenditur, uerba ista non Isaiæ, sed spiritus sancti fuisse.
 Quod autem hi prophetae sint ipsi ijdem, de quibus Isaias in persona
 spiritus sancti loquitur, primo per Rabbi Selomonem apparet. Qui lo-
 cum hunc exponens, sic ait: Et adhibui mihi in diebus etiam Iehoiakim
 duos testes fideles. Quorum unus est Vrias Sacerdos, quem Iehoi-
 kim interfecit. Sicut dictum est Ieremias uigesimo sexto capite, Fuit
 quoque uir prophetans in nomine Domini Vrias filius Semæi de Ca-
 riathiarim. Et prophetauit contra ciuitatem istam, & contra terram
 istam, iuxta omnia uerba Ieremias. Et alter est Zacharias filius Bara-
 chiaë, qui prophetauit in anno secundo Darij, dicens, Adhuc habita-
 bunt, uel sedebunt senes & uetulae in plateis Ierusalem. Vrias ergo fuit
 signum Zachariæ. Si enim uidistis impleri prophetiam Vriæ. Sitis
 expectantes, quod prophetia quoque Zachariæ implebitur. Et hoc
 quemadmodum adhibui mihi testes in facto Sennacherib. Amos enim
 testis fuit supplicij decem tribuum, dicens 7. cap. Et Israel captiuatione
 captiuabitur. Isaias uero ad animandum Hezekiam, ut fiducialiter age-
 ret. Sequitur in Prophetia, Et peperit filium, illum scilicet eundem
 filium, quem uocauit prophetissa Emmanuel. Hæc Rabbi Selomo.
 Deinde id idem per Talmud probatur. Legitur nanque in fine libri
 מכות Maccoth, id est flagellorum. Quod Rabbi Elazar, & Rabbi Ie-
 hosuas, & Rabbi Akiba, cum semel Ierosolymam post eius excidium
 ascendissent, atque ad montem speculatorum peruenissent, sciderunt ue-
 stimenta sua. Et cum se ad montem domus Domini contulissent, ui-
 didissentque uulpem de domo sancti sanctorum egredientem, coeperunt
 ipsi flere. Rabbi autem Akiba ridebat. Dixerunt ergo ei, Quare tu ri-
 des? Respondit eis, Et quam ob rem uos fletis? Dicunt ei, Quia locus
 de quo scriptum est Num. 3. c. Et alienus qui appropinquauerit, morie-
 tur. Nunc in eo completum est illud Tren. 5. c. dictum, Super montem
 Syion quod desertum est, uulpes ambulauerunt in eo. Et post hæc, nõ
 plorabimus? Dixit eis Rabbi Akiba, Propter hoc ego rideo. Scriptum
 est enim Isaiæ 8. c. Et contestatus sum mihi testes fideles, Vriam sacer-
 dotem, & Zachariam filium Barachiaë. Et quæ est materia Vriæ apud
 Zachariam? Vrias nanque fuit in sanctuario primo. Sicut dictum est
 Ieremias 26. cap. Vir quoque fuit prophetans in nomine Domini Vrias
 filius Semæi de Cariathiarim. Et prophetauit contra ciuitatem istam,
 & contra terram istam, secundum omnia uerba Ieremias. Et audiuit rex
 Iehoiakim,

Rabbi Selomo
 nis expositio.

Iehoiakim, & omnes robusti eius. Et eduxerunt Vriam ex Aegypto, &
 introduxerunt eum ad Regem Iehoiakim, & percussit eum gladio. Za-
 charias autem in sanctuario secundo fuit. Sed scriptura suspendit pro-
 phetiam Zachariæ in prophetia Vriæ. In Vria enim scriptum est Mi-
 cheæ 3. capite, Causa uestri Syion quasi ager arabitur, & Ierusalem a-
 ceruus erit. Et mons domus sanctæ bestijs syluæ, uel in excelsa syluæ. In
 Zacharia uero scriptum est 8. cap. Adhuc habitabunt senes & uetulae
 in plateis Ierusalem, & uir cuius baculus in manu eius propter multitu-
 dinem dierum. Cum igitur prophetia Vriæ impleta sit, gauisus sum,
 quia scio, quod prophetia quoque Zachariæ implebitur. Quo audito,
 dixerunt ad Rabbi Akiba huiusmodi uerba, Consolatus es nos, conso-
 latus es nos. Hæc omnia Talmud. Ex quibus aperte liquet, hos eosdẽ
 prophetas esse, de quibus Isaias in persona spiritus sancti locutus est.
 Quod autem hi prophetae multo post Isaiam nati fuerint, id quoque
 facile uideri poterit. Nam Vrias quidem à Iehoiakim Rege interem-
 ptus fuit. Isaias uero quarto anno Regis Achaz (ut ait Rabbi Selomo)
 uerba prædicta protulit. A quarto autem anno Achaz, usque ad Iehoi-
 kim fluxerunt anni 140. Nam omnes anni quibus Achaz regnauit fue-
 runt 16. E quibus quatuor subtractis, remanent 12. In quorum princi-
 pio factum est antedictum Isaiæ uaticinium. Deinde Hezekias filius
 eius annis regnauit 29. Post quem Manasses 55. Exinde Amon annis
 duobus. Postea Iosias annis 31. Post modum Ioachaz mensibus tri-
 bus. Post quem Iehoiakim, qui Vriam prophetam prædictum occi-
 dit, annis 11. Qui quidem anni omnes simul sumpti, sunt 160. & menses
 tres. Ex quo satis manifeste patet, quod primus testis, scilicet Vrias,
 quem Isaias uel spiritus sanctus sibi adhibuit, nondum natus erat, quan-
 do adhibitus fuit. De secundo uero, hoc est de Zacharia, nemo hoc du-
 bitandum duceret. Cum à quinto anno Achaz, usque ad secundum
 Darij, quo ipse prophetauit, anni 250. fluxerint. Cum igitur hi tales ac
 tanti prophetae quos sibi testes adhibuit Isaias, immo spiritus sanctus
 est, tempore Isaiæ nondum nati essent. Palam ostenditur omnibus u-
 sum rationis sanum habentibus, prophetissam illam de qua spiritus
 sanctus per Isaiam loquebatur, dicens, Accessi ad prophetissam, & con-
 cepit & peperit filium, nondum natam fuisse, nec per consequens ip-
 sam Isaiæ uxorem esse potuisse, ut falso Iudæi iuniores delirantes affir-
 mant. Sed potius uirginem illam, quæ spiritu sancto interueniente, dei
 filium conceptura, & paritura erat, de qua pauloante quoque memine-
 rat, dicens, Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabit ipsa nomẽ
 eius Emmanuel. Ex his etiam patet, accessum hunc ad prophetissam,
 spiritalem futurum fuisse. Quæ cum ita sint, clarum est, prophetissam
 hanc aliam non fuisse, quam uirginem Mariam, quæ Messiam Dei

filium conceptura, & paritura erat. Ad quam accessit spiritus sanctus, non locum mutando, sed per prophetam loquendo, & demum tempore ab eterno predestinato, uirtutem sine uiro concipiendi, ei conferendo. Et tunc uirgo ipsa concepit, & peperit filium, Dei uerbum carne humana indutum, ac mundi saluatorē. Hic igitur spiritus sancti accessus tunc ad eam factus est. Cum ut ait Lucas 1. cap. in mense sexto, à conceptione scilicet Ioannis Baptistæ, missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilæe cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit, שלום מִחֵן מִלֵּאָה יְהוָה עִמָּךְ בְּרֹבָה אֵת כְּנֹשִׁים. Id est, Aue gratia plena, Deus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat, qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei, אֵל הָרָא מֵרִים בִּי מִצֵּאתָ חֵן לִפְנֵי הָאֵל הֲנִי הֵרָא וְיִוֹלֶדֶת בֶּן וְקִרְאתָ שְׁמוֹ יֵשׁוּעַ וְזֶה יְהוּדָה גְדוֹל וְכֵן עֲלִיּוֹן יִקְרָא וְיִתֵּן לּוֹ יְהוָה אֱלֹהִים. Hoc est, Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi uocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum, בָּאֵי זֶה אֲפֹסֵן יַעֲשֶׂה זֶה בִּי אִישׁ אֵינִי. Id est, Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei, וְהִנֵּה הַקֹּדֶשׁ יָבֵא עִלְיֶיךָ וְיִבְלֶת עֲלִיּוֹן יִסֹּךְ לְבִי וְלִבְךָ הַנּוֹלֵד מִמֶּנּוּ קֹדֶשׁ בֶּן עֲלִיּוֹן יִקְרָא וְהֵנָּה אֵלֶיךָ שֹׁבֵעַ קְרוֹבָתוֹ וְהִיא הֵרָא בֶן בִּזְמַנְהָ וְהִיא חֲרָשׁ שֵׁשִׁי לֶת שְׁנִקְרָאתָ עֲקֹרָה בִּי לֹא יְהִיָּה בְלִתִּי אֲפֹשְׁרִי לִפְנֵי יְהוָה כֵּן רַבֵּן. Hoc est, Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Ideo & quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius Dei. Et ecce Eliseba cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi, quæ uocatur sterilis. Quia non erit impossibile apud Deum omne uerbum. Dixit autem Maria, הֲנֵנּוּ שִׂפְחָה. Id est, Ecce ancilla Dei, fiat mihi secundum uerbum tuum. Quo dicto, mox concepit Dei filium. Nec est mirandum, quod Iudæi recentiores hæc tam euidentia, utpote à suis patribus tradita, nequaquam intelligunt. Cum hoc satis idem propheta eodem in capite ostenderit, sic dicens, וְחִבִּיתִי לַיהוָה הַמֹּסְתֵיר פְּנֵי מַבְיַת יַעֲקֹב. Hoc est, Expectabo Deum occultantem faciem suam à domo Iacob. CAP. Vnum est, quod hic iuniores Iudæorū contra nos obijciūt. Quia cum propheta in persona spiritus sancti dixit, Et accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit, nō de futuris, sed de preteritis locutus est. GAL. Hæc profecto obiectio, nec Iudæos impingat, nec eis famē aufert. Mos quippe diuinę scripturę est, preteritū p̄ futuro (ut te minime latet) sepissime ponere. Eo q̄ dictū dei, haud secus atq̄ factū habeatur. Vt pulchre dicitur in Midras tillim, i. in expositione Psalmorū, super illud Psal. 107. dictum,

Iudæorum iuniorum obiectio.

Confutatio.

Præteritū pro futuro quare ponatur.

ctum, יֵאָמְרוּ גְאוּלַּי יְהוָה אֲשֶׁר גָּאֵלָם מִיַּד צָר. Id est, Dicent redempti Dei, quos redemit de manu tribulantis. Ibi enim hæc inter cætera Hebraicę scripta leguntur, אָמַר רַבִּי יְהוֹדָה בֶּן שְׁלֹמֹה יִפְתָּה הוּא אֹמֵר לִפְנֵי שְׂמַאמְרוּ. שֶׁל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲשֶׂה אֹמֵר רַב הוֹנָא בְּשֵׁם רַבִּי דִּוְסְחַאי בְּשֵׁם רַבִּי שְׂמוּאֵל בֶּן נַחְמָן וּבְמִקּוֹם אַחֵר לְמַד שְׂמַאמְרוּ שֶׁל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲשֶׂה הוּא וּבְמִי אֵתָּה לְמַד מֵאַבְרָהָם מָה כְּתִיב בְּיוֹם הַהוּא בְּרַח אַבְרָהָם בְּרִית לֹרְעֵר נַחְתִּי : אֵתָּה אֵינִי אֹמֵר אֵלָּא נַחְתִּי וְעַד עַבְשִׁיו לֹא הוֹלִיד בְּנִים אֵלָּא שְׂמַאמְרוּ שֶׁל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲשֶׂה אֹמֵר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲמַרְתִּי דְבַר נַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה אֵת כַּאֲן אֹמֵר גְּאוּלַּי שֶׁכֵּן גָּאֵלָם. Id est, Dixit Rabbi Iudas filius Salom. Pulchre dictum est, redemit, quamuis futurum esset. Quoniam dictum Dei sancti & benedicti tanquam factum est. Dixit Rabbi Hunna in nomine Rabbi Dustai, in nomine Rabbi Semuel filij Nahman. Ex alio quoque loco docemur, quod dictum Dei tanquam factum est, Vnde de Abraham quid scriptum est in libro Genesis, quinto decimo capite? בְּיוֹם הַהוּא בְּרַח אֵת אַבְרָם בְּרִית לֹרְעֵר נַחְתִּי אֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת : Hoc est, In die illo scidit Deus cum Abram pactum, dicēs, Semini tuo dedi terram hanc. Non dixit: Dabo, sed dedi. Et quomodo, cum nondum Abraham filios genuisset? Quia dictum Dei, factum est, ideo sic dixit, Hinc etiam docemur, quod dictum Dei factum est, cum dicitur, Ego Dominus locutus sum, & feci. Et quando fecit? Nisi quia dictum Dei, factum reputatur? Bene ergo dictum est, Redemit, quamuis futurum esset. Hæc traditio. Glossa autem Rabbi Selomonis super illud Isaïæ, Hæc uerba feci eis, sic dicit: Feci, id est faciam. Omnis nanque lingua prophetarum, de futuro tanquam de iam facto loquitur. Ex quibus patet obiectionem Iudæorum nullam penitus esse. Quandoquidem secundum traditionem præmissam, sic accipienda sint ipsa Isaïæ uerba, Et accessi, id est accedam ad prophetissam, & concepit & peperit, id est & concipiet & pariet filium.

Quod mater Messie prophetissa esse debebat, prophetas omnes excellens. Caput XVII.

CAPNIO,

IN his optime quoq̄ ostensum est, gloriosam uirginem Messie matrem prophetissam futuram fuisse. Quamuis autem nō ignorem, Vatem eam excellentissimam extitisse. Vt in his præsertim quæ in Cantico suo mirificentissime prædixit, luculenter apparet. Inter quæ sic de se ipsa cecinit, Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Vt tamen impia iuniorum Iudæorum contundatur perfidia, qui ipsam blasphemis innumeris petere non pertimescunt. Velim ut sicut eam in præcedētibus, & initialis peccati expertē, & uirginē purissimā, per eorū scripturas demonstrasti,

Ita

Ita quoque & prophetissam ipsam futuram fuisse, per aliquem ex pri-
scis eorum, qui id expresse dixerit, ostenderes. GAL. Quoniam in
antecedentibus multa hac de re dicta sunt, & adhuc aliqua in sequen-
tibus dicentur, nunc illum duntaxat maximæ apud eos autoritatis ui-
rum, quem ipsi רבנו הקדוש Rabbenu Hakados, id est, Magistrum
nostrum sanctum nuncupant, satis sit audire. Is nanque in tertia eius
libri petitione, qui גלי רזייה Gale razeya, id est, Reuelator arcanorum
inscribitur, ab Antonino urbis Romæ consule interrogatus. Quæ sit
prophetissa illa de qua Isaias meminit, cum dixit octauo capite, Et ac-
cessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Ita respondit, Sæ-
penumero in hac quæstione suspensus fui & anxius. Et quadam die in-
gressus patrum speluncam, ubi sepulti sunt Adam & Heua, Abraham
& Sara, Ishac & Rebeka, Jacob & Lia, ut illic orarem, inueni Eliam,
quem percontatus sum. Quare notum tibi facio, quod ab ipso accepi.
Hæc prophetissa est mater Regis Messie, quem Deus sanctus & bene-
dictus se missurum ad Israel pollicitus est. Dicta est autem prophetissa,
quia suo uaticinio scit omnia, à primordio ad finem usque. Quod ne-
mo unquam prophetarum cognoscere potuit. Ipsa est enim omnium
prophetarum domina & magistra. Et hæc est alma illa, de qua dixit Se-
lomo Prouerb. 30. capite, Et uia uiri in alma, id est, Et uia Dei in uirgi-
nem. De qua & Isaias ait 7. cap. Ecce ha alma concipiet & pariet filium.
De ea quoque apud Micheam 5. cap. sic dicitur, Et tu Bethlehem Ephra-
tha paruula es. Et post pauca, Propter hoc dabis eos usque ad tempus,
quo parturiens pariet. Præterea de Rege Melsia etiam quem prophe-
tissa ista paritura est, dixit Isaias 9. cap. Infans natus est nobis, filius da-
tus est nobis. Et erit principatus super humerum eius, & uocabitur no-
men eius, Admirabilis consiliarius, Deus fortis, Pater sempiternus,
Princeps, Pax. Hæc ille. Longe ante quàm prophetissa hæc nata esset.
Cuius uerba Iudæi minime negare possunt, cum ipsum magistrum no-
strum sanctum uocent, eiusque autoritas maxima (ut dictum est) apud
eos existat.

*Quod mater Messie sedes Dei futura erat, super quam diuina ma-
iestas sedere debebat.* Caput XIX.

CAPNIO,

QUOD Vm Iere. 17. c. uerba ista protulit, ברא מרום מראשון מקום Hoc est, Soliū gloriæ altitudinis, à
principio locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel deus.
Quid ibi per soliū gloriæ intelligit? Ego enim per soliū gloriæ eo in lo-
co gloriosam uirginē Mellie matrē intelligi arbitror. Quæ cū sit in cœ-
lesti gloria sup omnes choros angelicos exaltata, recte soliū gloriæ alti-
tudinis dicit, hoc est sedes Dei altissimi sup quā diuina sedet maiestas.

GAL.

GAL. Recte ais mi Capnio. Ut igitur melius quod sentis, declaretur,
ea quæ Rabbi Moses ben Mainon in libro More parte prima, capite
nono dicit, afferam. Vbi quoniam pacto sedes Deo attribuat, expo-
nens, hæc inter cætera ait, Quid sedes significet, notum est. Cum quis-
piam eam ornatam & pontificio more paratam conspiciet, existima-
bit in ea Regem, aut Imperatorem aliquem sessurum. Ipsa enim seden-
tis excellentiam ac maiestatem ostendit. Hac ratione domus Dei, sedes
Dei appellatur, quippe cum ipsa dominium & potestatem eius osten-
dat, qui in ea gloriam suam, & claritatem patefacit. Ideo Ieremias dixit,
Solum gloriæ altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ.
Eadem ratione & cœli sedes Dei uocantur, quatenus inuentoris forti-
tudinem ostendunt, motorem moderatoremque huius mundi inferio-
ris, atque influentiam gratiæ eius patefaciunt. Idcirco dictum est apud
Isaiam 56. capite, השמים כסא Id est, Cœli sedes mihi sunt. Ac si dicat,
Cœli essentiam meam, fortitudinem, & potentiam iugiter ostendunt.
Quemadmodum sedes dominium & maiestatem eius insinuat, qui in
ea sedere dignus est. Hoc autem necessarium est in Deum credenti.
Non quod hæc sedes corpus sit, in quo Deus sedeat. Absit, ut in hunc
errorem incidamus. Cum enim iam probauerimus, Deum corporeū
non esse, quomodo dicemus, eum loco, aut tabernaculo corporeo in-
digere? Certum est autem (ut diximus) quemlibet locum à Deo gloria
sua magnificatum, ut est domus sancta, aut cœli, sedem eius dici. Ve-
rum tamen cum Deus largiori modo locutus est Exo. 17. cap. Quia ma-
nus solius Domini, & bellum Dei erit contra Amalech à generatione
in generationem. Hæc est propria Dei substantia atque essentia. Neque
imaginandum est, hanc sedem esse rem ab illa distinctā, aut à Deo crea-
tam, ut cætera eius creaturæ. Quia sequeretur, Deum esse in tempore,
& absque sede fuisse ante quàm eam creasset. Hoc autem dicere, aut cre-
dere, est maxima hæresis, cum scriptum sit Psal. 102. ואתה יהוה לעולם
והשמים כסא לך לרוח ורוח. i. Et tu Deus in eternum permanes, sedes tua in ge-
nerationem & generationem. Hoc est, Quemadmodum tu Deus eter-
nus es, ita & sedes tua æterna est. Et ob id ostenditur, hanc sedem non
esse rem à Deo distinctam. Et ideo hæc sedes, & quodcumque aliud signi-
ficat propriam Dei essentiam, non sunt res ab eo distinctæ. Hactenus
R. Moses ille Ægyptius. Ex cuius quidem uerbis tres eliciuntur cōclu-
siones, cum tria sediū genera ipse adducat. Quarū duæ creatæ sunt, ter-
tia uero increata. Prima conclusio est, Quod prima sedes creata, quam
Doctor ipse licet pro domo sancta accipiat, dicatque in ea ob eius excellē-
tiam sedentis maiestatem cognosci, rectius tamen de intemerata Melsiæ
matre intelligitur, quæ propter eius perfectionē atque excellētiā, sedes
Dei futura erat, in qua Deus ipse ostendere debebat gloriam suam &
claritatem, quæ est Messias totius mundi gloria, lux, & claritas. Ob quod
dictum

*Triplex genus
sedium.
Prima conclusio.
Prima sedes est
mater Melsiæ.*

dictum est Isaia nono cap. *העם החולכים בחשך ראו אור גדול וישבי בארץ* Id est, Populus qui ambulabant in tenebris, uiderunt lucem magnam. Qui sedebant in terra umbræ mortis, lux orta est super eos. Quare uerba Ieremiæ, cum dicit, Solium gloriæ altitudinis à principio, non intelliguntur pro domo sancta, quæ erat in Ierusalem. Quia & si Deus in ea gloriam suam ostenderit, illa tamen gloria comparatione gloriæ & claritatis, quam in matre Messia ostensurus erat, nihil fuit. Neque enim reperimus domum illam sanctam à mundi principio fuisse, ut matrem Messia extitisse, in præcedentibus probatum est. Præterea solium gloriæ domus illa sancta dici non potest, cum sedes Dei gloriosa debeat perennis seu perpetua esse, & non euanesce-
Secunda & tertia conclusio. re. Quia quicquid Deus semel accipit, nunquam dimittit. Et quanquã duæ aliæ Dei sedes, quas ipse affert, uidelicet cœli, & propria Dei essentia, altera perpetua sit, altera æterna, Domus tamen sancta in Ierusalem excidio transijt, atq; euanuit. Denique sequitur in Ieremiæ textu, Expectatio Israel Deus. Vera autem expectatio & spes Israel, non fuit nisi Messias, qui ex matre sua sanctissima proditurus erat. His ergo rationibus palam ostenditur, uerba Ieremiæ antedicta, non de domo sancta, ut Rabbi Moses Ægyptius sentit, quæ unà cum Ierusalem corruit, sed de matre Messia intelligi debere, ut ipse intelligenda optime sentis. Ipsa enim (ut ait Rabbenus Haccados in libro Gale razeya, ad tertiam Antonini consulis Urbis Romæ petitionem) futura erat sedes, quam Deus construxit, ut in ea sederet Rex Messias, ad ostendendam maiestatis suæ gloriam cunctis mortalibus. *Secunda autem & tertia conclusio sunt, secundam quidem sedem esse creatam, tertiam uero in-*
Secunda sedes est Messia humanitas. creatam. Hæc autem duæ Dei sedes sunt Messias ipse. Nam creata quidem est eius humanitas, quæ uerbo Dei facta est sedes, increata uero diuinitas ipsa. Quod autem Messia humanitas dicta sit Dei sedes, patet per illud Psalmi 44. dictum, *בסאף אלהים עולם ועד שבט מישר* Sedes tua Deus perpetua & æterna, sceptrum directionis, sceptrum Regni tui. Quemadmodum enim ex operatione cœlorum, ostenditur inuentoris eorum gloria, hoc scilicet argumento. Quodcunque mouetur, necessario motorem habet, atque gubernatorem. Cœli autem mouentur, motorem igitur habent, atque gubernatorem, ita ex Messia humanitate, propter eius diuinas operationes, ostenditur suppositum ipsius esse Deum, uniuersi orbis conditorem & gubernatorem. Sicuti enim cœli ostendunt motoris sui gloriam, & huius orbis inferioris moderationem, mediante suæ gratiæ influentia. Ita Messia humanitatis ostendit magnificentiam & dominium inuentoris, & motoris huius mundi, mediante saluationis influentia, quam humanitati Deus influit. Sedem uero tertiam dicit esse diuinitatem, quæ increata est. Nam increatus est pater, increatus filius, increatus spiritus sanctus.
 Sensus

Sensus autem eorum uerborum quæ adducit, Tu autem Deus in æternum permanes, sedes tua in generationem & generationem, Iste est. Quemadmodum tu Deus æternus es, ita sedes tua quæ est filius tuus, æterna est, Quia æternus pater, æternus filius, æternus spiritus sanctus. Ex uerbis igitur ipsiusmet Rabbi Mosis Ægyptij, plane (ut probauimus) ostenditur, præmemorata Ieremiæ uerba, Solium gloriæ altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ, de beatissima Messia matre intelligenda esse, quæ est sedes Dei altissimi. Dixit autem, A principio, ut ostendat eam absque initiali peccato conceptam fuisse. Idem quoque optime insinuatur per illud Ezechielis primo cap. dictum, *והמעל לרסיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא* Id est, & super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis saphiri, similitudo throni, & super similitudinem throni quasi aspectus hominis desuper. Vbi Ezechiel de immaculata matre Messia uaticinatus est. Postquam enim uiderat quatuor animalia, eorumque motum, ait se uidisse super capita animalium in cœlo stare similitudinem throni, uel solij, siue sedis, quæ est gloriosa mater Messia. Moxque super hanc similitudinem hominis, qui est Dei filius incarnatus, seu Messias. Dicit autem aspectum huius sedis esse similem saphiro, ut non solum innuat huius intemeratæ uirginis gloriam, sed ipsius quoque omnimodam puritatem. Quia sicut saphirus licet ex elemento terrestri, opaco & obscuro originem habeat, à sui tamen principio diaphanus, & clarus est. Ita immaculata mater ipsa Messia, & si à parentibus peccato obnoxij prodierit, à sui tamen initio, clarissima & absque originalis peccati macula fuit. Hæc de immaculata ac sanctissima matre Messia secundum ueterum Hebræorum sententias dicta sufficiant. Nunc ad filium eius redeuntes, de ipsius mysterijs agamus.

Mater Messia assimilatur saphiro.

P

Liber octauus.

De Messiaë mysteriis quæ in Domino nostro Iesu Christo consummata sunt.

Quod Messias secundum carnem ex Jacob & cæteris patribus per lineam rectam descensurus erat. Caput 1.

CAPNIO,

DE Messiaë igitur mysterijs nunc dicturus, quibus iuniorum Iudeorum perfidia optime conuincitur (per ea namque Dominum nostrum Iesum Christum uerum fuisse Messiam, palam ostenditur. Cum in eo omnia ipsa Messiaë mysteria à prophetis prænunciata, ad unguem completa fuerint) primum quod Messias ipse ex Jacob cæterisque patribus, per lineam rectam descensurus esset, patefacere debes. GAL.

Adducam igitur quæ hac de re Numeri 24. ca. hoc modo scribuntur, דוד כובב מיעקב וקם שבט מישראל ומוחץ פאתי מואב וקוקר כל בני שת ויהיה ארם ירשה ויהיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל : וידוד מיעקב והאביר שריר מעיר Id est, Egressa est stella Iacob, & surrexit uirga, uel sceptrum ex Israel, & conquassauit angulos, uel uertices Moab, & diruit, uel dissipauit omnes filios Seth. Et erit Edom possessio eius. Et erit possessio Seir inimicis eius, & Israel agens fortiter. Et dominabitur de Iacob, & destruet residuum, uel reliquias de ciuitate. Vbi glossa R. Selomonis, De ciuitate (inquit) famosa Edom, id est, de Roma. De Rege autem Messia dicitur, Et dominabitur de Iacob, Cum reliquis. Nam de ipso dictum est Psalmo 72. Et dominabitur à mari usque ad mare. Item in Abdia, Et non erit residuum domui Iacob. Hæc Rab. Selomo. Hæc autem uerba, Egressa est stella ex Iacob, & surrexit uirga, uel sceptrum ex Israel. Ita Rabbi Ankelos Chaldaicè transtulit, יקום מלכא מירבית יעקב ויהרבי משיחא מישראל Id est, Surget Rex ex domo Iacob, & nutriet se, & magnificabit Messias ex Israel. Ex qua Chaldaica translatione duo habentur. Primum quidem, quod scriptura hæc de Messia loquitur. Secundum uero, quod eadem præteritum pro futuro more prophetico ponitur. In commentarijs autem Rabbi Mosis Hadarsan in librum Geneleos, super illud 49. cap. eiusdem libri dictum, Non recedet sceptrum de Iuda, cum cæteris. Sic dicitur, Hoc est quod ait Ba-

laam,

Iaam, Egressa est stella ex Iacob: & reliqua. Et quando cõplebitur propheta hæc: Cum ueniet Silo, id est Messias. Ex his patet propositum. Quod etiam de Iuda, & subsequenter de Issai Messias proditurus esset, habet in Beresith קטנה Ketanna. i. in expositione minori libri Gen. su per illud Gen. 49. c. dictum, יהודה אתה יורוד אחיך Hoc est, Iuda te confitebuntur fratres tui. Vbi sic dicitur, Iudas quartus natus est in tribubus, in die quarta creata sunt luminaria cœli, & de Messia scriptum est Psal. 88. Et thronus eius sicut sol coram me. Et de Iuda natus est Messias, iuxta illud Isaiaë 11. cap. dictum, Et egredietur uirga de stipite Issai, & planta de radicibus eius fructificabit. Hæc traditio. Quod etiam ex Dauid nasciturus erat, habetur in Midras tehilim, id est, in expositione Psalmorum, cum super illud Psalmi 17. dictum, לבו שמח לבי ויגל בכורי Hoc est, Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea. Sic dicitur, אמר רבי אבהו שמח לבי בכורי תורה יגל בכורי במלך המשיח Id est, Dixit Rabbi Abhu, Lætatum est cor meum, scilicet in uerbis legis, & exultauit gloria mea, in Rege scilicet Messia, qui egressurus erat de ipso Dauid. Quoniam de ipso dictum est Isaiaë 4. cap. בן על כל כבוד הנה Hoc est, Quia super omnem gloriam erit operimentum, uel thalamus. Hæc ibi. Dixit autem Rabbi Kimhi, quod הנה huppa, quod in uerbis Isaiaë ponitur, est locus in quo abscondit se sponsa cum sponso. Ex quibus aperte liquet, Messiam secundum carnem ex Iacob & cæteris patribus processurum fuisse. Sed quoniam multa in præcedentibus de hac materia dicta sunt, quæ nunc diximus, sufficiant.

Quod Messias nouo modo nasciturus erat, hoc est absque uiri semine, siue de matre absque patre. Caput 11.

CAPNIO,

Quanquam in superioribus multa de matris Messiaë uirginitate dixisti. Quia tamen recentiores Iudæorū asserunt, Messiam ex uiro & muliere more ceterorum hominum, generandum, non paruam in hoc tam matri, quam filio blasphemiam inferentes. Idcirco ad reprimendam falsiloquam, atque impiam eorum temeritatem, proba obsecro per eorum scripturas, Messiam ipsum nouo modo, hoc est, de matre absque patre nasciturum fuisse. GAL. Messiam nouo modo generandum fuisse, patremque carnalem minime habiturum, multifariam à patribus antiquis dictum fuit. Quare in primis notandum est quod legitur in Midras tillim, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psal. 2. dictum, אספרה אלחם יהיה אמר אלי בני אתה Hoc est, Narrabo præceptum, Deus dixit ad me, filius

P 2

meus es tu. Ego hodie genuite. Vbi sic dicitur, מיטפדים חס תנאי מלך המשיח בהזקת חל נביאים ונחזקים כמו שאמרו מרחם משחר לך טל ולרותי רב הונא אמר שלשה הלקים היסודין אחת נטלו אבות העולם ובל הורות ואחת דורו של שמד ואחר דורו של משיח ובג תיתי שעתה אמר הקדוש ברוך הוא עלי לתראתו בריאת חרשה וכן הוא אמר אז היום ילדתי Id est, Narratae sunt materiae siue mysteria Regis Messiae, in scriptura prophetiarum, atque agiographorum. Sicut dictum est Psal. 110. De matrice ex aurora, uel de matrice aurore, tibi ros natiuitatis tuae. Dixit Rabbi Hunna (uel ut alibi legitur) Rabbi Idi, In tres diuisiones diuisae sunt tribulationes. Vnam tulerunt patres mundi (Abraham scilicet & caeteri) omnesque generationes. Alteram tulit generatio destructionis (scilicet eorum qui per Romanos destructi sunt) Tertiam uero generatio Messiae. Et cum uenerit hora eius, dicit Deus sanctus & benedictus, Super me est, id est ad me spectat, ut creem eum nouam creaturam. Et hoc est, quod ipse dicit, Ego hodie genuite. Haecenus traditio. In qua duo sunt quae satis euidenter ostendunt, quod Messias non sicut caeteri homines, sed nouo modo fuerat concipiendus, ac generandus. Vnum quidem est id quod postremo ait, quod scilicet Deus erat ipsum nouam creaturam creaturus. Alterum uero, quod paulo ante iuxta Hebraicam ueritatem dixit eo in loco, ubi nos habemus, Ex utero ante luciferum genuite. De matrice ex aurora, uel de matrice aurore tibi ros natiuitatis tuae. Sic enim ibi Hebraicus textus habet, quod ueritati nostrae fidei magis consonat. Probato namque per traditionem istam haec de Messia fuisse dicta, nihil aliud rationabiliter & conuenienter per matricem aurorae intelligi oportet, quam matricem seu uterum sacratissimae matris eius ad literam. Quae ipsum uirtute diuina conceptura, ac paritura erat, absque uirili semine, saluaque uirginitate. Quem admodum aurora solem recipit, ipsumque parit sine corruptione. Quod totum per rorem natiuitatis Messiae ex matrice aurorae datur intelligi.

Aurora quid. Aurora enim est pars illa caeli & terre, quae mane ante solis ortum illic, ubi sol exoritur, illuminata apparet. Quae quamprimum lucescere incipit, aurora dicitur: quamprimum uero sol oritur, & uidetur, amplius non appellatur aurora. Matrix autem aurore siue uterus, dicitur intersticiu illud inter terram siue mare orizontis nostri aspectus, per quod sol se ipsum effert & eleuat, ac uidetur surgere, & ascendere. Ros uero natiuitatis est prima hominis conceptio in utero, quae non ab re ros dicitur. Vt enim ros cito a sole soluitur, sic & primi conceptus tam hominum quam caeterorum animalium facillime sunt abortus, diuturniores autem difficulter abortiuntur. Sensus igitur est, Quod quemadmodum sol praexistens se ipso sine ullo alio educente, sese de centro aurore profert. Sic uerbum Dei per se ipsum, sine uiro generante, primum conceptum natiuitatis suae humanitatis accipere debebat ex centro aurorae, id est

Aurora quid.

Matrix aurore quid.

Ros natiuitatis quid.

Expofitio catholica.

id est ex utero uirginis, nullo uiro cooperante: idem existens Dei filius, qui prius erat. Id quoque ex eo confirmatur, quod in annotationibus R. Mosi Hadarfan legitur, super illud Psalmo 85. אמת מוארץ הצמח וצדק משמים נשקת אמר רבי יודן זאת היא השועתינו שהצמח בוארץ באמצעות אלהי ונהיו נקשרות שניהם יחד ולמה אמר הצמח ולא אמר תולד לפי שלא היתה רומת להולדת בריות העולם אלא נפרדת בלתי חבור וזה הוא שאמר גם יחיה יתן הטוב וארצנו תתן יכולת והאמת הוא כי אין מי שיגיד שם אביו ושירעו אלא הוא נסתר בועינו ההמון ער שיבא הוא ויגדלהו Hoc est, Veritas de terra germinabit, & iusticia de caelis respicietur, Dixit Rabbi Ioden, Haec est salus nostra, quae de terra oriatur mediante Deo, eruntque coniunctae ambae simul (ueritas, scilicet & iusticia) & cur dixit, Germinabit siue pullulabit, & non dixit nascetur? Quia nimirum generatio siue natiuitas eius non erit similis generationi siue natiuitati creaturarum quae sunt in mundo, immo diuersa & distans absque socio & conjunctione. Et hic erit saluator noster & iustus noster, quem mittet Deus. Et hoc est, quod dicit in eodem Psal. את על יהוה הפילו והכרו על ריעכם Id est, Etiam Deus dabit bonum, siue bonitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Constat autem, non reperiri, & non esse, qui enarret nomen patris eius, neque qui illud sciat, sed hoc occultum est ab oculis uulgi, donec ueniat ipse, & manifestum faciat illud. Haec R. ille Moses Hadarfan ubi supra. Qui etiam in commentarijs in librum Geneseos, super illud 25. eiusdem libri, Et dixit eis Ruben, Non effundatis sanguinem, mittite eum in puteum istum, qui est in solitudine, & manum non mittatis in eum. Sic ad uerbum dicit. Hoc est quod scriptum est Iob 6. cap. גם יחיה יתן הטוב וארצנו תתן יכולת .i. Etiam super pupillum irruitis, & mercamini uel epulamini contra proximum uestrum. Hoc perinde est, ac si scriptura dicat illud Tren. ult. ca. Pupilli facti sumus absque patre. Dixit Rabbi Berachias, Quod Deus sanctus & benedictus, ait Israeli, אמרתם לפני יהוים היינו ואין אב הנואל אשר אקים מבם אין לו אב שנאמר הנה איש צמח שימו ומהחיתו יצמח וכן הוא אמר ויעל ביונק לפני ובשורש מוארץ ציה ועליו דוד אמר מרחם משחר לך טל ילדתי ועליו הכתוב אמר אני .i. Vos dixistis coram me pupilli facti sumus absque patre. Redemptor quoque quem constituam, uel suscitabo ex uobis, absque patre erit. Sicut dictum est Zach. 6. c. Ecce uir, germen nomen eius, & de subter se germinabit. Et sic etiam ipse ait Isa. 53. c. Et ascendet sicut uirgultum coram eo, & sicut radix ex terra sicca. De ipso quoque David inquit Psal. 110. De matrice aurore tibi ros natiuitatis tuae. Et super ipsum etiam scriptum est Psal. 2. Ego hodie genui te. Haec ibi. Vbi bonus iste R. Berachias, per multa nititur ostendere, Messiam absque uirili semine fuisse generandum. Primum quidem per id quod ait, absque patre ipsum futurum fuisse. Secundo, quia testimonio Zachariae dixit ipsum subter

se. i. per se germinaturum. Tertio, quia ex testimonio Isaie dixit, eum ex terra sicca ascensurū: per terram siccam uirginē humano semine nō humectatā, intelligens. Quarto, quia dixit, de matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ. Per matricem auroræ uterum uirginis etiam intelligens, quemadmodū & nos exposuimus. In eo autē quod postremo subiecit, Ego hodie genui te, diuinitatem eius expresse ostendit, qua eternaliter à patre genitus est, semperq̄ gignitur. Satis adhuc aperte ostenditur corpus Messiae non ex uiri semine, sed ex purissime uirginis substantia tracturum fuisse materiam, ex eo quod in Beressith, קטנה ketanna. i. in expositione parua libri Gen. scribitur, super illud eiusdem libri 4. cap. dictum, וידע אדם ערו את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת בן שח. Id est, Et cognouit adhuc Adam uxorem suam, & peperit filium, & uocauit ipsa nomen eius Seth. Quia posuit mihi Deus semen aliud pro Habel. Dixit Rabbi Tanhuma, Illud uidelicet semē, quod surrexit de alio loco. Et quod est istud: Istud est Messias. Hoc idē ponitur in Midras Ruth. i. in expositione libri Ruth. Vbi sic demum dicit, בתיב בן שח לי אלהים זרע אחר הוה חתח הבל. Id est, Et cognouit adhuc Adam uxorem suam, & peperit filium, & uocauit ipsa nomen eius Seth. Quia posuit mihi Deus semen aliud, ipsum semen quod emanat ex alio loco. Et istud est Rex Messias. Item in Beressith קטנה ketanna. i. in expositione minori libri Gen. super illud Gen. 19. cap. לבה זשקה את אבינו יין וזשכבה עמו וזחיה. Id est, Veni potemus patrem nostrū uino, & dormiamus cum eo. Et uiuificemus de patre nostro semen. Legitur sic, Dixit R. Tanhuma, Viuificemus ex patre nostro filium, non est scriptum, sed semen. Illud igitur semen, quod erit ueniens de alio loco. Et quod erit hoc: Hoc erit Rex Messias. Hęc ibi. Hoc ergo semen illud esse intelligi oportet, de quo Psal. 104. dicitur, זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו הוא יהוה. Hoc est, Semen Abraham serui tui, filiorum Iacob electorū eius, ipsum est Dominus Deus noster. Simile huic habetur apud Malachiā 2. c. dicentem, ומה האחר מאסש זרע אלהים. Et quid unus erat quærēs? semen Deum. Super quo R. Abraham Auen Azra, & R. Selomo dixerunt, Magistri nostri hoc exposuerunt, Quod conuenerunt coniuges alienigenarū ad prophetam, ei q̄ dixerunt, Et nōne Abraham fecit sic, qui duxit Hagar super uxore suam? Ait eis propheta, Alius spiritus inerat illi. Non enim erat eius intentio, sicut est intentio nostra. Quia non dedit oculos suos in eā. Dixerunt ei, Et quid ipse unus querebat? Quæ fuit eius intentio? Respondit illis, Ut esset sibi זרע אלהים Zera elohim i. semen Dei, uel semen Deus. Hęc illi. Vbi notandum est q̄ sicut יהוה Adonai elohim, est dominus Deus. Ita haud incōgrue זרע אלהים Zera elohim, semē Deus esse potest. Messia præterea ex muliere absq̄ uiro generandum fuisse, siue ex matre sine patre, adhuc probat testimonio ipsius Iacob. Ita Gen. 49. c. dicētis, לא יסור שבט ביהודה ומחסק מבין זרעו.

Hoc est, Non recedet sceptrū de Iuda, & scriba de medio pedū eius, donec ueniat שילה Silo. i. filius ipsius, mulieris. f. Sic enim exponit hoc uerbum silo R. Kimhi in cōcordantijs suis, in dictione Silo. Vt in 4. c. quarti libri latius patuit. Ad cuius declarationē animaduertendū est. Quod magnum discrimen faciunt Hebræi in grāmatica sua (ut ipse bene nosti) inter demōstrationem masculinam & fœmininam. Nam si dicturi sunt filiū eius, uel ipsius, siue illius, demōstratione masculina, dicūt בנו Beno, cum litera נ uau in calce dictionis. Si autē dicturi sunt, filiū eius uel illius, siue ipsius, demōstratione fœminina, dicūt בנה Bena, cū litera ה he in fine dictionis. Hęc autē dicitio שילה Silo quis in prolatione dicatur demōstratione masculina, cum iure dici debuerit שילה Sila, quod scribere aptauerūt. Scriptū tamē est cū litera ה he demōstratione fœminina. Dicit enim שילה Silo. Quod idē est quod filius, scilicet mulieris. Sic ergo dicit textus, Non recedet sceptrū de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec ueniat filius ipsius mulieris. Vt autem sciatur, quid filius mulieris significet, notanda sunt uerba Gen. 15. cap. scripta, ודור רביעי ישוּבו חנה. Id est, Et generatione quarta reuertentur huc. Quæ dicta fuerunt à Deo, cum Abraham Ægyptiacam captiuitatem nunciaret, quæ animarum captiuitatem in inferno præfigurauit. Verum enim uero nonnulli iuniorum Iudæorum exponunt, has quatuor generationes annos fuisse quadringentos, asserentes unamquamque earum annorum fuisse centum. Quorum quidem expositio nulla est. Quoniam uel computant hos annos à tempore prolationis prophetiæ, uel ex quo cœpit ipsa captiuitas Ægyptiaca. Quod utrunque falsum est, Nam si ab eo tempore computent, quo prophetia prolata fuit, multum tempus supra quadringentos annos decurrisset inuenient. Si uero à principio ipsius captiuitatis, non complebitur prædictus annorum numerus. Cum captiuitas ipsa pluribus quàm decem & ducentis non durauerit annis. Quidā uero alij uolunt, & præsertim R. Selomo, ipsas quatuor generationes fuisse patrem, filium, nepotem & abnepotem. Quorum quoq̄ expositio falsior est prima. Quia quatuor hęc generationes aut à tempore prophetiæ numerandæ sunt, aut à captiuitatis ipsius exordio. Quod si eas à tempore prophetiæ numerauerimus, septem, & nō quatuor inueniemus generationes. Quę sunt, Abraham, Ishaç, Iacob, Iudas, Peres, Sorō, & Caleb. Si autē eas ab initio eiusdem captiuitatis cōputauerimus, ut R. Selomo facit, qui cōputat Iudā, Peres, Soron, & Caleb, pauciores q̄ quatuor erūt. Nam Iudas & Peres filius eius, anteq̄ Ægyptum ingrederētur, nati erant, ut patet Gen. 45. c. Quare subtiliori indagatione à nobis uidendum est, quid quatuor generationes istæ significant. Itaq̄ nondum est quatuor inueniri hominum generationes. Prima quidem fuit Adæ, qui sine uiro & muliere procreatus est. Secūda uero Heuæ, quę ex uiro absq̄ mu-

Iudæorum iuniorum falsa expositio.

Confutatio.

Alia eorum expositio.

Confutatio.

R. Selomonis expositio.

Confutatio.

Quadruplex hominum generatio.

liere producta est. Cum ergo iuxta Aristotelis doctrinā eadem sit contrariorum disciplina. Et posita una contrarietatis differentia, opus est poni & alterā. Nam si nigrum inuenitur, & album inueniri necesse est. Si dulce reperitur, & amarum quoque reperiri, concedere oportet. Idcirco necessarium est, duabus generationibus præmissis oppositas duas assignari. Opposita igitur generationi Adæ, qui absque uiro & foemina productus est, tertia generatio est, qua omnes communiter ex uiro & muliere generantur. Contraria uero generationi Heue, quæ de uiro absque foemina formata fuit; quarta datur generatio, qua Messias de muliere absque uiro nasciturus erat. Quapropter sic exponenda sunt uerba antedicta. Generatione quarta reuertentur huc, i. adueniente Messiae generatione, animæ ex captiuitate inferni liberabuntur, & ad patriam coelestem à qua propter Adæ peccatum expulsi fuerant, ipso Messia duce, reuertentur. Propter hanc igitur generationem, dixit Iacob, Nō recedet sceptrum de Iuda, & scribe de medio pedum eius: donec ueniat filius ipsius mulieris, hoc est Messias, qui ideo filius mulieris dictus est, quia de muliere absque uiro nasciturus erat.

Catholica expositio.

Quod Reges gentium ad Messiam adorandum uenturi erant, ei munera deferentes. Caput III.

CAPITULO,

QUUM de mysterijs, quæ circa Messie natiuitatem contingere debebant, multa in superioribus referaueris; Satis enim abunde dixisti, quoniam tempore Messias ipse uenturus erat, & in qua ciuitate, quouē in loco nasciturus. Et quod proprio nomine Iesus uocandus esset. Nunc reliquum est, ut de Regibus gentium qui ad locum natiuitatis eius, ad ipsum adorandum uenturi erant, eisque munera oblaturi, aliquid ex eorum scripturis dicas. GAL. Dicam de mysterio isto, quid prisca Iudeorum dixerint. In Midras nāque tehilim, i. in expositione Psalmorum super illud Psal. 87. dictū, אביר רחב ובבל ליורעי. Hoc est, Cōmemorabo Raab & Babylonem scientibus, uel cognoscētibus me. Hęc leguntur, Dixit R. Iosus filius Symon, עתידין ארמונה העולם להביא, ורוננה למלך המשיח שנאמר חשוריים מראש אמונה. Id est, Futurum est, ut nationes mundi adducant munera Regi Messie. Sicut dictum est, Cantici canticorum 4. cap. Munera dabis de capite Amana. Sequitur in eodem Psal. יהוה יספר בכתב עמים זה ילך שם. i. Deus cōputabit, uel scribeb in scriptura populos, iste natus ibi iugiter. Hoc est, Ex illis populis qui adducunt munera Regi Messie, Deus sanctus & benedictus ascribet eos cum Israel. Sequitur, זה ילך שם. Hoc est, Iste natus est ibi iugiter, ac si dicat, Hi tales erunt, ac si nati in illa hora fuerint. Et hoc est, Iste natus est ibi iugiter. Hęc traditio. Ad cuius intellectū notandū est: quod nunquam in tota ueteri sacra scriptura ponuntur populi pluraliter,

raliter, quin gentiles, uel ij qui non erant Iudæi, per eos apud ipsos intelligant. Apud Isaiam quoque ita de hoc eodem mysterio 60. c. legitur, שומי אררי כי בא אורד ובכור יהוה עליך ורח : כי הנה החשר יבסה ארץ וערפל לאמים ועליך יורה יהוה ובכור עליך וראה : והלכו גוים לארד ומלכים לגנה ורח. Id est, Surge illuminare, quia uenit lumen tuum, & gloria Dei super te illuxit, uel orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. Super te autem illucescet, uel orietur Deus, & gloria eius super te apparebit. Et ibunt gentes ad lumen tuum, & Reges ad splendorem illuminationis tuæ. Hęc autem Rabbi Ionathas ita Chaldaicè traducens, exposuit, קומי אנהרי ירושלם ארי מיטא זמן פורקניד ויקרא ריהוה עלך ותגלי ארי חא חשוכא יחפי ארעא יקבלא למלכותא רביד ושרי שבינתא ריהוה ויקרה עליך ותגלי ויהבון עמומיא לנתוריד לקבל ונתוריד. Hoc est, Surge illuminare Ierusalem, quia appropinquauit tempus saluationis tuæ, & honor Dei super te reuelauit se. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo Regna. Super te autē descendēt diuinitas dei, & honor eius super te reuelabitur. Et ibunt gentes ad lumen tuum, & Reges ad sciendum splendorem tuum. Quod autem hęc de Messia dicta sint, ex eo patet quod in Beresith rabba, i. in expositione libri Gen. habet, super illud Gen. 25. c. dictū, Et emisit eos desuper Ishac filio suo, cum adhuc uiueret, ad plagam orientalem. Ibi enim sic dicitur, Hoc est quod scriptum est apud Iob. 6. c. הבישו ארחה המוא הליכות שבא סוד למור. i. Respicite semitas Tema, itinera Saba, expectate eum, uel eos. Non est Saba, nisi filij Abraham. Sicut dictum est Gen. 25. c. ויקסן ילד את שבא ואת רון. Hoc est, Et Isak genuit Saba, & Dedan. Cum magnificatus esset Selomo in Regno suo, dixerunt, Forsitan hic est Messias, & statim uenerunt ad eum. Sicut dictum est 3. Reg. 10. c. Et Regina Saba audita fama Selomonis, in nomine Dei uenit ad tentandum eum in ænigmatibus. Non legas מלכה שבא. i. Regina Saba, sed מלכות שבא. i. Regnum Saba. Et quid est dictum in nomine Dei; prophete fuerunt apud eos, qui eis in nomine Domini Dei sui prophetauerunt uerba, quæ eis tradita fuerunt, & quæ successiue ad manus eorum ex Abraham uenerant. Et unde habetur, quod uenturi essent in diebus Messie, eisque seruituri: Ex eo quod dictum est Isaiæ sexagesimo cap. שבעה גמלים תבסר בכרי מדין. Hoc est, ועיפה בלם בשבא יבאו וזה ולבונה ישאו והחלות יהוה יבשר. Multitudo camelorum operiet te, dromedarij Madian & Ephra. Omnes ipsi de Saba uenient, aurum & thus deferent, & laudes Dei (tetragrammaton) annunciant. Hic enim Rex Messias. Sicut dictum est Ieremias 23. & 33. capite, וזה שמו אשר יקראו יהוה צדקניו. Hoc est, Et hoc est nomen quo uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Et sic Isaias ait sexagesimo capite, Et super te illucescet, uel orietur Deus (tetragrammaton) & gloria eius super te apparebit. Et ibunt gentes ad lumen tuum, & Reges ad splendorem illustra-

illustrationis tuæ. Hactenus traditio. In qua quinque præcipue notanda sunt. Quorum primum quidem est, quia dicit, Quod Regina Saba audita fama Selomonis, uenit in nomine Dei ad tentandum eum cum ænigmatibus. Et causam assignans, ait, Quia cum magnificatus esset Selomo in Regno suo, dixerat, Forsitan hic est Mesiias. Ex eo autem quod ait, Non esse legendum, Regina Saba, sed Regnum Saba, respõdetur obiectioni, quam nobis iuniores Iudæorum facere solent, dum falso probare conantur, Christum nostrum nõ fuisse Mesiã, eo quod propheta dixerit, Omnes de Saba uenient, aurum & thus deferent, & teste Euangelio, non omnes illi de Saba, sed pauci Christũ adoratum uenerint. Hic igitur per suum Talmud optime conuincuntur, cum ait, Non legas, Regina Saba, sed Regnum Saba. Quia cum Rex repræsentet omnes de Regno suo existentes, Regina ipsa Saba quæ uenit ad Selomonem, totum regnum ipsum repræsentabat. Cum ergo Regum qui ad adorandum Christum natum uenerunt, unus rex Saba extiterit, qui omnes eiusdem regni repræsentabat. Ideo recte per Isaiam prædictum fuerat, Omnes de Saba uenient, aurum & thus deferent. Probatum est quoque in præcedentibus, raro in sacra pagina omnes pro singulis omnium, quin potius sæpenumero pro minima parte poni. Secundo in eadem traditione notandum est. Quod ait, illos de Saba in diebus Mesiæ uenturos fuisse, eiisque seruituros. Quod per prædicta Isaiæ uerba futurum fuisse ostendit. Tertio, quia dicit eos de Saba filios Abraham fuisse, quod per sacra scripturæ autoritatem probat, quam ibi inducit. Et quod fuerit in eis propheta, qui in nomine Dei sui eis uerba prophetauerit, quæ illis tradita fuerant, & quæ ad manus eorum successiue ex Abraham uenerant. Quarto, quia exponendo illud Isaiæ, Omnes de Saba uenient, aurum & thus deferent, & laudes Dei (tetragrammaton) annunciabunt. Dicit hunc Deum nomine tetragrammaton scriptum, cui illi de Saba munera illa oblaturi erant, eiusque laudes annunciaturi, regem esse Mesiã. Quod Ieremiæ testimonio probat, dicentis, Et hoc est nomen quo uocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Quod (ut in præcedentibus dictum est) est nomen unicum Deo ac ipsi soli appropriatum, ipsiusque creatoris indicans essentiam. Quare nulla pura creatura eo nomine uocari potest. Ex quo aperte sequitur, Mesiã esse Deum. Quinto, quod gentiles ad lumen huius Mesiæ nomine Dei tetragrammaton uocandi, ituri essent. Quod optime cum eo conuenit, quod Ioannes Euangelista ait, Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Atque cum eo quoque quod Ecclesia in symbolo canit: Lumen de lumine, Deum uerum de Deo uero. Quod autem Mesiã ut Deus adorandus esset, habetur Psalmo 72. Vbi sic legitur, מלבי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלבי שבא וסבא אשבו יקריבו Hoc est, Reges

Reges Tarsis & Insularum munus reddent, Reges Saba & Seba xenium afferent. Et post pauca subditur, ויהי לו מנחה שבא והתבלל בערו תמיר. Hoc est, Et uiuet, & dabitur ei de auro Saba, & orabunt ipsum iugiter, tota die benedicent ei. Quod autem hæc omnia de Mesiã intelligi debeant, ex eo patet, quod in Beresith rabba, id est, in expositione magna libri Gen. super illud 33. ca. dictum, Et compulit eum & recepit, ita legitur. Dixit Rabbenu, id est, Magister noster. Quod omnia munera illa, quæ dedit pater noster Iacob Esau, futurum est, ut Reges mundi Regi Mesiæ restituant. Vnde probat hoc: Ex eo quod scriptum est Psalmo septuagesimo secundo, Reges Tarsis & Insularum munus adducent. Non ita scriptum est, sed munus reddent. Quod autem omnia præmissa in Domino nostro Iesu Christo completa fuerint, ex his ostenditur, quæ Matthæi 2. capite, hoc modo scribuntur, Cum natus esset Iesus in Bethlehem Iudæ in diebus Herodis Regis, ecce magi ab oriente uenerunt Ierosolymam, dicentes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & uenimus adorare eum, & reliqua. Deinde subiungitur, Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius. Et procidentes adorauerunt eum. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.

Quod Mesiã ex Ægypto reuocandus erat, quo post natiuitatem suam, Herodem fugiens, profecturus erat. Caput IIII.

CAPNIO,

Liud adhuc mysterium est, quod post Mesiã natum, euenturum erat. Eius scilicet profectio in Ægyptum, atque inde postmodum regressio in terram Israel. Nam ut Euangelista refert, post magorum Regum discessum, parante Herode Christo infanti necem, monitu angelico Christus ipse matris gestatus sinu. Herodem fugiens, in Ægyptum se contulit. Et postmodum Herode defuncto, ad terram Israel reuersus est. Velim igitur abs te audire, si quid ueteres Iudæorum, qui Christi præcesserunt aduentum, de hoc mysterio prædixerint. GAL. Mesiã post natiuitatem suam Herodis fugiens persecutionem, in Ægyptum abiturum fuisse, indeque postmodum Dei iussu regressurum, præsci illi patres minime certe tacuerunt. Scribitur enim in expositione libri Genesis Rabbi Mosis Hadarsan, super illud Genesis quadragesimo capite dictum, והנה גפן לפני. Hoc est, Ecce uitis coram me, Hoc modo. Hic est Israel, sicut scriptum est Psalmo octuagesimo, גפן ממצרים תסיע. Id est, Vitem de Ægypto transferes, uel mouebis. Alia expositio. Et ecce uitis coram me. Hic est Rex Mesiã de quo dictum est Psalmo octuagesimo, וננה אשר וטעה ימינך. Hoc

Mesiã dictus est uitis.

Hoc

Hoc est, Et præpara, uel perface quam plantauit dextera tua, uel, Et uitem præparatam & dispositam. Vel, Et abacum quam plantauit dextera tua. Vbi notandum est, quòd *בנה* chana, quod ibi ponitur, est nomen uitis ordinatæ atq; bene dispositæ, significat quoque abacum. Est etiam chana, uerbum imperatiui modi à uerbo Hebraico *בן* can, quod præparare, uel disponere, uel perficere significat. Hæc igitur chana, id est, uitis bene disposita, & ordinata est Rex Messias, qui ex Ægypto transferendus erat. Ad prædicta quoq; plurimum facit, quod scriptum est in libro *ברכות* berachoth, id est, benedictionum, in cap. quod incipit, *הראה מקום* Harroe makom, id est qui uidet locum. Sic enim dicitur, Qui uidet per somnium *שורקה* Soreka, id est, palmitem uitis, *ראה יצפה* yera sappe, id est, uidebit, uel contemplantur Messiam, de quo scriptum est Psal. 80. Vitem de Ægypto transferes. Vbi notandum est, quòd transferes dicit textus, & non transtulisti, ut nostra æditio habet. Per hoc igitur euidenter patet, quòd non de Israel propheta locutus fuerat, sed de Messia, qui ex Ægypto reuocandus erat. Quod lucidius per Rabbeni Haccados expositionem ostenditur, eo in libro, quem *גלי רזייה* Gale razeya, id est, reuelatorem arcanorum nuncupauit. In septima enim eiusdem libri petitione, legitur, quod eum inter cetera ab eo Antoninus Urbis Romæ Consul quæsisset. Quid sibi uellet illud Psal. 80. dictum, Vitem de Ægypto transferes, uel remouebis. Respondit ei, Hic est Messias. Dixit ei Antoninus, Ergo Rex Messias in Ægypto nasciturus est? Nonne in Bethlehem, ut dictum est apud Michæam 5. cap. Et tu Bethlehem terra Ephrata, paruula es in milibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel? Respondit ei Rabbenus, Fateor Regem Messiam in Bethlehem nasciturum. Sed dicit, Vitem de Ægypto transferes. Cum enim natus erit Messias, Herodes qui in Ierusalem regnabit, quæret eum ad necem. Reuelatione autem diuina in Ægyptum fugere cogetur, ubi aliquandiu morabitur & postea in Ierusalem iussu Dei reuertetur. Idcirco textus dicit, Vitem de Ægypto trāsferes. Propter matrem uero suam ait, Et abacum quam plantauit dextera tua. Hæc ille Rabbenus Haccados uere sanctus. Quare autem mater Dei assimiletur abaco, in tertio capite septimi libri ex sententia eiusdem Rabbeni Haccados satis dictum est. Iuxta autem traditiones præmissas, quæ Messiam ex Ægypto reuocandum fuisse asserunt, eidem Messie optime conuenit illud Dominicum apud Hoseam 11. cap. dictum, *וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לְבִנִי* Hoc est, Et ex Ægypto uocaui filium meum. Nec obstat proposito nostro, quòd uocaui dicit, & non uocabo. Quia ut ait Rabbi Selomo super illud Isaia 42. cap. dictum, Hæc uerba feci eis, Omnis lingua prophetica loquitur de futuro tanquam de præterito. Et hoc ideo, quia dictum Dei habetur pro facto, iuxta ueterum Talmudistarum sententiam, ut latius in antecedentibus declaratum

declaratum est. Ex præmissis igitur liquido patet, Messiam non solum ex Ægypto reuocandum fuisse, uerum etiam uitem à Deo plantatam futurum. Quod cum dicto eiusdem Domini bene congruit, apud Iohannem quinto capite dicentis, Ego sum uitis uera, & pater meus agricola est.

Quod Messias miracula propria uirtute factururus erat. Et de miraculis Domini nostri Iesu Christi, & discipulorum eius, ex Talmud. Caput v.

CAPNIO,

Dominus noster Iesus Christus quoniam miracula multa fecit propria uirtute. Idcirco ad probandum ipsum uerum fuisse Messiam, ostendere debes, Messiam ipsum facturum fuisse miracula. *G A L.* Id aperte Isaia inter ceteros prædixit, cum cap. 25. ait, *גְּבוּל אֱלֹהִים הוּא יְבִיא וְיִשְׁעֵבֶם ; אִזְּכָרְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים* Id est, Præmium Dei, uel præmium Deus, ipse ueniet & saluabit uos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patefient. Tunc saliet tanquam ceruus claudus, & decantabit lingua muti. Ex quibus manifestum est, Quod Messias non solum miracula propria uirtute tanquam Deus factururus esset, sed quòd Deus etiam foret. Quandoquidem præmissa Isaia uerba de ipso Messia intelligi debere, prisci Iudæorum tradiderunt. Qui etiam Phariseos quos *פריצים* parecim, id est scelestos, seu corruptos moribus, uel temerarios uocant, Miraculis Messie non credituros fuisse, palam prædixerunt. Ut Rabbi Moses Hadarsan, in suis commentarijs pulchre attestatur, super illud Psal. 74. *אִתְּחַתֵּינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין עֵד גְּבוּרָה וְלֹא אִתְּנוּ יוֹדַע עַד מַה שָׂאָל* Id est, Signa nostra non uidimus, non est ultra propheta, neque nobiscum qui sciat amplius, uel usquequo. Ita dicens, *דְּבִי נִטְרֹנָא מַהוּ דְּכַתִּיב אִתְּחַתֵּינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין עֵד גְּבוּרָה וְלֹא אִתְּנוּ יוֹדַע עַד מַה אָמַר לֹו רַב אַחָא זֶה נֹאמַר עַל פְּרִיצֵי הַדּוֹר שְׁלֹא יֵאמְרוּ לְאִוְהֹת שִׁיעֶשֶׂה מִשִּׁיחַ צְרִקְנוּ וְיֵאמְרוּ עֲלֵינוּ כִי פִועַל כְּמִבְשָׁפוֹת וְשִׁמוֹת חֲטוּמָאָה וְכִי אִוְהֹת לֹא הָיוּ אִוְהֹת שְׁנַתְנַבְּאוּ עַל הַמְּשִׁיחַ וְאִם הָיוּ כִי הֵם לֹא הָיוּ יוֹדְעִים גַּם לֹא הָיָה לְהֵם גְּבוּרָה שִׁיגִיד לְהֵם שְׁחָיו אִמִּיתוּת וְלֵב הָיָה לֹו מִן הַרְאִי שִׁיבִיא רֵאִיָּה מֵאִמִּיתוּת דְּכַרְוִי וְאִם לֹא שִׁיחָו גִּוְחוּ וְלֹוּה אָמַר הַנְּבִי עַד מַהוּ אֵל הוּא יִחַרְתּוּ צַר יִנְאַץ אִוְיָב שְׁמוֹד לִנְצַח* Id est, Interrogauit Rabbi Natronai, Quid nam illud est, quo scriptum est, Signa nostra non uidimus, non est ultra propheta, neque nobiscum qui sciat amplius, uel usquequo. Respondit ei Rab Aha, Hoc dictum est de generatione scelestorum, qui non credent signis, quæ faciet Messias iustus noster. Sed dicent de illo, quòd operabitur ea arte magica, & nominibus immundiciæ. Et quòd signa quæ ipse dabit, non erant signa illa, quæ prophetauerunt prophetæ de Messia. Et quòd si ipsa erant, latebant eos, & quòd nō erat inter eos pro-

pheta, qui posset illis ueritatem manifestare. Quapropter necesse illi erat probationem uerborum suorum afferre, alioqui ipsi interficerent eum. Et ideo exclamat propheta, dicens, Vsq̄quo Deus improbabit aduersarius; blasphemabit inimicus nomen tuum in æternum? Ac si dicat Deo, quod non patiatur similia uerba. Hæc ibi. Quamuis autem miracula Christum fecisse recentiores Iudæorum negare non possint, cum ipsius miracula maxima ac manifesta fuerint, conati tamen sunt, ea mendacio, atq̄ blasphemia deturpare. Videntes enim ipsa talia fuisse, quod facultatem omnem creatam excederent, nō ea diabolicæ uirtuti, ut patres eorum tribuere ausi sunt, sed diuino nomini, qđ שם המפירש Sem hammephoras, id est nomen expositum nuncupant, tribuerunt. Afferentes eum nomen illud recte pronunciano, miracula illa fecisse. Quomodo autem nomen illud didicerit, ostēdere uolentes, libellum quendam mendacijs blasphemijsq̄ plenum, non ex Talmud, unde hæc arcana catholicæ ueritatis excerpimus, sed ex diabolica suggestione composuerunt. Sed eos prorsus mentiri, atq̄ falsiloquos esse, ex eo uel potissimum uideri potest, quod apostoli, cæteriꝫ eius discipuli, post mortem ipsius, non per Sem hammephoras, id est per nomen Dei expositum, sed in nomine ipsius Iesu Nazareni, teste Talmud, miracula faciebant. CAP. Vbi in Talmud id habetur? GAL. In Talmud Ierosolymitano, in libro qui עבירה זרה Auoda zara, id est seruitus aliena dicitur. Ibi enim sic ad uerbum legitur, Dixit Rabbi Iohanan, quod filius filij Rabbi Iehosua filij Leui quoddam mortiferum deglutauerat, coniuratumq̄ illi fuit in nomine Iesu filij Panther, & sanatus est. Cum autem euasisset, dixit pater pueri ei qui eum sanum fecerat, Quid super eum dixisti? Ait illi, Nomen Iesus Nazareni inuocauit. Dixit pater pueri, Remissus fuisset ei, si mortuus fuisset, & non audisset uerbum hoc. Et sic statim factum est ei (propter patris scilicet ingratitude) Dixit Rabbi Ioses, quod serpens quidam momordit Elazar filium Duma. Venit igitur ad eum Iacob, id est, Iacobus uir quidam de discipulis Iesu filij Panther, ut curaret eum, & ait ei, Dicam tibi ex nomine Iesu Nazareni, & curaberis. Dixit ei Rabbi Semuel, Nō licet tibi hoc fili Duma. At ille dixit ei, Et ego inducam probationem, Quod licitum sit mihi, ut curet me. Et non permisit eum inducere probationē, donec mortuus est. Et quam probationē inducere poterat? Illud quod scriptum est Leui. 18. cap. אשר יעשה אתם האדם ורבי כהם .i. Quæ (scilicet mandata mea) faciet homo, & uiuet in eis. Hæc omnia in eodem libro Talmud Ierosolymitani. Idem quoq̄ habetur in מדרש קהלת Midras coheleth. i. in expositione libri Ecclesiastis, super illud 1. cap. dictum, כל הדברים יגעים לא יוכל איש לרבר. Hoc est, Cūctæ res difficiles, uel cūcta uerba difficilia non potest uir sermone exprimere. Vbi hoc modo dicitur, Accidit quod R. Elazarum filium Duma momorderit serpens. Venitq̄

Venitq̄ Iacob, id est Iacobus de uilla, זצניה Zaccania ad curandum eum in nomine Iesu filij Panther. Et non permisit eum R. Semuel, sed dixit ei, Non licet tibi fili Duma. Ait ille, Permite me curari, & ego inducam cōtra te autoritatem, quod liceat mihi. Et nequiuit autoritatem inducere, donec egressa est anima eius. Et quæ erat autoritas, quam inducere uolebat? Leuit. 18. c. Quæ faciet homo, & uiuet in eis. Dictū est hoc in mandatis Dei, quæ facere debet homo, ut uiuat, & nō ut moriatur in eis. Hæc traditio. Ex his igitur duabus Iudaicis traditionibus palam liquet, post mortem Domini nostri Iesu Christi facta fuisse miracula in nomine eius. CAP. Cur Dominum Iesum, filium Panther appellant? GAL. Quia cum patrem in terris nō haberet, idcirco alij ipsum filium Panther, qui secundū quosdam atauus fuit uirginis gloriose matris eius ex linea Nathan filij Dauid. Alij uero filium Ioseph, qui quidē eiusdem uirginis sponsus fuit, uocabant. Contra iuniores autem Iudæorum, qui miracula Christi propria ac diuina uirtute ab eo facta fuisse, negant, ita ipse apud Hoseam 7. cap. ait, ארי להם בי גורר ממוני שר. Id est, Veh eis, quia refugerunt à me, uastatio eis, quia præuaricati sunt in me. Et ego redimā eos. Et ipsi locuti sunt contra me mendacia. Ieremias quoq̄ 5. c. inquit, דאם חי יחזה יאמרו לבן לשקר ישבעו : יהיה עיניך חלא לאמונה חבית. Hoc est, Et si uiuit Deus dixerint, Verumtamen falsitatem iurabunt. Domine oculi tui nōne ad fidem. Perculsisti eos, & non doluerunt. Cōsumpsisti eos, & renuerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram, renuerunt conuerti.

Quod miracula Domini nostri Iesu Christi, discipulorumq̄ eius nullatenus negari possunt. Caput VI.

CAPNIO,

QUoniam de miraculis nostri redemptoris, discipulorumq̄ eius sermonem cœperimus. Ideo ut recentiorum Iudæorum, qui ea tam obstinate aut negant, aut impugnāt, impia temeritas magis arguatur, probandum est, miracula ipsa tam firmiter constare, ut nulla possint aduersariorū negari nequitia. GAL. Id certe trifariam ostenditur. Per uariam scilicet scripturam, per crebram famam, & per necessariam rationem. Primo quidem per uariam scripturam, uidelicet Iudæorum, Christianorum, & Saracenorū, Per scripturam Iudæorum inquam, ut ex his quæ dicta sunt, patuit. Scripturam uero Christianorum ad hoc inducere non oportet. Tum quia de ea nullum est dubium. Tum etiam, quia ipsam aduersarij non recipiunt. Quamuis eā recipere deberent, cum nō nisi uera narret. Et Psalmographus Psal.

87. dicit, יהוה יספר בכתוב עמיהם .i. Deus narrabit in scriptura populorum. Quamuis dictū hoc ita quoque interpretetur, Deus annumerabit in scriptura populos. CAP. Quæ sunt scripturæ populorū, per quas (ut interpretatio prima insinuat) Dominum ueritatem narraturū propheta dixit. GAL. Scripturæ utique gentilium, qui Messiam recepturi erāt. Populos enim in plurali numero uetus sacra scriptura (ut in precedentibus diximus) semper pro gentilibus, aut pro ihs qui iudæi non erant, accipit. Possumus quoque dicere, has populorū scripturas esse sanctorū imagines, quæ in templis Christianorū, ad populorū instructio- nem fieri solent. In quibus miracula tamen Christi, tum sectatorū eius literarum ignari iugiter legunt, quæ in codicibus sapientes lectitant. Saracenorū autem scripturā & si eam iudæi non recipiant, sicut nec nos ipsam recipimus, ad ipsorū tamen iudæorū confusionem, hoc loco inducendā arbitror. Vt cognoscant mundū uniuersum Christi miracula recepisse. Quod absque diuina uirtute fieri nō potuit. In Saracenorū igitur lege quæ Alchoranus dicit, inter cætera cōtinetur, Quod Gabriel angelus ad Mariā uirginem à Deo missus fuit. Qui ei conceptū Domini Iesu sola Dei uirtute, absque uirili semine nunciaret. Ibidemque dicitur, quod eo die quo natus est, aperte atque distincte locutus sit. Deinde, quod matri iudæos fugienti, ac esurienti, palmam inclinari fecerit, ut ex dactylis eius comederet. Et ut biberet, ad palmæ radicem fontem erumpere fecit. Et quod eodem quoque die, quo natus est, matrē iudæis eam de adulterio arguentibus, excusauerit. Ibidem etiam legitur, quod dominus ipse Iesum iam grandis factus, suscitabat mortuos, mundabat leprosos, illuminabat cæcos, curabatque solo uerbo cuiuscumque generis ægros. Et quod de luto quoque formatis, uitam simul & uolatū dabat auiculis. Et quod mensam insuper de cælo descendere fecit, super quam cum discipulis cœnauit. Itē quod effigiem suam uni ex discipulis suis impressit, qui sponte sua pro ipso à iudæis est crucifixus. Ipse autem Christus in cælum à Deo est eleuatus. Et quod inde iterum est in fine mundi uerturus, & mundū uniuersum (per annos secundum eos) 40. iudicaturus. Miraculū quoque septē dormientium, qui à Detio Cæsare, ob Christi confessionē, in quadā spelunca fortissimo muro cōclusi fuerunt, & somno per ducentos annos protracto, tempore Theodosij imperatoris expergefacti sunt, & Christianæ fidei & futuræ resurrectioni testimonium perhibentes, in ipso Alchorano pulchre inuenitur. Constant deinde Christi miracula per crebram famā. Quæ est iuxta sapientū sententiam, multorū narratio, de aliquo per sensum perceptibili, in præsentī tempore constituto, siue in præteritis successiuis & nō interruptis. Quorū multitudinem impossibile est, secundum consuetudinē, ad confingendum tale quid, imperceptibiliter conuenire. Rerum autem (ut aiunt) quæ per crebram habent famam, duo sunt genera. primum quidem est, Vt narrent qui crebram faciunt

Mahmed quid de miraculis Christi senserit.

Crebra fama quid est.

faciunt famam, aliquid quod ipsi uel uisu, uel aliquo alio sensu percepserunt. Huiusmodi autē narratio tunc uerā præbet scientiam, cum duo cōcurrunt. Quorū unum est, ut narrantiū multitudo ad eum perueniat numerum, quod impossibile sit secundū consuetudinē, multitudinem illam ad mendacium confingendū imperceptibiliter conuenire. Vt si uerbi causa, uideamus homines diuersarū distantiumque regionū, diuersarūque consuetudinū ac linguarū, conuenientes, in mundo urbē esse, quæ Roma dicitur: nobis pro certo constabit, hanc urbem in mundo esse. Alterū uero est, quod narratum sensibus possit esse subiectū. Nam si oriētales omnes atque occidentales mundū initium habuisse, aut æternū fuisse narrent, mundi effectore unum, aut plures extitisse, dicerent, eorū certe narratio scientiā non præstaret, sed fidē, cum eiusmodi narrata sensibus nequeant subiacerē. Si uero exempli gratia, narraret, quod in regione aliqua puta in Flandria, ad faciendū ignem glebis pro lignis utant, eorū narratio scientiam faceret, cum id quod narrent, sensibus apprehendi possit. Quādo cumque igitur duo ista cōcurrunt, uidelicet quod narratores tot atque tales sint, quod secundum consuetudinē ad confingendum mendaciū, nequeant imperceptibiliter cōuenire, & quod narratum sensatū fuerit. Tunc proculdubio iuxta Auicennæ, & Algazelis, & Ibnazatib sententiā, certam præstat scientiā. Et hoc modo Iacob filiū suum Ioseph, quem mortuum credebat, uiuere sciuit. Secundū autem rerū genus quæ per crebram famam habent, est cum narrantes quidē ita se habent, ut dictū est, Verum rem quam narrent, se nō uidisse aiunt. Afferunt tamen, multitudinē talem qualem diximus, se uidisse, & audisse, quæ quod ipsi narrent, se uidisse & audisse dicebat. Hoc autē genus tunc certā præbet scientiam, cum in eo duo illa cōcurrunt, quæ in primo genere cōcurrere diximus. Et tertium hoc aliud, quod si narrantium catena longius se extendit, nunquam tamen sit interrupta, neque omnino extenuata, sed semper finis & mediā in quantitate & qualitate, principio respondeant. Quem admodū si dixerint aliqui de lege Moysi, quod ad Ezram & quosdam paucos deuenit. Per hunc modum hodie homines Alexandrū, per hunc modum Cæsarē, per hunc modum Platonē, per hunc modum Aristotelem, per hunc modum cæteros quosque excellentissimos, quos antiqua tradidit uetustas, fuisse sciunt. Per hunc etiam modū si animaduertas iudæos nostri tēporis, scire oportet Mosē fuisse, mirabilia fecisse, legemque dedisse, iudæos quoque antiquos uitulū adorasse, prophetas plurimos occidisse, ac Dominū Iesum qui se Messiam assererat, reprobasse, & loco eius duos falsos Messias recepisse. Quapropter ad hunc sciendi modum, Moses iudaicum populum mittebat, dum Deut. 32. ca. dixit, ובר ימות עלם בינו שנות דר ודר שאל אבר ויגדר וקנר ויאמר לו .i. Memento dierū seculi, aduerte annos generationis & generationis. Interroga patrem tuum, & annūciabit tibi. Hunc etiā sciendi modū Dauid

ponit, cum Psal. 77. ait, לְבוֹשׁ יָרֵעוּ דָרֵךְ אֱחָזִיז בְּנִים וְיִלְדוּ יִקְוּמוּ וְיִסְפְּרוּ
 לְבִנְיָהֶם וְיִשְׁמְרוּ בְּאֵלֵיהֶם בְּסֵלֶם וְלֹא יִשְׁכַּחוּ מִפְּעֻלָּי אֵל וּמִצְוֹתָיו וְיִזְכְּרוּ
 Hoc est, Ut cognoscat generatio ultima, filij nascent, surgent, & narrabunt filijs suis. Et ponent in Deum fiduciā suam, & nō obliuiscuntur operū Dei, & mandata eius seruabunt. **C A P.** Hic sciendi modus per crebrā famā, secundū Aristotelis doctrinā ualde debilis uideēt. Tum enim, quia de singularibus sensibilibus procul factis à sensu, nō habetur sensatio, nec per cōsequens scientia. Tum deinde, quia non propter hoc sumus simpliciter experti fidei & credulitatis. Nā ad hoc sunt propositiones probabiles, quæ ponuntur ab Aristotele in libro maioris Rhetorices. Tum demum, quia famosum secundum Aristotelem, idem est quod probabile, ut patet in quinque probabilium modis, ab ipso in primo libro Topicorū positus. **G A L.** Ad hanc obiectionem Ibnazatib unus de supra enumeratis philosophis Arabicis, respondeat, sic inter cætera dicens, Scito inter sapientes controuersā fuisse. Vtrum scientia quæ per crebrā habetur famā, necessaria sit, an pbabilis. Circa quod dictis pro utraq; parte q̄ plurimīs, electio tādē omnīū est, ipsam necessariā esse. Necessariū siquidem est, quod dubiū nobis fieri, tentantes nos ipsos, nolumus, neq; ualemus. Porrò cū auditis omnibus, quæ contra crebrā obijciunt famam, tentamus nos ipsos. Inuenimus animas nostras præcise iudicantes, q̄ Moses exēpli gratia, fuit: & dixit se Dei nunciū, ad fideles Israel missum. Nec inuenimus aliquid de obiectis, hoc trāsfigēs. Sic nec illa quæ necessaria sunt. Nihil ergo quod contra crebrā famam est, merēt responsum. Responsum nanq; oportet esse probabile. Retinere autē necessariū cum probabili circulationē inducit, & impossibile est. Hæc ille, ex Arabico ad uerbū traducta. Ex quibus patet, q̄ quæ cōtra crebrā famam dicta sunt, non merent responsonē. Miracula postremo Domini nostri Iesu Christi per necessariam rationē, hoc est per eorum effectum constare, probant. Ars nanq; ratiocinandi & demonstrandi, causas ex eorum effectibus optime concludere, docet. Si quidē nemo rationis particeps fortē esse ambigit, cui actus fortiū inesse p̄spexit. Et cuiuscunq; uelocitas inest, ipsum uelocē esse manifestū est. Agit enim uniuscuiusq; natura quod sibi propriū est, nec rerū contrariarū miscet effectibus. Dominū igitur nostrū Iesum Christū, eiusq; sectatores opera in nomine ipsius uisibiliter fecisse, quæ totius naturæ superāt facultatē, in mirabili langorū curatione, in mortuorū suscitatione, in celestīū corporū elementorūq; stupenda mutatione, & quod mirabilius est, in humanarū mentiū subita inspiratione, q̄ idiotę. s. atq; ignari spiri tu sancto in instāti repleti, summā sapientiā, scripturarū intelligentiam, uariarūq; linguarū facundiā cōsecuti sint. Hæc inq; omnia à dño nostro Iesu Christo, & post ipsum ab ipsius sequacibus in nomine eius facta fuisse, effectus subsequutus euidenter ostēdit. Quod uidelicet nō armorū uiolentia,

Obiectio.

Responso Ibnazatib.

Necessarium quid est.

uiolētia, nō uoluptatū permissione, seu licētia, sed p̄ rudes ac simplices Christi discipulos, ualde paucos ac pauperes, cōtra inauditā p̄secutorū totius orbis tā ludęorum q̄ gentiliū rabiē, ac tyrannidē, innumerabiles turbę nō rudium atq; uulgarīū tantū, sed sapientissimorū quoq; hominum, sp̄reta demonū cultura, quę ita animos alliciebat, ut ab ipsa nunq̄ antea, aut per Mosem aut per aliquē alium etiā ipsi Iudæi multis ac stupendis uisis miraculis, usquequaq; auersi fuerint, ad fidē ipsius dñi Iesu affectuosissime sunt conuersæ. In qua q̄dem fide omnē humanū intellectum, rationēq; transcendentia docent, corporis uoluptates maxime mortalibus optatæ, cohibent, laboriose inuisibilia quæri, & mundanā omnia cōtemni iubent. Quibus animos mortaliū assentire, & maximū miraculū est, & manifestū diuinæ inspirationis opus. Hoc autē nō à fortuna uel casu factum fuisse, ex eo potissimū patet, q̄ totum id multis ante seculis per p̄phetarum oracula, se Deus facturū prædixit, tempus & modū faciendi designādo. Hæc igit tam mirabilis ad fidē Christi mundi cōuersio, præteritorū quæ narrant, & in libris scripta legunt miraculorū, certissimū est indicium. Ita ut ulterius ea iterari, nō sit necesse, cum in suo effectū euidentissime appareant. Quamuis nostris etiā temporibus, ad Christianæ fidei conseruationē, per sanctos suos miracula deus facere nō cesset. Quo circa si Iudæi cum quibus nobis bellū est, miracula Christi nobis negare uellent, id nobis unum grande, ac omnīū maximum restat miraculū. Quod ad credendū tam ardua, ad agendum tam difficilia, sanguini & carni cōtraria, & ad sperandū tam alta, tāq; occulta, mundus à suis erroribus et uitijs, quibus illectus atq; absorptus erat, à tam paucis uiris, atq; ignaris secundū seculū & mendicis inductus sit, eisq; sine miraculis crediderit. Quod autē Iudæi quidē miracula Christi respuere deberēt, gentiles uero ipsā recipere, utrunq; à p̄phetis lōge ante nunciatū fuit. Hinc Psalmographus Psal. 86. dixit, אֵין כְּמוֹךָ בְּאֱלֹהִים ; כל גֹּיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יְבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲוּ לְפָנֶיךָ אֲדָנָי וְיִכְבְּרוּ אֲדָנָי וְאֵין כְּמִעֲשֵׂיךָ ; i. Nō est sicut tu, in dijs Deus, neq; sicut opera tua. Omnes gentes quas fecisti, uenient, & adorabūt faciem tuā Deus, & honorabunt nomen tuū, quoniā magnus es tu, & faciens mirabilia. Tu es Deus solus. Quod autē Messias sit facies Dei, nomen Dei, & Deus, in superioribus latissime patuit. Ex his igitur quæ dicta sunt, palām patuit, quod miracula Domini nostri Iesu Christi, atq; eius sectatorum in nomine ipsius facta, talia fuerunt, tamq; firmiter constantia, ut nulla ualeant aduersariorum calumnia negari.

Quod Messias propheta esse debebat. Cap. vii.

Quia quorundam ex Iudæis nostri temporis tanta est malignitas, ut Messiam prophetam fore penitus negēt. Ideo ut ex hoc etiam mysterio, Dominum nostrum Iesum Christum uerum fuisse Messiam, concludamus, Messiam ipsum prophetam futurum

fuisse, probandum est. GAL. Hoc ex eo manifeste ostenditur, quod Moses de eo loquens, ita Deut. 18. c. dixit, וְיָצֵא מִקִּרְבְּךָ בְּמִנְיָ יִשְׂרָאֵל הוֹצֵא לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים חֹשְׁבֵי עוֹן. Hoc est, Prophetam de medio tui, de fratribus tuis tanquam me statuet, uel suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ei obedietis. CAP. Iudæi ipsi asserunt, prophetam hunc qui sicut Moses futurus erat, non esse Messiam, sed unumquencumque prophetarum, qui post Mosem uenturus fuerat. Quare auctoritatem quam nunc induxisti, non de Messia, sed de singulis prophetis, quos post Mosem esse contigit, intelligendam esse aiunt. Eam ob rem ad reprimendam eorum audaciam, prophetam hunc qui sicut Moses esse debebat, Messiam esse, per eorum scripturas probare debes. GAL. In Midras coheleth. i. in expositione libri Ecclesiasticis, super illud 1. c. eius de libri dictum, מִי שֶׁהָיָה חַוָּה אֵת אֲדָמָה. i. Quid est quod fuit: ipsum quod erit. Sic legitur R. Berachiam in nomine R. Ishac dixisse. Sicut fuit redemptor primus. i. Moses, ita erit redemptor ultimus. i. Messias. Qualis autem fuit redemptor primus? Talis, ut dictum est Exo. 4. c. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיִּרְכַּבְםָ עַל הָאֲמֹר. Hoc est, Et ecce accepit Moses uxorem suam, & filios suos, & equitare fecit eos super asinum. Sic facturus est redemptor ultimus. Sicut dictum est Zach. 9. c. עֲנִי וְרַכֵּב עַל הָאֲמֹר וְעַל עֵיר בִּן אֲתוֹנֹת. i. Pauper & equitas super asinam, & super pullum filium asinarum. Et quemadmodum redemptor primus fecit descendere manna. Sicut dictum est Exo. 16. cap. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֲשֵׁרֶת לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם. Hoc est, Ecce ego pluam uobis panem de caelo. Ita redemptor ultimus faciet. Sicut dictum est Psalmo 72. יְהִי כַסֵּת בַּר בָּאָרֶץ. i. Erit placenta frumenti in terra. Et sicut redemptor primus fecit ascendere fontem, ita redemptor ultimus, qui est Messias, ascendere faciet aquas. Sicut dictum est Ioelis ultimo cap. וְרַמְעֵץ בְּבֵרֵה. Hoc est, Et fons de domo Dei exibit, & rigabit torrentem, uel uallem, siue planiciem Setim. Hæc traditio. Per quam (ut uisum est) Iudæi negantes Messiam futurum fuisse prophetam similem Mosi facile conuincuntur. Quanquam hæc similitudo qua Messias Mosi similis futurus erat, potissimum circa legis diuinæ dationem consistere deberet. Nam & si multi futuri essent legumlatores, siquidem Mercurius Trimegistus Ægyptijs, Phoronaus Græcis, Lycurgus Lacedæmonijs, Numa Pompilius Romanis legem laturus erat. Nemo tamen legem diuinam sicuti Moses dederat, daturus erat, nisi Messias. Cum cæteri omnes non diuinæ, sed humanæ tantummodo condituri essent leges. Quare maxime in danda lege diuina, Messias Mosi persimilis suscitandus erat, ut latius in decimo libro patebit, cum de noua Dei lege per Messiam instituenda, dicendum nobis occurret. Nunc autem satis est, per Hebraicas scripturas probasse, prophetam hunc similem Mosi ex Iudæis suscitandum, Messiam futurum fuisse. CAP. Iudæi adhuc nobis obijciunt, dicentes, Nunquam audiuius Christum uestrum prophetam

Iuniorum Iudæorum obiectio.

Alia Iudæorum obiectio.

prophetam extitisse. Nec etiam uos prophetam ipsum uocatis. Si ergo Messias propheta esse debuit, & Christus uester propheta non fuit, ipsum Messiam non fuisse, necessario consequens est. GAL. Respondeat eis, Et Christum nostrum prophetam fuisse, & nos ipsum prophetam habere. De ipso namque Lucas cap. 24. ait, Qui fuit uir propheta, potens in opere & sermone. Quare mulier illa Samaritana (ut refert Ioannes 4. c.) Domine, inquit, ut uideo propheta es tu. Si autem quærentes à nobis dixerint, Quid prophetauerit? Respondebimus eis, Quod multa quidem, & præsertim de se ipso, de discipulis suis, & de Iudæis. Nam de se ipso quidem, ut est illud apud Lucam 18. ca. Ecce ascendimus Ierosolymam, & consumabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur. Et postquam flagellauerint, occident eum, & die tertia resurget. Itæ apud Matth. 16. c. Filius hominis (inquit) uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis. Et tunc reddet unicuique secundum opera eius. De discipulis uero suis, cum dixit apud Matth. 10. c. Ecce ego mitto uos sicut oues in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim uos in concilijs, & in synagogis suis flagellabunt uos, & ad præfides, & ad reges ducemini propter me in testimonium illis & gentibus. Et reliqua. Prophetauit demum de Iudæis, cum ut ait Lucas 19. c. Videns ciuitatem fleuit super illam dicens, Quia si cognouisses & tu. Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia uenient dies, & circumdabunt te inimici tui uallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem. Eo quod non cognoueris tempus uisitationis tuæ. Idem quoque alijs in locis. Quapropter eum prophetam uerum fuisse, & non alium quam illum eundem, de quo Moses locutus est, ut iam ostendimus, dubium nullum est.

Responsio.

Iesus Nazarenus fuit uerus propheta.

Quod Messias poenitentiam prædicare debebat. Caput VIII.

CAPITULO,

Poenitentiam Dominum nostrum Iesum Christum docuisse in Euangelijs legimus, Immo cum primum prædicare cœpit, hæc proposuit uerba, Poenitentiam agite, appropinquabit enim uobis Regnum cœlorum. Poenitentiam quoque ipsum per se, & per suos discipulos prædicando, uniuersum orbem ad unius & ueri Dei cultum adduxisse, certum est. Eam ob rem ut hoc etiam mysterio, ipsum uerum extitisse Messiam, ostendere ualeas, Messiam ipsum poenitentiam prædicaturum fuisse, atque per poenitentiam mundum uniuersum

uniuersum ad salutis metam adducturum, te per ueterum Iudeorū scripturas ostendere oportet. GAL. De poenitentia itaq̄ quā Messias tam per se, q̄ per discipulos suos praedicaturus erat, scriptū est in libro מכות Maccoth. i. flagellorū, Ierosolymitano, in ca. quod incipit אלו חן הגולין Ellu hen haggolin. i. Isti sunt captiui. Vbi sic ad uerbū dicitur. Dixit R. Pinhas, Scriptum est Psalmo 25. טוב וישר יהוה על בו יורה חטאים ברור. Hoc est, Bonus & rectus Deus, propter hoc docebit errantes uiam, uel in uia. Quare autem est bonus? Quia rectus. Et quare est rectus? Quia bonus. Propter hoc docebit errantes uiam. Docebit siquidē uiam, per quam faciant poenitentiam. Quæsitum est enim à sapientia, quæ sit peccatoris condemnatio? Et dixit eis qui quæsiuerant, quod scriptum est Prou. 13. c. חטאים תורה רעה. i. Peccatores persequetur malum. Quæsiuerunt etiam à propheta. Quæ est peccatoris condemnatio? Et ait eis Ezech. 18. c. הנפש החוטאת היא תמות. Hoc est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Interrogauerunt quoq̄ legem, dicentes, Quæ est peccatoris condemnatio? Et respondit eis, Offerat sacrificiū, & remittetur ei. Sicut scriptum est Leuit. 1. cap. ונרצה לו לכפר עליו. i. Et placatus erit ei, ut parcat illi. Interrogauerunt deniq̄ Deum sanctum & benedictum, Quæ est peccatoris condemnatio? Et dixit eis, Agat poenitentiam, & ignosceat ei. Et hoc est quod scriptū est Psal. 24. Bonus & rectus Deus, propter hoc docebit errantes, uel peccatores uiam, uel in uia. Quia ipse ostendet peccatoribus uiam agendi poenitentia. Hæc traditio. In libro quoq̄ יום הכפורים yoma. i. Dierum, in cap. quod incipit יום הכפורים yom hakippurim. i. Dies propitiationū. Ita legitur. Dixit R. Ishac, Veni & uide, quod mos Dei sancti & benedicti, non est sicut mos carnis & sanguinis. Mos namq̄ carnis & sanguinis est, quod si homo offendit proximum suum, quādoq̄ placet eum uerbis, quandoq̄ nequeat ipsum uerbis tantū placare. Mos autē Dei sancti & benedicti non est sic. Homo enim transgredit̄ transgressione, & tamē placat ipsum uerbis. Sicut dictū est Hosee 14. c. שובה ישראל ער יהוה אלהיו כי בשלה בעוניו קחו עמכם רברים. Hoc est, Conuerte, uel age poenitentia Israel, usq̄ ad dominū deum tuū. Quia impigisti, uel corruisti in iniquitate tua. Sumite uobiscū uerba, & reuertimini ad Deū. Et non solū hoc, sed etiā confert ei bonitatē. Sicut cōsequenter dictū est, יאמרו אליו כל חשא עין וקח טוב. i. Dicite ei, totum aufer peccatū, & accipe bonū. Nec solum hoc, sed perinde quoq̄ eū scriptura habet, ac si offerret in sacrificio uitulos. Sicut deinde dictū est, ונשלמה פרים שפתינו. Hoc est, Et reddemus uitulos labiorū nostrorū. Forsitan dices, Vitulos ne culpæ? Docet qd ad hoc dicendū sit, id quod sequit̄, ארפא משוכתם אהבם נרבה. i. Sanabo peruersitatem, uel cōuersionem eorū. Diligā eos spōte. Hæc traditio. Quanta adhuc sit poenitentia efficacia & uirtus, maxime ex eo apparet, quod in Midras שיר השירים Sir hassirim. i. in expositione Cantici cant. scribit̄, super

Poenitentia
efficacia.

super illud 5. c. eiusdem libri dictum, Aperi mihi soror mea. Ibi enim sic dicitur: Dixit R. Ioses, Quod Deus sanctus & benedictus dixerit Israel, Filij mei aperite mihi aperturam unam poenitentia, sicut est foramen acus, & ego aperiam uobis aperturas misericordie, per quas intrabunt quadrigæ & currus. R. Leui dixit, Si filij Israel poenitentiam egissent saltem uno die, statim redempti essent, statimq̄ uenisset eis filius David. i. Messias. Vnde pbat̄ hoc: Ex eo quod scriptū est Psal. 94. היום אם בקולו היום אם בשמעו hoc est, Hodie si uocē eius audieritis. Hæc traditio. Ex his uerbis Psalmi postremò de Messia inductis, ratione precedentium uerborū eiusdē Psalmi, necessariò sequit̄, Messia deum esse. In eodē siquidē Psalmo ita præmittitur, באר נשתחוה ונברכה נברכה לפני יהוה עושינו כי הוא אלהינו. Hoc est, Venite adoremus, & curuemur, flectamus genua ante faciē Dei factoris nostri. Quia ipse est Deus noster, nos autē populus pascuæ eius, & oues manus eius. Et mox immediate subiicit̄, quod de Messia expositū est, Hodie si uocē eius audieritis. Ex quo profecto consequens est, qd Deus qui uiam poenitentia docturus erat, ut in principio huius capituli dictū est, non sit nisi ipse Messias, qui poenitentia prædicare debebat. Ad cuius rei confirmationē, notandū adhuc est, quod in Midras quoq̄ Sir halsirim dicitur, super illud Cantici cant. 7. dictum, רמשת צופה פני רמשק hoc est, Respicies uersus Damascū, uel faciē Damasci. ubi sic legit̄, Dixit R. Iohanan, Futurū est, ut Ierusalē peringat usq̄ ad portas Damasci. Quæ est huius rei probatio? Quod scriptū est Zach. 9. משא רבר יהוה בארץ חדרר ורמשק מוחתו. Onus uel prophetia uerbi Dei in terra Hadrach. Et Damascus erit reges eius. Quid est Hadrach? R. Iudas & R. Nahmias sunt in hoc discordes. Nā R. Iudas quidem dicit, quod est locus Damasci qui Hadrach uocat̄. R. uero Nahmias ait, qd hic est Rex Messias, qui est חר had. i. acutus gētibus seculi, & רר rach. i. tener Israeli. Alia expositio dicit, quod חדרר Hadrach est Rex Messias, qui futurus est להדרר lehadrich. i. ad dirigendū, uel ad adducendū uniuersum mundū per poenitentia ad faciē Dei sancti & benedicti. Sequitur, Et Damascus erit requies eius. Et quando Damascus erit requies eius, nō erit requies eius nisi domus sanctuarij. Sicut scriptū est Psal. 132. ואת מנוחתי עירי ער. Hoc est, Hæc requies mea in sempiternū, hic habitabo, quia desiderauī eā. Hæc omnia traditio. Ad quorū intellectū animaduertendū est, qd hæc dictio Hadrach apud Hebræos duobus modis dicit̄, & pronunciat̄. Quādoq̄ enim scribit̄ cū litera ה he, quæ quinta est in alphabeto, & tūc una dictio est, quæ per uia deducere significat. Quādoq̄ uero scribit̄ cū litera ח heth, quæ octauū obtinet alphabeti locū, tunc duæ sunt dictiones. i. חר had. i. acutus, et רר rach i. tener. Quæ quidē duo optime Christo cōueniunt, qui poenitentibus acutus erit per iusticia, & tener per misericordia. Fuit quoq̄ Paulo psequenti acutus, iuxta portas Damasci, & postmodū tener eidē poenitentia. Et tunc

Et tunc Damascus fuit ipsius diuinitatis requies in mēte Pauli. Ac etiā Syion in apostolis cæterisq̄ fidelibus. Neq̄ tunc solum, uerum etiam in perpetuum. Nunquam enim Christus ut Deus, in mētibus fidelium habitare desinet. Alia autem dictio cum **ה** he scripta, scilicet **הדר** Hadrach, quæ dirigere uel per uiam deducere sonat, aptissime quoq̄ saluatori nostro congruit. Ipse enim & per se, & per suos discipulos poenitentiam prædicando, uniuersum penè orbem ad unius ueri Dei agnitionem, atq̄ salutis metam direxit, atq̄ deduxit.

Quod Messias pauper & humilis esse debebat. Caput IX.

CAPNIO,

INter cætera quæ de Messia recentiores Iudæorū maxime negant, est eius paupertas & humilitas. Cum enim tam magnā tamq̄ miram Domini nostri Iesu Christi paupertatem atque humilitatē fuisse audiunt. Quod nec ubi caput declinaret (Matthæo teste) habuerit, nec unde didragma solueret, nec unde (ut Lucas refert) pauperum discipulorū esuriem sedaret. Ne eum uerum fuisse Messiam fateri cogantur, negant Messiam ipsum pauperē, & humilem futurum fuisse. Quod te ad cōuincendam eorum perfidiam, per eorum scripturas ostendere, necesse est. **GAL.** Quamuis in hoc Iudaica cecitas atq̄ superbia usq̄ adeo maxime errauerit, ut propterea Dominum Iesum Messiam non fuisse decreuerit, quia ipse admodum pauper & humilis fuit. Regem tamen Messiam pauperem fore legebant, sed talem fuisse uenturum, ob eorum superbiam non intelligebant. **CAP.** Hoc est inquam, quod maxime probare debes. **GAL.** In primis itaq̄ Zachariam audiant, hæc inter cætera 9. cap. dicentem, **גילי מאר בת ציון הריעי** בת ירושלים תנה מלכך יבוא לך צדיק וגושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר : Hoc est, Exulta ualde filia Syion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus ipse, pauper & equitans super asinam, & super pullum filium asinarum. Et post pauca, **דבר שלום לגוים** ודבר שלום מים ער ים ומנחם ער אפסי ארץ Id est, Et loquetur pacem gentibus, & dominium eius à mari usq̄ ad mare, & à flumine usque ad fines terræ. Quod autem hæc de Messia intelligi debeant, patet per Rabbi Selomonis glossam. Quæ ita ait, Ecce Rex tuus ueniet tibi. Non potest hoc exponi, nisi de rege Messia. Quia dictum est hic, Et dominium eius à mari usq̄ ad mare, & à flumine usq̄ ad fines terræ. Et non inuenimus talem dominatorem in domo secunda, hoc est tempore secūdi templi fuisse. Ex quibus aperte liquet, Regnum Messie spiritualiter intelligendum esse, cum regnum temporale & paupertas simul esse non possint. Ad hoc etiam facit quod Rabbi Moses Hadarsan in expositione Genesis, super illud 49. cap. eiusdem libri dictum, ligans ad uitem pullum suum.

suum. Sic dicit, Cum uenerit Messias in Ierusalem, ipse erit cingens asinum suum, & equitabit, & super eum ueniet in Ierusalem, ut ducat se ipsum in paupertate, uel humilitate. Sicut scriptum est Zach. 9. c. Pauper & humilis, equitans super asinum, uel asinam. Sequitur in libro Genesis ibidem, Et ad palmitem filii mi asinam suam. Quādo enim ueniet ad congregandum Israel. Sicut dictum est Zach. 10. **אשרקה להם ואקבצם** בי פריחים Hoc est, Sibilabo eis, & congregabo eos, quia redemi eos. Tunc equitabit super filium asinæ suæ. Et sic dicit Zach. 9. cap. Et super pullum filium asinarum. Hæc traditio. Item in Bereffith rabba super illud Gen. 49. c. scriptum, Non recedet sceptrum de Iuda, cum cæteris, ita legitur, Non recedet sceptrum. Hic est Rex Messias filius David, qui uenturus est ad confringendum regna in uirga, uel cum uirga. Sicut dictum est Psal. 2. **הרועם בשבט ברזל בבלי ווצר הנפצים** i. Confringes eos in uirga, uel uirga ferrea, & tanquam uas figuli proijcies eos. Sequitur, Et scribe uel contritor de medio pedum eius. Hic est etiā Rex Messias, qui uenturus est ad cōterendum gentes pedibus suis. Quemadmodū dictum est Isa. 26. cap. **הרמוסנה רגלי עני** Hoc est, Conculcabit eam pes pedum pauperis. Iste enim pauper est Messias, de quo dictum est Zacharia 9. ca. Pauper & equitans super asinam. Hucusq̄ traditio. Ex his igitur quæ dicta sunt, satis manifeste patet, Messiam pauperem & humilem futurum fuisse, ac super asinam equitantem ad saluandum uenturum. Quare Iudæi minime inficiari poterunt, Saluatorem nostrum uerum fuisse Messiam, propterea quia pauper & humilis fuerit.

Quod Messias passiones multas subiturus erat, ac Deus quoque multa passurus. Caput X.

CAPNIO,

QUoniam Iudæi nostri temporis, cum audiūt, Redemptorem nostrum uel post 40. dierum & noctium ieiunium esuriisse, multipliciterq̄ à diabolo tentatum, uel ex itinere defatigatū, cum ciuitates & castella regnum Dei euangelizando, peccatoresq̄ ad poenitentiam inducendo, circuiret, uel tanquam hominem pavidū Iudæos eum lapidare uolentes, fugisse, uel instante passionis suæ hora, pauere & tedere, ac tristari cœpisse, ut se uerum hominem demonstraret. Ipsum neq̄ uerum Messiam, neque Deum extitisse, aiunt: Eam ob rem haud inepte facies, si & Messiam & Deum ipsum (idem enim uterq̄ futurus erat) per eorum scripturas talia, ac longe grauiora passurū fuisse, ostenderes. **GAL.** Ieremiam itaq̄ primo adducam capite 14. hæc inter cætera proferentem, **מסורח ישראל מושיעו בעת צרה למה אחיה בגר בארץ ובארה נטה ללון למה תחיה באיש גרהם בגבור לא יובל לחושיע ואהה בקרבנו יתוה ושמור עלינו נקרא אל תוהנו** Hoc est, Expectatio Israelis,

Saluator eius in tempore tribulationis, cum eris ut aduena in terra, & sicut uiator declinans ad manendum, uel ad hospitandum. Quare eris ut uir pavidus, uel territus, sicut ualidus qui non potest saluare. Tu autem in medio nostri Deus, & nomen tuum super nos inuocatum est. Ne derelinquas nos. Ad præmissa quoque optime facit, quod in libro תורה בחנים Torath cohanim, id est legis sacerdotum, hoc est in expositione libri Leuitici, legitur super illud 25. cap. eiusdem libri dictum, בן גרים וְהוֹשִׁיבִים אִתָּם עִמָּוִי Id est, Quoniam aduena & habitatores, uel coloni uos mecum. Ibi enim sic dicitur, Dixit deus sanctus & benedictus, Nō faciatis uobis substātiā. Aduena enim & habitatores aduenticij uos mecum. Et sic Dauid ait primi libro Paralip. 29. cap. בן גרים אֲנֹחֵנוּ לְפָנֶיךָ וְהוֹשִׁיבִים בְּבֵית אֲבוֹתֵינוּ Hoc est, Quoniam aduena uel peregrini nos coram te, & moratores, uel coloni, sicut omnes patres nostri. Tanquam umbra dies nostri super terram, & non est mora. Et sic etiam dicit in Psal. 38. גַּר אֲנִי עִמָּוִי תוֹשֵׁב בְּבֵית אֲבוֹתַי Id est, Aduena enim uel peregrinus ego tecum, morator uel colonus, sicut omnes patres mei. Vos igitur mecum גְּרִימ וְהוֹשִׁיבִים gherim uetossabim, id est aduena, uel peregrini, atque moratores, uel coloni. Sufficit seruo, ut sit sicut Dominus eius, cum uenerit quod mihi futurum est, ecce ipsum erit mihi, quod uobis fuit. Hæc traditio. Præmissa autem tam Ieremiæ, quàm huius traditionis uerba, proprie nec soli Deo, nec soli homini conuenire possunt. Solum ergo Mesiæ, qui & Deus & homo est, optime conueniunt. Ipse enim & ratione diuinitatis, expectatio Israelis est, & ratione humanitatis, ut aduena, & peregrinus, atque ut uir territus ac pavidus, nec non ut fortis qui saluare nō potest, in sua passione fuit. Ad propositum quoque est secundum Chaldaicam translationem, id quod apud Isaiam 5. cap. ita scribitur, לֵבֶן גִּלְגַּל עִמָּי מִבְּלֵי רֵעָה Hoc est, Propterea captiuatus est populus meus sine cognitione. Vbi glossa R. Selomonis ait, Propter hoc scilicet quia est sine sciētia & cognitione. Et reliqua usque לֵבֶן הַחַיִּיבָה לֵבֶן הַחַיִּיבָה שְׂאֵל נִפְשָׁה וּפְעָרָה פִּיה לְבֵלֵי חֵק Id est, Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque termino. Vbi glossa Rabbi Selomonis. Dilatauit (inquit) infernus animam suam, id est se ipsum. Et aperuit os suum, absque termino. Quia non fuit חֵק hok, id est præceptum diuinum in manu eorum. Et post pauca, וַיִּשָׁת אָרֶם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ Hoc est, Et inclinabitur, uel incuruabitur homo, & humiliabitur, uel inferiorabitur uir. Vbi glossa Rabbi Selomonis, Transtulit (inquit) hoc Ionathan Chaldaice sic, Et incuruabitur, uel Inclinabitur homo, & humiliabitur altus, uel fortis uirorum. Patet per huiusmodi expositionem hæc quæ ibi dicuntur, quod ipsi tales fuerunt coram Deo sancto & benedicto, ut ostenderet se tanquam uirum נִדְחָם Nidham, id est territum uel pavidum. Et hoc est quod ipse dicit Deuter. 32. capite, חַיִּיבֵנוּ אֵל מְחַלְלֵנוּ Hoc est,

Deum

Deum qui te nasci fecit, uel qui te genuit, debilitabis, uel affliges, & obliuisceris Deum uulneratum, uel occisum, uel afflictum, uel doloratum tuum. Hucusque R. Selomo. Huic simile est, quod in libro סִפְרֵי Siphre habetur, cum eo in loco, ubi præmissa uerba. Deum qui te genuit debilitabis, uel affliges, cum reliquis exponuntur. Sic ad uerbum dicitur, ^{Talmudistica expositio.} Dixit Deus sanctus & benedictus Israeli, Fecistis me, ac si essem masculus uolens parere. Nam si mulier esset parturiens, sedens super partu suo, nōne tribulata esset? Quemadmodum dictum est Isaia 32. capite, וַיָּבֹאוּ בָנִים עִם מִשְׁבֵּר וּבַח אֵין לְלוּחַ .i. Venerunt filij usque ad partum, & potestas non est pariendi. Et si esset aliqua dolens, atque primo parturiens, nōne magis tribulata esset? Vt Iere. 4. c. וְהָיָה כְּמִבְרִיתָהּ חוֹל בְּחֹלָה שְׂמֵעָה יִצְרָה בְּמִבְרִיתָהּ Hoc est, Vocem enim quasi parturientis audiui, angustiam ut primo parientis. Et si essent duo in uisceribus eius, nōne magis angustiaretur? ut dictum est Gen. 25. c. וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנוֹימ בְּקֶרֶבָה .i. Et collidebant se filij in medio eius. Et si esset masculus, cui uia non est pariendi, qui quæreret parere, nōne angustia ipsius duplicata esset? Quemadmodum dictum est Iere. 30. cap. שְׂאֵלֵנוּ נָא אֵם וְיֹלֵד וְזָכָר Hoc est, Interrogate quæso, & uide, si parturit masculus. Alia expositio. Deum qui te genuit debilitabis, uel affliges, & obliuisceris Deum uulneratum, uel occisum, uel afflictum, uel doloratum tuum. Dixit Deus sanctus benedictus, Obliti estis mei propter meritum patrum uestrorum. Et sic ipse ait Isaia 51. capite, רְשִׁיבֵי אֶל צֵרֵי הַצְּבָחָה .i. Respicite ad petram, unde excisi, uel dolati estis. Alia adhuc expositio. Deum qui te genuit debilitabis. Dixit Deus sanctus & benedictus, ^{Alia Talmudica expositio.} Omni tempore quo ego quæsiui benefacere uobis, uos debilitastis supernam potentiam meam. Sequitur, Et obliuisceris Deum doloratum tuum. Dixit R. Meir, Deum scilicet qui doloratus erit pro te, uel per te. Deum inquam qui angustiatu erit pro te, uel per te. Sicut dictum est Psal. 47. שֵׁם הַיָּל בְּיֹלְדָה Hoc est, Ibi dolor ut parturientis. Hæc omnia ex libro Siphre. Legitur etiam in libro Sanhedrin in capite Helec. Quod dixit R. Iehudi, Non ueniet filius Dauid, id est Mesiās, donec extēderit se Regnum nequam (id est Romanum iuxta R. Selomonis glossam) super Israel. Dixit R. עֵילָא Vla, Veniat Mesiās, & ego non uideam eum. Dixit R. Iosēs, Veniat, & utinam dignus sim, ut sedeam in umbra caudæ asinæ eius. Dixit אַבְבַּי Abbaye ad Raba, Quæ est causa, ob quam non uis eum uidere? Nunquid propter passionem, uel tribulationem ipsius? Traditio enim est. Quod discipuli Eliezer interrogauerunt eum dicentes, Quid faciet homo, & liberabitur à passione, uel tribulatione Mesiæ? Respondit eis, Exerceat legem, & opera misericordiæ. Dixit Mor, Ecce sit lex, & opera misericordiæ, forsan peccatum faciet eum obnoxium. Quemadmodum obiecit Iacob. Scriptum est enim Gen. 31. cap. Et dixit Dominus ad Iacob, Reuertere ad terram patrum tuorum, & ad locum natiuitatis tuæ, & ego

R 2

ero tecum. Et tamen scriptum est Gen. 32. ca. ויירא יעקב מאיר .i. Et timuit ualde Iacob. Timebat enim ne peccatum eum fecisset obnoxium. Sic etiam dixit R. Iohanan, Veniat Messias, & ego non uideam eum. Dixit ei ריש לקיש Res lakis, Quid causæ est? Nunquid propter hoc quod scriptum est Amos 5. cap. Quomodo si fugiet uir à facie leonis? Nequaquam, sed propter id quod scriptum est Iere. 30. c. Interrogate quæso, & uidete, si parturit masculus. Quam ob rem? uel quid sibi uult hoc? מרוע ראיתי כל גבר יריר על חלציו בולדה וחפבו כל פנים לירקון Hoc est, Quia uidi omnem uirum, cuius manus super lumbos eius, uelut parturientem, & conuersæ sunt omnes facies ad ictericiam, angelorum scilicet & Israel, secundum R. Selomonis glossam. Quid est autem uidi omnem uirum? Dixit Rabba, Hic est ille, qui habet omnem uirtutem, uel potestatem, Deus scilicet, ut ait R. Selomonis glossa, qui ipsemet angustabit ut parturiens. Et quid est, Et conuersæ sunt omnes facies ad ictericiam? Dixit R. Iohanan, Etiam facies superioris & inferioris familiæ. In hora enim qua dixit Deus sanctus & benedictus, Hi sunt opus manuum mearum, & isti quoque opus manuum mearum. Et quomodo destruam hos, propter istos? Dixit R. Papa, Ad hoc est, quod dixerunt homines, Cucurrit bos, & cecidit, & substituerunt ei equum in stabulo. Hucusque traditio. Glossa autem R. Selomonis exponens exemplum postremo inducitur, sic ait, Cuius bos cuiusdam currebat, cecidit. Substituerunt ergo equum loco ipsius in stabulo. Quod antea non fecisset dominus bouis & equi, tantum enim diligebat bouem. Postquam autem curatus est bos, graue fuit ei, equum de stabulo expellere, & ibi bouem reponere. Ita facit Deus sanctus & benedictus, Quando enim casus Israelis contingit, dat Deus magnitudinem eorum gentibus mundi. Cui uero postea Israel ad poenitentiam reuertitur, durum est deo, perdere eos. scilicet gentiles propter Israel. Hæc R. Selomo. Plura certe sunt in hac traditione notanda. Primum quidem, quod Messiam, aduentus magno affectu desiderabat ab omnibus, etiam ab his qui propter tormenta quæ passurus erat, eum uidere nolebant. Deinde uero, quod iuxta autoritatem illam Ieremiam quæ ibi inducitur, causam reddere uolentes, quare ipsum uidere nolebant, uidelicet, Interrogate quæso, & uidete si parturit masculus. Quam ob rem? Quia uidi omnem uirum, cuius manus super lumbos eius, uelut parturientem. Deus ipse tempore Messiam, extrema tormenta passurus erat. Nam omnem uirum ibi Deum sanctum & benedictum sapientes Talmudiste esse, exponunt. Tertio demum, quod gentes mundi loco Iudæorum à Deo constitutæ sunt, Iudæique ipsi de loco suo deiectioni. Id quoque quantum ad nostrum spectat propositum, in Bereslith rabba כטנה ketana. i. in expositione minori libri Gen. clarius patet, cum super illud Gen. 36. c. scriptum, Et regnauit in Edom Bela filius Beor. Sic dicit, Hoc est quod scriptum est Iere. 30. c. Quoniam sic dicit Dominus, Vocem terroris, uel tremoris audiimus, formidinis & non pacis. Interrogate quæso, & uidete, si parturit masculus.

sculus. Quare? Quia uidi omnem uirum, cuius manus super lumbos eius, ut parturientem. Quia scriptum est in lege, Possibile est dici, Iste est Deus sanctus & benedictus, cui inest omnis uirtus, contribulatus, uel doloratus, uel angustiat pro seculo. Hæc traditio. Id idem etiam ponitur in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorum, super illud Psal. 19. dictum, Exaudiat te Dominus in die tribulationis. De hoc insuper Ieremias ult. Trenorum cap. sic ait, ורוח אמינו בושיה יהיה גילבר בשחיתותם Hoc est, Spiritus oris nostri, Messias Deus (tetragrammaton) captus est in retibus, uel correptionibus eorum. De quo diximus, In umbra eius uiuemus in gentibus. Ex his omnibus optime patet, Messiam Deum & hominem passiones nimias, tormentaque inaudita passurum fuisse.

Talmudistica
expositio.

Quod Messias tormenta acerbissima uoluntarie propter humanum genus suscipere debebat. Caput XI.

CAPNIO,

CVM Christum uoluntarie pro humani generis salute passum legamus. Scire uelim an ueteres Iudæorum Messiam uoluntarie tormenta passurum, prædixerint. GAL. Ita prorsus. Nam ut prophetas nunc omittam, Messiam ipsum sponte ac uoluntarie propter humani generis charitatem, tormenta passurum fuisse, in expositione libri Geneseos R. Mosi Hadarsan, clarissime ostenditur. Vbi super illud 1. cap. eiusdem libri dictum, ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור Hoc est, Dixit Deus, Sit lux, & fuit lux. Ita legitur. Hoc est quod scriptum est Psal. 96. אור ורע לצדיק .i. Lux orta est iusto. Dixit R. Abba, Scriptum est etiam Dan. 2. ca. ונחורא עמיה Hoc est, Et lux cum eo. Hæc est enim lux Regis Messiam. Sic enim de eo dictum est Psal. 36. בן עמר מסור חיים .i. Quoniam tecum est fons uitæ, in lumine tuo uidebimus lumen. Istud enim est lumen Regis Messiam. Docet autem quod Deus occultauerit Messiam, & generationem eius sub throno gloriæ suæ. Dixit igitur satan coram Deo, Domine mundi, hoc lumen sub throno gloriæ tuæ reconditum, cuius est? Respondit ei, Messiam & generationis eius. Ait satan coram eo, Domine mundi, permitte me, & aduersabor Messiam, & generationi eius. Dixit ei Deus, Non posses contra eum. Ait rursus coram eo satan, Permite me, & ego potero. Dixit ei Deus sanctus et benedictus, Si tu fueris satan ita auidus in hoc, ego destruam ipsum de mundo. Verumtamen nec unam quidem animam illius generationis ego destruam. Moxque cepit Deus sanctus & benedictus loqui cum Messia, ei que dixit, Messias iulte meus, Isti qui reconditi sunt apud te, huiusmodi erunt, quod futurum est, ut peccata eorum inducant te in iugum graue. Oculi enim tui non uidebunt lumen, & aures tuæ audient opprobrium magnum. Nasus tuus odorabit fetorem, &

os tuum gustabit amaritudinem, adhærebitque lingua tua palato tuo, & hærebit cutis tua ossibus tuis, attenuabiturque fortitudo tua à luctu, & gemitu. Est ne ergo uoluntas tua in eis? Si enim tu super te hæc susceperis, bene quidem erit. Sin autem, ecce ego abigam ea ex nunc. Respōdit coram eo Messias: Domine mundi, ego quidem lætus suscipio super me tribulationes istas, siue tormēta, eo tamen pacto, quòd tu in diebus meis uiuifices mortuos, & eos qui à primo Adam eatenus mortui fuerint. Et non eos tantum salues, sed etiam illos qui à lupis & leonibus deuorati fuerint, ac illos quos in equoribus & fluminibus submergi contigerit. Neque eos solum, sed etiam abortiuos. Neque abortiuos modo, uerum illos quoque, qui ascenderunt in præscientia tua creandi, in diebus meis salues. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Cōcedo. Protinus igitur suscepit ex dilectione super se Messias tormenta omnia, & tribulationes. Sicut scriptum est Isa. 53. c. גַּשׁ וְהָרָא גְעוּנָה Hoc est, Oblatus est, & ipse afflictus. Hæc omnia traditio. Vbi quinque præcipue nota tu dignissima contra Iudæos nostri seculi continentur. Quorum primum quidem est, quòd Messias antequam esset secundum humanitatem lux & lumen cum Deo, & in Deo, atque principiū quo Deus creauit mundum. Cui ualde consentaneū est uerbum illud ipsius Domini Iesu, dicentis Ioan. 8. c. Antequam Abraham fieret, ego sum. Item 7. c. Et ego lux in mundum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris nō maneat. Secundum uero est, quòd permissione diuina, satan erat Messias, in eumque credentibus aduersaturus, ipsumque omni conatu turbaturus. Cui plurimum consonat illud eiusdem Domini dictum Luc. 22. c. Simon ecce satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticū. Ex quo patet, quòd nihil Christo derogat, quòd à diabolo tētatus sit. Tertium autem est, quòd Messias multipliciter atque grauissime passurus erat propter humani generis peccata. Quod notatur, ubi dicitur, Deum cum Messia pactum inisse, eique dixisse, Messia iuste meus, isti qui apud te repositi sunt, per prædestinationem scilicet, huiusmodi erunt, quòd futura eorum peccata inducent te in iugum grauissimum. Vnde liquet, quòd nihil eorum quæ saluator noster passus est, prohibet, ipsum fuisse Messiam. Cum Messiam ipsum pro hominum salute, & ut adimplerentur scripturæ, pati oportuerit. Quartum quoque est, quòd sicut per Adam omnes moriebantur, ita per Messiam omnes uiuificandi erant. Hoc autem notatur, ubi Messias introducit cum Deo loquens, ac dicens, Domine mundi, ego quidem lætus super me suscipio tribulationes istas, seu tormenta, ea conditione, ut in diebus meis mortuos uiuifices, cum reliquis. Quintum denique est, Quòd Messias non inuitus, sed libens ac uoluntarius ex charitate, propter humani generis salutem cruciandus erat, atque tormenta passurus. Ex quibus nō solum patet propositum, uerū etiam Messiam ipsum, qui tormentis afficiendus erat, Deum uerum esse.

Quòd

Quòd Deus percussiones, opprobria, contumelias, ac etiam mortem passurus erat. Caput XII.

CAPNIO,

Refi in præcedentibus satis abunde ostenderis, Messiam Deum & hominem, ac deum ipsum tormenta plurima subiturū fuisse. Vt tamen magis magisque Iudaica perfidia conuincatur, deberes adhuc expressius Deum ipsum percussioneibus, opprobrijs, ac etiam morte pro humani generis salute, afficiendum fuisse, per eorum scripturas probare. GAL. Id primò ex eo patet, quòd Tren. 3. cap. ita scribitur, יָשָׁב בְּרֹד וְיָרַם בִּי גִטְלָא עֲלָיו ; יָתָן בְּעַפְרָא פִּיתָו אֲוֵלֵי יֵשׁ תְּקוּחָא ; יֵשָׁב בְּרֹד וְיָרַם בִּי גִטְלָא עֲלָיו ; יָתָן לְמוֹכְרוֹ לְחַי יֵשׁבַע בְּחַרְפָּה ; Hoc est, Sedebit solus, & tacebit, quia baiulauit, uel tulit super se. Dabit in humo, uel in puluere os suum. Forsitan erit spes. Dabit percipienti se maxillam, saturabitur opprobrio, uel contumelia. Quod autem hæc de Deo intelligi debeant, patet in Midras איכה Echa, id est in expositione planctus Ieremiæ. Vbi super eisdem uerbis, sic ad uerbum dicitur: Dixit Rabbi Semuel filius Nahman, Quod uocauit Deus sanctus & benedictus angelos ministerij, dixitque eis, Rex caro & sanguis quando luget, quid facite? Dixerunt ei, Suspendit saccum super ostium suum. Ille autem dixit eis, Ego quoque faciam sic. Sicut dictum est Isaia quinquagesimo capite, אֲלֵבִישׁ שָׁמַיִם קָרוּתָא וְשָׂקָא אֲשִׁים בְּסוּתָא Id est, Induam coelos obscuritate, & saccum ponam operimentum eorum. Iterum ait eis, Rex caro & sanguis lugens, quid agit? Dixerunt ei, Extinguit luminaria. Dixitque eis, Etiam ego sic faciam. Et hoc est quod scriptum est Ioelis tertio capite, שָׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָרוּו וְכַכְבִּים אֲסַפּוּ גַחַם Hoc est, Sol & luna obscurati sunt, & stellæ absconderunt splendorem suum, & Deus de Syion rugiet, & de Ierusalem dabit uocem suam. Adhuc interrogauit eos dicens, Rex caro & sanguis lugens, quid facit? Responderunt ei, Vadit discalciatus. Dixit eis, Ego quoque sic agam. Et hoc est quod scriptum est Nahum primo capite, יְהוָה בְּסוּפָה רִבְשַׁעְרָה דְרָבְו וְעַתָּא אֲבָקָא רִגְלֵי רִבְשַׁעְרָה דְרָבְו וְעַתָּא אֲבָקָא רִגְלֵי Id est, Deus in turbine, & in tempestate uia eius, & nubes puluis pedum eius. Rursum interrogauit eos, dicens, Rex caro & sanguis cum luget, quid facit? Dixerunt ei, Sedet & tacet. At ille dixit eis, Ego etiam ita faciam. Et hoc est quod scriptum est Trenorum tertio capite, Sedebit solus & tacebit, quia baiulauit, uel tulit super se, dabit in humum, uel in puluerem os suum. Forsitan erit spes. Dabit percipienti se maxillam, saturabitur opprobrio. Quare R. enucleans scripturam hanc, perueniensque ad hos פְּסוּקִים pasukim, id est uersiculos, semper flebat. Hæc omnia traditio. Micheas quoque de maxillæ Dei percussione hoc modo quinto capite locutus est, בְּשֶׁבֶט יָדוֹ עַל חֲלָוֵי אֵת שׁוֹפֵט יִשְׂרָאֵל Hoc est, Virga percipient

R 4

super maxillā iudicis Israel. Quis sit autem iste iudex Israel, Isaias ostendit, dum 33. cap. ait, יהוה שפטנו יהוה מוחקנו יהוה מלכנו הוא ישיענו .i. Deus iudex noster, Deus legislator noster, Deus Rex noster, Ipse saluabit nos. Quod autem Deus esset contumelias grauissimas ab Iudæis passurus, per Hoseam prophetam prænunciatum fuit, ita uerbis Dei, cap. 7. dicentem, בי גררו במוני שר לחם בי פשעי בי ואבני אפרש Hoc est, Veh eis, quia recesserunt, pro recedent à me. Visitatio eis, quia culpauerunt, pro culpabunt in me. Et ego redemi, pro redimam eos. Ipsi autem locuti sunt, pro loquentur super me mendacia. In quibus quidem uerbis duo Iudæis maxima mala Deus comminatus est, damnationē scilicet æternam in seculo futuro, eo quod ipsum negantes coram Pilato, ab eo recessuri essent. Et ideo dicit, Veh eis quia recesserunt, id est recedent à me. Et ultimam eorum uastationem, atq; per orbem dispersionem, cū ait, Vastatio eis, quia peccauerunt, id est peccabunt in me, hoc est, contra me. Et causam exprimere uolens, subdit, Et ego redemi, id est redimam eos. Ipsi autem locuti sunt, id est loquentur super me mendacia. Ac si dixisset, Ecce quanta erit eorum ingratitude. Dum enim ego redimam eos, tunc ipsi super me loquentur mendacia, me scilicet coram Pilato falso accusantes, & contumelijs grauioribus afficientes. Quod autem hæc ita prorsus ut exposita sunt, exponi debeant, per ueteres eorum Doctores, aperte liquet, & præsertim per ea quæ in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorum super illud Psal. 39. dictum, אמרתי אש מרה ררבי מחטוא בלשוני .i. Dixi custodiam uias meas, à peccando in lingua mea. Sic enim ibi dicitur: Hoc est quod scriptum est Prouer. 15. c. מענה רר ישיב חמה ורבר ענם יעלה את .i. Responsio tenera compescit iram, & uerbum durum excitat furorem. Grauior enim est mala lingua, quæ scilicet contra Deum loquitur, quam idololatria. Nam cum demum peccauerunt filij Israel in deserto, non est lata cōtra eos sententia iudicij donec peccauerunt deo in ore suo. Sic enim scriptura dicit, Et audiuit Deus uerborum eorum, & iratus est. Et rursum ait Numeri 14. c. Viuo ego dicit Deus, si non ut locuti estis in auribus meis, sic faciam uobis. Et sic etiam Malachias inquit 2. cap. חגעתם ויחזקו בררבים .i. Vexastis Deum in uerbis uestris. In factis uestris ipse nō dicit, sed in uerbis uestris. Et sic etiam Isaias ipse ait 3. cap. בשלה וירשלים ויחזקו נפל בי לשונם ומעלליהם אל יהוה למרות עיני בבורר Hoc est, Corruit Ierusalem, & Iuda cecidit, quia lingua eorum & opera eorum contra Deum, ad rebellionem oculorum gloriæ eius. Ita quoque per Ieremiam dicit, duodecimo capite, עבתי את ביתי וטשתי את בחלתי .i. Id est, Dimisi domum meam, dereliqui, uel abieci hæreditatem meam, dedi dilectionem animæ meæ, uel dedi ex dilectione animā meā in manu inimicorū eius. Fuit mihi hereditas mea quasi leo in sylua, dedit super me, uel cōtra me uocē suā. Idcirco odi

odi eam. Hucusq; traditio. Ex qua patet propositum. Cum enim Deus dicit, se ex dilectione animā suam, uel se ipsum dedisse, haud profecto dubium est, q; ipsam pro eorum redemptione, ad passionem & mortem dederit. Quod in eo notatur, cum dicit, In manu inimicorum eius. Quod autem Deus propter populi sui dilectionem, animam suam. i. se ipsum daturus esset, patet per Midras שיר השירים Sir hassirim. i. per expositionem Cantici canticorum. Quæ illud 1. c. eiusdē libri dictum, ויאמרתם הנה מהלאת והפתתם אתי אמר, Hoc est, Indica, uel nuncia mihi, quam dilexit anima mea. Sic exponit, Indica mihi plebē quam dilexit anima mea, plebem. i. pro qua dedi נפשי naphsi. i. animā meā, uel me ipsum, uel personam meā. Quod autem Deus mortē subiturus esset, patet per illud qd apud Malach. 1. c. ita scriptum est, ואמרתם הנה מהלאת והפתתם אתי אמר, Et dixistis, ecce qualis uilitas, & expirare fecistis me, ait Deus exercituum. Ibi enim expirare me fecistis, scriptum erat. Sed scribæ, expirare eum fecistis, posuerūt, ut testatur ibi R. Selomo in glossa. Item apud Habacuc 1. c. חלוא אתה מקדם יהוה אלהי קררשי לא תמות Hoc est, Nunquid tu, ab antiquo Dñs Deus meus, sanctus meus, nō morieris? Sic enim ibi scriptum erat, Scribæ autem moriemur, posuerunt, ut dicitur in libro Siphre, super illud Nume. 10. c. dictum, Surge Domine & dissipentur inimici tui, & fugiant odientes te. Ex his igitur quæ dicta sunt, manifestum est, Deum percussiones, cōtumelias, mortemq; passurum fuisse. Cum autē hæc Deus pati non possit, palām profecto liquet, q; ea de Messia, qui & Deus & homo futurus erat, intelligenda essent. Cum ipsum etiam eadem omnia passurū fuisse, prophetæ prædixerint.

Quod Messias in sua passione uendendus exprobrandus, flagellis, colaphisq; cædendus, probris contumelijsq; innumeris afficiendus, ac purpura induendus, spinisq; coronandus erat. Caput XIII.

CAPNIO,

VM Dominus noster Iesus Christus in sua passione uēditus, exprobratus, uilipensus, & flagellis colaphisq; cæsus, probris iniurijsq; grauioribus affectus, ac purpura indutus, coronaq; spinea coronatus fuerit: uellem non ab re scire, an hæc eadem omnia Messiam in sua passione subiturum fuisse, per præscorum Iudæorum scripturas probari possit. GAL. Potest utique. Nam quod Messias Deus & homo uili precio, hoc est triginta argenteis uendendus esset. Zacharias prædixit 11. capite, ita in persona eius dicens, וישקלו את שבתי שלשים בסת ויאמר יהוה אלי השליכתו אל הירצו אדר חוקר אשר יקרתי מעליהם Hoc est, Appenderunt mercedem meam triginta argenteis. Et dixit Deus ad me, Projice ipsum ad figulum, uel statuarium, magnum decus quo honoratus sum ab eis, De hoc & Amos 2. c. sic ait,

על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מברם בכסה צדיק
 i. Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor nō conuertam, uel nō
 reducam, uel nō transferam eum, eo quōd uendiderint, uel mercati fue-
 rint argento iustum. Quorum uerborum expositio in 24. cap. quartili
 bri latissime ponitur. Quod Mesiās ipse in sua passione exprobran-
 dus esset, habetur Psal. 89. Vbi sic dicitur, אשר חרפו ארביב יהוה אשר חרפו
 עקבוה משיוהו Hoc est, Quod exprobrauerunt inimici tui Deus, quod
 exprobrauerunt talos Mesiāe tui. Vbi glossa R. Selomonis, Talos in-
 quit Mesiāe tui, id est nouissima Regis Mesiāe. Tunc autem nouissima
 Mesiāe exprobrata fuerunt, cum ipse in sua passione & morte ab om-
 nibus uilipensus fuit. Quod autem hæc expositio recta sit, patet in ex-
 positione libri Gen. Rabbi Moses Hadarsan, super illud quod 39. cap.
 de Ioseph dicitur, Et fugit extra. Ibi enim sic legitur R. Iordan dixisse, Di-
 xit Dauid, Quemadmodum ego non dixi Canticum, donec fui expro-
 bratus, uel uilipensus. Sic filij Israel non sunt dicturi Canticum, cum ue-
 nerit Rex Mesiās, donec ipse fuerit exprobratus, uel uilipensus, uel ui-
 tuperatus. Sicut scriptum est, Quod exprobrauerunt inimici tui deus,
 quod exprobrauerunt talos, id est extrema, uel finem Mesiāe tui. De
 Mesiāe quoque exprobratione habetur in Midras tehilim, id est in expo-
 sitione Psalmorum super titulo illo Psal. 17. Verba Cātici huius. Ita enim
 ibi dicitur, Cum uenerit Mesiās cum festinatione, non dicent Canti-
 cum, donec ipse Mesiās exprobratus fuerit. Quemadmodum dictum
 est, quod exprobrauerunt inimici tui Deus, quod exprobrauerunt ta-
 los, id est nouissima Mesiāe tui. In Misna quoque, id est in Talmud scri-
 ptum est, quod in talos, id est contra nouissima Mesiāe impudentia
 multiplicabitur. Quod uero flagellis, alapisque percutiendus esset,
 contumelijsque grauissimis afficiendus, per illud maxime patet, quod Isa-
 ias in eius persona loquens 50. cap. ita dixit, גוי נהתי ומלכים ולה יהוה
 i. Dorsum meum dedi percutien-
 tibus, & genas meas depilantibus, uel lacerantibus. Faciem meam nō
 operui à cōfusionibus & sputo. Hoc etiam futurum fuisse, Psalmogra-
 phus significauit Psal. 129. ita dicēs, למעניתם למעניתם
 על גבי חרשו הררשים הארביב למעניתם
 Hoc est, Supra dorsum meum arauerunt arantes, prolongauerunt sul-
 cum suum. Quod Chaldæus interpres qui præ manibus habetur, ita
 traducit, על גרשמי ראורי ראריא ארביב למורחהוהו
 i. Super corpus meū
 arauerunt arantes, prolongauerunt arationes suas. Vbi propheta præ-
 teritum pro futuro accipiens more prophetico, ad ostendendā infalli-
 bilem futuræ ueritatis certitudinem, in persona Mesiāe locutus est. Su-
 per corpus igitur Mesiāe arantes araturi erant, quia illud Iudæi flagel-
 lis crudelissime cedere debebant. Erant etiam super ipsum sulcum siue
 arationes prolōgaturi, quia illud plagis & percussuris totum repleturi
 erant, iuxta illud Isa. 1. c. dictum, A planta pedis usque ad uerticem, nō est
 in eo

in eo sanitas. Quod etiam purpura in derisum induendus erat, habe-
 tur in expositione libri Gen. R. Moses Hadarsan, super illud eiusdem li-
 bri 49. c. dictū, בבס בין לבשו וברם ענבים טוהה Hoc est, Lauabit in ui-
 no uestimentum suum, & in sanguine uuarum opertorium uel indu-
 mentum suum. Ibi enim sic legitur, Lauabit (inquit) in uino uestimen-
 tum suum. Quando enim ueniet Mesiās, uestitur purpura pulchra ui-
 su, quæ in colore similis erit uino. Sequitur, Et in sanguine uuarū indu-
 mentum suum. Indumentū enim regis Mesiāe erit sericum, rubrum ut
 sanguis, & erit acū pictum desuper alijs coloribus. Et ipse erit caput
 Israel. Et hoc est quod dictum est Isaia 63. cap. מורע ארום ללבושו Id
 est, Quare rubrum est uestimentum tuum? Et in sanguine uuarū indu-
 mentū suum. Sicut dictū est ab eodem propheta ibidē, ובגדיו כרוור בגת
 i. Et indumenta tua sicut calcantis in torculari. Hæc traditio. Vbi licet
 ad literam & uestimentū purpureum quo Mesiās illudendus erat, &
 tunica eius inconsutilis desuper contexta per totum, aperte ponantur.
 Verba tamen tam Isaia, quam Iacob patriarchæ mystice intelligenda sunt.
 Cum enim inquit, Lauabit in uino uestē suā, & in sanguine uuarū oper-
 toriū suum. Diuersis uerbis eandem replicando sententiā, grande my-
 steriū passionis Mesiāe explicare uoluit. Nā dictio hæc Hebraica ענבים
 anauim. i. uuarū quæ in secunda continetur clausula, per regulā grāma-
 ticalem Hebraicā, qua literæ בומאph. i. una pro alia ponuntur,
 mutata ב beth in ו uau, idem est quod humiliū. Et tunc textus huius
 hic erit sensus. Et in sanguine humiliū opertoriū suum, supple lauabit.
 Ut ostenderet Mesiā in sua humilitate opertoriū suum, uel uestimen-
 tum suū. i. corpus suum suo sanguine loturū fuisse. Quod clarius Isaia
 uerba expriment. Quod autem spinis coronandus esset, ex eiusdem
 prophetæ uerbis aperte colligitur, dum 5. c. ait, ברם היה לידידי, i. Vineā
 fuit dilecto meo. Et post pauca, ויקרו לעשות ענבים ויעש באשים Hoc est,
 Et speraui ut faceret uuas, & fecit spinas. Vbi dictio illa hebraica באשים
 beussim, & si ad labruscas, & spinas equiuoca sit, hic tamen spinas, non
 labruscas significat. Quæadmodū ueterū expositiones aperte indicant.
 Et sic exponit R. Ionas hoc in loco, cum ait, Et fecit באשים beussim. i.
 spinas. Sicut dictum est Iob 31. ca. Et pro hordeo באשה baasla. i. spina.
 Quod per præcedentem clausulam insinuat, in qua dicitur, Pro fru-
 mento egreditur tribulus. Quod Rabbi quoque Kimhi affirmat, dicens
 באשים beussim, in hoc textu Isaia genus esse spinarum. Hoc igitur to-
 tum tunc adimpletum fuisse constat, cum ut refert Ioannes 19. ca. Mili-
 tes plectentes, coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & ueste pur-
 purea circumdederūt eum. Ex quibus omnibus patet, Mesiā in sua
 passione uendendū, exprobrandū, & uilipēdendū, flagellis colaphisque
 cædendū, probris cōtumelijsque grauissimis affligendū, ac purpura in-
 duēdū, spinisque coronādū fuisse. Hæc aut ac cetera omnia quæ de Mesiāe
 passiōe p̄missimus, expressius distinctiusque ab ipso Isaia p̄nūciata fuerūt.
 Quod

Quod passionis Messiae mysterium expresse atque distincte ab Isaiā
prænunciatum fuerit. Caput XIII.

CAPNIO,

Dic obsecro, ubi Isaias de passionis Messiae mysterio explicite atque distincte meminerit. GAL. In quinquagesimo tertio capite, Nam in fine 52. de hoc mysterio sermonem incipiens, per totum 53. illud tam expresse, tamq̄ distincte prosequitur. Ut non sicut propheta futura prædicere, sed res gestas tanquam Euangelista, narrare uideatur. Sic enim ait, הנה ישכיל עברי ירום ונשא וגבה מאד : כן יזה כאשר שממו עליו רבים בן משותף מאיש מראו והארו מבני אדם : כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראי ואשר לא שמעו התכוננו : מי האמין לשמעתנו וזרוע יהוה על מי גלחת : ויעל כיוצא לפניו ובשרש מארץ ציה לא האר לו ולא הרר וגראתו ולא מראת וגמרהו : נבזה וחרל אישים איש מבאבות וידוע חלי ובמסתור פנים ממונו נבזה ולא השכנהו : אבן חלינו הוא נשא ומבאבנו סבלם ואנחנו השכנהו נגוע מכה אלהים ומענה : והוא מחולל מפשעינו מרבא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו : כלנו כצאן תעינו איש לדרבו פיננו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו : נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יוכל וברחל לפני גויה נאלמה ולא יפתח פיו : מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ הים מפשע עמי נגע למו : ויתן את רשעים סברו ואת עשיר במותו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו : והוה חפץ וכאן החלי אם השים אשם נפשו יראה ורע יאריו ימים וחפץ יהוה בידו יצלה : מעמל נפשו יראה ישבע ברעתו יצדיק צדיק עברי לרבים ועונתם הוא יסבל : לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל החת אשר הערה למוות יפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע : Hoc est, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur ualde. Sicut stupuerunt super te multi, & sicut despectus, uel dissipatus à uiris aspectus, uel uultus eius, & forma eius à filijs hominum. Sic asperget gentes multas. Super eum stringent Reges os suum, quia quod non fuit narratum eis, uiderunt, & quod non audierunt, intellexerunt uel contemplati sunt. Quis credidit auditui nostro? & brachium Dei super quem, uel cui reuelatum est? Et ascendet sicut uirgultum coram eo, & uelut radix de terra arida. Non est species ei, neque decor. Et uidimus eum, & non erat aspectus, & non desiderauimus eum. Despectus erat, & nouissimus uirorum, uir dolorum, & notus infirmitate, & quasi uelatae facies ab eo, uel, & cum uelatione facierum ab eo. Vilis, & non reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Et nos reputauimus eum ulceratum, percussum deum, & afflictum. Ipse autem uulneratus, uel occisus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina pacis nostrae super eum, & in liuore, uel uulnere eius medicatum est nobis. Omnes nos quasi oues errauimus, unusquisq̄ ad uiam suam

suam declinauit. Et Deus obuiare fecit in eo peccatū omnium nostrū. Oblatus est, & ipse afflictus, uel, libens siue uoluntarius, & non aperiet os suum. Quasi agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondentibus se, obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia, & de iudicio sublatus est, & generationem eius quis enarrabit? Quoniā abscessus est de terra uiuentium, propter scelus populi mei, & ulcus eorū, uel, & ulcus quod erat eis. Et dabit impios in sepulchrum suum, & diuitem in mortibus suis, uel, pro mortibus suis, eo quod iniquitatē non fecerit, neq̄ fuerit dolus in ore eius, & Deus uoluit conterere eum infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, uidebit semen longitudinis dierum, & uoluntas Dei in manu eius prosperabitur. Ex labore animæ suæ uidebit, faturabitur. In scientia sua, uel cum scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit. Ideo diuidam ei in multis, uel participare faciam eum cum multis, & cum fortibus diuidet spoliū, eo quod effuderit, uel exposuerit, uel tradiderit in mortem animam suam, uel se ipsum, & cum iniquis computatus est. Et ipse peccatum multorum tulit, et pro peccatoribus exorabit. Hæc ille. In quibus quidem uerbis multa ipsius Messiae referantur mysteria. Primum quidem est, quod Messias ipse seruus Dei, quo ad humanitatem excellentior futurus erat cæteris sanctis, tam in cælo q̄ in terra existentibus. De quo dicit, Exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur ualde. Hoc enim in libro Sanhedrin, capite Helec, sic exponitur, i. Exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & sublimabitur ualde, plusquam angeli ministerij. i. ministrâtes Deo. Ex quibus Messiam Deum futurum fuisse, cõsequens est. Nam cum solus Deus angelicam excedat naturam, & Messias angelis deo ministrantibus altior futurus esset, qui secundum Talmudistas cæteris omnibus & digniores & sublimiores sunt, ipsum certe Iudæi deum esse, per suas scripturas necessario cõcedere debent. Secundum est de eius exaltatione in cruce, per quam exaltandus, eleuandus, & ualde sublimandus erat, per suā namq̄ passionem & resurrectionem ad se omnia trahere debebat. Idcirco sequitur, Sicut obstupuerunt super te multi, & sicut despectus, uel dissipatus à uiris aspectus, uel uultus eius, & forma eius à filijs hominum, sic asperget gentes multas, aqua scilicet baptismatis. Per quam eos qui legem eius recepturi erāt, ad æternam salutem deducere debebat. Nec obstat, quod propheta quandoque ad secundam personam loquitur, quādoq̄ ad tertiam, cum id more prophetico faciat. Quare reges gentium super eum admirati, os suum stringere debebant, ori suo manum imponentes. Quia quod eis narratum nō fuerat, uisuri essent, & quod non audierant, contemplaturi forent. Certum enim est, quod Messiae mysteria non nisi Israelitico populo narrata à prophetis fuerunt. Ideo

Sedecim mysteria.

Talmudistica expositio.

subdit, Quis credidit auditui nostro: & brachiū Domini super quem, uel cui reuelatum est: Hoc est, Quis unquam credidit nunciationi nostræ, ut his quibus huiusmodi mysterium nunquā narratum fuit, neque unquam reuelatum extitit, qua ratione Deus illud cōsumaturus esset, ipsum firmissime credere deberent? Tertium est, quod Messias in exordio paruulus futurus erat, humilemque habiturus ortum. Cum dicit, Et ascendet sicut uirgultum coram eo, & uelut radix de terra arida. Vbi & ipsius Messie nascentis paupertas exprimitur, & matris eius parientis uirginitas. Ipse enim propter paupertatem uirgulto gracili ac tenui recte in sua natiuitate comparandus erat, & mater eius ob suam uirginitatem terræ aridæ non inepte assimilanda, quoniā nullo prorsus humano semine humectata, ipsum conceptura ac paritura erat. Quartum est, quod in suo progressu fuit despectus, & quasi pro nihilo reputatus. De quo dicit, Non est species ei, neque decor. Et uidimus eum, & non erat aspectus, & non desiderauimus eum. Nam & si textus & desiderauimus affirmatiue dicat, negatiue tamen intelligendus est. Præcedens enim dictio negatiua *ל* Io. i. non, ut ait R. Dauid, duabus clausulis seruit. Ac si diceret, Et uidimus eum, & non erat aspectus, nec desiderauimus eum. Et uolens causam reddere, quare ipsum non desiderarent, statim subiecit, Despectus erat, & prohibitus uirorum, uir dolorum, & notus infirmitate, & cum absconsione facierum ab eo. Quasi dicat, Facies nostras abscondebamus, ne ipsum aspiceremus. Et hoc ideo, quia uilis erat. Vnde nec reputauimus eum. Quintum est, quod propter peccata nostra pati debebat. Idcirco dicit, Vere lāgores nostros imple tulit, & dolores nostros sustinuit. Et nos reputauimus eum ulceratum, percussum Deum, & afflictum. Vbi ualde notandum est, quod textus Hebraicus percussum Deū habet, & non percussum à Deo, ut nostra additio dicit, Ait enim sic textus ipse Hebraicus *מכה אלהים* Mucche Elohim. i. percussum uel uulneratum Deum. Nam si percussum à Deo haberet, *מכה מאלהים* Mucche meelohim diceret, cum prepositione me, quæ à, uel ab, uel de, uel ex, apud Hebræos significat. Sequitur, Ipse autem uulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina. i. correctio pacis nostræ super eum, & in liuore uel uulnere eius, hoc est per liuorem, & uulnus eius, medicatum est nobis.

Sextum est, quod omnes iusti præter ipsum, & matrem eius, de lege cōmuni errauerunt à uia salutis, & ipse omnium peccata portauit, quo ad pœnas scilicet. Idcirco dicit, Omnes nos quasi oues errauimus, unusquisque in uiam suam declinauit. Et Deus obuiare fecit in eo peccatū omnium nostrum, ut ipse scilicet pro nobis omnibus satisfaceret. Septimum est, quod has pœnas seu dolores ad mortem usque uoluntarie & patienter pro nobis sustinuit. Ideo dicit, Oblatus est & ipse afflictus, uel uoluntarius siue libens, & non aperiet os suum. Sicut agnus ad occisio-

nem ducetur, & uelut ouis coram tondentibus se, obmutescet, & non aperiet os suum. Octauum est, quod licet ut homo, passurus esset, & Deus tamen futurus erat omnino impassibilis. Idcirco subdit, De angustia & de iudicio sublatus est, & generationem eius quis enarrabit? Hic enim Deus pater de Messia homine loquitur, dicens, Postquam de his quæ Messie quo ad humanitatem fieri poterunt, sublatus erit, id est cum ea parte sublata consideratus erit, generationem eius quis enarrabit? hoc est, modum & causam incarnationis eius, quis enarrare poterit? Nemini enim tāta facultas dabitur, ut eam plene atque perfecte enarrare possit. Et causam reddens subdit, Quoniam abscissus est, id est abscindetur de terra uiuentium, propter scelus populi mei, & ulcus eorum, uel quod erat eis. Quod pro uulnere originalis peccati accipit. Est enim ulcus (ut medicis placet) antiquum uulnus. Nonum est, quod sicut propheta eum per meritum passionis fidelium redemptorē descripsit. Ita ipsum per diuinitatis potentiā infidelium damnatorē insinuauit, ubi ait, Dabit impios in sepulchrum suum, uel in foueam suam. Hoc est secundum R. Ionathæ expositionem, Tradet impios in gehennā, & diuites diuitiarum qui inique egerint in mortem perditionis. Decimum est, quod omnino iustus, atque ab omni peccato immunis esse debebat, cum dicit, Eo quod iniquitatem non fecerit, nec dolus inuentus fuerit in ore eius. Et Deus uoluit contere eum infirmitate. Quasi diceret, Et si omnino iustus erit, totiusque peccati expers. Pro aliorum tamē peccatis passurus est. Undecimum est, quod propter mortis suæ meritū, plurimos filios spirituales, hoc est, discipulos usque ad mundi finem habiturus esset. Et hoc est quod dicit, Si posuerit, id est quia ponet pro peccato animam suam, uidebit semen longitudinis dierum. Quod de suis fidelibus, suaque fide, quæ in æternum stabit, intelligitur. Sequitur, Et uoluntas Dei in manu eius prosperabitur. Et ratio est, quia ut dicitur, Ex labore, id est pro labore animæ suæ, quem ipse uidebit, saturabitur. Duodecimum est, quod per sapientiam suæ doctrinæ, multos iustificaturus erat. Quare subdit, In scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit. Tertiumdecimum est, quod uictoriam contra diabolium habere debebat, & fortium spolia diuidere, eo quod se ipsum in mortem traditurus esset. Idcirco ait, Ideo diuidā ei in multis, uel participare faciam eum cum multis, & cum fortibus diuidet spoliū, id est spolia. Eo quod exposuit uel tradidit in mortem animam suam, id est se ipsum. Quartumdecimum est, quod tanquam reus & malefactor cum sceleratis connumerandus erat. Idcirco inquit, & cum iniquis computatus est. Quintumdecimum est, quod licet passio eius ad delenda omnium peccata sufficiens esse debebat, non tamen omnium peccata deletura erat, sed eorum duntaxat, qui in eum credituri essent, atque pœnitentiam acturi. Eam ob rem subdit, Et ipse pec-

catum multorum tulit. Sextumdecimum est, quod tanta futura erat Messiae charitas, quod etiam pro suis aduersarijs, ipsumque affligentibus, atque occidentibus, patrem suum eternum orare debebat. Quocirca denique subdit, Et pro peccatoribus exorabit. Quae quidem omnia & singula in domino nostro Iesu Christo completa fuisse, nemo negandum duceret, qui gesta ipsius tam in uita, quam in morte diligenter scrutatus fuerit.

Obiectionis recentiorum Iudaeorum, Isaiae uerba falso exponentium, confutatio per ueterum Talmudistarum expositiones. Caput xv.

CAPITULO,

Esi haec omnia ita prorsus, ut exposuisti, se habeant, iuniores tamen Iudaeorum nobis obijciunt, quod propheta ibi non de Messia (prout tu exposuisti) sed potius ad literam de Iudaeorum populo, quasi de uno homine loquatur. Quemadmodum ex 4. c. de eodem dicit, Filius meus primogenitus Israel. Quamobrem omnes penes recentiores, & praesertim R. Dauid, & R. Selomo, exponentes eadem Isaiae uerba de ipso Iudaeorum populo, omnia quae in eisdem uerbis continentur, uidelicet langores, plagas, despectus, ignominias, & caetera id genus, eidem populo applicant. Eapropter optime quidem faceres, si ad conuincendam eorum perfidiam, eadem ipsa prophetiae uerba, non nisi de Messia exponi posse, per eorum scripturas probando, falsam atque peruersam ipsorum expositionem refelleres. GAL. Verum quidem est, quod R. Selomo, & R. Dauid, ac alij fere omnes iuniores, ut mysterium passionis Messiae, quod in praemissis prophetiae uerbis plane traditur, occultare, atque obfuscare possent, expositione haec extortam, contra literae sensum, ueterumque omnium sententiam, sinxerunt. Sed cum ueritas nunquam lateat, facile est mendaces atque falsiloquos conuincere. Duo igitur hic faciam. Primum quidem, quod praedicta Isaiae uerba nullatenus Iudaeorum populo in hac nouissima captiuitate existenti, applicari possint, ostendam. Deinde uero, quod ipsa eadem uerba non nisi de Messia exponi queant, per scripturas apud eos authenticas & approbatas probabo. Primum itaque ex eo potissimum patet, quod multa quae in eisdem uerbis continentur, nullo modo Iudaeorum populo applicari possunt. Et maxime tria. Quorum primum illud est, Ipse autem uulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Nam licet Iudaeorum populus in captiuitate hac multipliciter sit afflictus: id tamen non propter iniquitates & scelera gentium patitur. Ita ut gentes propter Iudaeorum talia patientium merita, ipsae a Deo saluatae ueniam recipiant, ut ipsi aiunt, qui asserunt gentes uerba haec dicturas. Hoc enim non solum manifeste falsum est, cum sit contra diuinam iusticiam, secundum quam Deus reddit unicuique iuxta opera sua, sed etiam contra ipsorummet sententiam. Qui fere omnes

nemine

nemine discrepante, dicunt, Quod gentes quae modo Iudaicum populum in hac captiuitate supprimunt, & affligunt, similiter sint propter hoc a Deo puniendae. Ad quod probandum illud Ioelis ult. c. dictum inducunt, Congregabo omnes gentes, & ducam illas in ualle Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo. Cum igitur propheta dicat, Quod in liuore siue uulnere huius serui Dei, de quo hic loquitur, medicatum sit alijs. Et quod Deus obuiare fecerit in eo peccatum omnium aliorum hominum. Sequitur sane, quod hic non loquatur de Iudaeorum populo, ob cuius poenas alij non saluantur, sed potius puniuntur. Secundum uero est, cum propheta de eodem seruo Dei loquens, ait, Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. Quod non solum de Iudaeis aperte falsum est, ut per rei euidentiam liquido patet. Eo quod pro maiori parte sint omnes uisuris, iniquitatibus, dolis, sortilegijs, maleficijs, alijsque flagitijs immergi. Verum etiam ex testimonio sacrae scripturae euidenter habetur, quod in captiuitate hac nouissima (ut alibi probauimus) non sunt nisi propter propria eorum scelera. Immo si de peccatis suis poenitentiam agere uellent, statim (ut in sequentibus patebit) redempti essent. Hoc insuper est contra ipsorummet expositionem. Qui praesupponentes, se ipsos in hac captiuitate non esse, nisi propter peccatum magnum, seu magna peccata, quarentesque inter se quod sit peccatum illud, uel quae sint peccata illa: diuersi diuersa sentiunt. Verumtamen in eo omnes conueniunt, quod Iudaeorum populus in captiuitate ista non est, sine peccato seu iniquitate, nec propter aliarum gentium peccata, sed propter sua propria duntaxat. Ex quo palam liquet, quod seruus Dei iste, de quo Isaias loquitur, non potest intelligi Iudaeorum populus, sed Messias ipse, qui a peccato omnino immunis futurus erat. Tertium denique est, cum de eodem seruo dei demum propheta ait, Et pro peccatoribus exorabit. Quod de populo Iudaico in captiuitate hac existenti, haudquaquam intelligi potest. Ipsi enim non solum non orant pro peccatoribus aliarum gentium salute, sed potius pro earum destructione, & praesertim pro Romani Imperij & ecclesiae Christianae pernici ac perditione, existimantes, quod post Romani Imperij defectionem, atque ecclesiae Christi destructionem, se mox ab hac seruitute & captiuitate liberandos esse, ut alibi ostendimus. Ex quo manifestum est, dictum hoc prophetiae, Et pro peccatoribus exorabit, nequaquam de eis uerificari posse. Ex his igitur, atque alijs multis in hac prophetia contentis, quae nullatenus Iudaeorum populo in hac captiuitate existenti, conuenire possunt, clarum atque perspicuum est, ipsum dei seruum de quo propheta loquitur, ipsum Iudaicum populum minime esse posse. Quod autem praemissa Isaiae uerba nemini alij, quam ipsi Messiae recte conuenire possint, non ex praedictis tantum, atque textu ipso clare patet, uerum ex dictis quoque ueterum expositorum clarius atque euidenter apparet. Omnes quippe praesertim antiqui expositores, tam qui Christi antecesserunt aduentum, quam qui post Christum passum fuerunt, eadem ipsa

Secundum.

Tertium.

Isaïæ uerba, nō nisi de Messia intelligi exposuerūt. Sicuti ipse quoq; R. Selomo aperte testatur, dum ipsa exponens, super illud, Ecce intelliget seruus meus, cum reliquis: sic ait, Magistri nostri totum hoc de Messia intelligi affirmant. Quod etiam per multos alios uideri potest, qui diuersis in locis uerba ipsa de Messia fuisse dicta asserunt. Nam in expositione libri Gen. R. Mosi Hadarsan, super illud 24. cap. dictum, ויביאה ייחוס האלה שרה אמר Hoc est, Et introduxit eam Isac in tabernaculū Sarg matris suæ. Sic ad uerbum dicitur, Hic est Rex Messias, qui fuit in generatione impiorum, & reprobrauit eos, & elegit deum sanctum & benedictū, & nomen sanctum eius, ut coleret eum toto corde. Deditq; cor suum ad petendas miserationes pro Israel, & ad ieiunandum, & ad humiliandum se pro eis. Sicut dictum est Isa. 53. c. Et ipse uulneratus est propter culpas nostras, cōtritus propter peccata nostra. Disciplina pacis nostræ super eum. Cumq; filij Israel fuerint peccantes, ipse exorabit pro eis. Quemadmodum dictum est Isaïæ eodem cap. Et in liuore eius medicatum est nobis. Et propterea Deus seruat eum, ut saluet Israel, & ut exultet cum eis in resurrectione mortuorū. Sicut dictum est Deut. 33. c. Beatus tu Israel. Quis ut tu, populus saluatus per Deum, clypeum auxiliatoris tui: Sicut & Isaïas ait 45. c. Israel saluatus erit in Deo saluatione seculorū, uel sempiterna. Nō erubescetis, neq; cōfundemini usq; in secula æternitatis. Hæc traditio. Scriptum præterea est in libro Sanhedrin, cap. Helec, Quod ex domo R. id est à discipulis R. dictum fuit, Quod languidus est nomen Messie, iuxta illud Isaïæ 53. c. dictum, Vere langores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Ibidem quoq; legitur quod dixit R. Si Messias de uiuis est, ipse est sicut magister noster sanctus. Si uero de mortuis, est sicut Daniel uir desideriorum. Vbi glossa R. Selomonis, Si Messias est (inquit) de illis qui adhuc uiui sunt, in ueritate est sicut magister noster sanctus. Ipse enim & langores sustinuit, & sanctus fuit. Si uero de illis est, qui iā mortui sunt. Ecce ipse fuit sicut Daniel uir desideriorum, qui adiudicatus fuit passionibus in lacu leonum, & sanctus, & perfectus, ac princeps fuit. Tamen בגון chegon, id est sicut, non sumitur hic stricte. Hæc R. Selomo. Ex quibus manifeste patet, dubium fuisse apud ueteres Iudæorū, Vtrum tunc Messias uiueret, an mortuus esset. Constabat enim eis, ipsum iam uenisse. Eodem insuper in libro & capite uerba illa, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, eleuabitur, & sublimabitur ualde (ut in præcedenti capite diximus) ita exponuntur. Ecce prosperabitur seruus meus Messias, exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & sublimabitur plusquam angeli ministerij, qui scilicet Deo ministrant. Ex quibus omnibus satis manifeste patet, Quod omnia Isaïæ uerba ab eo loco, Ecce intelliget seruus meus, usq; ad finem 53. capitij, ab antiquis Iudæorū sapientibus de Messia intellecta fuerunt.

Confu-

Confutationis prædictæ confirmatio per Chaldaicam R. Ionathæ paraphrasin in eadem Isaïæ uerba. Caput xvi.

CAPNIO,

Quoniam R. Ionathæ filij Vzielis Chaldaica translatio quam Targum uocant, tantæ apud eos est autoritatis, ut nemo eorum ei contradicere audeat, uelim ad huius confutationis confirmationem, per ipsam Targum eiusdem R. ostenderes, antedicta omnia Isaïæ uerba non posse neq; de populo Israelitico, neque de ullo alio quouis homine, nisi de ipso Messia intelligi. GAL. Nō ab re mi Capnio hoc me facere hortaris. Quando quidem idem R. in sua Chaldæa paraphrasi, omnia eadem uerba (ut nosti) de Messia ad nostrū propositum exponit. Nam ubi Hebraicus textus dicit, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur ualde. Ita ipse Chaldaicè ait, הא יצלה עברי משיחא ירב ויכגי ויחסיף לחרא Hoc est, Ecce prosperabitur seruus meus Messias, exaltabitur, & multiplicabitur, & fortificabitur ualde. Vbi uerò Hebraicus textus habet, Sic asperget gētes multas, super eum stringent Reges os suum. Ipse ita Chaldaicè dicit, בן יברר עממין סגיאין עלוהי ישחקו מלבין ישון יריחו על פרמחו Id est, Sic mundabit, uel eliget gentes plurimas. Super ipsum tacebūt Reges, & ponent manum suam super os suum. Vnde patet, quod uerbum illud Hebraicum קבצי quod ibi ponitur, & æquiuocum est (Nam & aperire, & abbreviare, siue stringere significat) hic non pro eo quod est aperire (ut author nostræ additionis accepit) sed pro eo quod est abbreviare, uel stringere, accipitur. Vbi autem Hebraica litera dicit, Quia quod non est narratum eis, uiderunt, & quod non audierunt, intellexerunt, uel cōtemplati sunt, Ionathas ipse sic ait, ארי דלא ישתעיא, להון חזו דלא שמעו יסהבלי Id est, Quoniam quibus non est de ipso narratum, uiderunt, & qui non audierunt, contemplati sunt. Et ubi Hebraicè dicit, Quis credidit auditui nostro, & brachiū Dei super quē reuelatum est: Sic ipse Chaldaicè dicit, מאן הימין לכסודתנא דא וחקירא Hoc est, Quis credidit annūciationi nostræ huic? & fortitudo brachij uirtutis Dei huiusmodi, super quem reuelata est: Et quod Hebraicè habetur, Non est species ei, neque decor: cum reliquis. Sic idem Chaldaicè exponit, לא חיוו חילא חווייה ולא אימתייה אימות הריוט ויחי ויר קודשא ווייה רבל ריחווינה אהבל ביה Id est, Non erit uisio despicibilis uisio eius, neque reuerentia, uel autoritas eius, reuerentia uel autoritas idiotæ. Sed erit gloria sanctitatis, gloria eius. Et quicumque uiderit eum, contemplantur ipsum. Propter hoc erit ad bonam annunciationem. Et quod Hebraica litera habet, Et quasi uelatae facies ab eo: cum reliquis. Ipse ita Chaldaicè transtulit, לברעין רחיה מסלסא אפי שבינתא מונא בסירין ולא

S 4

Hoc est, Et quasi fuisset ablata, uel remota facies diuinitatis eius à nobis uidentibus, & non reputantibus. Quod autem Hebraicè dicitur, Vere langores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Ipse ita in Chaldaicum uertit, *בין על חובתא הוא יבעי ועוונתא ריליה* Id est, Sic uel tunc pro reatibus nostris ipse exorabit, & peccata nostra propter eum remittentur nobis. Et quod Hebraicè habetur, Disciplina pacis nostræ super eum, cum cæteris. Ita ipse Chaldaicè traduxit, *ובאי לפניה שלמא יסגי עלנא וברגיוותי לפתגמותי חובנא* Id est, Et in doctrina eius pax multiplicabitur super nos, & in morte ipsius, ad sermonem eius, reatus nostri remittentur nobis. Quod uero hebraicè dicit, Omnes nos quasi oues errauimus: cū reliqs, ita ipse Chaldaicè exposuit, *בנלא בענא אחרונא גבר לקבל ארחיה גלינא* Hoc est, Omnes tanquam oues dispersi fuimus, quilibet uersus uiam suam captiuatus erat. Et ex parte Dei beneplacitum fuit, parcere, uel remittere reatus omnium nostrum, propter ipsum. Et quod Hebraicus textus habet, Oblatus est & ipse afflictus uel uoluntarius, uel libens, & non aperiet os suū. Sic ipse Chaldaicè traduxit, *בעי והוא אתהב ועד לא פתח פומיה אתקבל* Hoc est, Exorauit, & ipse exauditus est, donec non aperuit os suum, suscepturus robustos gentium. Et ubi Hebraicè habetur, Quasi agnus ad occisionem ducet, & reliqua. Sic idem Chaldaicè dicit, *באמרא לנבסתא ימסר וברחל דקדם גווחא שתקא וליה לקבליה ופתח פומיה ומליל מילא* Id est, Sicut aries occisioni tradetur, & sicut ouis coram tondentibus se, mutefiet. Et non erit qui pro eo aperiat os suum, & loquatur uerbum. Et quod Hebraica litera habet, Et generationem eius quis narrabit: Sic ipse Chaldaicè transtulit, *ופרושן דיתעבין לנא ביומותי* Hoc est, Et mirabilia quæ fient nobis in diebus eius, quis poterit enarrare: Quod autem Hebraicè legitur, Dabit impios in sepulchrum suum, & diuitem in mortibus suis. Ita ipse Chaldaicè exposuit, *וימסר ית רשיעייא לגיהנם וית עתירי נבסיא רמנסר במותא ראברנא* Id est, Et tradet impios in gehennam, & diuites diuitiarum, qui inique egerint, in mortem perditionis. Et quod Hebraicè dicitur, Et Dominus uoluit contere eum infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, & reliqua. Ita ipse Chaldaicè quoque exposuit, *ומן קדם יהוה הוה רעוא למצרת לרבאח ית שארא דעממייא בריל לנסמא מחובין נפשיותן יחון במלכות משחתן יסגון בנין ובנן יורבין יומין ועברי אוריחא דיהוה ברעותיה יצלחין* Hoc est, Et ex parte Dei beneplacitum fuit, ut conflaretur, & contereretur residuum populi sui. Ut mundarentur à reatibus suis animæ ipsorum, & uideant Regnum Messiae sui. Multiplicabunt filios & filias, qui prolongabunt dies. Et facientes legem Dei, in beneplacito ipsius prosperabuntur. Quod etiam Hebraicè dicit, In scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit.

portabit. Ita quoque ipse transtulit, *באבמותיה יזבי זבאין בריל לשעברא* Id est, In sapientia sua iustificabit iustos, ut obliget multos ad legem, & pro reatibus eorum ipse exorabit. Et quod demum Hebraicus textus habet. Eo quod exposuit uel tradidit in mortem animam suam, cum reliquis, usque in finem. Idem ipse ita Chaldaicè traduxit, atque exposuit, *חלה רמסר למותא נפשיה ויה מרורייה שעברא לאוריחא והוא על חובין סגיאין יבעי ולממרייה ישחביק בריליה* Hoc est, Pro eo quod tradidit in mortem animam suam, uel se ipsum, & transgressores obligauit ad legem. Et ipse pro reis multis exorabit, & transgressoribus parceretur propter ipsum. Ex hac igitur Chaldaica translatione palam ostenditur, predicta omnia Isaie uerba ab exordio usque in finem, alij nemini, quam ipsi Messiae recte competere posse.

Quod Deus in cruce suspendendus erat, crucisque affigendus. Et ille est Messias, qui morte crucis moriturus fuerat. Caput XVII.

CAPITULO,

Quamuis per ea quæ de Messiae passione hactenus dixisti, ita Iudæorum nostri temporis perfidia contineatur, ut amodo nec hircere quidem audeant. Ut tamen clarius adhuc eorum arguatur impietas, qui propterea Dominum nostrum Iesum negant uerum fuisse Messiam, quod cruci fuerit affixus. Licet plerique eorum ipsum suspensum fuisse mentiantur. Eapropter Messiam ipsum Deum & hominem in cruce suspendendum, ac morte crucis obiturum fuisse, per eorum quoque scripturas ostendas, necesse est. GAL. Duo igitur hic me facere oportet. Primum enim Deum ipsum suspendendum, crucisque affigendum fuisse, probandum mihi est. Et demum, quod Messias ipse morte crucis moriturus erat. Quod Deus itaque suspendendus esset, Deuter. 28. cap. satis clare habetur, ubi sic dicitur, *וחיי חייך תלאים לך* Hoc est, Et erunt uitæ tuæ suspensæ tibi coram, & timebis nocte ac die, & non credes in uitas tuas. Vbi ideo fortassis pluraliter uitas dixit, Quia sicut gemina est Messiae natura, ita & eius uita, Deus scilicet & anima. Hæ autem Messiae uitæ quæ pro nobis in cruce suspendendæ erant, nostræ sunt. Nam de uita quidem quæ Deus est, ita Deuter. 30. cap. legitur, *והוא חייך ואורך ימיו* Id est, Ipse est enim uita tua, & longitudo dierum tuorum. Quod Messias quoque uita sit, probatum est iam supra. Nam & ipse Dominus Iesus id ipsum testatus est, dicens, Ego sum uia, ueritas, & uita. In Beresith etiam Rabba קטנה Ketanna, id est in expositione minori libri Genesis, hoc certe mirabile quod dicturus sum, scribitur, super illud 22. cap. eiusdem libri dictum, *ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק* Et accepit Abraham ligna holocausti, & posuit ea super Isaac filium suum. Sic enim ibi dicitur, Sicut *זה* ze, id est iste, hoc est, Deus qui

qui baiulat crucem suam super scapulam suam. Simile quoque huic habetur in libro ברכות Berachoth. i. Benedictionum, Ierosolymitano, in ca. quod incipit, באימתו קורין Meemathai korin. i. Quando legunt. Ibi enim sic dicitur, Et fuit, cum compleuit Selomo orando ad Dominum uniuersam orationem, & deprecationem hanc, surrexit de conspectu altaris Domini, procumbens super genua sua, & manus eius erant expansae ad caelos. Dixit R. אבחי Abhu, Et manus eius erant expansae ad caelos. Nam sicut זה Ze. i. iste crucifixus, uel in cruce extensus erat stans. Hec ibi, זה Ze quod Latine interpretatur iste, hoc in loco non est nisi Deus. Quod per id quod in libro מנחות Menahoth. i. oblationum, in cap. quod incipit המנחות Hammenahoth. i. Oblationes, scribitur, maxime probatur. Vbi sic dicitur, חקבב בקרא זה שנאמר זה אלי ואנוהו. i. Deus sanctus & benedictus uocatur Ze. i. iste. Sicut scriptum est Exo. 15. c. Ze. i. iste Deus meus, & glorificabo eum. Haec traditio. Secundum ergo duas istas traditiones, Deus sibi crucem humeris baiulaturus erat, & cruci manibus extensis, affigendus. Cum autem Deus ex sua natura haec pati non possit, de Messia necessario intelligenda sunt, qui deus & homo futurus erat, & morte crucis moriturus. Quod autem manus & pedes ipsius Messie in cruce fodendi essent, Psalmographus Psal. 22. pronunciauit dicens, בי סבבתי בלבים ערת מרעים הקפוני ברו ירי ורגלי. i. Quoniam circumdederunt me canes. Concilium malignantium oblederunt me, foderunt manus meas & pedes meos. Sophrim tamen. i. Scribe dictionem illam ברו caru. i. foderunt in בארי caari, quod sicut leo significat, mutant, scripturam simul & sensum peruerterunt. Quod multis quoque alijs in locis eos fecisse, in primo libro latissime ostendimus. Verum tamen quidam ex nostris (licet pie & bono zelo) aiunt. Quod cum textus Hebraicus hic dicit, Sicut leo manus meae & pedes mei, siue manus meas & pedes meos, constructio defectiua ibi sit, subaudiendumque, Impij tanquam leo manus meas & pedes meos foderunt, perforauerunt, fixerunt, aut male tractauerunt. Ad quod probandum, Chaldaicam translationem inducunt, quae hoc loco sic habet, מטול דאחורי עלי רשיעי רמחולן לבלבית סגיאוי בנישת מבזשין אקפוני ובחן היר ארויא ירי ורגלי. Id est, Quoniam uallauerunt me impij, similes canibus plurimis, congregatio malignorum circumdedit me, mordentes ueluti leones manus meas & pedes meos. Ex quo inferunt, Hebraeos locum hunc non corrupisse. Sed ut uerum fatear, hoc eorum dictum mihi minime placet. Tum primo, quia & si in infinitis penes codicibus, quos nunc Iudaei passim praemanibus habent, בארי caari, id est sicut leo deprauatum sit: in aliquibus tamen uetustissimis ברו caru, quod idem est quod foderunt, scriptum adhuc reperitur. tamen si Iudaei in eisdem non ברו caru, ut scriptum est, sed בארי caari, legant. Dicunt enim ibi בתיב בארי catheu, id est scribendum esse ברו caru, sed קרי kare. i. legendum בארי caari.

caari. Qui est tertius deprauandae scripturae modus, ut latius in primo libro ostensum est. Tum deinde, quia cum translatio Chaldaica quam inducunt, non sit Ionathae filij Vzielis, qui annis pluribus Christi ortum antecessit, sed R. Ioseph caeci (ut ipsimet affirmare uidentur) qui annis ferme trecentis quadraginta post Christum passum claruit, non mirum uideri debet, si deprauationem hanc secuta, ita hoc loco habeat. Quamuis ipsa quoque multum contra Iudaeos nostri temporis (quod maxime animaduertendum est) & hic, & alijs plurimis in locis ad propositum nostrum faciat. Tum demum, quia quod non בארי caari. i. sicut leo, sed ברו caru, id est foderunt, hic scriptum fuerit, non solum in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarsan (ut in 8. cap. primi libri uisum est) liquido patet, super illud. Et Abraham adhuc stabat coram domino. Verum, etiam per 70. interpretum aeditionem, qui ita haec uerba transtulerunt, *ἐπὶ ἐκκλιωσάν με κύνες πολλοί, στυγαγαγῆ πονηρομένων πεδισχόμ με, ὠρῆσαν χείρασ μου ἢ πόδια μου.* Ex quo manifeste liquet, quod ברו caru. i. foderunt, & non בארי caari, hoc est sicut leo, hoc loco scriptum erat. Id etiam ex translatione illa Chaldaica, qua Indi atque Aethiopes utuntur, potissimum uideri potest. Sic enim habet. *פזו ז: אר פפ: פא ר. ל. פ:* Canauuni oyouiya uaogariya. Id est, Vulnerauerunt, uel foderunt manus meas, & pedes meos. Non ergo Dauid in persona sua haec uerba protulit, ut iuniores Iudaeorum delirantes aiunt, sed in persona Messiae, quem talia passurum prauidebat. Quod etiam ex immediatè sequentibus aperte insinuatur. Cum dicitur, אספר כל עצמותי המה יבישו יראו בי ו יחלקו. Hoc est, Numerabo omnia ossa mea, uel omnes litigatores meos. Ipsi considerabunt, & despicient me, diuident pannos meos sibi, & super uestem meam mittent sortem. Cum igitur haec nunquam Dauid passus sit, nec unquam in eo completa fuerint, de Messia ea intelligi oportet, praesertim cum scriptum sit in libro שבוע Sabbath, in cap. quod incipit, במה האשה יוצאה Bamme haiffa yocza. i. cum quo uxor egredietur, R. הייא Hiya dixisset, omnes prophetas non prophetae, nisi de diebus Messiae. Prisci quoque Talmudistae illud Zachariae 12. cap. dictum, והבישו אלי את אשר דקרו. i. Aspicient in me quem transfixerunt, Messiae filio Ioseph attribuunt, ut refert ibidem R. Dauid Kimhi, Quod per ea etiam quae in libro סוטה Succa, in cap. החליל החליל Hahalil hammiffa habentur, facile probatur. Ibi enim sic legitur, Scriptum est Zachariae 12. cap. וספרה הארץ משפחה משפחה לבר. Hoc est, Plangent terra familiae familiae seorsum. Hic planctus ad quid fiet: controuersia est ibi inter Rabbi דוסא Dossa, & magistros. Vnus enim dicit, quod planctus ille fiet super Messia filio Ioseph, qui occisus erit. Et alter ait, quod super fomite qui interficietur erit, בשלמא Bislama, id est in pax ei qui dixit, quod planctus antedictus fiet super Messia filio Ioseph. Hoc est enim quod scriptum est Zach. 12. והבישו אלי את

את אשר דקרו וספרו עליו במספר על היחיד והמור עליו בהמור על הכבוד :
 Hoc est, Et aspicient in me quem transfixerunt, & plangent super eum
 quasi planctum super unicum. Et dolebitur super eum, sicut doleri so-
 let super primogenitū. Hæc traditio. Quamuis autem expositores ibi
 indiscussum dimittant. Vtrum Messias ille dicatur filius Ioseph, quia
 ex tribu Ioseph proditurus esset, an à patre uocato Ioseph. Dictum ta-
 men Talmudistarum de Christo Domino nostro intelligitur. Quem
 ideo Talmudistæ filium Ioseph appellarunt, quia alium patrem in ter-
 ris habiturus non erat, nisi putatiuum, Ioseph scilicet matris suæ uirgi-
 nis sponsum, qui ut referunt Euangelistæ, pater eius putabatur. Quam
 ob rem & ipsa gloriola Virgo dixit ei apud Lucam 2. c. Fili quid fecisti
 nobis sic? Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Ex hac igitur
 traditione necessariò sequitur, Deum ipsum uulnerandum, transfi-
 gendumq; fuisse. Nam cum ea uerba, Et aspicient in me quem transfixe-
 runt. Quæ ueteres Talmudistarum de Messia intelligi uoluerunt, in
 persona Dei propheta protulerit, ac si Deus ipse crucifigendus esset.
 Quod nec excogitari quidem potuisset, nisi diuinitas cum humanitate
 in ipso Messia hypostaticè unienda fuisset. Consequens profectò est,
 Messiam qui crucifigendus erat, Deum & hominem futurum fuisse.
 Cum præterea spiritum gratiæ super homines effundere, nemini nisi
 soli Deo conueniat, clarum certe est, eum omnino Deum esse, in cuius
 persona propheta loquitur, dicens, ושמעתי על בית דוד ועל יושב ירושלים
 ושמעתי על בית דוד ועל יושב ירושלים ושמעתי על בית דוד ועל יושב ירושלים
 Hoc est, Et effundam super do-
 mum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuo-
 tionum, siue precum. Et aspicient in me quem confixerunt, uel transfi-
 xerunt. CAP. Iuniores Iudæorum tam euidentis passionis Dei & ho-
 minis testimonium deprauare non ualentes, aiunt hoc in loco, Respi-
 cient in eum, & non in me, apud eos scriptum esse. GAL. Primum eorū
 falsitas ex eo patet, quòd omnes antiqui eorum libri (ut ipse opti-
 me nosti) ita prorsus habent, ut ego scripsi atq; traduxi. Deinde uero
 per Chaldaicam R. Ionathæ translationem, quæ sic eadem uerba Chal-
 daicè profert. Et effundam super domum Dauid, & super habitatores
 Ierusalem spiritum pietatis & miserationum, & respicient in me quem
 transfixerunt. Quare & idem propheta 13. ca. ait, ואמר אליו מה המכות
 האלה בין ירוד ואמר אשר הביתי בית מאתכי : חרב עורר על רעי ועל גבתי
 Hoc est, Dicet ad eum,
 Quid sunt plagæ istæ inter manus tuas? Et dicet, His plagatus sum in
 domo eorū qui me diligebant. i. qui me diligere debebāt. Framea susci-
 tare super pastore meū, & super uirū socium meū, uel cōsimilem mihi,
 seu coherentē mihi, ait Deus exercitū. Percute pastore, & dispergen-
 tur oues. Ex quibus omnibus luce clarius constat, Messiam Deum &
 hominē crucis patibulo suspendendū fuisse, atq; crucis morte obiturū.

Ad lu.

Ad Iudæorum obiectum responsio, qui ideo Christum Deum non fuisse
 asserunt, quia in cruce se à Deo derelictum clamauerit. Cap. XVIII.

CAPNIO,

Ic nobis sese opponit recentiorum Iudæorum impia perfidia:
 Si Christus uester (inquiens) Deus fuit, Cur mox in cruce mo-
 riturus, se à Deo derelictū clamauit, dicēs, אלי אלי למה עזבתני
 Eli eli lama azabtani. Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereli-
 quisti me? Si enim Deus & homo fuisset, nunquā homo ille à Deo cui
 hypostaticè (ut ais) unitus erat, deserere potuisset. Quoniam ut ipsimet
 asseritis, quod semel assumpsit, nunquam dimisit. Quare cum se à Deo
 derelictū clamauerit, palàm ipsemet se Deum non esse, protestatus est.
 H O G. Ad hoc Hieronymus dicit, Christum cecinisse in cruce Psal. 21.
 aliosq; sequentes, usq; ad illum Psal. 30. uersiculum, In manus tuas Do-
 mine commendo spiritum meum. Ex quo sequitur, q; uerba illa Deus
 meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? non ideo dixerit, ut se à deo
 derelictum ostenderet, sed quia, cum alijs eorundem Psalmorū uerbis
 sibi dicenda occurrerint. GAL. Ego quidem Hieronymo non con-
 tradico, sed unum hoc adiicio, Quòd quemadmodum Iudæis etiam di-
 xit apud Isaiam 33. cap. Et quare moriemini domus Israel? Non quidem
 ut hoc ab eis disceret, quin potius, ut eos ad suæ perditionis considera-
 tionē salubriter excitaret. Ita quoq; Christus cum in quantū homo cla-
 mando à Deo quæsiuit, ut quid eum in manibus Iudæorum ad illuden-
 dum, conspuendum, flagellandum, crucifigendū, occidendūq; dere-
 liquisset, non quasi ignarus, nec quasi de Deo conquerens, uel ipsum
 arguens, id fecit, sed ut Iudæos ipsos audientes, ad saluberrimam suæ
 passionis considerationem, fidemq; induceret. Quod uerba mox ibi-
 dem sequentiā aperte insinuant. Nam cum in persona Messia prophe-
 ta (ut dictum est) dixisset, אלי אלי למה עזבתני Hoc est, Deus meus,
 Deus meus, ut quid dereliquisti me. Statim immediatè subiecit, רחוק
 מישועתי רבוי שאגתי Hoc est, Longe à saluatione mea uerba rugitus
 mei. Verba utique rugitus Christi, quibus ut homo se à Deo suo dere-
 lictum clamauit, in cordibus Iudæorum eum occidere cupientium, lon-
 ge fuerunt à saluatione eius, qua ipsum Deus suscitauit, atq; in cœlum
 uidentibus discipulis eleuauit. Vel aliter. Cum enim in sexto libro ex-
 prilcorum Talmudistarum sententia dictum sit, saluationem nostram
 saluationem Dei esse, eo quòd Deus saluando Israel, se ipsum salua-
 re dicatur. Hinc & Messias ipse qui humanum genus saluaturus erat,
 saluatus pro eo quod est saluator, plerunq; dicitur. Eam ob rem haud
 incongrue dici etiam potest, Verba rugitus, id est lamentationis Chri-
 sti longe à saluatione eius, hoc est à redemptione humani generis futu-
 ra fuisse, quo ad illos scilicet duntaxat, qui propter impoenitens & ob-

T

Iudæorum iu-
niorū obiectio

Confutatio.

stinatum cor eorum non erant humanæ redemptionis fructum percepturi. Quare & mox ipse subiiciens, Sitio inquit, id est salutem omnium desidero, quia pro omnibus patior, & si non omnes sint merito passionis meæ saluandi. Et in hunc sensum Chaldæus interpretis prædicta uerba trāstulisse uidet. Cum ita Chaldaicè ait, אלהי אלהי בואל מוח שבקתני Id est, Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me, longe à redemptione mea uerba lamentationis meæ. HOG. Aeditio nostra longe aliter habet, quàm ipse trāstulisti. Sic enim habet, Deus Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti: longe à salute meā uerba delictorum meorum. GAL. Vt inspicienti euidenter patet, pro fide Christiana longe melius Hebraica ueritas hic habet, quàm nostra siue Græca, siue Latina habeat aeditio. Cuius autores nescio quo spiritu moti, pronomen hoc meus à principio eiusdem uersiculi remouerunt, & in medio eius respice in me addiderunt, atq; in fine ipsius, uerba rugitus mei, in uerba delictorum meorum mutauerunt. Quæ quidem tria, hoc est minuere, addere, mutare, multis alijs in sacre scripturæ locis tam, apud Græcos, quàm apud Latinos sæpissime fecisse comperiuntur. Ex eo igitur quod saluator noster se à Deo derelictum clamauerit, ipsum Deum non fuisse, minime concludere poterit falsa nimium Iudæorum nostri temporis calliditas. Neq; etiam nos arguere ualebit, quod Deum omnino impatibilem, immortalem, & incommutabilem, crucifixum, clauis ac lancea trāsfixum, mortuumq; & fateamur, & credamus. Cum hæc omnia Messiam ipsum Deum & hominem, non utiq; secundum diuinitatem, sed secundum naturā nostræ mortalitatis assumptam, passum asseremus. Quæ omnia nobiscū propheta, cæteriq; sancti patres, ac ueteres Talmudistæ longe ante nos, & facti sunt, & crediderunt, ut in præmissis liquidò patuit. Quas ob res haud inepte ipsi (ut suprā uisum est) eum אל נערץ El naaraz, i. Deum contractum, siue contritum, aut territum uocauerunt. Est enim אל El, id est Deus, secundum formam Dei, Et נערץ naaraz, id est cōfractus, seu cōtritus, uel territus secundum formam serui. Secundum quam in sua passione, ut refert Marcus 14. c. cepit pauere & tedere, fuitq; flagellis contritus, colaphis alapisq; cæsus, atq; crucifixus, & clauis ac lancea confossus, atque contractus. Quapropter Psalmographus Deum alloquens, & impiorum iudicio, ipsum contra ea quæ de Messia promiserat quasi facientem, quodammodo arguens sic Psal. 89. ait, ואתה גזרת ואתה נזרת Id est, Et tu repulisti, & abiecisti, transgressus es, uel excessisti, uel iratus es cum Messia tuo. Neglexisti pactum serui tui, profanasti in terra coronam eius. Et post pauca, ואתה גזרת ואתה נזרת לנצח הבער כמו אש המות, Hoc est, Usquequo Deus occultabis te, in æternum exardescet uelut ignis ira tua: Vbi glossa R. Abraham Auen Ezra. Usquequo (inquit) Deus occulta-

occultabis te, ex una parte scilicet uel ex uno angulo aut uertice quasi occultatus sis, ita quod non uideas mala Messie tui, sed exardescat sicut ignis contra eum ira tua: Et infra, איך חסריר הראשונים ארני גשבעת לרור באמרתך .i. Vbi sunt misericordiæ tuæ priores Domine, quas iurasti Dauid per fidem tuam. Vbi glossa eiusdem R. Abraham ait: Ac si dicat, Statue Domine iuramentum tuum, quod de aduentu Redemptoris fecisti. Et demum, ברור יהיה לעולם אמן ואמן Hoc est, Benedictus Deus in eternū, amen amē. Vbi glossa ipsius R. Sēsus est inquit, Quod Psalmista uiderit per spiritum sanctum Messie aduentum, ideoq; dedit laudes nomini Dei, hoc est Deo. Fuit autem in Hispania quidam magnus sapiēs, & probus homo, cui Psalmus iste grauis admodum erat, & usq; adeo, quod ipsum nec legere poterat, nec patienter audire, eo quod Psalmista graua contra Deum hic loquatur. Hæc ille.

Quod Messias in sua morte felle & aceto potandus erat, eoq; moriente, tenebræ super omnem terram fieri debebant. Caput XIX.

CAP NIO,

Quoniam legimus Christū redemptorem nostrum in sua passione felle & aceto potatum, tenebrasq; super uniuersam terram eo moriente, fieri contigisse. Eam ob rem ad magis exprōbrandam impiam obstinatamq; Iudæorū nostri temporis incredulitatem, hæc omnia in morte Messie accidere debuisse, per eorum scripturas probandum quoq; est. GAL. Primum itaq; notandum est, quod legitur in libro Sanhedrin, in cap. quod incipit, נגמר חרין Nigmar hadin, id est, Diffinitū est iudicium. Vbi sic ad uerbum dicitur: Dixit R. חסדא Hasda, Quod egressurus occidendus potabatur puluere in censi in cypho uini, quatenus separarentur sensus eius ab eo. Sicut dictū est in Prouer. 31. cap. הן שבר לאובר ויין למרי נפש Hoc est, Date ebriatiuum perditō, & uinum amaro animo. Erāt autem in Ierusalem mulieres honeste, quæ hæc sponte mittebant. Hæc Talmud. Bonum igitur uinum Domino Iesu Christo, alijsq; cum eo crucifigēdis ad hoc missum Iudæi biberunt. Quare tunc impletum est, quod longe ante per Amos cap. 2. dictum fuerat, ויין עושים ישתי בית אלהים Id est, Et uinum damnatorum bibet domus Dei eorum. Quasi diceret, Vinum damnatorum bibet domus Israel, & quod maioris erit facinoris, uinum etiam Dei eorum. Neque tamen cuiuspiam inconueniens uideri debet, quod paucorum admodum Iudæorum factum, domui Israel propheta attribuat. Cum ibi non solum ingens populi multitudo adesset, faciētibus quod dictum est, consentiens, uerum eorum quoque de quibus Matth. 27. capite dicitur, Quod similiter & Principes sacerdotum illudentes cum scribis & senioribus dicebant, Alios saluos fecit, se ipsum non potest

tera uera est, neque quam ipsi habent, neque quam nos habemus, sed illa quam prius posui. Antiqui namque eorum sapientes, quos סופרים Sophrim, id est scribas nuncupant, attendentes prophetam eadem uerba in persona Dei protulisse. Fetoremque ad nasum eius poni, & inconueniens, & impossibile esse existimantes. Ne huiusmodi locutio in simplicium scandalum cederet, scripturam hanc quemadmodum & alias eius generis quamplurimas, commutauerunt. Vt latius in primo libro ostendimus. Hic autem ad nasum meum scriptum erat, quod ipsi mutant ad nasum suum scripserunt. Vt ibidem quoque per eorum scripturas probauimus. Quod autem Messia moriente, sol obscurari debebat, tenebraeque per uniuersam terram fieri, longe ante per Amos prophetam nunciatum fuit, sic 8. cap. dicentem, ותיה ביום ההוא נאם ארני יהוה והבאתי השמש בצהרים והחשכתו לארץ ביום אור: והפכתי הגיבם לאבל וכל שיריכם חסותי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחו Hoc est, Et erit in die illo, ait Dominus Deus, & occidere faciam solem in meridie, & tenebrificare faciam terram in die lucis, Et conuertam festiuitates uestras in luctum, & omnia cantica uestra in lamentum. Et ascendere faciam super omnia dorsa saccum, & super omne caput caluicium, uel depilationem. Tenebras uero factas fuisse ea die & hora, qua Christus mortuus est, nemo it inficias. Cum id uel gentiles ipsi testentur. Depilationem autem hanc atque lamentationem inconsolabilem tunc, aut parum post fieri contigit. Cum scilicet 40. anno ante templi euerisionem, Iudicibus Iudaeorum ex consistorio Gazith expulsis, omnis ab eis iudiciaria potestas ablata fuit. Sicut in quarto libro latissime patuit.

De merito passionis Messiae, & mortis, ac effusionis sanguinis eius.
Caput XX.

CAPNIO,

 Vm per meritum passionis Christi humanum genus saluatum sit. Ideo ut nihil de Messiae passione praetermittatur, de merito nunc passionis, mortis, & effusionis sanguinis eius, aliquid ex Iudaeorum scripturis patefacias. GAL. Faciam equidem. De merito itaque passionis Messiae id nunc solum audiendum sit, quod in libro qui apud eos ספרי Siphre uocatur, ex uerbis R. Iosifis hoc modo scriptum est, Egredere & disce meritum regis Messiae, ac praemium iustorum ab antiquo Adam. Cui non fuit datum, nisi unum praecipuum de negatiuis, & transgressus est illud. Vide quot mortes decretae sunt ei, & generationibus eius, generationibusque generationum, usque ad finem omnium generationum. Porro quamnam mensura multiplicatur, mensura ne boni, an mensura uindictae? Esto dicēs, quod mensura boni multiplicatur, mensura uero uindictae minuitur. Quasi dicat, Deus semper citra condignum punit, & ultra condignum remunerat. Rex igitur Messias

Messias afflicto & humiliato ieiunio, poenisque affectus, meritum & praemium omnibus retribuet. Sicut dictum est Isa. 53. cap. Et Dominus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum. Haec Talmud. Hoc etiam modo argumentatus est Paulus ille summus Talmudista, cum ad Romanos scribens 5. ca. ait, Si unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Iesu Christi, in plures abundauit. Meritum autem mortis Messiae ex eo maxime ostenditur, quod in eodem libro, ita legitur, מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם באותה שעה ויהודה לעולם השב ונסתי רמס לא ניקתי ובפר ארמותי עמו מגיון אתה אומר שהריגתו שכיר ארמות העולם בפרה היא להם לעולם הבא שנאמר מוזכור לאסת אלהים באר גרים בנהלתו; Id est, De iniquitate filiorum Iudae, qui fuderunt sanguinem innocentem in terra eorum in illa hora. Et Iudas semper manebit, & parcam, sanguini uero eorum non parcam. Parcet tamen terra eius, id est cadauer eius populo suo. Et unde habes, quod mors eius, quae est in manu gentium mundi, parcet eis in seculo uenturo? Quia dictum est in Psalmo Asaph, Deus uenerunt gentes in haereditatem tuam. Haec traditio. Ex qua manifeste liquet, per mortem Messiae, futuram fuisse peccatorum remissionem. Tum ex eo quod dicit, quod terra eius, id est cadauer eius parcet populo suo. Tum etiam, quia ait, quod mors eius scilicet Messiae parcere debebat gentibus in seculo uenturo, id est tempore Messiae. Et recte quidem. Nam Messias ipse pro humani generis salute, & praesertim propter saluandos patres moriturus erat. Quod ex commentarijs R. Mosifis Hadarsan palam ostenditur, super illud Psal. 49. ורחי עור לנצה לא יראה Hoc est, Et uiuet ultra in sempiternum, & non uidebit infernum, cum uiderit sapientes morientes, uel, uti uidebit sapientes morientes, ut aliqui interpretati sunt. Cum sic ibi dicitur, אביר רבי משה הררשן זה הפסוק נאמר על מלך המשיח שימות בדי לפדות את האבות Hoc est, Dixit R. Mosifis Hadarsan, Hic textus dictus est de Rege Messiae, qui morietur propter redimendos patres. Et post modum uiuet in sempiternum. Nec uidebit infernum, quemadmodum sapientes, qui moriuntur. Quod autem non nisi per sanguinis Messiae effusionem, & a peccatis mundandi essent fideles, & ab inferno liberandi, patet per illud Zachariae nono capite dictum, גם את כרם בריהו שלחתי אסיריך מבור אין מים כי Hoc est, Etiam tu per sanguinem pacti tui, emisi captiuos tuos de puteo, in quo non sunt aquae. Ad cuius dicti intellectum, notandum est, quod haec dictiones tu & tuos, hic posite, foeminini sunt generis. Ideo eas ad aliquod foemininum, cuius mentio praecesserit, referri oportet. Ad quod autem foemininum sint referenda, ostendit ibidem, cum paulo ante haec uerba sic dicitur, גילי מאר בת ציון הריעי בת ירושלם Id est, Exulta ualde filia Syion, iubila

Expositio R.
Selomonis.

filia Ierusalem. Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus ipse. Vbi Ionathæ Chaldaica translatio sic dicit, *חרא לחרא בנשתה ציון גילי סהלא* Hoc est, Exulta in unū ecclesia Syion, iubila ecclesia Ierusalē. Ad filiā igit. i. ecclesiā Syion & Ierusalē referēda sunt hæc pronomina ibi posita, cum dicitur. Etiam tu in sanguine pacti tui, emisi captiuos tuos de puteo, in quo non sunt aquæ. Quæ quidem uerba sic R. Selomo exponit: Etiam tu ecclesia Syion & Ierusalem saluaberis cum Messia: sicut ipse iustus est & saluatus. Per sanguinem pacti tui, id est per meritum sanguinis pacti, qui effusus est super uos in Sinai. De quo dictū est Exo. 14. cap. Ecce sanguis pacti, quod scidit Dominus. Emisi captiuos tuos de puteo, id est de captiuitate. Hæc ille. Cum inquit de puteo, id est de captiuitate, hoc non potest intelligi de puteo captiuitatis Ægypti, uel Babylonis, cum aquis utraq; abundet, & propheta puteum de quo loquitur, carere aquis dicat, Quare de puteo gehennæ in quo non sunt aquæ, sed ignis & sulphur, dictū eius intelligi oportet, ut patet in prologo *אבה רבתי* Echa rabbethi, id est expositionis planctus Ieremiæ. Vbi sic dicitur, Deus sanctus & benedictus promisit nobis, quod eriperet nos de gehenna per meritum circumcisionis. Et ubi hoc dixit: Apud Zachariam dicentem, Etiam tu per sanguinem pacti tui, emisi captiuos tuos de puteo, in quo non sunt aquæ. Hæc traditio. Cum autem dicit per meritum circumcisionis futuram fuisse saluationem, per meritum effusionis sanguinis Christi intelligi uoluit, cuius typum circumcisio gessit. Nam cum omnes patriarchæ & prophætæ, omnesq; sancti patres quātumcunq; sancti, qui circumcisionem acceperunt, usq; ad passionem Christi, ad infernum descenderint, ut patet in multis locis Talmud, & præsertim in libro qui *הגיגה* Haghiga dicitur, in ca. quod incipit *הכל הייבין* Haccol hayyabin, id est omnes sunt obligati, ut latius in præcedentibus ostendimus. Consequens plane est, quod nō per meritum circumcisionis, sed per meritum passionis Christi, cuius figuram circumcisio gerebat, eramus ab inferno liberādi. Præterea cum nec peccatorum uenia, nec satisfactio, nec per consequens animarum saluatio, nisi per sanguinis effusionē fieri debuerit, ut patet in libro *יומא* yoma, id est Dierum, in cap. quod incipit, Septem dies ante diem propiciationis. Vbi sic ad uerbum legitur, Non est uenia, uel peccati remissio, nisi per sanguinem. Sicut scriptum est Leuit. 17. cap. *כי חרם הוא בנפש יבשר* Id est, Nam sanguis ipse pro anima satisfacet, uel animæ parcere faciet. Saluatio autem cum non nisi per Messiam futura fuerit, ut in superioribus probatum est. Necessario profectō sequitur, quod neque merito circumcisionis, neq; merito sanguinis super filios Israel in monte Sinai effusi, Deus peccata remittebat, sed merito duntaxat sanguinis Messiae effundendi, quem sanguines prædicti figurabant, sine quo nec fuit, nec est, nec erit unquam perfecta peccatorum remissio.

Quod

Quod Messias ad infernum descensurus esset, omnesq; electos inde educturus.
Caput XXI.

CAPNIO,

CVM Christum Dominū nostrum post mortem suam ad inferos descendisse, indeq; electorum suorum animas eduxisse, & credamus, & cōfiteamur. Eapropter ut magis magisque adhuc iuniorum Iudæorū conuincatur perfidia, id ipsum & Messiam facturū fuisse, probari quoq; per eorum scripturas oportet. GAL. Messiam itaq; ad infernum descensurū, atq; electos omnes inde educturū fuisse, per illud in primis patet, quod in Bereslith rabba, id est in expositione libri Gen. R. Mosi Hadarsan legitur. Vbi super illud 24. c. eiusdem libri dictum, Et induxit me in tabernaculū. Sic ad uerbum dicitur: Dixit R. Iehosuas filius Leui, Iui cum angelo mortis nomine *קִיפּוֹד* kippod, quousq; perueni ad portas gehennæ. Statimq; misi kippod angelū, quē scilicet præest gehennæ, ut metiretur gehennam à capite usq; ad finem, & nō fuit ei hora uacans ad metiendū. Quia tunc occiderunt Rabban Simeonem filium Gamlielis. Et uolui ire, & nō potui. Post hoc autem iui cum kippod angelo, & ibat mecum Melsias filius David, quousq; perueni ad portas gehennæ. Cumq; uiderent captiui qui in gehenna erant, lumen Messiae, gauisi sunt eum recipere, dicentes, Hic educet nos de his tenebris. Sicut dictū est Hoseæ 13. c. *בְּיַד שְׂאֵל אֶפְרַיִם בְּמִוֶּתֶת אֲנִי אֶלֶם* Hoc est, De manu inferni redimam eos, à morte liberabo illos. Et sic Isaias quoq; dicit 35. c. *וּפְרֹרְיֵי יְהוּדָה יִשְׁבֹּתוּ וּבְרַחֲמֵי צִוּוֹן* .i. Et redempti Dei redibunt, & ueniēt, uel intrabunt in Syion. Et reliqua usq; *וְגַם יָגוֹן וְאֲנָחָה* Hoc est, Et fugient dolor & gemitus. Non dicitur autem Syion in loco isto, nisi *גַּן עֵדֶן* gan eden, id est hortus uoluptatis, hoc est, paradysus. Hucusq; traditio. Quæ & si stultum quoddā uideatur ponere figmentum. Quia tamen Talmudistę arcana Melsię non nisi in parabolis tradere soliti sunt. Ideo figmentum illud finxerunt, ut Melsiæ descensum ad inferos, gaudiumq; sanctorū patrum in limbo existentium, quod propter ipsius aduentum, suamq; liberationem habituri erant, insinua-
rent. Quod testimonijs Hoseæ & Isaię optime probant. Hoc idem etiā ille eorum Doctor, quem *רַבֵּינּוּ הַקְּדוּשָׁה* Rabbenu Haccados, id est Magistrū nostrum sanctum uocant, longe ante Christum natum apertius ostendit, in libro quem *גַּלְיָה רַזְיָה* Gale razeya. i. reuelatorem arcanorū appellauit. Et præsertim ad secundam Antonini Consulis urbis Romę petitionem. Vbi inter cætera idem Antoninus ab eo quæsiuit, dicens, Ex quo *גְּהוּעַר* gheuer. i. uir Deū significat, quid sibi uult textus ille Tren. 3. c. scriptus, *אֲנִי הַגְּבֵר רָאָה עֵינַי בְּשֵׁבֶט עֲבָרָתוֹ : אֲנִי נָתַתִּי וַיִּלֶךְ חֶשֶׁד וְלֹא אֵוָר* Id est, Ego gheuer, id est uir uidens paupertatem, in uirga indignationis sue me minauit, & adduxit in tenebras, & non in lucem. Respondit ei Rabbenus: Hic est, Deus sanctus & benedictus, qui ait, Ego sum
uir

uir qui uidi paupertatem. Me minauit & adduxit in tenebras, & non in lucem. Hic idem Deus sanctus & benedictus est, qui dixit, Decreui descendere ad inferos, ad redimendas animas iustorum, quas in uirga indignationis suæ pater meus, qui est in coelis, illic detrudit propter peccatum Adæ. Item eodem in libro ad sextam eiusdem Antonini petitionem, idem Rabbenus Haccados dicit se in libro R. Simeonis filij Iohai *מחוקר הסודות* qui Mechkar hassodoth, id est, Inuestigatio secretorum nuncupatur, hæc inter cætera inuenisse. His auditis coepit flere Rab Hoseas, dixitq; Veh illis, ueh illis impijs, iniquis, homicidis Israel: Quorum amore, ut peccatū illis dimittat, Deus sanctus & benedictus mittet filium sanctum suum, & carne humana se induet. Veh illis, quia propter suas prauas operationes erunt rebelles huic Messig, & respuet dicta, quibus præcipiet, ut mundificentur aqua mundificationis, ad purganda eorum peccata. Ipsi uero non incedent in uijs Deo gratis, nec facient uoluntatē eius, sed ingenti iracundia perciti, eum occident. Tunc anima eius descendet ad inferos, apud quos triduo morabitur. Ut inde omnes animas patrum iustorumq; educat. Sicut dictum est Gen. 47. cap. *אני אביר ארץ עמור מצרימה ואבירי אעלר* Id est, Ego descendam tecum in Ægyptum, & ego inde educam te. Et faciet Deus sanctus & benedictus, ut eos in paradysum deducat, sintq; leti in gloria Dei, iuxta illud Hoseæ 6. c. dictum, Visitabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & uiuemus ante faciem eius. Hæc omnia ille, quem ipsi Magistrum nostrum sanctum appellant. Ex quibus omnibus satis manifeste patuit, Messiam Deum & hominem statim post mortem suam ad infernum descensurum fuisse, atque animas electorum suorum inde educiturum.

Quod Messias tertio die à mortuis resurgere debebat. Cap. xxii.

CAPNIO,

Iesum Christum quoq; Dominū nostrum tertio die à mortuis resurrexisse, Euangelistę scripserunt. Hoc igitur idem in Messia futurum fuisse, per Hebraicas scripturas ostendere debes. GAL. Primum igitur quid ueteres Talmudistę super illud Psal. 16. dictum, senserint, dicam, *אני בצדק אחזה פניו אשבעה בהסיף המונחור* Hoc est, Ego in iusticia, uel per iusticiam uidebo faciem tuam, satiabor cum resurrexerit forma, uel figura, uel imago, uel similitudo tua. Suprà probatum est per Talmudistarū scripturas, Messiam esse faciem Dei. Hæc etiam forma, uel figura, seu imago, siue similitudo Dei, de qua hic propheta loquitur, nō est nisi Dei filius, siue Messias ipse secundū diuinitatē, secundum quā ipse dei filius similis est patri. Ut etiā suprà, hoc est in 3. libro, ostēsum est. Et hæc fuit illa figura, siue imago dei, quā Moses uidit, cum

Talmudistica
expositio.

cum Numeri 12. cap. dicitur, *והמנה יהוה יביט* Id est, Et figuram Dei contemplatur. Quod R. Ankelos sic in Chaldæum transtulit, *והמנה ורמוה יקרר ויהוה בוסחבל* Hoc est, Et similitudinem, uel imaginem charitatis Dei intelligit. Ita ergo secundum sensum istum antedicta prophetę uerba exponi possunt. Videbo faciem tuam, id est Messiam tuum. Satiabor, cū resurrexerit forma, uel figura, uel similitudo, uel imago tua, id est filius tuus. Quamuis autem aliter ipsa quoque exponant, ut infra dicitur, cum de resurrectione generali dicendum nobis occurrerit, expositio tamen quam hic posuimus, in Bereffith Rabba *קטנה* ketanna, id est in expositione libri Gen. minori optime confirmatur, super illud quod 3. cap. eiusdem libri de Adam scriptum est, Et emisit eum Dominus de horto, uel de paradiso uoluptatis. Ibi enim sic ad literā legitur: Dixit R. Hamias, Emissus fuit Adam de paradiso in isto seculo, sed in futuro seculo non emittetur. Iuuatur autem hoc R. Hamię dictum, per id quod scriptum est Psal. 16. Ego in iusticia, uel per iusticiam contemplanor faciem tuam, satiabor cum surrexerit forma, uel figura, uel imago, uel similitudo tua. Dixit Deus sanctus & benedictus, In hora illa ego iustificabo eum, scilicet Adam ab illa sentētia. Dixit Deo sancto & benedicto Dauid, Et in illa hora qua resurget ille, qui est similitudo tua, satiabor, & in iusticia contemplanor, uel uidebo faciem tuam. Vbi glossa R. Selomonis, Cōtemplabor inquit faciem tuam. Sicut dictū est Isa. 52. *ארי בעיניהן יהוה גבוראן ריעביר יהוה בר יהוב שביניהן לציון* Quia oculo ad oculū uidebunt, cum morabit uel habitabit Deus in Syion. Quod R. Ionathas ita Chaldæicè traduxit, *ארי בעיניהן יהוה גבוראן ריעביר יהוה בר יהוב שביניהן לציון* Hoc est, Quia oculis uidebunt uirtutē, uel fortitudinē suam quā faciet Deus, cū sedebit uel morabit in Syion. Hæc omnia traditio. In quibus tria admodū magna continentur mysteria. Quorū primum est, qd Adā olim de paradiso expulsum, erat Deus iustificaturus, auferendo sententiam contra eum illatam. Secundū est, qd tunc id futurū erat, cum iuxta Dauidis prophetiam *המונה* temuna. i. forma, uel figura, uel imago, uel similitudo Dei resurgeret. Tertiū est, qd cum ille qui similitudo Dei, id est similis Deo patri erat secundum diuinitatem, secundum humanitatem resurrecturus esset, tunc sciebat Dauid se sanandū esse, ac per iusticiam faciem dei uisurū atq; contemplanurū. Nec tamen dixit, per cuius iusticiam ista cōsecuturus esset. Quia forte maluit hoc per Isaiā dictum iri. Qui post eū de Messia Dei filio loquens, sic ut in præcedētibus ostēdimus 53. c. inquit, Iustificabit iustus seruus meus multos, et peccata eorū ipse portabit. Hic etiā haud incōgrue dici potest, quod in libro Sāhedrin, c. Helec, hoc modo scriptū est: Dixit R. Nahmā ad R. Ishac, Quis fecit te audire, qn̄ uerturus sit *בר נפלי* Bar niphli. i. filius caducus. Ait ei, Quis ē Bar niphli? Dixit ei, Messias. Ait illi, Messia' ne uocas Bar niphli. i. filium caducū? Rndit ei, Etiā, Sicut de ipso scriptū est Amos 9. c. *ביום ההוא*

ההוא אקים את סבת דוד הנפלת Id est, In die illa suscitabo, uel erigam casulam David deiectam, uel prostratam. Hæc traditio. Vbi non ab re uetus hic Talmudista, Messiam Bar niphli, id est filium caducum appellauit. Quia ut dictum suum prophetæ testimonio probat, Messias ipse quo ad corpus casula David deiecta, siue prostrata in sua passione & morte esse debebat, in sua autem resurrectione à Deo suscitari & erigi. Hic neq; silentio prætereundum puto, quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum legitur, super titulum illum Psal. 21. qui est על אילת השחר Hoc est, Super cerua auroræ. Vbi sic dicitur: Hoc est quod scriptum est, Excitare gloria mea, excitare psalterium & cythara, Excitabo auroram. Et infra, Excitare in Edom, id est in Romanis. Futurum est enim ut astare facias nobis regem Messiam. Et quid est, Excitabo auroram, & aurora non excitat me. A seculo enim non uenit super me aurora, & inuenit me dormientem. Et hoc est, Excitabo auroram. Et sic ipse dicit Psal. 117. חצות לילה אקים להוריות לך Hoc est, Media nocte surgo ad confitendum tibi. Hactenus traditio. Vbi notandum est, quod gloria David fuit in Messia, ut habetur in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. 16. Lætatum est cor meum, scilicet in uerbis legis, & exultauit gloria mea. Dixit Rabbi Abhu, id est in Rege Messia, qui ex me egressurus est. Sicut dictum est Isaiæ 4. cap. Quia super omni gloria protectio. Hoc est Messias. Etiam caro mea habitabit ad fiduciam, scilicet post mortem. Dixit Rabbi Ishac, Docet per hoc quod non habuit in eo potestatem tinea, & uermis. Hæc traditio. Præmissis quoq; addendum est, quod in Psal. 16. hoc modo scribitur, לנו שמח לבי ויגל בכורי את בשרי ישכן לבטח בי Hoc est, Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea, etiam caro mea habitabit ad fiduciam. Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum, uel pium tuum, ut uideat corruptionem. Vbi propheta de corporis Christi incorruptione, deq; eius resurrectione aperte loquitur. De eadem quoq; corporis Messiaë incorruptione sic apud Isaiã 51. capite legitur, מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו Id est, Citò clausus, uel mobilis ad aperiendum, & non morietur ad corruptionem, nec diminuetur caro eius. Vbi glossa Rabbi Kimhi. Est inquit ibi לחמו lahmo, cadens super carnem tantum, iuxta illud Leuit. 21. cap. בי אשי יהיה לחם אלהיהם הם בוקריבים והיו קרש Hoc est, Quia sacrificium Dei, carnem Dei sui ipsi sacrificant, erunt sancti. Quod autem tertio die resurrecturus esset, patet per ea quæ R. Moses Hadarsan in expositione libri Gen. dicit, super illud eiusdem lib. 22. cap. dicitur, ביום השלישי וישא אברהם את עיניו Id est, In die tertio eleuauit Abraham oculos suos. Ibi enim idem Rabbi sic ad uerbum ait, Hoc est quod scriptum est Hoseæ 6. c. לפניו ונחיה לחייו מיומים ביום השלישי וקנינו ונחיה לפניו ונרפה

Hoc est, Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos. Et uiuemus ante faciē eius. Et sciemus, ut sequamur ad cognoscendum Deum. In die enim tertio, triduum, sicut scriptū est Gen. 4. 2. c. Et dixit eis Ioseph, In die tertio. In die uero tertio dationis legis, iuxta illud Exo. 19. Et fuit in die tertio facto mane, & fuerunt uoces & fulgura. In die autem tertio exploratorū. Sicut dictum est Iehosue 2. Et abscondimini ibi tribus diebus. In die quoq; tertio Ionæ, iuxta illud, Fuit Ionas in uisceribus piscis tribus diebus & tribus noctibus. In die etiam tertio ascendentium de captiuitate. Sicut dictum est Ezræ 8. c. Et castrametati sumus ibi diebus tribus. In die demū tertio uiuificationis mortuorū, iuxta illud Hoseæ 6. c. dicitur, Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos. Et uiuemus ante faciem eius. Quæ est Rex Messias. Sicut dictum est Psal. 80. יהיה אלהים צבאות השיבנו האר בניו וישועה .i. Deus exercituum conuerte nos, ostende faciem tuam, id est Messiam tuum, & saluabimur. Hæc traditio. In libro autem Mechilta super illud Psal. 30. כי רגע באפו היום ברצונו .i. Quoniã momentū in ira eius, & uita in beneplacito eius. Ita scriptum legitur, אמר רבי משה חורשן כי רגע באפו היום ברצונו נאמר על משה צדקו כי יהיה ברגע המות והחיים ברצונו לתת לאחרים ולקבלה חוץ לעצמו וסמיו ליה רנה כי בשיתן המיתה לשום אדם ויבכו בערו ובשיחית אותו ורנו והוא בשימו יתאכלר כל דורפי שמו ובשיחית ירנו ונסמו ליה יהיונו מיומים וביום ג' יקנינו ונחיה לפניו Hoc est, Dixit R. Moses Hadarsan, Quoniã momentū in ira eius, uita in beneplacito eius. Hoc dictum est de Messia iusto nostro. Quoniam erunt in momento mors & uita eius pro uoluntate sua, ad dandū alijs, & ad recipiendū in semetipso. Et huic coniungitur illud immediatē in eodem Psal. sequens, בערב ילין בני ולבוקר רנה .i. Ad uesperum demorabitur fletus, & ad matutinum cantus. Quando enim alicui inferet mortem, flebunt super illum, & cum ad uitā restituet eum, Canticū canent. Cum autem ipse morietur, tristes erūt de morte eius omnes sectatores nominis eius, & cum ad uitam redibit, siue cum resurget, gaudebūt, & canent. Et huic additur illud, Viuificabit nos post duos dies, & in die tertia resurgere faciet nos, & uiuemus ante faciem eius. Verba igitur Hoseæ prophetæ sic iuxta eorum expositiones, intelligenda sunt, Viuificabit nos, scilicet Messias à morte culpæ post duos dies, quibus scilicet iacebit in sepulchro. In die tertio suscitabit nos, per spem scilicet resurrectionis. Nam Christi resurrectio nostræ resurrectionis generalis futuræ exemplum & causa fuit. Quemadmodum enim Christus resurrexit, ita nos quoq; resurgemus. Eam ob rē Petrus ille apostolorū princeps quasi prophetiã hanc Hoseæ exponere uolens, ita primæ primo ca. ait, Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundū magnam misericordiã suam regenerauit nos in spem uiuã, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. Hoc ipsum autē per Rabbenū Haccados

Catholica est
positio.

expressius dictū fuit, eo in libro qui גלי רזייה Gale razeya. i. Reuelator arcanorū inscribit, dum ita dixit, Post triduū uero anima Messie ad corpus suum reuertet, & exhibit ex illo lapide in quo erit sepultus. Sicut dictum est Exo. 33. cap. הנה מקום אתי ונצבת על הצור והיה בעבור כבורי Hoc est, Ecce locus est apud me, stabis supra petram. Cumq̄ transferit gloria mea ponam te in foramine petrae. Hæc ille quem Hebræi Magistrum nostrum sanctum uocant.

Quod Messias in cœlum ascensurus erat, ducens secum eos quos de inferno liberare debebat.

Caput XXIII.

CAPNIO,

IN cœlum quoq̄ Christum ascendisse fides catholica firmiter tenet. Idcirco Messia id ipsum post resurrectionē suam facturum fuisse, per Hebraicarū scripturarū testimonia probandū est. GAL. Hoc per septem præcipue testimonia probare possumus. Quorū primū quidem illud sit, quod Deut. 32. c. ponit, בראש אל שמים Hoc est, Quia leuabo ad cœlos manū meam. Quod R. Ankelos in Chaldæum uertens, sic exposuit, ארי אתקנייה בשמיא ביה שביניה. i. Quia ordinabo, uel preparabo in cœlo domum diuinitatis meæ, & dicā permanens ego in eternū. Id quoq̄ R. Selomo ita exposuit, Leuabo ad cœlos manū meam. i. locū diuinitatis meæ. Locus autē & domus diuinitatis Messias est secundū humanitatem. Quod satis per Isaiā ostendit, ita 57. c. dicentem, בא אומר רם ונשא שובן עד וקרוש שמו מרום וקרוש אשכנז. Hoc est, Sic ait excelsus, habitans in æternitate, & sanctū nomen eius. Excelsus & sanctus inhabito, & cōtritum & inferiorem spiritu, ad uiuificandū spiritū inferiorū, & ad uiuificandū cor cōtritorum. Vbi glossa R. Selomonis, Excelsus inquit & sanctus inhabito, & inde ego sum cum cōtrito & inferiore spiritu. Prolongo enim diuinitatē meam super eum. Hæc R. Selomo. Contritus autem & inferior spiritu. i. humilis, nemo aptius q̄ Messias est. De quo Isaiās 53. c. ait, Percussus Deū, uel Dei, & humiliatum. Et ipse uulneratus, uel occisus est propter culpas nostras, cōtritus propter peccata nostra. Videtur ergo R. Selomo in præmissis expositionibus propheta, quamuis nescierit quid prophetauerit. Secundum testimonium est Micheæ, ita de Messia, c. 2. dicentis, עלה הפרץ לפנייהם. i. Ascendit portellum faciens ante eos. Irruperunt & trāsierunt portam, & egressi sunt super eam, & trāsibit Rex eorum ante eos, & Deus in caput ipsorum. Quod autem hæc de Messia intelligenda sint, per eorum scripturas liquidō patet. Nam in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarsan, super illud 40. c. eiusdem libri dictum, בחלומי והנה גפן לפניי Hoc est, In somnio meo, & ecce uitis corā me. Sic dicitur, Hoc est quod scriptū est Psal.

Primum testimonium.

Secundum testimonium.

est Psal. 79. ובנה אשר נטעה ימינך. i. Et perfice, uel præpara quam plantauit dextera tua. Plantā scilicet de inferius. Et hæc est Abrahā, & plantam de superius, & hæc est Messias. De quo dictum est Micheæ 2. cap. Ascendit portellum faciens coram eis. Hucusq̄ traditio. Glossa autē R. Selomonis ita eadem Micheę uerba exponit. Ascendit scilicet saluator eorum, portellū faciens, in sepibus scilicet spinarū & uepriū, ad dirigendū eis uiam. R. quoq̄ Mosis Hadarsan super illud Gen. 44. c. dictum, Et accessit ad eum Iudas, sic ait, Hoc est quod scriptū est Cantici cant. 1. Exultabimus & lætabimur in te. Et quando hoc erit? Cum ascendet captiuitates de gehēna, & diuinitas erit in caput eorū. Sicut dictū est Micheæ 2. c. Et trāsibit Rex eorū coram eis, & Deus in caput eorū. Idem quoq̄ R. in expositione libri Gen. super illud 41. c. eiusdem libri dictū, Post finem duorū annorū, & Pharao somniauit. Ita dicit, Sed quid est adhuc quod scriptū est Psal. 146. יהיה מתיר אסורים Hoc est, Deus absoluet Asurim. i. captiuos inferni, captiuos mortis. Hucusq̄ R. Mosis Hadarsan. Itē in Midras Rabbethi. i. in expositione plāctus Ieremiæ super illud 1. c. eiusdem libri dictū, בירבות אנחותי ולבי רוי. i. Multa enim sunt suspiria mea, & cor meum mœrens. Sic dicit, Tu inuenis, q̄ in eisdē rebus, in quibus peccauit Israel, punitus est, & deinde cōsolatus. Peccauerunt enim in capite, Sicut scriptū est Nume. 14. Det nobis caput, & reuertamur in Ægyptum. Et puniti sunt in capite, Sicut scriptū est Isa. 1. Omne caput ad langorē. Et cōsolandi erant in capite. Quemadmodū scriptum est Mich. 2. c. Et trāsibit Rex eorū coram eis, & Deus in caput eorū. Quod autē Messias sit caput Israel, satis per eorū scripturas in precedentibus probatū est. Quod adhuc etiam per illud Hoseæ 1. c. dictū, optime patet, ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יהרו ושמו לחם ראש אחר. i. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibi caput unum. Vbi glossa R. Selomonis ait, Caput unum, id est Dauid Regem eorum. Quia magnus dies congregationis seminis. Cum autem Hoseas tempore Achaz Regis prophetauerit, non possunt uerba eius de Dauid filio Issai intelligi, cum ille longe antē fuerit. Quare de Messia, qui ut suprā ostendimus, Dauid quoque in sacra scriptura sæpe dictus est, ipsa intelligi oportet. Tertium testimonium habetur Psal. 68. ubi dicit, עלית למרום שבת שבי לקחת בהנחה באדם ואת סוררים לשכון יה אלהים. Id est, Ascendisti in altum, prædatus es prædam, accepisti dona in Adam, & etiam deuiantes ad habitandum cum domino Deo. Quartum testimonium est apud Amos sic 9. c. dicentem, הבונה בשמים בעלותיו, ואגרתו על ארץ יסדה הסודא למי הים וישפכם על פני הארץ יהוה שמו. Hoc est, Qui ædificat in cœlo, uel in cœlis ascensiones suas, & fasciculum suum super terram fundauit, qui uocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Deus (tetragrammaton) nomen eius. Quæ R. Ionathas Vzielis filius ita in Chaldæum transtulit, ויאשרי בתקוה רומא

Tertium testimonium.

Quartum testimonium.

שלינת יקריה ובנשתייה על ארעא קשטא דאמר לבנשא משריון דסגיאן במי
 ימא ומברר לחון על אפי ארעא יהוה שמייה Id est, Qui posuit in robusto
 altissimo diuinitatem gloriae suae, & ecclesiam suam super terram con-
 firmavit. Qui dixit, ut congregentur turmae, uel multitudines ueluta-
 qua maris, & sparget eas super faciem terrae, Deus. (tetragrammaton)
 est nomen eius. In superioribus autem probauimus nomen Dei tetra-
 grammaton soli Deo cōuenire, eoq̄ Messiam uocandum fuisse. Quin-
 tum testimonium ponitur Deut. 33. cap. Vbi dicitur, און באל ישרון
 רבב שמים בעורר ובנארהו שחקים Hoc est, Non sicut Deus rectus a-
 scensor, uel equitator caeli in adiutore tuo, & in magnificentia sua a-
 scendens nubes uel caelos. Quae Rabbi Ankelos ita Chaldaicè tradu-
 xit, ליה אלה אלהא דישראל די שבנתייה בשמיא בסערר והוספיה בשמיא
 Id est, Non est Deus, sicut Deus Israel. Cuius diuinitas in caelis in ad-
 iutore tuo, & uirtus, uel fortitudo in caelis caelorum. Rabbi quoque
 Selomo in glossa super uerbo Ascensor caeli, sic ait, Ipse est Deus ille,
 qui est in adiutore tuo, & in magnificentia sua ipse ascendens שחקים
 fehakim, id est caelos uel nubes. Dicitur est autem suprā, Messiam ad-
 iutorem uocari. Sextum testimoniū habetur Psal. 104. ubi sic legitur,
 השם עבדים רכבו המהלך על כנפי רוח : ערשה מלאכיו ורוחה משרתיו אש
 יסר ארץ על מכוניה כל המוט עלים וער : לחט : Hoc est, Qui po-
 nit nubem currum suum, uel equitaturam suam, ambulans super alas
 uenti, qui facit nuncios suos spiritus, & ministros suos ignem uren-
 tem, fundauit terram super basim suam, non labetur in seculum, & ul-
 trà. Mystice hoc in loco terra Israel sunt apostoli & alij Messiae nostri
 discipuli, qui ut alibi probatum est, ueri Israelitae fuerunt. Basis quoq̄
 terrae est ecclesiae fundamentum. Ad cuius expositionis propositum fa-
 cit, quod in Midras coheleth, id est in expositione libri Ecclesiasticis le-
 gitur, super illud primo capite, eiusdem libri dictum, ורר הלך ורור בא
 והארץ לעולם עומדת Id est, Generatio uadit, & generatio uenit. Ter-
 ra autem in seculum, uel in eternum manet. Vbi sic ad uerbum dicitur
 Dixit Rabbi Ishac, Regnum hoc ingreditur, & Regnum hoc egredi-
 tur. Israel autem permanet. Et hoc est, terra autem in aeternum manet.
 Iuuatur autem hoc à scriptura, quae dicit Iudicum 18. cap. Et Jonathan
 filius Gerlo filij Manasse, ipsi & filij eius fuerunt sacerdotes tribui Dan,
 usq̄ ad diem transmigrationis terrae. Et nunquid terra transmigrat, aut
 transfert se: Non, sed isti sunt Israel, qui uocatur terra. Sicut dictum est
 Malachiae tertio capite, ואשרו אתכם כל הגוים כי יהיו אתם ארץ הפץ
 Hoc est, Et beatificabunt uos omnes gentes, cum fueritis terra deside-
 rabilis. Haec omnia traditio. Septimum testimonium est Rabbeni
 Haccados, in libro quem גלי רזייה Gale razeya, id est Reuelato-
 rem arcanorum appellauit, ita dicētis, Verfabitur autem Messias post
 resurrectionem suam cum iustis, qui audient p̄cepta eius 40. diebus,
 in figu-

Quintum testi-
 monium.

Sextum testi-
 monium.

Septimum testi-
 monium.

in figuram illorum 40. dierum, quibus erit in deserto ad affligendam
 animam suam, antequam eum occiderint. Et his peractis, ascendet in
 caelum, sedebitq̄ ad dexteram Dei. Sicut dictum est Psalmo 110. Dixit
 Deus Domino meo, sede ad dexteram meam.

Quod Messias ad dexteram Dei patris sessurus esset. Cap. xxiiii.

CAP NIO,

ID quoq̄ est, quod maxime per eorum scripturas probare de-
 bes, Messiam scilicet ad dexteram Dei patris sessurum fuisse.
 GAL. Hoc etiam per multa priscorum dicta probare possu-
 mus. Praecipue autem per illud idem Psalmographi dictum, quod nūc
 per eum, quem ipsi רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est Magistrū
 nostrum sanctum uocant, allegatum est. Sic enim Psalmographus ipse
 Psal. 110. Hebraicè ait, נאם יהוה לארני שב לימיני Hoc est, Dixit Deus
 Domino meo, sede ad dexteram meam. CAP. Et si per hoc Psalmo-
 graphi tam euidentis testimonium, optime propositum probetur, Re-
 centiores tamen Iudaeorum ueritatis lumen extinguere conantes, asse-
 runt, Dauid non de Messia, sed de aliquo alio uerba haec fuisse locutū.
 Nam nonnulli quidem eum de Abraham eadem uerba dixisse, ferunt.
 Quem & ipsum Dominum suum uocasse affirmāt, ob reuerentiae pa-
 ternae exhibitionem. Nonnulli uerò aiunt, Dauid de angelo in custo-
 diam sibi deputato, uerba ipsa protulisse. Quem idcirco Dñm suum
 appellasse dicunt, quia cum unusquisq̄ hominum unum ex angelis ad
 sui custodiam destinatū habeat, recte angelus ei praesse dicitur, cuius
 custodiam gerit. Quare & eius Dominus recte quodammodo nuncu-
 pari potest. Et alia quoq̄ praeter haec multa huius generis delirantes,
 nobis obijciunt, ut ueritatem effugere possint. GAL. Hec Hebraicas
 literas ignorantibus dicere possunt, non autem ihs qui eas callent. Ipsi
 enim (ut optime nosti) facile eos per proprias ipsorum scripturas con-
 uincunt. Per authenticas igitur & approbatas ueterū suorum scriptu-
 ras, euidentissime ostenditur, Dauid non de Abraham, neq̄ de angelo
 sibi custode deputato, neq̄ de aliquo alio, sed de Messia Deo & homi-
 ne uerba illa dixisse, cum nulli purae creaturae sedere ad dexteram Dei
 conuenire possit. Primum igitur hoc patet per R. Ionathae Targum, id
 est per Chaldaicā eius additionem, quae sic eadem uerba Chaldaicè ex-
 ponit, אמר יהוה במרריה למיתו לי רבנותא הלה .i. Dixit Deus uerbo suo, sede ad
 dexteram meam. Nonnulli tamen aiunt, non ita in traductione Chal-
 daica esse, sicuti ipse retuli, sed sic רבנותא הלה לי רבנותא הלה
 אמר יהוה במרריה למיתו לי רבנותא הלה .i. Dixit Deus in uerbo suo,
 uel per uerbum suum, quod daret mihi dominationem, eo quod sede-
 rim ad discēdam legem, dextera mea expecta. Quibus ego uerum esse

inquam, in translatione Chaldaica Psalmorum, quam nunc Iudæi præ manibus frequentius habent, ita esse, ut ipsi dicunt, Ea tamen trāslatio non est Ionathæ, sed R. Akilas, siue R. Ioseph cæci, qui floruit annis ferme trecentis post secundi templi euerfionem. Translatio aut Ionathæ, quam ipsi nondū uiderunt, ita prorsus habet, uti ipse retuli. Quā neq; idcirco negare debēt, quia eam ipsi nō uiderunt. Ipse siquidē Ionathas totam bibliā (ut alibi probauimus) in Chaldæū uertit, quamuis nō omnes eius libri nunc præ manibus habeant. Deinde probat uerba Dauidis illa, Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam, de Messia intelligenda fuisse, per Midras tehilim, super illud secundi Psalmi, מסופרים הם בחוקה, .i. Narrabo præceptum. Vbi sic dicit, של תורה ובחוקה של נביאים ובחוקה של תורה בני כבורי ישראל בחוקה של נביאים חנה ישביל עברי ירום ונשא; בכתובים נאם ירה לארני שב לימיני Hoc est, Narrata sunt mysteria eius scilicet Regis Messie in scriptura legis, in scriptura prophetarum, & agiographorū. In scriptura legis, ut illud Exo. 4. Filius meus primogenitus Israel. In scriptura prophetarū, ut illud Isa. 52. Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur. In agiographis, ut illud Psal. 110. Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meā. Deinde id ipsum per Midras tehilim, .i. per expositionē Psalmorum probatur, super illud Psal. 17. dictum, והתן לי מגן ישעך וימיני, Hoc est, Et dabis mihi scutū saluationem tuam, uel saluationis tuæ, & dextera tua confortabit, uel fulciet me, uel suscipiet me. Ibi enim sic dicitur, רבי ירון בשם רבי חייא אמר לעתיד לבא הקדוש ברוד הוא מושיב, Hoc est, R. Ioden in nomine R. Chia dixit, Futurum est, ut Deus sanctus & benedictus sedere faciat regem Messiam ad dexteram suam. Sicut dictum est Psal. 110. Dixit Deus Domino meo sede ad dexterā meam. Hoc idem etiā in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarfan, optime insinuat, cum super illud 18. c. eiusdē libri dictū, Et apparuit ei Dominus in ilice mambre. Sic dicit, R. Barachias in nomine R. Leui, referauit. .i. exposuit hoc, per id quod scriptū est Psal. 17. Et dabis mihi scutū saluationē tuam, & dextera tua confortabit, uel suscipiet me. In futuro enim Deus sanctus & benedictus sedere faciet Messiam ad dexterā suam. Sicut dictum est, Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam. Hæc traditio. Ex his omnibus palām ostensum est, prædicta Dauidis uerba de Messia omnino intelligenda esse, & consequenter Messiam ipsum ad dexteram Dei patris lessurum fuisse, quod erat probandum.

Quod Messias spiritum sanctum super apostolos, ac alios in se credentes, missurus erat.

Caput xxv.

CAP.

Vm Christum spiritū sanctum super apostolos, aliosq; suos discipulos in die Pentecostes misisse, legamus. Ideo ut omnia Messiaē mysteria in ipso Domino nostro cōpleta appareant, Messiam

Messiam ipsum hoc idem facere debuisse, per ueterum Iudæorum scripturas demum probari, necesse est. GAL. Spiritum sanctum super apostolos, aliosq; Messiaē discipulos, nec non super conuersos ac baptizatos ex gentibus, mittendum fuisse, ex his quæ apud Isaiam quadragesimo quarto cap. dicuntur, maxime habetur. Ibi enim sic legitur, אל תרא עברי יעקב וישרון בחרתי בו; כי אצק מים על צמא וגולים על יבשה; אצק רוחי על זרעו וברכתי על צאצאיו וצמחו בבין חציר בערבים על יבלי מים; זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יבתה ירו ליהוה ובשם ישראל יבנה; Hoc est, Ne timeas serue mi Iacob, & rectissime quem elegi. Effundam enim aquas super sitientem, & fluenta super aridam. Effundam spiritum meū super semen tuum, & benedictionē meam super stirpes tuas. Et germinabunt in medio foeni, uel herbæ, uelut salices super alueos aquarum. Ille dicet, Dei ego sum. Et iste inuocabit in nomine Iacob. Et hic scribet manum, uel fortitudinem suam deo, & nomine Israelis pronominabitur. Rabbi autem Ionathas hæc, Effundam spiritum meum cum cæteris, ita in Chaldæum uertit, אחן רוח סרשי על בני וברכתי על בני, ויהרבון צריקיא רביבין ומפנסין בלבבי עשב כאילן רמשלה שרשויה בנו; ויהרבון צריקיא רביבין ומפנסין בלבבי עשב כאילן רמשלה שרשויה על נגרון רביבין Id est, Dabo spiritum sanctū meum super filium tuum, & benedictionem meam super filios filiorum tuorū, & nutrientur, uel multiplicabuntur iusti, tenelli, & delicati, quasi pullulamēta herbæ, & quasi arbor mittens radices suas super alueos, uel fluenta aquarum. Glossa autem Rabbi Selomonis super uerba illa prophetæ, Effundam enim aquam super sitientem. Sic ait, Quemadmodum ego effundo aquas super sitientem, ita effundam spiritum meum super semen tuum. De supradicta autem aquarum super baptizandos effusione, nec non & spiritus sancti missione, Ezechiel quoq; meminuit 36. capite dicens, וזקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי חלבו, Id est, Effundam super uos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus inquinamentis uestris. Et post pauca, ומשפטי השמרו ועשיתם Id est, Et spiritum meum dabo in medio uestri, & faciam id propter quod in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis, & faciatis ea. Vbi Rabbi Ionathan hoc, Et spiritum meum dabo in medio uestri. Ita Chaldaicè interpretatus est, קרשי אתן במעיכם Hoc est, Et spiritum meum dabo in uisceribus uestris. De spiritus sancti etiam super apostolos, aliosq; Messiaē discipulos, in die Pentecostes effusione, siue missione, apud Isaiam habetur 32. sic dicentem, עד יערה עלינו רוח ממרום והיה מורבר לברמל וברמל, ליער יחשב Id est, Donec effundatur super nos spiritus de excelso, erit desertum in Carmel, uel uinea Domini. Et Carmel, uel uinea Domini nemus reputabit. Vbi glossa R. Selomonis dicit, Donec effundat super nos spiritū. Quemadmodū dictum est Gen. 24. ואתער. .i. Et effudit hydriā suam. Vocabulū enim שפיכה saphicha, .i. effusionis, frequen-

ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח הן והתנוגים
 i. Et effundam super domum David, & su-
 per habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionum. Et etiam di-
 ctum est apud Ioelem 3. cap. ויהיה אחריכן אשפור את רוחי על כל בשר ובכאר
 בניכם ובנתיבכם זקניכם חלמות יחלמון בחורריכם חזיונות יראו : וגם על העבדים
 ועל השפחות בימים החמה אשפור את רוחי : ונתתי מופתים בשמים ובארץ רם
 i. Et erit post hæc, Effundam spiritum meum super
 omnem carnem, & prophetabunt filij uestri, & filia uestra. Senes uestri
 somnia somniabunt. Iuuenes uestri uisiones uidebunt. Et etiam super
 seruos & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. Et dabo pro-
 digia in cælo & in terra, sanguinẽ, & ignem & uaporẽ fumi. Vbi glossa
 R. Selomonis super illud, Et effundã spiritum meũ super omnẽ carnẽ
 ait. i. super omnẽ illum cuius cor fuerit tenerũ, ut caro. De quo dictum
 est Ezech. 36. Et dabo uobis cor carneũ. Hæc R. Selomo. Præmissis quo-
 que haud inepte subiungit, quod in libro Tanhuma super illud Num.
 15. c. dictũ, Et eritis sancti, hoc modo legit, Dixit Dominus Israeli, In se-
 culo isto per manum יצר הרע yecer hara. i. fomitis, uel peccati origina-
 lis, uos estis à præceptis meis separati. Sed in futuro in diebus Messia
 ego euellam à uobis ipsum. Sicut dictum est Ezech. 36. והסירתי את לב
 i. Et auferã cor lapi-
 deum de carne uestra, & dabo uobis cor carneũ, & spiritum meum ponã
 in medio uestri. Et reliqua ut supra. Hæc traditio. Ex quibus liquidò pa-
 tet, ideo spiritum sanctum super Iudæos obstinatos nõ uenisse, neq; effu-
 sum fuisse, quia cor lapideum deponere noluerunt. Christi uero fideles
 idcirco ipsum abunde receperunt, quia cor carneũ habuerunt. Quod
 experientia teste nullatenus negari potest. Quod autem spiritum san-
 ctum Messias ipse super discipulos suos missurus esset, Rabbenus Hæc-
 cados, qui longe ante Christum natus fuit, in libro qui גלי רייה Gale-
 razeya. i. Reuelator arcanorũ inscribitur, apertissime prædixit, dum ad
 sextam Antonini Consulis urbis Romæ petitionem, hæc inter cætera
 respondit. Post dies uerò decem à sua scilicet ascensione, ad perfectio-
 nem 50. dierũ mittet spiritum sanctum de cælis super iustos, ut in fide eius
 confirment. Moxq; illis præcipiet, ut eant, doceantq; omnes homines
 legem eius. Quemadmodũ dictum est Ezech. 36. Et spiritum meum dabo
 in medio uestri, & faciã, ut in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea
 custodiatis, & faciatis ea. Horum autem 50. dierũ figura fuerunt illi 50.
 dies, quibus Israel agnum pascalem occidit, & exijt de terra Ægypti, in
 quibus Deus sanctus & benedictus misit spiritum sanctum super eos, de-
 ditq; eis legẽ sanctã, ut essent firmi in fide eius. Sicut scriptum est Exo. 19.
 Iam nunc ueniã ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentẽ
 ad te, & credat tibi in perpetuũ. Hæc ad uerbum ille, quẽ aduersarij ipsi
 רבינו חקרוש Rabbenu Haccados. i. Magistrũ nostrum sanctum uocitãt.

Liber

Liber nonus.

De æterna Iudæorum reprobatione
deque gentilium uocatione & salute.

Quod omnes Dei promissiones cum conditione Iudæis factæ fue-
 rint, uidelicet si Messiam reciperent, eiq; obtempera-
 rent. Caput 1.

CAPITULO,

Voniã post mysteriorum Messia referatio-
 nem, quæ in Domino nostro Iesu Christo pe-
 nitus cõsumata fuisse, ipse rerum euentus ma-
 nifeste ostendit, te & de æterna Iudæorum re-
 probatione, qui ipsum uerum Messiam recipe-
 re abnuerunt, & de gentilium uocatione ac sa-
 lute, qui ei deuotissime adhæserunt, dicturum
 arbitror. Hoc enim ordo ipse dicendorum ex-
 postulat. Eam ob rem tum pro fundamento
 eorum, quæ dicenda sunt, tum etiam, ut iusta atq; perpetua Iudæorum
 obstinatorum reprobatio clarius appareat, faciliusq; probetur, in pri-
 mis te per eorum scripturas ostendere oportet, cunctas Dei promissio-
 nes Iudæis factas, cum conditione factas fuisse, uidelicet si Messiam re-
 cepturi essent, eiq; obtemperaturi. GAL. In hoc recentiores Iudæo-
 rum maxime errant, firmiter asserentes promissionem quidem Dei in-
 bonis, etiam si ei facta sit, qui de iusticia ad iniusticiam labitur, à Deo
 nunquam reuocari, sed semper necessariò adimpleri. Malorum uero
 comminationem, etiam cum iuramento à Deo factam, sæpenumero
 pœnitentia interueniente, reuocari. Ad quod probandum, Rabbi
 Selomonis uerba præcipue inducunt, super illud Ieremiæ quod Ana-
 nia pseudopropheta dixit, dum uigesimo octauo capite ait, Propheta
 qui prophetat ad pacem, cum uenit uerbum prophetæ, scietur esse
 propheta, quem misit Dominus in ueritate. Super hoc itaque sic Rab-
 bi Selomo inquit: Dixit Ieremias Anania, Ego propheto Dei uindi-
 ctam. Si uenerit quod propheto, non reputabor יצרן sacran, id est
 mēdax, siue fallax. Deum nanq; sanctum & benedictum pœnitet super
 malo. Propheta uero qui prophetat ad pacẽ, cum uenerit uerbũ ipsius
 prophete, sciet esse propheta. Si aut nõ uenerit uerbũ eius, mendax est.

Iudæorum in-
 nitorum erro-
 nea opinio.

R. Selomonis
 falsa expositio

Sicut

Sicut dictum est Num. 23. c. Non est ut homo Deus, ut mentiatur. Ita enim exposuit hoc R. Tanhuma. Hæc R. Selomo. Ex quibus Iudæi inferunt, pollicitationes quidem Dei bonas nunquã reuocari posse. Cõminationes uero Dei sæpissime pœnitentia intercedente, irritas fieri. Nos autem postremam quidem opinionis eorum partem cõcedimus. Dei uidelicet cõminationes, ac malorũ promissiones propter scelera factas, per pœnitentiã omnino reuocari. Primã uero parte pacis, scilicet bonorumq; promissiones à Deo factas, haudquaquam reuocari posse, tanquam fallam & hæreticam prorsus negamus. CAP. Vellem igitur eos in hoc mendaces esse, per eorum scripturas ostenderes. GAL. Primum itaq; Iudæi nostri temporis qui hoc implicantur errore, illud audiunt, quod 1. Reg. 2. hoc modo legunt, וְכִבְּרָא אִישׁ הָאֱלֹהִים אֵל עָלַי וַיֹּאמֶר, Id est, Et uenit uir Dei ad Eli, & dixit ad eum. Vbi glossa R. Selomonis ait, Hic uir Dei fuit Elcana. Et post pauca, לִבְנֵי נָאִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר, Hoc est, Propter hoc ait Dominus Deus Israel, Dicens dixi, domus tua, & domus patris tui ambulabunt coram me usq; in seculum. Quod ita R. Ionathas Chaldaicẽ interpretatus est, וְחַשְׁתֵּמִישׁ קִרְבִּי עַר עַלְמֵיָא, Id est, Seruient coram me usque in seculum. Et mox deinde sequitur, וַעֲתָה נָאִם יְהוָה חֲלִילָה לִּי כִּי מִכְבְּרֵי אָבִיר וְכוּי יִסְלוּ חַנּוּ יָמִים בָּאִים וְגַרְעָתִי אֵת וְרוּעַ וְאֵת זִרְעֵי בֵּית אָבִיר, Hoc est, Et nunc ait Deus, Absit à me. Honorantes enim me, honorabo, contemnentes autem me, uilescent, uel uiliscabuntur. Ecce dies uenient, & confringam brachium tuum, & brachium domus patris tui. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, id est potestatem quam habetis in domo mea, & qua dicitis, Alioquin tollam uis. Honorantes enim me, hoc est, filios Pinhas (quem nostra æditio Phinees corrupte nuncupat) qui honorauit me in Setim, honorabo. Et sic factum est in diebus Selomonis, quando ædificata est domus sanctuarij. Tunc enim repulit Selomo Abiatar, qui erat de domo & familia Merari, ne esset sacerdos Domini iuxta uerbum Domini, quod locutus est ad domum Eli. Factusq; est Sadoc sacerdos magnus, eo quod esset de filijs Pinhas. Sic enim genealogizatum est in libro Verborum dierum, hoc est primi libri Paralip. 6. cap. Hæc Rabbi Selomo, in quibus aperte repugnantia asserit nrs, quæ super Ieremiam eum dixisse audisti. Deinde quod apud Ieremiam 18. lectitant, eis propono, ubi sic dicitur, הַבְּיֹצֵר הַזֶּה לֹא אֵיבֹל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נָאִם יְהוָה הִנֵּה בַחֲמֹר בֵּיר הַיֹּצֵר בֵּן אֶתֶם בְּיָדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל : רַגַע אֲרַבֵּר עַל גֹּי וְעַל מַמְלַכָּה לַנְּתוּשׁ וְלַנְּחוּץ וְלַהֲאָבִיר : וְשֵׁב תִּגְרֵי הַחַיָּה מִרְעֵתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עֲלֵיךְ וְנַחֲמֹתַי עַל הָרַעָה אֲשֶׁר חֲשַׁבְתָּ לַעֲשׂוֹת לִי : וְרַגַע אֲרַבֵּר עַל גֹּי וְעַל מַמְלַכָּה לַבְּנֹת וְלַנְּטוּעַ : וְעֲשֵׂה הָרַעָה בְּעֵינַי לַבְּלַתִּי : Hoc est, שְׂמוּעַ בְּקוֹלִי וְנַחֲמֹתַי עַל חַסְרֹכָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְחִטִּיב אֹרֶחַ : Nonne sicut figulus iste, potero facere uobis domus Israel? dicit Deus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic uos in manu mea domus Israel. Et statim

statim cum loquar super gente, & super regno ut euellam, & confringam, uel dissipem, uel diruam, & perdam illud, & conuersa fuerit gens illa à malicia sua, ob quam locutus sum cõtra eam, pœnitebit me quoq; super malo, quod cogitauit facere ei. Et mox cum loquar super gente, et super Regno, ut ædificem & plantem illud, & fecerit malum in oculis meis, ut non audiat uocem meam, pœnitebit me quoq; boni, quod dixeram, ut facerem ei. Vbi glossa R. Selomonis, super uerbo pœnitebit me, id est cogitabo (inquit) aliam cogitationem. Ex his igitur testimonijs satis (ut arbitrator) aperte liquet, Quod propter sequentem culpam eius, cui boni promissio facta est, Deus promissionem illam irritam, & inanem facit. Nam & si Deus in omnibus uerbis suis, & uerax & fidelis est, eius tamen promissio serè semper cum cõditione facta intelligitur, quamuis conditio nõ exprimat. Quod eleganter ex eo etiam patet, quod in expositione libri Gen. à R. Mose Hadarsan dicitur, super illud 32. c. eiusdem libri dictum, וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵא לוֹ. i. Et timuit Iacob ualde, & angustia fuit ei. Ibi enim sic ad uerbum legitur: Hoc est quod scriptum est Prou. 28. c. אֲשֶׁרֵי אָרַם מִפֶּתַח הַמִּיר, Hoc est, Beatus homo, qui semper est timoratus. Sic enim est mos iustorũ. Nam eos Deus sanctus & benedictus certos & securos reddidit, & tamẽ timuerunt. Sic & ille fecit, qui electus erat inter patriarchas, & iste, qui electus inter prophetas. Electus quidẽ in patribus Iacob est. De quo dictum est Psal. 133. Quoniam Iacob elegit sibi Dominus. Huic dixerat Deus sanctus & benedictus, Gen. 31. Reuerte ad terrã patrum tuorũ, & ad locum natiuitatis tuæ, & ego ero tecũ. Et tamen ipse demum timuit. Sicut dictũ est Gen. 32. Et timuit Iacob ualde. Quare timuit? quia dixit, Fortassis inquit natus sum in aliquo in domo Laban. Scriptũ est enim Deut. 23. c. Et nõ uidebit in te turpitudinem, & nõ recedet à te. Electus autẽ in prophetis fuit Moses. Sicut dictũ est Psal. 105. Et dixit ut disperderet eos, nisi Moses electus eius stetit. Huic etiã dixerat Deus, Exo. 3. ca. Quoniã ego ero tecũ. Et nihilominus postea timuit. Quemadmodũ dictum est Numeri 21. c. Et dixit Dñs ad Moysen, Ne timeas ipsum. Quod nequaquã dixisset, nisi ipse timuisset. Hinc ergo dictũ est, Et timuit Iacob ualde. Legimus etiam ibi, q; R. Hillel dixerit, Nõ cesses cõgregare merita, nec sis de te securus, usq; ad diem mortis tuæ. Quomodo? Ita q; licet homo sit iustus, timeat tamẽ omni tempore peccatũ, & nõ sit de se ipso securus. Et sic est Dauid, dicens Psal. 27. לֹלֵא הַחַמְנֹתִי לִרְאוֹת בְּטוֹב יְהוָה בְּאֶרֶץ הַחַיִּים. i. Si nõ credo uidere bonum Dei in terra uiuẽtium. Dixit R. Ioses, Cur punctatũ est, לֹלֵא. i. si non? Quia sic dixit Dauid coram Deo sancto & benedicto, Dñe mundi, confido ego in te, q; daturus sis præmiũ bonũ iustis in futuro: nescio tamẽ, si erit mihi pars inter eos, an nõ. Et ecce Dauid חַסִּיד חַסִּיד. i. sanctus erat. Sic enim ipse ait Psal. 85. שְׂמוּעָה נִפְשִׁי. Hoc est, Custodi animam meam, quia sanctus ego sum. Et tamen

tamen ipse timebat, ne peccatū infringeret meritum eius. Tradiderunt quoque magistri, exponentes illud Exo. 15. c. scriptū, ער יעבור עמר יהוה, ער יעבור עמר יהוה, i. Donec trāseat populus tuus Deus, donec trāseat populus iste quem possedisti. Donec transeat populus tuus Deus. Iste est primus introitus, uel aduentus in terram in diebus Iehosue. Donec transeat populus iste quem possedisti. Hic est secundus aduentus in diebus Ezræ. Digni enim erant filij Israel, ut fieret signum uel miraculum in secundo aduentu eorum, quemadmodum factum fuit in primo. Peccatum tamē egit, quod nullum fieret eis miraculum. Quare nec factum fuit. Et eam ob rem inuenitur Iacob timuisse à peccato. Dixit quoque R. Iacob, Scriptū est Gen. 28. c. Et ecce ego ero tecum, & seruabo te in omnibus in quibus ieris, & reducā te ad terram istam. Non enim relinquā te, quousque fecerim quod locutus sum tibi. Et tamen scriptum est Gen. 32. c. Et timuit Iacob ualde. Timuit quidem ne forte peccatum infregisset, quod Deus supra dixerat, sibi que promiserat. Hæc omnia R. Moses Hadarlan ex præcorū traditionibus. Quibus addendum est, quod in libro Sanhedrin, cap. Helec, hoc modo legitur; Scriptum est Exo. 15. ca. Hoc est, Vniuersum langorem, uel dolorem quem posui in Ægypto, nō ponā super te, quia ego Deus medicus tuus sum. Si non ponet langorem, ad quid erit medicus? Dixit R. Iohanan, Scriptura hæc per se ipsam exponitur, cum statim dicitur, ויאמר אם שמוע השמע לקול יהוה אלהיך והישר, i. Et dixit, Si auditu audieris uocem Domini Dei tui, & rectum in oculis eius feceris. Si audieris (inquit) non ponam. Si uero non audieris, ponam super te uniuersum langorem, & si medicus tuus sim. Hæc traditio. Ex his omnibus euidenter patet, omnes Dei promissiones olim Israelitico populo factas, conditionales semper fuisse. Hoc est, Si illi quibus bonum aliquod promissum fuerat, à malo recedentes, ac in bono perseverantes, ei obedituri essent, etiā si scriptura quandoque huiusmodi conditionem non explicauerit. Tunc enim haud secus conditio ipsa, ac si posita explicite fuisset, intelligenda erat. Alioqui Iacob & Moses qui postquam à Deo tam firmam securitatem acceperant, uehementer timuerunt, nullatenus ab infidelitatis et incredulitatis uitio, excusari potuissent. Quod de tam sanctis uiris nefas est uel somnare. Quæ cum ita sint, sole lucidius constat, promissiones omnes Iudæis de Messia, de que eorum saluatione factas, conditionales fuisse, uidelicet si ipsum recepturi essent, ei que tanquam Deo saluatori suo obtemperaturi. Causa igitur quare Iudæi non fuerunt per Messiam redempti, & saluati, alia non est, nisi quia ipsum non receperunt, neque audire uoluerunt, quin potius negauerunt, atque occiderunt, iuxta illud Psalmographi 81. Psal. dictū, ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי, ואשלחתי בשריריות, לכם ילכו במועצותיהם, לו עמי שומע לי ישראל ברובי וחלבו, במעט אויביהם

אויביהם אבניע ועל צריחה אשיב ירי : משנאי יהוה יבאשר לו ויהי עתם : לעולם : Id est, Et non audiuit populus meus uocem meam, & Israel noluit me. Et dimisi eos in cogitatione, uel obstinatione cordis eorum, ibunt in consilijs suis. Utinam populus meus audisset me, Israel in uijs meis ambulasset. Quasi nihilum modicum inimicoseorum humiliassem, & super tribulantes eos uertissem manum meam. Odientes Deum negabunt eum, & erit tempus eorum in seculum. CAP. Hæc certe tam uera sunt, tanquam ueraciter atque solerter dicta, ut nulla possint Iudæorum calumnia refelli. Verum enim uero quia antiquati mores difficile deponuntur, ipsique Iudæi (Mose patre eorum testimoniū perhibente) semper aduersus Deum ipsum, nedum contra ueritatē contentiose egerunt, iuxta illud Deut. 31. dictum, הן בעורני חי עמכם היום במורים הייתם, עם יהוה ואת בני אחרי מותי Hoc est, Ecce adhuc me uiuente uobiscū, hodie contentiosi fuistis cum deo, quanto magis ergo post mortē meam. Idcirco non dubito, Iudæos nostri temporis patrum suorum nequitia imitantes, his que tam euidenter per eorum scripturas probasti, adhuc contradicturos, non ratione quidem, neque scripturæ autoritate, sed sola perfidia obstinatione ostendere conantes, que bonorum promissiones nullo peccato impedire ualente, semper adimpleri necesse sit. Aliquam igitur exempli causa promissionē boni eis factam adducas, quæ peccato eorum impediante, impleta non fuerit. GAL. Vnam ergo duntaxat de multis bonorum promissionem certissimis uerbis factā, afferam, quam ad literam impletam fuisse, minime ostendere possunt, eam scilicet de qua Ieremias loquitur, dum 33. cap. ait, בי כה אמר יהוה לא, יבנה לדור איש ישב על כסא בית ישראל : ולבנהים חלום לא יבנה איש מלפני : מעלה עולה ומוקטיר מנחה ועשה זבח כל הימים Hoc est, Quia sic ait deus, Non abscindetur Dauidi uir sedens super thronum domus Israel. Et sacerdotibus leuiticis non abscindetur uir coram me eleuans holocaustum, & adolens, uel suffumigans oblationem, & faciens sacrificiū, cunctis diebus. Et mox deinde sequitur, ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמור : כה, אמר יהוה אם הפרו את בריתי היום ואת בריתי חלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם : גם בריתי תפר את דוד עברי מהיות לו בן מלך על כסא ואת חלום הכהנים משרתי : אשר לא יספר זכא השמים ולא ימרחול חים בן ארבה את זרע דוד : עברי ואת חלום משרתי אתי : Id est, Et fuit uerbum Dei ad Iere. ut diceret: Sic ait Deus, Si irritabitis pactum meum diei, & pactū meum noctis, ut non sit dies & nox in temporibus suis. Pactum meum etiam irritabitur cum Dauid seruo meo, ut nō sit ei filius regnans super thronum eius, & leuitæ sacerdotes ministri mei. Quemadmodū non numeratur exercitus cœli, & non mensuratur arena maris, sic multiplicabo semen Dauid serui mei, & Leuitas ministrantes mihi. Hæc ibi. Glossa autem R. Selomonis super illo, Si irritabitis pactum meum diei, & pactum meum noctis. Sic ait, Si poteritis irritare pactum, quod percussi

ad diem & noctem, ut sint in tempore suo. Quod quidem pactum pepigit cum Noa, & filijs eius cum dixit Gen. 8. cap. Dies & nox nō quiescent. Hæc ille. Cum igitur constet, quòd ab urbis Ierusalem templiq; secundi excidio, hucusq; anni plures quàm 1440. iam præterierint, in quibus neq; Regem de domo Dauid, aut ex se ipsis, neq; sacerdotem magnum, aut paruum, neq; sacrificium unquam habuerunt. Nulla profecto uera, uel saltem uerisimili ratione nobis ostēdere possunt, Deum quæ eis per Ieremiam in uerbis præmissis pollicitus fuerat, iuxta literam compleuisse. Quam ob rem promissiones Iudaicas à Deo factas, conditionales fuisse concedant, necesse est.

Quod ualde pauci ex Iudæis saluandi erant, reliqui uero occidendi destruendi atque dissipandi.

Caput II.

CAPNIO,

ET si ex his quæ dixisti, facile patet, promissionem Iudæis à deo factam de eorum saluatione tempore Messiaë conditionalem fuisse, uidelicet si Messiam ipsum recepturi essent, eiq; obtemperaturi. Quare si maxima eorum pars per Christi aduentū atq; passionem, non solum spiritualiter saluata non fuerit, uerum etiam temporaliter perditā, atq; dissipatā, mirum minime uideri debet, cum ipsum uerum Messiam neq; receperint, neq; audire uoluerint, sed potius morte turpissima occiderint. Vt tamen magis eorum perfidia conuincatur, rem admodum nostro proposito congruam facies, si non omnes Iudæos, sed ualde paucos per Messiam saluandos fuisse, ex eorum scripturis probaueris. **GAL.** Hoc in primis per eorum traditionem, quæ in libro Sanhedrin in fine cap. Helec, ponitur, aperte demonstratur. Vbi sic ad uerbum legitur: Dixit R. Sammai, Dicitur est apud Iere. 3. c. *וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וְשֵׁנִים מִבְּשֹׁפְחָה* Hoc est, Et assumam uos, unum de ciuitate, & duos de cognatione. Et rursus dictum est, *וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן*. Et introducā uos in Syion. Cōmensuratus est igitur egressus eorum ex Ægypto, ingressui eorum in terram. Sicut introitus eorū in terram fuit duorum de sexcentis milibus. Vbi glossa R. Selomonis. Reliqui (inquit) mortui sunt in tribus diebus obscuratis. Dixit Raba, Et sic erit in diebus Messiaë. Sicut dictum est Hoseæ primo capite, *וְעָנְתָה שְׂמֵהּ בְּיָמַי וְעוֹרִיהָ וְבוֹרֶהּ עָלֶיהָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם* Hoc est, Et respondebit, uel cantabit ibi, sicut in diebus iuuentutis, uel pueritiæ suæ, & sicut in diebus ascensionis suæ ex terra Ægypti. Hæc traditio. Ex qua manifeste habetur, quòd sicut de sexcentis milibus Iudæorum, qui ex Ægypto egressi fuerant, non intrauerunt in terram promissionis, nisi duoduntaxat, Iehosuas & Caleb. Ita quoq; in diebus Messiaë (ut per Hoseā prophetam probat traditio) non erant de Iudæis nisi duo solummodo de sex-

de sexcentis milibus saluandi, ac si unus de ciuitate & duo de cognatione (ut per Ieremiam prophetatum fuerat) assumendi essent, reliqui uero omnes penitus destruendi, ac dissipandi erant. Nec derogat Christo in aliquo prædicta Iudæorum destructio in diebus eius facta, quin potius ei quàm plurimum attestatur apud omnes, qui ueritatem nō ignorant, qualiter antiqui Iudæorum patres (teste eorum Talmud) prophetarum uerba intellexerint. Legitur namq; in libro Sanhedrin, in capite quod incipit, *דִּינֵי מַמְמוֹנֹת* Dinemammonoth, id est iudicia diuitiarū. Quod filij R. Hiya, sederunt coram R. in conuiuio. Cumq; nihil loqui uellent de secretis, sacrae scripturæ, quæ à patre suo habuerant, ait R. seruitori. Auge uinum istis, quia sic loquentur. Quòd cum factum fuisset, aperuit alter eorum os suum, & dixit, Non ueniet filius Dauid, donec defecerit duæ domus patrum de Israel, quæ sunt caput captiuitatis, quæ erat in Babylone, & *נָשִׂיא* Nasi, id est Princeps qui est in terra Israel. Sicut dictū est Isa. 8. *וְהָיָה לְמִקְרָשׁ וְלֵאבָן נֹגַח וְלִצְוָר מִבְּשׂוּל לְשָׁנֵי בָתַי וְיִשְׂרָאֵל לִפְחָ וּלְמוֹשֶׁשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וּבְשָׁלוֹ בֵּם רַבִּי וּנְפִלוּ וְנִשְׁבְּרוּ וְנִקְשְׁרוּ וְנִלְכְּדוּ צָוָר תְּעוֹרָה חָתָם חוֹרָה בְּלִמְדֵי וְהִבְתִּי לִיהוָה הַמִּסְתַּיִר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוִּיתִי לוֹ* Hoc est, Et erit ad sanctificationem uel præparationem, & ad lapidem offensionis, & ad petram scādali duabus domibus Israel, & ad laqueū & ad ruinā habitatoribus Ierusalē. Et offendent ex eis multi, & ruent, & astringentur, & irretientur, & capientur. Liga testimonium, & sigilla legem in discipulis meis. Et expectabo Deum, abscondentem facies suas à domo Iacob, & prestolabor eum. Dixit ais R. filij mei spinas uos mittitis mihi inter oculos meos. Dixit ei R. Hiya, R. non sit hoc tibi malum. Vinum datum est in 70. & secretum datum est in 70. Intrauit uinum, & exiuit secretū. Hæc traditio. R. autem Kimhi super illud Isaiaë, *וְהָיָה לְמִקְרָשׁ וְלֵאבָן נֹגַח* Hoc est, Sanctifica eos ad diem occisionis. Hæc R. Kimhi. Circa hæc igitur traditionem primo notandum est, quòd ea Isaiaë uerba, *וְהָיָה לְמִקְרָשׁ וְלֵאבָן נֹגַח* Hoc est, Deum exercituum ipsum sanctificate. Sic dicit R. Ionathæ Chaldaica translatio, *וְהָיָה לְמִקְרָשׁ וְלֵאבָן נֹגַח* Hoc est, Et ipse sit timor uester, & ipse erit confortator uester. Et erit ad sanctificationem, & reliqua. Ex quo sequitur necessario, Messiam non hominem tantum, sed Deum quoq; esse. Tertio insuper notandum est, quòd Messias esse debebat non omnibus, sed aliquibus ex Iudæis, id est solis in eum credentibus, ac ei obtemperantibus ad sanctificationem, & præparationem, hoc est, ut eos sanctos ac præparatos

Traditio filiorum R. Hiya.

faceret ad aeternae uitae gloriae susceptionem. Non credentibus uero qui multo plures futuri erant, ad multiplicem destructionem, & perditionem (eorum requirente perfidia) esse debebat. Quod notatur cum dicit, Et offendent ex eis multi. Cum ceteris quae sequuntur. Et ob hoc specialiter traditio ista Talmudistica hoc loco inducta est. Quarto quoque animaduertendum est, quod Deus Iudaeos omnes qui Messiae non erant credituri, reprobare debebat, ab eisque scripturae intelligentiae gratiam auferre, ipsamque Messiae discipulis conferre. Et hoc totum insinuat, cum dicitur, Liga testimonium, sigilla legem in discipulis meis. Et expectabo Deum abscondentem facies suas a domo Iacob, id est a Iudaeis. Quinto etiam notandum est, quod traditio ista propter magna Messiae quae continebat arcana, apud priscos patres in maximo habebatur, atque seruabatur secreto. Sexto, quod nullum latet secretum, ubi praeualet uinum. Septimo demum, quod destructo captiuitatis Babylonicae capite, quod fuit Zerubabel & filij eius, ac Matathias & sui, hoc est Machabaei, quos ipsi חשמונאי Hasmunai uocant, uenturus erat Messias. Filios autem Zerubabel יוי yauan, id est Graeci deposuerunt, ab eisque Iudaeorum dominium penitus abstulerunt. Quod quidem uel ex eo maxime uideri potest, quod Matathias ac filij eius dominium ipsum de manu Graecorum fortiter postea extorserunt, factique sunt Iudaeorum Principes, usque ad Herodem Aescalonitam, qui in eos postmodum insurgens, Regnum de eorum manibus arripuit. Vt alibi latius diximus, Et sic iuxta praedictam traditionem, cessauerunt duae domus patrum de Israel, quae erant caput captiuitatis, quae ex Babylone redierat, uidelicet Zerubabel & sui, & principes qui erant in terra Israel, qui fuerunt Machabaei. Post Machabeorum igitur destructionem tempore. I. Herodis Aescalonitae qui Machabeos perdidit, & Messiam uenisse, & Iudaeos magna ex parte paulo post destructos fuisse, secundum Talmudisticam hanc traditionem certum est. Quod pauci quoque ex Iudaeis saluandi erant, exceptis Ihs qui circa mundi finem conuersi, de peccato suo poenitentiam acturi sunt, ex eo patet, quod Isa. 10. c. testatus est dicens, אם יהיה עמך ישראל בחול הים שאר ישוב בו. I. Si enim fuerit populus tuus Israel sicut arena maris, residuum conuertet ex eo. Quod R. Ionathas ita Chaldaice traduxit, ארי אם יהי עמך ישראל כגרי בחלא רימא שאר דלא חטו ורחבו מהטאת. Hoc est, Si enim fuerit populus tuus multus, sicut arena maris, residuum quod non peccauerit, uel quod peccati poenituerit, conuertet. Glossa autem R. Selomonis super praemissa Isaie uerba, sic ait, Etiam si fuerit Israel sicut arena maris praemultitudine, ego conflabo eos ut argentum, & redigent in modicum. Residuum uero illius modici conuertet ad bonum. Praemissis etiam addendum est, quod in lib. Sāhedrin, c. Helec, sic scribit: Dixit Iohanān, Generatione in qua filius Dauid uenturus est, sapientes magistri minorabuntur. Reliquorum uero oculi deficient in luctu & suspirio. Et angustiae multae, & sententiae graues contra eos innouabunt. Adhuc enim prima non erit executio mandata, & iam ueniet altera. Ex quibus omnibus patet propositum. Quod

Quod Iudaei qui Messiam non erant recepturi scripturarum intelligentiam perdere debebant, tanquam fatui & asini absque sensu permansuri. Caput 111.

CAPNIO,

ID quod iam in praemissis dixisti, intelligendae scilicet scripturae gratiam ab Iudaeis auferendam fuisse, & Messiae discipulis conferendam, uelim ex eorum scripturis ostenderes. Et praefertim, quod qui Messiam recepturi non essent, scripturarum intelligentiam penitus perdere deberent. GAL. Primum hoc in libro Sanhedrin, c. Helec, clare habetur, ubi ita legitur: Dixit R. Iudas, Generatione in qua filius Dauid uenturus est, domus praedicationis erit ad fornicationem. (Glossa R. Selomonis. i. locus ubi sapientes magistri docebant legem) & uiri Gazith (Glossa R. Selomonis. i. Sāhedrin, hoc est 70. Iudices ordinarij) circumibunt de ciuitate in ciuitatem, & nemo miserabitur eorum. Et sapientia scribarum foetebit, & timentes peccare reprobabuntur. Et facies illius generationis, ut canis (Glossa R. Selomonis. ad literam, erunt impudetes ut canes) & ueritas erit diminuta. In libro quoque ספרי Siphre, sic exponitur illud Deut. 32. ca. dictum, דור עקש ופחלחל חל יהיה הגמלו ואת עם גבל ולא הבם. Hoc est, Generatio praua atque peruersa nunquid Deo retribuētis hoc popule stulte, & non sapiens. Popule stulte in Ihs scilicet, quae praecesserunt. Et non sapiens in Ihs uide licet, quae in seculo uenturo fient. Et hoc est quod dictum est Isa. cap. 1. Israel non cognouit, populus meus non intellexit. Israel non cognouit ea quae praeterierunt. Populus meus non intellexit ad seculum uenturum. Quid promeruit Israel, ut essent infatuati, & corde incrassati? Quia non sapuerunt in uerbis legis. Et sic ipse Iob dicit cap. 4. חל לא נסע יתום בם ימתו ולא בחכמה. Hoc est, Nonne abscessit funis eorum cum eis, morientur, & non in cognitione, uel sapientia. Hucusque traditio. Cum igitur seculum uenturum uel futurum in Talmud sit fere semper tempus Messiae, satis plane habetur secundum praemissam traditionem, idcirco Iudaeos infatuatos esse, quia non sapuerunt, neque intellexerunt uerba legis, quibus Messiae euidenter ostenditur, ut ipsum reciperent. Funis autem eorum cum eis tunc abscessit, quando negantes Messiam Deum saluatorem suum, & in hoc seculo in Romani imperij uoraginem, & in futuro in inferni barathrum praecipites corruerunt. Instar illius qui se ab alto per funem dimittit, quo dissoluto, cum ipso in praecipitium ruit. Iuxta illud Isaiae uaticinium 5. capite dictum, לבן גלה עמי מבלי דעת וכבורו מתי רעב והמונו צמא צמא : לבן החיבה שאל נפשה ופשה ביה לבליחס וירר הררה והמונה ושאוה ועלו בה. Hoc est, Propter hoc captiuatus est populus meus, quia fuit absque cognitione, & honorati eius mortui fame, & plebei eius sicci siti. Propter hoc dila-

tauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq̄ termino. Et descendet nobilitas eius, & uulgus eius, & tumultus eius. Et lætabitur in eo scilicet infernus. Super hæc autem uerba, Dilatauit infernus animam suam: cum reliquis, sic dicit glossa R. Rahmo, Mensura pro mensura. Ipsi enim dilatauerunt se ipsos ad deglutendum cibum, & potum nimis, & aperuerunt os suum ad negandum Deum saluatorem suum, sicut dictum est Iere. 5. cap. Negauerunt Deum, & dixerunt non est ipse. In libro etiam הגיגה Haghiga, id est Solennitatis, in cap. quod incipit, הכל חיביני Haccol hayabin, id est omnes tenentur, hoc modo legitur: Scriptum est Iere. 49. cap. אברה ענה בזכרון הבמות. Hoc est, Perijt consilium à filijs, foetida facta est sapiëntia eorum. Quando perditum est consilium à filijs, & foetida facta est sapiëntia eorum: Cum apud gētes seculi fuerint. Infatuauit enim Iudæos (Deo permittente) diabolus, abstulitq̄ ab eis sensum quo ad ueritatis intellectum. Et usq̄ adeo quidem, ut in diuinis scripturis minoris intelligentiæ sint, quàm asini. Quod ipsimet fateri coguntur. Nam in libro שקלים Sekalim, id est Ponderum, in cap. quod incipit ואלו הן Ve ellu hen, id est, Et isti sunt. Sic ad uerbum legitur: Dixit R. Haggai, Priores arauerunt, & seminauerunt, & furculauerunt, & messuerunt, & fecerunt areas, & triturauerunt, & uentilauerunt, & moluerunt, & apposuerunt nobis panem, id est scripturæ doctrinam. Et non est nobis os ad comedendum. Dixit R. Abba, Si fuerunt antiqui filij hominum, nos sumus asini. Dixit R. Men in illa hora. Etiam asinæ R. Pinhas filij Hair non sumus comparandi. Hæc omnia in Talmud. Aliud de hoc adhuc habetur testimonium in libro שבת Sabbath, id est sabbati. Vbi sic ad literam dicitur: Dixit R. Zera, quod dixit R. Si priores fuerunt filij hominum, nos sumus asini. Et non sumus adhuc tales, qualis est asinus R. Hanina, uel sicut asinus R. Menahem, sed ut ceteri asini. Ex his autem quamuis Iudæi omnes qui Christum non receperunt, asini esse conuincantur: eos tamen deteriores asinis existere constat, qui falso dogmate cæteros in foueam pertrahunt. Quos Ieremias pastores uocat, eorumq̄ asinitatem bestialitatem nuncupat, ita 10. c. dicens, כי גבערו חרועים ואת יהוה לא דרשו: על. Hoc est, Quia bestie facti sunt pastores, & Deum non quaesierunt, propter hoc nō intellexerunt, & totus grex eorum confractus. dispersus est. Rursus 50. capite sic ait, צאן אברות היה. Hoc est, Oues perditæ fuerunt populus meus, uel populi mei, pastores earum errare fecerunt eas. Iudæorum utiq̄ pastores, eorum scilicet magistri, atq̄ Doctores, & si olim eos pluries errare fecerint, hodie tamen maxime errare faciunt. Quare non inepte de ipsis Saluator 15. cap. Matthæi loquens, dixit, Cæci sunt, & duces cæcorum. Si cæcus cæco ducatum præstat, ambo in foueam cadunt.

De

De perpetua Iudæorum reprobatione, & quod tanquam Dei inimici de domo Dei expellendi erant. Caput IIII.

CAPNIO,

Iudæos Deus tanquā sibi rebelles & inimicos cum de domo sua abiecerit, in æternumq̄ reprobauerit, ideo ad eorum confusionem hæc eis euentura fuisse, ex eorum scripturis afferenda sunt testimonia. GAL. Hæc potissimum Hoseæ testimonio patent, ita cap. 9. in persona Dei dicentis, על רע מעלליהם מבית אגושם. Hoc est, Propter maliciam operum expellam eos de domo mea, nec addam diligere eos. Quod R. Ionathas ita Chaldaicè interpretatus est, על בישת עובריהון מבית מקרשי אתרבינות לא אוסית להחמא. Id est, Propter maliciam operum eorum de domo sancta mea expellam eos, nec ad hanc misereri super eos. De hoc & propheta Amos cap. 5. ait, צפלה לא תוסית קום בתלה ישראל. Hoc est, Cecidit, nec addet resurgere uirgo Israel. CAP. Quid si Iudæi dixerint, hæc de decem solum tribubus fuisse dicta? GAL. Dicatur eis, Quod si ita esset, haudquaquam deus per Hoseam dixisset, De domo mea expellam eos, cum decem tribus neque in domo Dei fuerint, neq̄ domum Dei curarint. Quod expressius apud Ieremiam prædictum est 7. cap. sic dicentem, וחשלבתי אתכם מעל בני באשר השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים. Id est, Expellam uos à facie mea, sicut expuli omnes fratres uestros, omne semen Ephraim. Vbi per Ephrahim decem tribus intelliguntur, eo quod Ieroboam Rex eorum ex tribu Ephrahim fuerit. Quod etiam in Midras tehilim, id est, in expositione Psalmorum aperte ostenditur, cum super illud Psal. 76. dictum, צורע ביהודה אלהים בישראל גורל שמו. Id est, Notus fuit in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. Sic dicitur, In hora qua deus sanctus & benedictus facit misericordiam cum Iuda: perinde est, ac si ipse misericordiam faciat cum uniuerso Israel. Omnis quippe Israel appellatur nomine Iuda. Quatuor enim nominibus nuncupatur Israel, uidelicet Iacob, Israel, Ephrahim, & Iuda. De hac etiam reprobatione Amos ipse ita 6. cap. dixit, ושבט ארני יהוה בנפשו נאם. יהוה אלהי צבאות מוחאב אנפי את גאון יעקב וארמונותיו שנאתי והסגרת עיר ומלאה. Hoc est, Iurauit Dominus Deus per animam suam. Dixit Dominus Deus exercituum. Detestor ego superbiam Iacob, & palatia eius odi, & tradidi ciuitatem & plenitudinē eius. Quod R. Ionathas ita in Chaldaicum uertit, קיים יהוה במימריה אמר יהוה אלהי צבאות מונבל אנא ית. Hoc est, Statuit dominus Deus in uerbo suo, uel per uerbum suum. Dixit Dominus Deus exercituum, Abominor ego domum sanctuarij, quæ est superbia Iacob. Glossa autem R. Semonis sic ait, Tradidi ciuitatem & plenitudinē eius. i. Ierusalē & habitatores eius. Domus quoq̄ sanctuarij uocata est supbia, iuxta illud Ezechielis 24. c. dictum, הווי מחלל את מקרשי גאון עובם. Hoc est, Ecce ego pro-

Iudæorum obiectio.
Responsio.

Cur Iudeorū
reprobatio di-
cta est contri-
tio.

phanabo sanctuarium meum, elationem fortitudinis uestræ. Hæc R. Selomo. CAP. Quam ob rem hæc Iudæorū reprobatio plerunq; in sacra scriptura contritio uocata fuit, quæ lagenæ figuli comminutæ nō inepte comparatur. GAL. Quia tanta futura erat eorum in hac captiuitate pressura, ut meritò contritioni de qua nec testa quidem minima remanet, assimilari posset. Omnis nanq; uasis fractura solidari potest, & ad aliquod opus utile redigi. Testulæ autem uasis, si uehementi contritione confringantur, partes eius ad nihilum ualent, nisi ut proijciantur. Et quo magis testa quassata durat, eo magis semper augetur eius fractura. Cum igitur eorum reprobatio huiusmodi testarū contritioni comparetur, quæ ad nihilum ualet ultra, nisi ut proijciatur foras, palàm detur intelligi, eos in ista captiuitate in tantam deuenturos fuisse deiectionem, quòd quamdiu in perfidia permāserint, nunquam in pristinā redire poterunt libertatem. Iuxta illud Psalmographi Psal. 2. dictum, חרועים בשבט ברזל כבלי יוצר הרפצם Hoc est, Cōfringes eos uirga ferrea, & tanquam uas figuli proijcies eos. Ex his igitur quæ dicta sunt, manifestum est. Iudæos propter operum suorum maliciam, de domo dei ab ipso Deo meritò eijciendos fuisse, atq; nunquam ab eo diligendos, donec in perfidiæ malicia permansuri essent. Quod præuidens Ieremias in calce lamentationis suæ causam quesuit, dicens, למה לבצח השכחינו. Id est, Quare in æternum obliuisceris nos, derelinques nos in longitudine dierum? Cui respondit Dominus 8. cap. eiusdem prophetæ, ita dicens, ואמרת אליהם כה אמר יהוה חיפלו ולא יקומו אם, ושוב ולא ישוב. מורע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בהרמת מאני לשוב. הקשכתי ואשמע לוא בן ידברו אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי כל השב במרצותם כסוס שוטת במלחמה. גם חסירה בשמים ידעה מועדיה ותר וסוס ועגור שמורו את עת באנה ועמי לא ידעו את משפט יהוה. Id est, Dices ad eos. Sic ait Deus, Nunquid cadent, & non surgent? Si auertentur, & non conuertentur? Quam ob rem obstinatus factus est populus iste Ierusalem obstinatione uehementi, uel æterna. Fortificauerunt se in dolo, & noluerunt conuerti. Attendi & audiui non ita, ut scilicet in corde habent, loquuntur. Non est uir quem pœniteat super malicia sua, dicens, quid feci? Vniuersus cōuersus est ad cursum suum, uelut equus impetuofus in prælio. Etiam ciconia in cælo cognouit tempora sua, & turtur, & grus, & hirundo obseruauerunt tempus aduentus sui. Populus uero meus non cognouit iudicium Dei. Ex quibus patet propositum.

Quòd Iudæi nunquam amplius in terram suam regressuri sunt, neque eam possessuri.

CAP.

Recentiores Iudæorū cum se per captiuitatē hanc in qua sunt, sceleris sui reos esse cōuincuntur, statim nobis obijciunt, sese in terram suā regressuros esse, ipsamq; possessuros. Vt igitur non

non solum se in hoc falsiloquos esse, uerum & frustra id sperare cognoscant, quòd nunquam sint in terram suam reuersuri, nec ipsam unquam possessuri, scripturis eorum probandum est. GAL. Hoc optime per id habetur, quod apud eos in libro יבמות Iebamoth. i. Fratriarum, in cap. quod incipit, הארץ Haarez, id est Terra. Vbi sic ad uerbum legitur, Traditum est in libro סדר עולם Seder olam, id est ordinis mundi, Scriptum esse Deuter. 30. c. והביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך. Hoc est, Et introducet te dominus Deus tuus in terram, quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Possessio nanq; prima & secunda fuit eis, tertia autem non erit. Dixit Rabbi Iohanan, Quis fuit author סדר עולם Seder olam, id est libri ordinis mundi? Rab Iosus. Hæc traditio. Hoc ipsum in eodem libro Seder olam, hoc modo quoque habetur. Scriptum est Deuter. 30. cap. Et introducet te Dominus Deus tuus in terram, quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Poterit ne fieri, quòd sit tertia possessio in futuro? Docet quid sit ad hoc dicendum, id quod ait, Quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Possessionem enim primam, atque secundam habituri erant, possessio autem tertia non erit eis. Hæc traditio. Cum igitur Iudæi terram quondam suam bis tantum possessuri essent, ut ex his traditionibus aperte liquet. Et eam olim iam bis possederint. Nam primo quidē à tempore Iehosue usq; ad primi templi euerfionem, secundo uero à Zerubabelis & Ezræ temporibus, usq; ad ultimi templi incendium, uel usq; ad Hadriani Cæsaris tempora, eam possederunt, ut ex eorum scripturis multipliciter patet, ipsamq; tertio (traditionibus præmissis attestantibus) haudquaquam sint possessuri. Ipsimet concedant, necesse est, se nunquam amplius terram suam possessuros esse, & consequenter nec ad eam reuersuros. Quare falsa prorsus sunt, antiquisq; eorum scripturis penitus dissentanea, quæcunque de suo in Ierusalem reditu, deq; templi reedificatione, ac terræ illius tertia possessione, contra nos obijciunt, Verumenim uero tertia deniq; terræ eorum possessio, quam ipsi frustra præstolantur, Sarracenis (teste Ezechiele) in eorum opprobrium ad tempus danda erat. Sic enim septimo capite ait, והבאתי רעי גויים וירשי את בתיהם גאון עוים ונחלו מקרשיהם. Id est, Et adducam malos gentium, hoc est Sarracenos, & possidebunt terras eorum, & cesare faciam superbiam fortium, & hæreditabunt sanctificata ipsorum. Et infra, והורה האבר מבחן ועצה מוקנים. Hoc est, Et lex peribit à sacerdote, & consilium à senioribus. Et hoc ideo, quia absque sacrificio, & absque Principe, immo & absque Deo (eorum exigente perfidia) usq; ad mundi finem esse debebant.

Quòd

Quod Iudæi absque Principe, absque sacrificio, & absque Deo usque
ad mundi finem futuri erant. Caput VI.

CAPNIO,

Mellem quod postremo dixisti, Iudæos scilicet absque Principe, absque sacrificio, & absque Deo usque ad mundi finem esse debuisse, per eorum scripturas ostenderes. GAL. Id itaque per illud Holoæ 3. capite dictum optime probatur, בי ימים רבים ישבו בני ישראל, Hoc est, Quia diebus multis morabuntur filij Israel absque Rege, & absque Principe, & absque sacrificio, & absque ara, & absque ephod (id est absque ornamento pōtificio) & imaginibus. Hæc autem Rabbi Ionathas ita Chaldaicè transtulit, ארי יומין סגיאין יתבו בני ישראל לית מלכא מרביית דוד ולית דיעביד שולטן על ישראל ולית רבא לרעוא בירושלם ולית קמיהא בשומרון ולית אפור ומחוי. Id est, Quia diebus multis morabuntur filij Israel, in quibus non habebunt Regem de domo David, nec gerentem potestatem super Israel, nec sacrificium acceptabile, uel placitum in Ierusalem, nec altare in Samaria, nec ephod denunciāntem. Quemadmodum igitur Iudæi non erant habituri Regem de domo David, nec Principem aliquem ex se ipsis, nec sacrificium, nec altare: cum reliquis, quæ hic ponuntur. Ita etiam probatur, quod nec sacerdotem, nec legem, nec etiam Deum uerum habituri essent, per illud quod 2. Par. 15. cap. ita scribitur, ימים רבים לישאל ללא אלהי אמת וללא בהן מורה וללא תורה. Hoc est, Dies multierunt Israeli sine Deo uero, uel ueritatis, & sine sacerdote docente, & sine lege. Vbi quod sine Deo uel ueritatis transtuli, sine iudicibus ueritatis, Hebræi dolose interpretantur, eo quod E. lohe emeth scriptum sit, quod ad Deum & ad iudices æquiuocum esse aiunt. Sed eos male ac falso id interpretari, ex eo potissimum uidentur. Quod quamuis nomen אלהים Elohim, Iudices quandoque in sacris literis significare inueniatur, de suo tamē primo significato, Deum pluraliter propter diuinarū personarum trinitatē, significat. Quam ob rem hic potius Deum, quam Iudices, significare dicendum est. Maxime cum ueteres Talmudistæ illud pro Deo uero, hoc in illo accipiāt. Nam in libro עבודה זרה Auoda zara. i. seruitus aliena, in cap. quod incipit, לiphne edehen. i. Ante festa eorū. Ita ad uerbum legitur: Dixit R. Hanina ad R. Elazar, Beatus tu, qui te ipsum exercuisti in lege, & in operibus misericordiæ. Et ueh mihi, qui exercui me in lege duntaxat. Quoniam ut dixit Rabbi Hunna, quicumque studet uel exercet se in lege tantum, similis est ei, qui non habet Deum. Sicut scriptum est secundi libri Paralipomenon decimo quinto capite, Dies multi Israeli sine deo uero, & sine sacerdote, & sine lege. Et quid est, sine lege? Dixit R. Hunna, Omnis studens in lege tantummodo, & in operibus misericordiæ

cordiæ uel pietatis non studet, similis est ei, qui nō habet Deum. Sicut dictum est (ubi suprā, scilicet) Dies multi Israeli sine Deo uero, uel ueritatis. Et notandum, quod cum paulo superius dixisset Hoseas, Iudæos diebus multis futuros sine Rege, cum reliquis. Cōsequenter ostendit, eos usque ad mundi finem sine Deo uero & sine Messia esse debere, cum ibidē immediate subiicit, ובעשו את יהוה אלהיהם, ופחדו אל יהוה ואל טובו באחרית הימים. i. Et postea cōuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum, & pauebunt ad Deum, & ad bonitatem eius in fine dierū. Quæ R. Ionathas ita in Chaldaëum uertit, בחר בן יתובון בני ישראל ויתבעון ית, פולחנא דיהוה אלהיהון וישמעון למשיחא בר דוד מלכיהון: Hoc est, Et post hæc pœnitebunt filij Israel, & quærent cultum domini Dei sui, & obediēt Messia filio Davidis Regi suo. Hæc autem circa mundi finem futura sunt, cum reliquiæ Iudæorū ad Dñm nostrum Iesum uerū Messiam cōuertentur. Idcirco usque ad tempus illud, absque rege, & Principe, absque sacrificio & sacerdote, absque lege, absque Deo uero, & absque Messia uero saluatore permanebit Iudaica perfidia. Quod erat probandum.

Quod sicut Hebræi in Israel & Iuda diuisi fuerunt: ita tempore
Messia fieri debebat eorum in Iudæos perfidos, & ueros
Christianos diuisio. Caput VII.

CAPNIO,

Quanquam in præcedētibus satis abunde probasti, paucos ex Iudæis tempore Messia saluandos fuisse, reliquos uero perdendos atque dissipandos. Contat tamen eos qui Redemptorem nostrum uerum Messiam receperunt, & saluatos fuisse, & nomine משיחם Messihim. i. Christianos uocatos. Qui autem ipsum recipere abnuerunt, nec eos saluari cōtigit, nec alio nomine uocari. Ad denotandam enim eorum perfidiam, Iudæi hæctenus uocantur, & uocabuntur, quamdiu in perfidia permanerint. Quare ad ipsam eorum perfidiam magis conuincendam, hanc eorum diuisionem in perfidos Iudæos, ac ueros Christianos tempore Messia futuram fuisse, per eorū scripturas probare debes. GAL. Quemadmodum certe inter Israel & Iuda continue uiguit diuisio, Israele scilicet duos uitulos aureos pro dijs adorante: ita inter Christianos quoque & Iudæos diuisio nunquam esse desinit, Iudæis ipsis Dñi nostri Iesu Christi & Christianæ fidei ueritatē negantibus. Quo circa sciendū est, schisma decem tribuū Iudæis nomē hoc imposuisse. Antea quippe Hebræi, seu Israel, uel Israelitæ, dicebant. Ex quo ergo in duo Regna populus ille diuisus est, quicumque ex eis Reges de stirpe Iudæ, aut de tribu Iuda habuerūt, Iudæi appellati sunt. Decem uero tribus & quicumque in Samaria Ieroboam sibi Regem asciuerūt, Israel dicti sunt. Quibus Ieroboam eorum Rex duos uitulos aureos

aureos faciens, unum in Dan, alterum in Bethel posuit. Dixitque eis (ut habetur 3. Reg. 12. cap.) רב לכם מעלות ירושלם הנה אלחיד ישראל אשר העלוד מארץ מצרים Id est, Nolite ultra ascendere in Ierusalem. Ecce dii tui Israel, qui te fecerunt ascendere ex terra Ægypti. Ob hoc autem ac alia quàm plurima scelera, qualiter à Deo reprobati sint, sequentia ostendunt. Et primo quidem id quod legitur 4. Reg. 17. cap. ויעזבו את כל מצות יהוה אלהיהם ויעשו להם מסכת שנים עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל : ויעבדו את בנוהים ואת בנוהיהם באש ויסקמו סבמים וינחשו ויהמכרו לעשות הרע בעיני יהוה להבעיכו : ויהאנה יהוה מארץ ישראל ויסרו מעל פניו לא זשאר רק שבט יהודה לבדו : גם יהודה לא שמר את מצות יהוה אלהיהם וילכו בחסת ישראל אשר עשו דימא יהוה בכל זרע ישראל : ויענם ויהנם ביד שוסים ער אשר השליכם Id est, Et dereliquerunt omnia præcepta Domini Dei sui, & fecerunt sibi conflatione duos vitulos, & fecerunt lucum, & adorauerunt uniuersam militiam cœli, & coluerunt Baal, tradideruntque filios suos, & filias suas per ignem, & diuinauerunt diuinationes, & augurati sunt, & uendiderunt se ad faciem dum malum in oculis Dei, ad prouocandum eum. Et iratus est Deus uehementer in Israel, & abstulit eos de super facie sua, nec remansit nisi tribus Iuda sola. Porro Iuda non custodiuit mandata domini dei sui, & ambulauerunt in statutis Israel, quas fecerunt. Reprobauit autem Deus omne semen Israel, & humiliauit eos, tradiditque eos in manu diripiendum, quousque proiecit eos à facie sua. Separauit enim uel diripuit Israel de super domo Dauid. Et Regem fecerunt Ieroboam filium Nabath. Hæc omnia ibi ad uerbum traducta. Ex quibus clare habetur, & decem tribuum reprobatio, & ipsius reprobationis causa. Legitur etiam in libro Sanhedrin, cap. Helec, hoc modo: Tradiderunt Rabbanan, id est Magistri, Quod decem tribus non habent partem in seculo uenturo, nec sunt unquam reuersuræ. Sicut dictum est Deut. 29. c. ויהשם יהוה מעל ארמנתם באחובחמה ובסצה גרול וישליכם אל ארץ אחרה ביום הזה: Hoc est, Et euellet eos deus de super terra sua in ira & in furore & indignatione magna in seculo. s. uenturo, sicut dies ista. Quæadmodum enim dies ista uadit & non reuertit, sic ipsi euntes, & nunquam reuertentes erunt. Verba hæc sunt R. Akiba. R. autem Eliezer dixit, Quomodo dies ista obtenebrescit, deinde illucescit: ita & ipsi. Quæadmodum enim obtenebrescet eis, sic futuri sunt ex eis quibus illucescat. Hucusque Talmud. Verbum autem hoc ultimum s. R. Eliezer uerificatum est tempore Christi & discipulorum eius, quando multi gentiles qui fuerant de decem tribubus Israel, Christianæ fidei lumine illustrati sunt. Gentiles enim cuncti effecti fuerant (ut sequens ostendit traditio) Notandum quoque est quod seculum uenturum, siue futurum ferè semper in scripturis Hebraicis per tempore Messie accipitur. In libro autem Sanhedrin Ierolymitano in c. qd' incipit, Isti sunt qui non habent partem. Sic ad uerbum dicit, R. Elie-

R. Eliezer & R. Iudas de decem tribubus loquentes, alter quidem retulit, quod non iuit in captiuitatem Israel, donec facti sunt omnes ממזרים mamzerim. i. spurij. Dixit quoque R. Iohanan, quod non est captiuatus Israel, donec factæ sunt ex eo 24. sectæ מינים minim. i. hæreticorum. Unde scriptum est Ezech. 2. cap. בן אדם שלח אני אותך אל בני ישראל אל גרים .i. Fili Adam mitto ego te ad filios Israel ad Goim hamordim. i. ad gentiles apostatas, qui apostatarunt à me, ipsi & patres eorum culpabiles extiterunt in me, usque in diem hanc. Hæc traditio. Quocirca Dominus rectè dixit, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Rursum autem ad id quod dictum est in præcedenti traditione, quod scilicet Israel facti sunt ממזרים māzerim. i. spurij, pertinet quod apud Zach. 9. c. sic dicit, Hoc est, Et te debet, uel morabit mamzer. i. spurius in Azoto. Quod de Israel intelligendum esse R. Ionathas Vzielis filius in Chaldaica æditione ostendit dicens, ויחיה בית ישראל באשרור, .i. Et sedebunt domus Israel in Azoto. Ad hoc etiã spectat quod in lib. רבמות lebamoth. i. Fratriarum, in ca. quod incipit נשים Nassim. i. mulieres hoc modo scribit. Traditio est, quod filie. i. mulieres illius generationis decem, scilicet tribuum castratione castratæ sunt. Nec sunt inde moti de terra scilicet sua, donec fecit eos Sennacherib perfectos gentiles. Sicut dictum est Hoseæ 5. c. ביהוה בגרו בני בנים ורים ילדו. Hoc est, In Deum proditiose, uel dolose egerunt, quia filios alienos genuerunt. Causa autem huiusce diuisionis Hebræorum, & reprobationis maioris partis eorum, decem uidelicet tribuum alia non fuit, nisi quia in Dauid partem habere primū reuerunt. Dixerunt enim ut legitur 3. Reg. 12. אין לנו חלק ברור ולא נחלה לנו בכון ישי .i. Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Issai. Et quia etiã falsos deos in duobus uitulis (ut dictum est) susceperunt. Quemadmodum igitur tempore Ieroboam in Israel & Iudæos, Hebræi diuisi sunt. Ita in hebdomada septuagesima Danielis, Iudæi ipsi diuisi sunt in perfidos Iudæos, & ueros Christianos. Et quomodo tunc maior Hebræorum pars decem scilicet tribus dixerunt, Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Issai. Ita tempore Messie maior pars Iudæorum dixit, Non habemus Regem, nisi Cæsarem. Dominum Iesum uerum Messiam in Dauid præfiguratum fatue reprobantes. Et sicut illi deinde reprobo Dauid, falsos Deos in duobus uitulis coluerunt. Ita isti reprobo uero Messia, duos sibi falsos Messias, unum post alterum (scripturis eorum testantibus, ut in antecedentibus latissime dictum est) statuerunt. Rursum sicut illi propter hæc & alia (ut paulò superius sacra attestat historia) fuerunt & à Deo reprobati, & per Sennacherib captiuati. Sic & isti quia uerum Messiam Dominum Iesum respuerunt, & duos falsos Messias receperunt, fuerunt in perpetuum, & à Deo reprobati, & per Vespasianum & Titum Romanos Principes captiuati. Et hoc est quod eis dominus per Iere. 7. ca.

cōminatus fuerat. Et proſciam uos deſuper facie mea, ſicut proieci omnes fratres ueſtros, omne ſemen Ephraim. Vbi R. Ionathas, Omnes fratres ueſtros, וכל זרעי ישראל .i. Omne ſemen Iſrael Chaldaicè trāſtulit. Cæterū quomodo tunc maxima eorum pars in errorem turpiſſime incidit, pro uero Deo, falſos recipiendo atq; colēdo Deos. Minima, uero pars in ueritate permanſit, Deum uerum colendo, domumq; Dauid ſequendo. Ita quoq; nunc maxima Iudæorū pars, duos falſos ſecuta Meſſias, in turpiſſimū infidelitatis incidit errorē. Minima uero pars, Chriſto adhærens, ipſumq; fide & opere ſecuta, ueritatē amplexata eſt. Præterea ſicut tunc ſerui Dei, ueritatē ſequentes, aliter quā antea uocati ſunt, quia nō Hebræi, ſed Iudæi mutato nomine deinceps dicti fuerūt. Ita nunc ſerui Dei, Chriſtiane fidei ueritatē ſectantes, aliter quā prius appellati ſunt, quia non Iudæi, ſed mutato nomine משיחיים Meſſihim. .i. Chriſtiani ſunt nuncupati. Quemadmodū per Iſaiam de eis prophetatū fuerat, ita 65. c. dicentē, והגתם שמכם לשובע לכהררי והמיהר ארני Hoc eſt, Et dimittetis nomen ueſtrū ad iuramentum electis meis. Et mortificabit te dominus Deus, & ſeruos ſuos uocabit nomine alio. Nomen autem eorum eſt in iuramento Chriſtianiſ. Nam iurantes dicunt, negatiue ſcilicet. Si non ſum Iudæus, hoc nō faciam. Vel affirmatiue ſic, Iudæus ſim ego, ſi hoc fecero. Et Dominus Deus mortificabit eos, ut propheta dicit, uſq; ad mundi finē, ut in præcedentibus patuit, & in ſequentibus adhuc latius parebit. Deniq; ſicut inter Iudæos & Iſrael fratres ſuos, fuit ſemper certatio. Ita inter Iudæos & Chriſtianos, tam in moribus quā in fide nunquam deſuit bellum. Quemadmodū enim illis non ſatis fuit, Deum & domum Dauid repuiliſſe, & unum uitulū in Bethel, alterū in Dan pro dñs coluiſſe, ſed peccatis peccata addendo, Baal etiam coluerunt. Ita neq; iſtis ſuffecit, uerum reproballe atq; occidiſſe Meſſiā, unumq; falſum in Ieruſalē Barcozba uel Bencozba uocatū. .i. mendaciū, uel falſitatis filium, & alterū in Bitter eiufdē nominis Meſſiam ſibi feciſſe, ſed patrū quoq; ſuorū menſurā adimplentes, erroresq; erroribus accumulantes, tertiu adhuc ſibi promittunt. Non obſtante, q; & patres eorum in duobus Meſſijs antedictis (ut eorū teſtantē ſcripturæ, & ipſi minime negant) tã turpiter deluſi fuerint, & eorū Magiſtri tertio quē adhuc expectant, uarios aſſignātes terminos, omnes tādē falſilog ſint inuēti, ut in ſuperioribus abūde pbatū eſt.

Quod Iudæi ideo deſtruendi erant, quia Deum uerum eſſent pro-
dituri, ac negaturi. Caput VIII.

CAP.

Eſi in præmiſſis cauſam reprobationis eorum ſatis tetigiſti. Ut tamen & ueritas clarius pateat, & ipſorum perfidia magis confundatur, deſtructionis eorum cauſam expreſſius adhuc per eorum ſcripturas retegās, obſecro. GAL. De Iudæorū igitur deſtructione,

ſtructione, quæ per Romanos fieri debebat, deq; eiufdem deſtructionis cauſa, atq; malicia reliquiarū ipſorum, apud Iere. 5. c. his uerbis prædictū fuit, שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ורעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלה לה : ואם חי יהוה יאמרו לנו לשקר ישבעו : יהוה עיניו תלוא לאמונה הביתה אתם ולא חלו בליתם מאנו קחת : Hoc eſt, Circuite uicos Ieruſalem, & uidete quæſo, ac ſcitate, & inquirete in plateis eius, An inueniatis uirum facientem iudicium, quærentem fidem, & propitius ero ei, ſcilicet Ieruſalem. Et ſi uiuit Deus dixerint, uerūtamen ad falſitatem iurabunt. Deus oculi tui nōne ad fidem percuffiſti eos, & non doluerunt. Conſumpſiſti eos, & renuerunt accipere diſciplinam, uel correctionem. Indurauerunt facies ſuas ſupra petram, & renuerunt conuerti. Et paulo inferius ſubdit, עלו בשרותיה ושחתו ובלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לוא ליהוה חמה : כי בגור בגרו כי בית ישראל ובית יהודה נאם יהוה : בחשו ביהוה ויאמרו לוא הוא ולא תבא עלינו רעה וחרב ורעב לוא נראה : והנביאים : יהוה לרוח ותברר אין בהם כח יעשה להם : Id eſt, Aſcēdite in muros eius, & diſſipate, conſummationem autem nō faciatis. Auferte palmites, & propagines, quia non ſunt Dei. Proditione enim prodiderunt me domus Iſrael, & domus Iuda, Dixit Deus. Negauerunt Deum (tetragramaton) & dixerunt, non eſt ipſe, neq; ueniet ſuper nos malum, & gladium, & famem nō uidebimus. Et prophetæ erunt ad uentū, uel ad ſpiritum, & ſermocinatio nō erit in eis. Hoc fiet illis, Quod autē hæc de Iudæorū deſtructione, quæ per Romanos futura erat, prædicta fuerint, patet per eorum expoſitores. Legitur enim ſic in Bereſſith rabba ueketanna. .i. in expoſitione libri Gen. maiori, & minori, ſuper illud 18. cap. eiufdē libri dictum, Et dixit, ſcilicet Abrahā. Non diſpliceat quæſo Domine, & loquar etiam hac uice. Si forte inueniant adhuc decē : Et dixit, Non deſtrua propter ipſos decem. Quare decē ? Quia iam remāſerant in generatione diluuij octo, & non ſuſpēdit Deus ſententiā ſuam propter merita eorum. Alia expoſitio. Quare decē ? Quia opinabatur decem ibi eſſe, Loth uidelicet, & uxorem eius, & quatuor filias ipſius, quatuorq; generos. R. autem Iodan & R. Hanina dixerūt, Dictum eſt hic decem, & in Ieruſalem ſaltem unus. Hoc autem eſt quod ſcriptū eſt Iere. 5. c. Circuite Ieruſalem. Et reliqua. Et ſic alibi dicitur: Eccleſiaſtis ſcilicet 7. c. Vna ad unam, ad inueniendū computum, uel numerum. Dixit R. Iſhac, Et uſq; ad quot inuentio numeri? Vſq; ad unam. Haſtenus traditio. Sic igitur hic argumentandū eſt. Si in prioris quidē templi deſtructione, plures iuſti fuerunt, atq; inueniri potuerunt in Ieruſalem. Fuit nanq; ibi Baruch filius Nerix, de quo ſic apud Iere. 36. c. dicitur, Et uocauit Ieremias Baruch filium Nerix. Et ſcripſit Baruch ex ore Ieremix, omnia uerba Domini. Erat quoq; ibi Abdemelech Æthiops qui Ieremiam de cifterna, ubi moriebatur, extraxit, cum ſic fuiſſet Regem allocutus (ut habet Iere. 38.) Dñe mi Rex, male fecerūt uiri iſti, quicquid fe-

cerunt Ieremię pphetę, quę miserūt in puteū, ut morerēt. Cui & ppter ea dixit Dñs (ut scribit Iere. 39.) Eruens eruā te, & in gladio nō cades, eritq; tibi anima tua uelut spoliū. Quia cōfusus es, uel quia sperasti in me, dicit Dñs. Fuit etiā ibi domus seu familia Recabitarū, de quibus dicit apud eundē prophetā, Vade ad domū Recabitarū, & loquaris ad eos. Et post pauca, Nō abscindet uir de Ionadab filio Recab, stans corā me cunctis diebus. Fuit insuper tunc Ieremias ppheta, ac alij permulti uiri iusti, ac sancti, qui in Babylonē transmigrarunt. Si igitur tot iusti tēpore destructionis prioris templi in Ierusalē fuerunt. Palām pfectō ostendit ex calce antedictę traditionis, quę dicit neminē iustum in Ierusalem inuentum fuisse, q; supradictorū uerborū Ieremię principiū, cum ait, Circuite uicos Ierusalē, cum reliquis, nō de primo eius urbis excidio loquat, quod per Nabuchdonosor Babylonis Regē factum est, sed de ultimo, quod per Vespasianū & Titū Romanos Principes, fieri cōtigit. Causa uero ob quā Deus Iudęos per Romanos destruxerit, ac reprobauerit, ostendit, cum ibidē dicit, Proditione enim pdiderunt me domus Israel, & domus Iuda, Dixit Deus. Quę autē & qualis fuerit ista peditio, aperte insinuat, cū statim subiicit, Negauerunt Deū, & dixerunt, nō est ipse. Cum igit post regressum ex Babylonica captiuitate, Dñm Deū nec uerbo, nec facto Iudęi negauerint unq; per idololatrię, scilicet cultū. Cōsequens necessario est, tunc eos negasse illū, dicentes, Deū nō esse ipsum, cum Dñm Iesum Christū uerum Deū, ac Dei filiū reprobantes, dixerunt, ipsum nō esse Messia. Ac duos falsos Messias unū post alterum sibi constituerunt. Idcirco in eodē cap. eiusdem prophetię dicit, Hęc R. Selomo. Per quā quidē expositionē manifeste apparet, q; ab illo loco ubi dicit in Ieremię uerbis, Omnis ex eis egrediens p̄dabitur per Edom. i. per Romanos, omnia quę sequunt, de destructione Iudęorū per Romanos facta intelligi oportet. Vbi em̄ cetera sunt uerba ista, Auferte palmites, q; nō sunt Dei. Proditione enim prodiderūt me domus Israel, & domus Iuda, ait Deus. Negauerunt Deū, & dixerunt nō est ipse. Vitis autē unde auferēdi erant isti palmites, siue propagines, eo q; nō essent Dei, erat tota domus ipsa Israel, iuxta illud Hof. 10. dictum, Vitis frōdosa Israel. Ex quibus omnibus manifestū est, eā ob rē Iudęos per Romanos destruēdos fuisse, q; Deū essent prodituri ac negaturi. Quāuis & alia quoq; fuerit proditionis, æternęq; damnationis eorum causa, quia uidelicet legem Messię recipere noluerunt.

Quod

Quod ideo Iudęi perdi, in æternūq; damnari debebant, quia legem Messię non essent recepturi. Caput IX.

CAPNIO,

Antetiam obsecro causam per eorum scripturas patefacito. GAL. Ideo certe Iudęi destruendi, ac in æternū damnandi erant, quia legem Messię noluerunt recipere, nec penitus Messiam ipsum audire. Quod ex ijs maxime liquet, quę in libro Midras tehilim habentur, super illud Psal. 10. למה יהיה העמר ברחוק. Hoc est, Cur Deus manebis à longe? absconderis in temporibus angustię. Ibi enim sic scriptum legitur, אמר דבי יוחנן שלש שנים ומחצה היתה שבינה עומדת בחר הזתים ומכרות דרשו יתה בהמצאא ולא היו משגיחין שנאמר נדרשתה ללא שאלו נמצאתה ללא בקשוני מושל לשוירה שהיה מהלך ברור ביון שהחשיר בא הבורגן אמר לו הכנס עצמך לבורגן מפני היה רעה וליסטים אמר לו אין רכבו של שויר ליבנס לבורגן בלילה ביון שחלך בא עליו אישון לילה ואפלה חור ובא לו אצל הבורגן והיה מבקש ממינו שיפתח לו אמר לו הבורגן אין רכבו של בורגן לפתוח בלילה לפי שאין רכבו לקבל אדם בלילה בשעה הזו נחבשתי להבניסד לא רציה עכשיו שתרצה איני רוצה להבניסד כד אמר הסודש ברור הוא דרשו יתה בהמצאא שובו בנים שובבים ולא היו מבקשים לשוב אמר להם הקדוש ברור הוא אלכה ואשובה אל מסומי הראשון ביון שנמסרו למלכות שנמשלו לחיות התחילו צועקים למה יהיה העמר ברחוק אמר הקדוש ברור הוא נחבשתי לא בקשתם עכשו אתם מבקשים ממינו ואיני שומע לכם מדה בנגר מדה שנאמר ויהי כאשר קרא שמוא חס ושלום ער עולם ער עירן עירנן ופלג עירן.

Id est, Dixit Rabbi Iohanān, Tribus annis cum dimidio stetit diuinitas in monte oliuarum, & clamauit dicens, Quærite Deum, dum inueniri potest. Et non fuit eis curę. Sicut dictum est Isaię 66. cap. Feci ut inquireret ab ijs qui non interrogauerunt, & inuentus sum à non quærētib. Simile est hoc comitatui uiatorum qui ambulabāt per uiam. Cum autem ad uesperaſceret, accepit ad eos hospes, dicens, Recipite uos in hospitium propter feras, & propter latrones. At illi dixerunt ei, Non est nobis cōsuetudo, nocte in hospitio commorari. Postquam recessissent, irruit super eos in tempeſta nox, & tenebrę. Et reuersi, petebant aperiri sibi ab hospite hospitium. Ille autem dixit eis, Non cōsueuit hospes aperire hospitium nocte, quoniam non admittit hominem nocturno tempore. Quo tempore quęſiui uos hospitio recipere, noluiſtis: nunc autem uos quærītis, ego uero nolo admittere uos. Sic dixit Deus sanctus & benedictus, Quærite Deum dum inueniri potest. Reuertimini filij prauaricatores. Et non fuit qui quæreret & reuerteretur. Dixit eis Deus sanctus & benedictus, Vadam & reuertar ad locum meum primum. Postquam autem traditi sunt Regnis, quę affimilata sunt animalibus, & cœperunt clamare, Cur Deus ſtas à lon-

ascendere ad numerum ברית Berith, id est pacti, uel foederis. Et tunc intelliges arcanum textus illius Deuter. 31. capite scripti, חזר שכב עם אבתור וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נבר הארץ אשר הוא בא שמה בסרבו. Hoc est, Ecce tu dormies cum patribus tuis, & confurget populus iste, & fornicabitur post Deos alienos terræ, ad quam ingredietur, ut habitet in ea. Et derelinquet me, & irritum faciet foedus meum, quod pepigi cum eo. Hæc R. Nehumias, qui quinquaginta ferme annis Redemptoris nostri præcessit aduentū. Ad quorum explanationem notandū est, quod dictio hæc Hebraica ברית Berith, quæ pactum seu foedus significat, ratione arithmetica 612. apud Hebræos continet. Quatuor enim scribitur literis, quarum unaquæq; apud eos aliquem numerū importat. Nam ב beth quidem duo importat, ו res 200. י iod 10. & ה tau 400. Igitur ברית Berith quod ex his componitur 612. continet. Hunc etiam eundem (ut alibi quoq; ostēdimus) numerum continent nomina matris Messiae & filij eius. Nam nomen quidem matris Messiae (ut in præcedentibus per eundem Rabbenum Haccados ostensum est) debebat esse מרים id est Maria. Nomen uero Messiae filij eius, quod à gentilibus fidem eius suscepturis, uocāndus erat, ישו .i. Iesus esse debebat. Ut idem Rabbenus Haccados præostēderat. Hæc autem nomina, scilicet מרים וישו .i. Maria & Iesus, ratione arithmetica apud Hebræos 612. quoq; continent. Nam מ mem quidem designat 40. ו res 200. י iod 10. מ mem 40. ו uau 6. י iod 10. ש scin 300. & ו uau 6. Et sic nomina matris Messiae & filij, quæ sunt, מרים וישו .i. Maria & Iesus, eundem numerū continent, quem ipsa dictio ברית Berith continet, scilicet 612. Hunc eundem etiam numerū important uerba quæ in prædicto textu Deuter. ab ipso R. Nehumia inducta sunt, אלהי נבר הארץ Elohe nechar haarecz. i. Deos alienos terræ. Nā א aleph unum significat, ל lamech 30. ה he 5. י iod 10. נ nun 50. ב caph 20. ו res 200. ה he 5. א aleph 1. ו res 200. ז zadi 90. Quæ omnia summam 612. efficiunt. Ex his igitur patent præmissa R. Nehumiae uerba, cum ait, Cum noueris nomen petrae huius. i. matris Messiae, quod est מרים .i. Maria, & nomen filij eius, hoc est ipsius Messiae, quod est ישו .i. Iesus, ratione arithmetica ascendere ad numerum ברית Berith .i. foederis, qui numerus est 612. tunc intelliges arcanū illius textus, Ecce dormies cum patribus tuis, & reliqua. Maximum igitur fuit arcanū illud, quod tunc Dñs Mosi reuelauit. Deut. 31. c. dicens, Ecce tu dormies cum patribus tuis, & populus confurget fornicabitur: cum ceteris, quæ sequuntur. Quorum quidem uerborum hic est sensus, Postquam tu à uita discesseris, hic populus tuus confurget, & fornicabitur. i. errabit. Error autem eorum erit, quia Iesum & Mariam dicent, esse Deos alienos terræ. i. idololatrias. Et in hoc errabunt, meq; derelinquēt, facientq; irritum berith meum, id est foedus meum, hoc est Iesum meum & Mariam meam, ipsos blasphemantes, ac dicētes, esse Deos alienos terræ. i. idololatrias. Quia propter ibidem immediate subiicitur, וזנה אחרי בני ביום ההוא ועובתים וחסרתני פני בוחם והיה לאבל Id est, Et irascetur furor meus aduersus eum in die illa, & derelinquam eum, & abscondam facies meas ab eo, & erit in deuorationem. Quia uero Deus retribuit homini iuxta peccati eius mensuram. Idcirco paulò post subiicit, Deuter. 32. cap. dicens, הם קנאוני בלא אל בעטוני בהכליתם ואני אקניאם בלא עם בגוי ובל אבעים Id est, Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in uanitatibus suis. Et ego prouocabo eos in eo, qui nō est populus, & in gente stulta irritabo illos. Hoc est, Quoniā prouocabunt me, dicentes me non esse Deum, & irritabunt in uanitatibus suis, id est mendacijs, blasphemijs, & abominationibus, quas de me, deq; Maria matre mea impie referent. Idcirco eadem mensura ulciscar eos. Nam & ego prouocabo eos in eo, qui nō est populus, id est faciam eos non esse populum meum. Et in gente stulta irritabo illos, id est faciam eos gentem stultam ab omnibus uocari, quæ sine fide, sine ueritate, sine Deo est, & quæ Deum suum prodidit atq; negauit. Ex his igitur omnibus, quæ in præcedentibus capitibus præmissimus, satis luculenter apparet, quā iusta fuerit Iudæorum destructio, dissipatio, ac perpetua captiuitas, æternaq; reprobatio. Verumtamen si de peccato suo poenitentiam agentes, perfidiam deponere uellent, statim Deus eis parceret, eosq; in gratiam reciperet, statim & redempti essent, & à captiuitate liberati, atque Messiam haberent.

Quod si Iudæi de peccato suo poenitentiam agere uellent, perfidiamq; deponere, ilico redempti essent, atque à captiuitate liberati, ac Messiam Saluatorem haberent. Cap. XI.

CAPNIO,

MT eorum igitur obstinata perfidia magis appareat, magisq; & confundatur & conuincatur, per eorum scripturas uerum esse proba, quod postremò dixisti, Nonne quæso ex eorum scripturis ostedi potest, quod si eos nunc peccati sui poeniteret, ac Messiam quem hucusque negarunt, reciperent, mox saluarentur, moxq; ab hac nouissima captiuitate redempti essent? GAL. Ita profus. Legitur enim in Midras שיר השירים Sir hassirim. i. in expositione Cantici canticorū, super illud 5. c. eiusdē libri dictū, פתחי לי אחתי ערתי וזנתי המתי, Hoc est, Aperi mihi soror mea, proxima mea, colūba mea, pfecta mea. Quod dixit R. Issa, Ait deus sanctus & benedictus, Filij mei aperite mihi aperturā unam poenitentiae, quantum est foramen acus, & ego aperiam uobis aperturas misericordie, per quas poterunt intrare currus & quadrigæ. Quod exposuerunt R. Ioden, & R. Leui. Nam Rabbi qui dem

dem Ioden dixit, Scriptum est Psal. 46. *הוֹדוּ וְרַעֲי בִּי אֱלֹהִים .i. Va-*
cate uel cessate, & cognoscite, quia ego Deus. Dixit ergo Deus sanctus
& benedictus Israeli, Vacate ab operibus malis, & agite pœnitentiã,
quantum est ictus oculi. Et sciētis, quia ego sum Deus. R. uero Leui di-
xit, Si essent filij Israel pœnitentiã agentes, saltem una die, protinus
redēpti essent, protinusq; filius Dauid, id est Messias eis iam uenisset.
Vnde probat hoc? Ex eo quod scriptū est Psal. 95. הַיּוֹם אִם בְּסֵלֶךָ הַשְׁמִיעַ
Hoc est, Hodie si uocem eius audieritis. Hęc traditio, Ex qua primum
aperte liquet, quod si una sola die pœnitentiã Iudæi agere uellent,
perfidie duriciem deponentes, statim redempti essent, & Messiam
haberent. Quod quidem traditio per illud Psalmi probat, Hodie si
uocem eius audieritis. Quare si peccatum quod patres eorum commi-
ferunt, cognoscere, pœnitentiãq; agere uellent, mox & Messiam ha-
berent, & à præsentī captiuitate penitus liberarentur. Deinde ex ea-
dem traditione manifeste elicitur, Messiam esse Deum, per id quod an-
tē in eodem Psalmo sic dicitur, בָּא וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה וְנִבְרַכָּה לְפָנַי יְהוָה
Id est, Venite
adoremus, & curuemur, flectamus genua ante faciem Dei factoris no-
stri. Quia ipse est Deus noster, nos autem populus pascuæ eius, & o-
ues manus eius. Et postea immediate sequitur, quod de Messia in præ-
missa traditione inductū est, uidelicet, Hodie si uocem eius audieritis.
Ex quo Messiam Deum esse, plane cōsequens est. Id ipsum quoq; ex eo
patet, quod in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorū scribit, cum
super Psal. 4. 4. titulum, qui talis est, לְמוֹצֵא עַל שְׁמוֹת
Hoc est, Trium-
phatori, uel Victori, uel ad uictoriã super lilijs. Sic dicitur, Dixit Deus
sanctus & benedictus Israeli, Totū pendet ex uobis. Quemadmodum
enim huiusmodi liliū germinat, uel floret, & cor tamē eius sursum est:
ita quoq; uos agite הַשׁוּבָה
tessuba. i. pœnitentiã coram me, & sit cor ue-
strū rectū, uel ordinatū sursum, sicut cor huiusmodi lilij. Et tūc adducā
uobis גּוֹאֵל
Goel. i. Redēptorē. Sicut dictū est Hos. 13. אֲחִיךָ בְּטֵל לְיִשְׂרָאֵל
i. Ero quasi ros Israeli. Quod R. Ionathas ita Chaldaicē exposuit, אֲחִי
מִמְרֵי בְּטֵלָא לְיִשְׂרָאֵל
Hoc est, Erit uerbū meū uelut ros Israeli. Et quādo
hoc erit? Cū germinabit sicut liliū. Sequit̄ enim apud Hoseã ibidē, יִבְרַח
.i. germinabit, uel florebīt sicut liliū. Propter hoc dicit̄, Victo-
ri sup lilijs. Hactenus traditio. Ex qua fatis aperte patet, ppositū. Id idē
etiã ex dictis prisci illius doctoris cōfirmat̄, quē ipsi רַבֵּינֵי חֲקַרְיָא
Rabbe
nu haccados. i. Magistrū nostrū sanctū uocāt. Cū in libro גַּלְיָא רַבֵּינֵי חֲקַרְיָא
Ga
le razeya. i. Reuelator arcanorū inscribit̄, in calce respōsionis ad sextam
Antonini Cōsulis petitionē, hoc modo ait, Ex Israel uerò qui audierint
pręcepta Messia, nanciscēt̄ gloriã futuri seculi. Sicut scriptū est Isa. 60.
Hoc est, Et
populi tui omnes iusti in perpetuū hereditabūt terrā, germen plātatio-
 nis

nis meæ, opus manus meæ ad glorificandum. Hęc ille. Dictum autem
 Isaie ab eo inductum, sic intelligitur, Populi tui omnes iusti, id est om-
 nes qui ex populo tuo iusti fuerint, Messiam scilicet recipiendo, ac de
 peccato suo pœnitentiã agendo, in perpetuum hæreditabunt terram,
 cœlestem scilicet gloriam, quæ in Messiam credituris promissa fuit.

Quod gentiles Messia adherere debebant. Caput XII.

CAPNIO,

Utm tot de Iudæorum in perfidia permanentium reprobatio-
 ne, hactenus dixeris: Par est, ut de gentiliū quoque uoca-
 tione, atque electione ex Hebraicis scripturis aliquid profe-
 ras. Quare primum quod gentiles ipsi Messia adherere essent, osten-
 de. GAL. Hoc ex eo potissimum patet, quod Zacharias sic futurum
 fuisse, prophetauit 2. c. dicens, וְנִלְכוּ גוֹיִם רַבִּים אִלַּי יְהוָה בְּיוֹם הַחַוּוֹת וְהָיוּ לִי
 לְעָם. Hoc est, Et applicabuntur gentes multæ, uel gentiles multi ad
 Deum in die illa, & erunt mihi in populum. Quod ita Rabbi Ionathas
 in Chaldaeum uersum, exponit, וְהוֹסַפְתּוּ עִמּוֹמִין כַּגֵּיּוֹת קָרִים עִמּוֹ רִיחָה
 בְּעֵרְוָה חַוּוֹת וְהָיוּ קְרָבִי לְעָם. Id est, Et addent se populi multi ad popu-
 lum Dei in tempore illo, & erunt coram me in populum. CAP. Iu-
 daica impietas ait hic, gentes in diebus Messia Deo addendas esse,
 non ut saluentur, sed ut populo Iudaico seruiant. GAL. Facile hæc
 eorum falsitas conuincitur. Quemadmodum enim Leuit. 26. capite,
 וְהִחַלְלֵנִי בְּתוֹכֵם וְהָיִיתִי לָבֶם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תְּהִיוּ לִי לְעָם
 Deus de eis dixit, Hoc est, Et deambulabo in medio uestri, & ero uobis in Deum, &
 uos eritis mihi in populum. Ita & hic de gentibus ait, Applicabuntur
 gentes multæ ad Deum in die illa, & erunt mihi in populum. Ex quo
 manifestè liquet tã ex diuina pagina, quàm ex Chaldaica traductione,
 eos omnino falso quos esse. Quod ex dictis etiam ueterū suorum Do-
 ctorum expresse patet. Legitur enim in מסכת בכורים Massecheth bic-
 curim, id est in libro Primitiarum, hoc modo: Tradiderunt Magistri
 in nomine Rabbi Iudæ, Quod גַּר gher, id est aduena, hoc est conuer-
 sus, qui de gentilitate uenit ad fidem, ipsemet est apportans primitias,
 & dicens illud Deuter. 26. cap. הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֵי בְּנֵי בְּאֵתִי אֵל הָאָרֶץ
 Id est, Pronuncio hodie domino Deo
 tuo, quod ueni in terram, quàm iurauit Deus patribus nostris se datu-
 rum nobis. Quæ est huius rei probatio? Quod scriptum est Gen. 17.
 cap. וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֵת שְׁמוֹ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמוֹ אַבְרָהָם בִּי אֵם הַמּוֹת גוֹיִם וְנִחְיֶה
 Hoc est, Non erit ultra nomen tuum Abram, sed erit nomen tu-
 um Abraham, quia patrem multitudinis gentium dedi te. In prin-
 cipio enim fuit pater Aram, ideo uocatus fuit Abram. Deinde ue-
 rò pater totius mundi, & nomen eius idcirco dictum est Abraham.
 Hactenus

Iudeorum in-
 niorū obiectio.

Confutatio.

Traditio Rab-
 bi Iudæ.

Hactenus traditio. Dixit præterea R. Rahmon, super illud Iere. 31. c. dicitur, וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע ארם וזרע בחמה, i. Et semina- bo domum Israel, & domum Iuda semen hominis, & semen bestię. Semen hominis, Hi sunt Israel. Sicut dictum est Ezech. 34. ואתם זאבי צאן. Hoc est, Et uos oues meę, & oues pascuę meę homi- nes estis uos. Et de ipsis Deus sanctus & benedictus ait Isa. 65. וזרעתי זרע. i. Et educam de Iacob semen. Quod autem sequitur, Et se- men bestię. Isti sunt cõuersi gentium, de quibus dicitur Iehosua ult. c. Et bestia multa. Et apud Iob 18. c. dixit Baldad Suites, Quare reputati sumus sicut bestię? Et de eis ipse ait Zach. 2. Cantate & lætare filia Syion. Quia ecce ego uenio, & habitabo in medio tui, ait Deus. Et applica- buntur gentiles multi, & erunt mihi in populum. Super Israel etiam, & super gentes seculi loquitur scriptura apud Zach. 8. ca. dicens, בי לפני הימים אחס שבר הארם לא נחיה ושבר הבחמה איננה ולירצא ולבא אין שלום מן הצר. Hoc est, Quoniam ante dies illos merces hominis non erat, & merces bestię non erat. Et egredienti, & ingredienti, uel uenienti, non erat pax à tribulatione, uel à tribulante. Ante dies illos, uult dicere an- te dies Messię, quoniam in diebus Messię, pax erit longinquo & propinquo. Sicut dictum est Isaia quinquagesimo septimo ca. ברא גיב. i. Creans fructum la- biorum pacem. Pacem longinquo & propinquo, ait Deus, Et sanauit eum. De ipso quoque scriptura ait Zach. 9. c. ורבר שלום לגרים. Hoc est, Et loquetur pacē gentibus. In illa enim hora pax erit egredienti de hoc seculo per uiam poenitentię, & ingrediēti, uel uenienti ante Deum san- ctum & benedictum cum operibus bonis & elemosynis. Sicut dictum est Prou. 14. צדקה תרבים גרי וחסד לאמים חטאה. i. Iusticia exaltat gentē, & misericordia erit gentibus contra peccatum. Vbi glossę R. Selomo- nis & R. Abraham Auen Azra, iusticia (inquiunt) quam gentes faciēt, & pietas quam retribuent, id est elemosyna erunt eis loco sacrificij, & propitiatio pro peccatis. Hęc traditio. Ex his omnibus patet gentiles non addendos fuisse Messię, ut Iudæis seruirent, ut Iudæi ipsi deliran- tes garrunt, quin potius ut saluarentur, & populus Dei efficerentur. Sicut Deus ipse apud Hoseam 2. capite prædixerat, dicens, וזרעתי לי בארץ ורחמתי את לא רחמתי ואמרתי ללא עמי עמי אתה והוא יאמר. אלהי. Hoc est, Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius, cuius non fui misertus, & dicam non populo meo, populus meus tu. Et ipse dicet mihi, Deus meus. Quod autem gentiles tempore Messię saluandi essent, qui Messiam ipsum recipientes, eum corde ore & opere confiteri debebant, supra in sexto libro latè probatum est.

Nunc autem satis est probasse, gentiles ipsos Messię adhæsuros fuisse.

Quòd

Quòd gentiles Messiam recipientes, à Deo diligendi essent, ac populus Dei electus esse debebant. Cap. XIII.

CAPNIO,

Ad maiorem igitur Iudæorū confusionem, qui à Deo tam tur- piter reprobati, atque æterno odio habiti sunt, per eorum scri- pturas probandū quoque est. Quod gentiles tempore Messię ad unius & ueri Dei cultum conuertendi, à Deo diligendi debebāt, ac po- pulus eius electus & peculiaris effici, atque uocari. GAL. Hoc ex eo po- tissimum patet, quòd ad huius rei figuram profelitos, hoc est ex gentili- tate ad unius Dei culturam, uenientes, diligendi in ueteri testamēto Deus ipse præceperit. Quare haudquaquam prætermittendū uidetur, quòd in libro מוֹחִילְתָּ Mochilta. i. in quadam expositione, super Exodū hoc modo legitur super illud 22. c. eiusdem libri dictū, וגר לא תגזל ולא תלחצנו. Hoc est, Aduenam non obiurgabis, uel nō conuertiaberis ei, nec oppri- mes eum, scilicet in pecunia. Nō dices ei, Heri fuisti cultor Belis, & ado- ras concauitatem eius, & adhuc ecce caro porcorū remanet inter den- tes tuos. Et stas & loqueris coram me? Et unde habetur, quòd si impro- peras ei, ipse quoque potest improperare tibi? Inde, ubi dictum est Exo. 22. cap. Aduenam, id est conuersum nō obiurgabis, cum reliquis. Hinc Nathan dicebat, Maculam quæ in te est, ne dicas proximo tuo. Dilecti sunt enim aduenæ, id est conuersi. Nam in omni loco monitum est pro eis, ut illud Exo. 22. Et גר gher, id est conuersum non opprimes. Et ad- uenam, id est conuersum de gentilitate non obiurgabis. Dixit R. Elie- zer, Cum auersio aduenæ, id est cõuersio sit pessima. Idcirco monitum est pro eo in multis locis. R. autem Simeon dixit, Ecce ipse Deus ait Iudic. 5. c. Et diligetis eum uelut egressum solis in uirtute sua. Quis enim ma- ior est de duobus, illé ne qui Regem diligit, an is quem Rex diligit? Ec- ce procul dubio aiunt, quòd ille quem Rex diligit? De quo dictum est Deut. 10. חאל תגורל הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד. i. Deus magnus, fortis, & terribilis, qui non accipit facies, id est personas, nec recipit munus, fa- cit iudicium pupillo & uiduæ, & diligit גר gher, id est conuersum ex gentilibus, ad dandum ei uictum & uestitum. Dilecti quoque sunt adue- næ, id est conuersi. In omnibus enim denominatur, uel describitur ipse gher, id est conuersus, sicut Israel. Nam Israel quidem uocantur serui Dei. Vocantur etiam הגררים hagherim, id est conuersi serui Dei. Sicut dictum est Isa. 56. Ad diligendum nomen Dei, ut sint ei in seruos. Vo- cati sunt etiam Israel ministri Dei. Sicut dictum est apud Isa. 61. c. Mini- stri Dei nostri dicetur uobis. Et aduenæ quoque, id est conuersi ministri Dei uocantur. Sicut dictum est Isa. 56. Et filios alienorum applicatos ad Dominum, ad ministrandum ei. Vocati sunt quoque Israel dilecti. Sicut

Z

dictum est Malach. 1. cap. Dilexi uos ait Dominus. Vocantur & גרים gherim, id est conuersi dilecti, iuxta illud Deut. 10. cap. dictum, Et diligit gher, id est cōuersum, ut det ei uictum & uestitum. Dictum est in super in Israel berith, id est pactum, uel foedus, iuxta illud, Et dabo pactum meum in carne uestra. Dictum est & berith, id est pactum in gherim, id est conuersis, apud Isa. 56. Et filios alienorum applicatos, ad Dominum, ut sint ei in seruos, omnem custodientem sabbatū, ne prophanet illud, & fortes in pacto meo adducam in mōtem sanctuarij mei. Dictum est præterea de Israel רצון raczon, id est beneplacitum, uel cōplacētia, ut est illud, Ad beneplacitum eis coram Domino. Dictum est & de gherim, id est conuersis raczon, id est beneplacitum, uel complacētia. Isa. 56. Holocausta eorum & sacrificia eorum לרצון leraczon, id est ad complacētiam erunt. Dicta est præterea & de Israel custodia, ut illud Psal. 120. dictum, Ecce non dormitabit, neq; dormiet custodiens Israel. Et dicta est quoq; custodia de gherim, id est cōuersis, ut illud Psal. 146. dictum, Deus custodit gherim, id est cōuersos. Quid plura? Abraham uocauit se ipsum gher. Sicut dictum est Gen. 23. c. Locutus est ad filios Heth, dicens, Gher & habitator ego uobiscum. Dauid similiter uocauit se ipsum gher, Psal. 39. dicens, Quoniam gher sum ego tecum. Hoc autem factum est, ut impleatur quod dictum est Isa. 52. Dominus uoluit propter iusticiam magnificare legē, & extollere. Ipse autem deprecatus est & direptus. Et sic inueniuntur apud Isa. 44. quatuor genera gherim, id est conuersorū respōdentium & dicentium coram eo, qui dixit & factus est mundus, id est qui uerbo suo fecit mundum. Cum sic dicitur, זה יאמר ליהוה אני זה יקרא בשם יעקב זה יתבט ירו ליהוה ובשם ישראל יבנה Hoc est, Quia hic dicet, Dei ego sum. Hic inuocabit in nomine Iacob. Et hic scribet manum suam Deo, & nomine Israelis pronominabitur. Hic ergo dicet, Dei sum ego. Quia totus erit Domini. Hic inuocabit in nomine Iacob. Isti enim erunt aduenæ & conuersi ad iusticiam, id est ad Messiam. Et hic scribet manum suam Deo. Hi erunt uiri pœnitentiæ. Et nomine Israelis pronominabit. Isti erunt timentes cœlum. i. Deū. Hactenus traditio. In qua tres assignant rationes, quare diligendi erāt cōuersi ex gētilitate ad unius ueri Dei cultū. Quarū prima est, quia à deo diligunt. Secūda, quia in sacra scriptura in omnibus sicut Israel denominabant, & à Deo tractabant. Tertia quia sancti patres & pphetæ ut Abrahā, & Dauid aduenas. i. cōuersos se ipsos uocauerunt. Glossa aut R. Selomonis sic eadē Isaie uerba in calce huius traditiōis inducta, exponit, Hic dicet deus sum ego. Hi erūt iusti perfecti. Hic inuocabit in nomine Iacob. Hi erūt paruuli filij impiorū. Et scribet manū suā Deo. Hi erūt uiri pœnitētes. Et nomine Israelis pronominabit. Hi erunt hagherim, i. conuersi ex gētilibus. Hęc enim sic exposita sunt in libro אבות Auoth, i. Patrū R. Nathan. Hęc R. Selomo. Præmissis quoq; aptissimi.

aptissime nectitur, quod in ואלה שמות רבה Vaelle scemoth rabba, i. in expositione libri Exodi scribitur, super illud 12. c. eiusdem libri dictum, זאת הקה הפכה Id est, Hęc est lex paschæ. Ibi enim ita dicitur: Hoc est quod scriptum est Isa. 56. cap. ואל יאמר בן חובר הגולה אל יהוה לאמר חבול. Hoc est, Et non dicat filius alieni applicatus ad Deum, dicens, separatione separabit me Deus. Dixit enim Iob 31. c. כהוץ לא ילץ גר. Id est, Foris non hospitabitur gher, id est conuersus, à Deo sancto & benedicto. Quam ob rem? Quia non est Deus sanctus & benedictus excludens creaturam, sed omnes recipit. Portæ enim eius apertæ sunt omni hora, & quicumq; uult ingredi & aggregari, ingreditur & aggregatur. Propter hoc dictum est à Iob, Fortis nō hospitabitur gher, id est conuersus. Et iterum ait in persona Dei tolerantis pro creaturis suis, ורתתי לארח אפתח. Hoc est, Ostium meum uiatori aperiam. Dixit Rabbi Berachias, Pro persona cuius dixit Iob, Foris non hospitabitur gher, id est conuersus? Hoc procul dubio dixit, Quia futurum est, ut גרים gherim, id est conuersi ex gentilibus, sint כהנים cohanim, id est, Sacerdotes ministrantes Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est Isa. 14. ויגלה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב. Id est, Et applicabitur hagher, id est conuersus super eis, & aggregabuntur super domum Iacob. Non est autem aggregari nisi sacerdotum. Sicut dictum est 1. Reg. 2. capite, ספחני אל אחת הכהנות. Id est, Aggrega me ad unam sacerdotium. Futurum nanque est, ut gherim, id est conuersi ex gentilibus, comedant de pane החנים happanim, id est facierum, hoc est propositionis. Et ita quæsiuit à Magistris, dicens, Quid est quod dictum est Deuter. 10. capite, Et diligit Deus gher, id est conuersum ad dandum ei uictum & uestitum. Ecce tota cōfidentia uel promissio, qua confidere facit Deus hagher, id est ipsum cōuersum, ut detur ei uictus & uestitus. Dixerunt ei, Iacob cuius nomen est Israel sic petiuit à Deo, Gen. 28. cap. Et dederit mihi panem ad comedendum, & uestimentum ad induendum. Et tibi qui uenisti ad nos, non sufficit, ut sis sicut nos. Sufficiat tibi, ut sis sicut nos. Satis sit tibi, ut sis sicut Iacob primogenitus Dei. Demum autem non ascendat ad cogitationem tuam, quod Iacob panem & uestimentum, uel uictum & uestitum duntaxat postulauerit. Quia in super dixit, Confidere me fecit Deus, quod ipse erit mecum, & stare faciet ex me seculum. Sequitur, Et hoc est quod scriptum est Zach. 2. ca. Canta, uel lauda, & letare filia Syion, quia ego uenio, & habitabo in medio tui, ait Deus. Et applicabuntur gentes multæ ad Deum in die illa, & erunt mihi in populum. Hęc omnia traditio. Et quibus satis clarè patet, quod gentiles tempore Messia ad Deum conuersi, ab ipso Deo diligendi essent, & populus Dei electus uocari deberent.

Quod omnes dignitates olim Iudæis concessæ, ab eis auferendæ essent, & gentilibus Messiam recepturis, tanquam uero & electo Dei populo concedendæ. Caput XIII.

CAPITULO,

Audquaquam igitur hic præmittendū ducō, per Iudaicas scripturas probari, dignitates omnes olim Iudæis cōcessas, ab eis tanquam indignis possessoribus, auferendas fuisse, & gentilibus Messiam recepturis, tanquam uero, & peculiari, atq; electo Dei populo, cōcedendas. GAL. Hoc maxime per illud ostenditur, quod in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorū legitur, super illud Psal. 75. dictum, .i. Et omnia cornua impiorū abscindam, & exaltabūtur cornua iusti. Ibi enim sic dicit, קרן לא אמר אלא קרנים כי עשר קרנות הן שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל קרן אברהם שנאמר ביום הזה לוידי בקרן בן שמן קרן יצחק שנאמר נאחו בסכר בסרניו וקרניו של יוסף שנאמר וקרני ראם קרניו וקרניו של משה שנאמר כי קרן עור פניו וקרן של אבאיה שנאמר ותהפיל חנה ותאמר רמה קרני קרניו של תורה שנאמר וקרנים מידו לו וקרנה של כהונה שנאמר קרניו תרום בכבוד וקרן לוייה שנאמר כל אלה בנים להימן להרים קרן : וקרן ירושלים שנאמר מקרני ראמים עניתיו וקרניו של מלך משיח שנאמר ויום קרן משיחו והוא שם אצמיה קרן לרוד ערבתו נר למשיחיו ביום שחטאו ניטלו מהם וניהנו לאומות העולם שנאמר כאתר ונה הנה הנה בחזיון ליליא וארו חיות רביעיא רחילא ואמתניו והסיפא יתרת ושנים די פרזל לת רברבו אכלח ומדקה ושארם כרולי רפסה והיא משיחא מן כל חיותא די קדמיה וקרנים עשר לה שנמשלו אומות העולם לחיות חללו וכל זמן שקרני אומות העולם קיימין קרני ישראל גרועים שנאמר גרע בחרי את כל קרן ישראל : i. Cornu nō est dictū, sed cornua. Decem enim cornua sunt, quæ Deus sanctus & benedictus dedit Israeli. Cornu uidelicet Abrahæ, de quo dictū est Isa. 5. Vineam dilectam meam in cornu filij olei. Cornu Ishaac, de quo scriptū est Gen. 22. Et ecce aries unus retētus in dēsitate per cornua sua. Cornu Ioseph, id est cornu Regni, de quo dicitur Deut. 24. Et cornua rhinocerōtis cornua eius. Cornu Moysis, de quo dictū est Exo. 34. Quia cornuta erat cutis faciei eius. Cornu prophetiæ, de quo dictū est 1. Reg. 1. Et orauit Hanna & dixit, Exultauit cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum. Cornu legis, de quo dicitur Habacuc 3. c. Et duo cornua de materia eius ei. Cornu sacerdotij, de quo legitur in Psal. 111. Cornu eius exaltabitur in gloria. Cornu leuitarum, de quo dictum est 1. Paral. 25. Omnes isti filij Heman uidentis Regem in uerbis Dei, ad exaltandum cornu. Cornu Ierusalem, de quo dictum est Psal. 22. Et à cornibus unicornium exaudisti me. Et cornu Regis Messia, de quo dicitur primo Regum secundo capite, Et dedit fortitudinem Regi suo, & sublimabit cornu Messia sui. Et sic dicit Psal. 132. Ibi germinare faciam cornu Dauid, parauit lucernam Messia meo. Quando autem peccauit Israel, ablata fuerunt eis cornua hæc, & data gentibus secu-

Decem cornua data Hebraeis.

li. Sicut

li. Sicut dictum est Dan. 7. Post uidentis fui in uisione noctis, & ecce bestia quarta terribilis, atq; mirabilis, & fortis nimis, & dentes ferreos habebat, magnos comedit & comminuit, & residuum pedibus suis conculcauit. Et ipsa dissimilis ab omnibus bestiis, quæ fuerunt ante ipsam, & cornua decem habebat. Assimilatę enim sunt gentes seculi huiusmodi feris. Omni autem tempore quo cornua gentium seculi sana fuerint, cornua Israel contracta erunt. Sicut dictum est Tren. 2. ca. Confregit in ira furoris omne cornu Israel. Hæc omnia traditio. Quæ eisdem penę uerbis in Echa rabbethi. i. in expositione planctus Ieremię ponuntur, super illud 2. eiusdem libri dictum, Confregit in ira furoris omne cornu Israel. Hoc duntaxat excepto, quod decimo loco non ponitur cornu Messia, sed cornu Israel duntaxat. Cum igitur in hac traditione cornua omnia supradicta in capite Israelis donata fuisse dicantur, deinde uero eorū ob culpam, ab eis ablata, & gētibus tradita, unumq; ipsorum Messias fuerit, Messiam ipsum iam uenisse, & primū quidem Iudæis datum fuisse, deinde uero ipsum (eorum exigente perfidia) ab eis cum ceteris omnibus cornibus ablatū, gentilibusq; datum esse, consequens est. CAP. Quia iuniorum Iudæorum nimis fraudulenta nequitia, bestia paulo ante dicta, Papā nostrū, & Romanā asserit esse ecclesiam, à qua sperat cornua supradicta auferenda, sibiq; restituenda esse. Eam ob rē optime quidē faceres, si ipsa Iudæorū cornua quādo huic quartę bestia. i. Romano imperio, quod propter idololatriā nō inepte bestia cōparabat, data fuerint, edisseras. GAL. Cornu itaq; regni Iudaici tūc in huiusce quartę bestia capite appositū fuit, cū regnū Iudaicū cum Iudæis ipsis Romanorū imperio ac potestati possidendum, imō cōterendum, & dissipandū, temporibus Vespasiani & Titi atq; Hadriani datū est. Cornu uero sacerdotij & leuitarū tunc ab Iudæis ablatū fuit, cū ipsorū sacerdotes & leuitas occidit, diuinūq; cultū in eis ob eorū scelera penitus deleuit. Sed tēpore Siluestri Romani Pontificis, & Cōstantini imperatoris in Romanorū capite cornu ipsum positū est. Cornu quoque Messia tunc eis datū fuit, cum Messias ipse eis ad saluandū missus est. Tūc uero ab eis ablatū est, cum illi Messia ipsum reprobātes, ipsum crucifixerunt. Tunc autē Romanę ecclesia ac cæteris fidelibus idē cornu datū est, cum eundē Messia gentes colendū susceperunt. Cornu in super Ierusalē & sanctuarij tunc ab eis ablatum fuit, atq; Romanis traditum, cum ipsa urbs & templum à Tito euersa atq; incensa sunt. Cornu deniq; legis tunc bestia huic, quo ad ceremonialia perdendum, traditum est, cum Romani Principes Iudæis, ne sabbatum aut circuncisionem, cæteraq; legalia seruarent, inhibuerunt, ut in sequenti libro latius patebit. Tunc uero idē cornu quo ad moralia, perfectius seruandum Romanis cæterisq; gentilibus datum est, cum gentiles ipsi legem Domini Iesu ueri Messia tanquam diuinam seruandam susceperunt.

Iudæorum iuniorū obiectio.

Responso.

Z 3

Liber decimus.

De nouæ legis diuinæ institutione quæ per Messiam fieri debebat.

Quod Messias legem diuinam nouam, perfectiorem quam ueterem instituturus erat, quam gentiles suscipere debebant. Cap. 1.

CAPNIO,

Quam igitur Messie legē si gentiles tanquam diuinam recepturi erant, quos (Iudæis maxima ex parte ob eorum perfidiam reprobatis) ipsi Messie adhæsurus fuisse iam probasti. Haud inepte nunc ad magis contundendam durissimam ipsorum Iudeorum ceruicem, de eiusdē nouæ legis diuinæ institutione dicendum est. Quare primū nouam legem diuinā perfectiorem quam ueterem, Messiam ipsum

conditurum fuisse, eamq̄ gentiles suscepturos, Hebraicis testimonijs te ostendere oportet. GAL. Nouā quidem legem aliam ab ea quam per Mosē in monte Sinai dederat, Deum daturum fuisse longe ante per Ieremiam 31. cap. his uerbis prophetatum fuit, הנה ימים באים נאם יחיה וברתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה : לא כברית אשר ברתי את אבותם כיום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר הוציאם הברית את בריתי ואנכי בעלתי כם נאם יחיה : כי זאת הברית אשר אברהם את בית ישראל אהרי הימים החם נאם יחיה נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתובנה ותהיה להם חיים חיים נאם יחיה לאחים והמה יהיו לי לעם : Hoc est, Ecce dies ueniet, ait Deus, Et scindā cum domo Israel, & cum domo Iuda fœdus, uel pactum nouū. Non sicut pactum, quod scidi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut extraherem eos de terra Ægypti, qui disturbauerūt pactum meum, & ego neglexi eos, ait Deus. Sed istud erit pactum, quod ego scindam cum domo Israel. Post dies illos ait Deus, dabo legem meam in medio eorum, & super cor eorum scribam eam. Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Quod autem ברית berith, id est pactum, siue fœdus, in præmissis, idem sit quod lex, in libro Mechilta aperte ostenditur. Vbi super illud Exo. 12. c. dictum, In decimo mensis huius. Sic dicitur, Non est ברית berith, id est fœdus uel pactū, nisi lex. Sicut dictum est Deut. 24. אלה דברי הברית אשר צוה יחיה את משה לברות את בני ישראל בארץ מואב מלכת הברית אשר ברית אהם בחרב

Id est, Hec sunt uerba haberith, id est illius pacti, quod mandauit Deus Mosi, ut scinderet cū filijs Israel in terra Moab, præter haberith, id est illud pactum, quod scidit cum eis in Horeb. Item Exo. 24. capite, id est illud pactum, quod scidit cum eis in Horeb. Item Exo. 24. capite, ויכתב על הלחה את דברי הברית עשרת הרברים Hoc est, Et scripsit super tabulis uerba pacti decem. Hæc traditio. Quod autem legem hanc diuinam nouā Messias ipse laturus esset, ac gentilibus daturus, patet primum ex eo quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorū legitur, super illud Psal. 20. dictū, יחיה בשור ישמה : למנוחה בזמור לרור : מלך וכישועתו מה יגל מואב Id est, Victori, uel ad uictoriam Psalmus Dauid. Deus in fortitudine tua lætabit Rex, & in saluatione tua quam exultabit uehementer. Ibi enim sic ad uerbū dicitur, Hoc est quod scriptum est Isa. 11. cap. ויהיה ביום ההוא שרשי ישי אשר עמולגס עמים Hoc est, Et erit in die illa radix Issai, qui erit stans in signum populorum. Dixit R. Hanina, Non ex Rex Messias uenturus, nisi ad dandū noua præcepta gentibus, ut sunt סוכה succa, id est casula, & לולב id est ramus, וטהפלין uthphilin, id est & philateria. Israel autem discet legem à Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est Isa. 54. cap. וכל בניר למורי יחיה Id est, Et omnes filij tui erunt docti à Deo. Et quare? Idcirco, quia dictū est Isa. 11. c. אלוי גרים ירשוו Hoc est, Ad eum gentes studebunt. Rabbi Hanina in nomine Rabbi אהא Aha dixit, Quid est quod statim sequitur apud Isaiam ibidem, ויהיה מנוחתו כבוד Id est, Et erit requies eius honor uel gloria? Quia Deus sanctus & benedictus erit tribuens Regi Messie de gloria & honore superno. Hactenus traditio. Apud Isaiam autem 42. ca. sic legitur, הן אבריו אתמר בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו, משיפט לגרים יוציא Hoc est, Ecce seruus meus, suscipiam eum, uel innitar in eo, electus meus, quem uoluit, uel affectauit, uel in quo sibi complacuit anima mea, uel persona mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Quæ R. Ionathas Vzielis filius ita Chaldaicè exposuit, הוא עברי משיחא מקרובניה בחירי רמתרעי ביה מוימרי אהו : רוח קודשא עלהי ריני לעממיא יגלי : Id est, Ecce seruus meus, applicabo eum scilicet mihi, electus meus, in quo uolui esse uerbū meum. Dabo spiritum sanctum super eum, iudicium gētibus reuelabit. Sequitur apud Isaiam 42. c. לא יצעק ולא ישא ולא ישמע בחוז קולו Hoc est, Non clamabit, & non uociferabit, nec faciet audiri exterius uocem suā. Vbi glossa R. Selomonis, Iudiciū (inquit) gentibus proferet. Sicut dictum est Mich. 4. וישפט בין עמים ותוביה לגרים עצמים ער רחוק .i. Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes usq̄ in longinquum. Non clamabit & non uociferabit. Quia non erit opus ei clamore, ad arguendum scilicet & persuadendum gentibus. Ipsæ enim ex se uenient ad discendum. Sequitur apud Isaiam eodem in loco, סנה רצוצ לא ישבור, ופשתה וכבנה לאמה יוציא משיפט Hoc est, Arundinem contractam non franget, & linum fuscum, uel caliginosum non extinguet, ad ueri-

tatem proferet iudiciū. Vbi glossa R. Selomonis, Hoc (inquit) sic interpretatus est Ionathas, שטותניא דבסני רעיעלא יחבר וחשיביא דכברצין .i. Fragiles ut arundo contracta, non frangēt, & tenebrosos, uel fulcos, uel caliginosos, quorum lux fusca est, non extinguet, ad ueritatem suam producet iudicium. Sequitur apud eundem prophetā ibidem, לא יבהה ולא ירוץ ער ישים בארץ משפט ולהורחו, Hoc est, Non offuscabit, neq; cōteret, donec posuerit in terra iudicium, & ad legem eius insulæ sperabunt, uel expectabunt. Insulæ, id est gentiles, secundum R. Selomonis glossam. Attestatur autem huic applicationi, quod scriptum est in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorū super illud Psal. 21. dictum, .i. Quoniam pones eum benedictiones in æternum. Ibi enim sic dicitur, Hoc est quod dictū est Iere. 4. והתברכו בו גוים ובו יתהללו. Hoc est, Et benedicetur in eo gentes, & in ipso gloriabuntur. Sequitur eodem in Psal. Berachias in nomine R. Semuelis dixit, Vna scriptura de Messia dicit Dan. 7. וארו עם ענני שמיא בבר אנש אתה תיה רע עתיק יומיא בטה סרבותי. Id est, Ecce in nubibus cœli, quasi filius hominis ueniebat, & usque ad antiquum dierum peruenit, & coram eo obtulerunt, uel applicauerunt, uel appropinquare fecerunt eum. Alia autem scriptura Iere. 30. cap. ait, והקרבתיו וגש אליו .i. Et applicabo eum, & adhærebit, uel coniunget mihi. Ecce per quem modum angeli introducent ipsum usq; ad medium eorum. Deus autem sanctus & benedictus extendet manum suam, & introducet eum apud se. Propter hoc dictum est de Rege Messia. Et applicabo eum, & adhærebit mihi. Hucusq; traditio. Per hæc igitur euidenter ostenditur, quod in persona Messia locutus sit Isaias, dum 51. c. dixit, ואמרי אליה ארינו כי תורה מאתי, Hoc est, Attendite ad me populus meus, & mater mea ad me intendite. Quia lex ex me egredietur, & iudicium meum in lucem populis quiescere faciam, uel frequentabo. Hoc loco ubi ipse mater mea, traduxi, plebs mea, Hebræi habent. Sed est ticun sopherim. i. correctio, siue potius deprauatio scribarū. Nō enim ibi אמרי ummi. i. plebs mea, sed אמרי immi. i. mater mea, antea scriptum fuit, ut ait R. Elazar ben Iose, in Midras Scir hascirim. i. in expositione Cantici canticorū super illud 3. c. eiusdem libri dictū, בעטרה שעטרה לו עמו. i. In corona, qua coronauit eum mater sua. Quare autem Deus Iudaicā gentem matrem suam uocauerit, dictum est in 24. tertij lib. cap. Quod autem hæc noua lex quam Messias instituturus erat, ab Ierusalē ad gentiles per uniuersum orbem promulganda, egredi debebat. Hoc patet per Isā. c. 2. dicentem, כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם. i. Quia de Syion exhibit lex, & uerbum Dei de Ierusalē. Hoc autem de lege Moysi non potest intelligi. Cum lex ipsa Moysi non exiuerit de Syion, siue de Ierusalem.

Ierusalem. Sed de Sinai uenerit in Ierusalem. De lege ergo Messia intelligēdum est, quæ per apostolos aliosq; eius discipulos, ab Ierusalem ad gentes egressa est. Messias nanq; ipse Dei filius secundum diuinitatem, & sapientia patris, descendens de altissimis, & à sede magnitudinis suæ, pro humani generis redemptione & salute, missus à patre, uenit ad Syion & Ierusalem. Ibiq; legem suam nouam, id est Euangelium compleuit, docendo, admonendo, suadendo, arguendo, miracula faciendo, patiendo, moriendo, resurgendo, ad cœlos ascendendo, atque lumen spiritus sancti apostolis destinando. Tunc igitur dictū hoc propheticum impletum est, cum apostoli post spiritus sancti receptionē, primum legem Euangelicam Ierosolymis promulgarunt, postea inde exeuntes, eam ubiq; terrarum gentilibus diuulgarunt. Quod etiam à discipulis electis Messia erant gentes seculi legem & doctrinam hanc nouam cum gaudio suscepturæ, ex eo habetur, quod apud Isā. 12. dicit, ושאבתם מים בששון במעיני הישועה. Hoc est, Et haurietis aquas cum gaudio de fontibus Iesu, uel saluationis. Hoc enim sic Rabbi Ionathan Chaldaicè transtulit, ויסבון אריתהא חרהא עם חראי ריהרעי צריקיא. Id est, Et suscipietis doctrinam nouam cum lætitia ab electis iusti, id est Messia. Infatuati sunt igitur Iudæi omnes nostri temporis, & à ueritate diuinæ scripturæ omnino deuij & alieni. Qui Messiam asserunt legibus fore coactum. Quem in antecedentibus multifariam probauimus Deum esse. Ipse nanq; est qui patris sapientia est, cuius sunt leges. Ipse est, qui legem ueterem dedit in monte Sinai. Ipse est, qui legem nouam condidit Ierosolymis. Ipse est, qui & hominum conditor est, quibus leges traditæ sunt, & omnium quæ in cœlis & sub cœlis sunt supremus opifex. Eam ob rem & decens, & dignum fuit, ut in descensu suo maiora & meliora ad dandum sibi seruaret, quàm fuerant ea quæ per Moysen in monte Sinai tradiderat. Et hæc est, sufficiens contra Iudæos nostri seculi ratio. Si quis enim in uoluntarijs rationem magis necessariam quærat, quàm uoluntaria ipsa ferant, hic penitus indisciplinabilis est, secundum Aristotelis sententiam in primo Ethic. Hæc autem ratio de uoluntarijs est, idcirco ualde sufficiens est. Sic & enim in hominum principatibus fieri uidemus, quod Reges & Principes in suo aduentu optima quæq; ciuitatibus largienda, sibi referuant. Et hoc duplicem ob causam. Primum quidem, ut honorabilioribus largitionibus honorabiliorem suum reddant aduentum. Deinde uero, ut se gratiores, ac iucundiores ciuitatibus & Regno faciant. Quapropter mirum non est, si ad suum aduentum Dominus ipse perfectio, rem legem seruare uoluerit. Sicuti & cunctis iustis, atque electis cœli aper-

tionem.

Quod

Quod Messias sacramentum baptismi instituire debebat, per quod
circuncisio euacuanda erat. Caput 11.

CAPNIO,

Um Christus apostolis legem Euangelicam gentibus per or-
bem promulgaturis præceperit, ut gentiles baptizarent, for-
mamque baptizandi eis tradiderit, dicens Matthæi ult. Euntes
docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiri-
tus sancti, docentes eos seruare omnia quecunque mandauit uobis. Et ba-
ptismi sacramentum sit sacramentorum huius nouæ & euangelicæ legis
ianua. Idcirco & ad ueritatis catholicæ planiorem expressionem, & ad
Iudaicæ obstinationis maiorem confusionem, Messiam ipsum baptisma
in remissionem peccatorum institutum fuisse, per Hebræorum scriptu-
ras probari necesse est. GAL. Hoc itaque ex eo primum habetur,
quod Isaias in persona ipsius loquens, 44. capite, hæc protulit, אל תירא
עבדו יעקב וישראל כחזתי בו : כי אצק מים על צמא וזולים על יבשה אצק ורוחי
על זרע וברכתי על צאצאיו : וצמחו בבין חציר בערבים על יבלי מים זה
יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יתקב ירו ליהוה ובשם ישראל יבנה :
Hoc est, Ne timeas serue mi Iacob, et rectissime, in quo uel quem elegi.
Quoniam effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam.
Effundam spiritum meum super semē tuum, & benedictionem meam
super stirpes tuas. Et germinabunt inter herbam, ut salices super al-
ueos aquarum. Iste dicet, Dei ego sum. Et iste inuocabit in nomine Ia-
cob. Et iste scribet manum suam Deo, & nomine Israelis pronomina-
bitur. Hæc autem uerba, Quoniam effundam aquas super sitientem,
cum reliquis Rabbi Ionathas, ita Chaldaicè traduxit, atque exposuit,
ארי כמא דמתתחבין מים על ארע בית צהורא ומתנגדו : על יבשתא כן אתן רוח
קדשי על בנו וברכתי על בני בנו : ויתרבו צדיקיא רביבין ומפוסין בלבב
עשב כאילן דמשלח שרשוהי על נגרון דמיון : דין יימר מרחלייא דיהוה
אנא ורוח יצלי בשום יעקב ורוח יקרב סוכניה קדם יהוה ובשמה ישראל יתקרב
Id est, (ut uerbum uerbo reddam) Quoniam sicut dantur aquæ super
terram sitientem, & fluenta super aridam. Sic dabo spiritum sanctum
meum super filium tuum, & benedictionem meam super filios filij tui.
Et ungentur, uel multiplicabuntur iusti, teneri, & delicati, sicut arbor
quæ mittit radices suas super tractus aquarum. Hic dicet, de timentibus
Dei ego sum. Et hic orabit in nomine Iacob. Et hic offeret sacrifici-
um suum coram Deo, & nomine Israelis uocabitur. Ex his igitur
prophetæ uerbis, ubi de baptismo aperte loquitur, euidentissime pa-
tet, quod uirtute baptismi ex gentilibus conuersi, omnesque Christiani
filij Israel effici debebant. Ad cuius rei confirmationem notandum est,
quod in libro יומא Ierusalem, in capite quod incipit יום
הכפורים yom hakippurim, id est dies propitiationum, hoc modo legi-
tur,

tur, Scriptum est Ieremiæ 16. cap. מוקח ישראל יהוה Hoc est, Congre-
gatio Israelis Deus. Quemadmodum enim congregatio, uel pelagus
aquarū mundificat pollutos, ita Deus sanctus & benedictus erit mun-
dans in futuro Israele. Sic enim ipse dicit, Ezech. 36. capite, וזרקתי
עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטח אהכם
Hoc est, Et aspergā super uos aquas mundas, & mundabimini ab om-
nibus immundicijs uestris, & ab omnibus spurcitijs, uel inquinamētis
uestris mundabo uos. Hæc traditio. Ad quorum intellectum notan-
dum est quod in Beresith קטנה ketanna, id est in expositione minori
libri Gen. scribitur, super illud 49. c. eiusdem libri dictū, אסרי לגפן עירא
והשרקה בני אהנו Hoc est, Ligans ad uitem ciuitatem suam, & ad palmi-
tem filij mi asinam suam. Sic enim ibi dicitur : Hic est ille de quo scriptū
est Zach. 9. cap. Et equitans super asinam, & super pullum filium asina-
rum. Et ipse est qui plantabit totum Israel sicut שרקה foreca, id est
palmitem. Sicut scriptum est Ieremiæ secundo capite, ואנכי נטעתי
וזהו שרקה בלח זרע אמת Hoc est, Et ego plantaui te palmitem totum se-
men ueritatis. Et quomodo ipse aget? Ut dictum est Ezechielis trige-
simo sexto capite, Et aspergam super uos aquas mundas, & munda-
bimini ab omnibus immundicijs uestris, & reliqua. Hæc traditio.
Vides quā euidenter hic dicatur, quod Messias esset aquas istas E-
zechielis sparsurus, atque sic agendo, totum Israel tam literalem
quā spiritualem, de quo paulo ante diximus, plantaturus. De nullo
nanque alio nisi de Messia possunt præmissa Zachariæ uerba intelli-
gi. Nam super illud eiusdem prophetæ nono capite dictum, Ecce Rex
tuus ueniet tibi iustus & saluatus, glossa Rabbi Selomonis, sic ait,
Non est possibile hoc exponere, nisi de Rege Messia. Prædictis quo-
que haud incongrue adiungitur, quod in libro קידושין kidussin,
id est, Sanctificationum, in capite quod incipit, אשרה יוחסין Assara
iohasin, id est decem nobiles. Ita scribitur, Tradiderunt Rabbanan,
id est magistri, Quod spurij & filij menstruarum mundi erunt in fu-
turo (Verba sunt hæc Rabbi Iosis) Sicut dictum est Ezech. 36. capite,
Et spargam super uos aquas mundas, cum cæteris. Aqua etiam ba-
ptismi, ac uirtus eius eo in loco prophetata est, ubi per Zachariam 13.
cap. sic dictum fuit, ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד ולישבי ירושלם
לחטאת ולגרה : והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אבריה את שמות
העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד Hoc est, In die illa erit fons patens do-
mui Dauid, & habitatoribus Ierusalem, ad mundificandū, & ad asper-
gendum, uel ad elongandum. Et erit in die illa dicit Deus exercituum,
Abcindam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra.
Quæ quidē uerba sic aptissime exponuntur. In die illa, id est in tempo-
re Messie, quemadmodū pbauimus prophetā ibi de Messia loqui, erit
fons, s. baptismi: patēs, i. cōmunis omnibus hominibus: domui Dauid
& habi-

& habitatoribus Ierusalem, id est ecclesie Christi de Iudæis & gentilibus congregatae, ad mundificandum scilicet animas à peccato originali & à ceteris peccatis, & ad aspergendum, id est ad lauandum peccatores ab omni peccatorum macula, uel ad elongandum, id est ad remouendum ab anima cuiuscunq; peccati immunditiam. Quo autem tempore totum hoc faciendum fuerat, ostēditur, cum statim subiicitur, Et erit in die illa, dicit Deus exercituum, Abscindam nomina idolorū de terra, & non memorabuntur ultrā. Cum igitur hoc nō per Abraham, nec per aliquem prophetarū, nec in diebus eorum factum fuerit, sed solum in diebus Iesu Messie nostri, per ipsum atq; per suos discipulos, aliosq; in eum credentes factum sit, palām profectō liquet, ipsum saluatorem nostrum David, id est Messiam esse, ac fuisse in præmissis Zacharie uerbis, baptismum quoq; eius fontem omnibus patentem esse, de quo ibidem dictum est, Aliud quoq; propheta huic ueritati euidentissimum dedit signum, cum eisdem uerbis protinus subiecit, וגמאת הנביאים ואת רוח הטובאא אעביר מן הארץ Hoc est, Et etiam prophetas, & spiritū immundum transferā de terra. Quod R. Ionathas ita Chaldaicē exposuit, ואת ית נבייא שקרא וית רוח מטאבא אבטיל מן ארשא Hoc est, Et etiam prophetas spiritus mendacis, & spiritum immundum delebo de terra. Si hoc Iudæi iuniores in diebus Messie nostri impletum fuisse negarent, reducatur eis ad memoriam, quōd ante Saluatoris nostri aduentū, tanta fuerit in mundo pseudoprophetarū copia, non inter gentes tantum, uerum inter eos quoq; ut Elias propheta Domini ad Achab Regē Israel dixerit, Congrega ad me omnem Israel ad montem Carmel, & prophetas Baal quadringētos quinquaginta, & prophetas luci siue nemonis quadringentos, comedentes mensam Iezabel. Præter hos alij etiam permulti falsi prophetae apud Iudæos erant, quos postmodum Achab consuluit, utrum in Ramoth Galahath iturus esset. Recolant quoq; ante Messie nostri tempora, in diebus patrum suorū spiritus immundos in idolis responsa dare solitos fuisse. Nam ut 3. Reg. 1. c. legitur, Ochozias Rex Israel hæc nuncijs suis inter cætera dixit, Ite interrogate per בעל זבוב Baal Zebub, id est, Dominum muscarū Deum אקרן Akron, An uiuam de infirmitate mea hac. Apud Zachariam quoq; 10. c. dicuntur, idola locuta fuisse fraudem. Cum igitur in diebus Iudæorum, & ante Christi Domini nostri aduentum, non solum in gentibus, sed in Iudæis quoq; idololatria ita uiguerit, nec non & falsi prophetæ immūdiq; spiritus, ut per hæc pauca de multis est ostensum, & in diebus Messie nostri hæc omnia ita deleta esse cōstet, ut probatione opus nō sit. Consequens proculdubio est, uerum omnino esse, quicquid pauloante cōclusimus. Præmissis adhuc conuenienter addendum existimo, quod in libro יומא yoma. i. dierum Babylonico, in cap. יום הכפרים yom ha-kippurim. i. dies propitiationū, hoc modo scriptum legitur: Dixit R. Akiba,

Akiba, Beati uos Israel coram illo, à quo mundati eritis. Et quis mundabit uos: Pater uester, qui est in coelis. De quo dictum est Ezech. 36. c. Et spargā super uos aquas mundas, & mundabimini. Et reliqua ut supra, Et iterum apud Iere. 17. מקוה ישראל יהיה Hoc est, Manipulus, uel cōgregatio aquarum Israelis Deus. Quemadmodū enim manipulus uel cōgregatio aquarū mundificat immūdos. Ita Deus sanctus & benedictus mundabit Israel. Hæc traditio. Cum igitur actus iste per hanc Ezechielis auctoritatem, pauloante à priscis Iudæorum doctoribus Messie attribuitur: necessariō sequitur secundum eorum dicta, Messiam Deum esse, qui aquis baptismatis uirtute spiritus sancti sui totum Israel ut superius expositum est, mundare debebat. Quod autem baptismum contra omnia peccata, & præsertim contra originale instituendū erat, id præcipue per Ezechielem prænunciatum fuit, ita 36. cap. dicentem, ורוקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאתיכם ומכל גלוליכם אטחר אתכם: ונתתי לכם לב חרש ורוח הרשה אתן בקרבכם וחסרתיו את לב האבן מכשרתם ונתתי לכם לב בשר: ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי הלב: וישפטי השמור ועשיתם: Hoc est, Et effundam super uos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus immunditijs uestris, & à cunctis spurcitijs uestris mundabo uos. Et dabo uobis cor nouum, & spiritum nouum dabo in medio uestri. Et auferam cor lapideum de carne uestra & dabo uobis cor carneum. Et spiritum meum dabo in medio uestri. Et faciam ita, ut ambuletis in præceptis meis, & iudicia mea custodiatis, & faciatis ea. Cor autem hoc lapideum quod auferendū dicit, cui cor carneum & spiritus sanctus per gratiam succedere debebat, originale peccatum intelligitur, quod mediante baptismo à deo penitus auferendū erat. Ad sciendum autem, quōd baptismus circumcisionem euacuare debebat, summopere notādum est R. Iehosua dictum, cum in libro יבמות Iebamoth, id est Fratriarū, in cap. החולץ Haholez, id est discaletus. Sic ait, מי שהוא טבול ואינו נימול הנה הוא גר במדינה ומצא באמורה שנטבל ולא נימול: Hoc est, Qui baptizatur, & non circumciditur, ecce ipse est gher, id est cōuersus de gentilitate ad ueram fidem. Sic enim inuenimus in matribus, scilicet in Sara & Rebecca, in Rachele & Lia. Quæ fuerunt baptizatae & non circumcisæ. Hoc autem in loco sciendū quoq; est, circumcisionem fuisse effusionis sanguinis Christi figuram. Qui in sua circumcisione ipsum effundere ccepit, & demum in sua passione pro humani generis salute eum totū exposuit. Nec deinceps unq; circumcisio facienda fuit, ex quo Christus loco ipsius baptismum fieri mādauerit, quod perfectius peccata delet, & tam mulieres quàm mares eo uti possunt. Quod quoq; per uniuersum orbem baptismi sacramentum promulgandum erat, ex eo quod in Midras קהלה coheleth, id est in expositione libri Ecclesiastes legitur, colligi potest, cum super illud eiusdem libri 1. capite dictum, מה שהיה הוא שיהיה Hoc est, Quid est

quod fuit: ipsum quod erit. R. Berachias in nomine R. Ishac ita dixit: Sicut fuit redemptor primus. i. Moyses, ita erit redemptor ultimus. Et post pauca, Quemadmodum (inquit) redemptor primus fecit ascendere puteum: ita redemptor ultimus, qui est Messias, ascendere faciet aquas. Sicut dictum est Ioelis ult. c. ומעין מבית יחזקאל וישקה את נחל השמים Hoc est, Et fons de domo Dei exibit, & rigabit torrentem, uel uallem, uel planiciem Setim. Hoc postremum sic R. Ionathas Chaldaice trāstulit, ויהי משקי ית מישור שיטין Hoc est, Et erit rigans planiciē Setim. Setim autem cuiusdam regionis Græciæ est nomen. Ex qua ut in principio primi libri Machabæorū dicitur, Alexander Macedo egressus est. Hoc igitur tunc adimpleri contigit, cum apostolis baptismum per uniuersum orbem prædicantibus, Græci baptizati sunt.

De poenitentiae sacramento, quod Messias per uocalem confessionem in remissionem peccatorum institutus erat. Cap. III.

CAPNIO,

Quoniam non solum baptismus, sed poenitentiae quoque sacramentum, in remissionem peccatorum Dominus instituit. Et rectè quidem. Nam cum baptismus semel dūtaxat suscipi possit (est enim irreiterabile sacramentum) poenitentiam institui necesse fuit. Ut ijs quos post susceptum baptismus peccare cōtingeret, poenitentiae sacramentum subueniret. Quare non inepte dixerunt quidam, poenitentiam post naufragium secundam esse tabulam. Eapropter cum de baptismo satis dictum sit, de poenitentiae quoque sacramento quod per uocalem confessionem in remissionem peccatorum Messias instituire debebat, aliquid ex Hebraicis scripturis nunc dicendum est. GAL. Quia de poenitentia quam Messias per se, & per suos discipulos prædicare debebat, de quo eius efficacia & uirtute satis (ut arbitror) in octauo libro diximus, Nunc solum ea tantummodo ex Hebræorum scripturis patefacere sufficiat, quæ ad confessionem uocalem pertinent. Quare quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum legitur, primum audiatur. Vbi super Psalmum 100. sic ad uerbum dicitur, ומבשר ודם Hoc est, Psalmus ad confessionem. Iubilate Deo omnis terra. Dixit Deus sanctus & benedictus, Confitebuntur mihi omnes gentes, & ego recipiam eas. Sicut dictum est Isa. 45. cap. בן ייברע כל ברך Hoc est, Quia mihi flectetur omne genu. Alius sermo, id est alia expositio. Psalmus ad confessionem. Hoc est quod scriptum est Prou. 28. c. מבסטה פשעיו לא יגלית ומורה ועוב ירהם Hoc est, Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: Qui autem confitetur, & reliquit ea, misericordiam consequetur. Qui abscondit scelera sua. Talis fuit Saul, cui dictum est 1. Reg. 15. Quæ est uox harum ouium? Ipse autem respōdit,

De Ama-

De Amalech adduxerunt eas. Qui autem confitetur, & relinquit ea, misericordiam consequetur. Talis fuit Dauid, de quo dictum est 2. Reg. 12. c. Et dixit Dauid ad Nathan, Peccavi Domino. Et dixit Nathan ad Dauid. Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris, Hucusque traditio. Ex qua sumitur argumentum de confessionis efficacia alteri faciendæ. Pro qua etiam notandum est, quod in Bereslith קטנה ketanna, id est in expositione minori libri Gen. dicitur, super illud quæ dragesimonono capite, eiusdem libri dictum, יהודה אתה יורר אחיך Id est, Iuda te confitebuntur uel laudabunt fratres tui. Ibi enim sic dicitur, Ista est confessio, de qua dictum est à spiritu sancto, per manus Iob 15. c. אשר חכמים יגידו ולא כחור מאבהם Hoc est, Qui sapientes sunt, confitentur, uel indicant, & non abscondunt à patribus suis, peccata scilicet sua. De quibus dictum est hoc: De iustis, qui uincunt, uel subiugant fomitem seu sensualitatem suam, & cōfitentur actus suos patribus suis. Omnis enim qui confitetur actus suos, dignus est seculo futuro. Sicut dictum est Psal. 50. וזבח תודה וזבח נזיר ושם דרר אראנו בישע אלהים Id est, Qui sacrificat confessionem, honorabit me, & qui ponit uiam, ostendam illi in saluatione Dei. Et ita tu inuenis in Iuda. In hora enim quæ peruenit ad eum factum Tamar, confessus est, quemadmodum dictum est Gen. 38. cap. חביר נא את בוראך ואל תקח ברשת מבשר ודם Hoc est, Recognosce quæso creatorem tuum, & non erubescas de carne & sanguine, id est de homine. Mox igitur uicit sensualitatem, uel affectum suum, & confessus est. Omnem autem qui non confitetur opera sua, Deus sanctus & benedictus maledicit. Sic enim inuenimus in Cain, qui negauit & dixit Gen. 4. cap. Nunquid custos fratris mei ego sum? Maledictus ergo fuit. Sicut dictum est ibidem, Et nunc maledictus tu. Et reliqua. Cum autem cognouit se peccasse, petijt ueniam à Deo sancto & benedicto, & dixit, Domine totius seculi, magnum est peccatum meum, adeo, ut ferri aut tolerari non possit. Magnum inquam est peccatum meum, magis quam sexcentorum milium, qui peccaturi sunt coram te, Exo. 34. cap. Et quando dicturi sunt tibi, Tolle peccatum, statim tu eris absoluens, continuo itaque dixit ille cuius nomen sit benedictum in secula. Si non absoluero Cain, claudam portam omnibus poenitentibus. Et quia non fecit poenitentiam perfectam, pepercit ei medietatē. Et unde hoc habetur: Ex eo quod dicitur Genesis quarto capite, Vagus & inquietus eris in terra. Postquam uero poenitentiam egit, ait: Et habitauit in terra Nod, id est commotionis. Et de ipso ait Selomo Prouerborum uigesimo octauo capite, Qui abscondit scelera sua, non dirigetur. Qui autem confitetur & relinquet ea, misericordiam consequetur. Hactenus traditio. Ad hoc etiam, quod confessio alteri homini faciendæ sit, & non soli Deo qui omnia scit, maxime ad propositum facit quod in libro Sanhedrin Ierosolymitano, in capite quod incipit, נגמר

הגון Nigmar haddin, id est diffinitum est iudicium. Hoc modo legitur, Omnis confitens habet partem in seculo futuro. Sic enim in Achan reperimus, quod dixit ei Iehosuas, Fili mi da obsecro honorem Domino Deo Israel, & da confessionem, & indica mihi quæso quid feceris, nec celes à me. Et respondit Achan ad Iehosuas, & ait, Vere ego peccavi Domino Deo Israel, & ita hoc, sicut hoc feci. Et unde habet, quod remissum fuerit ei peccatum: Ex eo quod dictum est ibidem, Iehosuae scilicet 7. cap. Et ait Iehosuas, Sicut turbasti nos turbat te Dominus in die isto. In die enim isto (inquit) tu turbatus es, sed non eris turbatus in futuro. Hæc omnia traditio. Quod autem omnia peccata omnesque circumstantiæ peccatum aggrauantes, in confessione dici debeant, non solum habetur ex prædicta confessione Achan, uerum ex eo quoque quod in libro יומא yoma, id est Dierum, in capite יום הכפורים yom hakippurim, id est, Dies propitiationum uel indulgentiarum. Ita scribitur: Dixit Rab חנא חנא Hanna, Omnis qui transgressione transgressus est, necesse est, ut singulatim exprimat peccatum. Sicut dictum est Exodi trigesimo secundo capite, Et fecerunt sibi Deos ex auro, cum reliquis. Quod autem hæc pœnitentia quocumque tempore fiat, sit semper Deo accepta, habetur in Midras tehilim, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psalmi quinti & sexagesimi, לך רבייה החלה אלהים, Hoc est, Tibi silentium est laus Deus in Siyon, & tibi reddetur uotum. Ibi enim sic legitur, רבי חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמני מתו סבותה בענין לך אמר לו שיערי הפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים אבל שיערי השוכה אינו נעולים שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים מה הים הזה אינו נעול לעולם אלא כל מי שמבקש לרחוץ בה רוחץ בכל שעה שאדם רוצה לעשות בר החשובה בכל שעה שאדם רוצה לשותה החשובה עושה וחקרוש ברור הוא מקבל. Hoc est, R. Hanina filius Papa interrogauit Rabbi Semuelem filium Nachmani, dicens, Quid est quod scriptum est Trenorum tertio capite, Protexisti nube te, ne transeat oratio: respondit ei, Quia portæ orationis quandoque aperta sunt, quandoque uero clausæ. Portæ autem pœnitentiæ nunquam clausæ sunt in mundo isto. Sicut dictum est Psalmo sexagesimo quinto, Spes omnium finium terræ, & mare longinquorum, est scilicet pœnitentia. Quemadmodum enim mare hoc nunquam clauditur, sed quicumque uult, lauat se ibi in omni hora qua uult. Ita ipsa pœnitentia quacumque hora uult homo ipsam facere, facit, & Deus sanctus & benedictus recipit eam. Oratio autem habet tempora. Sicut dictum est

Psalmo sexagesimo nono, Et ego orationem meam ad te Deus tempore beneplaciti. Hæc traditio, ex quibus omnibus patet propositum.

Quod

Quod Messias nouum sacrificium instituturus erat, in quo ipse panis & cibus esse debebat. Caput IIII.

CAPNIO,

Dicto de baptismo, & pœnitentia, quo ad uocalem confessio- nem, de eucharistiæ nunc sacramento, quod Messias in pane & uino, panem in corpus suum, & uinum in sanguinem suum potestate diuina transubstantiando, instituire debebat; dicendum est. Quare primum quod Messias ipse nouum sacrificium instituturus esset, cuius ipsemet panis & cibus esse deberet, per priscorum Iudæorum scripturas probandum est. GAL. Primum itaque præmittendum non est, quod Psal. 72. qui incipit, Deus iudicium tuum Regi da, secundum ueteres Iudæorū doctores totus de Messia loquatur, hoc autem ex eo potissimum ostenditur, quod in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum legitur, super eiusdem Psalmi titulo, qui talis est, זה מלך id est, Selomoni, hoc est pacifico. Sic enim ibi dicitur, זה מלך המשיח שנאמר ויצא חיטר בגזע ישי Id est, Hic est Rex Messias, de quo dictum est Isaia scilicet 11. c. Egredietur uirgultum de stipite Issai. Quāuis autem Rabbi Selomo hunc Psalmum de Rege Selomone exponere conetur. Vnde & uerba illa eiusdem Psalmi, יפיה בימיו צדק ורחב, Hoc est, Pullulabit in diebus eius iustus, & abundantia pacis, usque ad senium uel defectum lunę. Sic exponit, In diebus eius, id est in diebus Selomonis multiplicabuntur iusti, & abundantia pacis usque ad finem mundi. Cum tamen peruenisset ad locum illum, ubi nostra æditio habet, Erit firmamentum in terra in summis montium, Hebraica autē ueritas, יהי פיסת בר Id est, Erit placenta frumenti (quæ uulgo focacia dicitur) uel frustum frumenti in terra, in capite mōtium, Non ualens ueritatem omnino tacere, contra se ipsum protulit hæc uerba, dicens, רבותינו פירשו גלוסקאות לימות המשיח ובל המזמור בימות המשיח Id est, Magistri nostri bonæ memoriæ exposuerunt, hoc esse genus placentarum in diebus Messia, & totum Psalmum de Rege Messia explanauerunt. Hæc ille. Quomodo autem & qualiter Messias פיסת בר Pissath bar, id est placenta frumenti futurus esset, secundum sapientum Magistrorum Iudæorum expositionem, habetur in libro qui apud eos סיפרי Siphre nuncupatur. Vbi super illud Deuter. 32. c. dictū, Dominus solus deducet eum, & non erit cum eo Deus alienus. Sic dicitur, דבר אחר יהיה בר ינחנו וגומר עתיד אני לחשובכם בנות בעולם ראון עמו אל גבר שלא יהא בכם בני אדם שעוסקין בפרקמטיא של בלום בענין שנאמר יהי פיסת בר בארץ וגומר שיהו חיטין מוציאין גלוסקאות במלא פיסת יר ירעש לבנות פרוי שיהו חיטין שפות זו בור ונשורת סולתן בארץ ואתה בא ונוטלן ונוטל ממנה מלא פיסת חרד ברי פרנסתה: Hoc est, Sermo alius, Dixit Deus sanctus & benedictus, Futurum est, ut ego

conuertam uos in mansuetudinem spiritus in mundo isto. Et non erit cum eo Deus alienus. Quia non erunt in uobis filij Adam, exercentes negociationem aliquam. Quemadmodum dictum est Psalmo 72. Erit placenta frumenti in terra, in capite montium. Quoniam frumēta producent in diebus Messiae גלויסאיה gheluscaoth, id est placentas, sicut est plenitudo כח caph, id est uolæ siue palmæ manus. Sequitur, ירעש בלבנות פריי Hoc est, Tremet sicut libanus fructus eius. Quia frumenta fricabunt se inuicem, & dericient similem suam in terram. Et tu ueniens accipies inde plenitudinem פסח pissath, id est placentulæ rotundæ instar uolæ manus, iuxta refectionem uel provisionem tuam. Hæc ibi. Hoc idem habetur in libro, בתרבות Chethuboth, id est Sponsalitorū, in cap. quod incipit, שני דייני Sene dayyane, id est Duo iudices. Vbi sic ad uerbum legitur: Dixit Rabbi עירא Ira, Futurū est, ut terra Israel producat placentas, & ornatū purpure. Sicut dictum est, Erit placenta frumenti in terra. Et nota quod lingua Romanorū placenta tenuis & extensa, uocatur פסח pissa. Legerunt Magistri super illud Psalmi, Erit פסח בר pissath bar, id est placenta, uel frustum frumenti in terra. Et dixerunt, Futurum est, ut triticum palmescat, & ascendat palma: iuxta illud, Erit פסח בר pissath bar, id est placenta, uel frustum frumenti in terra. Fortasse autem dices, Quod labor erit in colligēdo: Docet quid ad hoc dicendum sit, quod sequitur: Contremiscet, uel mouebitur sicut libanus fructus eius. Deus enim sanctus & benedictus educet uentum de thesauris suis, & separabit simillam ipsius. Veniet autem homo, & reportabit inde plenam uolam manus suæ, procurabitq; ex eo provisionem suam, ac familiæ suæ. Vbi glossa R. Selomonis, Et totum hoc (inquit) erit in diebus Messiae. Dixit autem R. Kimhi, Erit pissath bar in terra. Quod perinde est ac si diceretur, Erit frustum frumenti uel panis in terra. Ex his omnibus patet, quod Psal. iste de Messia loquitur. Manifestum est igitur secundum textus euidentiam, futurum fuisse, quod Messias placenta frumenti esset in terra. Siquidem de ipso (ut patuit) dictum est, Erit placenta frumenti, uel frustum panis in terra. Quod autem Messias ipse futurus esset hæc placenta frumenti, hoc in Midras כהלת coheleth, id est in expositione libri Ecclesiasticis aptissime confirmatur, cum super illud 1. cap. eiusdem libri dictum, בזה שתיה היא Id est, Quid est quod fuit: ipsum est quod erit. R. Berachias in nomine R. Ishac dixit, Quod quemadmodū fuit Redemptor primus, id est Moses. Ita erit Redemptor ultimus. Et subditur, Sicut enim Redemptor primus fecit descendere manna. Sicut dictum est Exo. 16. ca. Ecce ego pluam uobis panem de caelo. Ita quoq; Redemptor ultimus, id est Messias erit placenta frumenti in terra. Iuxta dictum illud Psal. Et erit placenta frumenti in terra. Quamobrem R. Ionathas Vzielis filius locum hunc in Chaldæum uertens, ita exposuit, יהי קרבן דעיבורא בארעא

Hoc est, Et erit sacrificium panis in terra, in capite montium ecclesiæ. CAP. Quidam aiunt, Chaldæum interpretem hoc non ita ut ipse retulisti, interpretatum fuisse: sed sic, יהי סעיר לחמא בארעא בריש טוריא Id est, Erit substantificus panis in terra in capite montium. GAL. Verum quidem est, Chaldæum interpretem quem ipsi uiderunt, & quem nunc Hebræi præ manibus habent, ita hoc loco dicere, ut ipsi asserunt. Sed hic non est Rabbi Ionathan ben Vziel, sed Rabbi Akilas, siue Rabbi Ioseph cæcus. Ipse enim Rabbi Ionathan (ut ipse nosti) ita prorsus locum hunc interpretatus est, ut ipse citauit. Cuius quidem interpretatio in Psalterium quamuis rarissima sit, non tamen neganda est. Cum passim non solum à nostris, sed ab ipsis Hebræis allegetur. Nam besepher kibucim, id est in libro collectionum, crebro de ipsa fit mentio. Vnde hoc in loco eodem in libro sic dicitur, אמר חזקוני יהי קרבן דעיבורא בארעא בריש טוריא בשבינתא יראה מי שיש לו עינים איך אמר שאותו המשיח שמרבר כל המומר יהי פיסת בר בארץ רוצה לומר גלוסקא געשיית קרבן בראשי הנחנים שחם הם בכוסת Hoc est, Dicit Chaldæa translatio, scilicet Rabbi Ionathæ, Et erit sacrificium panis in terra in capite montium ecclesiæ. Videat qui habet oculos, quod sicut dictum est, ille est Messias, de quo loquitur totus Psalmus. Cum ergo ait, Et erit placenta frumenti in terra in capite montium. Vult dicere, quod placenta panis fiet sacrificium in capitibus sacerdotum, qui sunt in ecclesia. Hæc ibi. Quæ satis esse reor contra Iudæorum pertinaciam, eorumq; fautores. Quid igitur rectius in præmissa Rabbi Ionathæ Targum per montes Ecclesiæ designatur, quàm ipsius Ecclesiæ prælati & sacerdotes? In quibus hæc scriptura tunc certe adimpletur, ac uerificatur, cum corpus Christi super caput suum eleuant. Nec mirandum est de antiquis Iudæorum sapientibus, qui eo modo quo dictum est, sæpeditam auctoritatem exponentes, Messiam placentam frumenti, uel frustum panis futurum fuisse, dixerunt. Quid enim melius dicere potuissent, quibus nondum rei ueritas plene reuelata fuerat? Quod autem sacrificium corporis Messiae cibus noster esse debebat, habetur in expositione libri Gen. Rabbi Moses Hadarsan. Vbi super illud trigesimo nono capite, eiusdem libri dictum, Ioseph autem descenderat cum eo in Ægyptum. Sic dicitur, Hoc est quod scriptum est Hoseæ undecimo capite, בחבלי ארם אמשכם בעבתות אחבה ואחיה להם כמרמי עול על לחיהם ואת אליו אוביל Hoc est, In funibus Adam traham eos, in uinculis amoris. Et ero eis sicut eleuatores iugi, super maxillas eorum, & dimittam uel inclinabo ad eum cibum, uel comestionem. In funibus Adam traham eos. Hi sunt Israel, sicut dictum est Cantici canticorum primo capite, Trahe me post te curremus. In uinculis scilicet dilectionis. Sicut dictum est Malachia 1. cap. Dilexi uos, ait Deus, Et ero eis sicut eleuatores iugi. Quia

exaltaui tribulationes eorum super eos. Totum hoc quam ob reme Propter maxillas eorum. Id est, propter uerbum quod emiserunt ex faucibus, uel è maxillis suis, dicentes in secundo Regum uigesimo capite, Non est nobis pars in Dauid. Et inclinabo ad eum cibum, id est, Submittam ad eum cibum bonum, suauem, & magnum. Cui non est alius similis. De quo dictum est Psalmo septuagesimo secundo. Et erit placenta frumenti, uel frustum panis in terra. Hæc omnia traditio. Cum igitur probatum sit secundum priscorum expositionem, & Rabbi Ionathæ æditionem, Messiam futurum fuisse hanc placentam frumenti in terra, & sacrificium panis in capite montium ecclesiæ. Sequitur plane, quòd ipsemet Messias futurus esset cibus hic suauissimus à deo inclinatus & submissus, cui alius nullus similis esse posset. De quo Rabbi Aramban in commentarijs suis, super illud Psal. 105. ולחם שמים השליך אליו מן השמים ארץ. Id est, Et pane coeli saturauit eos, sicut, השליך אליו מן השמים ארץ. את התפארת ובכבוד ירעהה סודם ולא תהיי מיינה שישאנה עתה בעת הרצון כאשר הכין מה שעשה השם פניו. Hoc est, Projecit de cœlis in terram pulchritudinem Israel. Significare uolens, quòd Deus descendere fecit de cœlis pulchritudinem in terram. Et notato secreta eius huiuscemodi, nec discedas ab eis. Et ipse ad se accipiet pulchritudinem, cum sibi beneplacitum fuerit. Quemadmodum intelliges ex benedictione sacerdotū. Ascendere faciet Deus facies suas ad se. Et si hoc bene intellexeris, etiam quod supradictum est, intelliges. Hæc tibi. Vbi pulchritudo de cœlis in terram descendens Messiam uerum dei filium significabat, qui cœlestis panis futurus erat, cuius cœlestis manna figura fuit. Quæ omnia dicto illi Domini nostri Iesu Christi optime congruunt. Ego sum panis uiuus, qui de cœlo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Et panis quem ego dabo ei, caro mea est pro mundi uita.

Quòd sacrificium hoc non in pane solo, sed in uino quòque institutum erat, per quod omnia sacrificia ueteris legis cessare debebant.

Caput VI.

CAPNIO,

Sacrificium quod Christus instituit, non in pane tantum, sed in pane & uino instituit, ac fieri mandauit. Ad maiorem igitur huius catholicæ ueritatis expressionem, probandum quod est per ueterum Iudæorum dicta, sacrificium hoc nouum quod Messias instituire debebat, in pane simul & uino ab ipso instituendum fuisse. GAL. Hoc itaq; in expositione libri Gen. R. Mosi Hadarsan aperte ostendere, cum super illud 14. capitis, eiusdem libri dictum,

ומלכי

Hoc est, Et Melchisedec Rex Salem produxit, uel protulit, uel obtulit panem & uinū, ita dicitur, Hic Melchisedec erat Sem filius Noæ. Et quid docet dicendum, cum ait, Protulit, uel produxit panem & uinum? Rabbi Semuel filius Nahman dixit, Sententias sacerdotij tradidit. Erat enim ipse sacrificans panem & uinum Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est ibidem, Et ipse erat sacerdos Dei altissimi. Locus quippe quandoque iustificat habitatores suos. Alius sermo, id est, alia expositio. Produxit panem. Hic est panis facierum, id est propositionis. Et uinum scilicet libaminum. Magistrum enim dixerunt, Quod legem reuelauit ei, quæ dicit Prouerbiorum decimonono capite, uerba hæc *לבו לחמו בלחמי ושחו ביין מסכתי* Hoc est, Venite comedite panem meum, & bibite uinum quod miscui uobis. Hæc Rabbi ille Moses Hadarsan. Qui etiam ibidem sic immediate subiungit, *דבר אחר מלכי צדק ברבתיב נשבע יהוה ולא ינחם אהה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק מלך שלסומי הוא זה מלך צדק וגושע מלך המשיח שנאמר חנה מלכך יבא לך צדק וגושע הוא ומה תלמוד לומר הוציא לחם ויין* Hoc est, *שנאמר יהי פיסת בר בארץ וחוא שכתוב וחוא כהן לאל עליון* Alius sermo, Melchisedec Rex Salem. Hoc est quod scriptum est Psalmo centesimo decimo, Iurauit Deus & non poenitebit eum, tu es sacerdos in æternum super uerbum (id est secundum uerbum, uel propter uerbum) Melchisedec. Et quis est hic? Hic est iustus & saluator Rex Messias. Sicut dictum est Zach. 9. capite, Ecce Rex tuus ueniet tibi iustus & saluator. Et quid docet dicendum, cum dicit obtulit panem & uinum. Hoc est, ac si diceret, quod scriptum est Psal. 71. Et erit placenta tritici in terra. Et hoc est quod dictum est, Et ipse erat sacerdos Dei altissimi. Quod autem per hoc sacrificium omnia sacrificia ueteris legis cessare debebant, ipsum autem nunquam deficere, ex eo habetur quod legitur super illud Numeri 28. capite dictum, *צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי השמרו להקריב לי במושרי* i. Præcipe filijs Israel, & dices ad eos, Oblationem meam panis mei ad ignes meos odoris suauitatis meæ respicietis, ut offeratis mihi in tēpo-re suo. Et infra. Et dices ad eos, Sacrificia quæ offerre debetis. Agnus, & reliqua. Ibi enim sic dicitur: R. Pinhas filius lair dixit, Tempore Messiae omnia sacrificia cessabunt, & sacrificium panis & uini nunquā cessabit. Sicut dictū est Gen. 14. Et Melchisedec Rex Salem excepit panem & uinum. Melchisedec. i. Rex Messias. Dicitur autem *מלכי* Melchi. i. Rex, quia est Rex totius mundi, & *צדק* sedec. i. iusticiæ. Quoniam mittet iusticiam suam & gratiam super uniuersum orbem. Sicut dictum est Psal. 85. Veritas de terra germinabit, & iusticia de cœlis uidebitur, uel prospicietur, siue apparebit. Rex Salem, hoc est Ierusalem supernæ excepit panem & uinum. hoc est, Separabit à cessatione sacrificiorum, sacrificium panis & uini, ut dictum est Psalmo 110. Tu es sacerdos in

dos in æternum secundum uerbum Melchisedec. H O G. Aeditio nostra dicit Melchisedec proferēs panem & uinum. Protulit ergo (quod idem est quod foras tulit) Melchisedec panem & uinum & non excepit, ut Rabbi iste ait. G A L. Rectè quidem nostra aeditio haberet, si protulit, uel produxit, diceret. Sed hic Rabbi ut sacrificium panis & uini à cæteris sacrificiorum generibus quæ cessatura erāt, exceptum declararet, ideo excepit, dixit. Quare constat, ipsum quoque rectè dixisse. Item super eundem textum Numeri 28. cap. Præcipe filiis Israel, & reliqua. Rabbi יוחאי Iohai sic dicit, Tempore Messiaë omnia sacrificia deficient, sacrificium uero panis & uini nunquam deficiet, sacrificium quidem uini. Sicut scriptum est Gen. 49. cap. אסרי לגפן עירה Hoc est, Ligans ad uitē ciuitatem suam, i. corpus suum. Corpus enim ciuitas est animæ. Item alibi scriptum est, scilicet Iudicum 9. cap. החילתי את חירשי המשמרה אלהים ואנשים Id est, Nunquid possum deferere uinum meum, quod lætificat Deum & homines? Et si homines quidem lætificat, Deo autem in quo lætitiā affert? In sacrificio, quod de ipso fiet. Sacrificium uero panis nunquam defecturum esse, ex eo apparet, quod dictum est Psal. 72. Et erit placenta frumenti in terra, in capite montium. Hæc omnia Rabbi ille Iohai, qui per multos annos Christum antecessit.

Quod Messias in hoc sacrificio panem in corpus suum, & uinum in sanguinem suum transsubstantiare debebat. Cap. VI.

CAP NIO,

Ides catholica firmiter confitetur, & tenet, in hoc sacrificio panem in uerum corpus Christi, & uinum in uerum sanguinem eius, potestate diuina realiter transsubstantiari. Non igitur ab rescire uelim, an per ueterum Iudæorum scripturas probari possit, panem in corpus Messiaë, & uinum in sanguinem eius, in hoc eodem sacrificio uere ac realiter transsubstantianda fuisse. G A L. Potest utique. De conuersione nanque panis in carnem ipsius Messiaë uerū Dei, habetur in Commentarijs Rabbi Mosi Hadarsan, super illud Psalmi centesimi trigesimali sexti, נתן לחם לכל בשר Hoc est, Qui dat panem uel cibum omni carnī. Vbi sic dicitur, עור נאמר דבר ידוע נתן לכל בשר היה הוא דאמר טעמו וראו כי טוב יהיה כי הלחם נתנו לכל והוא בשרי ובטעם לחם שב לבשר וזהו שאמר וראו כי טוב יהיה והיה עלא גדול : Hoc est, Amplius dictum est uerbū notum, Qui dat panem omni carnī. Hoc est quod dictum est Psal. 34. Gustate & uidete, quoniā bonus est Deus. Quia panis, quem dat omnibus, ipse est caro eius. Et dum gustatur panis, conuertitur in carnem. Et hoc est quod dictum est, Et uidete,

uidete, quoniam bonus est Deus. Et erit hoc mirabile magnum. Hæc ibi. Quæ pauca uerba si bene examinentur, de conuersione panis in corpus Messiaë intelliguntur. De sanguine uero ipsius qui quotidie in altari immolatur, nobis quidem inuisibilis, id est sub uini specie occultus, soli autem Deo uisibilis, in libro Mechilta, ita scriptum legitur, ורם נקי תרשיעו זה הוא שאמר וראיהו את הדרם הנראה לי ולא לאחרים דברי רבי ישמעאל וסמיד ליה יהיה הדרם לבם לאות לאות לבם ולא לאחרים לאות : i. Et in sanguinem infontis impie egistis. Hoc est quod dictum est, Et uidebo sanguinem, qui à me uidebitur & nō ab alijs. Verba R. Ismaelis, Et huic annexū est illud, Et erit sanguis uobis in signum. In signum inquam uobis, non autem alijs erit in signum. C A P. Velim conuersionem hanc ex utraque specie in corpus & sanguinem Messiaë clarius per eorum scripturas ostenderes. G A L. Id de utroque Rabbi Cahana manifeste declarat, super illud Gen. 49. c. dictū, אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אהנו כבס בייז לכשו וברם ענבים סותה : חבלילי עינים מייז Hoc est, Ligans ad uitē ciuitatem suam, & ad palmitem ò fili mi asinum suum. Lauabit in uino uestem suam, & in sanguine uuæ pallium suum. Rubriores sunt oculi eius uino, & dentes eius lacte candidiores. Vbi sic R. Cahana ait, Hæc uerba ligans ad uitē ciuitatē suam ostendunt, quòd sacrificium quod fiet ex uino, non solum transmutabitur in substantiam sanguinis Messiaë, sed etiam conuertetur in substantiam corporis eius. Verba autem illa, Et ad palmitem ò fili mi asinum suum. Significant, quòd diuinitas & Dei filius unietur asino, i. materiæ suæ. Quoniam hamor, i. asinus materialis interpretatur. Quemadmodū etiam asinus fert onera, & uestes uiatorū: ita Rex Messias delicta totius orbis super se portabit, iuxta illud Isa. 53. c. dictum, Et Deus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum. Cum autem dicitur, Lauabit in uino uestem suam, & in sanguine uuæ palliū suum. Eadem est sentētia diuersis uerbis. Quoniam uestis dicit materiam. Sicut dictum est Iob 16. ca. עור ובשר תלבישוני Hoc est, Pelle & carne uestisti me. Et in sanguine uuæ pallium suum, id est diuinitatem suam. Quia sicut pallium totum hominem circumdat, ita Deus totum replet mundum. Rubriores sunt oculi eius uino, & dentes eius lacte candidiores. Hoc est, In sacrificio quod fiet ex pane, nō obstante quòd album sit uelut lac, conuertetur substantia in substantiam corporis Messiaë, eritque in ipso sacrificio substantia sanguinis Messiaë rubra, ut uinum. Erunt item in sacrificio uini sanguis & caro Messiaë, & eadem erunt in pane. Quoniam corpus Messiaë non potest diuidi. Idque ratio postulat. Nam si caro & sanguis diuisa essent, distinguerentur ab inuicem. Corpus autem Messiaë non potest diuidi. Sicut scriptum est Exo. 12. ועצם לא תשבירו בו i. Et substantiam non confringetis in eo. Præterea caro sine sanguine, & econuerso sunt res mortuæ. Corpus uero Messiaë post resurrectionē quia

quia glorificatum erit, semper uiuet. Et hinc est dictum illud, **וְרַב מִלְרֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם חַי** Hoc est, Dauid Rex Israel in seculum uiuit. Oculi autem & dentes ideo dixit, ut uenustior fiat oratio, & sensus occultetur. Hæc ad uerbum R. ille Cahana, qui lōge ante Christi natiuitatem fuit. Quod autem dicit, corpus Messia post resurrectionem fore semper uiuum. Ideo est, quia (ut supra latius probatum est) prisca Hebræorum aiunt, unum de Messia nominibus esse Dauid. Idē potissimū Ieremiæ testimonio probant 30. cap. ita dicentis, **וְעָבְדוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מֶלֶכָם אֲשֶׁר אֲקִים לָהֶם** Id est, Et seruient Domino Deo suo, & Dauid Regi quem suscitabo eis. Quia igitur dicit suscitabo, quod futuri temporis est. Idcirco hæc Ieremiæ uerba non de ipso Dauid, qui longe ante præcesserat, sed de Messia intelligi debere dicunt. Quare & Rabbi Iohnathas sic ea Chaldaicè transtulit, **וְיַעֲבֹדוּ סָרְסָרִים יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְיִשְׁתַּבְּחוּ לְדָוִד מֶלְכֵיהֶם** Hoc est, Et seruient coram Domino Deo suo, & obedient Dauidi Messia Regi suo. Eam ob rem asseruerunt, unum ex Messie nominibus Dauid futurum fuisse. Quapropter Rabbi Cahana rectè dixit, Hinc esse arcanum illud, Dauid Rex Israel semper uiuit.

Questum. HOG. Aeditio nostra uerba præmissa ex Gen. 49. cap. inducta, longe secus habet. Dicit enim sic, Ligās ad uineam pullum suum, & ad uitem ô fili mi asinam suam. Lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuae pallium suum. Pulchriores sunt oculi eius uino, & dentes eius lacte candidiores. Ex quo patet, quod ubi Rabbi Cahana ciuitatem suam dicit, litera nostra pullum suum habet. Et ubi ille Rubriores sunt oculi eius uino ait, Nos Pulchriores sunt oculi eius uino habemus. Vbi præterea asinum suum tu traduxisti, asinam suam textus noster habet. Vnde er-

Responsio. go prouenit discordia ista: GAL. Ex uocabulorum certe æquiuocatione. Quod enim author nostræ aeditionis pullum suum transtulit, **עֵירו** iro in Hebraico scriptum est. Hæc autem dictio apud Hebræos & ciuitatem & pullum significat, secundum punctorum diuersitatem. Nam si cum unico puncto qui **הֵרִיק** hirik dicitur, punctetur, sic **עֵירו** iro, idem sonat, quod ciuitatem suam apud nos. Si uero cum duobus punctis uidelicet **פַּתָּה** patha & **שֶׁבָה** sceua punctetur, hoc modo **עֵירו** airo, idem apud eos significat, quod apud nos pullum suum. Quamuis autem antequam scriptura sacra punctaretur, hæc dictio utroque modo legi potuisset, scilicet iro & airo. Nunc tamen, non **עֵירו** airo, sed **עֵירו** iro legi debet, sic enim punctata est. Quare ciuitatem suam, & non pullum suum nostræ aeditionis author traducere debuisset. Illud quoque quod nostra litera pulchriores sunt, ait: in Hebraico **הַחֲלִילִי** hachlili scriptum est, quod ad rubrum & pulchrum æquiuocū est. Hic tamen magis literę & ueritati consonat, rubriores dici, quàm pulchriores. Quod demum textus noster asinam suam habet, asinum suum à me traductū, ais: ex eo est, quod **הַמֹּר** hamor, id est asinus apud Hebræos cōmunis est gene

est generis. Et ideo apud eos tam asinū quàm asinam significat. HOG. Textus etiam ille, quem idem Rabbi Cahana ad probandum corpus Messia non posse diuidi, ex Exodo induxit dicens, Et substantiam non confringetis in eo. Apud nos non substantiam, sed os habet. Sic enim dicit, Nec os illius confringetis. GAL. Ibi Hebraica ueritas **וְעַד הֶעֱזֵם** heczem dicit, quod & substantiam & os significat. Nostræ igitur aeditionis author illud ad agnum pascalem, cuius nullum os confringendum erat, referens, os & non substantiam transtulit. Rabbi uero Cahana illud idem ad corpus Messia cuius agnus ille figura fuit, retulit. Idcirco substantiam, & non os traduxit. Propterea ueritatem utrunque dixisse, manifestum est. Cum alter quidem de figura, alter uero de figurato locutus sit. Prædictis etiam illud notatu dignissimum addendū esse puto, quod Rabbi Iohai super prædictum textum Numeri 28. capite scriptum, Oblationem meam panis mei. Et reliqua. Sic dicit, Oblationem meam panis mei, ad ignes odoris suauitatis meæ respicietis ad offerendum mihi in tempore suo, id est in tempore Messia. Et dices ad eos, Sacrificia quæ offerre debetis, Agnus: cum reliquis. Hoc est sacrificium quod in præsentiarum facitis. Erit autem hic panis duarum facierum. De quo scriptum est Exo. 25. cap. **לֶחֶם פַּיִם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ** Id est, Panis facierum coram me semper. Quare autem dicatur panis facierum, ratio est, quia ut ait Rabbi Iudas, transmutabitur ex substantia panis, cum sacrificabitur in substantiam corporis Messie, qui descendet de cælis. Et ipse idem erit sacrificium. Ideo dicit, Respicietis ad offerendum mihi, id est offerri me. Eritque inuisibilis atque impalpabilis. Cuius rei fidem facit sedes Elia. Et Magistri aiunt, eam ob rem dictum esse panem facierum, quia in ipso sacrificio erunt duæ substantiæ, diuinitas & humanitas. Hæc Rabbi ille, qui multis annis Christum antecessit. HOG. Quomodo intelligitur Rabbi Iudæ dictum, cum ad probandum corpus Messia in ipso sacrificio inuisibile atque impalpabile futurum fuisse, dixit sedem Elia huic rei testimonium asserere? GAL. Doctores Hebræorum referunt, Deum hanc Elia dedisse prærogatiuam, ut circumcisionem nullam fieri contingeret, in qua ipse non interueniret. Quam ob rem ipsi Magistri statuerunt, ut quoties circumcisio facienda esset, semper duæ ornatissimæ sedes præpararentur. Vna in qua sederet qui uenturus esset infantem. Altera in qua nemo sedere posset, sed uacua remaneret, quia in eam ad sedendum Eliam uenturum aiebant. Eam igitur ob rem Rabbi Iudas corpori Messia inuisibili & impalpabili in sacrificio panis & uini futuro, sedem Elia fidem præbere dixit, ne Iudæi recentiores quorum perfidiam ipse præuidebat, ideo corpus Messia in hoc sacrificio non esse dicerent, quia ibi nec uideatur, nec palpetur. Cum Eliam in illa sede inuisibilem, atque impalpabilem esse, nec non eundem pluribus in locis eadem hora existere posse, & credant, & fateantur,

Aliud quæsi-
tum.

Responsio.

H O G. Quem superius R. Iohai panem facierū dixit, nos panem propositionis dicimus. Sic enim nostra æditio ipsum appellat. Quomodo ergo dici debet, panis facierum, an panis propositionis? G A L. Panis facierum, & non propositionis proculdubio dicendus est, quemadmodum Hebraicæ ueritatis textus manifestat. Sic enim magis ad nostræ fidei propositum facit, ut ex dictis prædictorum ueterum Iudæorum plane liquet. Dicitur etiam potest, quod neq; ab re ipsum panem propositionis nostri uocant: propterea, quia illum Dominus supra mensam tabernaculi ante sancta sanctorum proponi iusserit.

Quanta futura esset huius sacrificij efficacia, & quanta sacerdotum illud pertractantium dignitas, qualisq; uita. Cap. VII.

CAPNIO,

Mita quidem atq; miranda de huius ineffabilis sacrificij mysterijs ex scripturis Hebræorum protulisti. Reliquum est, ut de eius efficacia quid ueteres eorum senserint, nunc detegas. G A L. Mira admodum profecto senserunt. Nam inter cætera signa atq; figuras de hoc inenarrabili sacramento patribus Hebræis traditas, id quod de mirabili ipsius tum conuersione, tum efficacia legitur apud interpretem Chaldæum libri sanctissimi Iob, quicumq; is fuerit, non est inter postrema signa, interq; postremas figuras computandū. Sic enim ibi dicit, ושמעו הלא חברי איוב ית כל בישתא הרא די אתו עלתו בר תימן וית חמר אילני פרוסותון ובישו ולחם סעותותון די אתחפיד לבישרא הייא וית חמר מושתותון די אתחפיד לרמא ואתו גבר מן אתריה ובחורא ובחורא אתפריקו מן אתרא רמומן לתון בניהנם אליפו רמן תימן ובלדר רמן שוח וצופר רמן נעמה אנו : Hoc est, Et perceperunt tres focij Iob omnia mala, quæ euenerant ei. Vbi scilicet uiderunt arbores quæ erant in hortis eorum, aruisse, uideruntq; panem quo sustentabantur, cōuersum in carnem uiuentem, & uinum quod bibituri erant, conuersum in sanguinem. Et recesserunt unusquisq; de loco suo. Et huius rei merito liberati sunt, à descensu in locum qui deputatus erat eis in inferno, Heliphaz de regione Teman (quæ ut placet multis, insula est in sinu Arabico) Bildad de prouincia Suha (quam credunt esse Ægypti superioris partem) Zophar de regione Naama (ea est terra Iudææ quæ promissionis appellant) Et ipsi cōuenerunt in unum, ut accederent ad eum scilicet Iob, consolaturi ipsum. Hæc ibi. Vbi cum dicitur, Et huius rei merito liberati sunt à loco inferni. Huius sacri efficacia palam insinuat, qua utentes ipso à morte æterna inferni liberandi erant. Illud quoq; hoc in loco prætermittendum nō est, quod ille ex priscis eorum Doctor quem ipsi רבינו הקדוש Rabbenu Haccados, id est, Magistrū nostrum sanctū nuncupant, refert in libro, quem גלי רזייה Gale razeya, id est

id est, Reuelatorem arcanorum appellauit. Ibi enim ad quintam Antonini Consulis urbis Romæ petitionem respondens, inter cætera ait, se ita à Rabbi Simeone filio Iohai scriptum reperisse, in libro qui מכר הסודות Mechkar hassodoth, id est inuestigatio secretorum dicitur, Quod cum semel idem Rabbi Simeon in spelunca duplici orans, uidisset Eliam sibi apparentem, & se tanquam summum pontificem induentem, remq; sacram facientem, atq; ideo omnes lætantes. Tandem post multa ipsum interrogauit, dicens, Sacrum illud quod faciebatis coram Deo sancto & benedicto, quidnam erat? Respondit ei Elias, Hoc est sacrificium, quod postquam uenerit Messias, faciet sacerdotes coram Deo sancto & benedicto, Tunc enim cessabunt omnia sacra, quæ prius fiebant. Facient autem sacrificium illud ex pane & uino. Quod cum primum sacerdotes exercebunt, omnes angeli cœli audientes illa sacra sanctaq; uerba, ex ore sacerdotum prodeuntia, intelligentes inuidebunt mirum in modum illis, & contremescent. Iratiq; omnes ad Deum uenient, dicentes, O Domine mundi, quàm magna est laus ista quam dedisti Israel, qui peccatis pleni sunt, & non dedisti nobis, qui coram te à peccatis sumus immunes. Deus respōdebit illis, dicētq;, Non est uobis locus inuidie in Israel, quando quidem uos oratum pro illis accessistis. Quia autem illi peccatores sunt; & ad peccandum procliuēs. Ideo ut illis remittam, Messiam misi, docuiq; eos hanc excellentem laudem. Vos uero qui peccare non potestis, non indigetis huiusmodi laude. Tunc angeli ab ira descendentes, dicent, Domine Deus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra. Quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos. Tunc Deus misericordia implebitur, & uirtute ingenti sanctorum uerborum, quæ ab ore sacerdotum manabunt, illud & omne sacrificium, quod in unaquaq; ara celebrabitur, in corpus Messie conuertetur. Tunc autem angeli uarijs instrumentis coram Deo sancto & benedicto laudes maximas edent, dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum. Pleni sunt cœli & terra gloria tua. C A P. Felices igitur atq; beati sunt sacerdotes, qui hoc sacrificium faciunt Deo suo, ideoq; oportet eos castos & sanctos esse. G A L. Oportet certè. Sicut scriptum est Leuit. 21. capite, ואתו חרש להם אלהיהם הם מקויבים והיו קרש Hoc est, Carnem Dei sui offerent, & ideo erunt sancti. Hæc omnia ibi ad uerbum. Qualis autem debebat esse hæc angelorum laus, quam in hora immolationis huius sacrificij angeli facturi erant, ex Rabbi Nehumie uerbis filij Haccanæ, facile comprehenditur. Cum in epistola arcanorum, quam אגרת הסודות Ighereth hassodoth appellauit, ita ait: Dico quod si quis mortalium posset audire atq; percipere cantum illum adeo suauem, atq; mellifluum, quem angeli concinunt, Anima eius seiungeretur à potentijs corporis, & cum illa cantus dulcedine coniuncta aggredetur, Qualis etiam debeat

esse sacerdotis uita, hoc sacrificiū pertractantis, Dominus ipse insinuat, cum & de nostri temporis sacrificio, & de consecrantis qualitate, ita Leuit. 21. ca. inquit, וקדשתי את לחם אלהים אלהיך מן מקדש קדש יהיה בי קדש Id est, Et sanctificabis eum, quia carnem Dei tui ipse est uel erit sacrificans. Sanctus erat tibi, quia ego sanctus sum sanctificans uos. HOG. Textus noster hoc in loco, ita dicit, Et panes propositionis offert. Sit ergo sanctus, quia & ego sanctus sum Dominus, qui sanctifico uos. GAL. Hic nostra æditio duas non paruas habet deprauationes. Prima quidem est, quia prima clausula huius textus omnino deficit, scilicet, Et sanctificabis eum: quod uitio scriptorum esse potuit. Altera uero est, quia in secunda clausula ueritas Hebraica longe aliter habet. Nam ubi nos habemus, Et panes propositionis offert. In Hebraico habetur, Quia carnem Dei tui ipse est uel erit sacrificans. Quod ueritati nostræ fidei magis congruit. Hæc uero deprauationem authori nostræ æditionis non possum non ascribere, cum huiusce erroris causa non fuerit, nisi uocabuli æquiuocatio. Nam hæc dictio Hebraica לחם lehem, multa habet significata. Aliquando enim cibum, aliquando panem, aliquando carnem significat. Vt enim ait Rabbi Dauid Kimhi, in libro שרשים Serassim. Significatio huius dictionis לחם comprehendit omne commestibile. Quandoque tamen de solo pane dicitur. Vt est illud Deuter. 8. cap. dictum, לא על הלחם לבדו יחיה האדם Hoc est, Non in solo pane uiuit homo. Quandoque uero cadit super solam carnem, ut illud Numeri 28. cap. קרבני לחמי לאשי Id est, Sacrificium meum caro mea ad incendium, uel ad ignem meum. Et sic est illud Leuit. 31. cap. לחם אלהים הוא מקדש Id est, Carnem Dei tui ipse sacrificans. Sic etiam est illud Iob 6. cap. חמה ברורי לחמי Id est, Ipsa sunt sicut dolores carnis meæ. Hæc Rabbi Kimhi. Quod erat igitur carnem Dei tui traducendum, author nostræ æditionis panes propositionis traduxit.

Liber

Liber undecimus.

De legis antiquæ cessatione.

Quod lege Messiae adueniente, lex Mosaica in cunctis caeremonialibus cessatura erat. Caput 1.

CAPITULO,

Vm multa in præmissis dixeris, nō solum de baptisate, per quod circuncisio euacuanda erat, & de sacrificio panis & uini, per quod cuncta ueteris legis sacrificia deficere debent, uerum de ipsius quoque legis diuinæ nouæ institutione, quæ à Messia instituenda erat, per quam & tota ipsa lex antiqua quo ad caerimonialia deficere debebat. Eapropter ut magis adhuc obstinata recentiorum Iudæorum cōuincatur perfidia, qui legem ipsam ueterem immutabilem, atque usque ad mundi finem duraturā asserunt, eam (adueniente lege Messiae) in cunctis caeremonialibus finem habituram fuisse, nūc te per ipsorum scripturas probare oportet. Vt cum ipsa Messiae lege, nō iuxta literam, sed iuxta spiritualemente ac mysticum sensum seruari posset. GAL. Hoc itaque sic futurum fuisse, in Midras חלה Cohelith, i. in expositione libri Ecclesiastis maxime ostenditur, super illud secundo cap. eiusdem libri dictum, אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראח בטוב וחנה גם הוא Hoc est, Dixi ego in corde meo. Vade quæso præesto, uel dominare in lætitia, & uide bonum. Et ecce etiam ipsum uanitas. Sic enim ibi dicitur, Et uide bonum, bonum uidelicet legis. Et ecce etiam ipsum uanitas. Nonne necesse fuit scripturā dicere, Et ecce etiam ipsum lætitiæ? Quid est ergo, quod dixit, Ecce ipsum uanitas? Rabbi חזקיה Hezkiya dixit, Quia omnis lex quam tu discis in seculo isto, חבלים habelim, id est uanitates sunt coram lege seculi uenturi. Quod autem hæc lex seculi uenturi sit lex Messiae, & dies seculi uenturi sint dies eius, ex eo patet, quod in eadem Midras legitur, super illud Ecclesiastis 11. cap. dictum, אם שנים הרבה יהיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשוך. i. Si annis multis uixerit homo, in omnibus lætetur. Et memoretur dies tenebrarum. Ibi enim sic ista exponuntur. Si annis multis uixerit homo, in omnibus his lætetur, in lætitia uidelicet legis. Et memoretur dies tenebrarū. Hi sunt dies maliciæ, quam multi erunt? Quicquid enim præcessit, erit ha-

bb 3

bel, id est uanitas omnis, תורה tora, id est lex quam discit homo in seculo isto, הבל habel, id est uanitas est in conspectu legis Messie. Hucusque traditio. Cui ualde consentaneum est id quod in eadem Midras coheleth, id est in eadem expositione libri Ecclesiastes hoc modo scriptum est, super illud 1. cap. eiusdem libri dictum, אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה Hoc est, Non erit memoria priorum, ac etiam posteriorum quae erunt. Hoc est, Non erit memoria eorum, cum illis quae erunt ad ultimum. Quot signa seu miracula facta sunt filiis Israel, ex quo egressi sunt de Aegypto, & cum adhuc non exierant ex Aegypto. De ipsis ait, Non erit memoria priorum & posteriorum, & quae erunt post exitum, scilicet de Aegypto. Non enim erit eis memoria cum illis, quae erunt in ultimo, & cum signis aut miraculis seculi uenturi. Sicut scriptum est Iere. 23. ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים : כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את ורע : בית ישראל מארץ מצרית צפונה ומכל הארצות אשר הרחתים : Hoc est, Et non dicent ultra, Viuit Deus, qui ascendere fecit filios Israel de terra Aegypti. Quinimmo, uiuit Deus qui ascendere fecit, & qui uenire fecit semen domus Israel de terra Aquilonis, & de omnibus terris, ad quas impulit eos. Haecenus traditio. Signa autem & miracula in hac traditione commemorata, sunt miracula quae tempore Messiae fieri debebant. Seculum enim futurum uel uenturum (ut saepe numero dictum est) in literis Hebraicis tempus Messie intelligitur. Quod per Targum Ierusalmiti, id est per translationem Chaldaicam Ierolymitanam facile ostenditur. Quae praemissa uerba. Non erit memoria priorum, & etiam posteriorum, quae futura sunt. Sic traduxit, atque exposuit. Non erit eorum recordatio in generationibus, quae erunt in diebus Messiae. H O G. Quae est ista Targum Ierolymitana? G A L. Ea forte (ut ipse opinor) quae a nostris uulgata aeditio nuncupatur. Cuius author ignotus, exponentis magis quam interpretantis modum tenuisse dignoscitur. Ad idem quoque plurimum facit, (ut ad propositum redeamus) quod in libro ברכות Berachoth. i. Benedictionum, Ierolymitano in cap. quod incipit, באמת קורין korin, ita legitur: Dixit Benzuma, Futurum est, ut Israel non faciat memoriam exitus ex Aegypto in futuro seculo, & in diebus Messiae. Et quid est huius rei probatio? Quod scriptum est Iere. 23. cap. Propter hoc ecce dies uenient, ait Deus. Et non dicent ultra, Viuit Deus, qui ascendere fecit filios Israel de terra Aegypti. Cum caeteris. Dixerunt enim sapientes, Non quod euellandum esset nomen Aegypti de loco suo, sed quod mirabilia quae fient in diebus Regnorum gentium, erunt ער יccar, id est substantia, & Aegyptus erit taphla, id est accidens, quia mirabilia quae facta sunt in Aegypto & in exitu de Aegypto habebunt se per modum accidentis. Et hoc modo dictum est Gen. 35. Non uocabitur ultra nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Quod exponentes

Vulgata aeditio quae sit.

nentes Magistri, dixerunt, Non quod Iacob euellatur de loco suo, sed quod Israel erit substantia, & Iacob appositum ei siue accidens. Et sic Isaias quoque ait quadragesimo tertio, אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תזכורו : הגוי עשה חרשה ענה חזמה הלא תרעה : Hoc est, Ne memineritis priorum, & antiqua ne curetis. Ecce ego facio nouam. Nunc germinabit. Nonne cognoscetis eam? Ne memineritis (inquit) priorum ista sunt מצרים mizraim, id est Aegyptiaca signa. Et antiqua ne curetis. Haec sunt quae facta fuerunt post egressum de Aegypto. Ecce ego facio nouam. Et reliqua. Ista erunt de Gog in diebus Messiae. Hucusque traditio. Glossa autem R. Selomonis sic exponit, Ne memineritis priorum, id est signorum & miraculorum, quae ego memoro uobis, & quae feci in Aegypto, ne memineritis a modo. Pro redemptione uero ista eritis studiosi, ad confitendum & laudandum. Sequitur, Et antiqua ne curetis, id est ne aduertatis, neque apponatis cor ad ea. Haec R. Selomo. Idem pene quod in praecedenti traditione dictum est, ponitur & in libro ברכות Berachoth, id est benedictionum Babylonico, in fine capite באמת קורין Meemathai korin. Vbi ita dicitur, Traditio est, quod Benzuma dixit sapientibus, Et quomodo erunt memores exitus de Aegypto in diebus Messiae? Nonne iam scriptum est, apud Ieremiam uigesimo tertio capite, Ecce dies uenient ait Deus. Et non dicent ultra, Viuit Deus, qui ascendere fecit filios Israel de terra Aegypti: cum caeteris? Responderunt ei, Non quod euellatur egressus Aegypti de loco suo, sed quia erit factum Regnorum, id est signa quae fient temporibus Regnorum, substantia. Et egressus Aegypti, id est signa egressionis ex Aegypto, erunt appositum ei, id est habebunt se instar accidentis, quod adest & abest praeter substantiae corruptionem. Et sic ait Isaias quadragesimo tertio capite, Ne memineritis priorum, cum caeteris, ut supra. Haec traditio. Ad hoc etiam maxime facit, quod per Mosem Iudaeis Dominus mandauit, Leuit. 26. capite dicens, וישן מפני חרש תיציאו Id est, Et uetus a facie noui excludetis. Quod autem in hoc sensu hoc accipiendum sit, ex eo habetur, quod legitur in libro qui סיפרי Siphre appellatur, super illud Leuit. 26. capite dictum, ופנית אלכם והפית אתכם והרבית אתכם והקמת את בריתי אתכם והבאתם ישן וישן מפני חרש תיציאו Hoc est, Et respiciam ad uos, & fructificare uos faciam, & multiplicabo uos, uel crescere uos faciam, & statuam pactum meum uobiscum, & comedetis inueteratum, & uetus a facie noui excludetis uel expelletis. Haec enim sic ibi exponuntur: Et respiciam in uos ad bonum, & fructificare uos faciam per carnalem generationem. Et multiplicabo uos, uel crescere uos faciam, per staturam rectam. Et statuam pactum meum uobiscum. Non sicut pactum primum quod transgressi estis. Sicut dictum est Ieremiae 31. Quod ipsi transgressi sunt pactum meum. Sed pactum nouum quod non transgredientur deinceps. De quo dicitur

ctum est Iere. 31. c. וברתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא בכרית .i. Et scindam domui Israel, & domui Iuda pactum nouum. Non sicut pactum, quod scidi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorū, ut extraherem eos de terra Ægypti. Et ideo ait, Et comedetis in ueteratū, & uetus à facie noui excludetis. Hæc traditio. Quod autem pactū in premissis uerbis idem sit quod lex, in libro מביילה Mechilta manifeste ostenditur. Vbi super illud Exo. 2. c. dictum, In decima mensis huius: Sic dicitur, Non est pactum nisi lex. Sicut dictum est Deut. 29. ca. Hæc sunt uerba pacti, quod mandauit Deus Mosi, ut scinderet cum filijs Israel in terra Moab, præter pactum quod scidit cum eis in Horeb. Item alibi Exo. scilicet 34. cap. Et scripsit super tabulis uerba pacti decem. Hæc in eodem libro Mechilta. Ex præcedenti igitur traditione clare habetur, quod adueniente lege noua Messia, lex uetus cessare debebat. In libro præterea qui ערויבן irubin appellatur, in cap. quod incipit, ערויבן פסין ofin passin legitur, Quod dixit R. Iehosuas filius Leui, ושמרה את המצוה ואת ההקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוה היום לעשותם. Hoc est, Quid est quod scriptum est Deuter. 7. cap. Et serua præceptum & decreta atq; iudicia, quæ ego præcipio, hodie tibi ut facias. Hodie (inquit) ut facias, & non cras ut facias. Hæc traditio. Hodie igitur, id est antequam Messias ueniret, & non cras, id est non postquam uenisset cæremonialia præcepta seruanda erant. Ex his omnibus satis apertè patet, quod adueniente Messia, qui nouam legem instituire debebat, lex uetus in cunctis cæremonialibus cessatura fuit. Cum igitur in antecedentibus latissime probatum sit, Messiam iam uenisse, ipsumq; Dominū nostrum Iesum Christum fuisse. Qui nouam euangelij sui legem per tres ferè annos cum dimidio factis & uerbis in cordibus credentium, & præsertim apostolorū suorumq; discipulorū scribere non cessauit. Et demum misso spiritu sancto, quicquid in eorum cordibus docendo scripserat, adeo firmum reddidit, quod nulla persecutione, nullaq; obliuione inde deleri potuit. Quapropter tunc impletum fuisse certum est, quod longe ante per Iere. 31. cap. his uerbis prophetatum fuerat, אחרי הימים ההם נאם יהוה נתתי את תורת בקרבם ועל לכם אחרי הימים ההם נאם יהוה נתתי להם לאלהים והמות יהיו לי לעם .i. Post dies illos (dixit Deus) dabo legem meam in medio eorum, & super cor eorū scribam eam. Et ero eis in Deum, & ipsi erūt mihi in populum. Ex his omnibus plane sequitur, ueterem legem in cunctis cæremonialibus iam cessasse. Quare neminem circuncisionem ad literam facere, neminem sabbatū, festaq; alia Iudaica custodire, neminem annuas memorias propter uetera ipsorum miracula celebrare, ulterius teneri, palam consequens est. Quoniam ex quo Messias uenit, qui legem nouam dedit, uetere abiecta, nouam omnes seruare tenentur.

Quomodo

Quomodo & quare Christus legem ueterem impleret.

Caput 11.

CAPNIO,

Vdæi nobis in hoc multifariam obsistunt, probare uolentes, legem antiquam adueniente Messia, haudquaquam cessaturam fuisse. Quia nos Christiani dicimus, Christum Dominū nostrum fuisse Messiam, & tamen ipse legem illam totam seruauit, atque alios ad ipsam seruandam, opere ac uerbo induxit. Ait enim Matthæi quinto capite, Non ueni soluere legem, aut prophetas, sed adimplere. Et rursus post pauca: Quicumque (inquit) soluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in Regno cælorum. Qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus uocabitur in Regno cælorum. Ex uerbis igitur ac factis (inquiunt) Christi uestri, quem uos Messiam esse dicitis, apertè liquet, Mosaicam minime cessare legem. Quare nec uos ipsam (eo adueniente) cessare debuisse, dicere debetis. GAL. Verum quidem dicunt, Christum legem ueterem totam implese. Ex hoc tamen nullatenus inferre possunt, eam in quibus cessatura erat, non cessasse. Vt igitur omnibus innotescat, quomodo legem ipsam ac prophetas adimpleuerit, notandum est, quod in eadem lege, & prophetis, quinque præcipue continebantur: uidelicet, Moralia, iudicia, cæremonialia, promissa atque comminationes, & sacramentalia. Moralia quidem decem sunt præcepta, sine quibus salus nequit esse adultis, Hæc autem Exodi uigesimo capite, specialiter habentur, cum sic dicitur, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא השא את שם יהוה אלהיך לשווא: זכור את יום השבת לקרשו: כבוד את אביר ואת אמר: לא הרצח: לא הגנב: לא תענה ברעך עד שקר: לא החמר בית רעך: לא החמר אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל: לא תהיה לך אלהים אחרים: לא תהנהג: לא תנאח: לא תגנב: לא תענה ברעך עד שקר: לא תחמר בית רעך: לא תחמר אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל: אשר לרעך: Hoc est, Non erunt tibi dii alieni coram me. Non assumes nomen Domini Dei tui ad uanitatem. Recole diem sabbati, ad sanctificandum ipsum. Honora patrem tuum & matrem tuam. Non occidas. Non adultereris. Non fureris. Non respondeas in proximum tuum testimonium falsum. Non concupiscas domum proximi tui. Non concupiscas uxorem proximi tui, & seruum eius, & ancillam eius, & bouem eius, & asinum eius, & omnia quæ sunt proximi tui. Hæc autem adueniente Messia, cessare non debebant, sed perfici. Ideo Saluator noster uerus Messias, ut ea perficeret, non solum actum prohibuit homicidij, aliorumq; malorum operum, uerum & animum quoque. Audistis (inquiens Matth. 5. cap.) quia dictum est antiquis: Non occides, qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico uobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Cum reliquis, quæ sequuntur. Eam ob rem & ipse ea seruauit, & alios ad seruandum induxit. Vnde apud Matthæum 19. c. Si uis (inquit) ad uitam

Judeorum in-
norum obis-
tum.

Responsio.

Que lex uetua
continebat.

Moralia.

Iudicialia. ad uitam ingredi, serua mandata. Iudicialia uero sunt, ut illa de quibus Deuter. 25. c. dicitur, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Et reliqua. Quæ cum semiplena essent, & nimis rigoroſe, & absq; misericordia fierent, tempore Meſſiæ dulcedine misericordiæ mitiganda erant.

Ceremonialia Quare modo perfecte adimpleta sunt, cum ea in foro ecclesiæ præsertim cum misericordia exequantur, ac temperentur. Cæremonialia autem erant omnia sacrificia, & ea quæ circa ipsa fiebant, ut circumcisio, & neomeniæ, & fimbriæ, & phylacteria, atq; cetera multa id genus. Quæ quoniam figuræ erant eorum quæ in Meſſia, & à Meſſia fieri tradebant. Idcirco adueniente ipso Meſſia, finem habitura erant. Ipse tamen Meſſas Iesus Dominus noster ea perfecte adimpleuit, primum ipsa ad literam, usque ad tempus eorum cessationis determinatum seruando, deinde per se & per suos ea ad sensum spiritualem ac mysticum reducendo. Promissa uero erant Meſſiæ aduentus, terra promissionis, gentium conuersio, peccatorum remissio, & æterna saluatio. Hæc etiam Saluator noster perfecte impleuit, carnem sumendo ex uirgine, nascendo, miracula soli Deo possibilis propria uirtute faciendo, patiendō, moriēdo, resurgendo, ad cælos uidentibus multis ascendendo, ac longe meliora quàm lex uetus promittebat, promittendo. Lex quippe ipsa factoribus suis bona duntaxat temporalia, atq; terrena pollicebatur, quæ tamen spiritualia atq; æterna designabant. Saluator autem & Meſſias noster promisit cultoribus suis spiritualia atq; æterna, quæ lex illa figurabat. Dixit enim Matth. 19. c. Omnis qui reliquerit domum, uel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & uitam æternam possidebit. Et rursus apud Lucam 6. Beati pauperes (inquit) quoniam uestrum est Regnum Dei. Eapropter ut dicitur Matth. 4. c. Incepit Iesus prædicare & dicere, Pœnitentiam agite, appropinquat enim Regnum cælorum. Sacramentalia deniq; fuerunt agnus paschalis, uitula rufa, & reliqua huius generis. Quæ passionis Christi figura & umbra erant. Idcirco eo adueniente, cuius typum gerebant, cessare omnino debuerunt. Hæc autem Christus ipse patiendō, & moriendō adimpleuit. Quod Euangelista testatus est, dum ait: Facta sunt hæc, ut scriptura adimpleretur, quæ dicit, Os non comminuetis ex eo. Ex his igitur patet, quomodo & quare Christus legem prophetasq; impleuerit. Et prophetas quidem (ut Chrysostomus ait) omnia quæ de eo prædixerant, complendo. Legem autem, primo nihil legalium transgrediendo, demum per fidem iustificando, quod lex ipsa per literam facere nõ ualebat. Eapropter dixit, Nõ ueni soluere legē, aut pphetas, sed adimplere. Ex quibus etiã manifeste ostenditur, qd & si Christus legem ueterem eo modo quo diximus, adimpleuerit, non tamen ex hoc sequit, ipsam in ijs quæ in eius aduentu cessatura erant, eo adueniēte, nõ cessasse.

Ratio.

Rationum Iudaicarum confutatio. Et quod lex Mosaica mutabilis erat.
Caput III.

CAPNIO,

IVnioreſ Iudæorum legis suæ stabilitatem probare conantes, nonnulla contra nos faciunt argumenta, quæ te soluere oportet. Ut & uehementius eorum cõuincatur perfidia, & clarius catholice fidei eluceſcat ueritas. Sic itaq; primo argumentantur. Quãdiu manet alicuius effectus causa, tam diu durat & ille effectus, legis autem causa semper manet, semper igitur & tota lex durabit. Quod autem legis causa semper maneat, ita probant. Causa enim finalis totius legis est, intentio homines in propriam perfectionem reducēdi. Hæc autem intentio semper manet. Igitur & tota lex semper manebit. Deinde sic, Vniuscuiusq; potentiæ perfectio est eius proprius actus. Hominis autem potētiæ, aliæ corporales, aliæ intellectuales sunt. In actu igitur corporali atque intellectuali, humana consistit perfectio. Lex ergo ad hominis perfectionem ordinata, ad hæc duo homines necessario reducit. Ex quo fit, ut quicquid lex intendit, aut ad corporis, aut ad animæ reducatur ornamentum. Sed corpus quidem moribus ornatur, anima uero intelligentia. Illos literalis & tropologica legis interpretatio demonstrat, hanc uero allegoricus & anagogicus intellectus insinuat. Cum igitur in hac uita homo semper egeat & morum compositione, & intellectus intelligentia. Semper igitur lex quæ omnia hæc administrat, necessario permanebit. Demum sic, Stante figurato, stat figura. Probatur, Quia cum fidei obiectum sit ueritas increata (nihil enim corruptibile incorruptibilis potentiæ qualis est anima intellectiua, est perfectio) si aliquid de fidei fundamentis in figuris creatum fuerit, illud ideo credibile est, quia ad increatam ueritatem ueluti materia ad formam, reducitur. Stante ergo figurato, stat figura. Figuratum autem est æternum, quia est æterna ueritas. Igitur & figura est æterna. Quare legem ipsam Mosaicam quæ figuris plena est, æternam esse, consequens est. Ex quibus legem ueterem quo ad cæremonialia, semper stabilem esse inferunt. *GAL.* Friuola certe sunt admodum hæc argumenta, & tanquam falsitatis palea igne ueritatis comburenda. Sed primum quidem eorum conclusionem falsam omnino esse, ostendam. Deinde uero ad ipsa argumenta respondebo. Conclusio igitur qua legem antiquam semper eodem ritu obligatoriam asserunt, hac ratione reuincitur. Quicquid ab aliquo mutabili recipitur, illud quoq; mutari potest. Probatur, Vnumquodque enim receptibile per modum recipientis recipitur. Quod in singulis, ac in nostræ animæ uiribus diiudicari potest. Lex autem uetus est huiusmodi, quia recipitur ab homine, cuius natura assidua mutatione agitur, igitur & ipsa mutari potest.

Quemad.

Iudæorum recentiorum argumenta.

Primum argumentum.

Secundum argumentum.

Tertium argumentum.

Iudicæ cœlestis rationis confutatio.

Quemadmodū enim pater filium suum infantem, puerum, adolescentem, iuuenemq; uarijs legibus educat: ita alia ducitur lege congregatio humana quæ sapiens & iusta est, alia quæ insipiens. Insipiens autem & nequam erat Iudæorum genus per Moſem ab Ægyptiorum ſeruitute redemptum. Quod ipſa Moſaica ſcriptura ſæpenumero teſtatur. Vnde plurima legis præcepta cæremonialia (teſte Rabbi Moſe Ægyptio in tertio tractatu ſui libri More nuncupati) magis exigebat populi illius hebetudo, & praua idololatriæ conſuetudo, quàm illorum perfectio, iuxta illud Pfalmographi dictum, In chamo & freno maxillas eorum conſtringe, qui nō approximant ad te. Quapropter ipſa recipientis hebetudine prauaq; conſuetudine, uelut infantis ætate mutata, ipſum quoq; receptum, id eſt legem mutari quoq; contigit. Nō ergo ſemper eodem ritu obligat lex. Quod etiam tam ipſius legis, quàm ueterū Talmudiſtarū teſtimonio confirmatur. Lex enim ipſa ad ſui (excepto decalogo) obſeruationem non obligabat, niſi in terra promiſſionis, re gnāte uidelicet templo, Iudæorumq; ſceptro. Extra uero terram ipſam promiſſionis, minime obligabat. Et hoc plane litera ipſa oſtendit, ſic Deut. 4. c. dicens, ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים באשר צונו יהוה אלהי : *Hoc eſt, Ecce docui uos cæremonias & iudicia, ſicut mandauit mihi Dominus Deus meus, ut faciatis ſic in terra, quam poſſeſſuri eſtis. Et poſt pauca inquit, לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדבריים ויכתבם על שני לוחות אבנים : ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותם :* .i. Et denunciauit uobis fœdus ſuum, quod præcepit uobis, ut faceretis uerba decem, quæ ſcripſit in duabus tabulis lapideis. Mihiq; mandauit in illo tempore, ut docerem cæremonias & iudicia quæ facere deberetis in terra, quam poſſeſſuri eſtis. Vbi duo ſunt ualde animaduertenda. Primum, quod decem præcepta ſingulariter appellauit fœdus ſuū, quomodo & uniuerſa lex frequentius appellari ſolet. Vt inde innoteſceret, totius legis intētionem in his decem præceptis conſiſtere, atq; dependere. Quod Doctores Iudæorū planius inſinuāt, & præfertim R. Seadias in lib. האמונות Haemunoth, id eſt credendorum. Vbi docet, omnia legis mandata in ipſa decem decalogi præcepta reduci. Secundo uero animaduertendū eſt, quod præcepit decem hæc uerba ſimpliciter fieri, nullam loci apponendo conditionem. Et hoc ideo, ut oſtenderet ea nunquam ceſſatura eſſe. Cum ipſa decem præcepta ſunt de iure naturæ, ac æternæ legis nobis innata participatio, quæ nec loco nec tempore uariatur. De cæteris autem legis mandatis loquens, mox adiecit dicens, Quæ facere debetis in terra, quam poſſeſſuri eſtis. Ex quo manifeſtè patet, Iudæos extra terram promiſſionis ad ea minime obligari. Hæc eadem etiam ſententia alijs habetur in locis, uidelicet Deuter. 5. 6. 12. & 11. capitibus. Quare manifeſtum

manifeſtum eſt, quod ipſamet lex ſuam mutabilitatem ſecundum loci mutationem teſtetur. Id idem quoq; per priſcorum Talmudiſtarū dicta probatur, quæ & ſi plura ſunt, unum tamen duntaxat breuitatis gratia, ſatis ſit adducere, ex libro ſcilicet Sanhedrin, cap. quod incipit, אלר הנהגים Ellu hahukim. i. Hi ſunt qui ſtrangulantur. Vbi ſic dicit, אמר ר' יוחנן בבל אם יאמר לך הנביא עבור על רבוי תורה עבור חוץ מעבודתו זה *Hoc eſt, Dixit R. Iohanani: In omnibus in quibus dixerit tibi propheta, Tranſgredere legem, obtempera, excluſo idololatriæ cultu. Vbi deniq; concludunt, quod ſi tempus exigat aliquid de lege mutari, quod appellant שעה הוראה Horath ſaa. i. indicatio horæ uel temporis, illud propheta, ac etiam aliquis minor quàm propheta, dummodo ſuo in ſeculo ſapientior cæteris habeatur, mutare poteſt. Quod ſi illa temporis occaſio perdurauerit, & illa quoque pars legis ſic mutata permanebit. Idem etiam R. Moſes Ægyptius in libro Iudicū plane oſtēdit, in הלכות ממרים Halcoth mamorim. i. in ſententijs rebellium, cap. 2. Taceo hic Cabaliſtarum ſententiam, qui aiunt, legem traditam fuiſſe propter ſerpentis uenenum in Adam immiſſum, & Meſſia adueniente, huiusmodi uenenum ceſſaturum. Et per conſequens legem ipſam in aduentu Meſſiæ ceſſare debere. Ex his igitur liquido patet, concluſionis Iudæorum falſitas, de perpetua legalis obſeruatæ obligatione. Nunc ad eorum argumēta. Quanquam igitur ex iam dictis, rationum quibus concluſionem ſuam probare nituntur, ſolutio facile cōſtare poſſit. Vt magis tamen earundem rationum falſitas appareat, ad eas respondeamus. Cum igitur primo ſic argumentant. Quamdiu manet cauſa, tamdiu manet eius effectus. Conceditur de cauſa, quam neceſſario & per ſe ſequitur effectus, & tunc neganda eſt minor. Quod ſcilicet totius legis ſemper maneat cauſa, totū pro ſingulis partibus accipiēdo. Quamuis enim legis potiffima intentio ſemper maneat, nō tamen cuiuſcunq; particulæ legis. Multa nanc; ſunt in lege, quæ non per ſe, & prima intentione neceſſitantur à fine, ſed ſunt aut remouētia prohibens, aut ad bene eſſe. Veluti ſacrificia, & quàm plurima cæremonialia. Vt R. etiam Moſes Ægyptius in tertio tractatu libri More oſtendit. Et ſecundum Talmudiſtarū ſententiam, talia ſunt quæ extra terram promiſſionis, ad obſeruandum non obligant. Quod fieri non poſſet, ſi ea ad humanam ſalutem per ſe & neceſſario pertinerent. Secunda uero ratio quæ magis eorum propria eſſe uidetur, nihil aliud conuincit, quàm quod ea quæ ad cognitionem & mores attinent, permaneāt. Quod & catholica ueritas non ſpernit. Immo iubet cuncta legis moralia ſeruari, non quia legis ſint Moſaicæ, ſed quia legis æternæ, cuius noſtris mentibus inſcriptio lex naturæ uocari ſolet. Poſtremo uero cum ſic argumentantur. Quamdiu ſtat figuratum, ſtat figura. Figuratum autem ſtat in æternū, quia eſt ueritas æterna. Igitur & figura ſtat in æternum. Id quidem to-*

Talmudiſtarū ſententia de legis mutabilitate.

Cabaliſtarum ſententia de legis ueteris datione & ceſſatione.

Reſponſio ad argumenta.

Ad primum.

Ad ſecundum.

Ad tertium.

tum comprobamus. Sed inde non sequitur, quod exterior legis obseruatio obligatorie maneat. Quia legis figuræ potissimum in ipso literali intellectu consistunt, qui nos ad intellectualem allegoriam ducit, & stimulat. Actus uero corporis exterior & si ad stimulandum coadiuuat, paruam tamen in hoc uim habet, sed ipsa literalis interpretatio concepta potissimum nos ad hoc ducit, & stimulat, & si nihil exterius agamus. Quantum uero arcana legis literalem intellectum excedant in primo libro huius operis latissime patuit. Iudaicis igitur supradictis rationibus non obstantibus, patet ex antedictis, legem Iudæorum mutabilem fuisse. Quæ & crebro mutata fuit.

Quod lex Iudæorum sæpenumero mutata sit. Cap. III.

CAPITULO,

Moc ego uelim pereorum scripturas probares, legem scilicet ueterem sæpenumero mutata[m] fuisse. **GAL.** Primum itaq[ue] audi, quod in libro מכות Maccoth, id est flagellorum, in cap. quod incipit, אלר הן הלוקין Ellu hen hallokin, id est, Hi sunt flagellandi. Hoc modo legitur: Dixit Rabbi במלוי Cum lai. Sexcenta tredecim præcepta data sunt Mosi in Sinai. Trecenta enim sexaginta quinque, ut est numerus dierum solis. Ducenta autem & quadraginta octo, quot sunt membra in homine. Dixit Rabbi, Per quam scripturam probatur hoc: Per eam quæ dicit Deuteronomio trigesimo tertio capite, יהיה צוה לנו משה Hoc est, Tora, id est legem præcepit nobis Moses. Nam תורה tora, id est lex arithmetice ita se habet, id est literis talibus scribitur, quæ sexcenta & undecim efficiunt. Nam ה tau quidem quadringenta significat, & ו uau sex, ר res autem ducenta, & ה he quinque. Duo uero alia habentur Exodi uigesimo capite. Vbi dicitur, לא יהיה לך אלילים Hoc est, Nō erit tibi Deus alienus ante facies meas, uel coram me. Non facias tibi sculptile, neque omnem similitudinem, & reliqua. Hæc uero duo præcepta ab ore ueritatis. i. Dei audiuius. Quæ omnia sexcenta & tredecim sunt. Venit autem re Daud, & cōstituit præcepta sexcenta tredecim ista super undecim. Sicut dictum est Psal. 15. מוזמור לרור יהוה מרי יגור באהלך מרי ישכון בהר קדש : חולד המים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו : לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחורפה לא נשא על קרבו : נבזה בעיניו נמאס

Legis ueteris præcepta quot fuerint.

traxit

traxit ossa patris sui in rete. Sequitur וראי יהוה יבבר Hoc est, Timeñtes autem Deum honorat. Talis fuit Iosaphat Rex Iuda. Ipse enim in hora qua uidebat Doctore[m] sapientem, surgebat de throno & sede sua, & amplexabatur eum, atq[ue] osculabatur, uocabatq[ue] eum Rabbi, id est, Magister mi. Sequitur, ושבוע להרע ולא ימר Id est, Qui iurat ut malefaciat (scilicet sibi) uel ut affligat se, & non mutat. Vbi glossa Rabbi Selomonis, Qui iurat (inquit) ut malefaciat sibi met, uel ut affligat se ipsum, & non mutat iuramentum. Multo igitur minus mutat quod non nocet sibi. Sequitur, בספי לא נתן בנשר Hoc est, Argentum suum non dedit ad usuram. Etiam ad usuram goi, id est ei qui non est Iudæus, ושוחר על נקי לא לקח ערשה אלה לא ימוט לעולם Id est, Et munus contra innoxium non accepit. Qui facit hæc, non mouebitur in seculum. Cum Rabban Gamliel perueniebat ad scripturam hanc, flebat dicens, Qui fecerit hæc omnia, non mouebitur. Si autem non feceris, mouebitur. Hæc glossa Rabbi Selomonis. Sequitur autem in traditione præmissa. Venit enim Ilaia & constituit ea, scilicet 613. præcepta legis super sex, sicut dictum est Ilaia 33. c. חולד צדקות ודבר מישרים מאם בבזע מעשקות : זער בפיר מתמוד בשחר אטם אונו משמע רמים ועצם עיניו מראות ברע : הוא מרובים ישכון Id est, Qui ambulat in iusticijs, & loquitur æquitates, qui reprobatur avariciam calumniarum uel uolentiarum, qui excutit manus suas à susceptione muneris, qui obturat aurem suam ab auditu sanguinum, & claudit oculos suos à uisione mali, ipse excelsa inhabitabit. Venit quoq[ue] Micheas, & constituit ea scilicet legis præcepta super tria. Sicut dictum est Micheas 6. capite, הגיר לך אדם מה טוב ומה יהיה : דורש מומר כי אם עשות משפט ואהבה חסד וחצונע לבת עם אלהיו : Id est, Annunciauit tibi homo quid sit bonum. Et quid deus petit à te: utiq[ue] facere iudicium, & diligere pietatem, & abiecte uel humiliter ambulare cum Deo tuo. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Interpretatus est hoc Ionathan sic, יהיו צניע לחלבה בהלכה ואלהו Hoc est, Et esto abiectus ad ambulandum cum timore Dei tui. Alius sermo. Annunciauit Deus sanctus & benedictus tibi homo, quid sit tibi bonum ad faciendum. Vt scilicet facias iudicium iusticiæ, & diligas pietatem misericordiae, & honeste uel secrete ambules cum Deo tuo. Non est enim similis mos Dei sancti & benedicti mori carnis & sanguinis. Quippe mos carnis & sanguinis est, quod si homo cōfundit proximum coram multis, & postmodum uenit ad placandum eum. Dicit ei, Non ero placatus tibi, quousq[ue] non ueniant illi, coram quibus confundisti me. Deus autem non uult, quod homo pœniteat, nisi inter se & ipsum. Hæc Rabbi Selomo. Sequitur deinde in traditione, Rursus constituit ea scilicet præcepta omnia legis super duobus, sicut dictum est Ilaia 56. capite, שמרו משפט ועשו צדקה Id est, Custodite iudicium, & facite iusticiã. Venit tandem Habacuc, & constituit ea omnia super unum. Sicut di-

cc 2

ctum est 2. cap. eiusdem prophetæ, וְצִוִּיתִי בְּאֲזְנוֹתַי יְהוָה Hoc est, Et iustus in fide sua uiuet. Hęc omnia traditio prædicta, exceptis R. Selomonis glossis. Quis etiam in principio eiusdem traditionis sic dicit, Omni tempore generationes minorationem præceptorum fecerunt, paucificantes ea. In principio enim fuerunt iusti, qui potentes erant ad suscipiendum multorum præceptorum iugum. In generationibus autem posteriorum non fuerunt omnino iusti huiusmodi. Quare si uenissent ad obseruandum omnia præcepta illa, non fuisset aliquis qui potuisset iustificari. Hęc R. Selomo. Item eodem in libro & loco ita ad uerbum legitur: Dixit Rabbi Ioses, Quatuor decreta instituit Moses super Israel. Veneruntque quatuor prophetæ, & deleuerunt ea. Moses enim dixit Deuteronomij 33. capite, וְיֹשֶׁבֵן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּרֵר עֵינָיו יַעֲקֹב Hoc est, Et habitabit Israel confidenter, solummodo oculus Iacob. Vbi glossa Rabbi Selomonis. Quando (inquit) habitabit Israel cōfidenter? Cum fuerint sicut oculus Iacob, id est omnino tales, qualis Iacob. Venit autem Amos, & cassauit illud. Sicut dictum est Amos 7. capite, אֲרִי יְהוָה סֵלַח נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב Hoc est, Domine Deus propitiare queso, quis stabit ut Iacob? Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Quis poterit esse sanctus, ut Iacob? Nunquid parum hoc? Quoniam & ibidem scriptum est, נַחֵם יְהוָה עַל זִמְתּוֹ גַּם הִיא לֹא תִחַיֵּה אֲמַר יְהוָה Id est, Misertus est Deus, uel poenituit Deum super hoc. Etiam ipsum non erit, dixit Deus. Moses etiam dixit Deuteronomij trigesimo octauo capite, וּבְגוֹיִם הָעַם לֹא הִרְגִיעַ Hoc est, Et in gentibus istis non quiesces. Venit autem Ieremias, & deleuit illud. Sicut dictum est Ieremias trigesimo primo capite, הֲלוֹךְ לְהִרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל Hoc est, Vadet ad requiem suam Israel. Moses quoque dixit Exodi nono capite, בְּקֶרֶן עֵין אֲבֹתָ עַל בְּנֵיהֶם Hoc est, Visitans peccatum patrum super filios, & reliqua. Venit autem Ezechiel, & deleuit illud: ut dictum est Ezechielis decimo octauo capite, הַנֶּפֶשׁ הַחַוְטָאִת הִיא חַמְטָה בֶן לֹא יִשָּׂא בְעֵין הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בְעֵין הַבֵּן Id est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit peccatum patris, & pater non portabit peccatum filij. Moses præterea dixit Leuitici uigesimo sexto capite, וְאֲבֹתָם בְּגוֹיִם Hoc est, Et perdemini in gentibus. Venit autem Isaias, & deleuit illud. Quemadmodum dictum est uigesimo septimo capite, eiusdem prophetæ, וְחַיָּה בַיּוֹם הַהוּא יִחַסֵּב בְּשׁוֹפָר גְּרוֹל וּבְבֹאֵר הַאֲבָרִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנְּזֻרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַשְּׁתַחֲוִי לַיהוָה בְּהַר הַקָּדֵשׁ אִירֻשָׁלַם Id est, Et erit in die illa, clangetur tuba magna, & uenient perdit in terra Assur, & pulsi in terra Ægypti, & adorabunt Deum in monte sancto in Ierusalem. Hactenus traditio. Cui addendum est quod in Midras במדבר סיני Bamidbar sinai, id est in expositione libri Numeri legitur, ubi exponitur illud Numeri uigesimo secundo dictum, וַעֲתָה אִם רַע בְּעֵינֶיךָ אֲשׁוּבָה יַעֲתָה אִם רַע בְּעֵינֶיךָ אֲשׁוּבָה Id est, Et nunc si malum est in oculis tuis, reuertar mihi. Dixit ei, Balaam

Balaam scilicet angelo. Ego non iui, donec dixit mihi Deus sanctus & benedictus. Surge & uade cum eis, Et tu dicis mihi, ut reuertar? Dixit ei angelus, Ita enim est officium, uel ars eius. Nonne dixit & Abrahæ Genesis uigesimo secundo capite, Ut immolaret filium suum? Et tamen post hoc scriptum est, ibidem, Et uocauit eum angelus domini, & dixit, Ne extendas manum tuam super filium tuum. Vbi docetur, quod rem uel uerbum quod ipse dixit, quandoque ex uoluntate eius angelus reuocat. Præmissis denique annectendum quoque est, quod in libro Sanhedrin, in capite אלי הן הנחשקים Ellu hen hannehenakim, ita scribitur, Plus uel maius est in uerbis scribarum, id est sapientum, quam in uerbis legis, hoc est maioris autoritatis sunt magistrorum uerba, quam legis. Qui enim dicit, Non sunt תפילין tephillin, id est phylacteria, transgrediens uerba legis, פטור Patur, id est immunis est. Qui uero ait, quod quinque sunt טטפה totaphoth, id est phylacteria. De quibus Deuteronomij sexto capite fit mentio, addendo uerbis Sophrim, id est sapientum, uel scribarum, reus est. Item in Midras אלה הרברים Elle haddebarim, id est in expositione Deuteronomij super uerbum illud, Non deuiabis, uel non declinabis à uerbo quod annunciauerint tibi, ad dexteram, neque ad sinistram. Sic dicitur, Etiam si ostenderint in oculis tuis de dextera quod sit sinistra, & de sinistra quod sit dextera: crede eis, uel obtempera. HOG. Quid erant phylacteria ista? GAL. De his Deuteronomij sexto capite, ita scriptum legitur, וְשָׂרַחָם לְאֹתָ עַל עֵינֶיךָ וְהָיוּ לְטִטְפָה בֵּין עֵינֶיךָ Hoc est, Et ligabis ea scilicet præcepta in signum super manus tuas, & erunt in totaphoth, id est in phylacterijs inter oculos tuos. Scias igitur phylacterium nomen esse Græcum, & dicitur (ut quibusdam placet) ἡ τὸ φυλάξαι uerbo Græco, quod est seruare, & תורה tora Hebraice, quod legem significat, inde phylacteria quasi legis conseruatoria, Quod mihi minime placet. Cum lingua Græca atque Hebraica haudquaquam commisceri possint. Quare uocabulum hoc totum Græcum esse aio, atque Græcè φυλακτήριον dici. Faciebant enim quatuor huiusmodi conseruatoria, in quibus decalogus ponebatur. Vnumque in capite ligabant, ubi cerebrum pueris paruulis palpitat. Hęc autem in Talmud dicuntur, תפילין tephillin, in Deuteronomio uerò טטפה totaphoth. Ex his igitur omnibus liquido patet, legem Mosaicam non solum mutabilem, uerum etiam plerumque mutata fuisse. Quare omnia præmissa in rationis ordinem redigentes, ita demum concludamus. Cum omnia quæ de præceptis legis propheta, uel etiam aliquis alius sapiens minor quam propheta, transgredienda dixerit, dempta idololatria, transgredienda sint. Ut per Talmud in præcedenti capite probatum est. Quam ob rem sexcenta tredecim legis præcepta Dauid ad undecim reduxit. Et post eum Isaias ad sex,

Phylacteria quid erant.

Conclusio prædictorum.

Deinde Micheas ad tria. Rursus Isaias ad duo. Habacuc tandem ad unum, scilicet ad fidem ex dilectione Dei & proximi operantem. Vt paulo superius in hoc capite ostensum est, & Messias (ut in antecedentibus patuit) sit maior Abraham, cæterisque patriarchis, ac maior Mose, omnibusque Prophetis, maior quoque Angelis ministerij, qui immediatius cæteris Deo assistunt. Nihil igitur prohibet, Messiam potuisse cæremonialia omnia præcepta legis reuocare, atque ad spiritalem sensum reducere. Maxime cum sic futurum fuisse, constet: ut supra probatum est.

Refelluntur Iudæorum obiecta, legem ueterem etiam, quoad cæremonialia permansuram fuisse, per ipsius legis testimonia probare conantium. Caput v.

CAPITULO,

Primum obiectum quo ad legem.

In his Iudæi recentiores maiori ira & odio succensi, contra nos legis testimonia inducunt, quæ cæremonialium legis permanentiam ostendere uidentur. Primumque illud Deuteronomij uigesimo nono capite scriptum, in medium afferunt, וְהָיָה לְךָ לְחֵק לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם וְלָדָבָר וְלִבְנֵיךָ לְעוֹלָם וְלָדָבָר הַזֶּה אֲלֵיכֶם וְהִנְגַלְתֶּם לְבָנֵיכֶם לְעוֹלָם וְלָדָבָר הַזֶּה אֲלֵיכֶם וְהִנְגַלְתֶּם לְבָנֵיכֶם לְעוֹלָם וְלָדָבָר הַזֶּה אֲלֵיכֶם. Hoc est, Absconditum Deo nostro, supple attribuitur, & quæ manifesta sunt, nobis & filiis nostris usque in æternum, scilicet concessa sunt, ut faciamus uniuersa legis huius. Ex quo uniuersam legem in æternum permansuram esse inferunt. Deinde quantum ad circumcisionem, illud Genesis decimo septimo capite, dictum adducunt, וְהָיָה בְרִיתִי בְּשָׂרְכֶם וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמְרָל אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרַתָּהּ הַנֶּפֶשׁ הַהִיא בְּעַמִּיתָּהּ. Id est, Et erit foedus meum in carne uestra in foedus æternum. Et præputiatus masculus qui non circumciderit carnem præputij sui, abscindetur utique anima eius de populo suo. Quantum uero ad sabbatum, illud nobis obijciunt, quod Exodi trigesimo primo capite, hoc modo scribitur, וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֵת הַשַּׁבָּת לְרוּחָהֶם בְּרִית עוֹלָם בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשַּׁבָּת הַזֶּה עֲשׂוּ וְיָדַעְתֶּם כִּי יוֹמֵי שְׁשַׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפַשׁ. Hoc est, Custodient filij Israel sabbatum, ad faciendum sabbatum in generationes suas, pactum æternum, inter me & inter filios Israel signum est in æternum. Quia sex diebus fecit Deus cælos & terram, & in die septimo requieuit, & animauit. Quantum insuper ad festum paschæ, illud nobis opponunt, quod Exodi duodecimo capite, ita scriptum est, וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְהִנְחַתְּם אֹתוֹ אֵת הַיּוֹם הַזֶּה לְרִירוֹתֵיכֶם חֵק עוֹלָם. Et erit dies hæc uobis in memoriale, & solennizabitur eam sollemnitate Domino in generationes uestras lege æterna. Rursus ibidem, וְשָׁמְרוּ

Secundum obiectum quo ad circumcisionem.

Tertium obiectum quo ad sabbatum.

Quartum obiectum quo ad festum paschæ.

וְשָׁמְרוּ אֵת הַיּוֹם הַזֶּה לְרִירוֹתֵיכֶם חֵק עוֹלָם. Hoc est, Et custodi rem hanc in legem, uel in præceptum tibi, & filiis tuis in æternum. De primitijs tandem frugum offerendis, & de solennitate pentecostes, ac oblationibus, aliisque sacrificijs, de quæ die propitiationis in casulis, necnon de panibus propositionis, quos rectius illi facierum uocant, illud contra nos inducunt, quod Leuitici uigesimo tertio habetur. Vbi de casula ista ita dicitur, בְּלֹאֵבָה לֹא תַעֲשֶׂה חֵק עוֹלָם לְרוּחֹתֵיכֶם בְּכָל מִשְׁבֹּחֵיכֶם. Id est, Omne opus non facietis. Lex uel præceptum sempiternum erit generationibus uestris in cunctis habitationibus uestris. Et iterum uigesimo quarto capite, בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעֲרֹכְנוּ לְבָבֵינוּ יְהוָה הַמַּיִר מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם. Hoc est, In die sabbati præparabuntur coram deo iugiter à filiis Israel foedere sempiterno. Quod de panibus facierum, id est propositionis dictum est, His atque similibus probare nituntur nequissimi Iudæi nostri temporis, legem Moisaicam quo ad cæremonialia nequaquam cessaturam fuisse, sed in æternum duraturam. Quare te ista pro uiribus refellere oportet. GAL. Id quoque libentissime faciam. Id igitur ex quo primum legis mandata in æternum seruanda concludunt, si ad moralia præcepta referunt, uerum quidem dicunt. Nam quæcunque ad mores pertinent, semper permanent, semperque seruari debent. Et hoc modo catholica ueritas (ut superius dictum est) legis moralia seruari præcipit, non quia legis Moisaicæ præcepta sint, sed quia legis æternæ. Si autem ad cæremonialia, eorum argumentum referatur. Dico, quod tunc æternum siue sempiternum pro perpetuo, aut pro seculo intelligitur. Nam ubicunque his in locis nos æternum siue sempiternum in nostra ædificatione habemus, Hebraicus textus עוֹלָם olam habet, quod pro perpetuo, aut pro seculo, ibidem accipitur. Si igitur עוֹלָם olam, eisdem in locis pro perpetuo accipiatur, tunc olam idem est quod continuum, quodque pro rei alicuius seculo, siue ætate sine interruptione durat. Perpetuum enim, proprie idem est quod continuum. Iuxta illud Ouidij, Ad mea perpetuum deducite tempora carmen. Hinc perpetuam orationem dicimus, quæ continua & absque interruptione est. Hinc perpetuus Consul, perpetuus Censor, perpetuus Imperator dicitur, qui semper & continuo dum uixit, uel Censor, uel Consul, uel Imperator extitit. Quo tamen defuncto, alius successus est. Sic circumcisio, sic & alia cæremonialia in foedus olam, id est, perpetuum, seruanda Iudæis data fuerunt: hoc est, semper & continuo, donec seruanda essent, & non ulterius. Si autem olam, pro seculo accipiatur, tunc olam, non æternitatem, sed tempus determinatum importat. Ad quod probandum, illud in primis afferam, quod de Semuele, ab Hanna matre eius, primi libri Regum pri-

Quintum obiectum quo ad alia cæremonialia.

Obiectorum prædictorum confutatio.

Olam Hebraica dictio, quid significet.

mo capite sic dictum est, והביאתיו וזראת את פני יהוה וישב שם ער עולם. Id est, Et adducam eum, & apparebit in conspectu Dei, & morabitur ibi leolam, id est in seculum. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, id est usque in seculum leuitarum. Sicut dictum est Numeri octauo capite, ומבן המשים שנה ושוב מצבא העברה ולא יעבר ער. Hoc est, Et à filio quinquaginta annorum cessabit negocium seruiendi, & non seruiet ultra. Et sic fuerunt omnes dies Semuelis 52. anni. Deinde ualde notandum est, quod in Midras אלה הרברים Elle hadebarim, id est in expositione libri Deuteronomij legitur, super illud 15. cap. eiusdem libri dictum, ולקחת את המרצע ונתת באזני וברלה והיה לך עבר עולם. Hoc est, Et accipies subulam, & dabis eam in aurem eius, & in ianua, & erit tibi seruus olam, id est seculi. Ibi enim sic dicitur olam, id est cunctis diebus seculi Domini usque ad iubileum, etiam si emptus esset trigesimo uel quadragesimo anno ante iubileum. Haecenus Midras, id est expositio. Ex qua patet, quod hoc in loco olam, id est seculum, pro quo interpres noster æternum posuit, unus annus, uel etiam minus, secundum quod dominus serui illius citius aut serius mori poterat. Hoc autem Rabbi Selomo in glossa super eadem uerba ita probat, Et erit tibi seruus olam, id est seculi. Potest (inquit) hoc esse sicut auditus eius ostendit, quod scriptum est Leuit. 25. cap. ושבתם איש אל אחוזו ואיש אל משפחתו השבו. Hoc est, Et reuertemini unusquisque ad possessionem suam, & quilibet ad familiam suam redibit. Ecce hinc doceris, quod istud olam non est nisi seculum iubilei. Hæc Rabbi Selomo. Confirmatur id quoque in libro Kiddussim, id est, Sponsalitorum. Cum sic ibi inter cetera dicitur, Quid est quod scriptum est Exodi uigesimo primo capite, ורצע ארזי את אזני במרצע ועברו לעולם. Hoc est, Et perforabit Dominus eius aurem ipsius subula, & seruiet ei leolam, id est in seculum. Usque ad quod seculum? Usque ad seculum iubilei, uel usque ad mortem Domini sui. Sicut scriptum est ubi supra. Et seruiet ei, Non ergo seruiet filio eius. Hæc traditio. Idem quoque & per Rabbi Dauid Kimhi patet, in libro Serassim sic dicentem, Scriptum est Exo. uigesimo primo capite, & seruiet ei leolam, id est in seculum. Vult dicere omnibus diebus usque ad iubileum. Item illud Prouer. uigesimo secundo capite scriptum, אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותי. Hoc est, Ne repellas, uel ne postponas terminum olam, id est dierum multorum, quem fecerunt patres tui. Item apud Ieremiam secundo capite, בי מעולם שבותי עלך. Id est, Quoniam me olam, id est ex multo tempore confregisti iugum tuum. Et in Psal. 119. לעולם לא אשכח פקודיך. Hoc est, In seculum non obliuiscar mandata tua. Vult dicere leolam, uel in seculum, id est omnibus diebus uite meæ non obliuiscar mandata tua. Hæc R. Kimhi. Ex his igitur omnibus manifestum est, quod hæc dictio olam, nec æternitatem, nec sempiternitatem significat, sed

sed seculum, & tempus determinatum, & aliquando ualde paruum, ut iam ostensum est. Ex quo patet, quod author nostræ æditionis tam Græcæ quam Latinæ, & quicumque alij interpretes pro hac dictione olam æternum, uel sempiternum traduxerunt, ubi diuina scriptura de circūcisione, de sabbato, de casulis, uel de cæteris cæremonialibus loquitur, longe aliter, quam ueritas habeat, interpretati sunt. Propter quod nonnulli in Iudaicum lapsi errorem, à fide Christiana irreuocabiliter abducti sunt. Cum de circūcisione alijsque cæremonialibus pactum æternum, aut legitimum sempiternum eos audire, aut legere contigit. Quid autem sit æternum, quidue sempiternum apud Hebræos, R. Kimhi in libro Serassim optime declarat, cum inquit: Scriptum est Psal. 84. יהללו סלה. i. Laudabunt te sela. i. in sempiternum. Exposuerunt enim hanc dictionem סלה sela ער had. i. in sempiternum. Ita quoque in uerbis Magistrorum nostrorum traditio est ex domo R. Elazar, Quod omnis locus in quo ponitur נזח Nezah, סלה Sela, וער Vahed, non habet intermissionem, sed in seculum & in secula seculorum significat. Nezah enim sicut scriptum est Isa. 57. c. ולא לנצח אסציה. Hoc est, Et non ad Nezah. i. in æternum, uel in sempiternum irascat, nel spumabo. Sela uero, sicut scriptum est Psal. 48. יברגה ער עולם סלה. Hoc est, Rectificabit, uel componet, uel ordinabit eam usque in seculum sela. i. in seculum sempiternum, uel semper. Vaed autem, sicut scriptum est Exo. 15. יהוה ימלוד לעולם ועד. Hoc est, Deus regnabit in seculum uaed. i. in æternum uel sempiternum. Hæc R. Kimhi. Cum nulla igitur harum dictionum in lege ponatur, ubi de circūcisione, de sabbato, de sacrificijs, deque cæteris cæremonialibus sit mētio, sed duntaxat עולם olam, ut uisum est, palam absque dubio manifestum est, cæremonia illa non fuisse in æternum ad literam seruanda, sed ad tempus terminatum, uidelicet usque ad Messiaæ aduentum. Prefer tim quia ipsa cum iuxta literam essent non bona, spiritualiter tantum in diebus Messiaæ seruari debebant.

Quod cæremonialia omnia ueteris legis præcepta erant non bona, non tamen mala. Caput VI.

CAP NIO,

Vm cæremonialia Mosaicæ legis mandata à deo data fuerint, miror te ea non bona dixisse. GAL. Iudaicas idcirco cæremonias præcepta non bona dixi, quia sic eas Deus ipse uocauit, cum apud Ezech. 20. c. ita dixit, ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למוען אשימם לא יחיו בהם : ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למוען אשימם לא יחיו בהם. Id est, Ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non uiuent. Et pollui eos in donarijs eorum, in transferendo, uel traducendo omne aperiens uuluam, propter delicta eorum, uel ut delo.

desolarem eos. Vt scirent, quòd sum Deus. Vbi glossa Rabbi Selomonis, sic exponit uerbum illud למען אשימם Lemaan assimem, id est ut desolarem eos, atq; destruerem. אשימם Assimem enim est uocabulū desolationis, id est desolationem significans. Qui ergo exposuit hoc per uocabulum delicti, dicens, propter delicta eorum, errās est. Aleph enim quæ ibi est, non est de dictionis radice. Vt sciant, uel ut scirent, quòd sum Deus. Cum scilicet adduxero super eos mala. Hæc Rabbi Selomo. Si igitur Deus ipse cæremonialia præcepta quæ Iudæis dedit non bona nuncupauit, mirum neq; tibi, neq; cuiquam uideri debet, si ea ita quoq; ipse appellauit. CAP. Quam ob rem igitur dicta sunt non bona? GAL. Quia per ea homines non iustificabantur. Erant enim umbræ, gratiam qua nunciuificamur, præsignantes. Nec tamen mala fuisse dicenda sunt, cum diuinitus præcepta fuerint, tempori personisq; congruentia. Et propterea forte Deus ea nō dixit mala, sed solum non bona, id est non talia, ut per ea homines boni iustisq; fierent. Quare Abraham cæterisq; omnes patres rei atq; culpabiles Deo fuerunt, usq; adeo, quòd sacrificijs cæterisq; cæremonialibus non obstantibus, ad infernū descendebant, ut in præcedentibus satis abunde probauimus. Hinc non ab re Isaias 40. cap. dixit, לבנות און די בער וחיתו און די עולה Hoc est, Et libanus non est sufficiens ad succēdendum, & animal eius non sufficit ad holocaustum. Quod glossa Rabbi Selomonis sic exponit, id est ad satisfaciendum pro peccatis gentium. Libanus autem nō intelligitur nisi templum, ut liquido patet in Midras שיר השירים Sir hassirim, id est in expositione Cantici canticorū. Vbi sic dicitur, super illud 7. cap. eiusdem libri dictum, אפר במגדל הלבנות Hoc est, Nasus tuus sicut turris libani, id est domus sanctuarij. Quemadmodum enim nasus iste datus est in altitudine hominis: ita domus domini, id est templum, data est in altitudine mundi. Cum ergo dicitur, Sicut turris libani. Non est libanus nisi domus sanctuarij. Sicut dictum est Deut. 3. ca. החר חטובתו זה והלבנות Id est, Mons bonus iste & libanus. Hæc traditio. Libanus igitur, id est templum, quemadmodum cum omnibus holocaustis & sacrificijs suis ad satisfaciendum pro peccatis gentium, iuxta Rabbi Selomonis expositionem, sufficiens non erat, ita nec ad satisfaciendum pro Iudæorum peccatis satis erat. Cum omnes tam boni quam mali & si differenter, ad infernum descenderent. Quod per illud etiam quod in expositione libri Genesis, Rabbi Mosis Hadarsan scribitur, optime probatur, cum super illud uigesimo septimo capite, eiusdem libri dictum, ויהי בי וקן יצחק Hoc est, Et fuit cum senuit Ishac. Ita legitur: Dixit Rabbi Nahmia, Dilectæ sunt tribulationes à Deo magis quam sacrificia. Sacrificia nanque, fuerunt de diuitijs hominis, tribulationes uero de corpore ipsius. Sicut dictum est Iob secundo capite, עור בער עור ובל אשר לאיש יתן בער גפשו Hoc est, Pellem

Pellem pro pelle, & quicquid habet uir, dabit pro anima sua. Vbi anima pro corpore animato sumitur. Ex quibus omnibus patet propositum. Quod scilicet cæremonialia legis Mosaicæ & si mala non fuerint, quia à Deo præcepta fuerunt, erant tamen non bona, quia homines iustificare non ualebant. Idcirco adueniente Messia, ita finem habitura erant, quòd spiritualiter tantum seruari deberent.

Quòd circumcisio tempore Messia non carnalis, sed spiritualis seruanda erat. Caput VII.

CAPITULO,

Magis igitur magisq; Iudæorum conuincatur perfidia, nūc per eorum scripturas probandum est. Quod in diebus Messia ipsorum cæremonia spiritualiter seruandæ forent. Quare de circumcisione primitū id ostendas obsecro. GAL. In primis itaq; Dei omnipotentis uocem audiānt, sic apud Ieremiam 4. cap. uiris Iuda & Ierusalem dicentis, צור לבס ציר ואל תורעו אל קוצים : הַמִּלֹּךְ לַיהוָה וחסירו ערלה לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן תצא באש חמתו ובערה ואין מרכבה מפני רוע מעלליכם Hoc est, Nouate uobis nouale, & ne seminitis super spinas. Circumcidimini Deo, & auferte preputia cordis uestri uiri Iuda, & habitatores Ierusalem, Ne egrediatur uelut ignis indignatio mea, & accendatur, & nō sit extinguiens, propter maliciam operum uestrorum. Deuter. quoq; 10. cap. sicut, ומלחם את ערלת לבבכם וערפכם i. Et circumcidetis preputium cordis uestri, & ceruicem uestra non indurabitis ultra. CAP. Velim per eorum Doctores probares circumcisionem tempore Messia spiritualiter seruandam fuisse. GAL. Faciam equidem. In Midras igitur שיר השירים Sir hassirim, id est in expositione Cantici canticorum, super illud secundo capite, eiusdem libri dictum, ענה רורי ואמר לי Hoc est, Respondit dilectus meus, & dixit mihi. Ita legitur, Dixit ecclesia Israelis. Respondit mihi per manum Elia, expositionem per manum Danielis. Et dixit mihi per manum Regis Messia. Et quid dixit mihi? קומי לך רעיתי יפתי ולבי לך Id est, Surge tibi amica mea formosa mea, & uade tibi. Ecce enim hyems transijt. Et reliqua, usque עת חזמיר הגיע Hoc est, Tempus putationis peruenit. Peruenit enim tempus, ut redimatur Israel. Peruenit tempus, ut amputetur preputium, de quo dictum est Deuteronomio trigesimo capite, ומל יהיה אלהיך את לבבך ואת לבב ורעך לאהבה את יהוה אלהיך Id est, Et circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ad diligendum Dominum Deum tuum. Et lex conuertetur ad nouitatem, & renouabitur Israel. Sicut dictum est Ieremiae trigesimo primo cap. Et scindam cum domo Israel & cum

& cum domo Iuda pactum nouum. i. legem nouā. Haftenus traditio. In qua duo ualde notāda manifeste patent. Primum quidem est, quod circumcisio tempore Messie spiritualiter fieri debebat. Quod per illud Deuter. probat. Et circumcidet Dominus Deus cor tuum, & cor seminis tui. Quod non potest nisi spiritualiter intelligi, cum ad literam nulloatenus de corde aliquid sine morte auferri possit. Secundum uero est, quod lex ad nouitatem conuerti debebat, propter legem scilicet nouā, quam Messias daturus erat. Ad cuius probationem illud Ieremie inducit, Et scindam cum domo Israel & cum domo Iuda foedus nouū. Vbi per foedus ueteres Talmudistae legem intelligunt, ut in praecedentibus patuit. Hoc etiam ex eo potissimum probatur, quod in Bereslith קטנה ketanna. i. in expositione libri Gen. legitur, super illud 17. cap. eiusdem libri dictum, ואתנה בריתי ביני וביני. Hoc est, Et dabo pactum meum inter me & inter te. Vbi R. Akiba sic dixisse dicitur, Quatuor sunt praeputia. Dicitur enim praeputium in aure, de quo scriptum est Iere. 6. cap. מי ארברה ואעורה וישמענה ערלה אונם ולא יוכלו להקשיר הנח רבר. Hoc est, Cui loquar, & contestabor, & audient. Ecce praeputiatae sunt aures eorum, & non poterunt intendere. Ecce uerbum Dei fuit eis ad opprobrium. Non uolunt ipsum. Dicitum est etiam praeputiū oris. Sicut scriptum est Exo. 6. c. ואני ערל שפתים. Hoc est, Et ego praeputiatus labijs. Et rursus ibidem, הן אני ערל שפתים. Dicitum est etiam praeputium in corde. Iuxta illud Iere. 9. c. וכל בית ישראל ערלי לב. Hoc est, Et omnis domus Israel, praeputiati sunt corde. Et iterum Leuit. 21. c. Et inducā eos in terram inimicorū eorum. Ut uel tunc supplicet, uel humilietur cor eorum praeputiatum, & tunc placent pro peccato suo. Et rursus ait Deut. 10. c. Et circumcidetis praeputium cordis uestri. Et denuo eiusdem libri 30. c. Et circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui. Dicitur denique praeputium in corpore, iuxta illud Gen. 17. c. Et praeputiatus masculus, qui non circumciderit carnem praeputiū sui, abscindetur anima illius de populo suo. Dixit R. Tanhuma, Dubium est circa hanc scripturam, quae ait, Et praeputiatus masculus. Nunquid enim est ibi praeputiata femina? Sed sensus est, quod de loco unde quisque alienus est à Deo siue sit mas siue femina, inde circumcidendus est. Hec R. Akiba. Ex quibus plane sequitur, quod sicut sunt quatuor praeputia, ita quatuor quoque circumcisionum genera. Quorum tria quidem scilicet auris, oris, & cordis quae spiritualia sunt, semper & omnibus necessaria sunt. Quartum uero genus quia corporale est, & ceterorum umbra siue figura, ex quo uenit Messias noster, spiritualium preceptorum Magister, non solum inutile est, uerum etiam omnibus ipsum facientibus, admodum perniciosum. Hinc Paulus in quo locutus est Christus, ad Galatas scribens 5. c. his uerbis ait, Ego Paulus dico uobis, quod si circumcidimini, Christus

Quadruplex
praeputiorum
genera.

Quatuor cir-
cumcisionum
genera.

Christus uobis nihil proderit. Et rursus ad Romanos 4. cap. Dicimus enim, inquit, quia reputata est fides Abrahæ ad iusticiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisio, an in praeputio? Non in circumcisio, sed in praeputio. Et infra, Non est per legem promissio Abrahæ, aut seminis eius, ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Item ad Galatas 1. cap. Scientes autem, inquit, quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Et nos in Christo Iesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Hæc ille Talmudistarum excellentissimus, & in quo locutus est Christus, ut ipse 2. ad Corin. 13. c. testatus est. In eo igitur quod dicit, fidem reputatā fuisse Abrahæ ad iusticiam in praeputio, & non in circumcisio, palam insinuat, Abraham ante fidelem & iustum fuisse, quam circumcisum. Quod sic probari potest. Scribitur enim Gen. 17. cap. ואברהם בן השנים ותשע. Id est, Et Abraham filius 99. annorū erat, quando circumcidit carnem praeputiū sui. Antea autem 15. scilicet cap. eiusdem libri, ita de eo legitur, והאמין ביהוה ויחשבה לו צדקה. Hoc est, Et credidit in Deum, & reputatum est ei ad iusticiam. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic dicit, Deus sanctus & benedictus reputauit eam, scilicet fidē, qua Abraham Deo credidit, iusticiam & iustificationē. Ex quibus patet, Abraham antē fidelem & iustum fuisse, quam circumcisum. Quod ex eo etiam confirmatur, quod in Bereslith קטנה ketanna, id est in expositione libri Gen. minori legitur, cum super illud 6. ca. eiusdem libri dictum, Noas uir iustus. Et reliqua. Sic dicitur: Rabbi Iohanana & Rabbi Hanina ambo dixerunt, Filius 48. annorum cognouit Abraham creatorem suum, & credidit in eum. Et quid statuebat in eum, id est quid proponebat se facturum pro eo? Reducere totum orbem ad poenitentiam. Ex quo sequitur, Quod quemadmodum Abraham fidelis & iustus fuit, antequam circumcisus. Ita & Noas (sacra attestate scriptura) iustus & rectus fuit atque perfectus, nec tamen circumcisus. Sic & Melchisedec. Sic & Iob. Sic & alij quamplurimi. Quare ualde notandū est dictum illud R. Iehosuae cum in libro יבמות Iebamoth, id est Fratrum, in cap. החרץ Haholez, id est discalciatus, sic ad uerbum ait, Baptizatus & non circumcisus, ecce ipse est גר gher, id est conuersus ad fidem. Sic enim inuenimus in matribus, in Sara scilicet & Rebecca atque ceteris, quae baptizabantur, & non circumcidebantur. Quam ob rem optime Paulus apostolus dixisse censendus est, cum ad Galatas scribens 5. cap. In Christo Iesu (inquit) neque circumcisio aliquid ualeat, neque praeputium, sed fides, quae per dilectionem operatur. Et rursus ibidem ait, In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid ualeat, neque praeputiū, sed noua creatura. i. regeneratio quae per baptismū fit, & noua uita. Gentiles enim cum daemones in idolis colerent, nihil erant coram Deo, iuxta illud Isa. 40. c. dictum, גוים כגוים באין וגרו במאפס והאזן נחשבו לי. Id est, Gentes

quasi non essent coram eo, nihil & inane reputatae sunt ei. Cum igitur gentiles ipsi idolis abiectis, ad Deum conuersi baptizati sunt, quasi e nihilo à Deo creati sunt. Ideo haud inepte noua creatura dicuntur. Quod non incongrue Rabbi Selomo confirmare uidetur, cum super illud Psal. 102. *הבנה זאת לרור אחרון ועם גברא יהלליה* Hoc est, Scribatur hoc generationi nouissimæ, & populus qui creabitur, laudabit Deum. Ita in glossa ait: Scribatur hoc, Sic enim dicent uidentes saluationem. Scribatur hæc saluatio, ut narretur generationi nouissimæ. Et populus qui creabitur, id est qui fiet noua creatura, de seruitute egrediendo ad libertatem, & de tenebris ad lucem, laudabit Deum. Hæc Rabbi Selomo. Postremo autem non ignorandum est, circumcisionem in signum Iudæis datam fuisse. Sic enim Gen. 17. ca. scriptum est, *ונבלחם את בשר* *ערכתם והיה לאות ברית ביני וביניכם* Id est, Et circumcidetis carnem præputij uestri, & erit in signum foederis inter me & inter uos. Cum itaque circumcisio in signum Iudæis data fuerit, eosque propter eorum scelera Deus reprobauerit, ut in præcedentibus ostensum est. Planè sequitur, Christianos nullatenus circumcisionem facere debere, etiam si alia causa non prohiberet. Cum sit signum non fidelium quidem, ut olim, sed infidelium, & eorum quos Deus reprobauit. De qua quidem circumcisio cum in oratione quam de dominica circumcisio ad Leonem x. Pontificem Maximum habui, multa dixerim, idcirco nunc de ea nihil aliud dicam. Eadem quoque ratione & sabbatum à Christianis non nisi spiritualiter seruandum est. Cum ipsum etiam in signum Iudæis datum fuerit, cum sic eis Exo. 31. c. à Deo dictum fuit, *את שבתתי חשבורי בי* *אות היא ביני וביניכם לרורתיכם* Hoc est, Sabbata mea seruabitis, quia signum sunt inter me & inter uos in generationes uestras.

Quod sabbatum quoque in diebus Messiae spiritualiter tantum seruari debebat.

Caput VIII.

CAPITULO,

Dicendum est modò, quoniam pacto sabbatum tempore Messiae spiritualiter seruandum erat. GAL. Spirituale sabbatum aliud non est, nisi non habere peccatum. Nullum enim opus seruile in eo fieri præceptum fuit, ut patet Exodi uigesimo capite, Sed quid aliud est opus seruile, nisi peccatum, cum iuxta dominicum uerbum Ioannis octauo capite, Omnis qui facit peccatum, seruus sit peccati? Sabbatum igitur in diebus Messiae spiritualiter seruandum erat, quia euangelica auxiliante lege, ab omni opere seruili, hoc est ab omni uitio & peccato, quod homines seruos diaboli facit, erat tunc summopere abstinendum. Hic spiritualis sabbati cultus cultores suos tandem ad sabbatum perducit sempiternum, Sabbatum enim requies interpretatur.

interpretatur. Quare non solum requiem Messiae in sepulchro septimo die futuram, significabat, sed etiam requiem illam septimam, quam in septima mundi etate post resurrectionem generalem habituri sunt, qui sabbatum spiritualiter seruauerint ab omni uitio & peccato abstinentes. De hoc autem sabbato sempiterno habetur in Midras tehilim. i. in expositione Psalmorum super illud Psal. 89. *שמחתי בירמיה עניתני* Hoc est, Lætifica nos pro diebus, uel secundū dies, quibus nos afflixisti. Sic enim ibi dicit, Secundū dies, quibus nos afflixisti: uidelicet per Babyloniam, per Græciā, & per Romanos, atque in diebus Messiae. Et quot sunt dies Messiae? R. Iehosuas dixit, Quod sunt duo milia annorum. Sicut dictū est hic, Secundū dies quibus nos humiliasti. i. secundum duos dies. Dies enim una Dei sancti & benedicti sunt mille anni, iuxta illud eiusdem Psalmi dictum, *כי אלה שנים בעיני ביום אחד* Id est, Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesterni. Dixerunt etiam Magistri, Quod secundum futurum dies Messiae erit una. Deus enim sanctus & benedictus in futuro faciet ei diem unam, de qua dictum est Zach. 14. cap. *והיה יום אחד הוא יורע ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב והיה אור* Hoc est, Et erit dies una, & ipsa est nota Deo. Non dies neque nox. Et erit, ad tempus uesperis erit lux. Hæc dies est seculum futurum, & uiuificatio mortuorum. Et hoc est lumen, quod deus sanctus & benedictus reseruauit iustis in principio mundi, uidelicet illud de quo dictum est Gen. 1. Et uidit ipsum lumen quod esset bonum. Et iterum de ipso dicitur Psal. 36. Quoniam tecum est fons uitæ, in lumine tuo uidebimus lumen. Adhuc etiā Isaias ait ult. c. *והיה ברור חדש בחשו וברור שבת בשבת* Id est, Et erit semen eorum ex sufficientia mensis in mense suo, & ex sufficientia sabbati in sabbato suo. Illud sabbatum est seculum futurum, quod totum est sabbatum, id est requies. Hucusque traditio. Ex qua patet propositum. Sed ad uerborum Isaiæ intellectum, quæ traditio ista postremo ualde congruenter adducit, notandum est. Quod mensis Hebraicè dicitur *חודש* hodes, poniturque apud eos pro omnium dierum perfectione, in quibus luna cursum suum perficit. Per lunam namque Iudæi tempora computant, & non per solem. Mensis ergo pro perfectione positus est, sabbatum uero pro requie. Sic igitur iuxta præmissam traditionem exponenda sunt ipsa Isaiæ uerba, Et erit semen eorum, id est apostolorum & sanctorum doctorum filios spirituales facientium, ex sufficientia mensis, id est ex sufficientia perfectionis uitæ præsentis, in mense suo, id est in perfectione gloriæ suæ in futuro. Ita quoque semen antedictum ex sufficientia sabbati, id est ex sufficientia requiei & cessationis à uitijis & peccatis in hac uita, erit in sabbato suo, id est in requie sempiterna sua in uita futuri seculi, quod totum erit sabbatum, id est requies, ut dicit prædicta traditio, iuxta cuius intentionem uerba Isaiæ exposuimus.

Sabbatum quomodo interpretatur & quid figurabat.

Obiectionum Iudæorum solutio, quibus ostendere conantur, sabbatum à Christianis quoque atque à cæteris omnibus, nedum ab ipsis Iudæis, literaliter seruari debere. Cap. IX.

CAPNIO,

Iudæorum obiectiones circa sabbati obseruationem.

IMpia Iudæorum nostri seculi perfidia multipliciter nobis in hoc se opponit, omni cōtentione probare uolens, sabbatum non solum ab Iudæis ipsis, sed à nobis quoq; Christianis, atq; à cæteris omnibus cuiuscunq; sectæ fuerint, iure literaliter seruandum esse. Et primo quidem, quia inter decem præcepta moralia eius obseruatio connumeratur. Est enim tertium in ordine inter decalogi præcepta. Cum sic Dominus ipse Exo. 20. cap. dixit, וַיִּבְרָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. Hoc est, Memento diei sabbati, ut sanctifices ipsum. Quare cum decalogi præcepta sint ab omnibus obseruanda, quia sunt de iure naturæ. Sequitur planè, sabbatum ab omnibus obseruari debere. Secundo uero quia sabbatum creationis, quæ omnibus communis est, respicit beneficium. Sabbato enim Deus quieuit ab omni opere, quod patrarat, ideo sanctificauit ipsum, ac benedixit. Quam ob rem cum illud sanctificari præcepit, quasi rationem assignans, mox ita subiicit, Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est. Nō facies omne opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum & aduena qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Deus coelum & terram & mare & omnia quæ in eis sunt. Et requieuit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit eum. Cum igitur ratione creationis omnes Deo obligentur. Consequens est, ad obseruationē sabbati omnes teneri. Tertio demum, quia omnes ad hoc inducit naturale exemplum Sabbatici fluuij, qui (ut aiunt) per totam hebdomadem raptim fluens, lapides trahit, sabbato uero quiescit. Vnde legitur in Beresith ketanna, id est in expositione libri Gen. minori, super illud 2. cap. eiusdem libri dictum, וַיִּבְרָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַשַּׁבָּת. Id est, Et benedixit diei septimo. Quod Dominus Rufus Romanus quæsiuit à Rabbi Akiba, dixitq; ei, Quid interest inter diem & dies? Respondit ei Rabbi Akiba, dicens, Et quid interest inter uirum & uiros? Dixit ei Rufus, Quid dixi tibi? & quid dixisti mihi? Respondit ei ille, Dixisti quidem mihi: In quo differt sabbatum à cæteris omnibus diebus? Ego uero dixi tibi, Quid præstat Rufus cæteris omnibus uiris? Quemadmodum igitur excedit Rex cæteros omnes propter gloriā suam. Ita uoluit quoq; Deus diem hunc præ cæteris honorari. Dixit ei Rufus, Vnde facies me hoc scire? Respondit Rabbi, Fluuius sabbaticus hoc ostēdit, qui per totam hebdomadā lapides trahit, & in sabbato quiescit. His igitur rationibus recentiores Iudæorū probare conant, sabbatū nō solum nunq; cessare debuisse,

Prima obiectio.

Secunda obiectio.

Tertia obiectio. Figmentum de fluuio sabbatico.

buisse, uerum etiam ab omnibus semper seruandum esse. Quæ quidem rationes & si parui sint momenti, ad eorum tamen obstinationem magis confundendam, qui tam fragili ac ruinoso innituntur fundamēto, eas prius refellas. Deinde quod etiam inter eos sabbatum ipsum dissolutum fuerit, per eorum scripturas ostendas, necesse est. GAL. Cura bo equidem omni conatu uotis tuis facere satis. Ad primam igitur eorum rationem dico breuiter, Quod præceptum de sabbati obseruatione partim morale, partim cæremoniale fuit. Et morale quidem, in quantum per illud præcipiebatur homines aliquo tempore rebus diuinis uacare debere. Iuxta illud Psal. 45. Cessate & cognoscite, quia ego sum Deus. Et secundum hoc inter moralia decalogi præcepta computabatur. Cæremoniale uero fuit, quantum ad temporis diei septimi taxationem. Et secundum hoc connumerabatur inter decalogi præcepta, sed inter alia cæremonialia. Hinc est, quod sæpenumero in ueteri testamento sabbatum fuisse, comperimus. Quod minime factum fuisset, si quantum ad diei septimi obseruationem, inter decalogi præcepta numeraretur, cum nullo unquam tempore illa soluere liceat, quia sunt de iure naturæ. Hinc etiam Dominus noster Iesus uerus Messias, postquam triginta etatis egit annum, sabbatum ipsum quantum ad partem istam aliquoties soluisse legitur. Nam in eo & infirmos curauit, dans eis facultatem lectulos suos uehendi, & discipulis suis esurientibus, spicas euellere & confricare indulsit. Ad secundam uero dico, Quod sicut sabbatum beneficium respicit creationis. Ita dies dominicus redemptionis beneficium ostentat. Quemadmodum enim Deus in sabbato opus creationis compleuit, ita in die dominico opus redemptionis per resurrectionem Domini nostri Iesu Christi perfecit. Christus enim ipse (ut ait apostolus) mortuus est propter iustificationem nostram, & resurrexit propter gloriam nostram. Cum igitur omnium sententia opus redemptionis maius sit, quam opus creationis. Nam in creatione quidē Deus dixit, & factus est mundus, ut Talmudistæ dicunt. In redemptione uero, ut ipsi ijdem aiunt, non tantum dicere, sed multa quoque facere, ac pati Deum ipsum oportebat. Vt latissime ex eorum dictis in 8. libro probauimus. Ideo sabbatum quantum ad eius cæremoniale, ab eodem qui ipsum instituit, in diem dominicum mutandum fuit. Qui & creationis & redemptionis respicit beneficium. In eo etenim & mundus sumpsit exordium, & per resurrectionem Domini mors interitum, & uita accepit initium. Ad tertiam deniq; respondeo, figmentum illud Iudaicum de Sabbatico fluuio, contra ipsos conuertendo. Quemadmodum enim fluuius ille fictus obseruandi sabbati signum fuit, cum in tota hebdomada lapides trahendo flueret, & in sabbatis quiesceret, ut ipsi fabulatur. Ita quoq; nunc est sabbati non obseruandi efficax contra eos argumentum. Cum nusquam sub coelo sit nunc fluuius, qui magis in sabbatis, quam

Ad primam obiectionem responsio.

Ad secundam obiectionem.

Ad tertiam obiectionem fluuio Sabbatico.

ceteris diebus quiescat. Per uniuersum nanq̄ orbē mercatores discurrunt, qui sicuti ab extremis terris aduehūt medicinalia, uariaq̄ pigmenta. Ita tantū quid si uerū esset, sibi inuicē narrant, ac nomen prouincię ubi fluuius huiusmodi esset, ludęis percōrantibus, nō tacerent. CAP. Immo Iosephus eo in lib. qui de bello Iudęi. inscribit̄, refert, ubi fluuius iste fuerit. Cuius uerba ne plura dicā, ipse referā. Sic enim ait lib. 7. c. 35. Princeps uero Titus aliquandiu quidem Beriti cōmorabat̄, ita ut diximus. Inde aut̄ reuersus. Et infra. Cōspicit in itinere fluuiū cognitione dignissimū. Is fluit medius inter Arcas & Raphaneas regni Agrippę ciuitates. Habet aut̄ quoddā peculiare miraculū. Nā cū sit quādo fluit, plurimus, neq̄ meatu segnis, tamē interpositis sex diebus, à fontibus deficiens, siccū exhibet locū uideri. Deinde quasi nulla mutatione facta, septimo die similis exorīt. Atq̄ hūc ordinē semper eū obseruare, cōpertū est. Vnde etiā Sabbaticus appellatus est, à sacro Iudęorū septimo die, sic nominatus. Hęc Iosephus. Plinius quoq̄ in li. 31. de naturali hist. c. 2. de hoc fluuio meminit, sic dicēs, In Iudęa fluuius sabbatis omnibus siccat̄. Eapropter Iudęi dicerent, figmentū nō esse, sed ueritatē, eius generis fluuiū fuisse, cū & Iosephus & Plinius de eo meminerint, ac locū ubi fuerit, assignēt. GAL. Fateor quidē tunc eiūsmodi fluuiū extitisse. Nūc autē nemo est, qui ipsum uel se uidisse, dicat, uel ab aliquo uisum fuisse, referat. Quare istiusmodi fluuiū dicere nūc esse, & figmentū & mendaciū merito censendū est. Neq̄ etiā Iosephus neq̄ Plinius dicūt, eū in sabbatis geuisse, ut isti asserunt. Sed alter ipsum deficere, alter desiccari sabbatis solitum fuisse, cōmemorat. Ex quo futurā sabbati defectiōnē & sic citatē portēdebat, q̄. s. illo die ulterius uenerādum nō esset. Ex his igit̄ patet Iudęicarū rationū solutio, quibus pbare cōtendunt, ab omnibus literaliter colendū esse sabbatum. Quorum opinio per ueteres etiā eorum optime refellit̄. Sic enim legit̄ apud eos in פרוש perus. i. in glossa super illud Exo. ראה בני יהודה נתן לכם את השבת. Hoc est, Videte, q̄ Deus dedit uobis sabbatum. Et quid est dedit uobis sabbatū? Quia uobis. s. Iudęis dedit, & nō gentibus seculi. In libro quoq̄ ביצה Biza. i. Oui, in cap. יום טוב yom tob. i. Dies bonus, ita dicitur: Dixit R. Iohanā, Omne pręceptum quod dedit Deus sanctus & benedictus Israeli, dedit eis publice, pręter sabbatum, quod dedit eis secreto. Sicut dictum est Exo. 31. בני רבין בני ישראל. i. Inter me & inter filios Israel. Quod si ita est, nō obligantur גוים goim. i. gentes ad sabbatum. Hęc traditio. Ex quibus manifestē liquet pręmissę conclusionis Iudęorum falsitas.

Quod sabbatum apud Iudęos multoties dissolutum fuerit. Cap. x.

GAL.

Eliquum est, ut secundę petitioni tuę nunc satisfaciā, sabbatum ipsum apud eos frequētius dissolutum fuisse, per eorum scripturas ostendendo. Primum itaq̄ dico, sabbatum in ipso mundi

mundi principio solutum fuisse. Nam ubi editiō nostra habet Gen. 2. c. Et consumauit Deus in die sexto opera sua, quę fecit, Hebraica ueritas sic habet, ויבל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. i. Et cōpleuit deus in die septimo opus suum quod fecerat. Vbi ergo nos tā Gręci q̄ Latini (pręter D. Hieronymum) in nostra æditione in die sexto Deum opus creationis perfecisse, dicimus: Hebraica litera in septimo die Deum id fecisse, refert. Hinc igit̄ maxime artant̄ Iudęi, qui de ocio sabbati gloriātur. Quod iam tunc in principio sabbatum ipsum dissolutum sit, dum Deus in sabbato operatus est, cōplens in eo opera sua, & benedicens ipsi diei, quia in ipso uniuersa cōpleuit. HOG. Vnde ergo nostri pręter D. Hieronymū, qui locum hunc (ut ais) bene traduxit, erroris causam sumpserunt, ut sextū diem pro septimo ponerēt? GAL. Ex 70. interpretibus, qui locum hunc ita trāstulerunt, ut in eorum æditione uideri potest. Quod etiā in Beressith ketanna. i. in expositione libri Gen. minori, super hunc eundē locum aperte ostēdit̄. Sic enim ibi dicit̄, Et hoc est unum de uerbis, quę mutauerunt sapiētes Ptolomeo regi. Ptolomeus enim rex interrogauit seniores, dicēs, In quot diebus creauit Deus sanctus & benedictus mundum suum? Dixerunt ei, In sex. Ut in Gen. 2. Et cōpleuit deus die sexto opus suum. Hęc ibi. Dico ulterius, q̄ nec Abraham, nec Ishaq, nec Iacob, sabbatum coluerunt, & tamē iusti fuerunt. Quod autē Abraham ipsum nō coluerint, habetur in Beressith ketanna, super illud 2. c. eiūsde libri, Et benedixit deus diem septimā. Vbi legitur, Dixit R. Iohanā, Nō est scripta de Abraham obseruatio sabbati. CAP. Diceret hic forte Iudęus, q̄ tunc nōdum pręceptum de sabbati sanctificatione datum fuerat. Ideo Abraham ipsum nō coluit, cum nemo illud ante pręceptum colere teneretur. GAL. Ex hoc saltem infertur, sabbati cultū non esse de lege nature. Quia lex naturalis cum sit menti uniuersali, cuiusq̄ inscripta, semper à mundi exordio omnes homines rationis capaces ad sui obseruantiam obligauit. Hoc tamen nō obstante, ostendā per eorum scripturas, q̄ etiam post pręceptum de sanctificatione sabbati datum, multoties ab eis sabbatum ipsum solutum fuerit. Quare ut de hoc nihil ipse dicam, solum ea quę ipsorum scripturę narrant, referam. Primum igitur audiendum est, quod apud eos legit̄, in libro ספרי Siphre, super illud Nume. 9. Et fecerunt pascha in primo: & reliqua. Ibi enim sic dicitur, Non fecerunt nisi illud tantum. Dixit R. Elazar, Habetur Exo. 16. וישבתו העם ביום השביעי. i. Sabbatizauit populus in die septimo. Per hoc docet, quod omnibus 40. annis quibus filij Israel fuerunt in deserto, non fecerunt nisi duntaxat primum sabbatum. Quem admodum ipse ait Amos proph. in quinto cap. הובחום ומנחת הגשתם. Hoc est, Num sacrificia & oblationem obtulistis mihi in deserto 40. annis domus Israel: Hęc traditio. In libro quoq̄ סדר עולם Seder holam. i. ordo mundi dicitur, in

Iudęorum in-
riorū obiectio.

cap. quod incipit, Et populus qui ascendit de Iordane, super illud Iehosuae 6. cap. dictum, In die septimo, cum reliquis, ita scriptum est. Dixit R. Ioses, Dies sabbati erat cum fuit prelium in Ierico. In Beressith etiam ketanna. i. in expositione libri Gen. minori, super illud 17. capite, eiusdem libri, Omnes uiros domus suae. Sic dicitur, Inuenimus, quod non fuit capta Ierico, nisi in sabbato. Dixit R. Rahmon, Hoc est quod scriptum est Iehosuae 6. capite, וביום השביעי הסבו את העיר שבע פעמים Id est, Et in die septimo circuibitis ciuitate septies. In libro in super qui dicitur, ארבע ראשי שנים Ros hassana. i. Caput anni, in cap. ארבע ראשי שנים Arbaa rasse sanim, id est quatuor capita annorum. Sic legitur, Per duos menses soluebant sabbatum, per ניסן Nisan. i. Martium, & per תשרי Tisri. i. Septembrem. In ipsis enim mittebant egredientes in Syriam, & ibi emebant necessaria. Quando autem domus sanctuarij in statuto suo erat, soluebant etiam per omnes menses sabbatum, propter preparationes eorum quae erant sacrificijs necessaria. In libro quoque שבת Sabbath dicitur, Quod R. Simeon dixit, Propter puerum unius diei uiuum soluent sabbatum, propter Dauid uero Regem mortuum, non soluunt sabbatum. In Midras, id est in expositione postremo libri Numeri super illud 13. cap. eiusdem libri, Mitte tibi uiros. Sic dicitur, Nuncio precepti licitum est, recedere quocumque die uoluerit. Quam ob rem? Quia nuncius est precepti. Nuncius autem precepti excludit sabbatum. Ex his igitur omnibus plane constat, sabbatum apud Iudeos sepe numero fuisse solutum.

Quod Iudaeorum etiam sacrificia tempore Messiae spiritualiter tantum seruanda erant.

Caput IX.

CAPITULO,

Nunc de ueteris legis sacrificijs dicendum est, an in diebus Messiae spiritualiter tantum seruanda essent. GAL. Erant utique, ut per eorum scripturas plane ostenditur. In Midras namque tehilim. i. in expositione Psalmorum, super illud Psal. 55. עלי אלהים נרדף Hoc est, Super me Deus uota tua soluam, confessiones, uel laudes. Legitur, quod dixerunt Rabbi Pinhas in nomine Rabbi Leui, & Rabbi Iohanan in nomine Rabbi Menahem, Omnes orationes deletae erunt in futuro, & confessio uel laus non delebitur in aeternum. Sic enim scriptum est Nehumiae 12. c. Et stabunt duae confessiones in domo Domini. Vna loco orationis, & altera loco sacrificij. Haec traditio. Cui plurimum consonat Dauidicum illud Psal. 51. dictum, ארני שפתי הפתח ופי יגיד החלתו : כי לא החפזי זבח ואחנה עולה לא תרצה : זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונרבה אלהים לא תבזה Id est, Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Non uis sacrificium, & dabo holocaustum non affectabis. Sacrificia Dei spiritus confectus, cor confra-

confractum & contritum Deus non despicias. Hinc legitur in libro סוכה Succa. i. casulae, in cap. שוטה המגלה אשתו Sota hamegale isto. i. Stultus despicit uxorem suam. Quod dixit R. Iehosuas filius Leui, Veni & uide, quae magni sint humiles. In tempore enim quo domus sanctuarij stabat, homo sacrificabat holocaustum, & merces holocausti erat in manu eius. Si offerebat oblationem, merces oblationis erat in manu eius. Illum uero cuius conscientia humilis est, perinde habet scriptura ac si omnia sacrificia sacrificaret. Iuxta dictum illud, Sacrificia Dei spiritus confectus. Neque hoc solum, sed etiam oratio eius non est reprobata. Iuxta illud quod sequitur, Cor confectum & contritum deus non despicias. In libro quoque Sanhedrin, in cap. נגמר הדין Nigmar haddin. i. Diffinitum est iudicium, dicitur: Quod R. Iehosuas filius Leui dixit, Omnem eum qui immolat fomitem, uel concupiscentiam, & confitetur ipsam, haud secus habet scriptura, ac si honoraret Deum in duobus seculis. Quorum unum est seculum praesens, alterum futurum, iuxta dictum illud Psal. Immolans confessionem honorabit me. Ad horum autem declarationem notandum est, quod si rationabiliter considerent ea quae sacrificabant. Quaedam eorum inuenirent uitia, uitiorumque mortificationem significasse. Quaedam uero uirtutes bonosque mores, uel Christi passionem. Primogeniti namque ouium agni, quos Habel domino offerre coepit, atque agnus paschalis, Messiae passionem, ipsiusque pro hominum peccatis immolationem figurabant. Hirco uero & caprae quaedamque alia non nisi uitia atque peccata, carnisque mortificationem per poenitentiam designabant. In hirco enim & capra uniuscuiusque peccatoris foetens, ac luxuriosa, plenaque uerbis impudicis petulantia significabat. Ac similiter in tauro superbia, in uitulo lasciuia, in hoedo & passere clamor, & inconstantia. Quae quidem uitia cum in confessione per poenitentiam mactant, atque destruunt, sacrificia sunt ipsi Deo acceptabilia, & quae gratissima, quae in illis antiquis (ut diximus) praefigurabant sacrificijs. Sacrificia autem quae uirtutes & bonos mores praesignabant, erant ouis, agnus, bos, aries, turtur, pullus columbae, & caetera id genus. In oue enim simplicitas atque mansuetudo, in agno innocentia, in boue fructuosa praedictio, in ariete utilis ac mansueta prelatio significabat. In turture uero quae suo perditio coniuge alteri nunquam ulterius copulat, castitas: in colubis autem quae felle carent, & gregatim uolant, charitas praefigurabat. Ex praemissis igitur liquet, cuiusmodi sacrificia uelit nunc Deus. Praesertim cum apud Hoseam 6. cap. ipse dicat, מעלות ביה חסד חפצתי ולא זבח ורעה אלהים מעלות Hoc est, Quia misericordiam uolui & non sacrificium, & cognitionem Dei plusquam holocausta. Denique quod a gentilibus qui Messiam recepturi erant, & non ab Iudeis uellet supradicta sacrificia spiritualia sibi offerri, ipsius Iudeis perfidis reprobatis, ex eo aperte ostenditur, quod apud Malachiam primo capite, ita dicitur, אין לי חפץ בבם אמר יהוה זבאות ומנחה לא ארצה מירבם : כי במזרח שמש ער מבואו גרול שמוי בגוים ובכל מקום מקטר

מקטור באש לשמי ומנחה טהורה בי גרול שמי בגוים אמר יהוה צבאות :
 Id est, Non est mihi uoluntas in uobis, ait Deus exercituum, & munus
 uel oblatio non placebit de manu uestra. Nam ab ortu solis usq; ad oc-
 casum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco est thu-
 rificator & appropinquator nomini meo, & oblatio munda. Quia ma-
 gnum est nomen meum in gentibus, dixit Deus exercituum. Quomo-
 do autem hoc totum sit intelligendum, eleganter insinuat Rabbi Abra-
 ham Auen Hazra in sua expositione, ita dicens, Quam ob rem uos con-
 temnitis nomen meum, & ipsum est magnum & gloriosum etiam in
 gentibus. Reputatur autem in oculis meis honor magnus, quo ipsi ho-
 norant me, ac si ipsi in omni loco adducerent nomini meo thurificato-
 rem, & appropinquatorem, oblationemq; mundam, siue munus mun-
 dum. Non sicut uos facitis, offerentes faciei meae panem pollutum, &
 caecum, & claudum. R. uero Selomo exponens hoc ita ait, Magistri no-
 stri exposuerunt hoc dicentes, Dicit homo socio suo, claude mihi por-
 tam istam, & non poscit de hoc mercedem. Accende mihi lucernam, &
 non quaerit super hoc praemium. Quis est autem in uobis, qui claudat
 ianuas meas gratis? Neq; illuminatis altare meum gratis. Quare sequi-
 tur, quod multo minus faceretis gratis res, quarum mos est, ut fiat pro
 mercede. Propter hoc non est uoluntas mihi in uobis. Magnū est enim
 nomen meum in gentibus, & in omni loco est thurificator. Cum cate-
 ris. Spontanei enim erunt nomini meo etiam gentiles. Hec R. Selomo.
 R. uero Ionathan hac ita in Chaldaū uertit, לא רעוא מן קרבי בבון אמר, :
 : Hoce est, Non est uoluntas coram me in uobis, dixit Deus exercituum, & sacrificium uolūtarium
 non suscipiam de manibus uestris. Cum reliquis. Ex quibus omnibus
 clarè patet, Iudaica sacrificia olim per Mosem mandata, tempore Mes-
 siae spiritualiter seruanda fuisse.

*Quod omnia quae secundum ueterem legem immunda erant, tempore Messiae
 munda esse debebant, & carnes porcinae licite comedi possent. Cap. XII.*

CAPNIO,

Qoniam iuniores Iudaeorum cum nos aut carnibus suillis ue-
 sci, aut caetera quae secundum legem antiquam immunda atq;
 illicita erant, comedere uident, statim nos arguunt, atq; accu-
 sant. Idcirco per eorum scripturas probandum est. Quod omnia quae
 in lege uetere immunda & illicita reputabant, tempore Messiae munda
 ac licita esse debuerint. GAL. Id quoque eorum testimonijs optime
 probatur. Legitur enim hoc modo in expositione libri Gen. Rabbi
 Mosis Hadarsan, super illud 41. cap. eiusdem libri dictum, ויהי מקטור
 שנתים ימים ופרעה הלם : Hoc est, Post finem duorum annorum dierum,
 & Pha-

& Pharao somnauit. Hoc est quod scriptura dicit Psal. 146. יהוה בחריר
 אסורים Id est, Deus erit absoluens prohibita. Omnis enim bestia, quae
 immunda reputata est in seculo isto, Deus sanctus & benedictus faciet
 eam mundam in seculo uenturo, id est tempore Messiae. Quemadmo-
 dum munda fuerunt primū omnia filijs Noe; Sicut dictum est Gen. 9.
 כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה בירק עשב ונתתי לכם את כל
 Hoc est, Et omne quod mouetur & uiuit, erit uobis in cibum, sicut holus her-
 bae, uel sicut uiridem herbam dedi uobis omnia. Quemadmodū igitur
 holus fuit mundum omnibus, & sicut animal, & bestiae munda fuerunt
 filijs Noe. Ita quoq; in futuro seculo. i. in diebus Messiae, ipse erit absol-
 uens, quicquid prohibuit. Et cur prohibuit in seculo isto? Ut uideret
 quis esset recipiens uerba eius. Et quid est quod dicit Psal. 145. Deus
 בחריר i. absoluens prohibita? Non est maior prohibitio, quam
 נידה nidda. i. menstruat, quam Deus prohibuit. Et tamen in futuro se-
 culo. i. tempore Messiae, ipse absoluet eam. Sic enim ipse ait Zach. 13. c.
 וראם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ . i. Et etiam prophetas &
 spiritū immundiciae transferā de terra. Non est autem immundicia, nisi
 menstruat. Et sic ipse ait Leuit. 18. ca. Et ad mulierem in menstruo im-
 mundiciae suae non appropinquabis. Et sunt qui dicunt, quod etiā serui-
 tiū thori erit prohibitū aliquoties in futuro. Scito autē hoc tibi, Quod
 in die qua reuelatus est deus sanctus & benedictus super montē Sinai,
 prohibuit seruitiū thori tribus diebus. Sicut dictū est Exo. 19. ויהי נבגים
 Hoc est, Estote parati, ad tertium diem, non
 accedatis ad mulierem. Quare hoc? Quia in die tertio descendet Dñs
 super montē Sinai. Si igitur una die qua descendit Dñs super montē Si-
 nai prohibuit eis tres dies, in seculo uenturo. i. in diebus Messiae quādo
 שכינה sechina. i. diuinitas erit inter eos, non erit omnino eodem modo.
 Sed quid erit? Adhuc id quod dicitur eodē in Psalmo Deus absoluet
 אסורים asurim. i. captiuos secundū alium sensum, uidelicet captiuos in-
 ferni, captiuos mortis. Haecenus traditio. Quae non minus q̄ prophetia
 habenda est, cum ita apertè loquatur. Ad praedicta quoq; optime facit,
 הטמא והטהור יאכלנו בצבי ובאיל הטמא הטמא והטהור יאכלנו רק חוס לבלתי אכל הרים בי הרים הוא הנפש ולא האכל הנפש
 והטהור יאכלנו רק חוס לבלתי אכל הרים בי הרים הוא הנפש ולא האכל הנפש . i. Immundū & mundum pariter comedent. Solum caue, ne
 comedat sanguis. Sanguis enim ipse est anima, & non comedetur anima
 cū carne. Dixit R. Iudas sup hūc locū: Annūciat, q̄ filij Israel erāt miscē-
 tes carnē cū sanguine ante dationē legis. Sequit, Non comedetis animā
 cum carne. Istud est comedere membrū de uiuo animali. Hec ibi. Licet
 aut Iudaei nostri tēporis dicant immundū his in locis uocari animal cae-
 cū, debile, uel claudū, & huiusmodi qd' immundū erat ad immolandū.
 Iuxta tamē praemissam priscorū traditionē, de omni immūdo intelligē,
 dū est, qd' quidē in diebus Messiae mundū ad comedendū futurū erat.

Hinc

Hinc consequenter patet, quod carnes porcinae tempore Messiae esui mundae futurae erant. Quod & ex nomine ipso plane dabatur intelligi. Nam porcus lingua Hebraica חזיר hazir uocat, quod a uerbo חזר hazar quod reuertere significat, deriuatur: ad denotandum, quod licite ad usum comestionis hominum reuersurus esset. Ex praemissis clarissime constat, neminem ad ceremonialium praceptorum obseruantiam teneri. Maxime cum in praecedentibus dictum sit, quod lex uetus coram lege Messiae euanescere debebat, nec signorum seu miraculorum Aegypti & egressionis de Aegypto memoriam ullam amplius fieri decebat. Immo lex ipsa tota ad nouitatem, i. ad spiritualem sensum redigenda erat. Quare Deo permittente factum est, ut ipsius legis obseruatio per Romanos Iudaeis ipsis prohibita esset, quamuis post modum per diabolum eis restituta sit.

Quod ueteris legis literalis obseruatio fuit Iudaeis per Romanos prohibita, & postea per diabolum restituta. Cap. XIII.

CAP. XIII.

Ista sunt quae potissimum ex eorum scripturis patefacere debes. Quando scilicet literalis legis ueteris obseruatio per Romanos Iudaeis prohibita fuerit. Et quomodo per diabolum eis postmodum restituta. GAL. Quoniam cuncta ipsius Moisaice legis caeremonialia penitus (ut dictum est) cessauerant. Eam ob rem Titus capta urbe Ierusalem, post maximam Iudaeorum stragem, cum res qui remanserant pace firmata, inter caetera quae ipsis prohibuit, decreuit, ut nullus eorum deinceps sabbatum seruaret, nullus circumcisionem faceret, nullus a menstruata contineret. Sed postea daemone, cui nomen בנתמליון Bentamalion procurante, haec omnia recuperauerunt, ut legitur apud eos in Talmud. Nam in libro מגילה Meghila. i. Historia, in c. qd' incipit, קודש הטהרה Codes hamizbeah. i. Sanctitas altaris, sic ad uerbum scribitur, Cum semel decreuisset Regnum nequam, i. Romanorum, quod Iudaei non seruarent sabbatum, nec filios suos circumciderent, & ut menstruas cognoscerent. Tunc abiit R. Ruben, circumciscit se more Romanorum. Cumque cum eis sedisset, ait illis, Qui habet inimicum, eumne depauperat, an ditat? Responderunt ei, Depauperat. Ait illis, Si ita est, non faciatis Iudaei opus in sabbato, ut depauperentur. Dixeruntque Romani, Bene locutus est, abrogaruntque decretum. Rursus dixit eis, Qui habet inimicum, debilitatne eum, an fortificat? Responderunt ei, Debilitat. Inquit ille, Si ita est, circumcidat filios suos Iudaei octauo die, ut debilitentur. Ait illi, Optime dixit, deleueruntque decretum illud. Iterum dixit eis, Qui habet inimicum, multiplicatne eum, an diminuit? Inquit illi, Diminuit. ait eis, Si ita est, non cognoscat Iudaei menstruas. Dixeruntque illi, Bene quoque dixit, abrogaueruntque decretum. Denique uero propter pendentes, quod Iudaeus esset ille, & non Romanus, re-

nus, refirmauerunt decretum, ut prius erat. Dixerunt igitur Iudaei, Quis ibit & statutum hoc irritabit? Vadat R. Simeon, qui didicit signa facere. Post eum autem uadat Rabbi Elazar. Illis itaque euntibus egressus est obuiam eis בנתמליון Bentamalion, id est daemone sic uocatum, dixitque eis, Placet ne uobis, ut uobiscum ueniam? Fleuit Rabbi Simeon, & ait, Ancillae domus patris nostri ter angelus apparuit, nobis autem ne semel quidem. Veniat ergo miraculum undecumque. Praecessit ergo Bentamalion, & inuasit Caesaris filiam. Cumque peruenissent illi, dixerunt, Bentamalion exi ab ea. Qui uocatus statim exiit. Dixit igitur Iudaeis Caesar, Petite quicquid uobis uideatur petendum. Introducti ergo in domum thesauri, ut tollerent quicquid uellent, inuenientesque chartam, in qua statutum illud scriptum erat, lacerauerunt eam. Haec Talmud. Cum igitur in praecedentibus traditum sit, qualiter cornua decem de capite Israel ob eorum culpam, ablata fuerint, dataque Romanis, ac gentibus seculi, inter quae cornu legis, cornu sacerdotum, & cornu Messiae connumerantur, nunc ipsis palam confitentibus, per hanc traditionem euidentissime patet, Deum per Romanos ab Iudaeis sabbatum, circumcisionem, caeterasque caeremonias abstulisse. Confregit enim in ira furoris sui omne cornu eorum, de quibus unum erat legis. Ipsamque legem neque per se ipsum, neque per angelum, neque per alium quemuis sanctum uirum, eis unquam restituit. Sed diabolo procurante, sabbatum, circumcisionem, caeteraque eius generis recuperauerunt, ut in praemissa traditione liquido patet. Nemo igitur ulterius nisi daemone, ea obseruare debet, quae deus ipse abstulit, & diabolus tam libens se uisibiliter ingerendo, Iudaeis restituit. Quando enim uel ubi unquam diabolus bonum aliquod homini, nisi forte ubi perspexit maius malum mortemque pessimam inde illi imminere, libens procurauit. Cui unquam bonum aliquod, nisi fallendi spe persuasit? Nonne ipse est qui primos homines quasi eis utilia consulens, fefellit? Nonne ipse contra beatum Iob Deum etiam ipsum prouocauit? Nonne ipse patres illos priscos ad adorandum uitulum, mendacis pertraxit? Nonne ipse Dauidem ad numerandum populum concitauit? Qua ex causa 70. milia hominum ex Israel perierunt? Nonne eorum Iudaei ipsi perfidi memorantur (ut ea taceam quae sacra scriptura refert) quae de ipsius diaboli fallacis eorum doctores scribunt? Quid enim de eo in libro ילמדנו yelamedenu legunt, super illud Gen. 22. c. dictum? Et accepit Abraham ligna holocausti, & super Ishac filium suum posuit, & accepit in manu sua. Et infra, Et ibat ambo pariter. Ibi enim sic scriptum est: Dixit Rabbi Iohanana, Cum ipsi pariter ambularent, uenit satan, stetitque ad dexteram Ishac, & ait ei, O iniuriam passam, filij mulieris iniuriam passam. Quot afflictionibus afflictam mater tua, antequam ei aduenires? Senex iste insanit, & idcirco uadit ad immolandum, uel dilaniandum te. Vertit se ergo Ishac, dixitque patri suo, Pater, uide quid iste mihi dicit: Dixit ei pater eius, Ne re-

spicias in eum. Non enim uenit, nisi ad subuertendum, & profanandum nos. Huiusmodi enim est opus eius à seculo, id est à mūdi initio. Nonne etiam legunt, quæ de eo in libro שבת Sabbath scribuntur? Ibi enim in capite quod incipit, אמר רבי אקיבא Id est, Dixit Rabbi Akiba: Sic dicitur, Quid est quod scriptum est Exo. 32. ca. Et uidit populus, quod tardaret Moses descendere de monte. Congregatus est populus super Aharon, & dixerunt ad eum, Surge fac nobis Deos, qui uadant ante nos, Mosi enim qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, nescimus quid actum fuerit. Non legas בואי שש Bosses, quod est tardare, sed באי שש Bau ses, id est uenerunt sex. Nam quando ascendit Moses in altum, dixit Israeli, In fine 40. dierum in principio sex, ego ueniam. In fine igitur 40. dierum uenit satan, & turbauit mundum, id est induxit maximam in aere tempestatem. Dixitq; Israeli, Vbi est Moses? Dixerunt ei, Ascendit in altum. Ait eis, Iam peruenerunt sex horæ, & nondum uenit. Dixit ergo eis, Mortuus est, & non respexerunt, uel non curauerunt de eo. Ostēdit igitur eis similitudinem feretri eius in nube. Hinc est quod dixerunt ad Aharon, Mosi enim qui fecit nos ascendere de terra Ægypti, nescimus quid actum sit. Et quid consequenter scriptum est? Et dixit eis Aharon, Abrumpite in aures aureas, quæ sunt in auribus uxorū uestrarum. Et reliqua. Et accepit de manu eorum, formauitq; in forma, & fecit uitulum fusorie. Et dixerunt, Isti sunt dii tui Israel. Cum cæteris quæ sequuntur. Hæc traditio. Ex his igitur euidenter apparet, omnem diaboli conatum ac studium erga homines in eo esse, ut eos decipiat ac fallat. Quare satis manifestum est, quàm grandis sit Iudæorum stultitia, quàm ingens insania, quàm immensa uecordia, qui circumcisionem, & sabbatum, ac alia quæ Deus abstulit, & diabolus reddidit, hæcenus seruare non desistunt.

Liber

Liber duodecimus.

De secundo Messia aduentu, de
que in eo futuris.

Quod secundus Messia aduentus circa mundi finem erit. Cap. I.

CAPITULO,

Ut tantisq; arcanis ad primum Messie aduentum spectantibus, quæ hæcenus latuerunt, in antecedentibus, ex Talmud alijsq; Hebræorum libris, per te reseratis, decens nunc profectò est: immo necessarium, ut ad magis contentendam ceruicosam Iudæorum nostri seculi perfidiam, ea quoq; quæ de secundo eius aduentu in ipso Talmud, alijsq; eorum codicibus latitant, patefiant. Primum igitur quod secundus Messia aduentus circa mundi finem futurus sit, non ad redimendum (ut Iudæi ipsi falso opinantur) sed ad iudicandum, per eorum scripturas probari oportet. GAL. Expectant quidem miseri Iudæi, expectant Messia aduentum, non ad iudicandum, sed ad eos (ut ais) redimendū uenturi. Sed nimium certè falluntur. Nam omnes quidem prophetiæ quibus ipsum uenturum expectant: non primum, sed secundum eius aduentum prænunciant, ut illa Danielis, quæ ipsum in nubibus coeli uenturum (ut alibi patuit) 7. cap. prædixit. Illa quoq; Iaelis 3. cap. in qua iuxta omnium expositorum sententiam, Messia aduentus describitur, de secundo eius aduentu loquitur. Quem quidem יום יהוה .i. diem Dei magnum & horribilem appellat. Quod nō nisi de die iudicij à prophetis dici solet. Et quod paulò post subdit, dicēs, וקבצתי את כל הגוים והורדתיים אל עמק יהושפט ושפתי עמם Hoc est, Et congregabo omnes gentes, & adducam eas in uallem Iosaphat, & disceptabo cum eis. Etiam non nisi de die iudicij intelligitur. Item illud Malachia ultimo capite dictum, וזנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא Id est, Ecce ego mittam uobis Eliam prophetam, antequam ueniat dies Dei magnum & horribilis. Non potest nisi de secundo Messia aduentu intelligi. Quod autem secundus Messia aduentus in fine mundi futurus sit, id ueteres Talmudistæ manifestè asserunt. Nam in Beressith Rabba סנה ketanna, id est in

expositione libri Gen. minori super illud 5. cap. eiusdem libri dictum, Hic liber generationum Adæ. Ita dicitur, Hoc est quod scriptum est Isa. 57. cap. *כי לא לעולם אריב ולא לגנח אסצות בי רוח מלפני יעטות ונשמות* Id est, Quoniam non in sempiternum litigabo (supple cum Adam primo) neq; in æternū irascar (scilicet cum generationibus eius) Quia spiritus ex facie mea amiciet, uel induet, uel anxiabit. Et animas ego feci. Rabbi *תנחום* Tanhum dixit in nomine Magistrorū, Nunquā Rex Messias ueniet, nisi creatæ fuerint omnes animæ, quæ creandæ in cogitatione ascenderunt, hoc est quas Deus creandas præuidit. Quæ est huius rei probatio: Illud Isa. 57. c. Et animas ego feci: id est, Propter animas quas ego feci, ueniet Messias. Hæc omnia traditio. Hoc pene idem in Midras coheleth, id est in expositione libri Eccle. hoc modo legitur, *אמרו בשם רב אין מלך המשיח בא עד שיבראו כל הנפשות שעלו* Id est, Dixerunt (supple Magistri) in nomine Rabbi. Non ueniet Rex Messias, donec creentur omnes animæ, quæ præcogitatae sunt creari. Quod quidem non potest nisi in fine mundi fieri. In capitulis quoq; magni Rabbi Elazar, cap. 34. ita dicitur, *חי אני גאם יהיה שאני מעמיד אתכם לעתיד לבא בתחיית המתים ומקבץ אתכם עם כל ישראל* Hoc est, Vivo ego dicit Deus, Qui surgere faciam uos in futuro tempore resurrectionis mortuorum. Et congregabo uos cum uniuerso Israel in terram Israel. Congregationē autem Israel Iudæi non expectant, nisi in Messie aduentu. Cum igitur congregatio hæc tempore resurrectionis futura sit, resurrectio autem tempore iudicij. Sequitur plane, quod Messie aduentus quem Iudæi expectant, iuxta quorundā ueterum Talmudistarum sententiam, tempore iudicij futurus sit. Aut saltem (ut quidam alij Talmudistæ aiunt) ualde prope iudicium. Nam ut habetur in libro Sanhedrin, cap. Helec, Rabbi quidem Elazar dixit, quod *שבעים שנה* Id est, Dies Messie 40. anni. Rabbi autem Elazar alius, Azariæ scilicet filius ait. Quod erunt *שבעים שנה* Hoc est 70. anni. Quamuis & alij ibidem diuersa temporis spacía assignent, omnes tamen in eandem sententiā conueniunt. Demum si omnes priscorum Talmudistarum sententiæ considerantur, tam quæ in eodem cap. Helec, recitantur, quàm quæ alijs in locis, Messie tempus aut iam præterisse (ut in 4. libro de primo eius aduentu latissime probauimus) aut in fine mundi (ut nunc de secundo ipsius aduentu probatum est) futurum designant. Ex his igitur patet, secundum Messie aduentum iuxta antiquorū Iudæorū sententias, in fine mundi futurū esse.

Quod futura sit generalis mortuorum resurrectio. Cap. II.

CAP. **C**um fides catholica firmiter credat, in aduentu secundo Christi resurrecturos esse mortuos. Idcirco ad huius catholice ueritatis confirmationem, atq; ad Iudaicæ perfidiæ confusionē, per

per ueterum Talmudistarum dicta probandum est, & generalem mortuorum resurrectionem quam Sadducæi negant, futuram esse, & mortuos ipsos per Messiam resuscitandos, quod iuniores Iudæorum fallum esse, dicere audent. GAL. Duo mi Capnio me hic per priscas Iudæorum scripturas ostendere hortaris, & generalem scilicet mortuorum resurrectionem futuram esse, & eam per Messiam factum iri. Primum itaq; patet non solum per sacræ scripturæ testimonia, uerum etiam per Talmudistarū dicta. Nam illud quidem Psal. 17. dictum, *אני בצדק אחיה* Hoc est, Ego in iusticia uidebo, uel contemplabor faciem tuam, satiabor cum euigilauerit, uel resurrexerit forma, uel figura, uel imago, uel similitudo tua. Sic exponunt, & præsertim R. Abraham Auen Azra, & R. Selomo. Et R. quidem Abrahā sic dicens, Hæc uisio non est oculi, sed intellectus. Et non uidet uerba, nisi qui animæ sapientiā didicit. R. uero Selomo in glossa sic, Videbo faciē tuam. Sicut dictum est Isa. 52. c. Quia oculo ad oculū uidebunt. Satiabor cum euigilauerit forma, uel figura, uel imago, uel similitudo tua, id est cum euigilauerint mortui de somno suo. In libro quoq; Midras tehilim, super illud Psal. 78. *מה רב טובך אשר צפנת ליראיך* Id est, Et recordatus est, quia caro ipsi, spiritus uadens, & nō reuersurus. Sic legitur, *סברי ראברי דליה מתין חיון דבתי רוח הולך ולא ישוב אלא זה יצר הרע שחולך עמו בשעת מיתה ואינו שב* Id est, Ausi sunt dicere quidam, quod mortui non uiuent, eo quod dicitur, Spiritus uadens, & non reuersurus. Sed hic est iecet hara. i. figmētum malū, siue fomes, qui uadit cū homine in hora mortis, & nō reuertet cum eo in hora qua resurgēt mortui. In libro insup Elle hadeuarim rabba. i. in cōmētarijs libri Deu. ita dicit, *רבן סימאי אומר כל בריה שנבראו מן השמים נפשו וגופן מן השמים וכל שיבראו מן הארץ נפשו וגופן מן הארץ לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלה שנאמר אני אמרתי אלהים אתם וגומר לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מטה שנאמר אבן באים תמותהון וכן היה רבי סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחיית המתים אלא שאין בני נח לדרוש שנאמר יקרא אל השמים מעל וגומר יקרא אל השמים מעל ונשמתהו אל הארץ לרין עמו זה תגות מי ריין עמו ומניין שאין מוכר אלא בתחיית המתים שנאמר מארבע רוחות בא הרוח בי שם יהוה אקרא ומצינו שלא הזכיר פרשה שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחר דבר ממי למד מכלאני חרות שאין מוכירין את השם אלא לאחר שלש קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות* Hoc est, Rabbi Simai dixit, Omnium creaturarum quæ de caelo creatæ sunt, anima & corpus ad cælum pertinent. Creaturarum uero quæ de terra creatæ sunt, anima & corpus ad terram attinent. Si itaq; obseruat homo legem, ac uoluntatem patris sui, qui in cœlis est, efficitur absq; dubio de numero creaturarum supernarum. Sicut scriptum est, Ego dixi Dñs estis. Atqui si non obseruat legem, ac uoluntatem patris sui, qui in cœlis est, efficitur de numero creaturarum inferiorum. Sicut scriptum est, Profectō sicut Adam

moriemini. Quapropter dictum est à R. Simai, non extare aliquod capitulum scripturæ, in quo non fiet mentio de resurrectione mortuorū, tam & si uis nostra nō possit illud penetrare. Et hoc est quod scriptum est, Vocabit cælum desuper, & terram, ad iudicandum populum suum. Vocabit cælum desuper, hæc est anima. Et terrā, hoc est corpus. Quis iudicabit ipsum? Et unde habemus, quod non sit uerbū aliquod in scriptura quod non loquatur, de resurrectione mortuorum? Vbi dictum est, A quatuor uentis ueniet spiritus, quoniam nomen Dei inuocabo. Repertum est autem in commentarijs iudicum, quod non memorauit Moses nomen Domini, nisi post unum & uiginti uerba. Sed à quo dicit hoc? Ab angelis ministrantibus. Quando quidem angeli ipsi ministrantes non commemorant Dei nomen, nisi post trinam sanctitatem. Quemadmodum dictum est, Vocabit hunc & illum, & dicet, Sanctus, sanctus, sanctus, Deus exercituum. Ex his omnibus priscorū Iudæorū dictis manifestè liquet, generalē mortuorū resurrectionē futurā fuisse.

Quod generalis mortuorum resurrectio in fine mundi futura, per Messiam fiet.
Caput III.

CAPNIO,

Aterū igitur quod scilicet generalis hæc resurrectio per Messiam fieri debeat, nunc te probare oportet. GAL. Id quoque multipliciter probari potest. Et primo quidem per glossam libri Gen. super illud 2. cap. eiusdem libri, Et germinare fecit Dominus Deus de terra omne lignum. Sic enim ibi ad uerbum dicitur, Hoc est quod scriptum est Psal. 31. *מה רב טובך אשר צפנת ליראך*. Id est, Quam multum bonum quod recondisti timentibus te. Et infra in eadem glo. Hebraica, ita dicit, Omnes patres, & iusti, tribus, & Moses, & Aharon, & Dauid, & Selomo, omnesque Reges domus Dauid, & omnes prophetæ dicent ad Melliam, Finis prope est, ad te pertinet, ut uiuifices nos. Sicut dictum est Hoseæ 6. cap. *יתנו מיומים ביום השלישי יקומו ונחיהם*. Id est, Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos, & uiuemus ante faciem eius. Koras quoque & cōcio eius, atque Absalom uenient ad eum, & dicent. Vtquoque finis mirabilium? Et quando redibis, & uiuificabis nos? Sic dictum est Psal. 85. *הלעולם האנה בנו המשרד*. Id est, Nunquid in seculum uel in perpetuum irascaris in nos, extends iram tuam in generatione & generationem? Nonne tu reuertens uiuificabis nos, & populus tuus lætabitur in te? Hæc traditio. Ex qua manifestè liquet, quod ad Messiam spectat mortuorum uiuificatio atque resurrectio, & quod ipse in mundi fine ad iudicandum omnes homines uenturus sit. In Midras quoque tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. 93. dictū, *גבון בסתר מים*. Hoc est, Preparatus thronus tuus ex tunc.

Sic

Sic dicit, Messias ascendit in montem Dei sancti & benedicti ante mundi creationem. Quemadmodum dictum est Psal. 72. *לפני שמש יבון שמו*. i. Ante solem yinnon. i. genitus, uel filiabit, uel nasci faciet, fuit nomen eius. Quia futurū est, ut ipse יבין yannin. i. filiet, uel nasci faciat omnes dormientes in puluere. Dixit R. Rahmon, Dormiētes in puluere sunt mortui. Iuxta illud Dan. 12. c. dictū, *ורבים מישני ארבות עפר יקיצו אלה לחיי*. i. Et multi ex dormiētibus in terræ puluere euigilabunt, alij ad uitam eternā, alij ad opprobriū, & ad uermiculatōnem sempiternā. Super illud quoque Psal. 3. dictū, *אני שכבתי ואישנה*. Id est, Ego accubui, pro accubabo, & dormiā, & resurrexi, uel euigilauī, pro resurgā uel euigilabo, quoniā deus suscipiet me, scilicet per manus Messia, ut dicit ibidē Midras. i. glossa. Cabalisticæ quoque hoc sæpe fatentur. Nam ut cætera eorum de hac re dicta taceam, ea tantum referam quæ ex fragmētis Cabalisticis hoc modo habentur, *וירוע כי ביד מטטרון תחת המותים וכן אמר לפנים ושפט בצדק וליה והוביה במישור לענוי ארץ ותכת ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ומית רשע הורה על יד הנביא כי לא ילחם ביריו אלא בבחשם וכל אשר יכרז וכרז וכל אשר יאור וואר כי אין ליחות מעצור להשיע כרב או במעט שלא יצטרך לקבץ מלחמה מתחלתו גם לא כהרב ובחנית יהושיע יהיה לא באכורת חסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה ורצה יהיה את ויראיו את המיחלים לחסור אשרי כל חובי לו ותמצא אמרו בשבט פיו היא אות פי הגבורה פיו ורוח שפתיו חצי השם נכלל הכמה*. Hoc est, Cōstat in manu Matatron positam esse uiuificationem mortuorū. Sicut scriptum est Isa. 11. c. Et iudicabit in iusticia pauperes, & corripiet in æquitate mansuetis terre, & percutiet terram uirga oris sui, & spiritus labiorum suorum interficiet impiū. Ostendit hoc loco propheta, quod non sit bellum gesturus manibus suis proprijs, sed uirtute diuina. Et quod omnia quæ benedicet erunt benedicta, & omnia quæ maledicet, maledicta erunt. Quoniam non mutabit Deus siue augendo siue diminuen- do salutem quam ipse operabitur. Hinc etiam docemur, quod non erit ei necessarium mouere bellum. Quoniā Deus præstat salutem non ense, aut lancea. Sicut dictum est Psal. 147. *Nō in fortitudine equi est uoluntas eius, neque in tybijs uiri beneplacitum est ei. Voluntas Dei est ad timētes eum, & qui sperant in misericordia eius. Beati omnes qui sperant in eo. Et repertū est, in eo quod dicit, uirga oris sui, quod os est signū potentie diuine. In eo uero quod ait, פיו ורוח שפתיו. i. oris sui, & spiritu oris sui, cōtinent medietas nominis dei. Et cōprehēdit sapiētiam, intelligētiam, & sciētiam. Et ut dicūt sapiētes, tria hæc dabunt regi Messia. Vtinā cito ueniat diebus nostris. Hæc ibi. In quibus inter cætera notatu digna, quæ ponunt de Messia, dicit in potestate ipsius positā esse mortuorū resurrectionē. Ex his igitur omnibusque dicta sunt, palā ostēsum est, generalē mortuorū resurrectionē in fine mūdi futurā, per Messiam factū iri. Vnde dictum ueri*

Talmudistæ, qui ait 1. Cor. 15. cap. Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur.

Quod post generalem resurrectionem omnes homines uno lingua loquentur idiomate, & quod erit illud. Caput 111.

CAPNIO,

SEphonias propheta de aduentu Messie ad iudicium loquens, quod post resurrectionem generalem fiet, dicit labium electum ad omnes homines conuertendum, ac reducendum esse. Ait enim sic tertio capite, לכן חבר לי נאם יהוה ליום קומי לער בי משפטי לאסת גרים לקבצי במלכות לשפר עליהם ועמי כל חרון אפי בי באש קנאתי האכל כל הארץ : כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא בלם בשם יהוה לעבדו שבם אחר : Hoc est, Expectate me, ait Deus, in die resurrectionis meae in futurum. Quia iudicium meum, ut congregem gentes, ut colligam Regna, ad effundendum super eos indignationem meam, omnem iram nasi mei. Quoniam in igne zeli mei deuorabitur uniuersa terra. Quia tunc conuertam ad populos labium electum. Vt inuocent omnes in nomine Dei, & colant eum humero uno. Hæc ille. Vbi Midras, id est glossa ait, Humero uno, id est parte una. Sicut dictum est Gen. 48. cap. וראוי נתתי לך שבם אחר. Id est, Et ego dedi tibi humerum unum, id est partem unam. Cum ergo propheta dicit uoce Dei, Conuertam ad populos labium electum. Quid per labium hoc electum intelligitur? Quod uel est labium istud quod Dominus elegit ad inuocandum nomē suum, atque ad colendum se ab omnibus gentibus humero uno, id est parte una? GAL. Hac in re uarij uaria dicunt. Quidam enim aiunt, labium hoc electum Græcam esse linguam, quam Dominus elegit, ut in ea nomen suum inuocetur, atque per eam ipse colatur. Nam nouum quidem testamentum (præter Matthæi euangelium) totum in lingua Græca scriptum fuit, totaque primitiua ecclesia in lingua Græca fundata est. Cuius quidem rei nomen ipsum Christianorum maximum est indicium. *ἡ εὐαγγελία* enim à quo Christiani dicunt, Græcū est nomē. Neque hoc solū, sed ipsa quoque nomina siue dignitatū, siue officiorū, quæ ad rem Christianā spectant, ac Dei cultū cōcernunt, omnia ferè Græca sunt, ut Ecclesia, Papa, Patriarcha, Archiepiscopus, Episcopus, Presbyter, Diaconus, Hypodiaconus, Acolytus, clericus, laicus, & reliqua id genus. Quapropter linguā Græcā ipsam à Deo electā fuisse dicunt, ut in ea passim per orbē & nomen suum inuocaret, & ipse à cunctis coleret. Vnde & Messias ipse Dei filius ab uniuersis gentibus hucusque Græco nomine Christus dicitur.

Alij uero labium hoc electum Latinā affirmant esse linguā. Qua plurimæ Regiones ut Italia, Germania, Pannonia, Gallia, Hispania, & ple-

ræque

ræque aliæ nationes & nomen Domini inuocant, & ipsum Deū colunt. Ideo signanter dominus in præmissis prophete uerbis nō uniuersaliter ad omnes, sed ad populos labium hoc electū se cōuersurum dixit. Non enim omnes populi qui Christū confitentur, lingua Latina à Deo electa nomen Domini inuocant, aut ipsum colunt, sed aliqui duntaxat. Quod per id quod sequitur manifestius exprimitur: dum dicitur, Humero uno. Nonne & hoc plane impletū est? Quicumque enim lingua Latina siue Romana nomen Domini inuocant, omnes in unius summi Pontificis humero & autoritate inuocant. Ab ipso enim canonicas subeunt pœnas, ab ipso & absolutionis tam earūdem pœnarum quam peccatorum obtinent beneficium. Et secundum ipsius quoque leges ac statuta Deum colunt, dum iuxta ritum Romane ecclesie quæ cunctarū ecclesiarum & Domina est & magistra, ac iuxta Romani Pontificis sanctiones, qui Christi uicarius est, ac Dei uicem gerit, & rem diuinam faciunt, & sacra persoluunt officia. Talmudistæ autem labium hoc electum Hebraicam linguam esse asserunt. Quod eam Deus præ ceteris elegerit: qua & patribus loqueretur, & legem suam daret. Quare legem ipsam, arcanaque pene omnia prophetis reuelata, ea lingua scribi uoluit. Vnde & ipsam peculiari uocabulo sanctā uocant. Eas ob res tunc iuxta propheticum uaticinium Dominum ipsum ad populos labium electum ad uocandum nomen suum, & ad se colendum humero uno conuersurum aiunt, cum omnes gentes per Messiam saluandæ, humero uno, id est sub uno ipsius Messie Regno, Deum ipsum Hebraica lingua laudabunt. Quod post resurrectionem generalem in electis adimplebitur. Quemadmodum enim ante linguarum diuisionem in turri Babel factā, uniuersa terra unius erat labij. Ita in resurrectione generali omnes homines una loquentur lingua, Hebraica scilicet qua primi parētes in paradiso loquebantur, & qua electi omnes in statu innocentie locuti fuissent, si ipsi primi parentes in gratia Dei stetissent. Et hæc quidem opinio magis literè consonat. Propheta enim in eisdem uerbis non de primo Messie aduentu, sed de secundo loquitur, cum scilicet ad iudicandum ueniet. Quod per Rabbi Ionathæ Targum liquidius patet, qui hæc ipsa prophete uerba ita in Chaldeum uertit atque exposuit, בכן סברי לומר אמר יהוה ליום אהגליותי. Hoc est, Propter hoc expectate uerbum meum ait Deus in die ostensionis meæ ad iudicandum. Et infra, באש פורענותי יסופון כל רשיעי ארעא. Id est, Quia in igne uindictæ meæ confumentur omnes impij terre. Cum autem Messias sit uerbum Dei (ut in superioribus ostendimus) manifestum est, quod Messias ipse in fine mundi uenturus sit ad iudicandum. Ex quo aperte liquet Se-

phoniam prophetam in prædictis uerbis de secundo Messie aduentu fuisse locutum. Quod erat probandum.

Quod

Opinio Græcorum.

Opinio Latinorum.

Quod generale iudicium per Messiam fiet, qui in forma humana gloriosa iudicaturus est.
Caput v.

CAPITULO,

Atetur, & credit indubitanter uniuersa Christianorum Ecclesia, Christum Dominum nostrum uiuorum & mortuorum iudicem futurum, ipsumque in forma humana gloriosa ad iudicandum uenturum. Vt igitur magis adhuc iuniorum Iudæorum conuincatur perfidia, per eorum scripturas probare debes. Quod Messias uniuersale iudicium in fine mundi futurum, facturum sit, atque in forma humana gloriosa ad iudicandum uenturus. GAL. Vniuersale quidem iudicium in fine mundi per Messiam fieri debere, per id quod in antiqua Beressith Rabba, id est in expositione libri Gene. legitur, maxime patet. Ibi enim super illud 49. c. eiusdem libri, Donec ueniat Silo. Ita dicitur, Hic est Messias. Et ad eum congregabunt se gentes. Quia ipse erit iudicans uniuersum mundum. Et hoc est quod scriptum est Micheæ quarto capite, וְשַׁפֵּט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹבִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִּים Hoc est, Et iudicabit inter populos multos, & arguet gentes robustas. Et etiam dictum est Isaïæ 9. cap. וְשַׁפֵּט בְּצֶדֶק רַלִּים וְהוֹבִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעֵנֵי אֲרִץ וְהָבֵא אֲרֶץ בְּשֶׁבֶט מִיָּד וּבְרוּחַ שְׁפָתַי יִמְיָת רִשְׁעִים Id est, Et iudicabit in iusticia pauperes, & arguet in æquitate malsuetis terræ. Et percutiet terram uirga oris sui. Et in spiritu labiorum suorum interficiet impium. Hæc omnia traditio. Quod autem in forma humana gloriosa iudicaturus sit, habetur apud Daniele septimo capite, sic dicentem, הוּא הָיִיתָ כְּחֹזֵי לִילִיָּא וְאַדּוּ עִם עֲנָנֵי שְׁמַיָּא בְּבֵר אִנְשׁ אַתָּה הוּא וְעַד עֵתִיק יוֹמֵיָא מוֹטָה וְקוֹמֵתִי הַקְּרֹבֹתִי וְלִיָּה יִחַב שְׁלֹטֵן וְיִקְר וּמַלְכוּ וְכַל עֲמֻמֵּיָא אֲמֵיָא וְלִשְׁנֵיָא לֵא יַפְלֹחֵן שְׁלֹטֵנִיָּה שְׁלֹטֵן עֲלֵם דִּי לֹא יַעֲרָה וּמַלְכוּתָהּ דִּילָא תִּהְיֵבֵל Hoc est, Videns sui in uisione noctis. Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniens erat, & usque ad antiquum dierum peruenit, & coram eo obtulerunt illum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & Regnum. Et omnes populi, tribus, & linguæ ei seruient. Potestas eius, potestas æterna, & Regnum eius quod non corrumpetur. Rabbi autem Abraham Auen Azra super Daniele hoc in loco dicit, quod Rabbi Iehosuas dixit, hunc quasi filium hominis esse Messiam, & quod optime dixit, Quod Rabbi quoque Selomo confirmat, dicens in glossa super uerbum illud, Quasi filius hominis, ipsum esse Regem Messiam. Quod autem Daniel in præmissis uerbis de secundo Messie aduentu loquatur, ex eo potissimum patet, quod in primo aduentu cum humilitate & paupertate uenturus erat, ut in antecedentibus latissime patuit. In secundo uero uenturus est cum maiestate & gloria, ut uerba ipsa Danielis aperte insinuant. Quod præcedentia quoque atque subsequenta in eodem capite, palam ostendunt. Prædictis siquidem uerbis præmisit

præmisit dicens, הוּא הָיִיתָ עַד דִּי בְרִסְתָּן רַמְיָו וְעֵתִיק יוֹמֵיָא יְתִיב Hoc est, Videns sui donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Et post pauca inquit, הוּא יִבְנֵה עִירִי וְגַלְוָתִי יִשְׁלַח Id est, Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Libri, hoc est conscientie singulorum, quæ omnibus patebunt. Deinde paucis interiectis, subdit supradicta uerba, Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniens erat: cum reliquis. In Midras quoque rehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. 118. יְהוָה לִי יְהוָה לִי בְּעֹרֵי וְאֲנִי אֲרָחָה בְּשׁוֹנֵיָא Hoc est, Deus mihi in adiutoribus meis, uel in adiutores meos, & ego despiciam odientes me. Vel, & ego uidebo, uel timebo inimicos meos. Sic ad uerbum dicitur, Simile est hoc filiis hominum. Qui ueniens ad iudicium apud tribunal, pertimescebant iudicium. Dictumque est eis, Ne timeatis, neque grauetis cor uestrum. Sic enim est futurum, ut Israel stet in iudicio coram Deo sancto & benedicto, & ipsi quidem pertimescent, angeli uero ministrum dicent eis, Ne timeatis, neque pauetis, neque terreamini. Filius quippe ciuitatis uestre est. Sicut dictum est Isa. 45. cap. הוּא יִבְנֵה עִירִי וְגַלְוָתִי יִשְׁלַח Id est, Ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam emittet. Iterum dicent eis, Ne timeatis iudicium. Nonne recognoscitis eum, scilicet iudicem? kerobchem, id est propinquus, uel consanguineus uester est. Sicut dictum est Psal. 149. לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קְרֹבֵי הַלְלוּיָהּ Hoc est, Filii Israel, populo propinquo, uel consanguineo suo, halleluia, id est laudate Deum. Adhuc rursus dicent eis, Ne timeatis à iudicio. Frater enim uester est. Sicut dictum est Psal. 122. לְמַעַן אֲחֵי וְרֵעֵי אֲרֻבְרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ Id est, Propter fratres meos, uel socios, uel amicos meos, loquar nunc pacem in te. Maxime autem uos non oportet timere, quia pater uester est. Sicut dictum est Deut. 32. cap. הֲלוֹא הוּא אֲבִירִי קִנְיָן Hoc est, Nonne ipse est pater tuus, possessor tuus, uel emptor tuus? Hæc omnia traditio. Ex omnibus his manifestè liquet, Messiam Deum & hominem iudicium uniuersale in fine mundi facturum esse, atque in forma humana cum gloria & maiestate ad iudicandum uenturum.

De æterno præmio, quod iusti post uniuersale iudicium sunt habituri.
Caput vi.

CAPITULO,

Quoniam in uniuersali iudicio unusquisque pro suis meritis propriam mercedem accipiet, idcirco non ab re, ad confutandam erroris iuniorum Iudæorum impietatem, qui bonorum operum mercedem in præsentibus duntaxat uita, se accepturos, & sperant & asserunt, de æterno præmio, quod post uniuersale iudicium iusti habituri sunt, aliquid iuxta ueterum ipsorum sententias, hic dicendum esset. GAL. Multa quidem hac de re ex eorum scripturis adduci possent. Sed

Sed duo tantum ipse afferam, quæ ipsi minime negare possunt. Primum quidem est, quod in libro Siniotha desiphra, id est cælati pudoris, his uerbis scriptum legitur, זכאון אינון צרוקיא רמשלפין, נשמתהון מוהאי גופא קרושא ואקרי ארם דבליל כולא אחר דעטרין וכתרין קרושין מתחברין תמן בצרורא דאבלא זכאון אינון צרוקיא רבל הני מני קרושין דאהאמרו ברוח קרושא עילאת רוח רבל רוחין קרושין איהבלילן ביה רוח דעילאין ותהאון צייתין ליה זכאון אהון מאריהון דמדין מחצרי הסלא דמליין תילין תרעין ותסתבלון ביה ותדעון למאריהון אפיז כאפיז עינא בעינא וכתני מילי תהון לעלמא דאתי היינון חא דכתיב וירעת היום ותשבות אל לכבוד ביהיהות

Hoc est, Puri siue qui meruerunt præmiū, sunt iusti illi, qui recuperauerunt animas suas mediante corpore illo sanctissimo, quod uocatur homo, quod implet totam terram, & donatur corona ab illis. Accipiunt uero & coronam sancti, atq; coniunguntur ibi in illa scilicet caterua in qua conueniunt. Puri, siue merentes, iusti isti quos appellat sanctos, sunt commorantes cum spiritu sancto altissimo. Spiritus hic est in quo clauduntur omnes sancti spiritus, spiritus superiorum & inferiorum. Exceperunt autem ipsum puri illi & benemeriti, dominum eorum, dominumq; dominorum, in agro illo, qui arboribus plenus est, fecerunt sui notitiam, & acceperunt intellectum ab eo, & uicissim cum eorum domino se cognouerunt, facies per faciem, & oculus per oculus. Et huius rei gratia meruerunt præmium in futuro seculo. Et hoc est quod scriptum est, Et cognosces hodie reuersus ad cor tuum, quod Dominus ipse est Deus in cælis desuper, & in terra deorsum non sit præter eum. Hæc ibi. Alterū uero habetur in libro Midras tehilim, super illud Psalmi undecimo, *Id est, Quoniam iustus Deus iustitias dilexit, recti uidebunt faciem eius.* Sic enim ibi dicitur, דבר אחר יחזו פנימו אילו צרוקים שכן נאמר והמשכילים יחזירו בוחר חרוקיע שחם עתידין להיות מאריין פניחן כחמה ולכנה כרוקיע וכניכנים בכרוקים בשושנים ובלפידים כחמה שנאמר בצאת השמש בגבורתו בלכנה שנאמר כירח יפון עלם כרוקיע שנאמר בוחר חרוקיע ככוכבים שנאמר ומצויקי הרבים ככוכבים בכרוקים שנאמר בכרוקים ירנצון בשושנים שנאמר למנצח על שושנים בלפידים שנאמר ומראיתם בלפידים בת ראשונה לפני המלך יושבת ורואה את המלך ואת פניו שנאמר ישבר ושרים את פניו ואומר ישר יחזו פנימו בת שניה אימרת אשרי יושבי ביתך שלישות מי יעלה כתר יהיה רביעית אשרי הכתר ותקרב חמושית מי יגור כאהלך ששית מי ישכון כהר קרשד שביעית ומי יקום במקום קרשו וכל בת וכת יש לו מדור בגן עדן ובגורן שבע בתי דירות נגיהנם לרשעים ואלו חן שאול ואברון גיא רימה צלמות ארץ החתית וארץ ציה חרי שבע בתי דירות לרשעים *Id est, Sermo alius. Videbunt faciem eius. Hi sunt iusti de quibus dictum est Danielis duodecimo capite, Et intelligentes splendebunt, sicut splendor cæli. Futurum siquidem est, ut facies iustorum fulgeant tanquam sol, tanquam*

tanquam lampades. Tāquam sol, sicut dictum est Iudicū 5. Sicut egres-
sus solis in fortitudine sua. Tāquam luna, sicut dictum est Psal. 85. Sicut
luna præparata in æternum. Tāquam cælum, sicut dictum est Dan. 12.
Velut splendor cœli. Tanquam stellæ, sicut dictum est Dan. 12. Et iusti
splendescunt ut stellæ. Tanquam fulgura, sicut dictum est Nahum 2.
Ut fulgura discurrant. Tanquam lilia, sicut dictum est in Psal. Victori
super lilijis. Tanquam lampades, sicut dictum est Nahum 2. Visio eorū
tanquam lampadarum. Prima diuersitas est eorum qui ante faciem Re-
gis habitant, & intuentur Regem & faciem eius. Sicut dictum est, Ha-
bitabunt recti coram facie tua. Et dictum quoq; est, Recti uidebunt fa-
ciem eius. Secunda diuersitas est eorum de quibus dicunt, Beati qui
habitant in domo tua. Tertia eorum de quibus aiunt, Quis ascendet in
montem Dei? Quarta de quibus dicitur, Beatus quem elegisti, & ap-
propinquasti. Quinta de quibus dicitur, Deus quis hospitabitur in ta-
bernaculo tuo? Sexta de quibus dicitur, Quis habitabit in monte san-
cto tuo? Septima de quibus dicitur, Et quis surget in loco sancto eius?
Quælibet autem harum diuersitatum habet mansionem per se in para-
diso deliciarum. Et contra septem quoque habentur mansiones in ge-
henna pro impijs. Et sunt istæ: Seol, id est infernus: abadon, id est per-
ditio: ghe, id est uallis uel profundum: dima, id est taciturnitas: zalma-
ueth, id est umbra mortis: erez tachtith, id est terra inferior: & erez
czia, id est terra sitiens. Hæ sunt septem māsiones impiorum, & septem
iustorum. Cuilibet autem iuxta opera eorum, domus mansionum ipso-
rum. Hactenus traditio. Ex præmissis igitur duabus traditionibus satis
aperte ostenditur, iustorum præmium quod habituri sunt post uni-
uersale iudicium.

*Quod ipsemet Messias post uniuersale iudicium, erit æterna mer-
ces, & præmium iustorum. Caput VII.*

CAPNIO,

M Vm Isaias de Messia aduentu ad iudicium loquens, ita qua-
dragesimo capite ait, הנה ארני יהיה בחזק יבוא ורעי משלה לו הנה שברו אהו ופעלתו לפניו : ברעה עררו ירעה בזרעו יסבץ טלאים
Hoc est, Ecce Dominus Deus in fortitudine ueniet, & brachium eius
dominans cum eo. Ecce merces eius cum eo, & opus eius coram ipso.
Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos.
Quid erit hæc merces cum eo, de qua propheta loquitur? GAL. Ip-
semet Messias. Qui erit æterna merces & præmium iustorum, tam se-
cundum diuinitatem, quàm secundum humanitatem. Quocirca Rab-
bi Ionathan uerba hæc ita Chaldaicè transtulit, הא יהיה אלהים בתקוה אתגלי ותקוה דרע גבורתה שלטא סרמוהי הא אגר עברי מימריה עמיה רבל
ff

עובריהוון גלו סרמורו ברעיא דערוריה רעי בורעיה מבוויש אמרון Id est, Ecce Dominus Deus in fortitudine reuelabitur, & fortitudo brachij roboris eius cum eo. Ecce merces facientium uerbum eius cum eo. Quia omnia opera eorum, manifesta coram eo. Sicut pastor qui gregem suum pascit, in brachio congregabit agnos. Glossa autem Rabbi Selomonis super hæc prophetæ uerba, sic dicit, Ecce merces eius præparata cum eo iustis. Et opus eius, id est merces operis quæ daturus est eis. Messiam autem ipsam esse debere futuram iustorum mercedem ac præmium, id præsci quoque Talmudistæ apertissime tradiderunt. Nam in libro qui סדר עולם Seder olam, id est ordo mundi dicitur, sic ad uerbum legitur, Scriptum est Dan. 2. cap. ירע מה בחשוכא ונתורא עמיה שורה Hoc est, Nouit quid in tenebris est, & lux cū eo est. Nouit (inquit) quid in tenebris est (Hæc est perpetua impiorum poena in gehenna) Et lux cum eo est. (Hæc est donatio mercedis iustorum in futuro seculo) Hæc ibi. Quod autem hæc lux, quæ est futurum iustorum præmium siue merces, sit Messias ipse, in Beressith קטנה ketanna, id est in expositione libri Gen. minori, manifestè habetur, cum super illud 1. eiusdem libri dictum, In principio creauit Deus cælum & terram, cum reliquis. Sic dicitur, Dixit Rabbi Abba, Scriptum est Dan. 2. ca. Et lux cum eo est. Hæc lux est Rex Messias. Hæc traditio. Ex his liquidò patet, ipsum et Messiam futurum esse æternam iustorum mercedem ac præmium. Confirmatur autem hæc Talmudistarum sententia & per illud Gen. 15. cap. dictum, אל תירא אברם אנכי מאן לך שכר הרבה מאד Id est, Non timeas Abram: Ego ero scutum tuum, & merces tua multa ualde. Eapropter ipse dixit Ioannis decimo capite, Ego sum hostium, per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Pascua æternæ scilicet beatitudinis, inueniet in me (supple) intus & foris. Intus per claræ diuinitatis uisionem, perfectamque fruitionem: foris, per gloriosæ humanitatis intuitionem. Et hoc est, quod dixit, Et ingredietur, & egredietur.

Pro totius operis conclusione, proque authoris excusatione, ac pro multarum dictionum Hebraicarum, quæ apud nos uitiata habentur, castigatione. Caput ultimum, præ cæteris notandum.

GALATINVS,

Næc sunt Capnio & Hogoftrate, catholicæ ueritatis arcana, quæ in hoc opere, ad Dei optimi maximi honorè ac laudem, ad orthodoxæ fidei confirmationè, ad uniuersalis ecclesiæ decus, ad Christianæ reipub. utilitatè, ad omniumque animarum salutè, ex Talmudicis, et Cabalisticis, aliisque Hebræorum libris, uelut è sentibus rosas, pro uestræ

uestre disputationis fundamento (diuina auxiliante ope) excerpfit, atque in hos duodecim libros quasi in fasciculos collegi. Vt ex ipsis facile perspici posset, quid de Talmud censendum sit, de quo tandiu inter uos disceptatum est. In alio siquidem opere, quod in sex distinctum libros, iuxta articulorum Hogoftrati distinctionem, propèdiem (Deo fauente) me in lucem æditurū spero, amplissimus dabitur uobis disputandi locus. Vt tandem articulis ipsis solerter discussis, rationibusque utriusque uestrum diligenter auditis, ueritas ipsa quam tanto studio quæritis, luculentius determinata pateat. Nunc autem id à uobis exoratum uelim, ut siquid uobis hoc in opere minus rectè à me dictum, uisum sit, illud mihi amicè pandatis. Cum euim ad conficiendum tantum opus, ad quod (ut uerum fatear) uix tota hominis ætas satis fuisset, non nisi annus cum dimidio mihi datus fuerit, uereor admodum, ne ob nimiam celeritatem, me multa secus quam decuerit, dicere obtigerit. Quare paratus sum, sapientum amicorum iudicio, cuncta à me minus bene dicta emendare, ac ubi opus est, reuocare. HOG. Quæ in hoc opere Galatine dixisti, mihi quidem omnia præter unum, bene dicta uidentur. GAL. Dicamabo, quid unum illud est? HOG. Te in plurimis communem scribendi proferendique modum non seruasse. Nam alia quidem quæ aspirationem respuunt, cum aspiratione scripta protulisti: alia uerò longè aliter quam usus obtinuit, scripta pronunciaisti. GAL. Quæ nam sint ista, quæso edisere. HOG. Quæ igitur præter usitatum scribendi morem, cum aspiratione scripta retulisti, multa profectò sunt, sed præsertim hæc: Heua, Habel, Hanna, Iohannes, Halleluia. Quæ autem præter nostræ orthographiæ legem, scripta pronunciaisti, quamuis multa quoque sint, hæc tamen inter cætera uidentur præcipua: Hanoch, Methufelas, Noas, Peres, Moses, Iehosuas, Pinhas, Semuel, Selomo, Sealthiel, Iehoiakim, Hoseas, Bathseba, Eliseba, Amora. Quæ tamen à nostris Enoch, Mathusalem, Noe, Phares, Moyse, Iosue, Phinees, Samuel, Salomon, Salathiel, Ioakim, Osee, Bersabea, Elizabeth, Gomorra, passim & scribi & pronuciari solent. Quapropter te à multis carptum iri, haudquaquam dubito. GAL. Quos me propterea carpturos putas, eos rogo atque obsecro, Ne me prius accusare uelint, quam rationem qua id fecerim audiant. Eam ob rem & te, & eos scire uelim, nostræ æditionis authorem, Græcam editionem imitatus, sicuti in multis sensum alium, à ueritate Hebraica penitus abhorrentem, traduxit. Ita quoque infinita penè uocabulà corrupte ac deprauate transtulit. Quæ cum non Græca, sed Hebraica sint, in ipsis non Græcos, sed Hebræos sequi debemus. Et potissimum in ijs, ex quorum literaturæ uariatione, sequitur significationis uariatio: cuiusmodi sunt quæ in hoc opere præ cæteris castigare curauim. Quæcumque igitur per literam he, aut heth apud Hebræos scribuntur, cum aspiratione

Prima regula.

apud nos scribenda sunt. Neque enim eorum opinioni assentio, qui heth dafix, & he psili Græcorum prosodij comparantes, ea duntaxat cum aspiratione apud nos scribi debere aiunt, quæ per heth apud Hebræos scribi contingit. Tum quia in Hebraicis (ut dixi) dictionibus, non Græcorum, sed Hebræorum (quantum nostræ literæ patiunt) orthographia seruanda est. Tum etiã, quia & si heth fortis sit aspiratio, & he lenis, utraq; tamen litera apud eos aspiratio est. Eam ob rem ubicunq; apud illos siue heth, siue he ponat, ibidẽ apud nos aspiratio ponenda est, præter quæ in calce dictionum, cum nostra aspiratio nusquam finalis esse possit, nisi in quibusdam interiectionibus tantum. Quocirca non parum errant, qui Heua, Habel, Hanna, Ioannes, Halleluia sine aspiratione scribunt, cum hæc apud Hebræos uel per heth, uel per he scribi soleant. Nam Heua quidem per heth apud eos scribitur, sic חוה hauah, cum à uerbo חיה haia, quod uiuere significat, deriuetur, iod in uau mutata. Vnde Heua (teste scriptura sacra) mater uiuentium interpretatur. Hanna etiam per heth scribitur, ita חנה Hannah, cum à nomine חן hen, quod idem est quod gratia, deueniat. Ioannes quoque apud eos per heth scribitur, sic יוחנן Iohanã. Cõponitur enim à nomine Dei Ἰωάννης ἰουάννης, quod est יהוה, & à nomine חן hen, quod est gratia. Idcirco Ioannes Dei gratia interpretatur. Habel autem apud eos per he scribitur, descendit enim à uerbo חבל habal, quod idem est quod euanuit. Halleluia similiter per he scribitur, hoc modo הללויא halleluia, sunt namque duæ dictiones. Prima est הלל hallelu, quod est imperatiui modi & secundæ personæ pluralis numeri huius uerbi הלל hillel, quod idem est quod laudauit. Secunda est יהיה yah, quod est unum de diuinis nominibus, & Deum siue Dominum significat. Inde halleluia, quod laudate Deum, uel Dominum, in nostrã uertitur linguã. Ex prædictis igitur palam liquet, non solùm hæc, uerum cetera quoque omnia, quæ tam per heth, quæ per he apud Hebræos scripta habentur, cum aspiratione apud nos scribenda esse. Nam & in his, & in reliquis omnibus Hebraicis dictionibus, Hebraicus tum scribendi, tum proferendi modus, semper à nobis (quoad literis nostris fieri potest) seruandus est. Alioqui eadem dictione non idem omnino apud nos significatum retineret, quod apud illos habet. Hinc est, quod (ut non nisi ea ex multis exempli gratia afferam, quæ ipse attulisti) non Henoch sed Hanoch, non Mathusalem sed Methuselas penultima syllaba producta, non Noe sed Noas, non Phares sed Peres, non Moyse sed Moses, non Iosue sed Iehosuas penultima producta, non Phinees sed Pinhas, non Samuel sed Semuel, non Salomon sed Selomo, non Salathiel sed Sealthiel, non Ioakim sed Iehoiakim, non Osee sed Hoseas penultima producta, non Bersabee sed Bathseba penultima etiam producta, non Elisabeth sed Eliseba penultima itidem producta, non Gomorra sed Amorra, & scribere, & pronunciare deberemus, cum sic ea Hebræi & scri-

Secunda regula.

bant

Tertia regula.

bant & pronũcient. Licet autem hæc literæ, he, heth, ain, cum tam in his, quàm in cæteris masculinis nominibus finales sunt, apud nos creberri- me gratia melioris hiatus, in s literam mutantur. Hæc tamen mutatio nullam affert significato mutationem. Nam ut duo tantummodo de unaquaque harum literarum causa exempli adducam, apud Hebræos, משה Moseh ישעיה Iesaiiah, in he desinunt, נח Noah, משיח Massiah in heth יהושע Iehosua, משיח Mossia in ain. Hæc tamen & reliqua huius generis apud nos absque ulla significato uariatione in s literam sæpissime terminari solent. Vt Moses, Isaias uel Esaias (utroque enim modo dici potest) Noas, Messias, Iehosuas, Mossias quod saluator interpretatur. Id ipsum & in proprijs masculini generis in aleph desinentibus plerunq; fit. Vt אהרן Ezra, Ezras, שלמה Salma (tametsi interdum per he scriptum reperiatur) Salmas, qui Nahson filius fuit, & Salmon quoque dictus est, quemadmodum ipsum in Saluatoris nostri genealogia apud Matthæum, uocatum legimus. Illis præterea, quæ in iod, præcedente patha uel camez terminantur, us syllabam addimus, iod & patha uel camez præcedente, in e longum, siue in æ diphthongon mutatis. Vt חגי Haggai Haggæus, מרדכי Mordochai Mordochæus, זכאי Zaccai Zacchæus. In plerisque uero alijs, ita us finali literæ apud nos coniungitur, ut ex ipsis una efficiatur syllaba, accẽtu acuto qui apud eos in ultima syllaba erat, in penultima apud nos remanente. Vt יעקב Iacobus, יוסף Ioseph Iosephus. Et hoc quidem fit, cum ea ad nostrorum nominum declinationes deducere uolumus. Quæ cum ita sint, nemo me Hogostrate (ut opinaris) carpere, nemo me accusare, aut argue- re debet, quod in præmissis, ac alijs permultis, usitatum scribendi proferendiq; modum non seruauerim. Cum id non ignorantia, aut temeraria præsumptione fecerim, sed ut ea castigarem, ac meliora redderem. Verumtamen haudquaquam nego, multa in hoc opere dicta esse, quæ elegantius atq; ornatius dici potuissent, nisi humiliori stylo, ac notioribus communioribusq; uerbis uti, necessarium fuisset. Tum enim, ut Christianæ fidei mysteria in Hebraicis codicibus inuenta, cunctis notiora fierent. Tum etiam, ut Hebraicarum dictionum fidelior esset interpretatio, quas cum e uerbo ad uerbum transferre uellem, uix in alijs quibus Latini sermonis congruitatem seruare potui. CAP. Ego quidem, Galatine (ut ex animi sententia loquar) quæcunq; dixisti, adeo bene, adeoque eleganter te dixisse arbitror, ut neminem aut melius, aut elegantius præsertim tam breui tempore dicere potuisse existimem. Quod profecto nequaquam facere ualuisset, nisi Spiritu sancto afflatus fuisset. Vt qui olim per prophetas Messiaë mysteria pronunciauerat, ille idem nunc per te eadem mysteria lucidius enuclearet. Vnde palam ostenditur, quàm utile, quàm proficuum, quàm conducibile sit Christianæ reipublice, Christianum theo-

*Quarta regula.**Quinta regula.**Sexta regula.*

Iogum Hebraicas nō ignorare literas, ex quibus tot catholicę ueritatis arcana tam exactē eruiſti. Quibus non modō obſtinata Iudęorum noſtri temporis perfidia ſic penitus cōuincitur, ut ulterius nechiſcere quidem audeant, uerum etiam & orthodoxę fidei ueritas maxime cōfirmatur, & multa ac propē infinita ſacrę ſcripturę Veteris instrumenti loca, quę uel ſcriptorum uitio, uel temporum longitudine, apud Gręcos Latinosq; uitata habentur, examuſſim pro noſtra fide emendantur. Pro quibus omnibus plurimum tibi debet tota Chriſtiana religio.

GAL. Quanquā tu mi Capnio, hęc pro tua ingenti in me beneuolentia (prout ſentis) ingenuē dicas. Ego tamen cū non ſim prorfus meę ſupellectilis aut neſcius, aut immemor, quęcunq; in hoc opere dixi, omnia ſedis apoſtolicę, ac ſacroſanctę Romane eccleſię iudicio corrigenda, ac determinanda relinquo, atq; ſubiſicio. Et ita quidem, ut ita mala atq; inepte dicta, meę inſcitię aſcribantur. Mendose uerō ſcripta amanuenſi imputentur : ſolent enim ſæpenumero huius generis uiri cuncta ferē congruenter ſcripta, uſque ad eō peruertere, uitiare, corrumpere, ut uix omnino eorum mendę caſtigari queant. Bona autem quęcunq; Deo omnipotentī, à quo optima quęcunq; proueniunt, attribuantur. Cui laus, honor, & gloria per infinita ſeculorum ſecula.

PERACTVM EST diuina opitulante gratia, opus de Arcanis Catholice Veritatis, ex Iudaicis codicibus nuper excerptum, atque Inuictiſſimo Maximiliano Caſari ſemper Auguſto dedicatum, Barij, Anno Virginici partus M. D. XVI. pridie nonas Septembris: Pontificatus Sanctiſſimi Domini noſtri Leonis X. anno quarto: Regnantibus Sereniſſimis utriuſque Heſperię Regibus, Iohanna, & Carolo eius filio, uirtutum omnium cultore & alumno: aſpicijs Reuerendiſſimi D. Laurentij Puci, Sacroſanctę Romanę Eccleſię tituli Sanctorum quatuor Coronatorum, preſbyteri Cardinalis: fauente illuſtriſſima Iſabella de Aragonia, Mediolani ac Barij Duce.

INDEX RERVM ET VERBORVM DILIGENTISSIMVS

A	Batalion legiſt eritus	4	peccatū, in carcerem inferni detruſi	465	Algazel philoſophus librum de nominibus Dei inſcripſit	96
	R. Abaya	312	Adar menſis Februarius	233	Algazel Alſharabius	723
	R. Abba	426	unde	76	Alimentum denotat Chœnix	319
Abba	Saul	746	Adorationis cultus ſoli Deo exhiberi debet	460	Alma dictio	149
Abbaye		571	Adora circumactus	815	עלמה	530 & 531
Abdemelech	eunuchus	631	Adorandi uerbum	460	de Alphabeta Hebraici literis	864
R. Abdimi		205	Adulationis ſignum eſt oleum	819	Alpharabius ſcriptor	768
Abel ligno occiſus eſt		740	Adulterij pœna	784	Ambitionem ſabri demonſtrat	819
Abenruſt uocant Auerroen		723	Adulterorum uia	464	Amicitie ſedes eſt ueritas, non adu-	
Abenſina		723	אלהים	626	latio	817
R. Abhu		433	Aegidius Viterbienſis de literis ſanctis pulcherrima quedā ſcripſit	782	Amicitie cōciliandę in primis fuit	
R. Abia		420	Æſculapius in uirum euasiſt & ſua opibus magnum	782	Pythagoras ſtudioſiſſimus	798
Abidenus hiſtoricus		262	Æſculapius fulmine ictus periit.	733	Amicitie uerę myſterium eſt panis	
R. Abraham Pici		438	Æthra, fulgor eternitatis dicitur.	803	Amicitiam notat dextera	819
Abraham Alaphia		743	Agla nomen Dei	95	Amicitiam frangere inhumanū eſt	
Abraham ante fidelis & iuſtus fuit, quā circunciuſus		639	Agnus quid denotet	697	Amicus, alter ipſe	816
Abram cur uocatus eſt Abraham		429	Agni duo quotidie in templo oblati	18	Amicorum omnia communia. Ibid.	
		263	R. Aba	177.	Amorai	870
Abrahā in lege ſtudere cœpit		263	Abaron uirga, gemmas, flores, frondes & amigdalas edidit	508	Anael	842
Abrahā nomen ſuus		639	Aharon ubi diem extremū clauſerit.	295	Andreas apoſtolus	485
Abrahę præceptor fuit Zadkiel		741	Abucates	723	Andreas apoſtolus Ageę proconſuli myſterium crucis expoſuit.	
in Abraham uirtus uifiua fortior, quā in Lot		841	Abumarou	Ibid.	Angelus non debuit humanam naturam inſtaurare	466
Abulion		746	Acabia filius Mahalalleelis	746	Angelus bonus & malus	483
Abubacher mathematicus		730	Achaz quib. annis regnauerit	539	Angelus Politianus	720
Abucates		723	Achaiah	842	Angelus ignis	837
Abumarou		Ibid.	Achias propheta	1	Angeli adorare iuſſi Adam	494
Acabia filius Mahalalleelis		746	Actiones hominum nullę eſſent, niſi prius in mente ducerentur	112	Angeli diuiſionis	836
Achaz quib. annis regnauerit		539	Adam poſt eſum uetitem ultra nō gentos annos uixit	755	Angeli cuſtodes uentorum	883
Achaiah		842	de Adam ſomnia Iudęorum	736	Angelos omnes eſſe eiufdem ſpeciei	
Achias propheta		1	Adam erexit altare & ſacrificauit	79	de Angelis, dijs & demonib. quędam	811
Actiones hominum nullę eſſent, niſi prius in mente ducerentur		112	Adam peccaturum Deus præſciuit	488	Aniel	842
si prius in mente ducerentur		112	Adā quare effectus eſt mortalis	514	Anima Dei eſt uerbum ſuum	181
Adam poſt eſum uetitem ultra nō gentos annos uixit		755	Adam peccaturum Deus præſciuit	488	Anima pro corpore animato	637
de Adam ſomnia Iudęorum		736	Aladia	79	Anima dicitur dæmon bonus, ſiue	
Adam erexit altare & ſacrificauit		79	Albokari liber	501	genius	810
quatuor Coronatorum, preſbyteri Cardinalis: fauente illuſtriſſima Iſabella de Aragonia, Mediolani ac Barij Duce.		79	Alceſtis ab Hercule reſuſcitata.	729	Anima hominis eſt Dei imago	789
		514	Aleph, uiam uel inſtitutionem ſignificat	864	Anima indumentum corpus	515
		488	Alexander Magnus Iudęorum pontificem adorauit	4	Anima comedere cū carne qd	699
		491	genus inſcit	466	in Anima imago diuinę trinitatis optime relucet	67
		466	Adam & filij eius propter ipſius	561		

I N D E X.

Anime an simul omnes sint prodia 48	Aristoteles nihil eorum credidit, quae no uel manu tetigit, uel oculis cer- nere potuit, uel apprehendere syl- logismo 795	Babylonicus Talmud quo tempore sit compactus & editus 38
Anime electorum no poterant, nec debebant, nisi a Messia, Deo & homine ex inferno liberari 465	Artaxerxes Longimanus 239. 240	Babel 769
Anime patrum omnes ter in heb- domada conueniunt 475	Artaxerxes multi, reges Persarum sunt dicti 337	Balhisar trib. annis regnavit 297
Animarum iustorum apotheca 463	Artium liberalium quatuor faculta- tes 813	Baptizatae fuerunt Sara, Rebecca, Rachel & Lia, & non circunci- sae 653
Animarum duo receptacula secun- dum priscos Hebraeorum 464	Asaph 842	Baptisma est irreiterabile sacramen- tum 654
Animas ad mundi finem quotidie Ankelos 290. 466 (creari 94	Asinus Balaam 588	Baptisma contra omnia peccata, & praesertim contra originale pec- catum instituendum erat 653
Annulum arctum ne gestato 816	Assuerus Assuerus dictus et Chab- sifus 237	Baptisma circuncisionem euacua- re debuit 653
Annus solaris dies 365 & qua- drante unum, ac minutis quinque 330 (continet 232	Assuerus quatuordecim annis re- gnauit 257	Baptismi sacramentum est sacramen- tum nouae legis ianua 650
Antigonis patria Sichaeus 4	Assueri liber memorabilem 748	Baptizabantur Iudaei ut ab immu- nitate spiritualibus purificaren- tur 112. 123 (tur 19
Antiochi tessera 885	Astaroth hostis Capnionis 823	Bar Niphli 603
Antisthenis dictum de homine 806	Astaroth deus Sidoniorum 171	Baranias Iudaeus D. Hieronymi no- tarius fuit praceptor 36
Antoninus consul urbis Romae 75	Astronomia numeris, figuris, ac di- uisionibus mathematicis fidelem habet 733	Baruch scriba 2
Antoninus Consul interrogauit Iu- deum de peccato originali 444	Athanasius de Christi diuinitate et humanitate 227	Basiliense concilium 785. 786
Antoninus Consul urbis Romae in- terrogat de sacrificio post Mes- siam aduentum 474	Athanasii testimonium de diuinitate & humanitate Christi 137	Belus secundus ab Assyrijs pro deo cultus 263
אריס פרו 313	Athenagoras philosophus Athe- nensis legatus pro Christianis missus ad Commodum Imp. 773	Belus Agenoris frater R. Ben Iuda Leui 729
אריס non semper aeternitatem signi- ficat 314	Athenodorus Tharsensis philoso- phus 790	Ben Cozba falsus propheta 535
אריס dictio aliquando paruum tem- pus significat 313	Athleta caricis siccis, & molli ca- seo, triticoq; olim nutriebantur Atta dictio innuit sapientiam Dei 24	Ben Cozba falsus Messias a Iudaeis receptus 266
אריס quid significet 683	Auauitia Iudaeorum primi templi tribui non posse 506	R. Ben Sira 439
אריס 464	Augustinus Iustinianus Nebensis episcopus scholia in psalterium scripsit 22	Bentamalion demon 700
Apis Aegyptius artem medicinae pri- mus Graeciae intulit, tam insignis eo seculo templarius, ut etiam mor- tuus in templis pro deo coleretur.	Augustini sententia de peccato ori- ginali 443	Benzuma 670. 671
Apollo Delphicus Sylla in bello tessera 793	Aurora quid 548	R. Berachias 3. 178
Apollinis Delphici dictum de deo 80	Autores sacrae paginae ueteris in- strumenti 495	Berecith 2
Apostoli accepto spiritu sancto, nun- quam peccatum mortale admisserunt 513	R. Azarbel 749	Berith dictio 254
Apostoli ueri, piscatores & idiotae 33 (119	Azariel Bar Salomo Garonensis (733	Beth significat domus 864
Arabis colloquium cum Iudeo de Messia nato 220	R. Azarias 61	בתל 530
R. Aramban 660	Azariel Bar Salomo Garonensis (733	Bethus, inde Bechusai 746
Archytas Pythagoreus Tarentinus Arbor uitae quid 514 (799	R. Azarias 61	Bibliam totam Chaldaea Ionatham non fecisse 9
Arborem uitam non uiolandam nec ledendam 817	Azazel 887	Biblia diuisio secundum Hebraeos 2
Ariel 842	R. Azarias 697	Bibliotheca Darij in Ecbatanis pre- ciosa 748
Aries quid significet 697	B 557	Bitter ciuitas 268
אריס 557	Arca 754	Bitter urbis captio, eiusdemq; falsi Messiae mors 269
Arca 754	Beba filius Bota 203	בבא 735
Arma homini sunt ornamenta 311	Babylon a Babel 741	Bos quid significet 697
Aristobolus peripateticus sectae phi- losophi insignis 7	Babylon a quo edificata 262	Brach-

G A L A T I N I.

Brachmanes Indorum 792	Christi sanctitas comparatione non admittit 107	Costa Ben Luca 884
Cabala quid 826	Christum damnarunt LXXI iu- dices 201	Creatura nulla pura ad reparandum genus humanum satis erat 467
Cabala quid sit, et quare ueteres no- stri de ipsa non meminerint 21	Christum scientiam humanam in tem- pore habuisse 151	in Crucis signo multa miracula edi- ta 886
de Cabala, qui ex nostris iunioribus scripserunt 22	Christum quatuor milibus annorum post mundi creationem comple- tis passum fuisse 264	Crucis mysterium 483
Cabalistica ars symbolica est philo- sophia 722	de Christo multa Thalmudici scri- ptores passim tradidere 3	R. Cumlai 678
Cabalistae sunt uiri legem pie obser- uantes, tamen contemplationi plus incumbunt 751	in Christo tres esse substantias 109	Currus Dei 128
R. Cabana 289. 663	Cibum in matella ne immittas 817	Curtius & Decij imprudentiae ac- cusantur 785
Cabethel 842	Cicero saepe dictus est Latinis De- mosthenes 790	Cyrus triginta annis regnavit 236.
Caliel 1bid.	Circuncisio tempore Messiae spiri- tualiter fieri debebat 688	Cyrus, Artaxerxes dictus (257
Candelae literalis sensus comparatur Caph, est uola 864 (20	Circuncisio typum gessit effusionis sanguinis Christi 600	& Darius 237
Capnionis libri de arte Cabalistica 22	Circuncisio contra originale pecca- tum remedium fuit 496	Cyri regnum & uictoria 236
Capituitatis nouissima Iudaeorum quae fuerit causa 279	Circuncisionem in signum Iudaeis datam fuisse 690	D
in Carne Christi nulla macula inue- nitur 491	Circuncisionem fuisse effusionis san- guinis Christi figuram 653	95
Cassius templum spoliavit Hieroso- lymitanum 212	in Circuncisione duae sedes praepa- ratae 665	Daleth, ostium, fores, uel ianuam significat 864
Ceremonialia quae cum Cete Ione deum locutum esse. Chaldaei qui 766 (508	Clemens Romanus 312	Damabiah 842
Chaldaica translatio an Ionathae sit Chambises filius Cyri 237 (117	Clementis V. Ro. pontificis consti- tutio de libris Talmudicis Iudaeo- rum in latinam linguam trans- ferendis 26	Damnatis uinum a mulieribus mis- tum 595
Chauakiab 842	Coelum in quinque zonas diuisit Tha- les 812	Damascenus de Christi diuinitate & humanitate egregia loca 109
Chalcidius super Timaeum Plato- nis scripsit 216	Coeli sedes Dei uocantur 543	Damasceni locus de trinitate 44
Chemos idolum Moab 171	Chiron centaurus 782	Damasceni dictum de deo uno 40
R. Chia 610	Choenici ne infideles 816 & Chae- nix quid 1bid.	Daniel 842
Christus in forma, qua patris aequa- lis est, nunquam a fidelibus suis discedit 183	de Conceptione Virginis pulchra figura 507	Danielis liber quantae sit autorita- tis 229
Christophorus Landinus 720	Concupiscentias esse duas 483	Danubius inter ceteros fluuios ma- ximus 292
Christianis deus non aliam punitionem quam paternam comminatur 168	Confessionis efficacia alter facienda 655	Darius duobus annis regnavit 257
Christus filius in diuinis non est crea- tus, nec factus, sed a patre geni- tus 492	Constantini donatio uicaria (293	David unum de Messiae nominibus. 664
Christus palma assimilatur 193	Constantini tessera 886	David duos inter ceteros filios 520
Christus sub quo Herode natus 202	Contemplatio quae sit beata uocanda 816 (821	David processit ex Ruth Moabiti- ca (de 479
Christus poenitentibus acutus erit per iustitiam, & tenet per mise- ricordiam 567	Corneidas 816	R. David prauidus in in- terpretando dicta de Messia 227
Christi corpus glorificatum 505	Corona ne carpseris 817. (644	Decem praecipua singulariter fo- cus Dei 676
		Decima secunda 14
		Demonium Socratis 883
		Demonum potestatem habuerunt san- ctos & iustos in inferno usque ad Messiae passionem detinendi 462
		Demonum narrationes scire 5
		Demonum boni sunt terrestres custo- des mortalium hominum 777
		Demetrius Chalcondylis 720
		Decius Caesar 560
		Deus a quo dicitur 804
		Deus in personis trinus est, in essen- tia uero unus 39
		Deus spiritus, ac summe simplex 43
		Deus timor dictus 105

INDEX

Deus cœlestiū consilio non eget 73	Dominicus ordinis prædicatorum 814
Deus, ad cuius imaginem factus est homo, triplex dicitur habere uerbum 112	fundator & dux 500 per Ephraim decē tribus intelligitur 623
Deus lux dicitur per essentiam 139	Domus dei, sedes dei appellatur 543
Deus frater Israelis à priscis Iudæorum dictus 176	Domus Iuda est ecclesia Christianorum 424
Deus ut est Israelis propinquus 180	Domus secundæ gloria 212
Deus est ex substantia patris ante secula genitus, & homo est ex substantia matris in seculo nat⁹ 227	Domus Israel et domus Dauid 172
de Dei nomine Tetragrammaton et Elohim cabalisticè qd sentiāt 150	Dormientiū septem, miraculū 560
Dei operatio est immortalitas 802	Dosa filius Harchinas 746
Dei imago in homine quid 68	R. Dossa 192. & 591
Dei nomina duo et septuaginta 97	Druidæ 766
Dei similitudines in anima 68	R. Dustai 541
Deo an cōueniat deambulare 175	Duschai filius Iannai 746
Deum Alexandro auxilio fuisse 4	E
Deum trinum & unum esse 39	Berhardus Probus Sueuorū primus dux 721
Deum pro suæ fidei assertionem, mendacio nostro non indiget 23	Ebihorayra socius Mahmedi 501
Deum substantiæ ac naturæ simplicitate unum esse 39	Ebumuce ibid. & uaria 658. 659
Deum nō habere nomen, cuius nos cognitionē habere possumus 75	Ecclesia primitiua tota in lingua græca fundata est 703
Deum ex femina incarnandū fuisse, ipsumq; Mesia uerū deū, uerūq; hominē futurū extitisse 108	Ecclesiæ montes qui Ecclesiæ Romanæ se autor submittit 461
Deum omnia pr. euidere, antequam fiant 486	Ecclesiæ corpus mysticum 185
Deum et hominē esse oportuit eum qui humanum genus reparaturus esset 467	Ecclesiasticus liber 7
Deum ignem esse Chaldæi & Hebræi perhibent 802	Edom interdum uocari Romanos. 296
in Deo nihil esse, quod non sit ipse deus 487	Eiael 842
in Deuteronomion R. Mosen Aegyptum scripsisse 2. 3. 5. 6	R. Elazar 275. 538
Dexteram ne cuiq; inieceris 816	R. Elazar filius Samua 285
Diaboli omnem conatum & studiū erga homines in eo esse, ut eos decipiat ac fallat 702	Eleazar filius Duma 486
Diaboli insidiæ uariæ 701	Elbad mons 474
Diaboli incarnati & laruæ furiales 735	Eleasar filius Arach 746
Dies tripliciter solet accipi 222	Eleatica disciplina 774
Diligere rationalis naturæ propriū 289	Eleazar pontifex 7
Dionysius Græcus 312	Eleazar Hasma 746
Director nutentium liber 67	Eleazar filius Azariæ ibid.
Dogmatum genus duplex apud Iudæos 1	Eleazar filius Samua ibid.
Dolorem significat annulus strictus 819	Eleazar de Kapbar ibid.
	Eleazar filius Iacob ibid.
	Eleemosynam dare seris & uolucris 66
	Elementa unde dicta sint 865
	Elemiah 842
	Elena regina Iudæos afflixit 485
	Elia discipulorum traditio 259
	Elia oratio mirabilis 475
	Elia colloquium cum muliere 223
	Elia sedes uacua 665
	R. Eliezer 628
	Eliesder filius Hircani 746
	R. Eliezer 269
	Elissa filius Abuiab 746
	Elysus campus 787
	Elohim 70
	de Elohim multa 859
	R. Eniya 435
	G
	Abriel angelus à uirilitate nomen habet 839

GALATINI.

Gad Videntis libri 748	Gymnosophiste qui 766	in loco uau poni 208
Galatini opus in sex distinctum libros iuxta articuloꝝ Hogofstrati distinctionem 715	H	Hebdomadam pro septem annorū spacio accipi 230
Galatini oratio de dominica circuncisione coram Leone X. pontificem maximo habita 690	Haaiah 842	Ibid. Hebdomadarum termini 251
Gallus Apollini Phœbo, qui sol nominatur, sacer est, horarum & diei latus nuncius 735	Haaiah in tribus solūmodo locis in scripturis inuenitur 531	Ibid. Hebdomadarum anni an sint solares uel lunares 232
à Gallo candido abstinere 815	Habel idem est quod euauit 716	Hebræi ab Heber 262
Gamaliel cognomento senex 5	Habelis sacrificium qd significarit. 697	Heccados Rabbenus tempore cōsulū Romanorum fuit, & Antoiniū Cōsulem allocutus est 155
Gamalielis oratio pro liberandis Apostolis 5	Habuiah 842	Henoch disparuit 741
R. Gamliel 679	Hadrach locus 567	Henoch libri 748
Ganges Indorum rex 793	Hadrianus Cæsar decem ex Israel uirōs, qui doctrina dignitate, ac genere ceteros excellēbat, captos in carcerem misit, seiscitans, ut quid iustum uendidissent 284	Heraclides Ponticus 794
Garruloꝝ, & eorum qui excedunt ingrati, symbola sunt hirundines 819	Hadas quid 163	Hercules senex homines innumerabiles singulos catenulis aureis colla reuinctos à lingua pendentibus trahit quocunq; uult 784
Gazith consistorium 200.	Haddo Videntis libri 748	Hercules incensus igni sacro perijt. Ibid. 622
Gazul 137	R. Haggai 205	Hercules morū forma'o, & omnis ingenue discipline in cūctis orbis terrarū præcepta fuit Ibid. 641. 642
Gehenna duplex 754	Haggazeth quid 205	Hercule olim omnem uirum romani bustum dixerunt 790
in Gehenna septem mansiones pro impijs 713	Hahabel 641.	Ibid. Herculem inter deos relatum, et saluatorem esse promulgatum 781
Gehenna appellatur profunda 455	Habaiah 713	Hermes Trismegistus Aegyptiorum doctor 789
Gehenna septem esse nomina 454	Haiuel 730	Herodes fuisse tres 202
גמרות 19	R. Ha'aba 175	Herodes Ascalonita Machabæos perdidit 620
Genealogias per mulieres texere, scripturæ non est mos 523	Halaphtha doctor 746	Herodes Agrippa 202. 203
Generatio hominū quadruplex 551	Hali 723	Herodis Ascalonitæ genus 203
Generans non potest esse absq; generato 81	Halleluia significat, laudate dominum 716	Heth, est terra 864
Geometra proportionem ab Arithmetico mutuatur 733	Hamaia propheta 1	Heta mater uiuentium interpretatur 716
Georgius Vespucius 720	Hanna quomodo interpretetur 510	Hexekias quot annis regnarit 539
Georgius Benignus de Saluiatis archiepiscopus Nazarenus librum de uexillo uictoriæ Christianæ scripsit 186	Hanania filius Hachinai 746	Hexekia tempore sol retrocessit gradibus decem, ab eo itinere quod fecerat 508
Germen uocatus est Mesias nō absque ratione 144	Hanania princeps sacerdotū 746	Ibid. R. Hebbā 498
Gherim quatuor genera 642	Hania filius Acastæ 622.	Hieronimus de uocabulo bar, multa scribit 123
Gherizim mons 474	Hanina 304.	Hieronimus in Talmudicis libris nihil legisse 36
Gimel, significat retributionē 864	Hanina filius Dusa 746	Ibid. Hieronymi locus expenditur 593
Gladium de manibus hostium arripere 26	Hanina filius Thradionis ibid.	Hillel multos habuisse discipulos. R. Hillel per centum fr̄e an nos antecessit Christum 27
Gladium acutum declines 815	R. Hamias 603	Hillel LXXX. habuisse discipulos excellenti ingenio & doctrina præditos 4
Glebis ad faciendum ignem pro lignis utuntur in Flandria 561	Harahel 842	Hippolytus papa 805
Glorificata corpora quæ præcipua habeant 505	Hariel ibid.	Hircanus Machabæus 25
Gog nomen regis 425	Hakaniah 172	Hirci atq; capræ quid significarint 864
Gog nomen unde deducatur per Gog & Magog qui intelligantur 427	Hasmal angelus Ezechielis 172	Hircorum in forma apparetere demones 206
Gregorij Nazianzeni laus 773	Hasmunai 620	
Gregorij Nazianzeni locus 44	R. Hassaya 213	
	Haziel 842	
	Hebaedia 305	
	He, notat eccē 864	
	He, esse & uinere significat 82	
	de ḡ litera quadam obscōdita 468	

INDEX

Hadrach, dirigere sonat	563	הדר	160	Iehosua legi expositionem	2
Hadrach locus Damasci	567	הדר	160	Mose accepisse	1
Hadrani tempore Iudaei omnes de-		הדר	819	duodecies uariatum	860
leti	305	הדר	2	Tetragrammati resolutio.	
Hakados librum de secretis edidit.		הדר	70. 275. 309	860	
877		R. Hunna	299	הדר	76
R. Hamai librum de Speculatione		R. Hunna	547	הדר ipsum Deum generantem si-	
composuit	ibid.	R. Huphuh	285	gnificare	81
Hanna quomodo interpretatur	510	Hylementa quasi elementa	865	הדר nomen Dei illud Tetra-	
Hassethi uehaereb, crux uocatur.	483	Hypostasos diuinae tres sunt, unus	109	grammaton, Deum non per ef-	
		Deus	109	fectum, sed per essentiam defi-	
He, idem est ac Ecce	864	Hypsilon Pythagoræ, iuuentutis	gnat	40	
He & Heth, quid denotant	867	symbolum	822	Iehu filij Hamani libri	748
He, quinta alphabeti litera	567	I		Iehuiab	842
Hebdomadarum termini	251	I Abamiah	842	Ielabel	Ibid.
Hesioidi dictum	865	Iacobi Cohen alphabetum	870	Ielael	Ibid.
Heth, octaua litera alphabeti	567	R. Iacob Cohen	833	Ielazel	Ibid.
Heth, terrorem denotat	864	Iacob patriarcha in suo testamen-		Ieiunium quater in anno habitum.	
Heuæ maledictio, dolore parere	515	to inter cetera futurorum arca-	15	Ielabel	842
Hezekiæ tempore, sol gradibus de-		na Mesia mysterium explica-		Ielabiah	Ibid.
cem retrocessit	508	uit	195	Ieliel	Ibid.
Hippolytus Papa	805	Iacobus Faber Stapulensis	722	Iemibatha	876
R. Hiyæ autoritas	591	Iaddus pontifex	4	Ierathel	842
Hirundines cohabitantes uobiscum		Ia, & Iab	880	Ierolyma destructio	267
ne habeamus	817	Iab nomen Dei	842	Ierusalem duplex, superna & ter-	
Hispanus quidam noluit psalmum		Iahabel	842	restris	424
illum octogesimo nono legere.		Iair filius Pinhei	885	Ies, pro ens	850
595		Iamblichi autoritas	423	R. Iessebab scala	285
שׂרׂר quid	691	Iamin	746	שׂרׂר quid	437
Hoed significatio	697	Ianai	7	שׂרׂר	499
Hogoftrati obiecta cõtra Talmud.		R. Ibbæ	646	ignei spiritus	883
22		Ibbe filius Tanai	561	Ietzira liber mirabilis	873
Homo non poterat humanum ge-		Ibnazatib philosophus	725	Iosue quos præceptores habuerit.	
nus reparare	465	Idea diuina	725	4	
Homo folium, quod in paradiso ab		Idololatria	275	Iesus continet CCCCXVI. ratio-	
arbore uita cecidit	452	Idololatria quando inceperit.	263	ne arithmetica	488
Homo ad imaginem Dei conditus.	65	Idolorum cultura Aquiloni cur po-		Iesus Saluator, uel salus, siue sal-	
		tissimum tribuatur	24	uatio interpretatur	150
Homo ex duabus rebus compositus.	726	Iehoiakim quomodo interpretetur	510	Iesus quidam nugator	25
Homo est quædam mundi huius effi-		Iehoiakim & Eli uocatus est pater		Iesus an tres fuerint ante Christum	
gies, unde microcosmus, hoc est,		matris Mesia	521	156	
Paruus mundus, nuncupatur.	810	Iehoiakim, Vriam occidit	539	Iesus, quor inter cetera nomina	
		R. Iehosuas	276	Mesia attributum	155
Hominem utilem arbor mitis figu-		Iehosua quid	156	Iesus Nazarenus quidam Macha-	
rat	819	Iehosua Iehosedac Pontifex	215	baorum ætate	746
in Homine relucet omnium crea-		Iehosua filius Perahia	4	Iesus & Maria 612. & quid	
turarum proprietates summa-		Iehosuas, Iehosua Syrach auus.	7	continent arithmetice	488
rum & insimarum	867	Iezabel	7	Iesu Christi laus	11
Homines plerumque brutorum no-		Iehosua Syrach temporibus Ptolo-		יצר הרע	445
minibus appellantur	416	mæi Euergetis primi, floruit,		Iezabel	842
Hortus nucis, titulus libri Cabala		teste Talmud	67	Igne omnia leuari	725
Iosephi	749	Iehosua tempore, sol in medio coeli		Ignis secundum naturæ ordinem	
Hortus uoluptatis, gan eden dictus	601	per diem integrum se opposuit.	506	semper urit	508
Hoseas tempore Achaz regis pro-				Ignis præparationis in altari do-	
phetæ uis	607			mini semper ardere debebat, &	
				ualidus erat	208

Ignem

GALATINI.

Ignem gladio ne sedito	817	mes	720	Iosephus legatus ad Caium Cali-	
Ignorantiam auferre doctrina.		Ioannes Picus de Cabala scripsit.		gulam Romam missus	12
784		22		Iosephus Iohazeris filius	4
Iscath quid	205	Ioannes Vanderbicus	890	Ioseph ben Gorion	236
Illud propheta	425	Ioannes Zachæi filius	5	R. Ioseph cæcus quo anno uixerit.	
Illustria sigilla uice amuleti	884	Iob liber non paruam habet au-	610	R. Ioseph Castiliensis	728
Imago Dei in anima ubi consistat.	69	toritatem apud Hebræos, quod		Iofias quandiu regnauit	539
		à Mose dicatur idem liber scri-		Isaia uxor	539
Imago Dei, in anima hominis fe-		ptus	473	Isaia propheta mors	277
lucet	67	Iob à diabolo uehementer adfli-		Israel fuit uocatus populus Dei pe-	
Imamiah	842	ctus	462	culiaris, ob matrem Mesia	517
R. Immai	184	Iob liber à quo scriptus	666	Israel senex	551
Imperij electores tempore Maxi-		Iod enumeratur pro cubatione	870	Israelis spes Mesias	544
miliani	890	Iod tres in circulo includantur.		Isim, qui dicuntur symbolicè	868.
Inanitatis tempora	263	82			
Incomprehensibile nomen	879	Iod in Caph commutatum	880		
Infirmas medicamine remouetur.		Iod, essentiam notat	868.	Italis quid contigit de uerbo φῶς.	
512		confessionem laudis	864	856	
Indi & Aethiopes utuntur Chaldaï		Iod magnum, decem millia notat.		Italica philosophia, Pythagorica.	
ca translatione	591	866			
Indignum figurat matella	819	Iod staturam habet replicatam.		R. Iudas librum de Spe composuit.	
Ineffabile nomen	879	469		875	
Infinitas precij, Dauidi millia sunt.		R. Iodam	7. 30	Iudæis literæ uigintidua	871
866		R. Iohai	662. 665	Iudeus Simon	721
Infinitè potens	780	R. Iohanan	100	Iudæ domus est Christianorum ec-	
Infernus multis appellatur nomini-		R. Iohanan filius Baroca Simonis		clesia	424
bus	453	pater	746	Iudas, interpretatur Dei confessio.	
Infernus inferior & superior.		R. Iohanan filius Zaccai	209	424	
464		Iohanan Sandlar	746	Iudæi falsum Mesiam Bencozban	
Infernus spiritus Mamon	882	Ioiades pontifex	1. 5	recepunt	266
Inferni portæ	464	Ionathæ Thargum	887	Iudæi tribus, Dauid familia	519
ad Infernum descendisse omnes pa-		Ionathas Vzielis filius	5. 219.	Iudæi paupertatem & humilitatem	
triarchas	458	415		Mesia negant	568
In inferno sanctos fuisse usque ad		Ionathas Vzielis filius totum ue-		Iudæi ueri, qui	424
Christi passionem	462	tus instrumentum in Chaldeam		Iudeorum obiectiones circa sabba-	
Inferorum duo esse habitacula.		linguam uertit	8. 4	ti obseruationem	692
787		Ionathas in Machabæis libros san-		Iudeorum auaritia & scelera sub	
Innocentem hominem figurat piscis		ctos de Spartatis	748	primo templo	277
819		Ionathas Biblia in Chaldeum uer-		Iudeorum idololatria	275
Innominabile nomen	879	tit, quamuis non omnes eius li-		Iudeorum luxuria	275.
Insomnia significant stragula lecti.		bri nunc extant	610	276	
ibid.		Iones comprehensi in literis		יבנים	276
Intelligentiæ alphabeti	867.	864		Iudæi cur à Tito & Vespasiano ue-	
868. 869		Iophiel angelus præceptor Sem-		xati	266
Intercalares figuræ	865	842. & 741		Iudæi Mesiam occisuri	253
Interrex Bauariæ Ludouicus	890	R. Ioseph filius Abrahami clarissi-		Iudeorum error uarius circa Mes-	
Inuerecundiam significat lotium.		mus Cabala scriptor	749	sia acceptionem	243
ibid.		R. Ioseph Minor Salernitanus.		Iudeorum centena quatuor & ui-	
Inuictissimus dictus Constantinus		856		ginti milia ex Hispania pulsi.	
Magnus	886	Ioseph iustus	851	724	
Ioannes Baptista à quo Herode de-		R. Ioseph cæcus	8. 9.	Iudæis librorum parsimonia	873
collatus	202	R. Ioseph filius Carnitolis	748	Iudæis Machabæus fuit, ut Græcis	
Ioannes Damascenus	44. 45.	Ioseph filius Iohanan Hierosolymi-		Antiochus, Romanis Constan-	
109		tanus	746	tinus	886
Ioannes, Dei gratia interpretatur.		Iosephus cur Christo non adhæse-		Iustus ille Simeon fuit ultimus, qui	
716		rit	12	populo benedixit cum nomine	
Ioannes Picus Mirandulae Co-		Iosephus Matathia filius	10	quatuor literarum	85

INDEX

Ioseph filius Iotzer	746	nabiles	298	Laudem alienis non admittere, esse
Ioseph Cohen	ibid.	Iudaei cōparantur mulieri adulterae	783	mos peruersus
Ioseph Castiliensis	883	Iudaei ueri qui	424 (534)	Lauiah
R. Ioseph ben Caruittel	836	Iudaei in diuinis scripturis minoris	Laurentius Medices Magni Cosmi	
Iosephi libri	4	sunt intelligentiae quam asini	622	propago
Iosephon Iosephi abbreviator	236	Iudaeorum triplex genus post pas-	Lecabel	842
R. Iose	202	sum Christum	12	חלל quid
Iosias XXXI. annis regnavit	539	Iudaeorum populus maximè ad ido-	Lehabiah	842
Iosua filius Leui	746	lolatriam pronus fuit	41	חלל
Iosua filius Parahiah	ibid.	Iudaeorum circa Messiae acceptione	Lemures	811
Iosue liber Iustorum	748	uarius error	242	Leo pontifex maximus
Iosue filius Hananiae	746	Iudaeorum maxima strages	269	Leonis pontificis X. laus
R. Ira	658	Iudaeorum quatuor scelera	282	Leones Danieli nihil nocuerunt
Ira ebullitionem significat olla	819	Iudaeorum multa milia occisa	267	tulerunt
Iracundiae signum ignis	ibid.	Iudaeorum nomen unde	627	R. Leui
Isaie mors	277	Iudaeorum reprobatio cur contri-	624	R. Leui taxatur ob falsam exposi-
R. Isaac	193	tio sit dicta	624	tionem
Isaac secundum spiritum conceptus	430	Iudaeorum centena quatuor et uigin-	Leunculos esse gentes	304
et Ismael secundum carnem	430	ti milia pulsi ex Hispania	724	Leuiab
R. Isaac filius Abudya	205	Iudaeis tria proponuntur	180	R. Leuitam
R. Isaac ben Schola	62	Iudaeos per Romanos fuisse proden-	Lex unde dicitur	809
R. Ismael	201. 204. 289. 663	dos	632	Lex membrorum
R. Ismael filius Elisaei	285	Iudices per annos quadraginta ante	Lex carnis	ibid.
Israel quatuor nominibus appella-	623	templi destructione, expulsi sue-	Lex uetus quae continebat	673
tur	623	runt de cōsistorio Gazith, et ha-	Lex non semper eodem ritu obligat	
Israel quomodo interpretatur	477	bitauerunt in Hamith	205	Lex naturae
Israelitae qui ueri sint	478	Iudices Iudaeorum cum aliquem mor-	Lex Mosae mutabilis erat	675
R. Issa	637	ti traderent, tota die nihil come-	Lex Iudaeorum saepenumero muta-	678
Italica philosophia à Pythagora e-		debant	201	ta
ius nominis parente primo, ad		Iudicium tribus	201	Lex an tradita sit propter serpentis
summos homines excellentibus in		Iudicij Iudaeorum modus	ibid.	uenenū in Adam immissum
genijs praeditos, olim delata	720	Iudicia animarum apud Iudaeos nō	Lepis explanatio ad geminum ten-	677
Iuda dei cōfessio interpretatur	424	in omni loco iudicabantur	206	dit sensum
Iuda filius Tabai	746	Iudicialia quae	674	de Legis ueteris datione et cessatio
Iuda Nagid	ibid.	Iustitia an sit sine misericordia	107	ne Cabalisticarū sententia
R. Iudas Hannasi	469	Iustitiae symbolum statera	819	de Legis mutabilitate Talmudista-
Iudas filius Thema	746	Iustus mundi fundamentum	162	rum sententia
R. Iudas filius Solomi	541	Iustorum mos	615	Legis ueteris praeccepta quot fuerint
R. Iudas filius Hachinai	285	Iustorum septem mansiones	713	Legis et regiminis signum
R. Iudas	184. 204			est corona
R. Iudas filius Baba	285	K Abala dicitur, ab auditu acce-	Legem plerumque sacrae literae patre	819
R. Iudas filius Elai	268	ptio	733	uocant
R. Iudas filius Dama	285	Kippod angelus mortis	601	Legem ante mundi cōditionem crea-
Iudas Simonis ob probitatem et do-	13	ctrinam sanctus uocatus	587	tam fuisse, ac literis igneis nigris
Iudaei nostri temporis omnium gentis	9	Kuph significet reuolutionem uel	in dorso ignis cādidī scriptā	487
suae impurissima fex	9	circuitum	865	Legem ueterem in cunctis ceremo-
Iudaei proprijs scripturis conuin-	37			niatibus iam cessasse
cendi	37	L Abium electum	708	Libertas Cominetus Hispanus qua-
Iudaei ex regno Neapolitano ex-	42	Lamed, est doctrina	864	tuordecim linguarū peritus
pulsi	42	Lamentationum libri	748	Libri multi amissi
Iudaei ab Hadriano obfessi	268	Lamia Menippi Licij philosophi.	Libri qui authentici apud Iudaeos	3
Iudaei quare nō statim post Christi	286	de Lapide precioso et melle familia	ter legem et prophetas, ante	6
mortem puniti sunt, sed post an-	286	Lar familiaris	811	Christi aduentum scriptos
nos quadraginta captiuitatis	286	Lar deus Marij tessera in bello	798	Lignum crucem designare
Iudaei testa figuli dicti	289	Larua	811	Lignum uitae
Iudaei in omnibus terris sunt abomi-		Larissae pulchritudo	782	Limbus patrum.

Limbus

GALATINI.

Limbium patrum quomodo Hebraei	464	ti, assimilant Iudaei allegoricum	Mendacium Iudaeis delectabile	535
uocabant	464	sensum	20	Mensa uariè accipitur in scripturā
Lingua cordis interpres	112	Maria absq; concupiscentia et li-	diuina	597
Lingua mala, quae contra Deum lo-		bidine genita	510	Mensem lunarem conficit lunae cur-
quitur, grauior est, quam idolo-		de Maria Virgine et uore simile.		487
latria	576	Maria an sine originali pec-	(147)	Menstruorum causam in muliere su-
Litanus Plauti seruus	790	cato	500	perfluitatem esse materiae
Literalis et spiritalis sensus	20	Maria uirgo an fuerit sine peccato	Mesech Iosephus uocat Cappadoces	
Logicus de parte orationis à Gram-	453	Maria mater Christi quare dicatur	uinitate, anima et corpore	109
matico recepta credit	733	primus homo	493	Messias non incongrue res appella-
Louiah	842	Maria quare mortua	515	tur
Lucecius	803	Maria mater mesiae nunquam men-	Messias non absq; mysterio Dauid	
Lucidarius liber	748	strua passa fuit	515	nuncupatur in sacris scripturis
Lucifer quare factus sit diabolus.	(494)	Maria haudquaquam peccati Adae	168	
Lumen uespertinum sem-	208	particeps	514	Messias pacem inter deum et homi-
per ardebat	208	Maria ut mortua est, mox gloriosa	nes posturus erat	133
per Lunam Iudaei tempora compo-	691	resurrexit et unā cum filio in ece-	Messias mons, et adiutor	179
tant	691	lum assumpta	515	Messias secundum quā naturā caput
Lunaris annus ex trecentis quinqu-	232	Maria Virgo assimilatur saphiro.	ecclesia esse debet	184
ginta quatuor constat dieb.	232	545	Messias quare dictus Silo	199
Luxuria	275	ex Mariae matris Mesiae materia, fa-	Messias à Iudaeis interficiendus	253
Lycon Iaseus	796	cta est uirtus, quae in nobiliore lo-	Messias docturus tribus annis cum	
ad Lyram cantibus utendum	816	co et membro corporis Adae cō-	dimidio	254
		seruata fuit	490	Messias de Virgine clausa nascitu-
M Achabae usq; ad Herodem As-		Mariam ab aeterno à deo praesum-	rus	256
calonitam Iudaeorum principa-	198	fuisse, filium ipsius dei conceptu	Messias uenturus Romanis domi-	
tum obtinuerunt	198	ram, atq; uerum Messiam deum	nantibus	264
Magi Persarum	791	et hominem parituram	486	Messias ad relaxandum originale
Magistratus fabis eliguntur pris-	817	Maria assimilatur abaco	489	peccatum, et ad inferendas ani-
rum more	817	597	mas in paradysum uenturus erit.	
Magog nomen gentis	425	Marinus grammaticus hebraeus	871	Messias semper fuit omnium
Mahabiah	842	Marsilius Ficinus	720	iustorum desiderium
Mahabiah	887	Marsilius Graeciam duxit in Latiū	Messias quā poenitentia in remis-	
Mahmedus ueritatis catholicae in-	501	Marranus Mahometista	722 (720)	sionem peccatorū totius mundi
micus	501	Maui quid	63	acturus erat
Mahmed quid de miraculis Christi	560	Materia alterationis mater	808	Messias dicitur sancluarium san-
senferit	560	Mathathia	746	ctuariorum
מתיבא	2	Matrix aurorae quid	548	Messias rex componitur ex diuini
Malthiel angelus	842	Mauakel et mebahiah	842	tate et humanitate
Malum nihil nisi uitium et demo-	740	Mebabel	842	Messias saepe in sancta scriptura
nium	740	Mehiel	842	Dauid appellatus
Mamon	882	Mehokekim qui	200	Messiae nomina
Manadel	842	R. Meir	27. 450. 480. 571. 746	de Messiae dignitate multa Iudaei
Manasses quinquagintaquing; an-	539	Mekablum	746	scripserunt
nis regnavit	539	Melabel	842	Messiae humana et diuina natura
Manasses Isaiam iuāic ans iudicauit		Melchisedec erat Sem filius Noe.	Messiae nomen hebraice,	(173)
Madrageae natura dedit ho-	(277)	minus figuram	503	chaldaice, graece, et latine
minus figuram	503	Manes deus	811	in Messiae regis substantia inueniuntur
Manes deus	811	Mem. significat aquas	864	duae filiationes
Manus inter pedes et caput loca-	726	de Mem clausa	524	Messiae duplex natura
te	726	Mem duplicem habent Ebraei	256	Messiae aduentus duplex
in Manuum impositione quing; e-	201	Memoria est notitia rei apud se ha-	beret	Messiae passionis merito omnes sal-
rant necessaria	201	R. Men	622	uari
R. Maremar	13	R. Menabem	622	Messiae duo egressus
Margarita gemma quomodo gene-	147	Medicina quid sit secundum Aui-	512	Messiae corpus absq; uirili semine
retur in ostrea	147	cennam	512	nasciturum

I N D E X

Table with 3 columns: Latin text, Hebrew characters, and page numbers. Entries include 'Mefia tributur saluatio eterna', 'Mefiam esse Dei filium', 'Mefiam secundu diuinitatem semper in deo fuisse', etc.

I N D E X

Table with 3 columns: Latin text, page numbers, and Latin text. Entries include 'Nan filiationem significat', 'Numerus quatuor esse gradus', 'Oclavianus post mortem Cleopatrae imperauit', etc.

I N D E X.

Proverbia Salomonis quomodo intelligenda	534	Redemptor nullus nisi deus	125	significantiæ	697
Prudentiã designat circũactio	819	Rehael	842	Sadai quid	860
Pfellus de diuina & humana Christi naturis, egregia scripsit	136	Reiaiel	842	Sadai nunciu	743
Ptolemæus Philadelpus	7	Reges tres Magi	216	Sadai nomen Dei	95
Ptolemæus Philometor iussit Cômẽtaria in Mosen scribere	ibid.	Reges & principes dicuntur montes	308	Sadai nomen propriẽ Mesiã com-	
Ptolemæus Euergetis primus	6	Reges gentium ad Mesiã adorandum uenerunt	552	petit	140
Pueri ex matrum uteris locuti sunt		Reges decem enumerãtes, qui nondum gubernarunt	291	Sæbiab	842
Puerorum trium hymnus	3 (216)	de Regum genealogia libros Herodes exussit	203	Sal nota modestiã	815
Puella colubã quid significet	697	Res cunctæ uniuersaliter in quinque conditiones distributæ	830	Salem ne transgrediaris, prouerb-	
Puncta & accentus apud Hebræos quando cœperint	856	Res 7 significat egestatem	865	Salem apponere	ibid.
Puncta sensum scripturæ diuersum reddunt	31. & 32	Resurrexisset quosdam	794	Salij Martis gradui sacerdotes	803
Pythagoras dictator ueritatis, uelut alter Apollo nominatus	787	Resurrexio Christi nostræ resurrectionis generalis futuræ exem-	605	R. Salomon Gallus	744
Pythagoras nihil prius discipulos suos docuit, quàm tacere	775	Resurrexio generalis mortuorum.	705	Salomon nulla idola effinxit	282
Pythagoram tres libros scripsisse		Rhetor à logico argumentationum assumit locos	733	R. Salomon Gallus	833
Pythagorã semper de diuina rebus obscure locutum	777	Risui æquẽ atq; tristitiã manus non dedendas	816	contra Salomonẽ deus satanam ex-	
de Pythagora multi uaria mēdacia scriperunt	788	Risui æquẽ atq; tristitiã manus non dedendas	816	citauit, ut ei non esset pax inter-	
Pythagorici ex decem uniuersa con-		Rochel	842	gra, qui pacis nomen solum habet	744
stare dicunt	799	Roma	305	Salomonis sapientia	830
Pythagorica symbola	798	Roma noua	722	Salus omnis imperfecta, quæ tempore frangiur	786
		Roma, ecclesiæ caput	294	Saluare proprio solius Dei est	162
Q		Romanorum Imperator super uniuersum orbẽ dominũ habet	293	Saluari quid	785
Quæ deciderunt, ne tollito	816	Ros natiuitatis quid	548	Samgath filius Ariath	434
Quadragesima duarum literarũ nomen	88	Ros designat Mesiã	146	Samael demon	837
		de Rose & Mesiã simile	147	Samã, & discipuli eius	746
R		Rufi Romani colloquium cum Iuda de sabbato	692	Samech significat oppositionẽ	864
Rab & Semuel collegæ	13	Sabbath liber	4	Sammai & Hillel mouerunt schismata in Israel	202
Rabba filius Rab Assæ	204	Sabbatum quid propriẽ	825	Samamel qui	766
Rabban Iohana Ben Sdachai	746	Sabbatum spirituale aliud non est, nisi non habere peccatum	690	Sampson cur seipsũ occiderit	462
Rabban Gamaliel	746	Sabbatum quid propriẽ	825	Samuel minor	746
Raban Simeon ab Hadriano Cesare occisus	5	Sabbatum spirituale aliud non est, nisi non habere peccatum	690	Samuel an apparuerit Sauli	460
Rabbenus Haccados miranda de Christo scripsit	5	Sabbatũ requies interpretatur	691	Samuel Nagid	871
R. Rahmo	622	Sabbatũ sæpe Christũ soluisse	693	Sambatius nemo dicitur nisi post mortem	447
R. Rahmon	640	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sancti dicti sunt montes	303
R. Rahamon	206	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sandalphon	727
Ramban insignis astrologus	729	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanguis sub uini specie occultatur.	
Ramban insignes cõmentarij	748	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanguis lapides magnos uoluit	269
Raphael à medicina nomen habet.	839	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanguinis effusio	276
Raphael fuit præceptor Isaaci	742	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanhedrim extra terram Israel constituitur	207
Rapinam significant unguis curui.	819	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanhedrim munus & potestas quæ	
Rasticellus Hercules appellatus.		Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanhedrim iudices ordinarij	17
Raziel angelus	842 (790)	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanhedrim caput Iudæorum	197
Raziel præceptor Adæ	737	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sanhedrim omnes Herodes interimit fecit	203
Rechabitarum domus	632	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Saphiri materia ex terra	503
Redemptionis sex modi	513	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Saperẽ quid	756
Redemptionem duplicem esse	512	Sabbatum seruare Iudæi prohibentur	663	Sapientia inuenire est paucorum	732

Sara

G A L A T I N I.

Saracenorum authentici libri	501	Saracenorum libri	560	Saul qualia peccata fecerit	459
Saracenorum libri	560	Saul impius an Samuël adorarit	461	Saulem quidam post mortem in loco iustorum receptũ asserunt	461
Saul qualia peccata fecerit	459	Sceptrum quando de tribu Iuda ablatum	196	Sceptrum Iudaicæ Academiæ quando penitus defecerit	5
Saul impius an Samuël adorarit	461	Scientiæ boni & mali arbor	514	Scriptores Iudæorum authentici, qui Christi aduentũ antecesserunt	6
Saulem quidam post mortem in loco iustorum receptũ asserunt	461	Scriptores Iudæorum authentici, qui Christi aduentũ antecesserunt	6	Scriptura sacra enigmatibus & uarijs figuris obuoluta	37
Sceptrum quando de tribu Iuda ablatum	196	Scriptura sacra enigmatibus & uarijs figuris obuoluta	37	Scripturæ cõsuetudo diuinæ multitudini quandoq; ascribere, quod uel ab uno solo factum est	596
Sceptrum Iudaicæ Academiæ quando penitus defecerit	5	Scripturæ cõsuetudo diuinæ multitudini quandoq; ascribere, quod uel ab uno solo factum est	596	Scripturæ populorum	569
Scientiæ boni & mali arbor	514	Scripturæ cõsuetudo diuinæ multitudini quandoq; ascribere, quod uel ab uno solo factum est	596	Scripturæ sacræ usus & utilitas.	760
Scriptores Iudæorum authentici, qui Christi aduentũ antecesserunt	6	Scripturæ deprauidæ uarijs apud Iudæos modis	28	Scripturæ corticem solummodo cõsiderant Iudæi	20
Scriptura sacra enigmatibus & uarijs figuris obuoluta	37	In scripturis dubia, debet semper humanitas in melius interpretari.		Sdain, notat arma	864 (460)
Scripturæ cõsuetudo diuinæ multitudini quandoq; ascribere, quod uel ab uno solo factum est	596	Sdain, notat arma	864 (460)	R. Seadias	231. 676
Scripturæ populorum	569	R. Seadias	231. 676	Sealiab	842
Scripturæ sacræ usus & utilitas.	760	Sealiab	842	Sealthieles duos fuisse	521
Scripturæ deprauidæ uarijs apud Iudæos modis	28	Sealthieles duos fuisse	521	Sebaoth crucis mysterium habet.	483. 484
Scripturæ corticem solummodo cõsiderant Iudæi	20	Sebaoth crucis mysterium habet.	483. 484	Sechel	727
In scripturis dubia, debet semper humanitas in melius interpretari.		Sechel	727	Seculum uenturum in sacris literis tempus Mesiã significat	670
Sdain, notat arma	864 (460)	Seculum uenturum in sacris literis tempus Mesiã significat	670	Secula duo	430
R. Seadias	231. 676	Secula duo	430	Seirus	13
Sealiab	842	Seirus	13	Sedechias quot annis regnauerit.	238
Sealthieles duos fuisse	521	Sedechias quot annis regnauerit.	238	Sedis apostolorum, cum illis lauret Christus pedes	30
Sebaoth crucis mysterium habet.	483. 484	Sedis apostolorum, cum illis lauret Christus pedes	30	Sedium tria genera	543
Sechel	727	Sedium tria genera	543	Sela dictio uarijs modis accipitur.	685
Seculum uenturum in sacris literis tempus Mesiã significat	670	Sela dictio uarijs modis accipitur.	685	Selomon in sacris scripturis uocatur Mesiã	166
Secula duo	430	Selomon in sacris scripturis uocatur Mesiã	166	Simon Iudæus	722
Seirus	13	Simon Iudæus	722	Simon Satã filius	4
Sedechias quot annis regnauerit.	238	Simon Iudæus	722	Sin, dentes significat	865
Sedis apostolorum, cum illis lauret Christus pedes	30	Simon Iudæus	722	Siphre liber ualde apud Iudæos authenticus	35
Sedium tria genera	543	Simon Iudæus	722	Sitael	842
Sela dictio uarijs modis accipitur.	685	Simon Iudæus	722	Sol immobilis stetit	4
Selomon in sacris scripturis uocatur Mesiã	166	Simon Iudæus	722	Sol stetit in medio cœlo per integrũ diem	508
Simon Iudæus	722	Simon Iudæus	722	Sol ponitur loco manifesti & aperti	819
Simon Satã filius	4	Simon Iudæus	722	Soles tres circa Augusti tempora sub quo Christus natus est, Ro-	
Sin, dentes significat	865	Simon Iudæus	722		
Siphre liber ualde apud Iudæos authenticus	35	Simon Iudæus	722		
Sitael	842	Simon Iudæus	722		
Sol immobilis stetit	4	Simon Iudæus	722		
Sol stetit in medio cœlo per integrũ diem	508	Simon Iudæus	722		
Sol ponitur loco manifesti & aperti	819	Simon Iudæus	722		
Soles tres circa Augusti tempora sub quo Christus natus est, Ro-		Simon Iudæus	722		

beat

I N D E X

Talmudistarum tria esse genera 38	Theologum Christianū Hebraicas dāorūm 269
Talmud nihil aliud esse quā legis explanationem ad intentionē auctoris 751	Tiberis scire debere 717
Talmud quis fuerit autor, et quo tēpore sit cōscriptus collectusq; 168	Tiphereth 726
Talmud Babylonicus Ibid. 12	Thomæ locus taxatur 491
Talmud diuisus in quatuor partes. R. Tanhuma 256 (Ibid. 740)	Thronus Christi sicut sol et luna. 168
R. Tanhuma 276. 489	Thubalcain primus malleator et faber in cuncta opera æris et ferri 756
Tamyra regina Scythiæ 236	Tibæi filius Iudas 4
Targum quid sit 8	Timæus Locrensis 808
Targū Hierosolymitana quæ 670	Titus Iudæis suastit, ne ruinæ civitatis et templi causa existeret, sed tantum tributum Romanæ genti redderent 248
R. Tarphon 746. 876	Tora quem numerum faciat 678
Tauri significatio 697	Traditio filiorum R. Hiya 619
Tartarus ab horribili sono turtur, quasi tortor, teter, terror uocatus 787	Traditiones patrum quales 1
Tartaros duos esse 754	Tribulationes diuisæ in tres diuisiones 543
Tedanus Leui insignis cabalista 850	Trinitas personarum diuinæ naturæ unitati nequaquā derogat 40
תלשן תלשן 2	Trinitatis opera indiuisa sunt ad extra 70
Temā insula est in sinu Arabico. 666	Trinitatis mysterium quare nō fuit sub ueteri lege explicite traditū. 70
Templum ultimū Herodes restaurauit 212	Tubal uocat Iosephus Iberos uel Hispanos 427
Templū quoties profanatum Ibid. 421	Turtur felle caret 496
Tēplū tertium in cælo ponendū 421	Turturis typus 697
Templum Hierosolymitanum tertio non edificandum 420	Tzadok 746
Templi miracula 209	Tzade, significat latera 865
in Templo ultimo quinq; res defuerunt, quæ in primo fuerūt 243	V
in Templo secundo quinq; res defuerunt 214	Valor, eruditione insigni præditus 720
Tempori non subijcitur deus 487	Vasariab 842
Temporū discursus à mundi initio usq; ad Christi passionem 261	Vau, significat uncinā retortū 864
תמנון 603	Vehuiab 842
Tenerum Messiam uocari 160	Vehuel Ibid.
תנן קורן 222	Venire Dei quid 174
ad Terminos ubi perueneris, ne reflectas 816	Venus genitrix Cæsaris tessera in bello 798
Terræ motū maximū tempore Herodis Ascalonitæ in Iudæa factum fuisse 216	Verbum dei quoties dicatur 114
Terrā stare duodecim colūnis 162	Verbum dei eiusdem cum Deo esse substantiæ 116
Teth, declinatio 864	Verbum triplex habet homo 112
Tetractyn esse Idæam in mente diuina 778	Veritas pro filio dei accipitur 145
Tetragrammaton nomen diuinæ trinitatis mysterium distincte insinuant 746	Veritatis quantitas 12
Thanaim 746 (nuat 85)	Vespasianus et Titus quare uenerunt contra Iudæos 266
Thasiorum Deus 781	Vestibus decem fuit Deus indutus, quando mundum creauit 881
Thasiorum hodie nihil nisi nomen Thau, est signū 865 (exiat 786)	Veualiah 842
Theodas falsus propheta 5	per Viam publicā ne ambules in Via ne feces ligna 815
Theognes Megarensis 814	Vineam sepire ex cadaveribus 12

FI N I S.

SCRIPTURÆ LOCA

HOC VOLVMINE CONTENTA

LOCA VETERIS TESTAMENTI.

Gen. 1. In principio creauit deus cælū et terram 751	Gen. 4. Et ad te concupiscentia eius 448	uertetur huc 551
Gen. 1. Terra autem erat inanis et uacua 59	Gen. 4. Vagus et inquietus eris in terra 655	Gen. 15. Semini tuo dedi terram hanc 542
Gen. 1. Producat terra animam uiuentium ad speciem suam 725	Gen. 4. Et cognouit adhuc Adam uxorem suam 550	Gen. 16. Ingredere ad ancillam meam 736
Gen. 1. Sit lux, et fuit lux 573	Gen. 4. Et uocauit nomen eius Seth 491	Gen. 17. Ambula coram me, et esto perfectus 103
Gen. 1. Fecit dominus duo magna luminaria 294	Gen. 5. Hic liber generationis Adæ 704	Gen. 17. Et dabo pactum meum inter me et te 688
Gen. 1. Et uidit ipsum lumen, quōd esset bonum 691	Gen. 5. Factum est omne tempus quod uixit Adam 494	Gen. 17. Non uocabitur ultra nomen tuum Abram 429. 639
Gen. 1. Replete aquas in maribus. 455	Gen. 6. Noas uir iustus 689	Gen. 19. Et circumcidetis carnem præputij uestri, et erit in signū Iudæis 690
Gen. 1. Et dixit elohim, faciamus hominem ad imaginem nostram. 66. 106. 492. 527	Gen. 8. Non addam ultra maledictionem terre 313	Gen. 17. Et erit fœdus meum in carne uestra, in fœdus in æternum. 682
Gen. 2. Et compleuit deus in die septimo opus suum quod fecerat. 695	Gen. 8. Figmentum cordis hominis malum ab adolescentia eius. 443. 445	Gen. 17. Et præputiatus masculus. 688
Gen. 2. Et benedixit diei septimo. 692	Gen. 8. Dies et nox non quiescent. 618	Gen. 17. Omnes uiros domus sue. 696
Gen. 2. Hæ sunt generationes cæli et terræ in creatione eorū. 468	Gen. 9. Et Nohe inuenit gratiam. 861	Gen. 17. Et Abraham filius nonagintanouem annorum erat, quando circumcidit carnem præputij sui 689
Gen. 2. Et germinare fecit Dominus 706	Gen. 9. Et omne quod mouetur et uiuit, erit uobis in cibum 699	Gen. 18. Et apparuit ei dominus in ro ultra ab aquis diluuij 252
Gen. 2. Quia qua die comederis ex eo, morte morieris 514	Gen. 9. Et non occidetur omnis caro ultra ab aquis diluuij 313	Gen. 18. Et peccatum eorum aggregatum est ualde 276
Gen. 2. Hoc nunc os ex osibus meis. 735	Gen. 9. Et uixit Noas post diluuium trecentis et quinquaginta annis 258	Gen. 18. Et peccatum eorum aggregatum est ualde 276
Gen. 3. Et uidit mulier, quōd bona esset arbor ad uescendum 511	Gen. 10. Gomer et Magog 423	Gen. 18. Ecce, obsecro, affectaui locum qui ad Dominum ego humus et cinis 32
Gen. 3. Mulier quam dedisti mihi. 534. 449	Gen. 12. Et animam quam fecerunt in Aram 259	Gen. 18. Non destruam propter ipsos decem 631. 458
Gen. 3. Ecce Adam sicut unus ex nobis 738	Gen. 14. Leuabo manus meas ad dominum 179. 307	Gen. 19. Et dixit maior ad minimum rem 479
Gen. 3. In afflictione comedes. 447	Gen. 14. Et Melchisedec rex Salem produxit panem et uinum. 661	Gen. 19. Veni potemus patrem nostrum uino 550
Gen. 3. Et emisit eum Dominus de horto uoluptatis 603. 138	Gen. 15. Ne timeas Abram 708	Gen. 22. In die tertio eleuauit Abraham oculos suos 604
Gen. 3. Et nunc ne mittat manum suam, et sumat de ligno 736	Gen. 15. Ego clypeus tuus et merceres tua magna nimis 439	Gen. 22. Et accepit Abraham lignum holocausti 589. 701. 742
Gen. 4. Acquisiui uirum à Domino 739	Gen. 15. Adonai tetragramate quid dabis mihi 858	Gen. 22. Ut immolaret filium suum. 681
Gen. 4. Et insurrexit Cain contra Abel fratrem suum 178	Gen. 15. Domine deus, in quo sciam quōd possidebo eam 450	Gen. 22. Ecce aries unus retentus in densitate per cornua sua 644
Gen. 4. Nunquid custos fratris mei ego sum 655	Gen. 15. Tu ibis ad patres tuos in pace 456	Gen. 22. Et uocauit Abraham nomen loci illius deus uideat 132
Gen. 4. Nonne si bene egeris, reci-	Gen. 15. Et generatione quarta re-	Gen. 22. Et benedicentur in semine 132

INDEX

tuo omnes gentes	430	meum lugens in infernum	457	Exo. 3. Ebieh misit me ad uos	357
Gen. 23. Gher & habitator ego uobiscum	642	Gen. 39. Ioseph autem descenderat cum eo in Aegyptum	659	Exodi 3. Quoniam ego ero tecum.	615
Gene. 24. Et omnia bona domini in manu eius	309	Gen. 39. Et fugit extrā	578	Exo. 4. Et ecce accepit Moses uxorem suam & filios suos, & e-quitare fecit eos super asinum.	564
Gen. 24. Alma egrediens ad hauriendum	531	Gen. 40. In somnio meo, & ecce uitis coram me	555. 606	Exo. 4. Filius meus primogenitus Israhel	168. 610
Gen. 24. Et effudit hydriam suam.	611	Gen. 41. Ego Pharaos, & absque te non eleuabit uir manum suam.	424. 476	Exo. 6. Ego tetragrammatus & ap- parui Abraham	860
Gen. 24. Et induxit me in tabernaculum	601	Gen. 41. Et Pharaos fuit somnians.	525	Exo. 6. Et nomen deus non notifi- caui eis	135
Gene. 24. Et introduxit eam Ishac in tabernaculum Sarre matris sue	436. 586	Gen. 41. Post finem duorum anno- rum, &c. Pharaos somniauit.	698. 699. 607	Exo. 9. Ecce manus tetragrammati boiah	857
Gen. 25. Et addidit Abraham, & ac- cepit uxorem	428	Gene. 41. Et omnis terra uenit in Aegyptum	309	Exo. 9. Visitans peccatum patrum super filios	680
Gen. 25. Et concepit Rebecca uxor sua	861	Gen. 42. Et Ioseph ipse potens fa- ctus est super terram	291. 52	Exo. 12. Non est Berith, nisi Lex.	646. 672
Gen. 25. Et collidcbant se filij in me- dio eius	571	Gene. 42. Et dixit eis Ioseph, in die tertio	605	Exo. 12. In decimo mensis huius.	254
Gen. 25. Et emisit eos desuper Ishac filio suo, cum adhuc uiueret.	553	Gen. 43. Et uidit Ioseph Benjamin fratrem suum	178	Exo. 12. Hæc est lex pasche	643
Gene. 27. Et fuit cum seniuit Ishac.	686	Gen. 44. Et accessit ad eum Iudas.	607	Exo. 12. Et substantiam non confrin- getis in eo	663
Gen. 27. Vide odorem filij mei, si- cut agri pleni	420	Gene. 44. Et diximus domino meo, Est nobis pater senex, & infans senectut.	53. 54	Exo. 12. Et erit dies hæc uobis in memoriale	682
Gen. 28. Et egressus est Iacob	179	Gen. 47. Ego descendam tecum in Aegyptum	602	Exo. 13. Sanctifica mihi omne pri- mogenitum	124. 168
Gen. 28. Et exiuit Iacob de Bersa- ba	159	Gene. 47. A uulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ	146	Exo. 14. Quid clamas ad me	177
Gen. 28. Et accepit de lapidibus lo- ci illius	110	Gen. 48. Et ego dedi tibi humerum unum	708	Exo. 14. Et mouit se angelus deo- rum, qui ibat ante castra, &c.	96. 837
Gen. 28. Et ecce ego ero tecum	616	Gene. 48. In uia Ephrata, ipsa est Bethlehen	225	Exodi 14. Ecce sanguis pacti, quod scidit dominus	600
Gene. 28. Tibi dabo eam, & semini tuo	429	Gen. 49. Iuda te confitebuntur fra- tres tui	168. 434. 547. 655	Exo. 15. Fortitudo mea & laus iah.	858
Gen. 28. Quam terribilis est locus iste	421. 422	Gen. 49. Iuda te confitebuntur fra- tres tui	168. 434. 547. 655	Exo. 15. Et per spiritum nasi tui co- aceruate sint aquæ	59
Gene. 30. Et uenit Iacob de agro in uestpere	304	Gen. 49. Iuda te confitebuntur fra- tres tui	168. 434. 547. 655	Exodi 15. Deus uir pugnae, deus no- men eius	160. 481
Gene. 30. In omni seruore ouium.	219	Gen. 49. Non recedet sceptrum de Iuda, & legislator de medio pe- dum eius, donec ueniat Silo.	134. 195. 198. 205. 290. 429. 199. 551. 546. 743	Exodi 15. Donec transeat populus tuus deus	616
Gen. 31. Reuertere ad terram patrū tuorum	571. 615	Gen. 49. Et scriba de scemore eius	200	Exo. 15. Sanctuarium deus aptaue- runt manus tuæ	422
Gene. 32. Et timuit Iacob ualde, & angustia fuit ei	615. 616	Gen. 49. Donec ueniat Silo	710	Exo. 15. Dominus regnauit in secu- lum uaed	685
Gene. 33. Et compulit eum, & rece- pit	555	Gen. 49. Et scriba de scemore eius	200	Exodi 15. Vniuersum languorem, quem posui in Agypto, non po- nam super te	616
Gen. 35. Non uocabitur nomen tuū ultra Iacob	313. 670	Gen. 49. Ligans ad uitem ciuita- tem suam	568. 651. 663	Exo. 15. Quia ego dominus medi- cus tuus	468
Gen. 36. Et regnauit in Edom Bela filius Beor	572	Gen. 49. Lauabit in uino uestimen- tum suum	186. 579	Exodi 15. Quis sicut tu in fortibus	863
Gen. 37. Et oderunt eum	178	Gene. 49. Isachar, asinus fortis, uel offeus	190	Exodi 16. Sabbatizauit populus in die septimo	695
Gen. 37. Et surrexerunt omnes filij eius & filia eius ad consoladum eum	522	Exo. 2. Et perrexit uirgo, & uoca- uit matrem ipsius infantis	531	Exo. 16. Ecce ego pluam uobis pa- nem de caelo	564. 658
Gene. 37. Fera mala comedit ipsum	457	Exo. 3. Et ecce rubus ardens in igne & rubus non uorabatur	528	Exodi	
Gen. 37. Quia descendam ad filium					

GALATINI

Exodi 17. Num est ens Adonai in- ter uos, an non ens?	857	faciei eius	644	Num. 3. Hæc sunt generationes Aba- ron & Mosi	430
Exod. 17. Delebo memoriam Ama- lih	856	Exod. 34. Et scripsit super tabulis uerba pacti decem	672	Nume. 3. Et alienus qui appropin- quauerit, morietur	538
Exod. 17. Quia manus solius domi- ni, & bellum dei erit	543	Exod. 34. Et quando dicturi sunt ti- bi, Tolle peccatum	655	Num. 6. Benedicat te sanctus bene- dictus	879
Exod. 19. Estote parati ad tertium diem, non accedatis ad mulierem	699	Leuit. 1. Et placatus erit ei, ut par- cat illi	566	Nuus. 8. Et à filio quinquaginta an- norum cessabit quidē n. gocium.	684
Exod. 19. Et fuit in die tertio facto mane	605	Leuit. 4. Anima cum peccauerit, ipsa morietur	68	Num. 9. Et fecerunt pascha in pri- mo	695
Exod. 19. Iam nunc ueniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te	612	Leuit. 12. Mulier quæ suscepit se- men, & pepererit masculum, & immunda erit	525	Num. 10. Surge domine, & disper- tur inimici tui, & fugiant odien- tes te	35. 577
Exod. 20. Ego dominus Deus tuus	48	Leuit. 17. Nam sanguis ipse pro a- nima satisfaciet	600	Nume. 11. Congrega mihi septua- ginta uros de senioribus Israel-	201
Exod. 20. Quonia ego Deus, Deus tuus, Deus zelator	52	Leuit. 17. Et effundet sanguinem e- ius, & operiet ipsum humo.	277	Num. 11. Exalta eum in sinum tu- um	179
Exod. 20. Non erit tibi Deus alie- nus	673. 678	Leuit. 18. Quæ faciet homo, & ui- uet in eis	558	Num. 11. Non uideam malum tuum	30. 31
Exod. 20. Memento diei sabbati, ut sanctifices ipsum	692	Leuit. 18. Ad mulierem in pollutio- ne menstruationis suæ ne acce- das	516. 699	Num. 12. Quod proijcitur de uul- ua matris suæ	36
Exod. 20. Loquere tu nobis, & au- diemus	732	Leuit. 20. Vir siue mulier in qui- bus fuerit spiritus phitonicus.	458	Num. 12. Et figuram dei contempla- tur	603
Exodi 21. Et seruiet ei Leolam.	684	Leuit. 21. Ut uel tunc humilietur cor eorum præputiatum	688	Num. 13. Mitte tibi uiros	696
Exod. 22. Aduenam non obiurga- bis	641	Leuit. 21. Quia sacrificium Dei, carnem Dei sui ipsi sacrificant, erunt sancti	604. 667. 668	Num. 14. Detur nobis caput, & re- uertamur in Aegyptum	607
Exod. 23. Ecce ego mitto angelum meum ante te ad custodiendum te in uia	841. 854	Leuit. 23. Omne opus non facietis, lex sempiternum erit generatio- nibus uestris	683	Nume. 14. Viuo ego, dicit Deus, si non ut loquuti estis in auribus meis, sic faciam uobis	576
Exod. 24. Et scripsit super tabulis uerba pacti decem	647	Leuit. 24. In die sabbati præpara- buntur coram Deo iugiter à fi- lijs Israel foedere sempiterno.	693	Num. 15. Et eritis sancti	612
Exo. 25. Panis facierum coram me semper	665	Leuit. 25. Numerabitis septem heb- domadis annorum	231	Num. 16. Fortissime El deus spiri- tuum omnis carnis	842
Exod. 31. Inter me & filios Israel.	694	Leuit. 25. Et reuertimini unus- quisque ad possessionem suam.	684	Num. 17. Et ecce floruit uirga Aba- ron domui Leui	528
Exod. 31. Custodient filij Israel sab- batum	682	Leuit. 26. Et uetus à facie noui ex- cludetis	671	Num. 12. Ne timeas ipsum	615
Exod. 31. Sabbata mea seruabitis, quia signum sunt inter me & in- ter uos	690	Leuit. 26. Et perdemini in Genti- bus	680	Nume. 21. Orietur stella ex Iacob.	268
Exod. 32. Et uidit populus quod tar- daret Moses descendere de mon- te	702	Leuit. 25. Quoniam aduenæ & ha- bitatores uos mecum	570	Nume. 21. Fac tibi serpentem æne- um, & pone eum super lignum.	485
Exo. 32. Et fecerunt sibi deos ex auro	656	Leuit. 24. Et numerabis tibi septem hebdomadis annorum	231	Prouer. 8. Deus possedit me princi- pium uia suæ	486
Exo. 32. Memento Abraham, Isaac & Israel seruorum tuorum.	447	Leuit. 26. Et deambulabo in me- dio uestri, & ero uobis in deum.	639	Num. 22. Et nunc si malum est in oculis tuis, reuertar mihi	680
Exod. 33. Ecce est locus apud me, et stabis super petram	533	Leuit. 26. Et deambulabo in me- dio uestri, & ero uobis in deum.	639	Nume. 23. Non ut homo Deus, ut mentiatur	614
Exod. 33. Facies meæ non uidebun- tur	831	Leuit. 26. Et ambulabo in medio ue- stri	175. 176	Num. 23. Quid fecit deus, uidit ocu- lus Balaam	182
Exod. 33. Ecce locus est apud me, stabis supra petram	606			Num. 24. Egressa est stella Iacob.	546
Exod. 34. Quia cornu erat cutis				Num. 28. Oblationem meam panis mei ad ignes meos odoris suauitatis	662

INDEX

Exo. 13. A diebus in dies	231	Deut. 17. Et surges & ascendes ad locum	206	meam corruptione corrumpemini	305
Deut. 3. Mons bonus iste & Libanus	686	Deut. 18. Prophetam de medio tui de fratribus tuis tanquam me stituet	564	Deut. 32. Generatio praua atque peruersa nunquid Deo retribuitis hoc popule stulte	621
Deut. 4. Non addetis super uerbo, quod ego præcipio uobis	28	Deut. 23. Et non uidebit in te turpitudinem, & non recedet à te.	615	Deu. 32. Quia leuabo ad caelos manum meam	606
Deut. 4. Ecce docui uos caeremonias & iudicia	676	Deut. 24. Et cornua rhinocerotis cornua eius	644	Deut. 32. Nonne ipse est pater tuus, possessor tuus	179. 711
Deut. 5. Obserua diem sabbati	825	Deut. 24. Hæc sunt uerba Habberich	647	Deut. 32. Memento dierum seculi, aduerte annos generationis & generationis	562
Deut. 5. Faciens misericordiam ad milia diligentibus eum	194	Deut. 24. Si inuentus fuerit uir, qui furatus animam ex filiis Israel.	285	Deut. 32. Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus	637
Deut. 6. Audi Israel, deus, deus noster, deus unus est	39. 40	Deut. 25. Oculum pro oculo	674	Deut. 32. Dominus solus deducet eum, & non erit cum eo Deus alienus	657
Deut. 6. Et ligabis ea in signum super manus tuas	681	Deut. 26. Pronuncio hodie domino tuo, quod intraui in terram quam iurauit Deus patribus uestris.	429. 639	Deut. 32. Quia ignis succensus est in ira mea, & ardebit usque ad infernum inferiorem	464
Deutero. 7. Seruabit dominus deus tuus pactum	194	Deut. 27. Attende & audi Israel hodie	860	Deut. 32. Corruat uel præcipitetur ut hymber, uel ut nimbus doctrina mea	54
Deut. 7. Et serua præceptum & decreta atque iudicia	672	Deut. 27. Maledictus uir, qui fecerit sculptile	474	Deut. 32. Videte nunc, quia ego, & ego ipse, & non sunt dii mecum.	44
Deutero. 7. Te elegit dominus deus tuus	518	Deut. 28. In gentibus quoque illis non quiesces	274	Deut. 32. Deum qui te nasci fecit, debilitabis	571
Deut. 8. Non in solo pane uiuit homo	668	Deut. 28. Et erunt uita tuae suspensa tibi coram	589	Deut. 33. Memorare dies seculi.	182
Deut. 9. Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum & 250	233	Deut. 28. Vxorem desponsabis, & uir alius constuprabit eam	33. 34	Deut. 33. Et habitabit Israel confidenter, solummodo oculus Isaac	680
Deut. 9. Neque enim propter iustitias tuas & æquitatē cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum	518	Deut. 29. Hæc sunt uerba pacti.	672	Deut. 33. Non sicut deus rector asensor caeli in adiutore tuo	603
Deuter. 10. Dij deorum, & domini dominorum	860	Deut. 29. Absconditum deo nostro attribuitur	682	Deut. 33. Primogenitus bos eius, de cor ei	191. 193. 194
Deut. 10. Et circumcidetis præputium cordis uestri	687. 688	Deut. 29. Ista sunt uerba Berith.	254	Deut. 33. Tora præcepit nobis Moses	678
Deut. 10. Deus magnus fortis & terribilis	461	Deut. 29. Et euellet eos dominus de super terra eorum cum furore.	426. 628	Deut. 33. Quis populus sanatus erit in Domino	434. 435. 436
Deuter. 10. Et diligit Gher.	642	Deut. 30. Et circuncidet dominus deus tuus cor tuum	687. 688	Deut. 33. Beatus tu Israel, quis ut tu populus saluatus per deum	586
Dan. 12. Et multi ex dormientibus in terra puluere euigilabunt.	707	Deut. 30. Ipse est enim uita tua, & longitudo dierum tuorum	589	Deut. 34. Non surrexit propheta ultra in Israel sicut Moses	832
Deut. 12. Immundum & mundum pariter comedentur	699	Deut. 30. Quoniam mandatū hoc quod præcipio uobis hodie.	834	Deut. 38. Et in gentibus istis non quiesces	680
Deuter. 13. Quia deerit pauper de medio terræ	311	Deut. 30. Et conuertit Dominus deus tuus conuersionem tuam.	417	Ios. 2. Et abscondimini ibi tribus diebus	605
Deute. 15. Et erit tibi seruus Olam.	684	Deut. 30. Et introducet te dominus deus tuus in terram, quam possederunt patres tui	625	Ios. 6. In die septimo	696
Deut. 15. Percutiet te deus insania.	242	Deut. 31. Ecce tu dormies cum patribus tuis	636	Ios. 7. Peccauit Israel, & transgressi sunt pactum meum	596
Deut. 17. Et facies secundum uerbum oris, quod nunciabunt tibi de loco illo	205	Deut. 31. Noui quod post mortem	454	Ios. 7. Sicut turbasti nos, turbat te dominus in die isto	656
Deuter. 17. De medio fratrum tuorum pones super te regem	203			Ios. 14. Adam magnus in gigantibus	454
Deut. 17. Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspexeris	200				

Ios.

GALATINI.

Ios. 12. Deus, Deus, Deus, Deus, Deus, Deus, ipse fecit	52	4. Reg. 6. Et non addiderunt ultra turmæ Aram uenire	313
Iehos. 24. Trans flumen habitauerunt patres, patres uestri à seculo	456	4. Reg. 8. Et omnia bona Damasci	309
Iosue ultimo. Non poteritis seruire Deo, quia dii sancti ipsi	71	4. Reg. 16. De Achaz	329
Iehos. ult. Et bestia multa	640	4. Reg. 17. Et contestatus est dominus in Israel	463
Iudi. 5. Et diligitis eum uelut egressum solis in uirtute sua	641	4. Reg. 17. Et dereliquerunt omnia præcepta domini Dei sui, &c.	628
Iud. 5. Eliget deus nouitates, & tunc expugnabit portas	526	4. Reg. 21. Et sanguinem innoxium effudit Manasses multum ualde	276
Iudic. 5. Sunt egressus solis in fortitudine sua	713	1. Paral. 1. Et familie scribarum sedentes Iabez	134. 205
Iudic. 6. Et edificauit ibi Gedeon altare domino	132	1. Paral. 2. Et familie scribarum sedentes Iabez	200
Iudic. 6. Si ros fuerit super uellus tantum	528	1. Paral. 17. Cum compleueris dies tuos, ut uadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te	172
Iudic. 9. Nunquid possum deserere uinum, quod letificat Deum & homines	662	1. Paral. 22. Ecce filius natus est tibi	170
Iudic. 18. Ipsi & filij eius fuerunt sacerdotes tribui Dan	608	1. Paral. 22. Et ipse erit mihi in filium, & ego illi in patrem	171
Iudic. 19. Ad domum Dei uado.	463	1. Paral. 25. Ad exaltandum cornu	644
Ruth 2. Accede huc, & comedes de pane, & tinges fructum tuum in aceto	596	1. Para. 29. Quoniam aduenæ nos coram te	570
Ruth ult. Hæc sunt generationes Peres	468	1. Paral. ult. Et tu eleuas te omnibus in caput	145
1. Reg. 1. Et exaltatum est cornu meum	644	2. Paral. 3. Et domus magna tecta fuit ligno abiegnio	213
1. Reg. 1. Et morabitur ibi leolam.	684	2. Paral. 6. Non est homo, qui non peccat	453
1. Reg. 1. Et uenit uir Dei ad Eli.	614	2. Paral. 15. Dies multi etiam Israel sine deo uero, sine sacerdote docente	626
1. Reg. 2. Aggrega me ad unam sacerdotium	643	2. Paral. 24. Et spiritus Dei induit Zachariam filium Iehoiadæ sacerdotis	276
1. Reg. 2. Et sublimabit cornu Messiae sui	644	1. Esræ 4. Expleto templi secundæ opere, &c.	213
1. Reg. 3. Antequam cognosceret Deum	222	Nehem. 1. Ego disperdam uos in pulum	418
1. Reg. 6. Et omnia uasa quæ reddidisti ei pro delicto	214	Nehem. 12. Et stabunt duæ confessiones in domo domini	696
1. Reg. 7. Et non addiderunt ultra uenire ad terminum Israel.	314	3. Esræ 3. Reuelabitur filius meus Iesus, cum ijs qui cum eo letabuntur	155
1. Reg. 12. Et rebellauerunt Israel in domum Dauid	172	Iob 2. Adhuc tu retines perfectionem tuam	313
1. Reg. 15. Quæ est uox harum omnium	654	Iob 2. Pelle pro pelle.	686
1. Reg. 16. Nunquid coram domino Messias eius	252	Iob 4. Nonne abscessit, funis eorum cum eis morientur, & non in cognitione	621
1. Reg. 17. Filius ipsius serui tui Issai Bethlehemitis	225	Iob 6. Ipsa sunt sicut dolores carnis meæ	668
1. Reg. 25. Et erit anima domini	253		106

INDEX

Iob 6. Respicite semitas Tema, iit- nera Saba 553	ge domini 852	uationem tuam 610
Iob 6. Etiam super pupillum irrui- tis, & mercamini super proxi- mum 549	Psal. 1. Non sic impij, sed tanquam gluma 635	Psal. 17. Ego in iustitia uidebo fa- ciem tuam 705
Iob 7. Quare posuisti me obuium tibi? & ero super te ad onus. 35	Psal. 2. Confringes eos uirga ferrea & tanquam uas figuli proiecies eos 624. 569	Psal. 18. Et dabis mihi scutum sal- uationem tuam 29. 31
Iob 7. Et ero super me onus? 30. 31	Psal. 2. Narrabo preceptu, Deus dixit ad me, filius meus es tu. 118. 547. 610	Psal. 18. Et humilitas tua, uel man- suetudo tua confortabit me 30.
Iob 9. Utinam esset inter nos argu- tor 472	Psal. 19. Mittet adiutorem tuum de sanctuario 179	Psal. 19. Caeli enarrant gloriam dei 881
Iob 10. Pelle & carne uestisti me. 663	Psal. 2. Consurgent Reges terræ. 193	Psal. 19. Exaudiat te dominus in die tribulationis 573
Iob 10. Quis dabit in inferno ut oc- cultes me 456	Psal. 2. Osculamini filium, ne ira- scatur 122	Psal. 20. Deus in fortitudine tua læ- tabitur rex 647
Iob 11. Nunquid usq; ad consumma- tionem Saddai 479	Psal. 2. Filius meus es tu, ego hodie te genui 191. 526. 549	Psal. 21. Super cerua auroræ 604
Iob 11. Et spes eorum afflictio ani- mæ 29	Psal. 3. Multi insurgunt aduersum me 864	Psal. 21. Domine in uirtute tua læ- tabitur rex 854
Iob 15. Qui sapientes sunt, confite- buntur 655	Psal. 3. Ego accubui, & dormiam, & resurrexi 707	Psal. 21. Ego sum uermis, & non uir 508
Iob 18. Quare reputati sumus si- cut bestia 640	Psal. 4. Cum inuocauero, responde mihi 170	Psal. 21. Quoniam pones eum be- nedictiones in aeternum 648
Iob 18. Maior uel primogenita mors 455	Psal. 4. Confortamini & roboretur cor uestrum omnes sperantes in domino 174	Psal. 21. Vitam petijt à te 191
Iob 19. Et ex carne mea uidebo Deum 107	Psal. 5. Deus, Deus, Deus loquu- tus est, & uocauit terram 51	Psal. 21. Et prolationem labiorum eius, non prohibuisti in perpe- tuum 55
Iob 19. Et rursum pelle mea circum- dabuntur ista 174	Psal. 8. Ex ore infantium & lacten- tium 450	Psal. 22. Parabis coram me mensam 597
Iob 20. Si ascenderit ad cœlos ex- cellentia eius 450	Psal. 9. Confitebor Deum in toto corde meo 444	Psal. 22. Et à cornibus unicornium exaudisti me 644
Iob 21. Dulcia fuerunt ei prata ual- lis 448	Psal. 10. Cur Deus manebis à longe 633	Psal. 22. Foderunt manus meas & pedes meos 590
Iob 24. Et traxit robustos in forti- tudine 447	Isa. 11. Et habitabit lupus cum arie te 415	Psal. 23. Etiam cum ambulauero in ualle umbræ mortis 465
Iob 25. Fecit pacem in sublimibus suis 169	Psal. 11. Deus iustum probat & im- pium 467	Psal. 23. Attollite portas principes uestras 463
Iob 25. Ecce in sanctis suis non con- fidit 447	Psal. 11. Quoniam iustus Deus ius- titias dilexit 712	Psal. 23. Dei est terra & plenitudo eius 124
Iob 26. Ad quem annunciaſti uer- ba 463	Psal. 15. Thronus tuus Deus perpe- tuus & æternus 110	Psal. 25. Bonus & rectus Deus, propter hoc docebit errantes uiam 566
Iob 28. Et abscondita producit in lucem 531	Psal. 15. Dixi Deo, domini mei es tu, bonitas mea non est super te. 446	Psal. 27. Si non credo uidere bonum Dei in terra uiuentium 615
Iob 31. Et animam dominorum e- ius afflixisti 29	Psal. 15. Deus quis habitabit in ta- bernaculo tuo 678	Psal. 30. Quoniam momentum in ira eius 605
Iob 31. Foris nõ hospitabitur gher. 641	Psal. 15. Non derelinques animam meam ad infernum 454	Psal. 31. Quam multum bonum quod recondisti timentibus te. 706
Iob 31. Et pro hordeo spinas 579	Psal. 15. Ego autem in misericordia tua confisus sum 431	Psal. 32. Congregatus sicut in utre aquis maris 275
Iob 32. Et condemnabunt Deum. 30. 31	Psal. 16. Ego in iustitia uidebo fa- ciem tuam 602. 603	Psal. 33. Verbo Dei cœli facti sunt 52
Iob 33. Spiritus Dei fecit me, & anima Sadai uiuificauit me. 140	Psal. 16. Multiplicabuntur labores eorum 447	Psal. 34. Gustate & uidete, quo- niam bonus est Deus 662
Iob 38. Num nosti leges cœlorum. 843	Psal. 17. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea 547. 604	Psal. 34. Redemit Deus animam seruorum suorum 444
Psal. 1. Beatus uir qui ambulat in le- gibus domini 852	Psal. 17. Et dabis mihi scutum sal- uationem tuam 610	Psal. 35. Quoniam tecum est fons uitæ 610

GALATINI.

uitæ, et in lumine tuo uidebimus lumen 139. 691	Psal. 49. Qui sacrificet confessio- nem 434	Psal. 71. Miserebor super pauperē 441
Psal. 36. Hominem & bestiam sal- uabis Deus 416	Psal. 50. Ecce in peccato genitus sum 448	Psal. 72. Deus iudicium tuum regi- da 657
Psal. 36. In lumine tuo uidebimus lumen 573	Psal. 50. Qui sacrificet laudem, ho- norabit me 433	Psal. 72. Et dominabitur à mare usque ad mare 291. 546
Psal. 38. Aduena enim ego tecum. 570	Psal. 50. Et spiritu liberali confir- mame 58	Psal. 72. Coram eo procident Athio- pes 290
Psal. 39. Dixi, custodiam uias meas à peccando in lingua mea 576	Psal. 50. Qui sacrificat confessio- nem, honorabit me 653	Psal. 72. Cōtremiscet ut libanus frus- ctus eius 213
Psal. 39. Quoniam gher sum ego te- cum 642	Psal. 51. Domine labia mea aperies 696	Psal. 73. Domine in ciuitate imagi- nem ipsorum uiuificabis 68
Psal. 39. Expectando expectationē meam 174	Psal. 55. Super me Deus uota tua soluam confessiones 696	Psal. 74. Signa nostra non uidimus non est ultra propheta 210.
Psal. 39. Veruntamen sum imagine deambulabit uir 68	Psal. 55. Et tu deus descendere eos facies in puteum 454	Psal. 75. Et omnia cornua impiorū abscindam 644
Psal. 40. Et ascendere me fecit de- puto tumultus 454	Psal. 55. Mollia sunt facta uerba e- ius super oleum 312	Psal. 76. Notus in iudea deus 478. & 623
Psal. 41. Beatus qui intelligit in pau- perem 445	Psal. 55. Non exultent mihi inimici mei mendaciter 280	Psal. 77. Ut cognoscat generatio ul- tima, filij nascentur 562
Psal. 41. Omnes confractiones tuæ & fluctus tui 309	Psal. 57. Filij hominum dentes eo- rum iacula & sagittæ 312	Psal. 77. Tu es Deus faciens mira- bile 478
Psal. 44. Triumphatori super lilijs 146. 638	Psal. 63. Quia melior est misericor- dia quam uita 471	Psal. 77. Et repulit tabernaculum Ioseph 205
Psal. 44. Sedes tua Deus perpetua & æterna 544	Psal. 54. Exaudi deus uocem meam cum deprecor 416	Psal. 78. Et recordatus est quia ca- ro ipsi 445. 705
Psal. 44. Ipse cognouit, abscondita cordis 531	Psal. 65. Spes omnium finium terræ 656	Psal. 79. Et perfice quam plantauit dextera tua 607
Psal. 44. Non est conuersum retro cor nostrum 456	Psal. 65. Tibi silentium est laus deus in Syion 656	Psal. 79. Demolietur eam aper de- soluta 304
Psal. 45. Audi filia & uide 169	Psal. 66. Ad cognoscendam in ter- ra uiam tuam in omnibus genti- bus saluationem tuam 478	Psal. 79. Sedens super cherubini. 472
Psal. 45. Asstitit regina ad dexterā tuam in diademate 515	Psal. 67. Benedicat nos Deus, deus noster, benedicat nos deus, et me- tuant eum omnes fines terræ 41	Psal. 80. Et abacum quam planta- uit dextera tua 489
Psal. 45. Sceptrum directionis, sce- ptrum regni tui 198	Psal. 67. Confitebuntur te populi deus, confitebuntur te populi o- mnes, terra dedit fructum suum. 145	Psal. 80. Vitem de Agypto trans- feres 555. 556
Psal. 45. Pro patrib. tuis nati sunt tibi filij 430	Psal. 67. Vacate & cognoscite, quia ego Deus 638. 693	Psal. 80. Deus exercituum conuer- te nos, ostende faciem tuam 605
Psal. 46. Deus nobis refugium & fortitudo 455	Psal. 67. Latabuntur & exulta- bunt gentes 476	Psal. 81. Et non audiuit populus meus uocem meam 617
Psal. 46. Vacate & cognoscite, quia ego Deus 638. 693	Psal. 68. Odientes me gratis 571	Psal. 83. Sol & scutum est dominus Deus, gratiam & gloriam dabit 111
Psal. 48. Rectificabit eam usque in seculum, sela 685	Psal. 68. Venient incljyt ex Aegy- pto 296	Psal. 84. Laudabunt te, sela 685
Psal. 48. Etiam filij Adam, etiam fi- lij ueri, simul diues uel pauper 454	Psal. 68. Ascendisti in altum, præ- datus es prædam 607	Psal. 85. Veritas de terra germina- bit 661
Psal. 48. Verè Deus redimet animā meam de manu inferni 452	Psal. 69. Et ego orationem meam ad te deus 656	Psal. 85. Nunquid in seculum irasce- ris in nos 706
Psal. 48. Quoniam hic est Deus Deus noster in seculum & ultra 174	Psal. 71. Ante solem filius nomen eius 225	Psal. 85. Et liberaſti animam meam ex inferno inferiore 464
Psal. 49. Et ueniet ultra in sempit- ernum, & uidebit infernum. 599	Psal. 71. Et erit placenta tritici in terra 441. 564. 661	Psal. 85. Custodi animam meam, quia sanctus ego sum 615
	Psal. 71. Timebunt te cum sole 121	Psal. 85. Iustitia & pax osculatæ sunt 122
	Psal. 72. Ante solem genitus 707	Psal. 85. Veritas de terra germina- bit 549
	Psal. 72. Reges Tarsis, & insula- rum munus reddent 955	

INDEX.

Psal. 85. Cœuerte nos deus salus nostra, auerte iram tuam nobiscum 482	Psal. 91. Cum ipso sum ego in tribulatione 184. 433	umbra mortis 454
Psal. 85. Sicut luna præparata in æternum 713	Psal. 91. Inuocabit me, & exaudiat eum, cum ipso ero in tribulatione 455	Psal. 106. Et mutauerunt gloriam meam 39
Psal. 86. Non est sicut tu, in dijs deus, neq; sicut opera tua 563	Psal. 91. Habitans in uelamento altissimi, in umbra Saddai morabitur 141	Psal. 107. Dicent redēpti dei, quos redemit de manu tribulātis 641
Psal. 86. Fundatio in eius montibus sanctuarij 306	Psal. 91. Exaltabo eum, quoniā cognouit nomen meum, inuocabit me, & respondebo ei 89	Psal. 108. Vt liberentur dilecti tui. 433
Psal. 87. Veritas de terra germinabit, & iustitia de cœlo respicietur 145	Psal. 92. Domui tuæ pulchritudo sanitatis Deus in longitudinē dierum 173	Psal. 110. De matrice auroræ. 146. 548. 549
Psal. 87. Deus narrabit in scriptura populorum 560	Psal. 92. Tu autem excelsus in æternum deus 193	Psal. 110. Dixit dominus domino meo 609. 610. 117
Psal. 87. Cōmemorabo Raab & Babylonem scientibus 552	Psal. 92. Diligit dominus portam Syion 205	Psal. 110. Iurauit deus & non pœnitebit eum 661
Psal. 87. Diligit dominus portam Syion 205	Psal. 92. Parata sedes tua ex tunc à seculo tu es 142	Psal. 110. Tu es sacerdos in æternū 249. 661
Psal. 88. Canticum psalmi filijs Koræ uictori super languorē 432	Psal. 93. Præparatus thronus tuus ex tunc 706	Psal. 110. Iubilate deo omnis terra. 478. 654
Psal. 88. Nunquid narrabitur in sepulchro misericordia tua 454. & 455	Psal. 94. Quadraginta annis fastidio affectus fui in generatione illa 635. 636	Psal. 111. Cornu eius exaltabitur in gloria 644
Psal. 88. Et conteram à facie ipsius inimicos eius 449	Psal. 94. Hodie si uocem eius audieritis 567	Psal. 111. Principium, sapientia, timor Dei, intellectus bonus omnibus facientibus ea 62
Psal. 88. Quorum non memor fuit adhuc 313	Psal. 95. Oleo lætitiæ 242	Psal. 113. In exitu Israel 469
Psal. 88. Et ponam in æternum semen eius 428	Psal. 95. Quoniam ipse est deus noster, nos autem populus pascuæ eius 224	Psal. 117. Media nocte surgo ad cōfitendum tibi 604
Psal. 88. Et thronus eius sicut sol coram me 647	Psal. 96. Lux orta est iusto 573	Psal. 117. Salua dexteram tuam, & exaudi me 435
Psal. 89. Misericordias Dei cantabo 471	Psal. 98. Sedem super cherubim, moueatur terra 472	Psal. 118. Deus mihi in adiutoribus meis 711
Psal. 89. Quod exprobrauerūt inimici tui deus, quod exprobrauerunt talos Messie tui 578	Psal. 99. Frater non redimit 435	Psal. 118. Et tetragrammatus & illuxit nobis 858
Psal. 89. Mundus misericordia edificabitur 471	Psal. 101. Misericordiam & iudicium cantabo 471	Psal. 118. Lapidem reprobrauerūt ædificantes, qui factus est in caput anguli 158
Psal. 89. Et subire me fecit de puteo tumultus 465	Psal. 102. Scribatur hoc generationi nouissime 690	Psal. 118. Omnes gentes circumderrunt me 309
Psal. 89. Lætifica nos pro diebus, quibus nos afflixisti 691	Psal. 102. Et tu deus in æternū permanes 543	Psal. 118. Deus dominus, & illucescit nobis 433
Psal. 89. Et tu repulisti & abiiecisti 594	Psal. 103. Omnia in sapientia fecisti 115	Psal. 119. Bonum mihi lex oris tui super millia auri 866
Psal. 89. Dies annorum nostrorum in eis septuaginta anni 231	Psal. 103. Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum 443. 446	Psal. 119. In seculum nō obliuiscar mandata tua 684
Psal. 89. Quis uir uiuet, & non timebit mortem 456	Psal. 103. Pones tenebras & erit nox 304	Psal. 120. Leuabo oculos meos ad mentem 179
Psal. 89. Percussi fœdus electo meo iurauit Dauid seruo meo, &c. 165	Psal. 104. Qui ponit nubem currū suum 608	Psal. 120. Adiutor meus à domino factore cœli & terræ 179
Psal. 90. Abscondita nostra ad lumen uultus tui 531	Psal. 105. Et dixit ut disperderet eos nisi Moses electus eius stetisset. 615	Psal. 120. Ecce non dormitabit 642
Psal. 90. Quoniā angelis suis mandauit de te 110	Psal. 105. Nolite tangere Messias meos 243	Psal. 122. Propter fratres meos & amicos 177. 711
Psal. 90. Cum ipso ero ego in tribulatione 434	Psal. 105. Sedentes in tenebris &	Psal. 122. In domum domini ibimus 422

GALATINI

Psal. 129. Supra dorsum meum arauerunt arantes 578	lia loquor 252	332. & 542
Psal. 130. De profundis uocauit te Deus 465	Prouerb. 8. Deus possedit principium uie suæ 113. 115. 866	Prouerb. 31. Date ebriatiui perditio, & unum amaro animo 599
Psal. 132. Surge deus in requiem tuā tu & arca fortitudinis tuæ 515	Prouerb. 9. In profundis inferni inuitati eius 455	Prouerb. 31. Et laboris sui non recordabitur ultra 313
Psal. 132. Memento deus Dauidis, & omnis afflictionis eius 432	Prouerb. 9. Sapientia ædificauit domum suam 115	Eccles. 1. Omnia flumina uadunt in mare 455
Psal. 132. Hæc requies mea in semipiternum 567	Prouerb. 10. Et expectatio iustorum gaudium 467	Eccles. 1. Non erit memoria priorū 670
Psal. 132. Ibi germinare faciam cornu Dauid 644	Prouerb. 11. Quis abscondit frumentum 533	Eccles. 1. Generatio uadit, & generatio uenit 608
Psal. 133. Quoniam Iacob elegit sibi dominus 615	Prouerb. 13. Spes prolongata affligit cor 452	Eccles. 1. Quid est quod fuit ipsum quod erit 564. 654. 658
Psal. 136. Diruite, diruite usque ad fundamentum in ea 275	Prouerb. 13. Peccatores persequetur malum 566	Eccles. 1. Cunctæ res difficiles non potest uir sermōne exprimere. 558
Psal. 136. Qui dat panem omni carni 662	Prouerb. 14. Iustitia exaltat gentem. 649	Eccles. 2. Vide queso præsto in lætitiâ, & uide bonum, & ecce etiâ ipsum uanitas 669
Psal. 136. Quoniam in seculum misericordia eius 471	Prouerb. 15. Et uerbum in tempore suo quàm bonum est 184	Eccles. 3. Quis scit, an spiratus fuerit Adam ascēdat sursum 463
Psal. 139. Retro, & ante formasti me, & posuisti me uolam tuam. 482	Prouerb. 15. Responso tenera cōpescit iram 576	Eccles. 4. Filium trinum non citò rumpitur 53
Psal. 143. Spiritus tuus bonus deducet me per uiam rectam 58	Prouerb. 15. Ut declinet ab inferno inferiori 464	Eccles. 4. Melior est puer pauper & sapiens 444
Psal. 143. Et non uenias in iudiciū cum seruo tuo 451	Prouerb. 15. Cum placuerint deo uie uiri 444	Eccles. 4. Melior est puer pauper & sapiens 444
Psal. 145. Beatus, cuius deus Iacob in adiutorem eius 179	Prouerb. 17. In omni tempore est amans amicus 177	Eccles. 7. Quoniam non est homo iustus in terra 453
Psal. 145. Et exaltauit cornu populi sui 145	Prou. 18. Iustus primus in lite sua, uenit amicus eius 492	Eccles. 7. Vide opus dei, quis enim potest aptare id quod torserit. 465
Psal. 145. Propinquus est deus omnibus inuocantibus eum 177	Prou. 19. Venite & comedite panem meum, & bibite uinum 661	Eccles. 7. Et iustus perijt in iustitia sua 465
Psal. 146. Deus erit absoluens prohibita 699	Prouerb. 20. Sapidiſsimus est homini panis mendacij 535	Eccles. 7. Alta profunditas, quis inueniet eam 732
Psal. 145. Exhibet spiritus eius 450	Prouerb. 22. Inclina aurem tuam, & audi uerba sapientum 27	Eccles. 8. Nō est iustus in terra 447
Psal. 146. Deus absoluet Asurim. 607	Prouerb. 22. Ne repellas terminum Olam 684	Eccles. 9. Perpetrans peccatū unum, perdit bonitatem multam 452
Psal. 147. Mittet uerbum suum & sanabit eos 120	Prouerb. 25. Poma aurea in cancellaturis argenteis, uerbum dictum secundum ambas facies suas 20	Eccles. 8. Ciuitas parua, & uiri in ea pauci 445
Psal. 147. Non in fortitudine equi est uoluntas eius 707	Prouerb. 25. Si esurierit inimicus tuus, ciba eum pane 445	Eccles. 10. Cor stulti in sinistra ilius 24
Psal. 148. Et exaltabit cornu populi sui 180	Prouerb. 25. Claua & ensis atq; sagitta acuta 312	Eccles. 11. Mane semina semen tuū 429
Psal. 147. Filijs Israel populo propinquo 177. 179. 711	Prouerb. 25. Melius est sedere in angulo testi 428	Eccles. 11. Si annis multis uixerit homo, in omnibus lætetur 669
Prouerb. 2. Occultet rectis legem. 183	Prouerb. 27. Infernus & perditio non satiantur 455	Cant. 1. Indica mihi, quam dilexit anima mea 577
Prouerb. 2. Dominus dat sapientiā 732	Prouerb. 28. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur 654. 655	Cant. 1. Exultabimus & letabimur in te 607
Prouerb. 4. Documentum bonum dedi uobis 54	Prouerb. 28. Beatus homo qui semper est timoratus 615	Cant. 1. Osculetur me osculo oris sui 123
Prouerb. 4. Filius sui patri meo, tener & solus 159	Prouerb. 30. Sic est uia mulieris adulteræ 534	Cant. 1. Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turre 496
Prouerb. 6. Quia lucerna est mandatum, & lex lux 204	Prouerb. 30. Non addas super uerbum illius 28	Cant. 1. Botrus cypri dilectus meus mihi in uineis Engadi 439
Prouerb. 8. Audite, quia principa-	Prouerb. 30. Et uia uiri in alma. 497	Cant. 1. Trabe me post te 659

INDEX.

Cant. 2. Vox dilecti mei 439	Isa. 2. Et non leuabit gens gladium contra gentem 311	Isa. 9. Pater æternus princeps Sallem 171
Cant. 2. Ecce iste uenit saliens super montes 299. 309	Isa. 3. Dicite iusto, quoniam bonum 467	Isa. 9. Admirabilis, Consiliarius, Deus 256
Cant. 2. Ego rosa terra campetris pinguisimæ 463	Isa. 3. Rapina pauperis in domibus uestris 278	Isa. 9. Et fuit principatus super humerum eius 477
Cant. 2. Respondit dilectus meus. 687	Isa. 3. Corruit Israel, & Iuda cecidit, quia lingua eorum, & opera eorum contra Deum 576	Isa. 9. Et iudicabit in iustitia pauperes 472. 710
Cant. 3. Egredimini & uidete filie Syion regem Selomonem 169	Isa. 3. Ecce nomen Dei uenit de longè 477	Isa. 10. Si enim fuerit populus tuus Israel, sicut arena maris 620
Cant. 3. Inueni quem diligit anima mea 498	Isa. 3. Et ambulabant extento collo & annuebant oculis 276	Isa. 11. Et erit in die illa radix Issai, qui stabit in signum populorum 128
Cant. 3. Papilionem portatilem fecit sibi rex Selomo 60	Isa. 4. In die illa erit germen dei in decorem uel gaudium 144	Isa. 11. Et egredietur uirga de stipite Issai 303. 547. 657
Cant. 3. In corona, quia coronauit eum mater sua 648	Isa. 4. Quia super omni gloria pro testio 547. 604	Isa. 11. Et requiescet super eum spiritus Dei 59
Cant. 4. Tota pulchra es amica mea 493. 516	Isa. 5. Vinea fuit dilecto meo in cornu filij olei 644	Isa. 11. Ad eum gentes studebunt. 647
Cant. 4. Mille clypei suspensi super eum 440	Isa. 5. Abiecerunt legem Dei exercituum 278	Isa. 11. Et iudicabit in iustitia pauperes 199. 707
Cant. 4. Munera dabis de capite Amara 552	Isa. 5. Propter hoc captiuatus est populus meus 621	Isa. 11. Qui erit stans in signum populorum 647
Cant. 5. Aperi mihi soror mea. 169 184. 567. 637	Isa. 5. Væ irabentibus peccatum. 448	Isa. 12. Haurietis aquas cum gaudio de fontibus salutis 442. 649
Cant. 5. Palatum eius dulcedinis. 440	Isa. 5. Et speraui ut faceret uuas, & fecit spinas 579	Isa. 13. Et erit Babylonia gloria regnorum 206
Cant. 6. Quæ est ista quæ apparet tanquam aurora 112	Isa. 5. Propterea captiuatus est populus meus sine cognitione 570	Isa. 14. Quomodo cecidisti lucifer de cælo, qui mane oriebaris. 494
Cant. 7. Respicens uersus Damascum 567	Isa. 6. Sanctus, sanctus, sanctus, Terragrammatus Sabaoth 42. 861	Isa. 14. Et applicabitur hagher 643
Cant. 7. Nasus tuus sicut turris Libani 686	Isa. 6. Impingua cor populi huius. 183	Isa. 14. Ad cælos ascendat &c. 147
Cant. 8. Quæ dabit te sicut fratrem mihi, lactentia ubera matris meæ 178	Isa. 7. Pete tibi signum 525	Isa. 16. Et preparabitur per misericordiam thronus 472
Cant. 8. Soror nobis parua, & ubera non sunt ei 214. 243	Isa. 7. Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabit nomen eius Emmanuel 148. 149	Isa. 18. In tempore illo deferretur munus deo exercituum 200
Eccl. 10. Si spiritus dominantis ascenderit super te 276	Isa. 7. Alma concipiet 529. 542	Isa. 20. Et fuerunt in tenebris opera eorum 304
Eccl. 24. Ab initio & ante secula creata sunt 486	Isa. 8. Et erit ad sanctificationem, et ad lapidem offensionis 289. 618	Isa. 23. Quoniam sedentibus coram deo 182
Isa. 1. Israel non cognouit 621	Isa. 8. Et addidit Deus loqui ad me adhuc 116	Isa. 25. Et uimus in eo 174. 173
Isa. 1. Omne caput ad languorem. 607	Isa. 8. Deum exercituum ipsum sanctificate 134	Isa. 25. Tunc aperientur oculi cæcorum 557
Isa. 1. A planta pedis usque ad uerticem, non est in eo sanitas 579	Isa. 8. Et contestatus sum mihi testes fideles 538	Isa. 25. Glutiuuit mortem in sempiternum 470
Isa. 1. Et dereliquentes Deum consumuntur 415	Isa. 8. Et accessi ad prophetissam, et concepit & peperit filium 536	Isa. 26. Qui cum Ioth he, firmavit deus secula 469
Isa. 1. Et conteret scelestos & peccatores 306	Isa. 9. Populus qui ambulabant in tenebris, uiderunt lucem magnam 544	Isa. 26. Vrbs fortitudinis nobis Iesus, ponet muros, & antemurale 292
Isa. 2. Paratus erit mons domus dei in capite montium 301. 306	Isa. 9. Ad multiplicandum eius imperium 112	Isa. 26. Cõculcabit eam pes pedum pauperis 569
Isa. 2. Quia de Syion exhibit lex. 648	Isa. 9. Infans natus est nobis, filius datus est nobis, & principatus &c. 152. 523. 542	Isa. 27. Et erit in die illa, clangetur tuba magna 680
Isa. 2. Et inclinabitur sublimitas hominis 469		Isa. 27. Ecce à pinguedine terræ e-
Isa. 2. Et exaltabitur Deus solus in die illa 468		

GALATINI.

rit conuersio, & à rore cæli desuper 150	& ad Hierusalem annunciatio nem dabo 727	uit terram 114
Isa. 28. Quia in te confidit 449	Isa. 41. Triturabis montes & conteres 308	Isa. 49. Dedi te in lucem gentium 476
Isa. 28. Percussimus foedus cum morte, &c. 271	Isa. 41. Ne timeas, quia tecum ego 116	Isa. 50. Induam cæcos obscuritate, et saccum ponam operimentum eorum 575
Isa. 28. Coangustatum est stratum ab extensione 275	Isa. 42. Ecce seruus meus suscipiam eum 165. 180. 647	Isa. 50. Dorsum meum dedi percutientibus 578
Isa. 28. Ecce ego fundauit in Sion lapidem probatum 158	Isa. 42. Hæc uerba feci eis 556	Isa. 51. Attende ad me popule meus & mater mea mihi intende. 169. 648
Isa. 29. In die illa erit Deus exercituum ad diadema gaudij uel honoris 134	Isa. 42. Et non ambulauerunt in uis eius, neque audierunt legem eius 634	Isa. 51. Respicite ad petram 572
Isa. 29. Et musicatores discent doctrinam 54	Isa. 42. Ego deus, ipse est nomen meum 160	Isa. 51. Ut plantaret cæcos 420
Isa. 30. Hæc est uia, ambulate in ea. 182	Isa. 42. Ista uerba feci eis 32	Isa. 51. Cito clausus ad aperiedum, & non morietur ad corruptio nem 604
Isa. 30. Ecce nomen domini uenit de longinquo 153	Isa. 43. Ne mimeritis priorum, et antiqua ne curetis 671	Isa. 52. Ecce intelliget seruus meus. 179. 307. 610
Isa. 32. Beati uos seminantes super omnes aquas 190	Isa. 43. Populus iste quem creauit mihi 480	Isa. 52. Dominus uoluit propter iustitiam magnificare legem. 642
Isa. 32. Mittentes pedem bouis & asinis 191	Isa. 43. Ego deus & non absque me est saluator 431	Isa. 52. Quia oculo ad oculum uidebunt 138. 603
Isa. 32. Venerunt filij usque ad partum, & potestas non est parienti 571	Isa. 43. Pater tuus primus peccauit 449	Isa. 53. Et ipse plagatus est propter culpas nostras 224
Isa. 32. Donec effundatur super nos spiritus de excelsis 611	Isa. 44. Dei ego sum 642	Isa. 53. Ipse uulneratus est 586. 596
Isa. 32. Deus legumator noster 198	Isa. 44. Quoniam effundam aquas super sitientem 611. 650	Isa. 53. Ecce intelliget seruus meus &c. 580. 584. 586. 587
Isa. 33. Qui ambulat in iustitijs, & loquitur æquitates 679	Isa. 44. Ego primus & nouissimus. 291	Isa. 53. Oblatus est, & ipse afflictus 574
Isa. 33. Et quare moriemini domus Israel 593	Isa. 44. Dicit deus rex Israel, & redemptor eius 175	Isa. 53. Et ascendet sicut uir guttulum coram eo 549
Isa. 33. Deus iudex noster, deus legislator noster, deus rex noster. 576	Isa. 44. Sic ait redemptor tuus ex utero, ego dominus faciens omnia 117	Isa. 53. Et dominus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum 599
Isa. 35. Præmium deus, ipse ueniet et saluabit uos 174	Isa. 44. Quis ergo fuit mecum? 124	Isa. 53. Eo quod iniquitatem non fecerit 482
Isa. 35. Et redempti dei redibunt, & uenient in Syion 601	Isa. 45. Israel saluatus erit in deo. 116. 432. 433. 436. 437. 586.	Isa. 53. Percussus deum 606
Isa. 35. Deus ipse ueniet, & saluabit nos 160	Isa. 45. Conuertimini ad me, & saluabimini omnes fines terræ 424	Isa. 53. Et deus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrorum 663
Isa. 36. Ad comedendum stercus suum, & ad bibendum urinam suam 33. 34	Isa. 45. Quia mihi flectetur omne genu 654	Isa. 53. Videbit semen longæuum, et uoluntas dei in manu eius prosperabitur 428
Isa. 38. Vadam ad portas inferni. 464	Isa. 45. Veb contradicenti fictori suo, testa de testis terræ 290	Isa. 53. Et in uulnere eius medicatum est nobis 436
Isa. 40. Ecce Dominus Deus in fortitudine ueniet, & brachium eius dominans cum eo 713	Isa. 45. Sic dicit deus Messia: suo Cyro 243	Isa. 53. Omnes nos ut oues errauimus 451
Isa. 40. Quis hæc creauit 861	Isa. 45. Ipse ædificabit ciuitatem suam 711. 179	Isa. 54. Et omnes filij tui erunt domi à deo 647
Isa. 40. Et Libanus non est sufficiens ad succendendum 686	Isa. 45. Rorate cæli desuper 147	Isa. 54. Sicut dies Noe istud mihi. 257
Isa. 40. Gentes quasi non essent coram eo 690	Isa. 45. Manus meæ extenderunt cælos, & omni exercitui eorum præcepi 114	Isa. 54. Disciplina pacis nostræ super eum 171
Isa. 40. Abscondita est uia mea à domino 450	Isa. 46. Ego feci, & ego leuabo, ego feram & liberabo 424	Isa. 55. Attendite ad petram unde excisi estis 497
Isa. 41. Primus ad Sion, ecce ad eos	Isa. 48. Non à principio in abscondito locutus sum 48. 50	Isa. 55. Ecce testem populis dedi eum, duces & præceptores gentibus 249
	Isa. 48. Priora extunc annunciaui, & de ore meo exierunt. 114	Isa. 55. Eia omnes sitiētes uenite ad aquas 191
	Isa. 48. Manus quoque mea funda-	

INDEX

Isa. 52. Quia oculo ad oculum uidebunt	eius ut splendor	526	Ier. 4. Et benedicentur in eo gentes	648
Isa. 56. Et filios alienorum applicatos ad Dominum	433	Isa. 62. Ecce saluatus tuus ueniet.	Ier. 4. Vidi terram & ecce inanis & uacua erat	420
Isa. 56. Et non dicat filius alieni.	643	Isa. 63. Tu pater noster & Abraham nesciuit nos	Ier. 4. Ascendit leo de cubili suo.	417
Isa. 56. Holocausta eorum	642	Isa. 63. Quare rubrum est uestimentum tuum	Tren. 4. Filij Syion preciosi, amici auro	289
Isa. 56. Ad diligendum nomen dei, ut sint ei in seruos	641	Isa. 64. Utinam dirumperes caelos & descenderes	Ier. 4. Nouate uobis nouale	687
Isa. 56. Coeli sedes mihi sunt	543	Isa. 64. Ecce tu iratus es, & nos peccauimus in ipsis holam.	Ier. 4. Vocem tanquam parturientis audiuimus	219
Isa. 56. Custodite iudicium, & facite iustitiam	251	Isa. 65. Et dimittetis nomen uestrum ad iuramentum electis meis.	Ier. 5. Si a facie mea non formidabitis	114
Isa. 57. Et non ad Nehab	685	Isa. 65. Quoniam mihi flectetur omne genu	Ier. 5. Veruntamen hoc ad mendacium	535
Isa. 57. Creans fructum labiorum pacem	640	Isa. 65. Benedicetur in Deo, amen.	Ier. 5. Circuite utros Hierusalem.	631
Isa. 57. Quoniam non in sempiternum litigabo	704	Isa. 65. Et educam de Jacob semen.	Ier. 5. Negauerunt deum, & dixerunt, non est ipse	623
Isa. 57. Et uos accedite huc filij auguratricis, semen adulterae.	534	Isa. 65. Custodite iudicium, & facite iustitiam	Ier. 5. Et si uiuit deus dixerint. Veruntamen falsitatem iurabunt.	559
Isa. 57. Ipse iustus perijt	466	Isa. 65. Et erit antequam inuocent, ego respondebo	Ier. 5. Percussit eos leo de sylua, lupus nemorum	415
Isa. 57. Sic ait excelsus, habitans in aeternitate	606	Isa. 66. Feci ut inquireret ab eis qui non interrogauerunt	Ier. 6. Et ego praepulsius labijs.	688
Isa. 57. Et animas ego feci	49	Isa. 66. Quia per ignem deus iudicatus est	Ier. 6. A parno usque ad magnum eorum, omnis thesaurizans thesaurizauit	278
Isa. 58. Annuncia, uel coram faculo meo scelus eorum	252	Isa. 66. Qui in igne deus iudicabitur	Ier. 7. Et proieciam uos de super facie mea	630
Isa. 59. Et uenit in Syion redemptor plenus	439	Isa. 66. Et erit semen eorum ex sufficientia mensis in mense suo	Ier. 7. Templum domini	860
Isa. 59. Ecce non est abbreviata manus dei a saluando	425	Isa. 66. Antequam parturiant, pariet, antequam ueniat partus eius.	Ier. 7. Bonas facite uias uestras.	421
Isa. 60. Et populi tui omnes iusti in perpetuum hereditabunt terram.	638	Ier. 1. Ab aquilone pandetur omne malum	Ier. 7. Et edificauerunt aras Topheth	278
Isa. 60. Multitudo camelorum operiet eo	553	Ier. 2. Ecce ego iudicabor tecum, eo quod dixeris, non peccauimus	Ier. 7. Expella uos a facie mea	623
Isa. 60. Qui sunt isti, qui ut nubes uolant, & sicut columbae ad fenestras suas	306	Ier. 2. Et ego plantauit te palmitem totum semen ueritatis	Ier. 8. Nunquid cadent, & non surgent	624
Isa. 60. Ego deus in tempore suo ac celerate eam	261	Ier. 2. Et ego plantauit te palmitem totum semen ueritatis	Ier. 8. Quomodo dicitis, sapientes nos sumus	28
Isa. 60. Surge, illumina, quia uenit lumen tuum	430, 553	Ier. 2. Et ego plantauit te palmitem totum semen ueritatis	Ier. 9. Et ueritatem non loquentur.	535
Isa. 60. Omnes de Sabba uenient, aurum & thus deferent	216	Ier. 2. Deuorauit ensis uester prophetas uestros	Ier. 9. Et omnis domus Israel, praepulsiati sunt corde	688
Isa. 61. Gaudens gaudebo in Deo, & exultabit anima mea in Deo meo	498	Ier. 2. Et pastores culpabiles	Ier. 9. Quia ego Deus faciens misericordiam & iudicium & iustitiam in terra	472
Isa. 61. Spiritus Domini Dei super me, quia unxit deus me	61	Ier. 2. Et pastores culpabiles	Ier. 10. Quia bestiae facti sunt pastores	622
Isa. 61. Nam sicut terra producit germen suum	478	Ier. 3. Frons meretricis facta est tibi	Ier. 11. Et Deus exercituum, qui plantauit te, locutus est de te malum.	444
Isa. 61. Et aduenit quoque	641	Ier. 3. Et assumam uos, unum de ciuitate et duos de cognatione	Ier. 12. Sanctifica eos ad diem occasionis	619
Isa. 61. Et stabunt alieni & pascent oues uestras	312	Ier. 3. Non dicent ultra, arca testamenti Dei	Ier. 12. Dimisi domum meam, dereliqui hereditatem meam	576
Isa. 61. Et uocabitur tibi nomen nouum, quod os Dei nominabit.	156	Ier. 4. Vocem enim quasi parturientis audiuimus	Ier.	
Isa. 62. Donec egrediatur iustus				

GALATINI.

Ier. 14. Expectatio Israelis, saluator eius in tempore tribulationis	570	Ier. 30. Et seruient domino deo suo, & Dauidi regi suo quem suscitabo	164	Tren. 2. Quid contestabor tibi?	467
Ier. 15. Si steterint Moses & Semuel in conspectu meo	459	Ier. 30. Ecce ego conuerto conuersionem tabernaculorum Iacob	218	Tren. 2. Confregit in ira furoris omnine cornu Israel	645
Ier. 15. Si conuertetis conuertam te, uel requiescere te faciam, faciei meae adstabis	114	Ier. 31. Creauit deus nouum super terram, mulier circumdabit uirum	525	Tren. 3. Et tasecet super me anima mea	29
Ier. 16. Congregatio Israelis Deus.	651	Ier. 31. Et scindam cum domo Israel, cum domo Iuda foedus nouum.	254, 646, 672, 687	Tren. 3. Bonus est deus expectantibus eum	174
Ier. 17. Solium gloriae altitudinis a principio locus sanctificationis nostrae	542, 544	Ier. 31. Et seminabo domum Israel.	640	Tren. 3. Protexisti nube te, ne transiret oratio	656
Ier. 17. Manipulus aquarum Israelis deus	653	Ier. 31. Reuertere uirgo Israel	526	Tren. 3. Sedebit solus & tacebit, quia baiulauit super se	575
Ier. 18. Nonne sicut figulus iste, potero facere uobis domus Israel.	614	Ier. 33. Et statuam uerbum bonum, quod locutus sum & c.	127	Tren. 3. Ego uir uidens paupertatem, in uirga indignationis suae me minauit	601
Ier. 23. Ecce dies uenient, dicit deus & suscitabo Dauid germen, & c.	126	Ier. 33. Nisi pactum meum (esset) die ac noctem, leges caelo & terrae non posuissem	488	Tren. 4. Et magnificatum est peccatum filiae populi mei	276
Ier. 23. Nunquid deus de prope ego	477	Ier. 33. Non abscondetur Dauidi uir sedens super thronum domus Israel	617	Tren. 5. Super montem Syion, quod desertum est, uulpes ambulauerunt in eo	538
Ier. 23. In diebus eius saluabitur Iudaea	476	Ier. 33. Et uocauit Ieremias Baruch filium Neriae	631	Tren. 5. Mulieres in Syion humiliauerunt uirgines in ciuitatibus Iudaea	526
Ier. 23. Et hoc est nomen quo uocabunt eum, deus iustus noster	553	Ier. 38. Domine mi rex, male fecerunt uiri isti	631	Tren. 5. Quare in aeternum oblitisceris nos	624
Ier. 23. In diebus eius saluabitur Iudaea	424	Ier. 39. Eruens eruam te, & in gloria non cades	632	Tren. 5. Spiritus oris nostri Messias deus captus est in retibus	573
Ier. 23. Et suscitabo Dauidi germen iustum	423	Ier. 44. Et misi ad uos omnes seruos meos prophetas	468	Tren. 5. Pupilli facti sumus absque patre	549
Ier. 23. Et non dicent ultra, uiuit Deus	670, 671	Ier. 49. Perijt consiliu a filiis, facti da facta est sapientia eorum	622	Baruch 5. Hic est deus noster, & non aestimabitur alius in conspectu eius	176
Ier. 23. Et peruertistis uerba deorum uiuentium	28	Ier. 49. Et erit in fine dierum, reduecam captiuitatem Elam	303	Ezech. 1. Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum	545
Ier. 24. Et ponam oculos meos super eos ad bonum	114	Ier. 49. Idcirco audite consiliu Dei quod inijt de Edom	296	Ezech. 1. Et sublimitas eorum, & sublimitas eis	179
Ier. 25. Et seruiet omnes gentes istae regi Babylonis	234	Ier. 50. Redemptor eorum fortis	180	Ezech. 2. Fili Adam mitte ego te ad filios Israel ad Goim Hammordim	629
Ier. 26. Vir quoque fuit prophetans in nomine domini Urias	538	Ier. 50. Oues perditae fuerunt populus meus	622	Ezech. 5. Et tu fili hominis sume tibi gladium acutum	269, 270
Ier. 28. Propheta qui prophetat ad pacem, cum uenit uerbum prophetae	613	Tren. 1. Multa enim sunt suspiria mea	607	Ezech. 7. Et adducam malos gentium	625
Ier. 29. Cum fuerint completi in Babylonia septuaginta anni	238	Tren. 1. Facti sunt hostes eius in capite	267	Ezech. 7. Et non miserebitur oculus meus	113
Ier. 30. Et seruient domino deo suo, & Dauidi regi	664	Tren. 1. Et abierunt absque fortitudine coram persequente	438	Ezech. 8. Et ipsi mittentes erunt foetorem ad nasum suum	30, 31
Ier. 30. Interrogate quae sunt & uidete, si parturit masculus	571	Tren. 1. Quia elongatus est a me consolator, conuertens animam meam.	127, 145, 165, 199	Ezech. 8. Et castrametati sumus ibi diebus tribus	605
Ier. 30. Vocem terroris audiuimus, fortitudinis & non pacis	572	Tren. 1. Gaude & letare filia Edom quae habitas in terra Hus	294	Ezech. 9. Peccatum domus Israel, et Iuda magnu nimis ualde	276
Ier. 30. Et applicabo eum & adhaerebit	648	Tren. 1. Iustus est ipse deus, quia os eius amaricaui	597	Ezech. 13. Sicut uulpes in deserto prophetae tui Israel fuerunt	450
Ier. 30. Quare uidi omnis uiri manus super lumbos suos	533	Tren. 2. Conuertit retrorsum dexteram suam	433	Exod. 13. Et uenerunt in desertum Sinai, & quieuerunt	48
Ier. 30. Quoniam obducam cicatricem tibi	526	Tren. 2. Destruxit dominus, & non pepercit omnibus preciosis Iacob			

INDEX

Ezech. 16. Et non fuistis sicut meretrix	534	milia	426	Hof. 6. Quia misericordiam uolui, & non sacrificium	697
Ezech. 17. Tenerum carpam, & plantabo eum ego super montem altum, & prominentem	159	Ezech. ult. Et nomen ciuitatis ex die, deus ibi	131	Hof. 6. Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit, uel eriget nos, & uiuemus ante faciem eius	138. 605. 706
Ezech. 17. Fili Adam ænigmatiza ænigma	20	Dan. 2. Lapis, qui percussit statuam, factus est mōs magnus	158. 291	Hof. 6. Et ueniet sicut imber nobis.	
Ezech. 18. Non enim uolo mortem mortui	440	Dan. 2. Eius caput ex optimo costabat auro, pectus & brachia	287	Hof. 6. Et ueniet sicut imber nobis.	
Ezech. 18. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur	566. 680	Dan. 2. Et lux cum eo	573	Hof. 6. Visitabit nos post duos dies	146. 602
Ezech. 20. Sabbata mea dedi eis.	825	Dan. 2. Nouit quid in tenebris est.	708	Hof. 7. Veh eis, quia refugerunt à me, uastatio eis	559. 576
Ezech. 20. Ego dedi eis præcepta non bona	635	Dan. 5. Numerauit, ponderatū est, diuisum est	863	Hof. 9. Quia etiam ueh eis incarnatio mea ex eis	34
Ezech. 21. Et occidam ex te iustum & impium	252	Dan. 6. Deus meus misit angelum, & clausit os leonum	417	Hof. 9. Reprobabit eos deus meus, quia non audierunt eum	117
Ezech. 21. Prostrati gladio fuerunt populus meus	280	Dan. 7. Aspiciebam ergo in uisione noctis, & uidi cum nubibus cæli quasi filium hominis uenientem	188. 648. 703. 710	Hof. 9. Propter malitiam operum expellam eos de domo mea	623
Ezech. 22. Ecce prælati in Israel, quilibet ad brachium suum fuerunt ad te	278	Dan. 7. Et cornua decem habebat	645	Hof. 10. Vitis frondosa Israel	632
Ezech. 23. Et ibi subacta sunt ubera uirginum suarum	526	Dan. 8. Et ecce hædus caprarum, ueniens ab occidente, super faciem totius terræ	291	Hof. 11. In funibus Adam traham eos	659
Ezech. 24. Sanguis enim eius fuit in medio eius	277	Dan. 9. Et intellige uisionem hebdomades septuaginta præcisam esse super populum tuum	228	Hof. 11. Ex Aegypto uocauit filium meum	556
Ezech. 24. Ecce ego profanabo sanctuarium meum	624	Dan. 10. Post hoc ego Daniel fui lugenis tribus hebdomadibus dierum	231	Hof. 12. In manu prophetæ asinum labo	20
Ezech. 24. Fuerintque tres uiri isti in medio eius, Noas, Daniel & Iob	230	Dan. 11. Adhuc tres reges stabunt in Perside	237	Hof. 13. De manu inferni redimam eos	452. 601
Ezech. 28. Ecce sapietior es tu Daniele	230	Dan. 12. Velut splendor cæli	713	Hof. 13. Ero quasi ros Israeli	638
Ezech. 33. Si uolo mortem impij.	440	Dan. 12. Et intelligentes splendebunt	712	Hof. 13. Et ego dominus deus tuus	231
Ezech. 34. Et uos oues meæ, oues pascuæ	296. 640	Dan. 12. Beatus qui expectat & pugnabit ad dies mille trecentos trigintaquinque	231	Dan. 11. Adhuc tres reges stabunt in Perside	237
Ezech. 34. Et saluabo oues meas, & non erunt ultra in præadam	166	Hof. 1. Non adiciam ultra, ut miserentur domui Israel	424. 437	Dan. 12. Velut splendor cæli	713
Ezech. 36. Effundam super uos aquas mundas	611	Hof. 1. Et congregabuntur filij Iuda aridam	185	Dan. 12. Et intelligentes splendebunt	712
Ezech. 36. Et auferam cor lapideum de carne uestra	612	Hof. 1. Et respondebit ibi, sicut in diebus iuuentutis	618	Dan. 12. Beatus qui expectat & pugnabit ad dies mille trecentos trigintaquinque	231
Ezech. 36. Et dabo uobis cor carneum	ibid.	Hof. 1. Et domus Iuda miserebor, et saluabo eos in domino Deo suo.	116	Hof. 1. Non adiciam ultra, ut miserentur domui Israel	424. 437
Ezech. 36. Et aspergam super uos aquas mundas, & mudabimini ab omnibus immundicijs uestris	651	Hof. 2. Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius	185. 640	Hof. 1. Et congregabuntur filij Iuda aridam	185
Ezech. 36. Et remoueri faciam cor lapideum de carne uestra	445	Hof. 3. Et quærent dominum deum suum, & dauid regem suum	164	Hof. 1. Et respondebit ibi, sicut in diebus iuuentutis	618
Ezech. 38. Fili hominis pone faciẽ tuam ad Gog terram Magog	423	Hof. 3. Quia diebus multis morabuntur filij Israel absque rege, & absque principe	626	Hof. 1. Et domus Iuda miserebor, et saluabo eos in domino Deo suo.	116
Ezech. 39. Nunc conuertam conuersationem Iacob	418	Hof. 4. Super capita montium decollabunt	299. 440	Hof. 2. Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius	185. 640
Ezech. 44. Porta hæc clausa erit, non aperietur	527	Hof. 4. Gloriam eorum in ignominiam commutabo	30. 31	Hof. 3. Et quærent dominum deum suum, & dauid regem suum	164
Ezech. ult. Circuitus decem & octo		Hof. 5. In deum prodigiose egerunt.	629	Hof. 3. Quia diebus multis morabuntur filij Israel absque rege, & absque principe	626

GALATINI.

Amos 2. Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum	281. 282. 578	paruula es in milibus Iuda	225. 542	Sealthiel ducem Iuda	521
Amos 3. Leo rugit quis non timebit?	417	Mich. 5. Propterea dabit eos usque ad tempus quo parturires pariet	265	Hagg. 2. Ascendite in montem, & afferte in lignum	214
Amos 5. Num sacrificia & oblatio nã obtulistis mihi in deserto	695	Mich. 5. Et residuum fratrum eorum reuertentur super filios Israel.	296. 297	Hag. 2. Adhuc modicum unum est, & ego commouebo cælum	210
Amos 5. Querite me & uiuetis.	440	Mich. 5. Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel	158	Zach. 1. Et ecce uir equitans super equum rufum uel sanguineum	163
Amos 5. Cecidit nec addet resurgere uirgo Israel	623	Mich. 6. Audite montes disceptationem domini	308	Zach. 2. Lauda et latare filia Syion	537
Amos 6. Detestor ego superbiam Iacob & palatia eius odi	623	Mich. 6. Vtiq; facere iudicium & diligere pietatem	679	Zach. 2. Qui enim tangit uos, tangit pupillam oculi sui	35
Amos 6. Bibentes in phialis uinum	183	Nahum 1. Deus in turbine, & in tempestate uia eius, & miles puluis pedum eius	575	Zach. 2. Quia ecce ego uenio, & habitabo in medio tui	640
Amos 7. Domine deus propitiare queso, quis stabit & Iacob?	680	Nah. 1. Bonus est deus ad confortandum	455	Zach. 2. Et applicabuntur gentes multe	639
Amos 7. Quis surget Iacob	429	Nah. 1. Ecce super montes pedes annunciantis	179	Zach. 2. Canta & latare filia Syion	45. 47. 643
Amos 7. Et Israel captiuatione captiuabitur	538	Nah. 1. Montes compuncti sunt ab eo, & colles fluctuauerunt	308	Zach. 3. Quia ecce lapis, quem dedi coram Iehosua	158
Amos 8. Et ascendere faciam super omne dorsum sacco uel cilicium languit	206	Nah. 1. Et flos uel germen libani e-	213	Zach. 4. Quis tu mons magne coram Zorobabel	179. 307
Amos 8. Et occidere faciam solem in meridie & tenebrescere faciam terram in die lucis	598	Num. 1. Leuate caput totius congregationis filiorum Israel	145	Zach. 4. Quis tu mons magne coram Zorobabel	179. 307
Amos 9. Qui edificat in cælo ascensiones suas	607	Nah. 2. Ut fulgura discurrant	713	Zach. 6. Ecce uir, germen nomen eius	144. 145. 419. 549
Amos 9. Et oculos meos super eos ad malum	114	Nah. 2. Visio eorum tanquam lampadarum	713	Zach. 8. Adhuc habitabunt senes, & uetule in plateis Ierusalem.	539
Amos 9. In die illa suscitabo casulam David deiectam	604	Habac. 1. Nunquid tu, ab antiquo dominus deus meus, sanctus meus non morieris	35. 36. 577	Zach. 8. Quonia ante dies illos merces hominis non erat	640
Amos 9. Qui edificat in cælo ascensionem suam	533	Habac. 1. Quia opus fiet in diebus uestris, quod non credetis, cum narrabitur	104	Zach. 9. Equitans super asinam.	564. 651
Abdia ultimo. Et ascendent saluatores ad montem Syion	296	Hagg. 2. Adhuc modicum unum est, & ego commouebo cælum	266	Zach. 9. Pauper & equitans super asinam	568
Abd. 1. Et non erit residuum domui Iacob	546	Hab. 2. Et iustus in fide sua uiuet.	680	Zach. 9. Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator ipse, pauper sedens super asinam	169. 284.
Ione 3. Fuit Ionas in uisceribus piscis tribus diebus	605	Habac. 3. Et duo cornua de materia eius ei	644	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 1. Et ponent sibi caput unum	607	Habac. 3. Ego autem in domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo	500	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 1. In domo ad puluerem pulueris	32. & 33	Habac. 3. Ego autem in deo gaudebo, exultabo in deo Iesu meo	155	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 2. Ascendit porcellum faciens ante eos	606. 607	Soph. 1. Etiam argentum eorum, & tiam aurum eorum non ualebit liberare eos	454	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 2. Et transibit rex eorum ante eos	185	Soph. 3. Expectate me, ait deus, in die resurrectionis meæ	708	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 3. Propterea causa uestri Syion tanquam ager arabitur	420. & 539	Soph. 3. Ad inuocandum omnes nomen dei	299	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 4. Et iudicabit inter populos multos	199. 647. 710	Soph. 3. Quoniam tunc conuertam labium electum & c.	153. 477	Zach. 9. Etiam tu per sanguinem patelli tui, emisi captiuos de puteo.	537. 661
Mich. 4. Et egredietur eum ab æternitate, & a diebus seculi	490	Hag. 1. Ascendite in montem, & afferte lignum	243	Zach. 10. Sibilabo eis, & congregabo eos	569
Mich. 5. Et tu Bethlehem Ephratha		Hag. 2. Loquere ad Zerubabel filium		Zach. 11. Aperi libane portas tuas.	209

INDEX GALATINI.

Zach. 12. Et effundam super domum David	423 612	Zach. 14. Et exaltabitur, & sedebit sub se	306	rens semen, &c.	550
Zach. 12. Et formans spiritum hominis in medio eius	49	Malach. 1. Non est mihi uoluntas in uobis, ait deus exercituum & minus non placebit de manu uestra	698	Malach. 1. Vexasti deum in uerbis uestris	576
Zach. 13. In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitatibus Ierusalem, in obliuionem peccatorum	484. 651	Mal. 1. Ecce qualis militas, & expirare fecistis me	577	Malach. 2. Quia labia sacerdotis seruant scientiam	26
Zach. 13. Et etiam prophetas & spiritum immunditiae transferam de terra	699	Mal. 1. Afflixistis eum, ait dominus exercituum	29	Malach. 3. Et beatificabunt uos omnes gentes	608
Zach. 13. Disperdam omnia nomina idolorum de terra	299	Mal. 1. Et si domini ego, ubi est timor meus	880	Malach. 3. Ego deus non mutor	43
Zach. 14. Et erit dies una, & ipsa est nota Deo	691	Mal. 1. Et Esau odi	450	Malach. 3. Ecce ego mitto angelum meum, & parabit uiam faciei meae, &c.	137. 217
Zach. 14. Et congregabo omnes gentes in Hierusalem ad prelium.	641. 659	Malach. 1. Dilexi uos, ait dominus.		Malach. ult. Ecce ego mitto uobis Eliam	191. 703
		Malach. 2. Et quid unus erat quere-		1. Mach. 8. De Romanorum & Iudeorum societate	289
				2. Mach. 14. Cum iam comprehenderetur, gladio se petijt	463

LOCA NOVI TESTAMENTI.

M atth. 2. Vbi est qui natus est	555	Lu. 1. Aue Maria gratia plena	540	Rom. 4. Non in circumcisione, sed in preputio	689
Matth. 4. Paenitentiam agite, appropinquat enim regnum caelorum	674	Luc. 1. Ioseph fili Dauid	522	Rom. 5. Si unius delicto multi mortui sunt	599
Matth. 5. Non ueni soluere legem.	673	Luc. 2. Peperit filium suum primum genitum	494	Rom. 11. Caecitas ex parte contigit in Israel	270
Matth. 10. Tradent enim uos in concilijs, &c.	565	Luc. 6. Beati pauperes	674	1. Cor. 15. Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum	708
Matth. 11. Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptistae	500	Luc. 11. Cum fortis armatus custodit atrium suum	537	1. Cor. 13. Fidem reputatam fuisse Abrahae in preputio	689
Matth. 15. Caeci sunt, & duces caecorum	622	Luc. 18. Ecce ascendimus Hierosolymam	565	Gal. 1. Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis	689
Matth. 16. Filius hominis uenturus est in gloria	565	Luc. 19. Quia si cognouisses & tu ibid.		Gal. 5. In Christo Iesu neque circumcisio aliquid ualeat	689
Matth. 19. Si uis ad uitam ingredi, serua mandata	674	Luc. 22. Simon ecce satanas expetit uos	574	Gal. 5. Quod si circumcidimini Christus uobis nihil proderit	ibid.
Matth. 19. Omnis qui reliquerit domum	ibid.	Luc. 24. Qui fuit uir propheta potens in opere & sermone	565	Col. 2. Expolians principatus & potestates	463
Matth. 23. Supra cathedram Moysis sederunt scribae & pharisaei	205	Ioan. 1. Erat lux uera, quae illuminat, &c.	554	Phil. 1. Ipsum dedit caput super omnem ecclesiam	186
Matth. 27. Principes sacerdotum insultantes cum scribis & senioribus	595	Ioan. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi	491	1. Petr. 1. Per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis	605
Matth. 27. Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti	593	Ioan. 4. Domine, ut uideo propheta es tu	565	1. Petr. 2. Ad quem accedentes lapidem uiuum ab hominibus quidem reprobatum &c.	159
Matth. 28. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, &c.	90. 650	Ioan. 5. Ego ueni in nomine patris mei, & non recepistis me	266	1. Ioan. 5. Tres sunt qui testimonium dant in caelo, pater, uerbum, & spiritus sanctus	53
Matth. 28. Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus	183	Ioan. 7. Et ego lux in mundum ueni	574	Apoc. 20. Et cum finiti fuerunt mille anni, soluitur satanas	428
Marc. 14. Caepit pauere & tedere	594	Ioan. 8. Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati	690		
Luc. 1. Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco	526	Ioan. 8. Antequam Abraham fieret ego sum	574		
		Ioan. 10. Ego sum ostium	708		
		Ioan. 19. Milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius	579		
		Rom. 3. Omnes in Adam peccauerunt, & egent gratia Dei	502. & 505		

LOCORVM SCRIP-
pturarum diuinarum
finis.

FINIS OPERIS P. GALATINI
ET CABALÆ REUCHLINI
CVM SVIS INDICIBVS.

Basileæ excudebat Ioannes
Heruagius, Anno
Domini 1550.

Series chartarum

AA BB a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T
V X Y Z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm
nn oo pp qq rr ss tt uu xx yy zz

Omnes terniones, praeter yy
qui est duernio.

